فاسئلوا اهل الذكر ان كنتم لا تعلمون

احسن الفتاوى

پښتو ترجمه

تاليف

فقيه العصر مفتي اعظم

حضرت مفتي رشيد احمد رحمه الله تعالى

مكتبة فريدية

محله جنگی پشاور

قال الله تبارک وتعالی

بسم الله الرحمن الرحیم

﴿فَسْئَلُوٓا أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾

وقال رسول الله صلی الله علیه وسلم

إِنَّمَا شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَال (**الحدیث**)

احسن الفتاوی

دویم جلد

(له کتاب الصلوة څخه تر آخر د باب القراءة والتجوید ـ فاتحة الکلام ـ پورې)

تالیف فقیه العصر مفتی اعظم حضرت مفتی رشید احمد صاحب رحمه الله تعالی

ناشرین

مولوی محمد ظفر (حقانی) **مولوی امیر الله (شیرانی)**

د ملاویدو پته

مکتبه فریدیه محله جنگی قصه خوانی پیښور

د کتاب نوم احسن الفتاوی (دویم جلد) (له کتاب الصلوة څخه تر آخر د باب القراءة والتجوید ـ فاتحة الکلام ـ پورې)
د مؤلف نوم فقیه العصر مفتی اعظم حضرت مفتی رشید احمد صاحب رحمه الله تعالی
پښتو ترجمه او کمپوز قاري عبدالقیوم (لوګری)
ډیزاین ـ اصلاح او نظر ثاني حافظ محمد ولی (بغلاني)
د چاپ کال ۲۰۱۲
د چاپ شمیر ۱۰۰۰ ټوکه
ناشرین مولوی محمد ظفر ((حقانی)) مولوی امیر الله ((شیرانی))
د ملاویدو پته مکتبه فریدیه محله جنګی قصه خوانی پېښور
د مکتبې مسؤل مولوی محمد ظفر ((حقانی)) صاحب

كتاب الصلوة

د مازديګر د مستحب وخت تحقيق

سوال دلته يو مولوي صاحب د مازديګر لمونځ ډير ناوخته خلكو ته وركوي او وايي چه د احنافو په نزد دومره تاخير چه ((مالم تتغير الشمس بان لا تحار فيها الاعين)) مستحب دی او د حوالي په اړه وايي چه په هدايه كښي دا ډول حديث دی آيا دمولوي صاحب دا خبره صحيح ده او كه نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په هدايه كښي خو د ماسپښي د وخت په اړه حديث شته ليكن د مازديګر په اړه هيڅ يو حديث نشته بلكه پخپل د هدايي عبارت دی د مازديګر په وخت كښي امام صاحب رحمه الله د جمهور په خلاف دی دري ګوني امامان رحمهم الله بلكه پخپله صاحبين رحمهما الله تعالى په نزد هم له لومړي مثل (د هر شي د سوري يو چند) څخه وروسته د مازديګر وخت شروع كيږي او له امام صاحب څخه هم يو روايت همدا ډول دی ليكن د امام صاحب د مشهور قول له مخي له دويم مثل (د هر شي د سوري دود چند) څخه د مازديګر وخت شروع كيږي.

قال الحافظ العينى رحمه الله وعند ابى يوسف و محمد اذا صار ظل كل شئ مثله يخرج وقت الظهر ويدخل وقت العصر و هى رواية الحسن بن زياد عنه وبه قال مالك و الشافعى و احمد و الثورى و اسحق رحمهم الله تعالى (الى ان قال) قال القرطبى خالف الناس كلهم ابو حنيفة فيما قاله حتى اصحابه الخ. (عمدة القارى ج۲)

پس د مازديګر د تاخير په قول كښي د څو وجوهاتو احتمال شته

۱ د فقهي په كتابونو كښي د مازديګر د تاخير له بيان څخه مقصد دا دی چه له دويم مثل څخه وروسته وشي چه له مخي ئي د دري ګوني امامانو او صاحبينو په خلاف د امام صاحب قول ته ترجيح وركول دي لنډه دا چه له تعجيل څخه مراد تر لومړي مثل وروسته او له تاخير څخه مراد تر دويم مثل څخه وروسته د مازديګر د لمانځه ادا كول دي

قال العلامة العينى رحمه الله و يؤيد ما قاله ابو حنيفة حديث على بن شيبان رضی الله عنه قال قدمنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة فكان يؤخر العصر ما دامت الشمس بيضاء نقية. رواه ابو داؤد و ابن ماجة. و هذا يدل على انه كان يصلى العصر عند صيرورة ظل كل شئ مثليه و هو حجة على خصمه و حديث جابر رضی الله عنه صلى بنا رسول الله صلى الله عليه وسلم العصر حين صار ظل كل شئ مثليه قدر ما يسير الراكب الى ذى الحليفة العنق. رواه ابن ابى شيبة بسند لا بأس به. (عمدة القارى ج۲)

د علامه بدر الدین له دې بیان څخه مقصد دا دی چه د امام صاحب په مذهب کښې د دویم مثل تر پایه پورې باید تاخیر وشي
۲ - د فقهې په کتابونو کښې چه چیرته د مازدیگر د تاخیر یادونه شوې ده هلته ئې علت هم راغلی دی.

قال في الهداية لما فيه من تكثير النوافل لكراهتها بعده وفي العناية وتكثير النوافل افضل من المبادرة الى الاداء في اول الوقت وفي شرح التنوير توسعةً للنوافل وفي الشامية اى لكراهتها بعد صلوة العصر.

هو! چه کله له مازدیگر څخه مخکښې نفل کوونکي خلک موجود نه وي نو په مازدیگر کښې تاخیر به هم بهتر نه وي.
۳ - د نوافلو د ډیر والي په غرض سره هم باید دومره تاخیر و نه شي چه د مازدیگر تر لمانځه وروسته په پښو تلونکی سړی د لمر تر ډوبیدو مخکښې شپږ میله مسافه مزل وکړی شي. د عرض البلد او میل الشمس له مخې دا اندازه مختلفه وي.

روى الامام الطحاوي رحمه الله في شرح معاني الآثار عن ابي اروى قال كنت اصلي مع النبي ﷺ العصر بالمدينة ثم آتي الشجرة ذا الحليفة قبل ان تغرب الشمس وهي على رأس فرسخين ففي هذا الحديث انه كان يسير بعد العصر فرسخين قبل ان تغيب الشمس فقد يجوز ان يكون سيراً على الاقدام وقد يجوز ان يكون سيراً على الابل والدواب فنظرنا في ذلك (الى قوله) قال كنت اصلي العصر مع النبي ﷺ ثم امشي الى ذي الحليفة فآتيهم قبل ان تغيب الشمس ففي هذا الحديث انه كان يأتيها ماشياً. وايضاً فيه عن ابي مسعود رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ يصلي صلوة العصر والشمس بيضاء مرتفعة يسير الرجل حين ينصرف منها الى ذي الحليفة ستة اميال قبل غروب الشمس وايضاً فيه عن ابي الابيض عن انس رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ يصلّي صلوة العصر والشمس بيضاء محلقة (الى قوله) فذلك دليل على انه قد كان يؤخرها ثم يكون بين الوقت الذي كان يصليها فيه وبين غروبها مقدار ما كان يسير الرجل الى ذي الحليفة الخ وايضاً فيه والاولى بنا في هذه الآثار لما جاءت هذا المجيء ان نحملها ونخرج وجوهها على الاتفاق لا على الخلاف والتضاد فنجعل التأخير المكروه فيها هو ما بيّنه العلاء ان انس رضي الله عنه ونجعل الوقت المستحب من وقتها ان يصلى فيه هو ما بينه ابو الابيض عن انس رضي الله عنه والله على ذلك ابو مسعود رضي الله عنه. (شرح معاني الآثار ج۱)

امام طحاوي رحمه الله د حنفي فقهې لوړ پوړی امام او تر ټولو د امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله په مذهب زیات پوهیدونکی دی. د لوېې درجې فقیه او محدث دی د هغه پورتنی تحقیق او څیړنه دا څرګندوي چه د امام ابو حنیفه رحمه الله په مذهب کښې د مازدیگر تاخیر تر هغه وخته پورې مستحب

دی چه تر لمانځه وروسته یو څوک شپږ میله سفر د لمر تر ډوبیدو مخکښې وکړی شي د علامه عیني رحمه الله تحقیق هم د دې مطابق پورته تیر شو رد المحتار نومي کتاب کوم چه په حنفي مذهب کښې د فتاواوو له ټولو کتابونو څخه فائق (ممتاز او د لوړې درجې) کتاب ګڼل کیږي بلکه د فتاواوو معیار او مدار دی په هغه کښې هم د ماژدیګر د تاخیر په اړه د امام طحاوي تحقیق غوره شوی دی

قال الامام الطحاوی بعد ذکره ماروی فی التأخیر والتعجیل لم نجد فی هذه الأثار مما صحت الا مایدل علی تأخیر العصر ولم نجد مایدل منها علی التعجیل الا ما عارضه غیره فاستحببنا التاخیر ولو خلینا النظر لکان تعجیل الصلوات کلها افضل ولکن اتباع ماروی عن رسول الله ﷺ مما تواترت به الاخبار اولی وقدروی عن اصحابه مایدل علیه ثم ساق ذلک وتمامه فی الحلیة.(ردالمحتار ج۱)

په نوموړي عبارت کښې امام طحاوي رحمه الله چه د کوم تاخیر په زړورو الفاظو سره دعوی کوي دا هغه تاخیر دی چه تر هغه وروسته یو څوک شپږ میله سفر وکړی شي ((**کماهو مفصل فی شرح معانی الأثار**)) همدارنګه امام طحاوي له دې قول چه ((**ولو خلینا النظر ۔ الخ**)) څخه څرګنده شوه چه د ماژدیګر تاخیر د قیاس خلاف دی لهذا پخپل مورد باندې به منحصر پاتې کیږي د امام طحاوي له ثابت شوي تاخیر څخه زیات تاخیر له نبي کریم ﷺ څخه هیڅکله هم نه ده ثابته لهذا د قیاس په مقتضاء سره له دې زیات تاخیر کول به د استحبابو خلاف وي

د فقهې په کتابونو کښې چه کوم شی ((**مالم تتغیر الشمس بان لاتحار فیها الاعین**)) لیکل شوی دی د دې مطلب دا نه دی چه لمونځ په دومره تاخیر سره وشي چه له لمانځه څخه تر فارغیدو فوراً وروسته لمر تغیر وخوري او له دې څخه مخکښې لوستل ئې د استحبابو خلاف دی بلکه د دې مطلب دا دی چه د لمر له تغیر څخه تر مخکښې وخت پورې اجازه ده (اګر که مستحب وخت هغه دی کوم چه امام طحاوي صاحب ئې یادونه کړې ده) او تر تغیره پورې ئې تاخیر کول مکروه دي پس له دې څخه مقصد د کراهیت د پیل بیان دی نه د تاخیر د مستحب والي ((**کمایدل علیه ما نقلنامن عبارة الطحاوی فنجعل التاخیر المکروه ۔ الخ**)).

دنبي کریم ﷺ د عمل نمونه او د صحابه کرامو رضی الله عنهم عمل او د حنفي امامانو رحمهم الله تعالی د مسلک مطابق یواځې دومره تاخیر مستحب دی چه تر لمانځ وروسته او د لمر تر ډوبیدو مخکښې شپږ میله مزل وشي کله کله د کتاب په عبارت په نه پوهیدو سره انسان په ګمراهي کښې ولویږي

وکم من عائب قولاً صحیحاً وآفته من الفهم السقیم

د دې لیکنې خلاصه درې خبرې دي

پخپله په حنفي مذهب کښې چونکه صاحبین رحمهما الله تعالی د دې قائل دي چه د مازدیگر وخت له اول مثل څخه شروع کیږي او له امام صاحب څخه هم یو روایت د دې مطابق راغلی دی پس په حنفي مذهب کښې له مثل اول څخه وروسته د مازدیگر لمونځ صحیح دی د دې لپاره حنفي فقهاء رحمهم الله وایي چه تر مثل ثاني وروسته د مازدیگر د لمانځه ادا کول مستحب دي یعنی د تاخیر له استحباب څخه مراد ((تاخیر الی انقضاء المثل الثاني)) یعني دمثل ثاني تر تیریدو پورې تاخیر دی تر څو چه د امام صاحب د قول رعایت وشي او د اختلاف له شبهې څخه ځان ساتنه وشي

۲- د مثل ثاني تر ختمیدو وروسته زیات تاخیر د دې لپاره مستحب دی چه نفلونه زیات پکښې ادا شي ((فالحکم یکون دائراً مع علته)).

۳- د نوافلو د ډیروالي په غرض سره د حنفیه وو په نزد دومره تاخیر باید وشي چه تر لمانځه وروسته او د لمر تر ډوبیدو مخکښې یو څوک په پښو شپږ میله مزل وکړی شي د عرض البلد او میل الشمس د اختلاف له مخې دا اندازه مختلفه وي فقط و الله تعالی اعلم و علمه اتم و احکم

۱۳ ربیع الآخر ۷٤ هجری

په اوږدو ورځو درلودونکو ځایونو کښې د لمانځه او روژې د وختونو حکم

سوال- د اروپا په ځینو ځایونو کښې په کال کښې شپږ میاشتې یواځې نیم ساعت ورځ او درویشت نیم ساعته شپه وي او پاتې شپږو میاشتو کښې بې د دې برعکس وي. په داسې ځایونو کښې دصبح صادق. نصف النهار. دلمانځه اوروژې د وختونو تعین به څرنگه کیږي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب- د ورځې لنډ والی[۱] په لمانځه او روژې باندې کوم اثر نه اچوي. د ورځې د لوییدو په صورت کښې که چیرته په څلورویشتو ساعتونو کښې د نه د لمر تر ډوبیدو وروسته د ضرورت په اندازه د څه خوړلو او چښلو وخت لاس ته راځي نو د لمر تر ډوبیدو پورې روژه فرض ده البته که چیرته ئې څوک برداشتولی نه شي نو په کوچنیو ورځو کښې دې بیا قضائي راوړي. او که چیرته تر غروب وروسته د ضرورت په اندازه د خوړلو چښلو وخت نه وي یا په څلورویشتو ساعتونو کښې بالکل غروب نه کیده نو په دې کښې مختلف قولونه دي په دغو کښې په هر یوه باندې د عمل کولو اجازه شته.

۱- د شافعي رحمه الله د قول مطابق تر ټولو ور نژدې علاقه کښې چه چیرته د لمر تر ډوبیدو وروسته د ضرورت په اندازه خوراک او چښاک وخت په لاس ورځي د هغه مطابق دې عمل وشي

---

۱ - په ډیرو زیاتو لنډو ورځو کښې د ماسپښین او او مازدیگر د لمانځه حکم د راتلونکي سوال په خواب کښې دی

۲. د هرو څلورويشتو ساعتونو تر پوره کيدو مخکښې يواځې د دومره وخت لپاره روژه وخوړه شي چه په هغه کښې د ضرورت په اندازه څه خوړل کيدلی شي د نتيجې له مخې په دغو دواړو قولونو کښې څه فرق نشته

۳. په نورو لنډو ورځو کښې دې قضائي راوړي

٤. په څلورويشتو ساعتونو کښې د نه د لمر د غروب په ورځو کښې تر ټولو په آخري ورځ د مازديگر د وخت له پيل يا ابتداء څخه چه څومره وروسته لمر غروب شوی وو. له مازديگر څخه همدومره وروسته افطار وکړی. دا قول د استصحاب حال. حديث دجال او د شافعي قول ته د نزديکت برسيره تر ټولو آسانه هم دی

قطبينو ته نژدې په ټول کال کښې هيڅکله هم د عام معمول مطابق څلورويشت ساعته شپه او ورځ پوره نه وي په دې ځای کښې په آخري دوو قولونو باندې عمل نه شي کيدلی لهذا هلته لومړی يا دويم قول به د عمل لپاره متعين کيږي که چيرته د دې تحمل نه وي نو د شافعي رحمه الله د قول په مقتضا سره تر ټولو ښارونو د ور نژدې ښار د لنډو ورځو د مقدار مطابق دې روژې ونيسي د لمونځونو حکم دا دی چه چيرته سپين مستطير (اوږد غزيدلی) شفق نه ډوبيږي يعنې لمر «۱۵» درجې د اُفق لاندې لاړ نه شي هلته د سره شفق د ډوبيدو په صورت کښې د ماسخوتن لمونځ ادا کړی. په دې وخت کښې لمر «۱۲» درجې د اُفق لاندې وي او چيرته چه سور شفق هم نه ډوبيږي هلته د ماسخوتن لمونځ د څينو علماوو په نزد معاف دی او د څينو په نزد فرض دی دويم قول ارجح او احوط دی

قال ابن عابدين رحمه الله بعد بحث طويل من الجانبين و الحاصل انهما قولان مصححان و يتأيد القول با لوجوب بانه قال به امام مجتهد وهو الامام الشافعي رحمه الله كما نقله في الحلية عن المتولي عنه.(ردالمحتار ج، ص۳۳۸)

دغو حضراتو دا تصريح نه ده کړي چه د ماسخوتن لمونځ کوم وخت بايد ادا شي. په اصولي توگه دا خبره ښکاره ده چه له نيمې شپې څخه مخکښې شفق په مغرب کښې داخل دی او تر دې وروسته په سهار کښې داخل دی د دې اصول او د دجال د حديث له مخې دا ثابتيږي چه په دې علاقې کښې چه په کومو ورځو کښې سور شفق غائبيږي په هغو کښې تر ټولو په آخره ورځ کښې چه د لمر تر ډوبيدو څومره خنډ وروسته د ماسخوتن وخت شروع کيده اوس هم همدومره خنډ وروسته د ماسخوتن د وخت پيل شمارل کيږي او د دې انتهاء په نيمې شپې باندې وي

د سهار د پای او د فجر د ابتداء په اړه دا اصول په نظر کښې ونيسی چه په کومی علاقی کښی سپين پلن شفق «۱۵» درجې د اُفق لاندې، په ډوبيدو سره بل سپين مستطيل سفق پيدا شي ...

که دا مستطیل د غروب سپین والی نه وي هلته د بیا معترض بیاض یا پلن سپین والي د ښکاریدو وخت به د سهار انتهاء او د فجر ابتداء وي او چیرته چه معترض بیاض نه ډوبیږي هلته د لمر له غروب څخه ونیسه د لمر تر ختلو پورې وخت په دوه برخو تقسیمیږي لومړنی نیمائي به ئې په شپه کښې داخله وي او دویمه نیمائي به ئې په صبح صادق کښې. چه په کوم ځای کښې سور شفق نه ډوبیږي د هغه هم همدا حکم دی.

که چیرته په څلورویشتو ساعتونو کښې لمر نه ډوبیده نو د ځینو په نزد شپه او ورځ که هر څومره اوږده وي تر دې پورې چه شپږ میاشتې ورځ او شپږ میاشتې شپه وي نو بیا په ټول کال کښې یواځې پنځه لمونځونه پخپلو اصل وختونو کښې فرض دي. لیکن په دې کښې ارجح او احوط قول دا دی چه په هرو څلورویشتو ساعتونو کښې د اندازې له مخې پنځه لمونځونه ادا شي. په تنویر الابصار کښې دا د وخت په تقدیر سره تعبیر شوی دی. علامه شامي رحمه الله د دې دوه مطلبونه بیان کړي دي یو دا چه د شوافعو د قول مطابق د دې علاقې د وختونو تقدیر یعنې تعیین له داسې تر ټولو نژدې علاقې سره وشي چیرته چه په څلورویشتو ساعتونو کښې پنځه وختونه تر لاسه کیږي. علامه شامي رحمه الله دې مطلب لره د څو وجوهاتو له مخې په غلط ګڼلو سره دویم مطلب دا بیان کړی دی چه دلته تقدیر د فرض په معنی سره دی یعنې د لمانځه وخت اګر که په حقیقت کښې موجود نه دی لیکن په حکمي توګه فرض شمارل کیږي بیا د دې هم دوه صورتونه کیدلی شي یو دا چه په معتدلو (درمیانه) ورځو کښې په فرضي توګه د هغو له حسابه پنځه ګوني وختونه متعین شي. یعنې په معتدلو ورځو کښې د لمانځ د وختونو تر منځ چه څومره وخت دی د هغه لحاظ وشي او دویم صورت دا دی چه په دې علاقې کښې چه په کومو ورځو کښې پنځه ګوني وختونه پیدا کیږي په هغو کښې تر ټولو آخري ورځ معیار وګڼل شي او د هغه په مطابق وختونه وټاکل شي. د فقهاء کرامو رحمهم الله په عبارتونو کښې دا تصریح تر لاسه نه شو چه په دغو دواړو صورتونو کښې کوم صورت معتبر دی. البته له عبارتونو څخه په ظاهره د دویم صورت مفهوم تر سترګو کیږي. برسیره پر دې دا صورت د شافعي د قول، د استصحاب حال او د دجال له حدیث څخه ئې هم تائید کیږي. ځکه چه د دجال په ورځو کښې په ظاهره سره له هم هغو ورځو څخه د تقدیر حکم دی کوم چه د دجال تر اوږدې ورځې د مخه وو نه د معتدلو ورځو تقدیر

په کومو ځایونو کښې چه هیڅکله هم په څلورویشتو ساعتونو کښې شپه او ورځ نه پیدا کیږي هلته د امام شافعي دقول مطابق د تر ټولو ور نژدې ښار حساب ټاکل کیږي. فقط و الله تعالی اعلم

۱۲ ذی القعدة ۸۱ هجری

د وخت د تخریج، د قبلې د سمت قواعد او قبطینو ته د نزدې خایونو د لمانځه د وختونو د تعین ضابطه

Department of Mathematical Sciences

بسم الله

۸شوال المکرم ۱۳۹۷ هجری
۲۲ستمبر ۱۹۷۷ ء

Mathematical Sciences Department
Rensselaer Polytechnic Institute, Troy, New York ۱۲۱۸۱, USA

په خدمت د مولانا مفتي رشید احمد صاحب لدهیانوي کښې
مهتمم دار الافتاء و الارشاد ناظم آباد کراچي. پاکستان

السلام علیکم و رحمة الله و برکاته : تقریبا یو کال وشو چه دلته په آلبني (Albany,NewYork) کښې د اسلامي مرکز او جومات د نقشې د جوړیدو په وخت کښې د قبلې د سمت د تعین مسئله مخې ته راغله. په مونږ کښې چا ته په دې باندې د مسلمانو علماوو د تحقیق او څیړنې معلومات نه وو. د هیئت د علم د لږ او ډیر معلومات کوم چه ما ته حاصل وو. د هغه پر بناء ما کروي (دائروي) مثلث په حل کولو سره د قبلې سمت محسوب کړ «**کوم چه وروسته په امریکه او کاناډا کښې د انجمن طلبهٔ مسلمین له خوا څخه له څپاره شوي یوه چارټ سره په مقابله کولو باندې او بیا ستاسو د ورکړ شویو قواعدو په ذریعې سره د حساب لګولو باندې بحمد الله صحیح ثابته شوه**» لیکن ما ته په دې وخت کښې څه اطمینان حاصل نه وو. په هر حال په دې موقع باندې زما شوق پیدا شو چه زه په دې مسئله کښې او نورو اړوندو مسائلو لکه د لمانځه د وختونو تخریج، رؤیت هلال. د هجري او عیسوي کلونو د مطابقت په باره کښې د شرعي احکامو، علم ریاضي او علم هیئت له مخې د هغو لپاره صحیح ضابطې یا قوانین څرګند کړم. زما د دې شوق تسلي تر ډیرې اندازې پورې زر وشوه څکه چي په تیر ژمي کښې پاکستان ته په تلو سره ما ته په ناڅاپي توګه د خپل والد صاحب (محمد عثمان ابدالي صاحب) خوا ته د ملک بشیر احمد بګوي صاحب کتاب «**فن تخریج سمت قبله او اسلامي اوقات**» لاس ته راغی او بیا مې په هغه کښې ستاسو د ګرامي نامه حواله ولیدله ما **ستاسو کتابونه "صبح صادق" او "ارشاد العابد**» هم واخیستل دا کتابونه زما لپاره د بې اندازې معلوماتو خزانه ثابته شوه او په لاس ته راوړلو سره ئې دومره خوشحاله شوم چه بیان ئې له مبالغې ګټل کیږي

سر راتلو وروسته مې زړه غوښتل چه زه داسې کمپیوټر پروګرام ولیکم چه په هغه کښې د کوم کلي لپاره هم د غوښتنې مطابق د لمانځه د وختونو او سیوري په ذریعې سره د قبلې د سمت په پاکلو کښې د جدول کار ورکړی شي د خدای جل جلاله شکر دی چه دا پروګرام مکمل شو او په ظاهره صحیح کار کوي ((**د دغو پروګرامو د نتائجو څو نمونې ستاسو په خدمت کښې دي دا نتائج ما ستاسو په کتاب "صبح صادق" کښې د ورکړ شویو وختونو له مقائسه کولو سره صحیح وموندل**)) لږ زیات چه کوم فرق دی هغه د کمپیوټر د حساب په تقریبي غلطیو (**Approximation errors**) باندې محمول کیدلی شي او بل په دې خبرې باندې چه په پروګرام کښې شمسي میل او داسې نور د هر وخت لپاره محسوبیږي د دې په ځای چه د ماسپښین د وخت قیمت استعمال شي د دې فرق په تفصیل کښې زه وړاندې عرض کوم

د دې پروګرام صادرات داسې معلومات وي د ځای نوم: عرض بلد. طول بلد څه دي؟ د معیاري وخت طول البلد څه دي؟ آیا د کوم ځانګړي کال حساب په کار دي یا ((دائمي)) ((**د دې لپاره په اوس وخت کښې د ۱۹۷۸ زیږدیز کال استعمالیږي**)) آیا د ګرمي او ژمي د وخت فرق لحاظ کیږي؟ آیا یواځې د لمانځه د وختونو جدول غواړې ب یواځې له سیوري څخه د قبلې د پاکلو جدول او که دواړه؟ ((**د مازدیګر وخت د سیوري د یوه چند کیدو باندې داخلیږي او که د دوه چنده؟**)) د پروګرام صادرات داسې نقشې دي چه د هغو نمونې ستاسو په خدمت کښې دي

د دې پروګرام په لیکلو کښې یو خیال زما په ذهن کښې پاتې شو چه اګر که د لمانځه د وختونو لپاره خو دائمي یا تل پاتې جدول مناسب دې ځکه چه کال په کال په وختونو کښې یواځې د یوې یا نیمې دقیقې فرق پیدا کیږي او هغه هم هر څلور کاله بعد ډیر سپک یا کم پاتې کیږي . **لیکن د سیوري په ذریعې سره په مختلفو تاریخونو کښې د قبلې د سمت په پاکنه**)) کښې د وخت د دومره کلنې تغیر له اثر څخه د غلط کال له جدول څخه په پاکل شوي د قبلې په سمت کښې ((**پوره د یوې درجې (یا تر دې د لږ زیاتې) غلطۍ احتمال شته**)) د دې لپاره په ځانګړي توګه د جوماتونو د توجیه (قبلې ته د مخامخ کولو) لپاره که څیرته د هر کال ډیره صحیح توګه جدول جوړ کړی شي نو نوره به هم غوره وي دویم خیال دا را سره پاتې شو چه اوس کمپیوټر او لاسي کالکولیټر دومره عام او زر لاس ته راتلونکي شول چه د جدولونو استعمال غیر ضروري کیدونکي دي د مثال په توګه اوس د کمپیوټر په پروګرامونو کښې د مثلثي نسبتونو او لوګارثم (یو ډول ریاضي حساب کوم چه د حساب د خپریدو یا زیاتیدو مخه نیسي) او داسې نور د بو ځای کولو او کښودلو په ځای سر والي او آسانتیا په دې کښې محسوسیږي چه کله هم د دغو نسبتونو ضرورت پیښ شي هغوی له سره محسوبیږي د دې لپاره زما په پروګرام کښې هم د شمسي میل، او داسې نورو جدولونو په استعمالیږي بلکه هر یو یواځې د کوښو په شمار د مستقلو بنیادونو په اساس محسوبیږي ځکه

حرنګه چه هر ځانګړي تاریخ د مخصوص وخت د لمانځه لپاره په لومړي مدار کښې د لمر طول البلد محسوب شوی دی له دې څخه مستقیم صعود (Right Ascension) او شمسي میل او ساعتي زاویه (Hour Angle) بیا کوکبي وخت (Sidereal Time) او له دې څخه مقامي او معیاری وخت د لمانځه د وخت تقریبي قیمت د کال د لومړی ورځې لپاره دوه ځله دعمل په کولو سره را استنل سوی دی او بیا د هرې نسربدونکي ورځې وخت د تیرې شوې ورځې د وخت د تقریب په توګه استعمال سوی دی د هر کال لپاره خو ابتدائي مقدارونه د سنه ۱۹۰۰عیسوي د حوالې په مستقلو مقدارونو سره محسوب شوی دی همدارنګه د کلونو د فرق اثر هم په لحاظ کښې ساتل سوی دی او په دائمي جدولونو کښې به هم انشاء الله حساب ډیر د اعتبار وړ او صحیح وي

په لاس سره یا د کالکولیټر په مدد سره هم د هر یوه پوره کال لپاره دومره حساب به ډیر وخت وغواړي او غلطۍ به هم پکښې زیاتي شي لیکن له کمپیوټر څخه چه کله کار واخیستل شي نو د حساب به دې اوږدوالي کښې کوم نقصان نشته خیلي لبکل شوي ضابطې جلا او بیل لیکم او دروړاندې کوم ئې. په هغو کښې چه کوم مستقل اعداد استعمال شوي دي هغه هر کال American Ephemeris په تمهید کښې موجود پاتې کیږي په دې کښې New comb,s Table هم حواله ورکړ شوې ده چه په هغې کښې دا اعداد اخذ شوي دي په دغو Tables کښې د لمر د حرکت په حساب کښې او د ډیر قسم Perturbations او نورو مشکلانو یا سختیو هم تفصیل شته لیکن زما په پروګرام کښې دا ټول له نظره غورځول شوي دي ځکه چه د هغو په شاملولو سره د نوي پوره دقیقې د درجې په صحت کښې نوره ترقي نه کیږي او حساب سختیږي **((که چیرته د پروګرام په نتائجو کښې یا تر استعمال لاندې په حسابي ضابطو کښې تاسو ته کوم عیب په نظر درشي یا د هغه د لا ښیګړې کومه خبره ستاسو په ذهن کښې راشي نو خامخا مې پرې خبر کړئ))**

دا پروګرام د شمال د ښینو ښارونو لپاره کار نه کوي ځکه چه هلته په عامه معنی د سهار او ماسخوتن وختونه نه وي تاسو ته د خط په لیږلو زما اصل مقصد په دغو مسائلو کښې **((ستاسو د رائې معلومول دي))**

دا پوښتنه اکثره وخت کیږي چه په قطبینو (د لمر د راختو او ډوبیدو طرفونه) کښې چه چیرته شپږ میاشتې شپه وي لمونځونه په کومو وختونو کښې ادا کیږی د دې د تسلي بخښونکي ځواب له اوریدو څخه تر اوسه محروم یم لیکن لکه څرنګه چه په قطبینو باندې او په منجمدو برخو کښې د مسلمانانو آبادي نشته د دې لپاره د دې پوښتنه په اوس وخت کښې زیات عملي اهمیت نه لري لیکن د شمالي امریکې او اروپا ډیر د داسې لوړو عرض البلدونو لرونکي ځایونه شته چه هلته مسلمانان موجود دي لیکن چه حرنګه په ښنو ت ونو کښې د سهار او ماسخوتن وختونه د لمر د رأسي فاصلې (Zenith Distance) د تعریف له مخې نه پکل کیږي سو د صبح صدو

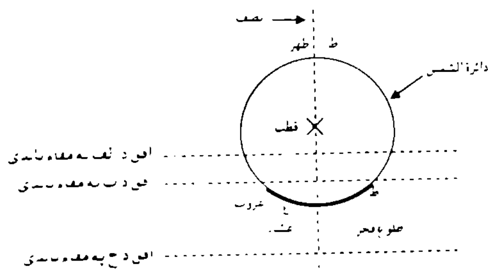
نومي كتابو كښې دا خاني نښې پريښودل شوي دي، بيا په قطبينو او نژدې مقاماتو كښې د مغرب تعين هم په دې تعريف سره ناممكن دى لكه څرنګه چه هلته په هغو تاريخونو كښې لمر تر أفق پورې كښته نه لوېږي بلكه په آسمان كښې دائره لګوي «**د هغو ځايونو يا مقاماتو لپاره دلته ځينو حضراتو دا رايه وركړې ده چه په هغو كښې دې د مكې مكرمې وختونه استعمال شي، د ځينو نورو حضراتو خيال دا دى چه په هغو ځايونو كښې د تر ټولو نژدې هغو مقاماتو وختونه غوره شي چيرته چه داسې وختونه ممكن دي**» ما ته دا نه ده معلومه چه دا رايې څومره مستندې دي ليكن له دغو دواړو څخه تر اوسه پورې ما ته تسلي نه ده را په برخه شوې د مكې مكرمې دوختونو په غوره كولو كښې ما ته دا مشكل په نظر راځي چه (كوم چه بنائي د نورو په نظر كښې د توجه وړ نه وي) چه په دې توګه د عرض بلد په زياتيدو سره د وختونو تغير په غير مسلسله توګه واقع كيږي يعنې داسې خو د شمال خوا ته د هر څو ميلونو په زياتيدو باندې د لمانځه په وختونو كښې (په تدريج) سره يو اځې څو دقيقې فرق كوي ليكن له كوم نقطهٔ نظر څخه چه د مكې مكرمې وختونه غوره شي هلته د لمانځه په وختونو كښې په ناڅاپي توګه په ساعتونو كښې فرق واقع كيږي **همدارنګه دا** صورت مخې ته راځي چه دوه كلي كوم چه شمالاً جنوباً په لږ غوندې فاصلې باندې واقع دي په هغو كښې د لمانځه وختونه بالكل مختلف وي په داسې حال كښې چه ټول فلكي (آسماني) مظاهر او د لمر د حركت په اعتبار سره په هغو كښې د وختونو لږ غوندې په تدريج سره فرق وي په نورو طريقو (يعني په كوم ځاى كښې چه د ختونو تخريج نه شي كيدلى هلته د تر ټولو نژدې ځاى وختونه را واخيستل شي) كښې چه كوم حل بيان شوى دى هغه زما په ذهن كښې نه راځي «**څكه چه كه چيرته د كوم لوړ عرض البلد لرونكي ځاى لپاره يواځې په همدې طول البلد باندې واقع د كم عرض البلد د ځاى پلټنه هم وشي نو څرنګه؟**» تر ټولو مخكښې يو داسې مقام راځي چيرته چه د لمر را ختل به په ډوبيدو باندې منطبق وي (دلته د لمر دائره له اُفق سره لګيږي) لږ نور په كښته تللو باندې طلوع او غروب مختلف كيږي ليكن سهار او ماسخوتن سره يو كيږي بيا څومره چه عرض البلد نور كميږي په سهار او ماسخوتن كښې فرق پسې زياتيږي ليكن دا بالكل **واضحه نه ده چه** سهار او ماسخوتن كښې كم تدر كمه بايد څومره موده وي «**بله دا چه ايا د طلوع او غروب وختونه به د يوه ځاى غوره كيږي او سهار او ماسخوتن به د بل ځاى؟**».

د ماسخوتن او سهار په باره كښې دا صورت حال هم په ځانګړې توګه سرى پريشانه كوي چه د لوړ عرض البلد په ځايونو باندې په ځينو تاريخونو كښې اګر كه ماسخوتن او سهار دواړه واقع كيږي خكه چه هلته لمر په مغرب او مشرق دواړو كښې له رأس څخه ۱۰۵° درجې كښته ځي ليكن د دغو دواړو وختونو منځنى موده ډيره مختصره وي د مثال په توګه ۵۲° شمال باندې په اووم ۷، جون د صبح صادق د كتاب په حوالي سره) د ماسخوتن وخت د شپې په ۱۱ بجو او ۳٤ دقيقو

باندي شروع دی بیا د دي په ۵۲ دقیقو کښي د ننه ۱۲ بجي ۲٦ دقیقي باندي د سهار د وخت ابتداء کیږي یو څو دقیقي نوري د شمال خوا ته په تلو سره» **د ماسخوتن او سهار تر منځ موده نوره کمیږي او دومره وخت نه پاتې کیږي چه سړی په صحیح توګه لمونځ ادا کړی شي »**

د دي لپاره زه په دي خبره کښي لږ شکمن یم چه د لمر دي فاصلي لره په مطلقه توګه د لمانځه د وخت بنیاد وټاکل شي دا تعریف په استوائي او تشبیبي معتدلو ځایونو کښي خو کار ورکوي لیکن په پورتنیو ځایونو کښي له دي څخه هیڅکله د لمانځه د وختونو تعین نه کیږي او کله کله د ټاکل کیدو باوجود هم غیر عمله په نظر کښي راځي «**مثلاً که چیرته په ماسخوتن او سهار کښي یواځي ۱۵ دقیقي فرق وي نو د دي په ځای چه سړی د ماسخوتن لمونځ وکړي او ویده شي او بیا له خوبه را پاځي او د سهار لمونځ وکړي، دواړه لمونځونه په "نیمه شپه" کښي له خوبه د پاځیدو په صورت کښي ادا کوي »**

اوس پوښتنه دا ده چه آیا داسي کول جائز دي چه په لوړو ځایونو کښي د لمر ساعتي زاویه Hour Angle (کوم چه تاسو غالباً دي ته تعدیل النهار وایی) په ذریعي سره د لمانځه د وختونو تعریف وشي یعني د لمر په دائره کښي کښته یوه ځانګړي برخه شپه وټاکی او په همدي برخي کښي یو دول طلوع، سهار، ماسخوتن او غروب وختونه غوره شي د مثال په توګه په شکل کښي د الف، ب، ج ځایونه کوم چه په تدریج سره ډیر د شمال خوا ته دي د دغو دریواړو لپاره د لمر د دائري د ط، غ برخه شپه و منله شي او ط، ف، ع، غ د سهار، ماسخوتن

او غروب د وختونو په توګه غوره شي په داسي حل کښي چه د فلکي مظهر نه لحظه یو څو د ب په مقام باندي حقیقي طلوع او اختیاري طلوع سره هم وخته دي د الف په مقام باندي اختیاري طلوع تر حقیقي طلوع څخه وروسته دي او د ج د مقام لپاره خو حقیقي ضوء نکل و یه کړي په اختیاري طلوع یو مفروضه شي دي په دي حل کښي یو لوی عیب دی چه کمه کمه ...

مقام باندي) د لمر له حقيقة ډوبيدو څخه مخکښې مابنام ګڼل کيږي او د طلوع نه کيدو وروسته پورې د سهار وخت باقي ګڼل کيږي ليکن دا صورت حال د قطبينو خوا ته مخکښې راتلل ضروري خبره ده اوس که چيرته د قطبينو خوا ته اوسيدونکو خلکو ته رخصت حاصليږي نو له دې سره همدا شان رخصت د شپې د ډير لنډوالي له وجې له قطبينو څخه لږ غوندې کښته اوسيدونکو ته به جائز وي؟ د شمالي اروپا په ښارونو کښې کوم چه د شپې او ورځې تر منځ ډير فرق وي د ژوندانه روزمره مصروفيتونه. دفتر او کاروبار وختونه او داسې نور په همدې ډول ګړی ته په کتو سره تر سره کيږي

که چيرته به دې طريقې سره د لمانځه د وختونو متعين کول د اصولو له مخې د قبول وړ وبلل شي نو بيا به دا مسئله د حل غوښتونکې ياتې شي چه د سهار. لمر ختلو. مابنام او ماسخوتن کښې د هر يوه وخت ساعتي زاويه څومره ده؟ او د څومره درجې عرض البلد څخه وروسته د لمر د رأسي زاويې په ځاى له ساعتي زاويې څخه د لمانځه وختونه مقرر شي

ما ستاسو په خدمت کښې بواځې دا سوال وړاندې کړ ناسو دا په شرعي احکامو کښې زما به زړورتيا باندې مه محموله کوئ او که چيرته فرصت وي نو ځواب ئې خامخا راکړئ ځکه چه په شمالي اروپا او کاناډا کښې ډير زيات مسلمانان الحمد لله موجود دي او د هغو لپاره د لمانځه د وختونو صحيح تعين يوه اهمه عملي مسئله ده و السلام **نيازمند کمال ابدالي**

هغه ضابطې چه د لمانځه په وختونو او دقبلې د جدول په پروګرام کښې استعمال شوي دي په لاندې ډول دي

۱ـ د مطلوبه کال لپاره يو ځل حساب شوي مستقل اعدادونه

علامات و- ۱۲ بجې د ورځې صفر جنوري سنه۱۹۰۰ څخه صفر ساعت **صفر جنوري مطلوبه** کاله پورې وخت ۳٦۵۲۵ ورځو په يونيز کښې

طش. بقش. کو - صفر ساعت صفر جنوري مطلوبه کل باندې د لمر منځنی طول البلد. منځنی بې قاعدګي (Anomaly) او کوکبي وخت (Sidereal Time)

قبق. قطش. فکو. مطق - ورځنی فرق په بې قاعدګي کښې. په منځنی شمسي طول البلد کښې. په کوکبي وخت کښې او د لمر د لارې ميلان (څلور واړه د کال په دوران کښې په مستقله توګه فرض کړی شوي دي)

ک۱. ک۲ - د مساوانو مرکز (Equation of center) په سر (Coefficients)

هغه مساوات دا دي

شمسي حقيقي طول البلد شمسي منځنی طول البلد- حقيقي بې قاعدګي اوسطه د

قاعدګي - ک۱ جب بقش + ک۲ (۲بقش) + خفیف رقمونه

ضابطې مطق - ۲۳ ۲۷ ۸,۲٦ _ ۸۴۵ ؛ ٤٦ × و + خفیف رقمونه

طش - ۲۷۹ ٤١ ٤٨,٠٤ + ۳٦٠٠٠ ٤٦ ۱۳ ۸/ × و + خفیف رقمونه

بقش - ۳۵۸ ۲۸ ۳۳,۰ + ۳۵۹۹۹ ۲ ۱/ ۵۹ × و + خفیف رقمونه

کو - ٦ ۳۸ ٤۵ ۸۳٦ + ۲٤۰۰ ۳ ٥٤۲ ٤ × و + ۰/۰۹۲۹ س × و + خفیف رقمونه

فبق - ۳۵۹۹۹ ۲ ۱/ ۵۹ / ۳٦۵۲۵ فطش - ۳٦۰۰۰ ٤٦ ۱۳ ۸ / ۳٦۵۲۵

فکو - ۲٤۰۰ گه ۳ ٤/٥٤۲ س / ۳٦۵۲۵

ک۱ - ۱ ۵۵ ۰۵۷ ۱۰ _ ۱٤۰ ۱۷ × و _ ۰۵۲ ۰ × و۲ + ۰۰۰۰

ک۲ - ۱ ۳۳۸ ۱۲ _ ۳٦۱ ۰ × و + ۰۰۰۰

۲ــ د لمانځه وخت په کوم مطلوبه تاریخ باندې د متعین کولو حساب

ع. ط. طم - د مقام عرض البلد. طول البلد. د معیاري وخت طول البلد

ت. و. ی - د لمانځه لپاره تاریخ. تقریبي وخت. صفر ساعت صفر جنوري څخه د لمانځه تر وخت ورځو کښې

بقش. طش. طحش - د لمانځه وخت د لمر بې قاعدګي (Anomaly) منحنی طول البلد. حقیقي طول البلد (شمسي)

ص. م. س. ر - د لمانځه په وخت کښې د لمر مستقیم صعود (Right Ascension). میل. ساعتي زاویه (Hour angle) رأسي فاصله (Zenith Distance)

کو. مو. معو - کوکبي وخت (Sidereal Time). مقامي وخت. معیاري وخت

ضابطې ي - ت + ط + و / ۲٤

بقش - بقش + ي × فبق طش - طش + ی × فطش

طحش - طش + ک۱ × جب بقش + ک۲ × جب (۲ × بقش) + خفیف رقمونه

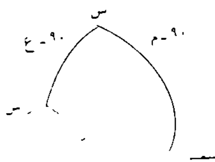
ص - مس ۱ (جم مطق × مس طحش) اص به دې ربع کښې قطب

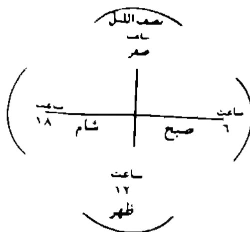
وي چه په هغه کښې طحش دی!

م - جب ۱ (جب مطق × جب طحش) ا - ۹۰ د م د +

س - جم ۱ جم ص جب م × جب ع / جم م × جم ع اصفر د س د ۲٤

اد لاندنی شکل مطابق خلورمه برخه غوره سی!

کو - س ۰ ص

مو - کو ۰ (کو ۱ ي × فکو)

دا شمار د مطلوبه تاریخ په صفر ساعت باندې کوکبي وخت دی

معو - مو + ط - ط مع

الجواب باسم ملهم الصواب

تاسو وایئ د دې لپاره په اوس حال کښې سنه ۱۹۷۸ عیسوي استعمالیږي

زه وایم د دائمي نقشې لپاره دلیپ کال (هغه عیسوي کال چې اعداد ئې په څلورو تقسیمیږي او د فروري میاشت ئې نهه ویشت ورځې وي) په استعمالولو کښې نتیجې زیاتې صحیح را وو یخي

تاسو وایی د مازدیگر وخت دې د سیوري یو چنده واخیستل شي او که دوه چنده؟

زه وایم د احنافو په نزد هم له یوه چند څخه وروسته د مازدیگر د لمانځه د ادا کولو گنجائش شته او د مرض. سفر او داسې نورو عذرونو په حالت کښې د دې ضرورت هم پیدا کیږي لهذا د دوارو وختونو د ورکولو ضرورت دی. همدارنگه د سره شفق (شفق احمر) یعنې °۱۲ تر افق لاندې (ناټیکل ټوائیلائټ) وخت هم ضروري دی ځکه چه د درې گوني امامو نه علاوه د احنافو رحمهم الله په نزد هم د شفق احمر قول راجح دی.

تاسو وایی د سیوري په ذریعې سره په مختلفو تاریخونو کښې د قبلې د سمت په ټاکلو کښې یوه پوره درجه یا تر دې څخه د زیاتې غلطۍ احتمال شته

زه وایم د دې نقشې د عامې گټې اخیستنې او د هر کس او ناکس لپاره د آسانتیا له مخې د یوې درجې غونډې معمولي فرق کوم اهمیت نه لري خصوصا چه کله په عملي توگه د دومره معمولي فرق څخه ځان ساتنه مشکله ده که چیرته د لیپ کال استعمال شي نو تر دې هم کم فرق پاتې کیږي

تاسو وایی که چیرته د پروگرام نتیجې یا تر استعمال لاندې حسابي ضابطو کښې تاسو ته کوم عیب په نظر درشي یا د دې لا ښه والي کومه خبره ستاسو ذهن ته درشي نو خامخا مې پرې خبر کړی

زه وایم په لیکل شوي ضوابطو باندې کما حقه د غور د کولو او د تجربې له مخې د تخریج فرصت نه لرم. له سرسري کتنې څخه د دغو ضوابطو د صحیح والي ظن غالب دی. خصوصاً په داسې حال کښې چه تاسو ئې نتائج زما د ارشاد العابد او صبح صادق کتابونو کښې نومونړي ضابطې او د هغو له نتائجو سره مقابله کړې هم ده

تاسو د کراچۍ لپاره د قبلې د سمت زاویه °۱ ۹۲ را اخیستې دی په داسې حال کښې چه په ارشاد العابد کښې د نومونړي قواعدو په مطابق صحیح تخریج °٤ ۹۲ دی. د دې لپاره سوزن

ملی په سمت باندې د راتللو په وختونو کښې زیات تفاوت دی

تاسو وایئ دا پوښتنه ډیره کیږي چه په قطبینو باندې چه چیرته شپږ میاشتې ورځ او شپږ میاشتې شپه وي نو لمونځونه به په کومو وختونو کښې ادا شي

زه وایم په دغو خاونو کښې د لمانځه د وختونو د تعین صحیح طریقه هغه ده کومه چه تاسو لیکلي ده یعني لکه څرنګه چه ژوندانه روزمره مصروفیتونه. دفتر او کاروبار د وختونو له تخمین او اندازې څخه تاکل کیږي. همدارنګه د لمانځه د وختونو تعین دې هم په ساعتونو سره وشي که چیرته تا دتعیین د معتدلو ورځو له مخې وشي نو حساب به ئې داسې وي. په معتدلو ورځو کښې طلوع له صبح صادق څخه د سپین شفق تر غروب پورې څوارلس ساعته . او له سپین شفق څخه طلوع تر صبح صادق پورې لس ساعتونه وي د دې له مخې د لمانځه د وختونو تعین به داسې وي د سهار وخت یو ساعت بیا د شپږو ساعتونو تر تیریدو وروسته ماسپښین. بیا تقریباً له څلور نیم ساعتونو وروسته مازدیګر (مثلین یعني دوه چنده سیوری) . د سهار له آخري وخت څخه د دولس ساعتونو په تیریدو سره مابنام. بیا له یوه ساعت وروسته ماسخوتن بیا لس ساعته وروسته سهار. لیکن راجحه دا ده چه د وختونو په دې تعین کښې د معتدلو ورځو د حساب لګولو په ځای په دې علاقې کښې چه په کومو ورځو کښې په څلورویشتو ساعتونو کښې پنځه وختونه مېندل کیږي په هغو کښې تر ټولو آخري ورځ د معیار جوړولو په مطابق ټول وختونه تعین شي او که چیرته عرض البلد دومره زیات وي چه هلته هیڅکله هم په څلور ویشتو ساعتونو کښې پنځه وختونه و نه میندل شي نو بیا له دې علاقې سره تر ټولو د نژدې علاقې کوم چه په څلورویشتو ساعتونو کښې د لمانځه پنځه وختونه پکښې مندل کیږي د هغه په مطابق دې وختونه تعین شي

دا حکم هلته دی چه کله په څلورویشتو ساعتونو کښې لمر ډوب نه شي. که چیرته په څلورویشتو ساعتونو کښې لمر ډوبیده نو د ماسپښین او مازدیګر لمونځونه په هر حال پخپلو معهودو وختونو کښې اداکیږي او د مابنام. ماسخوتن او سهار په باره کښې تفصیل په لاندې ډول دی

۱ـ که چیرته سور شفق ناتیکل تواتیلائټ - ۱۲° تر افق لاندې ډوبیږي نو د دغو دریو پرو لمونځونو وختونه به هم موجود وي. هر لمونځ به پخپل وخت ادا کیږي

سپین پلن شفق ۱۵° تر افق لاندې وخت دی په دوو برخو تقسیم شي اوله نیمایی ی به ماسخوتن کښې داخلیږي او دویمه نیمایي ئې به سهار کښې که چیرته په ولې نیمایي کښې دومره وخت وي چه په هغه کښې تکبیر تحریمه ویل کیدلی شي نو د ماسخوتن لمونځ فرض دی [illegible] وخت کښې [illegible] لمونځ شروع شي اګر که ئې تکمیل د وخت تر [illegible] وروسته [illegible] که [illegible]

د پلن سپین شفق اوله نیمائي د تکبیر تحریمه غوندې له وخت څخه هم کم وي نو ماسخوتن لمونځ مفقود گڼل کیږي چه حکم ئې مخکښې راغې

۲ـ که چیرته سورشفق نه ډوبیده نو په داسې علاقې کښې د ماسخوتن لمونځ مفقود دی او په دې اړه د حضراتو فقهاء کرامو رحمهم الله دوه قولونه دي یو دا چه په هغو باندې د ماسخوتن لمونځ فرض نه دی. دویم دا چه په هغو باندې هم د ماسخوتن لمونځ فرض دی او همدا راجح او احوط قول دی

په لومړي نمبر کښې د مذکوره تفصیل مطابق شفق احمر یعنې سور شفق هم په دوه برخو ویشل کیږي. اوله نیمائي په ماښام کښې شمیرل کیږي او دویمه نیمائي په سهار کښې. که چیرته اوله نیمائي د تکبیر تحریمه په اندازه وي نو د ماښام لمونځ فرض دی اګر که پوره ادا کول ئې د وخت تر وتلو وروسته وي که چیرته له طلوع څخه مخکښې د سهار د لمانځه پوره کول ممکن نه وو نو تر طلوع وروسته دې قضائي ادا شي، که چیرته اوله نیمائي د تکبیر تحریمه غوندې هم نه وي ن د دې حکم به د هغو ورځو په شان وي په کومو کښې چه په څلورویشتو ساعتونو کښې د نمر طلوع او غروب نه کیږي

۳ـ که چیرته د سره شفق په دویمه نیمائي کښې د تکبیر تحریمه د ادا کولو گنجائش خو وي لیکن یو اځې د فرضو دوه رکعتونه په مختصره توګه (د سنتو او آدابو په پرینښودو سره) نه شوای ادا کیدلی نو د سهار لمونځ فرض دی لیکن په دې وخت کښې ئې مه ادا کوی بلکه وروسته ئې قضائي را وګرځوی لومړی د ماسخوتن او بیا د سهار که چیرته ماښام هم نه شوای ادا کولی نو لومړی دې د ماښام بیا د ماسخوتن او بیا دې د سهار قضائي را وګرځوي

تاسو وایئ د دغو ځایونو لپاره دلته ځینو حضراتو دا رأیه ورکړې ده چه په هغو کښې دې د مکې مکرمې وختونه استعمال شي، د ځینو نور حضراتو خیال دا دی چه دغو ځایونو ته دې تر ټولو نژدې ځایونو وختونه غوره شي په کوم ځای کښې چه دا وختونه ممکن دي

زه وایم لومړی قول بالکل غلط دی دا نه چیرې منقول دی او نه هم په هیڅ ډول معقول. دویم قول صحیح دی لیکن راجحه دا ده چه په دې قول باندې یو اځې په هغه ځای کښې عمل کیدلی شي چیرته چه هیڅکله هم په څلورویشتو ساعتونو کښې پنځه وختونه پیدا نه شي، په نورو ځایونو کښې د وختونو د تعیین ضابطه پورته لیکل شوې ده یعنې په کومو ورځو کښې چه په څلورویشتو ساعتونو کښې د نمه پنځه ګوني وختونه پیدا نه شي په هغو کښې دې تر ټولو آخري ورځ معیار وټاکل شي

تاسو وایئ که چیرته د کوم لوړ عرض البلد د مقام لپاره یواځې په همدې طول البلد باندې واقع د کم عرض البلد د ځای پلټنه هم وشي نو څرنګه؟ الخ

زه وایم ور هغه ځای دې را واخیستل شي چه په هغه کښې د ماسخوتن د لمانځه لپاره د تکبیر تحریمه په اندازه وخت میندل کیږي

تاسو وایئ آیا د طلوع او غروب وختونه دې د یوه ځای غوره شي او د سهار او ماسخوتن وختونه دې د کوم بل ځای؟

زه وایم د طلوع او غروب وخت دې هم د همدې ځای واخیستل شي چیرته چه د ماسخوتن د لمانځه وخت د تکبیر تحریمه په اندازه میندل کیږي. د طلوع او غروب لپاره یو ځای او د سهار او ماسخوتن لپاره د بل ځای د وخت په اخیستلو کښې دا خبره پټه ده چه د ماښام او ماسخوتن به یو کیږي و د سهار وخت به تر طلوع وروسته متصور کیږي البته د روژې د ماتولو لپاره د هغه ځای غروب را اخیستل کیږي چیرته چه تر غروب وروسته د ضرورت په اندازه خوراک کیدلی شي. په دې کښې دا اشکال ضرور شته چه د ماښام لمونځ به د یوه ځای مطابق ادا کیږي او افطار تر دې دیر وروسته به د بل ځای مطابق وي لیکن دا د لومړي مخدور په نسبت سپک یا اهون دی چیرته چه لمر غروب کیږي لیکن د ماښام وخت ډیر لږ وي هلته د ماسخوتن د لمانځه لپاره چه کومه ضابطه بیان شوې ده په دې کښې هم د ماښام او ماسخوتن د وختونو یو والی لازمیږي لیکن د دې تحمل ځکه ناګزیر دی چه دلته په حقیقت کښې غروب موجود دی په خلاف دې د بحث لاندې صورت چه په دې کښې د ماښام او ماسخوتن وختونه دواړه تقدیري دي لهذا د دواړو تقدیر به له یوه ځای څخه کیږي

تاسو وایئ د ماسخوتن او سهار منځنی برخه نوره هم کمیږي او دومره وخت نه پاتې کیږي چه سړی په صحیح توګه لمونځ ادا کړی شي

زه وایم د دې تفصیل پورته لیکل شوی دی چه که چیرته د تکبیر تحریمه وخت پیدا شي نو په هغه کښې دې لمونځ شروع شي که چیرته تر پوره کیدو مخکښې وخت ختم شي تو څومره لمونځ چه په وخت کښې د ننه ادا شوی دی هغه ادا او پاتې په قضائي کښې شمارل کیږي

قال ابن عابدين رحمه الله في بحث فاقد وقت العشاء تحت (قوله ولا ينوي القضاء الخ) المنقول عن المحيط و غيره ان الصلوٰة الواقع بعضها في الوقت و بعضها خارجه يسمي ما وقع منها في الوقت اداء وما وقع خارجه يسمى قضاء اعتبار الكل جزء بزمانه فافهم. (ردالمحتار ج۱،ص۳۳۶)

تاسو وایئ که چیرته په ماسخوتن او سهار کښې یواځې د پنځلسو دقیقو فرق وي نو د دې په ځای چه سړی د ماسخوتن لمونځ وکړي او ویده شي او بیا له خوب څخه په را ویښیدو د سهار

لمونځ وکړي نو دواړه لمونځونه دې په نیمه شپه کښې را پورته شي او یو ځای دې ادا کړي

زه وایم په دې کښې شرعاً یا عقلاً څه تکلیف او څه بدي ده؟ فقط و الله تعالی اعلم

۲۴ شوال ۹۷ هجری

الحاق

۱ــ چیرته چه تر څلورویشتو ساعتونو پورې لمر نه ډوبیږي هلته د پنځه ګوني وختونو د تقدیر ی اندازه کولو لپاره د نصف النهار د دائرې معیار جوړول اګر که د فقهاوو رحمهم الله په عباراتو کښې مې نه دې تر سترګو شوي لیکن د شریعت د اصولو مطابق د دې اعتبار لازم معلومیږي. لهذا د لمر کُرَه له نصف النهار څخه تر تیریدو وروسته د ماسپښین وخت داخلیږي. بیا چه کله مخالف اړخ ته لمر په همدې دائرې باندې ورسیږي هغه وخت نیمه شپه ګڼل کیږي په دغو دواړو حصو کښې په یوه کښاې د سهار وخت او په بلې کښې دې د پاتې څلورو وختونو اندازه وشي

په دې سره د هغو حضراتو نظریه باطلیږي کوم چه تر شپږو میاشتو پورې په اوږدې ورځې کښې یواځې د پنځو لمونځونو قائل دي ځکه چه په څلورویشتو ساعتونو کښې یو ځل د نصف النهار له دائرې څخه د لمر د تیریدو له وجې د ماسپښین د لمانځه د وجوب سبب پیدا کیږي، او د ماسپښین تکرار د نورو لمونځونو تکرار لره مقتضي دی

۲ــ ۶۶° شمالي عرض البلد څخه څه نا څه په کم عرض کښې په جون کښې د لمر غروب او طلوع تر منځ دومره کم وخت وي چه په هغه کښې د ماښام و سهار لمونځونه نه شي ادا کیدلی

همدارنګه په دسمبر کښې ۶۷° شمالي عرض البلد څخه په څه زیات عرض کښې ورځ دومره لنډه شي چه په هغې کښې تر نصف النهار وروسته د ماسپښین او مازدیګر لمونځونه نه شي ادا کیدلی او په جنوبي عرض البلد کښې د دې برعکس وي.

له دې څخه ثابته شوه چه حضراتو فقهاء کرام رحمهم الله یواځې د ماسخوتن د وکت د فقدان په بیان باندې اقتصار د دې لپاره دی چه د وختونو د فقدان له لحاظه دا تر ټولو نژدې علاقه ده او له مخکښینې زماني څخه آباده ده او که نه حقیقت دا دی چه د پنځو لمونځونو په وختونو کښې دا سوال پیدا کیږي. په نوموړي ځواب کښې په داسې مقاماتو باندې د سهار او ماښام حکم صراحةً او د ماسپښین او مازدیګر حکم دلالةً تیر شو فقط و الله تعالی اعلم

منتصف رمضان المبارک ۹۹ هجری

په شکاګو کښې د صبح صادق او ماښام وختونه

سوال د شکګو (امریک) لپاره په رمضان المبارک کښې د سحري (پیشلمي) او افطاري (روژه ماتي) نقشه جوړه او را ولیږئ جزاکم الله تعالی

الجواب باسم ملهم الصواب د شکاګو مِنَسَتِّي (امریکا) طول غربي ۸۷/۴۵°. عرض شمالي ۴۲° ۴۵ لپاره د لمانځه د وختونو نقشه په لاندې ډول ده

تریخ	صبح صادق		طلوع		غروب		عشاء	
	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه	ساعت	دقیقه
۲۲ اکتوبر	۵	۵۴	۷	۱۳	۵	۵۷	۷	۱۶
۱ نومبر	۵	٦	٦	۲۵	٤	٤۵	٦	٤
۱۱ نومبر	۵	۱۷	٦	۳۷	٤	۳۳	۵	۳۳

تنبیه

۱ــ هلته د اپریل له آخري یکشنبې څخه د اکتوبر تر آخري یکشنبې پورې یو ساعت وخت ورسره زیاتیږي په نقشه کښې د دې رعایت ساتل شوی دی

۲ــ د صبح صادق له ورکړ شوي وخت څخه شپاړس دقیقې مخکښې صبح کاذب ښکاریږي کوم چه شرعا اعتبار نه لري

۳ــ له نوموړي وخت څخه پیشلمی (۷) دقیقې مخکښې پای ته ورسوی او روژې پنځه دقیقې وروسته ماتې کړی فقط و الله تعالی اعلم

رمضان المبارک سنه ۹۱ هجري

د هوستن د ملک د لمانځه د وختونو نقشه

سوال ټیکساس (یو- ایس- اې) په ښار هوستن کښې زما یو زوی تعلیم کوي له دې وجې د مهربانۍ له مخې د لمانځه د وختونو د معلومولو کومه طریقه را ته ولیکئ

الجواب باسم ملهم الصواب د هرې میاشتې د اولې او منځلمې ورځې وختونه درته لیکم او د منځنۍ ورځو خپله حساب ولګوئ

د ټیکساس (امریکا) د ښار هوسټن لپاره د لمانځه د وختونو نقشه

	فجر		طلوع		نصف النہار		عصر		غروب		عشاء	
	گ	م	گ	م	گ	م	گ	م	گ	م	گ	م
یکم جنوری	۶	۶	۷	۱۶	۱۲	۲۳	۳	۵۳	۵	۳۲	۶	۴۳
۱۵ ؍	۶	۸	۷	۱۷	۱۲	۳۰	۴	۶	۵	۴۳	۶	۵۲
یکم فروری	۶	۴	۷	۱۲	۱۲	۳۵	۴	۲۱	۵	۵۸	۷	۶
۱۵ ؍	۵	۵۵	۷	۲	۱۲	۳۵	۴	۳۱	۶	۸	۷	۱۵
یکم مارچ	۵	۴۱	۶	۴۶	۱۲	۳۳	۴	۴۰	۶	۲۰	۷	۲۵
۱۵ ؍	۵	۲۵	۶	۳۱	۱۲	۳۰	۴	۴۸	۶	۲۹	۷	۳۵
یکم اپریل	۵	۳	۶	۱۰	۱۲	۲۵	۴	۵۳	۶	۴۰	۷	۴۷
۱۵ ؍	۴	۴۵	۵	۵۳	۱۲	۲۱	۴	۵۸	۶	۳۸	۷	۵۷
یکم مئی	۵	۲۷	۶	۳۸	۱۱	۱۸	۶	۲	۷	۵۸	۹	۹
۱۵ ؍	۵	۱۳	۶	۲۷	۱۱	۱۷	۶	۵	۸	۷	۹	۲۱
یکم جون	۵	۴	۶	۲۰	۱۱	۱۹	۶	۱۰	۸	۱۸	۹	۳۳
۱۵ ؍	۵	۱	۶	۱۹	۱۱	۲۱	۶	۱۴	۸	۲۳	۹	۴۱
یکم جولائی	۵	۶	۶	۲۳	۱۱	۲۵	۶	۱۸	۸	۲۶	۹	۴۳
۱۵ ؍	۵	۱۴	۶	۳۰	۱۱	۲۷	۶	۱۸	۸	۲۴	۹	۴۰
یکم اگست	۵	۲۷	۶	۳۹	۱۱	۲۷	۶	۱۴	۸	۱۵	۹	۲۷
۱۵ ؍	۵	۳۷	۶	۴۸	۱۱	۲۵	۶	۷	۸	۲	۹	۱۳
یکم ستمبر	۵	۵۰	۶	۵۸	۱۱	۲۱	۵	۵۵	۷	۴	۸	۵۲
۱۵ ؍	۵	۵۹	۷	۵	۱۱	۱۶	۵	۴۲	۷	۲۷	۸	۳۳
یکم اکتوبر	۶	۹	۷	۱۵	۱۱	۱۱	۵	۲۶	۷	۷	۸	۱۳
۱۵ ؍	۶	۱۷	۷	۲۳	۱۱	۷	۵	۱۲	۶	۵۰	۷	۵۷
یکم نومبر	۵	۲۸	۶	۳۶	۱۲	۵	۳	۵۸	۵	۳۳	۶	۴۲
۱۵ ؍	۵	۳۸	۶	۴۷	۱۲	۹	۵	۴۸	۵	۲۵	۶	۳۴
یکم دسمبر	۵	۵۰	۶	۵۹	۱۲	۱۰	۵	۴۴	۵	۲۱	۶	۳۰
۱۵ ؍	۵	۵۸	۷	۹	۱۲	۱۶	۵	۴۶	۵	۲۲	۶	۳۴

تنبیہ :- اپریل کی آخری اتوار سے اکتوبر کی آخری اتوار تک یہاں ایک گھنٹہ وقت بڑھا دیا جاتا ہے اس نقشے میں اس کی رعایت
۱۳۹۳ھ

تنبیه د اپریل له اخیری اتوار (یکشنبې) نه د اکتوبر تر اخیری اتوار پورې هلته یو ساعت وقت
زیاتیږي په دې نقشه کښې دهغې روایت

په لاړکانه او مکه مکرمه کښې د صبح صادق وختونه

سوال د لاړکانه صبح صادق په کوم وخت باندې وي؟ همدارنګه د مکې مکرمې د صبح صادق
وخت هم وښایئ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د لاړکانه (عرض البلد - ۲۷° - ۳۲) په اتم (۸) مئی کښې د صبح

صادق وخت د بنده د کتاب "صبح صادق" په مطابق داسې را ووځي په °۲۰ عرض البلد کښې د صبح صادق وخت ٤ بجې ۲٦ دقیقې او په عرض البلد °۳۰ کښې د صبح صادق وخت ٤ بجې ۲دقیقې دی. له اوسط ایستلو څخه په عرض البلد °۲۷ – ۲ ۲ کښې ٤ بجې ۸ دقیقې دی د نصف النهار فرق (٤ دقیقې) - ٤ بجې ٤ دقیقې - فرقِ طول البلد (۲۷ دقیقې) - ٤ بجې ۳۱ دقیقې

مکه مکرمه (عرض البلد -°۲۱ – ۲۱) کښې په اول جون کښې به د صبح صادق وخت داسې وي عرض البلد ۲۰ کښې د سهار وخت - ٤ بجې ۱٥ دقیقې او عرض البلد °۳۰ کښې د سهار وخت - ۳ بجې ٤٥ دقیقې دی له اوسط ایستلو څخه عرض البلد °۲۱ – ۲۱ کښې ٤ بجې ۱۱ دقیقې د نصف النهار فرق (۲ دقیقې) - ٤ بجې ۹ دقیقې - فرق طول البلد (۲۰ دقیقې) - ٤ بجې ۲۹ دقیقې دی

فقط و الله تعالی اعلم ۲۰ ربیع الاول ۹۲ هجری

په لاهور کښې د صبح صادق وخت

سوال ۱۷ مئی باندې به د لاهور صبح صادق په څو بجې وي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په لاهو کښې په ۱۷ مئی باندې به صبح صادق ۳ بجې او ٤۹ دقیقې وي چه تفصیل ئې په لاندې ډول دی

ج - د نصف النهار تر لمر وروسته درجې (°۱۰۵) + عرض البلد (°۳۱/ ۳۳) - °۱۳٦/ ۳۳ – میل موافق دې (°۱۹/ ۲٤) - °۱۱۷/ ۹ ÷ ۲ - °٥۸ / ۳٥ - ن. °۱۰٥ –°٥۸ / ۳٥ - °٤٦ / ۲٥ لوک چه کله ن (۱/۹۳۱۱) - لوک چه کله ج - ن (۸٥۹۹/ ۱ - ۷۹۱/ ۱، جم میل (۹۷٤٦/ ۱) + جم عرض (۱/۹۳۰٦)- (۹۳۰٦ ۱) -۱/۹۰٥۲- ۸۸٥۸ / ۱ ÷ ۲ - ۹٤۲۹ / ۱ -°٦۱_ ۱٥ (ق) × ۲ - ۱۲۲ / ۳۰ (ق) - ۸ بجې ۱۰ دقیقې. مقامي نصف النهار (۱۱ / ٥٦)- فرق طول (۰ / ۳) - ۱۱ / ٥۹ _ ۸ / ۱۰ - ۳ / ٤۹ صبح صادق

فقط والله تعالی اعلم ۱۳ ربیع الآخر ۹۲ هجری

د شفق احمر (سره شفق) قول مفتٰی به دی

سوال څه فرمايي علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې د صاحبینو رحمهما الله تعالی په نزد ل شفق څخه مراد سوروالی دی او د امام اعظم رحمه الله په نزد سپین والی دی فتوی د چا په کوم قول بندې ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د مفتی به قول مطابق د سره شفق په ډوبیدو سره د ماښام وخت ختمیږي او د ماسخوتن وخت شروع کیږي د حضرت امام اعظم رحمه الله هم آخري قول همدغه دی او ائمۀ ثلاثه رحمهم الله هم د همدې قول قائل دي

قال في شرح التنویر ووقت المغرب منه الی غروب الشفق وهو الحمرة عندهما وبه قالت الثلاثة والیه رجع الامام

كما في شروح المجمع وغيرها فكان هو المذهب وقال ابن عابدين رحمه الله (قوله اليه رجع الامام) اى الى قولهما الذى هو رواية عنه ايضا وصرح فى المجمع بان عليها الفتوى. ورده المحقق فى الفتح بانه لا يساعده رواية ولا دراية الخ وقال تلميذه العلامة قاسم فى تصحيح القدورى ان رجوعه لم يثبت لما نقله الكافة من لدن الائمة الثلاثة الى اليوم من حكاية القولين ودعوى عمل عامة الصحابة بخلافه خلاف منقول قال فى الاختيار الشفق البياض (الى قوله) لكن تعامل الناس اليوم فى عامة البلاد على قولهما وقد ايده فى النهر تبعاً للنقاية والوقاية والدرر والاصلاح ودرر البحار والامداد والمواهب وشرحه البرهان وغيرهم مصرحين بان عليه الفتوى وفى السراج قولهما اوسع وقوله احوط والله تعالى اعلم. (رد المحتار ج۱، ص۳۳۳) فقط والله تعالى اعلم ۱۹ محرم ۸٦ هجرى

د طلوع (د لمر د راختلو) په وخت كښې د سهار لمونځ صحيح نه دى

سوال كه چيرته د سهار لمونځ عين د لمر د راختلو به وخت كښې ادا شي نو آيا بيرته را گرځول ئې واجب دي او كه نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب عين د لمر ختلو په وخت كښې لمونځ په شروع كولو سره نه منعقد كيږي او كه چيرته د لمر له ختلو څخه مخكښې شروع شي او د لمانځه په حالت كښې لمر وخيژي نو لمونځ فاسديږي لهذا دا لمونځ صحيح نه دى. قضائي را گرځول ئې فرض دي

قال العلامة ابن عابدين رحمه الله واعلم ان الاوقات المكروهة نوعان الاول الشروق والاستواء والغروب والثانى ما بين الفجر والشمس وما بين صلوة العصر الى الاصفرار فالنوع الاول لا ينعقد فيه شئ من الصلوات التى ذكرناها اذا شرع بها فيه وتبطل ان طرأ عليها الا صلوة جنازة حضرت فيها الخ (رد المحتار ج۱، ص۳۳٦)

فقط والله تعالى اعلم ۱۰ ذى القعده ۸۷ هجرى

د سهار او مازديگر په لمونځونو كښې د لمر د راختلو او ډوبيدلو حكم

سوال كه چيرته د سهار د لمانځه په ادا كولو كښې لمر وخيژي يا د مازديگر د لمانځه په ادا كولو كښې لمرډوب شي نو آيا د همدغه سهار او مازديگر لمونځونه وشول او كه نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د مازديگر لمونځ صحيح كيږى او د سهار نه صحيح كيږى

قال فى التنوير وكره صلوة (الى قوله) الا عصر يومه وفى الشرح فلا يكره فعله لادائه كما وجب بخلاف الفجر وفى الشامية اى فانه لا يؤدى فجر يومه وقت الطلوع لان وقت الفجر كله كامل فوجبت كاملة فتبطل بطرو الطلوع الذى هو وقت فساد. (رد المحتار ج۱، ص۳۳٦) فقط والله تعالى اعلم ۲۷ ربيع الاول ۸۹ هجرى

د سهار لمونځ د طلوع (لمر ختلو) تر ابتداء پورې ادا کیدلی شي

سوال که چیرته د سهار لمونځ په جماعت سره ادا نه شي او په داسې وخت کښې جومات ته ورسیږي چه لمر په راختلو وي نو د ساعت په اعتبار سره دې لمونځ باید د لمر تر راختلو حومره مخکښې باید ادا شي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته نقشه د کوم مستند سړي له خوا جوړه شوې وي نو بیا هغې کښې د ورکړ شوې وخت مطابق د لمر تر راختلو دوه یا درې دقیقې مخکښې باید د سهار له لمانځه څخه د فارغیدو کوشش باید وشي که چیرته وچ تر همدې وخت پورې فارغ شي نو بیا نې هم لمونځ صحیح دی فقط و الله تعالی اعلم ۱۳ رمضان المبارک ۹۴ هجری

د طلوع په وخت کښې د تلاوت د سجدې حکم

سوال ښاغلی او مکرم جناب مولوي جمیل احمد صاحب سلمه الله تعالی

السلام علیکم و رحمة الله و برکته

هیله ده چه صحت مو ښه وی. ښائي چه تاسو ته به یاده وي چه په کراچۍ کښې د پاتې کیدو په دوران کښې ما پوښتنه کړې وه چه د لمانځه په ممنوعه وختونو کښې د تلاوت د سجدې څه حکم دی او تاسو ښاغلي ویلي وو چه که چیرته سجدهٔ تلاوت تازه وي نو به هر وخت کښې ادا کیدلی شي یعني د لمانځه په ممنوعه وختونو کښې ئې د ادا کولو اجازه شته

زمونږ په جومات کښې دا پوښتنه را پورته شوه او یو څوک وائي چه ما تحقیق کړی دی چه د لمر د را ختلو په حالت کښې سجده مه کوی دا پوښتنه داسې را پیدا شوه چه د سهار د لمانځه وروسته دلته درس قرآن ویل کیده او د سجدې یو آیت تلاوت شو. په دې وخت کښې لمر د راختلو په حال کښې وو یا دا چه طلوع بالکل نږدې وو د کرم او مهربانۍ له مخې دا څرګنده کړی چه صحیح خبره کومه یوه ده آیا د سجدې تازه تلاوت شوی آیت هر وخت ادا کیدلی شي او که کوم قید یکښې شته چه په فلاني وخت کښې باید ادا نه شي؟ بینوا توجروا

جواب له جامعهٔ اشرفیه لاهور څخه مُبَسمِلاً و مُحمِدِلاً و مُصلّیا و مُسَلِّماً بحر ص۲۴۴ ج۱ ومنع عن الصلوة وسجدة التلاوة و صلوة الجنازة عند الطلوع و الاستواء و الغروب الخ. و اراد بسجدة التلاوة و صلوة الجنازة ما وجبت قبل هذه الاوقات اما اذا تلاها فيها او حضرت الجنازة فيه فاداها فانه يصح من غير كراهة. اذا الوجوب بالتلاوة و الحضور و ظاهر التسوية بين صلوة الجنازة و سجدة التلاوة انه لو حضرت الجنازة في غير مكروه فاخرها حتى صلاها في الوقت المكروه فانها لا تصح و تجب اعادتها كسجود التلاوة.

له دې عبارت څخه څرګندیږي چه که چیرته د سجدې آیت په هغه [illegible]
[illegible]

یعنی په مکروه وخت کښی د تلاوت له وجې سجده په چا واجبه شي نو په مکروه وخت کښې ئې ادا کول جائز دي او که چرته له مکروه وخت څخه مخکښې سجده واجبه شي نو په مکروه وخت کښې ئې ادا کول جائز نه دي که چیرته ئې ادا کړي نو بیرته را گرځول به ئې واجب وي فقط و الله تعالی اعلم

عزیز الرحمن نائب مفتي جامعهٔ اشرفیه، نیلاگنبد لاهور ۱۹ جمادي الاولی سنه ۸۴ هـ

الجواب صحیح **جمیل احمد عفا عنه**

د بنده رشید احمد لیک په نامه د مفتي جمیل احمد صاحب.

بسم الله الرحمن الرحیم

مکرم او محترمه زیدت عنایاتکم

السلام علیکم و رحمة الله و برکاته

هیله ده چه مبارک صحت مو ښه وي. ستاسو د محترم یوه افتاء مې تر سترگو شوه چه په هغې کښې لیکل شوي دي چه شروق (د لمرد را ختو)، غروب (د لمر د ډوبیدو) او استواء (د ورځې با لکل په نیمائي یعني غرمه) کښې د سجدې د تازه تلاوت شوي آیت سجده جائزه ده او په استدلال کښې دې د بحر الرائق دا عبارت لیکلی دی چه ((**اما اذا تلاها فیها او حضرت الجنازة فیها فاداها فانه یصح من غیر کراهة**)). زما بنده ناقصه رایه دا ده چه ستاسو په فتوی کښې له جواز څخه مراد جواز مع الکراهیة التنزیهیة دی او د بحر له جزئیه (**من غیر کراهة**) دکراهیت تحریمیه د نفی مقصود دی **قال فی العلائیة فلو وجبتا فیها لم یکره فعلهما ای تحریماً و فی التحفة الافضل ان لاتؤخر الجنازة و فی الشامیة (قوله ای تحریماً) افاد ثبوت الکراهة التنزیهیة و ایضا فیها تحت قوله (و فی التحفة) فثبتت کراهة التزیه فی سجدة التلاوة دون صلوة الجنازة.** (ردالمحتار ج۱،ص۳۴۴)

له دې څخه څرگنده شوه چه کومو حضرانو د کراهت نفی کړې ده له هغې څخه مراد د کراهتِ تحریمیه نفی ده نه د کراهتِ تنزیهیه. پخپله علامه شامي له نوموړي بحث څخه مخکښې د اوعل جنازة لاندې ((**والا فلا کراهة کما سیذکره الشارح**)) کښې د کراهت تحریمیه نفی کړې ده او بیا د شارح د قول لاندې علامه شامي صاحب کراهت تنزیهیه ثابته کړې ده کما قدمنا او په عالمگیري کښې ئې له خلاصې څخه نقل کړی دی چه په سجدهٔ تلاوت کښې تاخیر افضل دی.

په هر حال په دې اړوند مو له خپلې گرامي رأیې څخه خبر راکړی او د مقدسې میاشتې په مبارکو ساعتونو کښې مو د خیر له دُعاگانو څخه مه هیروی دا به ستاسو ډیر ښیگړه وي فقط و السلام علیکم رشید احمد عفا الله عنه

غرهٔ رمضان المبارک ۸۸ هجری

ځواب له مفتي جميل احمد صاحب څخه

محترمه و عليكم السلام و رحمة الله و بركاته

جزاک الله راجح او قوي قول د مکروه تنزيهي دی نه دا وه چه په فتوی کښې ليکل شوی وای. احتياط هم په دې کښې دی څکه چه لکه څرنګه چه ځينو حضراتو خلاف افضل ورته ويلي دي، ځنو مکروه تحريمي هم ورته ويلي دي. خير الامور اوسطها هم ورته ويل شوي دي. عالمګبري ورته غير افضل ويلي دي **لكن الافضل التأخير فيها.**

د اصل سائل خط د حضرت مفتي محمد شفيع صاحب رحمه الله په نامه

مکرم او محترم جناب مفتي صاحب قبله زاد مجده

السلام عليکم و رحمة الله و برکاته

هبله ده چه طبعيت به مو ښه وي د ليکنې باعث دا دی چه آيا سجدهٔ تلاوت په هر وخت کښې ادا کيدلی شي او که د لمانځه په ممنوعه وختونو کښې به ئې څوک نه ادا کوي؟ مولوي جميل حمد صاحب د مدرسهٔ اشرفيه لاهور مفتي څخه مې پوښتنه کړې وه هغه را ته ويلي وو چه سجدهٔ تلاوت چه تازه وي يعنې په همدې مکروه وخت کښې د سجدې آيت تلاوت شوی وي نو هر وخت ادا کيدلی شي زه پرې مطمئن شوی وم په زړه کښې مې دا فکر وکړ چه د جنازې په لمانځه او د تلاوت په سجدې کښې کوم فرق نشته بله دا چه د حضرت تهانوي يوه خبره مې ذهن ته راغله چه کله ما هغه ته خپل معمولات وليکل نو دا مې هم وليکل چه د سهار او مازديګر له لمونځونو پرته تر هر فرض لمانځه وروسته په سجدې کښې د قرآنکريم فلانی فلانی آيت تلاوت کوم او دعاء کوم په دې باندې حضرت تهانوي صاحب خط واخيست او په حاشيه کښې ئې وليکل چه "د شکر سجده له سهار او مازديګر څخه وروسته هم جائزه ده" زمونږ په جومات کښې د سهار تر لمانځه وروسته د قرآن درس ويل کيده د طلوع وخت وو چه د سجدې يو آيت تلاوت شو بو څوک وائي چه د طلوع په وخت کښې د تلاوت سجده که تازه وويل شي او که زړه بايد چه ادا نه شي د کرم او مهربانۍ له مخې به دې مو خبر کړې چه صحيح قول کوم دی؟ آيا د تلاوت تازه سجده هر وخت ادا کيدلی شي او که کوم قيد پکښې شته که چيرته قيد پکښې وي نو بيا کوم قيد دی؟

ځواب له دار العلوم کراچي څخه

په فتاوی عالمګيری کښې درې ساعتونه دي چه په هغو کښې فرض لمونځ، د جنازې لمونځ و د تلاوت سجده جائزه نه ده لومړی د لمر ختلو وخت دوهم خاص د غرمې وخت. دريم د لمر د ډوبيدو وخت مخکښې ئې له خلاصې څخه نقل کړی دی چه دا حکم هلته دی چه کله د جنازې

لمونځ او د تلاوت سجده په داسې وخت كښې واجب شي چه په هغه وخت كښې ئې ادا كول مباح وو او بيا ئې تر دې وخت پورې ځنډولې وي كوم چه په دې وخت كښې ئې ادا كول قطعاً جائز نه دي ليكن كه حبرته په داسې وخت كښې واجب شي او په همداسې وخت كښې ادا هم شي نو بيا جائز دی ځكه چه لكه څرنګه چه د هغو په وجوب كښې نقصان وو همدارنګه ئې په ادا كښې نقصان شته همدا خبره په السراج الوهاج.كذفي او تبيين كښې ليكلې ده ليكن د تلاوت په سجدې كښې تاخير (ځنډ) افضل دی او په جنازې كښې تاخير مكروه دی مولوي مفتي جمل احمد خبره بالكل صحيح ده فقط و الله اعلم و علمه اتم

احقر الانام محمد صابر عفی عنه ، نائب مفتي دار العلوم كراچي ۱ نانك واړه

الجواب صحيح بنده محمد شفيع عفا الله عنه

د بنده رشيد احمد خط په خدمت د حضرت مفتي محمد شفيع صاحب كښې

بسم الله الرحمن الرحيم

مشفقي المكرم زيدت عناياتكم

السلام عليكم و رحمة الله و بركاته

هيله ده چه طبعيت به مو روغ وي دمفتي محمد صابر صاحب ليكل شوې فتوى چه ستاسو حضرت صاحب دستخط هم پرې باندې شته را ورسيده چه څو اشكالات پرې باندې شته

۱ـ د طلوع په وخت كښې ئې د تلاوت تازه سجده ئې جائزه او تاخير ئې افضل ليكلې ده به دې كښې مناسبه دا وه چه د طلوع په وخت كښې ئې د كراهت تنزيهي تصريح كړې واى

قال فى العلائية فلو وجبتا فيها لم يكره فعلهما اى تحريما. وفى الشامية (قوله اى تحريماً) افاد ثبوت الكراهة التنزيهية وايضاً فيها تحت (قوله وفى التحفة) فثبتت كراهة التنزيه فى سجدة التلاوة دون صلوة الجنازة الخ. (رد المحتار ج۱،ص۳۴۷)

۲ـ په سوال كښې منقول عبارت "د شكر سجده د سهار او مازديګر تر لمونځونو وروسته هم جائز ده" څخه څرګنديږي چه تر هر لمانځه وروسته سجده جائزه ده په داسې حال كښې چه دلته دوه جلا مسئلې دي

۱ـ تر لمانځه وروسته په همدې ځاى كښې سجده كول. دا په هر حال كښې مكروه تحريمي دی اګر كه تر هر لمانځه وروسته هم وي

۲ـ د سهار او مازديګر نه وروسته د نفلو په مكروه وخت كښې د شكر سجده كول كومه چه به لمانځه سره متصله نه وی دا سجده به صحيح وي ليكن له كراهت تحريميه سره

قال فی الشامیة تحت (قوله لا شکر) فتحصل من کلام النهر مع کلام القنیة انها تصح مع الکراهة ای لانها فی حکم النافلة. ثم قال فی النهر عن المعراج واما ما یفعل عقب الصلوة من السجدة فمکروه اجماعاً لان العوام یعتقدون انها واجبة. (رد المحتار ج ۱، ص ۳۳۳)

لنډه دا چه په لاندیني مسائلو کښې زما رایه دا ده

۱ـ د طلوع، غروب او استواء په وخت کښې د تلاوت حاضره سجده مکروه تنزیهي ده

۲ـ په لمانځه پسې متصل د شکر د سجدې ادا کول مکروه تحریمي دي هغه که د هر وخت لمونځ هم وي البته که چیرته په خلوت (یواځې ځای کښې) سجده وکړي. خپل عادت ئې جوړ نه کړي او سنت ئې و نه ګڼي نو بیا پروا نه لري

۳ـ تر مازدیګر وروسته او د سهار په وخت کښې د شکر سجده مکروه تحریمي ده اګر که تر لمانځه پسې متصل وروسته هم نه وي

په دې اړوند مو تاسو له خپلې رایې څخه خبر کړئ

د رمضان المبارک په میاشت کښې د مخصوصو دُعا ګانو درخواست دی. سخت محتاج یم

فقط و السلام علیکم ((رشید احمد عفا الله عنه)) غرهٔ رمضان المبارک ۸۴ هجری

خواب له حضرت مفتي محمد شفیع صاحب څخه

و علیکم السلام و رحمة الله و برکاته، خوابونه صحیح دي. ستاسو لپاره له زړه څخه دُعا کوم او د ځان لپاره د دُعا غوښتونکی یم ((بنده محمد سفیع عف الله عنه)) له دار العلوم کراچي څخه ۱۲/۹/۸۴ هجری

د مازدیګر تر لمانځه وروسته د تلاوت سجده جائزه ده

سوال یو سړی د مازدیګر تر لمانځه وروسته تلاوت کوي. په تلاوت کښې د سجدې آیت راغی؟ آیا دی د مازدیګر او ماښام تر منځ وخت کښې د تلاوت سجده کولی شي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب هو، کولی ئې شي البته که د لمر رڼا تغیر خوړلې وي نو مکروه تنزیهي ده دا حکم د تازه تلاوت دی. که چیرته یو څه نه غیر مکروه وخت کښې تلاوت کړی وی نو په مکروه وختونو (طلوع، غروب، نصف النهار کښې ئې ادا کول مکروه تحریمي دی د جنازې د لمانځه هم همدغه حکم دی البته که چیرته په مکروه وخت کښې جنازه تیاره شوې وی نو سمدستي وخت کښې باید ادا شي او په دې کښې د تازه تلاوت غوندې تنزیهي کراهت نشته

قال فی التنویر بعد صلاة فجر و عصر لا یکره قضاء فائتة و سجدة تلاوة و صلاة جنازة (رد المحتار ج ۱، ص ۳۴۸)

وايضاً فيه وكره صلاة ولو على جنازة وسجدة تلاوة وسهو مع شروق واستواء وغروب الا عصر يومه (الى قوله) و سجدة تلاوة وصلاة جنازة تليت فى كامل وحضرت قبل، وفى الشرح لوجوبه كاملاً فلا يتادى ناقصاً فلو وجبتا فيها لم يكره فعلهما اى تحريماً وفى التحفة الافضل ان لا تؤخر الجنازة وقال ابن عابدين رحمه الله (قوله تحريماً) افاد ثبوت الكراهة التنزيهية وقال تحت (قوله وفى التحفة) فتثبت كراهة التنزيه فى سجدة التلاوة دون صلاة الجنازة. (ردالمحتار ج۱،ص۳۴۷) فقط والله تعالى اعلم ۲۰ ربيع الاول ۹۳ هجرى

په مکروه وختونو کښې د جنازې د لمانځه حکم

سوال د جنازې لمونځ په کومو کومو وختونو کښې مکروه دی؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چيرته جنازه له مخکښې څخه تياره وه نو په غروب او نصف النهار په وخت ئې ادا کول ئې مکروه تحريمي دی او که چيرته په همدې مکروه وخت کښې تياره شوې وي نو بيا هيڅ کراهت نشته او په همدې وخت کښې دې لمونځ وشي ځنډوي دې نه البته د تلاوت تازه سجده مکروه تنزيهي ده.

قال فى التنوير وكره صلاة ولو على جنازة وسجدة تلاوة وسهو مع شروق واستواء وغروب الا عصر يومه (الى قوله) وسجدة تلاوة وصلاة جنازة تليت فى كامل وحضرت قبل، وفى الشرح لوجوبه كاملاً فلا يتادى ناقصاً فلو وجبتا فيها لم يكره فعلهما اى تحريماً وفى التحفة الافضل ان لا تؤخر الجنازة وقال ابن عابدين رحمه الله (قوله تحريماً) افاد ثبوت الكراهة التنزيهية وقال تحت (قوله وفى الصحفة) فتثبت كراهة التنزيه فى سجدة التلاوة دون صلاة الجنازة. (ردالمحتار ج۱،ص۳۴۷)

د شرعي او عرفي نصف النهار پيژندنه او د هغه حکمونه

سوال له شرعي نصف النهار او عرفي نصف النهار څخه څه مراد دی او د هغه د را ايستلو کومه قاعده ده؟ د روژې نيت بايد تر کوم وخته پورې وشي او لمونځ دې تر نصف النهار څومره مخکښې او وروسته بايد ادا نه شي؟بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب شرعي نصف النهار له صبح صادق څخه واخله تر غروب پورې د ټول وخت نيمائي نصف النهار دی او له عرفي نصف النهار د لمر له ختو څخه واخله تر ډوبيدو د لمر پورې د ټول وخت نيمائي څخه مراد دی دا د استواء د معلومولو تقريبي طريقه ده کوم چه تقريب تر ځلوېښتو عرض البلدو پورې کار ورکوي د نصف النهار د معلومولو تر ټولو صحيح قاعده کومې چه په هر ځای کښې کار ورکوي زمونږ په کتاب ارشد العابد کښې ملاحظه کړی. د

شرعي نصف النهار د معلومولو آسانه قاعده دا ده چه د صبح صادق له پیل څخه د لمر تر خلو پورې چه څومره وخت وي د هغه نیمائي وخت د عرفي نصف النهار له وخت څخه کم کړی د مثال په توګه د صبح صادق ټول وخت یو ساعت وي نو له عرفي نصف النهار څخه نیم ساعت مخکښې نه نصف النهار شرعي وي، د اردو د مسائلو په کتابونو کښې شرعي نصف النهار له عرفي نصف النهار څخه یو نیم ساعت مخکښې اتکل شوی دی، چه په دې کښې درې دوله غلطي شوې ده

۱ـ د صبح صادق په ځای ئې صبح کاذب ټاکلی دی. د دې غلطي پوره تفصیل زما د «صبح صادق» په کتاب کښې شته.

۲ـ د هر موسم او هر ځای لپاره ئې یو معیار متعین کړی دی په داسې حال کښې چه په هر ځای او هر موسم کښې وختونه مختلف وي

۳ـ له عرفي نصف النهار څخه د صبح کاذب د ټول وخت په برابر وخت کم کړی شوی دی په داسې حال کښې چه د صبح صادق د ټول وخت نیمائي باید ترې کم شي

د روژې نیت د شرعي نصف النهار څخه مخکښې کول ضروري دي او د لمانځه په کراهت کښې عرفي نصف النهار معتبر دی. علامه برجندي رحمه الله په شرح النقایه کښې په دې باندې اشکال ښکاره کړی دی چه د عرفي نصف النهار وخت ممتد (اوږد) نه دی د دې لپاره په دې کښې لمونځ متصور کیدلی هم نه شي نو له دې څخه منع صحیح نه ده په دې بناء باندې ځینو حضراتو له شرعي نصف النهار څخه واخله تر حقیقي نصف النهار پورې وخت لره د لمانځه لپاره مکروه بللی دی لیکن زما په خیال کښې یواځې د دې اشکال له وجې د شرعي نصف النهار مراد اخیستلو ګنجائش نشته په داسې حال کښې چه له یوه حدیث څخه هم د دې تائید نه کیږي بلکه ټول حدیثونه په عرفي نصف النهار باندې دلالت کوي، د نوموړي اشکال ګڼ ځوابونه کیدلی شي

۱ـ اګر که په دې وخت کښې پوره لمونځ نه ي متصور کیدلی لیکن مقصد دا دی چه د لمانځه هیڅ یوه برخه هم په دې وخت کښې واقع نه شي، دا ځواب پخپله علامه برجندي رحمه الله هم ورکړی دی (رد المحتار ج۱، ص۲۴۹)

۲ـ د لمر د مرکز په ځای د هغه د ټول جرم یا جسم اعتبار دی. کما فی حدیث عبدالله الصنابحي رضي الله عنه ثم اذا استوت قارنها فاذا زالت فارقها. (موطاء امام مالك ص۲۰) د نصف النهار له دائرې څخه د لمر د محیط د یوې خنډې له تیریدو څخه واخله د بلې خنډې تر تیریدو پورې د حساب له مخې دوه دقیقې او اته ثانیې لګیږي. په دومره وخت کښې لمونځ متصور کیدلی شي

۳ـ د شرعي احکامو دار و مدار په ریاضي حسابونو باندې نه بلکه په مشاهدې باندې دی او په مشاهده کښې له قدرو روز نزدې، استواء څخه تر قدرو حلا کوونکي زوال پورې عرصه نسبي

دقیقې تخمین شوی دی لهذا په نفشو کښې د زوال له ورکړ شوي وخت څخه پنځه دقیقې مخکښې او پنځه دقیقې وروسته لمونځ باید ادا نه شي

ويؤيده مانقله ابن عابدين رحمه الله عن الطحطاوي في تفسير قول شارح التنوير (ووقت الظهر من زواله اى ميل ذكاء عن كبد السماء) اى وسطها بحسب مايظهر لنا. (ردالمحتار ج۱، ص۳۴۲)

د کراهت له تعلیل څخه هم همدغه ثابتېږي. د لمانځه غوندي د لمر عبادت هم په یوه آن کښې خو نه شي متصور کیدلی. ښکاره خبره ده چه د لمر عبادت کوونکي استواء لره خاص د مشاهدې په حساب سره د عبادت وخت ټاکلی دی. فقط و الله تعالی اعلم **۲۷ ربیع الاول ۸۹ هجری**

په رمضان شریف کښې د ماښام په لمانځه کښې د تاخیر حکم

سوال د رمضان په میاشت کښې د ماښام په لمانځه کښې ۵ دقیقې تاخیر کول په دې خیال سره چه خلک روژې ماتې کړې او په جماعت کښې شامل شي نو آیا داسې کول جائز دي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب اصل خواب خو دا دی چه د ماښام په لمانځه کښې دومره ځنډ کول چه دوه رکعته لمونځ پکښې کیدلی شي په اتفاق سره له کراهیت پرته جائز دی او له دې څخه په زیات تاخیر کښې اختلاف دی. د ځینو په زد پرته له کراهت څخه جائز دی او د ځینو په نزد مکروه تنزیهي دی البته دومره تاخیر کول چه ډیر ستوري وځلیږي په اتفاق سره مکروه تحریمي دی په رمضان المبارک کښې که چیرته لوږه زیاته وي او خوراک تیار وي نو پنځلس شل دقیقې تاخیر کولو کښې څه پروا نشته. ځکه چه دا تاخیر له زیات څخه زیات په مکروه تنزیهي کښې راځي او د لوږې په حالت کښې د خوراک په موجودوالي کښې لمونځ کول مکروه تحریمي دي لهذا له خوراک څخه د فارغیدو په صورت کښې به اطمینان او د زړه په فراغ سره باید لمونځ ادا شي

فقط و الله تعالی اعلم **۱۶ رجب ۹۰ هجری**

د لمانځه تر ادا کولو وروسته معلومه شوه چه دلمانځه وخت وتلی دی

سوال بکر د سهار لمونځ په دې نیت ادا کړ چه وخت خو لا شته په داسې حال کښې چه لمر ختلی وو لیکن د وریځ له وجې بکر ته د لمر ختل معلوم نه وو نو آیا په داسې حالت کښې د بکر لمونځ وشو او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته ئې د مکروه وخت له ختمیدو څخه مخکښې لمونځ شروع کړی وي نو لمونځ ئې صحیح نه شو او که چیرته ئې وروسته شروع کړی وي نو په دې کښې تفصیل دا دی چه که چیرته ئې د وختي سهار نیت کړی وو نو لمونځ ئې نه وشو او که ئې د نن سهار نیت کړی وو نو لمونځ ئې صحیح شو

قال فی التنویر ولو نوی ظهر الوقت فلو مع بقائه جاز ولو مع عدمه وهو لا یعلمه لا. وفی الشرح فالاول نیة ظهر الیوم لجوازه مطلقاً. وفی الحاشیة (قوله وهو لا یعلمه) ای لا یعلم خروجه ومفهومه انه لو علمه یصح کما قدمناه عن الشرنبلالیة. (ردالمحتار ج۱ ص۲۹۲) فقط والله تعالی اعلم. ۱۶ رجب ۹۰ هجری

د لمانځه د وختونو تعین په ساعتونو سره ممکن نه دی

سوال بناغلی مولانا مفتي رشید احمد صاحب. السلام علیکم و رحمة الله و برکاته

له دار العلوم کراچی ځخه مې د یوې پوښتنې د ځواب غوښتنه کړې وه هغو ستاسو خوا ته د رجوع لاربنوونه را ته کړې ده. د سوال نقل سره له ځوابه در لیږم هیله ده چه تاسو زما لاربنوونه وکړی. د خپلی پوښتنې د زیات وضاحت لپاره عرض کول غواړم چه لکه څرنګه چه د لمر د ډوبیدو له یوه ساعت ا شلو دقیقو وروسته پورې د ماښام وخت په ځای وي او له دې وروسته د ماسخوتن وخت شروع کیږي او دا وقفه یعنې یو ساعت او شل دقیقې په هر موسم کښې یو شان وي. همدارنګه د مازدیګر د لمانځه وخت هم د لمر له ډوبیدو دوه ساعته مخکښې شروع کیږي یا که چیرته همدا ډول صحیح وقفه معلومه شي نو د مازدیګر د لمانځه وخت مقررول به آسانه شي. نور که چیرته دا څرګنده شي چه د لمر تر ختلو یو ساعت او دیرش دقیقې مخکښې (یا تر تحقیق وروسته چه کومه وقفه هم معلومه شي) صبح صادق وي. او دا وقفه هم په هر موسم کښې یو شان وي نو د لمر تر ختلو او ډوبیدلو ځخه د سهار. مازدیګر. ماښام او ماسخوتن د صحیح وختونو معلومول ډیر آسانه کیږي او د ماسپښین د لمانځه د وخت هم له نصف النهار ځخه صحیح ټاکل کیدلی شي لهذا تر تحقیق وروسته ما ته اطلاع راکړی چه داسې یوه کُلي قاعده ممکنه ده او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د صبح صادق له ابتداء ځخه د لمر تر ختلو پورې او د لمر له ډوبیدو ځخه د شفق تر ډوبیدو پورې. همدارنګه د مازدیګر له ابتداء ځخه د لمر تر ډوبیدو پورې وختونه په ساعتونو متعین کول ممکن نه دي. په مختلفو موسمونو کښې د لمر د میل د اختلاف له وجې د دغو وختونو اندازه مختلف کیږي. همدارنګه د عرض البلد د اختلاف له وجې هم په دې اندازې کښې فرق وی له دې فن ځخه خینو بې خبرو خلکو څه داسې قواعد لیکلي دي کوم چه په قطعي توګه غلط دي. د هغو له زیات ځخه زیت تاویل دا کیدلی شي چه هغو خلکو ۱ ـ په کومې خاصې علاقې کښې. ۲ـ په خاصو ورځو کښې. ۳ـ تجربې حساب لګولی دی او له دې فن ځخه بې خبرۍ له وجې ئې دا د هر ځای او هرې زمانې لپاره قاعدهٔ کلیه ګڼلې ده.

د وختونو د تخریج او د قبلې د سمت په باره کې زما دوه رسالې په "ارشاد العابد" او "صبح صادق" نامه شته ممکنه ده چه له هغو ځخه څه استفاده وکړای شي. فقط والله تعالی اعلم

غرهٔ شعبان ۹۲ هجری

د لمانځه د وختونو نقشې

سوال د لمانځه د وختونو. طلوع. غروب او داسې نورو د ټول کال يوه نقشه دلته د مولانا مظهر الله شاه نقشبندي شاهي د فتح پوري دهلي د جومات امام او مفتي له خوا نياره شوې ده او يوه بله نقشه همدارنګه د مولوي محمد دين صاحب د اشرفيه کتب خانه راولپنډۍ له خوا په جوماتونو کښې زړيږي يو ځل ستاسو د ليکنې له مخې په دې نقشې کښې څه فرق ښکاره کړې وو په داسې حال کښې چه په دغو دواړو نقشو کښې هم ځاې ځاې فرق پيدا کيږي يعنې ټول وختونه ئې له يوه او بل سره برابر نه دي، اوس د پوښتنې ځاى دا دى چه تاسو جناب د کومې نقشې په اړه د نه اطمينان اظهار کړى وو. څيني وختونو په لومړنۍ نقشې کښې د طلوع. غروب او داسې نور د واقعيت مطابق ښکاره شوي دي. او که دواړه نقشې ستاسو خدمت ته در وليږم او بيا به تاسو تحقيق پرې کوى؟ بينوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب تر ننه پورې چه څومره نقشې خپرې شوي دي په ټولو کښې د صبح صادق او ماسخوتن وختونه غلط دي د يوې بنيادي غلطۍ له وجې چه تفصيل زما د "صبح صادق" په رساله کښې شته د نورو وختونو په اړه چه نقشه وګورم نو بيا څه ويلى شم. د ليپ له يوه کال څخه ونيسه د ليپ تر بل کاله پورې څلور کاله دي د طلوع. غروب او داسې نورو وختونه يو دوه دقيقې فرق کوي لهذا د دائمي نقشې د ترتيبولو لپاره دا تفاوت تر نظره غورځول کيږي د دې لپاره نقشې پخپل منځ کښې سره متفاوتې وي چه له دې څخه يوه هم خالي نه ده البته که چيرته د ليپ کال د نقشې بنياد کېښودل شي نو په وختونو کښې د احتياط اړخ را ووځي په هر صورت هرې نقشې باندې د دريو، څلورو دقيقو د احتياط د خبردارۍ ليکل لازم دي

فقط و الله تعالى اعلم ۶ ربيع الاول ۹۳ هجرى

د سهار د لمانځه مستحب وخت

سوال فقهاوو د سهار د لمانځه مستحب وخت دا ښودلى دى چه کله ښه رڼائي جوړه شي او دومره وخت پاتې وي چه د سُنتو مطابق په ښه توګه لمونځ ادا شي او له لمانځه څخه تر فارغيدو وروسته دومره وخت پاتې وي چه د سنتو په طريقې سره د لمانځه را ګرځول ممکن وي که چيرته په کوم جومات کښې د ((وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ فى الركعة الاولى وَالطَّارِقِ فى الركعة الثانية)) ويل عادت وي نو بيا د سهار لمونځ په داسې وخت کښې شروع کړي چه د لمانځه بيرته را ګرځول په همدغو دوو سورتونو سره ممکن وي يا نې په داسې وخت کښې شروع کړي چه د لمانځه را ګرځول په مسنونه طريقه سره په طوال مفصل سره ممکن وي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دا عادت د سُنتو خلاف دى لمونځ بايد په داسې وخت کښې شروع

سي چه په هغه کښې د مسنون قرائت تر کولو وروسته که چیرته د فاسدوالي صورت منځ ته راشي نو بیا نې په مسنونه طریقه سره بیرته را ګرځولی شي له تجربې څخه ثابته شوي ده چه د لمر تر ختلو تقریباً نیم ساعت مخکښې د مذکوره قاعدې مطابق لمونځ کیدلی شي فقط و الله تعالی علم

۹محرم ۹۵ هجری

له طلوع څخه وروسته او له غروب څخه مخکښې د مکروه وخت اندازه

سوال د لمر تر ختلو څومره خند وروسته او د لمر تر لویدو څومره خند مخکښې د لمانځه ادا کول جائز دي او آیا د وخت کومه داسې ټاکلې اندازه شته چه په هر ځای کښې معتبره وي یوه داسې ضبطه یا قاعده را وښایئ چه په ټولې دنیا کښې هر ځای په کار ورشي. زه د هغه په مطابق د ټورنټو (کاناډا) د نقشې جوړول غواړم؟ بینوا توجروا

ځواب په دې باره کښې اصل ضابطه کومه چه د ټولې دنیا لپاره په کار راتلونکې ده دا ده چه تر څو پورې لمر تر ختلو وروسته په داسې کیفیت سره پاتې شي چه هغه تر ډیره پورې په کتلو سره سترګو ته تکلیف او خړوالی نه ورکوي تر هغه وخته پورې د لمانځه ادا کول جائز نه دي همدرنګه په مازدیګر کښې چه کله د لمر داسې کیفیت شروع شي نو لمونځ مکروه دی الا عصر یومه لکن دا معیار به هلته صحیح وي چه په مطلع (د لمر د ختلو په ځای) باندې وریځ، ګرد، غبار او داسې نور نه وي او که نه نو نوموړی کیفیت د عوارضو له وجې تر ډیره خنده پورې تر دې پورې چه په ځینو ورځو کښې تر غرمې پورې پاتې کیږي او په ځینو علاقو کښې ټوله ورځ د لمر په رڼا کښې تیزوالی نه راځي یو بل معیار هم فقهاء کرامو رحمهم الله لیکلی دی او هغه دا چه کله لمر تر را ختلو وروسته له افق څخه د یوې نیزې په اندازه را پورته شي نو د لمانځه ادا کول صحیح کیږي. همدارنګه تر مازدیګر ورسته چه کله د لمر لوړوالی له افق څخه د یوې نیزې له اندازې څخه په کمیدو شي نو لمونځ صحیح نه دی (الا عصر یومه) د نیزې اندازه دولس لویشتې ده

قال العلاء فی بیان وقت العصر مالم یتغیر ذکاء بان لاتحار العین فیها فی الاصح و قال ابن عابدین رحمه الله صححه فی الهدایة وفی الظهیریة ان امکنه اطالة النظر فقد تغیرت وعلیه الفتوی و فی النصاب وغیره وبه أخذ هو قول المشایخ الثلاثة و مشایخ بلخ و غیرهم کذا فی الفتاوی الصوفیة. (الی قوله) و قیل هذ التغیر ان یبقی للغروب اقل من رمح و قیل ان یتغیر الشعاع علی الحیطان کما فی الجوهرة ابن عبد الرزاق. (رد المحتار ج۱ ص۳۶۳) وقال ابن عابدین ایضاً (قوله مع شروق) وما دامت العین لاتحار فیها فهی فی حکم الشروق کما تقدم فی الغروب انه الاصح کما فی البحر ح اقول ینبغی تصحیح ما نقلوه عن الاصل للامام محمد من انه ما لم ترتفع الشمس قدر رمح فهی فی حکم الطلوع لان اصحاب المتون مشوا علیه فی صلوة العید حیث جعلوا اول وقتها من الارتفاع ولذا جزم به فی الفیض ونور الایضاح. (ردالمحتار ج۱ ص۳۴۳) وقال فیه ایضاً (قوله قدر رمح) هو اثنا عشر شبراً. (ردالمحتار ج۱ ص۲۷۱)

د غور له کولو څخه ثرګندیږي چه اصل اعتبار د لمر رڼا لره دی او د نیزې له اندازې حده د همدې تخمین کیدلی شي کما یظهر من قول ابن عابدین رحمه الله وقیل حتی تبیض وقیل حتی تحتمرا نها یضی للغروب اقل من رمح. درانهٔ هم د لمر تغیر لره د معیار ګنلو وجه معقوله ده او د نیزې اندازې لره مقصود بالذات ګنل غیر معقول دی ((الا ان یوجه بانه قد یعطی لقرب الشئ حکم الشئ فقدروا القرب بما دون الرمح ولکن تقدیر الفاصل بین القرب والبعد بالرمح ایضا یحتاج الی وجه)) که چیرته د قدر رمح (د نیزې د اندازې) قول مستقل قول و منل شي نو بیا به هم د لمر د تغیر قول به راجح وي ((لکونه موجها)) د نیزې د اندازې په ځای د لمر د تغیر خوړلو ثرګندول آسانه هم دی لنډه دا چه اصل اعتبار رڼا لره دی که چیرته د فضا د خړپړتیا له وجې د رڼا اندازه و نه شي لګولی نو د نیزې په اندازې سره دې اندازه ولګول شي اصل معیار خو همدغه دواړه دي کوم چه ذکر شول ځکه چه دا د ټولې دنیا لپاره ده او د پیژندلو لپاره ئې نه د کومې آلې ضرورت شته او نه د ګړی یا ساعت. هر خاص او عام ئې پیژندلی شي. د اسلام دین د فطرت دین او عالمګیر کیدلو هم خاص د همداسې معیار مقتضي دی د وخت داسې یوه ټاکلې اندازه نه شي ټاکل کیدلی کوم چه په هر ځای کښې وچلیږي ځکه چه په مختلفو ځایونو او موسمونو کښې د دې وخت د اندازې مختلف کیدل یوه ضروري خبره ده په لویو ښارونو کښې لکه ثرنګه چه د طلوع او غروب په وخت کښې د لمر لیدل مشکل دي د دې لپاره د کوم معیار د ټاکلو ضرورت شته. څو کاله مخکښې ما د نورو علماوو تر څنګ په ۸° ۲۵ عرض البلد کښې دا مشاهده وکړه نو له طلوع څخه لس دقیقې وروسته او له غروب څخه پنځلس دقیقې مخکښې فیصله مو وکړه لیکن دا مې په زړه نه ده چه دا فیصله مو په کوم تاریخ کښې کړی وه د دې لپاره له دې څخه کوم معیار نه شي ټاکل کیدلی. په تیر رمضان کښې د دې مقصد لپاره ما مدرسهٔ محمدیه ټنډو آدم (طول ۷° ۶۸ ، عرض ۸° ۲۵) ته سفر وکړ لیکن د وریځ له وجې څخه مشاهده و نه شوای کړی با لاخره مې د مولوي محمد صدیق صاحب د مدرسهٔ محمدیه مهتمم نه مې دا ذمه واري په غاړه ور واړوله چه هغه په ۲۱. ۲۲. ۲۳ ستمبر باندې له ځان سره کم تر کمه دوه درې نور پوه سړي کړي او تر دریو ورځو پورې پرله پسې سهار او ماښام مشاهدات وکړی د نتیجې نې ولیکي لکه ثرنګه چه د لاربنوونې له مخې له مشاهداتو څخه دا ثابته شوه چه له طلوع څخه نهه دقیقې وروسته په لمر کښې معهوده ګرمي راغله او له غروب څخه دیارلس دقیقې مخکښې د مکروه وخت شروع شو دا فیصله په ډیر احتیاط سره وشوه او که نه حقیقت دا دی چه مکروه وخت په دواړو خواوو کښې له دې څخه هم څه کم وو ما د د کروي مثلث له حسابه مذکور وخت کښې د لمر د زاویې لوړوالی معلوم کړ نو نهه دقیقې -۴° ۱ او دیارلس دقیقې -۴° شو. په دی تخریج کښې د دې لحاظ سوی دی چه د طلوع او غروب په وخت کښې لمر له افق څخه

۸۰ درجي لاندي وي ليکن د د حقيقي أفق د لوړوالي زاويه له (۹۰) درجو څخه اخيستل شوي دی د ارتفاع يا لوړوالي د زاويې تر تعين وروسته په هر ځای او هر موسم کښې د مکروه وخت دائمي نقشه تياريدلی شي چنانچه د ارتفاع زاويه ۱/۴ په مطابق په کراچی کښې د مارچ او ستمبر په مستو کښې تر طلوع وروسته نهه دقيقې او په جون او دسمبر کښې په يوولسو دقيقو کښې د مکروه وخت پای ته رسيږي او د مازديگر مکروه وخت له زيات څخه زيات له لمر لويدو څخه تېرس دقيقې مخکښې شروع کيږي فقط و الله تعالی اعلم ۱۳شوال ۹۷ هجری

په صبح صادق کتاب کښې د اشراق په ورکړل شوي وخت باندې د مکروه وخت پای ته رسيږی.

د سيوري تر دويم چنده پورې د ماسپښين د لمانځه په ځنډولوکښې د کراهت تحقيق

سوال زمونږ د فوجي ملازمينو (نوکرانو) رخصتي په ژمي کښې دوه بجې وي په لومړي چند کښې جماعت ته رسيدل مشکل وي او امام صاحب له هغو خلکو سره چه نوکري ني نه وي په مثل اول د سيوري په لومړي چند) کښې لمونځ کوي امام صاحب وايي چه د ماسپښين وخت اگر که تر مثلنو پورې د مشهور روايت له مخې وي ليکن په اول مثل کښې د لمانځه ادا کول د لاندېني وجوهاتو له مخې ضروري دي

۱- په ژمي کښې تعجيل مستحب دی کوم چه د مثل اول لومړنی نمايي ده (اشعة اللمعات ص۱۵۱، او کفاية شرح هدايه ص۴۵)

۲- د دويم مثل وخت مختلف فيه دی تر دې پورې چه د امام ابو حنيفه د يوه روايت مطابق دا وخت د مازديگر وخت دی. دا روايت په هدايه، در مختار، شامي او داسې نورو کښې موجود دی او د يوه روايت مطابق دا وخت مهمل (پرېښودل شوی. بې فائدې) دی (کبيري ص۲۲۵، شامي ص۲۵۱، کفايه ص۴۵، وغيرها)

همدارنگه مثل اول ته رجوع ثابت دی. لکه څرنگه چه په مجموعة الفتاوی عبد الحی ص۲۳۹، ج۱، کښې دی چه **نعم هو ثابت بتصريح جمع من الفقهاء الخ** او فيض الباری شرح د بخاري ص۹۴ ج۲ کښې دی **رجوع الامام الی هذه الرواية الخ** او په موطا امام محمد کښې د ليکو په منځ ص۴۵ کښې دی **قد ذکر جمع من الفقهاء رجوعه الی المثل**

۳- د ظاهر الروايه په کتابونو کښې د ماسپښين د آخري وخت روايت نه دی ذکر شوی

وفی البدائع ج۱، ص۱۲۲، ان آخر الوقت لم يذکر فی ظاهر الرواية فاذا خلت هذه الکتب الستة عن ذکر آخر الوقت علم انه لم يکن فی ظاهر الرواية الخ (بدائع الصنائع ج۱، ص۱۲۲)

۴ په نور الایضاح کښې دي چه مع مراعاة الوقت المستحب الخ وفی حاشیته افاده لا یجوز التاخیر عن الوقت المستحب الی المکروه مطلقاً اه وفی الطحطاوی ص۱۱۷ وفی الدر المختار مراعیاً لوقت الندب وفی کتاب الفقه علی المذاهب الاربعة مع المحافظة علی قدر الفضیلة.

۵ وفی ط عن الحموی عن الخزانة الوقت المکروه فی الظهر ان یدخل فی حد الاختلاف واذا اخره حتی صار ظل کل شئ مثله فقد دخل فی حد الاختلاف. (شامی ص۲۵۳، وطحطاوی ص۱۰۷، وغایة الاوطار ص۱۴۶)

د پورتنیو او داسې نورو وجوهاتو له مخې د احنافو علماوو دا فیصله کړې ده چه د ماسپښین لمونځ دې د سیوري له اول چند څخه باید ناوخته نه شي او مازدیګر دې په د سیوري په دویم چند کښې ادا شي

قال المشائخ ینبغی ان لا یصلی العصر حتی یبلغ المثلین ولا یؤخر الظهر الی ان یبلغ المثل لیخرج من الخلاف فیهما. (کبیری ص۲۲۵، ومعناه فی رد المحتار ج۱، ص۲۵۱، ومراقی الفلاح ص۱۰۲، والتنقیح الضروری شرح القدوری ص۲۰ وغیرها) آیا سره د نوموړي مجبوری او د امام صاحب د بیان له وجې په دویم چند کښې مونږ د جماعت د لمانځه اهتمام کولی شو؟ او که ئې کولی شو نو په دلائلو سره ئې بیان کړی همدارنګه د هرې شمارې تائید یا تردید په واضحو الفاظو کښې ولیکی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په نوموړي تحقیق کښې د دوو خبرو وضاحت ضروري دی

۱۔ د حضرت امام اعظم صاحب د اول مثل قول ته رجوع اګر که له ځینو څخه منقل دی لیکن د دې غالب ظن نشته که چیرته دا خبره د ظن د غلبې په درجه کښې ثابته وای نو مشائخو به په دې کښې اختلاف نه کاوه. په داسې حال کښې چه د دواړو قولونو یو شان تصحیح او ترجیح له مشائخو څخه منقول دي

ان الادلة تکافأت ولم یظهر ضعف دلیل الامام بل ادلته قویة ایضاً کما یعلم من مراجعة المطولات وشرح المنیة وقد قال فی البحر لا یعدل عن قول الامام الی قولهما او قول احدهما الا لضرورة من ضعف دلیله او تعامل بخلافه کالمزارعة وان صرح المشائخ بان الفتوی علی قولهما کما هنا. وقال ایضاً والنظر هل اذا لزم من تأخیره العصر الی المثلین فوت الجماعة یکون الاولی التأخیر ام لا. والظاهر الاول بل یلزم لمن اعتقد رجحان قول الامام تأمل. (رد المحتار ج۱، ص۲۴۳)

د شفق احمر او ابیض د بحث لاندې په فتح الملهم کښې دي وما فی الدر المختار ان الامام رجع الی قول صاحبیه فقال العلامة قاسم فی تصحیح القدوری ان رجوعه لم یثبت لما نقله الکافة من لدن الائمة الثلاثة الی

اليوم من حكاية القولين ودعوى عمل عامة الصحابة بخلافه خلاف المنقول. (فتح الملهم ج۲، ص۱۹۸)
۲ په دويم مثل کښې د ماسپښين د لمانځه د کراهت قول د تنزيهي کراهت متبادر دی اګر که له مطلق کراهت څخه کراهت تحريمي مراد وي ليکن دلته د دويم مثل قول چونکه ډيرو مشائخو نې تصحيح کړې ده د دې لپاره کراهتِ تنزيهي متبادر دی
په هر حال د جومات د امام لپاره ښه دا ده چه د دويم مثل له شروع کيدو څخه دې مخکښې د جماعت لمونځ ورکړي. په حکومت باندې لازمه ده چه نوکرانو ته په مثل اول کښې د ننه د لمانځه د ادا کولو اجازه ورکړي
لاړښوونه په راولپنډۍ کښې د جنوري په اوله لومړی چند په دوه بجې او يو پنځوس دقيقې باندې پای ته رسيږي او دويم چند په درې بجې او يو ديرش دقيقې باندې. په نورو موسمونو کښې تر دې څخه هم زيات وخت وي له دې وجې څخه له سرکاري دفترونو څخه په دود بجو تر رخصت کيدو وروسته هم په هر موسم کښې د ماسپښين لمونځ په اول مثل کښې په جماعت سره ادا کيدلی شي فقط و الله تعالی اعلم ۱۵ محرم الحرام ۹۸ هجری

که چيرته د مازديګر جماعت له مثلينو څخه مخکښې وشي نو څه حکم لري

سوال په حرمين شريفينو کښې د مازديګر جماعت له مثلينو څخه مخکښې کيږي. آيا مونږ جماعت پريږدو او تر مثلينو وروسته يواځې لمونځ ادا کړو او که ئې له همدې جماعت سره ادا کړو؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب قال فی الشامية و انظر هل اذا لزم من تأخيره العصر الى المثلين فوت الجماعة يكون الاولى التأخير ام لا. والظاهر الاول بل يلزم لمن اعتقد رجحان قول الامام. تأمل. (رد المحتار ج۱، ص۲۲۲)

له دې څخه ثابته شوه چه تر مثلينو وروسته د مازديګر د لمانځه ادا کول افضل دي اګر که جماعت هم فوت شي ليکن دا حکم د عامو ځايونو لپاره دی په حرمين شريفينو کښې فضلت ته په کتو سره بايد هلته جماعت ترک نه شي بلکه په مثل اول کښې دې له جماعت سره لمونځ ادا شي فقط و الله تعالی اعلم ۱۵ محرم الحرام ۹۸ هجری

د غروب (د لمر ډوبيدو) علامه (تنبيه)

سوال په عمومه توګه مشهوره ده چه کله د مشرق خوا ته په اُفق باندې توروالی راښکاره شي نو دا د

لمر د ډوبيدو علامه گڼل كيږي حالانكه له مشاهدې څخه ثابته شوې ده چه د لمر تر لويدو وروسته څه مخكښې د مشرق خوا ته توروالى تر سترګو كيږي په دې باره كښې تحقيق څه دى؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د لمر د ډوبيدو د علامه په حديث كښې هم راغلې ده **اذا اقبل الليل من ههنا ـ الحديث** د دې په شرح كښې حضرت ګنګوهي صاحب قدس سرّه فرمائي **والعبرة انما هو لارتفاع الظلام من المشرق الى حيث يوازي رأس الرائى (لامع الدراري ج٥ ص٣٨١)** يعني د مشرق خوا ته د تياره محض ښكاريدل كافي نه دي بلكه دا شرط دى چه له اُفق څخه دا تياره دومره لوړه شوې وي چه د ليدونكي له قد او قامت سره برابره وي.

بنده يو بل عالِم هم له ځان سره كړ او د دې مشاهده ئې وكړه نو بالكل ئې صحيح ومينده فقط و الله تعالى اعلم ٢٢ رمضان ٩٨ هجرى

د ماښام او ماسخوتن تر منځ د وخت هيڅ تحديد نشته

سوال څه فرمايي د دين علماء كرام او د شرع متين مفتيان كرام د دې مسئلې په باره كښې چه له ماښام څخه تر ماسخوتن پورې بايد څومره وخت وي زمونږ ځينې علماء كرام وايي چه كم تر كمه يو ساعت او اتلس دقيقې باندې د ماسخوتن وخت شروع كيږي او له زيات څخه زيات په يو ساعت پنځه ديرش دقيقو باندې د ماسخوتن وخت داخليږي ځينې وايي چه يو ساعت او شل دقيقو باندې د ماسخوتن وخت داخليږي د كرم او مهربانۍ له مخې مفتى به قول ذكر كړى بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د ماښام او ماسخوتن تر منځ د استواء د ليكې په ځاى باندې په معتدلو ورځو كښې كم تر كمه ٥٧ دقيقې وي. دا وخت سپين شفق ډوبيږي او سور شفق له دې څخه هم دولس دقيقې مخكښې ډوبيږي د دې په مطابق د لمر له لويدو څخه ٤٥ دقيقې وروسته د ماسخوتن وخت شروع كيږي دا قول ارجح دى او لومړى قول احوط دى په نورو ورځو او نورو ځايونو كښې تر دې زيات وخت وي او د زياتوالي هيڅ اندازه نه نشته تر دې پورې چه په ملڪ د كښې د اورې په موسم كښې د ماسخوتن وخت خو بالكل نه راځي د دې وخت اندازه به هر ښار د هر موسم كښې مختلفه وي د تفصيل لپاره د بنده كتاب ،،صبح صادق،، مطالعه كړى

فقط و الله تعالى اعلم ٢٤ ربيع الآخر ٩٨ هجرى

(رسائل)

بسم الله الرحمن الرحیم

﴿وَمَا تَوْفِيقِيٓ إِلَّا بِٱللَّهِۚ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُ وَإِلَيۡهِ أُنِيبُ﴾

شرحُ الصدر

فی الفرق بین

صَلوتی الفجر والعصر

د غروب په وخت کښې د مازدیګر لمونځ سره له کراهیت نه صحیح دې لیکن د طلوع په وخت کښې د سحر لمونځ صحیح ندې

د دواړو تر مینځ د فرق متعلق یو عجیب بلکه اعجب تحقیق

د لمر په ختو باندې د سهار د لمانځه په اتمام یا فساد پورې د اړونده حدیثونو عجیبه توجیه، د صحیح البخاري له تقریر څخه اقتباس

قال رسول الله ﷺ اذا ادرك احدكم سجدة من صلوة العصر قبل ان تغرب الشمس فليتم صلوته الى آخر الحديث ص ٥٠

د جمهورو په نزد د مازدیګر او سهار دواړو یو حکم دی چه کله لمونځ شروع شوی وی او په منځ کښې لمر ډوب شي یا وخیژي نو لمونځ دی پوره کړی دا حدیث د جمهورو د مذهب مستدل دی او د طرفینو رحمهما الله په نزد په مازدیګر او سهار کښې فرق شته چه د همدې ورځې د مازدیګر په لمانځه کښې که لمر ډوب شي نو لمونځ دې پوره کړي او که چیرته په سهار کښې لمر وخیژي نو لمونځ ئي فاسدیږي د دې لپاره دې وروسته بیا قضائي را وګرځوي امام ابو یوسف رحمه الله حخه امام سرخسي رحمه الله یو روایت نقل کړی دی چه که چیرته د سهار په لمانځه کښې لمر وخیژي نو په دې حالت کښې دې امساک وکړي تر دې پورې چه مکروه وخت [illegible] دې وروسته [illegible] وکړي یعني لمونځ دې پوره کړي

د امام طحاوي رحمه الله تحقیق دا دی چه د مازدیګر [illegible] صحیح کړی د [illegible] سهار او مازدیګر دواړه د لمر په ختو او ډوبیدو [illegible] امام طحاوي [illegible] حنفیه رحمهم الله په مذهب باندې [illegible] دی لیکن د دې [illegible] کښې [illegible] د حنفیه په خلاف ځي نو هغه ئي قول ته را [illegible] کړی

د [illegible] له صحیح البخاري [illegible]

كښې هم د بحث لاندې باب په نورو خايونو كښې دا ډول راغلى دى **(من ادرك ركعة قبل ان تغرب الشمس فقد ادرك)** همدا ډول الفاظ د سهار په اړه هم راغلي دي احنافو همدغو الفاظو ته په كتو سره د حديث د ځواب د وركولو كوشش كړى دى د دې روايت حقيقي معنى خو دا ده چه چا د لمر تر ختلو يا ډوبيدو څخه مخكښې د يوه ركعت وخت پيدا كړ په تحقيق سره هغه ټول لمونځ پيدا كړ چه ظاهري معنى ئې دا ده چه د يوه ركعت په ادا كولو سره ئې لمونځ پوره شو او د نورو د ادا كولو ضرورت نشته ليكن د دې ظاهري مفهوم هيڅوك هم قائل نه دى لهذا په اتفاق سره دلته به څه محذوف منلو ته به سړى تياريږي

جمهور د دې تقدير داسې كوي چه **(فقد ادرك وقت الصلوة)** يعني يو ركعت ئې ادا كړنو هغه ته د لمانځه وخت په لاس ورغى د دې لپاره دې لمونځ پوره كړي

د احنافو لخوا څخه امام طحاوي رحمه الله د دې په ځواب كښې وايي چه مونږ د لمانځه وخت مقدر نه منو بلكه د لمانځه حكم را باسو يعني هلك بالغ شي يا حائضه ښځه پاكه شي يا يو كافر اسلام راوړي په داسې وخت كښې چه له طلوع يا غروب څخه مخكښې يو ركعت ادا كولى شي نو هغه د لمانځه حكم يعني د لمانځه وجوب پيدا كړ په هغه باندې به لمونځ فرض كيږي چه وروسته به ئې قضائي راوړي پرې ضروري وي

اشكال په دې كښې د سهار او مازديگر څه تخصيص (ځانګړتوب) دى؟ دا قاعده خو د هر لمانځه په باره كښې ده چه د وخت له پاى ته رسيدو څخه مخكښې دومره وخت ئې پيدا كړ چه په هغه كښې يو ركعت ادا كيدلى شي نو لمونځ فرض ګرځي

ځواب د سهار او مازديگر ذكر (يادوني) د تخصيص لپاره نه دى بلكه د دغو دواړو وختونو اختتام چونكه د مشاهدې له مخې په آسانۍ سره څرګنديږي د دې لپاره دا دواړه ئې ذكر كړل او كه نه نو دا حكم د ټولو لمونځونو لپاره عام دى

ابن الملك د مشارق الانوار شارح د دې روايت ځواب داسې وركړى دى چه مونږ نه وخت د لمانځه مقدر ګڼو او نه حكم د لمانځه بلكه ثواب د لمانځه مقدر دى مطلب دا چه يوه سړي د ځان لخوا پوره كوشش وكړ چه تر طلوع يا غروب څخه مخكښې لمونځ ادا كړي ليكن د ده د كوشش تر څنګ د لمانځه په منځ كښې طلوع يا غروب وشو نو هغه نه ثواب وركول كيږي د دې لپاره چه هغه د ځان لخوا څخه پوره كوشش كړى دى په كوشش باندې د ثواب حاصليدل ﴿وَمَن يَخْرُجْ مِنۢ بَيْتِهِۦ مُهَاجِرًا إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ يُدْرِكْهُ ٱلْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ﴾ څخه ثابت دى همدارنګه نبي كريم ﷺ وفرمائيل چه تاسو كوم ځنګل پا كومه دره نه قطع كوى ليكن هغه خلك به له تاسو سره وى صحابه كرامو رضي الله عنهم عرض وكړ چه كوم خلك ؟ نو هغه ﷺ وفرمائيل چه معذورين د دې نور تفصيل

او په دې باندې نور روايتونه په ارشاد الفاري کښې د "انما الاعمال بالنيات" لاندې راغلي دي

د ابن الملک دا توجيه ډير لطيف دی ليکن د امام طحاوي او ابن الملک دواړو تقرير د صحيح البخاري په تقرير کښې د بحث لاندې حديث باندې نه شي چليدلی ځکه چه په دی حديث کښې (فليتم صلوته) الفاظ دي چه د اتمام صلوة حکم پکښې ورکړ شوی دی د ابن الملک د دی د خواب ورکړی دی چه اتمام په دوو معنوو کښې استعماليږی

۱ . تر شروع کولو وروسته پوره کول

۲ له پيل څخه په ښې طريقې سره ادا کول لکه څرنګه چه له ﴿ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ﴾ څخه شوافع استدلال کوي چه امر د وجوب لپاره وي نو ثابته شوه چه عمره واجبه ده احناف د دی د خواب ورکوي چه له دې آيت څخه د نفس عمره وجوب نه ثابتيږي بلکه د عمرې د پوره کولو حکم دی يعني د عمرې تر شروع کولو وروسته د هغې پوره کول واجب دي شوافع د دي خواب دا ورکوي چه دلته اتمام تر شروع کولو وروسته د پوره کولو په معنی نه ده بلکه په کامله طريقه سره د ادا کولو په معنی ده همدارنګه ابن الملک (فليتم صلوته) کښې هم له اتمام څخه په کامله توګه د ادا کولو مراد اخلي يعني (اداء کما وجب) د مازديګر لمونځ په ناقصه توګه واجبيږی لهذا د غروب په حالت کښې ئې ادا کول صحيح دي او د سهار لمونځ په کامله توګه واجبيږي د دی لپاره د طلوع په حالت کښې به ئې ادا کول صحيح نه وي

ليکن د ابن الملک دا تقرير هم ډاډ بخښونکی نه دی ځکه چه د اتمام دا معنی د متبادر خلاف دی د دی لپاره په ﴿ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ﴾ کښې چه کله شوافع دا مراد اخلي نو مونږ ئې په نو دا د انصاف خلاف دی چه شوافع دا معنی بيان کړي نو مونږ ئې قبول نه کړو او په دی حديث کښې د خپل مذهب د حفاظت لپاره ئې هغه معنی بخپله بيان کړو

همدارنګه د (فليتم صلوته) په الفاظو کښې خو تا څه نا څه تاويل وکړ ليکن تر څو د سنن کبری للبيهقي په روايت کښې دا الفاظ دي (من صلى ركعة من العصر قبل ان تغرب الشمس ثم صلى ما بقى بعد غروب الشمس فلم يفته العصر و قال مثل ذلک فی الصبح). او د دار قطني روايت له دې څخه هم زيات صريح دی فرمايي (اذا صلى احدكم ركعة من صلوة الصبح ثم طلعت الشمس فليصل اليها اخرى) په دغو ټولو کښې په مذکوره تاويلاتو کښې د هيڅ هم ګنجائش ـــــ

حضرت مولانا انور شاه صاحب رحمه الله د (فقد ادرک) روايت په مسبوق باندې محمول کړی يعني هغه چه له امام سره يو رکعت وسو هغه د ټول جماعت ثواب حاصل کړ ليکن [illegible] کښې خو دی په سبب خکه چه [illegible] معلوميږي د [illegible] (قبل ان تطلع الشمس) [illegible]

قبل ان تغرب الشمس) الفاظ بې معنی بې کړي شاه صاحب د دې د خواب ورکولو کوشش هم کړي دی لیکن صحیح خبره دا ده چه خواب نه جوړیږي

همدارنګه د سنن کبری او دار قطني او صحیح البخاری تر بحث لاندې حدیث ته څه خواب وي د سهفي روایت لره شاه صاحب د معلول ثابتولو کوشش کړي دی لیکن که چیرته په انصاف سره ورته وکتل شي نو څرګنده به شي چه د شاه صاحب له ټول تقریر څخه تسلي نه حاصلیږي

ابن همام رحمه الله د احنافو د مذهب د ثابتولو لپاره دا طریقه غوره کړې ده چه په دغو روایتونو کښي د طلوع او غروب په وختونو کښي د اتمام صلوة حکم ورکړ شوی دی او په نورو احادیثو کښي په دغو وختونو کښي د لمانځه له ادا کولو څخه منع راغلې ده پس د تعارض (ټکر) له وجي په احادیثو کښې به تساقط منځ ته راځي او مونږ قیاس ته رجوع کوو. پس د قیاس مقتضی دا ده چه د مازدیګر لمونځ دې صحیح شي او د سهار دې صحیح نه شي کوم چه تفصیل ئې د فقهې په کتابونو کښې موجود دی

ابن همام رحمه الله دې تحقیق لره ډیر خوښ کړی دی چنانچه احنافو تر دې تحقیق وروسته دا فکر وکړ چه مونږ د خپل مذهب په ثابتولو کښي کامیاب شولو لیکن حقیقت دا دی چه معامله اوس هم هغسې ده ځکه چه په روایتونو کښې د تعارض (ټکر) په وخت تر ټولو د تطبیق د صورت لټون ضروري وي که چیرته کوم صورت ممکن نه وي نو د ترجیح د وجې پلټنه کیږي. که چیرته هغه هم نه وي نو په دریمه درجه کښې د تساقط له قاعدې څخه کار اخیستل کیږي په دې مسئلې کښي چه خورمره متعارضه روایتونه دي په هغو کښي د تطبیق صورت هم موجود دی او د ترجیح وجه هم موجوده ده په داسې حالت کښې د روایتونو پریښودل اودقیاس خوا ته تلل به څرنګه جائز وي؟

د ترجیح صورت خو بخپله امام طحاوي رحمه الله بیانوي چه د اتمام روایتونه خبر واحد دي او د نهي روایتونه د تواتر حد ته رسیدلي دي له دې امله د نهی روایتونه به راجح وي همدارنګه د محرّم او مبیح (حلال او حرام شي) د تعارض (ټکر) په وخت کښې محرم ته ترجیح ورکول کیږي دریمه دا چه اباحت اصلیه دی او نهی شرعي وي د دې لپاره چه چیرته د مبیح او محرم تاریخونه معلوم نه شي هلته مبیح مقدم او محرم مؤخر ګڼل کیږي او محرم لره د مبیح لپاره ناسخ شمېرل کیږي د دې لپاره امام طحاوي رحمه الله فرمایي چه نه د سهار لمونځ کیږي او نه د مازدیګر

ابن قیم او شوافع د تطبیق صورت غوره کوي شوافع دا وایي چه د نهی له احادیثو څخه د سببي احادیث مخصوص او مستثنی دي او ابن قیم په اعلام الموقعین کښي فرمایي چه کله یو شی په پیل یا ابتداء کښي ناجائز وي لیکن بقاء او مداومت یې کیدنه او همیش والی ئې جائز وي لکه څرنګه چه د احرام په حالت کښې ابتداءً خوشبوئي لګول او نکاح کول ناجائز دی لیکن که چا ئې خوشبوئي لګولې وه او احرام ئې وتاړه نو د دې خوشبوئي بقاء جائزه ده همدارنګه.

نکاح تر کولو وروسته ئي احرام وناړه نو هغه د نکاح د بقاء منافي نه ده. په همدې ډول که څوک واخست چه نکاح به و نه کړم نو د نکاح په ابتداء سره به حانث کيږي او له مخکښې څخه د شوي نکاح په ابقاء سره نه حانث کيږي همدارنګه په دغو روايتونو کښې فرمائي چه د نهی د روايتونو مطلب دا دی چه په دغو وختونو کښې د لمانځه ابتداء جائزه نه ده او د باب له احاديثو څخه د ثبتيږي چه که چيرته ئي له مخکښې څخه ابتداء کړې وي او په منځ کښې طلوع يا غروب وشي نو همدا لمونځ دې جاري ساتي او پوره کوي دې په دواړه ډوله روايتونو کښې کوم منافات يا تکر نشته

د تطبيق دا صورت په ځينو ځايونو کښې پخپله احنافو هم غوره کړی دی لکه څرنګه چه د فقهي په کتابونو شامي او داسې نورو کښې دا تحقيق راغلی دی چه که چيرته چا په مکروه وختونو کښې نفلونه شروع کړل نو هغه دې پوره کړي او وجه ئې دا بيانوي چه روايتونه متعارض

دي او په قرآنکريم کښې راغلي دي چه ﴿وَلَا تُبْطِلُوٓا أَعْمَٰلَكُمْ﴾ د دې لپاره د نوافلو پريښودل د عمل د ابطال له وجې جائز نه دي له دې امله اتمام ضروري دی تعجب دا ده چه د نوافلو د اتمام (پوره کولو) ليکن د فرائضو د ماتولو حکم ورکوي لنډه دا چه د اصولو تقاضا دا ده چه د تطبيق صورت غوره شي د دې لپاره د سهر او مازديګر دواړو لمونځونه بايد صحيح وګڼل شي لکه څرنګه چه د جمهورو مسلک دی په دويمې درجې باندې بايد د ترجيح صورت غوره شي کوم چه د امام طحاوي رحمه الله مسلک دی. ليکن د حيرانتيا خبره ده چه د احنافو مسلک نه دلته پيدا کيږي او نه هلته البته د حديث د راوي حضرت ابو هريرة رضي الله عنه فتوی د لمانځه په باره کښې د احنافو په مطابق ده په کنز العمال کښې د دې تصريح شته

لنډه دا چه دا مسئله تر اوسه پورې د تحقيق (څيړنې) تږې ده. سره له دې زمونږ فتوی او عمل به د حضرت امام اعظم رحمه الله د قول مطابق وي ځکه چه مونږ د امام رحمه الله مقلدين يو او د مقلد لپاره د خپل امام قول حجت وي نه د ادلهٔ اربعه وو (څلورګوني دليلونو) ځکه چه له هغو څخه استدلال د مجتهد کار دی

په دې باره کښې تر ډيرې مودې پورې د حيران اوسېدو وروسته د حضرت تهانوي قدس سره عجيب او غريب تقرير په بوادر النوادر نومي کتاب کښې تر سترګو شو چه له هغه څخه مې پوره تسلي وشوه (فالحمد لله علی ذلک ولله در حکيم الامت قدس سره. وهاهو ذا).

اعلم ان العلماء اختلفوا في ما اذا طلعت الشمس في صلوة الفجر او غربت في صلوة العصر هل تصح الصلوة او تفسد فقال الشافعي و من والاه تصح فيهما و قال الطحاوي تفسد فيهما و قال امامنا ابو حنيفة رحمه الله تفسد في الفجر و تصح في العصر و مبنى هذا الاختلاف اختلافهم في توجيه الروايات التي وردت في هذا الباب و

للمبر داولاً تلك الروايات ثم نذكر التوجيهات.

فروى الشيخان من حديث ابي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ من ادرك من الصبح ركعة قبل ان تطلع الشمس فقد ادرك الصبح و من ادرك ركعة من العصر قبل ان تغرب الشمس فقد ادرك العصر و في لفظ للبخاري اذا ادرك احدكم سجدة من صلوة العصر قبل ان تغرب الشمس فليتم صلوته و اذا ادرك سجدة من صلوة الصبح قبل ان تطلع الشمس فليتم صلوته. (زيلعي ج۱،ص۱۱۹) وروى نحو ذلك في فتح الباري ج۲، وفي كنز العمال ج۴. فعمل الشافعي و من معه بظاهر احاديث الاتمام و حمل احاديث النهي على تأثيم متحرى هذه الاوقات مع القول بصحة الصلوة و الطحاوي قال بالفساد فيهما حملاً لظاهر احاديث النهي على الابطال و اوّل حديث الادراك ايجاب الصلوة على من اسلم في آخر الوقت او بلغ الحلم فيه او امرأة طهرت من الحيض فيه و اوّل ما في احاديث الاتمام بكونها منسوخة باحاديث النهي و اما نحن معاشر الحنفية فتوجيهها الذي اذّى اليه نظري و ان كان مأخوذاً من كلام من تقدمنا ان يقال ان روايات الاتمام و الادراك تقتضي صحة الصلوة فيهما و احاديث النهي يحتمل امرين اما تأثيم المصلي فيهما مع صحة الصلوة و اما بطلان الصلوة فيهما كما قال به الطحاوي فان النهي الشرعي يستعمل في كلا المعنيين مثال الاول النهي عن الصلوة مقعيا او متخصرا و مثال الثاني النهي عن الصلوة بغير طهور.

و ان خالجك قول الاصوليين ان النهي عن الافعال الشرعية يقتضي مشروعية الاصل مع فساد الوصف فهو اكثري لا كلي و الا لانتقض بكثير من المسائل.

و ان رابك ان النهي في الصلوة بغير طهور قد وقع بصيغة النفي فاقتضى البطلان بخلاف النهي عن الصلوة في الاوقات المكروهة فلم يوجد ما يقتضي البطلان فازحه بورود هذا النهي ايضاً بصيغة النفي في بعض الروايات كما روى الشيخان عن ابي سعيد الخدري رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لا صلوة بعد الصبح حتى ترتفع الشمس ولا صلوة بعد العصر حتى تغيب الشمس. (مشكوٰة ج۱،ص۸۹)

و روى مسلم عن عبد الله الصنابحي رحمه الله في صلوة العصر قال قال رسول الله ﷺ و لا صلوة بعدها حتى تطلع الشاهد. (مشكوٰة ج۱،ص۸۷)

و روى رزين عن ابي ذر رضي الله عنه قال سمعت رسول الله ﷺ لا صلوة بعد الصبح حتى تطلع الشمس ولا بعد العصر حتى تغرب الشمس. (مشكوٰة ج۱،ص۸۷)

فلما احتمل النهی الامرین ینظر ان الاحتیاط ی ای الامرین و الصلوۃ محل احتیاط بلیغ فظاهر ان الاحتیاط فی الحمل علی البطلان لان القضاء اذًا یکون فرضاً بخلاف احتمال الکراهۃ لحملنا علی البطلان ای بطلان الفریضۃ لا بطلان نفس الصلوۃ لان المقتضی للبطلان کان الاحتیاط و الاحتیاط محفوظ مع القول بصحۃ النفل فبهذا الوجه قد جاء التعارض بین احادیث النهی و ینبغی ان یکون هذا هو التفسیر لقول علمائنا بوقوع التعارض بین قسمی الروایات فلما وقع التعارض رجعنا الی القیاس کما هو حکم التعارض و لیس معنی هذا الرجوع ترک الاحادیث و العمل بالقیاس بل معناہ ترجیح بعض محتملات الاحادیث بالقیاس ثم العمل به من حیث انه حکم الحدیث لا من حیث انه حکم القیاس فافهم فلما رجعنا الی القیاس حکم القیاس بترجیح توجیه یقتضی البطلان فی احادیث الفجر و بترجیح توجیه یقتضی الصحۃ فی احادیث العصر فعملنا فی الفجر باحادیث البطلان و اولنا احادیث الاتمام و عملنا فی العصر بالعکس بالظاهر فی بعضها و با لمؤول فی بعضها. والأن بقی امران :

الاول : ما وجه القیاس فی الصلاتین؟

الثانی: ما التأویل فی الاحادیث؟

بیان الاول: ان الفجر وقت الشروع قبل طلو الشمس وجب کاملاً لکمال السبب و هو الوقت و بالطلوع صار الوقت ناقصاً و صارت الصلوۃ ناقصۃ فلا یتأدی الکامل بالناقص ففسدت و العصر وقت الشروع قبل المغرب وجب ناقصا لنقصان الوقت فاداہ کما وجب فلم تفسد۔ هذا

بیان الثانی: ان معنی قوله علیه السلام فقد ادرک ما قاله الطحاوی رحمه الله و معنی فلیتم انه لا یبطل التحریم بل یمضی فی الصلوۃ لانه ان لم یتاد فرضاً فقد صحت نفلا کما فی الدر المختار کما هو الحکم فی الحج الفاسد و معنی فلم یفت صلوته لم یفت وقت صلوته بل کان مدرکا للوقت فیکون حاصل معناہ هو معنی فقد ادرک.

تفصیل المقام: ان تأخیرہ ﷺ قضاء الصلوۃ الی ارتفاع الشمس مع قوله ﷺ من نسی صلوۃ او نام عنها فکفارتها ان یصلیها اذا ذکرها رواہ مسلم و فی روایۃ لا کفارۃ لها الا ذلك. (ج۱ ص۲۴۱) الدال علی وجوب التعجیل فی القضاء اذا لم یکن عذر قوی و هو المذهب ایضاً کما فی الدر المختار مع رد المحتار (ج۱ ص۵۵۰) و نصه التاخیر بلا عذر کبیرۃ لا تزول بالقضاء بل بالتوبۃ اذا قضاها و اثم التاخیر باق بحر آه. و فی الدر ایضاً و یجوز تأخیر الفوائت و ان وجبت علی الفور لعذر السعی علی العیال و فی الحوائج علی الاصح. آه قال الشامی تحت قوله و

یجوز تأخیر الفوائت ای الکثیرۃ [1] المسقطۃ للترتیب آہ. (ج۱،ص۶۸) فیہ دلیل علی ان ما بین طلوع الشمس و ارتفاعھا وقت ناقص لا یصلح للفرائض ولو فائتۃً والا لما اخرھا فلما ثبت کونہ غیر صالح للفرض واذا طلعت الشمس فی اثنائہ یقع بعض الفرض فی ھٰذا الوقت فیحکم بفسادہ.

لا یقال کان ھٰھُنا عذران

احدھما: التحرز عن الکراھۃ الزمانیۃ المفھومۃ من قولہ ﷺ فی حدیث عمرو بن عبسۃ و اذا طلعت فلا تصل حتی ترتفع فانھا تطلع بین شیطان.

ثانیھما: التحرز عن الکراھۃ المکانیۃ کما یشعر بہ قولہ ﷺ فی حدیث ابی ھریرۃ ؓ فان ھٰذا منزل حضرنا فیہ الشیطان فاین فیہ الدلالۃ علی کون التأخیر للکراھۃ الزمانیۃ وانھا مفسدۃ للفرض.

لانا نقول: حضور الشیطان لا یصلح مانعاً اذ قد عرض للنبی ﷺ فی صلوتہ فلم یخرج منھا حتی اتمھا و قال لو لا دعوۃ اخینا سلیمان ؑ لا صبح موثقا یلعب بہ ولدان المدینۃ و الحدیث مشھور فی الصحاح فاستحال ان یکون التأخیر لذٰلک سیما و فی حدیث ابی قتادۃ ؓ انہ اخر الصلوٰۃ الی ان ارتفعت الشمس ثم صلاھا (و فی حدیث عمران بن حصین بروایۃ الحسن ثم انتظر حتی استعنت الشمس و فی حدیث نافع بن جبیر عن ابیہ ثم قعدوا ھنیھۃً کما مر فی المتن) ففیہ ان تأخیرہ انما کان لیحل وقت الصلوٰۃ لا لما سواہ کذا فی المعتصر من المختصر. (ج۱،ص۵۰) و قد صرح بذٰلک ابن عباس رضی اللہ عنھما کما سیأتی و قال فلم یصل حتی ارتفعت و کان سبب التأخیر عندہ التحرز عن کراھۃ الوقت فقط و الصحابی اعرف بعلۃ فعل الرسول ﷺ من غیرہ وبا لجملۃ فان الکراھۃ المکانیۃ لا تصلح سببا للتأخیر و انما یستحب التحول لاجلھا الی مکان آخر اذا وجد مسوغ للتأخیر مستقل و لیس ھو ھناک الا الکراھۃ الزمانیۃ لحسب فتم ما قلنا ان تأخیرہ ﷺ قضاء الصلوٰۃ الی ارتفاع الشمس مع وجوبہ علی الفور دلیل علی کون الوقت غیر صالح للفرض

فان قیل: سلمنا ان سبب التأخیر ھو الکراھۃ الزمانیۃ ولکن فیہ احتمالان

الاول: ما قلتم ای الکراھۃ الشدیدۃ التی لا تجتمع مع الصحۃ.

والثانی: الکراھۃ الخفیفۃ وھی لیست کذٰلک کما لا یخفی.

قلنا: من ابتلی ببلیتین یختار اھونھما و قد اختار النبی ﷺ تأخیر الصلوٰۃ الی ارتفاع الشمس فثبت ان

---

[1] - قلت وھٰذا القید یدل باعتبار مفھوم المخالفۃ وھو معتبر فی کتب القوم وان لم یکن معتبراً عندنا فی الکتاب والسنۃ علی ان الفوائت لو کانت اقل من ھٰذا الحد لا یجوز تأخیرھا قالہ الشیخ. ۱۲ منہ

الکراھۃ فی قضائہا عند طلوع الشمس اشد وایضاً فالصلوۃ محل الاحتیاط وھو فیما قلنا فانا اذا حکمنا بالفساد یکون قضاء تلک الصلوۃ فرضاً اذا حکمنا بالکراھۃ الخفیفۃ لا یکون القضاء فرضاً فقلنا بالکراھۃ الشدیدۃ التی لا تجتمع مع الصحۃ ویؤیدہ امنع بعض الصحابۃ عن قضاء الفجر فی ھذا الوقت قبل ارتفاع کما سیأتی.

فان قیل: ورد النھی بعد صلوۃ الصبح الی ان تطلع الشمس وبعد الشمس وبعد صلوۃ العصر حتی تغرب و خص بالتطوع اتفاقا وصح قضاء الفائتات فیہما فلیکن النھی فی ھذہ الاوقات کذلک.

قلنا: النھی فیہما لمعنی فی الصلوۃ بدلیل ان من صلی الصبح او العصر لیس لہ ان یصلی فیہما التطوع ومن لم یکن صلاھما لہ ان یصلی فیہما. (ای رکعتین تطوعاً قبل صلوۃ الصبح وما شاء من النوافل قبل العصر) و الوقت بالنسبۃ الیہما واحد وفی الاوقات الثلثۃ النھی لمعنی فی الوقت لقولہ تطلع بین قرنی الشیطان ونحوہ فافترقا فلا یجوز قیاس احدھما علی الآخر واذا کان النھی لمعنیً فی الوقت لا یجوز فیہ صلوۃ اصلاً سواء کانت فرضاً او نفلاً او فائتۃً لانہا تستدعی وقتا صالحاً لہا وھذہ الاوقات لا تصلح لہا للعلۃ التی ذکرھا النبی ﷺ و ھی عامۃ لا تختص بصلوۃ دون صلوۃ الا ان النفل یصح فیہا مع الکراھۃ لما ثبت فی الاصول ان النھی عن الافعال الشرعیۃ تستدعی مشروعیتہا فی الجملۃ والا لم یکن النھی معنا واما الفرض فلا یصح فیہا بصفۃ الفرضیۃ بل ینقلب نفلاً لان النھی عن الصلوۃ فی ھذہ الاوقات انما تستدعی المشروعیۃ فی الجملۃ لا علی صفۃ الکمال ویکفی لہا الصحۃ نفلاً کما لا یخفی لانہ من ادنی مراتب الصحۃ والضروری انما یتقدر بقدر الضرورۃ وقد صرح فقہاؤنا رحمہم اللہ تعالی بانقلاب فرض الفجر نفلاً بطلوع الشمس من غیر فسادہ کما فی الدر المختار آخر باب الاستخلاف. (ج۱،ص۶۲۴)

واورد: الحافظ فی الفتح علینا فقال وفیہ ای فی قولہ فان ھذا منزل حضرنا فیہ الشیطان رد علی من زعم ان العلۃ فیہ کون ذلک وقت الکراھۃ بل فی حدیث الباب انہم لم یستیقظوا حتی وجدوا حر الشمس ولمسلم من حدیث ابی ھریرۃ رضی اللہ عنہ حتی ضربتھم الشمس وذلک لا یکون الا بعد ان یذھب وقت الکراھۃ آہ. (ج۱،ص۳۸۰)

قلنا: لا دلیل فیہ علی الارتفاع قبل الاستیقاظ اذ یحتمل ان تکون طلعت بحرارتہا کما ھو موجود بالحجاز فی حرھا الی الآن کذا فی المعتصر من المختصر (ص۲۵) ولا بد من ھذا التأویل فقد روی عن ابن عباس رضی اللہ تعالی عنہما ما یدل علی استیقاظہ قبل الارتفاع اخرج النسائی بسند حسن وسکت عنہ قال ادلج رسول اللہ ﷺ ثم عرس فلم یستیقظ حتی طلعت الشمس او بعضہا فلم یصل حتی ارتفعت الشمس فصلی الحدیث (ج۱،ص۱۰۲)

بسم الله الرحمن الرحیم

لایغرنکم الفجر المستطیل

صبح صادق

او تقریباً د ټولې دنیا د لمونځ د وقتونو نقشه

❋ په دې رساله کې د قران، حدیث، فقه او دفلکیات قدیمه اوجدیده د حوالو په ذریعه او دعلماء کرامو د پسوي لويې ډلې د مشاهداتو نه ثابتیږي چه د لمونځ دوقتونو متعلق په عامو نقشو اوجنتریانو کې دصبح صادق او ماسخوتن وقتونه غلط دي

❋ صبح صادق او په هغې کښې دعمومي غلطۍ ازاله

❋ پخواني تحقیقات

❋ جدید حقیقات

❋ د ماسخوتن د وقت تحقیق

❋ د صبح صادق متعلق د حضرت مفتي محمد شفیع صاحب تر مشرۍ لاندې د بوولسو علماء کرامو مشاهدات

❋ په مشاهده کښې د غلط فهمې اسباب

❋ د صبح صادق متعلق مغالطې وجوهات

❋ د ۶۰ عرض البلد تر شمالي او جنوبي پورې د لمونځ د وقتونو نقشه

❋ د پاکستان، ایران، سعودي عربستان، افغانستان او هندوستان د مشهورو ولایاتو او ښارونو د لمونځونو وقتونه

❋ په سنه ۱۳۸۸ هـ کښې مؤلف لره د لمونځ په عامو نقشو کښې د صبح صادق او ماسخوتن له وقت سره متعلق خبرداري وشو او له هغه وقت نه يې دنورو علماء کرامو هم دې طرف ته د متوجه کولو کوشش شروع کړو

❋ په ربیع الاول سنه ۱۳۸۹هـ کښې دا تحقیق دتحقیق مسائل جدیده کراچي دمجلس د متفقه فیصلې نه وروسته په مختصر ډول فقط په څلورو صفحو کښې خپور شو

❋ بیا په مختلفو وقتونو کښې په دې کښې اضافې کیدلې او دصحیح وقتونو نقشې هم په کښې درج شوې

❋ په ربیع الاخر کال ۱۳۹۰ هـ کښې حضرت مفتي شفیع صاحب د بوولسو علماء کرامو دډلې سره بوخای تر درې ورځوپورې دخپلو داتي مشاهداتو اوسترګو لیدلې حال ولیکلو

❋ په ذي القعده کال ۱۳۰ ،کښې حضرت مفتي محمد شفیع صاحب د دې په تائید کښې فتوی ولیکله

❋ په رمضان کال ۱۳۹۱ ،کښې مفتي محمد شفیع صاحب د سحر او افطار د وقتونو په نقشه کښې د پخوانيو وقتونو د سحر انتهاء احتیاطًا او د جدیدو وقتونو د سحر د اذان وقت ، عنوان لاندې فتوی شائع کړه

❋ په ذي القعده سنه ۱۳۹۳هـ کښې مجلس تحقیق د دې خبرې دوباره تائید وکړو

❋ د مجلس تحقیق اول تصدیق اوبیا تر درې ورځو پورې مشاهدات اوبیا وروسته له دویم توثیق نه په کال ۱۳۹۳هـ کښې مفتي محمد شفیع صاحب او مولانا محمد یوسف بوري صاحب له دې تحقیق نه رجوع وکړه لیکې د مؤلف په دریافت باندې هم هغوئ دهغې وجه ونه ښودله، د هغوئ لیکل بعینه په کتاب کښې نقل کړ او د ضرورت په اندازه په هغې تبصره هم کړې

❋ په ربیع الاول کال ۱۳۹۴هـ کښې د تحقیق او خبرنې د خلاصې اضافه وشوه

د خيړنې خلاصه

۱ په دې خيړنې کښې له مختلفو حوالو څخه دا ثابته شوې ده چه په زړو نقشو کښې ورکړ سوې د صبح صادق په وخت لمر له اُفق څخه ۱۸ درجې کښته وي بيا د څو حوالو له مخې ثابته شوه چه تر اُفق لاندې د لمر په ۱۸ درجو کښې صبح کاذب وي او صبح صادق ۱۵ درجې تر افق لاندې وي دغو مصنفينو د دې تصريح هم کړې ده چه هغو دا اصول له ګڼو مشاهداتو څخه وروسته ټاکلي دي

۲ د حضرت مفتي محمد شفيع په مشرۍ کښې يوولسو علماوو تر دريو ورځو پورې له مشاهداتو څخه د حضرت مفتي صاحب خپل ليکل شوی روئيداد او د هغه نتائج دومره څرګند او بديهي دی چه تر دې وروسته د شک او شبهې هيڅ ګنجائش نه پاتې کيږي. له دې څخه پورته بل کوم دلېل کيدلی شي ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾.

۳ دا خبره له احاديثو او فقهې څخه ثابته ده او په دې باندې د ټول امت اجماع ده چه د صبح کاذب رڼا له اُفق څخه مستطيل وي او صبح صادق معترض (شمالاً جنوباً خپريدنکی) وي او د بيروني په قول سره د نيمې دائرې شکل جوړيږي. دې معيار لره په نظر کښې نيولو سره هر سړی د مشاهدې له مخې دا فيصله کولی شي چه د زړو نقشو په وخت باندې د ښکاريدونې رڼا صبح کاذب دی ځکه چه دا به مستطيل وي د حضرت مفتي صاحب د پخپله ليکل شوي روئيداد مطابق هم په دې وخت کښې ټنډو آدم او کراچۍ کښې اوږده رڼا په نظر راغله

په فلکيات قديمه کښې هم د دې تصريح شته چه په دې وخت کښې ظاهريدونکې رڼا مستطيل وي. هغو دا فيصله له رصدګاه څخه تر مشاهداتو وروسته کړې ده. چه کله د دې رڼا له اوږدوالي څخه بلنوالی په زياتيدو شي نو په دې وخت کښې به د صبح صادق ابتداء وي کوم وخت چه به زما د نقشې مطابق وي لکه څرنګه چه د ټنډو آدم په مشاهداتو کښې وشول

۴ . الله تعالى د صبح صادق ښکاره علامه دا بيان کړې ده چه د سهار سپين تار له تور تار څخه فرق متميز سي فرق نې وشي، دا سپين او تور تارونه د زړو نقشو په وخت باندې تاسو ته نه چرته په نظر درشي ۱۵ درجې تر افق لاندې وخت د سهار رڼا او تر هغه لاندې د افق د ستره نه مقام نه اتصال باندې شمالاً او جنوباً د سپينو او تورو تارونو صورت تر سترګو کيږي چه مطلع صاف نه وي نو دا مشاهده لږ تورو هم په ځنډ سره کيږي

۵ د احاديثو، فقهې او لغت څخه دا ثابته شوې ده چه د صبح صادق په ابتداء کښې لږ غوندې توروالی ګډ وي. د زړو نقشو په وخت باندې به تاسو ته خالص سپين و نه په نظر درشي د تور والي احساس له ۱۵ درجو څخه مخکښې تر افق لاندې په هيڅ حال کښې هم نه وي و د مضبه

د نه صف والي په صورت کښې له ۱۵ درجو تر افق لاندې څخه هم وروسته وي
۶ د حدیثو، فقهي او فلکیاتو په حوالو سره لیکل شوي دي چه له صبح صادق څخه مخکښې د صبح کاذب رڼا ښکاریږي کوم چه تر صبح صادق پورې باقي پاتې کیږي په فقهي او فلکیاتو کښې دا وضاحت هم شته چه له صبح صادق څخه یواځې درې درجې مخکښې صبح کاذب تر سترګو کیږي همدارنګه دا چه صبح کاذب په هر موسم کښې وي. د زړو نقشو له وخت څخه مخکښې متصل ناسو ته هیڅکله رڼا تر نظر نه درځي د فلکیات جدیده او قدیمه ماهرین ټول په دې باندې متفق دي چه له دې وخت څخه مخکښې متصل په افق باندې هیڅ رڼا نه وي. د ټنډو آدم او کراچۍ له مشاهداتو په اړه د حضرت مفتي صاحب په روئیداد کښې هم د دې تصریح موجوده ده چه په دې وخت باندې هیڅ ډول رڼا نه وه له دې څخه هم ثابته شوه چه په زړو نقشو کښې د صبح کاذب وختونه دي. له دې وخت څخه ډیر مخکښې د شپې په مختلفو برخو کښې. په مختلفو ځایونو باندې، مختلفو زمانو کښې په مختلفو نومونو خو قسمه رڼا ګانې ظاهریږي او له نوموړي وخت څخه ډیر مخکښې ختمیږي هم لهذا په دغو کښې په هیڅ یوه باندې هم د صبح کاذب نوموړې تعریف نه صادقیږي کله کله له کهکشان او داسې نورو څخه په دې وخت کښې د رڼا د موجودوالي مغالطه کیدلی شي چه تفصیل ئې د «د غلط فهمي اسباب» تر عنوان لاندې راغلی دی

۷ پورتنیو ذکر شویو رڼا ګانو څخه یوې ته زوډیکل لائټ ویل کیږي د دې په اړه جارج ایبل نومي سړي لیکلي دي چه "چه دې ته کله کله صبح کاذب هم ویل کیږي . لیکن د لاندینیو وجوهاتو له مخې دې رڼا ته د شرعي په اصطلاح کښې صبح کاذب ویل صحیح نه دي
۱- دا تر صبح صادق پورې نه پاتې کیږي
۲- دا رڼا له صبح صادق څخه درې درجې مخکښې د را برسیره کیدو په ځای ډیر مخکښې شروع کیږي بلکه له دریو درجو څخه ډیر مخکښې پای ته رسیږي
۳- دا رڼا په ټول کال کښې یواځې تر دوو میاشتو پورې ښکاریدونکې ده
برسیره پر دې قطع نظر له دې څخه چه زوډیکل لائټ لره شرعي صبح کاذب ګڼل صحیح دي او که نه د بحث لاندې مسئلې صحیح حل په دې فیصلې باندې موقوف دی چه د زړو نقشو په وخت باندې ښکاریدونکې رڼا باندې د صبح صادق تعریف صادقیږي او که د صبح کاذب؟ د متقدمو د تصریحاتو او مشاهداتو په اړه د حضرت مفتي صاحب په لیکنه کښې تر مکملې څرګندونې برنه دصبح صادق او صبح کاذب د پورتنیو ذکر شویو نښو په نظر کښې ساتلو سره هر سړی چه کله هم وغواړي مشاهده وکړي نو دا قطعي فیصله کولی شي چه دا رڼا د صبح کاذب دی نه د صبح صادق
له پورتنیو خبرو څخه ثابته شوه چه زړې نقشې د قرآن، حدیث، فقهي جمع من تعمه

فلکیات جدیده او قدیمه او د مشاهداتو په خلاف دي

خبرداری په ذکر شوی تحقیق باندې دا اشکال مخته راتلی شي چه دا وخت افق دومره روښانه کیږي چه هر لیدونکی ئې ورځ ګڼي

د دې ځواب دا دی چه د همدې لپاره دې ته صبح صادق ویل کیږي کوم چه شریعت د ورځې په حکم کښې ګڼلی دی او که چیرته دا مطلب وي چه له دې وخت څخه مخکښې هم رڼا تیزیږي نو د دې ځواب دا دی چه په رڼا کښې کمی زیاتی یو نسبي امر دی چه شریعت دې ته اعتبار نه دی ورکړی ښه پوه شی چه شرعاً د صبح صادق دارومدار د رڼا په زیاتوالي پورې نه دی بلکه د هغې په طول او عرض (اوږدوالي او پلنوالي) پورې دی. رڼا اګر که هر څومره زیاته شي لیکن تر څو پورې ئې چه پلنوالی تر اوږدوالي زیاته نه شي هغه صبح کاذب دی که چیرته صبح کاذب لره د ورځ ګڼلو غلطي عامه نه وای نو نبي کریمﷺ به دا خبره نه وای کړي چه "تاسو دې فجر مستطیل په دوکه او فریب کښې وا نه چوي" **رشید احمد** ۸ربیع‌الآخر ۹٤ هجری

د دې نه علاوه

۱ــــ د صبح کاذب او صبح صادق چه کوم معیار ما لیکلی دی بعینه د دې مطابق د امداد الاحکام لومړی جلد صــ۳۲۳ کښې حضرت حکیم الامت او مفتي عبد الکریم ګمتلهوي رحمهما الله فتوی او په صــ۳۰۹ کښې د مولانا ظفر احمد عثمانيؒ فتوی لیکلی ده. په صــ ۳۰۹ کښې د قلم د سهو له مخې د کاذب په ځای صادق لیکل شوی دی

۲ــــ د عربو ا مراکش له علماوو څخه تر مکاتبت وروسته په سنـــ۱٤۰۲ هجري کښې معلومه شوه چه مراکشي فلک پوهانو په نزد د صبح صادق په وخت کښې د °۱۸ . °۱۹ . °۲۰ درجو تر افق لاندې قولونه هم راغلي دي. د هغو د ابطال لپاره د بنده لومړنی لیکنه کافي ده. د کوم نوي بحث ضرورت نشته

بسم الله الرحمن الرحیم

له پاکستان او هندوستان څخه خپریدونکي عامي جنتری او د لمانځه د وختونو نقشی د ګرینویچ له شاهي رصدګاه (هغه عمارت چه د قوي دوربین په ذریعه د فلکیاتو او داسې نورو شمسي نظامونو مشاهده پری کیږي کوم چه په لندن کښې موقعیت لري) څخه د خپریدونکی کتاب نټیکل المنک له مخې مرتب کیږي. په دغو وختونو کښې یوه وخت ته استرونومیکل توائلائټ ویل کیږي. په دې وخت کښې لمر له افق څخه اتلس درجې لاندې وی. د فلکپوهانو ...

زاړه ماهرین په دې باندې متفق دي [1] چه له دې وخت څخه مخکښې یوه ستاره وي چه د لندو ...
له کوچنې څخه کوچنې ستورې (پانچ میګنیټیوډ) هم په نظر راځي تر دې وروسته پر له بسې صبح
کاذب شروع کیږي. د هیئت د مخکښنیو علماوو برسېره د فقهي او فلکیاتو دواړو ماهر او ستر
عالم علامه برجندي رحمه الله هم د دې تصریح کړې ده چه دا صبح کاذب دی او صبح صادق له دې څخه
درې درجې وروسته وي علامه شامي رحمه الله په کتاب الصلوٰة او کتاب الصوم کښې دوه ځله
لیکلي دي چه د صبح کاذب او صبح صادق تر منځ درې درجې فرق وي لیکن د لمانځه د وخت
مرتب کوونکي حضرات په دې غلط فهمي کښې لویدلي دي [2] چه هغو ایسټرو نومیکل
توائیلائټ (اتلس درجې تر اُفق لاندې) لره صبح صادق په ګڼلو سره د دې مطابق د سهار او
ماسخوتن وختونه تاکلي دي په داسې حال کښې چه په حقیقت کښې دا د صبح کاذب پیل دی د
یولې دنیا منل سوی او متفق علیه یورتنی حقیقت لره بنده حو څو خلې تر څو ورځو پورې په ډیرو
د تجربې بصیرت په خاوندانو مې مشاهدې هم وکړې [3] او بخپله هم د بصیرت له ګڼو خاوندان مې
له ځان سره کړل او څو ځله مې مشاهده وکړه یو ځل مو د بحري بیړۍ دوربین هم استعمال کړ هر
ځل همدا ثابته شوه چه په جنتریانو کښې تر ورکړ شوي وخت پورې مکمله تیاره وي او دا وخت
صبح کاذب شروع کیږي د شفق د ډوبیدو په یوره احتیاط سره له مشاهدې څخه هم د یورتنې
تحقیق تائید وشو دا مشاهدات د کراچۍ له ګرد و غبار څخه د ډکې فضا څخه د باندې په ونلو
سره تر سره شوي دي لکه څرنګه چه په سهار کښې مستطیل سپین والي معتبر نه دی همدارنګه
په ماسخوتن کښې هم [4] سپین مستطیل شفق اعتبار نه لري بلکه د مستطیر (پلن) سپین شفق به
ډوبیدو سره د ماسخوتن وخت شروع کیږي
لنډه دا چه په جنتریو کښې چه د صبح صادق کوم وخت ورکړ شوی دی هغه په حقیقت کښې د
صبح کاذب وخت دی او صبح صادق له دې څخه درې درجې وروسته وي د خط استواء په څنډ
باندې په معتدلو ورځو کښې صبح صادق له صبح کاذب څخه دولس دقیقې وروسته راځي او
ماسخوتن د مستطیلې سپینې رڼا له ډوبیدو څخه دولس دقیقې مخکښې راځي به نورو ځنډو

---

۱ - د نوي او زاړه تحقیقاتو تفصیل په راتلونکي "حواله جاتو" تر عنوان لاندې راځي

۲ - متقدمینو په قصد سره د صبح کاذب د وختونو د تخریج معمول درلود تر څو څه خلک د صبح صادق په اړه تیاروې ... ددې تفصیل به راتلونکي د صبح صادق په اړه د مغالطې وجوهات تر عنوان لاندې راځي

۳ - دحضرت مفتي محمد شفیع رحمه الله صدر دار العلوم کراچي سره مشرې کښې د مشهورو علماء کرامو یوې لویې ډلې د مشاهداتو روئداد لیکلې کارکړدګي دحضرت مفتي صاحب رحمه الله د لاس سره محکمه راځي

۴ - د دې حوالې هم مخکښې راځي

کښې او په نورو ورځو کښې له دې ځخه هم زیات فرق وي چنانچه په کراچۍ کښې صبح صادق په نقشو کښې له ورکړ شویو وختونو ځخه په مختلفو موسمونو کښې له ١٤ ځخه تر ١٩ دقیقو پورې وروسته وي په نورو ځایونو کښې (چه عرض ئې له کراچۍ ځخه زیات دی) له دې ځخه به هم زیات فرق وي په رمضان المبارک کښې په جنتریو کښې له ورکړ شوي وخت ځخه یواځې لس دقیقې وروسته د کراچۍ په عامو جوماتونو کښې د سهار جماعت دریږي یعنې په رمضان المبارک کښې د سهار لمونځ د وخت له شروع کېدو ځخه مخکښې ادا کیږي. او آذانونه خو تقریبا همیشه له وخت ځخه مخکښې ورکول کیږي

د لمانځه د وختونو د نقشو او جنتریو له خپروونکو حضراتو ځخه هیله

١- په راتلونکې خپروني کښې د ماسخوتن او سهار د وختونو تصحیح وکړئ

٢- په خو جنتریو کښې د مختلفو ځایونو د فرق فهرست مې تر سترګو شو د وخت دا فرق یواځې د طول البلد له حسابه وي په داسې حال کښې چه له نصف النهار ځخه پرته په نورو ټولو وختونو باندې د عرض البلد اثر هم لویږي او د یوه عرض البلد وختونه له بل عرض البلد سره ډیر مختلف وی لهذا په راتلونکې کښې داسې فهرست مه شائع کوی او که نه نو کم تر کمه دا خبرداری ضروري ورکړی چه د وخت دا فرق یواځې د نصف النهار فرق دی. نور وختونه په دې باندې قیاسول صحیح نه دي. د نورو وختونو د تخریج قاعده بله ده

٣- په یوې جنترۍ کښې ئې د مظاهر حق نقشه د شیخ عبد الحق خوا ته منسوب کړې ده په داسې حال کښې چه دا کتاب د نواب قطب الدین دی او نقشه د خیر الله منجم (نجومي) ده. بیا نقل هم د دې نقشې د وختونو په پوهیدو کښې غلطي کړې ده. ځلورمه غلطي دا چه دې نقشې لره ئې په کراچۍ باندې تطبیق کړې ده په داسې حال کښې چه دا نقشه د دهلي لپاره ده. دې نقشې لره په کراچۍ یا کوم بل ښار باندې تطبیقول هیڅکله صحیح نه دي

٤- په هرې جنترۍ باندې د دې خبرداری لیکل ضروري دي چه "په ټولو وختونو کښې درې یا ځلور دقیقې احتیاط ضروري دی" ځکه چه دا وختونه په حسابي طریقې سره مرتب کیږی. د کوم ځای په طول او عرض کښې د فرق پر بناء په دغو وختونو کښې معمولي فرق لویدلی شي. برسیره پر دې د هر کال وختونه د بل کال له وختونو سره څه نا څه مختلف وی او بیا هر ځلور کاله وروسته مخکښې وخت سره را ګرځي د هر کال په وختونو کښې له دې معمولي غوندې فرق ځخه د نظر تیرولو برته هیڅ یوه دائمي نقشه نه شي جوړیدلی

بنده محمد شفيع دار العلوم كراچي

محمد يوسف بنوري عفا الله عنه ، ولي حسن غفر له

د قديمه تحقيقاتو (مخکښينو څيړنو) حواله جات

١- قال فى التصريح اذقد علم بالتجربة ان انحطاط الشمس اول الصبح الكاذب واٰخر الشفق ثمانية عشر درجة. (تصريح ص٦٩)

٢- و فى حاشية ابى الفضل محمد حفيظ الله رحمه الله على التصريح و اعلم ان المراد من الانحطاط فى الجانبين انحطاط مركز الشمس عن الافق الشرقى او الغربى و هو قدر ثمانية عشر درجة و يقطعه الفلك الاعظم فى ساعة و خمس ساعة و هٰذه مجموع الصبحين الصادق و الكاذب و من ذٰلك المجمو خمس ساعة حصة الصبح الكاذب و الساعة الواحدة حصة الصبح الصادق و اما بيان تفريقها اليهما ففى ذكره اطناب لايسعه الرسالة. (تصريح ص٦٩)

٣- و فى شرح الجغمينى و قد عرف بالتجربة ان اول الصبح و اٰخر الشفق انما يكون اذا كان انحطاط الشمس ثمانية عشر جزءًا ففى بلد يكون عرضه اقل من تمام الميل بثمانية عشر جزءًا يتصل الشفق با لصبح الكاذب اذا كانت الشمس فى المنقلب الصيفى. (شرح چغمينى ص١٤٥)

٤- و نقل العلامة عبد الحكيم اللكنوى رحمه الله فى حاشيته على شرح الچغمينى عن العلامة عبد العلى البرجندى رحمه الله فى شرح (قوله اذا كان انحطاط الشمس ثمانية عشر جزءًا) هذا هو المشهور و وقع فى بعض كتب ابى ريحان انه سبعة عشر جزءًا و قيل انه تسعة عشر جزءا و هذا فى ابتداء الصبح الكاذب و اما فى ابتداء الصبح الصادق فقد قيل ان انحطاط الشمس حينئذ خمسة عشر جزءا و الله تعالى اعلم. (شرح چغمينى ص١٤٥)

٥- قال البيرونى [١] وذٰلك هو الفجر و هو ثلاثة انواع (ثم قال بعد ذكر الانواع الثلاثة) و بعد

---

١ بعضي خلقوته دا وهم کېږي چه په علامه بيروني ٨° لاندې له افق نه څه کوم معتبر نيولي دي ... فجر صادق سره تعلق لري. د دې په بطلان باندې دا لاندې شواهد دي

١ بيروني اول د فجر تعريف کړي دې. ... دهغې درې قسمونه بيان کړي دي. ... ابتداء معتبر نيولې دي. له هغې نه صفا دا ښکاري چه دا د فجر د ... قسم يعني فجر کاذب ...

الحاجة الی الفجر و الشفق رصد اصحاب هٰذه الصناعة امره لحصلوا من قوانین وقته ان انحطاط الشمس تحت الافق متی کان ثمانیة عشر جزءا کان ذلك وقت طلوع الفجر فی المشرق و وقت مغیب الشفق فی المغرب و لما لم یکن شیئا معینا بل بالاول مختلطا اختلف فی هٰذا القانون فراٰه بعضهم سبعة عشر جزءًا. (القانون المسعودی لابی ریحان البیرونی ج۲، ص۹۴۹)

ـــ ی له عبارت نه د ښکاره کېدلو باوجود دوړو فلکیانو له طرز تحریر سره هم موافق دي ځکه چه هغه له ۸ لاندي له افق نه د مطلق فجر تعبیر کولو سره فجر کاذب مراد کوي. د فجر صادق په بیان کښې د بیروني قول ,,وتنعقد به شروط العبادات،، نه دا نه ثابتېږي چه د دري قسمونو د بیان د ختمولونه وروسته چه کوم د سحر د ابتداء معیار بیان شوي دي هغه د فجر صادق دي. که چیرته د عباداتو د شرطونو په نظر کښې ساتلو سره د معیار بیان مقصود وی نو سور شفق د غروب معیار دي هم بیان کړي شی. لکه ځنګه چه واختلاف الائمه فی اسم الشفق علی ابهما یقع اوجب ان یتنبه لهما معًا، نه دهغې علم اهمیت هم بیان کولی سی

۲ بیروني د فجر صادق تعریف داسې کړي دي چه ,,منبسط فی عرض الافق مستدیر کنصف دائرة،، ۸ لاندي د افق نه د نیمي دائرې په شکل کښې هیڅکله په نظر نه راځي. چه کله غواړئ او حرته غواړئ مشاهده یی کړئ اوفیصله وکړئ. د فلکیاتو بول ماهرین په دغه وقت کښې ښکاریدونکې رڼا مستطیله ښودلي ده. او د بوولس ۱۱ علماء کرامو د دري ورځو مشاهداتو نه هم دغه رڼا مستطیل په نظر راغله. لکه ځنګه چه د حضرت مولانا مفتی محمد شفیع رحمه الله د لاس په لیکلو کښې موجوده ده

۳- د بیروني عبارت ,,وبحسب الحاجه الی الفجر والشفق رصد اصحاب هذه الصناعة امره فحصلوه من قوانین وقته- الی قوله اختلف فی هذا القانون فراه بعضهم سبعة عشر جزءًا ،، نه ثابته شوه چه هغه په خپلي داسې مشاهدي او دهغې په بناء باندي په خودګویی فیصله نده لیکلې بلکه د نور د فلکیونو ماهرینو د مشاهداتو اودهغوئ مختلف اقوال یی نقل کړی دی او دا یی ثابته کړې ده چه نور بول دفلکیاتو ماهرین دیته فجر کاذب وایی

۴ علامه برجندي رحمه الله تعالی له بیروني نه ۱۷ زیر أفق باندي د صبح کاذب قول نقل کړی دی . له دی نه ثابته شوه چه هغه هم دبیروني دا عبارت له صبح کاذب سره متعلق کړی دی . د برجندی مکمل عبارت په سرو صفحاتو کښې وګورئ

۵ د بیروني له ذکر شوی عبارت نه ظاهرًا او دهغه د کتاب مفهوم، عبارت نه معلومه الصبح لکذب الفجر الصادق معترضًا علیه منبسطًا فی الافق کښې له معترضًا علیه جملي نه صراحة ثابته شوه چه د بیروني په نزد باندي هم له محکمې له صبح صادق نه متصل د صبح کاذب وجود ضروري دی حالانکه ۱۸ زیر افق نه مخکښې متصل د نحواتو اومعاصرو فلکیانو په اجماع سره هیڅ ثبوت نه بوی دحضرت مفتی محمد شفیع رحمه الله په سرپرستۍ کښې د بوولس ۱۱ علماء کرامو په مشاهداتو کښې هم په دی په باندي کومه رڼا په نظر نده راغلی

۶ ۔ قال المحقق الطوسی فی الزبدۃ فی الباب الرابع و العشرین بعد ذکر الانواع الثلاثۃ من الفجر و الشفق و قد علم بالرصد ان اول الفجر و اٰخر الشفق یکون وقت انحطاط الشمس عن الافق ثمان عشرۃ درجۃ من دائرۃ ارتفاعھا۔

و قال فی تبصرتہ فی الفصل التاسع من الباب الثالث و قد عرف بالتجربۃ ان انحطاط الشمس عند اول طلوع الفجر ثمانیۃ عشر جزءًا۔

و قال فی بست باب: نظیر درجۂ آفتاب را بر مقنطرۂ ہجدہم درجہ نہم و مری را نشان کنم پس بر افق غربی نہم و مری را نشان کنم و میان ہر دو نشان بشمرم و بر پانزدہ قسمت کنم آنچہ بیرون آید ساعات مستوی باشد میان طلوع صبح (کاذب، شرح) و طلوع آفتاب (الی قولہ) واگر نظیر درجۂ غربی بود و بیشتر از ہژدہ درجہ ہنوز صبح بر نیامدہ باشد واگر کمتر از ہژدہ باشد صبح برآمدہ باشد واگر ہژدہ درجہ بود اول وقت طلوع صبح ہست۔

(بست باب للمحقق الطوسی باب نہم)

۷ - اذا صارت الشمس قریبۃ من الافق بقدر ثمانیۃ عشر جزءًا (الی) یری البیاض الطویل فی جناب المشرق ھو یسمی بالصبح الکاذب کأن کان الافق بعدہ مظلما یکذب کونہ نور الشمس والمنتشر فی الافق بعدہ بزمان یسمی بالصبح الصادق لکونہ اصدق ظھوراً من الاول قیل ابتدائہ حین انحطاط الشمس خمسۃ عشر جزءًا۔ (تحفۃ اولی الالباب شرح بست باب للعلامۃ عبد الباقی الکتواری)

۸ - اعلم انہ قد علم بالتجربۃ ان اول الصبح الکاذب انما یکون اذا کان انحطاط الشمس من الافق الشرقی ثمانیۃ عشر جزءًا۔ (شرح لمربر حاشیۂ بست باب)

۹ ۔ ذکر العلامۃ المرحوم الشیخ خلیل الکامل فی حاشیتہ علی رسالۃ الاسطرلاب لشیخ مشائخنا العلامۃ المحقق علی أفندی الداغستانی ان التفاوت بین الفجرین و کذا بین الشفقین الاحمر و الابیض انما ھو بثلث درج۔ (شامیۃ ج۱ ص۳۳۲)

۱۰ ۔ بدانکہ صبح دو باشد یکی کاذب کہ ہنگام انحطاط بر ہژدہ درجہ از درجات دائرۂ ارتفاع مارہ بمرکز شمس سپیدی ضعیف و دراز باریک بر اجزاء لطیفہ سطح مخروط ظل زمین مسمی بلیل نمودار شود و اورا کاذب

ازین جهت گویند که فق تکذیبش می کند که دران حال مظلم باشد (الی قوله) و دوم صبح صادق و آن ... نهار در افق شرقی باشد هنگام انحطاط آفتاب پانزده درجه قاله البرجندی. (حاشیة مالابدمنه ص۲۹)

پورته د شرح جغمني له حاشيي څخه هم د برجندي عبارت نقل شو. علامه برجندي رحمه الله د فقهي او فلکياتو دواړو منل شوی امام دی. په فلکياتو کښي د ده ډير کتابونه شته لکه شرح محسطي. شرح رساله اسطرلاب للطوي. شرح التذكرة النصيرية. حاشية شرح جغمني

(الفوائد البهية للعلامة عبدالحی اللكنوی ص۱۵ وهدية العارفين لاسمٰعيل پاشا ج۱، ص۵۸٦)

په فقهه کښي د ده تصنيف شرح نقايه ډيره مشهوره ده. علامه شامي. شيخ اسمعيل. نوح. حموي. ابن نجيم او فتال رحمهم الله غوندي مشهورو فقهاوو د ده تحقيقات نقل کوي

د مخکښينو تحقيقاتو د زباړې خلاصه

۱ له تجربي څخه له شپهي پرته ثابته شوي ده چه د صبح کاذب ابتداء او د شفق په آخر کښي لمر له افق څخه اتلس درجي لاندي وي (تصريح ص٦٩).

۲ له شرقي او غربي افق څخه د لمر د مرکز انحطاط مراد دی او هغه اتلس درجی دی. فلک اعظم دي مسافي لره په (۵/۱ = ۱) ساعت کښي وهي او دا د صبح صادق او کاذب دواړو مجموعه ده په دي مجموعي کښي (۵/۱) ساعته د صبح کاذب برخه ده او يو ساعت د صبح صادق برخه ده د دی تقسيم يا وبش په تفصيل کښي تطويل (اوږدوالی) دی چه په دي رسالی کښي ئی گنجائش نشته (حاشية تصريح ص٦٩)

۳ له تجربي څخه ثابته شوي ده چه د سهار ابتداء او د شفق انتهاء هغه وخت وي چه کله لمر له افق څخه اتلس درجي لاندي وي لهذا چه د کوم ښار عرض له تمام الميل څخه اتلس درجي کم وي هسه انقلاب صيفي (د اوړي را گرځيدل) د ۲۲ جون وخت شفق له صبح کاذب سره يو ځای کيږي شرح جغمني ص۱۷۵.

۴ دا اتلس درجي تر افق لاندي د صبح کاذب ابتداء ده او د صبح صادق د ابتداء په باره کښي ئی له شپهي وړل شوی دی چه په دی وخت کښي لمر پنځلس درجي لاندی وی (حاشية شرح جغمني ص۱۷۵)

۵ ابو ريحان بيروني د سهار د ډيو د لويو ... سولو ورروسته فرمايي چه لمر کله ... درجي ... لاندی وی په دی وخت کښی د فجر کاذب ابتداء او د شفق انتهاء وی ... مسعودی ص۹۴۹ ج۲

٦ محقق طوسي د سهار او شفق د ډيو ... ... لیکلي دي چه ...

ښځه د مشاهداتو او تجرباتو ښځه ثابته شوې ده چه د فجر ابتداء او د شفق انتهاء هغه وخت وي
چه کله لمر له افق ښځه اتلس درجې لاندې وي (زبده. تبصره. بست باب)

۷ - چه کله لمر له افق ښځه اتلس درجې لاندې وي په هغه وخت کښې د مشرق خوا ته یوه اوږده
رڼا یه نظر راځي هغې ته صبح کاذب ویل کیږي له دې ښځه څه وخت وروسته په اُفق کښې
خپریدونکی رڼا ته صبح صادق ویل کیږي داسې ویل کیږي چه د دې رڼا د ابتداء په وخت کښې
لمر پنځلس درجې تر اُفق لاندې وي (تحفه)

۸ - په دې شه چه له تک پرته د تجربې له مخې ثابته شوې ده چه د صبح کاذب د ابتداء په
وخت کښې لمر اتلس درجې لاندې وي. (شرح لم)

۹ - د صبح صادق او کاذب او شفق احمر او ابیض تر منځ د دریو درجو فرق وي (شامي ج۱.
ص۳۳۲)

۱۰ - د صبح کاذب به وخت کښې لمر له اُفق ښځه اتلس درجې لاندې وي او د صبح صادق په
وخت کښې پنځلس درجې (حاشیة ما لا بد منه ص۲۹ بحواله برجندي)

تحقیقات جدیده (نوې څېړنې)

۱ - معیار الاوقات. د دې کتاب په سر پاڼه کښې دا لیکلي دي چه "مصنفه مولوي عبد
الواسع صاحب پروفیسر دینیات کلیه جامعه عثمانیه متفقه مجلس علماء منعقده محکمه
صدارت عالیه سرکار عالي منظوره بارګاه خسروي جهان پناهي حیدر آباد دکن" له دې ښځه ثابته
شوه چه د دې کتاب به صحیح والي باندې د علماوو د یوه داسې مجلس اتفاق دی چه نواب حیدر
خان د دکن متعین کړی وو. بیا نواب صاحب د دې کتاب څېړنې منظورې کړې. دا کتاب د خاص
انجمن ترقي اردو. اردو یوهنتون کراچي کښې موجود دی د دې کتاب په ۱۴. ۱۵. ۲۵. ۲۸ مخ
کښې دا وضاحت موجود دی چه د صبح کاذب به وخت کښې لمر اتلس درجې او د صبح صادق به
وخت پنځلس درجې لاندې وي

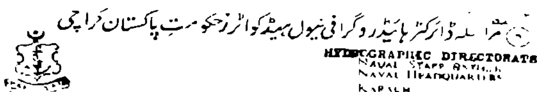
۲ - [illegible] مرلني مینول آف نیوي ګیشن ص۱۳۷، ج۲

۳ - بیسک [illegible] نوی ګیشن ورلز

۴ - [illegible] ونومکل افمیرز

۵ - [illegible] مکل المنک

۶ ـ د ډائرکټر هائیډرو ګرافي نیول هیډ کوارټرز حکومت پاکستان کراچي لخوا راليږلی شوی خط[1]

D.O.No. HD/0102121. 13 October, 1970.

From:- Captain S.R. Islam, P.N.
Director of Hydrography.

Dear Sir,

Reference your letter dated 24-6-1970 and Mufti Rashid Ahmad's letter dated [illegible].

The Nautical Almanac is a standard publication of the Royal Navy and its contents are extensively used for the computation of the rising and setting phenomena of the heavenly bodies and other astronomical information mainly connected with navigation. The accuracy of tables in the nautical almanac meets these requirements and is considered sufficient to cover the problems indicated by you From the nautical almanac of 1970 the times of sunrise and twilight have been calculated to compare your computations. The results are as under:-

Place	Date	Stated time of صبح صادق	Calculated time when Sun is 15° below horizon.
Goth Fakir (Lat.25° 46'N Long.68 40'E)	11.6.70	04 hrs. 19 min. (Zone - 5 hours)	04 hrs. 20 min. (Zone - 5 hours)
Karachi (Lat.24° 52.5'N Long.67° 2.6'E)	20.6.70	04 hrs. 30 min.	04 hrs. [illegible] min.
	20.9.70	05 hrs. 17 min.	05 hrs. 18 min.
	20.12.70	06 hrs. 03 min.	06 hrs. 02 min.

2. The calculated time as given above is based upon the following data given in the Nautical Almanac (Page 258) and Admiralty Manual of Navigation Vol. II (Page 137) :-

EXTRACT from Nautical Almanac 1970 (Page 258)

Basis of the tabulations. At sunrise and sunset 16' is allowed for semi-diameter and 34' for horizontal refraction, so that the times given the Sun's upper limb is on the visible horizon; all times refer to phenomena as seen from sea level with a clear horizon.

---

[1] د نوي تعلیم یافته طبقې د اطمینان په خاطر د هغوئ د محکمو نه تصدیق کول کېږي او که نه نو موږ ته دهغې هیڅ ضرورت نه وو رشید احمد عفي عنه.

At the times given for the beginning and end of twilight, the Sun's zenith distance is 96° for civil, and 102° for nautical twilight. The degree of illumination at the times given for civil twilight (in good conditions and in the absence of other illumination) is such that the brightest stars are visible and the horizon is clearly defined. At the times given for nautical twilight the horizon is in general not visible, and it is too dark for observation.

Times corresponding to other depressions of the Sun may be obtained by interpolation or, for depressions of more than 12° less reliably, by extrapolation; times so obtained will be subject to considerable uncertainty near extreme conditions.

EXTRACT From Admiralty Manual of Navigation Vol.II. (Page 137).

Astronomical twilight. This is said to end or begin when the Sun's centre is 18° below the horizon, at which moment absolute darkness is assumed to begin or end so far as the Sun is concerned.

3. The times of ____ or ____ and other requirements can be obtained from the above stated arguments according to the definitions of the terms.

4. A comparison of the times given by you for 22nd September and 22nd December, 1970 indicates that they relate to Astronomical twilight (morning) when the sun is 18° below the horizon. For 22nd June 1970 the time given is a little earlier.

5. The chart of time supplied by you has also been compared and the times given for ____ as well as sunrise generally tally with other times calculated from the Nautical Almanac for Astronomical twilight and sunrise respectively.

Yours Sincerely

(S.R. ISLAM)
CAPTAIN PAKISTAN NAVY

Maulana Ehtisham-ul Haq Thanvi,
[illegible], Jacob Lines,
Karachi.

Copy to:- Mufti Rashid Ahmad
Darul Iftaa wal [illegible]
Nazimabad,
Karachi.

۷. د دایرکټر محکمهٔ موسمیات حکومت پاکستان لخوا رالیږل شوي خط د مولانا احتشام الحق تهانوي صاحب په نوم

(۷) مراسلۂ ڈائرکٹر محکمۂ موسمیات حکومت پاکستان بنام مولانا احتشام الحق تھانوی

PAKISTAN METEOROLOGICAL DEPARTMENT
Office of the Deputy Director, Climatology, Hydrometeorology Oceanography, University Road, Karachi.

No. Cl-11(7)/68

Karachi,
dated the 18th September, 1970.

To

Maulana Ehtishamul Haq Thanvi,
56, Jacob Lines,
Karachi.

Dear Sir,

Kindly refer to your letter dated the 21st June, 1970. Replies to the queries at the end of page 4 of the report received alongwith your letter, are given below seriatim:

1. We have no comments to offer.
2. The time for the begining of moring astronomical twilight for 12th June is [illegible]. The begining of morning astronomical twilight is taken to be the time when the Sun is 18° below horizon. We have no comments to offer on the timings in the different charts given, the timings of Sub-he-Sadiq for Karachi.
3. When the Sun is 18° below horizon, all light from the sun is cut off.
4. This Department has not undertaken any work on the determination of the timings of Sub-he-Sadiq according to the definition given in the 'note' at the end of page 4 of the Report enclosed with your letter. These timings can, however, be calculated for any location if the phenomena Sub-he-Sadiq is precisely defined with respect to the position of the Sun below horizon. Without this the calculation of the timings will not be possible and as you have yourself noticed, will be subject to the personal error of the observer.

Delay in the reply to your letter is deeply regretted.

Yours faithfully,

([illegible] SIDDIQUI) 18/9/70
for DIRECTOR

۸ خط له خده رشيد احمد نام دپټي ډائرکټر محکمهٔ موسميات حکومت پاکستان کراچي

بسم الله الرحمن الرحيم

بخدمت عالي محترم دپټي ډائرکټر صاحب محکمهٔ موسميات پاکستان

السلام عليکم و رحمه الله و برکاته د لاندني امورو په باره د خپلې محکمې تحقيق ولیکئ

۱ د کراچي په عمومي مشهور کلې د صبح صادق وخت دا دي ۲۲جون ۴ بجي ۱۱ دقيقې. ۲۲ستمبر ۵ بجې ۳ دقيقې. ۲۲ دسمبر ۶ بجي ۱۹ دقيقې په دې وخت کښې لمر له أفق نه څومره درجې لاندې وي؟

۲ چه کله لمر له أفق نه اتلس درجې لاندې وي په دې وخت کښې په أفق باندې کوم دول رنړا وي او که نه وي؟

۳ د کراچي لپاره د صبح صادق پنځلس درجې تر افق لاندې وخت وليکئ فقط و السلام عليکم

رشيد احمد ۳۰ رجب سنه ۱۳۹۰ هجري، مطابق ۲ اکتوبر سنه ۱۹۷۰ء

دار الافتاء و الارشاد ناظم اباد کراچي

د خط خواب له طرف د اين اې قريشي دپټي ډائرکټر محکمهٔ موسميات حکومت پاکستان کراچي څخه

No. CL 11(1?)/69, 1667
PAKISTAN METEOROLOGICAL DEPARTMENT
OFFICE OF THE DEPUTY DIRECTOR
CLIMATOLOGY HYDROMETEOROLOGY &
OCEANOGRAPHY

From:- N. A. Quraishi,
Deputy Director.

To :- Mufti Rashid Ahmed,
Darulifta wal Irshad
Nazimabad IV
Karachi-18.

Karachi, the 21st October, 1970.

Dear Sir,

Reference your letter dated 2.10.1970.

2. The replies to your [illegible] are as follows seriatim

(i) The sun is [illegible] 17 degrees below the horizon at the times given on the dates specified.

(2) When the sun is 18 degrees below the horizon all light from the sun is cut off.

(3) The times, correct to the nearest half min., calculated for meteorological Observatory at Karachi Airport (coordinates 24°54 N & 67°08'E) when the sun is 15° below the horizon on the dates specified are as follows:

22.6.1970 :	04 hrs 29½ min.W.P.S.T.
22.9.1970 :	05 hrs 17 " " " "
22.12.1970:	06 hrs 4½ " " " "

Kindly acknowledge receipt.

Yours faithfully,

21/X/1970

(N. A. QURESHI)
Deputy Director
Phone : 415549

د ډائرکټر هائیډرو ګرافي نیول هیډکوارټرز حکومتِ پاکستان کراچي د خط د ترجمې خلاصه

اوقات ۱۵ درجې تر افق لاندې	صبح صادق	تاریخ	مقام	
٤ بجې ½ ۲۹ دقیقې	٤ بجې ۳۰ دقیقې	۲۰،٦،۷۰	کراچي	
٥ بجې ۱۸ دقیقې	٥ بجې ۱۷ دقیقې	۲۰،۹،۷۰	٥ ۲ ٥ ۲٤	عرض البلد
٦ بجې ۲ دقیقې	٦ بجې ۳ دقیقې	۲۰،۱۲،۷۰	٥ ۲ ٦۷	عرض البلد

د سهار په وخت چه کله لمر اتلس درجې تر افق لاندې وي دا وخت د پوره تیاره د ختمیدو او د ماښام په وخت په اتلسو درجو باندې د پوره تیاره ابتداء وي

۲۲ ستمبر او ۲۲ دسمبر ورکړ شوي وخت کښې لمر ۱۸ درجې تر افق لاندې وي او د ۲۲ جون وخت له دې څخه هم څه مخکښې وي

ستاسو په را لیږل شوبو (زړو) نقشو کښې د صبح صادق وخت د اتلسو درجو تر افق لاندې سره مطابق دې

دستخط ایس. آر اسلام کپتان پاکستان نیوی

دمولانا احتشام الحق تهانوي ۵۶ جیکب لائن کراچي په نوم باندې خط

د خط را لیږل شوی نقل په نامه د مفتي رشید احمد دار الافتاء و الارشاد ناظم آباد کراچي

د ډائرکټر محکمه موسمیات حکومت پاکستان کراچي د مراسلې خلاصه ترجمه

۱ - ۱۲ جون ایسټرونومیکل ټوائیلائټ ٤ بجي ۱۱ دقیقو باندې شروع کیږي (لکه څرنګه چه په مروجه نقشو کښې دي) دا وخت لمر اتلس درجې تر افق لاندې وي

۲ - چه کله لمر ۱۸ درجې تر افق لاندې وي هغه وخت د لمر هر ډول رڼا له افق څخه منقطع وي

دستخط ټي ایچ صدیقي برای ډائرکټر

د ډپټي ډائرکټر محکمه موسمیات حکومت پاکستان کراچي د مراسلې د ترجمې خلاصه

۱ ناسو چه د کومو تاریخونو وختونه لیکلي دی دا وخت لمر اتلس درجې تر افق لاندې وي

۲ چه کله لمر اتلس درجې تر افق لاندې وي به دې وخت کښې ئې رڼا بالکل منقطع وي

۲۲جنوري سنه۱۹۷۰عیسوي	٤ بجي ۲۹ دقیقي
۲۲ ستمبر سنه۱۹۷۰ زیږدیز	٥ بجي ۱۷ دقیقي
۲۲ دسمبر سنه۱۹۷۰ زیږدیز	٦ بجي ٤ دقیقي

دستخط این اے قریشي ډپټي ډائرکټر

ټیلفون ٤۱٥٥٤۹

له ماسخوتن سره د اړونده وخت حواله جات

قال الامام الطحاوی رحمه الله و کان النظر فی ذلك عندنا انهم قد اجمعوا ان الحمرة التی قبل البیاض من وقتها و انما اختلافهم فی البیاض الذی بعدہ فقال بعضهم حکمه حکم الحمرة و قال بعضهم حکمه خلاف حکم الحمرة فنظرنا فی ذلك فرأینا الفجر یکون قبله حمرة ثم یتلوها بیاض الفجر فکانت الحمرة و البیاض فی ذلك وقتا لصلوة واحدة وهو الفجر فاذا خرجا خرج وقتها فالنظر علی ذلك ان یکون البیاض و الحمرة فی المغرب ایضاً وقت الصلوة واحدة و حکمهما حکم واحد اذا خرجا خرج وقت الصلوة اللذان هما وقت لها. (شرح معانی الآثار ج۱ص۱۰٦)

د امام طحاوي رحمه الله له دې تحقیق څخه ښکاره شوه چه کوم ډول سپین سنوالی به سهار کښې معتبر دی په ماسخوتن کښې به هم د هغه اعتبار وي

وقال الامام الکاسانی رحمہ اللہ فی بیان اول وقت العشاء ولابی حنیفة رحمہ اللہ النص والاستدلال اما النص فقوله تعالیٰ اقم الصلوٰة لدلوك الشمس الی غسق اللّیل جعل الغسق غایة لوقت المغرب ولا غسق ما بقی النور المعترض وروی عن عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ انه قال اٰخر وقت المغرب ما لم یسقط نور الشفق وبیاضه والمعترض نوره وفی حدیث ابی هریرة رضی اللہ عنہ وان اٰخر وقت المغرب حین یسود الافق وانما یسود باخفائها بالظلام. (الی قوله) واما الفقهی فهو ان صلاتین یؤدیان فی اثر الشمس وهو المغرب مع الفجر الخ. (بدائع الصنائع ج۱. ص۱۲۴)

د (**النور المعترض او حین یسود الافق**) الفاظ صریح نص دي چه له شفق ابیض څخه ابیض معترض مراد دی. بر دې وروسته به فقهي دلیل کښې هم ماښام او سهار دواړو لره د لمر په اثر کښې له یو ځای کولو څخه ثابته شوه چه د سهار غوندې په ماښام کښې هم بیاض مستطیل معتبر نه دی

وقال العلامة حسام الدین الحسین بن علی رحمہ اللہ ان المغرب بمنزلة الفجر ثم البیاض المعترض فی باب الفجر فی حکم الحمرة فلیکن کذلك فی مسئلتنا هذه. (نهایة علی هامش الهدایة ج۱. ص۸۲)

وقال الشیخ الانور رحمہ اللہ ولنا ما عند الترمذی رحمہ اللہ هی یسود الافق ولیس هذا السواد الا بعد البیاض فا لتحقیق فیه عندی ان الشفق من الاشفاق والشفقة هی الرقة فهو امر بین البیاض الناصع والحمرة القانیة واعلم ان الوقت فی الیوم الواحد من انبلاج الصبح الصادق الی طلوع الشمس یکون کما بین غروبها وغروب الشفق الابیض فی ذلك الیوم کذا حققه الریاضیون. (فیض الباری ج۲. ص۱۳۱)

په دې عبارت کښې دری خله دی حقیقت لره واضح کړی سوې دی اولاً (**حتی یسود الافق**) څخه. د معترض بیاض په ډوبیدو سره به افق باندې تیاره خورېږي ثانیاً د شفق تعریف (**فهو امر بین البیاض الناصع والحمرة القانیة**) څخه. دا کیفیت په بیاض معترض کښې وي. بیاض مستطیل ناصع وی. د مغرب په طرف د بیاض معترض غوندی د مشرق په طرف د صبح صادق په بیاض کښې هم د سوروالي اثر وی (**کما سیاتی انشاء اللہ تعالی**). ثالثاً په آخر کښې ئې لکل تصریح کړی چه د سهار او ماښام وختونه برابر وی

وفی اعلاء السنن ان الحمرة والبیاض البادیین فی الافق بعد غروب الشمس کلاهما نظیر البیاض والحمرة البادیین قبل طلوع الشمس لکون کلیهما من اٰثار اشعتها فمدة ما بین غروب الشمس الی غیبوبة بیاض الشفق هی المدة ما بین ظهور بیاض الفجر الی طلوع الشمس سواء بسواء کما صرح به اصحاب الریاضی والهیئة. قال فی حاشیة شرح الجغمینی الشفق والفجر هما متشابهان شکلاً ومتقابلان وضعاً اذ الفجر یبدو من بیاض ضعیف

مستطيل ثم بياض عريض ثم حمرة و الشفق يبدو بعد الغروب من حمرة ثم بياض عريض ثم بياض مستطيل الخ. و لعلك تفطنت من هذا الكلام ان الشفق الابيض ايضاً مثل الفجر الثان بياض مستطير عريض وبياض ضعيف مستطيل فكما ان المعتبر في الفجر هو البياض العريض كذلك في الشفق المعتبر هذا الا البياض المستطيل (اعلاء السنن ج۲، ص۹) و نقل العلامة العثماني رحمه الله ايضاً عن اعلاء السنن ما قدمنا من عبارته. (فتح الملهم ج۲، ص۱۹۵)

د حضرت مفتي شفيع صاحب په مشري کښې د علماوو د ډلې مشاهدات

په جون سنــ۱۹۷۰ــه ء کښې د حضرت مفتي محمد شفيع رحمه الله صدر دار العلوم کراچي په مشري د مشهورو علماوو يوې ډلې يو اخې د مشاهداتو لپاره له ټنډو آدم څخه تقريباً د درې ميلو په مسافه باندې په شمال مشرق کښې واقع مدرسهٔ محمديه (طول ۶۸، ۴۰ . عرض ۲۵/ ۴۶) پورې سفر وکړ حضرت مفتي صاحب د مشاهداتو نتائج پخپل قلم سره وليکل کوم چه نورو حضراتو هم دستخطونه پرې وکړل د دې مشاهداتو د نتائجو ضروري اقتباسات په لاندې ډول دي

د سفر د شريکانو نومونه

۱. مولانا مفتي رشيد احمد صاحب دار الافتاء و الارشاد ناظم آباد کراچي

۲. مولانا مفتي محي الدين صاحب مدرسهٔ اشرف العلوم ډهاکه مشرقي پاکستان

۳. مولانا مفتي ولي حسن صاحب مدرسهٔ عربيه نيو ټاؤن کراچي

۴ مولانا عاشق الهي صاحب مدرس دار العلوم کراچي

۵. مولانا محمد رفيع صاحب مدرس دار العلوم کراچي

۶. مولانا محمد تقي صاحب مدرس دار العلو کراچي

۷. مولانا محمد علي صاحب مدرس دار العلوم کراچي

۸ . جناب کليم صاحب ليکچرار شعبهٔ تاريخ اسلام کراچي يونيورسټي

۹. احقر محمد شفيع صدر دار العلوم کراچي

له خايي علماوو څخه لاندېني حضرات په دې مشاهداتو کښې شريک وو

۱۰. مولوي محمد صديق صاحب (فقير منتهار) مهتمم مدرسهٔ محمديه نزد ټنډو آدم

۱۱. مولوي عبد الواحد صاحب مدرس مدرسهٔ محمديه نزد ټنډو آدم

۱۱جون بيا يوه رڼا عرضاً خپريدونکې د اُفق په سر باندې شروع شوه. د رڼا ټوله ښکاريدنه چه ټولو ليدونکو اتفاق پرې وکړ په ۴ ۱۹ باندې وو د دې رڼا تر دې هم د لږ مخکښې پيدا کيدو خينو ته شبهه پاتې شوه

۱۲ جون سهار تقریباً ¼ ۳ بجې مېدان ته تول حضرات را ورسیدل په دې وخت کښې د مشرق په افق باندې هېڅ ډول رڼا موجوده نه وه. پوره څلور بجې په افق باندې مخروطي شکل اوږده رڼا ښکاره شوه کومه چه ټولو ولیدله او صبح کاذب نې وګڼله او تر دې اوولس دقیقې یعنې ۱۷،۴ دقیقو باندې د صبح صادق په واضحه توګه مشاهده وشوه. په دې باندې د ټولو اتفاق راغی لمر په ۵ ۳۲ باندې را وخوت

۱۳ جون نن په کراچۍ کښې د کورنګي سوکواټر ته نژدې د سمندر مشرقي ساحل ته لاړو د مشاهدې کوشش مو وکړ چه په دې کښې مفتي رشید احمد صاحب. مولانا محی الدین صاحب. مولانا عاشق الهی صاحب. مولوي محمد علي صاحب. مولانا محمد رفیع صاحب او احقر محمد شفیع شامل وو

دومره خو ټولو محسوسه کړه چه ۴ ۱۱ کوم وخت د صبح صادق په زړو نقشو کښې د نن تاریخ لیکل شوی دی په دې وخت کښې هېڅ ډول رڼا په افق باندې نه وه له دې وروسته هغه رڼا چه هغې ته صبح کاذب وېل کېږي ښکاره شوه. بیا تر دې وروسته د صبح صادق معترضاً خپریدونکې رڼا مخې ته راغله

محمد شفیع ۷ ٤ ۱۳۹۰ هجري

رشید احمد	ولي حسن ټونکي غفر الله له	محمد عاشق الهی
محمد رفیع عثماني	محمد تقي	عبده محی الدین عفا عنه

نتائج

د کراچۍ د مشاهدې نتیجه دومره عام فهمه ده چه د هغې په اړه د څه پوهولو ضرورت نشته او د ټندو آدم د مشاهدې په نتائجو باندې اهل فن غور کوي نو ثابته به شي چه هلته د بنده د تحقیق عین مطابق صبح کاذب اتلس درجې تر افق لاندې او صبح صادق پنځلس درجې تر افق لاندې وخت باندې وشو او عوام د دې تصدیق داسې کوي چه په تاریخونو کښې کراچۍ وختونه په زړو نقشو کښې داسې ورکړ شوي دي

تاریخ	صبح صادق	طلوع
۱۱ جون	٤ بجې ۱۲دقیقې	۵ بجې ٤١ دقیقې
۱۲ جون	٤ بجې ۱۱ دقیقې	۵ بجې ٤١ دقیقې

په ټندو آدم کښې لمر له کراچۍ څخه ۹ دقیقې مخکښې په ۵ بجې ۳۲ دقیقې را وخوت نو صبح صادق او صبح کاذب هم تقریباً ۹ دقیقې بلکه د حساب له مخې باید ۱۰. ۱۱ دقیقې وي په داسې حال کښې چه هلته صبح صادق د کراچۍ له وخت څخه په ۱۲ جون کښې ٦ دقیقې وروسته ٤

بجي او ۱۷ دقیقو باندې وشو او په ۱۱ جون کښې ۷ دقیقې وروسته ۴ بجې ۱۹ دقیقې باندې وشو البته صبح کاذب ۱۱ دقیقې مخکښې ۴ بجو باندې وشو له دې خخه هر ادنی فهم او بوډ لرونکی سړی هم په ښه توګه پوه کیدلی شي چه د کراچۍ په ژړو نقشو کښې د صبح صادق تر عنوان لاندې ورکړ شوي وختونه په حقیقت کښې صبح صادق نه بلکه دا د صبح کاذب وختونه دي

د نوموړې مشاهداتو پر بناء حضرت مفتي محمد شفیع صاحب رحمه الله د یو سوال په خواب کښې لاندینۍ فتوی لیکلې ده

د حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب
صدر دار العلوم کراچۍ فتوی ۳۶۰ ۳۶

حامداً و مصلیا. دومره خبره خو یقیني ده چه په نقشو او جنتریو کښې چه کوم وخت د صبح صادق لیکل شی دی هغه د صبح صادق اصلي وخت نه دی بلکه غالباً دا وخت د صبح کاذب دی کوم چه د سهار د انتهاء لپاره د احتیاط له وجې لیکل شوی دی له دې وروسته څه وخت وي چه اندازه ئې په هر ځای کښې ۱۲ دقیقې نه وي بلکه په هر موسم او هرې علاقې کښې د تفاوت خرنګوالی بیل دی لهذا د نقشو مطابق فوراً د آذان په ورکولو سره د سړي با د ښځې لپاره د لمانځه ادا کول صحیح نه دي د نقشو له وخت څخه شل دقیقې وروسته د سهار د آذان ورکولو او له هغه وروسته د سهار د لمانځه ادا کول په هر موسم کښې له شبهې او شک پرته لمونځ صحیح کړي لهذا په دې باندې باید عمل وشي

مهر دار الافتاء دار العلوم کراچي

بنده محمد شفیع عفي عنه، دار العلوم کراچي ۱۴،

۲۸ ۱۱ ۱۳۹۰ هجري

د تحقیق د مجلس د فیصلې اقتباسات (غورچاڼ)
منعقده دار العلوم کراچي ۱۳ ذي قعده سـ۹۲ـه هجري

په دې مجلس کښې حضرت مولانا مفتي رشید احمد صاحب د صبح صادق د رسالې دلائل باندې غور وشو او د اړوندو کتابونو ته مراجعت وشو همدارنګه د مسئلې د تحقیق و مشاهداتو لپاره د ښو آدم چه کوم سفر شوی وو د هغه نتائج تر غور لاندې راغلل. له بحث و تمحیص وروسته لاندینۍ خبرې د ثبوت تر مرتبې وروسیدلې

د مسئلې د غور لاندې تر راتلو وروسته په مختلفو ورځو کښې چه خومره مشاهدات شوي وو په هغو کښې یو هم د مروجه جنتریو سره مطابق صبح صادق و نه شو بلکه صبح صادق د هغو تر

وخت وروسته پیل سو
له دغو ټولو امورو څخه دا ښکاري چه په مروجه جنتریو کښې د صبح صادق په نامه چه کوم وخت لیکل شوی دی هغه په حقیقت کښې صبح کاذب دی
حضرت مولانا مفتي رشید احمد صاحب چه د صبح صادق کوم وختونه ایستلي دي هغه د ښندو د م له مشاهداتو سره مقابله شول فرق بواځي یوه دقیقه وو
په هر صورت له بورتني نوموړي تحقیق څخه هم دا ظن غالب راځي چه مولانا مفتي رشید احمد صاحب په حسابي طریقې سره کوم وختونه را ایستلي دي هغه صحیح دي

احقر محمد تقي عثماني عفي عنه ١٤ ذي قعده سـ٩٢ـه هجري

محمد شفیع رشید احمد محمد عاشق الهی محمد رفیع عثماني عفا الله عنه

په مشاهده کښې د غلط فهمۍ اسباب

١ د اکسټ له نیمائي څخه د اکتوبر تر نیمائي بورې د مشرق په طرف تر صبح کاذب ډیر مخکښې زودیکل لائټ ښکاریږي کوم چه له سهار سره هیڅ اړه نه لري همدارنګه دا رڼا د مغرب په طرف د فروری له نیمائي څخه د اپریل تر نیمائي بورې ښکاریږي جارج ایبل پخپل کتاب "یکس پلوریشن آف دي یونیورس" مطبوع سـ١٩٦٤ـهٔ کښې د زودیکل لائټ په اړه لیکلي دي چه "دې ته کله کله صبح کاذب هم ویل کیږي" له دې څخه دا غلط فهمي کیدلی شي چه تر دې وروسته ښکاریدونکی ابتیرو نو مبکل یوانشلائټ به صبح صادق وي لهذا په دې باندې ښه پوه شی چه د شریعت په اصطلاح کښې د سهار په ابتداء کښې له افق څخه په پوره لوړوالي سره ښکاریدونکی مستطیل شکله رڼا ته صبح کاذب ویل کیږي. بیا همدغه رڼا چه کله لاندې راشي نو په عرض یعنې پلنوالي وغوړیږي او له طول (اوږدوالي) څخه ئې عرض (پلنوالی) زیاتیږي او څه نه څه د سوروالي اثر هم پرې راځي نو دې ته صبح صادق ویل کیږي

عن سمرة بن جندب رضي الله عنه قال قال رسول الله ﷺ لا یغرنکم اذان بلال ولا بیاض الافق المستطیل هکذا حتی یستطیر هکذا (رواه مسلم) عن عبدالله بن مسعود رضي الله عنه عن النبی ﷺ لیس ان یقول الفجر او الصبح و قال باصابعه و رفعها الی فوق وطأطأ الی اسفل حتی یقول هکذا و قال زهیر بسبابتیه احدهما فوق الاخری ثم مدها عن یمینه وعن شماله. (رواه البخاری) قوله (وطأطأ) ای خفض اصبعیه الی اسفل وهذا هو الاشارة الی کیفیة الصبح الصادق. (عمدة القاری ۵، ص١٣٥) الفجر الصادق یطلع معترضا ثم یعم الافق ذاهبا یمینا و شمالا بخلاف الفجر الکاذب وهو الذی تسمیه العرب ذنب السرطان فانه یظهر فی اعلی السماء ثم ینخفض و

ذلك اشار بقوله رفع وطأطأ رأسه. (فتح الباري ج۲، ص۸۷) وفي حديث طلق بن علي وكلوا واشربوا حتى يعترض لكم الاحمر، اخرجه ابن ابي شيبة و احمد و ابو داؤد و الترمذي وحسنه و اخرج احمد ليس الفجر المستطيل في الافق ولكنه المعترض الاحمر. (در منثور ج۱، ص۲۰۰/ ابن كثير ج۱، ص۲۲۲) قال الخطابي معنى الاحمر ههنا ان يستبطن البياض المعترض اوائل حمرة. (الفتح الملهم ج۳، ص۱۱۹) و ما روى عن الخليل انه قال رأيت البياض بمكة شرفها الله تعالى فما ذهب الا بعد نصف الليل محمول على بياض الجو و ذلك يغيب اخر الليل واما بياض الشفق و هو رقيق الحمرة فلا يتأخر عنها الا قليلا قدر ما يتأخر طلوع الحمرة عن البياض في الفجر. (زيلعي ج۱، ص۸۱) و الصبح ما جمع بياضا و حمرة. (المغني لابن قدامة ج۱، ص۳۸۸) قال الازهري و لون الصبح الصادق يضرب الى الحمرة قليلاً كانها لون الشفق الاول في اول الليل. (لسان العرب) قال في التصريح فيرى الضوء مرتفعاً عن الافق مستطيلاً و يرى ما بينه و بين الافق مظلما و هو الصبح الكاذب لكذبه في الاخبار عن قرب الشمس لان الافق بعد مظلم. وفي الحاشية (قوله لكذبه) و اندفع به ما قيل سمي بذلك لانه يعقبه ظلمة يكذبه فانه اذا طلع الصبح الثاني انعدم ضوء الصبح الاول وجه الاندفاع انه لا يعقبه ظلمة بل يخفى عند البصر لضعفه و غلبة الضوء الشديد الطاري عليه كما يخفى ضياء المشاعل و الكواكب في ضوء الشمس آه. مولانا ابو الفضل محمد حفيظ الله (تصريح ص۲۹) يسمى بالصبح الكاذب كأن كون الافق بعد مظلما يكذب كونه نور الشمس. (شرح چغميني ص۱۰۵) و النوع الثاني منبسط في عرض الافق مستدير كنصف دائرة يضيء به العالم فينتشر له الحيوانات والناس للعادات و تتعلق به شروط العبادات. (القانون المسعودي لابي ريحان البيروني ج۲، ص۹۳۹) فاما بياض الصبح الصادق فهو بياض مستدير في الافق. (تفسير كبير ج۲، ص۲۰۲)

دا خبره د هيئت د علماوو له تصريحاتو برسيره له مشاهداتو څخه هم ثابته شوي ده چه د لمر يه اتلسو درجو كښي تر افق لاندې مستطيله رڼا ظاهريږي كوم چه لږ غوندې سوروالى هم پكښې نه وي په پلنوالي خپريدونكې د صبح صادق رڼا پنځلس درجې تر افق لاندې وي په حقيقت كښې عرفي ورځ د لمر له ختلو څخه شروع كيږي لېكن شريعت په زمكې باندې د لمر د شعاعو ظهور لره هم حكماً ورځ ګڼلې دى او له پنځلسو درجو تر افق لاندې څخه مخكښې د لمر شعاعوى په زمكې باندې قطعاً نه ښكاريږي نو ځكه دا صبح كاذب دى كوم چه د عرف به مطابق شرعاً نه شپه كښې داخل دى د لمر د شعاعو يواځې په فلك باندې ظهور لره هم شريعت د ورځې حكم نه دى وركړى او كه نه نو صبح كاذب نه هم به ورځ كښې شمار واى

لنډه دا چه د زوډيكل لائټ اصطلاح له شريعت سره هيڅ تعلق نه لري ملكه دا د قوس قزح

غونديږ بوه انعكاسي رڼا ده كوم چه په بوله كال كښې يو اخې دوه مبشنې د اكسس له نمخې د اكوبر تر نيمائي پورې په ښينو خايونو كښې ښكاريږي او ايسترونوميكل يو انيلانب څخه ډېر مخكښې پاى ته رسيږي همدارنګه اروړا. ګكن شين لائټ او نورې څو ډوله رڼاوي به مختلفو زمانو كښې به مختلفو خيونو باندې په مختلفو سمتونو كښې د شيې به مختلفو برخو كښې ښكاريدونكې وي كومې چه سهار سره هيڅ ډول تعلق نه وى وګورى ابكس پلوريشن آف دي يونيورس د جارج ابيل تصنيف چاپ سوى ۱۹٦٤ء،ص۳۱۵ اوص۳۳۸، د پان بک آف ايسترو نومي د جيمس ميوريډن ايف. آر. اے. ايس تصنيف چاپ شوى ١٩٦٤ء، ص٦٩ دى ايلمنټس آف ايسترونومي د ايډورډ آرتخر فيتهه تصنيف. چاپ شوى ۱۹۵۵ءص۲۱۲۔

د خليل غوندى ښنى نور حضرات هم د زوډيكل لائټ او كهكشان د صبح كاذب په ګڼلو كښې په مغالطه كښې لويدلي دي چه اهل تحقيقو د هغه ترديد كړى دى چنانچه علامه حطاب مالكي رحمه الله فرمايي

قال فی الذخیرۃ و کثیر من الفقہاء لا یعرف حقیقۃ ھذا الفجر و یعتقد انہ عام الوجود فی سائر الازمنۃ و ھو خاص ببعض الشتاء و سبب ذلک انہ المجرۃ فمتی کان الفجر بالبلدۃ و نحوھا طلعت المجرۃ قبل الفجر و ھو بیضاء فیعتقد انہا الفجر فاذا باینت الافق ظہر من تحتہا الظلام ثم یطلع الفجر بعد ذلک و اما فی غیر الشتاء فتطلع المجرۃ اول اللیل او نصفہ فلا یطلع اخر اللیل الا الفجر الحقیقی انتھی و نازعہ غیرہ فی ذلک و قال انہ مستمر فی جمیع الازمنۃ وھو الظاھر. (مواھب الجلیل شرح مختصر خلیل ج۱،ص۳۹۹)

وقال العلامۃ ابن حجر الہیتمی الشافعی رحمہ اللہ فی تحفۃ المحتاج بشرح المنہاج ونقل الاصبحی ابراھیم ان بعضہم ذکر انہ یذھب بعد طلوعہ ویعود مکانہ لیلا و ان اباجعفر المصری بعد ان عرفہ بانہ عند بقاء ساعتین یطلع مستطیلاً الی نحو ربع السماء کأنہ عمود و ربما لم یر اذا کان الجو کدرا صیفا اعلاہ دقیق و اسفلہ واسع و تحتہ سواد ثم بیاض ثم یظہر ضوء یغشی ذلک کلہ ثم یعترض ردہ بانہ رصدہ نحو خمسین سنۃ فلم یرہ غاب و انما یعظم لیلتقی مع المعترض فی السواد و یصیر ان نجرا واحدا او زعم غیبتہ ثم عودہ و ھم او راہ یختلف باختلاف الفصول فظنہ یذھب و بعض الموقتین یقول ھو المجرۃ اذا کان الفجر بالسعود و یلزمہ انہ لا یوجد الا نحو شہرین فی السنۃ آہ قال الشیخ عبد الحمید الشروانی فی حاشیتہ علی تحفۃ المحتاج (قولہ بالسعود) منزل للقمر کردی عبارۃ القاموس وسعود النجوم عشرۃ سعد بلع و سعد الاخبیۃ و سعد الذابح و سعد السعود و ھذہ الاربعۃ من منازل القمر ثم قال بعد ذکر البقیۃ و ھذہ الستۃ لیست من المنازل کل منہا کوکبان بینہما نحو

ذراع.آه(تحفة المحتاج ج۱،ص۴۲۶)

وعلامہ شیرازی در تحفہ شاہی می آرد وجہ تسمیہ اش صبح صادق آنست کہ روشنیش از اول صادق تر است۔ ازین جہت کہ سیاہی حار بر صبح اول مکذب می شود نہ برثانی زیرانکہ صبح آنست کہ روشنی اول معدوم نہ می شود بلکہ روشنی ثانی معجوب و مخفی میگردد مثل روشنی چراغ پیش پرتو آفتاب. (حاشیۂ مالا بد منہ ص۲۹)

له موزنتیو عبارتونو څخه ثابته شوه چه کوم حضراتو تر صبح کاذب وروسته بیا د پوره تیاره کیدو خبره کړی ده هغوی د زوډیکل لائټ یا کهکشان سره په مغالطه کښې لویدلي دي. یا د هغو مقصد دا دی چه د صبح صادق په رڼا کښې د صبح کاذب د ورکیدو له وجې هلته تیاره په نظر راځي

وذكر الامام الغزالي رحمه الله في اداب المسافر من الاحياء ولفظ الاحياء مع شرحه "الاتحاف" ويملي بين الصبحين قدر ثلثي منزلة بالتقريب يشك فيه من وقت الصبح الصادق والكاذب. (معارف السنن ج۲،ص۲۹)

له دي څخه هم ثابته شوه چه د صبح صادق او صبح کاذب تر منځ کوم بیلتون نشته بلکه دواړه پخپل منځ کښې په یوه او بل پسې دي

۲ د علامه حطاب مالکي او علامه هیثمي شافعي له تحقیق څخه کوم چه پورته نقل شو دا څرګند شوه چه په ژمي کښې تقریباً دوه میاشتي کهکشان د سهار په وخت کښې د مشرق په طرف راخیژي او تر هغه وروسته فوراً د سهار د رڼا د را ښکاریدو له وجې کهکشان ورکیږی او لیدونکي ته دا احساس نه کیږي چه دا رڼا د کهکشان وه بلک د سهار رڼا ئې ګڼي

له حساب او مشاهداتو څخه ثابته شوه چه په عرض شمالي کښې دا کیفیت په جنوري او فروري کښې وي. همدارنګه په جولائي او اګست کښې د مغرب خوا ته د کهکشان د ډوبیدو هم باید همدغه حالت وي او په عرض جنوبي کښې به بیا معامله برعکس (سرچپه) وي

۳ په دسمبر سنه ۱۹۷۱ ء کښې د پاکستان او هندوستان د جنګ په دوران کښې د بندبر له وجې په ښار کښې د اوسیدو له مخې د مشاهداتو بهترینه موقع په لاس راغله زه ډیر حیران شوم چه تر صبح کاذب ډیر مخکښې د مشرق خوا ته او له ماسخوتن څخه ډیر وروسته د مغرب خوا ته مستطیله رڼا په نظر راتله ما د دې عقدې د حلولو خاص اهتمام وکړ د ۱۹ دسمبر په ماښام کښې د لمر د ډوبیدو له ځای نه غرب وروسته فوراً ما د غربي افق مراقبه شروع کړه. و می لیدل چه د لمر د ډوبیدو له ځای څخه لږ غونډی د جنوب خوا ته یوه غیر معمولي غونډي روښانه ستوره (زهره) خاص په همدې ځای باندی دی چیرته چه په لومړي ورځ تر ماسخوتن وروسته هم رڼ به نظر راتله دا ستوره نو کمی نجي ډوبه شوه لیکن نه سر باندي ئې مستطیله رڼا تقریباً تر لس نمو نحو بوری به څرګنده نو که

په نظر رسله سره داسی حال کیږي چه په دي ورځ پنځلس درجې تر افق لاندي (د ماسخوتن وخت د صبح صادق مقابل وخت ۵۵ ۶ او ۱۸ درجې تر افق لاندي (د صبح کاذب مقابل) وخت ۹ ۷ دی تر دی وروسته د سپی محسوس سول چه له دې مقام حخه تر ثریا پوري د کهکشان غوندي لیکن تر دې هم سپوڼي ته ډیر نږدې سرک دی. په دې ټولی مشاهدې کیږي له ما سره یو بل ملګری هم وو. له ۲۰ تر ۲۲ دسمبره پوري مو د وریځ له وجې د سهار مشاهده و نه سوای کړی ۲۳ دسمبر چه که ۴ سمی بجی را پورته سولو و مو کتل نو د مشرق خوا ته مستطیله رڼا موجوده نه. په ۲۴ دسمبر مدي د سی سه دري بجي باندي کار سروع کړ له مشاهدې څخه را ته محسوسه شوه چه له مشرق حخه د کهکشان غوندي لیکن له هغه څخه پوره مدهم سپین والی پورته روانه وه او د برج سره برابر له مشهور کهکشان سره لګیږي تقریباً تر ۴ نیمو بجو وروسته د مشرق په طرف په دی سپین و لي کیږي چه زیاتوالی او له پاسه خه کموالی محسوس شو او د صبح کاذب تر وخته پوري همدا کیفیت پاتی وو. د صبح کاذب د ابتداء خه احساس مې و نه شوای کړی د حساب له مخي په دي ورځ د صبح کذب وخت ۴۹ ۵ او د صبح صادق وخت ۶ ۶ دی تر خلور نیمو بجو وروسته په رڼا کیږي له زیاتوالي څخه اندازه ولګیده چه د مغرب غوندي د شرقي افق لاندي هم کومه غیر معمولي روښانه ستوري د دي باعث جوړیږي لکه څرنګه چه په جنوري کیږي دا ستوري د سهار په وخت کښی سه نظر رالللو کوم چه ذنب عقرب (د لړم لکی) ته نږدي د مشهور کهکشان په دننه کښی واقع دی نسجه دا وو تله چه تر مشهور کهکشان پرته یو بل مدهم کهکشان هم شته چه له هغه سره د څنو نورو معمولي روښانه ستورو رڼا هم شاملیږي کوم چه د مغالطې باعث یا سبب جوړیږي

د صبح صادق په اړه د مغالطې وجوهات

۱ څنو علماوو د سهار د بای او د لمر د ختلو تر منځ څه وخت (مثلاً یو نیم ساعت یا کم او زیات) ټاکلی دی له دی څخه د هغوی هېڅکله دا مقصد نه دی چه په هر موسم کښې په هر ځای باندې د طلوع او صبح صادق تر منځ همدومره وقفه وي ځکه چه دا خبره خو په ښکاره توګه غلطه ده هر سړی پوهیږي چه دا وقفه په هر تاریخ او ځای کښې مختلفه وی او تصدیق ئې په مشاهدې سره هم کېدلی شي او د مختلفو څېړنو د لمانځه له زړو نقشو څخه هم. لهذا د هغو حضراتو له لیکنې څخه د هغو مقصد دا دی چه د هغوی په ملک کښی چه په کوم ځای او کوم تاریخ کښی له زیات څخه زیاته وقفه وی هغه دی د سهار سی وټاکل شي نو د پوره ملک د حدودو په دننه کښی په هر ځای او هر موسم کښی له سهی سره روژه په صحیح وی او له غروب څخه همدومره څخه وروسته د ماسخوتن لمونځ له سهی سره صحیح کیږي مثلاً د مسجد هندوستان په زمانه کښی

که حیرته کوم بود عالم د دی وخت اندازه وی‌کله نو هغه د متحد هندوستان په شمول د خیبر
مردان. مالاکنډ. جمرال او داسې نور له حدودو څخه په کوم ځای او کوم تاریخ کښې چه نه زیات
څخه زیاته وقفه وه هغه ئې د سهار بانګ ټاکلی. چنانچه حضرت حکیم الامت حضرت مولانا تهانوي
قدس الله سره د امداد الفتاوی په دويم جلد ص۷۵ کښې فرمايي چه "د هيئت د قاعدې له مخې د
لمر د طلوع نه وخت څخه نو نیم ساعت مخکښې پوې پيشلمی کولی شي" بیا په حاشیه کښې
لیکي "په څنو موسمونو کښې له دې څخه هم زیات گنجایش شته. دا مې احتیاطاً ولیکله"
لنډه دا چه له دې څخه هڅکله هم دا مقصد نه دی چه په هر ځای باندې او هر تاریخ کښې په
دې وخت باندې صبح صادق کېږي او فوراً په آذان ورکولو سره د سهار د لمانځه ادا کول هم جائز
دی او نه دا مقصد دی چه په هیڅ یوه ځای او موسم کښې هم تر غروب وروسته د دومره وخت له
تیریدو څخه مخکښې د ماسخوتن وخت نه وي له دې څخه ثابته شوه چه کوم حضرات زما تحقیق
د اکابرو د تحقیق په خلاف ګڼي هغو د اکابرو په خبرو کښې د غور د نه کولو له وجې په غلط
فهمۍ کښې لويدلي دي او که نه نو حقیقت دا دی چه زما د تحقیق هیڅ یوه برخه هم د اکابرو د
هیڅ یوې لیکنې په خلاف نه دی

۲ څینو مصنفینو لیکلي دي چه د صبح صدق تول وخت د تولي شپې له وخت سره کوم
ځانګړی نسبت لري د دې حقیقت هم هغه دی چه کوم چه پورته په اول نمبر شماره کښې تیر شو

۳ د فلکیاتو د مخکښنیو علماوو دا معمول دی چه هغوی لومړی مطلقاً د صبح یا د سهار
وخت یادوي او په آخر کښې د دې تصریح کوي چه دا د صبح کاذب وخت دی او صبح صادق له دې
څخه دري درجې وروسته وي چه له دې څخه د هغوی مقصد دا وو چه خلک له مخکښې څخه د
صبح صادق لپاره تیار و اوسي لیکن د لمانځه د وختونو د خپروني شوق لرونکو حضراتو کم
نظریو مطلق سهار لره صبح صادق وباله او تر وروسته راتلونکي تصریح پورې و نه رسیدل

٤ د دین د اهل فن علماوو چه کله د لمانځه د وختونو نقشې جوړې کړې نو په هغو کښې د
مذکوره احتیاط او مصلحت پر بناء د صبح صادق په ځای په قصد سره ئې د صبح کاذب وختونه
ولیکل لکه څرنګه چه د منجم خیر الله نقشه چه د مشکوة شریف د شرح په مظاهر حق کښې د
مطلق صبح تر عنوان لاندې ۱۸ درجې تر افق لاندې وختونه لیکلي دي کوم چه په اجماع سره صبح
کاذب دی لیکن د کراچۍ په یوې جنترۍ کښې ئې دې نقشې لره د شیخ عبد الحق دهلوي رحمه الله
خوا ته منسوب کړې ده او مطلق صبح ئې صبح صادق ګرځولی دی او د دهلي نقشه ئې په کراچۍ
باندې جاري کړې ده بیا ئې د ګړۍ او ثنیې په ساعتونو او دقیقو جوړولو کښې هم غلطي کړې ده
همدا رنګه ئې د معیار الاوقات په نقشه مطبوع حیدر آباد دکن کښې د ۱۸ درجې تر افق لاندې
وختونه ورکړي دي. په داسې حال کښې چه په دې کتاب کښې په ځلورو مختلفو څرګو باندې د

دي وضاحت موجود دی چه ۱۸ درجې تر افق لاندې د صبح کاذب وخت دی او صبح صادق ښخلس درجې تر افق لاندې وي همدارنګه په دې کتاب کښې ئې صبح کاذب څو ځایه له مدللو صبح څخه تعبیر کړی دی. دا هم څرګند دلیل دی چه نورو حضراتو هم چه چیرته مطلق صبح لیکلی دی له هغه څخه صبح کاذب مراد دی او تولو نقشې هم په صبح کاذب باندې مرتبې کړي دي او دا تصریح ئې کړي چه دا د صبح کاذب وخت دی د دې کتاب د حوالې تفصیل د "تحقیقات جدیده" تر عنوان لاندې تیر شول

۵. په مغربي ملکونو له صبح صادق سره هیڅ سر و کار نه درلود لهذا هغو هم په مکمله تیره کښې د ښکاریدونکې رڼا د لومړی څرک (صبح کاذب) نقشې تیارې کړي دي

له دې وروسته د بې خبره شوقیانو دور راغی او د بحري. هوائي یا موسمیاتو کوم ملازم یا نوکر ته ئې د نقشې د جوړولو فرمائش ورکړ. هغه د ګرینویچ له شاهي مقامه خپریدونکي ناټیکل المینک را پورته کړ او نقشه ئې ترې جوړه کړه. نه فرمائش کوونکي دا فکر وکړ چه د نقشې مرتب کوونکي ته د صبح صادق او کاذب فرق ور وښائي او نه پخپله د مرتب دې خوا ته کومه توجه وشوه دا یوه منل شوې خبره ده چه تولې زړې نقشې خاص د ناټیکل المینک له مخې تیاره شوې ده چه په کومو حضراتو کښې د پردې محنت د ځان خوا ته د منسوبولو مرض نشته هغو په ښکاره تکو کښې د دې اعتراف هم کوي چنانچه حضرت تهانوي قدس سرّه د امداد الفتاوی په لومړي جلد صفحه ۱۱۴ـه او د دار العلوم کورنګي په کتب خانه کښې موجودو په ځینو ډیرو زړو جنتریو کښې ـ د دې تصریح شته چه دا وختونه له ناټیکل المینک څخه اخیستل شوي دي

۶- قال ابن عابدين رحمه الله فی نیة الصوم تحت (قوله الضحوة الکبرٰی) "تنبیه" قد علمت ان النهار الشرعی من طلوع الفجر الی الغروب واعلم ان کل قطر نصف نهاره قبل زواله بنصف حصة فجره فمتی کان الباقی للزوال اکثر من هذا النصف صح و الا فلا فتصح النیة فی مصر و الشام قبل الزوال بخمس عشرة درجة لوجود النیة فی اکثر النهار لان نصف حصة الفجر لا تزید علی ثلاث عشرة درجة فی مصر و اربع عشرة و نصف فی الشام فاذا کان الباقی الی الزوال اکثر من نصف هذه الحصة ولو بنصف درجة صح الصوم کذا حرره شیخ مشائخنا السائحانی رحمه الله (ردالمحتار ج۲،ص۹۳)

په ظاهره له دې عبارت څخه څرګندیږي چه په مصر کښې د صبح صادق تر تولو زیات وخت ۲ ساعت ۴۴ دقیقې او په شام کښې تر تولو زیات ۲ ساعت ۵۶ دقیقې دی. حالانکه دا حساب د ښخلس درجې تر افق لاندې په ځای په اتلس درجو تر افق لاندې باندې تطبیق خوري په موجودو نقشو کښې د شام منتهی العرض تقریباً ۳۷ درجې دی. د دې په مطابق نوموړی وخت صحیح دی لیکن د مصر د عرض منتهی په موجوده نقشو کښې تقریباً ۳۱ درجې دی او یاد شوی وخت د ۳۳ درجې د عرض البلد دی امکان لري چه په هغې زمانه کښې د مصر وسعت ایرا خوالې تر ۳۳ درجو

عرض بوري وو با د وخت ابستونکو د مصر منتهی عرض ۳۳ درجي ګڼلی وی. په هر صورت اشکال دا دی چه په دي عبارت کښي ۱۸ درجي تر افق لاندي لره ئي صبح صادق ټاکلی دی

د دي اشکال ځواب هم له پورتني تفصیل څخه حاصلیږي یعني د فلکیاتو د ماهرینو دستور دا پاتي شوی دی چه هغو صبح کاذب لره په مطلق صبح باندي تعبیروي نو په دي سره ځیني حضرات په اشتباه کښي ولویدل چه هغو صبح صادق وګڼل. همدارنګه د سهار د پای یا انتهاء په باب کښي د احتیاط له مخي په قصد سره هم د صبح کاذب د وختونو د لیکلو رواج باقي شوی دی مونږ په نبر شوي مضمون کښي د دي ځو مثالونه هم وړاندي کړل په هر صورت د مصر او شام یاد شوی وختونه د صبح صادق نه بلکه د صبح کاذب دي چه کله علامه شامي رحمه الله پخپله په کتاب الصلوة کښي دوه ځایه د دي تصریح نقل کړی دی چه د صبح کاذب او صادق تر منځ د دریو درجو فرق موجود دی نو دا به څنګه و منل شي چه دلته د هغه په خلاف نقل راوړي او د تطبیق یا ترجیح وجه ئي ذکر نه کړي

۷ - یوه بناغلي دا اشکال لیکلی او را لیږلی دی چه د فقهاوو د تصریح مطابق په بلغاریه کښي ځو ورځي د ماسخوتن وخت نه راځي په داسي حال کښي حه په نقشو کښي د بلغاریه عرض ۴۳ درجي دی چیرته چه په هر موسم کښي ۱۵ درجي تر افق لاندي سپینوالی په یقیني توګه ډوبیږي له دي څخه څرګندیږي چه د صبح صادق او مغرب وخت تر ۱۵ درجي تر افق لاندي څخه زیات دی

دي بناغلي ته په بلغار او بلغاریه کښي اشتباه ور لویدلي ده. حقیقت دا دی چه دا دوه ځان ځانته ځایونه دي د بلغاریه عرض البلد ۴۳ درجي دی او بلغار تقریباً په ۶۳ درجي عرض البلد باندي پروت دی

د ائمه ثلاثه وو رحمهم الله په نزد د ماسخوتن د وخت ابتداء د شفق احمر له غروب څخه کیږي قولاً واحداً. د احنافو رحمهم الله په نزد د شفق احمر او ابیض دواړو قول راغلی دی لیکن راجح او مفتی به قول د شفق احمر دی د شفق ابیض په قول باندي ابیض مستطیر مراد دی ابیض مستطیل به اتفاق سره په ماسخوتن کښي داخل دی په دي اړوند حواله جات پورته لیکل شوي دی او دا هم ثابته شوی ده چه د سپین مستطیل د غروب کیدو په وخت لمر ۱۸ درجي تر افق لاندي وي او د مستطیر شفق ابیض د غروب کیدو په وخت ۱۵ درجي تر افق لاندي وي د سره شفق د غروب په وخت کښي لمر ۱۲ درجي تر افق لاندي وي. د دي تعیین د علامه شامي رحمه الله له دي عبارت څخه کیږي

ذکر العلامة المرحوم الشیخ الکامل فی حاشیته علی رسالة الاسطرلاب لشیخ مشائخنا العلامة المحقق علی آفندی الداغستانی ان التفاوت بین الفجرین و کذا بین الشفقین الاحمر و الابیض انما هو بثلاث درج. (رد

المعارج ج۱ ص۳۲۲) بر سیره پر دې د نوي تحقیقاتو او مشاهداتو څخه هم د دې تائید کیږي

په لویو ورځو کښې د سپین مستطیل شفق (۱۸ درجې تر افق لاندې) د عدم غروب مقام ۴۸،۵ درجې له عرض البلد څخه لوړ دی او سپین مستطیر شفق (۱۵ درجې تر افق لاندې) د عدم غروب ۵۱،۵ درجې څخه لوړ او شفق احمر (۱۲ درجې تر افق لاندې) د عدم غروب له ۵٤/۵ درجې څخه لوړ دی. له دې څخه ثابته شوه چه ۵۱،۵ درجې عرض البلد پورې په اتفاق سره د ماسخوتن وخت مبندل کېږي بلکه له دې څخه هم لوړ یعني تر ۵٤،۵ عرض البلد پورې هم د ماسخوتن د وخت د فقدان (نشتوالي) د قول هیڅ گنجائش نشته. ځکه چه د عرض البلد تر دې اندازې پورې شفق احمر په هر موسم کښې ډوبیږي او د ماسخوتن د وخت لپاره مفتی به قول همدغه دی. د شفق ابیض قائلین هم ښکاره خبره ده چه په داسې موقع باندې د لمانځه د پریښودو د اجازت ورکولو په ځای خاص د شفق احمر قول لره واجب العمل گڼي. په بلغاریه (۴۳ درجې عرض البلد) کښې خو سپین مستطیل شفق (۱۸ درجې تر افق لاندې) هم په هر موسم کښې ډوبیږي لهذا که چیرته کوم ضدي د ماسخوتن د وخت لپاره د سپین مستطیل شفق په غروب باندې مُصر وي نو د ده د نظریې په مطابق هم په بلغاریه کښې په هر موسم کښې د ماسخوتن وخت مبندل کیږي

البته د بلغار عرض البلد چونکه له ۵٤،۵ درجې څخه زیات دی د دې لپاره هلته په لویو ورځو کښې شفق احمر هم نه ډوبیږي او په اتفاق سره د ماسخوتن وخت مفقود دی. د بلغار له محل وقوع په باره کښې څو عبارتونه ملاحظه کړی

قال یاقوت الحموی بلغار بالضم و الغین المعجمة مدینة الصقالیة ضاربة فی الشمال شدیدة البرد لا یکاد الثلج یقلع عن ارضها صیفا و لا شتاءً و قل ما یری اهلها ارضا ناشفة و بناءهم بالخشب وحده و هو ان یرکبوا عودا فوق عود و یسمرونها باوتاد من خشب ایضاً محکمة و الفواکه و الخیرات بارضهم لا تنجب و بین اتل مدینة الخزر و بلغار علی طریق المفاوز نحو شهر و یصعد الیها فی نهر اتل نحو شهرین و فی الحدور نحو عشرین یوما و من بلغار الی اول حد الروم نحو عشر مراحل و منها الی کویابه مدینة الروس عشرون یوما و من بلغار الی بشجرد خمس و عشرون مرحلة (ثم قال) و اذا الشفق الذی قبل المغرب لا یغیب بتة. (معجم البلدان ج۱ ص۴۸۶)

په دې عبارت کښې دا صراحت دی چه په بلغار کښې سور شفق نه ډوبیږي چه له دې څخه ثابته شوه چه د بلغار عرض البلد له ۵٤،۵ څخه زیات دی

مولانا غیاث الدین رامپوري د اووم اقلیم په بیان کښې فرمایي چه «بلغار شهریست که درین اقلیم در اوائل فصل گرما شفق در آنجا غائب نمیشود و سپیدهٔ صبح ظاهر میگردد و کوتاهی روز در بلغار چهار ساعت و شب بیست ساعت و بالعکس میشود» (غیاث اللغات بیان هفت اقلیم) له دې څخه ثابته شوه چه په بلغار

کښې تر ټولو لویه ورځ شل ساعته وي. ما د دې حساب ولګاوه نو ثابته شوه چه د ورځې دومره اوږدوالی په ۶۲.۶ عرض البلد باندې وي

وقال الفاضل الرومي وابتداء (الاقليم) السابع حيث النهارية مه اى خمس عشرة ساعة و نصف وربع و العرض مزيب اى سبع و اربعون درجة و الثلثا عشرة دقيقة و فيه بعض بلاد الصقالية و الروس و بلغار و غياض وجبال يأوى اليها اتراك كالوحوش وشمال بلاد يأجوج ومأجوج ونهايات مساكن اتراك الشرق (ثم قال) ان فى عرض سج اى ثلاث وستين درجة جزيرة معمورة تسمى تُولى اهلها يسكنون الحمامات لشدة البرد فى اوانه والنهار هناك عشرون ساعة. (شرح چغميني ص۹۹)

په دې کښې د شلو ساعتونو ورځ په ۶۳ درجې عرض البلد باندې نیوول شوې ده لیکن دا قول تقریبي دی. د صحیح حساب له تخریج څخه ثابتیږي چه په ۶۲/۶ درجې عرض البلد باندې تر ټولو لویه ورځ شل ساعته وي لنډه دا چه له دغو عباراتو څخه دا خبره ښکاره شوه چه بلغار په اووم اقلیم کښې دی او عرض البلد ئې تقریباً ۶۳ درجې دی په داسې حال کښې چه بلغاریه په شپږم اقلیم کښې په ۴۳ درجې عرض البلد باندې واقع دی

په منجد کتاب کښې ئې هم بلغار او بلغاریه جلا جلا لیکلي دي **بُلغار: شعب تكونت منه دولتان فى اوائل القرون الوسطى احدها على نهر اتيل و الاخرى على نهر الطونة. بُلغارية: دولة فى البلقان عاصمتها صوفيا الخ.**

۸ د معارف السنن ج۲. صفحه۲۸ــه کښې دا حقیقت لیکلی دی چه د ۱۸ درجې تر افق لاندې وخت صبح کاذب او ۱۵ درجې تر افق لاندې وخت باندې صبح صادق وي. د دواړو تر منځ د دریو درجو فرق دی چه لمر ئې په ۱۲ دقیقو کښې طی کوي

له دې وروسته حضرت مولانا انور شاه صاحب قدس سرّه په حوالې سره لیکل شوي دي چه ابن حجر هیتمي رحمه الله په تحفة المحتاج کښې په دې باندې داسې رد کړی دی چه کله کله ډیر زر سهار کیږي او کله کله په ځنډ سره. حضرات فقهاء رحمهم الله هم همدا ډول فرمایي. د ابن حجر هیتمي دې قول لره علامه آلوسي رحمه الله هم په روح المعاني تفسیر کښې نقل کړی دی انتهی

د معارف السنن د دې لیکنې په اړوند لاندیني ګذارشونه دي.

۱ مؤلف ـخـاله لیکلي دي چه د زما د پلټنې تر څنګ په روح المعاني کښې د علامه هیتمي دا قول پیدا نه شو د ډیر اطمینان لپاره بنده هم په روح المعاني کښې ددې خبرې ډیره پلټنه وکړه لیکن داسې کوم قول مې تر لاسه نه شو

۲ مؤلف وایي چه تحفة المحتاج له ما سره نشته د دې لپاره هغه د هغه خوا ته مراجعت نه شي کولی. بنده د تحفة المحتاج هم وکوت لیکن په دې کښې هم دا جزء اصلا مې تر لاسه نه شو. البته په

هغه کښې دا عبارت شته چه

وهو (الصبح الكاذب) ما يبدو مستطيلا و اعلاه اضوأ من باقيه ثم تعقبه ظلمة (تنبيه) في تحقيق هذا و كونه مستطيلا كلام طويل لاهل الهيئة مبني على الحدس المبني على قواعد الحكماء الباطلة شرعاً من الخرق و الالتئام او التي لم يشهد بصحتها. على انه لا يفي ببيان سبب كون اعلاه اضوأ مع انه ابعد من اسفله عن مستمده وهو الشمس ولا ببيان سبب انعدامه بالكلية حتى تعقبه ظلمة كما صرح به الائمة وقدروها بساعة و الظاهر ان مرادهم مطلق الزمن لانها تطول تارة وتقصر اخرى الخ. (تحفة المحتاج ج۱،ص۴۲۶) په دې کښې د درجتو او داسې نورو هيڅ يادونه نشته بلکه درې شيان مذکور دي کونه مستطيلاً، اعلاه اضوأ، تعقبه ظلمة. علامه هيتمي رحمه الله د دغو دريو خبرو انکار نه کوي بلکه د دغو تر تسليمولو وروسته اهل هيئت کوم چه د دغو اسباب بيانوي په ده باندې رد کوي او تر نومړي عبارت وروسته په يوه حديث سره د مذکوره امورو اسباب بيانوي

۳- له تجربې څخه ثابته شوې ده چه د متاخريون په امالي کښې په ناقلينو باندې اختلاط او التباس غالب دی. اهل نظر خلکو په فيض الباري کښې محوله کتابونو ته په مراجعت سره د دې تصديق کړی دی. اوس د معارف السنن له مذکوره حوالې څخه هم د دې تصديق کيږي په داسې ډول سره چه لومړی خو د روح المعاني او تحفة المحتاج حوالې صحيح نه دي. دويم په رد المحتار کښې راغلې دي چه (ان التفاوت بين الفجرين-الخ) جملې لره د شيخ علي داغستاني خوا ته منسوب کړې ده په داسې حال کښې چه دا د شيخ خليل کاملي قول دی

د حضرت مولانا انور شاه صاحب قدس سرّه مقام له دې څخه ډير لوړ دی چه هغه داسې غلطې حوالې او غلط نسبتونه بيان کړي. بيا د کومې خبرې چه حواله ورکول کيږي هغه داسې ښکاره بطلان او بې معنی ده چه د علامه هيتمي او حضرت شاه صاحب رحمهما الله لمن په يقيني توګه له دې څخه پاکه ده. او دا يواځې او يواځې د امالي ناقلينو د اختلاط کرشمه يا نخره ده

۴- د اهل هيئت له خوا څخه د صبح صادق او کاذب د درجانو د تعيين د سهار د تقدم او تأخر منافي نه دي ځکه چه له دغو درجاتو څخه د دائرة الارتفاع درجات مراد دی. چونکه په مختلفو موسمونو او مختلفو علاقو کښې د لمر مدار په مختلفو حالاتو باندې وي د دې ليارہ لمر ته د دائرة الارتفاع د متعينو درجاتو په طی کولو کښې مختلفې زماني ته کار دی. پخپله په معارف السنن کښې د احياء العلوم اودهغه د شرحې اتحاف په حوالې سره د دې مثال داسې منقول دی چه

ان بعض المنازل تطلع معترضة منحرفة فيقصر زمان طلوعها و بعضها منتصبة فيطول زمان طلوعها و كتلف ذلك في البلاد باختلاف الاقاليم اختلافا يطول ذكره. (معارف السنن ج۲،ص۲۹)

د دې دويم مثال دا دی چه د مازديګر د وخت لپاره مثلبن تعين شوی دی سره له دې په دې کښې تقدّم او تأخر کيږي

آيا علامه هيتمي او حضرت شاه صاحب رحمهما الله غوندې د علم غرونه د سهار لپاره د اهل هيئت د درجو د تعين د څرګند مفهوم له پوهيدنې څخه عاجز وو؟ او آيا دومره غټه خبره هم د دوی په خيال کښې را نه غله چه د درجو د تعيين او د سهار په تقدم او تأخر کښې تکر نشته؟

أُولٰئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ.

۵ - که چيرته دا عجوبه بلکه اضحوکه هم و منل شي چه د درجاتو تعيين د سهار د تقدم او تأخر ټکر دی نو پوښتنه دا ده چه د لمانځه د وختونو په زړو نقشو کښې هم خو د متعينو درجاتو په حساب باندې مبني دي هغه ولې صحيح تسليميږي؟

د حضرت مولانا مفتي محمد شفيع او مولانا محمد يوسف بنوري رجوع

د دې مسئلې د نزاکت له مخې د دې د انفرادي څيړونې په ځای دې مسئلې لره دار العلوم کراچي، مدرسهٔ عربيه نيو ټاؤن او د دار الافتاء و الارشاد د څيړنې او تحقيق ګډ مجلس ته وړاندې کړه چه استاذ محترم مفتي محمد شفيع او مولانا محمد يوسف بنوري صاحب رحمهما الله په سرپرستي کښې د تازه مسائلو د تنقيح او تحقيق لپاره جوړه شوې وه. د مجلس د سرپرستانو او غړو د متفقه فيصلې نه وروسته دا مسئله د عوامو مخې ته وړاندې شوه او د ټولو په دستخطونو سره خپره شوه د حضرت مفتي صاحب په مشرۍ کښې تر دريو ورځو پورې مشاهدات وشول چه نتائج ئې پخيله مفتي صاحب پخپل قلم سره وليکل چه په هغه کښې ئې درې وارې دا تصريح کړې ده چه په دغو مشاهداتو باندې د ټولو شريکانو اتفاق دی د دغو ذاتي مشاهداتو پر بناء حضرت مفتي صاحب د دې په تائيد کښې خپلې فتواوې هم وليکلې. بيا د څيړنې مجلس دويم ځل د خپلې مخکښينۍ فيصلې توثيق وکړ. د دغو ټولو امورو تفصيل پورته تير شوی دی. د دې ټولو ستړيو نه وروسته حضرت مفتي صاحب او مولانا بنوري صاحب له دې تحقيق څخه رجوع وکړه

په زړه کښې د اکابرو د محبّت او عظمت او د هغوی علمي او عملي لوړ مقام د وقعت تر څنګ په شرعي مسئلو کښې د دلائلو له مخې له هغوی سره د رأيې اختلاف واجب دی د دې لپاره د دغو دواړو بزرګانو د رجوع په اړه د څو امورو په وړاندې کولو مجبوره يم

۱ - چه کله د دا مسئله په لومړی ځل د تحقيق او څيړنې مجلس ته وړاندې کړی وو او خاص زما په تحريک باندې د مشاهداتو او د تحقيق د مجلس فيصلې کېدلې نو د دې خو مقتضی دا وه چه که چيرته کوم نوی انکشاف بکښې شوی وای نو له هغه څخه ئې زه هم خبر کړی وای او په هغه باندې د اجتماعي غور لپاره زه هم شريک کړی وای ليکن دا هسې و نه شول بلکه زما په خبرېدو

بندي هم له مخکینیو فیصلو څخه د رجوع وجه را نه و نه ویل شول

۲- حقیقت دا دی چه یوه چالاکه سړي زما په لیکنه کښې د یوه انګریزي کتاب په حواله سره د زوډیکل لائټ بیان ولیده نو دا کتاب ئې دغو اکابرو ته یه ور ښوولو سره هغو ته د دی پوره په ورکولو سره کمیاب شو چه زوډیکل لائټ پخپله صبح کاذب دی حالانکه ما ډیر مخکښې په دلائلو سره دا ثابته کړي وه چه زوډیکل لائټ له صبح کاذب سره هیڅ تعلق نه لري. غالباً زما دا لیکنه به د اکابرو تر نظر نه وي تیر شوی. د دي مفصل بحث د "په مشاهده کښې د غلط فهمی اسباب" تر عنوان لاندی په نمبر ۱ شماره کښې نشر شو

۳- د دواړو حضراتو لیکنه با لکل مجمله بلکه مبهمه هم ده. په هغو کښې خو نه زما د کوم دلیل د خواب خوا ته اشاره شته او نه سخپل تائید کښې کوم دلیل. د دواړو بزرګانو په لیکنو کښې چه د کوم نوي انکشاف یادونه شوي ده هغه هم هغه زوډیکل لائټ دی چه حقیقت ئې ما ډیر مخکښې لیکلی وو

۴- په دلائلو باندي له مبني فیصلي څخه خو رجوع ممکنه ده لیکن تر دري ورځو پوري د سوولسو عنفوو له متفقه عیني مشاهداتو څخه د رجوع کولو څه معنی ده!

۵- د دغو حضراتو له دلیل پرته اختلاف څخه دي متفقي مسئلي لره د اختلافي مسئلو په فهرست کښې د راوړلو هیڅ جواز نشته ځکه چه د ۱۸ درجې تر افق لاندي په صبح صادق باندي په دنیا کښې تر نننه پوري هیڅ یو فرد هم قائل شوی نه دی. د داسي متفق علیه حقیقت څخه انکار ته اختلاف نه ویل کیږي بلکه دي ته له دلیل پرته خلاف ویل کیږي

اوس د دغو حضراتو لیکنې ملاحظه کړی

د حضرت مولانا مفتي محمد شفیع صاحب رحمه الله لیکنه

په سنه ۱۳۶۸ه هجري او سنه ۱۹۴۸ء کښې چه کله احقر پاکستان کراچی ته راغی نو همدلته مني سو نو د دي ځای په عمو جوماتونو کښې د لمانځه د وختونو یوه جنتري طبع کړده حضرت حاجی وجیه الدین صاحب مهاجر مدني رحمه الله مي زړندلي ولیدله او له ډیره د اعتماد وړو حضراتو څخه مرګند شوه چه هغو د دي جنتری طلوع او غروب په محاسبو مقدمتو باندی په محتلفو ملاس ... نو د دی نقشی طلوع او غروب ... د کره کتلو موقع معامله کښې هم په همدی باندی اعتماد وشو ... د دي ... د نورو ... ته

... څه چو کله مخکښې له ... د ... څخه ... علم ... حضراتو ... چه ... د دي جنتری کښې ... صبح ... کوم ...

شوی دی هغه په حقیقت کښې صبح کاذب دی او په دې باندې ئې د جدید او قدیم د ځو اهل فن خلکو اقوال ئې هم وړاندې کړل. چونکه دا احتمال غالب وو چه د اهل فن نوي کسانو د صبح کاذب او صادق تر منځ د فرق په نه کولو سره صبح کاذب لره صبح صادق بللی دی د دې لپاره ما ته هم د صبح صادق په معامله کښې تردّد پیدا شو په دې بناء باندې په هر رمضان کښې د اوقاتو د نقشې سره مې د دې خبرداری، خپرول شروع کړل چه د پیشلمي خوراک د زړو جنتریو په وخت باندې ختم کړی لیکن د سهار لمونځ له هغه ځخه پنځلس یا شل دقیقې تر انتظار وروسته ادا کړی

په روان کال کښې ځینو اهل فن حضراتو سره د بحث او تمحیص او جدید فلکیاتو ځینو کتابونو ته له مراجعت ځخه دا ثابته شوه چه د فلکیاتو نوي ماهرینو پخپله صبح کاذب لره بیل بیان کړی دی او هغه په حقیقت کښې د شپې یوه برخه ده، له دې وروسته چه کوم صبح صادق را خیژي هغه ته هغو صبح ویلی دی له دې نوي تحقیق او بحث ځخه زما تردّد رفع شو او زه د زړې جنترۍ وختونه په حسابي اعتبار سره صحیح گڼم. البته دا حسابونه پخپله یقیني نه دي، د روژې او لمانځه په معامله کښې خاص د احتیاط اړخ باید غوره شي و الله سبحانه و تعالی اعلم

بنده محمد شفیع عفا الله عنه ۲۴ ذی الحجة سنه ۱۳۹۳ هجري

د مولانا محمد یوسف بنوري صاحب لیکنه

له څه زماني راهیسې په کراچۍ او ځو نورو ښارونو کښې د سهار د لمانځه او د پیشلمي د وختونو مختلفې نقشې مخې ته راغلې چه د هغو له وجې عوام په یو ډول خاصې پریشانۍ کښې مبتلا شول چه په کومې جنترۍ باندې عمل وکړو او کومه یوه صحیح وگڼو په دې وخت کښې لکه څرنگه چه د پوره تحقیق موقع په لاس را نه غله نو ځکه مې د احتیاط له مخې دا فتوی ورکړه چه د لمانځه په حق کښې په هغو نقشو باندې عمل وکړی چه په هغو کښې صبح صادق وخت وروسته پورې دی او د پیشلمي آخري وخت له هغو جنتریو ځخه واخلی په کومو کښې چه د پیشلمي وخت مخکښې پای ته رسیږي لیکن وروسته د ځینو مخلصینو له کوشش ځخه چه کوم معلومات حاصل شول له هغو ځخه دا خبره د تحقیق مرتبې ته ورسیده چه په ټولو نقشو کښې هغه مخکښینۍ نقشه کومه چه حضرت حاجي وجیه الدین صاحب خان بهادر ترتیب کړې او چاپ کړې وه هغه بالکل صحیح ده. البته چه د چا زړه غواړي چه لمونځ ناوخته وکړي تر ځو چه هغه ته هم دا یقین وشي حه وخت داخل شوی دی نو دا سوره هم ښه خبره ده. د بن په خبرو کښې د ضد حاجت نشته. کومه خبره چه صحیح وي د هغې منل او له غلطۍ ځخه رجوع کول پخپله د دین خبره ده. الله تعالی دی ټولو ته د صحیح فکر او صحیح عمل توفیق ورکړي

محمد یوسف بنوری ۲ رمضان المبارک سنه ۱۳۹۳ هجري

قائل اول

احمد رضا خان بریلوي صاحب پخپلې رسالې «درء القبح عن درک وقت الصبح» کښې لیکي چه دا هغه علم دی چه اکثره په هیئت پوهانو باندې مخفی پاتې شوی دی، رجماً با لغیب خبرې ئې را پورته کړې. د صبح کاذب په وخت د لمر په انحطاط کښې مختلف شول. چا اولس درجې وښوولې. چا نولس او تر ټولو مشهور اتلس درجې دی او په دې باندې شرح چغمني تللې دې. او د صبح صادق لپاره خینو پنځلس درجې ښوولي دي. دې لره علامه برجندي د چغمني په حاشیه کښې په لفظ د «قد قیل» را نقل کړی دی او مقرر ئې پرینښود. او همدې خبرې علامه خلیل کاملي ته دوکه ورکړه چه په دواړو صبحونو کښې یواځې د دریو درجو فاصله ښوولې. چه په رد المحتار کښې ئې را نقل کړې ده او معتمد ئې بللی دی په داسې حال کښې چه دا ټول بې معنی هوسونه دي. (فتاوی رضویه ص٦٤٦. ج٤)

د فلکیو ټولو پوهانو او شامي او برجندي غوندې فقهاء کرامو نه خطا کاران بلکه د بې معنی هوسونو ښکار شوي. د شرعي مسائلو په لیکنو کښې غفلت شعار او له تحقیق پرته د رجماً با لغیب خبرو را پورته کولو مجرمین بولي او خپل تحقیق وړاندې کوي چه ۱۸ درجې تر افق لاندې د صبح صادق وخت دی له دې ځخه ثابته شوه چه له ده ځخه مخکښې هیڅوک هم د دې قائل نه دی تیر شوی

د حقیقت اعتراف

د احمد رضا خان صاحب خانګړی ترجمان امجد علي رضوي صاحب کوم چه پخپل مکتب فکر کښې د دویم صدر الشریعة په لقب یاد شوی دی د بهار شریعت دریمې حصې په دیارلسم مخ کښې دا حقیقت لیکي «د صبح صادق او کاذب تر منځ هیڅ جلاوالی نه وي. بلکه دواړه یو په بل پسې وي. همدارنګه دا چه صبح صادق په افق باندې شمالاً جنوباً خپریږي» د دې حقیقت تر منلو وروسته فیصله ډیر آسانه ده هر سړی هم چه کله غواړي او چه چیرته ئې غواړی د زړو نقشو په وختونو باندې د مشاهدې په کولو سره فیصله کولی شي چه په هغه وخت کښې رڼا په افق باندې شمالاً جنوباً خپره شوې نه وي بلکه له افق ځخه پورته مستطیله وي همدارنګه له دې رڼا ځخه مخکښې متصل هیڅ ډول هم هیڅ رڼا هیڅکله په نظر نه راځي چه هغې ته صبح کاذب ووبل شي د پرله پسې مشاهداتو برسیره د مخکښنو او نویو فلکیانو د پوهانو په دې باندې اجماع ده چه له دې ځخه مخکښې متصل هیڅ ډول هیڅ رڼا نه وي

د لمونځ د وقتونو نقشه

تر ۶۰ عرض البلد شمالي او جنوبي پورې

هدايات

(۱) د اشراق د وقت لپاره د لمر د ختو نه وروستو ۱۰ دقيقې اختيار شوي دي او دا معيار وروسته له مشاهداتو نه متعين شوي دي

(۲) په نقشه کښې د ماسپښين او ماښام دوه وقتونه ورکړي شوي دي. له عصر نمبر اول نه مثل اول او له عشاء نمبر اول نه د سور شفق ډوبيدل او غروب مراد دي. وروسته له مثل اول نه د مازديگر لمونځ د شفق د سرخي له غروب سره سم د ماسخوتن لمونځ اداء کول جائز دي. ليکن احتياط په دې کښې دي چه د مازديگر لمونځ وروسته له مثل ثاني څخه اداء کړي شي او د ماسخوتن لمونځ د سپين مستطير شفق له غروب نه وروسته

(۳) په کومو ځايونو کښې چه سپين مستطير شفق غروب نوی کړي يعني نمبر د اُفق نه ۱۵ درجې لاندې نوی تللي هلته وروسته له نيمې شپې نه د سحر وقت شروع کيږي له همدې وجې نه په نقشه کښې په دغه مقاماتو کښې صفر ساعت او صفر دقيقه لگول کيږي. د نصف النهار په وقت کښې له دولسو ۱۲ ساعتونو جمع کولو نه د سحر وقت جوړيږي

(۴) د هر تاريخ لاندې چه کوم مثبت يا منفي عدد ليکل شوي دي له هغې نه مثبت عدد د نقشې په وقت کښې جمع او منفي تفريق کړئ. همدارنگه دمثبت عدد له دولسو ۱۲ سره دجمع کولو او منفي عدد له دولسو نه په منفي کولو سره د نصف النهار وقت جوړيږي. له همدې کبله په نقشه کښې د نصف النهار لپاره مستقله نقشه نده جوړه شوې. له نصف النهار نه احتياطًا پنځه دقيقې وړاندې او پنځه دقيقې وروسته پورې لمونځ مه کوئ

(۵) په بعضې ځايونو کښې دوه تاريخونه ليکل شوي دي. هغې ته مخامخ ليکلي شوي وقت دهغه دواړو تاريخونو مينځنې وقت دي. د هر تاريخ د صحيح وقت د راويستلو لپاره د تيرشوي يا آينده تاريخ له وقت نه دې د فرق مطابق حساب ولگولی شي

(۶) له ۴۰ عرض البلد نه په اضافه عرض سره وقتونه په تيزئ سره بدليږي. لهذا د هر تاريخ د وقت په معلومولو له او ماسخوتن کښې په آينده تاريخ پورې د وقت د فرق لپاره د نيم حساب لگولی کيږي او د سحر وقت او په لمر ختو نه کښې تر تير شوي تاريخ پورې د وقت د فرق نيم حساب شمير کيږي. مثلاً ۴۰ عرض شمالي باندې ۱۴ د سپټمبر اگست د سحر وقت په نقشه کښې تر ساعت او يوولس ۱۱ دقيقې ورکړي شوي دي او ۱۳ د اگست وقت يو ساعت او ۴۰ دقيقې

ورکړې شوې دي. تقریبًا لس دقیقې روزانه فرق کېږي دهغې نیم (پنځه دقیقې) له یو ساعت او یولس ۱۱ دقیقو نه کمېږي. همدارنګه د ۱۶ اګست د ماسخوتن وقت ۱۰ ساعته او ۴۹ دقیقې لیکلی شوې دې او د ۱۹ اګست وقت ۱۰ ساعته ۲۸ دقیقې دي. نو روزانه اوه دقیقې فرق کېږي. دهغې نیم (څلور دقیقې) له ۱۰ ساعته او ۴۹ دقیقو څخه کمېږي

۷ په شرقي پاکستان کښې ۹۰ درجې اوپه غربي پاکستان کښې ۷۵ درجې د طول البلد وقت مروج دي. لهذا چه د کوم ښار وقت راوېستل غواړئ نو دهغې د طول البلد ۹۰ یا ۷۵ نه فرق وېستلو سره په یوه درجه کښې د څلورو دقیقو حساب ولګوئ. نو که چېرته د دې ښار طول له ۹۰ یا ۷۵ نه کم وي نو ذکر شوې وقت د نقشې په وقت کښې جمع کړئ اوکه د ښار طول زیات وي نو همدومره وقت د نقشې له وقت نه کم کړئ. د مثال په ډول د کراچۍ طول ۶۷ درجې دي لهذا ۷۵ ـ ۶۷ = ۸ × ۴ = ۳۲ دقیقې د نقشې په وقت کښې جمع کړئ. آیا په نورو ملکونو کښې معیاری وقت په څومره طول البلد باندې بناء دې. دهغې تفصیل له علمي نه وروسته وګورئ

۸، په نقشه کښې چه کوم عرض البلد ورکړې شوې دې د هغې د منځنو وقتونو د معلوملو قاعده داده چه چېرته د دوه عرض البلدو منځنی وقت دوه دېرش ۳۲ دقیقې اوبا له هغې نه کم وی نو دهغې اوسط وقت راوېستل بکار دی. څونکه تر دېرش ۳۰ عرض البلد پورې په منځنی وقتونو کښې له دوه دیرش ۳۲ دقیقونه زیات فرق نه وی نو له همدې جهته په هغې کښې د اوسط راوېستل کافی دی

مثال د کراچی په (۲۵ عرض البلد) کښې د ۲۰ دسمبر د صبح صادق وقت دغه رنګه راوېستل کېږي چه عرض ۲۰ = ۵ ساعته ۲۷ دقیقې. عرض ۳۰ = ۵ ساعته ۴۳ دقیقې اوسط = ۵ ساعته ۳۵ دقیقې) - د نصف النهار فرق = ۲ دقیقې) + (دطول البلد فرق = ۳۲ دقیقې) = ۶ ساعته ۵ دقیقې. صحیح وقت ۶ ساعته ۴ دقیقې دي. له اوسط اخستلو نه فقط یوه دقیقه فرق راځي لکه څنګه چه معمول دې

په کوموځايونو کښې چه له دوه ديرش ۳۲ دقيقونه زيات فرق وی نو هلته دې له دې لاندې جدول نه کار واخستل شي

بتیس منٹ سے زیادہ فرق ہو تو مندرجہ ذیل جدول سے کام لیں۔

فرق عرض البلد ۵ ۵	۵ ۲	منٹ ۳۵	منٹ ۴۰	منٹ ۴۵	منٹ ۵۰	منٹ ۵۵	منٹ ۶۰	منٹ ۶۵	منٹ ۷۰	منٹ ۷۵	منٹ ۸۰
		فرق دقیقے									
۰-۱۵	۰-۶	۱	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲	۲
۰-۳۰	۰-۱۲	۳	۳	۳	۳	۳	۵	۵	۵	۵	۵
۰-۴۵	۰-۱۸	۴	۵	۵	۶	۷	۷	۷	۷	۷	۷
۱-۰۰	۰-۲۴	۶	۷	۷	۸	۹	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰	۱۰
۱-۱۵	۰-۳۰	۸	۹	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۲	۱۳	۱۲	۱۳
۱-۳۰	۰-۳۶	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۳	۱۵	۱۵	۱۶	۱۶
۱-۴۵	۰-۴۲	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۶	۱۷	۱۸	۱۸	۱۹	۱۹
۲-۰۰	۰-۴۸	۱۳	۱۳	۱۵	۱۶	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲	۲۳
۲-۱۵	۰-۵۴	۱۵	۱۶	۱۸	۱۹	۲۱	۲۲	۲۳	۲۳	۲۵	۲۶
۲-۳۰	۱-۰۰	۱۶	۱۸	۲۰	۲۲	۲۳	۲۵	۲۶	۲۷	۲۸	۲۹
۲-۴۵	۱-۰۶	۱۸	۲۰	۲۲	۲۴	۲۶	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	۳۲
۳-۰۰	۱-۱۲	۲۰	۲۲	۲۴	۲۶	۲۹	۳۱	۳۲	۳۳	۳۴	۳۶
۳-۱۵	۱-۱۸	۲۲	۲۴	۲۶	۲۹	۳۱	۳۳	۳۶	۳۷	۳۸	۴۰
۳-۳۰	۱-۲۴	۲۴	۲۶	۲۹	۳۱	۳۴	۳۷	۳۹	۴۱	۴۲	۴۳
۳-۴۵	۱-۳۰	۲۵	۲۸	۳۱	۳۴	۳۷	۴۰	۴۳	۴۴	۴۶	۴۸
۴-۰۰	۱-۳۶	۲۷	۳۰	۳۴	۳۷	۴۱	۴۴	۴۷	۴۸	۵۱	۵۳
۴-۱۵	۱-۴۲	۲۹	۳۳	۳۶	۴۰	۴۴	۴۸	۵۱	۵۳	۵۶	۵۸
۴-۳۰	۱-۴۸	۳۱	۳۵	۳۹	۴۳	۴۷	۵۲	۵۵	۵۸	۶۱	۶۳
۴-۴۵	۱-۵۴	۳۳	۳۸	۴۲	۴۷	۵۱	۵۶	۶۰	۶۳	۶۸	۷۲
۵-۰۰	۲-۰۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰	۶۵	۷۰	۷۵	۸۰

توضيح هغه عرض البلد چه په آينده نقشه کښې د پنځو دقيقو له فرق نه لېکل کيږی يعنی له ۳۰ نه تر ۵۰ پورې، له هغې نه د دوو په وقتونو کښې ۳۵ دقيقې فرق وی. نو له مينځنی عرض نه ۱۵ دقيقو باندې يوه دقيقه فرق راځی. اوکوم عرض البلد چه د دوه درجو په فرق سره لېکل شوې وی یعنی ۵۰ نه تر ۶۰ پورې له هغې نه په دوه وقتونو کښ ۳۵ دقيقې فرق وی. نو په مينځنی عرض کښې په شپږو دقيقو کښې يوه دقيقه فرق راووځی

تنبيه په وقتونو کښې د دوه يا درې دقيقو احتياط لازم دې. خصوصاً چه له ۴۵ درجو نه اخ فه عرض وی هلته د احتياط ډېر ضرورت دې

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
دسمبر	[illegible]	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	جون	جون
۲۰	۲۳	فجر	۴	۵۵	۵	۱۲	۵	۲۷	۵	۴۳	۵	۵۱	۵	۵۹	۶	۸	۶	۱۸	۶	۲۳	۶	۲۷	۶	۳۲	۶	۳۷	۶	۴۳	۹	۲۳
۲-	۱-	طلوع	۵	۵۷	۶	۱۳	۶	۳۳	۶	۵۳	۷	۶	۷	۲۰	۷	۳۷	۷	۵۸	۸	۸	۸	۱۹	۸	۳۲	۸	۴۷	۹	۳	+۱	+۲
از		اشراق	۶	۶	۶	۲۳	۶	۴۳	۷	۵	۷	۱۵	۷	۳۳	۷	۵۲	۸	۱۶	۸	۲۷	۸	۴۰	۸	۵۵	۹	۱۲	۹	۳۴		
		عصر(۱)	۳	۲۰	۳	۱۸	۳	۶	۲	۴۸	۲	۳۶	۲	۲۲	۲	۵	۱	۴۵	۱	۳۶	۱	۲۶	۱	۱۵	۱	۳	۰	۵۰		
		عصر(۲)	۴	۲۰	۴	۹	۳	۵۲	۳	۳۰	۳	۱۴	۲	۵۹	۲	۴۰	۲	۱۷	۲	۶	۱	۵۴	۱	۴۱	۱	۲۶	۱	۸		
		غروب	۶	۳	۵	۴۶	۵	۲۷	۵	۶	۴	۵۳	۴	۴۰	۴	۲۳	۴	۲	۳	۵۲	۳	۴۱	۳	۲۸	۳	۱۳	۲	۵۶		
		عشاء(۱)	۶	۵۵	۶	۳۵	۶	۱۹	۶	۳	۵	۵۳	۵	۴۳	۵	۳۳	۵	۲۲	۵	۱۷	۵	۱۱	۵	۵	۴	۵۸	۴	۵۱		
		عشاء(۲)	۷	۵	۶	۴۸	۶	۳۳	۶	۱۸	۶	۹	۶	۱	۵	۵۲	۵	۴۳	۵	۳۸	۵	۳۳	۵	۲۸	۵	۲۳	۵	۱۷		
۲۷	[illegible]	فجر	۴	۵۵	۵	۱۲	۵	۲۷	۵	۴۲	۵	۵۱	۵	۵۹	۶	۸	۶	۱۷	۶	۲۲	۶	۲۶	۶	۳۱	۶	۳۶	۶	۴۳	۱۶	۲۵
۲-	۳۰	طلوع	۵	۵۹	۶	۱۳	۶	۳۲	۶	۵۳	۷	۶	۷	۲۰	۷	۳۶	۷	۵۷	۸	۷	۸	۱۸	۸	۳۱	۸	۴۵	۹	۳		۲۶
از	+۱	اشراق	۶	۶	۶	۲۳	۶	۴۳	۷	۵	۷	۱۸	۷	۳۳	۷	۵۲	۸	۱۵	۸	۲۶	۸	۳۹	۸	۵۴	۹	۱۲	۹	۳۳	+۱	+۳
		عصر(۱)	۳	۲۶	۳	۱۸	۳	۶	۲	۴۸	۲	۳۶	۲	۲۲	۲	۵	۱	۴۶	۱	۳۶	۱	۲۶	۱	۱۶	۱	۴	۰	۵۱		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۹	۳	۵۲	۳	۳۰	۳	۱۶	۳	۰	۲	۴۱	۲	۱۷	۲	۶	۱	۵۴	۱	۴۱	۱	۲۷	۱	۱۰		
		غروب	۶	۳	۵	۴۷	۵	۲۸	۵	۷	۴	۵۴	۴	۴۰	۴	۲۳	۴	۳	۳	۵۳	۳	۴۲	۳	۲۹	۳	۱۵	۲	۵۷		
		عشاء(۱)	۶	۵۲	۶	۳۵	۶	۱۹	۶	۳	۵	۵۴	۵	۴۵	۵	۳۳	۵	۲۳	۵	۱۷	۵	۱۲	۵	۵	۴	۵۹	۴	۵۱		
		عشاء(۲)	۷	۵	۶	۴۸	۶	۳۳	۶	۱۸	۶	۹	۶	۱	۵	۵۲	۵	۴۳	۵	۳۸	۵	۳۴	۵	۲۹	۵	۲۴	۵	۱۷		

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
دسمبر	دسمبر	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	جون	جون
۱۴	۲۸	فجر	۴	۵۵	۵	۱۱	۵	۲۷	۵	۴۲	۵	۵۰	۵	۵۸	۶	-	۶	۱۶	۶	۲۱	۶	۲۶	۶	۳۱	۶	۳۶	۶	۴۳	۱۳	۲۱
	۲۹	طلوع	۵	۵۶	۶	۱۳	۶	۳۲	۶	۵۳	۷	۵	۷	۲۰	۷	۳۶	۷	۵۷	۸	۷	۸	۱۸	۸	۳۰	۸	۴۵	۹	۳		۲۹
-۵	+۲	اشراق	۶	۶	۶	۲۳	۶	۴۳	۷	۵	۷	۱۸	۷	۳۳	۷	۵۱	۸	۱۴	۸	۲۵	۸	۳۸	۸	۵۳	۹	۱۰	۹	۳۱		-۳
میل ۲۳°-۱۲		عصر(۱)	۳	۲۵	۳	۱۹	۳	۹	۲	۴۸	۲	۳۶	۲	۲۳	۲	۴	۱	۴۶	۱	۳۶	۱	۲۷	۱	۱۴	۱	۵	۰	۵۳		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۵	۳	۵۳	۳	۳۰	۳	۱۹	۳	۰	۲	۴۱	۲	۱۸	۲	۷	۱	۵۵	۱	۴۲	۱	۲۸	۱	۱۱		
		غروب	۶	۴	۵	۴۷	۵	۲۸	۵	۷	۴	۵۵	۴	۴۰	۴	۲۴	۴	۳	۳	۵۳	۳	۴۲	۳	۳۰	۳	۱۵	۲	۵۱		
		عشاء(۱)	۶	۵۲	۶	۳۶	۶	۱۶	۶	۳	۵	۵۴	۵	۴۵	۵	۳۵	۵	۲۳	۵	۱۸	۵	۱۲	۵	۶	۵	۰	۴	۵۲		
		عشاء(۲)	۷	۵	۶	۴۹	۶	۳۳	۶	۱۸	۶	۱۰	۶	۲	۵	۵۳	۵	۴۳	۵	۳۹	۵	۳۴	۵	۲۹	۵	۲۳	۵	۱۸		
دسمبر	جنوری	فجر	۴	۵۵	۵	۱۱	۵	۲۷	۵	۴۲	۵	۴۹	۵	۵۸	۶	×	۶	۱۶	۶	۲۰	۶	۲۵	۶	۲۹	۶	۳۴	۶	۴۰	جون	جولائی
۱۱	۱	طلوع	۵	۵۶	۶	۱۳	۶	۳۱	۶	۵۲	۷	۴	۷	۱۸	۷	۳۵	۷	۵۵	۸	۵	۸	۱۵	۸	۲۸	۸	۴۲	۸	۵۹	۱۰	۲
-۷	-۳ ۲	اشراق	۶	۶	۶	۲۳	۶	۴۲	۷	۴	۷	۱۷	۷	۳۲	۷	۵۰	۸	۱۳	۸	۲۴	۸	۳۶	۸	۵۱	۹	۸	۹	۲۹	-۱	+۳
میل ۲۳° ۲	-	عصر(۱)	۳	۲۵	۳	۱۹	۳	۷	۲	۴۹	۲	۳۷	۲	۲۳	۲	۷	۱	۴۷	۱	۳۸	۱	۲۸	۱	۱۸	۱	۹	۰	۵۳		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۹	۳	۵۳	۳	۳۰	۳	۱۷	۳	۱	۲	۴۲	۲	۱۹	۲	۹	۱	۵۷	۱	۴۴	۱	۳۰	۱	۱۳		
		غروب	۶	۴	۵	۴۷	۵	۲۹	۵	۸	۴	۵۶	۴	۴۲	۴	۲۵	۴	۵	۳	۵۵	۳	۴۵	۳	۳۲	۳	۱۸	۳	۱		
		عشاء(۱)	۶	۵۲	۶	۳۰	۶	۲۰	۶	۴	۵	۵۵	۵	۴۶	۵	۳۶	۵	۲۴	۵	۱۹	۵	۱۴	۵	۸	۵	۱	۴	۵۳		
		عشاء(۲)	۷	۵	۶	۴۹	۶	۳۳	۶	۱۸	۶	۱۱	۶	۲	۵	۵۴	۵	۴۴	۵	۴۰	۵	۳۵	۵	۳۱	۵	۲۶	۵	۲۰		

صبح صادق ——

۳۱

عرض شمالی	درجے		۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		آخر جنوری	
دسمبر	جنوری	اوقات	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	جون	جولائی
۸	۴	فجر	۴	۵۵	۵	۱۱	۵	۲۲	۵	۳۱	۵	۳۹	۵	۵۷	۶	۵	۶	۱۵	۶	۱۹	۶	۲۳	۶	۲۸	۶	۳۲	۶	۳۸	-	۵
-۱	۵	طلوع	۵	۵۶	۶	۳	۶	۲۱	۶	۵۲	۷	۴	۷	۱۷	۷	۳۳	۷	۵۳	۸	۳	۸	۱۳	۸	۲۶	۸	۴۰	۸	۵۴	۶ -۱	+۴
	+۵	اشراق	۶	۶	۶	۲۳	۶	۴۲	۷	۳	۷	۱۶	۷	۳۱	۷	۴۹	۸	۱۱	۸	۲۲	۸	۳۳	۸	۴۸	۹	۵	۹	۲۵		
		عصر(۱)	۳	۲۵	۳	۱۹	۳	۷	۲	۴۹	۲	۳۸	۲	۲۴	۲	۸	۱	۴۹	۱	۴۰	۱	۳۰	۱	۲۰	۱	۸	۰	۵۵		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۹	۳	۵۲	۳	۳۱	۳	۱۸	۳	۳	۲	۴۳	۲	۲۱	۲	۱۱	۱	۵۹	۱	۴۶	۱	۳۲	۱	۱۶		
		غروب	۶	۴	۵	۴۷	۵	۲۹	۵	۸	۴	۵۶	۴	۴۳	۴	۲۷	۴	۶	۳	۵۷	۳	۴۶	۳	۳۳	۳	۲۰	۳	۴		
		عشاء(۱)	۶	۵۲	۶	۳۶	۶	۲۰	۶	۴	۵	۵۶	۵	۴۷	۵	۳۷	۵	۲۶	۵	۲۱	۵	۱۵	۵	۹	۵	۳	۴	۵۶		
		عشاء(۲)	۷	۵	۶	۴۹	۶	۳۳	۶	۱۹	۶	۱۱	۶	۳	۵	۵۵	۵	۴۵	۵	۳۹	۵	۳۷	۵	۳۲	۵	۲۷	۵	۲۲		
۵	۷	فجر	۴	۴۵	۵	۱۱	۵	۲۶	۵	۴۰	۵	۴۸	۵	۵۵	۶	۳	۶	۱۳	۶	۱۷	۶	۲۱	۶	۲۵	۶	۳۰	۶	۳۶	۴	۸
-۹	۸ +۶	طلوع	۵	۵۷	۶	۱۳	۶	۳۱	۶	۵۱	۷	۳	۷	۱۶	۷	۳۲	۷	۵۲	۸	۱	۸	۱۱	۸	۲۳	۸	۳۷	۸	۵۳	۳ -۲	+۵
		اشراق	۶	۶	۶	۲۳	۶	۴۱	۷	۲	۷	۱۵	۷	۳۰	۷	۴۷	۸	۹	۸	۱۹	۸	۳۱	۸	۴۵	۹	۱	۹	۲۱		
		عصر(۱)	۳	۲۵	۳	۱۹	۳	۷	۲	۵۰	۲	۳۹	۲	۲۵	۲	۹	۱	۵۰	۱	۴۲	۱	۳۳	۱	۲۲	۱	۱۰	۰	۵۸		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۱۰	۳	۵۴	۳	۳۳	۳	۱۹	۳	۴	۲	۴۵	۲	۲۳	۲	۱۳	۲	۱	۱	۴۹	۱	۳۵	۱	۲۰		
		غروب	۶	۳	۵	۴۷	۵	۲۹	۵	۹	۴	۵۷	۴	۴۲	۴	۲۸	۴	۸	۳	۵۹	۳	۴۹	۳	۳۷	۳	۲۳	۳	۷		
		عشاء(۱)	۶	۵۲	۶	۳۶	۶	۲۰	۶	۵	۵	۵۷	۵	۴۸	۵	۳۸	۵	۲۷	۵	۲۲	۵	۱۷	۵	۱۳	۵	۵	۴	۵۹		
		عشاء(۲)	۷	۵	۶	۴۹	۶	۳۴	۶	۲۰	۶	۱۳	۶	۵	۵	۵۶	۵	۴۷	۵	۴۳	۵	۳۹	۵	۳۵	۵	۳۰	۵	۲۴		

میل ۲۲-۲۵

تاریخیں	اوقات	۰	۱۰	۲۰	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۲	۵۴	۵۶	۵۸	۶۰	جون	جولائی
		گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ		
[illegible]	فجر	۴ ۵۵	۵ ۱۰	۵ ۲۶	۵ ۳۰	۵ ۴۷	۵ ۵۳	۶ ۲	۶ ۱۱	۶ ۱۵	۶ ۱۹	۶ ۲۳	۶ ۲۸	۶ ۳۲		
	طلوع	۵ ۵۰	۶ ۳	۶ ۳۰	۶ ۵۰	۷ ۳	۷ ۱۵	۷ ۳۰	۷ ۳۹	۷ ۵۸	۸ ۸	۸ ۲۰	۸ ۳۳	۸ ۴۶	مئی	
	اشراق	۶ ۶	۶ ۲۲	۶ ۴۰	۷ ۱	۷ ۱۴	۷ ۲۸	۷ ۴۵	۸ ۶	۸ ۱۹	۸ ۲۸	۸ ۴۱	۸ ۵۶	۹ ۱۴	۳۱	
	عصر(۱)	۳ ۲۵	۳ ۱۹	۳ ۸	۲ ۵۱	۲ ۴۰	۲ ۲۷	۲ ۱۱	۱ ۵۲	۱ ۴۳	۱ ۳۳	۱ ۲۳	۱ ۱۳	۱ ۱	-۲	
	عصر(۲)	۴ ۲۲	۴ ۱۰	۳ ۵۴	۳ ۳۳	۳ ۲۱	۳ ۵	۲ ۴۷	۲ ۲۵	۲ ۱۵	۲ ۴	۱ ۵۲	۱ ۳۸	۱ ۲۳		
	غروب	۶ ۳	۵ ۴۶	۵ ۳۰	۵ ۱۰	۴ ۵۸	۴ ۴۵	۴ ۳۰	۴ ۱۱	۴ ۲	۳ ۵۲	۳ ۴۰	۳ ۲۶	۳ ۱۲		
	عشاء(۱)	۶ ۵۰	۶ ۳۶	۶ ۲۱	۶ ۶	۵ ۵۸	۵ ۴۹	۵ ۴۰	۵ ۲۹	۵ ۲۵	۵ ۲۰	۵ ۱۴	۵ ۸	۵ ۳		
	عشاء(۲)	۷ ۵	۶ ۴۹	۶ ۳۳	۶ ۲۰	۶ ۱۳	۶ ۶	۵ ۵۸	۵ ۴۹	۵ ۴۵	۵ ۴۱	۵ ۳۶	۵ ۳۲	۵ ۲۶		
نومبر ۲۹ -۱۲ جنوری ۱۳ +۸ میل ۲۱°-۲۲	فجر	۴ ۵۶	۵ ۱۱	۵ ۲۵	۵ ۳۹	۵ ۴۵	۵ ۵۳	۶ ۰	۶ ۹	۶ ۱۲	۶ ۱۹	۶ ۳۰	۶ ۲۵	۶ ۲۹	۲۸	:۴۳
	طلوع	۵ ۵۶	۶ ۱۲	۶ ۲۹	۶ ۴۸	۶ ۵۹	۷ ۱۳	۷ ۲۷	۷ ۳۶	۷ ۵۴	۸ ۳	۸ ۱۵	۸ ۲۸	۸ ۴۳		۱۵
	اشراق	۶ ۶	۶ ۲۲	۶ ۴۰	۷ ۰	۷ ۱۳	۷ ۲۶	۷ ۴۲	۸ ۳	۸ ۱۳	۸ ۲۳	۸ ۳۷	۸ ۵۳	۹ ۱۰	-۳	+۶
	عصر(۱)	۳ ۲۵	۳ ۱۹	۳ ۹	۲ ۵۳	۲ ۴۱	۲ ۲۸	۲ ۱۳	۱ ۵۵	۱ ۴۶	۱ ۳۷	۱ ۲۷	۱ ۱۶	۱ ۳		
	عصر(۲)	۴ ۲۲	۴ ۱۰	۳ ۵۵	۳ ۳۵	۳ ۲۳	۳ ۷	۲ ۵۰	۲ ۲۸	۲ ۱۸	۲ ۷	۱ ۵۵	۱ ۴۲	۱ ۲۷		
	غروب	۶ ۴	۵ ۴۸	۵ ۳۱	۵ ۱۳	۵ ۱	۴ ۴۸	۴ ۳۳	۴ ۱۳	۴ ۶	۳ ۵۶	۳ ۴۵	۳ ۳۲	۳ ۱۷		
	عشاء(۱)	۶ ۵۲	۶ ۳۶	۶ ۲۲	۶ ۷	۵ ۵۹	۵ ۵۱	۵ ۴۲	۵ ۳۳	۵ ۲۷	۵ ۲۲	۵ ۱۷	۵ ۱۲	۵ ۵		
	عشاء(۲)	۷ ۴	۶ ۴۹	۶ ۳۵	۶ ۲۱	۶ ۱۵	۶ ۷	۶ ۰	۵ ۵۱	۵ ۴۸	۵ ۴۳	۵ ۴۰	۵ ۳۵	۵ ۳۱		

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
نومبر	جنوری	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	مئی	جولائی
۲۶	۱۴	فجر	۴	۵۶	۵	۱۱	۵	۲۳	۵	۳۷	۵	۴۳	۵	۵۱	۵	۵۸	۶	۶	۶	۹	۶	۱۳	۶	۱۷	۶	۲۱	۶	۲۵	۲۵	۱۹
-۱۳	+۱۰	طلوع	۵	۵۶	۶	۱۱	۶	۲۸	۶	۴۷	۶	۵۷	۷	۱۰	۷	۲۵	۷	۴۲	۷	۵۱	۸	۰	۸	۱۱	۸	۲۳	۸	۳۷	-۳	+۲
میل ۲۱° - ۱		اشراق	۶	۶	۶	۲۲	۶	۳۹	۶	۵۸	۷	۱۰	۷	۲۴	۷	۴۰	۸	۰	۸	۹	۸	۲۰	۸	۳۲	۸	۴۷	۹	۳		
		عصر (۱)	۳	۲۴	۳	۲۰	۳	۹	۲	۵۳	۲	۴۴	۲	۳۰	۲	۱۵	۱	۵۷	۱	۴۹	۱	۴۰	۱	۳۰	۱	۱۹	۱	۸		
		عصر (۲)	۴	۲۲	۴	۱۱	۳	۵۶	۳	۳۶	۳	۲۴	۳	۹	۲	۵۲	۲	۳۱	۲	۲۲	۲	۱۱	۱	۵۹	۱	۴۶	۱	۳۲		
		غروب	۶	۴	۵	۴۹	۵	۳۲	۵	۱۳	۵	۳	۴	۵۰	۴	۳۵	۴	۱۸	۴	۹	۴	۰	۳	۴۵	۳	۲۷	۳	۳		
		عشاء (۱)	۶	۵۲	۶	۳۷	۶	۲۲	۶	۸	۶	۱	۵	۵۳	۵	۴۴	۵	۳۴	۵	۳۰	۵	۲۵	۵	۲۰	۵	۱۵	۵	۹		
		عشاء (۲)	۷	۴	۶	۴۹	۶	۳۶	۶	۲۳	۶	۱۶	۶	۹	۶	۲	۵	۵۴	۵	۵۱	۵	۴۷	۵	۴۳	۵	۳۹	۵	۳۵		
۲۳	۱۹	فجر	۴	۵۶	۵	۱۰	۵	۲۳	۵	۳۶	۵	۴۲	۵	۴۹	۵	۵۶	۶	۳	۶	۶	۶	۱۰	۶	۱۳	۶	۱۷	۶	۲۱	۲۲	۲۱
-۱۴	+۱۱	طلوع	۵	۵۶	۶	۱۱	۶	۲۷	۶	۴۵	۶	۵۵	۷	۸	۷	۲۳	۷	۳۹	۷	۴۷	۷	۵۶	۸	۶	۸	۱۸	۸	۳۱	-۳	+۶
میل ۲۰° - ۲۵		اشراق	۶	۶	۶	۲۱	۶	۳۸	۶	۵۷	۷	۸	۷	۲۱	۷	۳۷	۷	۵۶	۸	۵	۸	۱۵	۸	۲۷	۸	۴۱	۸	۵۷		
		عصر (۱)	۳	۲۴	۳	۲۰	۳	۱۰	۲	۵۵	۲	۴۴	۲	۳۳	۲	۱۸	۲	۰	۱	۵۲	۱	۴۳	۱	۳۳	۱	۲۳	۱	۱۳		
		عصر (۲)	۴	۲۳	۴	۱۱	۳	۵۷	۳	۳۸	۳	۲۶	۳	۱۲	۲	۵۵	۲	۳۴	۲	۲۵	۲	۱۵	۲	۳	۱	۵۱	۱	۳۷		
		غروب	۶	۴	۵	۴۹	۵	۳۳	۵	۱۵	۵	۵	۴	۵۳	۴	۳۸	۴	۲۱	۴	۱۳	۴	۴	۳	۵۴	۳	۴۲	۳	۲۹		
		عشاء (۱)	۶	۵۱	۶	۳۷	۶	۲۳	۶	۹	۶	۲	۵	۵۵	۵	۴۷	۵	۳۷	۵	۳۳	۵	۲۹	۵	۲۴	۵	۱۹	۵	۱۴		
		عشاء (۲)	۷	۴	۶	۵۰	۶	۳۷	۶	۲۴	۶	۱۸	۶	۱۱	۶	۴	۵	۵۷	۵	۵۴	۵	۵۰	۵	۴۷	۵	۴۳	۵	۳۹		

صبح صادق

عرض شمالی																	
	تاریخ	۲۲	+۲							۲۶	۲۸	+۲					
		۹	۸	۱۲						۱۲	۱۵	۱۲					
۶۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۴	۷	۷	۔	۔	۶	۵	۵	[illegible]	۷	۷	۔	۔	۶	۵	۵
۵۸	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۴	۷	۷	۔	۔	۶	۵	۵	۴	۷	۷	۔	۶	۶	۵	۵
۵۶	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۴	۷	۷	۔	۶	۶	۵	۵	۴	۸	۷	۔	۶	۶	۵	۵
۵۴	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۴	۸	۷	۔	۶	۶	۵	۵	۴	۸	۷	۔	۶	۶	۵	۵
۵۲	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۴	۸	۷	۔	۶	۶	۵	۵	۵	۸	۸	۔	۶	۶	۵	۴
۵۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۴	۸	۸	۶	۴	۶	۵	۴	۵	۸	۸	۶	۶	۶	۵	۴
۴۵	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۵	۸	۸	۶	۶	۶	۵	۴	۵	۸	۸	۶	۶	۶	۵	۴
۴۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	[illegible]	۸	۸	۶	۶	۶	۵	۴	۵	۸	۸	۶	۶	۶	۵	۴
۳۵	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۵	۴	۸	۶	۶	۵	۴	۴	۵	۴	۸	۶	۶	۵	۴	۴
۳۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۵	۴	۴	۶	۶	۵	۴	۴	۵	۴	۴	۶	۶	۵	۴	۴
۲۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۵	۴	۴	۶	۶	۵	۴	۴	۵	۴	۴	۶	۶	۵	۴	۴
۱۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۵	۴	۴	۶	۶	۵	۴	۴	۵	۴	۴	۶	۶	۵	۴	۴
۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹے	۶	۵	۴	۶	۱	۴	۴	۸	۶	۵	۴	۶	۶	۴	۴	۸
درجے	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	تاریخ	۲۴	+۲							۲۵	+۲						
		[illegible]	[illegible]	میل ۹۰						۱۳	۱۵	میل ۹۰					

صبح صادق ———

عرض البلد																	
۶۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۴	۷	۷	–	–	۲	۵	۵	۴	۷	۷	–	۲	۲	۵	۵
۵۸	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۴	۷	۷	–	۲	۳	۵	۵	۵	۸	۷	–	۱	۳	۵	۴
۵۶	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۴	۸	۷	–	۲	۳	۵	۵	۵	۸	۷	–	۲	۳	۵	۴
۵۴	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۸	۷	–	۲	۳	۵	۴	۵	۸	۸	–	۲	۳	۵	۴
۵۲	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۸	۸	۲	۲	۳	۵	۴	۵	۸	۸	۲	۲	۳	۵	۴
۵۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۸	۸	۲	۱	۳	۵	۴	۵	۸	۸	۲	۲	۳	۵	۴
۴۵	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۸	۸	۲	۱	۳	۵	۴	۵	۸	۸	۲	۱	۳	۵	۴
۴۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۴	۸	۱	۱	۵	۴	۴	۵	۴	۸	۲	۱	۵	۴	۴
۳۵	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۴	۸	۲	۱	۵	۴	۴	۵	۴	۴	۲	۱	۵	۴	۴
۳۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۴	۴	۲	۱	۵	۴	۴	۵	۴	۴	۱	۱	۵	۴	۴
۲۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۴	۴	۱	۲	۵	۴	۴	۵	۴	۴	۲	۱	۵	۴	۴
۱۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۵	۴	۴	۱	۲	۵	۴	۴	۵	۴	۴	۱	۲	۵	۴	۴
۰	منٹ	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	گھنٹہ	۴	۵	۴	۱	۲	۴	۴	۸	۱	۵	۴	۱	۱	۴	۴	۲

میل [illegible]

عرض شمالی			۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
نومبر	جنوری	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	مئی	اگست
۱	۳	فجر	[illegible]	۵۰	۵	۹	۵	۱۹	۵	۲۸	۵	۳۲	۵	۳۷	۵	۴۱	۵	۴۵	۵	۴۷	۵	۴۹	۵	۵۱	۵	۵۳	۵	۵۵	۶	۶
۱۹-	۱۳+	طلوع	۵	۵۷	۶	۹	۶	۲۲	۶	[illegible]	۶	۴۴	۶	۵۳	۷	۵	۷	۱۸	۷	۲۴	۷	۳۱	۷	۳۹	۷	۴۷	۷	۵۷	۳-	۶-
		اشراق	۶	۶	۶	۱۸	۶	۳۱	۶	۴۰	۶	۵۶	۷	۶	۷	۱۹	۷	۳۳	۷	۴۱	۷	۴۹	۷	۵۷	۸	۷	۸	۱۵		
میل ۱۹-۲۱م		عصر(۱)	۳	۲۲	۳	۲۱	۳	۱۴	۳	۲	۲	۵۴	۲	۴۴	۲	۳۲	۲	۱۷	۲	۱۰	۲	۳	۱	۵۵	۱	۴۶	۱	۳۶		
		عصر(۲)	۳	۲۲	۴	۱۴	۴	۔	۳	۴۷	۳	۳۸	۳	۲۶	۳	۱۲	۲	۵۵	۲	۴۷	۲	۳۸	۲	۲۹	۲	۱۹	۲	۷		
		غروب	۶	۳	۵	۵۱	۵	۳۸	۵	۲۴	۵	۱۶	۵	۶	۴	۵۵	۴	۴۲	۴	۳۶	۴	۲۹	۴	۲۱	۴	۱۳	۴	۳		
		عشاء(۱)	۶	۵۰	۶	۳۹	۶	۲۸	۶	۱۸	۶	۱۳	۶	۷	۶	۲	۵	۵۵	۵	۵۳	۵	۵۰	۵	۴۷	۵	۴۴	۵	۴۰		
		عشاء(۲)	۷	۳	۶	۵۱	۶	۴۱	۶	۳۴	۶	۲۸	۶	۲۳	۶	۱۵	۶	۱۵	۶	۱۳	۶	۱۱	۶	۹	۶	۷	۶	۵		
۵	۶	فجر	۴	۵۸	۵	۸	۵	۱۸	۵	۲۶	۵	۳۰	۵	۳۳	۵	۳۷	۵	۴۱	۵	۴۳	۵	۴۴	۵	۴۶	۵	۴۷	۵	۴۹	۳	۹
۱۹-	۱۳+	طلوع	۵	۵۷	۶	۷	۶	۲۰	۶	۳۳	۶	۴۲	۶	۵۱	۷	۱	۷	۱۳	۷	۱۹	۷	۲۵	۷	۳۳	۷	۴۱	۷	۳۹	۳-	۵+
		اشراق	۶	۶	۶	۱۷	۶	۳۰	۶	۴۴	۶	۵۳	۷	۳	۷	۱۴	۷	۲۸	۷	۳۵	۷	۴۲	۷	۵۱	۸	۰	۸	۱۱		
میل ۱۵-۷م		عصر(۱)	۳	۲۱	۳	۲۱	۳	۱۵	۳	۴	۲	۵۶	۲	۴۷	۲	۳۵	۲	۲۱	۲	۱۴	۲	۷	۲	۰	۱	۵۱	۱	۴۲		
		عصر(۲)	۴	۲۱	۴	۱۳	۴	۴	۳	۴۹	۳	۴۰	۳	۲۹	۳	۱۵	۲	۵۹	۲	۵۲	۲	۴۳	۲	۳۵	۲	۲۵	۲	۱۴		
		غروب	۶	۳	۵	۵۳	۵	۴۰	۵	۲۶	۵	۱۸	۵	۹	۴	۵۹	۴	۴۷	۴	۴۱	۴	۳۵	۴	۲۷	۴	۱۹	۴	۱۱		
		عشاء(۱)	۶	۵۰	۶	۳۹	۶	۲۹	۶	۲۰	۶	۱۵	۶	۱۰	۶	۵	۶	۰	۵	۵۷	۵	۵۵	۵	۵۲	۵	۵۰	۵	۴۷		
		عشاء(۲)	۷	۲	۶	۵۳	۶	۴۳	۶	۳۳	۶	۳۰	۶	۲۶	۶	۲۳	۶	۱۹	۶	۱۷	۶	۱۰	۶	۱۳	۶	۱۳	۶	۱۱		

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
نومبر	فروری	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	اپریل	اگست
۲	۹	فجر	۴	۵۸	۵	۸	۵	۱۷	۵	۲۴	۵	۲۷	۵	۳۱	۵	۳۴	۵	۳۷	۵	۳۸	۵	۳۹	۵	۴۰	۵	۴۱	۵	۴۲	۳۰	۱۳
۱۶-	+۱۳	طلوع	۵	۵۷	۶	۸	۶	۱۹	۶	۳۲	۶	۳۹	۶	۴۷	۶	۵۷	۷	۸	۷	۱۳	۷	۲۰	۷	۲۶	۷	۳۳	۷	۴۲	۳-	+۵
میل ۱۴°-۵۲'		اشراق	۶	۶	۶	۱۷	۶	۲۸	۶	۴۲	۶	۵۰	۶	۵۹	۷	۱۰	۷	۲۲	۷	۳۰	۷	۳۶	۷	۴۴	۷	۵۳	۸	۳		
		عصر(۱)	۳	۲۰	۳	۲۱	۳	۱۶	۳	۶	۲	۵۸	۲	۴۹	۲	۳۸	۲	۲۵	۲	۱۹	۲	۱۲	۲	۴	۱	۵۶	۱	۴۸		
		عصر(۲)	۴	۲۱	۴	۱۵	۴	۵	۳	۵۲	۳	۴۳	۳	۳۲	۳	۱۹	۳	۴	۲	۵۷	۲	۴۹	۲	۴۱	۲	۳۱	۲	۲۱		
		غروب	۶	۳	۵	۵۲	۵	۴۱	۵	۲۸	۵	۲۱	۵	۱۳	۵	۳	۴	۵۲	۴	۴۶	۴	۴۰	۴	۳۳	۴	۲۷	۴	۱۸		
		عشاء(۱)	۶	۵۰	۶	۴۰	۶	۳۰	۶	۲۲	۶	۱۸	۶	۱۳	۶	۹	۶	۴	۶	۲	۶	۰	۵	۵۸	۵	۵۶	۵	۵۳		
		عشاء(۲)	۷	۲	۶	۵۲	۶	۴۳	۶	۳۶	۶	۳۳	۶	۲۹	۶	۲۶	۶	۲۳	۶	۲۲	۶	۲۱	۶	۲۰	۶	۱۹	۶	۱۸		
اکتوبر	فروری	فجر	۴	۵۸	۵	۸	۵	۱۵	۵	۲۲	۵	۲۵	۵	۲۸	۵	۳۰	۵	۳۳	۵	۳۳	۵	۳۴	۵	۳۵	۵	۳۵	۵	۳۶	۲۷	۱۵
۳۰	۱۲	طلوع	۵	۵۷	۶	۷	۶	۱۷	۶	۲۹	۶	۳۶	۶	۴۳	۶	۵۳	۷	۳	۷	۸	۷	۱۴	۷	۲۰	۷	۲۶	۷	۳۳	۲-	+۴
۱۹-	+۱۳	اشراق	۶	۶	۶	۱۶	۶	۲۸	۶	۴۰	۶	۴۷	۶	۵۶	۷	۶	۷	۱۸	۷	۲۳	۷	۳۰	۷	۳۷	۷	۴۵	۷	۵۵		
میل ۱۴°-۹'		عصر(۱)	۳	۱۹	۳	۲۱	۳	۱۷	۳	۷	۳	۱	۲	۵۲	۲	۴۲	۲	۲۹	۲	۲۳	۲	۱۶	۲	۹	۲	۲	۱	۵۳		
		عصر(۲)	۴	۲۱	۴	۱۵	۴	۷	۳	۵۴	۳	۴۵	۳	۳۵	۳	۲۳	۳	۹	۳	۲	۲	۵۵	۲	۴۷	۲	۳۸	۲	۲۸		
		غروب	۶	۳	۵	۵۳	۵	۴۳	۵	۳۱	۵	۲۴	۵	۱۶	۵	۷	۴	۵۷	۴	۵۲	۴	۴۶	۴	۴۰	۴	۳۴	۴	۲۶		
		عشاء(۱)	۶	۵۰	۶	۴۰	۶	۳۲	۶	۲۴	۶	۲۰	۶	۱۶	۶	۱۳	۶	۹	۶	۷	۶	۵	۶	۴	۶	۲	۶	۰		
		عشاء(۲)	۷	۲	۶	۵۲	۶	۴۵	۶	۳۸	۶	۳۵	۶	۳۲	۶	۳۰	۶	۲۷	۶	۲۷	۶	۲۶	۶	۲۵	۶	۲۵	۶	۲۴		

صبح صادق ———— ۲۸

عرض شمالی		درجہ	٠		١٠		٢٠		٣٠		٣٥		٤٠		٤٥		٥٠		٥٢		٥٤		٥٦		٥٨		٦٠		عرض جنوبی	
اکتوبر	فروری	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	اپریل	اگست
٢٧	١٥	فجر	٤	٥٨	٥	٧	٥	١٤	٥	٢٠	٥	٢٢	٥	٢٤	٥	٢٦	٥	٢٨	٥	٢٨	٥	٢٩	٥	٢٩	٥	٢٩	٥	٢٩		١٩
-١٦	+١٤	طلوع	٥	٥٧	٦	٦	٦	١٦	٦	٢٧	٦	٣٣	٦	٤٠	٦	٤٨	٦	٥٨	٧	٣	٧	٨	٧	١٣	٧	١٩	٧	٢٦	٢٣	١٩
		اشراق	٦	٦	٦	١٥	٦	٢٥	٦	٣٧	٦	٤٤	٦	٥٢	٧	١	٧	١٣	٧	١٨	٧	٢٤	٧	٣٠	٧	٣٨	٧	٤٢	-٣	+٣
میل ١٢° - ٤٦′		عصر (١)	٣	١٨	٣	٢١	٣	١٨	٣	٩	٣	٣	٢	٥٥	٢	٤٥	٢	٣٣	٢	٢٧	٢	٢١	٢	١٤	٢	٧	١	٥٩		
		عصر (٢)	٤	٢١	٤	١٦	٤	٨	٣	٥٦	٣	٤٨	٣	٣٩	٣	٢٧	٣	١٣	٣	٨	٣	٠	٢	٥٣	٢	٤٤	٢	٣٥		
		غروب	٦	٣	٥	٥٣	٥	٤٤	٥	٣٣	٥	٢٧	٥	٢٠	٥	١٢	٥	٢	٤	٥٧	٤	٥٢	٤	٤٧	٤	٤١	٤	٣٤		
		عشاء (١)	٦	٤٩	٦	٤١	٦	٣٣	٦	٢٦	٦	٢٣	٦	٢٠	٦	١٧	٦	١٣	٦	١٢	٦	١١	٦	١٠	٦	٨	٦	٧		
		عشاء (٢)	٧	٢	٦	٥٣	٦	٤٦	٦	٤٠	٦	٣٨	٦	٣٦	٦	٣٤	٦	٣٢	٦	٣٢	٦	٣١	٦	٣١	٦	٣١	٦	٣١		
٢٤	١٨	فجر	٤	٥٩	٥	٧	٥	١٣	٥	١٨	٥	٢٠	٥	٢١	٥	٢٢	٥	٢٣	٥	٢٣	٥	٢٣	٥	٢٣	٥	٢٣	٥	٢٢	٢١	٢١
-١٦	+١٤	طلوع	٥	٥٦	٦	٥	٦	١٤	٦	٢٢	٦	٣٠	٦	٣٦	٦	٤٤	٦	٥٣	٦	٥٧	٧	١	٧	٦	٧	١٢	٧	١٨	٣٠	٢٢
		اشراق	٦	٦	٦	١٤	٦	٢٤	٦	٣٥	٦	٤١	٦	٤٨	٦	٥٧	٧	٧	٧	١٢	٧	١٨	٧	٢٣	٧	٣٠	٧	٣٨	-١	+٣
میل ١١° - ٥٢′		عصر (١)	٣	١٧	٣	٢١	٣	١٨	٣	١١	٣	٥	٢	٥٨	٢	٤٨	٢	٣٧	٢	٣٢	٢	٢٦	٢	٢٠	٢	١٣	٢	٥		
		عصر (٢)	٤	٢٠	٤	١٧	٤	٩	٣	٥٨	٣	٥١	٣	٤٢	٣	٣١	٣	١٩	٣	١٣	٣	٦	٢	٥٩	٢	٥٠	٢	٤٢		
		غروب	٦	٤	٥	٥٥	٥	٤٦	٥	٣٦	٥	٣٠	٥	٢٤	٥	١٦	٥	٧	٥	٢	٤	٥٩	٤	٥٣	٤	٤٨	٤	٤٣		
		عشاء (١)	٦	٤٩	٦	٤١	٦	٣٤	٦	٢٨	٦	٢٦	٦	٢٣	٦	٢١	٦	١٨	٦	١٧	٦	١٦	٦	١٦	٦	١٥	٦	١٣		
		عشاء (٢)	٧	١	٦	٥٣	٦	٤٧	٦	٤٢	٦	٤٠	٦	٣٩	٦	٣٨	٦	٣٧	٦	٣٧	٦	٣٧	٦	٣٧	٦	٣٧	٦	٣٨		

عرض شمالی اکتوبر	فروری	درجہ / وقت	۰ گھنٹہ	۰ منٹ	۱۰ گھنٹہ	۱۰ منٹ	۲۰ گھنٹہ	۲۰ منٹ	۳۰ گھنٹہ	۳۰ منٹ	۳۵ گھنٹہ	۳۵ منٹ	۴۰ گھنٹہ	۴۰ منٹ	۴۵ گھنٹہ	۴۵ منٹ	۵۰ گھنٹہ	۵۰ منٹ	۵۲ گھنٹہ	۵۲ منٹ	۵۴ گھنٹہ	۵۴ منٹ	۵۶ گھنٹہ	۵۶ منٹ	۵۸ گھنٹہ	۵۸ منٹ	۶۰ گھنٹہ	۶۰ منٹ	عرض جنوبی اپریل	اگست
۲۱	۲۱	فجر	۴	۵۹	۵	۹	۵	۱۱	۵	۱۵	۵	۱۷	۵	۱۷	۵	۱۸	۵	۱۰	۵	۱۸	۵	۱۷	۵	۱۷	۵	۱۶	۵	۱۵	۱۹	۲۰
-۱۵	+۱۳	طلوع	۵	۵۶	۶	۵	۶	[illegible]	۶	۲۲	۶	۲۷	۶	۳۳	۶	۳۹	۶	۴۷	۶	۵۱	۶	۵۵	۶	۰	۷	۵	۷	۱۰	-۱	۳۵
میل ۱۰-۴۹		اشراق	۶	۶	۶	۱۳	۶	[illegible]	۶	[illegible]	۶	۳۸	۶	۴۵	۶	۵۲	۷	۲	۷	۶	۷	۱۱	۷	۱۴	۷	۲۳	۷	۳۰	۱۷	+۲
		عصر(۱)	۳	۱۶	۳	۲۱	۳	۱۱	۳	۱۲	۳	۷	۳	۰	۲	۵۲	۲	۴۱	۲	۲۶	۲	۳۱	۲	۲۵	[illegible]	۱۸	۲	۱۱		
		عصر(۲)	۳	۲۰	۴	۱۷	۴	۱۱	۴	۱	۳	۵۲	۳	۴۰	۳	۳۶	۳	۲۲	۳	۱۸	۳	۱۱	۳	۵	۲	۵۷	۲	۴۵		
		غروب	۶	۳	۵	۵۵	۵	۴۷	۵	۳۸	۵	۳۳	۵	۲۷	۵	۲۱	۵	۱۳	۵	۹	۵	۵	۵	۰	۴	۵۵	۴	۵۰		
		عشاء(۱)	[illegible]	۳۵	۶	۴۲	۶	۳۶	۶	۳۰	۶	۲۹	۶	۲۷	۶	۲۵	۶	۲۳	۶	۲۳	۶	۲۲	۶	۲۳	۶	۲۱	۶	۲۱		
		عشاء(۲)	۷	۱	۶	۵۳	۶	۴۹	۶	۴۵	۶	۴۳	۶	۴۳	۶	۴۲	۶	۴۲	۶	۴۲	۶	۴۳	۶	۴۳	۶	۴۴	۶	۴۵		
۱۸	۲۳	فجر	۴	۵۹	۵	۵	۵	۱۰	۵	۱۳	۵	۱۳	۵	۱۳	۵	۱۳	۵	۱۳	۵	۱۳	۵	۱۱	۵	۱۰	۵	۹	۵	۷	۱۵	۲۷
-۱۵	+۱۳	طلوع	۵	۵۶	۶	۳	۶	۱۱	۶	۱۹	۶	۲۳	۶	۲۹	۶	۳۵	۶	۴۲	۶	۴۵	۶	۴۹	۶	۵۳	۶	۵۷	۷	۲	۱۴	۲۸
میل ۹-۴۵		اشراق	۶	[illegible]	۶	۱۳	۶	۲۰	۶	۲۹	۶	۳۵	۶	۴۱	۶	۴۸	۶	۵۶	۷	۰	۷	۵	۷	۱۰	۷	۱۵	۷	۲۱	۰	+۱
		عصر(۱)	۳	۱۵	۳	۲۰	۳	۲۰	۳	۱۳	۳	۱۰	۳	۳	۲	۵۵	۲	۴۵	۲	۴۰	۲	۳۵	۲	۳۰	۲	۲۳	۲	۱۷		
		عصر(۲)	۳	۱۹	۴	۱۷	۴	۱۲	۴	۳	۳	۵۷	۳	۴۹	۳	۴۰	۳	۲۸	۳	۲۳	۳	۱۷	۳	۱۱	۳	۴	۲	۵۶		
		غروب	[illegible]	[illegible]	۵	۵۷	۵	۴۹	۵	۴۱	۵	۳۷	۵	۳۱	۵	۲۵	۵	۱۸	۵	۱۵	۵	۱۱	۵	۷	۵	۳	۴	۵۸		
		عشاء(۱)	۶	۲۹	۶	۴۲	۶	۳۷	۶	۳۳	۶	۳۱	۶	۳۰	۶	۲۹	۶	۲۸	۶	۲۸	۶	۲۸	۶	۲۸	۶	۲۸	۶	۲۸		
		عشاء(۲)	۷	۱	۶	۵۵	۶	۵۰	۶	۴۷	۶	۴۶	۶	۴۶	۶	۴۶	۶	۴۷	۶	۴۸	۶	۴۹	۶	۵۰	۶	۵۱	۶	۵۳		

صبح صادق ——— ۵۰

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
اکتوبر	فروری	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	اپریل	اگست
۱۵	۲۷	فجر	۴	۵۹	۵	۵	۵	۸	۵	۱۰	۵	۱۱	۵	۱۱	۵	۱۰	۵	۸	۵	۷	۵	۵	۵	۴	۵	۲	۵	۰	۱۲	۳۰
-۱۴	+۱۳	طلوع	۵	۵۷	۶	۳	۶	۹	۶	۱۶	۶	۲۱	۶	۲۵	۶	۳۱	۶	۳۷	۶	۴۰	۶	۴۳	۶	۴۶	۶	۵۰	۶	۵۴	۱۱	+۱
		اشراق	۶	۶	۶	۱۱	۶	۱۶	۶	۲۴	۶	۳۱	۶	۳۰	۶	۴۳	۶	۵۱	۶	۵۴	۶	۵۸	۷	۳	۷	۸	۷	۱۳	+۱	۳۱
	میل ۸-۴۹	عصر (۱)	۳	۱۳	۳	۲۰	۳	۲۱	۳	۱۹	۳	۱۳	۳	۶	۲	۵۹	۲	۴۹	۲	۴۵	۲	۴۰	۲	۳۵	۲	۲۹	۲	۲۳		۰
		عصر (۲)	۴	۱۹	۴	۱۸	۴	۱۳	۴	۵	۳	۵۹	۳	۵۲	۳	۴۴	۳	۳۳	۳	۲۸	۳	۲۳	۳	۱۷	۳	۱۱	۳	۳		
		غروب	۶	۳	۵	۵۷	۵	۵۱	۵	۴۳	۵	۳۹	۵	۳۵	۵	۲۹	۵	۲۳	۵	۲۰	۵	۱۷	۵	۱۳	۵	۱۰	۵	۶		
		عشاء (۱)	۶	۴۹	۶	۴۳	۶	۳۹	۶	۳۶	۶	۳۴	۶	۳۳	۶	۳۳	۶	۳۳	۶	۳۳	۶	۳۴	۶	۳۵	۶	۳۵	۶	۳۶		
		عشاء (۲)	۷	۱	۶	۵۵	۶	۵۲	۶	۵۰	۶	۴۹	۶	۴۹	۶	۵۰	۶	۵۲	۶	۵۳	۶	۵۵	۶	۵۶	۶	۵۸	۷	۰		
اکتوبر	مارچ	فجر	۵	۰	۵	۴	۵	۷	۵	۸	۵	۸	۵	۷	۵	۶	۵	۲	۵	۱	۴	۵۹	۴	۵۷	۴	۵۵	۴	۵۲	اپریل	ستمبر
۱۲	۱	طلوع	۵	۵۶	۶	۲	۶	۷	۶	۱۳	۶	۱۷	۶	۲۱	۶	۲۵	۶	۳۱	۶	۳۳	۶	۳۶	۶	۳۹	۶	۴۳	۶	۴۶	۹	۲
-۱۳	+۱۲	اشراق	۶	۶	۶	۱۱	۶	۱۷	۶	۲۲	۶	۲۸	۶	۳۳	۶	۳۹	۶	۴۵	۶	۴۸	۶	۵۳	۶	۵۶	۷	۰	۷	۵	۸	۳
	میل ۷-۳۲	عصر (۱)	۳	۱۳	۳	۲۰	۳	۲۱	۳	۱۸	۳	۱۴	۳	۹	۳	۲	۲	۵۳	۲	۴۹	۲	۴۵	۲	۴۰	۲	۳۵	۲	۲۹	+۲	-۱
		عصر (۲)	۴	۱۹	۴	۱۸	۴	۱۳	۴	۷	۴	۲	۳	۵۶	۳	۴۸	۳	۳۸	۳	۳۳	۳	۲۹	۳	۲۳	۳	۱۸	۳	۱۰		
		غروب	۶	۴	۵	۵۸	۵	۵۳	۵	۴۷	۵	۴۳	۵	۳۹	۵	۳۵	۵	۲۹	۵	۲۷	۵	۲۴	۵	۲۱	۵	۱۸	۵	۱۳		
		عشاء (۱)	۶	۴۸	۶	۴۲	۶	۴۰	۶	۳۸	۶	۳۸	۶	۳۷	۶	۳۸	۶	۳۹	۶	۳۹	۶	۴۰	۶	۴۱	۶	۴۲	۶	۴۳		
		عشاء (۲)	۷	۰	۶	۵۶	۶	۵۳	۶	۵۲	۶	۵۲	۶	۵۳	۶	۵۴	۶	۵۸	۶	۵۹	۷	۱	۷	۳	۷	۵	۷	۸		

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
اکتوبر	مارچ	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	اپریل	ستمبر
۹	۳	فجر	۵	۰	۵	۳	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۵	۳	۵	۱	۴	۵۷	۴	۵۵	۴	۵۳	۴	۵۰	۴	۴۷	۴	۴۳	۶	۶
-۱۳	۴	طلوع	۵	۵۶	۶	۱	۶	۶	۶	۱۱	۶	۱۳	۶	۱۷	۶	۲۱	۶	۲۶	۶	۲۸	[illegible]	۳۰	۶	۳۳	۶	۳۵	۶	۳۸	+۲	-۲
+۳		اشراق	۶	۶	۶	۱۰	۶	۱۵	۶	۲۱	۶	۲۵	۶	۲۹	۶	۳۳	۶	۴۰	۶	۴۳	۶	۴۵	۶	۴۹	۶	۵۳	۶	۵۶	۵	
		عصر(۱)	۳	۱۱	۳	۱۹	۳	۲۲	۳	۱۹	۳	۱۶	۳	۱۱	۳	۵	۲	۵۷	۲	۵۴	۲	۵۰	۲	۴۵	۲	۴۰	۲	۳۵	+۳	
		عصر(۲)	۴	۱۸	۴	۱۹	۴	۱۷	۴	۹	۴	۵	۳	۵۹	۳	۵۲	۳	۴۳	۳	۳۹	۳	۳۴	۳	۲۹	۳	۲۴	۳	۱۷		
		غروب	۶	۴	۵	۵۹	۵	۵۴	۵	۴۹	۵	۴۶	۵	۴۳	۵	۳۹	۵	۳۴	۵	۳۲	۵	۳۰	۵	۲۷	۵	۲۵	۵	۲۲		
		عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۴۴	۶	۴۳	۶	۴۱	۶	۴۱	۶	۴۱	۶	۴۲	۶	۴۴	۶	۴۵	۶	۴۶	۶	۴۸	۶	۵۰	۶	۵۳		
		عشاء(۲)	۷	۰	۶	۵۷	۶	۵۵	۶	۵۵	۶	۵۵	۶	۵۷	۶	۵۹	۷	۳	۷	۵	۷	۷	۷	۱۰	۷	۱۳	۷	۱۶		
۶	۶	فجر	۵	۰	۵	۳	۵	۴	۵	۳	۵	۱	۴	۵۹	۴	۵۶	۴	۵۳	۴	۴۹	۴	۴۷	۴	۴۳	۴	۴۰	۴	۳۵	۳	۹
-۱۳	۷	طلوع	۵	۵۷	۶	۰	۶	۴	۶	۸	۶	۱۱	۶	۱۴	۶	۱۷	۶	۲۰	۶	۲۲	۶	۲۴	۶	۲۶	۶	۲۸	۶	۳۰	+۳	-۳
+۱۱		اشراق	۶	۶	۶	۹	۶	۱۳	۶	۱۹	۶	۲۲	۶	۲۵	۶	۲۹	۶	۳۴	۶	۳۶	۶	۳۹	۶	۴۳	۶	۴۵	۶	۴۸	۳	
		عصر(۱)	۳	۹	۳	۱۹	۳	۲۳	۳	۲۱	۳	۱۸	۳	۱۴	۳	۹	۳	۱	۲	۵۸	۲	۵۴	۲	۵۰	۲	۴۶	۲	۴۰	+۴	-
		عصر(۲)	۴	۱۸	۴	۱۹	۴	۱۶	۴	۱۲	۴	۸	۴	۳	۳	۵۶	۳	۴۸	۳	۴۴	۳	۴۰	۳	۳۵	۳	۳۰	۳	۲۴		
		غروب	۶	۳	۶	۰	۵	۵۶	۵	۵۲	۵	۴۹	۵	۴۶	۵	۴۳	۵	۴۰	۵	۳۸	۵	۳۶	۵	۳۳	۵	۳۲	۵	۳۰	،	،
		عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۴۵	۶	۴۳	۶	۴۳	۶	۴۴	۶	۴۵	۶	۴۷	۶	۵۰	۶	۵۱	۶	۵۳	۶	۵۵	۶	۵۷	۷	۰		
		عشاء(۲)	۷	۰	۶	۵۷	۶	۵۶	۶	۵۷	۶	۵۹	۷	۱	۷	۴	۷	۸	۷	۱۱	۷	۱۳	۷	۱۷	۷	۲۰	۷	۲۵		

میل ۰ - ۲۴ (first block)

میل ۵ - ۱۵ (second block)

عرض شمالی		درجہ	۰	۱۰	۲۰	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۲	۵۴	۵۶	۵۸	۶۰	عرض جنوبی	
اکتوبر	مارچ	وقت	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	مارچ	ستمبر
۳	۹	فجر	۵ ۰	۵ ۲	۵ ۲	۵ ۰	۴ ۵۸	۴ ۵۵	۴ ۵۱	۴ ۴۶	۴ ۴۳	۴ ۴۰	۴ ۳۶	۴ ۳۲	۴ ۲۰	۳۱	
-۱۱	+۱۱	طلوع	۵ ۵۷	۶ ۰	۶ ۳	۶ ۶	۶ ۷	۶ ۹	۶ ۱۲	۶ ۱۵	۶ ۱۶	۶ ۱۷	۶ ۱۸	۶ ۲۱	۶ ۲۲	۳۰	۱۲
	۱۰ +۱۰	اشراق	۶ ۶	۶ ۹	۶ ۱۳	۶ ۱۶	۶ ۱۸	۶ ۲۱	۶ ۲۳	۶ ۲۸	۶ ۳۰	۶ ۳۲	۶ ۳۵	۶ ۳۷	۶ ۴۰	+۴	-۴
نیل ۲ - ۱۲		عصر(۱)	۳ ۷	۳ ۱۸	۳ ۲۳	۳ ۲۲	۳ ۲۰	۳ ۱۷	۳ ۱۳	۳ ۵	۳ ۲	۲ ۵۹	۲ ۵۵	۲ ۵۱	۲ [illegible]		
		عصر(۲)	۴ ۱۷	۴ ۱۹	۳ ۱۸	۴ ۱۳	۴ ۱۰	۴ ۶	۴ ۰	۳ ۵۳	۳ ۴۹	۳ ۴۵	۳ ۴۱	۳ ۳۶	۳ ۳۱		
		غروب	۶ ۳	۶ ۰	۵ ۵۷	۵ ۵۴	۵ ۵۳	۵ ۵۱	۵ ۴۸	۵ ۴۵	۵ ۴۲	۵ ۴۳	۵ ۴۲	۵ ۳۹	۵ ۳۸		
		عشاء(۱)	۶ ۴۸	۶ ۴۶	۶ ۴۵	۶ ۴۶	۶ ۴۷	۶ ۴۹	۶ ۵۱	۶ ۵۵	۶ ۵۷	۶ ۵۵	۷ ۲	۷ ۵	۷ [illegible]		
		عشاء(۲)	۷ ۰	۶ ۵۸	۶ ۵۸	۷ ۰	۷ ۲	۷ ۵	۷ ۹	۷ ۳	۷ ۱۷	۷ ۲۰	۷ ۲۳	۷ ۲۸	۷ ۳۳		
ستمبر	مارچ	فجر	۵ ۰	۵ ۱	۵ ۰	۴ ۵۷	۴ ۵۵	۴ ۵۱	۴ ۴۷	۴ ۴۰	۴ ۳۷	۴ ۳۳	۴ ۲۹	۴ ۲۴	۴ ۱۸	مارچ	ستمبر
۳۰	۱۲	طلوع	۵ ۵۷	۵ ۵۹	۶ ۱	۶ ۳	۶ ۵	۶ ۹	۶ ۸	۶ ۹	۶ ۹	۶ ۱۱	۶ ۱۲	۶ ۱۳	۶ ۱۴	۲۸	۱۵
-۱۰	+۱۰ ۱۳	اشراق	۶ ۶	۶ ۸	۶ ۱۰	۶ ۱۳	۶ ۱۵	۶ ۱۷	۶ ۲۰	۶ ۲۳	۶ ۲۴	۶ ۲۶	۶ ۲۸	۶ ۳۰	۶ ۳۲	۲۷	
نیل ۲ - ۵۶	+۹	عصر(۱)	۳ ۵	۳ ۱۸	۳ ۲۳	۳ ۲۴	۳ ۲۲	۳ ۱۹	۳ ۱۵	۳ ۹	۳ ۷	۳ ۳	۳ ۰	۲ ۵۶	۲ ۵۲	+۵	-۵
		عصر(۲)	۴ ۱۶	۴ ۱۹	۴ ۱۹	۴ ۱۶	۴ ۱۳	۴ ۹	۴ ۴	۳ ۵۷	۳ ۵۴	۳ ۵۱	۳ ۴۷	۳ ۴۳	۳ ۳۸		
		غروب	۶ ۳	۶ ۱	۵ ۵۹	۵ ۵۷	۵ ۵۵	۵ ۵۴	۵ ۵۲	۵ ۵۱	۵ ۵۱	۵ ۴۹	۵ ۴۸	۵ ۴۷	۵ ۴۶		
		عشاء(۱)	۶ ۴۸	۶ ۴۷	۶ ۴۷	۶ ۴۹	۶ ۵۰	۶ ۵۳	۶ ۵۶	۷ ۱	۷ ۳	۷ ۶	۷ ۹	۷ ۱۲	۷ ۱۶		
		عشاء(۲)	۷ ۰	۶ ۵۹	۷ ۰	۷ ۳	۷ ۵	۷ ۹	۷ ۱۳	۷ ۲۰	۷ ۲۳	۷ ۲۷	۷ ۳۱	۷ ۳۶	۷ ۴۲		

	عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
	ستمبر	مارچ	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	مارچ	ستمبر
میل ۰ - ۲۰	۲۷	۱۵	فجر	۵	۰	۵	۰	۴	۵۸	۴	۵۵	۴	۵۱	۴	۴۷	۴	۴۲	۴	۳۳	۴	۳۰	۴	۲۶	۴	۲۱	۴	۱۶	۴	۹	۲۵	
	-۹	۱۶	طلوع	۵	۵۷	۵	۵۸	۵	۵۹	۶	۱	۶	۱	۶	۲	۶	۳	۶	۴	۶	۴	۶	۴	۶	۵	۶	۵	۶	۶	۲۳	۱۸
		+۹	اشراق	۶	۶	۶	۷	۶	۹	۶	۱۱	۶	۱۲	۶	۱۳	۶	۱۵	۶	۱۷	۶	۱۸	۶	۱۹	۶	۲۱	۶	۲۲	۶	۲۴	+۶	-۶
			عصر(۱)	۳	۳	۳	۱۷	۳	۲۲	۳	۲۵	۳	۲۴	۳	۲۲	۳	۱۸	۳	۱۳	۳	۱۱	۳	۸	۳	۵	۳	۱	۲	۵۸		
			عصر(۲)	۴	۱۵	۴	۲۰	۴	۲۰	۴	۱۸	۴	۱۶	۴	۱۲	۴	۸	۴	۲	۳	۵۹	۳	۵۶	۳	۵۳	۳	۴۹	۳	۴۵		
			غروب	۶	۳	۶	۲	۶	۱	۵	۵۵	۵	۵۹	۵	۵۸	۵	۵۷	۵	۵۶	۵	۵۶	۵	۵۶	۵	۵۵	۵	۵۵	۵	۵۴		
			عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۴۷	۶	۴۸	۶	۵۱	۶	۵۳	۶	۵۷	۰	۱	۷	۷	۷	۹	۷	۱۲	۷	۱۶	۷	۲۰	۷	۲۵		
			عشاء(۲)	■	۰	■	۰	۷	۲	۷	۵	۷	۹	۷	۱۳	۷	۱۸	۷	۲۶	۷	۳۰	۷	۳۴	۷	۳۹	۷	۴۴	۷	۵۱		
میل جنوبی ۰ - ۲۰	۲۴	۱۸	فجر	۵	۰	۵	۰	۴	۵۶	۴	۵۲	۴	۴۸	۴	۴۳	۴	۳۷	۴	۲۸	۴	۲۳	۴	۱۹	۴	۱۳	۴	۷	۴	۰	۲۲	۲۱
	-۸	۱۹	طلوع	۵	۵۷	۵	۵۷	۵	۵۷	۵	۵۸	۵	۵۸	۵	۵۸	۵	۵۸	۵	۵۸	۵	۵۸	۵	۵۸	۵	۵۸	۵	۵۸	۵	۵۸	۳۱	
		+۸	اشراق	۶	۶	۶	۶	۶	۷	۶	۸	۶	۹	۶	۹	۶	۱۰	۶	۱۲	۶	۱۲	۶	۱۳	۶	۱۴	۶	۱۵	۶	۱۵	+۷	-۷
			عصر(۱)	۳	۱	۳	۱۶	۳	۲۴	۳	۲۶	۳	۲۶	۳	۲۴	۳	۲۱	۳	۱۷	۳	۱۵	۳	۱۳	۳	۱۰	۳	۶	۳	۳		
			عصر(۲)	۴	۱۴	۴	۲۰	۴	۲۱	۴	۲۰	۴	۱۸	۴	۱۵	۴	۱۳	۴	۷	۴	۴	۴	۲	۳	۵۹	۳	۵۶	۳	۵۲		
			غروب	۶	۳	۶	۳	۶	۳	۶	۲	۶	۲	۶	۲	۶	۲	۶	۲	۶	۲	۶	۲	۶	۲	۶	۲	۶	۲		
			عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۴۸	۶	۵۰	۶	۵۳	۶	۵۷	۷	۱	۷	۶	۷	۱۲	۷	۱۶	۷	۱۹	۷	۲۳	۷	۲۸	۷	۳۴		
			عشاء(۲)	۷	۰	۷	۰	۷	۴	۷	۸	۷	۱۳	۷	۱۷	۷	۲۳	۷	۳۲	۷	۳۶	۷	۴۱	۷	۴۷	۷	۵۳	۸	۰		

زمانی صبح صادق

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
ستمبر	مارچ	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	مارچ	ستمبر
۲۱	۲۱	فجر	۵	۰	۴	۵۹	۴	۵۴	۴	۴۹	۴	۴۵	۴	۳۹	۴	۳۲	۴	۲۲	۴	۱۷	۴	۱۲	۴	۶	۳	۵۹	۳	۵۱	۱۹	۲۴
-۷	۲۲	طلوع	۵	۵۷	۵	۵۶	۵	۵۶	۵	۵۵	۵	۵۵	۵	۵۳	۵	۵۳	۵	۵۳	۵	۵۲	۵	۵۲	۵	۵۱	۵	۵۰	۵	۵۰	۱۸	
	+۷	اشراق	۶	۶	۶	۵	۶	۵	۶	۵	۶	۵	۶	۵	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۶	۷	۶	۷	۶	۷	+۸	-۸
		عصر(۱)	۳	۱	۳	۱۵	۳	۲۳	۳	۲۸	۳	۲۸	۳	۲۷	۳	۲۳	۳	۲۱	۳	۱۹	۳	۱۷	۳	۱۴	۳	۱۲	۳	۹		
		عصر(۲)	۴	۱۳	۴	۲۰	۴	۲۲	۴	۲۲	۴	۲۱	۴	۱۹	۴	۱۶	۴	۱۱	۴	۹	۴	۷	۴	۴	۴	۲	۳	۵۸		
		غروب	۶	۳	۶	۳	۶	۴	۶	۵	۶	۵	۶	۶	۶	۷	۶	۷	۶	۸	۶	۸	۶	۹	۶	۱۰	۶	۱۰		
		عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۴۹	۶	۵۲	۶	۵۷	۷	۰	۷	۵	۷	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۲	۷	۲۶	۷	۳۱	۷	۳۶	۷	۴۳		
		عشاء(۲)	۷	۰	۷	۱	۷	۴	۷	۱۱	۷	۱۵	۷	۲۱	۷	۲۸	۷	۳۸	۷	۴۳	۷	۴۸	۷	۵۴	۸	۱	۸	۹		
۱۸	۲۴	فجر	۵	۰	۴	۵۸	۴	۵۳	۴	۴۶	۴	۴۱	۴	۳۵	۴	۲۶	۴	۱۶	۴	۱۱	۴	۵	۳	۵۸	۳	۵۰	۳	۴۱	۱۶	۲۷
-۶	۲۵	طلوع	۵	۵۷	۵	۵۵	۵	۵۴	۵	۵۲	۵	۵۱	۵	۵۰	۵	۴۸	۵	۴۷	۵	۴۶	۵	۴۵	۵	۴۴	۵	۴۳	۵	۴۳	۱۵	
	+۶	اشراق	۶	۶	۶	۴	۶	۳	۶	۲	۶	۲	۶	۲	۶	۱	۶	۰	۶	۰	۶	۰	۶	۰	۵	۵۹	۵	۵۹	+۹	-۹
		عصر(۱)	۳	۳	۳	۱۴	۳	۲۴	۳	۲۹	۳	۲۹	۳	۲۹	۳	۲۷	۳	۲۴	۳	۲۳	۳	۲۱	۳	۱۹	۳	۱۷	۳	۱۴		
		عصر(۲)	۴	۱۵	۴	۲۰	۴	۲۳	۴	۲۴	۴	۲۳	۴	۲۲	۴	۱۹	۴	۱۶	۴	۱۴	۴	۱۳	۴	۱۰	۴	۸	۴	۵		
		غروب	۶	۳	۶	۵	۶	۶	۶	۸	۶	۹	۶	۱۰	۶	۱۲	۶	۱۳	۶	۱۴	۶	۱۵	۶	۱۶	۶	۱۷	۶	۱۸		
		عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۵۰	۶	۵۴	۷	۰	۷	۴	۷	۹	۷	۱۶	۷	۲۳	۷	۲۸	۷	۳۳	۷	۳۹	۷	۴۵	۷	۵۲		
		عشاء(۲)	۷	۰	۷	۲	۷	۷	۷	۱۳	۷	۱۹	۷	۲۵	۷	۳۴	۷	۴۴	۷	۴۹	۷	۵۵	۸	۲	۸	۱۰	۸	۱۹		

میل شمالی ۰ - ۳۵

میل ۱ - ۳۵

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۳		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
ستمبر	مارچ	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	مارچ	ستمبر
۱۵	۲۷	فجر	۵	۰	۴	۵۷	۴	۵۲	۴	۳۳	۴	۳۷	۴	۳۰	۴	۲۱	۴	۱۰	۴	۴	۳	۵۷	۳	۵۰	۳	۴۱	۳	۳۱	۱۳	۳۰
-۵	۲۸	طلوع	۵	۵۷	۵	۵۵	۵	۵۲	۵	۴۹	۵	۴۸	۵	۴۶	۵	۴۳	۵	۴۱	۵	۳۹	۵	۳۸	۵	۳۷	۵	۳۶	۵	۳۳	+۹	-۱۰
	+۵	اشراق	۶	۶	۶	۴	۶	۲	۶	۰	۵	۵۹	۵	۵۸	۵	۵۶	۵	۵۵	۵	۵۴	۵	۵۴	۵	۵۳	۵	۵۲	۵	۵۱		
میل ۴°-۵۶ʹ		عصر(۱)	۳	۵	۳	۱۳	۳	۲۲	۳	۳۰	۳	۳۱	۳	۳۱	۳	۳۰	۳	۲۸	۳	۲۶	۳	۲۵	۳	۲۳	۳	۲۱	۳	۱۹		
		عصر(۲)	۴	۱۶	۴	۲۰	۴	۲۴	۴	۲۶	۴	۲۶	۴	۲۵	۴	۲۳	۴	۲۰	۴	۱۹	۴	۱۸	۳	۱۶	۴	۱۴	۴	۱۲		
		غروب	۶	۳	۶	۵	۶	۸	۶	۱۱	۶	۱۲	۶	۱۳	۶	۱۶	۶	۱۹	۶	۲۱	۶	۲۲	۶	۲۳	۶	۲۴	۶	۲۶		
		عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۵۱	۶	۵۵	۷	۲	۷	۷	۷	۱۳	۷	۲۱	۷	۳۰	۷	۳۵	۷	۴۰	۷	۴۶	۷	۵۳	۸	۱		
		عشاء(۲)	۷	۰	۷	۳	۷	۸	۷	۱۷	۷	۲۳	۷	۳۰	۷	۳۹	۷	۵۰	۷	۵۶	۸	۳	۸	۱۰	۸	۱۹	۸	۲۹		
۱۳	۳۰	فجر	۵	۰	۴	۵۶	۴	۵۰	۴	۴۰	۴	۳۳	۴	۲۶	۴	۱۶	۴	۳	۳	۵۷	۳	۵۰	۳	۴۱	۳	۳۲	۳	۲۰	مارچ	اکتوبر
-۴	۳۱	طلوع	۵	۵۷	۵	۵۴	۵	۵۱	۵	۴۷	۵	۴۵	۵	۴۲	۵	۳۹	۵	۳۶	۵	۳۴	۵	۳۲	۵	۲۹	۵	۲۷	۵	۲۶	۱۰	۳
	+۴	اشراق	۶	۶	۶	۳	۶	۰	۵	۵۸	۵	۵۶	۵	۵۴	۵	۵۲	۵	۵۰	۵	۴۹	۵	۴۸	۵	۴۶	۵	۴۵	۵	۴۳	+۱۰	-۱۱
میل ۴°-۳ʹ		عصر(۱)	۳	۷	۳	۱۲	۳	۲۳	۳	۳۱	۳	۳۲	۳	۳۳	۳	۳۳	۳	۳۱	۳	۳۰	۳	۲۹	۳	۲۸	۳	۲۶	۳	۲۴		
		عصر(۲)	۴	۱۷	۴	۱۹	۴	۲۵	۴	۲۸	۴	۲۸	۴	۲۸	۴	۲۷	۴	۲۵	۴	۲۴	۴	۲۳	۴	۲۱	۴	۲۰	۴	۱۸		
		غروب	۶	۳	۶	۶	۶	۹	۶	۱۳	۶	۱۵	۶	۱۸	۶	۲۱	۶	۲۴	۶	۲۶	۶	۱۸	۶	۳۱	۶	۳۳	۶	۳۴		
		عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۵۲	۶	۵۷	۷	۵	۷	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۶	۷	۳۷	۷	۴۲	۷	۴۸	۷	۵۳	۸	۲	۸	۱۱		
		عشاء(۲)	۷	۰	۷	۳	۷	۱۰	۷	۲۰	۷	۲۶	۷	۳۴	۷	۴۳	۷	۵۷	۸	۳	۸	۱۰	۸	۱۹	۸	۲۸	۸	۴۰		

صبح صادق

عشاء	عشاء	غروب	عصر	عصر	زوال	طلوع	ابتداء	عشاء	عشاء	غروب	عصر	عصر	زوال	طلوع	ابتداء
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٩	٨	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٨	٨	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٨	٨	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٨	٨	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٨	٨	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٨	٨	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٨	٨	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٨	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٨	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٨	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٨	٧	٤	٦	١	٥	٥	٦	٨	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٧	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٧	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٧	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٧	١	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٧	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٧	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٧	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٧	٧	٤	٦	٦		٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٧	٧	٤	٦	٦	٥	٥	٦	٧	٤	٤	٦	١	٥	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٧	٤	٤	٦	٦	٤	٥	٦	٧	٤	٤	٦	٦	٤	٥	٦
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٧	٤	٤	٦	٦	٤	٥	٥	٧	٤	٤	٦	٦	٤	٥	٥

میل [illegible] ٥٠٩ — میل [illegible]

صبح صادق ——— ٥٠

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
ستمبر	اپریل	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	مارچ	اکتوبر
۳	۱	فجر	۴	۵۹	۴	۵۳	۴	۴۴	۴	۳۱	۴	۲۳	۴	۱۳	۴	۰	۳	۴۳	۳	۳۵	۳	۲۶	۳	۱۵	۳	۲	۲	۴۶	۱	۱۱
-۱	۹	طلوع	۵	۵۶	۵	۵۱	۵	۴۵	۵	۳۹	۵	۳۵	۵	۳۱	۵	۲۵	۵	۱۹	۵	۱۶	۵	۱۳	۵	۹	۵	۶	۵	۱		-۱۳
	-۲	اشراق	۶	۰	۶		۵	۵۵	۵	۴۹	۵	۴۶	۵	۴۲	۵	۳۸	۵	۳۳	۵	۳۱	۵	۲۸	۵	۲۶	۵	۲۳	۵	۱۹	+۱۳	۱۲
		عصر(۱)	۳	۱۲	۳	۷	۳	۲۳	۳	۳۲	۳	۳۷	۳	۳۹	۳	۴۰	۳	۴۱	۳	۴۱	۳	۴۰	۳	۴۰	۳	۴۰	۳	۳۹		-۱۴
		عصر(۲)	۴	۱۸	۴	۱۹	۴	۲۷	۴	۳۳	۴	۳۵	۴	۳۶	۴	۳۷	۴	۳۷	۴	۳۷	۴	۳۷	۴	۳۷	۴	۳۷	۴	۳۶		
		غروب	۶	۴	۶	۹	۶	۱۵	۶	۲۱	۶	۲۵	۶	۲۹	۶	۳۵	۶	۴۱	۶	۴۴	۶	۴۷	۶	۵۱	۶	۵۳	۶	۵۹		
		عشاء(۱)	۶	۴۸	۶	۵۵	۷	۳	۷	۱۴	۷	۲۱	۷	۳۰	۷	۴۱	۷	۵۵	۸	۲	۸	۱۰	۸	۱۸	۸	۲۹	۸	۴۱		
		عشاء(۲)	۷	۱	۷	۷	۷	۱۶	۷	۲۹	۷	۳۷	۷	۴۷	۸	۰	۸	۱۷	۸	۲۵	۸	۳۴	۸	۴۵	۸	۵۸	۹	۱۴		
اگست	اپریل	فجر	۴	۵۹	۴	۵۲	۴	۴۲	۴	۲۸	۴	۱۹	۴	۹	۳	۵۵	۳	۳۷	۳	۲۸	۳	۱۷	۳	۶	۲	۵۱	۲	۳۴	فروری	اکتوبر
۲۱	۱۱	طلوع	۵	۵۷	۵	۵۰	۵	۴۳	۵	۳۶	۵	۳۲	۵	۲۷	۵	۲۱	۵	۱۴	۵	۱۱	۵	۷	۵	۳	۴	۵۸	۴	۵۳	۲۷	۱۴
۰	+۱	اشراق	۶	۶	۶	۰	۵	۵۳	۵	۴۷	۵	۴۳	۵	۳۹	۵	۳۳	۵	۲۸	۵	۲۵	۵	۲۲	۵	۱۹	۵	۱۶	۵	۱۲	+۱۴	۱۵
		عصر(۱)	۳	۱۴	۳	۵	۳	۲۳	۳	۳۴	۳	۳۸	۳	۴۱	۳	۴۳	۳	۴۴	۳	۴۴	۳	۴۴	۳	۴۴	۳	۴۴	۳	۴۳		-۱۴
		عصر(۲)	۴	۱۸	۴	۱۹	۴	۲۸	۴	۳۵	۴	۳۷	۴	۳۹	۴	۴۰	۴	۴۱	۴	۴۲	۴	۴۲	۴	۴۲	۴	۴۳	۴	۴۲		
		غروب	۶	۳	۶	۱۰	۶	۱۶	۶	۲۴	۶	۲۸	۶	۳۳	۶	۳۹	۶	۴۶	۶	۴۹	۶	۵۳	۶	۵۷	۷	۲	۷	۷		
		عشاء(۱)	۶	۴۹	۶	۵۵	۷	۵	۷	۱۷	۷	۲۵	۷	۳۴	۷	۴۶	۸	۱	۸	۹	۸	۱۷	۸	۲۷	۸	۳۸	۸	۵۱		
		عشاء(۲)	۷	۱	۷	۸	۷	۱۸	۷	۳۲	۷	۴۱	۷	۵۱	۸	۵	۸	۲۳	۸	۳۲	۸	۴۳	۸	۵۴	۹	۹	۹	۲۶		

میل ۵ - ۲۶

میل ۸ - ۳۱

صبح صادق

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
اگست	اپریل	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	فروری	اکتوبر
۲۸	۴	فجر	۴	۵۹	۴	۵۱	۴	۴۰	۴	۲۵	۴	۱۲	۴	۴	۳	۴۹	۳	۲۰	۳	۲۰	۳	۹	۲	۵۲	۲	۳۰	۲	۲۰	۲۵	۱۷
+۱		طلوع	۵	۵۷	۵	۵۰	۵	۴۲	۵	۳۴	۵	۲۹	۵	۲۳	۵	۱۶	۵	۹	۵	۵	۵	۱	۴	۵۶	۴	۵۱	۴	۴۵	۲۴	۱۸
		اشراق	۶	۶	۵	۵۹	۵	۵۲	۵	۴۴	۵	۴۰	۵	۳۵	۵	۲۹	۵	۲۳	۵	۲۰	۵	۱۶	۵	۱۲	۵	۸	۵	۴	+۱۳	-۱۵
میل ۹° - ۳۶		عصر (۱)	۳	۱۵	۳	۳	۳	۲۲	۳	۲۵	۳	۳۹	۳	۴۳	۳	۴۵	۳	۴۷	۳	۴۷	۳	۴۸	۳	۴۸	۳	۴۸	۳	۴۸		
		عصر (۲)	۴	۱۹	۴	۱۹	۴	۲۹	۴	۳۷	۴	۳۹	۴	۴۲	۴	۴۳	۴	۳۵	۴	۴۶	۴	۴۶	۴	۴۷	۴	۴۷	۴	۴۸		
		غروب	۶	۳	۶	۱۰	۶	۱۸	۶	۲۶	۶	۳۱	۶	۳۷	۶	۴۴	۶	۵۱	۶	۵۵	۶	۵۹	۷	۳	۷	۹	۷	۱۵		
		عشاء (۱)	۶	۴۹	۶	۵۶	۷	۶	۷	۲۰	۷	۲۸	۷	۳۹	۷	۵۱	۸	۸	۸	۱۶	۸	۲۵	۸	۲۵	۸	۳۸	۹	۲		
		عشاء (۲)	۷	۱	۷	۹	۷	۲۰	۷	۳۵	۷	۴۴	۷	۵۶	۸	۱۱	۸	۳۰	۸	۴۰	۸	۵۱	۹	۳	۹	۲۰	۹	۴۰		
۲۵	۱۷	فجر	۴	۵۹	۴	۵۰	۴	۳۸	۴	۲۳	۴	۱۲	۴	۰	۳	۴۴	۳	۲۳	۳	۱۲	۳	۰	۲	۴۴	۲	۲۸	۲	۶	۲۲	۲۱
+۲		طلوع	۵	۵۷	۵	۴۹	۵	۴۱	۵	۳۱	۵	۲۶	۵	۱۹	۵	۱۲	۵	۳	۴	۵۹	۴	۵۴	۴	۴۹	۴	۴۳	۴	۳۷	۲۱	۳۰
		اشراق	۶	۶	۵	۵۸	۵	۵۰	۵	۴۳	۵	۳۷	۵	۳۱	۵	۲۵	۵	۱۷	۵	۱۳	۵	۱۰	۵	۶	۵	۱	۴	۵۶	+۱۳	-۱۵
میل ۱۰° - ۳۹		عصر (۱)	۳	۱۶	۳	۳	۳	۲۲	۳	۳۵	۳	۴۰	۳	۴۴	۳	۴۷	۳	۴۹	۳	۵۰	۳	۵۱	۳	۵۱	۳	۵۲	۳	۵۳		
		عصر (۲)	۴	۲۰	۴	۲۰	۴	۲۹	۴	۳۸	۴	۴۱	۴	۴۴	۴	۴۷	۴	۴۹	۴	۵۰	۴	۵۱	۴	۵۱	۴	۵۲	۴	۵۳		
		غروب	۶	۳	۶	۱۱	۶	۱۹	۶	۲۹	۶	۳۴	۶	۴۱	۶	۴۸	۶	۵۷	۷	۱	۷	۶	۷	۱۱	۷	۱۶	۷	۲۳		
		عشاء (۱)	۶	۴۹	۶	۵۷	۷	۸	۷	۲۳	۷	۳۲	۷	۴۳	۷	۵۶	۸	۱۴	۸	۲۳	۸	۳۳	۸	۴۴	۸	۵۷	۹	۱۴		
		عشاء (۲)	۷	۱	۷	۱۰	۷	۲۲	۷	۳۷	۷	۴۸	۸	۰	۸	۱۶	۸	۳۷	۸	۴۸	۹	۰	۹	۱۴	۹	۳۲	۹	۵۴		

عرض شمالی: اگست	اپریل	درجہ / وقت	۰ گھنٹہ	۰ منٹ	۱۰ گھنٹہ	۱۰ منٹ	۲۰ گھنٹہ	۲۰ منٹ	۳۰ گھنٹہ	۳۰ منٹ	۳۵ گھنٹہ	۳۵ منٹ	۴۰ گھنٹہ	۴۰ منٹ	۴۵ گھنٹہ	۴۵ منٹ	۵۰ گھنٹہ	۵۰ منٹ	۵۲ گھنٹہ	۵۲ منٹ	۵۴ گھنٹہ	۵۴ منٹ	۵۶ گھنٹہ	۵۶ منٹ	۵۸ گھنٹہ	۵۸ منٹ	۶۰ گھنٹہ	۶۰ منٹ	عرض جنوبی: فروری	اکتوبر
۲۲	۲۰	فجر	۴	۵۹	۴	۴۹	۴	۳۷	۴	۱۹	۴	۹	۳	۵۵	۳	۳۹	۳	۱۶	۳	۳	۲	۵۱	۲	۳۶	۲	۱۶	۱	۵۰	۱۹	۲۳
+۳	-۱	طلوع	۵	۵۷	۵	۴۸	۵	۳۹	۵	۲۹	۵	۲۳	۵	۱۶	۵	۸	۴	۵۸	۴	۵۳	۴	۴۸	۴	۴۲	۴	۳۶	۴	۲۹	۱۸	۲۴
میل ۱۱ - ۰م		اشراق	۶	۶	۵	۵۸	۵	۴۹	۵	۳۹	۵	۳۴	۵	۲۸	۵	۲۱	۵	۱۲	۵	۸	۵	۳	۴	۵۹	۴	۵۲	۴	۳۸	+۱۳	-۱۶
		عصر(۱)	۳	۱۷	۳	۷	۳	۲۱	۳	۲۵	۳	۳۱	۳	۳۶	۳	۴۹	۳	۵۲	۳	۵۳	۳	۵۴	۳	۵۵	۳	۵۶	۳	۵۶		
		عصر(۲)	۴	۲۰	۴	۲۰	۴	۳۰	۴	۳۹	۴	۴۳	۴	۴۶	۴	۵۰	۴	۵۳	۴	۵۴	۴	۵۵	۴	۵۶	۴	۵۷	۴	۵۹		
		غروب	۶	۳	۶	۱۲	۶	۲۱	۶	۳۱	۶	۳۷	۶	۴۴	۶	۵۲	۷	۲	۷	۷	۷	۱۲	۷	۱۸	۷	۲۴	۷	۳۱		
		عشاء(۱)	۶	۴۹	۶	۵۸	۷	۱۰	۷	۲۶	۷	۳۵	۷	۴۷	۸	۲	۸	۲۱	۸	۳۰	۸	۴۱	۸	۵۳	۹	۸	۹	۲۶		
		عشاء(۲)	۷	۱	۷	۱۱	۷	۲۳	۷	۴۱	۷	۵۱	۸	۵	۸	۲۱	۸	۴۳	۸	۵۶	۹	۹	۹	۲۳	۹	۴۳	۱۰	۱۰		
۱۹	۲۳	فجر	۴	۵۸	۴	۴۸	۴	۳۵	۴	۱۶	۴	۵	۳	۵۱	۳	۳۳	۳	۹	۲	۵۶	۲	۴۲	۲	۲۵	۲	۳	۱	۳۲	۱۴	۲۶
+۴	-۲	طلوع	۵	۵۷	۵	۴۸	۵	۳۸	۵	۲۶	۵	۲۰	۵	۱۲	۵	۳	۴	۵۲	۴	۴۷	۴	۴۲	۴	۳۶	۴	۲۹	۴	۲۱	۱۵	۲۷
میل ۱۱ - ۰م		اشراق	۶	۶	۵	۵۷	۵	۴۷	۵	۳۷	۵	۳۱	۵	۲۲	۵	۱۶	۵	۷	۵	۳	۴	۵۸	۴	۵۳	۴	۴۷	۴	۴۱	+۱۳	-۱۶
		عصر(۱)	۳	۱۸	۳	۹	۳	۲۰	۳	۳۶	۳	۴۲	۳	۴۷	۳	۵۱	۳	۵۵	۳	۵۶	۳	۵۷	۳	۵۸	۳	۵۹	۴	۰		
		عصر(۲)	۴	۲۱	۴	۲۱	۴	۳۰	۴	۴۰	۴	۴۵	۴	۴۹	۴	۵۳	۴	۵۶	۴	۵۸	۴	۵۹	۵	۰	۵	۲	۵	۴		
		غروب	۶	۳	۶	۱۲	۶	۲۲	۶	۳۳	۶	۴۰	۶	۴۸	۶	۵۷	۷	۸	۷	۱۳	۷	۱۸	۷	۲۴	۷	۳۱	۷	۳۹		
		عشاء(۱)	۶	۴۵	۶	۵۹	۷	۱۰	۷	۲۸	۷	۳۹	۷	۵۱	۸	۷	۸	۲۶	۸	۳۷	۸	۴۹	۹	۲	۹	۱۸	۹	۳۸		
		عشاء(۲)	۷	۲	۷	۱۳	۷	۲۵	۷	۴۴	۷	۵۵	۸	۹	۸	۲۷	۸	۵۱	۹	۴	۹	۱۸	۹	۳۵	۹	۵۷	۱۰	۲۸		

صبح صادق ———— ۶۰

عرض شمالی	درجہ	۰	۱۰	۲۰	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۲	۵۴	۵۶	۵۸	۶۰	عرض جنوبی
	وقت	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	فروری اکتوبر
۶ ۲۶	فجر	۴ ۵۸	۴ ۴۷	۴ ۳۳	۴ ۱۳	۴ ۱	۳ ۴۲	۳ ۲۴	۳ ۱	۲ ۴۹	۲ ۳۲	۲ ۱۳	۱ ۳۸	۱ ۱۱	۱۳ ۲۹
	طلوع	۵ ۵۴	۵ ۴۷	۵ ۳۶	۵ ۲۳	۵ ۱۴	۵ ۹	۴ ۵۹	۴ ۲۵	۴ ۲۲	۴ ۳۶	۴ ۳۰	۴ ۲۲	۴ ۱۳	+۱۳ -۱۶
	اشراق	۶ ۹	۵ ۵۶	۵ ۴۶	۵ ۳۴	۵ ۲۹	۵ ۲۱	۵ ۱۲	۵ ۲	۴ ۵۹	۴ ۴۲	۴ ۱۴	۴ ۲۰	۴ ۲۲	
	عصر (۱)	۳ ۱۹	۳ ۱۱	۳ ۱۹	۳ ۳۹	۳ ۴۲	۳ ۴۹	۳ ۵۳	۳ ۵۴	۳ ۵۱	۳ ۰	۳ ۱	۴ ۳	۴ ۳	
	عصر (۲)	۴ ۲۹	۴ ۲۲	۴ ۳۱	۴ ۳۲	۴ ۳۴	۴ ۳۰	۴ ۵۵	۵ ۰	۵ ۱	۵ ۳	۵ ۴	۵ ۷	۵ ۹	
	غروب	۶ ۳	۶ ۱۳	۶ ۲۲	۶ ۳۶	۶ ۴۳	۶ ۵۱	۷ ۱	۷ ۱۳	۷ ۱۸	۷ ۲۳	۷ ۳۰	۷ ۳۸	۷ ۴۴	
	عشاء (۱)	۷ ۳۹	۷ ۰	۷ ۱۲	۷ ۳۱	۷ ۳۲	۷ ۵۵	۸ ۱۲	۸ ۱۳	۸ ۴۴	۹ [illegible]	۹ ۱۱	۹ ۲۹	۹ ۵۲	
	عشاء (۲)	۷ ۲	۷ ۱۳	۷ ۲۷	۷ ۴۴	۷ ۵۹	۸ ۱۳	۸ ۳۳	۸ ۵۹	۹ ۱۱	۹ ۲۸	۹ ۴۶	۱۰ ۱۳	۱۰ ۴۹	
۱۳ ۲۹	فجر	۴ ۵۸	۴ ۴۲	۴ ۳۱	۴ ۱۱	۳ ۵۸	۳ ۴۲	۳ ۲۲	۲ ۵۳	۲ ۳۰	۲ ۲۲	۲ ۱	۱ ۳۲	۰ ۴۰	فروری نومبر
+۵ -۳	طلوع	۵ ۵۷	۵ ۴۷	۵ ۳۵	۵ ۱۲	۵ ۱۳	۵ ۵	۴ ۵۵	۴ ۳۲	۳ ۳۶	۳ ۳۰	۳ ۲۳	۳ ۱۵	۳ ۵	۱۰ ۱
نبل ۱۲-۱۳-۳۴	اشراق	۶ ۶	۵ ۵۵	۵ ۴۵	۵ ۲۲	۵ ۱۰	۵ ۱۰	۵ ۸	۴ ۵۴	۴ ۵۲	۴ ۴	۴ ۳۱	۴ ۲۲	۴ ۲۱	+۱۳ -۱۲
	عصر (۱)	۳ ۱۰	۲ ۱۲	۳ ۱۱	۳ ۳۶	۳ ۴۳	۳ ۴۹	۳ ۵۵	۳ ۵۹	۴ ۱	۴ ۳	۴ ۵	۳ ۹	۴ ۸	
	عصر (۲)	۴ ۲۱	۴ ۲۳	۴ ۳۱	۴ ۳۳	۴ ۳۸	۴ ۵۳	۴ ۵۸	۵ ۳	۵ ۵	۵ ۷	۵ ۹	۵ ۱۱	۵ ۱۳	
	غروب	۶ ۲	۶ ۱۳	۶ ۲۵	۶ ۳۸	۶ ۴۰	۶ ۵۵	۷ ۵	۷ ۱۸	۷ ۲۲	۷ ۳۰	۷ ۳۷	۷ ۴۵	۷ ۵۵	
	عشاء (۱)	۶ ۵۰	۷ ۱	۷ ۱۵	۷ ۲۲	۷ ۴۵	۷ ۵۹	۸ ۱۷	۸ ۴۰	۸ ۵۲	۹ ۵	۹ ۲۱	۹ ۴۱	۱۰ ۶	
	عشاء (۲)	۷ ۳	۷ ۱۳	۷ ۲۹	۷ ۴۹	۸ ۲	۸ ۱۸	۸ ۳۸	۹ ۶	۹ ۲۰	۹ ۳۸	۹ ۵۹	۱۰ ۲۸	۱۱ ۲۰	

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
اگست	مئی	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	فروری	نومبر
۱۰	۲	فجر	۴	۵۸	۴	۴۵	۴	۲۹	۴	۸	۳	۵۴	۳	۳۷	۳	۱۶	۲	۳۶	۲	۳۱	۲	۱۲	۱	۳۸	۱	۱۲	۰	۰	۷	۳
+۵	-۳	طلوع	۵	۵۷	۵	۴۵	۵	۳۳	۵	۱۹	۵	۱۱	۵	۲	۴	۵۱	۴	۳۷	۴	۳۱	۴	۲۲	۴	۱۷	۴	۸	۳	۵۸	+۱۴	-۱۲
میل ۱۵° - ۲۸'		اشراق	۶	۶	۵	۵۵	۵	۴۳	۵	۳۰	۵	۲۳	۵	۱۴	۵	۴	۴	۵۳	۴	۴۷	۴	۴۱	۴	۳۵	۴	۲۷	۴	۱۸		
		عصر(۱)	۳	۲۱	۳	۱۳	۳	۱۸	۳	۳۶	۳	۴۴	۳	۵۱	۳	۵۶	۴	۲	۴	۳	۴	۶	۴	۸	۴	۹	۴	۱۱		
		عصر(۲)	۴	۲۱	۴	۲۴	۴	۳۱	۴	۴۴	۴	۵۰	۴	۵۵	۵	۱	۵	۶	۵	۸	۵	۱۱	۵	۱۳	۵	۱۵	۵	۱۸		
		غروب	۶	۳	۶	۱۵	۶	۲۷	۶	۴۱	۶	۴۹	۶	۵۸	۷	۹	۷	۲۳	۷	۲۵	۷	۳۶	۷	۴۳	۷	۵۲	۸	۲		
		عشاء(۱)	۶	۵۰	۷	۲	۷	۱۷	۷	۳۶	۷	۴۹	۸	۴	۸	۲۲	۸	۴۷	۸	۵۹	۹	۱۳	۹	۳۱	۹	۵۳	۱۰	۲۲		
		عشاء(۲)	۷	۲	۷	۱۵	۷	۳۱	۷	۵۲	۸	۶	۸	۲۳	۸	۴۴	۹	۱۴	۹	۲۹	۹	۴۸	۱۰	۱۲	۱۰	۴۸	—	—		
۷	۵	فجر	۴	۵۷	۴	۴۴	۴	۲۷	۴	۵	۳	۵۱	۳	۳۳	۳	۱۰	۲	۳۹	۲	۲۲	۲	۳	۱	۳۳	۰	۳۸	۰	۰	۵	۷
+۶	-۳	طلوع	۵	۵۷	۵	۴۵	۵	۳۲	۵	۱۴	۵	۸	۴	۵۹	۴	۴۷	۴	۳۳	۴	۲۹	۴	۱۸	۴	۱۰	۴	۱	۳	۵۰	۴	
میل ۱۶° - ۲۰'		اشراق	۶	۶	۵	۵۴	۵	۴۲	۵	۲۸	۵	۲۰	۵	۱۱	۵	۱	۴	۴۸	۴	۴۲	۴	۳۹	۴	۲۹	۴	۲۱	۴	۱۱	+۱۴	-۱۲
		عصر(۱)	۳	۲۲	۳	۱۶	۳	۱۷	۳	۳۷	۳	۴۵	۳	۵۲	۳	۵۸	۴	۴	۴	۹	۴	۸	۴	۱۰	۴	۱۲	۴	۱۵		
		عصر(۲)	۴	۲۱	۴	۲۵	۴	۳۱	۴	۴۵	۴	۵۱	۴	۵۷	۵	۳	۵	۹	۵	۱۲	۵	۱۴	۵	۱۷	۵	۲۰	۵	۲۳		
		غروب	۶	۳	۶	۱۵	۶	۲۸	۶	۴۳	۶	۵۲	۷	۱	۷	۱۳	۷	۲۷	۷	۳۴	۷	۴۳	۷	۵۰	۷	۵۹	۸	۱۰		
		عشاء(۱)	۶	۵۰	۷	۳	۷	۱۹	۷	۳۹	۷	۵۲	۸	۸	۸	۲۷	۸	۵۳	۹	۶	۹	۲۲	۹	۴۱	۱۰	۵	۱۰	۴۰		
		عشاء(۲)	۷	۳	۷	۱۶	۷	۳۳	۷	۵۵	۸	۹	۸	۲۷	۸	۵۰	۹	۲۱	۹	۳۸	۹	۵۸	۱۰	۳۶	۱۱	۱۲	—	—		

عرض شمالی	درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
انگریزی	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	فروری	نومبر
۸	فجر	۴	۵۷	۴	۴۳	۴	۲٦	۴	۲	۳	۴۷	۳	۲۹	۳	۵	۲	۳۲	۲	۱۳	۱	۵۱	۱	۱۸	۰	۰	۰	۰	۲	۹
	طلوع	۵	۵۷	۵	۴۴	۵	۳۰	۵	۱۵	۵	٦	۴	۵٦	۴	۴۳	۴	۲۸	۴	۲۱	۴	۱۳	۴	۳	۳	۵۳	۳	۴۳	۱	۱۰
	اشراق	٦	٦	۵	۵۴	۵	۴۱	۵	۲٦	۵	۱۷	۵	۸	۴	۵۷	۴	۴۴	۴	۳۷	۴	۳۱	۴	۲۳	۴	۱۳	۴	۴	+۱۳	-۱٦
	عصر(۱)	۳	۲۲	۳	۱۷	۳	۱٦	۳	۳۷	۳	۴۵	۳	۵۳	۳	۵۹	۴	٦	۴	۸	۴	۱۰	۴	۱۳	۴	۱۵	۴	۱۸		
	عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۲٦	۴	۳۲	۴	۳۹	۴	۵۳	۴	۵۹	۵	۷	۵	۱۲	۵	۱۵	۵	۱۸	۵	۲۱	۵	۲۳	۵	۲۷		
	غروب	٦	۳	٦	۱۹	٦	۳۰	٦	۴۵	٦	۵۴	۷	۳	۷	۱۹	۷	۳۲	۷	۳۹	۷	۴۷	۷	۵٦	۸	٦	۸	۱۷		
	عشاء(۱)	٦	۵۰	۷	۴	۷	۲۰	۷	۴۲	۷	۵۵	۸	۱۱	۸	۳۲	۹	۰	۹	۱۳	۹	۳۰	۹	۵۱	۱۰	۱۹	۱۱	۳		
	عشاء(۲)	۷	۳	۷	۱۷	۷	۳۳	۷	۵۸	۸	۱۳	۸	۳۱	۸	۵۵	۹	۲۸	۹	۴۷	۱۰	۹	۱۰	۴۳	—	—	—	—		
۱۱	فجر	۴	۵۷	۴	۴۲	۴	۲۳	۴	۰	۳	۴۴	۳	۲۵	۳	۰	۲	۲۳	۲	۴	۱	۳۹	۱	۰	۰	۰	۰	۰	جنوری	نومبر
۳	طلوع	۵	۵٦	۵	۴۳	۵	۲۹	۵	۱۲	۵	۳	۴	۵۲	۴	۳۰	۴	۲۳	۴	۱۹	۴	۸	۳	۵۸	۳	۳۸	۳	۲۴	۳۰	۱۲
	اشراق	٦	٦	۵	۵۳	۵	۳۹	۵	۲۴	۵	۱۵	۵	۵	۴	۵۳	۴	۳۹	۴	۳۲	۴	۲۵	۴	۱۷	۴	۸	۳	۵۷	۲۹	۱۳
	عصر(۱)	۳	۲۳	۳	۱۹	۳	۱۵	۳	۳۷	۳	۴۵	۳	۵۳	۴	۱	۴	۸	۴	۱۰	۴	۱۳	۴	۱٦	۴	۱۸	۴	۲۱	+۳	-۱۹
	عصر(۲)	۴	۲۳	۴	۲۷	۴	۳۲	۴	۴۷	۴	۵۴	۵	۱	۵	۸	۵	۱۵	۵	۱۸	۵	۲۱	۵	۲۵	۵	۲۸	۵	۳۱		
	غروب	٦	۳	٦	۱۷	٦	۳۱	٦	۴۸	٦	۵۷	۷	۸	۷	۲۰	۷	۳۷	۷	۴۳	۷	۵۲	۸	۳	۸	۱۳	۸	۲۳		
	عشاء(۱)	٦	۵۰	۷	۵	۷	۲۲	۷	۴۴	۷	۵۸	۸	۱۵	۸	۳۷	۹	٦	۹	۲۱	۹	۳۰	۱۰	۳	۱۰	۳۴	۱۱	۴۴		
	عشاء(۲)	۷	۳	۷	۱۸	۷	۳٦	۸	۰	۸	۱٦	۸	۳۵	۹	۰	۹	۳٦	۹	۵٦	۱۰	۲۱	۱۱	۰	—	—	—	—		

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
جولائی	مئی	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	جنوری	نومبر
۲۹	۱۳	فجر	۴	۵۷	۴	۴۲	۴	۲۳	۳	۵۷	۳	۴۱	۳	۲۰	۲	۵۳	۲	۱۶	۱	۵۵	۱	۲۶	۰	۳۲	۰	۰	۰	۰	۲۷	۱۵
+۶	-۳	طلوع	۵	۵۶	۵	۴۳	۵	۲۸	۵	۱۰	۵	۰	۴	۴۹	۴	۳۶	۴	۱۹	۴	۱۱	۴	۲	۳	۵۲	۳	۳۲	۳	۲۹		۱۶
میل ۱۸°-۲۰م		اشراق	۶	۶	۵	۵۲	۵	۳۸	۵	۲۲	۵	۱۳	۵	۲	۴	۵۰	۴	۳۵	۴	۲۸	۴	۲۰	۴	۱۲	۳	۲	۳	۵۰	+۱۳	-۱۵
		عصر(۱)	۳	۲۳	۳	۲۰	۳	۱۳	۳	۳۷	۳	۴۶	۳	۵۴	۴	۲	۴	۹	۴	۱۲	۴	۱۵	۴	۱۸	۴	۲۱	۴	۲۴		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۲۸	۴	۳۲	۴	۳۸	۴	۵۵	۵	۳	۵	۱۰	۵	۱۷	۵	۲۱	۵	۲۴	۵	۲۸	۵	۳۱	۵	۳۵		
		غروب	۶	۴	۶	۱۷	۶	۳۲	۶	۵۰	۷	۰	۷	۱۱	۷	۲۳	۷	۴۱	۷	۴۹	۷	۵۸	۸	۸	۸	۱۸	۸	۳۱		
		عشاء(۱)	۶	۵۱	۷	۶	۷	۲۳	۷	۴۶	۸	۱	۸	۱۹	۸	۴۲	۹	۱۲	۹	۲۸	۹	۴۸	۱۰	۱۳	۱۰	۵۱	–	–		
		عشاء(۲)	۷	۳	۷	۱۸	۷	۳۷	۸	۳	۸	۱۹	۸	۴۰	۹	۶	۹	۴۴	۱۰	۵	۱۰	۳۳	۱۱	۲۸	–	–	–	–		
۲۶	۱۷	فجر	۴	۵۶	۴	۴۱	۴	۲۱	۳	۵۵	۳	۳۸	۳	۱۹	۲	۴۹	۲	۹	۱	۴۶	۱	۱۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۳	۱۸
+۶	-۳	طلوع	۵	۵۶	۵	۴۳	۵	۲۷	۵	۹	۴	۵۸	۴	۴۶	۴	۳۱	۴	۱۵	۴	۷	۳	۵۷	۳	۴۷	۳	۳۵	۳	۲۳	+۱۳	-۱۵
میل ۱۹°-۲۲		اشراق	۶	۲	۵	۵۲	۵	۳۷	۵	۲۰	۵	۱۱	۵	۰	۴	۴۷	۴	۳۱	۴	۲۳	۴	۱۶	۴	۹	۳	۵۶	۳	۴۳		
		عصر(۱)	۳	۲۳	۳	۲۱	۳	۱۳	۳	۳۶	۳	۴۶	۳	۵۵	۴	۳	۴	۱۱	۴	۱۳	۴	۱۷	۴	۲۰	۴	۲۳	۴	۲۶		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۲۹	۴	۳۲	۴	۴۹	۴	۵۶	۵	۳	۵	۱۲	۵	۲۰	۵	۲۳	۵	۲۷	۵	۳۱	۵	۳۵	۵	۳۹		
		غروب	۶	۴	۶	۱۸	۶	۳۳	۶	۵۱	۷	۲	۷	۱۳	۷	۲۹	۷	۴۵	۷	۵۳	۸	۳	۸	۱۳	۸	۱۵	۸	۳۸		
		عشاء(۱)	۶	۵۱	۷	۶	۷	۲۵	۷	۴۹	۸	۴	۸	۲۲	۸	۴۶	۹	۱۸	۹	۳۵	۹	۵۷	۱۰	۲۵	۱۱	۱۲	–	–		
		عشاء(۲)	۷	۴	۷	۱۹	۷	۳۹	۸	۵	۸	۲۲	۸	۴۴	۹	۱۱	۹	۵۱	۱۰	۱۳	۱۰	۴۷	–	–	–	–	–	–		

عرض البلد																	
	[illegible]	٢١ / ٣١	١٣ / ١١							٢٦ / ١٩	١٢	١٨	١٣				
٦٠	[illegible]	٠	١٥	٢٨	٢٩	٢٢	٢٥	١	١	٠	٨	٣٦	٢١	٣٤	٥٢	١	١
		٠	٣	٣	٣	٥	٨	١	١	٠	٣	٣	٣	٥	٨	١	١
٥٨	[illegible]	٠	٣٩	٥٢	٣٥	٢٨	٢١	١	١	٠	٣٣	٣٩	٣٨	٣١	٣٩	١	١
		٠	٣	٦	٠	٥	٨	١	١	٠	٣	٣	٣	٥	٨	١	١
٥٦	[illegible]	٠	٣٣	-	١٤	٣٣	١٨	٣٨	١	٠	٣٨	٥٨	٣٣	٣٩	٤١	٥٠	١
		٠	٣	٣	٣	٥	٨	١٠	١	٠	٣	٣	٣	٥	٨	١٠	١
٥٤	[illegible]	٥٨	٥٣	١١	١٩	٣٩	٨	٥	٣	٣٥	٣٩	٨	٣٠	١٣	١١	١٣	١٥
		٠	٣	٣	٣	٥	٨	١٠	١١	٠	٣	٣	٣	٥	٨	١٠	١١
٥٢	[illegible]	٣٩	٣	١٠	١٥	٢٤	٥٨	٣٣	٣٢	٣٩	٥٩	١٤	١٨	٢٨	-	٣٩	٣٣
		-	٣	٣	٣	٥	٨	٩	١٠	-	٣	٣	٣	٥	٨	٩	١٠
٥٠	[illegible]	٣	١١	٣٨	١١	٣٣	٣٩	٣٢	٥٨	٥٩	٨	٣١	١٣	٣٣	٥٣	٣٠	٤
		٣	٣	٣	٣	٥	٨	٩	٥	-	٣	٣	٣	٥	٨	٩	١٠
٤٥	[illegible]	٣٣	٣٣	٣٣	٣	٣١	١٣	٥٠	١٤	٣٠	٣٤	١٣	٥	١٥	٣٣	٥٣	٣٠
		٣	٣	٣	٣	٥	٨	٨	٤	٣	٣	٣	٣	٥	٨	٨	٩
٤٠	[illegible]	١٣	٣٣	٥٨	٥٤	٥	١٤	٣١	٣٨	١٠	٣١	٥٥	١٤	٨	١٩	٣٤	٥٠
		٣	٣	٣	٣	٥	٢	٨	٨	٣	٣	٣	٣	٥	٨	٨	٨
٣٥	[illegible]	٣٥	٥٤	٨	٣١	٥٨	٣	٨	٣٥	٣٣	٥٣	٨	٣٨	٥٨	٤	٩	٣٨
		١	٣	٥	١	٣	٨	٨	٨	٣	٣	٥	١	٣	٨	٨	٨
٣٠	[illegible]	٥٠	٨	١٩	٣٤	٣٥	١	٥١	٨	٥٠	٤	١٨	٣٤	٥٠	٥٣	٥٣	١٠
		٣	٥	٥	١	٣	٤	٨	٨	٣	٥	٥	١	٣	٤	٨	٠
٢٠	[illegible]	١٥	١٤	١٤	١٣	١١	١١	٣٤	٣٠	١٨	١٥	١٥	٣٣	١١	١٥	١٨	١٣
		٣	٥	٥	١	٣	٤	٨	٨	٣	٥	٥	١	٣	٤	٨	٨
١٠	[illegible]	٣٠	٣١	٥٠	١٤	١٥	١٥	٨	٣٠	٣٩	٣١	٥٠	١١	٣٥	١٥	٨	٣١
		٣	٥	٥	١	٣	٤	٨	٨	٣	٥	٦	١	٣	٤	٨	٨
٠	[illegible]	٥٤	٥٤	٤	١١	١٣	٣	٥٠	٣	٥٤	٥٤	٤	٣٣	٣٣	٣	٥٠	٣
		٣	٥	٤	١	٣	٤	٤	٨	٣	٥	٤	٣	٣	٤	٤	٨
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
جولائی	مئی	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	جنوری	نومبر
-	۲۶	فجر	۴	۵۶	۴	۳۸	۴	۱۷	۳	۴۸	۳	۲۹	۳	۶	۳	۳۶	۱	۴۷	۱	۱۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۶	۲۷
+۶	-۲	طلوع	۵	۵۶	۵	۴۱	۵	۲۲	۵	۲	۴	۵۳	۴	۳۹	۴	۲۳	۴	۴	۳	۵۵	۳	۴۵	۳	۳۳	۳	۱۸	۳	۲	+۱۰	
		اشراق	۶	۶	۵	۵۱	۵	۳۴	۵	۱۶	۵	۵	۴	۵۳	۴	۳۸	۴	۲۱	۴	۱۳	۴	۴	۳	۵۴	۳	۴۱	۳	۲۷	۱۵	-۱۲
		عصر (۱)	۳	۲۵	۳	۲۲	۳	۱۵	۳	۳۶	۳	۴۷	۳	۵۸	۴	۶	۴	۱۵	۴	۱۸	۴	۲۲	۴	۲۵	۴	۲۹	۴	۳۳	+۹	
		عصر (۲)	۴	۲۲	۴	۳۰	۴	۴۴	۴	۵۱	۴	۵۹	۵	۸	۵	۱۷	۵	۲۶	۵	۳۰	۵	۳۴	۵	۳۹	۵	۴۴	۵	۴۵		
		غروب	۶	۴	۶	۱۹	۶	۳۶	۶	۵۶	۷	۷	۷	۲۱	۷	۳۷	۷	۵۶	۸	۵	۸	۱۵	۸	۲۷	۸	۴۲	۸	[illegible]		
		عشاء (۱)	۶	۵۱	۷	۸	۷	۲۹	۷	۵۵	۸	۱۱	۸	۳۲	۸	۵۸	۹	۳۵	۹	۵۲	۱۰	۲۳	۱۱	۵	-	-	-	-		
		عشاء (۲)	۷	۴	۷	۲۲	۷	۴۳	۸	۱۲	۸	۳۱	۸	۵۴	۹	۲۳	۱۰	۱۳	۱۰	۴۵	-	-	-	-	-	-	-	-		
۴	۲۹	فجر	۴	۵۶	۴	۳۷	۴	۱۵	۳	۴۲	۳	۲۷	۳	۳	۲	۳۱	۱	۴۱	۱	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳	۲۹
[illegible]	-۳	طلوع	۵	۵۶	۵	۴۰	۵	۲۳	۵	۳	۴	۵۱	۴	۳۸	۴	۲۱	۴	۱	۳	۵۲	۳	۴۱	۳	۲۸	۳	۱۴	۲	۵۶	+۸	-۱۲
		اشراق	۶	۶	۵	۵۰	۵	۳۳	۵	۱۴	۵	۳	۴	۵۱	۴	۳۶	۴	۱۸	۴	۹	۳	۵۹	۳	۴۹	۳	۳۶	۳	۲۲		۳۰
		عصر (۱)	۳	۲۵	۳	۲۵	۳	۱۷	۳	۳۹	۳	۴۷	۳	۵۷	۴	۶	۴	۱۶	۴	۱۹	۴	۲۳	۴	۲۷	۴	۳۱	۴	۳۵		-۱۱
		عصر (۲)	۴	۲۲	۴	۳۰	۴	۳۵	۴	۵۱	۵	۰	۵	۹	۵	۱۸	۵	۲۸	۵	۳۲	۵	۳۶	۵	۴۱	۵	۴۶	۵	۵۱		
		غروب	۶	۴	۶	۲۰	۶	۳۷	۶	۵۷	۷	۹	۷	۲۲	۷	۳۹	۷	۵۹	۸	۸	۸	۱۹	۸	۳۲	۸	۴۶	۹	۴		
		عشاء (۱)	۶	۵۳	۷	۹	۷	۳۰	۷	۵۶	۸	۱۴	۸	۳۴	۹	۲	۹	۴۰	۱۰	۲	۱۰	۳۱	۱۱	۲۴	-	-	-	-		
		عشاء (۲)	۷	۴	۷	۲۳	۷	۴۵	۸	۱۴	۸	۳۳	۸	۵۷	۹	۲۹	۱۰	۱۹	۱۰	۵۵	-	-	-	-	-	-	-	-		

عرض شمالی جولائی	عرض شمالی جون	درجہ / وقت	۰ گھنٹہ	۰ منٹ	۱۰ گھنٹہ	۱۰ منٹ	۲۰ گھنٹہ	۲۰ منٹ	۳۰ گھنٹہ	۳۰ منٹ	۳۵ گھنٹہ	۳۵ منٹ	۴۰ گھنٹہ	۴۰ منٹ	۴۵ گھنٹہ	۴۵ منٹ	۵۰ گھنٹہ	۵۰ منٹ	۵۲ گھنٹہ	۵۲ منٹ	۵۴ گھنٹہ	۵۴ منٹ	۵۶ گھنٹہ	۵۶ منٹ	۵۸ گھنٹہ	۵۸ منٹ	۶۰ گھنٹہ	۶۰ منٹ	عرض جنوبی جنوری	عرض جنوبی دسمبر
۱۱	۱	فجر	۴	۵۵	۴	۳۶	۴	۱۵	۳	۴۵	۳	۲۶	۳	۱	۲	۲۷	۱	۳۳	۰	۵۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰	۲
+۵	-۲	طلوع	۵	۵۶	۵	۴۰	۵	۲۲	۵	۱	۴	۴۹	۴	۳۵	۴	۱۸	۳	۵۸	۳	۴۸	۳	۳۷	۳	۲۴	۳	۹	۲	۵۲	+۷	۳
میل ۲۲ ـ ۳۰		اشراق	۶	۶	۵	۵۰	۵	۳۳	۵	۱۳	۵	۲	۴	۴۹	۴	۳۳	۴	۱۵	۴	۶	۳	۵۲	۳	۴۵	۳	۳۲	۳	۱۸		-۱۰
		عصر (۱)	۳	۲۵	۳	۲۵	۳	۱۸	۳	۳۶	۳	۴۷	۳	۵۷	۴	۷	۴	۱۷	۴	۲۰	۴	۲۴	۴	۲۸	۴	۳۲	۴	۳۶		
		عصر (۲)	۴	۲۲	۴	۳۱	۴	۳۶	۴	۵۱	۵	۱	۵	۱۰	۵	۱۹	۵	۲۹	۵	۳۳	۵	۳۸	۵	۴۳	۵	۴۸	۵	۵۳		
		غروب	۶	۳	۶	۲۰	۶	۳۸	۶	۵۹	۷	۱۱	۷	۲۵	۷	۴۳	۸	۳	۸	۱۲	۸	۲۳	۸	۳۶	۸	۵۱	۹	۸		
		عشاء (۱)	۷	۵۲	۷	۱۰	۷	۳۱	۷	۵۸	۸	۱۵	۸	۳۷	۹	۵	۹	۴۵	۱۰	۸	۱۰	۴۰	—	—	—	—	—	—		
		عشاء (۲)	۷	۵	۷	۲۳	۷	۴۵	۸	۱۵	۸	۳۴	۸	۵۹	۹	۳۳	۱۰	۲۶	۱۱	۲	—	—	—	—	—	—	—	—		۰
۹	۴	فجر	۴	۵۵	۴	۳۷	۴	۱۳	۳	۴۳	۳	۲۳	۲	۵۸	۲	۲۳	۱	۲۸	۰	۳۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷	۵
+۵	-۲	طلوع	۵	۵۶	۵	۳۹	۵	۲۲	۵	۱	۴	۴۸	۴	۳۳	۴	۱۷	۳	۵۶	[illegible]	۴۵	۳	۳۳	۳	۲۱	۳	[illegible]	۲	۴۷	+۹	-۹
میل ۲۳ ـ ۲۸		اشراق	۶	۶	۵	۵۰	۵	۳۲	۵	۱۲	۵	۱	۴	۴۷	۴	۳۲	۴	۱۳	۴	۴	۳	۵۳	۳	۴۲	۳	۲۹	۳	۱۴		
		عصر (۱)	۳	۲۵	۳	۲۶	۳	۱۹	۳	۳۶	۳	۴۷	۳	۵۸	۴	۸	۴	۱۷	۴	۲۱	۴	۲۵	۴	۲۹	۴	۳۳	۴	۳۸		
		عصر (۲)	۴	۲۲	۴	۳۱	۴	۳۶	۴	۵۲	۵	۱	۵	۱۱	۵	۲۰	۵	۳۱	۵	۳۵	۵	۴۰	۵	۴۴	۵	۵۰	۵	۵۵		
		غروب	۶	۳	۶	۲۱	۶	۳۸	۶	۵۹	۷	۱۲	۷	۲۶	۷	۴۳	۸	۳	۸	۱۵	۸	۲۶	۸	۳۹	۸	۵۳	۹	۱۳		
		عشاء (۱)	۷	۵۲	۷	۱۰	۷	۳۲	۷	۵۹	۸	۱۶	۸	۳۹	۹	۸	۹	۴۹	۱۰	۱۳	۱۰	۴۸	—	—	—	—	—	—		
		عشاء (۲)	۷	۵	۷	۲۳	۷	۴۶	۸	۱۷	۸	۳۶	۹	۲	۹	۳۶	۱۰	۳۲	۱۱	۱۸	—	—	—	—	—	—	—	—		

صبح صادق

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
جولائی	جون	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	جنوری	دسمبر
۵	۷	فجر	۴	۵۵	۴	۳۶	۴	۱۳	۳	۳۲	۳	۲۲	۲	۵۶	۲	۲۱	۱	۲۲	۰	۲۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۸
+۳	۰۱	طلوع	۵	۵۶	۵	۳۹	۵	۲۱	۴	۵۹	۴	۴۶	۴	۳۲	۴	۱۵	۳	۵۳	۳	۴۳	۳	۳۱	۳	۱۶	۳	۲	۲	۴۳	۴	-۸
		اشراق	۶	۶	۵	۴۹	۵	۳۱	۵	۱۱	۴	۵۹	۴	۴۶	۴	۳۰	۴	۱۱	۴	۲	۳	۵۱	۳	۳۹	۳	۲۶	۳	۱۰	-۵	
		عصر(۱)	۳	۲۵	۳	۲۶	۳	۳۰	۳	۳۵	۳	۴۶	۳	۵۸	۴	۸	۴	۱۸	۴	۲۲	۴	۲۶	۴	۳۰	۴	۳۳	۴	۳۹		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۳۱	۴	۳۷	۴	۵۲	۵	۲	۵	۱۱	۵	۲۱	۵	۳۲	۵	۳۶	۵	۴۱	۵	۴۶	۵	۵۱	۵	۵۷		
		غروب	۶	۳	۶	۲۱	۶	۳۹	۷	۱	۷	۱۳	۷	۲۸	۷	۴۵	۸	۷	۸	۱۷	۸	۲۹	۸	۴۴	۸	۵۸	۹	۱۷		
		عشاء(۱)	۶	۵۳	۷	۱۰	۷	۳۳	۸	۱	۸	۱۹	۸	۴۱	۹	۱۰	۹	۵۳	۱۰	۱۸	۱۰	۵۶	–	–	–	–	–	–		
		عشاء(۲)	۷	۵	۷	۲۳	۷	۴۷	۸	۱۸	۸	۳۸	۹	۴	۹	۳۹	۱۰	۳۸	۱۱	۳۳	–	–	–	–	–	–	–	–		
۲	۱۰	فجر	۴	۵۵	۴	۳۶	۴	۱۳	۳	۳۱	۳	۲۰	۲	۵۵	۲	۱۸	۱	۱۸	۰	۰		۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱۱
+۳	-۱	طلوع	۵	۵۶	۵	۳۹	۵	۲۱	۴	۵۹	۴	۴۶	۴	۳۲	۴	۱۳	۳	۵۲	۳	۴۳	۳	۳۰	۳	۱۶	۲	۵۹	۲	۴۰	+۳ ۱	-۷
	۱۱	اشراق	۶	۶	۵	۴۹	۵	۳۱	۵	۱۱	۴	۵۹	۴	۴۵	۴	۲۹	۴	۹	۴	۰	۳	۴۹	۳	۳۷	۳	۲۳	۳	۷	+۳	
	۰	عصر(۱)	۳	۲۵	۳	۲۶	۳	۳۰	۳	۳۵	۳	۴۷	۳	۵۸	۴	۸	۴	۱۹	۴	۲۳	۴	۲۷	۴	۳۱	۴	۳۵	۴	۴۰		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۳۱	۴	۳۸	۴	۵۳	۵	۲	۵	۱۲	۵	۲۲	۵	۳۲	۵	۳۷	۵	۴۲	۵	۴۷	۵	۵۲	۵	۵۸		
		غروب	۶	۳	۶	۲۱	۶	۳۹	۷	۱	۷	۱۳	۷	۲۸	۷	۴۶	۸	۸	۸	۱۸	۸	۳۰	۸	۴۴	۹	۱	۹	۲۰		
		عشاء(۱)	۶	۵۳	۷	۱۱	۷	۳۳	۸	۱	۸	۲۰	۸	۴۲	۹	۱۳	۹	۵۶	۱۰	۲۲	۱۱	۳	–	–	–	–	–	–		
		عشاء(۲)	۷	۵	۷	۲۳	۷	۴۸	۸	۱۹	۸	۴۰	۹	۵	۹	۴۳	۱۰	۴۲			–	–	–	–	–	–	–	–		

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
جون	جون	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	دسمبر	دسمبر
۲۹	۱۳	فجر	۴	۵۵	۴	۳۵	۴	۱۲	۳	۴۰	۳	۲۰	۲	۵۴	۲	۱۷	۱	۱۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۹	۱۴
+۳	۰	طلوع	۵	۵۶	۵	۳۹	۵	۲۰	۴	۵۸	۴	۴۵	۴	۳۱	۴	۱۲	۳	۵۰	۳	۴۰	۳	۲۸	۳	۱۴	۲	۵۷	۲	۳۷	+۲	-۵
		اشراق	۶	۶	۵	۴۹	۵	۳۱	۵	۱۰	۴	۵۸	۴	۴۴	۴	۲۸	۴	۸	۳	۵۸	۳	۴۸	۳	۳۵	۳	۲۲	۳	۵		
میل ۲۳-۲-۱۳		عصر(۱)	۳	۲۶	۳	۲۷	۳	۲۱	۳	۲۵	۳	۴۷	۳	۵۸	۴	۹	۴	۱۹	۴	۲۳	۴	۲۷	۴	۳۳	۴	۳۶	۴	۴۱		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۳۲	۴	۳۸	۴	۵۳	۵	۳	۵	۱۲	۵	۲۳	۵	۳۳	۵	۳۸	۵	۴۳	۵	۴۸	۵	۵۳	۵	۵۹		
		غروب	۶	۴	۶	۲۱	۶	۴۰	۷	۲	۷	۱۵	۷	۲۹	۷	۴۸	۸	۱۰	۸	۲۰	۸	۳۲	۸	۴۶	۹	۳	۹	۲۳		
		عشاء(۱)	۶	۵۲	۷	۱۱	۷	۳۳	۸	۲	۸	۲۱	۸	۴۴	۹	۱۴	۹	۵۹	۱۰	۲۵	۱۱	۹	—	—	—	—	—	—		
		عشاء(۲)	۷	۵	۷	۲۵	۷	۴۸	۸	۲۰	۸	۴۰	۹	۴	۹	۴۳	۱۰	۴۶	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
۲۶	۱۶	فجر	۴	۵۵	۴	۳۵	۴	۱۱	۳	۴۰	۳	۱۹	۲	۵۳	۲	۱۶	۱	۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۶	۱۴
+۳	۱۷	طلوع	۵	۵۶	۵	۳۹	۵	۲۰	۴	۵۸	۴	۴۵	۴	۳۰	۴	۱۲	۳	۵۰	۳	۳۹	۳	۲۶	۳	۱۳	۲	۵۶	۲	۳۶	-۱	۱۷
	+۱	اشراق	۶	۶	۵	۴۹	۵	۳۰	۵	۱۰	۴	۵۸	۴	۴۴	۴	۲۷	۴	۷	۳	۵۷	۳	۴۶	۳	۳۴	۳	۲۰	۳	۴		-۴
میل ۲۳-۲-۲۱		عصر(۱)	۳	۲۶	۳	۲۷	۳	۲۱	۳	۳۵	۳	۴۷	۳	۵۸	۴	۵	۴	۱۹	۴	۲۳	۴	۲۸	۴	۳۲	۴	۳۰	۴	۴۱		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۳۲	۴	۳۸	۴	۵۳	۵	۳	۵	۱۳	۵	۲۳	۵	۳۳	۵	۳۸	۵	۴۳	۵	۴۹	۵	۵۳	۶	۰		
		غروب	۶	۴	۶	۲۱	۶	۴۰	۷	۲	۷	۱۵	۷	۳۰	۷	۴۸	۸	۱۰	۸	۲۱	۸	۳۳	۸	۴۷	۹	۴	۹	۲۴		
		عشاء(۱)	۶	۵۰	۷	۱۱	۷	۳۳	۸	۳	۸	۲۱	۸	۴۴	۹	۱۵	۱۰	۰	۱۰	۲۸	۱۱	۱۳	—	—	—	—	—	—		
		عشاء(۲)	۷	۵	۷	۲۵	۷	۴۹	۸	۲۰	۸	۴۱	۹	۷	۹	۴۴	۱۰	۴۹	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—		

عرض شمالی		درجہ	۰		۱۰		۲۰		۳۰		۳۵		۴۰		۴۵		۵۰		۵۲		۵۴		۵۶		۵۸		۶۰		عرض جنوبی	
جون	جون	وقت	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	دسمبر	دسمبر
۲۳	۱۹	فجر	۳	۵۵	۳	۳۵	۳	۱۱	۳	۳۹	۳	۱۹	۲	۵۲	۲	۱۵	۱	۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۳	۲۰
+۲	+۱	طلوع	۵	۵۶	۵	۳۸	۵	۱۹	۴	۵۷	۴	۴۳	۴	۲۹	۴	۱۱	۳	۴۹	۳	۳۸	۳	۲۶	۳	۱۱	۳	۵۵	۲	۳۴	-۱	-۲
		اشراق	۶	۶	۵	۴۹	۵	۳۰	۵	۹	۴	۵۷	۴	۴۳	۴	۲۷	۴	۷	۳	۵۷	۳	۴۶	۳	۳۳	۳	۱۹	۳	۳		
		عصر(۱)	۳	۲۶	۳	۲۷	۳	۲۱	۳	۳۵	۳	۴۷	۳	۵۸	۴	۹	۴	۱۹	۴	۲۳	۴	۲۸	۴	۳۲	۴	۳۷	۴	۴۱		
		عصر(۲)	۴	۲۲	۴	۳۲	۴	۳۸	۴	۵۳	۵	۳	۵	۱۳	۵	۲۳	۵	۳۳	۵	۳۹	۵	۴۴	۵	۴۹	۵	۵۵	۶	۱		
		غروب	۶	۳	۶	۲۲	۶	۴۱	۷	۳	۷	۱۶	۷	۳۱	۷	۴۹	۸	۱۱	۸	۲۲	۸	۳۴	۸	۴۹	۹	۵	۹	۲۶		
		عشاء(۱)	۶	۵۲	۷	۱۱	۷	۳۳	۸	۳	۸	۲۲	۸	۴۵	۹	۱۵	۱۰	۱	۱۰	۳۹	۱۱	۱۶	–	–	–	–	–	–		
		عشاء(۲)	۷	۵	۷	۲۵	۷	۴۹	۸	۲۱	۸	۴۱	۹	۸	۹	۴۵	۱۰	۵۱	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–		

میل ۲۳° - ۲۶

صبح صادق

(بقیہ حاشیہ صفحہ ۱۹۲) ذکر صبح صادق
جو ابتداء فجر کا معیار بیان کیا ہے وہ فجر صادق
کا ہے اگرچہ شروط العبارات کے پیش نظر معیار کا بیان بحقیقتہ فجر
ثم فجر فیتنی احمر کے درجات بھی بیان کرتے بالخصوص جبکہ اختلاف الائمہ
فاسم الشفق علی ابیضا انفع اوجب ان بینتہ لھما معًا ۔ اھ
کے علم کی اہمیت بھی بیان کر چکے ہیں،
(۳) بیرونی نے فجر صادق کی تعریف یوں کی ہے: منبسط فی
عرض الافق مستدیر کنصف دائرۃ ۱۸° زیر افق کے وقت نصف
دائرہ کی شکل ہرگز نظر نہیں آسکتی جب چاہیں جہاں چاہیں مشاہدہ
کر کے فیصلہ کر لیں، تمام فلکیین اس وقت ظاہر ہونے والی روشنی کو
مستطیل بتاتے ہیں اور گیارہ علماء کے تین روز تک مشاہدات میں
بھی یہ روشنی مستطیل ہی نظر آئی ہے جیسا کہ حضرت مفتی محمد شفیع
صاحب رحمہ اللہ تعالیٰ کی خود نوشتہ روئیداد میں تحریر ہے،
(۴) بیرونی کی عبارت و بحسب الحاجۃ الی الفجر والشفق
(صدا اصحاب ھذہ الصناعۃ امرًا فحصلوا من قوانین وقتہ
(الی قولہ) اختلف فی ھذا القانون فراہ بعضھم سبعۃ عشر
جزءا سے ثابت ہوا کہ وہ ابتداء الی مشاہدہ اور اس کی بناء پر تجویز کی
نہیں بلکہ دوسرے فلکیین کے مشاہدات اور ان کے
نتیجہ میں لکھ دیے ہیں، اور یہ ثابت کیا جا چکا ہے کہ
مختلف اقوال نقل کر دیے ہیں، فجر کاذب قرار دیے ہیں،
(۵) علامہ برجندی رحمہ اللہ تعالیٰ نے
(بقیہ بر صفحہ ۲۳۴)

په مختلفو ملکونو کښې معیاری وقت د لاندې طول البلد مطابق دې

مختلف ممالک میں معیاری وقت مندرجہ ذیل طول البلد کے مطابق ہے

طول شرقی

افغانستان	۶۷½
جزائر ایڈمیرلٹی	۱۵۰
اسپین	۱۵
اسپینی گینیا	۱۵
البانیہ	۱۵
جزائر امیرانٹی	۶۰
جزائر انڈمان	۸۲½
آنگولا (پرتگالی مغربی افریقہ)	۱۵
جمہوریہ وسطی افریقہ	۱۵
جمہوریات جنوبی افریقہ	۳۰
جزائر انوبون	۱۵
جنوبی آسٹریلیا	۱۴۲½
مغربی آسٹریلیا	۱۲۰
علاقہ دارالخلافہ آسٹریلیا	۱۵۰
شمالی آسٹریلیا	۱۴۲½
جزیرۂ اوشن	۱۶۵
آسٹریا	۱۵
اوکیناوہ	۱۳۵
ایسٹونیا	۴۵
جمہوریہ انڈونیشیا	
بالی، بنگکا، بیلی ٹانگ، جاوا،	۱۰۵
مدورا، سماٹرا	۱۰۵
بورنیو، سلیبس، فلوریس، لومبوک، سمبا، سمباوا، تیمور	۱۲۰
اریو، کیئی، سولوکاس، ثانمبر، مغربی آئرین	۱۳۵
اسپٹزبرجن	۱۵
اردن	۳۰
ایران	۶۰
اسرائیل	۳۰
اومن (مسیرہ، مسقط، سلالا)	۶۰
اٹلی	۱۵
جزائر ایلس	۱۸۰
بحرین	۶۰
بلجیم	۱۵
جزائر بلیرک	۱۵
بوٹسوانہ	۳۰
برٹش نیوگنی	۱۵۰
بلغاریہ	۳۰
برما	۹۷½
پاکستان مغربی	۷۵
پاکستان مشرقی	۹۰

پیرو	۱۵۰
جزائر پسکاڈورس	۱۲۰
پولینڈ	۱۵
پرتگال	۱۵
پرتگالی مغربی افریقہ (انگولا)	۱۵
پرتگالی مشرقی افریقہ (مضمبیق)	۳۰
ترکی	۳۰
تائیوان (فارموسا)	۱۲۰
تنزانیہ	۴۵
تسمانیہ	۱۵۰
تھائی لینڈ (سیام)	۱۰۵
تیمور	۱۲۰
جزائر ٹونگا	۱۹۵
ٹریپولی ٹانیہ	۳۰
ٹروشیل، عمان (شام)	۶۰
ٹرک	۱۲۵
ٹونیسیہ	۱۵
جرمنی	۱۵
جبرالٹر (جبل الطارق)	۱۵
جاپان	۱۳۵
جزائر جاپان	۱۳۵
چیکوسلواکیہ	۱۵
چڈ	۱۵
چیگوس آرچی پیلاگو	۷۵
جزائر چیتھم	۱۹۱ ۱/۲
چین	۱۲۰
حبش	۴۵
جمہوریہ داہومے	۱۵
ڈنمارک	۱۵
ری یونین	۶۰
روڈیشیا	۳۰
رومانیہ	۳۰
جزائر رائیوکیو	۱۲۷ ۱/۲
روس	
طول ۴۰ تک	۴۵
۴۰ تا ۵۲ ۱/۲	۶۰
۵۲ ۱/۲ سے اوپر	۷۵
زمبیا	۳۰
سیلون	۸۲ ۱/۲
سائپرس	۳۰
سیرینائیکا	۳۰
سکھالن	
عرض ۵۰ سے جنوب	۱۳۵
عرض ۵۰ سے شمال	۱۵۰
جزائر سنٹاکروز	۱۶۵
سردینیا	۱۵
سعودیہ عربیہ	۴۵
جزائر سچوٹن	۱۳۵
سچلیز	۶۰
سیام (تھائی لینڈ)	۱۰۵

سائبیریا	
طول ۶۷½ تک	۷۵
۶۷½ تا ۸۲½	۹۰
۸۲½ تا ۹۷½	۱۰۵
۹۷½ تا ۱۱۲½	۱۲۰
۱۱۲½ تا ۱۲۷½	۱۳۵
۱۲۷½ تا ۱۴۲½	۱۵۰
۱۴۲½ تا ۱۵۷½	۱۶۵
۱۵۷½ تا ۱۷۲½	۱۸۰
۱۷۲½ سے اوپر	۱۹۵
سسلی	۱۵
سنگاپور	۱۱۲½
سقوطرہ	۴۵
جزائر سلیمان	۱۶۵
جمہوریہ سومالی	۴۵
جمہوریہ سوڈان	۳۰
سوازی لینڈ	۳۰
سویڈن	۱۵
سوئٹزرلینڈ	۱۵
شام	۳۰
عدن	۴۵
عراق	۴۵
فرننڈوپو	۱۵
فجی	۱۸۰
جمہوریہ فلپائن	۱۲۰
فن لینڈ	۳۰
فارموسا (تائیوان)	۱۲۰
فرانس	۱۵
فرنچ سومالی لینڈ	۴۵
جزائر فرینڈلی	۱۹۵
قطر	۶۰
کمبوڈیا	۱۰۵
کوئنس لینڈ	۱۵۰
جمہوریہ کیمرون	۱۵
جزائر کیرولین	
طول ۱۶۰ تک	۱۵۰
۱۶۰ سے اوپر	۱۸۰
ٹرک، پونیپ	۱۶۵
جزائر کرسمس، بحر ہند	۱۰۵
جزائر کوکوس، کیلنگ	۹۷½
جزائر کومورو	۴۵
جمہوریہ کانگو	۱۵
جمہوریہ کانگولیز مغربی	۱۵
جمہوریہ کانگولیز مشرقی	۳۰
کورسیکا	۱۵
کریٹی	۳۰
جزیرہ نما کام چٹکا	۱۸۰
کینیا	۴۵
کوریا	۱۳۵
جزائر کوریل	۱۶۵

کویت	٤٥	جزائر ماریانہ	١٥٠
گابون	١٥	جزائر مارشل	١٨٠
جزائر گلبرٹ، ایلس	١٨٠	موریشس	٦٠
گوام	١٥٠	موناکو	١٥
گوادر	٧٥	مضمبیق (پرتگالی مشرقی افریقہ)	٣٠
جزیرہ لکادیپ	٨٢½	مُکلّا (ہائیڈراماوٹ)	٤٥
جزائر لیڈرون	١٥٠	نانیوگنٹو	١٣٥
لاؤس	١٠٥	نارو	١٧٢½
لاٹ دیا	٤٥	نیدرلینڈ	١٥
لبنان	٣٠	نیوکیلیڈونیا	١٦٥
لیسوتھو	٣٠	نیوگنی، برٹش	١٥٠
لیبیا	٣٠	نیوہیبرائڈس	١٦٥
لچٹینشٹین	١٥	نیوساؤتھ ویلس	١٥٠
جزیرہ لارڈہو	١٥٧½	نیوزی لینڈ	١٨٠
لتھوانیا	٤٥	جزائر نکوبار	٨٢½
لکسمبرگ	١٥	جمہوریہ نائجیریا	١٥
مصر	٣٠	جزیرہ نارفوک	١٧٢½
مکاؤ	١٢٠	ناروے	١٥
جمہوریہ میلاگاسی	٤٥	نوواایاز میلیا	٧٥
ملاوی	٣٠	وکٹوریہ آسٹریلیا	١٥٠
وفاق ملایا	١١٢½	ویتنام شمالی	١٠٥
ملیشیا (سباہ، سروک)	١٢٠	ویتنام جنوبی	١٢٠
جمہوریہ مالدیپ	٧٥	جزیرہ وارنگل	١٩٥
مالٹا	١٥	ہالینڈ	١٥
منچوریا	١٣٥	ہانگ کانگ	١٢٠

ہنگری	۱۵	یوگنڈا	۴۵
ہندوستان	۸۲½	یونان	۳۰
یوگوسلاویہ	۱۵		

طول غربی

الاباما، یو، ایس، اے[1]	۹۰	اڈاہو، یو، ایس، اے[1]	۱۰۵
الاسکا، یو، ایس، اے		الینوآئیس یو، ایس، اے[1]	۹۰
جنوب مشرقی ساحل مع کراس ساؤنڈ،		انڈیانا یو، ایس، اے[1]	۹۰
ڈگلس، جونیو، کشم، کود،		آیووا یو، ایس، اے[1]	۹۰
پیٹرس برگ	۱۲۰	اوہیو یو، ایس، اے[1]	۷۵
کراس ساؤنڈ کی شمالی جانب کا		اوکلاہوما یو، ایس، اے[1]	۹۰
ساحل طول ۱۴۱ تک	۱۳۵	اونٹاریو	
طول ۱۴۱ تا ۱۶۲ مع اینکرج،		طول ۹۰ تک	۷۵
فیربنکس، سیوارڈ، ویلڈز	۱۵۰	طول ۹۰ سے اوپر	۹۰
ویسٹ کوسٹ (نوم)		اوریگون یو، ایس، اے[1]	۱۲۰
جزائر ایلوشین	۱۶۵	اسکورسبائی ساؤنڈ گرین لینڈ	۳۰
البرٹا	۱۰۵	بہاماس	۷۵
ارجن ٹائن	۶۰	بربادوس	۶۰
ایریزونا، یو، ایس، اے[1]	۱۰۵	برمودا	۶۰
ارکنساس یو، ایس، اے[1]	۹۰	بولیویا	۶۰
جزائر آسٹرل	۱۵۰	برازیل	
آزورس	۱۵	مشرقی	۴۵
ایکویڈر	۷۵	علاقہ ایکرے	۷۵
آئیسلینڈ	۱۵	مغربی	۶۰
		برٹش کولمبیا	۱۲۰

[1] اس مقام کا وقت اپریل کی آخری اتوار سے اکتوبر کی آخری اتوار تک ایک گھنٹہ بڑھا دیا جاتا ہے ۱۲

برٹش ہونڈورس	۹۰
پرٹوریکو	۶۰
پناما نہر کا علاقہ	۷۵
جمہوریہ پناما	۷۵
پیراگوئے	۶۰
پینسلوانیا، یو، ایس، اے له	۷۵
پیرو	۷۵
پرتگالی گائنا	۱۵
جزیرہ پرنس ایڈورڈ	۶۰
ٹینیسی یو، ایس، اے	۹۰
ٹیکساس یو، ایس، اے	۹۰
ٹوباگو	۶۰
جزائر ٹیرنڈاڈی، جنوبی اٹلانٹک	۳۰
ٹرینیڈاڈ	۶۰
ٹاموٹو آرچی پیلاگو	۱۵۰
جزائر ٹوبوائی	۱۵۰
جزائر کاکس، ٹرکس	۷۵
جارجیہ یو، ایس، اے له	۷۵
جنوبی جارجیہ	۳۰
جمیکا	۷۵
جزیرہ جانماتن	۱۵
جزیرہ جانسٹن	۱۶۵
جزیرہ جان فرنینڈیز	۶۰
چائل	۶۰
ڈیلاویر، یو، ایس، اے له	۷۵
جمہوریہ ڈومینکن	۷۵
ڈچ گائنا (سرینام)	۵۲½
جنوبی ڈکوٹا، یو، ایس، اے	
مشرقی له	۹۰
مغربی له	۱۰۵
شمالی ڈکوٹا، یو، ایس، اے له	۹۰
ریرو ٹونگا	۱۵۷½
جزیرہ روڈ، یو، ایس، اے له	۷۵
سرینام (ڈچ گائنا)	۵۲½
ایس ٹی - پیری، میکولین	۴۵
سلواڈور، ال	۹۰
سموآ	۱۶۵
سسکیچیون	۱۰۵
جزیرہ سوسائٹی	۱۵۰
شمالی مغربی علاقے	
طول ۶۸ تک	۶۰
۶۸ تا ۸۵	۷۵
۸۵ تا ۱۰۲	۹۰
۱۰۲ تا ۱۲۰	۱۰۵
۱۲۰ سے اوپر	۱۲۰
جزائر فاکلینڈ	۶۰
اٹلانٹک میں جزیرہ تماڈوے	۴۵
جزائر فیننگ	۱۵۰

له اس مقام کا وقت اپریل کی آخری اتوار سے اکتوبر کی آخری اتوار تک ایک گھنٹہ بڑھا دیا جاتا ہے ۱۲.

د دی مقام وقت د اپریل له آخر

فرنینڈو نوڑنہا	۳۰	اینگکٹالک، ویسٹ کورس	۴۵
فلوریڈا، یو، ایس، اے لہ	۷۵	نچلے ایریا	۶۰
فرانس گائنا	۶۰	گرینا ڈا	۶۰
کیلیفورنیا، یو، ایس، اے لہ	۱۲۰	گواڈے لوپ	۶۰
کینیڈا (صوبجات دیکھئے)	۵۲$\frac{1}{2}$ تا ۱۳۵	گوتیٹے مالا	۹۰
جزیرہ کیپ ورڈ	۳۰	گائنا ڈچ	۵۲$\frac{1}{2}$
کنساس یو، ایس، اے لہ	۹۰	گائنا فرانس	۶۰
کینٹوکی یو، ایس، اے لہ	۹۰	گیانا	۵۶$\frac{1}{2}$
شمالی کیرولینا، یو، ایس، اے لہ	۷۵	لیبراڈور	۵۲$\frac{1}{2}$
جنوبی کیرولینا، یو، ایس، اے لہ	۷۵	جزائر لی ورڈ	۶۰
کیوبک		لائبیریا	۱۱$\frac{1}{8}$
طول ۶۸ تک	۶۰	لوئیسیانا یو، ایس، اے لہ	۹۰
۶۸ سے اوپر	۷۵	لو آرچی پیلاگو	۱۵۰
جزائر کیمین	۷۵	مشرقی جزیرہ (آئی۔ڈی پیسکوا)	۱۰۵
جزائر کرسمس، بحرالکاہل	۱۳۵	مینی یو، ایس، اے لہ	۷۵
کولمبیا	۷۵	مانیٹوبا	۹۰
کولوراڈو، یو، ایس، اے لہ	۱۰۵	جزائر مارکوئیسس	۱۴۲$\frac{1}{2}$
کونیکٹیکٹ یو، ایس، اے لہ	۷۵	مارٹینکوئی	۶۰
جزیرہ کک (باستثنار نائیو)	۱۵۷$\frac{1}{2}$	میری لینڈ یو، ایس، اے لہ	۷۵
کوسٹاریکا	۹۰	مسّاچُوسٹس یو، ایس، اے لہ	۷۵
کیوبا	۷۵	میکسیکو	۹۰
جزیرہ کیورا کاؤ	۶۰	مچیگن یو، ایس، اے لہ	۷۵
جزائر گلاپاگوس	۷۵	جزائر مڈوے	۱۶۵
گرینلینڈ، اسکورسبائی ساؤنڈ	۳۰	منّیسوٹا، یو، ایس، اے لہ	۹۰

لہ اس مقام کا وقت اپریل کی آخری اتوار سے اکتوبر کی آخری اتوار تک ایک گھنٹہ بڑھا دیا جاتا ہے۔ ۱۲

صبح صادق ———— ۷۷

مکیلن	۴۵	ورمونٹ یو، ایس، اے [1]	۷۵
مسسیپی یو، ایس، اے [1]	۹۰	جزائر ورجن	۶۰
مسوری " " [1]	۹۰	ورجینیا یو، ایس، اے [1]	۷۵
مونٹانا " " [1]	۱۰۵	مغربی ورجینیا یو، ایس، اے [1]	۷۵
نیبراسکا " " [1]	۹۰	واشنگٹن ڈی، سی، یو، ایس، اے [1]	۷۵
نیواڈا " " [1]	۱۲۰	واشنگٹن یو، ایس، اے [1]	۱۲۰
نیوبرنس وک	۶۰	جزائر ونڈورڈ	۶۰
نیوفاؤنڈلینڈ	۵۲½	وسکونسن یو، ایس، اے [1]	۹۰
نیوہیمپشائر، یو، ایس، اے [1]	۷۵	وائیومنگ " " " [1]	۱۰۵
نیوجرسی " " [1]	۷۵	ہیٹی	۷۵
نیومیکسیکو " " [1]	۱۰۵	ہوائی یو، ایس، اے	۱۵۰
نیویارک " " [1]	۷۵	ہونڈیورس	۹۰
نکاراگوا	۹۰	ہونڈیورس برٹش	۹۰
جزیرہ نیو	۱۶۵	یوراگوے	۵۲½
نوواسکوٹیا	۶۰	یوٹاہ یو، ایس، اے [1]	۱۰۵
وینیزولا	۶۰	یوکون	۱۳۵

(بقیہ حاشیہ صفحہ ۲۳) بیرونی سے ۱۲° زیرافق پر صبح کاذب کا قول نقل فرمایا ہے، اس سے ثابت ہوا کہ انھوں نے بھی بیرونی کی اس عبارت کو صبح کاذب سے متعلق قرار دیا ہے، برجندی کی پوری عبارت صفحہ ۱۶۴ پر ملاحظہ فرمائیں

⑤ بیرونی کی عبارت مذکورہ سے ظاہراً اوران کی کتاب "تفہیم" کی عبارت "ثم یتلوہ (الصبح الکاذب) الفجر الصادق معترضاً علیہ منبسطاً فی الافق" میں "معترضاً علیہ" سے صراحۃً ثابت ہوا کہ بیرونی کے نزدیک بھی صبح صادق سے قبل متصلاً صبح کاذب کا وجود ضروری ہے، حالانکہ ۱۸° زیرافق سے قبل متصلاً باجماع فلکیات قدیمہ وجدیدہ کوئی روشنی نہیں ہوتی، حضرت مفتی محمد شفیع صاحب رحمہ اللہ تعالیٰ کی سرکردگی میں گیارہ[11] علماء کے مشاہدات میں بھی اس سے قبل کوئی روشنی نظر نہیں آئی، ۱۲ منہ

[1] اس مقام کا وقت اپریل کی آخری اتوار سے اکتوبر کی آخری اتوار تک ایک گھنٹہ بڑھا دیا جاتا ہے۔ ۱۲

د مختلفو ملکونو د لمانځه د وقتونو نقشه

۱ - په آینده صفحو کښې چه کومې نقشې ورکړې شوی دی نو هلته چه په کوم خانې کښې د جمع علامه (+) وی نو هلته دې د کراچئ په وقت باندې همدومره دقیقې اضافه کړې شی او په کوم خانئ کښې چه د منفی علامه (-) ورکړې شوی وی نو هلته دی د کراچئ له وقت نه همدومره دقیقې منفی کړې شی

۲ - د موسم د تبدیلی فرق په نصف النهار باندې کوم اثر نه غورزوی. له همدې کبله له هر ښار سره لیکل شوې د نصف النهار فرق ټول کال یو شان وی

۳ - د نورو وقتونو فرق په مختلفو تاریخونو کښې مختلف وی له همدې کبله د هرې میاشتې اولنې او اوولسم ۱۷ تاریخ فرق لیکل کیږی. د مینځنیو تاریخونو د خانو د پوره کولو لپاره په خله حساب ولګوئ

۴ – د هرې ضلع (ولسوالی) د مرکز وقت لیکل کیږی. د ضلع خواوشا چه کوم مقامات شمال یا جنوب کښې واقع دی هلته هم تقریباً همدغه وقتونه تطبیقیږی. البته په شرقی جانب کښې تقریباً په اوولس ۱۷ میله کښې یوه دقیقه کمیږی او په غربی جانب کښې په اوولس ۱۷ میله کښې تقریبً یوه دقیقه اضافه کیږی.

۵ - کوم ښارونه چه په یو عرض البلد باندې واقع دی له هغې نه د یو ښار د نقشو وقتونه لیکل شوی دی او د نورو ښارونو له هغې سره د وقت فرق د نقشې په آخر کښې ورکړې شوې دې

۶ - د بنده په رساله (ارشاد العابد) کښې ذکر شوې نقشه د قبلې په طرف کښې دهغه ټولو ښارونو طول البلد اوعرض البلد موجود دې. دضرورت په وقت کښې دې هغې ته مراجعه وشی

۷ - په ټولو وقتونو کښې د دریو یا څلورو دقیقو احتیاط ضروری دې

د لوړوالی له کبله په طلوع او غروب کښې د وقت د فرق نقشه

لوړوالی (فټ)	۵۰۰	۱۰۰۰	۲۰۰۰	۳۰۰۰	۴۰۰۰	۵۰۰۰	۱۰۰۰۰
د وقت فرق (دقیقې)	۲	۳	۴	۵	۵	۶	۸

(فټ) ۱۵ زره	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰
(دقیقې) ۱۰	۱۱	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۷	۱۸	۱۹

د لوړوالی له کبله د صبح صادق مسخونن او ماردبکر په وقت کښې معتد به وقت نه راځی

فائده فوکر طیاره له ۱۵ نه تر ۱۹ او ر بوئنګ له ۲۹ نه تر ۳۵ زره فټ لوړوالی پورې پرواز کوی

مغربی پاکستان

		جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
		۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
اسلام آباد فرق نصف النہار – ۲۵	فجر	۱۲-	۱۳-	۱۴-	۲۱-	۲۳-	۳۰-	۳۹-	۴۱-	۴۶-	۵۱-	۵۵-	۵۹-	۵۷-	۵۳-	۵۰-	۳۵-	۳۰-	۳۳-	۲۷-	۲۲-	۱۹-	۱۳-	۱۳-	۱۱-
	طلوع	۶-	۸-	۱۰-	۱۵-	۲۰-	۲۳-	۳۰-	۳۲-	۳۸-	۴۳-	۴۵-	۴۶-	۴۵-	۴۲-	۴۱-	۳۹-	۳۱-	۲۷-	۲۳-	۱۶-	۱۲-	۸-	۶-	۶-
	اشراق	۲-	۵-	۹-	۱۳-	۱۸-	۲۲-	۲۸-	۳۲-	۳۶-	۴۰-	۴۳-	۴۳-	۴۳-	۴۱-	۳۹-	۳۵-	۳۱-	۲۵-	۲۱-	۱۶-	۱۱-	۸-	۵-	۲-
	عصر (۱)	۴۳-	۴۱-	۳۷-	۳۳-	۲۹-	۲۵-	۱۶-	۱۵-	۱۰-	۶-	۳-	۱-	۲-	۳-	۷-	۱۱-	۱۷-	۲۱-	۲۶-	۳۱-	۳۵-	۳۹-	۴۲-	۴۳-
	عصر (۲)	۴۹-	۴۵-	۴۳-	۳۸-	۳۵-	۲۸-	۲۳-	۱۹-	۱۶-	۱۲-	۹-	۷-	۷-	۹-	۱۳-	۱۷-	۲۰-	۲۶-	۲۹-	۳۵-	۳۹-	۴۲-	۴۶-	۴۸-
	غروب	۴۵-	۴۲-	۴۰-	۳۶-	۳۱-	۲۶-	۲۰-	۱۶-	۱۲-	۸-	۵-	۳-	۳-	۷-	۹-	۱۴-	۱۹-	۲۳-	۲۸-	۳۳-	۳۷-	۴۰-	۴۲-	۴۰-
	عشاء (۱)	۳۹-	۳۸-	۳۳-	۳۰-	۲۶-	۲۲-	۱۶-	۱۱-	۵-	۰	۳+	۵+	۴+	۲+	۲-	۸-	۱۲-	۱۸-	۲۳-	۲۶-	۳۲-	۳۵-	۳۸-	۳۹-
	عشاء (۲)	۳۸-	۳۷-	۳۳-	۲۹-	۲۹-	۲۰-	۱۴-	۹-	۴-	۱+	۵+	۸+	۷+	۴+	۰	۵-	۱۰-	۱۹-	۲۲-	۲۷-	۳۱-	۳۳-	۳۸-	۳۸-
بہاولپور فرق نصف النہار – ۹	فجر	۱۲-	۱۳-	۱۴-	۱۶-	۱۸-	۲۱-	۲۳-	۲۷-	۲۹-	۳۲-	۳۴-	۳۵-	۳۳-	۳۳-	۳۱-	۲۹-	۲۶-	۲۳-	۲۰-	۱۷-	۱۵-	۱۳-	۱۲-	۱۳-
	طلوع	۱۰-	۱۱-	۱۲-	۱۴-	۱۷-	۱۸-	۲۲-	۲۳-	۲۵-	۲۷-	۲۹-	۲۹-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۴-	۲۲-	۲۰-	۱۷-	۱۳-	۱۲-	۱۰-	۱۰-	۱۰-
	اشراق	۹-	۹-	۱۱-	۱۳-	۱۶-	۱۷-	۲۰-	۲۲-	۲۴-	۲۶-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۶-	۲۵-	۲۴-	۲۱-	۱۹-	۱۶-	۱۴-	۱۱-	۱۰-	۹-	۸-
	عصر (۱)	۲۸-	۲۶-	۲۴-	۲۳-	۲۰-	۱۸-	۱۵-	۱۳-	۱۱-	۸-	۷-	۶-	۷-	۸-	۹-	۱۱-	۱۴-	۱۶-	۱۹-	۲۱-	۲۳-	۲۵-	۲۷-	۲۷-
	عصر (۲)	۳۲-	۲۹-	۲۸-	۲۵-	۲۵-	۲۱-	۱۸-	۱۵-	۱۵-	۱۲-	۱۲-	۱۰-	۹-	۱۱-	۱۳-	۱۶-	۱۹-	۲۰-	۲۱-	۲۵-	۲۵-	۲۸-	۳۱-	۳۰-
	غروب	۲۹-	۲۸-	۲۶-	۲۵-	۲۲-	۲۰-	۱۶-	۱۴-	۱۳-	۱۱-	۹-	۹-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۴-	۱۶-	۱۸-	۲۱-	۲۳-	۲۵-	۲۶-	۲۸-	۲۸-
	عشاء (۱)	۲۶-	۲۶-	۲۲-	۲۱-	۱۹-	۱۸-	۱۵-	۱۲-	۹-	۷-	۵-	۵-	۶-	۶-	۸-	۱۱-	۱۲-	۱۵-	۱۸-	۱۹-	۲۲-	۲۴-	۲۵-	۲۵-
	عشاء (۲)	۲۶-	۲۹-	۲۳-	۲۲-	۲۰-	۱۷-	۱۴-	۱۱-	۹-	۶-	۳-	۳-	۵-	۵-	۷-	۹-	۱۲-	۱۳-	۱۷-	۲۰-	۲۲-	۲۳-	۲۹-	۲۶-

صبح صادق ——— ۸

مہینہ	تاریخ	بھاولنگر فرق نصف النہار — ۲۵								پشاور فرق نصف النہار — ۱۰							
		فجر	طلوع	اشراق	عصر (۱)	عصر (۲)	غروب	عشاء (۱)	عشاء (۲)	فجر	طلوع	اشراق	عصر (۱)	عصر (۲)	غروب	عشاء (۱)	عشاء (۲)
جنوری	۱	۱۶ -	۱۵ -	۱۳ -	۳۵ -	۳۹ -	۳۶ -	۳۳ -	۳۳ -	۴ -	۲ +	۳ +	۳۷ -	۴۲ -	۳۹ -	۳۳ -	۳۰ -
	۱۶	۱۸ -	۱۶ -	۱۳ -	۳۳ -	۳۶ -	۳۵ -	۳۳ -	۳۳ -	۶ -	۰	۲ +	۳۵ -	۳۹ -	۳۷ -	۳۲ -	۳۱ -
فروری	۱	۲۰ -	۱۷ -	۱۷ -	۳۲ -	۳۵ -	۳۳ -	۲۹ -	۲۹ -	۹ -	۳ -	۲ -	۳۱ -	۳۶ -	۳۳ -	۲۷ -	۲۶ -
	۱۶	۲۲ -	۱۹ -	۱۹ -	۳۰ -	۳۳ -	۳۲ -	۲۸ -	۲۸ -	۱۳ -	۷ -	۶ -	۲۸ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۳ -	۲۶ -
مارچ	۱	۲۳ -	۲۳ -	۲۲ -	۲۷ -	۳۱ -	۲۸ -	۲۶ -	۲۶ -	۱۷ -	۱۳ -	۱۲ -	۲۲ -	۲۸ -	۲۳ -	۱۹ -	۱۹ -
	۱۶	۲۷ -	۲۴ -	۲۴ -	۲۳ -	۲۷ -	۲۶ -	۲۳ -	۲۳ -	۲۳ -	۱۷ -	۱۶ -	۱۸ -	۲۱ -	۱۹ -	۱۵ -	۱۳ -
اپریل	۱	۳۱ -	۲۸ -	۲۷	۲۱ -	۲۳ -	۲۲ -	۲۱ -	۱۹ -	۲۹ -	۲۳ -	۲۲ -	۱۳ -	۱۶ -	۱۳ -	۱۰ -	۷ -
	۱۶	۳۳ -	۳۰ -	۲۹ -	۱۹ -	۲۱ -	۲۰ -	۱۸ -	۱۶ -	۳۴ -	۲۷ -	۲۶ -	۸ -	۱۲ -	۹ -	۴ -	۲ -
مئی	۱	۳۶ -	۳۲ -	۳۱ -	۱۷ -	۲۰ -	۱۸ -	۱۴ -	۱۳ -	۴۰ -	۳۱ -	۳۰ -	۴ -	۹ -	۵ -	۲ +	۴ +
	۱۶	۳۹ -	۳۳ -	۳۳ -	۱۳ -	۱۷ -	۱۶ -	۱۲ -	۱۱ -	۴۵ -	۳۶ -	۳۴ -	۱ +	۴ -	۰	۷ +	۹ +
جون	۱	۴۱ -	۳۶ -	۳۵ -	۱۲ -	۱۷ -	۱۴ -	۱۰ -	۹ -	۴۹ -	۳۹ -	۳۷ -	۴ +	۲ -	۳ +	۱۰ +	۱۳ +
	۱۶	۴۳ -	۳۶ -	۳۳ -	۱۱ -	۱۵ -	۱۴ -	۹ -	۸ -	۵۳ -	۳۹ -	۳۷ -	۶ +	۰	۳ +	۱۳ +	۱۶ +
جولائی	۱	۴۱ -	۳۵ -	۳۴ -	۱۲ -	۱۳ -	۱۴ -	۱۰ -	۹ -	۵۱ -	۳۸ -	۳۷ -	۵ +	۰	۳ +	۱۱ +	۱۵ +
	۱۶	۴۰ -	۳۳ -	۳۳ -	۱۳ -	۱۴ -	۱۵ -	۱۱ -	۱۰ -	۴۸ -	۳۶ -	۳۵ -	۳ +	۲ -	۱ +	۹ +	۱۲ +
اگست	۱	۳۸ -	۳۳ -	۳۳ -	۱۴ -	۱۸ -	۱۹ -	۱۳ -	۱۲ -	۴۴ -	۳۳ -	۳۳ -	۰	۵ -	۲ -	۵ +	۸ +
	۱۶	۳۶ -	۳۱ -	۳۱ -	۱۷ -	۲۱ -	۱۹ -	۱۶ -	۱۳ -	۳۹ -	۳۰ -	۲۹ -	۵ -	۱۰ -	۶ -	۱ -	۳ +
ستمبر	۱	۳۳ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۰ -	۲۲ -	۲۲ -	۱۸ -	۱۶ -	۳۳ -	۲۳ -	۲۳ -	۱۰ -	۱۳ -	۱۲ -	۵ -	۳ -
	۱۶	۲۹ -	۲۶ -	۲۵ -	۲۲ -	۲۴ -	۲۴ -	۲۱ -	۲۰ -	۲۷ -	۲۰ -	۱۹ -	۱۵ -	۱۹ -	۱۶ -	۱۱ -	۸ -
اکتوبر	۱	۲۶ -	۲۳ -	۲۳ -	۲۵ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۳ -	۲۳ -	۲۱ -	۱۴ -	۱۴ -	۲۰ -	۲۲ -	۲۲ -	۱۶ -	۱۳ -
	۱۶	۲۳ -	۱۹ -	۲۰ -	۲۸ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۶ -	۲۶ -	۱۵ -	۹ -	۹ -	۲۵ -	۲۹ -	۲۶ -	۲۰ -	۲۰ -
نومبر	۱	۲۱ -	۱۶ -	۱۷ -	۳۰ -	۳۲ -	۳۲ -	۲۹ -	۲۹ -	۱۲ -	۴ -	۴ -	۲۹ -	۳۲ -	۳۱ -	۲۶ -	۲۴ -
	۱۶	۱۸ -	۱۵ -	۱۶ -	۳۳ -	۳۴ -	۳۳ -	۳۱ -	۳۰ -	۶ -	۱ -	۱ -	۳۳ -	۳۶ -	۳۲ -	۲۹ -	۲۸ -
دسمبر	۱	۱۶ -	۱۵ -	۱۴ -	۳۴ -	۳۷ -	۳۵ -	۳۳ -	۳۳ -	۵ -	۲ +	۳ +	۳۶ -	۴۰ -	۳۸ -	۳۲ -	۳۲ -
	۱۶	۱۶ -	۱۵ -	۱۳ -	۳۵	۳۷ -	۳۵ -	۳۳ -	۳۳ -	۴ -	۲ +	۴ +	۳۷ -	۴۰ -	۳۸ -	۳۳ -	۳۳ -

صبح صادق ـــ ـــ ۱۸

		جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
		۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
جیکب آباد فرق نصف النہار ـ ۶	فجر	۱-	۱-	۳-	۴-	۵-	۷-	۱۰-	۱۲-	۱۳-	۱۵-	۱۷-	۱۸-	۱۷-	۱۶-	۱۵-	۱۳-	۱۲-	۸-	۶-	۳-	۳-	۱-	۱-	۱-
	طلوع	۰	۰	۰	۲-	۵-	۵-	۸-	۹-	۱۱-	۱۲-	۱۴-	۱۳-	۱۲-	۱۲-	۱۲-	۱۱-	۸-	۶-	۴-	۱-	۰	۰	۰	۰
	اشراق	۱+	۱+	۱-	۳-	۴-	۵-	۸-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۲-	۱۱-	۱۱-	۱۱-	۱۱-	۱۰-	۸-	۶-	۵-	۲-	۱-	۰	۱+	۱+
	عصر (۱)	۱۳-	۱۱-	۱۰-	۹-	۷-	۶-	۴-	۲-	۱-	۲+	۲+	۳+	۲+	۲+	۱+	۱-	۲-	۴-	۶-	۸-	۹-	۱۱-	۱۲-	۱۲-
	عصر (۲)	۱۶-	۱۳-	۱۳-	۱۱-	۱۱-	۸-	۶-	۳-	۴-	۱-	۱-	۱+	۲+	۰	۲-	۴-	۴-	۷-	۷-	۱۱-	۱۱-	۱۲-	۱۵-	۱۴-
	غروب	۱۴-	۱۳-	۱۲-	۱۱-	۱۰-	۷-	۴-	۳-	۱-	۰	۲+	۲+	۱+	۱+	۰	۲-	۴-	۶-	۸-	۱۰-	۱۱-	۱۱-	۱۳-	۱۳-
	عشاء (۱)	۱۱-	۱۱-	۹-	۸-	۶-	۶-	۲-	۲-	۱+	۲+	۳+	۴+	۳+	۳+	۱+	۱-	۲-	۴-	۶-	۶-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۱-
	عشاء (۲)	۱۱-	۱۱-	۸-	۸-	۷-	۵-	۲-	۰	۲+	۳+	۵+	۵+	۵+	۴+	۳+	۲+	۰	۳-	۵-	۷-	۹-	۹-	۱۱-	۱۱-
جھنگ فرق نصف النہار ـ ۲۱	فجر	۱۱-	۱۲-	۱۴-	۱۷-	۲۰-	۲۴-	۲۹-	۳۳-	۳۶-	۴۰-	۴۳-	۴۵-	۴۳-	۴۲-	۳۹-	۳۶-	۳۲-	۲۷-	۲۳-	۱۹-	۱۶-	۱۳-	۱۱-	۱۱-
	طلوع	۷-	۹-	۱۰-	۱۳-	۱۸-	۲۰-	۲۵-	۲۸-	۳۰-	۳۳-	۳۶-	۳۶-	۳۵-	۳۳-	۳۳-	۲۹-	۲۵-	۲۲-	۱۸-	۱۳-	۱۱-	۸-	۷-	۷-
	اشراق	۱۸-	۱۹-	۲۲-	۲۳-	۲۸-	۳۰-	۳۵-	۳۸-	۴۱-	۴۴-	۴۹-	۴۶-	۴۶-	۴۵-	۴۳-	۴۰-	۳۷-	۳۲-	۲۹-	۲۵-	۲۲-	۲۱-	۱۹-	۱۸-
	عصر (۱)	۳۵-	۳۳-	۳۱-	۲۸-	۲۵-	۲۱-	۱۸-	۱۳-	۱۱-	۷-	۶-	۴-	۵-	۶-	۸-	۱۲-	۱۶-	۱۹-	۲۳-	۲۶-	۲۹-	۳۲-	۳۳-	۳۵-
	عصر (۲)	۳۹-	۳۶-	۳۴-	۳۰-	۲۹-	۲۴-	۲۱-	۱۶-	۱۴-	۱۱-	۱۰-	۸-	۷-	۹-	۱۲-	۱۵-	۱۶-	۲۲-	۲۴-	۲۹-	۳۱-	۳۴-	۳۷-	۳۷-
	غروب	۳۶-	۳۴-	۳۲-	۳۰-	۲۵-	۲۳-	۱۷-	۱۴-	۱۲-	۹-	۶-	۶-	۶-	۸-	۹-	۱۳-	۱۷-	۲۰-	۲۴-	۲۷-	۳۰-	۳۲-	۳۵-	۳۵-
	عشاء (۱)	۳۳-	۳۲-	۲۸-	۲۶-	۲۳-	۲۰-	۱۶-	۱۲-	۸-	۴-	۲-	۱-	۲-	۳-	۹-	۱۰-	۱۳-	۱۷-	۲۰-	۲۳-	۲۷-	۲۹-	۳۲-	۳۲-
	عشاء (۲)	۳۱-	۳۱-	۲۷-	۲۵-	۲۲-	۱۸-	۱۳-	۹-	۶-	۲-	۱+	۲+	۱+	۰	۳-	۶-	۱۰-	۱۴-	۱۸-	۲۲-	۲۶-	۲۸-	۳۱-	۳۱-

	جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
جہلم فرق نصف النہار ـ ۲۷																								
فجر	۱۰ -	۱۲ -	۱۹ -	۲۳ -	۲۶ -	۳۱ -	۳۷ -	۴۱ -	۴۶ -	۵۱ -	۵۴ -	۵۸ -	۵۵ -	۵۳ -	۵۰ -	۴۵ -	۴۰ -	۳۵ -	۲۹ -	۲۴ -	۲۱ -	۱۶ -	۱۵ -	۱۳ -
طلوع	۱۰ -	۱۱ -	۱۳ -	۱۷ -	۲۳ -	۲۶ -	۳۳ -	۳۵ -	۳۹ -	۴۳ -	۴۵ -	۴۶ -	۴۵ -	۴۳ -	۴۱ -	۳۶ -	۳۲ -	۲۵ -	۲۳ -	۱۹ -	۱۵ -	۱۳ -	۱۰ -	۱۰ -
اشراق	۸ -	۹ -	۱۳ -	۱۶ -	۲۱ -	۲۵ -	۳۰ -	۳۳ -	۳۷ -	۴۰ -	۴۳ -	۴۳ -	۴۳ -	۴۱ -	۳۹ -	۳۴ -	۳۲ -	۲۷ -	۲۳ -	۱۸ -	۱۳ -	۱۱ -	۹ -	۷ -
عصر (۱)	۴۳ -	۴۱ -	۳۸ -	۳۵ -	۳۱ -	۲۶ -	۲۲ -	۱۸ -	۱۴ -	۹ -	۷ -	۵ -	۶ -	۸ -	۱۱ -	۱۴ -	۱۹ -	۲۳ -	۲۸ -	۳۲ -	۳۶ -	۴۰ -	۴۲ -	۴۳ -
عصر (۲)	۴۹ -	۴۵ -	۴۳ -	۳۹ -	۳۶ -	۳۰ -	۲۵ -	۲۱ -	۱۹ -	۱۵ -	۱۳ -	۱۱ -	۱۱ -	۱۳ -	۱۶ -	۲۰ -	۲۳ -	۲۸ -	۳۱ -	۳۷ -	۳۹ -	۴۳ -	۴۹ -	۴۷ -
غروب	۴۵ -	۴۳ -	۴۰ -	۳۸ -	۳۲ -	۲۸ -	۲۳ -	۱۹ -	۱۵ -	۱۱ -	۹ -	۸ -	۸ -	۱۰ -	۱۳ -	۱۷ -	۲۲ -	۲۵ -	۳۰ -	۳۴ -	۳۸ -	۴۰ -	۴۴ -	۴۳ -
عشاء (۱)	۴۰ -	۳۹ -	۳۳ -	۳۱ -	۲۸ -	۲۳ -	۱۹ -	۱۴ -	۹ -	۵ -	۲ -	۰	۱ -	۳ -	۷ -	۱۱ -	۱۵ -	۲۰ -	۲۵ -	۲۸ -	۳۳ -	۳۶ -	۳۹ -	۳۹ -
عشاء (۲)	۳۹ -	۳۹ -	۳۴ -	۳۱ -	۲۸ -	۲۳ -	۱۷ -	۱۳ -	۸ -	۳ -	۰	۳ +	۱ +	۱ -	۴ -	۹ -	۱۴ -	۱۸ -	۲۴ -	۲۹ -	۳۴ -	۳۹ -	۳۹ -	۳۹ -
چترال فرق نصف النہار ـ ۱۹																								
فجر	۲ -	۴ -	۸ -	۱۴ -	۱۸ -	۲۶ -	۳۳ -	۴۰ -	۴۷ -	۵۳ -	۵۹ -	۶۳ -	۶۱ -	۵۸ -	۵۲ -	۴۵ -	۳۸ -	۳۰ -	۲۲ -	۱۶ -	۱۱ -	۵ -	۳ -	۱ -
طلوع	۵ +	۳ +	۱ -	۶ -	۱۲ -	۱۸ -	۲۵ -	۳۰ -	۳۶ -	۴۲ -	۴۵ -	۴۶ -	۴۵ -	۴۲ -	۳۹ -	۳۳ -	۲۷ -	۲۱ -	۱۵ -	۸ -	۲ -	۱ +	۵ +	۵ +
اشراق	۸ +	۶ +	۱ +	۴ -	۱۱ -	۱۹ -	۲۳ -	۲۹ -	۳۴ -	۳۹ -	۴۲ -	۴۳ -	۴۳ -	۴۱ -	۳۸ -	۳۳ -	۲۷ -	۲۰ -	۱۳ -	۸ -	۱ -	۱ +	۷ +	۹ +
عصر (۱)	۴۳ -	۴۱ -	۳۶ -	۳۲ -	۲۶ -	۲۰ -	۱۳ -	۷ -	۲ -	۴ +	۷ +	۱۰ +	۹ +	۶ +	۲ +	۳ -	۱۰ -	۱۵ -	۲۲ -	۲۸ -	۳۳ -	۳۸ -	۴۲ -	۴۳ -
عصر (۲)	۴۸ -	۴۴ -	۴۰ -	۳۶ -	۳۱ -	۲۳ -	۱۷ -	۱۱ -	۸ -	۲ -	۱ +	۲ +	۳ +	۱ +	۴ -	۹ -	۱۴ -	۲۰ -	۲۵ -	۳۲ -	۳۷ -	۴۰ -	۴۵ -	۴۶ -
غروب	۴۴ -	۴۲ -	۳۷ -	۳۳ -	۲۷ -	۲۰ -	۱۴ -	۸ -	۲ -	۳ +	۷ +	۸ +	۸ +	۵ +	۱ +	۴ -	۱۱ -	۱۷ -	۲۳ -	۲۹ -	۳۵ -	۳۸ -	۴۳ -	۴۳ -
عشاء (۱)	۳۸ -	۳۶ -	۳۰ -	۲۶ -	۲۰ -	۱۵ -	۸ -	۱ -	۷ +	۱۳ +	۱۸ +	۲۰ +	۱۸ +	۱۶ +	۱۰ +	۴ +	۲ -	۱۰ -	۱۶ -	۲۱ -	۲۸ -	۳۳ -	۳۹ -	۳۷ -
عشاء (۲)	۳۶ -	۳۵ -	۲۹ -	۲۴ -	۲۰ -	۱۲ -	۵ -	۱ +	۹ +	۱۵ +	۲۱ +	۲۴ +	۲۳ +	۲۰ +	۱۴ +	۷ +	۰	۷ -	۱۳ -	۲۰ -	۲۷ -	۳۱ -	۳۶ -	۳۹ -

		حیدر آباد فرق نصف النہار — ٦								خیرپور فرق نصف النہار — ٧							
		نماز	طلوع	زوال	عصر (١)	عصر (٢)	مغرب	عشاء (١)	عشاء (٢)	نماز	طلوع	زوال	عصر (١)	عصر (٢)	مغرب	عشاء (١)	عشاء (٢)
دسمبر	١٥	٥ ١	٥ ١	٥ ١	٨ ١	٩ ١	٨ ١	٨ ١	٨ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	٦ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]
	١	٥ ١	٥ ١	٥ ١	٨ ١	٥ ١	٨ ١	٨ ١	٨ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	٦ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]
نومبر	١٥	٦ ١	٦ ١	٥ ١	٨ ١	٧ ١	٨ ١	٨ ١	٨ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	٦ ١	[illegible]	[illegible]	٩ ١
	١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٤ ١	٧ ١	٨ ١	٨ ١	٨ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٩ ١	[illegible]	[illegible]	٩ ١	٩ ١
اکتوبر	١٥	٥ ١	٦ ١	٥ ١	٤ ١	٧ ١	٨ ١	٤ ١	٤ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٧ ١	[illegible]	[illegible]	٨ ١	٧ ١
	١	٤ ١	٥ ١	٥ ١	٤ ١	٨ ١	٨ ١	٤ ١	٥ ١	٨ ١	٥ ١	٤ ١	٨ ١	٧ ١	٩ ١	٨ ١	٤ ١
ستمبر	١٥	٨ ١	٤ ١	٥ ١	٥ ١	٨ ١	٤ ١	٤ ١	٥ ١	٩ ١	٨ ١	٨ ١	٥ ١	٧ ١	٨ ١	٥ ١	٦ ١
	١	٧ ١	٤ ١	٤ ١	٤ ١	٨ ١	٤ ١	٥ ١	٦ ١	[illegible]	٧ ١	٩ ١	٦ ١	٤ ١	٤ ١	٦ ١	٦ ١
اگست	١٥	٧ ١	٨ ١	٨ ١	٥ ١	٤ ١	٤ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]	٦ ١	٤ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]
	١	٧ ١	٨ ١	٨ ١	٥ ١	٤ ١	٥ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]	[illegible]	٦ ١	٦ ١	[illegible]	٠
جولائی	١٥	٧ ١	٨ ١	٤ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٥ ١	٦ ١	٥ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]	٦ ١	[illegible]	٠	[illegible]
	١	٧ ١	٨ ١	٤ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٥ ١	٦ ١	٥ ١	٦ ١	[illegible]	٠	٠	[illegible]	٠	[illegible]
جون	١٥	[illegible]	٧ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	٦ ٢
	١	٩ ١	٧ ١	٨ ١	٥ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	٠	٦ ١	[illegible]	[illegible]	٦ ٢
مئی	١٥	٧ ١	٨ ١	٤ ١	٦ ١	٥ ١	٥ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]	٦ ١	٦ ١	٠	[illegible]
	١	٧ ١	٨ ١	٤ ١	٥ ١	٤ ١	٥ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]	٦ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]
اپریل	١٥	٧ ١	٨ ١	٤ ١	٥ ١	٤ ١	٥ ١	٤ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	٩ ١	٦ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١
	١	٨ ١	٨ ١	٨ ١	٤ ١	٤ ١	٥ ١	٤ ١	٥ ١	[illegible]	٩ ١	٧ ١	٥ ١	٨ ١	٥ ١	٥ ١	٦ ١
مارچ	١٥	٨ ١	٨ ١	٤ ١	٤ ١	٨ ١	٤ ١	٨ ١	٤ ١	٧ ١	٤ ١	٤ ١	٤ ١	٩ ١	٧ ١	٨ ١	٤ ١
	١	٤ ١	٨ ١	٤ ١	٤ ١	٩ ١	٤ ١	٤ ١	٨ ١	٤ ١	٤ ١	٤ ١	٧ ١	[illegible]	٩ ١	٨ ١	٧ ١
فروری	١٥	٤ ١	٤ ١	٤ ١	٨ ١	٩ ١	٨ ١	٤ ١	٨ ١	٥ ١	٦ ١	٦ ١	٩ ١	[illegible]	[illegible]	٧ ١	٩ ١
	١	٥ ١	٤ ١	٥ ١	٤ ١	٩ ١	٨ ١	٤ ١	٨ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	٦ ١	٦ ١	٩ ١	٩ ١
جنوری	١٥	٥ ١	٤ ١	٥ ١	٨ ١	٩ ١	٨ ١	٨ ١	٨ ١	٦ ١	٦ ١	٦ ١	[illegible]	٦ ١	٦ ١	[illegible]	٦ ١
	١	٥ ١	٥ ١	٥ ١	٨ ١	[illegible]	٧ ١	٨ ١	٨ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]	٦ ١	٥ ١	٦ ١	[illegible]	[illegible]

صبح صادق ——— ٨٢

خاران فرق نصف النہار + ۵

	جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶	جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
فجر	۱۳+	۱۱+	۱۰+	۸+	۷+	۳+	۲+	۱-	۲-	۳-	۶-	۷-	۵-	۵-	۳-	۲-	۰	۳+	۵+	۸+	۹+	۱۱+	۱۲+	۱۳+
طلوع	۱۳+	۱۲+	۱۲+	۱۰+	۷+	۷+	۳+	۲+	۱+	۰	۳-	۲-	۱-	۰	۰	۲+	۳+	۵+	۸+	۱۱+	۱۲+	۱۳+	۱۳+	۱۳+
اشراق	۱۴+	۱۳+	۱۲+	۱۱+	۸+	۷+	۵+	۳+	۲+	۱+	۰	۰	۰	۱+	۱+	۲+	۳+	۶+	۸+	۱۰+	۱۲+	۱۳+	۱۴+	۱۵+
عصر (۱)	۱-	۰	۲+	۳+	۵+	۷+	۹+	۱۱+	۱۳+	۱۵+	۱۶+	۱۷+	۱۶+	۱۵+	۱۴+	۱۲+	۱۰+	۸+	۶+	۴+	۳+	۱+	۰	۰
عصر (۲)	۵-	۲-	۲-	۱+	۱+	۳+	۷+	۹+	۹+	۱۲+	۱۲+	۱۴+	۱۵+	۱۳+	۱۱+	۸+	۸+	۵+	۵+	۱+	۱+	۰	۳-	۳-
غروب	۲-	۱-	۰	۱+	۳+	۵+	۸+	۱۰+	۱۱+	۱۲+	۱۴+	۱۴+	۱۳+	۱۳+	۱۲+	۱۰+	۸+	۷+	۳+	۲+	۱+	۱+	۱-	۱-
عشار (۱)	۰	۰	۳+	۳+	۶+	۷+	۹+	۱۱+	۱۳+	۱۶+	۱۷+	۱۷+	۱۸+	۱۶+	۱۵+	۱۳+	۱۱+	۹+	۷+	۶+	۳+	۲+	۱+	۱+
عشار (۲)	۰	۰	۲+	۳+	۵+	۸+	۱۰+	۱۳+	۱۳+	۱۶+	۱۸+	۱۸+	۱۷+	۱۷+	۱۵+	۱۳+	۱۲+	۱۰+	۸+	۵+	۳+	۳+	۱+	۰

خیبر فرق نصف النہار - ۱۷

	جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶	جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
فجر	۲-	۳-	۷-	۱۱-	۱۵-	۲۱-	۲۷-	۳۳-	۳۹-	۴۴-	۴۸-	۵۲-	۵۰-	۴۷-	۴۳-	۳۷-	۳۲-	۲۵-	۱۹-	۱۳-	۹-	۴-	۳-	۱-
طلوع	۳+	۲+	۰	۵-	۱۱-	۱۵-	۲۱-	۲۵-	۳۰-	۳۴-	۳۷-	۳۸-	۳۶-	۳۴-	۳۳-	۲۸-	۲۲-	۱۸-	۱۳-	۷-	۲-	۲+	۳+	۳+
اشراق	۶+	۳+	۰	۳-	۱۰-	۱۳-	۲۰-	۲۳-	۲۸-	۳۲-	۳۵-	۳۶-	۳۶-	۳۳-	۳۱-	۲۸-	۲۳-	۱۷-	۱۳-	۷-	۱-	۲+	۵+	۷+
عصر (۱)	۳۶-	۳۳-	۳۰-	۲۶-	۲۱-	۱۶-	۱۱-	۶-	۱-	۳+	۶+	۸+	۷+	۵+	۲+	۲-	۸-	۱۳-	۱۸-	۲۳-	۲۷-	۳۲-	۳۵-	۳۶-
عصر (۲)	۴۱-	۳۷-	۳۵-	۳۰-	۲۶-	۱۹-	۱۲-	۹-	۷-	۲-	۱+	۳+	۳+	۱+	۳-	۸-	۱۱-	۱۷-	۲۱-	۲۷-	۳۱-	۳۳-	۳۸-	۳۹-
غروب	۳۷-	۳۵-	۳۲-	۲۸-	۲۲-	۱۷-	۱۱-	۷-	۲+	۳+	۵+	۶+	۶+	۳+	۱+	۳-	۱۰-	۱۳-	۲۰-	۲۳-	۲۹-	۳۳-	۳۶-	۳۶-
عشار (۱)	۳۲-	۳۰-	۲۵-	۲۲-	۱۷-	۱۳-	۷-	۱-	۵+	۱۰+	۱۳+	۱۵+	۱۳+	۱۲+	۸+	۲+	۳-	۹-	۱۳-	۱۸-	۲۳-	۲۷-	۳۱-	۳۱-
عشار (۲)	۳۰-	۲۹-	۲۳-	۲۱-	۱۷-	۱۱-	۵-	۱+	۷+	۱۳+	۱۶+	۱۹+	۱۸+	۱۵+	۱۱+	۵+	۰	۶-	۱۳-	۱۸-	۲۳-	۲۹-	۳۰-	۳۰-

داود فرق نصف النہار — ۳

	جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
فجر	۰	-۱	-۱	-۲	-۲	-۴	-۵	-۶	-۷	-۸	-۹	-۱۱	-۹	-۹	-۸	-۸	-۶	-۴	-۳	-۲	-۱	۰	۰	۰
طلوع	۰	۰	۰	-۱	-۳	-۳	-۴	-۵	-۵	-۶	-۷	-۷	-۶	-۶	-۶	-۶	-۴	-۳	-۲	۰	+۱	+۱	+۱	۰
اشراق	+۱	+۱	۰	۰	-۲	-۲	-۴	-۴	-۵	-۵	-۶	-۵	-۵	-۵	-۵	-۵	-۴	-۲	-۲	۰	۰	۰	+۱	+۱
عصر (۱)	-۷	-۶	-۵	-۵	-۳	-۳	-۱	-۱	۰	+۲	+۲	+۳	+۲	+۱	+۱	۰	-۱	-۲	-۳	-۴	-۵	-۶	-۶	-۶
عصر (۲)	-۱۰	-۸	-۸	-۶	-۶	-۴	-۳	-۲	-۳	۰	۰	+۲	+۳	+۱	-۱	-۲	-۲	-۴	-۴	-۶	-۶	-۶	-۸	-۸
غروب	[illegible]	-۷	-۶	-۶	-۴	-۴	-۲	-۱	-۱	۰	+۱	+۱	+۱	+۱	۰	-۱	-۲	-۳	-۴	-۵	-۵	-۵	-۶	-۶
عشاء (۱)	-۶	-۶	-۴	-۴	-۳	-۳	-۲	-۱	+۱	+۲	+۲	+۳	+۲	+۲	+۱	۰	۰	-۲	-۳	-۳	-۴	-۵	-۶	-۵
عشاء (۲)	-۶	-۶	-۴	-۴	-۴	-۲	-۱	+۱	+۱	+۳	+۳	+۴	+۳	+۳	+۲	+۲	۰	-۱	-۲	-۳	-۴	-۴	-۶	-۶

دیر فرق نصف النہار — ۱۹

	جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
فجر	-۴	-۶	-۹	-۱۲	-۱۸	-۲۵	-۳۱	-۳۸	-۴۵	-۵۰	-۵۵	-۵۹	-۵۷	-۵۲	-۴۹	-۴۳	-۳۷	-۲۹	-۲۲	-۱۶	-۱۲	-۶	-۵	-۳
طلوع	+۴	+۲	-۱	-۷	-۱۳	-۱۸	-۲۴	-۲۹	-۳۴	-۴۰	-۴۳	-۴۴	-۴۳	-۴۰	-۳۸	-۳۲	-۲۶	-۲۱	-۱۵	-۹	-۴	+۱	+۴	+۴
اشراق	+۵	+۳	-۱	-۶	-۱۲	-۱۷	-۲۳	-۲۸	-۳۲	-۳۷	-۴۱	-۴۱	-۴۱	-۳۹	-۳۶	-۳۲	-۲۶	-۲۰	-۱۵	-۹	-۳	+۱	+۴	+۶
عصر (۱)	-۴۲	-۳۹	-۳۵	-۳۱	-۲۵	-۲۰	-۱۴	-۹	-۳	+۲	+۵	+۷	+۶	+۴	۰	-۴	-۱۱	-۱۶	-۲۲	-۲۷	-۳۲	-۳۷	-۴۰	-۴۱
عصر (۲)	-۴۷	-۴۳	-۴۰	-۳۴	-۳۰	-۲۲	-۱۷	-۱۲	-۹	-۴	-۱	+۲	+۲	-۱	-۵	-۱۰	-۱۴	-۲۰	-۲۴	-۳۱	-۳۶	-۴۰	-۴۴	-۴۵
غروب	-۴۳	-۴۱	-۳۷	-۳۲	-۲۶	-۲۰	-۱۴	-۹	-۴	+۲	+۵	+۶	+۶	+۳	۰	-۶	-۱۲	-۱۷	-۲۳	-۲۸	-۳۲	-۳۷	-۴۲	-۴۲
عشاء (۱)	-۳۷	-۳۵	-۲۹	-۲۶	-۲۱	-۱۶	-۹	-۳	+۴	+۹	+۱۴	+۱۶	+۱۴	+۱۳	+۷	+۱	-۴	-۱۱	-۱۷	-۲۱	-۲۸	-۳۲	-۳۵	-۳۶
عشاء (۲)	-۳۴	-۳۳	-۲۸	-۲۴	-۲۰	-۱۳	-۷	۰	+۷	+۱۲	+۱۷	+۲۰	+۱۹	+۱۶	+۱۱	+۵	-۱	-۸	-۱۵	-۲۱	-۲۶	-۳۰	-۳۴	-۳۴

ڈیرہ اسمٰعیل خان فرق نصف النہار – ۱۵

	جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦
فجر	٥-	٦-	٨-	١١-	١٣-	١٨-	٢٢-	٢٧-	٣١-	٣٥-	٣٨-	٤٠-	٣٨-	٣٧-	٣٢-	٣٠-	٢٦-	٢١-	١٧-	١٣-	١٠-	٦-	٥-	٣-
طلوع	١-	٢-	٣-	٧-	١٢-	١٣-	١٩-	٢٣-	٢٥-	٢٨-	٣٠-	٣١-	٣٠-	٢٨-	٢٧-	٢٣-	١٩-	١٦-	١٣-	٨-	٥-	٣-	١-	١-
اشراق	١+	١-	٣-	٦-	١١-	١٣-	١٨-	٢١-	٢٣-	٢٧-	٢٩-	٢٩-	٢٩-	٢٨-	٢٦-	٢٣-	٢٠-	١٦-	١٣-	٨-	٣-	٢-	٠	١+
عصر (١)	٣٠-	٢٨-	٢٥-	٢٢-	٩-	١٥-	١١-	٨-	٣-	٠	٢+	٣+	٣+	١+	١-	٥-	٩-	١٢-	١٦-	٢٠-	٢٥-	٢٦-	٢٩-	٢٩-
عصر (٢)	٣٣-	٣٠-	٢٩-	٢٥-	٢٣-	١٨-	١٣-	١٠-	٨-	٥-	٣-	١-	١-	٣-	٦-	٩-	١١-	١٦-	١٨-	٢٣-	٢٥-	٢٨-	٣١-	٣٣-
غروب	٣٠-	٢٩-	٢٦-	٢٣-	١٩-	١٦-	١١-	٨-	٥-	٢-	٠-	١+	١+	١-	٣-	٧-	١١-	١٣-	١٨-	٢١-	٢٣-	٢٦-	٢٩-	٢٩-
عشاء (١)	٢٧-	٢٤-	٢٢-	٢٠-	١٦-	١٣-	٩-	٥-	٠	٣+	٦+	٧+	٦+	٥+	٣+	٣-	٦-	١٠-	١٣-	١٧-	٢١-	٢٣-	٢٦-	٢٦-
عشاء (٢)	٢٥-	٢٥-	٢١-	١٩-	١٦-	١٣-	٧-	٣-	١+	٥+	٨+	٩+	٨+	٧+	٣+	٠	٤-	٨-	١٣-	١٦-	٢٠-	٢٣-	٢٥-	٢٥-

رحیم یار خان فرق نصف النہار – ۱۳

	جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦	١	١٦
فجر	٧-	٨-	٩-	١١-	١٢-	١٥-	١٧-	٢٠-	٢١-	٢٣-	٢٥-	٢٦-	٢٣-	٢٣-	٢٢-	٢١-	١٩-	١٦-	١٣-	١١-	١٠-	٨-	٧-	٧-
طلوع	٦-	٧-	٧-	٩-	١٢-	١٢-	١٥-	١٧-	١٨-	١٩-	٢١-	٢١-	٢٠-	١٩-	١٩-	١٧-	١٥-	١٣-	١١-	٨-	٧-	٦-	٦-	٦-
اشراق	٦-	٦-	٨-	٩-	١١-	١٣-	١٥-	١٦-	١٧-	١٨-	٢٠-	١٩-	١٩-	١٩-	١٨-	١٧-	١٥-	١٣-	١٣-	٩-	٨-	٧-	٦-	٥-
عصر (١)	٢٠-	١٩-	١٨-	١٧-	١٤-	١٣-	١١-	٩-	٧-	٥-	٥-	٣-	٣-	٥-	٦-	٨-	١٠-	١١-	١٣-	١٥-	١٧-	١٨-	٢٠-	٢٠-
عصر (٢)	٢٢-	٢١-	٢١-	١٨-	١٨-	١٥-	١٢-	١٠-	١٠-	٧-	٧-	٥-	٣-	٦-	٨-	١١-	١١-	١٣-	١٣-	١٨-	١٨-	١٩-	٢٢-	٢٢-
غروب	٢١-	٢٠-	١٩-	١٨-	١٥-	١٣-	١١-	٩-	٨-	٧-	٥-	٥-	٥-	٦-	٧-	٩-	١١-	١٣-	١٥-	١٧-	١٨-	١٨-	٢٠-	٢٠-
عشاء (١)	١٩-	١٩-	١٦-	١٥-	١٤-	١٣-	١١-	٩-	٦-	٥-	٣-	٣-	٤-	٤-	٥-	٨-	٩-	١١-	١٣-	١٤-	١٦-	١٧-	١٨-	١٨-
عشاء (٢)	١٩-	١٩-	١٦-	١٥-	١٤-	١١-	٩-	٧-	٥-	٣-	١-	١-	٢-	٣-	٤-	٥-	٧-	٩-	١١-	١٤-	١٦-	١٦-	١٩-	١٩-

		جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶
سانگھڑ فرق نصف النہار — ۸	فجر	۶-	۷-	۷-	۷-	۷-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۱-	۱۱-	۱۲-	۱۳-
	طلوع	۶-	۷-	۷-	۷-	۸-	۸-	۹-	۹-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۱-
	اشراق	[illegible]	۵-	۶-	۶-	۸-	[illegible]	۸-	۸-	۸-	۹-	۹-	۸-
	عصر (۱)	۱۰-	[illegible]	[illegible]	۹	۸	[illegible]	۷	۴	۶-	۵-	۵-	۳-
	عصر (۲)	۱۲-	۱۱-	۱۱-	۱۱-	۱۱-	۹-	۸-	۷-	۷-	۶-	۶-	۴-
	غروب	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۹-	۹-	۷-	۷-	۷-	۶-	۵-	۶-
	عشاء (۱)	۱۰-	۱۰-	۸-	۸-	۸-	۸-	۷-	۶-	۵-	۵-	۴-	۴-
	عشاء (۲)	۱۰-	۱۰-	۸-	۸-	۸-	۷-	۶-	۵-	۵-	۴-	۴-	۳-
سکھر فرق نصف النہار — ۷	فجر	۲-	۳-	۴-	۵-	۶-	۸-	۱۱-	۱۳-	۱۳-	۱۳-	۱۶-	۱۸-
	طلوع	۲-	۲-	۳-	۳-	۶-	۶-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۲-	۱۳-	۱۳-
	اشراق	۱-	۱-	۳-	۴-	۶-	۶-	۹-	۹-	۱۰-	۱۲-	۱۳-	۱۲-
	عصر (۱)	۱۳-	۱۲-	۱۱-	۱۰-	۸-	۷-	۵-	۴-	۲-	۰	۰	۱+
	عصر (۲)	۱۶-	۱۳-	۱۳-	۱۱-	۱۱-	۹-	۷-	۵-	۵-	۳-	۲-	۰
	غروب	۱۳-	۱۳-	۱۲-	۱۲-	۹-	۸-	۵-	۴-	۳-	۲-	۱-	۱-
	عشاء (۱)	۱۲-	۱۲-	۹-	۹-	۸-	۷-	۵-	۳-	۱-	۰	۱+	۲+
	عشاء (۲)	۱۲-	۱۲-	۹-	۹-	۸-	۶-	۳-	۱-	۱-	۱+	۲+	۳+

		جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
سانگھڑ فرق نصف النہار — ۸	فجر	۱۳-	۱۱-	۱۱-	۱۱-	۱۰-	۹-	۸-	۷-	۷-	۵-	۴-	[illegible]
	طلوع	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۸-	۸-	۷-	۶-	۶-	۶-	۴-	۴-
	اشراق	۹-	۹-	۹-	۹-	۸-	۷-	۷-	۶-	۵-	[illegible]	۶	۶-
	عصر (۱)	۵-	۶-	۵-	۵-	۷-	۷-	۸-	۸-	۹-	۹-	۱۰-	۱۰-
	عصر (۲)	۳-	۵-	۷-	۷-	۷-	۹-	۹-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۱۱-	۱۱-
	غروب	۶-	۶-	۶-	۷-	۸-	۸-	۹-	۹-	۹-	۹-	۱۰-	۱۰-
	عشاء (۱)	۵-	۵-	۵-	۶-	۶-	۷-	۸-	۷-	۹-	۹-	۹-	۹-
	عشاء (۲)	۴-	۵-	۵-	۵-	۶-	۷-	۷-	۸-	۹-	۹-	۱۰-	۱۰-
سکھر فرق نصف النہار — ۷	فجر	۱۶-	۱۵-	۱۵-	۱۴-	۱۲-	۹-	۷-	۵-	۵-	۲-	۲-	۲-
	طلوع	۱۳-	۱۲-	۱۲-	۱۰-	۸-	۷-	۵-	۳-	۲-	۱-	۱-	۲-
	اشراق	۱۲-	۱۳-	۱۳-	۱۱-	۹-	۷-	۶-	۴-	۲-	۲-	۱-	۱-
	عصر (۱)	۰	۰	۱-	۲-	۴-	۶-	۷-	۹-	۱۰-	۱۲-	۱۳-	۱۳-
	عصر (۲)	۱+	۲-	۳-	۵-	۵-	۸-	۸-	۱۱-	۱۱-	۱۳-	۱۴-	۱۴-
	غروب	۱-	۱-	۲-	۴-	۶-	۷-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۱-	۱۲-	۱۲-
	عشاء (۱)	۱+	۱+	۱-	۳-	۳-	۵-	۷-	۸-	۱۰-	۱۰-	۱۲-	۱۲-
	عشاء (۲)	۲+	۱+	۱+	۰	۲-	۴-	۶-	۸-	۹-	۱۰-	۱۲-	۱۲-

صبح صادق ------

		جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶	جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
ساہیوال فرق نصف النہار ـ ۲۵	فجر	۱۹-	۱۷-	۱۹-	۲۲-	۲۳-	۲۸-	۳۲-	۳۵-	۳۸-	۴۱-	۴۴-	۴۶-	۴۴-	۴۳-	۴۰-	۳۸-	۳۴-	۳۰-	۲۶-	۲۳-	۲۱-	۱۷-	۱۶-	۱۶-
	طلوع	۱۳-	۱۴-	۱۹-	۱۸-	۲۲-	۲۳-	۲۸-	۳۱-	۳۳-	۳۹-	۳۸-	۳۸-	۳۷-	۳۶-	۳۵-	۳۲-	۲۹-	۲۶-	۲۳-	۱۸-	۱۶-	۱۴-	۱۳-	۱۳-
	اشراق	۱۱-	۱۲-	۱۵-	۱۷-	۲۱-	۲۳-	۲۶-	۲۹-	۳۲-	۳۳-	۳۹-	۳۶-	۳۶-	۳۵-	۳۳-	۳۲-	۲۸-	۲۵-	۲۲-	۱۸-	۱۵-	۱۳-	۱۲-	۱۱-
	عصر (۱)	۳۶-	۳۵-	۳۲-	۳۰-	۲۷-	۲۳-	۲۱-	۱۸-	۱۵-	۱۱-	۱۰-	۸-	۹-	۱۱-	۱۲-	۱۵-	۱۹-	۲۲-	۲۵-	۲۸-	۳۱-	۳۴-	۳۶-	۳۶-
	عصر (۲)	۴۱-	۳۸-	۳۷-	۳۳-	۳۲-	۲۷-	۲۲-	۲۱-	۱۹-	۱۶-	۱۵-	۱۳-	۱۳-	۱۵-	۱۷-	۲۰-	۲۴-	۲۶-	۲۷-	۳۲-	۳۳-	۳۶-	۳۹-	۳۹-
	غروب	۲۸-	۳۷-	۳۳-	۳۲-	۲۹-	۲۶-	۲۲-	۱۹-	۱۷-	۱۳-	۱۲-	۱۲-	۱۲-	۱۳-	۱۵-	۱۸-	۲۱-	۲۳-	۲۷-	۳۱-	۳۳-	۳۳-	۲۷-	۲۷-
	عشاء (۱)	۳۳-	۳۴-	۳۰-	۲۸-	۲۵-	۲۳-	۲۰-	۱۶-	۱۲-	۹-	۷-	۶-	۷-	۸-	۱۱-	۱۳-	۱۶-	۲۰-	۲۳-	۲۶-	۲۹-	۳۱-	۳۳-	۳۴-
	عشاء (۲)	۳۴-	۳۴-	۳۰-	۲۸-	۲۶-	۲۲-	۱۸-	۱۵-	۱۲-	۹-	۶-	۵-	۶-	۷-	۱۰-	۱۳-	۱۶-	۱۹-	۲۳-	۲۶-	۲۹-	۳۱-	۳۳-	۳۴-
سیالکوٹ فرق نصف النہار ـ ۳۰	فجر	۱۸-	۲۰-	۲۲-	۲۶-	۲۹-	۳۴-	۳۹-	۴۴-	۴۸-	۵۲-	۵۶-	۵۹-	۵۷-	۵۵-	۵۱-	۴۷-	۴۳-	۳۷-	۳۲-	۲۷-	۲۴-	۲۰-	۱۹-	۱۸-
	طلوع	۱۳-	۱۵-	۱۷-	۲۱-	۲۶-	۲۹-	۳۲-	۳۸-	۴۱-	۴۵-	۴۷-	۴۸-	۴۷-	۴۵-	۴۴-	۴۰-	۳۵-	۳۲-	۲۷-	۲۲-	۱۸-	۱۵-	۱۴-	۱۳-
	اشراق	۱۳-	۱۴-	۱۷-	۲۱-	۲۵-	۲۹-	۳۴-	۳۷-	۴۰-	۴۳-	۴۶-	۴۶-	۴۶-	۴۴-	۴۳-	۴۰-	۳۶-	۳۱-	۲۷-	۲۳-	۱۸-	۱۶-	۱۴-	۱۳-
	عصر (۱)	۴۶-	۴۴-	۴۱-	۳۹-	۳۴-	۳۰-	۲۶-	۲۲-	۱۸-	۱۴-	۱۲-	۱۰-	۱۱-	۱۳-	۱۵-	۱۹-	۲۴-	۲۷-	۳۲-	۳۶-	۳۹-	۴۳-	۴۵-	۴۶-
	عصر (۲)	۵۱-	۴۷-	۴۵-	۴۱-	۳۹-	۳۳-	۲۸-	۲۴-	۲۲-	۱۸-	۱۷-	۱۵-	۱۴-	۱۶-	۱۹-	۲۳-	۲۹-	۳۱-	۳۴-	۳۹-	۴۲-	۴۴-	۴۸-	۴۹-
	غروب	۴۷-	۴۹-	۴۳-	۴۰-	۳۵-	۳۱-	۲۶-	۲۲-	۱۹-	۱۵-	۱۳-	۱۳-	۱۲-	۱۳-	۱۶-	۲۰-	۲۵-	۲۸-	۳۳-	۳۷-	۴۱-	۴۳-	۴۶-	۴۹-
	عشاء (۱)	۴۳-	۴۲-	۳۸-	۳۵-	۳۲-	۲۹-	۲۴-	۱۹-	۱۳-	۱۰-	۷-	۶-	۷-	۸-	۱۲-	۱۶-	۲۰-	۲۵-	۲۹-	۳۲-	۳۷-	۳۹-	۴۲-	۴۳-
	عشاء (۲)	۴۲-	۴۱-	۳۷-	۳۴-	۳۱-	۲۶-	۲۱-	۱۶-	۱۲-	۸-	۴-	۲-	۳-	۵-	۹-	۱۳-	۱۷-	۲۲-	۲۷-	۳۳-	۳۶-	۳۸-	۴۲-	۴۲-

		جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
		۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
سبی فرق نصف النہار – ۳	فجر	۳+	۲+	۱+	۱-	۳-	۶-	۹-	۱۲-	۱۴-	۱۷-	۱۹-	۲۰-	۱۸-	۱۸-	۱۶-	۱۳-	۱۱-	۸-	۵-	۲-	۰	۲+	۳+	۳+
	طلوع	۵+	۴+	۳+	۱+	۲-	۳-	۷-	۹-	۱۰-	۱۲-	۱۳-	۱۴-	۱۳-	۱۲-	۱۲-	۹-	۷-	۵-	۲-	۲+	۳+	۵+	۵+	۵+
	اشراق	۷+	۶+	۴+	۳+	۱-	۲-	۵-	۷-	۹-	۱۱-	۱۲-	۱۲-	۱۲-	۱۱-	۱۰-	۹-	۶-	۳-	۱-	۲+	۴+	۵+	۷+	۷+
	عصر (۱)	۱۳-	۱۱-	۹-	۸-	۵-	۳-	۰	۲+	۴+	۷+	۸+	۱۰+	۹+	۸+	۶+	۴+	۱+	۱-	۴-	۶-	۸-	۱۰-	۱۲-	۱۲-
	عصر (۲)	۱۷-	۱۳-	۱۳-	۱۰-	۱۰-	۶-	۳-	۰	۰	۳+	۳+	۵+	۶+	۳+	۲+	۱-	۱-	۵-	۶-	۱۰-	۱۰-	۱۲-	۱۵-	۱۵-
	غروب	۱۳-	۱۳-	۱۱-	۱۰-	۷-	۵-	۱-	۱+	۲+	۴+	۶+	۶+	۶+	۵+	۴+	۱+	۱-	۳-	۶-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۳-	۱۳-
	عشاء (۱)	۱۱-	۱۱-	۷-	۶-	۴-	۳-	۰	۳+	۶+	۹+	۱۰+	۱۱+	۱۰+	۱۰+	۸+	۵+	۳+	۰	۳-	۴-	۷-	۹-	۱۰-	۱۰-
	عشاء (۲)	۱۱-	۱۱-	۸-	۷-	۵-	۲-	۱+	۴+	۶+	۹+	۱۱+	۱۱+	۱۰+	۱۰+	۸+	۶+	۴+	۱+	۲-	۵-	۸-	۸-	۱۱-	۱۱-
شیخوپورہ فرق نصف النہار – ۳۸	فجر	۱۸-	۱۹-	۲۱-	۲۳-	۲۷-	۳۱-	۳۶-	۴۰-	۴۴-	۴۸-	۵۱-	۵۳	۵۱-	۵۰-	۴۷-	۴۳-	۳۹-	۳۴-	۳۰-	۲۶-	۲۳-	۱۹-	۱۸-	۱۷-
	طلوع	۱۳-	۱۵-	۱۷-	۲۰-	۲۵-	۲۷-	۳۲-	۳۵-	۳۸-	۴۱-	۴۳-	۴۴-	۴۳-	۴۱-	۴۰-	۳۴-	۳۲-	۲۹-	۲۵-	۲۱-	۱۸-	۱۵-	۱۳-	۱۳-
	اشراق	۱۲-	۱۳-	۱۶-	۱۹-	۲۳-	۲۶-	۳۱-	۳۳-	۳۶-	۳۹-	۴۱-	۴۱-	۴۱-	۴۰-	۳۸-	۳۶-	۳۲-	۲۸-	۲۵-	۲۱-	۱۷-	۱۵-	۱۳-	۱۱-
	عصر (۱)	۴۲-	۴۰-	۳۷-	۳۵-	۳۱-	۲۷-	۲۳-	۲۰-	۱۷-	۱۳-	۱۱-	۹-	۱۰-	۱۲-	۱۴-	۱۷-	۲۱-	۲۵-	۲۹-	۳۳-	۳۵-	۳۵-	۴۱-	۴۱-
	عصر (۲)	۴۷-	۴۳-	۴۲-	۳۸-	۳۶-	۳۱-	۲۷-	۲۳-	۲۱-	۱۸-	۱۶-	۱۳-	۱۳-	۱۶-	۱۹-	۲۲-	۲۴-	۲۹-	۳۱-	۳۶-	۳۸-	۴۱-	۴۴-	۴۵-
	غروب	۴۳-	۴۲-	۳۹-	۳۷-	۳۲-	۲۹-	۲۴-	۲۱-	۱۸-	۱۵-	۱۳-	۱۲-	۱۲-	۱۳-	۱۶-	۲۰-	۲۴-	۲۷-	۳۱-	۳۴-	۳۷-	۳۹-	۴۰-	۴۲-
	عشاء (۱)	۳۹-	۳۸-	۳۴-	۳۳-	۲۹-	۲۶-	۲۲-	۱۷-	۱۳-	۱۰-	۷-	۶-	۷-	۸-	۱۱-	۱۵-	۱۸-	۲۳-	۲۴-	۲۹-	۳۳-	۳۴-	۴۰-	۳۹-
	عشاء (۲)	۳۸-	۳۸-	۳۴-	۳۲-	۲۹-	۲۵-	۲۰-	۱۶-	۱۲-	۸-	۵-	۴-	۵-	۶-	۹-	۱۳-	۱۷-	۲۱-	۲۵-	۲۹-	۳۳-	۳۵-	۳۹-	۳۹-

صبح صادق – ۹۰

مہینہ	تاریخ	تلات: صبح صادق	طلوع	اشراق	عصر (۱)	عصر (۲)	غروب	عشاء (۱)	عشاء (۲)	کوہاٹ: صبح صادق	طلوع	اشراق	عصر (۱)	عصر (۲)	غروب	عشاء (۱)	عشاء (۲)
دسمبر	۱۶	۹+	۱۰+	۱۱+	۶-	۸-	۶-	۴-	۵-	۴-	۰	۴+	۲۵-	۲۹-	۳۴-	۳۱-	۳۱-
	۱	۹+	۱۰+	۱۱+	۶-	۸-	۶-	۴-	۵-	۶-	۰	۴+	۳۲-	۲۸-	۳۴-	۳۱-	۳۱-
نومبر	۱۶	۸+	۱۰+	۹+	۴-	۵-	۴-	۲-	۲-	۷-	۲-	۱-	۲۳-	۲۹-	۲۷-	۲۸-	۲۷-
	۱	۵+	۹+	۹+	۲-	۴-	۴-	۲-	۱-	۱۲-	۵-	۴-	۲۸-	۲۱-	۲۰-	۲۳-	۲۴-
اکتوبر	۱۶	۴+	۷+	۶+	۱-	۲-	۲-	۱+	۱+	۱۵-	۹-	۹-	۲۳-	۲۸-	۲۶-	۱۹-	۲۰-
	۱	۱+	۴+	۴+	۲+	۰	۰	۲+	۴+	۲۰-	۱۵-	۱۳-	۱۹-	۲۳-	۲۱-	۱۵-	۱۵-
ستمبر	۱۶	۱-	۱+	۴+	۴+	۱+	۲+	۵+	۶+	۲۶-	۲۰-	۱۸-	۱۴-	۲۱-	۱۶-	۱۱-	۹-
	۱	۵-	۰	۱-	۶+	۴+	۴+	۸+	۹+	۳۲-	۳۴-	۳۳-	۱۰-	۱۳-	۱۲-	۵-	۴-
اگست	۱۶	۷-	۲-	۳-	۹+	۵+	۷+	۹+	۱۱+	۳۷-	۳۹-	۳۸-	۴-	۱۰-	۷-	۱-	۱-
	۱	۹-	۵-	۴-	۱۱+	۸+	۹+	۱۱+	۱۳+	۳۳-	۳۳-	۳۱-	۰	۶-	۲-	۴+	۶+
جولائی	۱۶	۱۰-	۵-	۵-	۱۲+	۹+	۱۰+	۱۲+	۱۴+	۳۶-	۳۵-	۳۱-	۳+	۴-	۰	۹+	۱۰+
	۱	۱۱-	۶-	۵-	۱۲+	۱۳+	۱۱+	۱۲+	۱۵+	۳۹-	۳۷-	۳۵-	۵+	۱-	۳+	۱۰+	۱۲+
جون	۱۶	۱۳-	۷-	۵-	۱۳+	۱۱+	۱۱+	۱۵+	۱۶+	۵۱-	۳۸-	۳۵-	۶+	۱-	۳+	۱۱+	۱۳+
	۱	۱۱-	۷-	۶-	۱۲+	۹+	۱۱+	۱۳+	۱۵+	۳۷-	۳۷-	۳۵-	۴+	۲-	۱+	۱۰+	۱۱+
مئی	۱۶	۹-	۵-	۵-	۱۱+	۸+	۹+	۱۲+	۱۲+	۳۳-	۳۵-	۳۲-	۱+	۵-	۱-	۶+	۷+
	۱	۷-	۳-	۲-	۹+	۶+	۸+	۱۰+	۱۱+	۳۹-	۳۲-	۳۸-	۲-	۹-	۵-	۲+	۲+
اپریل	۱۶	۶-	۲-	۱-	۷+	۵+	۶+	۸+	۱۰+	۳۲-	۳۷-	۳۵-	۸-	۱۳-	۹-	۲-	۲-
	۱	۲-	۱-	۰	۵+	۲+	۵+	۵+	۸+	۳۸-	۳۳-	۳۲-	۱۳-	۱۷-	۱۶-	۹-	۸-
مارچ	۱۶	۰	۲+	۲+	۲+	۰	۱+	۲+	۲+	۳۲-	۱۷-	۱۵-	۱۷-	۲۱-	۱۹-	۱۵-	۱۳-
	۱	۲+	۲+	۲+	۰	۲-	۰	۱+	۱+	۱۷-	۱۳-	۱۱-	۲۳-	۲۸-	۲۶-	۱۸-	۱۹-
فروری	۱۶	۴+	۷+	۷+	۲-	۲-	۲-	۱-	۰	۱۴-	۸-	۴-	۲۶-	۳۱-	۲۹-	۲۳-	۲۲-
	۱	۴+	۹+	۹+	۲-	۴-	۵-	۲-	۱-	۱۱-	۲-	۴-	۳۰-	۲۵-	۳۳-	۳۶-	۲۹-
جنوری	۱۶	۸+	۹+	۱۰+	۵-	۷-	۴-	۵-	۵-	۷-	۱-	۱+	۳۳-	۳۶-	۳۳-	۳۱-	۳۰-
	۱	۹+	۱۰+	۱۱+	۶-	۱۰-	۶-	۵-	۵-	۵-	۰	۲+	۳۴-	۳۱-	۳۶-	۳۳-	۳۱-
		تلات ۔ فرق نصف النہار + ۲								کوہاٹ فرق نصف النہار ۔ ۱۸							

		جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶	جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
گجرانوالہ فرق نصف النہار - ۲۹	فجر	۱۸-	۲۰-	۲۲-	۲۵-	۲۸-	۳۳-	۳۷-	۴۲-	۴۶-	۴۹-	۵۳-	۵۵-	۵۳-	۵۲-	۴۸-	۴۵-	۴۱-	۳۵-	۳۱-	۲۷-	۲۴-	۲۰-	۱۹-	۱۸-
	طلوع	۱۳-	۱۹-	۱۹-	۲۱-	۲۵-	۲۸-	۳۳-	۳۶-	۳۹-	۴۲-	۴۵-	۴۵-	۴۳-	۴۲-	۴۲-	۳۸-	۳۲-	۳۰-	۲۹-	۲۱-	۱۸-	۱۵-	۱۳-	۱۳-
	اشراق	۱۲-	۱۳-	۱۶-	۱۹-	۲۳-	۲۷-	۳۱-	۳۳	۳۷-	۴۰-	۴۳-	۴۳-	۴۳-	۴۱-	۴۰-	۳۷-	۳۳-	۲۹-	۲۵-	۲۱-	۱۷-	۱۵-	۱۳-	۱۱-
	عصر (۱)	۴۳-	۴۱-	۳۹-	۳۶-	۳۲-	۲۸-	۲۴-	۲۱-	۱۷-	۱۳-	۱۱-	۹-	۱۰-	۱۲-	۱۴-	۱۸-	۲۲-	۲۵-	۳۰-	۳۳-	۳۷-	۴۰-	۴۲-	۴۳-
	عصر (۲)	۴۸-	۴۵-	۴۳-	۳۹-	۳۷-	۳۳-	۲۸-	۲۴-	۲۳-	۱۸-	۱۷-	۱۵-	۱۳-	۱۶-	۱۹-	۲۳-	۵-	۳۰-	۳۲-	۳۷-	۴۰-	۴۳-	۴۶-	۴۴-
	غروب	۴۵-	۴۳-	۴۱-	۳۸-	۳۴-	۳۰-	۲۵-	۲۲-	۱۹-	۱۶-	۱۳-	۱۴-	۱۳-	۱۵-	۱۶-	۲۰-	۲۴-	۲۸-	۳۲-	۳۶-	۳۹-	۴۱-	۴۲-	۴۴-
	عشاء (۱)	۴۰-	۳۹-	۳۵-	۳۳-	۲۹-	۲۷-	۲۲-	۱۸-	۱۳-	۱۰-	۷-	۵-	۷-	۸-	۱۱-	۱۵-	۱۹-	۲۳-	۲۷-	۳۰-	۳۴-	۳۷-	۳۹-	۴۰-
	عشاء (۲)	۴۰-	۳۹-	۳۵-	۳۴-	۳۰-	۲۵-	۲۱-	۱۶-	۱۲-	۹-	۵-	۴-	۵-	۶-	۱۰-	۱۳-	۱۷-	۲۲-	۲۶-	۳۰-	۳۴-	۳۶-	۴۰-	۴۰-
گجرات فرق نصف النہار - ۲۹	فجر	۱۷-	۱۹-	۲۱-	۲۵-	۲۸-	۳۳-	۳۸-	۴۳-	۴۸-	۵۴-	۵۵-	۵۹-	۵۷-	۵۴-	۵۱-	۴۷-	۴۲-	۳۶-	۳۱-	۲۶-	۲۲-	۱۹-	۱۸-	۱۷-
	طلوع	۱۲-	۱۴-	۱۹-	۲۰-	۲۵-	۲۸-	۳۳-	۳۷-	۴۰-	۴۴-	۴۷-	۴۷-	۴۶-	۴۴-	۴۳-	۳۹-	۳۲-	۳۱-	۲۹-	۲۱-	۱۷-	۱۴-	۱۲-	۱۲-
	اشراق	۱۰-	۱۲-	۱۵-	۱۸-	۲۳-	۲۶-	۳۱-	۳۴-	۳۸-	۴۱-	۴۴-	۴۳-	۴۳-	۴۲-	۴۰-	۳۷-	۳۴-	۲۹-	۲۵-	۲۰-	۱۷-	۱۵-	۱۲-	۱۱-
	عصر (۱)	۴۴-	۴۲-	۳۹-	۳۶-	۳۲-	۲۸-	۲۳-	۲۰-	۱۶-	۱۲-	۹-	۸-	۹-	۱۰-	۱۳-	۱۷-	۲۱-	۲۵-	۲۹-	۳۳-	۳۸-	۴۱-	۴۴-	۴۵-
	عصر (۲)	۵۰-	۴۷-	۴۵-	۴۰-	۳۸-	۳۲-	۲۷-	۲۳-	۲۱-	۱۷-	۱۵-	۱۳-	۱۳-	۱۵-	۱۸-	۲۲-	۲۵-	۳۰-	۳۲-	۳۸-	۴۱-	۴۴-	۴۸-	۴۸-
	غروب	۴۷-	۴۵-	۴۳-	۳۹-	۳۴-	۳۰-	۲۵-	۲۱-	۱۸-	۱۴-	۱۱-	۱۱-	۱۱-	۱۲-	۱۵-	۱۹-	۲۴-	۲۷-	۳۲-	۳۶-	۴۰-	۴۲-	۴۶-	۴۶-
	عشاء (۱)	۴۱-	۴۰-	۳۵-	۳۳-	۲۹-	۲۶-	۲۱-	۱۶-	۱۲-	۸-	۷-	۳-	۴-	۶-	۹-	۱۳-	۱۷-	۲۲-	۲۷-	۳۰-	۳۵-	۳۸-	۴۱-	۴۱-
	عشاء (۲)	۴۱-	۴۰-	۳۶-	۳۳-	۳۰-	۲۵-	۲۰-	۱۵-	۱۰-	۶-	۳-	۰	۱-	۴-	۷-	۱۱-	۱۶-	۲۱-	۲۶-	۳۱-	۳۵-	۳۷-	۴۱-	۴۱-

صبح صادق

مہینہ	تاریخ	ژوب فرق نصف النہار ۲۹								لورالائی فرق نصف النہار ۶							
		سحر	طلوع	زوال	عصر (۱)	عصر (۲)	غروب	عشاء (۱)	عشاء (۲)	سحر	طلوع	زوال	عصر (۱)	عصر (۲)	غروب	عشاء (۱)	عشاء (۲)
دسمبر	۱۵	۱۹-	۱۵-	۱۲-	۲۵-	۲۳-	۲۳-	۲۹-	۲۹-	۳+	۵+	۴+	۱۲-	۱۴-	۱۶-	۱۵-	۱۳-
	۱	۱۹-	۱۵-	۱۲-	۲۳-	۲۵-	۲۳-	۲۹-	۲۹-	۳+	۵+	۵+	۱۲-	۱۹-	۱۶-	۱۵-	۱۳-
نومبر	۱۵	۲۰-	۱۲-	۱۲-	۲۹-	۳-	۲۰-	۲۴-	۲۲-	۱+	۲+	۳+	۱۵-	۱۲-	۱۲-	۳-	۱۱-
	۱	۲۲-	۱۹-	۱۸-	۲۴-	۲۹-	۲۰-	۲۲-	۲۳-	۲-	۲+	۲+	۲۳-	۱۳-	۱۳-	۱۱-	۱۰-
اکتوبر	۱۵	۲۶-	۲۳-	۲۲-	۲۱-	۲۹-	۲۰-	۲۰-	۲۱-	۲-	۰	۱-	۱۰-	۱۳-	۱۱-	۶-	۶-
	۱	۲۰-	۲۴-	۲۴-	۲۰-	۲۲-	۲۲-	۲۸-	۲۴-	۶-	۲-	۶-	۸-	۸-	۸-	۴-	۲-
ستمبر	۱۵	۲۵-	۲۰-	۲۹-	۲۴-	۲۰-	۲۸-	۲۲-	۲۲-	۱۰-	۶-	۶-	۲-	۶-	۵-	۳-	۱+
	۱	۲۰-	۲۲-	۲۲-	۲۲-	۲۵-	۲۵-	۲۰-	۸-	۱۲-	۹-	۱۰-	۱-	۲-	۲-	۱+	۳+
اگست	۱۵	۲۲-	۲۶-	۲۶-	۱۹-	۲۲-	۱۲-	۱۶-	۲۲-	۸-	۱۲-	۱۳-	۳+	۲-	۰	۳+	۴+
	۱	۲۴-	۲۲-	۱۵-	۲۰-	۲-	۲-	۲-	۱۱-	۲۰-	۱۵-	۱۵-	۷+	۱+	۳+	۴+	۸+
جولائی	۱۵	۵-	۲-	۲-	۲۲-	۴-	۴-	۱-	۶-	۲۲-	۱۲-	۱۴-	۸+	۳+	۵+	۹+	۱۰+
	۱	۵-	۲۲-	۲۲-	۲۰-	۱۵-	۱۲-	۹-	۶-	۲۴-	۱۰-	۱۶-	۸+	۵+	۴+	۹+	۱۱+
جون	۱۵	۵۰-	۲۲-	۲۲-	۱۱-	۴-	۱۲-	۸-	۸-	۲۵-	۱۰-	۱۲-	۹+	۵+	۸+	۱۱+	۱۲+
	۱	۵۱-	۲۲-	۲۲-	۱۶-	۱۰-	۱۲-	۹-	۶-	۲۲-	۱۰-	۱۰-	۶+	۳+	۴+	۱۰+	۱۱+
مئی	۱۵	۴۰-	۲۱-	۲۱-	۲۲-	۱۵-	۱۶-	۱۱-	۱۱-	۲۱-	۱۲-	۵-	۴+	۲+	۳+	۸+	۹+
	۱	۲۲-	۲۱-	۲۰-	۱۸-	۲۲-	۲۰-	۱۵-	۲۴-	۱۸-	۱۲-	۱۲-	۳+	۱-	۱+	۵+	۴+
اپریل	۱۵	۳۱-	۲۲-	۲۲-	۲۰-	۲۲-	۲۲-	۱۵-	۱۲-	۱۵-	۱۱-	۱۱-	۰	۳-	۱-	۱+	۳+
	۱	۳۰-	۲۲-	۲۲-	۲۵-	۲۲-	۲۵-	۲۲-	۲۱-	۱۲-	۸-	۹-	۳-	۵-	۳-	۳-	۰
مارچ	۱۵	۲۲-	۲۰-	۲۰-	۲۹-	۳-	۳۰-	۲۶-	۲۲-	۲-	۵-	۵-	۴-	۸-	۸-	۴-	۳-
	۱	۲۲-	۲۲-	۲۰-	۲۲-	۲۲-	۲۲-	۱-	۲۰-	۷-	۳-	۳-	۹-	۱۲-	۹-	۶-	۶-
فروری	۱۵	۱۵-	۲۱-	۲-	۲۲-	۲۸-	۲۱-	۲۲-	۲۲-	۲-	۰	۰	۱۲-	۱۲-	۱۲-	۱۰-	۹-
	۱	۲۲-	۱۸-	۱۸-	۲۲-	۲۲-	۲۰-	۲۹-	۱۵-	۱-	۲+	۳+	۱۲-	۱۶-	۱۲-	۱۱-	۱۰-
جنوری	۱۵	۲۰-	۱۵-	۱۵-	۲۱-	۲۲-	۲۲-	۲۹-	۲۹-	۱+	۳+	۵+	۱۲-	۱۵-	۱۲-	۱۵-	۱۲-
	۱	۱۹-	۵-	۱۲-	۲۲-	۲۲-	۲۰-	۲۰-	۲۹-	۴+	۵+	۴+	۱۲-	۱۸-	۱۲-	۱۴-	۱۲-

		ملتان فرق نصف النہار ـ ۱۸								منظفرگڑھ فرق نصف النہار ـ ۱۷							
		صبح	طلوع	اشراق	عصر (۱)	عصر (۲)	غروب	عشاء (۱)	عشاء (۲)	صبح	طلوع	اشراق	عصر (۱)	عصر (۲)	غروب	عشاء (۱)	عشاء (۲)
دسمبر	۱۴	۱۰-	۶-	۵-	۲۸-	۳۱-	۲۹-	۲۴-	۲۴-	۹-	۶-	۵-	۲۶-	۲۹-	۲۶-	۲۵-	۲۵-
	۱	۱۰-	۶-	۴-	۲۶-	۳۱-	۲۹-	۲۴-	۲۴-	۹-	۶-	۴-	۲۶-	۲۹-	۲۶-	۲۵-	۲۵-
نومبر	۱۴	۱۱-	۸-	۸-	۲۹-	۲۸-	۲۴-	۲۴-	۲۳-	۱۰-	۷-	۶-	۲۵-	۲۴-	۲۵-	۲۳-	۲۳-
	۱	۱۳-	۱۰-	۹-	۲۲-	۲۵-	۲۵-	۲۲-	۲۲-	۱۳-	۹-	۹-	۲۲-	۲۲-	۲۲-	۲۱-	۲۱-
اکتوبر	۱۴	۱۴-	۱۲-	۱۲-	۲۱-	۲۲-	۲۳-	۱۹-	۱۹-	۱۵-	۱۱-	۱۱-	۲۰-	۲۲-	۲۲-	۱۸-	۱۸-
	۱	۱۹-	۱۴-	۱۵-	۱۸-	۲۰-	۲۰-	۱۶-	۱۴-	۱۸-	۱۵-	۱۵-	۱۶-	۱۹-	۱۹-	۱۴-	۱۵-
ستمبر	۱۴	۲۲-	۱۹-	۱۸-	۱۵-	۱۹-	۱۶-	۱۲-	۱۲-	۲۱-	۱۸-	۱۶-	۱۲-	۱۸-	۱۸-	۱۲-	۱۲-
	۱	۲۴-	۲۱-	۲۱-	۱۳-	۱۵-	۱۵-	۱۱-	۱۰-	۲۵-	۲۰-	۲۰-	۱۲-	۱۲-	۱۲-	۱۰-	۹-
اگست	۱۴	۳۰-	۲۶-	۲۶-	۹-	۱۲-	۱۱-	۸-	۷-	۲۸-	۲۶-	۲۶-	۹-	۱۳-	۱۱-	۸-	۷-
	۱	۳۲-	۲۸-	۲۷-	۶-	۱۱-	۹-	۵-	۳-	۳۰-	۲۷-	۲۵-	۷-	۱۱-	۸-	۵-	۳-
جولائی	۱۴	۳۳-	۲۸-	۲۴-	۵-	۴-	۶-	۳-	۲-	۳۲-	۲۹-	۲۹-	۵-	۴-	۶-	۳-	۳-
	۱	۳۵-	۲۹-	۲۸-	۳-	۶-	۷-	۳-	۱-	۳۳-	۲۷-	۲۷-	۳-	۷-	۷-	۳-	۱-
جون	۱۴	۳۶-	۳۰-	۲۸-	۳-	۶-	۷-	۱-	۰	۳۵-	۳۰-	۲۷-	۳-	۶-	۷-	۱-	۰
	۱	۳۵-	۳۰-	۲۸-	۳-	۹-	۷-	۳-	۱-	۳۳-	۲۸-	۲۶-	۳-	۹-	۷-	۳-	۱-
مئی	۱۴	۳۴-	۲۸-	۱۷-	۷-	۱۰-	۸-	۳-	۴-	۳۱-	۲۷-	۲۵-	۵-	۹-	۸-	۳-	۳-
	۱	۳۰-	۲۵-	۲۲-	۹-	۱۳-	۱۱-	۶-	۷-	۲۸-	۲۲-	۲۳-	۸-	۱۲-	۱۰-	۷-	۷-
اپریل	۱۴	۲۶-	۲۳-	۲۲-	۱۳-	۱۲-	۱۳-	۱۰-	۹-	۲۴-	۲۲-	۲۱-	۱۱-	۱۳-	۱۳-	۹-	۸-
	۱	۲۲-	۲۱-	۲۰-	۱۲-	۱۶-	۱۵-	۱۳-	۱۳-	۲۲-	۲۰-	۱۹-	۱۳-	۱۴-	۱۲-	۱۳-	۱۱-
مارچ	۱۴	۲۰-	۱۶-	۱۴-	۱۶-	۲۰-	۱۹-	۱۶-	۱۳-	۱۹-	۱۴-	۱۴-	۱۴-	۱۹-	۱۸-	۱۴-	۱۵-
	۱	۱۶-	۱۴-	۱۳-	۲۰-	۲۲-	۲۱-	۱۸-	۱۹-	۱۴-	۱۵-	۱۴-	۱۹-	۲۲-	۲۰-	۱۸-	۱۸-
فروری	۱۴	۱۵-	۱۴-	۱۱-	۲۲-	۲۵-	۲۵-	۲۱-	۲۱-	۱۴-	۱۱-	۱۱-	۲۲-	۲۴-	۲۳-	۲۰-	۲۰-
	۱	۱۳-	۱۰-	۹-	۲۵-	۲۹-	۲۹-	۲۴-	۲۴-	۱۲-	۹-	۸-	۲۶-	۲۶-	۲۵-	۲۱-	۲۱-
جنوری	۱۴	۱۱-	۸-	۷-	۲۸-	۳۰-	۲۹-	۲۹-	۲۸-	۱۰-	۸-	۷-	۲۶-	۲۸-	۲۸-	۲۵-	۲۵-
	۱	۱۰-	۶-	۴-	۲۵-	۳۲-	۳۰-	۲۶-	۲۴-	۹-	۶-	۵-	۲۶-	۳۱-	۲۸-	۲۵-	۲۵-

		جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
		۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
میر پور خاص فرق نصف النہار – ۸	فجر	۷-	۷-	۷-	۸-	۸-	۹-	۹-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۱۱-	۱۲-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۹-	۸-	۷-	۷-	۶	۷-	۷-
	طلوع	۷-	۷-	۷-	۷-	۸-	۸-	۹-	۹-	۹-	۹-	۱۰-	۹-	۹-	۹-	۹-	۹-	۸-	۸-	۷-	۶-	۶-	۶-	۷-	۷-
	اشراق	۷-	۸-	۷-	۷-	۸-	۸-	۹-	۸-	۸-	۹-	۹-	۸-	۸-	۸-	۹-	۹-	۸-	۸-	۷-	۷-	۶-	۷-	۷-	۷-
	عصر (۱)	۱۰-	۹-	۹-	۹-	۸-	۸-	۷-	۷-	۷-	۶-	۷-	۶-	۷-	۷-	۶-	۷-	۸-	۷-	۸-	۸-	۸-	۹-	۹-	۹-
	عصر (۲)	۱۲-	۱۱-	۱۱-	۱۱-	۱۰-	۹-	۸-	۸-	۸-	۷-	۷-	۵-	۴-	۶-	۸-	۸-	۸-	۸-	۸-	۹-	۹-	۱۰-	۱۱-	۱۱-
	غروب	۹-	۹-	۹-	۹-	۸-	۸-	۷	۷-	۷-	۷-	۶-	۷-	۷-	۷-	۷-	۸-	۸-	۸-	۹-	۹-	۹-	۹-	۹-	۹-
	عشاء (۱)	۹-	۱۰-	۸-	۸-	۸-	۹-	۸-	۷-	۷-	۶-	۶-	۶-	۷-	۶-	۷-	۸-	۷-	۸-	۸-	۸-	۹-	۸-	۹-	۹-
	عشاء (۲)	۹-	۹-	۹-	۹-	۹-	۸-	۷-	۹-	۶-	۶-	۵-	۵-	۶-	۶-	۶-	۶-	۶-	۷-	۷-	۸-	۹-	۹-	۹-	۹-
مالاکنڈ فرق نصف النہار – ۲۰	فجر	۶-	۸-	۱۰-	۱۵-	۱۹-	۲۶-	۳۱-	۳۷-	۴۴-	۴۸-	۵۳-	۵۷-	۵۵-	۵۲-	۴۷-	۴۲-	۳۶-	۲۹-	۲۳-	۱۷-	۱۲-	۸-	۷-	۵-
	طلوع	۱+	۱-	۴-	۹-	۱۴-	۱۹-	۲۵-	۳۰-	۳۴-	۳۹-	۴۲-	۴۳-	۴۲-	۳۹-	۳۷-	۳۳-	۲۷-	۲۲-	۱۶-	۱۰-	۶-	۲-	۱+	۱+
	اشراق	۴+	۲+	۲-	۷-	۱۳-	۱۷-	۲۳-	۲۸-	۳۳-	۳۶-	۴۰-	۴۰-	۴۰-	۳۸-	۳۵-	۳۱-	۲۶-	۲۰-	۱۵-	۹-	۴-	۰	۳+	۵+
	عصر (۱)	۴۰-	۳۸-	۳۴-	۳۰-	۲۵-	۲۰-	۱۳-	۹-	۴-	۱+	۴+	۶+	۵+	۳+	۰	۵-	۱۱-	۱۶-	۲۱-	۲۶-	۳۱-	۳۶-	۳۹-	۴۰-
	عصر (۲)	۴۶-	۴۳-	۳۹-	۳۴-	۳۱-	۲۳-	۱۸-	۱۳-	۱۰-	۶-	۳۰-	۱-	۱-	۳-	۷-	۱۱-	۱۵-	۲۱-	۲۵-	۳۱-	۳۵-	۳۹-	۴۳-	۴۴-
	غروب	۴۲-	۴۰-	۳۶-	۳۲-	۲۷-	۲۱-	۱۵-	۱۰-	۶-	۱-	۲+	۳+	۳+	۰	۳-	۸-	۱۳-	۱۸-	۲۳-	۲۹-	۳۳-	۳۶-	۴۱-	۴۱-
	عشاء (۱)	۳۶-	۳۳-	۲۹-	۲۵-	۲۱-	۱۶-	۱۰-	۴-	۲+	۸+	۱۳+	۱۴+	۱۲-	۱۰+	۶+	۰	۵-	۱۳-	۱۷-	۲۱-	۲۷-	۳۱-	۳۳-	۳۵-
	عشاء (۲)	۴۲-	۳۳-	۲۹-	۲۵-	۲۱-	۱۴-	۹-	۳-	۴+	۸+	۱۳+	۱۶+	۱۵+	۱۳+	۷+	۲+	۳-	۱۰-	۱۶-	۲۲-	۲۷-	۳۰-	۳۴-	۳۴-

	جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶	جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
مردان فرق نصف النہار — ۲۰																								
فجر	۶-	۸-	۱۱-	۱۵-	۱۹-	۲۵-	۳۱-	۳۷-	۴۳-	۴۸-	۵۲-	۵۴-	۵۳-	۵۱-	۴۷-	۴۱-	۳۶-	۲۹-	۲۳-	۱۷-	۱۳-	۸-	۷-	۵-
طلوع	۰	۲-	۴-	۹-	۱۵-	۱۹-	۲۵-	۲۹-	۳۴-	۳۸-	۴۱-	۴۴-	۴۱-	۳۸-	۳۷-	۳۲-	۲۶-	۲۲-	۱۶-	۱۱-	۶-	۲-	۰	۰
اشراق	۲+	۱+	۴-	۸-	۱۳-	۱۸-	۲۴-	۲۸-	۳۲-	۳۶-	۴۰-	۴۰-	۴۰-	۳۸-	۳۹-	۳۲-	۲۷-	۲۱-	۱۶-	۱۱-	۵-	۲-	۱+	۳+
عصر (۱)	۴۰-	۳۸-	۳۴-	۳۰-	۲۵-	۲۰-	۱۵-	۱۰-	۵-	۰	۳+	۵+	۴+	۱+	۲-	۶-	۱۲-	۱۷-	۲۲-	۲۷-	۳۲-	۳۶-	۳۹-	۴۰-
عصر (۲)	۴۵-	۴۱-	۳۹-	۳۴-	۳-	۲۳-	۱۸-	۱۳-	۱۱-	۶-	۳-	۱-	۱-	۳-	۷-	۱۲-	۱۵-	۲۱-	۲۵-	۳۱-	۳۵-	۳۸-	۴۲-	۴۳-
غروب	۴۱-	۳۹-	۳۶-	۳۲-	۲۶-	۲۱-	۱۵-	۱۱-	۶-	۲-	۱+	۲+	۲+	۱-	۳-	۸-	۱۴-	۱۸-	۲۴-	۲۸-	۳۳-	۳۶-	۴۰-	۴۰-
عشاء (۱)	۳۶-	۳۵-	۲۹-	۲۶-	۲۱-	۱۷-	۱۱-	۵-	۱+	۶+	۱۰+	۱۲+	۱۰+	۹+	۴+	۲-	۷-	۱۳-	۱۸-	۲۲-	۲۸-	۳۱-	۳۵-	۳۶-
عشاء (۲)	۳۴-	۳۳-	۲۸-	۲۵-	۲۱-	۱۵-	۹-	۳-	۳+	۸+	۱۲+	۱۵+	۱۴+	۱۱+	۷+	۱+	۴-	۱۰-	۱۶-	۲۲	۲۷-	۳۰-	۳۳-	۳۳-
نواب شاہ فرق نصف النہار — ۲																								
فجر	۲-	۴-	۴-	۵-	۵-	۷-	۸-	۹-	۹-	۹-	۱۱-	۱۲-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۱۰-	۹-	۷-	۹-	۵-	۵-	۳-	۳-	۴-
طلوع	۲-	۴-	۴-	۴-	۶-	۶-	۷-	۸-	۸-	۸-	۹-	۹-	۹-	۹-	۹-	۸-	۶-	۶-	۵-	۳-	۳-	۳-	۳-	۴-
اشراق	۳-	۳-	۴-	۴-	۵-	۵-	۷-	۶-	۷-	۷-	۸-	۷-	۷-	۷-	۷-	۷-	۶-	۵-	۵-	۴-	۳-	۳-	۳-	۳-
عصر (۱)	۹-	۸-	۷-	۷-	۶-	۵-	۵-	۴-	۳-	۲-	۲-	۲-	۲-	۳-	۲-	۴-	۴-	۵-	۶-	۶-	۷-	۸-	۸-	۸-
عصر (۲)	۱۱-	۱۰-	۱۰-	۹-	۹-	۷-	۶-	۵-	۵-	۴-	۴-	۲-	۱-	۳-	۵-	۶-	۶-	۸-	۸-	۸-	۸-	۸-	۱۰-	۱۰-
غروب	۹-	۹-	۹-	۹-	۷-	۷-	۵-	۴-	۴-	۴-	۳-	۳-	۳-	۲-	۳-	۵-	۶-	۶-	۷-	۸-	۸-	۸-	۸-	۸-
عشاء (۱)	۸-	۸-	۶-	۶-	۶-	۶-	۵-	۴-	۳-	۲-	۲-	۲-	۳-	۲-	۳-	۴-	۴-	۵-	۶-	۵-	۷-	۷-	۸-	۷-
عشاء (۲)	۸-	۸-	۷-	۷-	۷-	۵-	۴-	۳-	۳-	۲-	۱-	۱-	۲-	۲-	۲-	۲-	۳-	۴-	۵-	۶-	۷-	۷-	۸-	۸-

ذیل کے جدول میں بائیں جانب کے شہروں کے اوقات گزشتہ نقشوں میں موجود ہیں یہاں ان سے دائیں جانب کے شہروں کا فرق دقائق لکھا جاتا ہے ۔

اٹک	اسلام آباد	+ ۳
ایبٹ آباد	پشاور	− ۵
بنوں	جہلم	+ ۱۳
بیلا	نواب شاہ	+ ۸
پسنی	حیدرآباد	+ ۳۰
پنجگور	دادو	+ ۱۵
تربت	سانگھڑ	+ ۲۳
ٹھٹھہ	کراچی	− ۴
چاغی	بہاولپور	+ ۳۸
خضدار	سکھر	+ ۹
ڈیرہ غازی خان	مظفرگڑھ	+ ۳
راولپنڈی	اسلام آباد	
ژوب	جھنگ	+ ۱۱
سرگودھا	گوجرانوالہ	+ ۶
فیصل آباد	لاہور	+ ۵
کوئٹہ	ملتان	+ ۱۷
گلگت	چترال	− ۱۰
گوادر	کراچی	+ ۱۹
لاڑکانہ	خیرپور	+ ۳
مظفرآباد	مردان	− ۶
میانوالی	گجرات	+ ۱۰
مٹھی	نواب شاہ	+ ۲۶
نوشکی	سبی	+ ۸
نوکنڈی	قلات	+ ۱۵

مشرقی پاکستان معیاری وقت = طول ۹۰°

		جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶
جیسور فرق نصف النہار ـ ۲۹	فجر	۳۰ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۵ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۶ -	۲۴ -	۲۶ -
	طلوع	۳۱ -	۳۰ -	۳۰ -	۳۰ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۶ -	۲۶ -
	اشراق	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۰ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۶ -
	عصر (۱)	۲۸ -	۱۸ -	۲۸ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۲ -
	عصر (۲)	۲۸ -	۲۸ -	۲۹ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۰ -	۳۰ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -
	غروب	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۲ -	۳۲ -
	عشاء (۱)	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۲ -
	عشاء (۲)	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۰ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۲ -	۳۲ -
پٹواکھالی فرق نصف النہار ـ ۳۳	فجر	۳۷ -	۳۶ -	۳۵ -	۳۴ -	۳۳ -	۳۲ -	۳۱ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۷ -	۲۶ -	۲۶ -
	طلوع	۳۹ -	۳۸ -	۳۷ -	۳۶ -	۳۵ -	۳۳ -	۳۲ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۷ -
	اشراق	۳۹ -	۳۸ -	۳۷ -	۳۶ -	۳۵ -	۳۴ -	۳۳ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۷ -
	عصر (۱)	۳۰ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۳ -	۳۴ -	۳۵ -	۳۷ -	۳۹ -	۳۹ -	۴۱ -	۴۱ -
	عصر (۲)	۲۹ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۳ -	۳۴ -	۳۵ -	۳۶ -	۳۸ -	۳۸ -	۳۹ -	۳۹ -
	غروب	۲۹ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۳ -	۳۴ -	۳۵ -	۳۶ -	۳۸ -	۳۹ -	۳۹ -	۴۰ -
	عشاء (۱)	۳۰ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۳ -	۳۵ -	۳۶ -	۳۷ -	۳۸ -	۳۹ -	۴۰ -	۴۰ -
	عشاء (۲)	۳۰ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۳ -	۳۵ -	۳۶ -	۳۸ -	۳۹ -	۴۰ -	۴۱ -	۴۱ -

		جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
جیسور فرق نصف النہار ـ ۲۹	فجر	۲۵ -	۲۶ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۹ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۰ -
	طلوع	۲۵ -	۲۶ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۱ -
	اشراق	۲۶ -	۲۶ -	۲۷ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۱ -
	عصر (۱)	۳۲ -	۳۲ -	۳۱ -	۳۰ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۷ -
	عصر (۲)	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۷ -
	غروب	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۷ -	۲۷ -	۲۷ -
	عشاء (۱)	۳۲ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۰ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۷ -
	عشاء (۲)	۳۳ -	۳۲ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۰ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۹ -	۲۸ -	۲۸ -	۲۸ -
پٹواکھالی فرق نصف النہار ـ ۳۳	فجر	۲۵ -	۲۶ -	۲۷ -	۲۸ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۳ -	۳۴ -	۳۵ -	۳۶ -	۳۶ -
	طلوع	۲۷ -	۲۷ -	۲۹ -	۳۰ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۳ -	۳۴ -	۳۶ -	۳۷ -	۳۸ -	۳۸ -
	اشراق	۲۷ -	۲۸ -	۲۹ -	۳۱ -	۳۲ -	۳۳ -	۳۴ -	۳۵ -	۳۶ -	۳۸ -	۳۹ -	۳۹ -
	عصر (۱)	۴۱ -	۴۱ -	۳۹ -	۳۸ -	۳۷ -	۳۵ -	۳۴ -	۳۳ -	۳۲ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۹ -
	عصر (۲)	۳۹ -	۳۹ -	۳۸ -	۳۷ -	۳۶ -	۳۵ -	۳۳ -	۳۲ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۸ -
	غروب	۳۹ -	۳۹ -	۳۸ -	۳۷ -	۳۶ -	۳۵ -	۳۳ -	۳۲ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۹ -	۲۸ -
	عشاء (۱)	۴۱ -	۴۰ -	۳۹ -	۳۸ -	۳۶ -	۳۵ -	۳۴ -	۳۳ -	۳۲ -	۳۱ -	۳۰ -	۲۹ -
	عشاء (۲)	۴۲ -	۴۱ -	۳۹ -	۳۸ -	۳۶ -	۳۵ -	۳۴ -	۳۳ -	۳۲ -	۳۱ -	۳۱ -	۳۰ -

صبح صادق ———— ۵۰

	جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
راجشاہی فرق نصف النہار ۲۶																								
فجر	۲۷-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۳-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۶-	۲۶-	۲۷-	۲۷-
طلوع	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۳-	۲۴-	۲۴-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۷-	۲۷-	۲۷-
اشراق	۳۰-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۵-	۲۵-	۲۵-	۲۴-	۲۴-	۲۴-	۲۵-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۷-	۲۷-	۲۷-
عصر (۱)	۲۲-	۲۲-	۲۳-	۲۴-	۲۴-	۲۶-	۲۷-	۲۶-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۵-
عصر (۲)	۳۰-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۵-
غروب	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۵-
عشاء (۱)	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۹-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۵-
عشاء (۲)	۲۶-	۲۶-	۲۶-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۹-	۲۸-	۲۸-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۶-	۲۶-	۲۶-
فریدپور فرق نصف النہار ۳۱																								
فجر	۳۳-	۳۲-	۳۲-	۳۱-	۳۱-	۳۰-	۳۰-	۲۹-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۸-	۲۸-	۲۹-	۲۹-	۳۰-	۳۰-	۳۱-	۳۲-	۳۳-	۳۳-
طلوع	۳۴-	۳۳-	۳۳-	۳۲-	۳۲-	۳۱-	۳۱-	۳۰-	۲۹-	۲۹-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۷-	۲۸-	۲۹-	۲۹-	۳۰-	۳۱-	۳۱-	۳۲-	۳۳-	۳۴-	۳۴-
اشراق	۳۳-	۳۴-	۳۳-	۳۲-	۳۲-	۳۱-	۳۱-	۳۰-	۲۹-	۲۹-	۲۸-	۲۷-	۲۷-	۲۸-	۲۹-	۳۰-	۳۰-	۳۰-	۳۱-	۳۱-	۳۲-	۳۳-	۳۴-	۳۴-
عصر (۱)	۲۹-	۲۹-	۳۰-	۳۱-	۳۱-	۳۱-	۳۲-	۳۳-	۳۴-	۳۴-	۳۵-	۳۵-	۳۵-	۳۵-	۳۴-	۳۳-	۳۳-	۳۲-	۳۱-	۳۱-	۳۰-	۳۰-	۲۹-	۲۹-
عصر (۲)	۲۹-	۲۹-	۳۰-	۳۱-	۳۱-	۳۱-	۳۲-	۳۳-	۳۴-	۳۴-	۳۵-	۳۵-	۳۴-	۳۴-	۳۴-	۳۴-	۳۳-	۳۲-	۳۱-	۳۱-	۳۰-	۳۰-	۲۹-	۲۸-
غروب	۲۹-	۲۹-	۳۰-	۳۱-	۳۱-	۳۲-	۳۲-	۳۲-	۳۳-	۳۴-	۳۵-	۳۵-	۳۴-	۳۴-	۳۴-	۳۴-	۳۳-	۳۲-	۳۲-	۳۱-	۳۰-	۲۹-	۲۹-	۲۸-
عشاء (۱)	۲۹-	۲۹-	۳۰-	۳۱-	۳۲-	۳۳-	۳۳-	۳۳-	۳۳-	۳۴-	۳۴-	۳۵-	۳۶-	۳۵-	۳۴-	۳۴-	۳۳-	۳۲-	۳۲-	۳۱-	۳۰-	۲۹-	۲۹-	۲۹-
عشاء (۲)	۲۹-	۲۹-	۳۰-	۳۱-	۳۲-	۳۳-	۳۳-	۳۴-	۳۴-	۳۵-	۳۵-	۳۵-	۳۶-	۳۵-	۳۴-	۳۴-	۳۳-	۳۲-	۳۲-	۳۱-	۳۱-	۳۰-	۳۰-	۲۵-

دائیں جانب کے شہروں کا بائیں جانب کے شہروں سے فرق وقت کا نقشہ

مشرقی پاکستان معیاری وقت طول ۹۰°		
بوگرا	کراچی	- ۳۰
باری سال	میجدی	+ ۳
تنگیل	پبنہ	- ۲
جیسور	میجدی	+ ۸
چاٹگام	پتواکھالی	- ۶
دیناجپور	میرپورخاص	- ۱۸
ڈھاکہ	فریدپور	- ۳
رنگپور	میرپورخاص	- ۲۱
رنگامتی	میجدی	- ۴
سلہٹ	کراچی	- ۲۹
کشور گنج	راجشاہی	- ۹
کومیلا	فریدپور	- ۲
کشتیا	پبنہ	+ ۱
کھلنا	میجدی	+ ۶
نصیرآباد	کراچی	- ۳۴
ایران معیاری وقت - طول ۹۰°		
ایرانشہر	بھرپور	- ۲۹
پشین	نواب شاہ	- ۳۳
تہران	دیر	+ ۲۲
دشت	جیکب آباد	- ۳۱
زاہدان	بستی	- ۳۲
سراوان	خیرپور	- ۳۴
گشت	سکھر	- ۳۳
افغانستان معیاری وقت طول ۶۷٫۵°		
کابل	مالاکنڈ	- ۱۸
قندھار	لاہور	+ ۴

مہینہ	تاریخ	صبح	طلوع	زوال	عصر(۱)	عصر(۲)	غروب	عشاء(۱)	عشاء(۲)
دسمبر	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
نومبر	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
اکتوبر	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ستمبر	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
اگست	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
جولائی	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
جون	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
مئی	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
اپریل	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
مارچ	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
فروری	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
جنوری	۱۶	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
	۱	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

میجدی فرق نصف النہار - ۳۶

سعودیہ عربیہ معیاری وقت = طول ۵۰° ۴۰ م

	جنوری ۱	جنوری ۱۲	فروری ۱	فروری ۱۲	مارچ ۱	مارچ ۱۲	اپریل ۱	اپریل ۱۲	مئی ۱	مئی ۱۲	جون ۱	جون ۱۲	جولائی ۱	جولائی ۱۲	اگست ۱	اگست ۱۲	ستمبر ۱	ستمبر ۱۲	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۲	نومبر ۱	نومبر ۱۲	دسمبر ۱	دسمبر ۱۲
مکہ مکرمہ فرق نصف النہار ۱۰ ۔ ۲ منٹ																								
فجر	۱۸	۱۶	۱۵	۱۴	۱۳	۱۱	۹	۷	۵	۳	۲	۱	۱	۲	۴	۵	۷	۹	۱۱	۱۳	۱۵	۱۲	۱۶	۱۸
طلوع	۲۰	۱۹	۱۷	۱۶	۱۴	۱۳	۱۱	۹	۸	۶	۵	۴	۵	۵	۶	۸	۹	۱۱	۱۳	۱۵	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰
اشراق	۲۰	۱۸	۱۶	۱۵	۱۳	۱۳	۱۱	۹	۷	۵	۴	۳	۳	۴	۶	۸	۹	۱۰	۱۳	۱۳	۱۵	۱۶	۱۹	۱۹
عصر (۱)	۵	۶	۷	۹	۱۱	۱۳	۱۵	۱۶	۱۸	۲۰	۱۸	۱۳	۱۵	۲۲	۱۸	۱۸	۱۶	۱۴	۱۲	۱۰	۸	۷	۶	۵
عصر (۲)	۴	۵	۶	۸	۱۰	۱۲	۱۳	۱۵	۱۲	۱۸	۱۷	۱۶	۱۷	۱۸	۱۷	۱۶	۱۴	۱۳	۱۱	۹	۷	۶	۵	۴
غروب	۴	۵	۷	۸	۱۰	۱۱	۱۳	۱۵	۱۷	۱۸	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۸	۱۶	۱۵	۱۳	۱۱	۹	۷	۶	۵	۴
عشاء (۱)	۶	۷	۷	۹	۱۱	۱۳	۱۵	۱۷	۱۸	۱۹	۲۱	۲۱	۲۲	۲۱	۱۹	۱۸	۱۶	۱۴	۱۲	۱۰	۹	۷	۶	۵
عشاء (۲)	۶	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۳	۱۵	۱۷	۱۹	۲۱	۲۰	۲۳	۲۳	۲۰	۲۰	۱۹	۱۷	۱۵	۱۳	۱۱	۹	۸	۷	۶
ظہران ۔ فرق نصف النہار ۔ ۳م																								
فجر	۱۹	۱۷	۱۷	۱۵	۱۳	۱۱	۱۰	۸	۶	۴	۴	۲	۲	۴	۵	۷	۹	۱۰	۱۲	۱۳	۱۵	۱۷	۱۸	۱۸
طلوع	۲۰	۲۰	۱۸	۱۷	۱۶	۱۳	۱۲	۱۰	۸	۷	۶	۴	۵	۵	۷	۹	۱۰	۱۲	۱۴	۱۵	۱۷	۱۹	۲۰	۲۱
اشراق	۲۲	۲۰	۱۹	۱۷	۱۶	۱۴	۱۳	۱۱	۹	۷	۶	۵	۵	۶	۸	۱۰	۱۱	۱۲	۱۴	۱۶	۱۸	۲۰	۲۱	۲۱
عصر (۱)	۸	۸	۹	۱۱	۱۳	۱۵	۱۷	۱۹	۲۱	۲۲	۲۴	۲۴	۲۵	۲۴	۲۲	۲۰	۱۸	۱۶	۱۴	۱۲	۱۰	۹	۸	۷
عصر (۲)	۸	۸	۹	۱۱	۱۳	۱۴	۱۵	۱۷	۱۹	۲۰	۲۲	۲۱	۲۱	۲۱	۲۰	۱۹	۱۷	۱۵	۱۳	۱۱	۹	۸	۸	۶
غروب	۷	۷	۹	۱۱	۱۲	۱۴	۱۵	۱۷	۱۹	۲۱	۲۱	۲۲	۲۲	۲۱	۲۰	۱۸	۱۶	۱۵	۱۳	۱۱	۹	۷	۷	۵
عشاء (۱)	۸	۹	۹	۱۱	۱۳	۱۵	۱۷	۱۹	۲۰	۲۱	۲۳	۲۳	۲۴	۲۳	۲۱	۲۰	۱۸	۱۶	۱۴	۱۲	۱۱	۹	۸	۷
عشاء (۲)	۸	۱۰	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶	۱۷	۱۹	۲۱	۲۳	۲۴	۲۴	۲۵	۲۴	۲[illegible]	۲۰	۱۸	۱۶	۱۴	۱۳	۱۲	۱۰	۹	۸

مدینہ منورہ کے سب اوقات کراچی کے اوقات سے ۱۲ منٹ کم ہیں ☆ جدہ کے سب اوقات مکہ مکرمہ کے اوقات سے ۳ منٹ زیادہ ہیں

		جنوری		فروری		مارچ		اپریل		مئی		جون		جولائی		اگست		ستمبر		اکتوبر		نومبر		دسمبر	
		۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶	۱	۱۶
رابغ فرق نصف النہار ۸	فجر	-۱۱	-۱۰	-۱۰	-۹	-۸	-۷	-۶	-۵	-۳	-۲	-۲	-۲	-۱	-۲	-۳	-۴	-۵	-۶	-۷	-۸	-۹	-۱۰	-۱۱	-۱۱
	طلوع	-۱۳	-۱۲	-۱۱	-۱۰	-۹	-۸	-۷	-۶	-۵	-۴	-۳	-۲	-۲	-۳	-۴	-۵	-۶	-۷	-۸	-۹	-۱۰	-۱۱	-۱۲	-۱۲
	اشراق	-۱۳	-۱۲	-۱۱	-۱۰	-۹	-۸	-۷	-۶	-۵	-۴	-۳	-۲	-۳	-۴	-۵	-۶	-۶	-۷	-۸	-۹	-۱۰	-۱۲	-۱۲	-۱۳
	عصر (۱)	-۵	-۵	-۶	-۷	-۸	-۹	-۱۰	-۱۱	-۱۲	-۱۳	-۱۴	-۱۴	-۱۴	-۱۳	-۱۲	-۱۱	-۱۰	-۹	-۸	-۷	-۶	-۵	-۵	-۴
	عصر (۲)	-۵	-۵	-۶	-۷	-۸	-۸	-۹	-۱۰	-۱۱	-۱۲	-۱۳	-۱۲	-۱۳	-۱۲	-۱۲	-۱۱	-۱۰	-۹	-۸	-۷	-۶	-۵	-۵	-۴
	غروب	-۴	-۵	-۵	-۶	-۷	-۸	-۹	-۱۰	-۱۱	-۱۲	-۱۳	-۱۳	-۱۳	-۱۳	-۱۲	-۱۱	-۱۱	-۹	-۸	-۷	-۶	-۵	-۴	-۳
	عشاء (۱)	-۵	-۵	-۶	-۷	-۸	-۹	-۱۰	-۱۱	-۱۲	-۱۲	-۱۳	-۱۴	-۱۴	-۱۳	-۱۳	-۱۲	-۱۱	-۱۰	-۹	-۸	-۷	-۶	-۵	-۴
	عشاء (۲)	-۵	-۵	-۶	-۷	-۸	-۹	-۱۰	-۱۱	-۱۲	-۱۳	-۱۴	-۱۴	-۱۵	-۱۴	-۱۳	-۱۲	-۱۱	-۱۰	-۹	-۸	-۷	-۶	-۵	-۴
ریاض فرق نصف النہار ۳۹	فجر	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۷	-۳۷	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۹	-۳۹
	طلوع	-۴۰	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۷	-۳۷	-۳۷	-۳۷	-۳۷	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۹	-۳۹	-۳۹
	اشراق	-۴۰	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۷	-۳۷	-۳۷	-۳۸	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹
	عصر (۱)	-۳۹	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۴۰	-۴۰	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸
	عصر (۲)	-۴۰	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۸	-۳۸	-۳۷
	غروب	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۳۹	-۳۹	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۷
	عشاء (۱)	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۱	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸	-۳۸
	عشاء (۲)	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۴۱	-۴۰	-۴۰	-۴۰	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹	-۳۹

ہندوستان معیاری وقت = ۸۲ ۳۰

شہر	وقت	جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶
بمبئی فرق نصف النہار + ۷	فجر	-۲	۰	+۲	+۳	+۶	+۹	+۱۲	+۱۵	+۱۸	+۲۱	+۲۲	+۲۴
	طلوع	-۵	-۳	-۱	+۱	+۳	+۶	+۹	+۱۳	+۱۵	+۱۷	+۱۹	+۲۱
	اشراق	-۶	-۴	-۲	۰	+۲	+۵	+۸	+۱۱	+۱۴	+۱۷	+۱۹	+۲۰
	عصر (۱)	+۱۶	+۱۵	+۱۳	+۱۱	+۸	+۵	+۲	-۲	-۵	-۸	-۱۰	-۱۱
	عصر (۲)	+۱۷	+۱۶	+۱۴	+۱۲	+۱۰	+۷	+۴	+۱	-۲	-۴	-۵	-۶
	غروب	+۱۸	+۱۷	+۱۵	+۱۳	+۱۰	+۷	+۴	+۱	-۱	-۴	-۵	-۶
	عشاء (۱)	+۱۶	+۱۵	+۱۴	+۱۱	+۸	+۵	+۲	-۱	-۴	-۶	-۸	-۹
	عشاء (۲)	+۱۵	+۱۴	+۱۳	+۱۰	+۷	+۴	+۱	-۲	-۵	-۷	-۹	-۱۰
بنگلور فرق نصف النہار – ۱۲	فجر	-۳۰	-۲۸	-۲۴	-۱۹	-۱۳	-۸	-۳	+۳	+۹	+۱۳	+۱۷	+۱۹
	طلوع	-۳۵	-۳۲	-۲۸	-۲۴	-۲۰	-۱۴	-۸	-۲	+۳	+۷	+۱۱	+۱۳
	اشراق	-۳۶	-۳۴	-۳۰	-۲۵	-۲۱	-۱۵	-۹	-۳	+۲	+۶	+۱۰	+۱۲
	عصر (۱)	+۴	+۳	-۲	-۷	-۱۲	-۱۸	-۲۵	-۳۲	-۴۰	-۴۶	-۵۲	-۵۴
	عصر (۲)	+۸	+۷	+۲	-۳	-۸	-۱۳	-۱۹	-۲۵	-۳۱	-۳۵	-۳۹	-۳۹
	غروب	+۱۰	+۸	+۳	-۲	-۷	-۱۲	-۱۷	-۲۳	-۲۸	-۳۳	-۳۵	-۳۷
	عشاء (۱)	+۶	+۴	+۱	-۴	-۱۰	-۱۶	-۲۲	-۲۷	-۳۲	-۳۶	-۴۰	-۴۲
	عشاء (۲)	+۶	+۳	۰	-۵	-۱۰	-۱۶	-۲۲	-۲۷	-۳۳	-۳۹	-۴۲	-۴۴

شہر	وقت	جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
بمبئی فرق نصف النہار + ۷	فجر	+۲۴	+۲۳	+۲۰	+۱۶	+۱۳	+۱۱	+۸	+۵	+۳	+۱	-۱	-۱
	طلوع	+۲۰	+۱۹	+۱۷	+۱۵	+۱۳	+۹	+۶	+۳	۰	-۲	-۴	-۵
	اشراق	+۲۰	+۱۸	+۱۶	+۱۴	+۱۱	+۸	+۵	+۲	-۱	-۳	-۵	-۶
	عصر (۱)	-۱۲	-۱۰	-۷	-۴	-۱	+۳	+۶	+۹	+۱۲	+۱۴	+۱۵	+۱۶
	عصر (۲)	-۵	-۴	-۳	-۱	+۲	+۵	+۸	+۱۱	+۱۴	+۱۷	+۱۸	+۱۹
	غروب	-۶	-۵	-۳	-۱	+۲	+۵	+۸	+۱۱	+۱۴	+۱۶	+۱۸	+۱۹
	عشاء (۱)	-۱۰	-۸	-۶	-۳	۰	+۳	+۶	+۹	+۱۲	+۱۳	+۱۵	+۱۷
	عشاء (۲)	-۱۱	-۹	-۷	-۳	۰	+۳	+۶	+۸	+۱۰	+۱۷	+۱۴	+۱۵
بنگلور فرق نصف النہار – ۱۲	فجر	+۲۰	+۱۶	+۱۲	+۷	+۱	-۴	-۱۰	-۱۶	-۲۱	-۲۵	-۲۹	-۲۶
	طلوع	+۱۴	+۱۰	+۶	+۱	-۲	-۹	-۱۵	-۲۰	-۲۵	-۳۰	-۳۴	-۳۵
	اشراق	+۱۱	+۹	+۵	۰	-۵	-۱۰	-۱۵	-۲۰	-۲۵	-۳۰	-۳۵	-۳۶
	عصر (۱)	-۵۴	-۵۰	-۴۴	-۳۶	-۳۰	-۲۲	-۱۶	-۱۰	-۴	۰	+۳	+۵
	عصر (۲)	-۳۹	-۳۷	-۳۳	-۲۸	-۲۲	-۱۶	-۱۱	-۶	۰	+۶	+۸	+۱۰
	غروب	-۳۶	-۳۴	-۳۱	-۲۷	-۲۲	-۱۶	-۱۰	-۴	+۱	+۶	+۹	+۱۱
	عشاء (۱)	-۴۲	-۳۹	-۳۵	-۳۰	-۲۴	-۱۸	-۱۳	-۷	-۲	+۲	+۵	+۷
	عشاء (۲)	-۴۴	-۴۱	-۳۶	-۳۲	-۲۶	-۲۰	-۱۴	-۹	-۴	۰	+۳	+۵

	جنوری ۱	جنوری ۱۲	فروری ۱	فروری ۱۲	مارچ ۱	مارچ ۱۲	اپریل ۱	اپریل ۱۲	مئی ۱	مئی ۱۲	جون ۱	جون ۱۲
حیدرآباد دکن فرق نصف النہار-۱۲												
فجر	۲۷-	۲۵-	۲۳-	۲۰-	۱۷-	۱۳-	۹-	۵-	۱-	۲+	۴+	۵+
طلوع	۳۱-	۲۹-	۲۶-	۲۳-	۲۰-	۱۷-	۱۳-	۹-	۶-	۳-	۱-	۱+
اشراق	۳۲-	۳۰-	۲۷-	۲۴-	۲۱-	۱۸-	۱۴-	۱۰-	۶-	۴-	۲-	۰
عصر (۱)	۵-	۶-	۸-	۱۱-	۱۵-	۱۹-	۲۳-	۲۷-	۳۲-	۳۶-	۳۹-	۴۰-
عصر (۲)	۳-	۴-	۷-	۹-	۱۲-	۱۶-	۲۰-	۲۴-	۲۸-	۳۰-	۳۲-	۳۳-
غروب	۲-	۳-	۶-	۹-	۱۳-	۱۵-	۱۹-	۲۳-	۲۶-	۲۹-	۳۱-	۳۲-
عشاء (۱)	۴-	۶-	۸-	۱۱-	۱۴-	۱۸-	۲۲-	۲۶-	۲۹-	۳۲-	۳۴-	۳۵-
عشاء (۲)	۵-	۷-	۹-	۱۲-	۱۵-	۱۹-	۲۳-	۲۷-	۳۰-	۳۴-	۳۶-	۳۷-
کلکتہ فرق نصف النہار-۵۶												
فجر	۵۹-	۵۸-	۵۷-	۵۶-	۵۵-	۵۴-	۵۳-	۵۲-	۵۱-	۵۰-	۴۹-	۴۸-
طلوع	۶۱-	۶۰-	۵۹-	۵۸-	۵۷-	۵۶-	۵۵-	۵۳-	۵۲-	۵۱-	۵۰-	۴۹-
اشراق	۶۱-	۶۰-	۵۹-	۵۸-	۵۷-	۵۶-	۵۵-	۵۳-	۵۲-	۵۱-	۵۰-	۴۹-
عصر (۱)	۵۲-	۵۲-	۵۳-	۵۴-	۵۵-	۵۶-	۵۷-	۵۹-	۶۰-	۶۱-	۶۲-	۶۲-
عصر (۲)	۵۲-	۵۲-	۵۳-	۵۴-	۵۵-	۵۶-	۵۷-	۵۸-	۵۹-	۶۰-	۶۱-	۶۱-
غروب	۵۱-	۵۲-	۵۳-	۵۴-	۵۵-	۵۶-	۵۷-	۵۸-	۵۹-	۶۰-	۶۱-	۶۱-
عشاء (۱)	۵۲-	۵۳-	۵۴-	۵۵-	۵۶-	۵۷-	۵۸-	۵۹-	۶۰-	۶۱-	۶۲-	۶۲-
عشاء (۲)	۵۲-	۵۳-	۵۴-	۵۵-	۵۶-	۵۷-	۵۸-	۵۹-	۶۰-	۶۱-	۶۲-	۶۳-

	جولائی ۱	جولائی ۱۲	اگست ۱	اگست ۱۲	ستمبر ۱	ستمبر ۱۲	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۲	نومبر ۱	نومبر ۱۲	دسمبر ۱	دسمبر ۱۲
حیدرآباد دکن فرق نصف النہار-۱۲												
فجر	۴+	۳+	۰	۳-	۷-	۱۱-	۱۴-	۱۷-	۲۰-	۲۳-	۲۶-	۲۶-
طلوع	۱+	۱-	۴-	۷-	۱۰-	۱۳-	۱۷-	۲۱-	۲۴-	۲۷-	۳۰-	۳۱-
اشراق	۰	۲-	۵-	۸-	۱۱-	۱۴-	۱۸-	۲۲-	۲۵-	۲۸-	۳۱-	۳۲-
عصر (۱)	۴۰-	۳۸-	۳۴-	۳۰-	۲۶-	۲۲-	۱۸-	۱۴-	۱۰-	۷-	۵-	۴-
عصر (۲)	۳۲-	۳۰-	۲۸-	۲۵-	۲۲-	۱۹-	۱۵-	۱۱-	۷-	۴-	۳-	۰
غروب	۳۲-	۳۰-	۲۸-	۲۵-	۲۲-	۱۹-	۱۵-	۱۱-	۷-	۴-	۲-	۰
عشاء (۱)	۳۶-	۳۴-	۳۱-	۲۸-	۲۴-	۲۰-	۱۶-	۱۳-	۱۰-	۷-	۵-	۳-
عشاء (۲)	۳۸-	۳۵-	۳۲-	۲۹-	۲۵-	۲۱-	۱۷-	۱۴-	۱۱-	۸-	۷-	۵-
کلکتہ فرق نصف النہار-۵۶												
فجر	۴۸-	۴۹-	۵۰-	۵۱-	۵۲-	۵۳-	۵۴-	۵۵-	۵۶-	۵۷-	۵۸-	۵۸-
طلوع	۴۹-	۵۰-	۵۱-	۵۲-	۵۳-	۵۴-	۵۶-	۵۷-	۵۸-	۵۹-	۶۰-	۶۰-
اشراق	۵۰-	۵۱-	۵۲-	۵۳-	۵۴-	۵۵-	۵۶-	۵۷-	۵۸-	۶۰-	۶۱-	۶۱-
عصر (۱)	۶۳-	۶۲-	۶۱-	۶۰-	۵۹-	۵۷-	۵۶-	۵۵-	۵۴-	۵۳-	۵۲-	۵۱-
عصر (۲)	۶۱-	۶۱-	۶۰-	۵۹-	۵۸-	۵۷-	۵۶-	۵۵-	۵۴-	۵۲-	۵۱-	۵۰-
غروب	۶۱-	۶۱-	۶۰-	۵۹-	۵۸-	۵۷-	۵۶-	۵۴-	۵۳-	۵۲-	۵۱-	۵۰-
عشاء (۱)	۶۳-	۶۲-	۶۱-	۶۰-	۵۸-	۵۷-	۵۶-	۵۵-	۵۴-	۵۳-	۵۲-	۵۱-
عشاء (۲)	۶۴-	۶۳-	۶۱-	۶۰-	۵۸-	۵۷-	۵۶-	۵۵-	۵۴-	۵۳-	۵۳-	۵۲-

صبح صادق ——— ۱۰۴

	جنوری ۱	جنوری ۱۶	فروری ۱	فروری ۱۶	مارچ ۱	مارچ ۱۶	اپریل ۱	اپریل ۱۶	مئی ۱	مئی ۱۶	جون ۱	جون ۱۶
فجر	-41	-48	-35	-30	-25	-20	-14	-8	-2	+3	+2	+8
طلوع	-46	-43	-39	-35	-30	-24	-19	-13	-8	-4	0	+2
اشراق	-47	-44	-40	-35	-30	-25	-20	-14	-9	-5	-2	+1
عصر (۱)	-7	-8	-12	-17	-22	-29	-36	-43	-50	-56	-62	-64
عصر (۲)	-3	-4	-8	-13	-18	-23	-29	-35	-41	-45	-49	-49
غروب	-1	-3	-7	-12	-16	-22	-28	-33	-38	-43	-46	-48
عشاء (۱)	-5	-7	-9	-14	-20	-26	-32	-38	-42	-47	-50	-52
عشاء (۲)	-5	-8	-11	-16	-21	-27	-32	-39	-44	-49	-53	-54

	جولائی ۱	جولائی ۱۶	اگست ۱	اگست ۱۶	ستمبر ۱	ستمبر ۱۶	اکتوبر ۱	اکتوبر ۱۶	نومبر ۱	نومبر ۱۶	دسمبر ۱	دسمبر ۱۶
فجر	+9	+6	+1	-3	-9	-15	-21	-26	-30	-36	-40	-40
طلوع	-2	0	-5	-10	-15	-20	-25	-30	-37	-41	-43	-44
اشراق	0	-2	-6	-11	-16	-21	-26	-31	-36	-40	-42	-43
عصر (۱)	-64	-61	-54	-47	-40	-33	-28	-21	-15	-11	-5	-4
عصر (۲)	-49	-48	-44	-35	-34	-28	-22	-16	-10	-5	-2	0
غروب	-46	-45	-40	-37	-32	-27	-21	-15	-10	-5	-2	0
عشاء (۱)	-53	-50	-46	-41	-36	-30	-24	-18	-13	-9	-6	-4
عشاء (۲)	-55	-52	-47	-42	-36	-30	-25	-20	-15	-10	-5	-6

مدراس فرق نصف النہار - ۲۳

دائیں جانب کے شہروں کا بائیں جانب کے شہروں سے سب اوقات میں حسب ذیل فرق ہے۔

الور	خیرپور	-1
اجمیر	نواب شاہ	+5
انبالہ	نورالائی	-3
امرتسر	لاہور	+28
آگرہ	خیرپور	-7
اٹاوہ	دادو	-15
الہ آباد	میرپورخاص	-18
اعظم گڑھ	سانگھڑ	-27
بہرائچ	خیرپور	-21
بیکانیر	سکھر	+14
بھرت پور	خیرپور	-5
بریلی	رحیم یارخاں	-7
بنارس	حیدرآباد	-20
بستی	دادو	-30
بجنور	بہاولپور	+3
بھوپال	فرید پور	+20
تھانہ بھون	بہاولپور	+6
پیلی بھیت	فارلزا	-26
پٹیالہ	ملتان	+10
پٹنہ	میرپورخاص	-34
پرتاب گڑھ	سانگھڑ	-22
پونا	بمبئی	-3
ٹونک	نواب شاہ	

جے پور	دادو	- ٢
جوناگڑھ	کہ کرمسہ	+ ٢٩
جودھپور	نواب شاہ	+ ١٢
جیسلمیر	دادو	+ ١٨
جالندھر	جھنگ	+ ١٦
جموں	گجرات	+ ٢٢
جون پور	میرپور خاص	- ٢٥
حصار	قلات	- ٧
دیوبند	بہاولنگر	+ ١٢
دہلی	خاران	- ١٤
ڈیرہ دون	ملتان	+ ٤
رہتک	قلات	- ١٠
رائے بریلی	نواب شاہ	- ١٧
سہارنپور	بہاولنگر	+ ٣
سرینگر	پشاور	+ ١٥
سلطانپور	نواب شاہ	- ٢٥
سیتاپور	خیرپور	- ١٨
سرہند	ساہیوال	+ ١٧
سورت	کہ کرمسہ	+ ١٩
شملہ	جھنگ	+ ١١
شاہجہاں پور	سکھر	- ١٣
علیگڑھ	سکھر	- ٧
فیروزپور	ساہیوال	+ ٢٣
فیض آباد	دادو	- ٢٧
فرخ آباد	خیرپور	- ١٣
فتح پور ہسوا	سانگھڑ	+ ١٧
کانپور	نواب شاہ	- ١٨
کرنال	سبی	- ٦
گورداس پور	گوجرانوالہ	+ ٢٥
جھانسی	خیرپور	- ٩
گورکھپور	دادو	+ ٣٢
گوڑگانوہ	خاران	- ١٢
گونڈا	دادو	- ٢٦
لدھیانہ	ساہیوال	+ ١٩
لکھنؤ	دادو	- ٢٣
لکھیم پور کھیری	سکھر	- ١٨
میرٹھ	قلات	- ١٣
مظفرنگر	سبی	- ٩
مرادآباد	قلات	- ١٩
متھرا	خیرپور	- ٦
مغل سرائے	حیدرآباد	- ٢٩
نابھہ	ساہیوال	+ ١٧
ہشیارپور	لاہور	+ ٢٣
ہردوار	بہاولنگر	+ ١٠
ہردوئی	خیرپور	- ١٦
ہوڑہ	کلکتہ	+ ٢

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	فجر		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر (۱)		عصر (۲)		غروب		عشاء (۱)		عشاء (۲)	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۶	۹	۷	۱۷	۷	۲۸	۱۲	۳۵	۳	۳۳	۴	۱۹	۵	۵۳	۶	۴۷	۷	۱
۲	۶	۹	۷	۱۷	۷	۲۸	۱۲	۳۶	۳	۳۵	۴	۱۹	۵	۵۵	۶	۴۸	۷	۲
۳	۶	۹	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۳۶	۳	۳۵	۴	۱۹	۵	۵۵	۶	۴۸	۷	۳
۴	۶	۱۰	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۳۷	۳	۳۶	۴	۲۰	۵	۵۶	۶	۴۹	۷	۴
۵	۶	۱۰	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۳۷	۳	۳۶	۴	۲۱	۵	۵۷	۶	۵۰	۷	۴
۶	۶	۱۰	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۳۸	۳	۳۷	۴	۲۱	۵	۵۷	۶	۵۱	۷	۵
۷	۶	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۳۸	۳	۳۸	۴	۲۲	۵	۵۸	۶	۵۱	۷	۵
۸	۶	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۳۸	۳	۳۸	۴	۲۲	۵	۵۹	۶	۵۱	۷	۶
۹	۶	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۳۹	۳	۳۹	۴	۲۳	۶	۰	۶	۵۲	۷	۷
۱۰	۶	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۳۹	۳	۴۰	۴	۲۴	۶	۰	۶	۵۳	۷	۷
۱۱	۶	۱۲	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۴۰	۳	۴۱	۴	۲۵	۶	۱	۶	۵۴	۷	۸
۱۲	۶	۱۲	۷	۱۹	۷	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۱	۴	۲۶	۶	۱	۶	۵۴	۷	۸
۱۳	۶	۱۲	۷	۱۹	۷	۳۰	۱۲	۴۰	۳	۴۲	۴	۲۷	۶	۲	۶	۵۵	۷	۹
۱۴	۶	۱۲	۷	۱۹	۷	۳۰	۱۲	۴۱	۳	۴۳	۴	۲۸	۶	۳	۶	۵۶	۷	۱۰
۱۵	۶	۱۲	۷	۱۹	۷	۳۰	۱۲	۴۱	۳	۴۳	۴	۲۸	۶	۴	۶	۵۷	۷	۱۱
۱۶	۶	۱۲	۷	۱۹	۷	۳۰	۱۲	۴۲	۳	۴۴	۴	۲۹	۶	۵	۶	۵۸	۷	۱۲
۱۷	۶	۱۲	۷	۱۹	۷	۳۰	۱۲	۴۲	۳	۴۴	۴	۳۰	۶	۶	۶	۵۸	۷	۱۲
۱۸	۶	۱۲	۷	۱۹	۷	۳۰	۱۲	۴۲	۳	۴۵	۴	۳۱	۶	۶	۶	۵۸	۷	۱۳
۱۹	۶	۱۲	۷	۱۹	۷	۳۰	۱۲	۴۳	۳	۴۶	۴	۳۲	۶	۷	۶	۵۹	۷	۱۴
۲۰	۶	۱۲	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۴۳	۳	۴۷	۴	۳۳	۶	۸	۷	۰	۷	۱۴
۲۱	۶	۱۲	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۴۳	۳	۴۷	۴	۳۳	۶	۸	۷	۰	۷	۱۵
۲۲	۶	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۴۳	۳	۴۸	۴	۳۴	۶	۹	۷	۱	۷	۱۵
۲۳	۶	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۴۴	۳	۴۹	۴	۳۵	۶	۱۰	۷	۲	۷	۱۶
۲۴	۶	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۴۴	۳	۴۹	۴	۳۵	۶	۱۱	۷	۲	۷	۱۷
۲۵	۶	۱۱	۷	۱۸	۷	۲۹	۱۲	۴۴	۳	۵۰	۴	۳۶	۶	۱۱	۷	۳	۷	۱۷
۲۶	۶	۱۱	۷	۱۷	۷	۲۸	۱۲	۴۴	۳	۵۰	۴	۳۶	۶	۱۲	۷	۴	۷	۱۸
۲۷	۶	۱۱	۷	۱۷	۷	۲۸	۱۲	۴۵	۳	۵۱	۴	۳۷	۶	۱۳	۷	۵	۷	۱۸
۲۸	۶	۱۱	۷	۱۷	۷	۲۸	۱۲	۴۵	۳	۵۱	۴	۳۷	۶	۱۴	۷	۵	۷	۱۹
۲۹	۶	۱۱	۷	۱۶	۷	۲۷	۱۲	۴۵	۳	۵۲	۴	۳۸	۶	۱۵	۷	۶	۷	۱۹
۳۰	۶	۱۰	۷	۱۶	۷	۲۷	۱۲	۴۵	۳	۵۳	۴	۳۹	۶	۱۵	۷	۶	۷	۲۰
۳۱	۶	۱۰	۷	۱۵	۷	۲۶	۱۲	۴۵	۳	۵۴	۴	۴۰	۶	۱۶	۷	۶	۷	۲۰

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح گھنٹہ	صبح منٹ	طلوع گھنٹہ	طلوع منٹ	اشراق گھنٹہ	اشراق منٹ	نصف النہار گھنٹہ	نصف النہار منٹ	عصر مثل گھنٹہ	عصر مثل منٹ	عصر مثلین گھنٹہ	عصر مثلین منٹ	غروب گھنٹہ	غروب منٹ	عشاء گھنٹہ	عشاء منٹ	عشاء گھنٹہ	عشاء منٹ
۱	۶	۱۰	۷	۱۵	۷	۲۶	۱۲	۴۶	۳	۵۵	۴	۴۲	۶	۱۷	۷	۷	۷	۲۱
۲	۶	۹	۷	۱۵	۷	۲۶	۱۲	۴۶	۳	۵۵	۴	۴۲	۶	۱۷	۷	۸	۷	۲۲
۳	۶	۹	۷	۱۴	۷	۲۵	۱۲	۴۶	۳	۵۵	۴	۴۲	۶	۱۸	۷	۹	۷	۲۳
۴	۶	۹	۷	۱۴	۷	۲۵	۱۲	۴۶	۳	۵۵	۴	۴۲	۶	۱۸	۷	۹	۷	۲۳
۵	۶	۸	۷	۱۳	۷	۲۴	۱۲	۴۶	۳	۵۶	۴	۴۳	۶	۱۹	۷	۱۰	۷	۲۴
۶	۶	۸	۷	۱۳	۷	۲۳	۱۲	۴۶	۳	۵۶	۴	۴۳	۶	۲۰	۷	۱۱	۷	۲۴
۷	۶	۸	۷	۱۲	۷	۲۲	۱۲	۴۶	۳	۵۷	۴	۴۴	۶	۲۱	۷	۱۱	۷	۲۴
۸	۶	۷	۷	۱۲	۷	۲۲	۱۲	۴۶	۳	۵۷	۴	۴۴	۶	۲۱	۷	۱۲	۷	۲۵
۹	۶	۶	۷	۱۱	۷	۲۱	۱۲	۴۶	۳	۵۸	۴	۴۵	۶	۲۲	۷	۱۲	۷	۲۶
۱۰	۶	۶	۷	۱۰	۷	۲۰	۱۲	۴۶	۳	۵۸	۴	۴۶	۶	۲۳	۷	۱۳	۷	۲۶
۱۱	۶	۵	۷	۱۰	۷	۲۰	۱۲	۴۶	۳	۵۹	۴	۴۶	۶	۲۳	۷	۱۳	۷	۲۷
۱۲	۶	۴	۷	۹	۷	۱۹	۱۲	۴۶	۳	۵۹	۴	۴۷	۶	۲۴	۷	۱۴	۷	۲۸
۱۳	۶	۴	۷	۸	۷	۱۸	۱۲	۴۶	۳	۵۹	۴	۴۸	۶	۲۵	۷	۱۴	۷	۲۸
۱۴	۶	۳	۷	۸	۷	۱۸	۱۲	۴۶	۴	۰	۴	۴۹	۶	۲۶	۷	۱۵	۷	۲۹
۱۵	۶	۳	۷	۷	۷	۱۷	۱۲	۴۶	۴	۰	۴	۴۹	۶	۲۶	۷	۱۶	۷	۲۹
۱۶	۶	۲	۷	۶	۷	۱۶	۱۲	۴۶	۴	۱	۴	۵۰	۶	۲۷	۷	۱۶	۷	۳۰
۱۷	۶	۱	۷	۵	۷	۱۵	۱۲	۴۶	۴	۱	۴	۵۰	۶	۲۷	۷	۱۷	۷	۳۱
۱۸	۶	۱	۷	۵	۷	۱۵	۱۲	۴۶	۴	۱	۴	۵۱	۶	۲۸	۷	۱۷	۷	۳۱
۱۹	۶	۰	۷	۴	۷	۱۴	۱۲	۴۶	۴	۲	۴	۵۱	۶	۲۹	۷	۱۸	۷	۳۲
۲۰	۵	۵۹	۷	۳	۷	۱۳	۱۲	۴۶	۴	۲	۴	۵۲	۶	۳۰	۷	۱۹	۷	۳۳
۲۱	۵	۵۹	۷	۲	۷	۱۲	۱۲	۴۶	۴	۳	۴	۵۲	۶	۳۰	۷	۱۹	۷	۳۳
۲۲	۵	۵۸	۷	۱	۷	۱۱	۱۲	۴۶	۴	۳	۴	۵۳	۶	۳۱	۷	۲۰	۷	۳۴
۲۳	۵	۵۷	۷	۰	۷	۱۰	۱۲	۴۶	۴	۴	۴	۵۳	۶	۳۲	۷	۲۱	۷	۳۴
۲۴	۵	۵۶	۶	۵۹	۷	۹	۱۲	۴۵	۴	۳۰	۴	۵۴	۶	۳۲	۷	۲۱	۷	۳۴
۲۵	۵	۵۵	۶	۵۹	۷	۹	۱۲	۴۵	۴	۳	۴	۵۴	۶	۳۲	۷	۲۱	۷	۳۵
۲۶	۵	۵۵	۶	۵۸	۷	۸	۱۲	۴۵	۴	۴	۴	۵۵	۶	۳۳	۷	۲۱	۷	۳۶
۲۷	۵	۵۴	۶	۵۷	۷	۷	۱۲	۴۵	۴	۴	۴	۵۶	۶	۳۳	۷	۲۲	۷	۳۷
۲۸	۵	۵۳	۶	۵۶	۷	۱	۱۲	۴۵	۴	۵	۴	۵۶	۶	۳۳	۷	۲۳	۷	۳۷
۲۹	۵	۵۲	۶	۵۴	۷	۴	۱۲	۴۵	۴	۵	۴	۵۷	۶	۳۴	۷	۲۴	۷	۳۷

صبح صادق

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح صادق		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر اول		عصر ثانی		غروب		عشاء اول		عشاء ثانی	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۵	۵۱	۶	۵۵	۷	۵	۱۲	۴۴	۴	۵	۴	۵۷	۶	۳۴	۷	۲۳	۷	۳۷
۲	۵	۵۱	۶	۵۴	۷	۴	۱۲	۴۴	۴	۵	۴	۵۷	۶	۳۵	۷	۲۳	۷	۳۸
۳	۵	۵۰	۶	۵۳	۷	۳	۱۲	۴۴	۴	۵	۴	۵۷	۶	۳۵	۷	۲۵	۷	۳۹
۴	۵	۴۹	۶	۵۲	۷	۲	۱۲	۴۴	۴	۵	۴	۵۸	۶	۳۶	۷	۲۵	۷	۳۹
۵	۵	۴۸	۶	۵۱	۷	۱	۱۲	۴۴	۴	۶	۴	۵۸	۶	۳۷	۷	۲۶	۷	۴۰
۶	۵	۴۷	۶	۵۰	۷	۰	۱۲	۴۳	۴	۶	۴	۵۹	۶	۳۷	۷	۲۶	۷	۴۰
۷	۵	۴۶	۶	۴۹	۶	۵۹	۱۲	۴۳	۴	۶	۴	۵۹	۶	۳۷	۷	۲۶	۷	۴۱
۸	۵	۴۵	۶	۴۸	۶	۵۸	۱۲	۴۳	۴	۶	۴	۵۹	۶	۳۸	۷	۲۷	۷	۴۱
۹	۵	۴۴	۶	۴۷	۶	۵۷	۱۲	۴۳	۴	۶	۴	۵۹	۶	۳۸	۷	۲۸	۷	۴۱
۱۰	۵	۴۳	۶	۴۶	۶	۵۶	۱۲	۴۲	۴	۶	۵	۰	۶	۳۹	۷	۲۸	۷	۴۱
۱۱	۵	۴۳	۶	۴۵	۶	۵۵	۱۲	۴۲	۴	۶	۵	۰	۶	۴۰	۷	۲۸	۷	۴۱
۱۲	۵	۴۱	۶	۴۴	۶	۵۴	۱۲	۴۲	۴	۶	۵	۰	۶	۴۰	۷	۲۹	۷	۴۲
۱۳	۵	۴۰	۶	۴۳	۶	۵۳	۱۲	۴۱	۴	۶	۵	۰	۶	۴۰	۷	۲۹	۷	۴۲
۱۴	۵	۳۹	۶	۴۲	۶	۵۲	۱۲	۴۱	۴	۶	۵	۰	۶	۴۱	۷	۳۰	۷	۴۳
۱۵	۵	۳۸	۶	۴۱	۶	۵۱	۱۲	۴۱	۴	۶	۵	۱	۶	۴۱	۷	۳۱	۷	۴۴
۱۶	۵	۳۷	۶	۴۰	۶	۵۰	۱۲	۴۱	۴	۶	۵	۱	۶	۴۲	۷	۳۲	۷	۴۵
۱۷	۵	۳۶	۶	۳۹	۶	۴۹	۱۲	۴۰	۴	۶	۵	۱	۶	۴۲	۷	۳۲	۷	۴۵
۱۸	۵	۳۵	۶	۳۸	۶	۴۸	۱۲	۴۰	۴	۶	۵	۱	۶	۴۲	۷	۳۲	۷	۴۵
۱۹	۵	۳۴	۶	۳۷	۶	۴۷	۱۲	۴۰	۴	۶	۵	۱	۶	۴۳	۷	۳۳	۷	۴۶
۲۰	۵	۳۳	۶	۳۶	۶	۴۶	۱۲	۳۹	۴	۵	۵	۲	۶	۴۳	۷	۳۳	۷	۴۶
۲۱	۵	۳۲	۶	۳۵	۶	۴۵	۱۲	۳۹	۴	۵	۵	۲	۶	۴۳	۷	۳۴	۷	۴۷
۲۲	۵	۳۱	۶	۳۴	۶	۴۴	۱۲	۳۹	۴	۵	۵	۳	۶	۴۴	۷	۳۴	۷	۴۷
۲۳	۵	۳۰	۶	۳۳	۶	۴۳	۱۲	۳۹	۴	۵	۵	۲	۶	۴۵	۷	۳۵	۷	۴۸
۲۴	۵	۲۹	۶	۳۲	۶	۴۲	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۳	۶	۴۵	۷	۳۵	۷	۴۸
۲۵	۵	۲۸	۶	۳۱	۶	۴۱	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۳	۶	۴۵	۷	۳۵	۷	۴۸
۲۶	۵	۲۷	۶	۳۰	۶	۴۰	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۳	۶	۴۶	۷	۳۶	۷	۴۹
۲۷	۵	۲۶	۶	۲۹	۶	۳۹	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۳	۶	۴۶	۷	۳۶	۷	۴۹
۲۸	۵	۲۴	۶	۲۸	۶	۳۸	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۳	۶	۴۷	۷	۳۷	۷	۵۰
۲۹	۵	۲۳	۶	۲۷	۶	۳۷	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۳	۶	۴۷	۷	۳۸	۷	۵۰
۳۰	۵	۲۲	۶	۲۶	۶	۳۶	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۳	۶	۴۷	۷	۳۸	۷	۵۱
۳۱	۵	۲۱	۶	۲۵	۶	۳۵	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۳	۶	۴۸	۷	۳۸	۷	۵۱

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر اول		عصر ثانی		غروب		عشاء اول		عشاء ثانی	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۵	۲۰	۶	۲۴	۶	۳۴	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۳	۶	۳۸	۷	۳۹	۷	۵۲
۲	۵	۱۹	۶	۲۳	۶	۳۳	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۴	۶	۳۸	۷	۳۹	۷	۵۲
۳	۵	۱۸	۶	۲۲	۶	۳۲	۱۲	۳۵	۴	۳	۵	۳	۶	۳۹	۷	۳۹	۷	۵۳
۴	۵	۱۷	۶	۲۱	۶	۳۱	۱۲	۳۵	۴	۳	۵	۴	۶	۳۹	۷	۳۹	۷	۵۳
۵	۵	۱۶	۶	۲۰	۶	۳۰	۱۲	۳۵	۴	۳	۵	۵	۶	۵۰	۷	۴۰	۷	۵۴
۶	۵	۱۵	۶	۱۹	۶	۲۹	۱۲	۳۴	۴	۳	۵	۵	۶	۵۰	۷	۴۰	۷	۵۴
۷	۵	۱۳	۶	۱۸	۶	۲۸	۱۲	۳۳	۴	۳	۵	۵	۶	۵۱	۷	۴۱	۷	۵۵
۸	۵	۱۲	۶	۱۷	۶	۲۷	۱۲	۳۴	۴	۳	۵	۵	۶	۵۱	۷	۴۱	۷	۵۵
۹	۵	۱۱	۶	۱۶	۶	۲۶	۱۲	۳۴	۴	۳	۵	۵	۶	۵۲	۷	۴۲	۷	۵۶
۱۰	۵	۱۰	۶	۱۵	۶	۲۵	۱۲	۳۳	۴	۲	۵	۵	۶	۵۲	۷	۴۲	۷	۵۷
۱۱	۵	۹	۶	۱۴	۶	۲۴	۱۲	۳۳	۴	۲	۵	۵	۶	۵۲	۷	۴۳	۷	۵۷
۱۲	۵	۸	۶	۱۳	۶	۲۳	۱۲	۳۳	۴	۲	۵	۵	۶	۵۳	۷	۴۴	۷	۵۸
۱۳	۵	۶	۶	۱۱	۶	۲۱	۱۲	۳۲	۴	۱	۵	۵	۶	۵۴	۷	۴۴	۷	۵۸
۱۴	۵	۶	۶	۱۱	۶	۲۱	۱۲	۳۲	۴	۱	۵	۵	۶	۵۴	۷	۴۴	۷	۵۹
۱۵	۵	۵	۶	۱۰	۶	۲۰	۱۲	۳۲	۴	۱	۵	۵	۶	۵۴	۷	۴۵	۷	۵۹
۱۶	۵	۴	۶	۹	۶	۱۹	۱۲	۳۲	۴	۱	۵	۵	۶	۵۵	۷	۴۶	۸	۰
۱۷	۵	۳	۶	۸	۶	۱۸	۱۲	۳۲	۳	۱	۵	۵	۶	۵۶	۷	۴۷	۸	۰
۱۸	۵	۲	۶	۷	۶	۱۷	۱۲	۳۱	۴	۰	۵	۵	۶	۵۶	۷	۴۷	۸	۱
۱۹	۵	۱	۶	۶	۶	۱۶	۱۲	۳۱	۴	۰	۵	۵	۶	۵۷	۷	۴۷	۸	۱
۲۰	۵	۰	۶	۵	۶	۱۵	۱۲	۳۱	۴	۰	۵	۶	۶	۵۷	۷	۴۸	۸	۲
۲۱	۴	۵۹	۶	۴	۶	۱۴	۱۲	۳۱	۴	۰	۵	۶	۶	۵۸	۷	۴۹	۸	۳
۲۲	۴	۵۷	۶	۳	۶	۱۳	۱۲	۳۰	۳	۵۹	۵	۶	۶	۵۸	۷	۴۹	۸	۳
۲۳	۴	۵۷	۶	۳	۶	۱۳	۱۲	۳۰	۳	۵۹	۵	۶	۶	۵۸	۷	۴۹	۸	۴
۲۴	۴	۵۶	۶	۲	۶	۱۲	۱۲	۳	۳	۵۸	۵	۶	۶	۵۸	۷	۵۰	۸	۵
۲۵	۴	۵۵	۶	۱	۶	۱۱	۱۲	۳۰	۳	۵۸	۵	۶	۶	۵۹	۷	۵۱	۸	۵
۲۶	۴	۵۴	۶	۱	۶	۱۱	۱۲	۳۰	۳	۵۸	۵	۷	۶	۵۹	۷	۵۱	۸	۶
۲۷	۴	۵۳	۶	۰	۶	۱۰	۱۲	۳۰	۳	۵۸	۵	۷	۷	۰	۷	۵۲	۸	۶
۲۸	۴	۵۱	۵	۵۹	۶	۹	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۵	۷	۷	۱	۷	۵۲	۸	۷
۲۹	۴	۵۱	۵	۵۸	۶	۸	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۵	۷	۷	۱	۷	۵۳	۸	۸
۳۰	۴	۵۰	۵	۵۷	۶	۷	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۵	۷	۷	۲	۷	۵۳	۸	۸

صبح صادق —— —— ۱۱۰

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	فجر		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر (۱)		عصر (۲)		غروب		عشاء (۱)		عشاء (۲)	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۴	۴۹	۵	۵۶	۶	۶	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۵	۸	۷	۲	۷	۵۴	۸	۹
۲	۴	۴۹	۵	۵۶	۶	۶	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۵	۸	۷	۲	۷	۵۵	۸	۹
۳	۴	۴۸	۵	۵۵	۶	۵	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۵	۸	۷	۳	۷	۵۶	۸	۱۰
۴	۴	۴۷	۵	۵۴	۶	۴	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۵	۸	۷	۴	۷	۵۶	۸	۱۱
۵	۴	۴۶	۵	۵۴	۶	۳	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۵	۸	۷	۴	۷	۵۷	۸	۱۲
۶	۴	۴۵	۵	۵۳	۶	۳	۱۲	۲۹	۳	۵۶	۵	۸	۷	۵	۷	۵۸	۸	۱۲
۷	۴	۴۴	۵	۵۲	۶	۲	۱۲	۲۸	۳	۵۵	۵	۸	۷	۵	۷	۵۸	۸	۱۲
۸	۴	۴۳	۵	۵۲	۶	۲	۱۲	۲۸	۳	۵۵	۵	۸	۷	۵	۷	۵۸	۸	۱۳
۹	۴	۴۲	۵	۵۱	۶	۱	۱۲	۲۸	۳	۵۵	۵	۸	۷	۶	۷	۵۹	۸	۱۴
۱۰	۴	۴۱	۵	۵۰	۶	۰	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۵	۸	۷	۷	۷	۵۹	۸	۱۵
۱۱	۴	۴۱	۵	۵۰	۶	۰	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۵	۸	۷	۷	۸	۰	۸	۱۵
۱۲	۴	۴۰	۵	۵۰	۶	۰	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۵	۸	۷	۷	۸	۱	۸	۱۶
۱۳	۴	۳۹	۵	۴۹	۵	۵۹	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۵	۸	۷	۸	۸	۱	۸	۱۷
۱۴	۴	۳۹	۵	۴۹	۵	۵۹	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۵	۸	۷	۸	۸	۲	۸	۱۸
۱۵	۴	۳۸	۵	۴۸	۵	۵۸	۱۲	۲۸	۳	۵۴	۵	۸	۷	۹	۸	۳	۸	۱۸
۱۶	۴	۳۷	۵	۴۷	۵	۵۷	۱۲	۲۸	۳	۵۳	۵	۸	۷	۱۰	۸	۳	۸	۱۹
۱۷	۴	۳۷	۵	۴۷	۵	۵۷	۱۲	۲۸	۳	۵۳	۵	۸	۷	۱۰	۸	۴	۸	۱۹
۱۸	۴	۳۷	۵	۴۶	۵	۵۷	۱۲	۲۸	۳	۵۳	۵	۸	۷	۱۱	۸	۴	۸	۲۰
۱۹	۴	۳۶	۵	۴۵	۵	۵۶	۱۲	۲۸	۳	۵۳	۵	۸	۷	۱۲	۸	۵	۸	۲۰
۲۰	۴	۳۵	۵	۴۵	۵	۵۶	۱۲	۲۸	۳	۵۳	۵	۹	۷	۱۲	۸	۶	۸	۲۱
۲۱	۴	۳۵	۵	۴۵	۵	۵۶	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۹	۷	۱۲	۸	۷	۸	۲۲
۲۲	۴	۳۴	۵	۴۵	۵	۵۶	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۹	۷	۱۳	۸	۸	۸	۲۳
۲۳	۴	۳۴	۵	۴۴	۵	۵۵	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۱۰	۷	۱۴	۸	۸	۸	۲۴
۲۴	۴	۳۳	۵	۴۴	۵	۵۵	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۱۰	۷	۱۴	۸	۹	۸	۲۴
۲۵	۴	۳۳	۵	۴۴	۵	۵۵	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۱۱	۷	۱۵	۸	۹	۸	۲۵
۲۶	۴	۳۳	۵	۴۳	۵	۵۴	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۱۱	۷	۱۵	۸	۱۰	۸	۲۵
۲۷	۴	۳۳	۵	۴۳	۵	۵۴	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۱۱	۷	۱۵	۸	۱۰	۸	۲۶
۲۸	۴	۳۲	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۱۲	۷	۱۶	۸	۱۱	۸	۲۶
۲۹	۴	۳۲	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۱۲	۷	۱۶	۸	۱۱	۸	۲۷
۳۰	۴	۳۱	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۲۹	۳	۵۳	۵	۱۳	۷	۱۷	۸	۱۲	۸	۲۸
۳۱	۴	۳۱	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۰	۳	۵۳	۵	۱۳	۷	۱۷	۸	۱۳	۸	۲۹

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر (۱)		عصر (۲)		غروب		عشاء (۱)		عشاء (۲)	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۴	۳۱	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۰	۳	۵۳	۵	۱۳	۷	۱۸	۸	۱۳	۸	۲۹
۲	۴	۳۰	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۰	۳	۵۳	۵	۱۳	۷	۱۸	۸	۱۳	۸	۲۹
۳	۴	۳۰	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۰	۳	۵۳	۵	۱۳	۷	۱۸	۸	۱۳	۸	۳۰
۴	۴	۳۰	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۰	۳	۵۳	۵	۱۳	۷	۱۹	۸	۱۴	۸	۳۰
۵	۴	۳۰	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۰	۳	۵۳	۵	۱۴	۷	۱۹	۸	۱۵	۸	۳۱
۶	۴	۳۰	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۱	۳	۵۳	۵	۱۴	۷	۲۰	۸	۱۶	۸	۳۱
۷	۴	۳۰	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۱	۳	۵۳	۵	۱۴	۷	۲۱	۸	۱۶	۸	۳۲
۸	۴	۲۹	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۱	۳	۵۳	۵	۱۴	۷	۲۱	۸	۱۷	۸	۳۲
۹	۴	۲۹	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۱	۳	۵۳	۵	۱۴	۷	۲۱	۸	۱۷	۸	۳۳
۱۰	۴	۲۹	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۱	۳	۵۳	۵	۱۴	۷	۲۱	۸	۱۷	۸	۳۳
۱۱	۴	۲۹	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۲	۳	۵۴	۵	۱۵	۷	۲۲	۸	۱۸	۸	۳۴
۱۲	۴	۲۹	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۲	۳	۵۴	۵	۱۵	۷	۲۲	۸	۱۸	۸	۳۴
۱۳	۴	۲۹	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۲	۳	۵۴	۵	۱۵	۷	۲۳	۸	۱۸	۸	۳۵
۱۴	۴	۲۹	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۲	۳	۵۴	۵	۱۵	۷	۲۳	۸	۱۹	۸	۳۵
۱۵	۴	۲۹	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۲	۳	۵۴	۵	۱۵	۷	۲۳	۸	۱۹	۸	۳۵
۱۶	۴	۳۰	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۳	۳	۵۴	۵	۱۵	۷	۲۴	۸	۲۰	۸	۳۶
۱۷	۴	۳۰	۵	۴۱	۵	۵۲	۱۲	۳۳	۳	۵۴	۵	۱۶	۷	۲۴	۸	۲۰	۸	۳۶
۱۸	۴	۳۰	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۳	۳	۵۴	۵	۱۶	۷	۲۴	۸	۲۰	۸	۳۶
۱۹	۴	۳۰	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۳	۳	۵۴	۵	۱۶	۷	۲۴	۸	۲۰	۸	۳۶
۲۰	۴	۳۰	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۳	۳	۵۴	۵	۱۷	۷	۲۴	۸	۲۰	۸	۳۶
۲۱	۴	۳۰	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۴	۳	۵۵	۵	۱۷	۷	۲۵	۸	۲۱	۸	۳۷
۲۲	۴	۳۱	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۴	۳	۵۵	۵	۱۷	۷	۲۵	۸	۲۱	۸	۳۷
۲۳	۴	۳۱	۵	۴۲	۵	۵۳	۱۲	۳۴	۳	۵۵	۵	۱۷	۷	۲۵	۸	۲۱	۸	۳۷
۲۴	۴	۳۱	۵	۴۳	۵	۵۴	۱۲	۳۴	۳	۵۵	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۱	۸	۳۷
۲۵	۴	۳۱	۵	۴۳	۵	۵۴	۱۲	۳۵	۳	۵۶	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۲۶	۴	۳۲	۵	۴۳	۵	۵۴	۱۲	۳۵	۳	۵۶	۵	۱۸	۶	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۲۷	۴	۳۲	۵	۴۳	۵	۵۵	۱۲	۳۵	۳	۵۶	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۲۸	۴	۳۲	۵	۴۴	۵	۵۵	۱۲	۳۵	۳	۵۶	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۲۹	۴	۳۲	۵	۴۴	۵	۵۵	۱۲	۳۵	۳	۵۷	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۳۰	۴	۳۲	۵	۴۵	۵	۵۶	۱۲	۳۶	۳	۵۸	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۳	۸	۳۹

صبح صادق ——— ۱۱۲

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ ماہ	صبح		پہلی شعاع		زرد روشنی		نصف النہار		عصر اول		عصر ثانی		غروب		عشاء اول		عشاء آخر	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۴	۳۳	۵	۴۵	۵	۵۶	۱۲	۳۶	۳	۵۸	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۳	۸	۳۹
۲	۴	۳۴	۵	۴۵	۵	۵۶	۱۲	۳۶	۳	۵۸	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۳	۴	۳۴	۵	۴۶	۵	۵۷	۱۲	۳۶	۳	۵۸	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۴	۴	۳۴	۵	۴۶	۵	۵۷	۱۲	۳۶	۳	۵۸	۵	۱۸	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۵	۴	۳۵	۵	۴۶	۵	۵۷	۱۲	۳۶	۳	۵۸	۵	۱۹	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۶	۴	۳۵	۵	۴۷	۵	۵۸	۱۲	۳۷	۳	۵۹	۵	۱۹	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۸
۷	۴	۳۶	۵	۴۷	۵	۵۹	۱۲	۳۷	۳	۵۹	۵	۱۹	۷	۲۶	۸	۲۲	۸	۳۷
۸	۴	۳۷	۵	۴۸	۵	۵۹	۱۲	۳۷	۴	۰	۵	۱۹	۷	۲۵	۸	۲۱	۸	۳۷
۹	۴	۳۷	۵	۴۸	۵	۵۹	۱۲	۳۷	۴	۰	۵	۱۹	۷	۲۵	۸	۲۱	۸	۳۷
۱۰	۴	۳۷	۵	۴۹	۶	۰	۱۲	۳۷	۴	۰	۵	۱۹	۷	۲۵	۸	۲۱	۸	۳۷
۱۱	۴	۳۸	۵	۴۹	۶	۰	۱۲	۳۷	۴	۰	۵	۱۹	۷	۲۵	۸	۲۱	۸	۳۷
۱۲	۴	۳۸	۵	۵۰	۶	۱	۱۲	۳۸	۴	۱	۵	۲۰	۷	۲۵	۸	۲۱	۸	۳۷
۱۳	۴	۳۹	۵	۵۰	۶	۱	۱۲	۳۸	۴	۱	۵	۲۰	۷	۲۵	۸	۲۰	۸	۳۶
۱۴	۴	۴۰	۵	۵۰	۶	۱	۱۲	۳۸	۴	۱	۵	۲۰	۷	۲۵	۸	۲۰	۸	۳۶
۱۵	۴	۴۰	۵	۵۱	۶	۲	۱۲	۳۸	۴	۱	۵	۲۰	۷	[illegible]	۸	۲۰	۸	۳۶
۱۶	۴	۴۱	۵	۵۱	۶	۲	۱۲	۳۸	۴	۲	۵	۲۰	۷	۲۴	۸	۱۹	۸	۳۵
۱۷	۴	۴۲	۵	۵۲	۶	۳	۱۲	۳۸	۴	۲	۵	۲۰	۷	۲۴	۸	۱۸	۸	۳۴
۱۸	۴	۴۲	۵	۵۲	۶	۳	۱۲	۳۸	۴	۲	۵	۲۰	۷	۲۴	۸	۱۸	۸	۳۴
۱۹	۴	۴۲	۵	۵۳	۶	۴	۱۲	۳۸	۴	۲	۵	۲۰	۷	۲۳	۸	۱۸	۸	۳۴
۲۰	۴	۴۳	۵	۵۳	۶	۴	۱۲	۳۸	۴	۲	۵	۲۰	۷	۲۳	۸	۱۷	۸	۳۳
۲۱	۴	۴۳	۵	۵۴	۶	۵	۱۲	۳۸	۴	۲	۵	۱۹	۷	۲۲	۸	۱۷	۸	۳۲
۲۲	۴	۴۴	۵	۵۴	۶	۵	۱۲	۳۸	۴	۳	۵	۱۹	۷	۲۲	۸	۱۶	۸	۳۱
۲۳	۴	۴۵	۵	۵۵	۶	۶	۱۲	۳۸	۴	۳	۵	۱۹	۷	۲۲	۸	۱۵	۸	۳۱
۲۴	۴	۴۵	۵	۵۵	۶	۶	۱۲	۳۸	۴	۳	۵	۱۹	۷	۲۱	۸	۱۵	۸	۳۰
۲۵	۴	۴۶	۵	۵۵	۶	۶	۱۲	۳۸	۴	۳	۵	۱۹	۷	۲۱	۸	۱۴	۸	۳۰
۲۶	۴	۴۷	۵	۵۶	۶	۷	۱۲	۳۸	۴	۳	۵	۱۹	۷	۲۱	۸	۱۴	۸	۲۹
۲۷	۴	۴۸	۵	۵۶	۶	۷	۱۲	۳۸	۴	۴	۵	۱۸	۷	۲۰	۸	۱۳	۸	۲۸
۲۸	۴	۴۸	۵	۵۷	۶	۸	۱۲	۳۸	۴	۴	۵	۱۸	۷	۱۹	۸	۱۳	۸	۲۸
۲۹	۴	۴۹	۵	۵۷	۶	۸	۱۲	۳۸	۴	۴	۵	۱۸	۷	۱۹	۸	۱۲	۸	۲۷
۳۰	۴	۴۹	۵	۵۸	۶	۹	۱۲	۳۸	۴	۴	۵	۱۸	۷	۱۸	۸	۱۱	۸	۲۷
۳۱	۴	۵۰	۵	۵۸	۶	۹	۱۲	۳۸	۴	۴	۵	۱۸	۷	۱۸	۸	۱۱	۸	۲۶

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح صادق		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر اول		عصر ثانی		غروب		عشاء اول		عشاء ثانی	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۴	۵۱	۵	۵۹	۶	۱۰	۱۲	۳۸	۴	۴	۵	۱۸	۷	۱۴	۸	۱۰	۸	۲۵
۲	۴	۵۱	۵	۵۹	۶	۱۰	۱۲	۳۸	۴	۴	۵	۱۸	۷	۱۴	۸	۹	۸	۲۴
۳	۴	۵۲	۶	۰	۶	۱۱	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۱۸	۷	۱۶	۸	۹	۸	۲۴
۴	۴	۵۳	۶	۰	۶	۱۱	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۱۷	۷	۱۶	۸	۸	۰۸	۲۳
۵	۴	۵۳	۶	۱	۶	۱۲	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۱۷	۷	۱۵	۸	۷	۸	۲۳
۶	۴	۵۴	۶	۱	۶	۱۲	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۱۷	۷	۱۴	۸	۷	۸	۲۳
۷	۴	۵۵	۶	۲	۶	۱۳	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۱۷	۷	۱۳	۸	۶	۸	۲۱
۸	۴	۵۵	۶	۲	۶	۱۳	۱۲	۳۸	۴	۵	۵	۱۶	۷	۱۳	۸	۵	۸	۲۰
۹	۴	۵۶	۶	۳	۶	۱۴	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۱۶	۷	۱۲	۸	۴	۸	۱۹
۱۰	۴	۵۶	۶	۳	۶	۱۴	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۱۵	۷	۱۱	۸	۳	۸	۱۸
۱۱	۴	۵۷	۶	۴	۶	۱۵	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۱۵	۷	۱۱	۸	۲	۸	۱۷
۱۲	۴	۵۸	۶	۴	۶	۱۵	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۱۴	۷	۱۰	۸	۱	۸	۱۶
۱۳	۴	۵۹	۶	۵	۶	۱۶	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۱۴	۷	۹	۸	۱	۸	۱۵
۱۴	۴	۵۹	۶	۵	۶	۱۶	۱۲	۳۷	۴	۵	۵	۱۳	۷	۸	۸	۰	۸	۱۴
۱۵	۴	۵۹	۶	۶	۶	۱۷	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۱۳	۷	۷	۷	۵۹	۸	۱۳
۱۶	۵	۰	۶	۶	۶	۱۷	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۱۳	۷	۶	۷	۵۸	۸	۱۲
۱۷	۵	۰	۶	۶	۶	۱۷	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۱۲	۷	۶	۷	۵۷	۸	۱۱
۱۸	۵	۱	۶	۷	۶	۱۸	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۱۱	۷	۵	۷	۵۶	۸	۱۰
۱۹	۵	۲	۶	۷	۶	۱۸	۱۲	۳۶	۴	۴	۵	۱۱	۷	۴	۷	۵۵	۸	۱۰
۲۰	۵	۲	۶	۷	۶	۱۸	۱۲	۳۵	۴	۴	۵	۱۰	۷	۳	۷	۵۳	۸	۸
۲۱	۵	۳	۶	۸	۶	۱۹	۱۲	۳۵	۴	۴	۵	۱۰	۷	۲	۷	۵۳	۸	۷
۲۲	۵	۴	۶	۹	۶	۲۰	۱۲	۳۵	۴	۴	۵	۹	۷	۱	۷	۵۲	۸	۶
۲۳	۵	۴	۶	۹	۶	۲۰	۱۲	۳۵	۴	۴	۵	۹	۷	۰	۷	۵۱	۸	۵
۲۴	۵	۴	۶	۹	۶	۲۰	۱۲	۳۴	۴	۳	۵	۸	۷	۰	۷	۵۰	۸	۴
۲۵	۵	۵	۶	۱۰	۶	۲۱	۱۲	۳۴	۴	۳	۵	۸	۶	۵۹	۷	۴۹	۸	۳
۲۶	۵	۶	۶	۱۰	۶	۲۱	۱۲	۳۴	۴	۳	۵	۷	۶	۵۸	۷	۴۸	۸	۲
۲۷	۵	۶	۶	۱۰	۶	۲۱	۱۲	۳۳	۴	۲	۵	۶	۶	۵۷	۷	۴۷	۸	۱
۲۸	۵	۶	۶	۱۱	۶	۲۲	۱۲	۳۳	۴	۲	۵	۶	۶	۵۶	۷	۴۶	۸	۰
۲۹	۵	۷	۶	۱۱	۶	۲۲	۱۲	۳۳	۴	۲	۵	۶	۶	۵۵	۷	۴۵	۷	۵۹
۳۰	۵	۷	۶	۱۲	۶	۲۳	۱۲	۳۳	۴	۲	۵	۵	۶	۵۴	۷	۴۴	۷	۵۸
۳۱	۵	۸	۶	۱۲	۶	۲۳	۱۲	۳۲	۴	۱	۵	۴	۶	۵۳	۷	۴۳	۷	۵۶

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر (۱)		عصر (۲)		غروب		عشاء (۱)		عشاء (۲)	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۵	۹	۶	۱۲	۶	۲۳	۱۲	۳۲	۴	۱	۵	۳	۶	۵۲	۷	۴۱	۷	۵۵
۲	۵	۹	۶	۱۳	۶	۲۳	۱۲	۳۲	۴	۱	۵	۳	۶	۵۰	۷	۴۱	۷	۵۴
۳	۵	۹	۶	۱۳	۶	۲۴	۱۲	۳۱	۴	۰	۵	۲	۶	۴۹	۷	۳۹	۷	۵۳
۴	۵	۱۰	۶	۱۴	۶	۲۴	۱۲	۳۱	۴	۰	۵	۲	۶	۴۸	۷	۳۸	۷	۵۲
۵	۵	۱۰	۶	۱۴	۶	۲۵	۱۲	۳۱	۴	۰	۵	۱	۶	۴۷	۷	۳۷	۷	۵۱
۶	۵	۱۱	۶	۱۵	۶	۲۶	۱۲	۳۰	۳	۵۹	۵	-	۶	۴۶	۷	۳۶	۷	۴۹
۷	۵	۱۱	۶	۱۵	۶	۲۶	۱۲	۳۰	۳	۵۸	۵	۰	۶	۴۵	۷	۳۵	۷	۴۸
۸	۵	۱۱	۶	۱۵	۶	۲۶	۱۲	۳۰	۳	۵۸	۴	۵۹	۶	۴۴	۷	۳۴	۷	۴۸
۹	۵	۱۲	۶	۱۶	۶	۲۶	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۴	۵۸	۶	۴۳	۷	۳۳	۷	۴۶
۱۰	۵	۱۲	۶	۱۶	۶	۲۶	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۴	۵۷	۶	۴۲	۷	۳۲	۷	۴۵
۱۱	۵	۱۳	۶	۱۶	۶	۲۶	۱۲	۲۹	۳	۵۷	۴	۵۷	۶	۴۱	۷	۳۱	۷	۴۳
۱۲	۵	۱۳	۶	۱۷	۶	۲۷	۱۲	۲۸	۳	۵۶	۴	۵۶	۶	۴۰	۷	۳۰	۷	۴۳
۱۳	۵	۱۴	۶	۱۷	۶	۲۷	۱۲	۲۸	۳	۵۶	۴	۵۵	۶	۳۹	۷	۲۹	۷	۴۲
۱۴	۵	۱۴	۶	۱۷	۶	۲۷	۱۲	۲۷	۳	۵۵	۴	۵۴	۶	۳۸	۷	۲۷	۷	۴۰
۱۵	۵	۱۵	۶	۱۸	۶	۲۸	۱۲	۲۷	۳	۵۴	۴	۵۳	۶	۳۷	۷	۲۶	۷	۳۹
۱۶	۵	۱۵	۶	۱۸	۶	۲۸	۱۲	۲۷	۳	۵۴	۴	۵۳	۶	۳۶	۷	۲۵	۷	۳۸
۱۷	۵	۱۵	۶	۱۸	۶	۲۸	۱۲	۲۶	۳	۵۴	۴	۵۲	۶	۳۵	۷	۲۴	۷	۳۷
۱۸	۵	۱۶	۶	۱۹	۶	۲۹	۱۲	۲۶	۳	۵۳	۴	۵۱	۶	۳۴	۷	۲۳	۷	۳۶
۱۹	۵	۱۶	۶	۱۹	۶	۲۹	۱۲	۲۶	۳	۵۳	۴	۵۰	۶	۳۳	۷	۲۲	۷	۳۵
۲۰	۵	۱۷	۶	۱۹	۶	۲۹	۱۲	۲۵	۳	۵۲	۴	۴۹	۶	۳۲	۷	۲۱	۷	۳۴
۲۱	۵	۱۷	۶	۲۰	۶	۳۰	۱۲	۲۵	۳	۵۱	۴	۴۸	۶	۳۱	۷	۱۹	۷	۳۳
۲۲	۵	۱۸	۶	۲۰	۶	۳۰	۱۲	۲۵	۳	۵۱	۴	۴۷	۶	۳۰	۷	۱۸	۷	۳۲
۲۳	۵	۱۸	۶	۲۰	۶	۳۰	۱۲	۲۴	۳	۵۰	۴	۴۶	۶	۲۹	۷	۱۸	۷	۳۱
۲۴	۵	۱۸	۶	۲۱	۶	۳۱	۱۲	۲۴	۳	۵۰	۴	۴۶	۶	۲۸	۷	۱۷	۷	۳۰
۲۵	۵	۱۹	۶	۲۱	۶	۳۱	۱۲	۲۴	۳	۴۹	۴	۴۵	۶	۲۷	۷	۱۵	۷	۲۹
۲۶	۵	۱۹	۶	۲۱	۶	۳۱	۱۲	۲۳	۳	۴۸	۴	۴۴	۶	۲۶	۷	۱۴	۷	۲۸
۲۷	۵	۲۰	۶	۲۲	۶	۳۲	۱۲	۲۳	۳	۴۸	۴	۴۳	۶	۲۵	۷	۱۴	۷	۲۶
۲۸	۵	۲۰	۶	۲۳	۶	۳۳	۱۲	۲۳	۳	۴۸	۴	۴۲	۶	۲۳	۷	۱۲	۷	۲۵
۲۹	۵	۲۱	۶	۲۳	۶	۳۳	۱۲	۲۲	۳	۴۷	۴	۴۱	۶	۲۲	۷	۱۱	۷	۲۴
۳۰	۵	۲۱	۶	۲۳	۶	۳۳	۱۲	۲۲	۳	۴۶	۴	۴۰	۶	۲۲	۷	۱۰	۷	۲۳

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر (۱)		عصر (۲)		غروب		عشاء (۱)		عشاء (۲)	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۵	۲۱	۶	۲۴	۶	۳۴	۱۲	۲۲	۳	۴۶	۴	۳۹	۶	۲۰	۷	۹	۷	۲۲
۲	۵	۲۲	۶	۲۴	۶	۳۴	۱۲	۲۱	۳	۴۵	۴	۳۹	۶	۱۹	۷	۸	۷	۲۱
۳	۵	۲۲	۶	۲۵	۶	۳۵	۱۲	۲۱	۳	۴۴	۴	۳۸	۶	۱۸	۷	۷	۷	۲۰
۴	۵	۲۲	۶	۲۵	۶	۳۵	۱۲	۲۱	۳	۴۴	۴	۳۷	۶	۱۷	۷	۶	۷	۱۹
۵	۵	۲۲	۶	۲۵	۶	۳۵	۱۲	۲۰	۳	۴۳	۴	۳۶	۶	۱۶	۷	۵	۷	۱۸
۶	۵	۲۳	۶	۲۶	۶	۳۶	۱۲	۲۰	۳	۴۲	۴	۳۵	۶	۱۵	۷	۴	۷	۱۷
۷	۵	۲۳	۶	۲۶	۶	۳۶	۱۲	۲۰	۳	۴۲	۴	۳۴	۶	۱۴	۷	۳	۷	۱۶
۸	۵	۲۳	۶	۲۷	۶	۳۷	۱۲	۲۰	۳	۴۲	۳	۳۴	۶	۱۳	۷	۲	۷	۱۶
۹	۵	۲۴	۶	۲۷	۶	۳۷	۱۲	۱۹	۳	۴۱	۴	۳۳	۶	۱۲	۷	۱	۷	۱۴
۱۰	۵	۲۵	۶	۲۷	۶	۳۷	۱۲	۱۹	۳	۴۰	۴	۳۲	۶	۱۱	۷	۰	۷	۱۳
۱۱	۵	۲۵	۶	۲۸	۶	۳۸	۱۲	۱۹	۳	۴۰	۴	۳۲	۶	۱۰	۶	۵۹	۷	۱۲
۱۲	۵	۲۵	۶	۲۸	۶	۳۸	۱۲	۱۸	۳	۳۹	۴	۳۱	۶	۹	۶	۵۸	۷	۱۱
۱۳	۵	۲۶	۶	۲۹	۶	۳۹	۱۲	۱۸	۳	۳۹	۴	۳۰	۶	۸	۶	۵۷	۷	۱۱
۱۴	۵	۲۷	۶	۲۹	۶	۳۹	۱۲	۱۸	۳	۳۸	۴	۲۹	۶	۷	۶	۵۶	۷	۱۰
۱۵	۵	۲۷	۶	۲۹	۶	۳۹	۱۲	۱۸	۳	۳۸	۴	۲۸	۶	۶	۶	۵۵	۷	۹
۱۶	۵	۲۷	۶	۳۰	۶	۴۰	۱۲	۱۸	۳	۳۷	۴	۲۸	۶	۵	۶	۵۴	۷	۸
۱۷	۵	۲۸	۶	۳۱	۶	۴۱	۱۲	۱۷	۳	۳۷	۴	۲۸	۶	۴	۶	۵۳	۷	۷
۱۸	۵	۲۸	۶	۳۱	۶	۴۱	۱۲	۱۷	۳	۳۶	۴	۲۷	۶	۳	۶	۵۲	۷	۶
۱۹	۵	۲۹	۶	۳۲	۶	۴۲	۱۲	۱۷	۳	۳۶	۴	۲۶	۶	۲	۶	۵۲	۷	۵
۲۰	۵	۳۰	۶	۳۲	۶	۴۲	۱۲	۱۷	۳	۳۵	۴	۲۵	۶	۲	۶	۵۱	۷	۴
۲۱	۵	۳۰	۶	۳۳	۶	۴۳	۱۲	۱۷	۳	۳۴	۴	۲۴	۶	۱	۶	۵۰	۷	۴
۲۲	۵	۳۰	۶	۳۳	۶	۴۳	۱۲	۱۶	۳	۳۳	۴	۲۳	۶	۰	۶	۴۹	۷	۳
۲۳	۵	۳۱	۶	۳۴	۶	۴۴	۱۲	۱۶	۳	۳۲	۴	۲۲	۵	۵۹	۶	۴۸	۷	۲
۲۴	۵	۳۱	۶	۳۴	۶	۴۴	۱۲	۱۶	۳	۳۱	۴	۲۱	۵	۵۸	۶	۴۷	۷	۱
۲۵	۵	۳۱	۶	۳۵	۶	۴۵	۱۲	۱۶	۳	۳۱	۴	۲۰	۵	۵۷	۶	۴۷	۷	۱
۲۶	۵	۳۲	۶	۳۶	۶	۴۶	۱۲	۱۶	۳	۳۱	۴	۲۰	۵	۵۷	۶	۴۶	۷	۰
۲۷	۵	۳۳	۶	۳۶	۶	۴۶	۱۲	۱۶	۳	۳۰	۴	۱۹	۵	۵۶	۶	۴۶	۶	۵۹
۲۸	۵	۳۳	۶	۳۷	۶	۴۷	۱۲	۱۶	۳	۳۰	۴	۱۹	۵	۵۵	۶	۴۵	۶	۵۹
۲۹	۵	۳۳	۶	۳۷	۶	۴۷	۱۲	۱۶	۳	۲۹	۴	۱۸	۵	۵۴	۶	۴۴	۶	۵۹
۳۰	۵	۳۴	۶	۳۸	۶	۴۸	۱۲	۱۶	۳	۲۹	۴	۱۸	۵	۵۳	۶	۴۴	۶	۵۸
۳۱	۵	۳۴	۶	۳۸	۶	۴۸	۱۲	۱۶	۳	۲۹	۴	۱۷	۵	۵۳	۶	۴۳	۶	۵۲

نقشہ اوقات نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر اول		عصر ثانی		غروب		عشاء اول		عشاء ثانی	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۵	۳۵	۶	۳۹	۶	۴۹	۱۲	۱۶	۳	۲۸	۴	۱۶	۵	۵۲	۶	۴۳	۶	۵۷
۲	۵	۳۶	۶	۴۰	۶	۵۰	۱۲	۱۶	۳	۲۸	۴	۱۶	۵	۵۲	۶	۴۲	۶	۵۶
۳	۵	۳۶	۶	۴۰	۶	۵۱	۱۲	۱۶	۳	۲۸	۴	۱۶	۵	۵۱	۶	۴۲	۶	۵۶
۴	۵	۳۷	۶	۴۱	۶	۵۲	۱۲	۱۶	۳	۲۷	۴	۱۵	۵	۵۱	۶	۴۱	۶	۵۵
۵	۵	۳۸	۶	۴۱	۶	۵۲	۱۲	۱۶	۳	۲۶	۴	۱۴	۵	۵۰	۶	۴۱	۶	۵۴
۶	۵	۳۸	۶	۴۲	۶	۵۳	۱۲	۱۶	۳	۲۶	۴	۱۳	۵	۴۹	[illegible]	۴۰	۶	۵۴
۷	۵	۳۸	۶	۴۳	۶	۵۴	۱۲	۱۶	۳	۲۵	۴	۱۳	۵	۴۸	۶	۳۹	۶	۵۳
۸	۵	۳۹	۶	۴۴	۶	۵۵	۱۲	۱۶	۳	۲۵	۴	۱۳	۵	۴۷	۶	۳۹	۶	۵۳
۹	۵	۳۹	۶	۴۴	۶	۵۵	۱۲	۱۶	۳	۲۵	۴	۱۲	۵	۴۷	۶	۳۸	۶	۵۲
۱۰	۵	۴۰	۶	۴۵	۶	۵۶	۱۲	۱۶	۳	۲۴	۴	۱۱	۵	۴۷	۶	۳۸	۶	۵۲
۱۱	۵	۴۰	۶	۴۵	۶	۵۶	۱۲	۱۶	۳	۲۴	۴	۱۱	۵	۴۶	۶	۳۸	۶	۵۲
۱۲	۵	۴۱	۶	۴۶	۶	۵۷	۱۲	۱۶	۳	۲۳	۴	۱۰	۵	۴۶	۶	۳۷	۶	۵۲
۱۳	۵	۴۱	۶	۴۷	۶	۵۸	۱۲	۱۶	۳	۲۳	۴	۹	۵	۴۵	۶	۳۷	۶	۵۱
۱۴	۵	۴۲	۶	۴۸	۶	۵۹	۱۲	۱۶	۳	۲۳	۴	۹	۵	۴۵	۶	۳۷	۶	۵۰
۱۵	۵	۴۳	۶	۴۹	۷	-	۱۲	۱۷	۳	۲۳	۴	۸	۵	۴۴	۶	۳۷	۶	۵۰
۱۶	۵	۴۳	۶	۴۹	۷	۰	۱۲	۱۷	۳	۲۳	۴	۸	۵	۴۴	۶	۳۶	۶	۵۰
۱۷	۵	۴۴	۶	۵۰	۷	۱	۱۲	۱۷	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۳	۶	۳۶	۶	۵۰
۱۸	۵	۴۴	۶	۵۰	۷	۱	۱۲	۱۷	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۴	۶	۳۵	۶	۵۰
۱۹	۵	۴۵	۶	۵۱	۷	۲	۱۲	۱۷	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۳	۶	۳۵	۶	۵۰
۲۰	۵	۴۶	۶	۵۲	۷	۳	۱۲	۱۸	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۳	۶	۳۵	۶	۵۰
۲۱	۵	۴۶	۶	۵۳	۷	۴	۱۲	۱۸	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۳	۶	۳۵	۶	۴۹
۲۲	۵	۴۷	۶	۵۳	۷	۴	۱۲	۱۸	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۳	۶	۳۵	۶	۴۹
۲۳	۵	۴۷	۶	۵۴	۷	۵	۱۲	۱۸	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۴۹
۲۴	۵	۴۸	۶	۵۵	۷	۶	۱۲	۱۹	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۴۹
۲۵	۵	۴۹	۶	۵۶	۷	۷	۱۲	۱۹	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۴۹
۲۶	۵	۴۹	۶	۵۶	۷	۷	۱۲	۱۹	۳	۲۲	۴	۶	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۴۹
۲۷	۵	۴۹	۶	۵۷	۷	۸	۱۲	۲۰	۳	۲۲	۴	۶	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۵۰
۲۸	۵	۵۰	۶	۵۷	۷	۸	۱۲	۲۰	۳	۲۲	۴	۶	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۵۰
۲۹	۵	۵۱	۶	۵۸	۷	۹	۱۲	۲۰	۳	۲۲	۴	۶	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۵۰
۳۰	۵	۵۲	۶	۵۹	۷	۱۰	۱۲	۲۱	۳	۲۲	۴	۶	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۵۰

نقشہ اوقاتِ نماز برائے کراچی

تاریخ	صبح		طلوع		اشراق		نصف النہار		عصر (۱)		عصر (۲)		غروب		عشاء (۱)		عشاء (۲)	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۵	۵۳	۷	۰	۷	۱۱	۱۲	۲۱	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۲	۶	۳۵	۶	۵۰
۲	۵	۵۴	۷	۱	۷	۱۲	۱۲	۲۲	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۲	۶	۳۶	۶	۵۰
۳	۵	۵۴	۷	۱	۷	۱۳	۱۲	۲۲	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۲	۶	۳۶	۶	۵۰
۴	۵	۵۵	۷	۲	۷	۱۳	۱۲	۲۲	۳	۲۲	۴	۷	۵	۴۲	۶	۳۶	۶	۵۰
۵	۵	۵۶	۷	۳	۷	۱۴	۱۲	۲۳	۳	۲۳	۴	۷	۵	۴۲	۶	۳۶	۶	۵۰
۶	۵	۵۶	۷	۳	۷	۱۴	۱۲	۲۳	۳	۲۳	۴	۷	۵	۴۳	۶	۳۶	۶	۵۰
۷	۵	۵۷	۷	۴	۷	۱۵	۱۲	۲۴	۳	۲۳	۴	۷	۵	۴۳	۶	۳۶	۶	۵۰
۸	۵	۵۷	۷	۵	۷	۱۶	۱۲	۲۴	۳	۲۳	۴	۸	۵	۴۳	۶	۳۶	۶	۵۱
۹	۵	۵۸	۷	۵	۷	۱۶	۱۲	۲۴	۳	۲۳	۴	۸	۵	۴۴	۶	۳۶	۶	۵۱
۱۰	۵	۵۹	۷	۶	۷	۱۷	۱۲	۲۵	۳	۲۴	۴	۹	۵	۴۴	۶	۳۷	۶	۵۱
۱۱	۵	۵۹	۷	۷	۷	۱۸	۱۲	۲۵	۳	۲۴	۴	۹	۵	۴۴	۶	۳۷	۶	۵۱
۱۲	۵	۵۹	۷	۷	۷	۱۸	۱۲	۲۶	۳	۲۴	۴	۹	۵	۴۳	۶	۳۸	۶	۵۲
۱۳	۶	۰	۷	۸	۷	۱۹	۱۲	۲۶	۳	۲۴	۴	۹	۵	۴۴	۶	۳۸	۶	۵۲
۱۴	۶	۱	۷	۸	۷	۱۹	۱۲	۲۷	۳	۲۵	۴	۹	۵	۴۵	۶	۳۹	۶	۵۳
۱۵	۶	۱	۷	۹	۷	۲۰	۱۲	۲۷	۳	۲۵	۴	۹	۵	۴۵	۶	۳۹	۶	۵۳
۱۶	۶	۱	۷	۱۰	۷	۲۱	۱۲	۲۸	۳	۲۶	۴	۹	۵	۴۵	۶	۳۹	۶	۵۴
۱۷	۶	۲	۷	۱۰	۷	۲۱	۱۲	۲۸	۳	۲۶	۴	۱۰	۵	۴۶	۶	۳۹	۶	۵۴
۱۸	۶	۲	۷	۱۱	۷	۲۲	۱۲	۲۹	۳	۲۷	۴	۱۰	۵	۴۶	۶	۴۰	۶	۵۵
۱۹	۶	۳	۷	۱۱	۷	۲۲	۱۲	۲۹	۳	۲۷	۴	۱۱	۵	۴۶	۶	۴۰	۶	۵۵
۲۰	۶	۳	۷	۱۲	۷	۲۳	۱۲	۳۰	۳	۲۸	۴	۱۲	۵	۴۷	۶	۴۱	۶	۵۶
۲۱	۶	۴	۷	۱۳	۷	۲۴	۱۲	۳۰	۳	۲۸	۴	۱۲	۵	۴۸	۶	۴۱	۶	۵۶
۲۲	۶	۴	۷	۱۳	۷	۲۴	۱۲	۳۱	۳	۲۹	۴	۱۲	۵	۴۸	۶	۴۲	۶	۵۷
۲۳	۶	۵	۷	۱۳	۷	۲۴	۱۲	۳۱	۳	۲۹	۴	۱۳	۵	۴۸	۶	۴۲	۶	۵۷
۲۴	۶	۶	۷	۱۴	۷	۲۵	۱۲	۳۲	۳	۳۰	۴	۱۳	۵	۴۹	۶	۴۳	۶	۵۷
۲۵	۶	۶	۷	۱۴	۷	۲۵	۱۲	۳۲	۳	۳۰	۴	۱۴	۵	۴۹	۶	۴۳	۶	۵۸
۲۶	۶	۷	۷	۱۵	۷	۲۶	۱۲	۳۳	۳	۳۱	۴	۱۴	۵	۵۰	۶	۴۴	۶	۵۹
۲۷	۶	۷	۷	۱۵	۷	۲۶	۱۲	۳۳	۳	۳۱	۴	۱۵	۵	۵۱	۶	۴۴	۶	۵۹
۲۸	۶	۷	۷	۱۶	۷	۲۷	۱۲	۳۴	۳	۳۲	۴	۱۶	۵	۵۱	۶	۴۵	۷	۰
۲۹	۶	۸	۷	۱۶	۷	۲۷	۱۲	۳۴	۳	۳۲	۴	۱۷	۵	۵۲	۶	۴۶	۷	۰
۳۰	۶	۸	۷	۱۶	۷	۲۷	۱۲	۳۵	۳	۳۳	۴	۱۸	۵	۵۳	۶	۴۷	۷	۱
۳۱	۶	۹	۷	۱۷	۷	۲۸	۱۲	۳۵	۳	۳۳	۴	۱۹	۵	۵۳	۶	۴۷	۷	۱

باب الاذن و الاقامة

په ناستې سره اذان مکروه تحريمي دى

سوال که چيرته يوه داسې خوږ آوازي. صحيح التلفظ ګډ او سل مؤذن رکوم چه په ولاړې د آذان له ورکولو څخه قاصر وي، په ناستې سره په لاسپيکر يا بغير لاسپيکر د آذان موقع ورکړل شي نو آيا شرعاً صحيح دى او که نه؟ او د نورو مؤذنينو سره موجودوالي کښې هم نوموړى آذان ورکولى شي او که نه؟ نور مؤذنين البته په خوش آوازى کښې تر ده کم دي بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په ناستې سره آذان کول مکروه تحريمي دى. که چيرته وشي نو بيرته را ګرځول ئې مندوب دي

قال فى التنوير ويكره آذان جنب (الى قوله) وقاعد الا اذا اذن لنفسه ويعاد اذان جنب وفى الشرح ندبا وقيل وجوباً وفى الحاشية (قوله ويعاد اذان جنب الخ) زاد القهستانى والفاجر والراكب والقاعد والماشى والمنحرف عن القبلة وعلل الوجوب فى الكل بانه غير معتد به والندب بانه معتد به الا انه ناقص قال وهو الاصح كما فى التمرتاشى. (ردالمحتار ج۱،ص۲٦٥)

فقط والله تعالىٰ اعلم ۱۲ ذى قعدة ۸٤ هجرى

د مؤذن له خوښې پرته د اقامت ويلو حکم

سوال د مؤذن له اجازې پرته که چا اقامت ووايه نو ثواب ئې مؤذن ته ورکول کيږي او که اقامت ويونکي ته او اقامت ويونکي ته له اجازې پرته د اقامت ويل کبيره ګناه ده او که صغيره په داسې حال کښې چه مؤذن ئې په تکبير ويلو ناراض وي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د اقامت ثواب پخپله اقامت ويونکي ته ورکول کيږي. د مؤذن له اجازې پرته اقامت ويل جائز دي ليکن د اولى خلاف دي

قال فى شرح التنوير (اقام غير من اذن بغيبته اى المؤذن لا يكره مطلقاً) وان بحضوره كره ان لحقه وحشة، و نقل ابن عابدين رحمه الله عن الخلاصة والامام الطحاوى معزيا الى ائمتنا الثلاثة وعن البحر والكافى انه لا بأس به مطلقاً ولكن الافضل ان يكون المؤذن هو المقيم. ردالمحتار ج۱،ص۲٦۷)

فقط والله تعالىٰ اعلم ۲٤ ذى قعدة ۸٦ هجرى

د کوچني په غوږونو کښې د اذان کولو وخت

سوال د نوي پيدا شوي کوچني په غوږونو کښې د آذان ويلو کوم وخت ياکل شوى دى؟ که

چرته به لومړی ورځ آذان و نه سي نو آیا وروسته ئي کولی شي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د دې آذان لپاره د وخت او ورځي کوم قید نشته. تر خپله وسه سوري بندي مخکښي وشي. که چرته د غفلت له وجې څو ورځي پاتې شي نو بیا به هم تر خبریدلو وروسته آذان کیږي

عن ابی رافع رضی الله عنه قال رأیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اذن فی اذن الحسن بن علی حین ولدته فاطمة بالصلوة قال الملا علی القاری رحمه الله (حین ولدته فاطمة) یحتمل السابع وقبله.(مرقاة ج۸،ص۱۵۹)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۳شوال ۸۶ هجری

د کوچني په غوږ کښې د اقامت ویلو حکم

سوال څه فرمایي د شرع متین مفتیان کرام چه د نوی پیدا شوي بچي په کیڼ غوږ کښې د اقامت ویل سنت دی او که نه؟ بینوا توجروا

جواب د کوچني په ښي غوږ کښې آذان او په کیڼ غوږ کښې د اقامت ویل سنت دی

عن حسین بن علی رضی الله تعالیٰ عنهما قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من ولد له مولود فاذن فی اذنه الیمنی واقام فی اذنه الیسری لم یضره ام الصبیان (عمل الیوم واللیلة لابن السنی والجامع الصغیر للسیوطی) وروی عن عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه انه کان یؤذن فی الیمنی ویقیم فی الیسری اذا ولد الصبی (شرح السنة) وقال الرافعی رحمه الله قال السندی رحمه الله فیرفع المولود عند الولادة علی یدیه مستقبل القبلة و یؤذن فی اذنه الیمنی و یقیم فی الیسری ویلتفت فیهما بالصلوة لجهة الیمین وبالفلاح لجهة الیسار وفائدة الاذان فی اذنه انه یدفع ام الصبیان عنه.(التحریر المختار ج۱،ص۴۵)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۸ربیع الاول ۸۷ هجری

د حضرت بلال او ابن ام مکتوم د اذان تر منځ فاصله

سوال د حضرت بلال رضی الله عنه او حضرت ابن ام مکتوم رضی الله عنه د آذان تر منځ به بو اخې د را کښته کیدو او ختو فاصله وه. په ظاهره خو دا وخت ډیر مختصر دی نه دی کیږي چه په سپلمي کښې خوراک څنګه کیده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له (ینزل هذا ویصعد هذا) څخه مقصد دا دی چه د دغو حضراتو د اذان تر منځ به وخت ډیر که وو لکه څرنګه چه د دوو آذانونو تر منځ اوږد وخت وی د هغې په شان (فهو من قبیل تزوج زید فولد) د حضرت بلال له اذان څخه د صبح صادق د ... دی د ... ی چرته ...

مقصود وو ترڅو چه کوم حضرات په تهجد کښې مشغول دي هغه لږ آرام وکړي او ویده خلک را ویښ شي او د سهار لپاره تیار شي او څوک لږ نېستلمی یا لږ نفل ادا کول وغواړي هغه ئې ادا کړی شي

قال الحافظ العسقلانی رحمه الله والصبح یأتی غالباً عقب نوم فناسب ان ینصب من یوقظ الناس قبل دخول وقتها لیتأهبوا ویدرکوا الفضیلة اول الوقت (ثم نقل عن ابن التین) ان قوله ان بلالا یؤذن بلیل خبر یتعلق به فائدة للسامعین قطعا وذٰلک اذا کان وقت الآذان مشتبها محتملا لان یکون عند طلوع الفجر فبین ﷺ ان ذٰلک لا یمنع الاکل والشرب بل الذی یمنعه طلوع الفجر الصادق قال وهٰذا یدل علی تقارب وقت آذان بلال رضی الله عنه من الفجر انتهی ویقویه ایضاً ما تقدم من ان الحکمة فی مشروعیته التأهب لادراک الصبح فی اول وقتها. (فتح الباری ج۲، ص۸۷) وقال الحافظ العینی رحمه الله معزیا الی الکرمانی معناه انه انما یؤذن باللیل لیعلمکم ان الصبح قریب فیرد القائم المتهجد الی راحته لینام لحظة لیصبح نشیطا ویوقظ نائمکم لیتأهب للصبح بفعل ما اراده من تهجد قلیل او تسحر او اغتسال. قلت اولا یتار ان کان نام عن الوتر. (عمدة القاری ج۵، ص۱۳۴)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۸ رمضان المبارک ۸۷ هجری

د نوي پیدا شوي بچي په غوږونو کښې د اذان په وخت کښې قبلې ته مخامخ والی او ښي او کیڼي خوا ته کتل سنت دي

سوال د بچي نر پیدا کېدو وروسته چه کوم آذان د شریعت له مخې ثابت دی هغه د کمیت او کیفیت له پلوه د لمانځه د آذان غوندي دی او که څه فرق ور سره لري؟ بینوا توجروا

جواب د کمیت له پلوه د لمانځه د آذان غوندي دی لیکن د کیفیت له پلوه په دې کښې د آواز لوړوالی نشته. د دې لپاره په غوږونو کښې د ګوتو نیول هم مسنون نه دي ځکه چه له دې څخه مقصد د آواز لوړوالی وی نور کیفیتونه لکه قبلې ته مخامخ والی. ښي او چپ طرف ته د مخ ګرځول. ترسل او داسې نور ئې د لمانځه د آذان غوندي د کوچنی په آذان کښې هم سُنت دي

عن ابی رافع رضی الله عنه قال رأیت رسول الله ﷺ اذن فی اذن الحسن بن علی حین ولدته فاطمة بالصلوٰة. قال علی القاری رحمه الله والمعنی اذن بمثل آذان الصلوٰة. (مرقاة ج۸ ص۱۵۹) وفی العلائیة ویلتفت فیه وکذا فیها مطلقا وقیل ان المحل مسعاً یمیناً ویساراً فقط لئلا یستدبر القبلة بصلوٰة وفلاح ولو وحده اولمولود لانه سنة الاذان مطلقاً وفی الشامیة (قوله مطلقاً) للمنفرد وغیره والمولود وغیره ط (رد المحتار ج۱ ص ۳۰۰) وقال الرافعی رحمه الله قال السندی رحمه الله فیرفع المولود عند الولادة علی یدیه مستقبل القبلة ویؤذن فی اذنه الیمنی

ويقيم في اليسرى ويلتفت فيهما بالصلوة لجهة اليمين وب الفلاح لجهة اليسار فائدة الأذان في اذنه انه يدفع ام الصبيان عنه. (التحرير المختار ج۱، ص۴۵)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۷ محرم ۸۸ هجری

په اذان کښې دې درود شریف د رسالت د شهادت په ځای تر اذان وروسته وويل شي

سوال په آذان او اقامت کښې چه کله لفظ د اشهد انّ محمداً رسول الله واوري نو درود شریف به اوریدونکي باندې واجب ګرځي اوکه مستحب؟ بینوا توجروا

جواب په آذان او اقامت کښې د نبي کريم ﷺ له نوم مبارک سره درود شريف ويل نه منقول دي او نه معمول. بلکه د دې برعکس د نبي کريم ﷺ وينا ده چه تاسو هم هغه کلمات وايې کوم چه مؤذن ئې وائي. بيا تر آذان وروسته لومړی درود شريف ووايي او بيا دُعا

عن عبدالله ان عمرو بن العاص رضي الله عنه انه سمع النبي ﷺ يقول اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول ثم صلوا علىّ فانه من صلى علىّ صلوة صلى الله عليه بها عشراً ثم سلوا الله لي الوسيلة فانه منزلة في الجنة لا تنبغي الا لعبد من عباد الله وارجو ان اكون انا هو فمن سأل لي الوسيلة حلت عليه الشفاعة. (مسلم ج۱، ص۱۶۶) واما ما قيل من انه يستحب ان يقول عند سماع الاولى من الشهادتين صلى الله عليك يا رسول الله الخ فلم يصح في المرفوع من كل هذا شئ كذا في الشامية معزيا الى الجراحي. (ردالمحتار ج۱، ص۴۰۰)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۴ جمادی الآخر ۹۳ هجری

په جومات کښې تر جماعت وروسته د منفرد لپاره د اقامت ويل مکروه دي

سوال يو څوک چه له جماعت څخه پاتې وي او بيا جومات ته راشي او لمونځ ادا کوي آيا اقامت به وايي او که نه؟ د جومات او کور تر منځ فرق شته او که نه؟ په بهشتي زيور کښې نی اقامت ويل مکروه ليکلی دی. ليکن له دليل څخه يواځې د آذان کراهيت څرګنديږي. د بهشتي زيور عبارت دا دی "په کوم جومات کښې چه په آذان او اقامت سره جماعت شوی وی په هغه کښې که څرته يو څوک لمونځ ادا کوي نو آذان او اقامت ويل ورته مکروه دي" اصلي بهشتي ګوهر حصه ۱۱. ص ۲۵.

الجواب باسم ملهم الصواب په علائيه کښې ئې د اقامت په کراهت نه دې هم تصريح کړې ده قال فی شرح التنوير و کره ترکهما معاً لمسافر ولو منفرداً و کذا ترکها لا ترکه لحضور الرفقة بخلاف مصل ولو بجماعة فی بيته بمصر او قرية لها مسجد فلا يکره ترکهما اذا آذان الحی يکفيه او مصل فی مسجد بعد صلاة جماعة فيه بل يکره فعلهما. (ردالمحتار ج۱،ص۲۶۷)

فائده په جومات کښې د قضائي لمونځونو لپاره د آذان او اقامت د مکروه والي علت تشويش، تغلط او د ګناه اظهار دی. د دې لپاره علامه شامي رحمه الله له طحطاوي ځخه په پټه سره د آذان او اقامت نه مکروه والی نقل کړی دی ليکن د مسئوله صورت په اره علامه شامي رحمه الله دا تعليل او تصريح نه دی بيان کړی. له دې ځخه دېتېري چه دلته د کراهت علت تشويش او د ګناه ظهار نه دی دا علت خو له جماعت ځخه مخکښې هم موجود دی په داسې حال کښې چه په کراهيت کښې د بعد الجماعة قيد شته دلته د کراهت علت دا معلوميږي چه تر جماعت وروسته د همدې لمانځه لپاره د يواځې لمونځ کوونکي آذان او اقامت د جماعت د عظمت خلاف دی لهذا په پټه سره به هم مکروه وي البته تر جماعت مخکښې په جومات کښې به يواځې توګه د لمونځ کوونکي لپاره په آذان او اقامت کښې يواځې جهر به مکروه وي او په سراً کښې کراهيت نشته (لان العلة فيها هو التشويش. فقط والله تعالی اعلم).

د لمانځه لپاره د اذان او اقامت د مواقعو تفصيل

سوال د منفرد (يواځې لمونځ کوونکي) لپاره اقامت ويل سنت دي او که مستحب؟ همدارنګه که قضائي لمونځ وي نو اقامت به وايي او که نه؟ په جهر سره به ئې وايي او که په پټه؟ بينوا بالتفصيل واجرکم الجليل

الجواب باسم ملهم الصواب قال فی التنوير و هو سنة مؤکدة للفرائض فی وقتها و لو قضاءً و فی الشامية دخلت الجمعة بحر وشمل حالة السفر والحضر والانفراد والجماعة (الی قوله) لکن لا يکره ترکه لمصل فی بيته فی المصر لان اذان الحی يکفيه کما سيأتی وفی الامداد انه يأتی به ندباً. (ردالمحتار ج۱،ص۲۵۷) وفی التنوير و الاقامة کالاذان. (ردالمحتار ج۱،ص۲۶۰) وفی العلائية ويسن ان يؤذن ويقيم لفائتة رافعاً صوته لو بجماعة او صحراء لا ببيته منفرداً قال فی الشامية (قوله لو بجماع0) ای فی غير المسجد بقرينة ما يذکره قريبا من انه لا يؤذن فيه للفائتة ثم هذا القيد لقوله رافعاً صوته وقد ذکره فی البحر بحثا و قال لم اره فی کلام ائمتنا او استدل لرفع المنفرد فی الصحراء بحديث الصحيح اذا کنت فی غنمك او باديتك فاذنت للصلوة فارفع صوتك بالنداء

فانه لا یسمع مدی صوت المؤذن انس ولا جن ولا مدر الا شهد له یوم القیمة آه واقره فی النهر. اقول یخالفه ما فی القهستانی من انه یجب بحیث یلزم الجهر بالاذان لاعلام الناس فلو اذن لنفسه خافت لانه الاصل فی الشرع کما فی کشف المنار آه. علی ان ما استدل به یفید رفع الصوت للمنفرد فی بیته ایضاً لتکثیر الشهود یوم القیامة الا ان یقال المراد المبالغة فی رفع الصوت و المؤذن فی بیته یرفع دون ذلک فوق ما یسمع نفسه و علیه یحمل ما فی القهستانی فلیتأمل. (رد المحتار ج۱، ص۳۶۲) و فی شرح التنویر و لا فیما یقضی من الفوائت فی مسجد لان فیه تشویشاً و تغلیطاً و یکره قضاءها فیه لان التأخیر معصیة فلا یظهرها بزازیة. و فی الشامیة (قوله لان فیه تشویشاً الخ) انما یظهر ان لو کان الآذان لجماعة و اما اذا کان منفرداً و یؤذن بقدر ما یسمع نفسه فلا. و فی الامداد انه اذا کان التفویت لامر عام فالآذان فی المسجد لا یکره لانتفاء العلة کفعله ﷺ لیلة التعریس آه لکن لیلة التعریس کانت فی الصحراء لا فی المسجد. (رد المحتار ج۱، ص۳۶۳) و فیه و کره ترکهما معاً لمسافر و لو منفرداً و کذا ترکها لا ترکه لحضور الرفقة بخلاف مصل و لو بجماعة فی بیته بمصر او قریة لها مسجد فلا یکره ترکهما اذا اذان الحی یکفیه. قال فی الشامیة (قوله لمسافر) ای سفراً لغویا او شرعیاً کما فی ابی السعود ط (قوله و لو منفرداً) لانه ان اذن و اقام صلی خلفه من جنود الله ما لا یری طرفاه رواه عبد الرزاق الخ. (قوله لا ترکه) الظاهر ان المراد نفی الکراهة الموجبة للاساءة و الا فقد صرح فی الکنز بعد ذلک بندبه للمسافر و للمصلی فی بیته فی المصر الخ. (قوله اذا اذان الحی یکفیه) لان اذان المحلّة و اقامتها کاذانه و اقامته لان المؤذن نائب اهل المصر کلهم (الی قوله) و ظاهره انه اذان الحی و اقامته و ان کانت صلوته فی اخر الوقت تأمل و قد علمت تصریح الکنز بندبه للمسافر و للمصلی فی بیته فی المصر فالمقصود من کفایة اذان الحی نفی الکراهة المؤثمة. (رد المحتار ج۱، ص۳۶۷)

له پورتني عبارتونو څخه لاندیني امور ثابت شول

۱ آذان او اقامت د هر فرض لمانځه لپاره سنت مؤکد دی که هغه د وخت لمونځ وي او که قضائي، مسافر وي که مقیم. له جماعت سره وي او که منفرد

۲ که څوک په کور کښې یو څوک په جماعت سره یا په منفرد توګه لمونځ کوي او د کلي په جومات کښې آذان او اقامت شوی وي نو په کور کښې آذان او اقامت مستحب دی لیکن په منفرد توګه د لمانځه دا دواړه کول په صورت کښې په آذان په زوره آواز سره نه کوي

۳ که څوک د ځنګل په منځ کښې په منفرد توګه لمونځ کوي که په جومات کښې وي نو آذان او اقامت به په سره وایي یو خو د قضائي لمانځه ظهر او په ...

چه د معصیت یعني ګناه اظهار هم ګناه دی

۴ - که چیرته د کومې عامې حادثې له وجې د ټولو لمونځ قضاء شوی وي نو د هغه لپاره دې آذان او اقامت په لوړ آواز سره وویل شي اګرکه په جومات کښې وي

۵ - په سفر کښې که چیرته ټول ملګري حاضر وي نو آذان مستحب دی او اقامت سنتِ مؤکد دی د اقامت پریښودل مکروه دي نه د آذان سفر عام دی که شرعي وي یا لغوي له دې څخه ثابته شوه چه په سفر کښې د منفرد لپاره آذان سنت مؤکد نه دی بلکه مستحب دی

فقط و الله تعالی اعلم ۲۶ محرم ۸۸ هجری

له اذان پرته د جماعت د ادا کولو حکم

سوال که چیرته له آذان پرته په جومات کښې یا له جومات څخه د باندې د جماعت لمونځ وشي نو آیا لمونځ کیږي او که کوم فساد پکښې راځي؟ او که چیرته له وخت څخه مخکښې آذان وکړي نو د دې څه حکم دی؟ په عمومي توګه د سهار آذان په نقشه کښې د صبح صادق د لیکل شوي وخت څخه فوراً وروسته ورکول کیږي حالانکه له مشاهدې څخه دا ثابته ده چه دا وخت صبح صادق نه وي را بر شوی آیا دا خبره صحیح ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب لمونځ خو کیږي لیکن د سنت مؤکده د پریښودلو په سخته ګناه وي البته که چیرته د همدې ښار په یوه جومات کښې آذان شوی وي او دې خلکو اوریدلی وي نو د آذان په پریښودو سره نه ګنهګاریږي.

قال فی شرح التنویر و هو سنّة للرجال فی مکان عال مؤکدة هی کا لواجب فی لحوق الاثم و قال ابن عابدین رحمه الله قال فی النهر و لم ار حکم البلدة الواحدة اذا اتسعت اطرافها کمصر و الظاهر ان اهل کلّ محلّة سمعوا الأذان ولو من محلّة اخری یسقط عنهم لا ان لم یسمعوا آه. (ردالمحتار ج۱، ص۲۵۶)

تر څو پورې چه د سهار د کیدو یقین نه وي تر هغو پورې آذان صحیح نه دی که چیرته د آذان یوه کلمه هم تر وخت مخکښې وویل شي نو د ټول آذان بیرته را ګرځول لازم دي

قال فی العلائیة فیعاد اذان وقع بعضه قبله کالاقامة خلافاً للثانی فی الفجر. وفی الشامیة هذا راجع الی الآذان فقط فان ابایوسف یجوز الآذان قبل الفجر بعد نصف اللیل ح. (ردالمحتار ج۱، ص۲۵۸) فقط والله تعالی اعلم

۲۹ ذی القعدة ۸۸ هجری

د اذان او اقامت لپاره هیڅ ځای متعین نه دی

سوال نوښنه دا ده چه نن د ساج کمنی په جومات کښې د مؤسسین د لمانځه په وخت کښې طرف نه اقامت وویل شو چه خو کسانو اعتراض پرې وکړ او څو کسانو خو داسې هم وویل چه

لمونځ به وشو او د مسائل د خلکو له خانه جوړې کړي مسائل دی مهربانی وکړی له صحیح مسئلي څخه مو خبر کړی د آذان به اړه هم که چیرته په کیڼ طرف کښې ادا شي نو صحیح به وی او که نه؟ چیرته مهربانی به مو وی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د اقامت لپاره کوم خاص ځای نه دی ټاکل شوی لهذا کښی خوا ته د اقامت به ویلو باندي اعتراض او په ښي طرف باندې ئې د کولو اصرار ټول بدعت او په دین کښې زیاتوالی دی په خصوصی توګه چه کومو خلکو دا فتوی ورکړي ده چه لمونځ و نه شو به هغو باندی توبه لازمه ده همدارنګه د آذان لپاره هم کوم خاص ځای نه دی ټاکل شوی له جومات څخه د باندی که ښی خوا ته وي او که کیڼي خوا ته فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۱ جمادی الثانی ۸۸ هجری

ښځه دې بې له اقامته لمونځ وکړي

سوال ښځه که چیرته تو څي لمونځ کوی با که د ښځو جماعت وي نو به هغي کښي د دوی لپاره اقامت شته او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب ښځه دی له قامت پرته لمونځ کوي د ښځو جماعت مکروه تحریمی دی سره له دې که چیرته دوی جماعت وکړي نو اقامت پکښي نشته

قال فی العلائیة ولا یسن ذلك فیما تصلیه النساء اداء وقضاء ولو جماعة كجماعة صبیان وعبید وقال ابن عابدین رحمه الله وكان الاولی للشارح ان یقول ولو منفردة لان جماعتهن الآن غیر مشروعة فتفطن. (ردالمحتار ج۱،ص۲۶۳)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۱ رجب ۸۹ هجری

په اُجرت باندې د اذان او امامت ثواب ورکول کیږي او که نه؟

سوال د آذان او امامت د اجرت اخیستلو خو متاخرینو اجازه ورکړې ده لیکن آیا د آذان ورکولو او امامت کولو ثواب ورکول کیږي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د ثواب حاصلیدل د کار کوونکي تر نیت پورې اړه لري که چیرته ئې نیت بواخی د پیسو لاس ته راوړل وي نو ثواب نه ورکول کیږی او که نیت ئې د عبادت وی لیکن د ضرورت له وجی اجرت قبلوی نو ثواب هم ورکول کیږی

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۴ صفر ۸۹ هجری

د اذان په وخت کښې چپ اوغلی اوسیدل مستحب دي

سوال د آذان په وخت کښی د دنیوی خبرو څنګه دی؟ آیا مکروه دی او که نه؟ بینوا توجروا

جواب د آذان په وخت کښی غلی اوسیدل مستحب دی له دی وجی له ضرورت پرته خبری نه

خوک و نه کړي

قال ابن عابدين رحمه الله تحت (قوله لا يرد السلام) قال في المعراج وفي التحفة وينبغي للسامع ان لا يتكلم و لا يشتغل بشئ في حالة الأذان والاقامة ولا يرد السلام ايضاً لان الكل يخل بالنظم آه اقول يظهر من هذا ان قوله لا يرد السلام ليس للوجوب وانه يتفرع على القولين (وجوب اجابة الاذان وندبها) والالزم وجوب ذلك في الاقامة مع ان اصل اجابة الاقامة مستحبة الخ. (ردالمحتار ج۱ ص۲۶۱)

فقط والله تعالى اعلم غره جمادى الاولى ۸۹ هجرى

د اذان په وخت په غوږونو کښې د ګوتو د نه نیولو حکم

سوال ۱ آیا د آذان ورکوونکي لپاره ضروري دي چه د آذان ورکولو په وخت غوږونو ته ګوتې واچوي؟ آیا داسې کول سُنت دي؟

۲ که چېرته مؤذن د آذان کولو په وخت کښې ګوتې غوږونو ته ور نه وړي بلکه بواخې لاس پرې کیږدي نو صحیح به وي او که نه؟

۳- که چیرته مؤذن د آذان ورکولو په وخت لاسونه خلاص و نیسي نو صحیح به وي او که نه؟ نن صبا اکثره لاسپیکر استعمالیږي که چېرته غوږونو ته ګوتې ور نه وړي نو څه پروا لري؟

٤- غوږونو نه د مؤذن ګوتو په نه وروړلو باندې به هغه باندې حمله کول. بنکنځ کول او سخت مخالفت کول شرعاً جائز دي او که نه؟ او د داسې خلکو په اړه څه حکم دی؟ بینوا توجروا

جواب ۱- د آذان په وخت کښې غوږونو ته د ګوتو وروړل مستحب دي. ضروري نه دي

۲ په دواړو غوږونو ب بوه غوږ باندې د لاس کیښودلو باندې هم دا استحباب ادا کیږي

۳- که چېرته لاس همداسې خلاص ونیسي او آذان وکړي نو بیا هم هیڅ پروا نه لري. په غوږونو باندې د لاس نیولو حکمت دا دی چه آواز لرې لوړیږي د لاسپیکر په صورت کښې د دې حاجت نشته سره له دې د تشبّه په غرض سره په غوږونو کښې ګوتې ورکول بهتر دي

قال في شرح التنوير ويجعل ندباً اصبعيه في صماخ اذنيه فأذانه بدونه حسن وبه احسن وفي الشامية (قوله و يجعل اصبعيه الخ) لقوله ﷺ لبلال رضي الله عنه اجعل اصبعيك في اذنيك فانه ارفع لصوتك وان جعل يديه على اذنيه و كذا احدى يديه على ماروى عن الامام امداد وقهستاني عن التحفة. (قوله فأذانه) تفريع على قوله ندباً قال في البحر والامر اى في الحديث المذكر للندب بقرينة التعليل فلذا لو لم يفعل كان حسناً فان قيل ترك السنة كيف يكون حسناً قلنا ان الآذان معه احسن فاذا تركه بقي الآذان حسناً كذا في الكافي آه فافهم. (ردالمحتار ج۱ ص۲۶۰)

۶ په دې فعل باندې مؤذن مجبورول او د هغه بې عزتي کول کبیره ګناه ده. په حاکم باندې لازم دي چه داسې جاهلانو ته سخته سزا ورکړي تر څو چه په رانلونکي کښې دا ډول ظلم او لویه ګناه و نه کړي

فقط والله تعالی اعلم ۱۷ جمادی الآخر ۸۹ هجری

د اذان په کلماتو کښې وړاندې والی او وروسته والی

سوال که چېرته مؤذن آذان یا اقامت غلط ووائي مثلاً حیّ علی الفلاح تر حیّ علی الصلوٰة مخکښې ووائي نو د آذان بېرته را ګرځول سنت دي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د حیّ علی الفلاح د مخکښې ویلو په صورت کښې دې تر حیّ علی الصلوة وروسته بیا حیّ علی الفلاح ووائي د ټول آذان بېرته را ګرځول پرې نشته

قال فی شرح التنویر ولو قدم فیهما مؤخراً اعادما قدم فقط. وفی الشامیة کما لو قدم الفلاح علی الصلوة یعیده فقط ای ولا یستأنف الآذان من اوله. (ردالمحتار ج۱، ص۳۶۱)

فقط والله تعالی اعلم ۲۳ رجب ۸۹ هجری

که چېرته د اذان کومه کلمه پاتې شي نو څه به کوي؟

سوال په آذان او اقامت کښې که چېرته کوم لفظ نه هېره پاتې شي او تر آذان او اقامت وروسته ور په یاد شي نو آذان او اقامت هم هغه کافي دی او که به ئې بېرته را ګرځوي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چېرته تر آذان او اقامت فوراً وروسته ور په یاد شي نو چه کومه کلمه پاتې شوې وي له هم هغه ځایه دې بېرته له سره ووائي او که چېرته څه وخت وروسته ور په یاد شي نو بیا دې ټول له سره سرته را ګرځوي

قال فی العلائیة ویترسل فیه بسکتة بین کل کلمتین ویکره ترکه وتندب اعادته. (ردالمحتار ج۱، ص۳۵۹)
ثم قال ولو قدم فیهما مؤخراً اعادما قدم فقط ولا یتکلم فیهما اصلا ولو رد سلام فان تکلم استأنفه وفی الشامیة (قوله اعادما قدم فقط) کما لو قدم الفلاح علی الصلوة یعیده فقط ای ولا یستأنف الآذان من اوله (قوله استأنفه) الا اذا کان الکلام یسیراً خانیة. (ردالمحتار ج۱ ص۳۶۱)

په دغو عبارتونو کښې د صفت له نقص څخه د سرته راګرځولو حکم مذکور دی نو د ذات د نقص په صورت کښې به په طریقهٔ اولی سره سرته راګرځول کېږي

فقط والله تعالی اعلم ۱۰ صفر ۹۱ هجری

که چيرته الصّلوٰةُ خَيرٌمِّنَ النّوم پاتې شي نو څه به کوي؟

سوال د سهار په آذان کښې که چيرته الصلوٰة خير من النوم ويل د چا هير شي نو آيا آذان وشو او که دوباره به ئې کوي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سهار په آذان کښې د الصلوٰةُ خير مّنَ النّوم ويل سنت مؤکد نه بلکه مندوب دي. له دې ځنه څرګنديږي چه که چيرته تر آذان فوراً وروسته ور په زړه شي نو بهتره دا ده چه د دې کلمانو په ويلو سره تر دوی وروسته نور کلمات هم له سره ووائي او که چيرته ئې وروسته ور په زړه شي نو بيا دې نه را ګرځوي

قال فی شرح التنوير و يقول ندباً بعد فلاح اذان الفجر اَلصَّلوٰةُ خَيْرٌ مِّنَ النَّوْمِ مرّتين و قال ابن عابدين رحمه الله فيه رد على من يقول ان محلّه بعد الآذان بتمامه و هو اختيار الفضل بحر عن المستصفى. (رد المحتار ج۱،ص۳۶۰)　　　　فقط والله تعالى اعلم　　　　۱۵ رجب ۹۶ هجری

که چيرته د اذان په کلماتو کښې توقف و نه شي نو اعاده مستحبه ده

سوال په آذان کښې ترسل او په اقامت کښې حدر مسنون دی د دې سنت په ترک سره د آذان او اقامت بيرته را ګرځول شته او که نه؟ بينوا توجروا

جواب د آذان تر هر کلمې وروسته دومره توقف (دربدل با ختم کول) چه په هغه کښې ځواب ورکوونکی ځواب ورکړی شي مسنون دی، د دې سنت پرېښودل مکروه دی او په دې صورت کښې د آذان بيرته را ګرځول مستحب دي د اقامت په کلماتو کښې سنت دا دی چه توقف و نه کړي بلکه زر زر دې وائي لېکن په اقامت کښې د دې سنت په پرېښودو سره اعاده مستحبه نه ده

قال فى العلائية ويترسل فيه بسكتة بين كل كلمتين ويكره تركه وتندب اعادته ثم قال ويحدر فيها فلو ترسل لم يعدها فى الاصح وفى الشامية بخلاف ما لو حدر فى الآذان حيث تندب اعادته كما مرّ لان تكرار الاذان مشروع اى كما فى يوم الجمعة بخلاف الاقامة وعليه لما فى الخانية من انه يعيد الاقامة مبنى على خلاف الاصح و تمامه فى النهر. (ردالمحتار ج۱،ص۳۶۱)　　　　فقط والله تعالى اعلم　　　　۸ ربيع الآخر ۹۹ هجری

تر اذان مخکښې د اعوذ با لله او بسم الله ويلو حکم

سوال تر اذان مخکښې د اعوذ بالله او بسم الله الخ په ښه ب ه زوره ويل جائز او مسنون دی او که نه؟ بينوا توجروا

جواب د دې هيځ ثبوت نشته د دې له پاره دې اعوذ بالله او بسم الله الخ نه په ښه وئي و نه په

زوره فقط و الله تعالی اعلم ٤ ذی الحجة ۸۹ هجری

د فاسق اذان او اقامت دواړه مکروه تحریمي دي

سوال د فسق د آذان او اقامت ورکولو حکم څه دی؟ آیا بیرته را ګرځول ئې ضروري دي او که نه؟ بینوا توجروا

جواب د فاسق آذان او اقامت مکروه تحریمي دي د آذان بیرته را ګرځول مستحب دي لیکن د اقامت نه

قال فی شرح التنویر ویکره آذان جنب واقامته واقامة محدث لا اذانه علی المذهب وامرأة وفاسق (الی قوله) ویعاد اذان جنب ندباً وقیل وجوباً لا اقامته لمشروعیة تکراره فی الجمعة دون تکرارها وقال فی الشامیة تحت (قوله ویکره آذان جنب) وظاهره ان الکراهة تحریمیة بحر. (قوله ویعاد اذان الجنب الخ) زاد القهستانی والفاجر والراکب والقاعد والماشی والمنحرف عن القبلة وعلل الوجوب فی الکل بأنه غیر معتد به والندب بأنه معتد به الا انه ناقص قال وهو الاصح کما فی التمرتاشی. (ردالمحتار ج۱ ص۲٦۵)

فقط والله تعالی اعلم ۲ محرم ۹۰ هجری

د ږیرې د خریونکي اذان او اقامت دواړه مکروه تحریمی دي

سوال د ږیرې د خریونکي او انګریزي ویښتو د بربنډونکي سړي آذان او اقامت صحیح دی او که نه؟ بینوا توجروا

جواب د ږیرې د خریونکی یا لنډوونکی او انګریزي ویښتو بربنډونکی فاسق دی د دې لپاره د داسې سړي آذان او اقامت مکروه تحریمي دی د آذان بیرته را ګرځول مستحب دي لیکن د اقامت مستحب نه دی

قال فی التنویر ویکره آذان جنب واقامته واقامة محدث لا آذانه وامرأة وفاسق (الی قوله) ویعاد آذان جنب لا اقامته وفی الشرح ندباً وفی الحاشیة زاد القهستانی والفاجر الخ. (ردالمحتار ج۱ ص۲٦۵)

فقط والله تعالی اعلم ۱٤ جمادی الثانی ۹۱ هجری

سود خور او ږیرې خریونکی او لنډونکي اذان نه شي ورکولی

سوال څه فرمائي د دین علماء کرام او د شرح متین مفتیان کرام د دې مسئلې په باره کښې چه زید او عمر دواړه لمونځ ګذاره دی. عمر حاجی دی او زید حاجی نه دی زید ږیره خریي او عمر ئې نه خریي لیکن سود خور دی په ډاک خانه کښې روپۍ جمع کوی او بیا ئې سود اخلي او پس په

دغو دواړو کښې د آذان لپاره کوم يو بهتر دى؟ يو مولوي صاحب وائي چه زبد بهتر دى هغه اګر که فاسق دى ليکن سود قطعي حرام دى په داسې حال کښې چه څو څو خلى ورته وېل شوي هم دي خو بيا هم سود خوري نو خکه د ده آذان بهتر نه دى اوس پوښتنه دا ده چه د کوم يوه آذان بهتر دى؟ د کتابونو په حوالې سره څواب وليکى؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دواړه فاسقان دي. د دې لپاره په دواړو کښې يوه ته هم د آذان ورکولو اجازه نشته د دواړو ګناهونه ډېر لوى دي د سود لعنت خو ښکاره دى همدارنګه د ږيرې خريل او لنډول هم ډېره لويه ګناه ده بلکه دا په علانيه سره د مطهره شريعت توهين دى. د نبي کريم ﷺ وينا ده چه په ښکاره يا علانيةً سره ګناه کونکى د عفو لائق نه دى (کل امتي معافى الا المجاهرين) حضرات فقهاء کرام رحمهم الله فرمايي په رمضان شريف کښې په ښکاره خوړونکى واجب القتل دى. د ږيرې خريونکى او لنډوونکى خو په رمضان شريف کښې د ښکاره خوړونکي نه هم زيات مجرم دي د خوراک کوونکي لره خو يو څو کسان وينې او هغه هم په يوه وخت کښې. ليکن د ږيرې خريونکى يا لنډوونکى دومره بې حياء دى چه هميشه شپه او ورځ د ټولو له مخې له شريعت څخه دبغاوت اوسرکشى اظهارکوي الله تعالى دى مونږ ته د آخرت وېره را په برخه کړي آمين

فقط و الله تعالى اعلم ۲۵ محرم ۹۸ هجرى

د اذان په وخت کښې د تلاوت پرېښودل مستحب دي

سوال د تلاوت په دوران کښې که چېرته آذان شروع شي نو په تلاوت باندې مشغوله پاتې کېدل صحيح دي او که تلاوت پرېښودل او آذان ته غوږ نيول. او له آذان نه وروسته بيا تلاوت شروع کول؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب مستحبه دا ده چه تلاوت پرېښودل شي او د آذان خوا ته سړى متوجه شي او د هغه ځواب ورکړي

نقل العلاء رحمه الله عن النهر معزيا الى المحيط و غيره انه لا يرد السلام و لا يسلم و لا يقرأ بل يقطعها و يجيب ولا يشتغل بغير الاجابة وقال ابن عابدين رحمه الله فى المعراج و فى الحفة وينبغى للسامع ان لا يتكلم و لا يشتغل بغير الاجابة وقال ابن عابدين رحمه الله فى المعراج وفى التحفة وينبغى للسامع ان لا يتكلم ولا يشتغل بشئ فى حالة الأذان و الاقامة و لا يرد السلام ليس للوجوب و انه يتفرع على القولين (وجوب اجابة الأذان و ندبها) والالزم وجوب ذلك فى الاقامة مع ان اصل اجابة الاقامة مستحبة الخ. (رد المحتار ج۱، ص۳۶۱)

فقط والله تعالى اعلم ۲۰ شوال ۹۲ هجرى

د نابالغ هلک اذان د اولی خلاف دی

سوال د نابالغ هلک کوم چه د آذان کلمات صحیح ادا کوي آذان ئې د فقهې له مخې خو جائز دی لیکن پوښتنه دا ده چه د هغه له اجازې پرته چه بالغ سړی اقامت ووائي نو جائز به وي او که نه؟ ځکه چه که چیرته دی پخپله اقامت ووائي نو د صف په منځ کښې د ده په دریدو سره د صف انقطاع (پریکړون) راځي نو آیا د دې نابالغ مؤذن اقامت ویل جائز دي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په سوال کښې څو خبرې اصلاح غوښتونکي دي

۱- د بالکل ناپوهه هلک آذان صحیح نه دی، او د پوه هلک آذا د اولی خلاف دی

۲- د اقامت لپاره د لومړي صف ځانګړتیا وجود نه لري له دې امله هلک چه شا ته ولاړ هم وي بیا هم اقامت ویلی شي

۳- د اقامت د ویلو لپاره له مؤذن څخه د اجازې اخیستل کومه ضروري خبره نه ده بلکه یواځې بهتري لري

۴- پوه هلک چه کله د لویانو په صف کښې ودریږي نو د صف انقطاع نه راځي یواځې د بهتري یا اولی خلاف دی هغه په هغه صورت کښې چه څو هلکان وي. که چیرته هلک یو وي نو هغه ته د لویانو په صف کښې دریدل لازم دي

لنډه دا چه د نابالغ په آذان باندې په سوال کښې یاد شوي اشکالات نه واردیږي البته پوښتنه پیدا کیږي چه په دې صورت کښې بهتره طریقه کومه یوه ده؟ اقامت هم که چیرته همدغه نابالغ ووائي یا کوم بالغ اقامت ووائي؟ د بنده په خیال کښې د بالغ اقامت ترجیح لري فقط و الله تعالی اعلم

۲۵ جمادی الاولی ۹۱ هجری

د یوه سړي په دوو جوماتونو کښې د اذان ورکولو حکم

سوال یو مؤذن په دوو جوماتونو کښې په یوه وخت آذان ورکولی شي او که نه؟ بینوا توجروا

جواب د یوه سړی لپاره په یوه وخت کښې په دوو جوماتونو کښې آذان ورکول مکروه تحریمي دي که دا سړی د کوم جومات مؤذن وی او که نه؟

قال فی العلائیة یکره له ان یؤذن فی مسجدین و فی الشامیة لانه اذا صلی فی المسجد الاول یکون متنفلاً بالاذان فی المسجد الثانی یصلی النافلة فلا ینبغی ان یدعو الناس الی المکتوبة و هو لا یساعدهم فیها آه. بدائع الصنائع (رد المحتار ج۱ ص ۲۶۲)

فقط والله تعالی اعلم ۲۹ جمادی الاولی ۹۲ هجری

په اذان کښې د "الله" د لفظ زبات اوږدول غلط دی

سوال نن صبا آذانونه په عمومي توګه په داسې ډول وي چه د الله او اله لفظ ښه زبات اوږدوي او نور کلمات هم په همدې ډول اوږدوي نو آیا داسې کول جائز دي؟ بینوا توجروا

جواب د الله او اله د لفظ لام د یوه الف له اندازې ځخه زبات اوږدول غلط دي

قال ابن عابدين رحمه الله ان المد ان كان في الله فاما في اوله او وسطه او آخره. (الى قوله) وان كان في وسطه فان بالغ حتى حدث الف ثانية بين اللام والهاء كره قيل والمختار انها لا تفسد وليس ببعيد. (ردالمحتار ج١ ص٣٦٨) همدا ډول په الصَّلٰوة خَيْرٌمِّنَ النَّوم کښې د الصلوة لام له یوه الف ځخه زبات اوږدول غلط دی

فقط و الله تعالى اعلم ٢٠ شوال ٩٢ هجری

نور تحقيق په تتمه کښې دی.

د تر وخت مخکښې اذان بیرته راګرځول ضروري دي

سوال یوه سړي د سهار آذان د وخت له شروع کولو ځخه مخکښې ورکړ او څه الفاظ ئې په وخت کښې د ننه ادا کړ نو آیا داسې آذان به بیرته راګرځوي او که څنګه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته د آذان یوه کلمه هم له وخت ځخه مخکښې ادا سوې نو ټول آذان راګرځو ضروري دي

قال في العلائية فيعاد آذان وقع بعضه قبله كالاقامة خلافا للثاني في الفجر وفي الشامية (قوله خلافا للثاني) هنا راجع الى الآذان فقط فان ابا يوسف رحمه الله يجوز الآذان قبل الفجر بعد نصف الليل. (رد المحتار ج١ ص٢٥٨) فقط والله تعالى اعلم ١٥ رجب ٩١ هجری

د تهجدو لپاره اذان منسوخ دی

سوال د تهجد لپاره آذان مسنون دی او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب حضرت بلال رضی الله عنه له صبح صادق ځخه مخکښې آذان کولو تر څو چه په تهجد کښې مشغول خلک خپل ځان ته آرام ورکړي او ویده خلک ... سحري وکړي. لیکن وروسته دا آذان منسوخ سو. د دې لپاره صحابه کرامو رضی الله عنهم په دې سنتې عمل نه دی کړی

قال ابن نجيم رحمه الله وعند ابي حنيفة ومحمد رحمهما الله تعالى لا يؤذن في الفجر قبله لما روى انه عليه الصلوة والسلام قال يا بلال لا تؤذن حتى يطلع الفجر قال في الامام رجاله ثقات. (البحر الرائق ج١ ص٢٦٣) واخرج الامام ابو جعفر الطحاوي رحمه الله عن ابراهيم قال شيعنا علقمة الى مكة فخرج بليل

فسمع مؤذنا يؤذن بليل فقال اما هذا فقد خالف سنة اصحاب رسول الله ﷺ لو كان نائماً كان خيراً له فاذا طلع الفجر اذن قال الطحاوي رحمه الله فاخبر علقمة ان التأذين قبل طلوع الفجر خلاف لسنة اصحاب رسول الله ﷺ . (شرح معاني الآثار ج۱ ص۹۶)

فقط والله تعالی اعلم ۲۱ رمضان ۹۶ هجری

تر اذان وروسته له جومات څخه د تللو حکم

سوال تر آذان وروسته پرته له کوم شرعي عذر څخه له جومات څخه وتل څنګه دي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب کوم سړی چه د جومات په حدودو کښې د ننه وی د هغه لپاره تر آذان وروسته پرته له کوم سخت ضرورت څخه وتل مکروه دي البته که چيرته بيرته د راتللو او به جومات کښې د لمانځه د ادا کولو اراده ولري نو بيا ئې وتل پرته له کراهيت جائز دی که چيرته د جومات له شرعي حدودو څخه د ننه دی وي يا به جومات کښې د ننه يواځې وی نو بيا هم تلل پرته له کراهت څخه جائز دی

فقط و الله تعالی اعلم ۱۱ ذی قعده ۹۶ هجری

په ګڼو اذانونو کښې به سړی د کوم يوه ځواب ورکوي؟

سوال که چيرته له څو جوماتونو څخه د آذان آوازونه اوريدل کيده نو د کوم جومات د آذان ځواب به ورکوی؟ آيا يواځې د خپل کلي د جومات ځواب ورکول کافي دي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب بهتره دا ده چه د ټولو آذانونو ځواب ورکړي. که چيرته به دي کښې تکلف وی نو د لومړی آذان زيات حق دی د هغه ځواب دی ورکړي که د خپله کلي د جومات آذان وی او که د بل ځای

قال في العلائية ولو تكرر اجاب الاول وفي الشامية سواء كان مؤذن مسجده او غيره بحر عن الفتح بحثا (الى قوله) و يظهر ان اجابة الكل بالقول لتعدد السبب وهو السماع كما اعتمده بعض الشافعية. (ردالمحتار ج۱ ص۲۰۹)

فقط والله تعالی اعلم ۱۲ ربيع الآخر ۹۹ هجری

نور تحقيق به تتمه کښې دی

که چيرته له اذان سره يو ځای جواب و نه ويل شي نو بيا دې وروسته ورکړي

سوال [illegible]

جواب که چيرته [illegible]

قال في العلائية ولو سمعه [illegible] وينبغي تداركه ان قصر الفصل وفي الشامية (قوله [illegible]

البحث لصاحب البحر وصرح بہ ابن حجر فی شرح المنهاج حیث قال فلو سکت حتی فرغ کل الاذان ثم اجاب قبل فاصل طویل کفی فی اصل سنۃ الاجابۃ کما هو ظاهر آہ. (ردالمحتار ج۱،ص۳۶۹)

فقط واللہ تعالیٰ اعلم ۱۳ ربیع الآخر ۹۹ ھجری

د نفل کوونکي اقامت مکروه دی

سوال یوه سړي که چیرته فرض ادا کړی وي او بیا له جماعت سره نو ځای ښي نو آیا اقامت ویلی شي او که نه؟ بینوا توجروا

جواب له لاندیني عبارت څخه څرگندیږي چه د نفل کوونکي اقامت مکروه دی

قال فی العلائیۃ یکره لہ ان یؤذن فی مسجدین و فی الشامیۃ لانہ اذا صلی فی المسجد الاول یکون متنفلاً بالاذان فی المسجد الثانی والتنفل بالاذان غیر مشروع ولان الاذان للمکتوبۃ وهو فی المسجد الثانی یصلی النافلۃ فلا ینبغی ان یدعوا الناس الی المکتوبۃ وهو لا یساعدهم فیها آہ. بدائع (ردالمحتار ج۱،ص۳۶۲)

فقط واللہ تعالیٰ اعلم ۱۳ ربیع الاول ۹۵ ھجری

په لاسپیکر باندې په اذان ورکولو کښې هم ښی او کیڼې خوا ته کتل سنت دي

سوال په لاسپیکر باندې د آذان ورکولو په وخت ښی او کیڼې خوا ته مخ گرځول ضروري دي او که نه؟ بینوا توجروا

جواب د حی علی الصلوة او حی علی الفلاح ویلو په وخت کښې ښی او کیڼې خوا ته کتل په آذان او قامت کښې په هر حال سنت دي، تر دې پورې چه د کوچني په غوږ کښې د آذان ورکولو په وخت هم ښی او کیڼې خوا ته کتل سنت دي. په لاسپیکر باندې د آذان کولو هم همدغه حکم دی

فقط و اللہ تعالیٰ اعلم ۲۹ ربیع الآخر ۹۷ ھجری

په اقامت کښې هم ښی او کیڼې خوا ته کتل سنت دي

سوال د آذان غوندی به اقامت کښې د حی علی الصلوة او حی علی الفلاح ویلو په وخت کښې ښی او کیڼې خوا مخ گرځول سنت دي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب هو، په اقامت کښې هم سنت دی

فقط واللہ تعالیٰ اعلم ۱۳ ربیع الآخر ۹۹ ھجری

په ریل ګاډي کښې د اذان د ورکولو حکم

سوال په ریل ګاډي کښي که جیرته په جماعت سره لمونځ ادا شي نو آیا آذان ورته سنت دی او که نه؟ که چیرته سنت وي نو په هرې خانې با ډبې کښې ئې خان خان ته آذان مستحب دی او که د بوې خانې یا ډبې آذان د ټول ریل ګاډي د خلکو لپاره به کافي وي؟ که ئې د نورو ډبو خلک واوري او که ئې وا نه وري؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب سفر که شرعي وی یا لغوي چه ټول ملګري یو ځای وي نو آذان کول مستحب دي. او اقامت سنت مؤکد دی په سفر کښې د یواځې لمونځ کولو هم همدغه حکم دی د ریل په خانه یا ډبه کښې لکه څرنګه چه خلک یو ځای وي د دې لپاره که یواځې لمونځونه کوي او که په جماعت سره په دواړو صورتونو کښې آذان مستحب دی او اقامت سنت مؤکد دی په روان ریل ګاډي کښې د یوې خانې مسافرین د بلې خانې له مسافرینو سره هیڅ ډول تعلق نه لري نو ځکه په هرې ډبې کښې به مستقل آذان او اقامت کیږي اګر که دویمې ډبې ته د آذان آواز رسیدلی وي

فقط و الله تعالی اعلم ۲۸ صفر ۹۸ هجری

د جومات په داخل کښې د اذان ورکولو حکم

سوال په بهشتي ګوهر کښې لیکلي دي چه د جومات په دننه کښې آذان ورکول مکروه تنزیهي دي او نوره تشریح ئې نه ده لیکلې. د مهربانۍ له مخې د دې له تشریح او تفصیل څخه مو خبر کړی چه د مکروه والي سبب څه دی؟ بینوا توجروا

جواب په بهشتي ګوهر کښې مسئله صحیح لیکل شوې ده. په جومات کښې آذان ورکو د اولی خلاف دی ځکه چه له آذان څخه مقصد دا دی چه تر ټولو زیات خلک په دې خبر شي چه د جماعت لمونځ کیدونکی دی او ښکاره خبره ده چه د جومات په دننه کښې د آذان په ورکولو سره آواز دومره لرې نه ځي څومره چه د جومات له باهر څخه په یوه لوړ ځای باندې د آذان په ورکولو سره ځي

قال فی الهندیة وینبغی ان یؤذن علی المأذنة او خارج المسجد ولا یؤذن فی المسجد کذا فی قاضی خان والسنة ان یؤذن فی موضع عال یکون اسمع لجیرانه و یرفع صوته ولا یجهد نفسه کذا فی البحر الرائق. (عالمگیریة ج۱، ص۵۵) وفی الشامیة تحت (قوله فی مکان عال) فی القنیة ویسن الأذان فی موضع عال و الاقامة علی الارض (الی قوله) وفی السراج وینبغی للمؤذن ان یؤذن فی موضع یکون اسمع للجیران ویرفع صوته ولا یجهد نفسه لانه یتضرر آه. (ردالمحتار ج۱، ص۲۶۰)

له دغو عبارتونو څخه څرګندیږي چه د جومات په خارج کښې د آذان له ورکولو څخه مقصد

بواخي د آواز رسول دي. لکه څرنګه چه د جُمعې د ورځې دويم آذان په جومات کښې دننه کيږي حکه چه دې آذان کښې بواخې تر حاضرينو پورې د آواز رسيدل مقصود دي نن صبا په عامه توګه په لاسپيکرونو کښې آذانونه کيږي چه له دې وجې په جومات با کوم بل ټيټ ځاى کښې آذان ورکول کيږي. په دې کښې په هر حال د آواز د لوړوالي مقصد پوره کيږي نو ځکه په لاسپيکر باندې په جومات کښې د ننه د آذان په ورکولو کښې هيڅ ډول کراهيت نه څرګنديږي همدارنګه د قاضي په مذکوره عبارت کښې (على المأذنة او خارج المسجد) على سبيل الترديد څرګنده شوه چه آذان على المأذنة په صورت کښې د جومات نه د باندې د آذان کولو ضرورت پاتې نه شو بلکه عام عادت هم همدغه دى چه مأذنه د جومات پر سر باندې وي او د جومات نه د باندې نه وي

و يؤيده العبارات الآتية قال ابن عابدين رحمه الله قلت و الظاهر ان هذا فى مؤذن الحي اما من اذن لنفسه او لجماعة حاضرين فالظاهر انه لا يسن له المكان العالى لعدم الحاجة تأمل (رد المحتار ج۱، ص۳۵۷) وفى الهندية و يكره الآذان قاعداً و ان اذان لنفسه قاعداً فلا بأس به. (عالمگيرية ج۱، ص۵۳) و فى الشامية و قال ابن سعد با لسند الى أم زيد بن ثابت رضي الله عنه كان بيتي اطول بيت حول المسجد فكان بلال يؤذن فوقه م اول ما اذن الى ان بنى رسول الله ﷺ مسجده فكان بعد يؤذن على ظهر المسجد و قد رفع له شئ فوق ظهره. (رد المحتار ج۱، ص۳۶۰)

د شامي له دې آخرى عبارت څخه په ښه توګه څرګنده شوه چه په جومات کښې د ننه د آذان د مکروه والي علت بواخې د آواز نه رسيدل دى او که نه نو که چيرته له نفس جومات سره د کراهيت کوم تعلق واى نو د جومات په سر باندې به هم آذان مکروه واى. حالانکه د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې په همدې باندې عمل کيده همدارنګه د جُمعې د ورځې دوېم آذان په اتفاق سره په جومات کښې دننه جائز دى حه له دې څخه هم ثابتيږي چه د نورو آذانونو لپاره د خارج المسجد حکم بواخې د آواز د رسيدنې لپاره دى

وفى اعلاء السنن واعلم ان الاذان لا يكره فى المسجد مطلقاً كما فهم بعضهم من بعض العبارات الفقهية و عموه هذا الاذان (الآذان بين يدى الخطيب) بل مقيدا بما اذا كان المقصود اعلام ناس غير حاضرين (الى قوله) فى الحلابى انه يؤذن فى المسجد او ما فى حكمه لا فى البعيد عنه قال الشيخ قوله فى المسجد صريح فى عدم كراهة الاذان فى داخل المسجد و انما هو خلاف الاولى اذا مست الحاجة الى الاعلان البالغ و هو المراد بالكراهة المنقولة فى بعض الكتب فافهم. (اعلاء السنن ج۲، ص۴۹)

النته په جومات کښې دننه حهر مفرط يعنې ډير لوړ اواز په ځنګرې توګه مسقف حى په نردي نحه کښې د ادب خلاف څرګنديږي د دې سره بهره دا ده حه لاسپيکر نه جومات څخه :

باندې کېښودل شي که چیرته د باندې د کېښودلو کوم انتظام نه وي نو بیا په جوماتونو کې د ښځو لپاره ځای نه وي نو کېښودل څه پروا نه لري

فقط و الله تعالی اعلم ۳ربیع الاول ۹۶ هجری

د اذان او اقامت صحیح طریقه

سوال په عامه توګه قاریان صاحبان اقامت داسې وايي اَللّٰهُ اَكْبَرُ اللّٰهُ اَكْبَرْ یعني د لومړي تکبیر راء مرفوع ادا کوي او په دویم تکبیر کښې د الله د نامه الف ساقطوي او له راء سره نې لګوي او ادا کوي نې همدارنګه په هرې لومړۍ کلمې باندې اعراب لګوي اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ، اَشْهَدُ اَنْ لَّا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ، اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّداً رَّسُوْلُ اللّٰهِ اَشْهَدُ اَنَّ مُحَمَّداً رَّسُوْلُ اللّٰهِ همدارنګه حي علی الصلوٰةِ، حيّ علی الفلاح، قد قامتِ الصلوٰةُ وایي دا طریقه خو د اصولو مطابق ده لیکن څرګندیږي چه تاسو دې ته خلاف سنت وایی لهذا د دې وضاحت مطلوب دی بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د آذان او اقامت مسنونه طریقه دا ده چه هره کلمه ساکنه وویل شي. په آذان کښې په هرې کلمې باندې وقف وشي او په اقامت کښې له هرو دوو کلمو وروسته باید وقف وشي لیکن لومړۍ کلمه به هم د وقف په نیت سره ساکنه ادا کوي قد قامت الصلوة به هم دوه وارې همداسې وایي په آذان او اقامت کښې دوه تکبیرونه یوه کلمه ګڼل کېږي. په آذان کښې په هرو دوو تکبیرونو کښې لومړی تکبیر او په اقامت کښې د مخکښینیو دریو تکبیرونو په راء باندې رفع (پیښ) لګول د سنتو خلاف دی دا باید ساکن وویل شي یا د فتحې په لګولو سره له دویم تکبیر سره لګولی ادا شي

قال فی شرح التنویر ویفتح راء اکبر والعوام یضمونها وقال ابن عابدین رحمه الله بعد ذکر النقول المختلفة والحاصل ان التکبیرة الثانیة فی الأذان ساکنة الراء للوقف حقیقة ورفعها خطأ واما التکبیرة الاولی من کل تکبیرتین منه وجمیع تکبیرات الاقامة فقیل محرکة الراء بالفتحة علی نیة الوقف وقیل بالضمة اعراباً وقیل ساکنة بلا حرکة علی ما هو ظاهر کلام الامداد والزیلعی والبدائع وجماعة من الشافعیة (وبعد اسطر) ثم رأیت لسیدی عبد الغنی رسالة فی هذه المسئلة سماها تصدیق من اخبر بفتح راء الله اکبر اکثر فیها النقل وحاصلها ان السنة ان یسکن الراء من الله اکبر الاول او یصلها بالله اکبر الثانیة فان سکنها کفی وان وصلها نوی السکون فحرک الراء بالفتحة فان ضمها خالف السنة لان طلب الوقف علی اکبر الاول صیرة کالساکن اصالة فحرک بالفتح. (رد المحتار ج۱ ص۳۵۸)

فقط والله تعالی اعلم ۱۳ ذی قعده ۹۸ هجری

د اذان او اقامت په تکبیر کښې په راء باندې پېښ لوستل غلط دي

سوال څه فرمايي د دين علماء كرام او د شرع متين مفتيان كرام د دې مسئلې په باره كښې چه د اكبر د لفظ راء د جلاله د اسم سره وصل كول صحيح دي او كه نه؟ كه چېرته صحيح وي نو راء به مفتوح ادا كېږي او كه مضموم؟ كه چېرته مفتوح ادا كيږي نو وجه ئې بيان كړئ؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د دې دوه صورتونه دي. يو دا چه راء دې ساكنه ادا شي. په دې صورت كښې د الله د لفظ همزه نه ساقطيږي. دويم صورت دا دی چه راء ته فتحه وركړ شي او د الله له اسم سره دې وصل شي او همزه ساقطه شي راء لره مرفوع ادا كول غلط دي ځكه چه د الأذان جزم حديث له وجې راء د اصلي ساكن په حكم كښې ده لهذا د وصل په حالت كښې د سكنو د التقاء څخه د حفاظت لپاره په راء باندې فتحه ادا كيږي. و التفصيل فى الشامية

فقط والله تعالى اعلم　　　۲۱ جمادی الاولی ۹۹ هجری

د اقامت په وخت كښې د لاسونو تر نامه لاندې نيول د سنتو خلاف دي

سوال چه كله مؤذن اقامت وايي نو په دې وخت كښې عام مقتديان لاسونه تر نامه لاندې تړي او دريږي ليكن سنت ئې نه ګڼي. بيا تر تكبير تحريمه وروسته د سنتو مطابق لاسونه تړي خرګنديږي چه تاسو له دې څخه خلک منع كوی. آيا دا خبره صحيح ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب تر تكبير تحريمه مخكښې د لاسونو تړل ثابت نه دي كه چېرته سنت هم و نه ګڼل شي نو بيا هم چونكه د شريعت په حدودو باندې زياتوالى دى ځكه مكروه دى برسره پر دې زوړند لاسونه د تكبير تحريمه په وخت كښې غوږونو ته په پورته كولو كښې چه خومره د احكم الحاكمين ذات د شان د عظمت اظهار كيږي د تړلو لاسونو په پورته كولو كښې دومره نه كيږي لهذا د دې رسم پرېښودل او نور خلک له دې څخه منع كول لازم دي فقط و الله تعالى اعلم　　　۵ ذی القعدۃ ۹۸ هجری

تر اذان وروسته په دعاء كښې د لاسونو پورته كول ثابت نه دي

سوال ډاكټرو علماوو له معمول څخه څرګنديږي چه تر آذان وروسته دعاء كښې لاسونه پورته كوی نه د ښې حال كښې چه په ګڼو حديثونو كښې د لاسونو پورته كول د دعاء له آدابو څخه دی

عن الفضل بن عباس رضی الله تعالی عنهما قال قال رسول الله ﷺ مثنی مثنی تشهد فی کل رکعتین و تخشع و تضرع و تمسکن ثم تقنع یدیك یقول ترفعهما الی ربك مستقبلاً ببطونهما وجهك و تقول یارب یارب من لم یفعل ذلك فهو کذا و کذا رواه الترمذی والنسائی وابن خزیمة فی صحیحه ورجاله ثقات. (اعلاء السنن ج ص ۲۰۹)

نور هم ډېر حديثونه سته د حافظ سيوطي رحمه الله مستقله رساله "فض الوعاء في احاديث رفع اليدين في الدعاء" هغه ده چه د مفصل څوښت په ليكلو سره موږ په سمي ز كړی حركه ..

تعالی احسن الجزاء

الجواب باسم ملهم الصواب د دعاء دوه ډولونه دي يو دا چه پرته له وظيفي د مخصوصو لفاظو مطلقاً د کوم حاجت غوښتنه. دويمه دا چه د وظيفي الفاظ که چيرته له کوم خاص وخت سره متعين وي او که مطلق وي. په احاديثو کښي د دعاوو د مواقعو له پلټنې څخه ثابتيږي چه د لاسونو پورته کول د احاديثو له مخي په اول ډول پورې اړه لري. په دويم ډول پورې هيڅ تعلق نه لري الا ما ورد فيه النص

لکه څرنګه چه تر اوداسه وروسته. جومات ته د ننوتلو او وتلو. کور ته د وتلو او ننوتلو. بيت الخلاء د ننوتلو او وتلو. د سفر ابتداء او انتهاء. موټر ته د سپريدو په وخت. بازارته د ننوتلو په وخت. د کوم شي د اخيستلو په وخت. دکوم مصيبت وهلي د ليدو په وخت. د مريض پوښتنه او داسي نورو امورو په اړه په ماثوره دعاګانو کښي هېڅوک د فع اليدينو قائل نه دي د جماع او انزال په وخت پورې تړلي دعاګاني هم منقول دي. په هغو کښي د لاسونو د پورته کولو حکم همداسي هم مستبعد دي له بي بي سره په لومړي خلوت کښي او د غلام. وينځي يا څناور د اخيستلو په وخت باندې راغلي دي چه د هغه د تندي ويښتان به په لاس کښي نيول کيږي او د دعاء به ويل کيږي چه (**اللهم انى اسئلك من خيرها وخير ما جبلتها عليه واعوذبك من شرها وشر ما جبلتها عليه**) په دې وخت کښي د لاسونو د پورته کولو په ځای د تندي د ويښتانو د نيولو حکم دي بلکه په دې صورت کښي لاسونه پورته کيدلی هم نه شي

همدارنګه د کوم فوري حاجت لپاره لنډه دُعا او د حا په غوښتني باندې د هغه لپاره په دُعائيه کلماتو کښي د لاسونو پورته کول ثابت نه دي بلکه د نبي کريم ﷺ دا عمل وو چه پرته د لاسونو د پورته کولو د دُعا غوښتونکي د اورولو په مقصد په لوړ آواز سره به ئې دا کلمات ويل چه

روى البخاري رحمه الله عن جرير رضي الله عنه قال كنت لا اثبت على الخيل فضرب النبي ﷺ فى صدرى حتى رأيت اثر اصابعه فى صدرى وقال اللهم اجعله هاديا مهديا.

په دې موقعه باندې نبي کريم ﷺ د حضرت جرير رضي الله عنه لپاره په دعا کښي د رفع يدين پر ځای د هغه په سينې باندې د لاس په وهلو سره دعائيه کلمات لوستل

د مثال په توګه باندې دا يوه واقعه را نقل شوی ده و که نه نو په احاديثو کښي د دې مسئلي په بنځي زيات دي چه نبي کريم ﷺ د چا له خوا څخه د دُعا په غوښتني باندې هغه ته په ور وړاندې سره لنډې دعائيه کلمې لوستلي. په دې مواقعو کښي د لاسونو نه پورته کول ثابت دي او د حضرت جرير رضي الله عنه په قصه کښي د لاسونو نه پورته کول مصرح دي للمنافاة الظاهرة بين الرفع و الضرب فى الصدر.

فقط والله تعالى اعلم ۳ ذيقعده ۹۹ هـ

قال رسول الله ﷺ

اذا سمعتم النداء فقوموا فانها عزمة من الله (رواه السيوطی عن الحلية)

ارشاد الانام

بجواب ازالة الاوهام

حديث. فقه. تعامل صحابه رضی الله تعالی عنهم او له څلورګوني مذاهبو څخه د دې ثبوت چه مقتديان به د اقامت د لومړي تکبير په اوريدو سره لمانځه ته بايد را ولاړ شي

- تاريخ تاليف ———— ۳ صفر. سنه ۱۳۷۲ هـ
- اول اشاعت ———— سنه ۱۳۷۹
- موضوع ———— مقتدی بايد د اقامت په کوم لفظ ويلو سره ودريږی

- په عقلي طريقې سره بحث
- د احاديثو په طريقې سره بحث
- د فقهي په طريقې سره بحث
- د صحابه کرامو رضی الله عنهم تعامل
- د فقهاء کرامو رحمهم الله نصوص
- د څلور واړه مذاهبو تعامل

د دې رسالې وروسته له تاليف نه يو څو کاپياني د ازالة الاوهام مؤلف ونورو حضرانو ته لېږل سوې وې په دې اراده چه دا فتنه په همدې ځای ختمه شی. له همدې وجهی نه يې هغه وقت کښې د هغې عمومي اشاعت او خپرونه ودريدلي وه ليکن متأسفانه چه دا سلسله ختمه نسود. لهذا سه کال ۱۳۷۹ کښې دا سنع او خپره شوه

بسم الله الرحمن الرحيم
حامداً و مصلياً و مسلماً

اما بعد بنده رشيد احمد لدهيانوي عفا الله عنه د پوهې او فراست د خاوندانو په خدمت کښې د دې خبرې څرګندونه کوي چه د فتنې په دې ډک دور کښې د دجل او الحاد وريځ په ټلور کنجه دُنيا باندې را خپره شوې ده. د ارتداد باد او طوفان عالمګير دی د صداقت بېړۍ د باطل د صرصر باد له موجونو څخه په لړزان دی د مسلمه امت بېړۍ د کفر او ارتداد خطرناکې کندې ته لويدلې دی د انګريزانو د وقار د ساتنې لپاره د انګريزانو د نبي غلامان د سيد الکونين. ختم المرسلين. آقائ نامدار (فداه ابي و امي) ﷺ مبارک نوم او د ناموسِ رسالت له دُنيا څخه د ختمولو منصوبې جوړوي. په داسې حالت کښې په مسلمانانو فرض دی چه ټول جزئي اختلافات پرېږدي او سره يو شي او د ناموسِ رسالت د ساتنې لپاره د خدای او د هغه د رسول ﷺ نوم په دنيا کښې د لوړ ساتلو لپاره. د خدای په زمکه کښې د خدای په مخلوق باندې د خدائي قانون د نافذولو لپاره. همدارنګه د خپل محبوب ملک پاکستان د استحکام او د خپل خان، مال، عزت او خويندو لونړو د عصمت او پردې د محفوظ ساتنې لپاره هر ډول عيش او آرام، سکون او راحت پرېږدي او سر تر پايه مستعد يعني تيار او سر په ورغوي کښې کښېږدي زمانې مونږ لره له دواړو اوږو نيولي يو او کشوي مو ليکن مونږ يو چه تر اوس پورې د غفلت له خوب څخه نه را ويښيږو ليکن په ياد ولرئ چه ((زمانه بهترين استاذ دی)) که چرېه خدای مکړه د مرزائي امت د منحوسو او سپيرو خوبونو تعبيرونه پوره شول نو په ياد ولرئ چه له مسلمانانو سره به تر دې زيات کومه معامله کيږي کومه چه به مشرقي پنجاب کښې تر سره شوه

نہ سمجھو گے تو مٹ جاؤ گے اے اربابِ پاکستان

تمہاری داستاں تک بھی نہ ہوگی داستانوں میں

افسوس او سل افسوسه چه مونږ تر اوسه پورې د زمانې په رفتار باندې پوه نه شولو او خپل منځي جزئي اختلافاتو باندې (هغه هم بالکل معمولي يعنې مستحب او مندوب مسائلو باندې) جګړې کوو او فتنې فسادونه برپا کوو نن زمونږ بعينه هغه حالت دی په کوم وخت کښې چه له عيسائيانو څخه بادشاهي لاندې کيدلې او د هغوی پادريان په دې وخت کښې د مسيح عليه السلام د بول و براز (غټې او وړې متيازې) په باره کښې پخپل منځ کښې مناظرې کولې. او همدغه حالات د مسلمانانو په لاس د دوی د اقتدار د واګو د سلب کېدو باعث وګرځېدل ــه

جب چلی بغداد میں تاتار کی تیغ نیام مفتیانِ شرع میں جاری تھی اک جنگِ کلام

ایک کہتا تھا کہ کوا ثلاث و سالم حلال دوسرا کہتا کہ کالی چونچ سے تا دم حرام

اس زمانے کے مؤرخ نے جو دیکھا تو کہا مفتیاں را مژدہ کارِ ملّت بیضا تمام

لیکن څه وکړو مجبوره یو، تر څو پورې چه د مسلمه امت د تعامل په خلاف بوه نه یوه مسئله را پورته نه شي تر هغه وخته پورې شهرت نه راځي عنایت الله مشرقي د ټولو مسلمانانو د قبلې سمت غلط او لمونځونو لره ئې د فاسد بللو له مخې د علامه لقب پیدا کړ چه غائبن ماتوونکی خواب ئې مونږ پخپلې رسالې «المشرفي علی المشرقی» کښې ورکړی دی او بیا د تعجب خبره دا ده چه د دې ډول د شهرت غوښتونکي حضرات د دې په ښکارولو سره چه دا مسئله تر ټولو مخکښې یواځې مونږ دا مسئله را پورته او حل کړې ده له عوامو څخه د مجدد د خطاب لاس ته راوړلو غواړي په داسې حال کښې چه د قبلې سمت. د کارغه حلال والی او حراموالی. د جُمعې دویم آذان په جومات کښې کیدل. په اقامت کښې د حی علی الفلاح د ویلو په وخت لمانځه ته را پورته کیدل او داسې نورې پوښتنې څو څو ځلې را پورته شوي دي او حقاني علماوو هغه فتنې په هم هغه وخت له منځه وړې دي اوس دا د تجدید یا نوي والي مدعیان یا خو د خپل جهالت له وجې د دغو فتنو په ماضي کښې له شویو فیصلو څخه ناخبره دي او یا د معلوم والي تر څنګ ځان په ناپوهي کښې د اچولو په ذریعې سره ځان مشهورول غواړي د دې سلسلې یوه سخته رساله «ازالۂ اوهام» ده چه په هغې کښې د دې د ثابتولو ناکام کوشش شوی دی چه کله مؤذن د اقامت ویلو په وخت کښې حی علی الفلاح ووائي نو د مقتدیانو لپاره به دې وخت دریدل په اتفاق سره سنت دي او له دې څخه مخکښې دریدل ګناه ده مونږ تر یوه وخته پورې خو دا بحث د بې فائدې ګڼلو له وجې دې خوا ته هیڅ توجه و نه کړه او په دې باره کښې چه کومې پوښتنې راتلې هغه مو هم ځنډولې البته په دی مضمون بانذې حیران خو خامخا وم

سر خدا کہ عابد و زاہد کسے نہ گفت در حیرتم کہ بادہ فروش از کجا شنید

اوس په داسې حال کښې چه دا فتنه له حد څخه زیاته شوه او د دې په باره کښې د پوښتنو یوه کوره زما به مخکښې پرته ده نو د مجبورۍ له مخې په نه زړه مې په دې باره کښې قلم را پورته کړ څرګنده دی وی چه په دې مسئله کښې په دریو طریقو سره بحث او استدلال کیدلی شي عقل. حدیث. فقه لهذا په دریواړو طریقو سره لنډ او په قدر د ضرورت لیکنې کړې

بحث په طریقه د عقل

شرعاً. عرفاً. وضعاً لنډه دا چه د هر حسب له مخې امام امیر دی. د لمانځه فتمول د هغه په اختیار کښې دی. له دی امله اقامت او د خلکو دریدل دواړه د امام تبع دي د خلکو دریدل د

اقامت له یوه لفظ سره هم تړاو نه لري. البته په اقامت کښې د امام امر د اقامه الصلوة اعلام یا خبرداري ده. د دې لپاره د مقیم د الله اکبر په ویلو سره مقتدي پوهیږي چه امام د اقامت صلوة امر کړی دی لهذا د امام د امر د په ځای کولو لپاره باید فوراً خلک ودریږي

بحث په طریقه د حدیثو

د حدیثو دذخیرې له پلټنې څخه هم دا څرګندیږي چه د اقامت له هیڅ یوه لفظ سره د خلکو د دریدو هیڅ تعلق نشته بلکه دا دواړه د امام تابع دي لکه څرنګه چه د صحیح مسلم له دې روایت څخه ښکاره ده چه اقامت د امام تابع دی

عن جابر بن سمرة ﷛ قال كان بلال ﷛ يؤذن اذا دحضت الشمس فلا يقيم حتى يخرج النبي ﷺ فاذا خرج الامام اقام الصلوة حين يراه. (مسلم)

او په دې حدیث کښې مذکور دي چه د خلکو دریدل هم د امام تابع دي **عن عبدالله بن ابي قتادة عن ابيه ﷛ قال قال رسول الله ﷺ اذا اقيمت الصلوة فلا تقوموا حتى تروني. (بخاري)**

څرګنده شوه د خلکو دریدل د اقامت په له یوه لفظ سره تعلق نه لري چنانچه حافظ ابن حجر عسقلاني ﷫ په فتح الباري کښې فرمايي

وقوله حتى تروني تسويغ للقيام عند الرؤية وهو مطلق غير مقيد بشيء من الفاظ الاقامة ومن ثم اختلف المشائخ فيه كما سيأتي.

د مقیم (اقامت ویونکي) الله اکبر ویل د اعلان دی چه د لمانځه د اقامت امر شوی دی. په دې باندې دا حدیث دلیل دی

عن عبد الرزاق عن ابن جريج عن ابن شهاب ان الناس كانوا ساعة يقول المؤذن الله اكبر يقومون الى الصلوة فلا يأتي النبي ﷺ مقامه حتى تعتدل الصفوف. (فتح الباري)

او امام سیوطي ﷫ له حلیه ابي نعیم څخه روایت کړی دی **اذا سمعتم النداء فقوموا فانها عزمة من الله.** د دې حدیث په شرح کښې علامه مناوي ﷫ فرمايي **اى اسعوا الى الصلوة او المراد بالنداء الاقامة والعزمة بالفتح الامر.**

اوس دا سوال پاتې شو چه کله حضرت بلال ﷛ به د نبي کریم ﷺ د وتلو وروسته اقامت وایه او صحابهٔ کرام رضی الله عنهم د اقامت تکبیر لره د نبي کریم ﷺ د وتلو خبرداری ګڼله او دریدل نو د **(اذا اقيمت الصلوة فلا تقوموا حتى تروني)** څه مطلب شو؟ ځکه چې له دی حدیث څخه څرګندیږي چه اقامت د نبي کریم ﷺ تر وتلو مخکښې ویل کیده نو د اقامت تکبیر د نبي کریم ﷺ د خروج اعلام

نه نو د دې لپاره د خلکو دریدل ئې د نبي کریم ﷺ له خروج (وتلو) سره متعلق کړ؟ د دې خواب دا دی چه په ابتداء کښې حضرت بلال رضی الله عنه کله کله د نبي کریم ﷺ تر وتلو مخکښې اقامت وایه نو د دې به اوره دا "اذا اقیمت الصلوة" وویل شول چنانچه په فتح الباري کښې دی

و بان صنیعهم فی حدیث ابی هریرة رضی الله عنه کان سبب النهی عن ذلك فی حدیث ابی قتادة رضی الله عنه و انهم کانوا یقومون ساعة تقام الصلوة ولو لم یخرج النبی ﷺ فنهاهم عن ذلك.

وروسته د حضرت بلال همدغه معمول شو چه د نبي کریم ﷺ تر وتلو وروسته به ئې اقامت وایه لکه ځرنګه چه د مسلم شریف په تیر شوي حدیث کښې ښکاره دی لهذا تر دې وروسته به خلک له دې وجې دریدل چه د اقامت له تکبیر ځخه به دا خبرداري وه چه نبي کریم ﷺ را وتلی دی لکه ځرنګه چه د عبد الرزاق په حدیث کښې تیر شول

لنډه دا چه امام که له جومات ځخه د باندې وي یا له محراب سره نژدې وي په هر صورت کښې ئې د خلکو دریدل د امام له دریدلو سره تړلی دی

د همدې لپاره په فیض الباري شرح د بخاري کښې فرمایي **(ان الامام ان کان خارج المسجد ینبغی للمقتدین ان یقوموا التسویة الصفوف اذا دخل المسجد وان کان فی المسجد فالمعتبر قیامهٔ من موضعه).**

او امام مالک په موطاء کښې فرمایي **(لم اسمع فی قیام الناس بحد محدود الا انی اری ذلك علی طاقة الناس فان منهم الثقیل والخفیف).**

له دې ځخه ځرګنده شوه چه د خلکو دریدل د اقامت له هیخ یوه لفظ سره نه دی تړلی لیکن صحابهٔ کرامو رضوان الله علیهم چونکه د اقامت تکبیر د امام د دریدلو علامه ګڼله نو ځکه د هغوی تعامل په دې ډول باندې وو چه د الله اکبر د لفظ په اوریدو سره به و دریدل

د امام له وتلو ځخه مخکښې د دریدلو ممانعت کوم چه په حدیث کښې راغلی دی هغه هم تنزیهي دی د لاندینې دلائلو له مخې دا خبره ځرګندیږي

۱ - په فیض الباري شرح د بخاري کښې دي **(اما القیام قبل رؤیته فعده عبثاً کما قال مرةً اربعوا علی انفسکم انکم لا تدعون اصم ولا غائبا حین راهم یبالغون فی الجهر فلیس فیه ان الجهر ممنوع کما فهمه بعضهم بل فیه ایذان یکون الجهر عبثاً فهکذا القیام من قبل)**

۲ - حافظ ابن حجر عسقلاني رحمه الله په فتح الباري کښې فرمایي **واما حدیث ابی هریرة رضی الله عنه الآتی قریباً بلفظ اقیمت الصلوة فسوی الناس صفوفهم فخرج النبی ﷺ ولفظهٔ فی مستخرج ابی نعیم فصف الناس صفوفهم ثم خرج علینا ولفظهٔ عند مسلم اقیمت الصلوة فقمنا فعدلنا الصفوف قبل ان یخرج الینا النبی ﷺ**

فانی لقائم مقامه الحدیث وعنه فی روایة ابی داؤد ان الصلوٰة کانت تقام لرسول الله ﷺ فیأخذ الناس مقامهم قبل ان یجیء النبی ﷺ فیجمع بینه وبین حدیث ابی قتادة رضی الله عنه بان ذٰلک ربما وقع لبیان الجواز.
همدا ډول مضمون په عمدة القاري او داسې نورو کښې هم شته له دي څخه ثابته شوه چه د امام له وتلو څخه مخکښې هم دریدل جائز دي له دې امله لا محاله نهي په تنزیه باندې محمولیږي

۳- علامه بدر الدین عینی رحمه الله په عمدة القاري کښې فرمایي قال العلماء والنهی عن القیام قبل ان یروه لئلا یطول علیهم القیام. او په فتح الباري شرح د بخاري کښې دي فنهاهم عن ذٰلک لاحتمال ان یقع له شغل یبطئ فیه عن الخروج فیشق علیهم انتظاره.
له دی څخه حرګنده شوه چه دا نهی محض د شفقت پر بناء ده
د ټولو حدیثونو خلاصه دا شوه چه د امام له دریدو څخه مخکښې د خلکو دریدل مکروه تنزیهي دی نتیجه دا ده چه خلک د امام تر دریدو وروسته ودریږي او د امام د دریدلو اعلام خبرداري، د اقامت له شروع (د الله اکبر له لفظ) څخه کیږي د دي لپاره مقتدي دي باید د الله اکبر د لفظ په اوریدو سره ودریږي په همدې باندې د صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم اجمعین تعامل وو
عن کهمس قال قمنا الی الصلوٰة بمنی و الامام لم یخرج فقعد بعضنا فقال لی شیخ من اهل الکوفة ما یقعدک قلت ابن بریدة قال هٰذا السمود فقال لی الشیخ حدثنی عبد الرحمٰن بن عوسجة عن البراء بن عازب رضی الله عنه قال کنا نقوم فی الصفوف علی عهد رسول الله ﷺ طویلا قبل ان یکبر الخ قال ابو الحسن السندی هٰذا لا یدل علی ان قیامهم کان لانتظار النبی ﷺ بل یجوز ان یکون بعد حضوره ﷺ (فتح الودود) وقال فی البذل فثبت بهٰذا ان القیام فی انتظار الامام غیر منهی عنه وثبت ان ما قال ابن بریدة رضی الله عنه ان هٰذا السمود المنهی عنه غیر صحیح. (بذل المجهود)

بحث د فقهې په طریقې سره

لکه څرنګه چه په حدیثو کښې ئې د خلکو دریدل د امام د دریدلو تابع وګرځوه د دی لپاره په فقهی کښې ئې هم همدا معمول نه بللی دی چنانچه په عالمګیری کښې دی
فاما اذا کان الامام خارج المسجد فان دخل المسجد من قبل الصفوف فکلما جاوز صفا قام ذٰلک الصف و الیه مال شمس الائمة الحلوانی و السرخسی و شیخ الاسلام خواهر زاده و ان کان الامام دخل المسجد من قدامهم یقومون کما رأوا الامام. همدا مضمون په رد المحتار، بدائع الصنائع او شمس الحقائق کښې هم شته. په بدائع کښې دا عبارت هم شته ولان القیام لاجل الصلوٰة و لا یمکن اداءها بدون

الامام فلم يكن القيام مفيداً.

له دغو عبارتونو څخه څرګنده شوه چه د خلکو دريدل له اقامت سره هيڅ تړاو نه لري بلکه د امام د دريدلو تابع دي چنانچه پخه د ازالة اوهام مؤلف هم دا تسليم کړی دی او د ازالة اوهام په اولسم (۱۷) مخ کښې فرمايي "دا د دې لپاره چه د جماعت لمونځ پرته له امام څخه ناممکن وي او خلک د لمانځه لپاره دريږي نو د امام له دريدلو پرته دريدل لا حاصل او دا د مسلمان شان نه دی چه په لا حاصل (بې فائدې کار) پسې شي" نو څرګنده شوه چه د امام د ريدو په حالت کښې د مقتدي په دريدلو کښې هيڅ کراهيت نشته اګر که له اقامت څخه مخکښې وي

بله دا پوښتنه پاتې شوه چه که چيرته امام په جومات کښې موجود وي نو هغه به د اقامت په کوم لفظ باندې دريږي چه د هغه په متابعت کښې مقتدي هم د هغه لفظ په اوريدو سره ودريږي په دې باره کښې چونکه په حديث کښې کوم حد نه دی ټاکل شوی د دې لپاره امام مالک رحمه الله او جمهورو علماوو کوم حد نه دی ټاکلی البته د قامت لومړي تکبير لره د اعلام په ګڼلو سره هغو د اقامت له ابتداء څخه دريدل مستحب ګڼلی دی علامه بدر الدين عينی رحمه الله په عمدة القاري کښې فرمايي **فلهب مالك وجمهور العلماء الى انه ليس لقيامهم حد ولكن استحب عامتهم القيام اذا اخذ المؤذن في الاقامة.**

سعيد بن المسيب او عمر بن عبد العزيز رحمهما الله دا خيال وکړ د اعلام تکبير د امام په قيام پورې اړه لري، همدارنګه د صحابهٔ کرامو رضوان الله عليهم تعامل هم په همدې باندې دی چه د الله اکبر د لفظ په اوريدو سره به دريدل له دې امله د مؤذن د الله اکبر په ويلو سره د دريدلو د وجوب قول کړی دی۔

وعن سعيد بن المسيب وعمر بن عبد العزيز رحمهما الله تعالى اذا قال المؤذن الله اكبر وجب القيام واذا قال حي على الصلوة اعتدلت الصفوف واذا قال لا إله الا الله كبر الامام. (عمدة القاري)

له امام اعظم رحمه الله څخه د حی علی الفلاح په وخت د دريدلو مندوب والی راغلی دی ليکن له دې څخه دا مقصد نه دی چه له دې څخه مخکښې دريدل د مندوب خلاف دی بلکه له دې څخه ناوخته دريدل ئې د ندب خلاف ګڼل منظور دي

قال الطحاوى رحمه الله (تحت قوله والقيام لامام ومؤتم الخ) والظاهر انه احتراز عن التأخير لا التقديم حتى لو قام اول الاقامة لا بأس وحرر. (طحاوى على الدر المختار)

له حی علی الفلاح څخه مخکښې د دريدلو د کراهيت قول نه له امام څخه چيرته منقول دی او نه له حنفي مشائخو څخه د در المختار د باب الاذان جزئيه **(دخل المسجد والمؤذن يقيم قعد الى قيام**

الامام في مصلاه) او په دې باندې چه په شامیه کښې له مضمراتو څخه د هندیه په واسطه را نقل کړې دی **(ویکره له الانتظار قائما ـ الخ)** همدارنګه طحطاوي علی مراقی الفلاح کې هم د مضمراتو جزئیه راغلې ده دا جزئیات له هغه صورت سره مخصوص دي چه امام دریدلی نه وي یا له جومات څخه د باندې وي په دې باندې څو دلائل وجود لري

۱- د دې عباراتو له سیاق څخه دا تخصیص ښکاره دی

۲- په در مختار کښې **(الی قیام الامام)** لفظ د دې وضاحت کوي

۳- په شامیه او طحطاوي کښې چه د مضمراتو کومه جزئیه ده په هغې کښې د انتظار لفظ قرینهٔ بیّنه ده

۴- همدا صورت د مذکوره حدیثونو مطابق دی چه د خلکو د دریدلو تعلق د امام له دریدلو سره دی نه د اقامت د الفاظو سره

۵- علامه طحطاوي رحمه الله **(و القیام لامام و مؤتم)** لاندې فرمایلي دي **(و الظاهر انه احتراز عن التأخیر ـ الخ)** په داسې حال کښې چه د مراقی الفلاح په حاشیه کښې پخپله هم له مضمراتو څخه د کراهیت د جزئیې تر نقل کولو وروسته کراهیت لره په ډېر اهتمام سره بیانوي او وئي فرمایل **(و الناس عنه غافلون)** نو لا محاله د علامه طحطاوي دواړه قولونه له تدافع او تعارض څخه د ساتلو لپاره ضروري شوه چه د دواړو محمل جلا جلا شي

۶- که چیرته له حی علی الفلاح څخه مخکښې دریدل مطلقاً مکروه وای نو د امام له جومات څخه د باندې د راتللو په صورت کښې د امام په لیدلو سره دریدل (اګر که مؤذن حی علی الفلاح ته نه وي رسیدلی) به مندوب نه وای له دې څخه څرګنده شوه چه دکراهیت جزئیه د امام له عدم قیام سره مخصوصه ده او بیا دا کراهیت هم تنزیهي ده. د در مختار د حاشیې د باب الاذان په آخر کښې طحطاوي رحمه الله فرمایي **(قوله قعد) لم یبین حکمهٔ و الظاهر انه مندوب**. بیا په کراهیت تنزیهي کښې هم طحطاوي صاحب اعتراض کړی دی **و فیه ان قیامه تهیؤ للعبادة فلا مانع منه (طحطاوی علی الدر المختار ج۱ ص۱۸۹)**

لنډه دا چه د امام اعظم رحمه الله مذهب دا دی چه تر حی علی الفلاح پورې دریدل مندوب دي او له دې وروسته دریدل د ادبو خلاف دی. مخکښې دریدل خلاف نه دي او که چیرته امام و نه درید یا له جومات څخه د باندې وو نو د دریدلو کراهیت له حنفي ائمه وو څخه منقول نه دي البته حنفي مشائخو په دې صورت کښې دریدلو ته مکروه تنزیهي ویلي دي لیکن علامه طحطاوي رحمه الله په دې باندې اعتراض کړی دی پس حنفي مشائخ د دې په تنزیهي کراهیت کښې مختلف دي

که چیرته علی سبیل التنزل د امام طحطاوي رحمه الله د تصریح خلاف د امام اعظم رحمه الله د قول هم هغه مطلب را واخلو کوم چه مؤلف په ازالهٔ اوهام کښې را اخیستی دی نو بیا په دې صورت کښې لاندینی خبرې د غور قابلې دي

۱ به مندوب باندې اصرار او په پرېښودونکي باندې ئې انکار گناه او بدعت دی

كما صرح به الطيبي في شرح المشكوة تحت حديث ابن مسعود رضي الله عنه في التزام الانصراف عن اليمين بعد الصلوة ما نصهٔ فيه ان من اصر على مندوب وجعله عزماً ولم يعمل بالرخصة فقد اصاب منه الشيطان.

په تنویر الابصار کښې دې مسئلې لره په آدابو کښې ذکر کړې ده او په در مختار کښې د ادب تعریف په دې الفاظو سره کوي

تركه لا يوجب اساءة ولا عتابا كترك سنة الزوائد لكن فعله افضل او په فیض الباري شرح د بخاري کښې دي **و كيف ما كان ليست المسألة من مسائل نفس الصلوة بل من الآداب فان قام احد قبله لا يكون عاصياً.**

۲- د لمانځه له آدابو څخه دا هم دی چه د قد اقامت الصلوة د ویلو په وخت امام تکبیر تحریمه ووائي لیکن د یوه عارض له وجې تأخر افضل دی هغه عارض دا دی چه مؤذن به تکبیر تحریمه کښې له امام سره شاملیدلی شي په در مختار کښې دي

و شرع الامام في الصلوة مذ قيل قد قامت الصلوة ولو اخر حتى اتمها لا بأس به اجماعاً و هو قول الثاني و الثلاثة وهو اعدل المذاهب كما في شرح المجمع لمصنفه و في القهستاني معزيا للخلاصة انه الاصح او په رد المحتار کښې دي **(قوله انه الاصح) لان فيه محافظة على فضيلة متابعة المؤذن واعانة له على الشروع مع الامام.**

همدارنګه د دریدو په مسئله کښې هم د یوه عارض له وجې کوم چه د عوامو د لحاظ له مخې لکه واجب داسې دی له اقامت څخه مخکښې دریدلو ته افضل ویل کیږي او دا عارض د صفونو د برابرولو اهتمام او تاکید او په عوامو کښې سستو لی او تکاسل (لټي) ده

که چیرته وویل شي چه په موطاء امام مالک رحمه الله کښې روایت دی چه حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله تعالی عنهما تر اقامت وروسته صفونه برابرول نو خواب ئې دا دی چه د هغو تر اقامت وروسته د صفونو برابرول د عذر له وجې وو دا هیچرته هم ثابت نه دی چه خلک به اول منبسر ثبت پرک ناست وو او د حی علی الفلاح په وخت به ودریدل او بیا به ئې صفونه برابر کړل بلکه پوره ثابت شول چه په صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم اجمعین کښې تعامل دا وو چه د الله اکبر د لفظ په اوریدو سره به دریدل او د صفونو برابرول به ئې شروع کړل بیا که چیرته د اقامت تر پوري صفونه برابر نه شول نو د [illegible] تکبیر تحریمه تر منځ چه [illegible] به د همدی عمر له

وجي وو. په دې کښې هيڅ کراهت نشته. په خلاف د دې صورت چه لوړی دی نه امام سره حلال سي وي او تر اقامت وبلو وروسته دې د صفونو برابرول شروع کړي نو دا جلا والی د اقامت او تکبير تحريمه تر منځ پرته له عذر څخه دی نو ځکه مکروه دی

۳ لاندني شيان له آدابو څخه دي

۱. د حی علی الفلاح په وخت کښې دريدل

۲. د اقامت څواب ورکول

۳ د قد قامت الصلوة په وخت د امام لپاره تکبير تحريمه ويل

٤ د مقتدی تکبير تحريمه د امام له تکبير تحريمه سره متصل کيدل

٥ تر تکبير تحريمه مخکښې إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَ الْأَرْضَ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِينَ ويل

٦ د مسدد قرائت له شروع کولو څخه مخکښې د مقتدي له ثناء څخه فارغيدل او داسې نور

نه دغو سره د صفونو برابرول هم ډير مؤکد يا ضروري دی. ښکاره خبره ده چه دا ټول آداب په يوه وخت سره څنګه ادا کيدلی شي له دې وجې خامخا د څينو آدابو پريښودل لازم راځی

٤- د صفونو د برابرولو په غرض سره په دوه ادبونو .د حی علی الفلاح په وخت دريدل. او د قد قامت الصلوة په وخت د امام لپاره تکبير تحريمه ويلو کښې بو ئی خامخا پريښودل کيږی پس لوړی په ادا کولو او د دويم په پريښودلو کښې د ترجيح وجه څه ده؟

٥ بورتني دواړو ادبونو په ځای کول لکه څرنګه چه متکل وو د دې لپاره د حی علی الفلاح په وخت د دريدلو ادب امت پريښود او په دويم بندی ئی عمل جاري وساته اوس په ټولو اسلامي ملاو کښې په تنفی سره معمول به ادب لره متروک او متروک لره معمول به په جوړولو او په دې باندی زور اچول او د فتنې د پيدا کولو څه ضرورت دی؟

دا ټولی خبری مې بواخی علی سبيل الفرض ولیکلی او که نه نو د ندب د معنی حقيقت پوره د علامه طحطاوی رحمه الله په الفاظو کښې تير شول شه له حی علی الفلاح څخه تر نه کول د دادو نه جملی څخه دی. نه دا چه له دې څخه مخکښې دريدل د ادبو خلاف دی

تر دې وروسته د ازالة الاوهام د رسالې د حقيقت را ... سره کول ... نو خرګند دی وی چه د رسالې زياتره برخه ... تر کومه څه ... د ... مضمون دی ... د مصنف له دعوی سره نړی تعلق هم نه لري. د ... مطلب د دی ... وو او نه د ... د ... د رسالې ... د تعلق کولو تکلف پوره کړی وی ... [illegible]

چه د ده د دعوې ثابتوونکي وي.

تر دې وروسته د فقهې د کتابونو عبارتونه دي چه په هغو کښې تصريح دی چه په حی علی الفلاح باندې خلک بايد ودريږي ليکن په هغو کښې چيرته هم دا نه دي راغلي چه په دې وخت کښې دريدل مسنون دي او تر دې مخکښې گناه دی بلکه فقهاوو رحمهم الله تعالى دا په دې معنى سره په ادابو کښې شمار کړی دی چه له دې څخه تاخير و نه شي چه بيان ئې پورته ليکل شوی دی

له دې وروسته د فقهې هغه عبارتونه دي چه په هغو کښې د امام په نه موجودوالي کښې دريدلو لره مکروه ليکلی دی دا عبارات هم د ده له دعوې سره هيڅ سر او کار نه لري

مخکښې حضرت مصنف صاحب فرمايي:

((سره له دې چه په امامانو کښې سل گونه اختلافات دي ليکن د اقامت په ناستې سره د اوريدلو په سنت والي کښې د هيڅا اختلاف نشته. امام مالک، امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمهم الله او د دوی متبعين ټول د دې د سنت والي قائل دي او د احنافو د امامانو تصريحات د کفايت له اندازې څخه زيات پورته نقل شوي دي))

معاذ الله څومره لوی بهتان عظيم دی د ملت په بزرگانو باندې مونږ له عمدة القاري، فتح الباری او داسې نورو د حديثو له شروح څخه په تفصيل سره بيان کړل چه ځينې حضرات په اقامت کښې د الله اکبر د لفظ په ويلو سره دريدلو ته واجب وائي او د امام مالک رحمه الله په نزد د دريدو هيڅ حد نشته له موطاء څخه د ده قول هم پورته راوړل شو او مونږ د حديثو له مخې ثابته کړه چه د صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم عمل په همدې باندې وو چه په اقامت کښې د الله اکبر د لفظ په اوريدو سره به دريدل بيا نادره خو دا ده چه د احنافو فقهاوو رحمهم الله خو دا په آدابو کښې شماروي هغه هم د ترک تاخير په معنی سره. ليکن د ازالهٔ اوهام مؤلف په فقهاوو باندې د سنيت د قول الزام لگوي او له نورو ائمهٔ کرامو څخه د کومې تصريح يا اشارې له نقل کولو پورته په هغو باندې خپلې نظريه ور اړوي له دې څخه لوی ظلم به څه وي؟ او په حقيقت کښې خو دا ظلم پخپل نفس باندې دی

مخکښې فرمايي

((اوس پاتې شو د ځينو ناپوهانو دا جاهلانه اعتراض چه که چيرته د اقامت په وخت کښې خلک ناست وي او په حی علی الفلاح يا تر دې وروسته ودريږي نو صفونه به کله جوړږي؟ د دې ازاله هم له احاديثو او د ائمه وو له تصريحاتو څخه واخلئ))

له دې وروسته ئې د موطاء دوه حديثونه نقل کړي دی چه په هغو کښې راغلي چه حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهما تر اقامت وروسته د صفونو د برابرولو انتظار کوه د دې خو مونږ مخکښې ورکړی دی چه له دغو حديثونو څخه د هيچرته هم نه دی ثابته چه خلک به مخکښې

خخه په آرام سره به تیت پرک ناست وو او له اقامت څخه وروسته به ئې د صفونو برابرول شروع کړل بلکه صحابهٔ کرام رضوان الله علیهم اجمعین د عمل له طرز څخه ثابته شوې ده چه د اقامت له پیل څخه به ئې د صفونو برابرول شروع کړل اګرکه د صفونو برابرول به کله کله د اقامت تر ختمیدو پورې هم اوږد شو

حضرت علامه با لکل په آخر کښې په حاشیه باندې داسې خبره لیکلې ده چه کومه چه د ده د لیاقت د پردې پاتې برخه هم څیرلې ده او مرکب جهالت ئې ور پاشلې ده مطالعه ئې کړی **قال محمد ینبغی للقوم اذا قال المؤذن حیّ علی الفلاح ان یقوموا الی الصلوٰة الخ.**

په حاشیه کښې لیکي.

«څینو حضراتو ته د امام د (ینبغی) لفظ په شبهه کښې وا نه چوي له دې امله د دې معنی د علامه شامي رحمه الله له ژبې څخه واورئ چه فرمایي **ینبغی فی عرف المتأخرین غلب استعماله فی المندوبات واما فی عرف القدماء فاستعماله فی عام حتی یشمل الوجوب ایضاً.**

له حضرت علامه څخه مونږ دا پوښتنه کوو چه د امام محمد رحمه الله قول «ینبغی» لره تاسو په «یندب» باندې محمول کوئ او که په «یجب» باندې که چیرته په «یندب» باندې محمول وي نو د دغې دوه لیکي حاشیې بلکه د دوو صفحو د کتاب چاپولو څه ضرورت وو؟ او که چیرته ئې په «یجب» باندې محمول کوئ لکه څرنګه چه د بیان له طرز څخه مو څرګندیږي نو بیا مو دعوی خاص ده او دلیل مو عام

مونږ اګر که د «ینبغی» د لفظ په اړه د څه لیکلو ضرورت نه لرو څکه چه دا د مدعي فریضه ده البته مونږ دا خبرداري ورکوو چه ټولو فقهاء کرامو رحمهم الله دې مسئلې لره په آدابو کښې شمار کړې ده د دې لپاره دلته «ینبغی» په معنی د «یجب» سره هیڅکله نه شي کیدلی

د دویم سوال په څواب کښې لیکي

«داسې شرعي مسئلې ته چه په هغې کښې د هیڅ یوه فرد اختلاف نه وي بدعت او حادث ویل سخت حرام دي»

مونږ پورته دا ثابته کړې ده چه په دې کښې اختلاف شته او دا د جمهورو په خلاف ده همدارنګه تر حی علی الفلاح پورې یا له حی علی الفلاح څخه وروسته دریدل او دا د ادب خلاف بلل او دې ته بدعت ویل اګر که ګناه ده لیکن له دې څخه محکښې دریدلو ته د ادب خلاف ویل لنډ نظرې او سنت یا واجب ورته ویل او په دې باندې اصرار او په تارک باندې ئې انکار کول بدعت او ضلالت دی

مخکښې فرمایي

،، د نبي كريمﷺ وينا ته يا په هغه باندې عمل كوونكي ته د عمل كولو له وجې معاذ الله د ذلت په سترګه کتل کفر دی،،

په دې عبارت کښې مؤلف دا دعوه کړې ده چه په حی علی الفلاح باندې دريدل د نبي كريمﷺ مبارکه ويت ده په داسې حال کښې چه دا په سيد الكونينﷺ باندې دروغ او بهتان دی له کوم ضعف څخه ضعيف حديث څخه هم دا نه ده ثابته نبي كريمﷺ فرمايلي دي **من كذب علي متعمداً فليتبوأ مقعده من النار.** پس د تاليف په شوق کښې له ځانه حديث جوړوونکی او په نبي کريمﷺ باندې دروغ لګوونکی دي بايد خپل موعود ځای د ورتلو ته انتظار وباسي (اعاذنا الله منه)

مونږ په آخر کښې له مؤلف څخه يواځې د لاندينيو دريو پوښتنو ځوابونه غواړو

۱. کوم له ضعيف څخه ضعيف حديث وړاندې کړی چه په هغه کښې دا راغلی وي چه د امام په موجودوالي کښې دې مقتديان بايد په حی علی الفلاح باندې ودريږي مونږ له يوه قولي حديث څخه دا ثابته کړې ده چه په اقامت کښې دې بايد د الله اکبر د لفظ په ويلو سره خلک ودريږي او له يوه فعلي حديث څخه مو واضحه کړې ده چه صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم به په اقامت کښې د الله اکبر د لفظ په اوريدو سره دريدل

۲. له امام اعظم څخه کوم له ضعيف څخه ضعيف روايت را وښايي چه ده مبارک له حی علی الفلاح څخه مخکښې دريدلو څخه منع کړې وي يا ئې دا مکروه بللی وي

۳. د فقهي د يوه کتاب څه عبارت وړاندې کړی چه په هغه کښې په حی علی الفلاح باندې د دريدلو سنت والی راغلی وي ټول فقهاء کرام ئې مندوب لیکي او به آدابو کښې ئې ذکر کوي سنت هيڅوک هم نه ورته وايي او مندوب هم په دې معنی چه له دې څخه تاخير مه کوی

په آخر کښې له مؤلف څخه دوسم ځل هيله ده چه د اوږدو او ګنو تقريرونو په ځای په لنډه توګه د دغو دريو پوښتنو ځوابونه راکړی او دا غوښتنه هم ده چه که چيرتې د جُمعې د آذان به باره کښې مو هم د څه ليکلو اراده وي نو هغه هم ژر چاپ کړی تر څو چه ستاسو د حضور له قطعي دلائلو په مطالعې باندې مونږ هم مشرف شو فقط والله الهادي الى سبيل الرشاد والعاصم من ظلمات الفتن والفساد.

۳صفر ۷۲ هـ

باب استقبال القبلة

حدّ الانحراف عن القبلة (له قبلې څخه د انحراف اندازه)

سوال يو جومات د قبلې له سمت څخه ډېر منحرف (ګرځېدلی) دی د داسې جومات شرعي حکم څه دی؟ بينوا بيان شافياً توجروا اجراً وافياً

الجواب باسم ملهم الصواب له بيت الله څخه تر پنځه څلويښتو درجو پورې انحراف د لمانځه مفسد نه دی له دې څخه زيات انحراف مفسد دی لهذا د رياضياتو له کوم عالم څخه معلومات وکړئ چه دا جومات له قبلې څخه څومره درجې منحرف دی که چيرته کوم رياضي پوه په لاس در نه شي نو د قبلې خوا ته د ديوال اوږدوالی او قطب نما پرې کښېږدی او د ديوال د دواړو خواوو تفاوت فرق، په ډېر احتياط سره اندازه کړئ او احقر ته ئې را وليږئ د ديوال د اوږدوالي او شمالي او جنوبي تفاوت د اندازه کولو لپاره د کوم پوه او معتبر شخص ضرورت دی فقط والله تعالی اعلم

دربيع الآخر اوله ۱۴ ـ۷ هجری

د شکاګو د قبلې سمت

سوال په شکاګو کښې لمونځ بايد کومې خوا ته ادا شي؟ دلته په دې کښې اختلاف دی. او ستاسو فيصلې ته خلک انتظار دي

الجواب باسم ملهم الصواب مکه مکرمه طول شرقي = ۳۹/۹ عرض شمالي = ۲۱/۴

شکاګو (امريکه) طول غربي = ۸۷/۸ عرض شمالي = ۴۲/۸ سمت قبله = ۴۸/۴ له **شمال** څخه د مشرق خوا ته

مم عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول .

مس سمط قبله - جم عرض موقع مس فرق طول قم (عرض موقع - عرض البلد)

۴۰۶۸ ، + ۷۸۶۴ (-) = ۱۹۳۲ ، (-) = ۳۲ / ۷ (-) = عرض موقع - ۸ / ۴۲ =

۵ ۷۵ (-) ۹۲۵۱ ،۱ + ۱۱۱۹ /. + ۱۴۱ / .(-) = ۵۱۱ /. / . = ۴ / ۴۸ .

خبرداری څرګنده شوه چه هلته خلک د مشرق خوا ته مخ اړوی او لمونځ کوي کوم چه بالکل غلط دی خلکو ته د قبلې د صحيح سمت د ورښودلو بندوبست وکړی

فقط والله تعالی اعلم

درمضان المبارک شروع ۱ ـ هجری

د هوستن د قبلې سمت

سوال د تیکساس (U.S.A) د ښار هوستن (Houston) کښې زما زوی زده کړه کوي لهذا د مهربانۍ له مخې د هغه ځای د قبلې صحیح سمت معلوم کړی او را وئې لیږی چه څومره کیدلی شي خواب زر راکړی الله تعالی دې تاسو ته جزائے خیر درکړي

الجواب باسم ملهم الصواب د هوستن د ښار د قبلې سمت له شمال څخه مشرق خوا ته په ۴۵ درجې او ۳۲ دقیقو باندې پروت دی، یعنې د شمال او مشرق تقریباً په منځ کښې واقع دی

مکه مکرمه ، طول شرقی = ۹ / ۳۹ عرض شمالی = ۴ /۲۱.

هوستن طول غربی = ۲ / ۹۵ ، عرض شمالی = ۸ / ۲۹ؤ سمت قبله = ۵/ ۴۵ .

مم عرض موقع = مم عرض مکه جم فرق طول .

مس، سمت قبله جم عرض موقع مس فرق طول، قم (عرض موقع – عرض البلد)

۴۰۶۸ / + ۸۵۰۲/ آ (- ۷ = ۲۵۷۰ / . (-/ = ۲۹ (-) عرض موقع - ۸ / ۲۹ = ۱۸ / ۵۸ (-)

۱/ ۹۴۱۸ + ۱/ ۹۹۸۵ / ۱ (-) + ۰۶۷۸ (-) = ۸۱ .. / = ۴۵۶۵ ، له شمال نه د مشرق طرفته

فقط و الله تعالی اعلم ۴ رجب المرجب ۹۳ هجری

د نیویار د قبلې سمت

سوال د نیویارک د قبلې سمت وښائی، دلته خلک له مشرق څخه لس درجې د جنوب خوا ته مخونه اړوي؟

الجواب باسم ملهم الصواب دا سمت غلط دی، د لاندیني صحیح سمت خلکو ته تبلیغ او خپرونه وکړئ

مکه مکرمه ، طول شرقی = ۹ / ۳۹ عرض شمالی = ۴ /۲۱.

نیویارك طول غربی = ۷۴/۱۰، عرض شمالی = ۴۰/ ۴۸ سمت قبله = ۵۸/ ۲۲ له شمال څخه مشرق خوا ته

مم عرض موقع = مم عرض مکه جم فرق طول

مس، سمت قبله = جم عرض موقع مس فرق طول قم (عرض موقع – عرض البلد)

۶۴۰۷۹ + ۶۶۱۰۴ آ (-) - ۶۰۱۸۳ ۰ (-) - ۴۸/ ۴۳ (-) - عرض موقع - ۴۰/ ۴۸ - ۸۳ ۳۴

(-) ۱۰۸۵۸۴ + آ ۰۰۳۵۰۱ (-) + ۰۰۰۰۱۹ (-) - ۰۰۲۱۰۴ = ۵۸ ۲۲ فقط و الله تعالی اعلم

۲۹ ذی الحجة ۹۳ هجری

د جهلم د قبلې سمت

سوال په جهلم کښې يو ځای د نوي جومات د جوړولو ضرورت دی مونږ ئې د قبلې د سمت د صحيح کولو کوشش کوو، د اکثرو قديمي جوماتونو د قبلې خوا په ۹۰ درجو باندې کيښودل شوی ده که چيرته مونږ د دې نوي جومات د قبلې سمت ۹۰ درجې ولګوو نو د مدرسې ډيره زمکه له ضائع کيدو څخه ساتل کيږي له تاسو څخه هيله ده چه د مهربانۍ او کرم له مخې د جومات د قبلې د صحيح سمت د څرګندولو لپاره صحيح طريقه را وښائی؟

الجواب باسم ملهم الصواب د جهم د قبلې صحيح سمت ل شمال څخه په ۱۰۲ – ۳۲ درجو باندې دی د تخريج لپاره د بنده د "ارشاد العابد" رساله مطالعه کړی، په جهلم کښې مقناطيسي قطب ۱ـ ۱۰ له حقيقي قطب څخه د مشرق خوا ته دی لهذا د قطب نما په ذريعې سره چه سمت قائم کړی شي نو صحيح سمت له شمال څخه ۱۰۳ ـ ۴۲ درجې کيږي ليکن شرعاً د دې پابندي ضروري نه ده له صحيح سمت څخه تر دواړو خواوو ته تر ۴۵ درجو پورې له انحراف څخه هم لمونځ صحيح کيږي لهذا له شمال څخه په ۹۰ درجو باندې د جومات د جوړيدو ګنجائش شته. البته بهتره دا ده چه صحيح سمت ته خومره نژدې کيدلی شي هغه غوره کړی له ضرورت پرته انحراف مه کوی فقط و الله تعالی اعلم ـ

۲۴ جمادی الاولی ۹۳ هجری

د تورنتو د جزيرې د قبلې سمت

سوال د تورنتو د جزيرې د قبلې سمت ولیکئ؟

الجواب باسم ملهم الصواب د تورنتو جزيرې طول غربی - ۷۰/ ۲۲ . عرض شمالی- ۴۳ ۳۸ . سمت قبله - ۵۴ ۳۵ له شمال څخه د مشرق خوا ته

مم عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول ، مس. سمت قبله- جم عرض موقع مس فرق طول قم (عرض موقع – عرض البل)

۴۰۷۹ ۰ + ۶۸۹۲ ۱ (-) = ۰۶۰۹۷۱ (-) = ۳۹/۳۸ (-) = عرض موقع

۳۹/۳۸ (-) - ۳۸/۴۳ = ۱۷/۸۲ (-) .

۸۹۲۶ ۱ + ۲۵۱۵ ۰ (-) + ۳۹ ۰۰ ۶ ۰ (-) = ۴۸۰ ۶ ۰ (+) - ۳۵/۵۴

فقط و الله تعالی اعلم

۳۰ جمادی الاولی ۹۶ هجری

د نیو جرسي د قبلي سمت

سوال د نیو جرسي د قبلي سمت را وښئ او را وي لیرئ مهربانی به مو وی؟

الجواب باسم ملهم الصواب طول غربی ۷۴° ۳۰ . عرض شمالی - ۴۰° ۱۵ . سمت قبله - ۵۸ ۸ له شمال خخه د مشرق خوا ته

مم عرض موقع - مم عرض مکه. جم فرق طول

مس. سمت قبله - جم عرض موقع مس فرق طول قم (عرض موقع - عرض البلد)

۴۰۷۹ء۰ + ۶۱۶۱ء۱ (-) = ۲۳۰ء۰۰ (-) = ۴۳° / ۲۹ (-) = عرض موقع

۴۳° ،۲۹ (-) _ ۴۰° ۱۵ - ۴۴،۸۳ (-)

۸۶۰۵ء۱ + ۳۴۳۳ء۰ (-) + ۲۶ ۰۰ ء۰ (-) = ۰۶۴ء۲۰ (+) = ۸/۵۸

فقط و الله تعالی اعلم۔ **۳۰جمادی الاولی ۹۶ھجری**

د لندن د قبلي سمت

سوال د لندن (مغرب° ۰ - ۵. شمال° ۵۱-۳۱) د قبلي سمت ولیکئ؟

الجواب باسم ملهم الصواب مکه مکرمه طول شرقی -° ۳۹ ۹. عرض شمالی° ۳۵، ۲۱

لندن .طول غربی - ۸ ۰، ۰) عرض شمالی° ۵۲، ۵۱، سمت قبله° ۱۱۹ له شمال خخه د مشرق خوا ته

فقط و الله تعالی اعلم

۲۹شوال ۹۹ھجری

د ونیپګ (کاناډا) د قبلې سمت

سمت قبلہ ونّیپگ (کینیڈا)

LN 58 ASQ883

LT 332P CB WINNIPGE MAN 7 38

LT

MUFTI RASHID AHMED LUDHAEVI DAR UL-IFTA WAL-IRSHAD

NAZIM ABAD NO.4

KARACHI

DETERMINE THE DIRCTION OF QIBLA FOR WINNIPEG 97 DEGREE 15 MINUTES WEST 49 DEGREE 54 MINUTES NORTH INFORM BY CABLE URGENT PLEASE

AYUB HAMID 529 STYLES STREET WINNIPEG

الجواب باسم ملهم الصواب

LT

800P-9

AYUB HAMID

529 STYLESSTREET

WINNIPEG

WINNIPEG WEST 97.25° NORTH 49.9° QIBLA DIRECTION 39.93° NORTH TO EAST

REFER MY BOOK IRSHADULABID FORMULA NO: 1/2

MUFTI RASHID AHMAD.

۸ رذی الحجہ ۹۸ھ

حطيم ته په مخ اړولو سره لمونځ نه کيږي

سوال حطيم ته د مخ په اړولو سره لمونځ کيږي او که نه؟ که چيرته نه کيږي نو وجه ئې څه ده؟ په داسې حال کښې چه حطيم هم په حقيقت کښې خاص د بيت الله شريف يوه برخه ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب ټول حطيم د بيت الله شريف برخه نه ده بلکه په دې کښې شپږ ذراع (ګزه) د بيت الله حصه ده لومړۍ د بيت الله شريف حصه توب او دويم اندازه کول ئې په شپږو ګزونو دا دواړه ظني خبرې دي او د استقبال حکم (قبلې ته د مخ اړولو حکم) قطعي دي د دې لپاره حطيم ته لمونځ نه صحيح کيږي

قال في الشامية فانه اذا استقبله المصلي لم تصح صلاته لان فرضية استقبال القبلة ثبتت بالنص القطعي و كون الحطيم من الكعبة ثبتت بالأحاد فصار كأنه من الكعبة من وجه دون وجه الخ. (ردالمحتار ج۱، ص۱۸۲، مبحث الطواف) فقط والله تعالیٰ اعلم

۱۱ محرم الحرام ۸۸ هجری

که چيرته قبله معلومه نه وي نو څه به کوي؟

سوال زيد د بې خبرۍ له مخې د قبلې خوا ته د مخ په اړولو سره لمونځ ادا نه کړ بلکه څه فرق پاتې شو وروسته څرګنده شوه چه غلطې خوا ته ئې مخ ګرځولی دی نو آيا د لمانځه را ګرځول پرې واجب دي او که نه؟ په داسې حال کښې چه زيد ته قبله معلومه نه وي. که له دې واقعې سره په سفر کښې مخامخ شوی وي او که په کور کښې نو حکم ئې څه دی؟

الجواب باسم ملهم الصواب که چيرته د قبلې د معلومولو هيڅ يوه ذريعه نه وي لکه نه د جومات له محراب څخه. نه له ستورو څخه نه د قطب نما او داسې نورو څخه او نه هلته يو داسې څوک موجود وي چه د قبلې لارښوونه وکړی شي نو په دې صورت کښې تحرّی فرض دی يعنې د وس مطابق د غور. فکر او پلټنې باندې چه کومې خوا ته زړه ګواهي ورکړي هغې خوا ته دې لمونځ وکړی له لمانځه څخه تر فارغېدو وروسته که چيرته د قبلې خوا غلطه ثابته شي نو د لمانځه را ګرځول واجب نه دي او که چيرته د قبلې د معلومولو يوه نه يوه ذريعه موجوده وي او سره له دې نې له هغې څخه کار وا نه خيست بلکه تحرّی ئې وکړه او لمونځ ئې ادا کړ نو په دې صورت کښې که چيرته ئې قبلې ته مخ کړی وي يعنې د بيت الله شريف دواړو خواوو ته د ۴۵ درجو په دننه کښې ئې لمونځ کړی وي نو لمونځ ئې شوی دی او که نه نو د لمانځه بيرته را ګرځول پرې واجب دي که چيرته د قبلې د معلومولو د هيڅ يوې ذريعې د نه موجودوالي په حالت کښې له تحرّی پرته لمونځ وکړي نو د لمونځ به ئې صحيح نه وي اګر که ئې د قبلې صحيح سمت خوا ته ئې ادا کړی هم وي

ملکه که جبرنه د لمانځه په حالت کښې ني دا یقین هم جوړ شي چه مخ ني د صحیح سمت خوا ته زولی دی نو بیا ني هم لمونځ نه کیږي البته که جبرنه له لمانځه څخه تر فارغیدو وروسته ني د سمت د صحیح والي یقین وشو نو بیا د دې لمانځه را ګرځول واجب نه دي

قال فی العلائیة ویتحرّی هو بذل المجهود لنیل المقصود عاجز عن معرفة القبلة بما مرّ فان ظهر خطؤه لم یعده وفی الشامیة (قوله بما مرّ) متعلق بمعرفة والذی مرّ هو الاستدلال بالمحاریب والنجوم والسؤال من العالم بها فافاد انه لایتحرّی مع القدرة علی احد هذه حتی لو کان بحضرته من یسئله ولم یسأله ان اصاب القبلة جاز لحصول المقصود والا فلا الخ. (رد المحتار ج۱ ص۲۰۲) وفی العلائیة وان شرع بلا تحرّ لم یجز وان اصاب لترکه فرض التحرّی الا اذا علم اصابته بعد فراغه فلا یعید اتفاقاً وقال ابن عابدین رحمه الله (قوله وان شرع) الضمیر راجع الی العاجز ای اذا اشتبهت علیه القبلة وعجز عن معرفتها بالادلّة المارة فقبلته جهة تحریه فلو شرع بلا تحرّ لم تجز صلوته ما لم یتیقن بعد فراغه انه اصاب القبلة لان الاصل عدم الاستقبال استصحاباً للحال فاذا تبیّن یقیناً انه اصاب ثبت الجواز من الابتداء وبطل الاستصحاب حتی لو کان اکبر رأیه انه اصاب فالصحیح انه لا یجوز کما فی الحلیة عن الخانیة ولو تیقن فی اثناء صلوته لا یجوز خلافاً لابی یوسف رحمه الله لان حاله بعد العلم اقوی وبناء القوی علی الضعیف لا یجوز (ردالمحتار ج۱ ص۳۰۱)

فقط والله تعالی اعلم ۱۶ رجب ۸۸ هجری

په مکه مکرمه کښې کعبې مبارکې ته د مخ ګرځولو حکم

سوال د مکې مکرمې په ښار کښې له مسجد حرام څخه د باندې د قبلې د سمت تعین او استقبال باید څرنګه وشي په داسې حال کښې چه مخې ته لوړ لوړ عمارتونه د دې لپاره خنډ یا حائل دي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب کوم سړی چه لوړ ځای ته په ختو سره کعبه مبارکه لیدلی شي نو د هغه لپاره عین کعبې ته مخ اړول ضروري دي او که نه نو په تحرّی سره د کعبې مبارکې د جهت تعین کافي دی

قال فی شرح التنویر فللمکی اصابة عینها یعم المعاین وغیره لکن فی البحر انه ضعیف والاصح ان ما بینه وبینها حائل کالغائب. وفی الحاشیة عن الفتح وعندی فی جواز التحری مع امکان صعوده اشکال لان المصیر الی الدلیل الظنی وترک القاطع مع امکانه لا یجوز وقد قال فی الهدایة والاستخبار فوق التحرّی فاذا امتنع المصیر الی ظنی لامکان ظنی اقوی منه فکیف یترک الیقین مع الظن آه. (ردالمحتار ج۱ ص۲۹۰)

فقط والله تعالی اعلم ۱۷ رجب ۹۰ هجری

په لمانځه کښې له قبلې څخه د سينې د ګرځيدلو حکم

سوال د دې مسئلې په باره کښې د شريعت څه حکم دی چه په لمانځه کښې د نه د عذر له مخې يا پرته له عذر څخه د چا سينه له قبلې څخه واوړي نو آيا لمونځ ئې فاسديږي او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له بيت الله شريف څخه که چيرته د ٤٥ درجو په منځ کښې انحراف شوی وي نو په هر صورت سره لمونځ ادا کېږي لې دې څخه زيات انحراف که چيرته قصداً وي نو په هر صورت سره ئې لمونځ فاسديږي. او که چيرته پرته لې اختيار څخه سينه له قبلې څخه واوړي نو او بيا د درې ځله سبحان الله ويلو په اندازه همداسې پاتې شي نو لمونځ ئې فاسديږي او که نه وي نو نه فاسديږي

فی مفسدات الصلوٰة من التنویر و تحویل صدرہ فسدت و ان کان فی المسجد اذا کان من غیر علو کما علیه عامة الکتب آه. و اطلقه فشمل مالو قل او کثر و ھذا لو باختیارہ و الا فان لبث مقدار رکن فسدت و الا فلا. کما فی شرح المنیة من فصل المکروھات (ردالمحتار ج۱،ص۵۸٦)

فقط والله تعالیٰ اعلم
۱۸ ذی لعدہ ۹۵ ھجری

بسم الله الرحمن الرحیم

بنما بصاحب نظرے گوہر خود را　　　عیسیٰ نتوان گشت بتصدیق خرے چند

المشرفی علی المشرقی

عنایت الله مشرقی او د قبلې طرف

«عجیبه جهل مرکب»

المشرفی

د تالیف تاریخ ـــــــــ ۲۹ کل ۱۳۶۳ھ

اول ځل چېږدنه ـــــــــ ۱۳۶۳ھ

د بحث عنوانات

- په لمونځ کښې د استقبال قبلې ضروری حد
- په لرې پرتو هیوادونو کښې د قبلې د معلومولو شرعی طریقه
- د سمت قبلې په تخریج کښې د ریاضی د قواعدو استعمال
- بې مثاله جهل مرکب
- مسټر مشرقی او علم ریاضی
- د غرور له وجې نه سمونه سرچپه سول
- سرسری د مشرقی د ځمکې کُره سرسری جوړه کړه
- خفی نعمه واسع فی السعه
- په مشرق او مغرب به د جهت بدل شد
- په عرض بلد به بلد
- لکی تروکی سوری به ډکې نه دی
- مسټر مشرقی او جغرافیه
- مسټر مشرقی او تاریخ
- بحیثه مشرقی لکه یه زړه کښې مغربی
- مسئله معنی
- معد . مسئله . مسئلې بله

عنایت الله مشرقي او د قبلې طرف (سمت)

بسم الله الرحمن الرحيم

ورسته له الحمد او صلوة نه د اخبار مدینه بجنور په ۲۵مارچ سنه۱۹٤٤ء کښې یو مضمون په عنوان د (قبله چیرې ده) په نامه مې له نظره تیر شو چه په هغه کښې د مستر عنایت الله مشرقي د قبلې په سمت باندې اعتراض را نقل شوی وو

بیا نې چه ځینو خلکو ته د پریشانی سبب جوړ شوی وي د دې لپاره د شرعي حیثیت له مخې په دې مسئلې باندې په لنډه توګه رڼا اچول ضروري بولم تر مقصده مخکښې لومړی به دې باندې پوهدل ضروري دي چه دا اعتراض کوم نوې اعتراض نه دی چه مشرقي صاحب پرې ویاړي بلکه له پیړیو څخه په دې مسئلې باندې بحث را روان دی د شرعي او فلکیاتي حیثیت له مخې د اُمت د علماء کرامو په دې باندې ګڼ تصنیفونه په مختلفو ژبو سره پیدا کیږي حضرت مولانا رشید احمد ګنګوهي صاحب او د حضرت مولانا محمد لدهیانوي صاحب تر منځ د پنجاب د یوه جومات په اړه مکالمه هم شوې وه

دویم دا چه غلطي خو له انسانه کیږي لیکن په غلطۍ باندې الوتل او فخر کول د دې مثال مې له مشرقي څخه مخکښې په چا کښې نه لیدلی او نه اوریدلی دی البته څرګنده دې وی چه په دې مسئلې کښې د نظر وړ شیان درې دي

۱- استقبال قبله کوم چه په لمانځه کښې فرض دی د دې ضروري حد څه دی؟

۲- په لرې پرتو ښارونو کښې د قبلې د ضروري سمت د معلومولو شرعي طریقه څه ده؟

۳- د ریاضي قواعدو استعمال د دې کار لپاره جائز او معتبر دي او که نه؟ که چیرته وي نو تر کومې درجې پورې؟ دا درې واړه مسئلې جلا جلا په ذهن کښې کښینوئ نو د بحث لاندې مسئله په ښه توګه حل کیږي

لومړی مسئله : دې په اړه قرآني حکم دی چه (**فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ**) او (**فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ**) یعنی د لمانځه په وخت کښې خپل مخونه د مسجد حرام خوا ته واړوئ په دې آیت کښې د بیت الله په ځای د مسجد حرام (کوم چه تر بیت الله ډیر وسیع دی) خوا ته د مخ د ګرځولو له حکم ورکولو څخه څرګندیږي چه د قبلې د استقبال په مسئله کښې سهله سریعت نصنی ننګونی نه دی ... بلکه څه نا څه وسعت پراخي سته چه تاسو او محمد ... مو ... څه کړي

د مدني منورې او همدارنګه له مکې معظمې څخه په نورو شمالي علاقو په اړه د نبي کريم ﷺ ارشاد دی چه ((ما بين المشرق والمغرب قبلة)) يعنې ستاسو لپاره د مشرق او مغرب منځ قبله ده. له دې حديث څخه د مشرق او مغرب منځنۍ قوس يعنې نيمه دائره (۱۸۰ درجه) د اندازې متعلق د قبلې د جهت د موجودوالي دعوی کيدله ليکن د اُمت محققينو د دومره وسعت مراد ترې وا نه خيست بلکه حديث ئې په عام عرف باندې محمول کړ له مشرق او مغرب څخه ئې د مشرق او مغرب د نقطې په ځای د مشرق او مغرب د جهت مراد واخيست د دې منځنۍ جهت د جنوب څلورمه برخه دائره (۹۰ درجې) مراد ئې ترې واخيست يعنې د بيت الله دواړو خواوو ته ۴۵ـ ۴۵ درجو پورې. او د همدې تفصيل مطابق د مشرق د خلکو لپاره د شمال او جنوب په منځ کښې د مغرب جهت قبله ده. داسې فقهاء کرامو رحمهم الله تعالى داسې بيان کړی دی چه د لمونځ کوونکي د تندي له منځنۍ برخې څخه د مستقيم خط په را ايستلو سره چه خط په عين کعبه باندې برابر شي نو دا قبله مستقبله ده او که چيرته د تندي له منځنۍ برخې څخه را ايستونکی خط خو په عين کعبه باندې و نه رسيږي ليکن د مصلي د تندي له اطرافو څخه له هر يوه طرف څخه را وتونکی خط په عين کعبه باندې ورسيږي نو دا لږ انحراف دی او که نه نو ډير انحراف دی کوم چه د لمانځه فاسدوونکی دی او د هيئت او رياضي علماوو د لږ او ډير انحراف تعين داسې کړی دی چه تر ۴۵ درجو پورې انحراف وی نو لږ دی او که تر دې زيات وي نو بيا ډير دی او د لمانځه مفسد دی (کما في الخيرية) د قبلې د استقبال په مسئله کښې د شريعت له پورتني وسعت څخه دا هم څرګنده شوه چه لږ انحراف کوم چه په عامه توګه باندې کله کله شمالاً او کله کله جنوباً واقع کيږي نو دا د التفات وړ نه دی له دې وجې څخه نه د کوم جوماتونو د قبلې د جهت د بدلولو ضرورت دی او نه په همدې حالت کښې ئې کوم طرف ته د مائل کولو حاجت دی ليکن د چا طبيعت چه له تنګي څخه ډک وي او د شريعت له سماحت او وسعت څخه بې خبره وي نو هغه د ټول اُمت د لمونځونو د فسادوالي او د جوماتونو د ورانولو حکم ورکوي

سرّ خدا که عابد و زاهد کسے نه گفت | در حیرتم که باده فروش از کجا شنید

دويمه مسئله په نورو سرونو کښې د قبلې د سمت د معلومولو شرعي طريقه څه ده او صحابه کرامو تابعينو او د اُمت جمهورو په دې باندې څه ډول تعمل وو؟ په دې باره کښې تر ټولو محکمې د مقدمې په توګه د دې ويل مناسب دی چه د شريعت د ټولو حکمونو بنياد په يسر سهولت باندې ... سادګی و بی تکلفی باندې دی په فلسفيانه تدقيقاتو مشکلو پلټنو باندې نه دی څکه چه د دی شريعت د حکومت د تره ټول عالم په وجه ولمده نورو ... و ... ته اړتيا نه درلودله او د هغو په ... باندې جاريدل دی اسلامي ... لمونځونه و

روژې لکه څرنګه چه په ښاربانو باندې عائد دي همدا رنګه په بانډه څانو . کلیوالو . عروبو . د ...
او جزائرو په اوسیدونکو باندې چه هیڅ ئې زده نه وي او با لکل ناخبره وي هم عائد دي او کوم
احکام چه دومره عام وي په هغو کښې د عقل او حکمت او رحمت تقاضا همدغه ده چه هغه به
فلسفي تدقیقاتو . ریاضي قواعدو یا په رصدي آلاتو اسبابو باندې موقوف نه شي بر څو چه هر
خاص او عام که ئې په زده وي او که نه په آسانۍ سره خپل فرائض سر ته و رسولی شي د رمضان د
روژې مدار د میاشتې په لیدو باندې موقوف دی او ریاضي حسابونو ته پکښې اعتبار نه دی
ورکړ شوی میاشتې ئې قمري وټاکلې چه مدار ئې په رؤیت هلال (د میاشتې په لیدو) باندې دی
شمسي میاشتې ئې و نه ټاکلې د دې لپاره چه د هغو مدار په ریاضي حسابونو باندې دی
همدارنګه د اسلامي احکامو له پلټنې څخه د دې مثالونه ډېر څرګند بدلی شي د دې لنډې مقدمې
نه وروسته د بحث لاندې مسئلې کښې هم دا فیصله آسانه شوه چه د قبلې د سمت کوم چه هر
مسلمان په ورځ کښې پنځه ځلې په دې باندې مامور دی چه مخ ور واړوی د دې لپاره نه خمخ
شریعت مبارکه کومه آسانه او ساده طریقه غوره کړې وی چه هر ښاري او بانډه چي سړی ئې په
آسانۍ سره په عمل کښې راوستلی شي لکه څرنګه چه د دې په اړه د نبي کریم ﷺ او صحابه
کرامو رضی الله تعالی عنهم د عمل طرز ته لږ څیر شئ

۱ . په دې باندې اتفاق دی چه تر مسجد حرام وروسته تر ټولو لومړی جومات کوم چه په اسلام
کښې جوړ شوی دی هغه مسجد قبا دی د دې جومات بنیاد په هغه وخت کښې کېښود شوی وو
چه د مسلمانانو قبله لا بیت المقدس وه بیا چه کله د قبلې د بدلولو آیات نازل شو نو دا خبره یو
صحابي په داسې وخت را ورسوله چه د قبا په جومات کښې خلک په لمانځه ولاړ وو د دې خبرې
په اوریدو سره امام او ټول جماعت د بیت الله خوا ته مخونه واړول دا واقعه د حدیثو او تفسیر
په عامو کتابونو کښې راغلی ده د دې واقعې اطلاع نبي کریم ﷺ ته وشوه نو هغه د دغو خلکو د
فعل او عمل تصویب کړ بیکاره خبره ده چه د لمانځه په حالت کښې چه د قبا خلکو د قبلې کوم
سمت غوره کړ په هغه کښې د رصدي آلاتو و اسبابو او اصطرلاب دخل نه شي کېدلی بلکې
تخمین و تحرّي له مخې د قبلې سمت تعین شو و پر لمانځه وروسته هم خبره دا نه ده ... شی
چه د دې تحرّي او تخمین نه برته کوم بل انتظام نبول شوی وی

۲ . حضرت عمر ﷺ د خپل خلافت په دوره کښې په ټول اسلامي قلمرو کښې د هر ولایت د
عمل نه نامه فرمان ولېږه چه په هر ولایت کښې دی جوماتونه جوړ شي د حکومت عمالو حکم نه
دی راوړ لیکن د قبلې د سمت د معلومولو لپاره نه حضرت عمر ﷺ کوم ... وکړ و نه د حکومت
عمالو د ریاضي حسابات استعمال کړل بلکه د تحرّي و تخمین له مخې جوماتونه جوړ شول

۳ علامه مقریزي په کتاب الخطط ص۲۴٦ جلد ۲ کښې له بوره وضاحت سره لیکلي دي چه حضراتو صحابه کرامو رضی الله عنهم په مصر او نورو ښارونو کښې په همدا ډول لوی لوی ښارونو کښې د لمر او ستورو په ذریعې سره د اندازې او تحری له مخې کړ واحد و جوماتونه ئې آباد کړل او عامو مسلمانانو د هغو اتباع وکړه البته احمد بن طولون چه کله په مصر کښې د جامع جومات بنیاد کیښود نو مدینې طیبې ته ئې سړی ولیږه او د نبوي جومات د قبلې سمت ئې په ښانګړي توګه معلوم کړ او د هغه موافق ئې جومات جوړ کړ کوم چه د عمر و بن العاص د مصر له جامع جومات څخه لږ غوندې منحرف دی لیکن علماوو د عمرو بن العاص د جامع جومات اتباع بهتره وګڼله او د مصر او شاوخوا عام جوماتونه د همدې مطابق دي په داسې حال کښې د مصر غوندې ښار د ریاضي قواعدو له پوهانو څخه خالي نه شي کیدلی

۴ د اُمت د علماوو اتفاق دی چه د دُنیا ټول جوماتونه صرف د تخمین او تحری له مخې جوړ شوی دي لیکن د نبوي جومات سمت د وحی او مکاشفې له مخې قائم شوی دی حق تعالیٰﷻ د نبي کریمﷺ په مخ کښې بیت الله شریف د معجزې په توګه حاضره کړه د هغې په لیدو سره ده مبارکﷺ د نبوي جومات بنیاد کیښود (کذا فی البحر الرائق و رد المحتار) د دې لپاره د اُمت د اجماع له مخې د نبوي جومات سمت بالکل یقیني دی لیکن د ریاضي حسابانو له مخې چه کله وکتل شو نو هغه هم صحیح ثابت نه شو چنانچه د مصر امیر ابن طولون چه کله په مصر کښې د خپل جامع جومات د جوړولو اراده وکړه نو د هندسې څو ماهرین یا پوهان ئې مدینې منورې ته ولیږل لومړی ئې د نبوي جومات د قبلې سمت په ریاضي آلاتو باندې وکاچه نو څرګنده شوه چه د آلاتو په ذریعې سره راایستل شوی خط د قبلې له سمت څخه د نبوي جومات سمت لس درجې جنوب خوا ته مائل دی لکه څرګه چه مقریزي په کتاب الخطط ج۲. ص٢٥٦ کښې په لاندینو ټکو کښې د دې بدونه کړی ده

((ان احمد بن طولون لما عزم علی بناء هذا المسجد بعث الی محراب رسول الله ﷺ من اخذ سمته فاذا هو مائل عن خط سمت القبلة المستخرج بالصناعة نحو عشر درج الی جهة الجنوب)) [1] انتهی

وس هغه خلک چه په رصدی آلاتو باندې د قبلې مدار کسوډل غواړي و په هغو سمی لحو کوی هغه دی وګوري چه د هغو په تجویز سره خو د نبوي جومات سمت هم غوره [illegible] معلومه نه دہ چه مشرقي صحابه چه په کومو هیوادونو کښې جوماتونه کښې د همدی حسابونو [illegible]

---

۱ [illegible]

لمونځ ناجائز بولي د نبوي جوماتونو په اړه به کومه فتوی ورکوي چه مشرقي صاحب هر څه وائي لیکن پورتني یاد شوی تعامل د مسلمانانو لپاره انشاء الله کافي او وافي ده

تر دې ځایه پورې د تقریر خلاصه دا ده چه د قبلې د سمت په معلومولو کښې د سلفو طریقه دا ده چه په کومو ښارونو کښې چه قدیمي جوماتونه موجود وي د هغو پیروي دې وشي او په کومو ځنګلاتو یا نوي آبادیو کښې چه پخواني جوماتونه موجود نه وي هلته دې د لمر، سپوږمۍ، قطب او داسې نورو مشهورو او معروفو ذرائعو له مخې د اندازې په قانونلو سره سمت متعین شي که په دې کښې لږ غوندې میلان او انحراف پاتې هم شي نو هغه به له نظره غورځول کیږي ځکه چه د تصریح مطابق د بدائع الصنائع مصنف به دغو لرې پرتو ښارونو کښې د تحرّی او اندازې څخه قائم شوی جهت د کعبې قائم مقام دی او په همدې باندې احکام دائر دي لکه څرنګه چه شریعت خوب لره د ریح د را وتلو قائم مقام ګرځولی او د اوداسه د ماتوالي حکم ئې پرې کړی دی یا ئې سفر لره د منتقب قائم مقام ګرځولی او مطلقاً رخصت ئې پرې مرتب کړی که په حقیقت کښې مشقت وي او که نه همدارنګه په لرې پرتو ښارونو کښې د مشهورو او معروفو نښانو په ذریعې سره چه د قبلې کوم سمت د تحرّی او اندازې له مخې ټاکل کیږي هغه به د کعبې قائم مقام وي

دریمه مسئله د قبلې د معلومولو لپاره د ریاضي آلاتو استعمال جائز دی او که نه؟ د دې په اړه نتیجې ته رسیدو مخکښې څو مقدمې د یادونې وړ دي :

(۱) پورته ذکر شول چه د شریعت هر فعل په آسانۍ او سهولت باندې مبني دی چه څومره یو کار عام کیږي هم هغومره به هغه کښې سهولت زیاتیږي او ریاضي آلات او حسابات دومره عام نه دي چه هر سړی ته به هر ځای کښې په لاس ورشي

۲ د ریاضي حسابونو او آلات رصدیه په ذریعې سره هم عین کعبې ته مخ کول یا مسجد حرام ته بلکه مکې مکرمې ته هم استقبال ممکن نه دی د لاندې وجوهو په بنا باندې

۱ د فلکیاتو په عامو کتابونو کښې چه د قبلې د سمت کومې طریقې لیکل کیږي او بیا د سمت قبلې کومې نقشې مرتب کیږي هغه ټولې تقریبي وي

۲. د قبلې د سمت د معلومولو لپاره که څومره هغه طریقې استعمال هم شي کومو ته چه تحقیقي وئیل کیږي نو بیا هم یو ټکل صحیح سمت نه شي را ایستل کیدلی ځکه چه د هر ځای یو ټکل صحیح طول البلد او عرض البلد معلومول مشکل دی له لږ غوندې تفاوت څخه هم نتیجه مختلفه کیږي او په نتیجه کښې لږ غوندې فرق هم چه کله لرې لاړ شي نو په میلونو فرق لویږي

۳. په یو ښار کښې د یوه مخصوص ځای طول او عرض چه را وویستل شي او د قبلې سمت ترې را وایستل شي نو د همدې ښار د نورو ځایونو طول او عرض له همدې ځای سره د مختلف والي له وجې د هغو د قبلې سمت هم د دې ځای د قبلې له سمت سره به مختلف وي او د دې سره

نوخوا د قبلې په سمت کښې خو به نور زيات فرق وي او د هر هر ځای جلا جلا د قبلې سمت ايستل ناممکن دي

۲. که چېرته بالکل صحيح سمت هم فرض کړی شي نو په عملي توګه د کعبې يا مسجد حرام بلکه مکې مکرمې ته د استقبال هم يقين نه شي کېدلی ځکه چه کومې خوا ته د وينسه په اندازه هم انحراف وشي نو د لمونځ کوونکي مخ له مکې مکرمې ځخه په مېلونو مېلونو لرې اوړي

۳. په دې فن کښې د ماهرينو په نسبت د مشرقي مستر غوندي د مدعينو تعداد ډېر زيات دی کوم چه د قبلې د سمت د ايستلو شوق لري ځکه چه دوی په دې کار کښې تر بولو مخکښې مخکښې وي لېکن په فن کښې د مهارت د نه درلودو له وجې غلط سمت را باسي يا د فلکياتو د عامو کتابونو په مطابق تقريبي طريقې او اندازې استعمالوي او يا د تقريبي نقشو په ذريعې سره د قبلې سمت معلوموي د دې لپاره په هغو کښې اختلاف پيدا کېږي بلکه د طول البلد او عرض البلد د لږ غوندې مختلف را اخيستلو له وجې د فن د ماهرينو را ايستل شوی د قبلې سمت هم له يو او بل سره مختلف وي چه له دې وجې په عوامو کښې اختلاف او انتشار پيدا کېږي

۴. پرته له کومې وجې په فلسفي او رياضي شبهاتو کښې لوېدل د شريعت له مخې بد او د تشويش موجب دي ډېر ځله په دغو تدقيقاتو کښې د لوېدلو نتيجه دا را ووځي چه په نبي کريم ﷺ. صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم اجمعين. تابعينو رحمهم الله تعالی او عامو مسلمانانو باندې بدګماني هم را منځ ته کېږي چه د دوی لمونځونه او قبله صحيح نه دي په داسې حال کښې چه دا محض باطل او د دين په کارونو کښې سخت جسارت يعنې زړورتيا ده

له دغو مقدمتو ځخه د رڼا ورځې غوندې ځرګنده شوه چه د قبلې په سمت کښې د رياضي آلاتو په اسبابو التزام مذموم يعنې بد دی د اتمې هجري پېړی مشهور او معروف عالم علامه ابن رجب حنبلي رحمه الله په همدې بناء باندې د قبلې په سمت کښې په رصدي آلاتو او رياضي تدقيقاتو پسې لوېدل منع کړي دي له امام احمد ځخه هم د قبلې په سمت کښې د رصدی آلاتو د استعمالونو منع راغلې ده

مذکور الصدر مضمون د سوه سالم طبعيت لرونکی او حق غوښتونکی مسلمان لپاره کافي او وافي ده البته د حا به طبعت کښې حه ضد. عند و اعتساف ځای سونی وی نو د هغه هيڅ علاج نشته ((ومن يضلل الله فلا هادي له))

مشرقي صاحب علماء له علم رياضي ځخه بې خبره ګڼي او خپل ځان په دې فن کښې تر ټولو ښود و عالم بولي او ځيني ساده ګان خلک ئې د علامه په لقب سره يادوي هغه په دې حرکت وي چه د رياضي قواعدو له مدد ځخه د کومې ځای د سمت صحيح خو هم رياضي ښود کوی ... د سمت د شرعي حسب نه مخې ... و د هغه له مخې د ... ځخه د صحت ... حکم نکو ...

بواخې د شريعت د علماوو كار دى مشرقي صاحب اګر كه په شرعي علومو كښې هم پخپل ګومان سره خپل مثال نه ويني ليكن حقيقت دا دى چه هغه په شرعي علومو كښې د مدرسې د يوه كوچنى طالب با چرې حيثيت هم نه لرې البته كه چيرته رسول الله ﷺ (فداه ابي و امي) او د ده صحابهٔ كرام او تابعين او ټول امت د ګمراهۍ خوا ته منسوبولو ته علم ويل كيږي نو داسې علم دې ده ته مبارك وي "و نعوذ با لله من ذالک". د مشرقي صاحب علمي مرتبه هغه خلک په ښه توګه پيژندلى شي چه په عربي علومو كښې څه ناڅه خبرتيا ولري ليكن ځينې داسې شيان دي چه معمولي غوندې پوه سړى ئې هم چه وويني د مشرقي صاحب قابليت ترې څرګندولى شي د نمونې په توګه يواځې يو مثال ستاسو په مخكښې وړاندې كوم

د دې قرآني آيت چه (وَكَفَى اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ الْقِتَالَ) ترجمه داسې بيانوي

«د مؤمن لپاره يواځې يو عمل كفايت كوي او هغه دا شه عسكر جوړ شي او وجنګيږي»

دا قطع نظر له دې چه د ماثور تفسير او الهي مراد په خلاف دى بلكه يو ادنى غوندې د صرف او نحو طالب علم هم پوهيدلى شي چه د دې عبارت هيڅكله دا ترجمه نه شي كيدلى

بې شانه جهل مركب

د مستر مشرقي په اړه خو له مخكښې څخه دا څرګنده وه چه له ديني علم څخه با لكل خالي دى. له ديني علم سره لرې واسطه هم نه لري د اكبر مرحوم دا شعر په هغه باندې با لكل صحيح تطبيقيږي چه

انهوں نے دین کب سیکھا ہے رہ کر شیخ کے گھر میں
پلے کالج کے چکر میں مرے صاحب کے دفتر میں

ليكن د هغه د ډول په آواز سره دعوى. د مختلفو علومو او فنونو له ولايت څخه په درجنو ډګرى د حاصلولو تشهير مسهورنيا او د بى بصيرته ناپوهو عوامو له خوا څخه ورلاسه سوى خطاب "علامه" له مخې دا خيال ورته وسو چه دى په دنيوى فنونو كښې خو په بشپړ سره مهارت لري ليكن د ده په رساله "د مولوى غلط مذهب" ته نهم مخ كښې د فلكي د سمت په باره د ده د مضمون ته لندو سره زمونږ دا خوش فهمي هم په حيرانتيا او تعجب بدله سوه او دا حقيقت روښانه شو چه په دنيوى فنونو كښې هم د ده د علم سمت يواځې د څو اصطلاحي لفظو پورې محدود دى البته كه چيرته په واقعيت كښې هم دى د څو ولايتي ډګريو مالک دى نو د دى سره نه دى چه د اروپا خلكو ته داسې احمق څخه د اسلام د تخريب و په اسلام كښې د ... د ... حرونو ...

حاصل مقصود وو بله وجه نه وه

اوس په مختلفو فنونو کښې د ده د قابليت څو نمونې وګورئ

مسټر مشرقي او د رياضي علم

ده سوانحي به يود مضمون ((د قبلې سمت)) کښې د رياضي په علم کښې څو ښکاره غلطۍ کړې دي

۱. **د غرور له وبال څخه سمتونه سرچپه شول** وايي ((د لاهور د جوماتونو محرابونه له صحيح سمت څخه تقريبا ۲۵ درجې جنوب خواته اوښتي دي))

د ده مقصد دا دی چه د لاهور د جوماتونو سمت د مغرب د نقطې خوا ته دې کوم چه د قبلې له صحيح سمت څخه ۲۵ درجې د جنوب خوا ته دي. يعني د لاهور د قبلې صحيح سمت له مغرب څخه ۲۵ درجې د شمال خوا ته دی

تر ننه پورې هيڅ يو ملکه دکمې بوهي درلودونکی هم د لاهور د قبلې د سمت انحراف شمالي نه دی منلی. په مُلانو بندي مسخره کوونکی له غروره ډک دماغ څخه الله تعالی د جنوب او شمال فرق له منځه يوړ او کوږ دماغ د کړې پوهې د ښکارولو لپاره مسټر مشرقي په خيال کښې له شمال څخه جنوب او له جنوب څخه شمال جوړ کړ

۲. **د لاهور د قبلې سمت**

دی فرمائي چه د لاهور جوماتونه د مغرب د نقطې خوا ته دي او له صحيح سمت څخه ۲۵ درجې منحرف دي يعني د ده په خيال کښې د لاهور د قبلې صحيح سمت د مغرب له نقطې څخه ۲۵ درجې منحرف دی. په داسې حال کښې چه د لاهور د قبلې سمت د مغرب له نقطې څخه ۲۵ درجې نه بلکه ۹ ۹ درجې جنوب ته مائل دی د تخريج صورت ئې ملاحظه کړئ

مکه مکرمه. طول - ۹َ ۳۹. عرض - ۴َ ۲۱

لاهور. طول - ۳َ ۷۴. عرض - ۶َ ۳۱. سمت قبله - ۹َ ۹ د جنوب طرفته

مه عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول

مس > سمت قبله - جه عرض موقع مس فرق طول قه عرض موقع - عرض البلد.

۴.۶۸ . . ۹۱۶۵ - ۳۲۳۳ . - ۴َ ۲۵ عرض موقع . ۶ ۳۱ - ۲َ ۶ ..

۹۵۵۸ - آ ۸۳۵۵ - آ ۹۶۶۶ . . . - ۷۵۷۹ . . . - ۱َ ۸۰ . . - ۹َ ۹۹ ۹۰َ - ۹َ ۹

جنوبی طرفته

۳. **له لاهور څخه د مکې مکرمې فاصله**

د لاهور څخه د مکې مکرمې پورې بوله فاصله ۲۳۰۰ میله بیان کړې ده په داسې حال کښې
چه صحیح فاصله ۲۲۳۰.۵ میله ده د تخریج صورت نې دا دی مابین البلدین - جم عرض مکه ۰
طول فم > د قبلې سمت

۹۶۹۰ ۷۵۲۰ ۰۰۶۵ ۷۷۷۵ آ ۲۸ ۳۲ × ۱ ۶۹ میله - ۵ ۲۲۳۰ میله

دوئمه قاعده جم عرض موقع جم عرض مکه جم فرق طول. جم مابین البلدین - جب عرض
مکه جم عرض موقع جم عرض موقع - عرض البلد،

۴۰۶۸ ۹۱۶۵ آ ۳۲۳۳ ۴۲ ۲۵ عرض موقع عرض البلد،

۵۶۲۱ آ ۳۶۷۳ ۹۹۷۵ آ ۹۲۶۹ آ ۲۸ ۳۲

مستر مسرفي که جبرنه د فاصلې د معلومولو طریقه نه پېژندلې نو د زمکې په کُرې گلوب،
سندي دي تار اېښې او کچلې دې وای

٤ **سطحي دماغو د زمکې کُره هم سطحي وگرخوله**

دي واسي

د اصلاح نقشه با تر دی ښه نقشه یعني د سکولونو را وباسئ او دکوم ښار چه د قبلې د سمت
معلومول غواړی د هغه ښار او مکې معظمې تر منځ لکه وباسئ چه کوم سمت معلوم شو کره یا
سیخه څه ډول لیکه وی.

همدا ډول سیخ با کوږ د قبلې
سمت دی،

مستر مشرفي ته تر اوسه
پورې دا هم معلوم نه دی چه
زمکه گول گردده څکه
هغه د قبلې د سمت د تخریج
لپاره د سطح نقشی د
معلومولو سوړه ورکوی
نه د سې حال کښې چه د کرې
و سطحی دوایره
دي ...
سطحی نقشی
کرې د قبلې ... ۲۵ ...

... لکه چه مکه چه په دی شکل کښې ښکاره ده

او په کروي حساب سره د کراچي د قبلې سمت سواخې ۲۰۴ درجې د جنوب خو سه دی ۰ هغه صحیح دی په دوارو طریقو کښې ۱ ۰ ۵ درجې معمولي تفاوت نه بلکه ډېر تفاوت دی

د مثلث کروي له حسابه د تخریج صورت دا دی

مم عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول

مس > سمت قبله - جم عرض موقع مس فرق طول قم (عرض موقع - عرض البلد)

۴.۶۸ ۰۰ ۹۴۹۵ / آ - ۰/۳۵۶۳ - ۷۷ - ۲۳ - عرض موقع ۹ ۲۴ - ۱۳ - ۱

۹۶۱۳ + ۷۰۹۰ / آ ۱/۷۰۳۸ (-) - ۶' / ۸۷ (-) ۳۷۴۱ ۱ - ۱۸۰ - ۶' ۸۷ - ۴' ۹۲ -

زاویه سمت قبله ۹۰ - ۴' ۲ مائل جنوب طرفته

مستر مشرقي د زمکې د کرویت (گول والي) علم نه لري خو کاش چه د هغه یوه عقلمند ملگري هغه ته د زمکې په کرې (گلوب) باندې تار یا فیته اینبې وای او په هغه باندې ئې د قبلې د صحیح سمت مشاهده کړې وای لیکن د هغه که چیرته کوم عقلمند ملگری وای نو د هغه به ولې دوست جوړ شوی وای

۵ - **انف فی الماء و است فی السماء** (پزه په اوبو کښې او کونه په آسمان کښې) فرمایي

«په ټول هندوستان کښې له سورت. ناگپور. کټک او داسې نورو ښخه پرته کوم چه په هغه عرض البلد باندې واقع دي په کوم باندې چه مکه معظمه واقع ده د هندوستان د نورو ټولو جوماتونو قبله غلطه ده. یو جومات هم داسې نه دی چه په هغه کښې لمونځ کوونکي تر اوسه پورې یو لمونځ هم قبلې ته مخامخ ادا کړی وي د لاهورېانو او امرتسر د خلکو قبله بیت المقدس ده. د راولپنډۍ د خلکو قبله بغداد او دمشق. د پېښور د خلکو بیروت. د دهلي د خلکو بوشهر. د ملتان کوفه. د کراچي مدینه. د مدراس عدن او د بمبئي د خلکو د سواکن بندرگاه»

مقصد دا دی چه د هندوستان د ټولو جوماتونو مخ د مغرب خوا ته دی چونکه سورت. ناگپور او کټک د مکې معظمې په عرض البلد باندې پراته دي د دې لېاره د هغه ځایونو جوماتونه صحیح دي له هغو پرته د هندوستان جوماتونه کوم چه د مغرب په سمت باندې دی د هغو مخونه د مکې مکرمې په ځای د هغو ښارونو خوا ته دي چه د هغو په عرض البلد باندې واقع دی نه دی ده له دې څخه پورته به د انف فی الماء مثال څه وي چه د اروپ د د رخونو دگرو د لاس نه راوړلو تر څنگ د مشرق او مغرب له حقیقت سره بلد دی

د است فی السماء هم د نمونې په توگه سواخې یو مثال ملاحظه کړئ د ... مشرق او مغرب له ... ښخه نابلده مستر ملا ته وايي

،،ستاسو بلا پوهيږي چه د مکې د سمت معلومول څه ته وائي. تاسو ته معلومه ده چه جغرافيه د کوم غوائي نوم دی، علم نجوم څه ته وائي. دوربين چه شی دی. د سرطان خط کوم مرض ته ويل کيږي. تاسو يواځې د شبې پاتې شوې سرې مرې ګټل او خرخول ته سزني او که چيرته مړی زياتی شي او ،،

له نخوت او غرور څخه ډک مدعي چه په هر څه پوهيږي او وايي چه زما غوندې ښل حوک ستـه په دماغو باندې ئې د قدرت له خوا څخه دا ښکاره عذاب نه دی نور څه دی چه د مشرق او مغرب غونډې د بدیهي (ښکاره) شيانو د پيژندلو شعور هم نه لري. کاش چه دومره لوبه خبره ئې د شپې د پاتې شوی سرې مرې خرخوونکي مُلا څخه معلومه کړې وای راشی اوس لا هم وخت شته له مُلا څخه د مشرق او مغرب يو سبق ووايي او که نه چه کوم مشرقي ته چه د مشرق معلومات نه وی نو هغه د ،،زنګي کو نارنګي،، او ،،نام کافور برای زنګي،، مصداق دی

د اُفق دائرې او د معدل النهار د تقاطع (برې کيدو) نقطې ته مشرق او مغرب ويل کيږي او کوم ځايونه چه د کوم مقام د اول السمت تر دائرې لاندې واقع شي هغه به د هغه ځای د مشرق او مغرب په سمت کښې وي. علامه بهاؤ الدين عاملي په تشريح الافلاک کښې فرمايي

((السادسة الافق و هى واسطة بين النصف الفوقانى و التحتانى و تنصف الاولى (اى المعدل) على نقطتى المشرق و المغرب و الخط الواصل بينهما خط الاعتدال، و قال العلامة امام الدين المهندس اللاهورى فى شرحه المسمى بالتصريح فى شرح التشريح و يلاحظ فى مفهومها الارض و قطبها سمتا الرأس و القدم)) .(التصريح ص۲۸)

که چرته په يوه عرض البلد باندې د وقوع نوم مشرق او مغرب وي نو مُلا به هم د مشر غونډې آسانه خبره کړې وای چه کوم ښار د مکې مکرمې په عرض البلد باندې واقع دي د هغو قبله مغرب ده. په دې حالت کښې د قبلې د سمت د تخريج ليره د هيڅ تکلف ضرورت نه وو حالانکه په دی صورت کښې د قبلې د سمت تخريج نسبتًا زيات مشکل دی چنانچه په تشريح الافلاک کښې د قبلې د سمت د تخريج د يوې ساده او عام فهمې طريقې تر سرلو وروسته له مکې مکرمې سره د مساوي عرض البلد مقاماتو ليارہ د اصطرلاب په ذريعې سره لږ غونډې پيچلې طريقه ښوی

((و ان ساوى عرضه عرضها فضع ثامنة الجوزاء او الثالثة و العشرين من السرطان حال كون الشمس فى احدهما على خط وسط السماء فى صفيحة الاصطرلاب المعمولة لعرض البلد و اعلم موضع الدائرة من جزء الحجرة ثم ادر العنكبوت بقدر ما بين الطولين الى المغرب ان كان طوله اكثر و ادر بالخلاف ان كان اقل حد الجزئين من مقنطرات الارتفاع فظل المقياس وقت بلوغ الشمس اليه على صوب القبلة)) .(تصريح ص۵۰)

نه دي نحقق شخه ثابته شوه چه د استواء له ليکې پرته پاتې په تولې دنيا کښې چه چه ته هم کوم دوه ځايونه په يوه عرض البلد باندي واقع شي نو په هغو کښې يو مقام د بل مقام په مشرق يا مغرب کښې هيڅکله نه شي واقع کيدلی د دې لپاره چه د هر مقام د اول السموت دائره له زيات شخه زيات عرض د همدې ځای د نصف النهار په دائرې باندې وي. بيا د هغه قوس چه څومره د مشرق او مغرب نقطو ته نژدې کيږي همدومره د هغه عرض هم کميږي. تر دې پورې چه د مشرق او مغرب په نقطو باندې عرض البلد صفر وي د مثال په توګه د لاهور په مشرق يا مغرب کښې چه کوم مقام واقع دی د هغه عرض البلد په لازمي توګه د لاهور د عرض البلد شخه کم وي او کوم مقام چه د لاهور په عرض البلد باندې وي هغه هيڅکله د لاهور په مغرب يا مشرق کښې نه شي کيدلی بلکه د لاهور له مشرق يا مغرب شخه به د شمال خوا ته مائل وي دا ښکاره حقيقت چه همدا سې په يوهه کښې را نه شي نو په کُرَهٔ ارضي (ګلوب) باندې د دې مشاهده کيدلی شي د نور وضاحت لپاره مونږ د هغو ښارونو صحيح سمتونه ليکو کوم ښارونه چه مشرقي د عرض البلد د يو والي پر بناء د مغرب خوا ته ګڼلي دي لومړی سورت. ناګپور او کټک را واخلی چه د قبلې سمت ئې مشرقي صاحب د مغرب په طرف بولي

د قبلې د سمت د تخريج هغه قاعده چه د لاهور او کراچي د قبلې د سمت په بيان کښې تېر شو د هغه په مطابق د هغو د قبلې د سمت تخريج به داسې وي

سورت. طول - ۹۲۴۱/آ - ۳۳۲۰ ./ ۰ - ۹۷ ۲۴ - عرض موقع ۲ ، ۲۱ - ۷۷ ۳

۴۰۷۹ ۰ ۰ + ۹۲۴۱/آ ۳۳۲۰ ، ۰ - ۹۷ / ۲۴ - عرض موقع - ۲ ۲۱ - ۷۷ ۳

۹۵۷۴ آ + ۸۱۰۹ ؛ آ + ۱۸۲۵ / ۱ - ۹۵۰۸ / ۰ - ۶ ، ۸۳ . ۹۰ ۶ ۸۳ - ۴ ، ۶ .

ناګپور. طول ۱ ۷۹ ، عرض ۱ / ۲۱ . سمت قبله ۷ ۷ له مغرب نه شمال طرفته

۴۰۷۹ ۰ ۰ + ۸۸۹۳ ؛ آ - ۲۹۷۲ / ۰ - ۷۷ / ۲۶ - عرض موقع ۱ / ۲۱ - ۶۷ / ۵

۹۵۰۷ آ ۹۱۱۵ + آ ۰۰۵۵ ۱ - ۸۶۷۷ ۰ - ۳ ۸۲ . ۹۰ . ۳ ، ۸۲ - ۷ ، ۷

کټک. طول ۹ ۸۵ . عرض ۵ ، ۲۰ . سمت قبله ۷ ، ۹ مغرب نه شمال طرف ته

۴۰۷۹ ۰ ۰ + ۸۴۱۸ آ - ۲۴۹۷ / ۰ - ۳۷ / ۲۹ - عرض موقع ۵ ۲۰ - ۸۷ ۸

۹۴۰۹ آ + ۰۱۵۲ ۰ ۰ + ۸۱۲۰ ۰ - ۷۶۸۱ ۰ ۰ - ۳ ۸۰ . ۹۰ - ۳ ۸۰ - ۷ ۹

اوس هغه ښارونه را واخلی د کومو په عرض البلد باندې واقع شوي ځايونه مشرقي صاحب د هغو قبله بللي ده

نه لاهور څخه بيت المقدس

لاهور طول ۳ ۷۴ . عرض ۶ ۳۱ . بيت المقدس طول ۲ ۳۵ عرض ۸ ۳۱

۲۰۷۴ ۰ ۰ ۸۸۹۹ آ - ۰۹۷۵ ۰ - ۶۲ ۳۸ - عرض موقع ۶ ۳۱ - ۲ ، ۰ ۱

۸۹۲۸/آ + ۹۰۹۹/آ + ۰/۹۱۱۰ = ۰/۷۱۳۷ = ۱َ/ ۷۹ ، ۹۰َ ـ ۱َ / ۷۹ ـ ۹َ / ۱۰ له مغرب

نه شمال طرفته

له امرتسر ځخه بيت المقدس

امرتسر . طول ۸َ ، ۷۴ . عرض ۶َ / ۳۱ . بيت المقدس طول ۲َ ، ۳۵ . عرض ۸َ / ۳۱

۲۰۷۶/۰ + ۸۸۶۸/آ = ۰/۰۹۴۴ = ۳۸/۸۲ َ = عرض موقع - ۶َ ، ۳۱ ـ ۲۲َ ، ۷

۸۹۱۶/آ + ۹۱۷۶/آ + ۰/۹۰۰۹ = ۰/۷۱۰۱ = ۷۹َ ، ۹۰َ ـ ۷۹ ـ ۱۱َ له مغرب نه شمال

طرفته

له راولپنډۍ ځخه بغداد

۰/۱۷۱۰ + ۹۴۰۶/آ = ۰/۱۱۱۶ = ۳۷/۷۲ َ عرض موقع - ۶َ ، ۳۳ ـ ۱۲َ / ۴

۸۹۸۰/آ + ۷۴۹۱/آ + ۱/۱۴۴۰ = ۰/۷۹۱۱ = ۸َ / ۸۰ ، ۹۰َ ـ ۸َ / ۸۰ ـ ۲َ ۹ له مغرب

نه شمال طرفته

له راولپنډۍ ځخه دمشق

راولپنډۍ . طول ۱َ ، ۷۳ . عرض ۶َ / ۳۳ . دمشق. طول ۳َ ، ۳۶ . عرض ۵َ / ۳۳

۰/۱۷۹۲ ، ۹۰۳۵/آ ۰/۰۸۲۷ = ۳۹/۵۸ َ = عرض موقع - ۶َ / ۳۳ ـ ۹۸َ ، ۵

۸۸۶۹/آ + ۸۷۴۰/آ + ۰/۹۸۲۰ = ۰/۷۴۲۹ = ۸َ / ۷۹ . ۹۰َ ـ ۸َ / ۷۹ ـ ۲َ / ۱۰ له

مغرب نه شمال طرفته ته

له پېښور ځخه بيرت

پېښور . طول ۵َ / ۷۱ . عرض ۳۴ . بيروت . طول ۵َ / ۳۵ . عرض ۹َ / ۳۳

۰/۱۷۲۶ + ۹۰۸۰/آ = ۰/۰۸۰۶ = ۳۹/۷۲ َ = عرض موقع - ۳۴َ ـ ۷۲َ / ۵ .

۸۸۶۱/آ ۸۶۱۳ آ + ۱/۰۰۱۷ = ۰/۷۴۹۱ = ۹َ / ۷۹ . ۹۰َ ـ ۹َ / ۷۹ ـ ۱َ / ۱۰ له مغرب

نه شمال طرفته

له دهلي ځخه بوشهر

دهلی . طول ۲َ ۷۷ . عرض ۶َ / ۲۸ . بوشهر . طول ۹َ ، ۵۰ . عرض ۲۹

۲۵۶۲ ، ۰ + ۹۵۲۵ آ = ۰/۲۰۸۷ = ۳۱/۷۳ َ = عرض موقع - ی۶َ ، ۲۸ ـ ۱۳َ / ۳

۹۲۹۶/آ - ۶۹۳۹/آ + ۱/۲۶۳۲ = ۰/۸۸۵۸ = ۶َ / ۸۲ . ۹۰َ ـ ۶َ / ۸۲ ـ ۴َ / ۷ له مغرب

نه شمال طرفته

له ملتان ځخه کوفه

ملتان . طول ۴َ ۷۱ . عرض ۲َ ۳۰ . کوفه. طول ۴َ ۴۴ . عرض ۳۲

۲۰۴۲ ، ۰ ۹۴۹۹ آ - ۱۵۴۱ ، ۰ ـ ۵ ، ۳۵ = عرض موقع ۲َ ، ۳۰ ـ ۸۵َ ۴

۹۱۳۷/آ + ۷۰۷۲/آ + ۱/۰۷۲۹ - ۰/۶۹۳۸ - °۷۸/۶ . °۹۰ - °۷۸/۶ - °۱۱/۴ له مغرب نه شمال طرفته

له کراچۍ څخه مدینه منوره

کراچۍ . طول °۶۷ ، عرض °۲۴/۹ . مدینه منوره، طول °۴۰ ، عرض °۲۴/۶

۰/۳۳۹۳ + ۹۴۹۹/آ - ۰/۲۸۹۲ - °۲۷/۲۰ - عرض موقع - °۲۴/۹ - °۲/۳

۹۴۹۱/آ + ۷۰۷۲/آ + ۳۹۶۵ - ۱/۰۵۲۸ - °۸۴/۹ . °۹۰ - °۸۴/۹ - °۵،۱ له مغرب نه

شمال طرفته

له مدراس څخه عدن

مدارس . طول °۸۰/۳ . عرض °۱۳/۱ . عدن . طول °۴۵/۱ . عرض °۱۲/۹

۰،۶۴۰۱ + ۹۱۲۳/آ - ۰،۵۵۲۴ - °۱۵/۶۷ - عرض موقع - °۱۳/۱ - °۲/۵۷

۹۸۳۶/آ + ۸۴۸۴/آ ۱/۳۴۸۹ - ۱،۱۸۰۹ - °۸۶/۲ . °۹۰ - °۸۶/۲ - °۳/۸ له مغرب نه

شمال طرفته

له بمبئي څخه سواکن

بمبئ . طول °۷۲/۹ ، عرض °۱۹ . سواکن. طول °۳۷/۳ . عرض °۱۹/۱

۰/۴۴۰۶ + ۹۱۰۱/آ - ۰/۳۷۰۷ - °۲۳،۰۷ - عرض موقع - °۱۹ - °۴،۰۷

۹۶۳۸/آ + ۸۵۴۹/آ + ۱/۱۴۹۲ - ۰،۹۶۷۶ . °۸۳/۹ . °۹۰ - °۸۳/۹ - °۶/۱ له مغرب نه

شمال طرفته

اوس تاسو ته اندازه ولګیده چه له مغرب څخه په درځنونو ډګریو لاس ته راوړونکی د مشرقي له مشرق او مغرب څخه د ناپوهۍ څه حال دی تر دې زیاته یوکه خو دا چه ده کټک د مکې مکرمې په عرض البلد باندې او ملتان د کوفې په عرض البلد باندې بولي حالانکه د کټک او مکې مکرمې په عرض البلد کښې د یوې درجې او د ملتان او کوفې په عرض البلد کښې د دوه درجو فرق دی

۶ - له مشرق او مغرب څخه د ناپوهۍ یوه بله ډګري (سند)

مدعي «ټول هغه دی» د جهلِ مرکب مجسمه فرمایي

«له مکې معظمې څخه سورت چیرته چه په لومړي یسړه کښې تر ټولو مخکښې راغلي وو تیک د مشرق خوا ته وو»

تر دې مخکښې مونږ د مستر مشرقي عبارت نقل کړی وو چه حاصل ئې دا دی چه د سورت، ناګپور او کټک جوماتونه په صحیح سمت باندې دی ځکه چه مکه مکرمه له هغه ځای څخه خاص په مغرب کښې دی د دغو دواړو عبارتونو له لګولو څخه دا ثابته شوه چه له څو همجنسو حقال

(ناپوهانو) څخه د "علامه"د خطاب لاس ته راوړونکي او ملايانو ته د سرې مرې شماروونکي مستر مشرقي د رياضي پوهنولي پرواز تر همدې ځايه دی چه د هغه په خيال کښې که چيرته يو ځای د بل ځای په مشرق کښې دی نو بل به د لومړي په مغرب کښې وي

بنما بصاحب نظرے گوہر خود را   عیسیٰ نتوان گشت بتصدیق خرے چند

حقيقت دا دی چه د استواء له ليکې پرته په ټوله دُنيا کښې دا په يوه صورت کښې هم نه شي کيدلی چه دوه مقامونه پخپل منځ کښې د يوه او بل په مشرق او مغرب کښې واقع وي که چيرته يو مقام د بل مقام په مشرق کښې دی نو بل هيڅکله د هغه په مغرب کښې نه شي کيدلی همدارنګه يو مقام د بل مقام په مغرب کښې دی نو بل مقام هيڅکله د هغه په مشرق کښې نه شي کيدلی

د دې تفصيل مونږ پورته بيان کړ چه د معدل لنهار او اُفق دائرو د تقاطع نقطو ته نقطة المشرق و المغرب ويل کيږي او د هر مقام د اول السموت دائرې (هغه دائره چه د کوم مقام په سر باندې له تيريدو سره له نقطة المشرق و المغرب څخه تيره شي) تر لاندې راتلونکي ځايونه به د هغه مقام په مشرق او مغرب باندې وي

د هر مقام د اول السموت د دائرې له زيات څخه زيات عرض البلد د هغه مقام د نصف النهار په دائرې باندې وي. تر دې وروسته مشرق او مغرب دواړو خواوو ته د هغه عرض البلد کميږي تر دې پورې چه د اول السموت دائره په نقطة المشرق و المغرب باندې له معدلې دائرې سره تقاطع کوي چيرته چه د هغه عرض البلد با لکل صفر وي. د دې لپاره د هر مقام په مشرق او مغرب کښې چه کوم مقامات راځي د هغو عرض البلد د همدې مقام له عرض البلد څخه لازماً کم وي اوس که چيرته کوم ناقص العقل مستر «ب» لره د «الف» په مغرب کښې وبولي نو په هغه باندې به لازميږي چه د «ب» عرض د «الف» له عرض څخه کم وي په داسې حال کښې چه په داسې حال کښې چه د «ب» عرض د «الف» له عرض څخه زيات وو ليکن د مستر مشرقي غوندې غټ عقل لرونکی سړی ښائي د رياضې په داسې بديهي مسئلې باندې په پوهولو سره هم پوه نه شي مستر له رياضي سره دومره نسبت هم نه لري لکه خومره نسبت چه سوسمار ئې له کب سره لري کاش چه د مستر کوم ملګری د زمکې په کُرې (ګلوب) باندې ده ته د اُفق او اول السموت په د نرد سره د دې حقيقت مشاهده پرې کړې وای اګر که دا خطره بۀ خامخا وي چه مستر به خپل ملګری يا همدرد احمق وبولي او سپک ئې کړي د دې لپاره مونږ مخکښې ليکلي دي چه مستر د زمکې له ګول والي غوندې شي څخه نابلده دی چنانچه هغه د قبلې د سمت د ايستلو لپاره مسطحه نقشه استعمالوي

بر دې وروسته مونږ د مثال په توګه د کروي مثلث په ذريعې سره سمت باسو او دا ښيو چه مکه مکرمه له اورولي غر څخه په مغرب کښې ده. د مغرب له نقطې څخه بواخې ۱۰ درجه شمال ته مائل ده او اورولي غر د مکې مکرمې په شمال کښې نه بلکه له مشرق څخه ۳ ۱۳ درجې شمال خوا ته منحرف ده

له اورولي غره څخه مکه مکرمه

اورولي غر. طول ۳ / ۷۳. عرض ۲۵. مکه مکرمه. طول ۹ ۳۹. عرض ۳۵ ۲۱

۴.۷۹ .. + ۹۲۱۶ /آ - ۳۲۹۵ ,.. - ۰۸ ۱۵ - عرض موقع - ۲۵ - ۰۸ ۰

۹۵۷۶ آ + ۸۱۹۱ /آ + ۲/۸۳۷۰ - ۶۱۳۷ ۲ - ۹ - ۸۹ . ۹۰ . ۹ ۸۹ - ۱ ۰ له مغرب نه شمال طرفته

له مکې مکرمې څخه اورولي غر

۳۳۱۳ .. + ۹۲۱۶ آ - ۲۵۲۹ .. - ۱۸ ۲۹ - عرض موقع - ۳۵ ۲۱ - ۸۴ ۷

۹۴۱۸ آ + ۸۱۹۱ آ + ۸۶۵۵ .. - ۶۲۶۴ .. - ۷ ۷۶ . ۹۰ . ۷ ۷۶ - ۳ ۱۳ له مشرق نه شمال طرفته

مونږ دا حسابونه وليکل ليکن د مشرق او مغرب له سمتونو څخه نابلده مستر په مخکښې داسې دي لکه د ميښې په مخکښې فرياد يا نوحه

۷ - له عرض البلد څخه نابلد

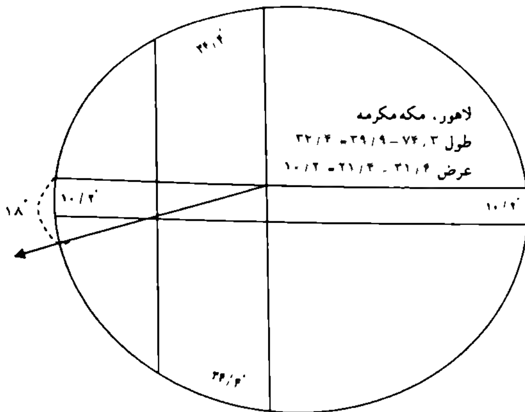
له رياضي څخه نابلده مستر د رياضي په ذريعې سره خو پرېږده چه د کوم ځای طول او عرض معلوم کړي حيرانتيا خو په دې باندې ده چه له کومې نقشې څخه د طول او عرض د ليدلو هم صلاحيت نه لري څو مثالونه ملاحظه کړی

۱- د مستر په خيال کښې د کټک او مکې مکرمې عرض البلد يو دی په داسې حال کښې چه په دواړو کښې د يوې درجې فرق دی

۲- کوفه د ملتان په عرض البلد باندې دی په داسې حال کښې چه په هغو کښې دوه درجې فرق دی

۳- مستر د اصلاح په معنی د فساد سره. په نقشه کښې د حو ب رونو طول او عرض غلط دي

۴- مستر د لاهور د قبلې د سمت انحراف ۲۵ درجې ښوولی دی او د قبلې د سمت دا ايستل د هغې غلطې طريقې مطابق هم نه ده کومه چه مستر لیکلې ده څرګندېږي چه په دې کښې هم مستر د طول او عرض په اخيستلو کښې غلطي کړې ده او که نه پخپله د مستر د غلطې طريقې مطابق هم د لاهور د قبلې د سمت انحراف ۱۸ درجې جوړېږي شکل ملاحظه کړی

د لاهور د قبلې دا سمت د مستر د قاعدې مطابق دی چه تر اوسه پورې نه دی پوه شوی چه زمکه ګول ،دائروي، ده او که نه نو د کُروي مثلث په حساب سره صحیح سمت ۹/۹ درجې له مغرب څخه د جنوب خوا ته دی. چه تخریج ئې مونږ مخکښې کړی دی
۸ لکی لرونکی ستوری په زمکې باندې

مستر مشرقي ملايانو ته وايي

«ستاسو بلا په دې پوهیږې چه د مکې د سمت معلومول څه ته وائي؟ تا ته دا معلومه ده چه جغرافیه د کوم غوائي نوم دی؟ علم نجوم څه ته وائي؟ دوربین څه شی دی؟ د سرطان لیکه کوم مرض ته وائي؟»

مخکښې فرمايي

«ما یو سړی د لاهور ملایانو او معمارانو ته ولیږه چه هغوی د جومات جوړولو په وخت کښې د قبلې طرف څرنګه ټاکي؟ د یوه لوی عمر جاهل وویل' واه واه دا خو ډیر آسانه دي. د قطب ستوري خواته ئې لاس وغزاوه او د اوږې خوا ته ئې وکتل او ودرید او و ئې ویل چه د پوزې نه مخامخ قبله ده. خیر زه پوه شوم چه د مُلا نجوم پوهنه څومره له خطاء پاکه ده»

لیکن مستر له دې لوی عمر جاهل (ناپوه) ځخه هم ناپوه دی. ځکه چه دا د لوی عمر سړی د قطب ستوري په مدد سره خو د مغرب صحیح سمت پیژانده لیکن مستر خو د مشرق او مغرب له سمت ځخه هم بې خبره دی د مستر مشرقي غوندې نجوم پوه په اړه یوه چا ځومره ښه ویلي دي

تجوبہ فقط آسمان ہی نہیں　　یہاں پر عجائب نظارے بہت
فلک پر ہی دُمدار تارا نہیں　　زمین پر بھی دُمدار تارے بہت

تر دې پورې د مستر د ریاضي پوهنې بیان وو، اوس لږ غوندې په نورو فنونو کښې هم د ده کمالات ملاحظه کړی

۹. **مستر مشرقي او جغرافیه**

مونږ مخکښې لیکلي دي چه مستر مشرقي له نقشې ځخه د طول البلد او عرض البلد د معلومولو هم صلاحیت نه لري او د دې ځو مثالونه هم پورته بیان شول هغه چه خپله کومه نقشه شائع کړې ده په هغې کښې ئې هم ډیرې غلطۍ کړي دي. د ځو ښارونو محل وقوع ئې غلط لیکلي. د خپلې نقشې په باره کښې دی پخپله فرمایي

زه غواړم چه د هندوستان ټول لمونځ کوونکي مسلمانان که چیرته غواړي چه لمونځونه ئې د خدای په دربار کښې قبول شي نو تر ټولو مخکښې دې خپلې غلطۍ قبلې له دې نقشې ځخه صحیح کړي کوم چه ما په ((الاصلاح)) کښې ورکړې ده یا ده له هغې ځخه هم د غوره نقشې له مخې خپلې قبلې صحیح کړي

پوښتنه دا ده چه که چیرته تاسو د بهترې نقشې په جوړولو نه پوهیږئ نو د خپلې پرچې 'الاصلاح' کښې د غلطې نقشې په شائع کولو سره د افساد د خدمت په سر ته رسولو کښې د مغربي خدایانو د حکم له تعمیل پرته نوره ځه فائده پکښې ده؟

۱۰. **مستر مشرقي او تاریخ**

ده ویلي دی

د عربو غوندې جاهل او ناپوه قوم په ځو کلونو کښې د ننه د ننه د دوه زره میله لرې ځای صحیح سمت ئې پیدا کولی شوای حالانکه په هغه وخت کښې د جغرافیې نوم او نښان هم موجود نه وو د ځمکې په مخ باندې طول البلد او عرض البلد ځان پېژانده

د مستر له تاریخ ځخه مرکبه ناپوهي هم ښې میله ده. د ده په خیال کښې د عربو مسلمانانو هندوستان ته د راتلو تر وخته پورې په دې کښې د جغرافیې د علم نوم او نښان نه وو او طول البلد او عرض البلد باندې کوم منطقي خبر نه وو حالانکه په دویمې عیسوي پیړۍ کښې د

جغرافيې علم تدوين شوى وو. بطليموس له مجسطي څخه وروسته د جغرافيې په فن کښې يو کتاب هم وليکه کوم چه د جغرافيې په نامه سره مشهور دى
حاجي خليفه په کشف الظنون کتاب کښې د جغرافيې داسې ليکي

و هو كلمة يونانية بمعنى صورة الارض و يقال جغر اويا بالواو على الاصل و هو علم يتعرف منه احوال الاقاليم السبعة الواقعة فى الربع المسكون من كرة الارض و عروض البلدان الواقعة فيها و اطوالها و عدد مدنها و جبالها و براريها و بحارها و انهارها الى غير ذلك كذا فى مفتاح السعادة قال الشيخ داؤد فى تذكرته جغرافيا علم باحوال الارض من حيث تقسيمها الى الاقاليم و الجبال و الانهار و ما يختلف حال السكان باختلافه الخلى. و هو الصواب لشموله على غير السبعة و جغرافيا علم لم ينقل له فى العربية لفظ مخصوص و اول من صنف فيه بطليموس القلوزى فانه صنف كتابه المعروف بجغرافيا ايضاً بعدما صنف المجسطى.

(كشف الظنون ج۱،ص۵۹۰)

د بطليموس په اړه معلم بطرس بستاني په دائرة المعارف کښې فرمايي

بطليموس، كلوديوس بطليموس رياضى فلكى جغرافى يونانى مصرى يقال انه ولد فى بيلو سيوم و نشأ فى الاسكندرية فى القرن الثانى للميلاد. (دائرة المعارف ج۵،ص۴۸۳،مطبوع بيروت)

۱۱ - پخپله مشرقي ليکن په زړه کښې مغربي

مستر مشرقي له مغرب څخه خپل مرعوبيت بيان کړې دى بيا د پخپلو نا لائق توبونو باندې له مغرب څخه د ډکريو (مرتبو) د انعاماتو په بدله کښې د مغرب بې ځايه مدح کوي او فرمايي

«که چيرته هم دغه ((فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ)) حکم په کوم مغربي قوم باندې نازل شوى واى نو زما دا يقين دى چه د اروپا به هرى برخې کښې په ملونونو انتهائي باريک بين رصدي آلات به ئې د دې مطلب لپاره په ښار ښار کښې نصب کړي واى چه د خداى ﷻ د آسماني حکم له مخې **شطر المسجد الحرام** په صحيح توګه پيدا کړي هغه قوم دومره دقيق بوده او نازک آلات ايجادوي چه د شمال او مغرب تر منځ درى لکه خلورويشت زره سمتونو څخه د بوه ګر فرق به هم به پيدا کيدلى د هغو د قبلې سمت به عين د کعبې د تور غلاف په نيمائي باندې په راغلى واى کومه چه شپږ فټه لوړه او شپږ فټه پلنه ده“

له مستر څخه دې څوک پوښتنه وکړي چه آيا په مغربي قوم باندې بيت المقدس ته د مخ اړولو حکم نه وو نازل شوى د خداى د دى حکم د تعميل په خاطر هغو بيت المقدس ته د استقبال لپاره په کوم ښار کښې په ملونونو انتهائي باريک بين آلات نصب کړي دى؟ حقيقت دا دى چه مستر

مغربي مستر مشرقي لره خو احمق حوړ کړی دی لیکن هغه پخپله احمق نه دی بلکه یل لږ احمق جوړوونکی دی هغه د شطر المسجد صحیح مفهوم هغه کتي کوم چه بو عام مسلمان ئې کتي

۱۲ مستر معمّی ۱

د ټولي دُنیا بوهانو ته اعلان دی چه لاندنی "مستر معمّی" دې حل کړي او که نه نو د مستر مشرقي د فلسفت جرات ومنی مستر معمّی ملاحظه کړی.

کعبہ کا سیاہ غلاف چھ فٹ لمبا چھ فٹ چوڑا
میری سیکی بوجھ پہیلی گھوڑا فکر اپنے کا دوڑا

بیت الله
عرض - ۱۰۱ متره
طول - ۲۲
ارتفاع - ۱۶

۱۳ مستر معمّی ۲

تاسو د بیت الله یو کنج ته مخ مخ داسي ودریږي او وښايي چه ستاسو سمت د کعبي د کوم دیوال په عین نیمائي باندي راشي او لوبږي

۱۴ مستر معمّی ۳

که چرته تاسو د د مستر د قیمتي تحقیق مطابق د کعبي د غلاف په عین نیمائي باندي د خیل سمت د اچولو لپاره د کعبي له کنجونو څخه بلي خوا ته د دربدلو کوشش وکړی نو د جماعت په لمنځه کښي داسي صف بندي را وښايي چه د هر لمونځ کوونکي سمت د کعبي د غلاف په عین نیمائي باندی راشي

معذرت

د مستر په تعقب کښي ئې مانوونکي قلم خو شوخي فقرې هم چُستي کړي دي کوم چه د مستر د هرزه سرائي بیهوده وښا انعکاس دی بلکه حقیقت دا دی چه د مستر ناپاکو لیکنو او د هغه د ناپاکو او قلم د ناپاکیو په مقابله کښي دا فقري ډیري سپکی دی او د الهی قانون ((وَجَزَآءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا او وَاِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوْا بِمِثْلِ مَا عُوْقِبْتُمْ بِهٖ)) لاندي د [illegible] د جواز نه حد څخه د ډیري کمي درجي دی. او که بیا نو هر [illegible] چه [illegible] چه د هغه نه [illegible] وخو څخه [illegible] شي

مغرور مستر او مسکین مُلا

د مستر [illegible] مضمون د [illegible] د [illegible] کښي څخه [illegible] هغه کښي نه د [illegible] څخه [illegible] علمي [illegible] د هغه عزيز ذوانتقام [illegible] وګوري چه د مغربي [illegible] د

خوشحالولو لپاره په ملايانو باندې د مسخرې كوونكي مشرقي غرور د بوه بوريا نشين مُلا په ذريعې سره له خاورو څخه خاورې شو د اروپا د درخنونو ډگرى درلودونكي مستر د خپل خان پوهنې گومان د يوه داسې ناچيزه مُلا په لاسونو درې ورې شو چا چه په سكول يا مكتب كښې له لومړې ټولگي څخه زيات سبق پكښې نه دى ويلى واه مسكين مُلا، تا خو د اروپا د ډگريو بخيې تر بيخه پورې خلاصې كړې (ټول حقيقت دې ښكاره كړ)

زما كريمه ربه! دا يواځې ستا كرم او مهرباني ده چه تا د ملايانو په كورنى كښې او د ملا په كور كښې پيدا كړم او پخپله دې زه هم ملا جوړ كړم داسې علم دې را نصيب كړ چه د مسترانو دماغونه ئې تر پيزار لاندې دي زما كريمه ربه ستا له دې كرم څخه زار شم چه په ملائيت كښې دې ژوندى كړم او په همدغه ملائيت كښې مرگ هم راكړه او د ملايانو په پاكې ټولى كښې مې را پورته كړه او تر قيامته پورې مې اولاد ته د ملائيت دولت ور په برخه كړه او هغوى ته د عملي صلاح او فلاح تر څنگ داسې علمي فضل او كمال هم ور په برخه كړه چه ستا د معرفت او د دين دخدمت ذريعه وگرځي او د هغو مخې ته د مسترانو غرور تر پښو لاندې شي يا الله! تا خو دا مستران په مسلمانو كورنيو كښې پيدا كړي دي د خپل كرم په طفيل سره هغوى رېښتينې مسلمانان جوړ كړه، له اسلام سره د هغوى بغض په محبت بدل كړه. د هغوى زړونه د اروپا له محبت څخه پاک كړه او پخپل محبت ئې منور كړه آمين

كيميا دارى كه تبديلش كنى ‌ ‌ ‌ ‌ جوئے خوں باشد اگر نيلش كنى

فقط والله تعالىٰ اعلم. ‌ ‌ ‌ ۲۹ رجب ۶۳ هجرى

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ۝ وَّالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدٰنِ ۝

ارشاد العابد

الى تخريج الاوقات و توجيه المساجد

د لمنځه د وختونو تخريج او د قبلې د سمت د تعين انتهائي قيمتي قاعدى

دا كتاب پخپلې موضوع كښې د جامعيّت او تحقيق له لحاظه مثال نه لري

تاليف حضرت مولانا مفتي رشيد احمد صاحب لُد

* د دنيا د هر مقام د لمونځونو وقتونه او د قبلې د طرف د تخريج قاعدې
* د دوه ښارونو ترمينځ د فصلې معلومولو قاعدې
* په هجرى او عيسوى كلونو او تاريخونو كښې تطبيق او د هر تاريخ د ورځې د معلومولو قاعدې
* د پاكستان او هندوستان د هر ښار د قبلې طرف او د طول البلد او عرض البلد درجې

﴿إِنَّ فِي خَلْقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفِ ٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ لَءَايَٰتٍ لِّأُولِي ٱلْأَلْبَٰبِ﴾

﴿يُقَلِّبُ ٱللَّهُ ٱلَّيْلَ وَٱلنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي ٱلْأَبْصَٰرِ ﴿٤٤﴾﴾

اشاب الصغير وافنى الكبير كرّ الغداة و مرّ العشى

صبح ہوتی ہے شام ہوتی ہے عمر یونہی تمام ہوتی ہے

وقت طلوع دیکھا وقت غروب دیکھا اب فکر آخرت کر دنیا کو خوب دیکھ

* په مختلفو ښارونو كښې له سورى نه د قبلې معلومولو وقتونه
* انتهائي مفيد گراف چه له هغې نه د دنيا د هر مقام قبله په ډېرى آسانۍ سره معلومېدلى شي
* د لمونځونو د وقتونو د تخريج او سمت قبلې او رؤيت هلال كمپيوټرى پروگرام
* د ټولې دنيا د مشهورو ښارونو د سمت قبلې نقشې

بسم الله الرحمن الرحيم

تر ډېرې زماني پورې د عقليه فنونو (كومو ته چه نن صبا علوم جديده ويل كيږي ليكن بنائي چه هيڅوك هم دا و نه نه ويلي چه دغو تر ټولو مخكښينيو علومو ته نوي علوم ولې ويل كيږي) له حاملينو سره تر ملاقاتونو او مختلفو خبرو اترو وروسته څرګنده شوه چه د دېني علومو غوندې په عقليه فنونو كښې هم د پوهنو په نسبت سره د تش په نامه مدّعينو تعداد ډېر زيات دی چنانچه د حومات د بناء په باره كښې تجرب وشوه چه اكثره انجينران د قبلې سمت باسي او د وختونو د تخريج په سلسله كښې خو د جرأت دا حال دی چه كومو خلكو باندې چه د دې فن هوا هم نه وي لګېدلې او بالكل له ابتدائي اصطلاحاتو څخه ئې هم خبر نه دي هغوی د لمانځه د وختونو نقشې خپروی

د دې ناخبرۍ نتائج دي چه

د ګرينويچ له شاهي رصدګاه څخه په خپريدونكی ناټيكل الميناك كښې د صبح كاذب وركړ شوی وخت له لومړني مرتب صبح صادق ګڼلی دی او تر هغه وروسته د لمانځه د وختونو په نقشو كښې د خپروني شوقيانو له كلونو كلونو راهسې د همدې په تقليد كښې را روان دي تر دې هم پورته د خندا خبره خو دا ده چه د مختلفو مقاماتو د نصف النهار په فرق باندې ټول وختونه قياس كيږي او د دې فراست به څه اندازه وي چه د دهلي نقشې به كراچۍ باندې ورتيي

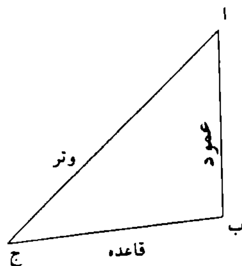
د دغو حالاتو به رڼا كښې د قبلې د سمت تخريج او د لمانځه د وختونو څو محققي او ګټوري طريقې لېكل كېږي. الله تعالی دې طالبينو (غوښتونكو) ته له دې څخه د استفادې او د اوقات نماز د جنتريو شوقيانو ته دې د دې په مطابق د عمل كولو توفيق وركړي آمين.

بر رسولان بلاغ باشد و بس۔

اللهم اجعلني ممن يحاسب حسابا يسيرا وينقلب الی اهله مسرورا۔

رشيد احمد ۱۶ ذی قعده ۱۳۸۹ هجری

مقدمہ

ا ب / ب ج = سائن ج ، (جیب، جب)

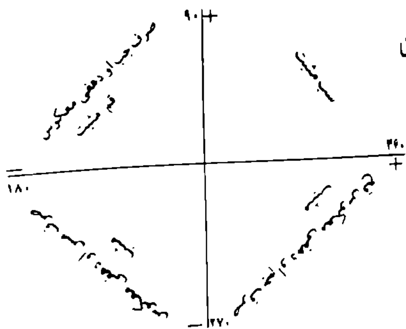
ب ج / ا ج = کوسائن ج ، (جیب التمام، جم)

ا ب / ب ج = ٹینجنٹ ج ، (مماس، ظل، مس)

ب ج / ا ب = کوٹینجنٹ ج ، (مماس التمام، مم ، ظم)

ا ج / ب ج = سیکنٹ ج ، (قاطع ، قع)

ا ج / ا ب = کوسیکنٹ ج ، (قاطع التمام، قم)

جب ج = ج(۱۸۰ - ج) / (۱۰۱۲۵ - ج(۱۸۰ - ج) / ۴) تقریباً

جم ج = $\sqrt{}$ (۱۲ - جب۲ ج)

مس ج = جب ج / جم ج

مم ج = جم ج / جب ج یا ۱ / مس ج

قع ج = ۱ / جم ج

قم ج = ۱ / جب ج

جب ج ۰ ۱۸۰ يا ۳۶۰، ب ۱۸۰ يا ۳۶۰ - ج) - جب ج. دغه رنګي جم حاصل د تفريق - جم ج جم ج ۹۰ يا ۲۷۰، ب ۹۰ يا ۲۷۰ - ج) - جب ج . اوجب حاصل د تفريق - جم ۰ ج

طرق معرفة نصف النهار

(د نصف النهار د پيژندلو طريقې)

۱ - طريق البيروني : قال في القانون المسعودي (بعد ابطال الطرق المتعددة منها الدائرة الهندية) فانا نعدل عنه الى عمل آخر يحصل منه المطلوب اي وقت اتفق القياس فيه وذلك ان يكون الظل وقت القياس: اه ونقيم عليه عمود: ه ب مساويا للمقياس ونصل: اب قطر الظل ونخرج: ه ج موازيا له ومساويا له: ه ا، وندير على مركز: ه ببعد الظل: ا ط ج وعلى قطر: ه ج نصف دائرة: ه د ج ونخرج: ا ه على استقامته الى: د وندير على قطر: ه د نصف دائرة: ه ل د في خلاف الجهة التي فيها خط نصف النهار اعني الجانب الذي منه تأتي الشمس قبل نصف النهار والذي اليه تذهب بعده ثم نأخذ: ا ط مساوية لعرض البلد و: ط ز مساوية لتمام ميل الشمس ان كان شماليا ولمجموع ميلها وتسعين ان كان جنوبيا ونخرج: ز ح عمودا على: ه ط و: ج ك موازيا له ونقدر: ك م مساويا ك: ه ح ان كان الميل شماليا فنحو: د وان كان جنوبيا فالى مركز: ه ثم ندير على: د ببعد: د م قوساً ينتهي الى: ل ونصل: د ل ونخرج: ه س على موازاته فيكون خط نصف النهار.

۲ - د قطب نما په ذريعې سره

مقناطيسي قطب له جغرافيائي قطب څخه مختلف دى. د هغه مقام طولاً او عرضاً بدليږي را بدليږي په كال ۱۹۶۷ء كښې طول غربي ۱۰۱ درجې باندې وو. د هغه حركت د مشرق خوا ته دى په ۹۶۰ كلومو كښې خپل دور پوره كوي د زمكې په منځ كښې مقناطيسي لهرونه يا موجونه د مقناطيسي قطب خوا ته سيده نه دي د دې لپاره قطب نما په مقناطيسي قطب باندې نه منطبق

کیږي لهذا د قطب نما له جغرافیائي قطب څخه د فرق د معلومو لپاره د مقناطیسي قطب د څرګندونو کیږي
بېدا کول کافي نه دي بلکه د دې مقصد لپاره هر ځای ته په ور رسېدلو باندې عمل او مشاهده
کیږي په کال ۱۹۶۰ء کښې د اندازې مطابق په څو ښارونو کښې د قطب نما له جغرافیائي قطب
څخه انحراف درج کیږي دا فرق په هر کال کښې ¼ ۲ دقیقې کمیږي

ګلګت	۲ ۱/۲ درجه مائل مشرق طرفته	ساهیوال. ملتان	۵/۶ درجه مائل مشرق ته
اټک . پشاور	۱ ۵/۶	بهاولپور	۵/۶
راولپنډی	۱ ۲/۳	رحیم یارخان . لاړ کانه	۱/۲
جهلم کویته	۱ ۱/۶	خیرپور	۱/۳
سیالکوټ	۱ ۱/۱۲	نواب شاه	۱/۱۲
لاهور. ګجرانواله	۱	ټنډو محمد خان	
جهنګ . شیخوپوره. قلات	۱	حیدر آباد. کراچی	

۳. د ستوري د قطب په ذریعه

تکه څرنګه چه ستوری د حقیقي قطب په شاوخوا کښې د ۰۵؛ دقیقو په لري وانې ... سره
... ګرځي له دې امله د صحیح شمال د معلومولو لپاره ضروري ده چه د ستوري د قطب د
انتهائي نزولي او انتهائي تیتوالي وخت څرګند کړی شي کوم چه له ګرینوچ ... نه
خپرېدونکي ایر المنک څخه معلومېدلی شي

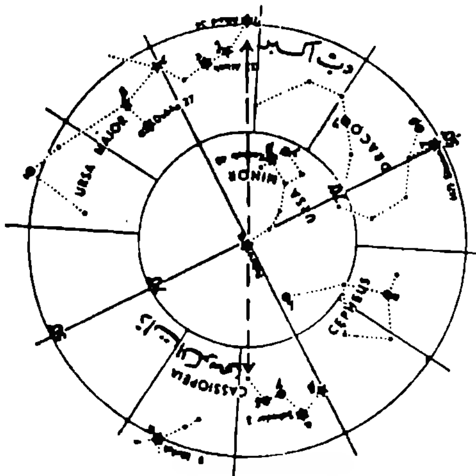
چنانچه له ایر المنک څخه څرګندېږي چه په کرچی کښې په ۱۶ دسمبر ۱۹۳۹ء کښې
... نزولي وخت د شپې اته بجې، ۵۳ دقیقې و ۳۹ ثانیې دي

د ستوري قطب هم د نورو ستورو غوندې په ٢٣ ساعتونو، ٥٦ دقیقو او ٤/٠٩٠١٦ ثانیو کښې خپل ګردش پوره کوي یعنې هره ورځ ٣ دقیقې ٥٥/٩٠٩٨٤ ثانیې فرق لویږي همدارنګه یو کال (٣٦٥) ورځو په تیریدو سره له لومړني وخت څخه ٥٦/٩٩٨٥٦ ثانیې وروسته خاص په همدې مخکښیني ځای باندې راځي او د لیپ د کال له وجې هر څلور کاله وروسته هم هغه وخت بیرته راګرځي

له دې څخه د هر تاریخ او هرې میاشتې حساب لګول کیدلی شي

تر ټولو آسانه طریقه

چه کله د ذات الکرسي آخري ستوری د قطب د ستوري وچ برسیره د نصف النهار په دائرې باندې ورسیږي دا وخت د قطب ستوری په انتهائي لوړوالي باندې وي او د قطب دستوري د انتهائي ټیټوالي په وخت کښې د دبّ اکبر (بنات النعش) آخري ستوری د قطب د ستوري برسیره د نصف النهار له دائرې څخه لږ غوندې مخکښې تیریږي دا طریقه تر ټولو د آسان والي له وجې ډیره قیمتي ده

نصف النہار کا مقامی وقت اور درجاتِ میل شمس

تاریخ	جنوری			فروری			مارچ		
	گھنٹہ	منٹ	درجہ ج	گھنٹہ	منٹ	درجہ ج	گھنٹہ	منٹ	درجہ ج
۱	۱۲	۳	۲۳/۱	۱۲	۱۴	۱۷/۳	۱۲	۱۲	۷/۵
۲	۱۲	۳	۲۳/۰	۱۲	۱۴	۱۷/۰	۱۲	۱۲	۷/۱
۳	۱۲	۳	۲۲/۹	۱۲	۱۴	۱۶/۷	۱۲	۱۳	۶/۷
۴	۱۲	۵	۲۲/۸	۱۲	۱۴	۱۶/۳	۱۲	۱۳	۶/۳
۵	۱۲	۵	۲۲/۷	۱۲	۱۴	۱۶/۱	۱۲	۱۲	۵/۹
۶	۱۲	۶	۲۲/۶	۱۲	۱۴	۱۵/۸	۱۲	۱۱	۵/۵
۷	۱۲	۶	۲۲/۵	۱۲	۱۴	۱۵/۵	۱۲	۱۱	۵/۱
۸	۱۲	۶	۲۲/۳	۱۲	۱۴	۱۵/۲	۱۲	۱۱	۴/۸
۹	۱۲	۷	۲۲/۲	۱۲	۱۴	۱۴/۹	۱۲	۱۱	۴/۴
۱۰	۱۲	۷	۲۲/۱	۱۲	۱۴	۱۴/۶	۱۲	۱۰	۴/۰
۱۱	۱۲	۸	۲۱/۹	۱۲	۱۴	۱۴/۳	۱۲	۱۰	۳/۶
۱۲	۱۲	۸	۲۱/۸	۱۲	۱۴	۱۳/۹	۱۲	۱۰	۳/۲
۱۳	۱۲	۸	۲۱/۶	۱۲	۱۴	۱۳/۶	۱۲	۹	۲/۸
۱۴	۱۲	۹	۲۱/۴	۱۲	۱۴	۱۳/۳	۱۲	۹	۲/۴
۱۵	۱۲	۹	۲۱/۲	۱۲	۱۴	۱۲/۹	۱۲	۹	۲/۰
۱۶	۱۲	۱۰	۲۱/۱	۱۲	۱۴	۱۲/۶	۱۲	۹	۱/۶
۱۷	۱۲	۱۰	۲۰/۹	۱۲	۱۴	۱۲/۲	۱۲	۸	۱/۲
۱۸	۱۲	۱۰	۲۰/۷	۱۲	۱۴	۱۱/۹	۱۲	۸	۰/۸
۱۹	۱۲	۱۱	۲۰/۵	۱۲	۱۴	۱۱/۵	۱۲	۸	۰/۴
۲۰	۱۲	۱۱	۲۰/۳	۱۲	۱۴	۱۱/۲	۱۲	۷	۰/۰
۲۱	۱۲	۱۱	۲۰/۰	۱۲	۱۴	۱۰/۸	۱۲	۷	ش ۰/۴
۲۲	۱۲	۱۱	۱۹/۸	۱۲	۱۴	۱۰/۴	۱۲	۷	۰/۸
۲۳	۱۲	۱۲	۱۹/۶	۱۲	۱۴	۱۰/۱	۱۲	۷	۱/۲
۲۴	۱۲	۱۲	۱۹/۴	۱۲	۱۳	۹/۷	۱۲	۶	۱/۶
۲۵	۱۲	۱۲	۱۹/۱	۱۲	۱۳	۹/۳	۱۲	۶	۱/۹
۲۶	۱۲	۱۲	۱۸/۹	۱۲	۱۳	۹/۰	۱۲	۶	۲/۳
۲۷	۱۲	۱۳	۱۸/۶	۱۲	۱۳	۸/۶	۱۲	۵	۲/۷
۲۸	۱۲	۱۳	۱۸/۴	۱۲	۱۳	۸/۲	۱۲	۵	۳/۱
۲۹	۱۲	۱۳	۱۸/۱	۱۲	۱۳	۷/۸	۱۲	۵	۳/۵
۳۰	۱۲	۱۳	۱۷/۸				۱۲	۴	۳/۹
۳۱	۱۲	۱۳	۱۷/۶				۱۲	۴	۴/۳
			ج			ج			ش

تاریخ	اپریل			مئی			جون		
	گھنٹہ	منٹ	درجہ شمسی	گھنٹہ	منٹ	درجہ شمسی	گھنٹہ	منٹ	درجہ شمسی
۱	۱۲	۴	۴/۷	۱۱	۵۷	۱۵/۲	۱۱	۵۸	۲۲/۱
۲	۱۲	۴	۵/۱	۱۱	۵۷	۱۵/۵	۱۱	۵۸	۲۲/۲
۳	۱۲	۳	۵/۴	۱۱	۵۷	۱۵/۸	۱۱	۵۸	۲۲/۴
۴	۱۲	۳	۵/۸	۱۱	۵۷	۱۶/۱	۱۱	۵۸	۲۲/۵
۵	۱۲	۳	۶/۲	۱۱	۵۷	۱۶/۳	۱۱	۵۸	۲۲/۶
۶	۱۲	۲	۶/۶	۱۱	۵۷	۱۶/۶	۱۱	۵۹	۲۲/۷
۷	۱۲	۲	۷/۰	۱۱	۵۶	۱۶/۹	۱۱	۵۹	۲۲/۸
۸	۱۲	۲	۷/۳	۱۱	۵۶	۱۷/۲	۱۱	۵۹	۲۲/۹
۹	۱۲	۲	۷/۷	۱۱	۵۶	۱۷/۵	۱۱	۵۹	۲۳/۰
۱۰	۱۲	۱	۸/۱	۱۱	۵۶	۱۷/۷	۱۱	۵۹	۲۳/۰
۱۱	۱۲	۱	۸/۴	۱۱	۵۶	۱۸/۰	۱۲	۰	۲۳/۱
۱۲	۱۲	۱	۸/۸	۱۱	۵۶	۱۸/۲	۱۲	۰	۲۳/۲
۱۳	۱۲	۰	۹/۲	۱۱	۵۶	۱۸/۵	۱۲	۰	۲۳/۲
۱۴	۱۲	۰	۹/۵	۱۱	۵۶	۱۸/۷	۱۲	۰	۲۳/۳
۱۵	۱۲	۰	۹/۹	۱۱	۵۶	۱۸/۹	۱۲	۰	۲۳/۳
۱۶	۱۲	۰	۱۰/۲	۱۱	۵۶	۱۹/۲	۱۲	۱	۲۳/۴
۱۷	۱۲	۰	۱۰/۶	۱۱	۵۶	۱۹/۴	۱۲	۱	۲۳/۴
۱۸	۱۱	۵۹	۱۰/۹	۱۱	۵۶	۱۹/۶	۱۲	۱	۲۳/۴
۱۹	۱۱	۵۹	۱۱/۳	۱۱	۵۶	۱۹/۸	۱۲	۱	۲۳/۴
۳۰	۱۱	۵۹	۱۱/۶	۱۱	۵۶	۲۰/۱	۱۲	۱	۲۳/۴
۳۱	۱۱	۵۹	۱۲/۰	۱۱	۵۷	۲۰/۳	۱۲	۲	۲۳/۴
۲۲	۱۱	۵۸	۱۲/۳	۱۱	۵۷	۲۰/۵	۱۲	۲	۲۳/۴
۲۳	۱۱	۵۸	۱۲/۶	۱۱	۵۷	۲۰/۶	۱۲	۲	۲۳/۴
۲۴	۱۱	۵۸	۱۳/۰	۱۱	۵۷	۳۰/۸	۱۲	۲	۲۳/۴
۲۵	۱۱	۵۸	۱۳/۳	۱۱	۵۷	۲۱/۰	۱۲	۳	۲۳/۴
۲۶	۱۱	۵۸	۱۳/۶	۱۱	۵۷	۲۱/۲	۱۲	۳	۲۳/۴
۲۷	۱۱	۵۸	۱۳/۹	۱۱	۵۷	۲۱/۴	۱۲	۳	۲۳/۳
۲۸	۱۱	۵۷	۱۴/۳	۱۱	۵۷	۲۱/۵	۱۲	۳	۲۳/۳
۲۹	۱۱	۵۷	۱۴/۶	۱۱	۵۷	۲۱/۷	۱۲	۳	۲۳/۲
۳۰	۱۱	۵۷	۱۴/۹	۱۱	۵۷	۲۱/۸	۱۲	۴	۲۳/۲
۳۱			ش	۱۱	۵۸	۲۲/۰ ش			ش

تاریخ	جولائی گھنٹہ	جولائی منٹ	جولائی درجہ ش	اگست گھنٹہ	اگست منٹ	اگست درجہ ش	ستمبر گھنٹہ	ستمبر منٹ	ستمبر درجہ ش
۱	۱۲	۴	۲۳/۱	۱۲	۶	۱۷/۹	۱۲	۰	۸/۳
۲	۱۲	۴	۲۳/۰	۱۲	۶	۱۷/۷	۱۲	۰	۷/۸
۳	۱۲	۴	۲۲/۹	۱۲	۶	۱۷/۴	۱۱	۵۹	۷/۴
۴	۱۲	۴	۲۲/۹	۱۲	۶	۱۷/۲	۱۱	۵۹	۷/۱
۵	۱۲	۴	۲۲/۸	۱۲	۶	۱۶/۹	۱۱	۵۹	۶/۷
۶	۱۲	۵	۲۲/۷	۱۲	۶	۱۶/۶	۱۱	۵۸	۶/۳
۷	۱۲	۵	۲۲/۶	۱۲	۶	۱۶/۳	۱۱	۵۸	۵/۹
۸	۱۲	۵	۲۲/۴	۱۲	۶	۱۶/۱	۱۱	۵۸	۵/۶
۹	۱۲	۵	۲۲/۳	۱۲	۵	۱۵/۸	۱۱	۵۷	۵/۲
۱۰	۱۲	۵	۲۲/۲	۱۲	۵	۱۵/۵	۱۱	۵۷	۴/۸
۱۱	۱۲	۵	۲۲/۱	۱۲	۵	۱۵/۲	۱۱	۵۷	۴/۴
۱۲	۱۲	۶	۲۱/۹	۱۲	۵	۱۴/۹	۱۱	۵۶	۴/۱
۱۳	۱۲	۶	۲۱/۸	۱۲	۵	۱۴/۶	۱۱	۵۶	۳/۷
۱۴	۱۲	۶	۲۱/۶	۱۲	۵	۱۴/۳	۱۱	۵۵	۳/۳
۱۵	۱۲	۶	۲۱/۵	۱۲	۴	۱۴/۰	۱۱	۵۵	۲/۹
۱۶	۱۲	۶	۲۱/۳	۱۲	۴	۱۳/۶	۱۱	۵۵	۲/۵
۱۷	۱۲	۶	۲۱/۱	۱۲	۴	۱۳/۳	۱۱	۵۴	۲/۱
۱۸	۱۲	۶	۲۱/۰	۱۲	۴	۱۳/۰	۱۱	۵۴	۱/۷
۱۹	۱۲	۶	۲۰/۸	۱۲	۳	۱۲/۷	۱۱	۵۴	۱/۴
۲۰	۱۲	۶	۲۰/۶	۱۲	۳	۱۲/۳	۱۱	۵۳	۱/۰
۲۱	۱۲	۶	۲۰/۴	۱۲	۳	۱۲/۰	۱۱	۵۳	۰/۶
۲۲	۱۲	۶	۲۰/۲	۱۲	۳	۱۱/۷	۱۱	۵۳	۰/۲
۲۳	۱۲	۶	۲۰/۰	۱۲	۳	۱۱/۳	۱۱	۵۲	۰/۲ غ
۲۴	۱۲	۶	۱۹/۸	۱۲	۲	۱۱/۰	۱۱	۵۲	۰/۶
۲۵	۱۲	۶	۱۹/۶	۱۲	۲	۱۰/۶	۱۱	۵۲	۱/۰
۲۶	۱۲	۶	۱۹/۴	۱۲	۲	۱۰/۳	۱۱	۵۱	۱/۴
۲۷	۱۲	۶	۱۹/۱	۱۲	۱	۱۰/۰	۱۱	۵۱	۱/۸
۲۸	۱۲	۶	۱۸/۹	۱۲	۱	۹/۶	۱۱	۵۱	۲/۲
۲۹	۱۲	۶	۱۸/۷	۱۲	۱	۹/۲	۱۱	۵۰	۲/۵
۳۰	۱۲	۶	۱۸/۴	۱۲	۱	۸/۹	۱۱	۵۰	۲/۹
۳۱	۱۲	۶	۱۸/۲	۱۲	۰	۸/۵	۱۱		
			ش			ش			ج

تاریخ	اکتوبر گھنٹہ	اکتوبر منٹ	اکتوبر درجہ ج	نومبر گھنٹہ	نومبر منٹ	نومبر درجہ ج	دسمبر گھنٹہ	دسمبر منٹ	دسمبر درجہ ج
۱	۱۱	۵۰	۳/۳	۱۱	۴۴	۱۴/۵	۱۱	۴۹	۲۱/۹
۲	۱۱	۴۹	۳/۷	۱۱	۴۴	۱۴/۹	۱۱	۵۰	۲۲/۰
۳	۱۱	۴۹	۴/۱	۱۱	۴۴	۱۵/۲	۱۱	۵۰	۲۲/۲
۴	۱۱	۴۹	۴/۵	۱۱	۴۴	۱۵/۵	۱۱	۵۰	۲۲/۳
۵	۱۱	۴۸	۴/۹	۱۱	۴۴	۱۵/۸	۱۱	۵۱	۲۲/۴
۶	۱۱	۴۸	۵/۲	۱۱	۴۴	۱۶/۱	۱۱	۵۱	۲۲/۵
۷	۱۱	۴۸	۵/۶	۱۱	۴۴	۱۶/۴	۱۱	۵۲	۲۲/۷
۸	۱۱	۴۸	۶/۰	۱۱	۴۴	۱۶/۷	۱۱	۵۲	۲۲/۸
۹	۱۱	۴۷	۶/۴	۱۱	۴۴	۱۷/۰	۱۱	۵۲	۲۲/۹
۱۰	۱۱	۴۷	۶/۸	۱۱	۴۴	۱۷/۲	۱۱	۵۳	۲۲/۹
۱۱	۱۱	۴۷	۷/۲	۱۱	۴۴	۱۷/۵	۱۱	۵۳	۲۳/۰
۱۲	۱۱	۴۶	۷/۵	۱۱	۴۴	۱۷/۸	۱۱	۵۴	۲۳/۱
۱۳	۱۱	۴۶	۷/۹	۱۱	۴۴	۱۸/۱	۱۱	۵۴	۲۳/۲
۱۴	۱۱	۴۶	۸/۳	۱۱	۴۴	۱۸/۳	۱۱	۵۵	۲۳/۲
۱۵	۱۱	۴۶	۸/۶	۱۱	۴۵	۱۸/۶	۱۱	۵۵	۲۳/۳
۱۶	۱۱	۴۶	۹/۰	۱۱	۴۵	۱۸/۸	۱۱	۵۶	۲۳/۳
۱۷	۱۱	۴۵	۹/۴	۱۱	۴۵	۱۹/۱	۱۱	۵۶	۲۳/۴
۱۸	۱۱	۴۵	۹/۷	۱۱	۴۵	۱۹/۳	۱۱	۵۷	۲۳/۴
۱۹	۱۱	۴۵	۱۰/۱	۱۱	۴۵	۱۹/۵	۱۱	۵۷	۲۳/۴
۲۰	۱۱	۴۵	۱۰/۵	۱۱	۴۶	۱۹/۸	۱۱	۵۸	۲۳/۴
۲۱	۱۱	۴۵	۱۰/۸	۱۱	۴۶	۲۰/۰	۱۱	۵۸	۲۳/۴
۲۲	۱۱	۴۴	۱۱/۲	۱۱	۴۶	۲۰/۲	۱۱	۵۹	۲۳/۴
۲۳	۱۱	۴۴	۱۱/۵	۱۱	۴۶	۲۰/۴	۱۱	۵۹	۲۳/۴
۲۴	۱۱	۴۴	۱۱/۹	۱۱	۴۷	۲۰/۶	۱۲	۰	۲۳/۴
۲۵	۱۱	۴۴	۱۲/۳	۱۱	۴۷	۲۰/۸	۱۲	۰	۲۳/۴
۲۶	۱۱	۴۴	۱۲/۶	۱۱	۴۷	۲۱/۰	۱۲	۱	۲۳/۴
۲۷	۱۱	۴۴	۱۲/۹	۱۱	۴۸	۲۱/۲	۱۲	۱	۲۳/۳
۲۸	۱۱	۴۴	۱۳/۳	۱۱	۴۸	۲۱/۴	۱۲	۲	۲۳/۳
۲۹	۱۱	۴۴	۱۳/۶	۱۱	۴۸	۲۱/۵	۱۲	۲	۲۳/۲
۳۰	۱۱	۴۴	۱۳/۹	۱۱	۴۹	۲۱/۷	۱۲	۳	۲۳/۱
۳۱	۱۱	۴۴	۱۴/۲	۱۱			۱۲	۳	۲۳/۱
			ج			ج			ج

ارشاد العابد

د طول البلد د معلومولو طريقه

په مغربي پاکستان کښي ۷۵ درجې او مشرقي پاکستان کښي د ۹۰ درجو مقامي وخت رائج دی تاسو د مطلوب مقام د نصف النهار د سري نښی له نصف النهار څخه د فرق په اندازه سره د فی درجې څلورو دقیقو په حساب سره له مجموعي درجاتو یعنې ۷۵ یا ۹۰ سره یو ځای یا تری منفي کړی

د عرض البلد د معلومولو طريقه

۱ د قطب ستوری چه کله په انتهائي لوړوالي یا انتهائي ټیټوالي باندي وي په دی وخت کښی د اصطرلاب یا د مجیب د ربع یا د مقنطر د ربع او داسي نورو په ذریعه د هغه لوړوالی معلوم کړی د هغه د مدار نیم قطر (۵٤ دقیقی) جمع یا تري منفي کړی

۲ خاص د نصف النهار په وخت مس (عمود/ظل) په ذریعي سره د لمر د ارتفاع درجې معلومي کړی او له نوي ۹۰ څخه ئی منفي کړی بیا له نفسی څخه [1] د لمر د میل درجې معلومي کړی که چیرته د لمر میل جنوبي وی نو د میل درجې د لومړي تفریق له حاصل څخه تفریق یا منفي کړی او که میل شمالي وي نو د هغه درجې د تفریق له حاصل سره جمع کړی په دواړو صورتونو کښی ئی نتیجه عرض البلد وي مثلاً په ۲۳ دسمبر کراچی کښی د نصف النهار په وخت د لمر د ارتفاع درجې ٤١ ٤٣ دي او میل ۲۳،۲٦ دی لهذا د کراچی عرض البلد ۹۰ - ۴۱ ۴۳ _ ۲۳ ۲۲-۲۵ ۵۱ دی

د وختونو تخريج

لارښووني

۱ د طلوع او غروب د وختونو د معلومولو لپاره د لمر له اُفق څخه ۸ ۰ درجې کښته را اخستل کیږی چه تفصیل ئی دا دی د لمرنیمائي قطر ۱٦ دقیقي + د حقیقي او مرئي اُفق فرق ۳٤ [2] دقیقي - ۵ دقیقه - ۸ ۰ درجه

۲ د صبح صادق او ماسخوتن لپاره لمر ۱۵ درجې تر افق لاندی را اخستل کیږی په عمومو جنتریو کښی او د لمر څخه د وختونو په تعینو کښی ۱۸ درجې را اخستل سوی دی کوم چه صحیح

---

[1] په نقشه کښی په صفر طول البلد باندی د نصف النهار په وخت د لمر میل ورکړ سوی دی. د وختونو او داسي نورو په تخریج کښی د زیات صحیح عمل لپاره باید مقدمی میل باندی را واخستل سی ۱۲ منه

[2] په دی کښی د افق د ... له وخي چه فرق دی او چه د ... او د ... عکس ... دی ۱۲ منه

نه دي. دا وخت د صبح کاذب دی. صبح صادق له دې ځخه درې درجې وروسته وي. د سره شفق ۱۲ درجې تر افق لاندې د غروب وخت وي

۳ - له مشاهداتو ځخه ثابته شوه چه د اشراق د وخت په شروع کښې لمر له افق ځخه ۱/٤ درجې لوړ وي

٤ - د مازدیگر د وخت د ایستلو لپاره لومړی د مثلینو په وخ کښې د لمر د ارتفاع درجې ځرګندول کېږي چه قاعده ئې دا ده چه د نصف النهار په وخت د ارتفاع (لوړوالي) درجې داسې معلومې کړی ۹۰ ـ عرض البلد ـ میل شمس مخالف یا ۹۰ـ عرض البلد+ میل شمس موافق مثلاً په کراچۍ کښې په ۲۳ دسمبر کښې د لمر ارتفاع په وخت د نصف النهار ۹۰ـ۲٤/۹ـ۲۳/٤- ٤۱/۷

بیا مم ٤۱،۷-۱۲۲۳۸ ۱+۲(مثلین)-۱۲۲۳۸-۱۷/۸ درجې په وخت د مازدیگر

د وقتونو د تخریج قواعد

(۱) ب - قوس (مدارشمس په مابین د افق او مرکز د شمس کښ)

(جب میل × جب عرض، + جب درجه (+) طلوع یا صبح صادق (-) یا عصر (-)
―――――――――――――――――
جم میل × جم عرض

په میل مخالف کښې چه کله میل (-) وی او په میل موافق کښې (+) وی . مثلاً ۲۳ ، دسمبر کښې د کراچۍ د طلوع وقت داسې را ویستلې کیږی.

جب میل ۴ ۲۳ (-) - ۰/۳۹۷۱ (-)
جب عرض ۹ ، ۲۴ - ۰/۴۲۱۰
جب درجه طلوع ۸ / ۰ - ۰/۰۱۴۰
جم میل ۴ ۲۳ - ۰،۹۱۷۸
جم عرض ۹ ۲۴ - ۰ ۹۰۷۰

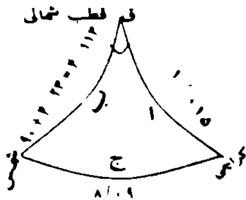
۰/۰۱۴۰ + [۰/۴۲۱۰ × (-) ۰،۳۹۷۱] / ۰،۹۰۷۰ × ۰/۹۱۷۸ - ۰/۰۱۴۰ + (-) ۱۶۷۲ / ۸

(-) ۰ ، ۱۵۳۲ / ۰ ۸۳۲۴ - ۰/۱۸۳۰ (-) - ۱۰/۶ (-) - ۴ ، ۴۲ ، ۰+ ۶ - ساعته . دقیقه

(۹۰) - ۵۰ ساعته ، ۶ ۱۷ دقیقې

د نصف النهار وقت ۱۲ ، ۰ ساعته ۳۱ دقیقې ۵ ساعته ۱۸ دقیقې - ۷ ساعته ۱۳ دقیقې . وقت د طلوع په تاریخ د ۲۳ دسمبر

(۲) ن = ۱ + ب + ج / ۲

مس ق/۲ = جب (ن - ۱) × جب (ن - ب) / جب ن × جب (ن - ج)

(۱ . ۶۵ + ۱۱۳ + ۸ ، ۹۰) + ۲ = ۱۳۴ / ۶۵

۶۵ ، ۱۳۴ . ۱ / ۶۵ = ۶۹ / ۵۵

۶۵ ، ۱۳۴ ، ۱۱۳ = ۲۱ ، ۲۵

۶۵ ، ۱۳۴ . ۸ . ۹۰ = ۴۳ ، ۸۵

(لوک جب ۵۵ ؛ ۶۹ = ۹۷۱۷ ، آ) + (لوک جب ۲۵ / ۲۱ = ۵۵۹۳ . آ) = ۵۳۱۰ . آ

(لوک جب ۸۵ ۴۳ = ۸۴۰۶ ، آ) + (لوک جب ۶۵ ، ۱۳۴ = ۸۵۲۱ آ) = ۶۹۲۷ آ -

= ۸۳۸۳ آ ÷ ۲ = ۹۱۹۱ / آ = ۷ / ۳۹ = ۲ / ق . ق = ۴۰ / ۷۹ = ۵ ساعته ۶ ۱۷ دقیقې

(۳) ن = ۱ + ب + ج / ۲ جب ف / ۲ = جب (ن - ۱) جب (ن - ب) / جب ۱ جب ب (۸ ، ۹۷۱۷ آ ، ۵۵۹۳ آ = ۵۳۱۰ آ)

۹۵۷۶ آ = ۹۶۲۷ آ = ۹۲۰۳ آ) = ۶۱۰۷ / آ ÷ ۲ = ۸۰۵۳ / آ = ۷ ، ۳۹ ق/۲ (جب ۱ جب ب / ۲)

۴- تر تولو آسانه قاعده ن = ج + عرض + میل مخالف یا میل موافق / ۲ جب ن جب ن جب ج - ن / جب میل جب عرض ۸

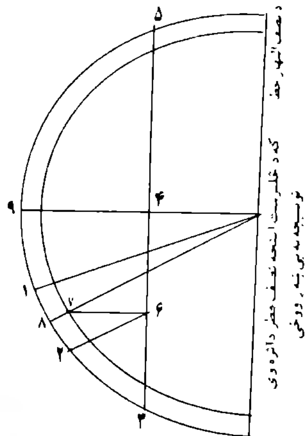
۹۷۱۷ ، آ = ۵۵۹۳ ، آ = ۹۶۲۷ ، آ = ۹۵۷۶ آ = ۶۱۰۷ آ + ۲ = ۸۰۵۳ آ = ۷ ، ۳۹ = ق ۲

(۵) ۵ تر ۳۵ درجو عرض البلد پورې مواخې د طلوع او غروب لپاره تر تولو آسانه طریقه جب تعدیل النهار = مس عرض مس میل . په آخر کښې د طلوع و غروب درجه ۸ ، درجې په

مطابق څلور دقیقی کمې زیاتي کړي همدارنګه په یوه وخت څلور ورځې (دوه مېله د موافق او دوه د مخالف) وخونه را ایستل کېدلی شي

تنبیه له ۴۰ درجو عرض البلد څخه په زیات عرض باندې وختونه په ډېرې سره بدلیږي لهذا د سهار او ماښام لپاره د لمر مېل ځان ځانته را اخېستل کیږي یا د عمل د اختصار لپاره د هر تاریخ د غروب او ماسخوتن په وخت کښې تر راتلونکي تاریخ پورې د وخت د فرق نیم حساب هم لګول کیږي او په وخت د سهار او طلوع کښې تر تیر تاریخ پورې ف وخت د فرق نیمائي شمارل کیږي

۶ د نصف النهار په لیکي باندې د ۹۰ درجو عمود جوړ کړی. بیا که میلِ شمالي وي نو له ۹۰ درجو څخه ښي طرف ته او که میلِ جنوبي وي نو کیڼ طرف ته د میل په درجاتو باندې د «۱» نقطه ولګوی. بیا له دې څخه ښي طرف ته دمثل یا مثلینو درجې او کیڼ طرف ته د طلوع یا صبح صادق د درجو مطابق د «۲» نقطه ولګوی. لکه څرنګه چه په شکل کښې موني د صبح صادق لپاره له «۱» نقطي څخه ښي طرف ته په ۱۵ درجو باندې نقطه «۲» لګولي ده بیا د نصف النهار له خط څخه د عرض البلد د درجاتو په بُعد باندې د نصف النهار له خط څخه متوازي خط ۵،۴،۳ وباسی بیا له «۱» څخه تر مرکزه پورې له تلونکي لیکي څخه متوازي «۲» نقطي څخه تر ۵،۴،۳ پورې ۶،۲ لیکی وباسی او له نقطه ۶ څخه تر ننني دائرې پورې لیکه وباسی چه له ۷ نقطي څخه تیره شي او په بهرنۍ دائرې باندې د وقوع محل نقطه ۸ وټاکی اوس له نصف النهار څخه تر ۸ نقطي پورې د قوس درجې معلومې

کړی همدارنګه په یوه وخت د طلوع. عصر او صبح صادق د درجو په لګولو سره ټول وختونه را ایستل کېدلی شي په شکل کښې شمالي مېل ۲۰ درجې اخېستل شوی دی کوم چه په ۲۰ مانې کښې وی او د کراچۍ عرض البلد ۲۵ درجې اخېستل شوی دی له دې حسابه د شکل مطابق د صبح صادق د طلوع ۹۰، ۲۰، ۲۸ درجات جوړیږي او په شلم مانې باندې نصف النهار ۱۲ ساعته ۲۸ دقیقو باندې دی له دې امله صبح صادق په ۴ بجې ۳۵ دقیقې باندې وی په عامو نقشو کښې ورکړ شوی وخت صحیح نه دی د تفصیل لپاره د بنده د «صبح صادق» رساله وګوری

۷ د زمکی په کړی باندې د ارتفاع د دائرې په ذریعې سره د صبح صادق، طلوع، غروب او داسې نورو د درجاتو مطابق د لمر په مدار باندې نښه ولګوی بیا له دې نښاني څخه تر نصف النهار پورې د مدار درجې سمار کړی د فی درجې څلور دقیقې حساب ولګوی

ضروري تنبیه په ټولو وختونو کښې د دوه دریو دقیقو احتیاط ضروري دی ځکه چه د کوم ځای په طول او عرض کښې د فرق پر بناء په دغو وختونو کښې معمولي فرق راتللی شي پرسره بر دې په هر کال کښې د لمر میل هم څه نا څه مختلف وي کوم چه هر څلور کاله وروسته د لیب د کال په ذریعې سره بیرته مخکښني معیار ته را ګرځي

د طلوع او غروب لپاره

د لوړوالي له وجې د وختونو د فرق نقشه

لوړوالي (فټ)	۵۰۰	۱۰۰۰	۲۰۰۰	۳۰۰۰	۴۰۰۰	۵۰۰۰	۱۰۰۰۰
د درجو فرق	۰.۵'	۰.۷'	۹'	۱.۱'	۱.۳'	۱.۴'	۲.۰

۱۵ زره	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰	۵۵	۶۰
۲.۴'	۲.۸'	۳.۱'	۳.۴'	۳.۶'	۳.۹'	۴.۱'	۴.۳'	۴.۵'	۴.۷'

په صبح صادق او ماسخوتن کښې. سول تواثیلانټ (۶ درجې تر افق لاندې) د ۳۵ زره فټو په لوړوالي باندې پوا څې ۱.۱ درجه فرق لویږي له دې څخه ثابتیږي چه صبح صادق او ماسخوتن (۱۵ درجې تر افق لاندې) په وختونو باندې د لوړوالي له وجې کوم معتد به اثر نه لویږي

ماز دیګر چونکه لمر ډیر لرې دی ځکه په لوړوالي باندې په تلو سره د ماز دیګر په وخت کښې کوم فرق نه راځي

فائده فوکر طیاره له ۱۵ څخه تر ۱۹ پورې او بوئنګ طیاره له ۲۹ څخه تر ۳۵ زره فټو په لوړ والي باندې پرواز کوي

د قبلې د سمت د ایستلو طریقې

۱ ۲۷ مئي او ۱۶ جولائي کښې لمر د مکې مکرمې په عرض باندې سرېری له دې امله د وخت د فرق له حسابه لمر د مکې مکرمې په نصف النهار باندې د رسیدو وخت معلوم کړی. خاص په همدې وخت باندې د عمود سوری د قبلې په سمت باندې وي مثلاً د مغربی پاکستان د معیاری وخت په مطابق طول ۷۵ ۰ طول مکه ۳۹ ۵۴ - ۳۵ ۶ - ۲ ۰ ... ۲ ۰ ...

۲۷ مئی مقامی نصف النهار ۱۱ ... ۵۷ ... ۲ ... ۲۰ ... ۱۴ ... ۱۷ ... ۱۶

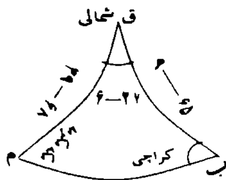
جولائی کښې مقامی نصف النهار ۱۲ ... ۶ ... ۲ ... ۲۰ ... ۱۴ ... ۲۶ ...

يعنې په مغربي پاکستان کښې په ۲۷ ماني ۲ بجې او ۱۷ دقيقې باندې او ۱٦ جولاني ۲ بجې او ۲٦ دقيقو باندې د عمود سيورى د قبلې په سمت باندې وي

د دغو ځايونو لپاره کوم چه له مکې مکرمې څخه په مشرق يا مغرب کښې له ۹۰ درجو څخه لرې دي همدا عمل په ۲۸ نومبر او ۱۴ جنوري کښې تر سره کيږي په دغو تاريخونو کښې چه کله لمر د مکې مکرمې له نصف النهار څخه په ۱۸۰ درجو باندې وي په دې وخت کښې د عمود سيورى د قبلې په سمت باندې وي

طرق المثلث الكُروي

۸ - د زمکې په کُرې باندې د اُفق دائره متعينه کړى بيا له ښار څخه په مکې مکرمې باندې ليکه تيره کړى او د اُفق تر دائرې ئې ورسوى او د انحراف لپاره درجې شمار کړى

$\frac{۱}{۲}$ ق م - ۹۰ - د مکې مکرمې عرض

ق ب - ۹۰ د کراچی عرض

ق^ - د کراچی طول - د مکې طول

مم ب - $\frac{\text{جب ق ب × مم ق م) - (جم ق ب × جم ق)}}{\text{جب ق}^\wedge}$

(-) ۳۵ / ۸۷ = (-) ۰ / ۰۴۲۳ = $\frac{\text{(۰ / ۸۹۰۲ × ۰ / ۴۲۰۲) − (۰ / ۳۹۰۹ × ۰ / ۹۰۷۴)}}{\text{۰ / ۴۵۵۵}}$

۱۸۰ / ۰ ۳۵ / ۸۷ - ۲۵ / ۹۲ - (ب) - ۹۰ / ۰ - ۲ / ۲۵ جنوب ته مائل.

$\frac{۲}{۳}$ مس ب - $\frac{\text{جب ق}^\wedge}{\text{(جم عرض البلد مس عرض مکه - (جب عرض البلد جم ق}^\wedge\text{)}}$

$\frac{۳}{۴}$ مم ب - (مس عرض مکه جم عرض البلد مم فرق طول) - جب عرض البلد مم فرق طول)

$\frac{۴}{۵}$ مم عرض موقع [۱] - مم عرض مکه جم فرق طول. مس ب + جم عرض موقع مس فرق طول قم (عرض موقع - عرض البلد)

---

۱ په نصف النهار باندې د هغه عمود محل وقوع کوم چه د مکې په سر باندې تيريږى

۴.۷۹ . ۹۴۹۵ آ - ۳۵۷۴ ؛ ۰۰-۳۲ - عرض موقع ۲۴ . ۱۵ - ۱ ۱ ۸ .
۹۶۱۸ آ + ۷.۹۰ آ ۷۰۳۸ . ۱ . - ۳۷۴۶ ۱ - ۸۷ ۵۳

۵ ب - م + ن . مس م - مم ق ۲ × جب ق م - ق ب مس ن - مم ق ۲ × جم ق م ق ب
۲ ۲ ۶

جم ق م + ق ب / ۲ جب ق م + ق ب / ۲

لوک جب ق م - ق ب / ۲ - ۲/۴۸۴۸ - لوک جم ق م + ق ب / ۲ - ۵۹۳۷ آ . ۴۰۶۱ ۰ +

لوک مم ق ۲ - ۶۱۷۹/۰ - ۱۳۹۰ آ - ۷ ۵۰ (م)

لوک جم ق م - ق ب / ۲ - ۹۹۹۸ آ - لوک جم ق م + ق ب / ۲ - ۵۹۳۷ آ ۴۰۶۱ ۰ +

لوک مم ق ۲ - ۶۱۷۹ ۰ - ۰۲۴۰ ۱ - ۸۴ . ۳۵ ن + ۷ . ۵ - ۹۲ ۲۵

۷ - د ځمکې په کره باندې د افق دائره معینه کړئ بیا له بلد نه په مکې مکرمې باندې خط واچوئ او د افق دائرې پورې ورسیږئ او د انحراف درجې وشمیرئ

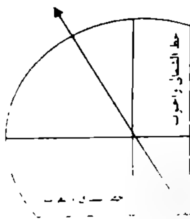
۹ - د ابي ریحان البیروني طریقه د «ه» په مرکز باندې دائره وباسئ او په هغې باندې د «ا.ه.ج د» نصف النهار لیکه وباسئ او د جنوب نقطه «ا» وټاکئ بیا د عرض البلد مطابق د مشرق خوا ته د «ج.ط» د قوس ټکر له «ه.ط» سره ولګوی او «ط.ز» د مکې د ټول عرض مطابق جوړ کړی بیا په «ه.ط» باندې عمودي «ز.ک» وباسی او «ک» لره مرکز جوړ کړی د «ز» په بُعد باندې نیمه دائره «ز.ح.د» جوړه کړی بیا د بلد او مکې تر منځ د طول د فرق له تمام څخه د مساوي قوس «ط.ب» ټکر «ه.ب» سره ولګوی او د هغه په موازاة باندې د «ک.ح» لیکه وباسب بیا «ا» مرکز وګرځوئ د «ز.ح» په بُعد باندې د «م.س» قوس جوړ کړئ او په «ک.ز» باندې د «ح.ل» او «ا.ه.ج» باندی د «ل.ی» عمود واچوی پس که چېرته د مکې طول زیات وي نو د «م» له نقطې څخه ع منعین کړئ بیا له مرکز څخه په هغه باندې د «ه.ع.ص» لیکه وباسئ دا به د قبلې سمت وي

لاندې پخپله د بیروني عبارت سره له برهانه له القانون المسعودي څخه را نقل کړی په کتاب کښې ډیرې غلطۍ دي. له ستړي پرنه چه کوم الفاظ په ذهن کښې راغلل د هغه مطابق مې تصحیح کړي ده د کتابت اصل عبارت پخپل ځای کښې د سرښودلو سر څنګ د تصحیح الفاظ مې د دوه قوسونو تر منځ لیکلی دي

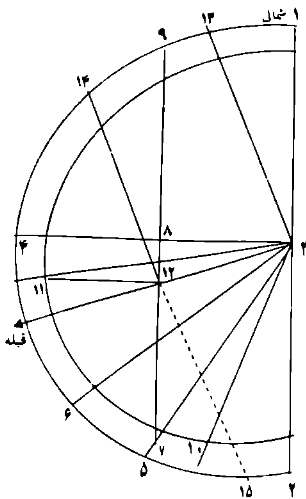
ادرنا على سطح مستوى (مستوٍ) فى موازاة الافق دائرة واستخرجنا فيها خط نصف النهار و قسمنا محيطها بثلاث مأة وستين جزءًا لمة مستوية، وليكن تلك الدائرة: اب ج ص، على مركز: ه، وخط نصف النهار فيها: اه ج و: ا، نقطة الجنوب و نقدر قوس: ج ط ز على ا (الى) الجنوب مساوية لعرض بلدنا و نصل: ه ط، و نجعل: ط ز، تمام عرض مكة او البلد الذى نريد سمته و ننزل على: ه ط، عمود: ز ك، و ندير على مركز: ك، و ببعد: ك ز، نصف دائرة: ز ح د، ثم نفصل: ط ب، مساويا لتمام ما بين بلدنا و بين مكة او ذلك البد فى (من) الطول و نصل: ى ه (ب ه) و نخرج ك ح على موازاة (موازته) و ندير على مركز: ا، و ببعد: ز ح، قوس: م س، و ننزل عمود: ح ل، على: ك ز، و نخرج: ل ع، قائما (على): اه ج فان كان طول مكة اكثر من طول بلدنا اخرجنا من نقطة: م، الشرقية عن: ا، خطاً موازياً لخط: اه ج، و ان كان طول مكة اقل اخرجناه من: س، موازيا ل: اه ج و ليكن ملتقاه مع خط: ل ع، على نقطة: ع، و نخرج من المركز عليه خط: ه ع ص، فيكون خط القبلة الذى يصلى عليه المصلى من مركز: ه، فيكون مواجهاً لمكة او البلد الذى نفرض للاستقبال.

برهان ذٰلك انا نتوهم نصف دائرة: اب ج. و نصف فلك نصف النهار قائماً على نصف دائرة: اص ج. الذی للافق و اذا کان: ج ط. عرض البلد کان: ط. قطب الکل و: ہط. من المحور و متی فرضنا: ط ز. مساویاً لتمام عرض مكة کان: ك. مرکز المدار المارّ علیها و لذٰلك یکون نصف هذا المدار: ز ح د. و هو فی الوهم قائم علی فلك نصف النهار فاذا جعلنا: ط ب. مساویاً لتمام ما بین الطولین و فضل (فصل) خط: ك ح. الموازی ك: ہب. من المدار ما بین الطولین لتوازی خطی: ك ز. و الخارج من: ہ. عمود: ا ع ل. (عموداً علی) : ط ہ و تساوی زاویتی: ح ك ز. و التی محیط بها: ب ہ. و الخط المذکور مقابلة (و الخط المذکور. و هی مقابلة) لازمان ما بین الطولین و نقطة: ح. فی هذا المدار القائم مسامتة لمکة و العمود النازل منها علی افق بلدنا و لیقع علی: ع. و هی فی سطح دائرة الارتفاع المارة علی مکة و الاستقبال یکون فی سطحها فلذٰلك صار و کدنا مقصوراً علی معرفة وضع نقطة: ی ع. (نقطة: ع.) و معلومان: ع. (: ی ع.) یوازی: ح ل. و یساویه لتوازی: ل ی. (: ل ع.) مع العمود النازل من: ح. علی: ع. فان ادرنا الکرة علی محور: اہ ج. رسم خط: ل ی. (: ل ع.) القائم علیه سطحاً مستقیماً یقاطع الافق علی: ی ع. و ینطبق: ی ل. فیه علی استقامته فنقطة: ع. علی خط: ی ل. عند موافاته الافق. و ذا ادرنا دائرة: س م. ببعد: ز ح. ساوی جیب: س ا. فیها: ح ل. و لذٰلك یفضل (یفصل) خط: س ع. الموازی ك: اہ ج خط: ی ع. مساویاً ك: خ ل. و یصیر وضع نقطة: ع. التی مسقط حجر مکة فی افقنا معلوماً.

(القانون المسعودی ج۲، ص۵۲۶تا۵۲۸)

۹ - په نوي دائري باندي خط المسرق و المغرب او خط الشمال و الجنوب وباسی بيا د بين الطولين د فرق مطابق له خط الشمال و لجنوب څخه متوازي او د فرق بين العرضين په مطابق له خط المشرق و المغرب څخه موازي ليکي وباسی د دواړو د تقاطع په ځای باندي له مرکز څخه مستقيمه ليکه وباسی. د قبلي دا سمت تقريبي دی ځکه چه په دي طريقي سره د کراچي د قبلي سمت له مغرب څخه ۷ ۵ درجي جنوب ته مائل را ووځی نه داسی حال کښی چه صحيح سمت ۲ ۴ درجي د جنوب په طرف دی د ځنه کړکه تقريبی ده لکن د... ... نه وځی د صحيح تصريح او داسی نوره دی لړه ... کړی دی

۱۰ - په دائره یا نیمې دائرې باندې خط المشرق و المغرب او خط الشمال و الجنوب وباسی. د ا نقطه د شمال په طرف وي. په ۴.۲ باندې زاویه ۲.۵ د طول د فرق په برابر جوړ کړی. او د ۶.۵ زاویه د مکې د عرض په برابر جوړه کړی او د ۷.۶ خط لره په ۵.۳ باندې عموداً واچوی او د ۹.۸.۷ خط د ۳.۲.۱ خط متوازي وباسی بیا له مرکز څخه د ۹.۸ په برابر د نیم قطر منځنی دائره وباسی او د ۱۰.۷ خط له ۴.۳ خط په متوازي وباسی د ۱۰ نقطه په منځنی دائرې باندې واقع وي او د ۱۱.۳.۱۰ زاویه د بول عرض البلد په برابر جوړه کړی او د ۹.۸.۷ په خط باندې د ۱۲.۱۱ خط عموداً ولویده، که ضرورت پیښ شي نو د ۹.۸.۷ خط نور هم اوږد کړی بیا ۱۲.۳ له خط مستقیم سره ولګوی دا به د قبلې سمت وي

له مکې مکرمې څخه د فاصلې د معلومولو طریقه

۱ په مذکور شکل کښې ۱۳.۳ په ۱۲.۳ باندې عمود جوړ کړی. که چیرته د ۱۱نقطې قوس د ۲.۴.۱ په طرف واقع وی نو ۱۴.۱۲خط لره په ۱۲.۳ خط باندې عموداً واچوی او که چیرته د دائرې د نقطې د ښې خوا یه نیمائي باندې وي نو ۱۵.۱۲ خط لره په ۱۲.۳ خط باندې عموداً واچوی یه شکل مسطور کښې لومړنی صورت واقع شوی دی لهذا د ۱۴.۱۳ قوس اندازه وکړی او د ښې درجې ۶۹:۱ میله حساب ولګوی

۲. د قبلې د سمت د تخریج په طریقې سره د قبلې د سمت زاویه معلومه کړی او دا کلیه استعمال کړئ

جب مابین البلدین - جم عرض مکه جب فرق طول قم > سمت قبله مثلاً کراچی نه تر مکې
مکرمې پورې ۰۹۶۹۰/آ ۶۵۸۵/آ + ۰/۰۰۰۴ - ۰/۶۲۷۹ آ - ا/ ۲۵ × ۱ ,۶۹ - ۲۱ ۱۷۳۴
میله

۳ . مم عرض موقع - مم عرض مکه جم فرق طول

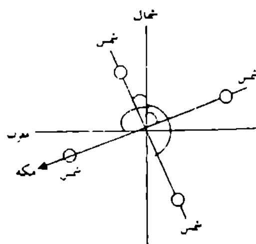
٤ د زمکې په کُرې باندې د دواړو ښارونو فاصله په تار سره اندازه کړی او په خط استواء باندې ئې کښیږدی درجات ئې معلوم کړی

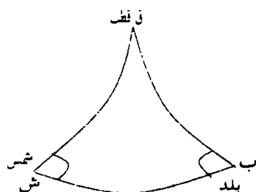
د قبلې د سمت د درجاتو د قائمولو قاعدې

(الف) د سیوري په ذریعه

۱ـ د زمکې په کُرې باندې د قبلې د سمت او د لمر د مدار د تقاطع وخت وباسی په دې وخت کښې د عمود سیوری د قبلې په سمت باندې وي او که چیرته د قبلې د سمت په دائرې باندې د شمال له نقطې څخه د شمس تر مدار پورې تلونکي خط لره د عمود په توګه تیر کړی نو د لمر په مدار باندې د هغه د وقوع ځای په وخت د عمود سیوری د قبلې د سمت په خط باندې عمود واقع کیږي د جومات شرقي یا غربي دیوال د دې په مطابق جوړ کړی

۲ ـ

اوله زاویه ب له لاندې جدول څخه معلومه کړئ

د مشاهدې نمبر	د سورې کیفیت	چه کله زاویه د قبلې له سمت څخه تر ۹۰ درجو زیاته وي	چه کله زاویه د قبلې له سمت څخه تر ۹۰ درجو کمه وي
۱	دقبلې په سمت باندې محکېبې له غربې	۱۸۰ ـــ زاویه د قبلې سمت	۱۸۰ ـــ زاویه د قبلې سمت
۲	عمود = =	۲۷۰ ـــ زاویه د قبلې سمت	۹۰ زاویه د قبلې سمت
۳	د قبلې په سمت باندې	زاویه د قبلې سمت	زاویه د قبلې سمت

۴	وروسته بر غرمي عمود = = =	زاويه د قبلي سمت ـــ ۹۰	۹۰ + زاويه د قبلي سمت

مثلا د کراچۍ د قبلي د سمت زاويه ۹۲/۴ درجې ده له دې امله ب (۱) ۸۷/۶، (۲) ۱۷۷/۶ (۳)، ۹۲/۴، (۴) ۲/۴. بيا د لانديني جدول له مخې دا خرګنده کړی چه د ب د زاويې کوم قيمت د مشاهدې لپاره ګټوره ده په څينو حالاتو کښې خاص د يوه دول مشاهدې لپاره دوه مختلف وختونه تر لاس راتللی شي لکه څرنګه چه په لانديني جدول کښې دي

لومړی صورت عام

(عرض شمالي او جنوبي)

	صورت	کيفيت	د اوقاتو تعداد
ا	ق ب او ق ش کښې له ۹۰ درجو څخه زيات فرق وي	۲۴ ساعته شپه وي	صفر
ب	د دوارو مجموعه له ۹۰ درجو څخه کمه وي يا له ۲۷۰ درجو څخه زياته وي	۲۴ ساعته ورځ وي د ب هر قيمت ګټمنه وی	۱
ج	ق ب - ق ش وي	په دې شرط چه ب له مط څخه لويه وي او له ۹۰ درجو څخه کمه وي	۱

دويم صورت شمالي عرض البلد

	صورت	شرط	
د	ق ش. له ق ب څخه لوی وی لیکن له ق ش ـ ق ب ۹۰ څخه کم وي	ب له مط څخه لوی وي	۱
ه	ق ب. له ق ش څخه لوی وي ليکن ق ب ـ له ق ش ۹۰ څخه کم وي	(۱) ب له مط څخه لوی وي (۲) له مط څخه لوی او له ۹۰ څخه کم وی	۱ ۲

دريم صورت جنوبی عرض البلد

	صورت	شرط	
و	ق ب له ق ش څخه لوی وی لیکن له ق ب ـ ق ش ۹۰ څخه کم وی	ب له مط څخه لوی وی	۱
ز	ق ش. له ق ب څخه لوی وی لیکن ق ش ـ له ق ب ۹۰ درجو څخه کم وی	(۱) ب له مط څخه لوی وی (۲) له مط څخه کم وی نه	۱ ۲

| ماخخه لوی وی |

لومړی دی اولنی صورت وکتل شي که چیرته د هغه شرائط حاصل نه شي نو بیا دویم ب درسم وکتل شي له مط څخه مراد د «ب» هغه اندازه ده چه د طلوع به وخت کبې وي یعني چه کله ضلع ب ش ۹۰٫۸ درجې وي له ما څخه مراد د ب هغه اندازه ده چه کله د ش زاویه = ۹۰ درجې وي

د مط او ما د اندازې د معلومولو قاعده

جب ضلع ب ق = ۹۰ درجې ی په دې وخت کښې له مط او ما څخه د هر یوه ضلع به له ق ش سره برابره وي. او که نه نو په لاندینی طریقې سره ئې معلومه کړی

مط. ن = ب س + عرض + میل مخالف با – میل موافق . جب مط = جب ن جب (ش ق – ن) / ۲ ، ۲ ، جم عرض جب ب ش

«ما» جب م = جب ش ق / جب ق ب

د «ما» له دوه مختلفو قیمتونو څخه هغه قیمت را اخیستل کیږي چه په شمالي عرض البلد کښې له ۹۰ درجو څخه کم او په جنوبي کښې له ۹۰ درجو څخه زیات وي

بیا د «ش» زاویه داسې معلومه کړئ جب ش = جب ب × جب ق ب / جب ق ش

له جدول څخه د د (۲) او ز (۲) کښې د دې قاعدې له مخې را اخیستل شوی د ش دواړه قیمتونه به صحیح وي بانې په ټولو صورتونو کښې بواځې یو قیمت صحیح وي دا د لاندنی کلیاتو څخه معلوم کړی

۱ - که چیرته ق ب + ق ش = ۱۸۰ وي نو ش + ب = ۱۸۰ وي. که چیرته ق ب + ق س ۱۸۰ څخه کم وي نو ش + ب ۱۸۰ څخه کم وي. که چیرته ق ب + ق ش ۱۸۰ څخه زیات وي نو ش + ب ۱۸۰ څخه زیات وي

۲ - که چیرته د ش په دواړو قیمتونو کښې دا شرط پیدا شي نو د دواړو قیمتونو سره بیل بیل دا عمل وکړی چه ب + ش / ۲ او د ۹۰ فرق معلوم کړی په کوم صورت کښې چه فرق کم شي د س هغه قیمت به صحیح وي مثلا د ش یو قیمت ۶۰ درجې او دویم قیمت ئې ۱۲۰ درجې وي و ب = ۱۱۰ وي نو ۱۱۰ + ۶۰ / ۲ = ۸۵ ، ۹۰ – ۸۵ = ۵ او ۱۱۰ + ۱۲۰ / ۲ = ۱۱۵ ، ۱۱۵ – ۹۰ = ۲۵ . معلومه شوه چه د

ش قیمت ۶۰ درجې صحیح دی بیا د ق زاویه معلومه کړی د دې دوه قاعدې دي که چېرته د ش زاویه + د ب زاویه- ۱۸۰ وي یا دې ته ډیر نژدې وي (اګر که څه کم یا زیات وي) نو بیا لومړی قاعده نه استعمالیږي او که چیرته د ش زاویه - د ب زاویه وي نو دویمه قاعده نه استعمالیږي په ش او ب کښې چه لږ غوندې تفاوت وي نو استعمالیدلی شي په نورو حالاتو کښې دواړه قاعدې استعمالیدلی شي

۱ - مم ق - مس ب+ش/۲ × جم ق ش + ق ب/۲
―――――――
جم ق ش - ق ب

۲ - مم ق - مس ب - ش/۲ × جب ق ش + ق ب/۲
جب ق ش - ق ب

د کراچې د ۱۳ اپریل لپاره په جدول کښې د د صورت جوړیږ له دې امله مط - ۷۹/۷ درجه

۱ - صبح ۷ بجې ــــ ۲۹ دقیقې قبلې ته مخامخ

۲ - صبح ۱۲ بجې ــــ ۳۰ دقیقې عمود

۳ مابنام ٤ بجې ــــ ٤۹ دقیقې قبلې ته مخامخ

٤ - د د په صورت کښې د ب له مط څخه زیاتوالی شرط دی کوم چه دلته مقصود دی لهذا دا مشاهده نه شي کېدلی

(۳) ډیره آسانه قاعده ق - م ــ ن

جب م - جب ق ب مس ب مم ق ش / √(۱ + (جم ق ب مس ب)) مس ن - جم ق ب مس ب

په دې شرط چه د م ــ ن قیمت مثبت وي او له نصف النهار څخه له طلوع تر غروبه پورې له نوس څخه کم وي که چېرته د م په دواړو قیمتونو کښې دا شرط پیدا شي نو دواړه به ګټور وي مثلاً ۱۵ اپریل د کراچې لپاره

د سهار د قبلې سمت (م=۲۲/۱)-(ن=۸۴/۳)=۶۲/۲(-) غیر مفید

۱۸۰ - ۲۲/۱ - ۸۴/۳ = ۶۳/۹ مفید

عمود له غرمې مخکښې ۰/۴ (-) + ۱/۰ = ۰/۶/۴ مفید

۱۸۰ + ۰/۴ + ۱/۰ = ۱۸۱/۴ غیر مفبد

د مېنېم د قبلې سمت ۲۲/۱ (-) + ۸۴/۳ = ۶۲/۲ مفید

۱۸۰+۲۲/۱+۸۴/۳=۲۸۶/۴ غیر مفید

عمود وروسته له غرمې ۰/۴-۱/۰ = ۰/۶ (-) (-) غیر مفید

۱۸۰-۰/۴-۱/۰ = ۱۶۸/۶ غیر مفید

د م په دواړو قیمتونو کښې د کتمن کیدو مثال. چاټګام کښې په ۲۰ جون د مانبام د قبلې سمت

۶ / ۸۰ - ۱/ ۶٤ = ۱۳ / ۵ مفید

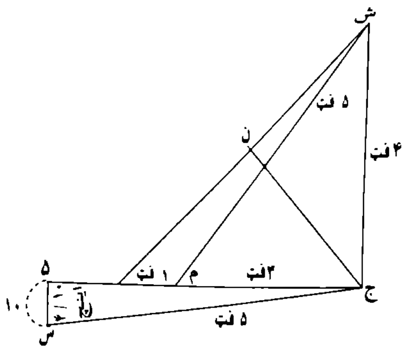
۱۸۰ - ۶ / ۸۰ - ۱ / ۶٤ = ۳۲ / ۳ مفید

(ب) په ذریعه د پیمائش د درجاتو د قائمولو قاعدې

۱- د نیمې زاويې جب چه کله د ساق له ضعف (دوه چنده) سره ضرب کړی نو د زاويې وسعت (پراخوالی) معلومیږي مثلاً زاویه ۱۰ درجې او ساق ۳۰ فټه وي نو جب ۰،۰۸۷۲-۵ ×۶۰-۵،۲۳۲ ـه د زاويې وسعت وي

۲ د قطب نما ب د قطب د ستورې به ذریعې سره د شمال او جنوب خط ش ج ٤ فټه لوړ وباسی ب د ج به نقطې باندې عمود ج م ۳ فټه اوږد داسې دول جوړ کړی چه د ش م خط ۵ فټه وي نو د ج زاویه به - ۹۰ درجې وي

ب ج م لره د م په طرف یو فټ زیات کړی تر څو چه د ج ع خط ٤ فټه شي. بیا د ش ع خط په نیمائي باندې د ج ن خط کش کړی نو د ج زاویه به دوه برابرې برخې شي هره یوه حصه به ئې ٤٥ درجې وي

ا ب له مطلوب سمت څخه د ش ج خط. ن ج. ع ج خط چه کوم يوه ته ډير نږدې وي دا خط د ه تر نقطې پورې دومره کش کړی چه د ج ه خط ه فټه شي بيا د تار يا فيتې يو طرف د ج په مرکز باندې قائم ولرى او دويم طرف د ه له نقطې څخه د مطلوب سمت خواته د قوس په جوړولو سره راوړی بيا ۱/۰۴ انچه په في درجه حساب ولګوی د هغه په برابر مستقيم خط د ه س داسې کش کړی چه د س نقطه په نوموړي قوس باندې

واقع شي او ج س پنځه فټه شي دا د ج س خط به د قبلې سمت وي
مثلا د کراچۍ د قبلې سمت ۲/۴ د جنوب په طرف دی لهذا ۲/۴ × ۱/۰۴ = ۲/۴۹۶ انچه يعنې د ه فټه په جګوالي باندې د زاويې وسعت به تقريبا ۲ نيم انچه وي

څو مفيدې قاعدې

(زياتې تحقيق په تتمه کښې دی)

۱ د قمري مياشتې د تاريخ د ورځې د معلومولو طريقه

د قمري تاريخ د ورځې صحيح تعين او همدارنګه د هجري او عيسوي تاريخونو صحيح تقابل (له يوه او بل سره موازنه) مشکل دی لاندينې قواعد تقريبي دي د هغو په ذريعه په لاس ته راغلې نتيجې کښې د يوې ورځې تاخير او تقديم کيدلی شي که چيرته د قمري تاريخ ورځ، د شمسي تاريخ ورځ او د هجري او عيسوي تاريخونو تقابل د دغو دريواړو د حساب په لګولو سره له يوه او بل سره مقابله کړی شي نو نتيجه ئې نوره هم صحيح را ايستل کيدلی شي

۱- هجري سنه په اتو باندې تقسيم کړی د باقي قائم مقام لپاره عدد له راتلونکي جدول څخه واخلی په هغه کښې د مياشتې قائم مقام عدد او مطلوب تاريخ جمع کړی بيا مجموعه په اوه (۷) باندې تقسيم کړی که چيرته باقي څه پاتې نه شي نو مطلوب تاريخ به د شنبې يا هفتې په ورځ وي که چيرته يو باقي شي نو يکشنبه. دوه باقي شي نو دوشنبه بهوي. همدارنګه چه شپږ باقي شي نو د جمعې ورځ به وي

دا قاعده له سنه ١هجري څخه تر سنه ١٢٦ هجري پورې ده له دې وروسته يوه ورځ کمېږي همدارنگه په هر ١٢٦ کلونو کښې يوه يوه ورځ کموی په دې حساب کښې قمري کال - ٣٥٤/٣٦٧٠٥٦ ورځې را اخيستل شوی دی او د محرم غره د ســ١ـه هجري د پنجشنبې ورځ ماکل: شوې ده او همدغه راجح هم دی

هجري سنه پراتو له تقسيم کيدو وروسته	٠	١	٢	٣	٤	٥	٦	٧
د باقي قائمقام عدد	٠	٤	١	٦	٣	٠	٥	٢

مياشت	محرم	صفر	ربيع الاول	ربيع الثاني	جمادي الاولى	جمادي الاخرى	رجب	شعبان	رمضان	شوال	ذى قعده	ذى الحجه
قائمقام عدد	٠	٢	٣	٥	٦	١	٢	٤	٥	٠٩	١	٣

مثال

(الف) په دې باندې اجماع ده چه حجة الوداع په سنه ١٠ـه هجري کښې د جُمعې په ورځ وه لهذا ١٠÷ ٨ باقي ٢. د دې قائم مقام ١.١ او د ذو الحجې قائم مقام ٣. مطلوب تاريخ ٩. پس ١+٣+٩= ١٣ ÷٧. باقي ٦، معلومه شوه چه ٩ ذى الحجة د جُمعې په ورځ وه

(ب) په سنـ١٤٠٠ـه هجري کښې د محرم لومړی ورځ داسې را ووځي ١٤٠٠ ÷٨ باقي ٠. د هغه قائم مقام ٠+ د محرم قائم مقام ٠+ تاريخ ١=١، بيا ١٤٠٠÷ ١٢٦ = ١١ ،١ = ١٠ (ـ) ÷٧. باقي ٣ (ـ)= ٤. پس د محرم لومړی ورځ د سنـ١٤٠٠ـه هجري به د چهار شنبې ورځ وي

٢- هجري سن په اتو باندې تر تقسيمولو وروسته د باقي د قائم مقام عدد "جزدبوجاه" څخه داسې معلوم کړی چه تر تقسيم وروسته څه پاتې نه شي نو د ج عدد يعني ٣ را واخلی او که يو پاتې شي نو د ز عدد ٧ را واخلی على هذا القياس چه اوه پاتې شي نو د ه عدد ٥ را واخلی

او د مياشتې قائم مقام عدد داسې لاس ته راوړی چه د محرم لپاره صفر او تر هغه وروسته په هرې مياشتې باندې $\frac{1}{2}$ ١ اضافه کړی چه چيرته د جمع په حاصل کښې کسر راشي هغه پوره کړی. مثلا د ذوا الحجې قائم مقام عدد ١١× $\frac{1}{2}$ ١ = $\frac{1}{2}$ ١٦ + $\frac{1}{2}$ = ٧١٧ د سنه او مـاشتې نه قائم مقام عدد کښې مطلوب تاريخ جمع کړی او په اوه نې تقسم کړی

دا قاعده له سنـ١٣٨٧ـه هجري څخه واخله تر سنـ١٥١٢ـه هجري پورې پورې د ١٢٦ کلونو لپاره ده د سنـ١٣٨٧ـه څخه د مخکښې کلونو لپاره له ١٥١٢ څخه مطلوب سنه تفريق کړی بيا نې په ١٢٦ باندې تقسيم کړی د تقسيم حاصل له لومړی مجموع سره جمع کړی و به و ده نې تقسيم

کړی او د سنه ۱۵۱۲ هجري نه وروسته لپاره له مطلوب سنه څخه ۱۳۸۷ تفریق کړی باقی تی په ۱۲۶ باندي تقسیم کړی او حاصل تقسیم له لومړی مجموعی څخه تفریق کړی او په اوه باندي تي تقسیم کړی

الف د سنه ۱۴۰۰ هجري د محرم لومړی ورځ داسي را وباسی ۱۴۰۰ ÷ ۸ باقي ۰. د هغه قائم مقام عدد ۳+ د محرم قائم مقام عدد ۰+ لومړی تاریخ -۴- چار شنبه

ب د حجة الوداع د ورځي تخریج داسي را ووځي ۱۰÷ ۸ باقي ۲. د دي قائم مقام عدد ۴+ د ذوا الحججي قائم مقام ۱۷+ تاریخ ۹ - ۳۰

بیا ۱۵۱۲_ ۱۰ - ۱۵۰۲ ÷ ۱۲۶ - ۱۱ + ۳۰ - ۴۱ ÷ ۷ باقي ۶ - د جُمعې ورځ

د محسن اعظم حضرت محمدﷺ د ولادت تاریخ

د نبي کریمﷺ مبارک عمر د هجرت په وخت کښي ۵۳ کاله وو .له دي څخه د ده د ولادت د تاریخ حساب داسي کیږي ۵۳ (ـ) ÷ ۸ باقي ۵ (ـ) - ۴ یعني د سپوږمی له اته کلني دوري څخه پنځه کلونه منفي شول نو مثبت به ئي څلورم کال وي، د ۴ قائم مقام عدد ۳ + د ربیع الاول قائم مقام عدد ۳ +اول تاریخ + له ۱۲۶ کاله معهود دَور څخه تقدم ۱ - ۸ ÷ ۷ باقي ۱ - یکشنبه په اتفاق سره د ده مبارک ولادت دوشنبه - ۲ یا ۹ ربیع الاول مغلطائي صاحب اول ته ترجیح ورکړی دی لیکن حضرت عبد الله ابن عباس او جبیر بن مطعم رضی الله تعالی عنهم څخه ۸ ربیع الاول منقول دي او جمهورو محدثینو او مؤرخینو هم همدغه مختار کړی دی په حسابي قاعده کښي د یوې ورځي فرق معمولي خبره ده

د وفات تاریخ

په هیڅ یوه روایت کښي د وفات د تاریخ یادونه په لاس نه راځي یواځي د ربیع الاول په لومړی ورځي او د دوشنبي ورځ ثابته ده د مذکوره حساب ل مخي د ربیع الاول لومړی تاریخ د سنه ۱۱ هجري د سه شنبي ورځ راځي ۱۱ ÷ ۸ باقي ۳. د دی قائم مقام عدد ۶ + د ربیع الاول قائم مقام عدد ۳ + اول تاریخ - ۱۰ ÷ ۷ باقي ۳ - سه شنبه پس دوشنبه - ۷ ی ۱۴ شو. د سیر د خوندانو قول ۱ و ۲ د ربیع الاول هم د حساب په مطابق صحیح دی اکثرو ۲ غوره کړی دی. ۱۲ ربیع الاول خو به بهي البطلان دی د دی لپاره چه له دي څخه مخکښي ۹ ذی الحجه سنه ۱۰ هجری د جمعی ورځ وه پس د دوشنبی په ورځ د ۱۲ ربیع الاول حساب په هیڅ صورت کښی هم نه شی صحیح کیدلی حافظ ابن حجرؒ فرمایی چه د ربیع الاول د شهر مشهور دوسه ثانی عشر دولسمه وبلل شوی دی نو ځکه ۱۲ د ربیع الاول مشهور شوی دی

۲ د شمسي میاشتې د تاریخ د ورځې معلومولو طریقه

۱ د عیسوي سنه پېړۍ په څلورو باندې تقسیم کړی د باقي قائم مقام عدد او د کلونو و میاشتو قائم مقام عددونه د رانلونکي جدول څخه واخلی د هغو په مجموعې باندې مطلوب تاریخ اضافه کړی په اوه نې تقسیم کړی که یو پاتې شي نو یکشنبه. دوه پاتې شي نو دوشنبه. درې پاتې شي نو سه‌شنبه به وی

صدی کو ۴ پر تقسیم کرنیکے بعد باقی	۱	۲	۳	۰
باقی کا قائم مقام	۳	۱	۶	۵

سنین							
	۰	۱	۲	۳	—	۴	۵
	۶	۷	—	۸	۹	۱۰	۱۱
	—	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	—	۱۶
	۱۷	۱۸	۱۹	—	۲۰	۲۱	۲۲
	۲۳	—	۲۴	۲۵	۲۶	۲۷	—
	۲۸	۲۹	۳۰	۳۱	—	۳۲	۳۳
	۳۴	۳۵	—	۳۶	۳۷	۳۸	۳۹
	—	۴۰	۴۱	۴۲	۴۳	—	۴۴
	۴۵	۴۶	۴۷	—	۴۸	۴۹	۵۰
	۵۱	—	۵۲	۵۳	۵۴	۵۵	—
	۵۶	۵۷	۵۸	۵۹	—	۶۰	۶۱
	۶۲	۶۳	—	۶۴	۶۵	۶۶	۶۷
	—	۶۸	۶۹	۷۰	۷۱	—	۷۲
	۷۳	۷۴	۷۵	—	۷۶	۷۷	۷۸
	۷۹	—	۸۰	۸۱	۸۲	۸۳	—
	۸۴	۸۵	۸۶	۸۷	—	۸۸	۸۹
	۹۰	۹۱	—	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵
	—	۹۶	۹۷	۹۸	۹۹		—
قائم مقام	۱	۲	۳	۴	۵	۶	

قائم مقام	ماه
۱/۰	جنوری
۴/۳	فروری
۴	مارچ
۰	اپریل
۲	مئی
۵	جون
۰	جولائی
۳	اگست
۶	ستمبر
۱	اکتوبر
۴	نومبر
۶	دسمبر

مثال د ۲ فروري سنه ۱۹۷۰ عیسوي د ورځې معلومول غواړی نو ۱۹ ÷ ۴ باقي ۳. د دې قائم مقام عدد ۶. د ۷ قائم مقام عدد ۴. د فروري قائم مقام ۴. **مطلوب تاریخ ۲.**

۶+۴+۴+۲ = ۱۶ ÷ ۷ باقي ۲ ثابته شوه چه ۲ فروري د دوشنبې ورځ ده

د لیپ په کال کښې د جنوري قائم مقام صفر او د فروري درې را اخستل کیږي کومه پېړۍ چه په څلورو باندې برابر تقسیم نه شي د هغه آخري کال د لیپ نه ګڼل کیږي. اګر که هغه په څلورو باندې تقسیمیږي و ۳۶ پېړۍ په څلورو باندې د تقسیمېدلو سره سره ۳۶۰۰ د لیپ نه دی

(٢) ویره آسانه قاعده

د عیسوي سنې په لومړي کال کښې د هغه ٪ د کسر په حذف سره جمع کړی په دې کښې د کال تیرې شوې ورځې د مطلوب تاریخ په شمول ور جمع کړی. بیا له هغه څخه د پیړی ٪ د کسر په تکمیل سره تفریق کړی باقي ئې په اوه باندې تقسیم کړی. چه یو پاتې شي نو دوشنبه. دوه پاتې شي سه شنبه. درې پاتې شي نو چارشنبه به وي

مثال ۳ مارچ ۱۹۷۹عیسوي ورځ داسې وباسی، ۱۹۷۸ + ۴۹۴ + ۶۲ = ۲۵۳۴، ۱۹ ×٪ = ٪ ۱۴ په تکمیل د کسر سره ۱۵، ۲۵۳۴ـ ۱۵ = ۲۵۱۹ ÷ ۷ باقي ۶ = دوشنبه.

تنبیه د سنہ ۳۶۰۰ـه لیپ نشته. څکه تر ۳۵۹۹ وروسته د مذکور حساب له مخې یوه ورځ کمیږي

۳ - د هجري کال په مطابق د عیسوي سنې د معلومولو طریقه

د هجري او عیسوي کلونو او تاریخونو صحیح تقابل په دوو امورو باندې موقوف دي یوه داچه له اول محرم سنه ۱ هجري کښې د عیسوي سن او تاریخ څه وو. دویم دا چه د لمر د دَور او د سپوږمۍ د دَور صحیح اندازه څه ده تر څو چه د دې په مطابق د دواړو کلونو خپلي منځي نسبت ښکاره شي لیکن په دغو دواړو امورو کښې د اختلاف د موجودوالي له وجې په قمري او شمسي تاریخونو کښې با لکل صحیح تطبیق مشکل دی راجحه دا څرګندیږي چه د محرم اوله سنه۱ـه هجري له ۱۸ جولائي سنہ ۶۲۲ـه ء په مطابق د پنجشنبې په ورځ ده د دې لپاره په دې قاعده کښې همدغه غوره شوی دی په منجد کښې درج شوی تقابلي جدول او په ځینو نورو تقویمونو کښې د محرم اوله په مطابق د ۱۶ جولائي سنہ۶۲۲ـه ء د جُمعې ورځ لیکل شوې ده په قمري تاریخ کښې د یوې ورځې فرق معمولي خبره ده او په شمسي تاریخ کښې د دریو ورځو د فرق وجه دا ده چه هر څلورم کال ۳۶۶ ورځې نر ټاکلو وروسته نر شپاړسمې پیړۍ عیسوي پورې ۱۰ ورځې اضافه شوي دي د دې لپاره پوپ ګریګوري په سنہ۱۵۸۲ـه ء کښې لس ورځې کموي ۱۹ اکتوبر ئې ۲۹ اکتوبر د ټاکلو اعلان وکړ او د راتلونکي لپاره ئې د حساب د صحیح ساتلو په غرض سره هره هغه پیړۍ چه په ۴۰۰ تقسیم نه شي د هغه آخري کال ئې ۳۶۵ ورځې وټاکه په منجد او داسې نورو کښې یو تسامح خو دا شوی دی چه په اکتوبر سنہ۱۵۸۲ـه ء کښې د لسو ورځو تر کمولو وروسته د هغه د ماقبل تقویم لره د هغه مطابق جوړ نه کړ. دویم تسامح دا چه له نوموړی سن څخه د مخ قبل هغه پیړۍ چه په ۴۰۰ نه تقسیمږی د هغه ئی هم آخری کال د ۳۶۶ ورځو را اخیستی دی داسې له سنہ۶۲۲ـه څخه تر سنہ۱۵۸۲ـه پورې اوه ورځي اضافه شوی. پس ۱۰ ... ۷ = ۳ ... یعنی په دغو تقویمونو کښی لس تاریخونه له اصل حساب څخه کم را اخستل شوی دی و ... په

نتیجه کښې درې تاریخونه کم شول ځکه د ۱۹ جولائي په ځای ۱۶ جولائي شو. د شمسي تاریخ د ورځې د معلومولو د پورتنیو دوو قاعدو په مطابق هم د جُمعې په ورځ ۱۹ جولائي او د پنجشنبې په ورځ ۱۸ جولائي دی

د قمري او شمسي کال په اندازه کښې له مختلفو اقوالو ځخه دې قول ته ترجیح معلومیږي چه قمري کال ۳۵٤/۳٦۷۰٥٦ ورځې او شمسي کال ۳٦٥/۲٤۲۲۱۸ ورځې دی د دې لپاره قمري کال له شمسي کال سره تر ټولو نژدې نسبت ۰/۹۷۰۲۲٤۷۹٤ دی. لاندینی قاعده په همدې باندې مبني دی

له هجري سنې ځخه مخکښې سنې ته په ۰/۹۷۰۲۲٤۷۹٤ کښې ضرب ورکړی له حاصل ضرب سره د۲۱/٥٤۲٤٦٥۷ له جمع کولو ځخه چه کوم صحیح عدد را ووځي د هغه په مطابق د عیسوي کلونو په تیربدو سره تر هغه وروستنی کال به چلیږي او کسر لره په ۳٦٥ کښې د ضرب په ورکولو سره د همدې روان کال تېرې شوې ورځې ښکاریږي که چیرته دا کال د لیپ وي نو کسر لره په ۳٦٦ کښې ضرب ورکړی

مثال. د سنـ۱۳۹۰ـه هجري په مطابق عیسوي سنه داسې معلوموو

۱۳۸۹× ۰،۹۷۰۲۲٤۷۹٤ = ۱۳٤۷،٦٤۲۲۳۹ + ٥٤۲٤٦٥۷، ٦۲۱ = ۱۸٤۷۰٥، ۱۹٦۹. پس سنـ۱۹۷۰ـئ ښکاره شوه، او ۱۸٤۷۰٥، ۰ × ۳٦٥ = ٦۷،٤. معلومه شوه چه له اول محرم سنـ۱۳۹۰ـه هجري ځخه مخکښې د سنـ۱۹۷۰ـئ ٦۷ ورځې به تیرې شوې وي یعنې ۹ مارچ به د محرم اوله وي

۴- د عیسوي سنې په مطابق د هجري سنې د معلومولو طریقه

له تیر شوي عیسوي کال ځخه ٥٤۲٤٦٥۷، ٦۲۱ تفریق کړی او د تفریق حاصل په ۹۷۰۲۲٤۷۹٤، باندې تقسیم کړی د تقسیم په جواب کښې به صحیح عدد د هجري د سنې وي بیا اعشاریه لره په ۳٥٤ کښې ضرب کړی نو د هجري سنې تیرې شوې ورځې ترې را ووځي

مثال د سنـ۱۹۷۰ـئ په مطابق د سن هجري تخریج (په دې باندې اشکال او ځواب ئې د تتمّه په "مسائل شتّی" کښې دي

۱۹٦۹ـ ٥٤۲٤٦٥۷، ٦۲۱ = ٤٥۷٥۳٤، ۱۳٤۷ ÷ ۹۷۰۲۲٤۷۹٤، ۰ = ۸۰۹٦۲۷، ۱۳۸۸،

معلومه شوه چه د سنـ۱۹۷۰ـئ شروع په سنـ۱۳۸۹ـه هجري کښې شوې ده او ۸۰۹٦۲۷، ۰ × ۳٥٤ = ۲۸٦،٦ . یعنې له اول جنوري سنـ۱۹۷۰ـئ ځخه مخکښې د سنـ۱۳۸۹ـه هجري ۲۸۷ ورځې تیرې دي چه د دې د شمار قاعده دا ده چه د محرم دیرش ورځې او د صفر ۲۹ ورځې. بیا د ربیع الاول ۳۰. همدارنګه په ترتیب سره جمع کوی نو ثابتیږي چه د شوال د یو ویشتو ورځو تر تیریدو وروسته به ۲۲ د شوال د جنوري اوله ورځ وه.

مکہ مکرمہ زادھا اللہ تعالیٰ شرفاً ۔ طول ۳۹ — ۵۴، عرض ۲۱ — ۲۱

وہ مقامات جن کا قبلہ مائل بجنوب ہے

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ
اسلام آباد	۷۳	۸	۳۳	۴۲	۱۴	۱۳
اسلام آباد (کشمیر)	۷۵	۱۴	۳۳	۴۲	۱۲	۲۵
اٹک	۷۲	۲۲	۳۳	۴۶	۱۵	۰
ایبٹ آباد	۷۳	۱۴	۳۴	۷	۱۴	۴۵
انور	۷۶	۳۴	۲۷	۳۷	۲	۲۷
اجمیر	۷۴	۳۷	۲۶	۲۸	۱	۲۹
انبالہ	۷۶	۴۷	۳۰	۲۳	۶	۲۵
امرتسر	۷۴	۴۸	۳۱	۳۷	۹	۳۸
الموڑہ	۷۹	۳۷	۲۹	۳۶	۳	۳۴
آگرہ	۷۷	۵۹	۲۷	۱۰	۱	۴
احمد پور لمّا	۷۱	۱۵	۲۹	۱۰	۸	۱۱
اسکردو	۷۵	۳۳	۳۵	۸	۱۴	۱۵
اٹاوہ	۷۹	۲	۲۶	۴۶	۰	۲
بجنور	۷۸	۸	۲۹	۲۲	۴	۹
بدین	۶۸	۵۱	۲۴	۳۷	۱	۵
بیکانیر	۷۳	۱۸	۲۸	۱	۴	۵۳
بیلا	۶۶	۲۰	۲۶	۱۳	۵	۴۵
بھرت پور	۷۷	۱۶	۲۷	۲۰	۱	۳۹
بنوں	۷۰	۳۵	۳۲	۵۹	۱۵	۲۲
بہاول نگر	۷۳	۱۴	۲۹	۵۸	۸	۸

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ
بہاول پور	۷۱	۴۱	۲۹	۲۴	۸	۱۷
بہرائچ	۸۱	۳۶	۲۷	۳۳	۰	۶
بوشہر	۵۰	۵۳	۲۹	۰	۳۵	۷
بریلی	۷۹	۳۴	۲۸	۲۱	۱	۵۶
پشاور	۷۱	۳۰	۳۳	۵۹	۱۶	۱۰
پیلی بھیت	۷۹	۴۸	۲۸	۲۸	۲	۱۲
پٹیالہ	۷۶	۲۴	۳۰	۱۷	۶	۳۰
تربت	۶۳	۵	۲۵	۵۶	۷	۱۹
تھانہ بھون	۷۷	۲۴	۲۹	۳۴	۴	۵۰
ٹونک	۷۵	۵۳	۲۶	۸	۰	۳۲
ٹھٹہ	۶۷	۵۴	۲۴	۴۵	۱	۴۷
بجے پور	۷۵	۵۲	۲۶	۵۶	۱	۴۶
جودھپور	۷۲	۵۸	۲۶	۲۶	۲	۲۶
جیسلمیر	۷۰	۵۲	۲۶	۵۴	۴	۲۱
جھیل سانبھر	۷۵	۲۱	۲۷	۰	۲	۸
جھنگ	۷۲	۱۸	۳۱	۱۷	۱۱	۳
جہلم	۷۳	۴۱	۳۲	۵۶	۱۲	۳۲
جالندھر	۷۵	۲۸	۳۱	۱۹	۸	۴۱
جیکب آباد	۶۸	۲۷	۲۸	۱۵	۸	۳۱
جلال آباد	۷۰	۳۸	۳۴	۲۷	۱۷	۴۷

نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ
جلال پور	۷۳	۲۱	۳۲	۴۲	۱۲	۸
جموں	۷۵	۰	۳۲	۴۴	۱۱	۱۰
چاغی	۶۴	۴۳	۲۹	۱۹	۱۳	۵۲
چتوڑگڑھ	۷۴	۳۸	۲۴	۵۴	۰	۵۳
چترال	۷۱	۴۵	۳۵	۵۰	۱۸	۵۴
حیدرآباد سندھ	۶۸	۲۴	۲۵	۲۴	۲	۵۱
حصار	۷۵	۴۴	۲۹	۹	۵	۱۲
خاران	۶۵	۲۷	۲۸	۲۳	۱۱	۳۰
خیرپور	۶۸	۴۷	۲۷	۲۳	۶	۵۱
خیبر	۷۱	۰	۳۴	۱۴	۱۷	۴
دھولپور	۷۷	۵۳	۲۶	۴۰	۰	۲۴
دادو	۶۷	۴۶	۲۶	۴۶	۵	۵۸
دہلی	۷۷	۱۲	۲۸	۳۷	۳	۳۵
دیوبند	۷۷	۴۱	۲۹	۴۲	۴	۵۱
دھرم سالہ	۷۶	۲۰	۳۲	۱۷	۹	۲۹
دیر	۷۱	۴۹	۳۵	۱۰	۱۷	۴۵
دہرہ دون	۷۸	۱	۳۰	۱۸	۵	۳۰
ڈیرہ اسمٰعیل خاں	۷۰	۵۲	۳۱	۴۹	۱۳	۶
ڈیرہ غازیخاں	۷۰	۳۷	۳۰	۵	۱۰	۱۹
راولپنڈی	۷۳	۳	۳۳	۳۶	۱۳	۸
رحیم یارخاں	۷۰	۱۸	۲۸	۲۳	۷	۳۶
رہتک	۷۶	۳۵	۲۸	۵۳	۴	۱۹
زاہدان	۶۰	۵۵	۲۹	۲۷	۱۸	۸

نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ
سکھر	۶۸	۴۸	۲۷	۴۸	۷	۲۲
سانگھڑ	۶۸	۵۸	۲۶	۲	۳	۴۸
سرینگر	۷۴	۵۵	۳۴	۰	۱۳	۸
ساہیوال	۷۳	۵	۳۰	۳۸	۹	۲۱
سبی	۶۷	۵۳	۲۹	۳۱	۱۱	۲۵
سیالکوٹ	۷۴	۳۶	۳۲	۳۱	۱۱	۹
سراوان	۶۲	۱۹	۲۷	۲۵	۱۱	۳۸
سہارنپور	۷۷	۳۳	۲۹	۵۸	۵	۱۸
سرگودھا	۷۲	۴۰	۳۲	۵	۱۲	۲
سرہند	۷۶	۲۵	۳۰	۳۶	۶	۵۸
سیھراؤں	۷۴	۴۹	۳۱	۶	۸	۵۰
سیتاپور	۸۰	۴۱	۲۷	۳۴	۰	۲۰
شاہپور	۷۲	۳۲	۳۲	۱۸	۱۲	۳۰
شیخوپورہ	۷۳	۵۸	۳۱	۴۳	۱۰	۲۶
شملہ	۷۷	۸	۳۱	۷	۷	۱۴
شاہجہانپور	۷۹	۵۳	۲۷	۵۲	۱	۷
شکارپور	۶۸	۳۸	۲۷	۵۶	۷	۴۴
صادق آباد	۷۰	۷	۲۸	۱۱	۷	۱۳
علیگڑھ	۷۸	۵	۲۷	۵۳	۲	۲
غزنی	۶۹	۱۷	۳۳	۳۴	۱۸	۴۱
فریدکوٹ	۷۴	۴۷	۳۰	۴۲	۸	۱۳
فیروزپور	۷۴	۳۶	۳۰	۵۵	۸	۳۱
فیصل آباد	۷۳	۲	۳۱	۲۸	۱۰	۴۴

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ		نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ		درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ
فرخ آباد	۹	۳۳	۲۷	۲۴	۰	۳۸	مری	۷۳	۲۳	۳۳	۵۱	۱۴	۱۴
قلات	۶۶	۳۴	۲۹	۲	۱۱	۳۳	مالاکنڈ	۷۱	۵۳	۳۴	۳۶	۱۶	۴۷
قندھار	۶۵	۴۲	۳۱	۳۶	۱۷	۴۲	میانوالی	۷۱	۳۴	۳۲	۳۵	۱۳	۴۸
کراچی	۶۷	۰	۲۴	۵۱	۲	۲۵	مردان	۷۲	۱	۳۴	۲۱	۱۶	۱۵
کوئٹہ	۶۷	۴	۳۰	۱۴	۱۳	۳۳	میرپورخاص	۶۹	۲	۲۵	۳۰	۲	۴۳
کوہاٹ	۷۱	۲۳	۳۳	۳۳	۱۵	۳۴	ملتان	۷۱	۲۶	۳۰	۱۳	۹	۵۴
کرنال	۷۶	۵۷	۲۹	۳۹	۵	۱۳	مظفرآباد	۷۳	۲۸	۳۴	۲۳	۱۴	۵۹
کابل	۶۹	۱۱	۳۴	۳۱	۱۹	۲۱	مظفرگڑھ	۷۱	۱۲	۳۰	۴	۹	۴۸
کردلی	۷۷	۴	۲۶	۲۷	۰	۲۸	مظفرنگر	۷۷	۴۱	۲۹	۱۸	۴	۲۱
گلگت	۷۴	۱۸	۳۵	۵۳	۱۶	۲۸	مین پوری	۷۹	۱	۲۷	۱۳	۰	۳۹
گوجرانوالہ	۷۴	۸	۳۲	۵	۱۰	۵۱	میرٹھ	۷۷	۴۱	۲۹	۰	۳	۵۱
گوادر	۶۲	۲۰	۲۵	۸	۵	۴۶	مرادآباد	۷۸	۳۴	۲۸	۵۰	۳	۷
گجرات	۷۴	۸	۳۲	۳۹	۱۱	۴۳	متھرا	۷۷	۴۱	۲۷	۲۸	۱	۳۹
گورداسپور	۷۵	۳۲	۳۲	۲	۹	۴۱	نابھہ	۷۶	۱۶	۳۰	۴۵	۷	۱۶
گوڑگانوہ	۷۷	۴	۲۸	۳۰	۳	۲۸	نوابشاہ	۶۸	۲۶	۲۶	۱۴	۴	۳۱
لاڑکانہ	۶۸	۱۳	۲۷	۳۲	۷	۱۴	نصیرآباد	۷۴	۴۴	۲۶	۲۰	۱	۲۳
لوہارو	۷۵	۵۰	۲۸	۲۳	۴	۰	ہوشیارپور	۷۵	۵۹	۳۱	۳۰	۸	۳۵
لکھیم پور کھیری	۸۰	۵۰	۲۷	۵۷	۰	۴۵	ہانسی	۷۵	۵۹	۲۹	۴	۴	۵۶
لاہور	۷۴	۱۶	۳۱	۳۳	۹	۵۵	ہردوئی	۸۰	۷	۲۷	۳۵	۰	۲۴
لدھیانہ	۷۵	۵۵	۳۰	۵۲	۷	۴۱	ہردوار	۷۸	۱۵	۲۹	۵۵	۴	۴۸
لورالائی	۶۸	۳۶	۳۰	۲۰	۱۲	۲۴	یارقند	۷۶	۲۰	۳۸	۲۰	۱۷	۵۷
	وہ مقامات جنکا قبلہ مائل بشمال ہے												
احمد آباد	۷۲	۳۲	۲۳	۲	۳	۱۳	انڈمان	۹۳	۰	۱۲	۰	۱۷	۵۲

نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ
اکیاب	۹۲	۴۸	۳۰	۸	۱۱	۱۸
ارکان	۹۳	۲۷	۲۰	۳۸	۱۱	۱
ایمہرسٹ	۹۷	۳۳	۱۶	۳	۱۵	۵
اندور	۷۵	۴۶	۲۳	۴۱	۳	۱۰
امراؤتی	۷۷	۴۶	۲۰	۵۵	۷	۲۴
اٹلام	۷۴	۵۶	۲۳	۱۷	۳	۳۱
اجین	۷۵	۴۳	۲۳	۹	۳	۵۸
اگرتلہ	۹۱	۱۸	۲۳	۴۷	۷	۴۴
اودے پور (ریاست)	۷۳	۴۳	۲۴	۳۷	۰	۵۸
اودے پور	۸۳	۲۱	۲۲	۴۰	۶	۴۳
انگلش بازار	۸۸	۱۳	۲۵	۰	۵	۳۶
ارکاٹ	۷۹	۲۱	۱۲	۵۲	۱۸	۱۳
الہ آباد	۸۰	۴۳	۲۵	۴۳	۲	۵
اعظم گڑھ	۸۳	۱۱	۲۶	۴	۲	۳۶
اورنگ آباد	۷۵	۲۰	۱۹	۵۲	۸	۵۴
ایلچ پور	۷۷	۳۰	۲۱	۱۶	۷	۱۲
ایورسٹ	۸۶	۵۶	۲۷	۵۷	۲	۱
اڑیسہ (ضلع)	۸۶	۲۰	۲۰	۳۰	۹	۷۴
احمد نگر	۷۴	۴۳	۱۹	۸	۹	۵۸
اکولا	۷۷	۳	۲۰	۴۰	۷	۵۸
اسائی	۷۵	۵۷	۲۰	۱۳	۸	۲۷
اگنوڑ	۸۰	۲۷	۱۶	۱۵	۱۴	۴
بری سال	۹۰	۱۸	۲۲	۴۶	۸	۲۳

نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ
بنکورا	۸۷	۲۰	۲۳	۱۱	۷	۱۲
بوگرا	۸۹	۲۳	۲۴	۵۲	۶	۷
بردوان	۸۷	۵۴	۲۳	۱۳	۷	۲۰
بھاگلپور	۸۶	۵۹	۲۵	۱۳	۴	۵۸
بالاپور	۸۶	۵۴	۲۱	۳۰	۸	۵۰
بڑودہ	۷۳	۱۴	۲۲	۱۶	۴	۴۳
بلگام	۷۴	۳۱	۱۵	۵۰	۱۴	۵۷
بیجاپور	۷۵	۴۴	۱۶	۴۸	۱۳	۲۷
بمبئی	۷۲	۵۱	۱۸	۵۷	۱۰	۸
بڑوچ	۷۲	۵۸	۲۱	۴۴	۵	۳۱
بانسدہ	۷۳	۲۳	۲۰	۴۶	۷	۱۳
بھوج	۶۹	۴۳	۲۳	۱۸	۱	۴۹
بسین	۹۴	۲۳	۱۶	۴۵	۱۴	۱۷
"	۷۳	۴۹	۱۹	۳۰	۹	۳۶
"	۷۷	۱۱	۲۰	۵	۸	۴۹
بھوپال	۷۷	۲۰	۲۳	۱۴	۴	۲۰
بونڈی	۷۵	۳۷	۲۵	۲۶	۰	۲۷
بنسواڑہ	۷۴	۱۵	۲۳	۲۸	۳	۳
بلاری	۷۶	۵۷	۱۵	۵	۱۵	۴۴
برہم پور	۸۸	۱۳	۲۴	۵	۶	۳۲
بنگلور	۷۷	۳۵	۱۲	۵۷	۱۸	۲۵
باندھ	۸۰	۲۱	۲۵	۲۷	۲	۱۷
بنارس	۸۳	۰	۲۵	۲۰	۳	۲۶

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ		نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ		درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ
بیدر	۷۷	۳۰	۱۷	۵۳	۱۱	۵۵	ترچناپلی	۷۸	۴۳	۱۰	۴۷	۲۰	۴۹
باقرگنج	۹۰	۱۸	۲۲	۲۹	۸	۴۰	توتیکورن	۷۸	۸	۸	۴۷	۲۳	۱۸
بندھیلکھنڈ	۷۹	۰	۲۵	۴۰	۱	۲۸	تناسرم	۸۹	۵۵	۱۲	۲	۱۷	۵۸
بنکاک	۱۰۰	۲۷	۱۳	۳۸	۱۶	۵۲	تنجور	۷۹	۷	۱۰	۴۵	۲۰	۴۴
بُرہان پور	۷۶	۱۷	۲۱	۱۸	۶	۵۴	ٹونگو	۹۶	۲۲	۱۸	۵۷	۱۲	۵۲
بستی	۸۲	۴۳	۲۶	۴۸	۱	۳۲	ٹراونڈرم	۷۶	۵۶	۸	۳۰	۲۴	۳
پرتابگڈھ	۸۲	۰	۲۵	۵۵	۲	۲۰	ٹینولی	۷۷	۴۲	۸	۵۲	۲۳	۲
پبنہ	۸۹	۱۴	۲۴	۳	۶	۵۲	ٹراونکور	۷۶	۵۰	۹	۱۰	۲۳	۱۸
پتواکھالی	۹۰	۱۹	۲۲	۲۳	۸	۴۶	جالون	۷۹	۲۱	۲۶	۹	۰	۵۷
پناکھا	۸۹	۵۲	۲۷	۳۹	۳	۳۴	جیسور	۸۹	۸	۲۳	۸	۷	۴۴
پورنیا	۸۷	۳۱	۲۵	۴۶	۴	۳۳	جیباسا	۸۵	۴۲	۲۲	۳۸	۷	۲۱
پوری (جگناتھ)	۸۵	۵۰	۱۹	۴۶	۱۰	۲۷	جلپائی گوری	۸۸	۵۰	۲۶	۲۸	۴	۲۰
پردم	۹۵	۱۷	۱۸	۴۷	۱۲	۴۹	جبلپور	۸۰	۵	۲۳	۹	۵	۱۴
پیگو	۹۶	۱۸	۱۷	۲۶	۱۳	۵۹	جھانسی	۷۸	۳۵	۲۷	۱۳	۰	۵۲
پانڈیچری	۷۹	۴۸	۱۱	۵۶	۱۹	۱۴	جوناگڑھ	۷۰	۲۲	۲۱	۲۹	۵	۲۶
پلاسی	۸۸	۱۰	۲۳	۴۶	۶	۵۰	جونپور	۸۲	۴۱	۲۵	۴۴	۲	۵۰
پونا	۷۳	۵۳	۱۸	۲۹	۱۰	۵۴	جزیرہ لکادیپ	۷۲	۳۰	۱۱	۲۰	۲۲	۱
پٹنہ	۸۵	۱۱	۲۵	۲۳	۳	۵۸	جعفرآباد	۷۶	۰	۲۰	۵۰	۷	۳۲
ـ	۸۳	۴	۲۰	۳۳	۹	۹	جزیرۂ تمر	۱۲۵	۰	۹	۰	۲۰	۳۰
پل آدم	۷۹	۳۵	۹	۵	۲۱	۳۰	چاٹگام	۹۱	۵۰	۲۲	۲۱	۹	۱۱
پالمراس	۸۷	۲۰	۲۰	۲۷	۹	۵۱	چھپرا	۸۴	۳۰	۲۵	۴۵	۳	۲۹
تنگیل	۸۹	۵۵	۲۴	۱۸	۶	۵۰	چاندا	۷۹	۱۸	۱۹	۵۵	۹	۲۰
ترپورہ کی پہاڑیاں	۹۲	۱۰	۲۳	۳۰	۸	۱۴	چاندپور	۹۰	۴۲	۲۳	۱۵	۸	۳

نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ
چکل پٹ	۷۹	۵۹	۱۳	۴۱	۱۸	۳۰
چتوڑ	۷۹	۶	۱۳	۱۰	۱۷	۵۴
حیدرآباد دکن	۷۸	۳۰	۱۷	۱۸	۱۲	۴۴
حسن	۷۶	۱۵	۱۲	۵۵	۱۸	۴۳
خاندیس	۷۴	۳۰	۲۱	۳	۶	۵۶
دارجلنگ	۸۸	۱۸	۲۷	۳	۳	۳۳
دیناجپور	۸۸	۳۳	۲۵	۲۵	۵	۸
دموہ	۷۹	۳۷	۲۳	۴۷	۴	۱۵
دہوبری	۸۹	۵۸	۲۶	۲	۵	۱۰
دہاروار	۷۵	۲	۱۵	۲۶	۱۵	۲۸
دریائے کرشنا	۷۷	۱۰	۱۷	۲۰	۱۲	۴۰
دریائے گوداوری	۸۰	۲۵	۱۸	۳۰	۱۱	۱۷
ڈھاکہ	۹۰	۲۳	۲۳	۴۵	۷	۳۰
راجشاہی	۸۸	۲۶	۲۴	۲۳	۶	۱۸
رانچی	۸۵	۳۰	۲۳	۱۲	۶	۴۱
رتناگرہی	۷۳	۱۹	۱۷	۰	۱۳	۱۶
راجکوٹ	۷۰	۴۶	۲۲	۲۰	۳	۵۷
رنگون	۹۶	۴	۱۶	۳۵	۱۴	۳۴
رنگامتی	۹۲	۱۱	۲۲	۴۰	۸	۵۹
رائے پور	۸۱	۳۲	۲۱	۱۱	۸	۶
راجہ مندری	۸۱	۴۹	۱۷	۸	۱۳	۱
رام تد	۷۸	۴۸	۹	۲۲	۲۲	۲۵
رائے بریلی	۸۱	۱۳	۲۶	۱۲	۱	۳۰

نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ
رنگپور	۸۹	۱۳	۲۵	۴۱	۵	۱۵
ریوا	۸۱	۱۸	۲۴	۳۲	۳	۵۰
سراج گنج	۸۹	۴۲	۲۴	۲۸	۶	۳۶
سلہٹ	۹۱	۵۰	۲۴	۵۳	۶	۵۴
سنبل پور	۸۳	۵۷	۲۱	۳۱	۸	۱۱
ستارا	۷۴	۱	۱۷	۴۱	۱۲	۹
سولاپور	۷۵	۵۴	۱۷	۳۹	۱۲	۱۲
سورت	۷۲	۵۰	۲۱	۱۰	۶	۲۴
سیلون	۸۰	۵۰	۷	۴۰	۲۳	۳۹
سلیم	۷۸	۱۰	۱۱	۳۷	۱۹	۵۷
سلطان پور	۸۲	۴	۲۶	۱۶	۱	۵۶
سکندرآباد	۷۸	۳۱	۱۷	۲۴	۱۲	۳۶
سنگاپور	۱۰۳	۵۱	۱	۱۵	۲۳	۰
سیاک	۱۰۲	۴	۰	۴۰	۲۳	۳۳
شیلونگ	۹۰	۵۸	۲۵	۳۱	۶	۱
شاہ آباد	۷۹	۵۶	۲۶	۳۶	۰	۳۶
عدن	۴۵	۴	۱۲	۵۲	۹۰	۳۲
غازی پور	۸۳	۳۴	۲۵	۳۵	۳	۲۰
فتحپور ہسوا	۸۰	۴۸	۲۵	۵۵	۱	۵۲
فتح پور	۸۱	۱۷	۲۷	۱۲	۰	۲۴
فرید پور	۸۹	۴۵	۲۳	۳۴	۷	۳۰
فینی	۹۱	۲۲	۲۳	۱	۸	۲۷
فیض آباد	۸۲	۸	۲۶	۴۷	۱	۱۹

نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ	نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ
کوئمبٹور	۷۶	۵۷	۱۰	۵۸	۲۱	۴	کالپی	۷۹	۴۵	۲۶	۶	۱	۲۳
کاکس بازار	۹۲	۱	۲۱	۲۸	۱۰	۷	کھٹمنڈو	۸۵	۱۷	۲۷	۴۳	۱	۳۴
کلکتہ	۸۸	۲۲	۲۲	۳۶	۸	۷	کھلنا	۸۹	۳۳	۲۲	۴۸	۸	۱۱
کرشنا نگر	۸۸	۲۷	۲۳	۲۴	۷	۱۸	گونڈا	۸۱	۵۶	۲۷	۸	۰	۴۷
کشن گنج	۸۸	۰	۲۶	۷	۴	۲۳	گوہاٹی	۹۱	۴۱	۲۶	۸	۵	۴۲
کوچ بہار	۸۹	۴۹	۲۶	۱۶	۴	۵۴	گاروکی پہاڑیاں	۹۰	۳۰	۲۵	۳۵	۵	۴۸
کشتیا	۸۹	۶	۲۳	۵۶	[illegible]	۵۷	گوالپاڑہ	۹۰	۳۵	۲۶	۹	۵	۱۷
کٹک	۸۵	۵۳	۲۰	۲۸	۹	۴۳	گیا	۸۴	۴۷	۲۴	۴۶	۴	۴۳
کشور گنج	۹۰	۴۶	۲۴	۲۵	۷	۰	گورکھپور	۸۳	۲۳	۲۶	۴۴	۱	۵۴
کاٹھیاواڑ	۷۱	۰	۲۱	۴۰	۵	۱۲	گوا	۷۳	۵۳	۱۵	۲۷	۱۵	۳۴
کومیلا	۹۱	۱۱	۲۳	۲۸	۷	۵۹	گورا	۹۴	۳۶	۱۷	۳۴	۱۳	۳۹
کچھ	۶۹	۲۹	۲۲	۲۰	۳	۳۶	گوالیار	۷۸	۱۵	۲۶	۱۲	۰	۳۶
کولاپور	۷۴	۱۳	۱۶	۴۳	۱۳	۳۹	گنجام	۸۵	۷	۱۹	۲۴	۱۰	۴۴
کنارا ضلع	۷۵	۰	۱۳	۰	۱۸	۵۵	لکھنؤ	۸۰	۵۶	۲۶	۵۱	۰	۴۳
کیوک ٹیو	۹۳	۳۰	۱۹	۲۲	۱۲	۴	لکھیم پور	۹۴	۰	۲۷	۱۳	۵	۳۶
کوٹہ	۷۵	۴۷	۲۵	۸	۰	۵۷	منی پور	۹۴	۳	۲۴	۴۳	۷	۴۴
کالی کٹ	۷۵	۴۸	۱۱	۱۲	۲۱	۶	مالوہ	۸۸	۸	۲۵	۱	۵	۳۴
کوچین	۷۶	۱۵	۹	۵۶	۲۲	۲۳	مولوی بازار	۹۱	۳۳	۲۴	۳۶	۷	۴
کڈالور	۷۹	۴۶	۱۱	۴۳	۱۹	۲۹	مونگھیر	۸۶	۳۰	۲۵	۲۲	۴	۳۸
کڈاپا	۷۸	۵۱	۱۴	۲۶	۱۶	۲۲	مظفر پور	۸۵	۲۴	۲۶	۵	۳	۲۷
کیونول	۷۸	۵	۱۵	۴۷	۱۴	۴۴	مانڈلے	۹۶	۹	۲۲	۱	۱۰	۳۰
کانپور	۸۰	۱۹	۲۶	۲۸	۰	۵۷	مے اکٹیلا	۸۸	۳۸	۲۲	۲۰	۸	۲۵
کوہ اردلی	۷۳	۲۰	۲۵	۰	۰	۱۰	مولمین	۹۷	۳۶	۱۶	۲۳	۱۴	۵۲

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ
مدراس	۸۰	۱۷	۱۳	۵	۱۷	۵۰
مدورا	۷۸	۷	۹	۵۶	۲۱	[illegible]
مچھلی پٹم	۸۱	۱۰	۱۶	۱۰	۱۴	۶
میسور	۷۶	۴۰	۱۲	۱۸	۱۹	۲۷
میجدی	۹۱	۵	۲۲	۵۴	۸	۲۹
مرزا پور	۸۲	۳۴	۲۵	۷	۳	۳۲
منگا پور	۷۴	۵۰	۱۲	۵۲	۱۹	۸
مسیدنا پور	۸۷	۶	۲۲	۲۷	۷	۵۴
مغلسرائے	۸۳	۷	۲۵	۱۸	۳	۳۱
نوگنگ	۹۲	۴۸	۲۶	۱۶	۵	۵۹
نوشائی ضلع	۹۳	۰	۲۴	۰	۸	۲
ناسک	۷۴	۴۴	۲۰	۰	۸	۳۷

نام شہر	طول		عرض		سمت قبلہ	
	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ	درجہ	دقیقہ
نیمک	۷۴	۴۹	۲۴	۲۷	۱	۳۸
ناگپور	۷۹	۵	۲۱	۸	۷	۴۱
نیلگری	۷۶	۴۵	۱۱	۲۵	۲۰	۳۲
نیگاپٹم	۷۹	۵۲	۱۰	۴۳	۲۰	۳۶
ناندیر	۷۷	۲۱	۱۹	۸	۱۰	۱۰
نصیرآباد	۷۵	۳۷	۲۰	۵۸	۷	۳۷
نصیرآباد	۹۰	۲۳	۲۴	۴۷	۶	۳۱
نیلور	۷۹	۵۸	۱۴	۲۵	۱۶	۱۸
ہگلی	۸۸	۱۹	۲۱	۵۷	۷	۴۲
ہزاری باغ	۸۵	۳۰	۲۳	۴۵	۶	۵
ہوشنگ آباد	۷۷	۳۹	۲۲	۴۳	۵	۱۰
ہوڑا	۸۸	۸	۲۲	۴۰	۷	۵۷

سعودیہ عربیہ

نام شہر	طول درجہ	طول دقیقہ	عرض درجہ	عرض دقیقہ	سمت قبلہ درجہ	سمت قبلہ دقیقہ	
مدینہ منورہ	۳۹	۵۸	۲۴	۳۶	۱	۶	جنوب سے مغرب کی طرف
جدّہ	۳۹	۱۲	۲۱	۳۰	۱۲	۵۰	مشرق سے شمال ״
رابغ	۳۹	۱	۲۲	۴۸	۲۹	۳۱	جنوب سے مشرق ״
ریاض	۴۶	۴۳	۲۴	۳۸	۲۶	۱۴	مغرب سے جنوب ״
طائف	۴۰	۲۴	۲۱	۱۶	۱۰	۱۴	مغرب سے شمال ״

فقط والحمد للہ اوّلاً وآخرًا والصلوٰۃ والسلام علی نبیہ لرحمۃ الی یوم القیام

رشید احمد

یوم العرفہ سنہ ۱۳۸۹ ہجری

له سیوري څخه د قبلې د سمت د معلومولو د وختونو نقشه

په عامه توګه د قطب د ستوري یا د قطب نما په ذریعې سره د قبلې سمت قائمیږي لیکن په هغو کښې څو مشکلاتونه شته.

۱ - د قطب د ستوري په صحیح توګه په شمال کښې د موجودوالي وقت معلومول غواړي یا د قطب نما ضرورت پیښیږي

۲ له جغرافیائي قطب څخه د مقناطیسي قطب د درجاتو د انحراف علم ضروري دی

۳ - د قبلې د سمت درجې باید معلومې وي

۴ - د زاویې د جوړولو لپاره په درجاتو باندې د نښې په لګیدو سره لویه نیمه دائره یا د سمت د قائمولو خوردبین لویه قطب نما وي یا په طریقې د علم المثلث الکروي د پیمائش په ذریعې سره زاویه جوړه شي

د سیوري په ذریعې سره د قبلې د سمت په قائمولو کښې د دغو شیانو ضرورت نشته د دې طریقې د افادیت (ګټمن والي) او سهولت (آسانتیا) له مخې څو خلق دا خیال راغلی چه د پاکستان په هر لوی ښار کښې د سیوري په ذریعې سره د قبلې د سمت د پیدا کولو د وختونو نقشه مرتبه شي او له ارشاد العابد سره ولګول شي لیکن د دې کار د وړدوالي او د فرصت د نه درلودلو له وجې مې همت و نه شو کړی یو ځل مې له خپل مخلص ملګری ملک بشیر احمد صاحب بګوی اکسئین انجنئیر انچیف برانچ جنرل هیډ کوارټر راولپنډي سره د دې یادونه وکړه. الله تعالی د هغه په زړه کښې د دې کار دومره شوق ور واچاوه چه هغه په مختلفو ادارو کښې د څلورو حسابي ماشینونو (کمپیوټرونو) په ذریعې سره د ۷۰ ښارونو وختونه مرتب کړل او د څلورواړو د نتائجو په مقابله کولو او د دویم نظر ثاني په کولو سره ما ته را وسپاره ماهم د زیات اطمینان لپاره د څو وختونو امتحان وکړ او په سرسري کتنې سره مې ټول وکتل په ټینګو ځایونو کښې څه نا څه خامي په نظر راغلې هغه مې صحیح کړې الله دې دا محنت قبول او نافع وګرځوي آمین

هدایات ۱ کوم لرګی یا سل سی یا لکل سده ودروی نو د سهار او ماښام په ځانو کښې په ورکړ شوی وختونو کښې د هغه سوری د قبلې په سمت باندې وی او په عمودي ځانې په وخت کښې سوری د قبلې د سمت په خط باندې عمود واقع کیږي

۲ - په ګرمو کښې غرمه سوری ډیر زر را ګرځي نو ځکه د عمودي وخت په نسبت سره د سهار و ماښام د وختونو نتیجه ډیره صحیح را ووځي خصوصاً له ۲۶ درجو څخه کم عرض لرونکي ځایونو باندې په ګرمو کښې له عمودي وخت څخه کار اخستل بهتر نه وی

رسید احمد ربیع الاول ۹۵ هجری

طول ۷۳٫۱						عرض ۳۳٫۷			**اسلام آباد**				زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۴٫۲ مقناطیسی ۱۰۵٫۹					
تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۱۸	÷		÷		۱۱	۳۵	÷		÷		۱۱	۴۱	۵	۲۳
۵	÷			۲۱	÷		÷			۳۶	÷		÷			۴۳		۱۳
۱۰	÷			۲۳	÷		÷			۳۷	÷		÷			۴۲		۱
۱۵	÷			۲۶	÷		÷			۳۹	÷		÷			۴۳	۴	۴۹
۲۰	÷			۲۹	÷		÷			۴۰	۵	۳۶	÷			۴۳		۳۶
۲۵	÷			۳۱	÷		÷			۴۱		۳۳	÷			۴۳		۲۵
تاریخ	اپریل						مئی						جون					
۱	÷		۱۱	۴۴	۴	۸	۵	۵۴	۱۱	۴۶	۲	۵۹	۶	۴۲	۱۱	۵۳	۲	۱۳
۵	÷			۴۴	۳	۵۸	۶	۱		۴۷		۵۲		۴۶		۵۴		۹
۱۰	÷			۴۳		۴۶		۹		۴۷		۴۲		۵۰		۵۵		۷
۱۵	÷			۴۴		۳۳		۱۷		۴۸		۳۳		۵۴		۵۶		۶
۲۰	۵	۳۴		۴۴		۲۳		۲۵		۴۹		۲۶		۵۵		۵۷		۶
۲۵		۴۳		۴۵		۱۲		۳۳		۵۱		۲۰		۵۷		۵۹		۸
تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۶	۵۶	۱۲	۰	۲	۱۱	۶	۲۰	۱۱	۵۷	۲	۵۱	÷		۱۱	۴۳	۳	۴۴
۵		۵۴		۰		۱۴		۱۴		۵۶		۵۸	÷			۴۰		۵۲
۱۰		۵۰		۰		۱۹		۴		۵۴	۳	۶	÷			۳۷	۴	۰
۱۵		۴۶		۰		۲۵	۵	۵۳		۵۲		۱۴	÷			۳۳		۹
۲۰		۳۹		۰		۳۱		۴۲		۴۹		۲۳	÷			۳۰		۱۷
۲۵		۳۲	۱۱	۵۹		۳۹	÷			۴۷		۳۲	÷			۲۷		۲۷
تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱	÷		۱۱	۲۳	۳	۳۸	÷		۱۱	۷	÷		÷		۱۱	۵	÷	
۵	÷			۲۰		۴۴	÷			۶	÷		÷			۷	÷	
۱۰	÷			۱۷		۵۳	÷			۵	÷		÷			۸	÷	
۱۵	÷			۱۴	۵	۳	÷			۵	÷		÷			۱۰	÷	
۲۰	÷			۱۲		۱۳	÷			۴	÷		÷			۱۳	÷	
۲۵	÷			۹		۲۲	÷			۵	÷		÷			۱۵	÷	

طول ۷۲/۲ — عرض ۳۳/۸ — **اٹک** — زاویہ سمتِ قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۵ مقناطیسی ۱۰۶/۸

تاریخ	جنوری صبح گھنٹا	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹا	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹا	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹا	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹا	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹا	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹا	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹا	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹا	مارچ شام منٹ
۱	÷		۱۱	۱۸	÷		÷		۱۱	۳۵	÷		÷		۱۱	۴۲	۵	۲۰
۵	÷			۲۰	÷		÷			۳۶	÷		÷			۴۳		۱۱
۱۰	÷			۲۳	÷		÷			۳۷	÷		÷			۴۳	۴	۵۹
۱۵	÷			۲۶	÷		÷			۳۹	÷		÷			۴۴		۴۷
۲۰	÷			۲۹	÷		÷			۴۱	۵	۴۳	÷			۴۴		۳۴
۲۵	÷			۳۱	÷		÷			۴۱		۳۱	÷			۴۴		۲۳

تاریخ	اپریل صبح گھنٹا	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹا	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹا	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹا	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹا	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹا	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹا	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹا	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹا	جون شام منٹ
۱	÷		۱۱	۳۵	۳	۶	۵	۵۰	۱۱	۴۷	۲	۵۹	۶	۳۸	۱۱	۵۵	۲	۱۳
۵	÷			۳۵	۲	۵۷		۵۸		۴۸		۵۱		۴۲		۵۶		۹
۱۰	÷			۳۵		۴۴	۶	۵		۴۹		۴۲		۴۶		۵۷		۷
۱۵	÷			۳۵		۳۳		۱۳		۵۰		۳۴		۴۹		۵۸		۶
۲۰	÷			۳۶		۲۲		۲۲		۵۱		۲۵		۵۱		۵۹		۶
۲۵	۵	۳۰		۳۶		۱۱		۲۹		۵۳		۲۰		۵۳	۱۲	۱		۸

تاریخ	جولائی صبح گھنٹا	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹا	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹا	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹا	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹا	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹا	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹا	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹا	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹا	ستمبر شام منٹ
۱	۶	۵۲	۱۲	۲	۲	۱۱	۴	۱۷	۱۱	۵۹	۲	۵۰	÷		۱۱	۴۴	۳	۳۳
۵		۴۹		۲		۱۳		۱۰		۵۸		۵۷	÷			۴۱		۵۰
۱۰		۴۶		۲		۱۹		۰		۵۶	۳	۵	÷			۳۸		۵۹
۱۵		۴۲		۲		۲۵		۵۰		۵۳		۱۲	÷			۳۴		۷
۲۰		۳۵		۱		۳۲		۳۹		۵۱		۲۲	÷			۳۰		۱۵
۲۵		۲۸		۰		۳۹	÷			۴۸		۳۱	÷			۲۸		۲۵

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹا	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹا	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹا	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹا	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹا	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹا	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹا	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹا	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹا	دسمبر شام منٹ
۱	÷		۱۱	۲۴	۴	۳۵	÷		۱۱	۷	÷		÷		۱۱	۵	÷	
۵	÷			۲۰		۴۲	÷			۶	÷		÷			۷	÷	
۱۰	÷			۱۸		۵۱	÷			۵	÷		÷			۸	÷	
۱۵	÷			۱۵	۵	۰	÷			۵	÷		÷			۱۰	÷	
۲۰	÷			۱۳		۱۰	÷			۴	÷		÷			۱۳	÷	
۲۵	÷			۱۰		۱۹	÷			۴	÷		÷			۱۵	÷	

طول ۷۳٫۲ عرض ۳۴٫۱

ایبٹ آباد

زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۴٫۷ مقناطیسی ۱۰۶٫۵

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	منٹ	جنوری شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	فروری عمود گھنٹہ	منٹ	فروری شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	منٹ	مارچ شام گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۱۶		÷		÷	۱۱	۳۲		÷		÷	۱۱	۳۹	۵	۱۹
۵		÷		۱۸		÷		÷		۳۴		÷		÷		۴۱		۱۱
۱۰		÷		۲۱		÷		÷		۳۵		÷		÷		۴۰	۴	۵۸
۱۵		÷		۲۴		÷		÷		۳۶		÷		÷		۴۱		۴۷
۲۰		÷		۲۷		÷		÷		۳۸	۵	۳۲		÷		۴۱		۳۴
۲۵		÷		۲۹		÷		÷		۳۹		۳۰		÷		۴۱		۲۳

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	منٹ	اپریل شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	مئی عمود گھنٹہ	منٹ	مئی شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	جون عمود گھنٹہ	منٹ	جون شام گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۴۲	۴	۶	۵	۴۹	۱۱	۴۴	۲	۵۹	۶	۳۷	۱۱	۵۲	۲	۱۳
۵		÷		۴۲	۳	۵۶		۵۶		۴۵		۵۱		۴۰		۵۲		۹
۱۰		÷		۴۲		۴۴	۶	۴		۴۵		۴۲		۴۴		۵۴		۷
۱۵		÷		۴۲		۳۳		۱۲		۴۷		۳۳		۴۸		۵۵		۶
۲۰	۵	۳۲		۴۳		۲۳		۲۰		۴۸		۲۶		۴۹		۵۶		۶
۲۵		۳۹		۴۳		۱۱		۲۸		۵۰		۳۰		۵۱		۵۸		۸

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	منٹ	جولائی شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	اگست عمود گھنٹہ	منٹ	اگست شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	۶	۵۰	۱۱	۵۹	۲	۱۲	۶	۱۵	۱۱	۵۶	۲	۵۰		[illegible]	۱۱	۴۱	۳	۴۲
۵		۴۸		۵۸		۱۳		۹		۵۵		۵۷		÷		۳۹		۵۰
۱۰		۴۳		۵۹		۱۹	۵	۵۹		۵۲	۳	۵		÷		۳۵		۵۸
۱۵		۴۰		۵۹		۲۶		۴۹		۵۰		۱۳		÷		۳۱	۴	۶
۲۰		۳۲		۵۸		۳۲		۳۸		۴۸		۲۳		÷		۲۸		۱۴
۲۵		۲۷		۵۷		۳۹		÷		۴۵		۳۱		÷		۲۵		۲۳

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	منٹ	نومبر شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۲۱	۴	۳۵		÷	۱۱	۵		÷		÷	۱۱	۳		÷
۵		÷		۱۸		۴۱		÷		۴		÷		÷		۴		÷
۱۰		÷		۱۵		۵۱		÷		۳		÷		÷		۶		÷
۱۵		÷		۱۲	۵	۰		÷		۳		÷		÷		۸		÷
۲۰		÷		۱۰		۹		÷		۲		÷		÷		۱۰		÷
۲۵		÷		۷		۱۸				۲		÷		÷		۱۲		÷

طول ۶۱ عرض ۲۷ ر ۲ **ایرانشہر (ایران)** زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۲ ر ۲ مقناطیسی ۱۰۳ ر ۲

تاریخ	جنوری			فروری			مارچ		
	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ
۱	÷	۱۲ ۲۵	÷	÷	۱۲ ۴۱	÷	÷	۱۲ ۴۷	۶ ۳۵
۵	÷	۲۷	÷	÷	۴۲	÷	÷	۴۸	۱۵
۱۰	÷	۳۰	÷	÷	۴۳	÷	÷	۴۸	۵ ۵۹
۱۵	÷	۳۳	÷	÷	۴۵	÷	÷	۴۹	۳۶
۲۰	÷	۳۶	÷	÷	۴۶	۶ ۵۶	÷	۴۸	۲۸
۲۵	÷	۳۸	÷	÷	۴۷	۴۱	÷	۴۹	۱۴
	اپریل			**مئی**			**جون**		
۱	÷	۱۲ ۳۹	۳ ۵۲	۷ ۱۲	۱۲ ۵۰	۳ ۲۳	۸ ۲۱	۱۲ ۵۷	۲ ۱۸
۵	÷	۳۹	۴۰	۲۳	۵۱	۱۳	۲۷	۵۸	۱۳
۱۰	÷	۳۸	۲۴	۳۳	۵۱	۱	۳۳	۵۹	۸
۱۵	÷	۳۹	۱۰	۴۵	۵۲	۲ ۵۰	۳۷	۰	۵
۲۰	۶ ۳۵	۳۹	۳ ۵۶	۵۷	۵۳	۳۸	۴۰	۱	۵
۲۵	۵۷	۵۰	۴۱	۸ ۸	۵۵	۲۹	۴۲	۳	۴
	جولائی			**اگست**			**ستمبر**		
۱	۸ ۳۹	۱ ۳	۲ ۱۲	۷ ۴۵	۱ ۱	۳ ۹	÷	۱۲ ۴۷	۴ ۲۴
۵	۳۵	۴	۱۵	۳۶	۱	۱۸	÷	۴۵	۳۳
۱۰	۲۹	۴	۲۳	۲۳	۱۲ ۵۸	۳۰	÷	۴۲	۴۴
۱۵	۲۲	۵	۳۲	۹	۵۶	۴۱	÷	۳۸	۵۶
۲۰	۱۳	۴	۴۲	۶ ۵۴	۵۴	۵۴	÷	۳۵	۵ ۷
۲۵	۲	۳	۵۳	÷	۵۱	۴ ۷	÷	۳۲	۲۰
	اکتوبر			**نومبر**			**دسمبر**		
۱	÷	۱۲ ۲۹	۵ ۳۳	÷	۱۲ ۱۳	÷	÷	۱۲ ۱۲	÷
۵	÷	۲۵	۴۳	÷	۱۲	÷	÷	۱۴	÷
۱۰	÷	۲۳	۵۶	÷	۱۱	÷	÷	۱۵	÷
۱۵	÷	۲۰	۶ ۹	÷	۱۱	÷	÷	۱۷	÷
۲۰	÷	۱۸	۲۲	÷	۱۱	÷	÷	۲۰	÷
۲۵	÷	۱۵	÷	÷	۱۱	÷	÷	۲۲	÷

طول ۷۰/۹	عرض ۳۳	بنّوں	زاویہ سمت قبلہ از شمال — حقیقی ۱۰۵ر۴ مقناطیسی ۱۰۲°

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۳	÷		÷		۱۱	۳۱	÷		÷		۱۱	۴۹	۵	۲۳
۵	÷			۲۷	÷		÷			۳۲	÷		÷			۵۰		۱۵
۱۰	÷			۲۹	÷		÷			۳۴	÷		÷			۵۰		۲
۱۵	÷			۳۲	÷		÷			۳۶	۵	۵۸	÷			۵۱	۴	۵۰
۲۰	÷			۳۵	÷		÷			۳۷		۴۷	÷			۵۱		۳۷
۲۵	÷			۳۷	÷		÷			۳۸		۳۵	÷			۵۱		۲۶
	اپریل						مئی						جون					
۱	÷		۱۱	۵۲	۴	۸	۵	۵۵	۱۱	۵۵	۳	۰	۶	۴۳	۱۲	۳	۲	۱۳
۵	÷			۵۲	۳	۵۹	۶	۳		۵۶	۲	۵۲		۴۸		۳		۹
۱۰	÷			۵۲		۴۶		۱۰		۵۶		۴۲		۵۲		۵		۷
۱۵	÷			۵۳		۳۵		۱۹		۵۷		۳۴		۵۵		۶		۵
۲۰	÷			۵۳		۲۴		۲۷		۵۹		۲۵		۵۷		۷		۵
۲۵	۵	۴۳		۵۴		۱۲		۳۵	۱۲	۱		۲۰		۵۹		۹		۷
	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۶	۵۸	۱۲	۱۰	۲	۱۱	۶	۲۳	۱۲	۶	۲	۵۱	÷		۱۱	۵۱	۳	۴۵
۵		۵۵		۱۰		۱۳		۱۵		۵		۵۸	÷			۴۹		۵۲
۱۰		۵۲		۱۰		۱۹		۵		۳	۳	۶	÷			۴۵	۴	۱
۱۵		۴۷		۱۰		۲۵	۵	۵۴		۱		۱۴	÷			۴۱		۹
۲۰		۴۱		۹		۳۲	÷		۱۱	۵۸		۲۳	÷			۳۷		۱۸
۲۵		۳۳		۸		۳۹	÷			۵۵		۳۳	÷			۳۵		۲۸
	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱	÷		۱۱	۳۰	۴	۳۸	÷		۱۱	۱۴	÷		÷		۱۱	۱۱	÷	
۵	÷			۲۷		۴۵	÷			۱۳	÷		÷			۱۳	÷	
۱۰	÷			۲۴		۵۵	÷			۱۱	÷		÷			۱۴	÷	
۱۵	÷			۲۲	۵	۳	÷			۱۱	÷		÷			۱۶	÷	
۲۰	÷			۱۹		۱۴	÷			۱۱	÷		÷			۱۹	÷	
۲۵	÷			۲		۲۳	÷			۱۱	÷		÷			۲۱	÷	

طول ۰ ، ۳ ، ۷ عرض ۳۰

بہاولنگر

زاویہ سمت قبلہ از شمال
حقیقی ۰ ، ۹۸ مقناطیسی ۷ ، ۹۸

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۴۲		÷		÷	۱۱	۵۶		÷		÷	۱۱	۵۹		÷
۵		÷		۴۴		÷		÷		۵۷		÷		÷	۱۲	۰	۵	۵۵
۱۰		÷		۴۷		÷		÷		۵۸		÷		÷	۱۱	۵۹		۴۰
۱۵		÷		۴۹		÷		÷		۵۹		÷		÷		۵۹		۲۶
۲۰		÷		۵۲		÷		÷		۵۹		÷		÷		۵۸		۱۱
۲۵		÷		۵۳		÷		÷		۵۹		÷		÷		۵۸	۴	۵۷
	اپریل						مئی						جون					
۱		÷	۱۱	۵۷	۴	۳۶	۶	۳۸	۱۱	۵۶	۳	۱۳	۷	۵۲	۱۲	۰	۲	۱۱
۵		÷		۵۷		۲۵		۵۸		۵۶		۳		۵۷		۱		۶
۱۰	۶	۰		۵۶		۱۰	۷	۸		۵۶	۲	۵۱	۸	۳		۲		۳
۱۵		۱۱		۵۶	۳	۵۶		۱۹		۵۷		۴۰		۷		۳		۰
۲۰		۲۳		۵۶		۴۳		۳۰		۵۷		۲۹		۹		۴		۰
۲۵		۳۴		۵۶		۲۹		۴۰		۵۹		۲۲		۱۱		۶		۲
	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۸	۹	۱۲	۷	۳	۶	۷	۳۰	۱۲	۶	۲	۵۹	۵	۵۹	۱۱	۵۵	۴	۸
۵		۶		۷		۱۰		۱۱		۵	۳	۸		۴۸		۵۳		۱۷
۱۰		۰		۷		۱۷	۶	۵۹		۴		۱۹		÷		۵۰		۲۸
۱۵	۷	۵۴		۸		۲۶		۴۶		۲		۲۹		÷		۴۷		۳۹
۲۰		۴۵		۸		۳۵		۳۲		۰		۴۱		÷		۴۴		۵۰
۲۵		۳۵		۷		۴۴		۱۸	۱۱	۵۸		۵۳		÷		۴۲		۲
	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱		÷	۱۱	۳۹	۵	۱۶		÷	۱۱	۲۸		÷		÷	۱۱	۲۹		÷
۵		÷		۳۷		۲۴		÷		۲۷		÷		÷		۳۰		÷
۱۰		÷		۳۵		۳۶		÷		۲۶		÷		÷		۳۲		÷
۱۵		÷		۳۳		÷		÷		۲۶		÷		÷		۳۴		÷
۲۰		÷		۳۱				÷		۲۷		÷		÷		۳۷		÷
۲۵		÷		۲۹				÷		۲۷		÷		÷		۳۹		÷

طول ۷۱/۷ عرض ۲۹/۴ **بہاولپور** زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹۸،۳ مقناطیسی ۹۹،۱

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۴۷	÷		÷		۱۲	۲	÷		÷		۱۲	۵	۶	۱۱
۵	÷			۵۰	÷		÷			۲	÷		÷			۶	۵	۵۹
۱۰	÷			۵۲	÷		÷			۳	÷		÷			۵		۴۴
۱۵	÷			۵۵	÷		+			۴	÷		÷			۵		۳۰
۲۰	÷			۵۷	÷		÷			۵	÷		÷			۴		۱۴
۲۵	÷			۵۹	÷		÷			۵	÷		÷			۴		۰

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۳	۴	۳۹	۶	۵۴	۱۲	۲	۳	۱۴	۸	۰	۱۲	۷	۲	۱۰
۵	÷			۳		۲۷	۷	۴		۲		۴		۵		۷		۵
۱۰	۶	۴		۲		۱۲		۱۵		۲	۲	۵۱		۱۱		۸		۱
۱۵		۱۶		۲	۳	۵۸		۲۶		۳		۴۰		۱۶		۹	۱	۵۹
۲۰		۲۸		۲		۴۴		۳۷		۳		۲۹		۱۸		۱۰		۵۸
۲۵		۴۰		۲		۳۰		۴۷		۵		۲۱		۲۰		۱۲	۲	۰

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	۸	۱۷	۱۲	۱۳	۳	۵	۷	۲۶	۱۲	۱۲	۳	۰	۶	۴	۱۲	۱	۴	۱۰
۵		۱۴		۱۳		۸		۱۸		۱۲		۸	÷		۱۱	۵۹		۲۰
۱۰		۸		۱۴		۱۶		۵		۱۰		۱۹	÷			۵۶		۳۱
۱۵		۱		۱۴		۲۵	۶	۵۱		۸		۳۱	÷			۵۳		۴۲
۲۰	۷	۵۲		۱۴		۳۳		۳۷		۶		۴۳	÷			۵۰		۵۳
۲۵		۴۲		۱۳		۴۳		۲۳		۴		۵۵	÷			۴۸	۵	۶

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۴۵	۵	۱۹	÷		۱۱	۳۳	÷		÷		۱۱	۳۳	÷	
۵	÷			۴۲		۲۸	÷			۳۳	÷		÷			۳۶	÷	
۱۰	÷			۴۰		۴۱	÷			۳۲	÷		÷			۳۸	÷	
۱۵	÷			۳۸	÷		÷			۳۲	÷		÷			۳۹	÷	
۲۰	÷			۳۶	÷		÷			۳۲	÷		÷			۴۲	÷	
۲۵	÷			۳۵	÷		÷			۳۳	÷		÷			۴۴	÷	

بیلا

طول ۶۶/۳ — عرض ۲۶/۲

زاویہ سمتِ قبلہ از شمال: حقیقی ۹۵/۲ مقناطیسی ۹۶/۱

تاریخ	جنوری صبح گھنٹا	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹا	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹا	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹا	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹا	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹا	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹا	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹا	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹا	مارچ شام منٹ
۱	÷		۱۲	۱۹	÷		÷		۱۲	۳۲	÷		÷		۱۲	۳۳	÷	
۵	÷			۲۱	÷		÷			۳۳	÷		÷			۳۵	÷	
۱۰	÷			۲۳	÷		÷			۳۳	÷		÷			۳۳	۶	۲۶
۱۵	÷			۲۶	÷		÷			۳۴	÷		÷			۳۳		۹
۲۰	÷			۲۸	÷		÷			۳۵	÷		÷			۳۲	۵	۵۱
۲۵	÷			۳۰	÷		÷			۳۴	÷		÷			۳۱		۳۵

تاریخ	اپریل صبح گھنٹا	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹا	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹا	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹا	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹا	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹا	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹا	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹا	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹا	جون شام منٹ
۱	÷		۱۲	۳۰	۵	۱۰	۷	۵۱	۱۲	۲۷	۳	۳۰	۹	۱۶	۱۲	۳۱	۲	۷
۵	۶	۳۷		۳۰	۴	۵۷	۸	۴		۲۸		۱۸		۲۴		۳۱	۱	۵۹
۱۰		۵۰		۲۹		۳۹		۱۷		۲۷		۳		۳۲		۳۲		۵۴
۱۵	۷	۵		۲۸		۲۳		۳۱		۲۸	۲	۴۹		۳۸		۳۴		۴۹
۲۰		۱۹		۲۸		۷		۴۶		۲۸		۳۴		۴۱		۳۵		۴۹
۲۵		۳۴		۲۸	۳	۵۰		۵۹		۳۰		۲۳		۴۳		۳۷		۵۱

تاریخ	جولائی صبح گھنٹا	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹا	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹا	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹا	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹا	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹا	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹا	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹا	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹا	ستمبر شام منٹ
۱	۹	۳۹	۱۲	۳۷	۱	۵۷	۸	۲۹	۱۲	۳۷	۳	۱۱	۶	۵۰	۱۲	۲۸	۴	۳۷
۵		۳۴		۳۷	۲	۲		۱۸		۳۷		۳۲		۳۷		۲۶		۴۹
۱۰		۲۵		۳۸		۱۳		۲		۳۵		۳۵		۱۹		۲۳	۵	۲
۱۵		۱۵		۳۹		۲۴	۷	۴۶		۳۴		۴۹	÷			۲۱		۱۶
۲۰		۳		۳۸		۳۷		۲۹		۳۲	۴	۴	÷			۱۸		۲۹
۲۵	۸	۵۰		۳۸		۵۰		۱۳		۳۱		۱۹	÷			۱۶		۴۴

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹا	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹا	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹا	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹا	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹا	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹا	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹا	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹا	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹا	دسمبر شام منٹ
۱	÷		۱۲	۱۴	۶	۰	÷		۱۲	۳	÷		÷		۱۲	۶	÷	
۵	÷			۱۱		۱۱	÷			۳	÷		÷			۷	÷	
۱۰	÷			۹	÷		÷			۲	÷		÷			۹	÷	
۱۵	÷			۸	÷		÷			۳	÷		÷			۱۱	÷	
۲۰	÷			۶	÷		÷			۳	÷		÷			۱۳	÷	
۲۵	÷			۴	÷		÷			۴	÷		÷			۱۶	÷	

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۶۳ر۵	۲۵ر۲	**پسنی**	حقیقی ۹۵ر۵ مقناطیسی ۹ر۹۵

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۲	۳۱		÷		÷	۳	۴۴		÷		÷	۱۲	۳۶		÷
۵		÷		۳۳		÷		÷		۴۵		÷		÷		۳۷		÷
۱۰		÷		۳۶		÷		÷		۴۵		÷		÷		۳۵	۶	۳۸
۱۵		÷		۳۸		÷		÷		۴۶		÷		÷		۳۵		۳۱
۲۰		÷		۴۰		÷		÷		۴۷		÷		÷		۳۴		۳
۲۵		÷		۴۲		÷		÷		۴۶		÷		÷		۳۳	۵	۴۵

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	۶	۳۸	۱۲	۴۲	۵	۲۰	۸	۹	۱۲	۳۹	۳	۳۵	۹	۴۲	۱۲	۴۳	۲	۴
۵		۵۰		۴۲		۶		۲۲		۳۹		۲۲		۵۲		۴۳	۱	۵۳
۱۰	۷	۵		۴۰	۴	۴۷		۳۷		۳۹		۵	۱۰	۱		۴۴		۴۷
۱۵		۲۰		۴۰		۳۰		۵۲		۳۹	۲	۵۰		۸		۴۵		۴۳
۲۰		۳۵		۴۰		۱۳	۹	۸		۴۰		۳۴		۱۱		۴۶		۴۱
۲۵		۵۰		۳۹	۳	۵۶		۲۳		۴۱		۲۱		۱۳		۴۸		۴۳

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	۱۰	۸	۱۲	۴۹	۱	۵۰	۸	۴۹	۱۲	۴۹	۳	۱۳	۷	۵	۱۲	۴۰	۴	۴۵
۵		۲		۴۹		۵۷		۳۷		۴۹		۲۵	۶	۵۰		۳۸		۵۸
۱۰	۹	۵۱		۵۰	۲	۹		۲۰		۴۷		۴۰		۳۳		۳۵	۵	۱۲
۱۵		۴۰		۵۰		۲۲		۴		۴۶		۵۴		÷		۳۳		۲۶
۲۰		۲۶		۵۰		۳۶	۷	۴۶		۴۴	۴	۱۰		÷		۳۰		۴۰
۲۵		۱۱		۵۰		۵۱		۲۸		۴۲		۲۶		÷		۲۸		۵۵
				۵۰														

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۲	۲۵	۶	۱۳		÷	۱۲	۱۵		÷		÷	۱۲	۱۸		÷
۵		÷		۲۳		۲۴		÷		۱۵		÷		÷		۱۹		÷
۱۰		÷		۲۱		÷		÷		۱۴		÷		÷		۲۱		÷
۱۵		÷		۲۰		÷		÷		۱۵		÷		÷		۲۳		÷
۲۰		÷		۱۸		÷		÷		۱۵		÷		÷		۲۶		÷
۲۵		÷		۱۶		÷		÷		۱۶		÷		÷		۲۸		÷

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۶۴/۱	۲۶/۹	**پنجگور**	حقیقی ۹۹/۱ مقناطیسی ۹۹/۸

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	منٹ	جنوری شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	فروری عمود گھنٹہ	منٹ	فروری شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	منٹ	مارچ شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۱۶	÷		÷		۱۲	۳۱	÷		÷		۱۲	۳۵	۶	۳۴
۵	÷			۱۸	÷		÷			۳۲	÷		÷			۳۶		۲۲
۱۰	÷			۲۱	÷		÷			۳۳	÷		÷			۳۵		۵
۱۵	÷			۲۳	÷		÷			۳۴	÷		÷			۳۵	۵	۴۹
۲۰	÷			۲۶	÷		÷			۳۵	÷		÷			۳۴		۳۳
۲۵	÷			۲۸	÷		÷			۳۵	÷		÷			۳۴		۱۷

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	منٹ	اپریل شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	مئی عمود گھنٹہ	منٹ	مئی شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	جون عمود گھنٹہ	منٹ	جون شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۳۴	۴	۵۲	۷	۲۳	۱۲	۳۳	۳	۲۱	۸	۴۰	۱۲	۳۸	۲	۸
۵	÷			۳۴		۴۲		۳۵		۳۴		۱۰		۴۶		۳۹		۱
۱۰	۶	۲۸		۳۳		۲۵		۳۷		۳۳	۲	۵۶		۵۳		۴۰	۱	۵۶
۱۵		۳۱		۳۳		۱۰	۸	۰		۳۴		۴۴		۵۸		۴۱		۵۳
۲۰		۵۴		۳۳	۳	۵۵		۱۳		۳۵		۳۰	۹	۱		۴۲		۵۲
۲۵	۷	۸		۳۳		۳۹		۲۵		۳۷		۲۱		۳		۴۳		۵۳

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	منٹ	جولائی شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	اگست عمود گھنٹہ	منٹ	اگست شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	۸	۵۹	۱۲	۴۵	۲	۰	۷	۵۹	۱۲	۴۴	۳	۳	۶	۲۸	۱۲	۳۲	۴	۲۳
۵		۵۵		۴۵		۴		۴۹		۴۳		۱۴	÷			۳۰		۳۴
۱۰		۴۸		۴۵		۱۳		۳۵		۴۱		۲۶	÷			۲۷		۴۷
۱۵		۴۰		۴۶		۲۳		۲۰		۳۹		۳۹	÷			۲۳		۵۹
۲۰		۲۹		۴۵		۳۳		۴		۳۷		۵۳	÷			۲۱	۵	۱۱
۲۵		۱۷		۴۵		۴۶	۶	۴۹		۳۵	۴	۶	÷			۱۸		۲۵

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	منٹ	نومبر شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۱۵	۵	۳۰	÷		۱۲	۳	÷		÷		۱۲	۳	÷	
۵	÷			۱۳		۵۰	÷			۲	÷		÷			۵	÷	
۱۰	÷			۱۰	۶	۴	÷			۱	÷		÷			۶	÷	
۱۵	÷			۸	÷		÷			۱	÷		÷			۸	÷	
۲۰	÷			۶	÷		÷			۱	÷		÷			۱۱	÷	
۲۵	÷			۴	÷		÷			۲	÷		÷			۱۳	÷	

ــه ۲۸۱ ۔ صفحہ نمبر ۵۶۳ میں دی ہوئی ترکیب سے

ارشاد العابد

طول ۶۱/۸° | عرض ۲۶/۱° | **پیشین (ایران)** | زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹۸/۸° مقناطیسی ۹۹/۵

تاریخ	جنوری صبح گھنٹے	جنوری صبح منٹ	جنوری ظہر گھنٹے	جنوری ظہر منٹ	جنوری شام گھنٹے	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹے	فروری صبح منٹ	فروری ظہر گھنٹے	فروری ظہر منٹ	فروری شام گھنٹے	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹے	مارچ صبح منٹ	مارچ ظہر گھنٹے	مارچ ظہر منٹ	مارچ شام گھنٹے	مارچ شام منٹ
۱		؞	۱۲	۴۱		؞		؞	۱۲	۵۶		؞		؞	۱۲	۵۹	۷	۰
۵		؞		۴۰		؞		؞		۵۶		؞		؞	۱	۰	۶	۳۸
۱۰		؞		۴۶		؞		؞		۵۷		؞		؞		۰	—	۳۱
۱۵		؞		۴۸		؞		؞		۵۸		؞		؞		۰		۱۴
۲۰		؞		۵۱		؞		؞		۵۹		؞		؞	۱۲	۵۹	۵	۵۷
۲۵		؞		۵۳		؞		؞		۵۹		؞		؞		۵۹		۴۱

تاریخ	اپریل صبح گھنٹے	اپریل صبح منٹ	اپریل ظہر گھنٹے	اپریل ظہر منٹ	اپریل شام گھنٹے	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹے	مئی صبح منٹ	مئی ظہر گھنٹے	مئی ظہر منٹ	مئی شام گھنٹے	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹے	جون صبح منٹ	جون ظہر گھنٹے	جون ظہر منٹ	جون شام گھنٹے	جون شام منٹ
۱		؞	۱۲	۵۸	۵	۱۷	۷	۵۳	۱۲	۵۷	۳	۴۰	۹	۱۳	۱	۳	۲	۲۲
۵		؞		۵۸		۴	۸	۵		۵۸		۲۹		۲۱		۳		۱۵
۱۰	۶	۵۴		۵۷	۴	۴۷		۱۷		۵۸		۱۴		۲۸		۴		۹
۱۵	۷	۸		۵۷		۳۱		۳۱		۵۹		۱		۳۳		۵		۶
۲۰		۲۲		۵۷		۱۵		۴۵		۵۹	۲	۴۶		۳۶		۶		۵
۲۵		۳۶		۵۷	۳	۵۹		۵۷	۱	۱		۳۶		۳۸		۸		۷

تاریخ	جولائی صبح گھنٹے	جولائی صبح منٹ	جولائی ظہر گھنٹے	جولائی ظہر منٹ	جولائی شام گھنٹے	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹے	اگست صبح منٹ	اگست ظہر گھنٹے	اگست ظہر منٹ	اگست شام گھنٹے	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹے	ستمبر صبح منٹ	ستمبر ظہر گھنٹے	ستمبر ظہر منٹ	ستمبر شام گھنٹے	ستمبر شام منٹ
۱	۹	۳۵	۱	۹	۲	۱۳	۸	۳۰	۱	۸	۳	۲۳	۶	۵۴	۱۲	۵۶	۴	۴۵
۵		۳۰		۹		۱۷		۱۹		۷		۳۲		؞		۵۳		۵۶
۱۰		۲۲		۱۰		۲۷		۴		۵		۴۵		؞		۵۱	۵	۹
۱۵		۱۳		۱۰		۳۸	۷	۴۸		۴		۵۹		؞		۴۸		۲۲
۲۰		۱		۱۰		۵۰		۳۲		۲	۴	۱۳		؞		۴۵		۳۵
۲۵	۸	۴۹		۹	۳	۲		۱۶		۰		۲۷		؞		۴۳		۴۹

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹے	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر ظہر گھنٹے	اکتوبر ظہر منٹ	اکتوبر شام گھنٹے	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹے	نومبر صبح منٹ	نومبر ظہر گھنٹے	نومبر ظہر منٹ	نومبر شام گھنٹے	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹے	دسمبر صبح منٹ	دسمبر ظہر گھنٹے	دسمبر ظہر منٹ	دسمبر شام گھنٹے	دسمبر شام منٹ
۱		؞	۱۲	۴۰	۶	۵		؞	۱۲	۲۷		؞		؞	۱۲	۲۸		؞
۵		؞		۳۷		۱۶		؞		۲۷		؞		؞		۳۰		؞
۱۰		؞		۳۵		۳۰		؞		۲۶		؞		؞		۳۱		؞
۱۵		؞		۳۳		؞		؞		۲۶		؞		؞		۳۳		؞
۲۰		؞		۳۱		؞		؞		۲۶		؞		؞		۳۶		؞
۲۵		؞	۳	۲۹		؞		؞		۲۷		؞		؞		۳۸		؞

طول ۵ر۷۱ عرض ۳۴

پشاور

زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۲ر۱۰۶ مقناطیسی ۱۰۸

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۱۷	÷		÷		۱۱	۳۴	÷		÷		۱۱	۴۲	۵	۱۶
۵	÷			۱۹	÷		÷			۳۵	÷		÷			۴۴		۷
۱۰	÷			۲۲	÷		÷			۳۷	÷		÷			۴۳	۴	۵۵
۱۵	÷			۲۵	÷		÷			۳۹	۵	۳۸	÷			۴۴		۴۳
۲۰	÷			۲۸	÷		÷			۴۰		۳۹	÷			۴۴		۳۱
۲۵	÷			۳۰	÷		÷			۴۱		۲۷	÷			۴۵		۲۰
	اپریل						مئی						جون					
۱	÷		۱۱	۴۶	۴	۳	۵	۴۵	۱۱	۴۹	۲	۵۷	۶	۳۱	۱۱	۵۷	۳	۱۳
۵	÷			۴۶	۳	۵۴		۵۲		۵۰		۵۰		۳۵		۵۸		۹
۱۰	÷			۴۶		۴۳	۶	۰		۵۱		۴۱		۳۹		۵۹		۷
۱۵	÷			۴۷		۳۱		۷		۵۲		۳۳		۴۲	۱۲	۱		۶
۲۰	÷			۴۷		۲۰		۱۵		۵۳		۲۵		۴۴		۲		۶
۲۵	۵	۳۵		۴۸		۱۰		۲۳		۵۵		۲۰		۴۶		۴		۸
	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۶	۴۵	۱۲	۴	۲	۱۲	۶	۱۱	۱۲	۱	۲	۵۰	÷		۱۱	۴۵	۳	۴۰
۵		۴۳		۴		۱۳		۴		۰		۵۶	÷			۴۳		۴۸
۱۰		۳۹		۴		۱۹	۵	۵۵	۱۱	۵۷	۳	۳	÷			۳۹		۵۶
۱۵		۳۵		۵		۲۵		۴۵		۵۵		۱۳	÷			۳۵	۴	۴
۲۰		۲۹		۴		۳۲	÷			۵۲		۲۰	÷			۳۱		۱۲
۲۵		۲۲		۳		۳۸	÷			۴۹		۲۹	÷			۲۸		۲۱
	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱	÷		۱۱	۲۲	۴	۳۲	÷		۱۱	۷	÷		÷		۱۱	۳	÷	
۵	÷			۲۰		۳۸	÷			۶	÷		÷			۶	÷	
۱۰	÷			۱۸		۴۷	÷			۴	÷		÷			۷	÷	
۱۵	÷			۱۵		۵۶	÷			۴	÷		÷			۹	÷	
۲۰	÷			۱۲	۵	۶	÷			۴	÷		÷			۱۳	÷	
۲۵	÷			۹		۱۳	÷			۳	÷		÷			۱۴	÷	

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۶۳ر۱	۲۵ر۹	**تربت**	حقیقی ۹۷ر۳ مقناطیسی ۹۷ر۹

تاریخ	جنوری صبح	جنوری عمود	جنوری شام	فروری صبح	فروری عمود	فروری شام	مارچ صبح	مارچ عمود	مارچ شام
	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ
۱	÷	۱۲ ۲۷	÷	÷	۱۲ ۳۱	÷	÷	۱۲ ۳۳	÷
۵	÷	۲۹	÷	÷	۳۱	÷	÷	۳۳	۶ ۳۱
۱۰	÷	۳۱	÷	÷	۳۲	÷	÷	۳۳	۲۳
۱۵	÷	۳۴	÷	÷	۳۳	÷	÷	۳۳	۷
۲۰	÷	۳۶	÷	÷	۳۴	÷	÷	۳۲	۵ ۴۹
۲۵	÷	۳۸	÷	÷	۳۴	÷	÷	۳۲	۳۳

تاریخ	اپریل صبح	اپریل عمود	اپریل شام	مئی صبح	مئی عمود	مئی شام	جون صبح	جون عمود	جون شام
۱	÷	۱۲ ۳۱	۵ ۹	۷ ۴۹	۱۲ ۳۹	۳ ۲۹	۹ ۱۴	۱۲ ۴۴	۲ ۷
۵	÷	۳۱	۴ ۵۶	۸ ۳	۴۰	۱۷	۲۲	۴۴	۱ ۵۹
۱۰	۶ ۴۹	۴۰	۳۸	۱۵	۳۹	۳	۲۹	۴۵	۵۳
۱۵	۷ ۳	۳۹	۲۱	۲۹	۴۰	۲ ۴۸	۳۶	۴۶	۴۹
۲۰	۱۷	۳۹	۵	۴۴	۴۰	۳۳	۳۸	۴۷	۳۸
۲۵	۳۲	۳۹	۳ ۳۹	۵۷	۴۲	۲۳	۴۰	۴۹	۵۰

تاریخ	جولائی صبح	جولائی عمود	جولائی شام	اگست صبح	اگست عمود	اگست شام	ستمبر صبح	ستمبر عمود	ستمبر شام
۱	۹ ۳۶	۱۲ ۵۰	۱ ۵۶	۸ ۲۷	۱۲ ۴۹	۳ ۱۰	۶ ۴۸	۱۲ ۳۹	۳ ۳۶
۵	۳۱	۵۰	۲ ۱	۱۶	۴۹	۲۱	۳۵	۳۷	۴۷
۱۰	۲۲	۵۱	۱۳	۰	۴۰	۳۳	÷	۳۴	۵ ۱
۱۵	۱۳	۵۱	۲۳	۷ ۴۴	۴۵	۴۸	÷	۳۱	۱۴
۲۰	۰	۵۱	۳۶	۲۷	۴۴	۴ ۳	÷	۲۸	۲۷
۲۵	۸ ۴۷	۵۰	۴۹	۱۱	۴۲	۱۷	÷	۲۶	۴۳

تاریخ	اکتوبر صبح	اکتوبر عمود	اکتوبر شام	نومبر صبح	نومبر عمود	نومبر شام	دسمبر صبح	دسمبر عمود	دسمبر شام
۱	÷	۱۲ ۲۳	۵ ۵۸	÷	۱۲ ۱۲	÷	÷	۱۲ ۱۳	÷
۵	÷	۲۱	۶ ۹	÷	۱۱	÷	÷	۱۵	÷
۱۰	÷	۱۹	۲۴	÷	۱۱	÷	÷	۱۷	÷
۱۵	÷	۱۷	÷	÷	۱۱	÷	÷	۱۸	÷
۲۰	÷	۱۵	÷	÷	۱۱	÷	÷	۲۱	÷
۲۵	÷	۱۳	÷	÷	۱۲	÷	÷	۲۳	÷

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی
۵۱/۳	۳۵/۴	تہران (ایران)	۱۳۱/۲

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۸	۵۱	۳	۱۳	÷		۹	۲۵	۳	۹	÷		۹	۲۸	۲	۴۳
۵	÷			۵۳		۱۵	÷			۲۹		۶	÷		۱۰	۴		۳۹
۱۰	÷			۵۹		۱۵	÷			۳۵		۲	÷			۸		۳۳
۱۵	÷		۹	۵		۱۵	÷			۴۱	۲	۵۸	÷			۱۳		۲۷
۲۰	÷			۱۰		۱۳	÷			۴۷		۵۴	÷			۱۹		۲۰
۲۵	÷			۱۶		۱۲	÷			۵۳		۴۸	÷			۲۴		۱۵

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
۱	÷		۱۰	۳۲	۲	۶	÷		۱۱	۲	۱	۳۳	÷		۱۱	۳۰		۱۶
۵	÷			۳۶		۱	÷			۶		۳۰	÷			۳۲		۱۵
۱۰	÷			۱۰	۱	۵۵	÷			۱۰		۲۶	÷			۳۳		۱۴
۱۵	÷			۴۵		۵۰	÷			۱۵		۲۳	÷			۳۷		۱۵
۲۰	÷			۵۰		۴۴	÷			۱۹		۱۹	÷			۳۸		۱۵
۲۵	÷			۵۶		۳۹	÷			۲۴		۱۸	÷			۴۰		۱۷

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	÷		۱۱	۴۰	۱	۱۹	÷		۱۱	۲۱	۱	۳۵	÷		۱۰	۴۰	۱	۵۴
۵	÷			۳۹		۲۰	÷			۱۷		۳۸	÷			۳۳		۵۶
۱۰	÷			۳۷		۲۳	÷			۱۱		۴۱	÷			۲۵		۵۹
۱۵	÷			۳۵		۲۶	÷			۴		۴۳	÷			۱۶	۲	۱
۲۰	÷			۳۱		۲۸	÷		۱۰	۵۷		۴۷	÷			۸		۴
۲۵	÷			۲۷		۳۱	÷			۵۰		۵۰	÷			۰		۷

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱۰	÷		۹	۵۱	۲	۱۱	÷		۹	۵	۲	۳۲	÷		۸	۴۲	۲	۵۷
۵	÷			۴۱		۱۳	÷			۱		۳۵	÷			۴۲	۳	۰
۱۰	÷			۲۶		۱۶	÷		۸	۵۵		۳۹	÷			۴۱		۴
۱۵	÷			۱۸		۲۰	÷			۵۱		۴۴	÷			۴۲		۷
۲۰	÷			۲۱		۲۳	÷			۴۷		۴۸	÷			۴۴		۱۰
۲۵	÷			۱۳		۲۶				۴۳		۵۳	÷			۴۶		۱۳

طول	عرض	ٹھٹھہ	زاویہ سمت قبلہ از شمال
۶۷/۹	۲۴/۴		حقیقی ۹۱/۸ مقناطیسی ۹۱/۴

تاریخ	جنوری صبح	جنوری عمود	جنوری شام	فروری صبح	فروری عمود	فروری شام	مارچ صبح	مارچ عمود	مارچ شام
	گھنٹا منٹ	گھنٹا منٹ	گھنٹا منٹ	گھنٹا منٹ	گھنٹا منٹ	گھنٹا منٹ	گھنٹا منٹ	گھنٹا منٹ	گھنٹا منٹ
۱	÷	۱۲ ۲۶	÷	÷	۱۲ ۳۷	÷	÷	۱۲ ۳۷	÷
۵	÷	۲۸	÷	÷	۳۸	÷	÷	۳۷	÷
۱۰	÷	۳۰	÷	÷	۳۸	÷	÷	۳۵	÷
۱۵	÷	۳۲	÷	÷	۳۸	÷	÷	۳۴	÷
۲۰	÷	۳۳	÷	÷	۳۸	÷	÷	۳۲	۶ ۱۸
۲۵	÷	۳۵	÷	÷	۳۷	÷	۹ ۳۴	۳۲	۱

تاریخ	اپریل صبح	اپریل عمود	اپریل شام	مئی صبح	مئی عمود	مئی شام	جون صبح	جون عمود	جون شام
۱	۶ ۵۶	۱۲ ۲۰	۵ ۳۴	۸ ۳۳	۱۲ ۲۴	۳ ۴۴	۱۰ ۱۶	۱۲ ۲۶	۲ ۲
۵	۷ ۹	۲۹	۲۰	۴۷	۲۴	۳۰	۲۷	۲۶	۱ ۵۱
۱۰	۲۴	۲۷	۰	۹ ۲	۲۳	۱۲	۳۸	۲۷	۴۲
۱۵	۴۰	۲۷	۴ ۴۳	۱۹	۲۴	۲ ۵۵	۴۷	۲۸	۳۵
۲۰	۵۶	۲۶	۲۴	۳۷	۲۴	۳۷	۵۱	۲۹	۳۳
۲۵	۸ ۱۳	۲۵	۶	۵۴	۲۵	۲۳	۵۳	۳۱	۳۵

تاریخ	جولائی صبح	جولائی عمود	جولائی شام	اگست صبح	اگست عمود	اگست شام	ستمبر صبح	ستمبر عمود	ستمبر شام
۱	۱۰ ۴۶	۱۲ ۳۲	۱ ۴۵	۹ ۱۵	۱۲ ۳۴	۳ ۱۹	۷ ۲۴	۱۲ ۲۶	۴ ۵۸
۵	۳۸	۳۲	۵۲	۲	۳۳	۳۲	۹	۲۵	۵ ۱۱
۱۰	۲۵	۳۳	۲ ۷	۸ ۴۴	۳۲	۴۸	۶ ۵۰	۲۳	۲۶
۱۵	۱۲	۳۴	۲۳	۲۶	۳۱	۴ ۴	۳۱	۲۱	۴۱
۲۰	۹ ۵۶	۳۴	۳۹	۷	۳۰	۲۱	÷	۱۹	۵۵
۲۵	۳۹	۳۴	۵۵	۷ ۴۹	۲۹	۳۷	÷	۱۷	۶ ۱۲

تاریخ	اکتوبر صبح	اکتوبر عمود	اکتوبر شام	نومبر صبح	نومبر عمود	نومبر شام	دسمبر صبح	دسمبر عمود	دسمبر شام
۱	÷	۱۲ ۱۵	÷	÷	۱۲ ۸	÷	÷	۱۲ ۱۲	÷
۵	÷	۱۳	÷	÷	۸	÷	÷	۱۴	÷
۱۰	÷	۱۲	÷	÷	۷	÷	÷	۱۶	÷
۱۵	÷	۱۰	÷	÷	۸	÷	÷	۱۸	÷
۲۰	÷	۹	÷	÷	۵	÷	÷	۲۱	÷
۲۵	÷	۸	÷	÷	۱۰	÷	÷	۲۳	÷

طول ۷۲ ر ۳ | عرض ۳۱ ر ۳ | **جھنگ** | زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۱ مقناطیسی ۱۰۲

تاریخ	جنوری صبح گ	منٹ	جنوری عمود گ	منٹ	جنوری شام گ	منٹ	فروری صبح گ	منٹ	فروری عمود گ	منٹ	فروری شام گ	منٹ	مارچ صبح گ	منٹ	مارچ عمود گ	منٹ	مارچ شام گ	منٹ
۱		÷	۱۱	۳۵		÷		÷	۱۱	۵۰		÷		÷	۱۱	۵۵	۵	۴۷
۵		÷		۳۷		÷		÷		۵۱		÷		÷		۵۶		۳۷
۱۰		÷		۳۹		÷		÷		۵۲		÷		÷		۵۵		۲۳
۱۵		÷		۴۲		÷		÷		۵۳		÷		÷		۵۵		۱۰
۲۰		÷		۴۵		÷		÷		۵۴		÷		÷		۵۵	۴	۵۶
۲۵		÷		۴۷		÷		÷		۵۵	۶	۰		÷		۵۵		۴۳

تاریخ	اپریل صبح گ	منٹ	اپریل عمود گ	منٹ	اپریل شام گ	منٹ	مئی صبح گ	منٹ	مئی عمود گ	منٹ	مئی شام گ	منٹ	جون صبح گ	منٹ	جون عمود گ	منٹ	جون شام گ	منٹ
۱		÷	۱۱	۵۵	۴	۲۴	۶	۲۵	۱۱	۵۵	۳	۷	۷	۲۲	۱۲	۱	۲	۱۲
۵		÷		۵۵		۱۳		۳۴		۵۶	۲	۵۸		۲۶		۲		۷
۱۰		÷		۵۴	۳	۵۹		۴۳		۵۶		۴۷		۳۱		۳		۴
۱۵	۵	۵۱		۵۴		۴۶		۵۲		۵۷		۳۷		۳۵		۴		۲
۲۰	۶	۲		۵۵		۳۴	۷	۲		۵۸		۲۷		۳۷		۵		۲
۲۵		۱۲		۵۵		۲۱		۱۱		۵۹		۲۱		۳۹		۷		۴

تاریخ	جولائی صبح گ	منٹ	جولائی عمود گ	منٹ	جولائی شام گ	منٹ	اگست صبح گ	منٹ	اگست عمود گ	منٹ	اگست شام گ	منٹ	ستمبر صبح گ	منٹ	ستمبر عمود گ	منٹ	ستمبر شام گ	منٹ
۱	۷	۳۷	۱۲	۸	۲	۸	۶	۵۴	۱۲	۶	۲	۵۵		÷	۱۱	۵۳	۳	۵۷
۵		۳۴		۸		۱۱		۴۶		۵	۳	۳		÷		۵۱	۴	۶
۱۰		۳۰		۸		۱۸		۳۵		۳		۱۳		÷		۴۸		۱۶
۱۵		۲۴		۹		۲۵		۲۳		۱		۲۲		÷		۴۵		۲۶
۲۰		۱۶		۸		۳۳		۱۰	۱۱	۵۹		۳۳		÷		۴۱		۳۶
۲۵		۸		۷		۴۲	۵	۵۸		۵۷		۴۴		÷		۳۹		۴۷

تاریخ	اکتوبر صبح گ	منٹ	اکتوبر عمود گ	منٹ	اکتوبر شام گ	منٹ	نومبر صبح گ	منٹ	نومبر عمود گ	منٹ	نومبر شام گ	منٹ	دسمبر صبح گ	منٹ	دسمبر عمود گ	منٹ	دسمبر شام گ	منٹ
۱		÷	۱۱	۳۶	۴	۵۹		÷	۱۱	۲۳		÷		÷	۱۱	۲۲		÷
۵		÷		۳۳	۵	۷		÷		۲۱		÷		÷		۲۳		÷
۱۰		÷		۳۰		۱۸		÷		۲۰		÷		÷		۲۵		÷
۱۵		÷		۲۸		۲۹		÷		۲۰		÷		÷		۲۶		÷
۲۰		÷		۲۶		÷		÷		۲۰		÷		÷		۲۹		÷
۲۵		÷		۲۴		÷		÷		۲۰		÷		÷		۳۱		÷

طول ۷۳/۷	عرض ۳۲/۹	**جہلم**	زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۲/۵ مقناطیسی ۱۰۳/۷						
	جنوری			فروری			مارچ		
تاریخ	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ
۱	〃	۱۱ ۲۳	〃	〃	۱۱ ۳۵	〃	〃	۱۱ ۴۴	۵ ۳۲
۵	〃	۲۵	〃	〃	۴۰	〃	〃	۴۵	۲۲
۱۰	〃	۲۸	〃	〃	۴۱	〃	〃	۴۵	۹
۱۵	〃	۳۰	〃	〃	۴۲	〃	〃	۴۵	۴ ۵۷
۲۰	〃	۳۳	〃	〃	۴۳	〃	〃	۴۵	۴۳
۲۵	〃	۳۵	〃	〃	۴۴	۵ ۴۳	〃	۴۵	۳۱
	اپریل			مئی			جون		
۱	〃	۱۱ ۴۵	۴ ۱۳	۶ ۵	۱۱ ۴۶	۳ ۲	۶ ۵۷	۱۱ ۵۳	۲ ۱۲
۵	〃	۴۵	۴	۱۳	۴۷	۲ ۵۳	۷ ۱	۵۳	۸
۱۰	〃	۴۵	۳ ۵۰	۲۱	۴۷	۴۳	۵	۵۵	۶
۱۵	〃	۴۵	۳۸	۳۰	۴۸	۳۵	۹	۵۶	۳
۲۰	۵ ۴۳	۴۵	۲۷	۳۹	۴۹	۲۶	۱۱	۵۷	۳
۲۵	۵۳	۴۶	۱۵	۴۷	۵۱	۲۰	۱۳	۵۹	۶
	جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۷ ۱۱	۱۲ ۰	۲ ۱۰	۶ ۳۳	۱۱ ۵۷	۲ ۵۲	〃	۱۱ ۴۴	۳ ۴۹
۵	۸	۰	۱۲	۲۶	۵۷	۵۹	〃	۴۳	۵۷
۱۰	۳	۰	۱۸	۱۵	۵۵	۳ ۸	〃	۳۸	۴ ۶
۱۵	۰	۰	۲۵	۴	۵۲	۱۷	〃	۳۵	۱۵
۲۰	۶ ۵۳	۰	۳۲	۵ ۵۲	۵۰	۲۷	〃	۳۲	۲۴
۲۵	۴۵	۱۱ ۵۹	۴۰	۴۱	۴۸	۳۶	〃	۲۹	۳۳
	اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	〃	۱۱ ۲۵	۴ ۴۵	〃	۱۱ ۱۱	〃	〃	۱۱ ۱۰	〃
۵	〃	۲۲	۵۳	〃	۱۰	〃	〃	۱۱	〃
۱۰	〃	۲۰	۵ ۳	〃	۹	〃	〃	۱۳	〃
۱۵	〃	۱۷	۱۲	〃	۰	〃	〃	۱۵	〃
۲۰	〃	۱۵	۲۳	〃	۹	〃	〃	۱۷	〃
۲۵	〃	۱۳	〃	〃	۹	〃	〃	۱۹	〃

طول ۶۸ ، ۴ — عرض ۲۸ ، ۲

جیکب آباد

زاویہ سمتِ قبلہ از شمال: حقیقی ۵ ، ۹۸ — مقناطیسی ۸ ، ۹۸

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱	÷		۱۲	۰	÷		÷		۱۲	۱۵	÷		÷		۱۲	۱۸	۶	۲۲
۵	÷			۳	÷		÷			۱۶	÷		÷			۱۹		۱۱
۱۰	÷			۵	÷		÷			۱۶	÷		÷			۱۸	۵	۵۵
۱۵	÷			۸	÷		÷			۱۷	÷		÷			۱۸		۳۹
۲۰	÷			۱۰	÷		÷			۱۸	÷		÷			۱۷		۲۳
۲۵	÷			۱۲	÷		÷			۱۸	÷		÷			۱۷		۹

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱	÷		۱۲	۱۷	۴	۴۷	۷	۹	۱۲	۱۵	۳	۱۸	۸	۱	۱۲	۲۰	۲	۹
۵	÷			۱۷		۳۵		۱۹		۱۶		۷		۲۵		۲۱		۳
۱۰	۶	۱۶		۱۶		۱۹		۳۱		۱۶	۲	۵۴		۳۱		۲۲	۱	۵۹
۱۵		۲۹		۱۶		۴		۴۲		۱۷		۴۲		۳۶		۲۳		۵۶
۲۰		۴۱		۱۵	۳	۵۰		۵۵		۱۷		۳۰		۳۹		۲۴		۵۶
۲۵		۵۴		۱۵		۳۵	۸	۵		۱۹		۲۱		۴۱		۲۶		۵۸

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۸	۳۸	۱۲	۲۷	۲	۳	۷	۴۲	۱۲	۳۶	۳	۲	۶	۱۶	۱۲	۱۵	۴	۱۴
۵		۳۴		۲۷		۷		۳۳		۲۵		۱۱	÷			۱۳		۲۷
۱۰		۲۷		۲۸		۱۵		۱۹		۲۴		۲۳	÷			۱۰		۳۹
۱۵		۲۰		۲۸		۲۴		۶		۲۲		۳۵	÷			۷		۵۰
۲۰		۱۰		۲۸		۳۴	۶	۵۱		۲۰		۴۸	÷			۴	۵	۲
۲۵	۷	۵۹		۲۷		۴۵		۳۶		۱۸	۴		÷			۲		۱۵

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱	÷		۱۱	۵۹	۵	۳۰	÷		۱۱	۴۰	÷		÷		۱۱	۴۷	÷	
۵	÷			۵۶		۳۹	÷			۴۶	÷		÷			۴۹	÷	
۱۰	÷			۵۴		۵۲	÷			۴۵	÷		÷			۵۱	÷	
۱۵	÷			۵۲	÷		÷			۴۵	÷		÷			۵۲	÷	
۲۰	÷			۵۰	÷		÷			۴۵	÷		÷			۵۵	÷	
۲۵	÷			۴۸	÷		÷			۴۶	÷		÷			۵۷	÷	

طول ۶۴/۷ | عرض ۲۹/۳

چاغی

زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۳/۹ مقناطیسی ۱۰۴/۸

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱		÷	۱۱	۵۶		÷		÷	۱۲	۱۲.		÷		÷	۱۲	۱۹	۵	۵۴
۵		÷		۵۸		÷		÷		۱۳		÷		÷		۲۱		۴۳
۱۰		÷	۱۲	۱		÷		÷		۱۵		÷		÷		۲۰		۲۹
۱۵		÷		۴		÷		÷		۱۶		÷		÷		۲۱		۱۶
۲۰		÷		۶		÷		÷		۱۸	۶	۳۱		÷		۲۱		۱
۲۵		÷		۹		÷		÷		۱۹		۷		÷		۲۱	۴	۳۸

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱		÷	۱۲	۲۲	۴	۲۸	۶	۳۳	۱۲	۲۴	۳	۸	۷	۳۳	۱۲	۳۲	۲	۱۱
۵		÷		۲۲		۱۷		۴۳		۲۵	۲	۵۹		۳۸		۳۲		۶
۱۰		÷		۲۲		۳		۵۲		۲۵		۴۸		۴۳		۳۳		۳
۱۵		÷		۲۲	۳	۴۹	۷	۲		۲۶		۳۸		۴۷		۳۵		۱
۲۰	۶	۱۲		۲۳		۳۷		۱۲		۱۸		۲۸		۴۹		۳۶		۱
۲۵		۳۰		۲۳		۲۴		۲۱		۲۹		۲۰		۵۱		۳۸		—

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۷	۴۹	۱۲	۳۹	۲	۷	۷	۴	۱۲	۳۵	۲	۵۶		÷.	۱۲	۲۱	۴	۱
۵		۴۶		۳۸		۱۰	۶	۵۶		۳۵	۳	۴		÷		۱۸		۱۰
۱۰		۴۱		۳۹		۱۴		۴۳		۳۲		۱۴		÷		۱۵		۲۰
۱۵		۳۵		۳۹		۲۵		۳۱		۳۰		۲۴		÷		۱۱		۳۰
۲۰		۲۷		۳۸		۳۳		۱۸		۲۷		۳۶		÷		۷		۴۰
۲۵		۱۸		۳۷		۳۲		÷		۲۵		۴۷		÷		۵		۵۲

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱		÷	۱۲	۱	۵	۵		÷	۱۱	۴۵		÷		÷	۱۱	۳۳		÷
۵		÷	۱۱	۵۷		۱۳		÷		۴۴		÷		÷		۳۴		÷
۱۰		÷		۵۵		۲۵		÷		۴۲		÷		÷		۳۶		÷
۱۵		÷		۵۲		۳۶		÷		۴۲		÷		÷		۴۷		÷
۲۰		÷		۵۰		۴۷		÷		۴۲		÷		÷		۵۰		÷
۲۵		÷		۴۷		۵۸		÷		۴۲		÷		÷		۵۲		÷

زاویہ سمتِ قبلہ از شمال
حقیقی ۱۰۸/۹ مقناطیسی ۱۱۱/۴

چترال

طول ۷۱/۷ عرض ۳۵/۸

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱	÷		۱۱	۴	÷		÷		۱۱	۲۲	÷		÷		۱۱	۳۲	۵	۰
۵	÷			۷	÷		÷			۲۴	÷		÷			۳۳	۴	۵۲
۱۰	÷			۱۰	÷		÷			۲۶	۵	۳۸	÷			۳۳		۴۱
۱۵	÷			۱۳	÷		÷			۲۸		۲۹	÷			۳۵		۳۰
۲۰	÷			۱۶	÷		÷			۳۰		۲۱	÷			۳۵		۱۹
۲۵	÷			۱۸	÷		÷			۳۱		۱۰	÷			۳۶		۹

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱	÷		۱۱	۳۷	۳	۵۳	۵	۲۵	۱۱	۴۲	۲	۵۳	۶	۶	۱۱	۵۱	۲	۱۴
۵	÷			۳۸		۴۵		۳۱		۴۳		۴۶		۹		۵۲		۱۰
۱۰	÷			۳۸		۳۴		۳۸		۴۴		۳۸		۱۳		۵۳		۹
۱۵	÷			۳۹		۲۴		۴۵		۴۵		۳۱		۱۶		۵۵		۸
۲۰	÷			۴۰		۱۴		۵۲		۴۷		۲۴		۱۸		۵۶		۸
۲۵	÷			۴۱		۴		۵۸		۴۹		۱۹		۲۰		۵۸		۱۰

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۶	۱۹	۱۱	۵۹	۲	۱۳	۵	۴۹	۱۱	۵۴	۲	۴۷	÷		۱۱	۳۷	۳	۳۲
۵		۱۷		۵۸		۱۵		۴۳		۵۳		۵۳	÷			۳۴		۳۸
۱۰		۱۴		۵۸		۲۰		۳۴		۵۰		۵۹	÷			۳۰		۴۶
۱۵		۱۰		۵۸		۲۵	÷			۴۷	۳	۶	÷			۲۶		۵۳
۲۰		۵		۵۷		۳۱	÷			۴۵		۱۴	÷			۲۲	۴	۰
۲۵	۵	۵۹		۵۶		۳۷	÷			۴۲		۲۲	÷			۱۹		۹

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱	÷		۱۱	۱۴	۴	۱۸	÷		۱۰	۵۶	۵	۸	÷		۱۰	۵۲	÷	
۵	÷			۱۱		۲۳	÷			۵۴	÷		÷			۵۳	÷	
۱۰	÷			۸		۳۲	÷			۵۳	÷		÷			۵۵	÷	
۱۵	÷			۵		۳۹	÷			۵۲	÷		÷			۵۶	÷	
۲۰	÷			۱		۴۸	÷			۵۱	÷		÷			۵۹	÷	
۲۵	÷		۱۰	۵۸		۵۶	÷			۵۱	÷		÷		۱۱	۱	÷	

طول ۶۸٫۴ — عرض ۲۵٫۴

حیدرآباد

زاویہ سمت قبلہ از شمال: حقیقی ۹۲٫۸ — مقناطیسی ۹۲٫۸

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۳۰	÷		÷		۱۲	۳۲	÷		÷		۱۲	۳۲	÷	
۵	÷			۲۲	÷		÷			۳۳	÷		÷			۳۳	÷	
۱۰	÷			۲۵	÷		÷			۳۳	÷		÷			۳۱	÷	
۱۵	÷			۲۷	÷		÷			۳۳	÷		÷			۳۰	۶	۲۶
۳۰	÷			۲۹	÷		÷			۳۴	÷		÷			۲۹		۷
۲۵	÷			۳۰	÷		÷			۳۳	÷		÷			۲۸	۵	۵۰

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۶	۴۴	۱۲	۲۶	۵	۲۵	۸	۱۶	۱۲	۲۱	۳	۳۹	۹	۵۱	۱۲	۲۴	۲	۶
۵		۵۶		۲۶		۱۱		۳۰		۲۲		۲۵	۱۰	۱		۲۴	۱	۵۶
۱۰	۷	۱۱		۲۴	۴	۵۲		۴۴		۲۱		۹		۱۰		۲۵		۴۹
۱۵		۲۶		۲۳		۳۵		۵۹		۲۱	۲	۵۳		۱۸		۲۶		۴۳
۲۰		۳۱		۲۳		۱۸	۹	۱۶		۲۱		۳۶		۳۱		۲۷		۴۲
۲۵		۵۷		۲۲		۰		۳۱		۲۲		۲۴		۳۳		۲۹		۴۴

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۱۰	۱۷	۱۲	۳۰	۱	۵۲	۸	۵۷	۱۲	۳۱	۳	۱۶	۷	۱۱	۱۲	۲۳	۴	۵۰
۵		۱۱		۳۰		۵۸		۴۴		۳۱		۲۸	۶	۵۶		۲۲	۵	۲
۱۰		۰		۳۱	۲	۱۱		۲۷		۲۹		۴۳		۳۸		۱۹		۱۷
۱۵	۹	۴۹		۳۲		۲۴		۱۰		۲۸		۵۹		۲۰		۱۷		۳۱
۲۰		۴۴		۳۱		۳۹	۷	۵۲		۲۷	۴	۱۵	÷			۱۵		۴۵
۲۵		۱۹		۳۱		۵۴		۳۵		۲۶		۳۰	÷			۱۳	۶	۱

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۱۱	÷		÷		۱۲	۳	÷		÷		۱۲	۷	÷	
۵	÷			۹	÷		÷			۳	÷		÷			۸	÷	
۱۰	÷			۷	÷		÷			۳	÷		÷			۱۰	÷	
۱۵	÷			۶	÷		÷			۳	÷		÷			۱۲	÷	
۲۰	÷			۵	÷		÷			۴	÷		÷			۱۵	÷	
۲۵	÷			۳	÷		÷			۵	÷		÷			۱۷	÷	

طول	عرض		زاویہ سمتِ قبلہ از شمال
۶۵٫۴	۲۸٫۵	**خاران**	حقیقی ۱۰۱٫۵ مقناطیسی ۱۰۲٫۴

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۲	÷		÷		۱۲	۱۸	÷		÷		۱۲	۲۳	۶	۱۰
۵	÷			۴	÷		÷			۱۸	÷		÷			۲۴	۵	۵۸
۱۰	÷			۷	÷		÷			۲۰	÷		÷			۲۳		۴۳
۱۵	÷			۹	÷		÷			۲۱	÷		÷			۲۴		۳۹
۲۰	÷			۱۲	÷		÷			۲۲	÷		÷			۲۳		۱۳
۲۵	÷			۱۳	÷		÷			۲۳	۶	۲۳	÷			۲۴		۵۹

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
۱	÷		۱۲	۲۴	۴	۳۸	۶	۵۳	۱۲	۲۴	۳	۱۳	۷	۵۸	۱۲	۳۱	۲	۱۰
۵	÷			۲۴		۲۷	۷	۳		۲۵		۳	۸	۳		۳۱		۵
۱۰	÷			۲۳		۱۱		۱۳		۲۵	۲	۵۱		۹		۳۳		۱
۱۵	۶	۱۵		۲۳	۳	۵۷		۲۴		۲۶		۴۰		۱۴		۳۴	۱	۵۹
۲۰		۲۹		۲۴		۴۴		۳۵		۲۷		۲۹		۱۶		۳۵		۵۸
۲۵		۳۹		۲۴		۳۰		۴۵		۲۹		۲۱		۱۸		۳۷	۲	۰

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
۱	۸	۱۵	۱۲	۳۸	۲	۵	۷	۲۵	۱۲	۳۵	۲	۵۹	÷		۱۲	۲۴	۴	۹
۵		۱۲		۳۷		۸		۱۶		۳۵	۳	۸	÷			۲۰		۱۹
۱۰		۶		۳۸		۱۶		۳		۳۳		۱۹	÷			۱۷		۳۰
۱۵		۰		۳۸		۲۵	۶	۵۰		۳۰		۳۰	÷			۱۳		۴۱
۲۰	۷	۵۰		۳۸		۳۴		۳۶		۲۸		۴۲	÷			۱۰		۵۲
۲۵		۴۱		۳۷		۴۴		۲۲		۲۶		۵۴	÷			۸	۵	۵

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
۱	÷		۱۲	۴	۵	۱۸	÷		۱۱	۵۰	÷		÷		۱۱	۴۹	÷	
۵	÷			۱		۲۷	÷			۴۹	÷		÷			۵۰	÷	
۱۰	÷		۱۱	۵۸		۴۰	÷			۴۸	÷		÷			۵۲	÷	
۱۵	÷			۵۶		۵۱	÷			۴۸	÷		÷			۵۴	÷	
۲۰	÷			۵۴	÷		÷			۴۸	÷		÷			۵۷	÷	
۲۵	÷			۵۱	÷		÷			۴۸	÷		÷			۵۹	÷	

طول	عرض		زاویہ سمتِ قبلہ از شمال
۶۶ر۹°	۲۷ر۸°	**خضدار**	حقیقی ۹۹° مقناطیسی ۹۹ر۷°

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۶	÷		÷		۱۲	۲۱	÷		÷		۱۲	۲۵	۶	۲۵
۵	÷			۸	÷		÷			۲۲	÷		÷			۲۵		۱۳
۱۰	÷			۱۱	÷		÷			۲۲	÷		÷			۲۴	۵	۵۷
۱۵	÷			۱۳	÷		÷			۲۳	÷		÷			۲۵		۴۲
۲۰	÷			۱۶	÷		÷			۲۴	÷		÷			۲۴		۳۶
۲۵	÷			۱۸	÷		÷			۲۴	÷		÷			۲۴		۱۱
	اپریل						مئی						جون					
۱	÷		۱۲	۲۲	۴	۴۹	۷	۱۲	۱۲	۲۲	۳	۱۹	۸	۳۴	۱۲	۲۸	۲	۹
۵	÷			۲۳		۳۷		۲۳		۲۳		۸		۳۰		۲۸		۳
۱۰	۶	۱۹		۲۲		۲۰		۳۵		۲۳	۲	۵۵		۳۶		۲۹	۱	۵۹
۱۵		۳۲		۲۲		۵		۴۶		۲۴		۴۳		۴۱		۳۱		۵۶
۲۰		۴۴		۲۲	۳	۵۱		۵۹		۲۴		۳۰		۴۴		۳۲		۵۶
۲۵		۵۷		۲۲		۳۶	۸	۱۰		۲۶		۲۱		۴۶		۳۴		۵۸
	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۸	۴۳	۱۲	۳۴	۲	۳	۷	۴۶	۱۲	۳۳	۳	۳	۶	۱۹	۱۲	۳۱	۴	۱۹
۵		۳۹		۳۴		۶		۳۷		۳۲		۱۳	÷			۱۹		۲۹
۱۰		۳۲		۳۵		۱۵		۲۳		۳۱		۲۴	÷			۱۶		۴۱
۱۵		۲۵		۳۵		۲۴		۹		۲۹		۳۶	÷			۱۳		۵۳
۲۰		۱۴		۳۵		۳۵	۶	۵۳		۲۷		۴۹	÷			۱۰	۵	۴
۲۵		۴		۳۴		۴۵		۳۹		۲۵	۴	۲	÷			۸		۱۸
	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱	÷		۱۲	۵	۵	۳۲	÷		۱۱	۵۲	÷		÷		۱۱	۵۳	÷	
۵	÷			۲		۴۲	÷			۵۲	÷		÷			۵۵	÷	
۱۰	÷			۰		۵۵	÷			۵۱	÷		÷			۵۶	÷	
۱۵	÷		۱۱	۵۸	÷		÷			۵۱	÷		÷			۵۸	÷	
۲۰	÷			۵۶	÷		÷			۵۱	÷		÷		۱۲	۱	÷	
۲۵	÷			۵۴	÷		÷			۵۰	÷		÷			۳	÷	

طول	عرض	خیرپور	زاویہ سمتِ قبلہ از شمال
۶۸/۸	۲۷/۵		حقیقی ۹۶/۸ مقناطیسی ۹۷/۱

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱		÷	۱۲	۵		÷		÷	۱۲	۱۹		÷		÷	۱۲	۲۱		÷
۵		÷		۷		÷		÷		۱۹		÷		÷		۲۲	۶	۲۳
۱۰		÷		۹		÷		÷		۲۰		÷		÷		۲۱		۷
۱۵		÷		۱۳		÷		÷		۲۱		÷		÷		۲۰	۵	۵۱
۲۰		÷		۱۴		÷		÷		۲۱		÷		÷		۱۹		۳۳
۲۵		÷		۱۶		÷		÷		۲۱		÷		÷		۱۹		۱۹

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱		÷	۱۲	۱۸	۳	۵۶	۷	۲۵	۱۲	۱۶	۳	۲۲	۸	۳۱	۱۲	۳۰	۳	۹
۵	۶	۱۷		۱۸		۴۳		۳۷		۱۶		۱۱		۳۸		۳۰		۳
۱۰		۲۹		۱۷		۲۶		۳۹		۱۶	۳	۵۷		۵۵		۲۱	۱	۵۷
۱۵		۴۳		۱۶		۱۱	۸	۱		۱۶		۴۵	۹	۰		۲۳		۵۳
۲۰		۵۶		۱۶	۳	۵۶		۱۵		۱۷		۳۱		۲		۲۳		۵۳
۲۵	۷	۹		۱۶		۳۰		۲۶		۱۸		۲۲		۳		۲۶		۵۵

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۹	۱	۱۲	۲۷	۲	۱	۸	۱	۱۲	۲۹	۳	۵	۶	۲۹	۱۲	۱۶	۴	۳۵
۵	۸	۵۷		۲۶		۵	۷	۵۱		۲۶		۱۵		۱۶		۱۴		۳۵
۱۰		۴۹		۲۷		۱۴		۳۶		۲۴		۲۸		÷		۱۱		۴۸
۱۵		۴۱		۲۸		۲۳		۲۱		۲۲		۴۰		÷		۸	۵	
۲۰		۳۰		۲۷		۳۵		۶		۲۰		۵۳		÷		۶		۱۲
۲۵		۱۹		۲۷		۴۷	۶	۵۰		۱۹	۴	۷		÷		۴		۳۶

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱		÷	۱۲	۱	۵	۳۱		÷	۱۱	۵۰		÷		÷	۱۱	۵۲		÷
۵		÷	۱۱	۵۸		۵۲		÷		۴۹		÷		÷		۵۳		÷
۱۰		÷		۵۶		÷		÷		۴۹		÷		÷		۵۵		÷
۱۵		÷		۵۵		÷		÷		۴۹		÷		÷		۵۷		÷
۲۰		÷		۵۳		÷		÷		۵۰		÷		÷	۱۲	۰		÷
۲۵		÷		۵۱		÷		÷		۵۰		÷		÷		۳		÷

طول	عرض	خیبر	زاویہ سمت قبلہ از شمال
۷	۲۶ ۴۳		حقیقی ۱۰۷،۱ مقناطیسی ۱۰۹

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱		÷	۱۱	۱۵		÷		÷	۱۱	۳۳		÷		÷	۱۱	۴۱	۵	۱۲
۵		÷		۱۸		÷		÷		۳۴		÷		÷		۴۳		۴
۱۰		÷		۲۰		÷		÷		۳۶		÷		÷		۴۳	۴	۵۲
۱۵		÷		۲۳		÷		÷		۳۸	۵	۴۳		÷		۴۳		۴۱
۲۰		÷		۲۷		÷		÷		۳۹		۳۴		÷		۴۳		۲۸
۲۵		÷		۲۹		÷		÷		۴۰		۲۳		÷		۴۵		۱۷

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱		÷	۱۱	۴۶	۴	۱	۵	۴۰	۱۱	۴۹	۲	۵۶	۶	۲۶	۱۱	۵۸	۲	۱۳
۵		÷		۴۶	۳	۵۲		۴۸		۵۱		۴۹		۲۹		۵۹		۹
۱۰		÷		۴۶		۴۰		۵۵		۵۱		۴۰		۳۳	۱۲	۰		۷
۱۵		÷		۴۷		۲۹	۶	۲		۵۲		۳۲		۳۶		۲		۶
۲۰		÷		۴۸		۱۹		۱۰		۵۴		۲۳		۳۸		۳		۶
۲۵		÷		۴۸		۸		۱۷		۵۶		۱۹		۴۰		۵		۸

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۶	۳۹	۱۲	۵	۲	۱۲	۶	۶	۱۲	۱	۲	۴۹		÷	۱۱	۴۵	۳	۳۸
۵		۳۷		۵		۱۴		۰		۰		۵۵		÷		۴۳		۴۵
۱۰		۳۳		۵		۱۹	۵	۵۰	۱۱	۵۸	۳	۲		÷		۳۹		۵۳
۱۵		۳۰		۵		۲۵		۴۰		۵۵		۱۰		÷		۳۵	۴	۱
۲۰		۲۳		۴		۳۱		÷		۵۲		۱۹		÷		۳۱		۹
۲۵		۱۷		۳		۳۸		÷		۵۰		۲۷		÷		۲۸		۱۸

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱		÷	۱۱	۲۳	۴	۲۸		÷	۱۱	۶	۵	۲۳		÷	۱۱	۳		÷
۵		÷		۲۰		۳۵		÷		۵		÷		÷		۴		÷
۱۰		÷		۱۷		۴۴		÷		۳		÷		÷		۶		÷
۱۵		÷		۱۴		۵۲		÷		۳		÷		÷		۷		÷
۲۰		÷		۱۱	۵	۲		÷		۲		÷		÷		۱۰		÷
۲۵		÷		۸		۱۰		÷		۲		÷		÷		۱۲		÷

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۶۷ ر ۸	۲۶ ر ۸	**دادو**	حقیقی °۹۶ مقناطیسی ۹۶ ر ۲

تاریخ	جنوری صبح	جنوری عمود	جنوری شام	فروری صبح	فروری عمود	فروری شام	مارچ صبح	مارچ عمود	مارچ شام
	گھنٹے منٹ	گھنٹے منٹ	گھنٹے منٹ	گھنٹے منٹ	گھنٹے منٹ	گھنٹے منٹ	گھنٹے منٹ	گھنٹے منٹ	گھنٹے منٹ
۱	÷	۱۲ ۱۲	÷	÷	۱۲ ۲۵	÷	÷	۱۲ ۲۷	÷
۵	÷	۱۳	÷	÷	۲۶	÷	÷	۲۸	÷
۱۰	÷	۱۶	÷	÷	۲۶	÷	÷	۲۶	۶ ۱۷
۱۵	÷	۱۹	÷	÷	۲۷	÷	÷	۲۶	۱
۲۰	÷	۲۱	÷	÷	۲۸	÷	÷	۲۵	۵ ۳۳
۲۵	÷	۲۳	÷	÷	۲۷	÷	÷	۲۵	۳۸

تاریخ	اپریل صبح	اپریل عمود	اپریل شام	مئی صبح	مئی عمود	مئی شام	جون صبح	جون عمود	جون شام
۱	÷	۱۲ ۲۳	۵ ۴	۷ ۳۰	۱۲ ۲۱	۳ ۲۷	۹ ۰	۱۲ ۲۵	۲ ۸
۵	۶ ۳۸	۲۳	۴ ۵۱	۵۲	۲۱	۱۵	۸	۲۵	۱
۱۰	۳۱	۲۲	۳۴	۸ ۴	۲۱	۰	۱۵	۲۶	۱ ۵۶
۱۵	۵۵	۲۳	۱۸	۱۸	۲۱	۲ ۴۷	۲۱	۲۷	۵۳
۲۰	۷ ۹	۲۱	۲	۳۲	۲۲	۳۳	۲۴	۲۸	۵۱
۲۵	۲۳	۲۱	۳ ۴۶	۴۴	۲۳	۲۲	۲۹	۳۰	۵۳

تاریخ	جولائی صبح	جولائی عمود	جولائی شام	اگست صبح	اگست عمود	اگست شام	ستمبر صبح	ستمبر عمود	ستمبر شام
۱	۹ ۲۲	۱۲ ۳۱	۱ ۵۹	۸ ۱۶	۱۲ ۳۱	۳ ۸	۶ ۴۱	۱۲ ۲۱	۴ ۳۲
۵	۱۷	۳۱	۲ ۴	۶	۳۰	۱۹	۲۸	۱۹	۴۳
۱۰	۹	۳۲	۱۴	۷ ۵۱	۲۹	۳۲	÷	۱۷	۵۶
۱۵	۰	۳۲	۲۵	۳۵	۲۷	۴۵	÷	۱۴	۵ ۹
۲۰	۸ ۴۸	۳۲	۳۶	۱۹	۲۶	۴ ۰	÷	۱۱	۲۲
۲۵	۳۶	۳۲	۴۹	۳	۲۴	۱۴	÷	۱۰	۳۶

تاریخ	اکتوبر صبح	اکتوبر عمود	اکتوبر شام	نومبر صبح	نومبر عمود	نومبر شام	دسمبر صبح	دسمبر عمود	دسمبر شام
۱	÷	۱۲ ۷	۵ ۵۲	÷	۱۱ ۵۶	÷	÷	۱۱ ۵۸	÷
۵	÷	۴	۶ ۲	÷	۵۶	÷	÷	۱۲ ۰	÷
۱۰	÷	۲	÷	÷	۵۵	÷	÷	۲	÷
۱۵	÷	۱	÷	÷	۵۶	÷	÷	۴	÷
۲۰	÷	۱۱ ۵۹	÷	÷	۵۶	÷	÷	۷	÷
۲۵	÷	۵۷	÷	÷	۵۷	÷	÷	۹	÷

طول ۶۱/۳ — **عرض** ۲۸/۲ — **دشت (ایران)** — زاویہ سمتِ قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۴/۸ مقناطیسی ۱۰۶/۱

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ
۱	÷		۱۲	۱۴	÷		÷		۱۲	۳۳	÷		÷		۱۲	۳۲	۶	۱۰
۵	÷			۲۰	÷		÷			۳۵	÷		÷			۳۳	۵	۵۹
۱۰	÷			۲۲	÷		÷			۳۷	÷		÷			۳۳		۳۳
۱۵	÷			۲۵	÷		÷			۳۹	۶	۵۰	÷			۳۳		۳۰
۲۰	÷			۲۸	÷		÷			۴۰		۳۸	÷			۳۳		۱۵
۲۵	÷			۳۰	÷		÷			۴۱		۲۳	÷			۳۵		۲

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ
۱	÷		۱۲	۴۵	۴	۴۲	۶	۵۰	۱۲	۴۸	۳	۳۰	۷	۵۲	۱۲	۵۶	۲	۳۱
۵	÷			۴۶		۳۱	۷	۰		۴۹		۱۱		۵۷		۵۷		۱۹
۱۰	÷			۴۵		۱۶		۱۰		۵۰	۲	۵۹	۸	۲		۵۸		۱۳
۱۵	÷			۴۶		۲		۲۰		۵۱		۴۹		۶	۱	۰		۱۰
۲۰	÷			۴۷	۳	۴۹	۰	۳۱		۵۲		۳۸		۹		۱		۱۰
۲۵	۶	۳۷		۴۷		۳۶		۴۰		۵۳		۳۱		۱۱		۳		۱۲

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ
۱	۸	۸	۱	۳	۲	۱۹	۷	۳۱	۱	۰	۳	۷	÷		۱۲	۴۳	۴	۱۳
۵		۵		۳		۲۰		۱۳	۱۲	۵۹		۱۶	÷			۴۲		۲۳
۱۰		۰		۳		۲۷		۱		۵۶		۲۶	÷			۳۸		۳۳
۱۵	۷	۵۳		۴		۳۵	۶	۴۸		۵۳		۳۷	÷			۳۴		۴۴
۲۰		۴۵		۳		۴۳	÷			۵۱		۴۸	÷			۳۱		۵۵
۲۵		۳۶		۲		۵۳	÷			۴۹		۵۹	÷			۲۸	۵	۷

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ
۱	÷		۱۲	۳۳	۵	۲۰	÷		۱۲	۷	÷		÷		۱۲	۳	÷	
۵	÷			۳۰		۲۸	÷			۶	÷		÷			۶	÷	
۱۰	÷			۱۷		۴۰	÷			۴	÷		÷			۷	÷	
۱۵	÷			۱۵		۵۱	÷			۳	÷		÷			۹	÷	
۲۰	÷			۱۲	۶	۴	÷			۳	÷		÷			۱۲	÷	
۲۵	÷			۹		۱۵	÷			۴	÷		÷			۱۳	÷	

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۷۱٫۸	۳۵٫۲	**دیر**	حقیقی ۱۰۷٫۶ مقناطیسی ۱۰۹٫۹

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۹		÷		÷	۱۱	۲۷		÷		÷	۱۱	۳۵	۵	۶
۵		÷		۱۲		÷		÷		۲۸		÷		÷		۳۷	۴	۵۸
۱۰		÷		۱۳		÷		÷		۳۰	۵	۴۶		÷		۳۷		۴۷
۱۵		÷		۱۷		÷		÷		۳۲		۳۷		÷		۳۸		۳۶
۲۰		÷		۲۰		÷		÷		۳۳		۲۸		÷		۳۸		۲۳
۲۵		÷		۲۳		÷		÷		۳۵		۱۷		÷		۳۹		۱۳

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۴۰	۳	۵۷	۵	۳۳	۱۱	۴۴	۲	۵۵	۶	۱۶	۱۱	۵۳	۲	۱۳
۵		÷		۴۱		۴۹		۴۰		۴۵		۳۸		۱۹		۵۴		۱۱
۱۰		÷		۴۱		۳۷		۴۶		۴۶		۳۰		۲۳		۵۵		۹
۱۵		÷		۴۱		۲۷		۵۳		۴۷		۳۲		۲۶		۵۶		۸
۲۰		÷		۴۲		۱۷	۶	۱		۴۹		۲۵		۲۸		۵۸		۸
۲۵		÷		۴۳		۷		۸		۵۱		۲۰		۳۰	۱۲	۰		۱۰

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۶	۲۹	۱۲	۰	۲	۱۳	۵	۵۷	۱۱	۵۶	۲	۴۸		÷	۱۱	۴۰	۳	۳۶
۵		۲۷		۰		۱۵		۵۲		۵۵		۵۳		÷		۳۷		۳۲
۱۰		۲۴		۰		۲۰		۴۲		۵۲	۳	۱		÷		۳۳		۵۰
۱۵		۲۰		۰		۲۶		۳۳		۵۰		۹		÷		۲۹		۵۷
۲۰		۱۳	۱۱	۵۹		۳۲		÷		۴۷		۱۷		÷		۲۵	۴	۵
۲۵		۸		۵۸		۳۸		÷		۴۴		۲۵		÷		۲۲		۱۳

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۱۸	۴	۲۳		÷	۱۱	۰	۵	۱۶		÷	۱۰	۵۶		÷
۵		÷		۱۴		۲۹		÷	۱۰	۵۹		÷		÷		۵۸		÷
۱۰		÷		۱۱		۳۸		÷		۵۷		÷		÷		۵۹		÷
۱۵		÷		۸		۴۶		÷		۵۶		÷		÷	۱۱	۱		÷
۲۰		÷		۵		۵۵		÷		۵۶		÷		÷		۳		÷
۲۵		÷		۲	۵	۳		÷		۵۶		÷		÷		۶		÷

طول ۷۰/۹ عرض ۳۱/۸ ڈیرہ اسمٰعیل خاں زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۳/۱ مقناطیسی ۱۰۴/۲

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۲	÷		÷		۱۱	۴۸	÷		÷		۱۱	۵۵	۵	۳۸
۵	÷			۳۵	÷		÷			۴۹	÷		÷			۵۶		۲۸
۱۰	÷			۳۷	÷		÷			۵۱	÷		÷			۵۵		۱۵
۱۵	÷			۴۰	÷		÷			۵۲	÷		÷			۵۶		۲
۲۰	÷			۴۳	÷		÷			۵۴	۶	۳	÷			۵۵	۴	۴۸
۲۵	÷			۴۵	÷		÷			۵۴	۵	۵۰	÷			۵۶		۳۶

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۵۶	۴	۱۷	۶	۱۳	۱۱	۵۸	۳	۴	۷	۶	۱۲	۵	۲	۱۲
۵	÷			۵۶		۷		۲۱		۵۹	۲	۵۵		۱۱		۵		۷
۱۰	÷			۵۶	۳	۵۴		۳۰		۵۹		۴۵		۱۵		۷		۵
۱۵	÷			۵۶		۴۱		۳۹	۱۲	۰		۳۶		۱۹		۸		۳
۲۰	۵	۵۱		۵۷		۳۰		۴۸		۱		۲۶		۲۱		۹		۳
۲۵	۶	۱		۵۷		۱۷		۵۹		۳		۲۰		۲۳		۱۱		۵

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۷	۲۱	۱۲	۱۲	۲	۹	۶	۴۱	۱۲	۹	۲	۵۳	÷		۱۱	۵۵	۳	۵۲
۵		۱۸		۱۱		۱۲		۳۴		۸	۳	۱	÷			۵۳	۴	۰
۱۰		۱۴		۱۲		۱۸		۲۳		۶		۹	÷			۴۹		۰
۱۵		۹		۱۲		۲۵		۱۱		۴		۱۹	÷			۴۶		۱۹
۲۰		۲		۱۱		۳۲	۵	۵۹		۱		۲۹	÷			۴۲		۲۸
۲۵	۶	۵۴		۱۰		۴۰	÷		۱۱	۵۹		۳۹	÷			۴۰		۳۹

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۶	۴	۵۱	÷		۱۱	۲۱	÷		÷		۱۱	۱۹	÷	
۵	÷			۳۳		۵۸	÷			۲۰	÷		÷			۲۱	÷	
۱۰	÷			۳۰	۵	۹	÷			۱۹	÷		÷			۲۲	÷	
۱۵	÷			۲۸		۱۹	÷			۱۸	÷		÷			۲۴	÷	
۲۰	÷			۲۵		۳۰	÷			۱۸	÷		÷			۲۷	÷	
۲۵	÷			۲۳	÷		÷			۱۸	÷		÷			۲۹	÷	

طول ۷۰° ، ۴۷	عرض ۳۰° ، ۱	ڈیرہ غازیخان	زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۰° ، ۳ مقناطیسی ۱۰۱° ، ۱

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱	÷		۱۱	۳۵	÷		÷		۱۲	۰	÷		÷		۱۲	۴	۵	۵۹
۵	÷			۴۷	÷		÷			۰	÷		÷			۵		۴۸
۱۰	÷			۴۹	÷		÷			۱	÷		÷			۴		۳۴
۱۵	÷			۵۲	÷		÷			۳	÷		÷			۵		۲۰
۲۰	÷			۵۵	÷		÷			۴	÷		÷			۴		۵
۲۵	÷			۵۶	÷		÷			۴	۶	۱۲	÷			۴	۴	۵۲

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱	÷		۱۲	۴	۴	۳۱	۶	۴۰	۱۲	۴	۳	۱۰	۷	۴۱	۱۲	۹	۲	۱۱
۵	÷			۴		۳۰		۴۹		۴		۱		۴۶		۱۰		۶
۱۰	÷			۳		۵		۵۹		۴	۲	۴۹		۵۱		۱۱		۳
۱۵	۶	۴		۳	۳	۵۲	۷	۹		۵		۳۹		۵۵		۱۲		۱
۲۰		۱۵		۳		۳۹		۲۰		۶		۲۸		۵۷		۱۳		۱
۲۵		۲۶		۳		۲۶		۲۹		۸		۲۱		۵۹		۱۵		۳

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۷	۵۷	۱۲	۱۶	۲	۷	۷	۱۰	۱۲	۱۴	۲	۵۸	÷		۱۲	۲	۴	۴
۵		۵۴		۱۶		۱۰		۲		۱۴	۳	۶	÷			۰		۱۳
۱۰		۴۹		۱۶		۱۷	۶	۵۰		۱۳		۱۶	÷		۱۱	۵۷		۲۳
۱۵		۴۳		۱۷		۲۵		۳۷		۱۰		۲۶	÷			۵۴		۳۳
۲۰		۳۴		۱۶		۳۴		۲۴		۸		۳۸	÷			۵۰		۴۴
۲۵		۲۵		۱۶		۴۳		۱۱		۶۰		۴۹	÷			۴۸		۵۶

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱	÷		۱۱	۴۵	۵	۹	÷		۱۱	۳۲	÷		÷		۱۱	۳۱	÷	
۵	÷			۴۲		۱۸	÷			۳۱	÷		÷			۳۳	÷	
۱۰	÷			۴۰		۲۹	÷			۳۰	÷		÷			۳۵	÷	
۱۵	÷			۳۷		۴۱	÷			۳۰	÷		÷			۳۶	÷	
۲۰	÷			۳۵	÷		÷			۳۰	÷		÷			۳۹	÷	
۲۵	÷			۳۳	÷		÷			۳۰	÷		÷			۴۱	÷	

طول ۷۳ | عرض ۳۳ر۶ | **راولپنڈی** | زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۴ر۱ مقناطیسی ۱۰۵ر۷

تاریخ	جنوری صبح		جنوری عمود		جنوری شام		فروری صبح		فروری عمود		فروری شام		مارچ صبح		مارچ عمود		مارچ شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۱۹		÷		÷	۱۱	۳۶		÷		÷	۱۱	۴۲	۵	۲۳
۵		÷		۲۲		÷		÷		۳۷		÷		÷		۴۳		۱۵
۱۰		÷		۲۴		÷		÷		۳۸		÷		÷		۴۳		۲
۱۵		÷		۲۷		÷		÷		۴۰		÷		÷		۴۴	۴	۵۰
۲۰		÷		۳۰		÷		÷		۴۱	۵	۴۷		÷		۴۳		۳۷
۲۵		÷		۳۲		÷		÷		۴۲		۳۵		÷		۴۴		۲۶

تاریخ	اپریل صبح		اپریل عمود		اپریل شام		مئی صبح		مئی عمود		مئی شام		جون صبح		جون عمود		جون شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۴۴	۴	۸	۵	۵۵	۱۱	۴۶	۳	۰	۶	۴۴	۱۱	۵۴	۲	۱۳
۵		÷		۴۵	۳	۵۹	۶	۳		۴۷	۲	۵۲		۴۸		۵۴		۹
۱۰		÷		۴۴		۴۶		۱۰		۴۸		۴۳		۵۲		۵۶		۷
۱۵		÷		۴۵		۳۵		۱۸		۴۹		۳۴		۵۵		۵۷		۶
۲۰	۵	۳۵		۴۵		۲۴		۲۷		۵۰		۲۶		۵۷		۵۸		۶
۲۵		۴۴		۴۶		۱۳		۳۳		۵۲		۲۰		۵۹	۱۲	۰		۸

تاریخ	جولائی صبح		جولائی عمود		جولائی شام		اگست صبح		اگست عمود		اگست شام		ستمبر صبح		ستمبر عمود		ستمبر شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۶	۵۸	۱۲	۱	۲	۱۱	۶	۲۲	۱۱	۵۸	۲	۵۱		÷	۱۱	۳۳	۳	۳۵
۵		۵۵		۰		۱۴		۱۵		۵۷		۵۸		÷		۳۱		۵۲
۱۰		۵۱		۱		۱۹		۵		۵۵	۳	۶		÷		۲۷	۴	۱
۱۵		۴۷		۱		۲۶	۵	۵۳		۵۲		۱۴		÷		۲۴		۹
۲۰		۴۰		۰		۳۲		۴۳		۵۰		۲۳		÷		۳۰		۱۸
۲۵		۳۳	۱۱	۵۹		۳۹		÷		۴۷		۳۳		÷		۲۸		۲۸

تاریخ	اکتوبر صبح		اکتوبر عمود		اکتوبر شام		نومبر صبح		نومبر عمود		نومبر شام		دسمبر صبح		دسمبر عمود		دسمبر شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۲۳	۴	۳۸		÷	۱۱	۸		÷		÷	۱۱	۶		÷
۵		÷		۲۰		۴۵		÷		۷		÷		÷		۸		÷
۱۰		÷		۱۸		۵۵		÷		۶		÷		÷		۹		÷
۱۵		÷		۱۵	۵	۴		÷		۵		÷		÷		۱۱		÷
۲۰		÷		۱۳		۱۳		÷		۵		÷		÷		۱۳		÷
۲۵		÷		۱۰		÷		÷		۵		÷		÷		۱۶		÷

طول ۷۳ ر ۸	عرض ۳۳ ر ۸	راولاکوٹ	زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۳ ر ۸ مقناطیسی ۴ ر ۱۰۵

تاریخ	جنوری صبح گھنٹا	منٹ	جنوری عمود گھنٹا	منٹ	جنوری شام گھنٹا	منٹ	فروری صبح گھنٹا	منٹ	فروری عمود گھنٹا	منٹ	فروری شام گھنٹا	منٹ	مارچ صبح گھنٹا	منٹ	مارچ عمود گھنٹا	منٹ	مارچ شام گھنٹا	منٹ
۱	÷		۱۱	۱۷	÷		÷		۱۱	۳۳	÷		÷		۱۱	۴۰	۵	۲۳
۵	÷			۱۹	÷		÷			۳۴	÷		÷			۴۱		۱۴
۱۰	÷			۲۲	÷		÷			۳۶	÷		÷			۴۰		۱
۱۵	÷			۲۵	÷		÷			۳۷	÷		÷			۴۱	۴	۴۹
۲۰	÷			۲۸	÷		÷			۳۹	۵	۴۶	÷			۴۱		۳۶
۲۵	÷			۳۰	÷		÷			۳۹		۳۴	÷			۴۱		۲۵

تاریخ	اپریل صبح گھنٹا	منٹ	اپریل عمود گھنٹا	منٹ	اپریل شام گھنٹا	منٹ	مئی صبح گھنٹا	منٹ	مئی عمود گھنٹا	منٹ	مئی شام گھنٹا	منٹ	جون صبح گھنٹا	منٹ	جون عمود گھنٹا	منٹ	جون شام گھنٹا	منٹ
۱	÷		۱۱	۴۲	۴	۸	۵	۵۴	۱۱	۴۳	۲	۵۹	۶	۴۲	۱۱	۵۱	۲	۱۳
۵	÷			۴۲	۳	۵۸	۶	۱		۴۴		۵۲		۴۶		۵۱		۹
۱۰	÷			۴۱		۴۶		۹		۴۴		۴۲		۵۰		۵۲		۷
۱۵	÷			۴۲		۳۴		۱۷		۴۶		۳۴		۵۴		۵۴		۵
۲۰	۵	۳۴		۴۲		۲۳		۲۶		۴۷		۲۵		۵۷		۵۵		۵
۲۵		۴۳		۴۳		۱۲		۳۳		۴۹		۲۰		۵۸		۵۷		۷

تاریخ	جولائی صبح گھنٹا	منٹ	جولائی عمود گھنٹا	منٹ	جولائی شام گھنٹا	منٹ	اگست صبح گھنٹا	منٹ	اگست عمود گھنٹا	منٹ	اگست شام گھنٹا	منٹ	ستمبر صبح گھنٹا	منٹ	ستمبر عمود گھنٹا	منٹ	ستمبر شام گھنٹا	منٹ
۱	۶	۵۶	۱۱	۵۷	۲	۱۱	۶	۲۰	۱۱	۵۵	۲	۵۱	÷		۱۱	۴۰	۳	۴۴
۵		۵۴		۵۷		۱۳		۱۴		۵۴		۵۷	÷			۳۸		۵۱
۱۰		۵۰		۵۸		۱۹		۴		۵۲	۳	۵	÷			۳۵	۴	۰
۱۵		۴۶		۵۸		۲۵	۵	۵۳		۴۹		۱۴	÷			۳۱		۹
۲۰		۳۹		۵۷		۳۲		۴۲		۴۷		۲۳	÷			۲۸		۱۷
۲۵		۳۲		۵۶		۳۹	÷			۴۴		۳۲	÷			۲۵		۲۷

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹا	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹا	منٹ	اکتوبر شام گھنٹا	منٹ	نومبر صبح گھنٹا	منٹ	نومبر عمود گھنٹا	منٹ	نومبر شام گھنٹا	منٹ	دسمبر صبح گھنٹا	منٹ	دسمبر عمود گھنٹا	منٹ	دسمبر شام گھنٹا	منٹ
۱	÷		۱۱	۲۱	۴	۳۸	÷		۱۱	۶	÷		÷		۱۱	۴	÷	
۵	÷			۱۸		۴۴	÷			۵	÷		÷			۶	÷	
۱۰	÷			۱۵		۵۴	÷			۳	÷		÷			۷	÷	
۱۵	÷			۱۲	۵	۳	÷			۳	÷		÷			۹	÷	
۲۰	÷			۱۰		۱۳	÷			۳	÷		÷			۱۲	÷	
۲۵	÷			۸	÷		÷			۳	÷		÷			۱۴	÷	

رحیم یار خاں

طول ۷۰ر۳ — عرض ۲۸ر۴ — رادیہ سمتِ قبلہ از شمال: حقیقی ۹۷ر۴ مقناطیسی ۹۷ر۹

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	منٹ	جنوری شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	فروری عمود گھنٹہ	منٹ	فروری شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	منٹ	مارچ شام گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۵۷		÷		÷	۱۲	۱۱		÷		÷	۱۲	۱۳		÷
۵		÷		۵۹		÷		÷		۱۱		÷		÷		۱۳	۶	۱۲
۱۰		÷	۱۲	۱		÷		÷		۱۲		÷		÷		۱۳	۵	۵۶
۱۵		÷		۳		÷		÷		۱۳		÷		÷		۱۳		۴۱
۲۰		÷		۶		÷		÷		۱۴		÷		÷		۱۲		۲۵
۲۵		÷		۸		÷		÷		۱۳		÷		÷		۱۲		۱۰

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	منٹ	اپریل شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	مئی عمود گھنٹہ	منٹ	مئی شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	جون عمود گھنٹہ	منٹ	جون شام گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۲	۱۱	۴	۴۸	۷	۱۱	۱۲	۹	۳	۱۹	۸	۲۱	۱۲	۱۳	۲	۱۰
۵	۶	۵		۱۱		۳۶		۲۱		۹		۸		۲۸		۱۴		۴
۱۰		۱۸		۹		۲۰		۳۳		۹	۲	۵۵		۳۴		۱۵		۰
۱۵		۳۰		۹		۵		۴۳		۱۰		۴۳		۳۹		۱۶	۱	۵۷
۲۰		۴۳		۹	۳	۵۱		۵۷		۱۰		۳۱		۴۱		۱۷		۵۶
۲۵		۵۶		۹		۳۶	۸	۸		۱۲		۲۲		۴۳		۱۹		۵۸

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	منٹ	جولائی شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	اگست عمود گھنٹہ	منٹ	اگست شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	۸	۴۰	۱۲	۳۰	۲	۳	۷	۴۵	۱۲	۱۹	۳	۳	۶	۱۷	۱۲	۸	۴	۱۸
۵		۳۶		۲۰		۷		۳۵		۱۹		۱۲		۵		۷		۲۸
۱۰		۳۰		۲۰		۱۶		۲۱		۱۷		۲۴		÷		۴		۴۰
۱۵		۲۳		۲۱		۲۵		۷		۱۵		۳۶		÷		۱		۵۲
۲۰		۱۳		۲۰		۳۵	۶	۵۲		۱۳		۴۹		÷	۱۱	۵۸	۵	۴
۲۵		۲		۲۰		۴۶		۳۸		۱۲	۴	۲		÷		۵۶		۱۷

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	منٹ	نومبر شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۱	۵۳	۵	۳۱		÷	۱۱	۴۱		÷		÷	۱۱	۴۳		÷
۵		÷		۵۰		۴۱		÷		۴۱		÷		÷		۴۵		÷
۱۰		÷		۴۹		۵۳		÷		۴۱		÷		÷		۴۷		÷
۱۵		÷		۴۷		÷		÷		۴۱		÷		÷		۴۸		÷
۲۰		÷		۴۵		÷		÷		۴۱		÷		÷		۵۱		÷
۲۵		÷		۴۳		÷		÷		۴۲		÷		÷		۵۳		÷

طول ۶۰٫۹ — عرض ۲۹٫۴ — **زاہدان (ایران)** — زاویہ سمتِ قبلہ از شمال: حقیقی ۱۰۸٫۳ مقناطیسی ۱۰۹٫۹

تاریخ	جنوری صبح گھنٹے	منٹ	جنوری عمود گھنٹے	منٹ	جنوری شام گھنٹے	منٹ	فروری صبح گھنٹے	منٹ	فروری عمود گھنٹے	منٹ	فروری شام گھنٹے	منٹ	مارچ صبح گھنٹے	منٹ	مارچ عمود گھنٹے	منٹ	مارچ شام گھنٹے	منٹ
۱	÷		۱۲	۲	÷		÷		۱۲	۲۰	÷		÷		۱۲	۳۰	۵	۴۳
۵	÷			۴	÷		÷			۲۲	۶	۴۲	÷			۳۲		۳۵
۱۰	÷			۷	÷		÷			۲۴		۳۲	÷			۳۲		۲۱
۱۵	÷			۱۰	÷		÷			۲۶		۲۰	÷			۳۳		۸
۲۰	÷			۱۴	÷		÷			۲۸		۹	÷			۳۴	۴	۵۵
۲۵	÷			۱۶	÷		÷			۲۹	۵	۵۶	÷			۳۵		۴۲

تاریخ	اپریل صبح گھنٹے	منٹ	اپریل عمود گھنٹے	منٹ	اپریل شام گھنٹے	منٹ	مئی صبح گھنٹے	منٹ	مئی عمود گھنٹے	منٹ	مئی شام گھنٹے	منٹ	جون صبح گھنٹے	منٹ	جون عمود گھنٹے	منٹ	جون شام گھنٹے	منٹ
۱	÷		۱۲	۳۶	۴	۲۴	÷		۱۲	۴۱	۳	۱۰	۷	۱۳	۱۲	۵۱	۲	۱۹
۵	÷			۳۷		۱۳	۶	۲۷		۴۳		۲		۱۷		۵۲		۱۵
۱۰	÷			۳۷		۰		۳۶		۴۴	۲	۵۲		۲۱		۵۳		۱۲
۱۵	÷			۳۸	۳	۴۸		۴۵		۴۵		۴۳		۲۵		۵۵		۱۰
۲۰	÷			۳۹		۳۶		۵۴		۴۷		۳۳		۲۷		۵۶		۱۰
۲۵	÷			۴۰		۲۴	۷	۲		۴۹		۲۷		۲۹		۵۸		۱۲

تاریخ	جولائی صبح گھنٹے	منٹ	جولائی عمود گھنٹے	منٹ	جولائی شام گھنٹے	منٹ	اگست صبح گھنٹے	منٹ	اگست عمود گھنٹے	منٹ	اگست شام گھنٹے	منٹ	ستمبر صبح گھنٹے	منٹ	ستمبر عمود گھنٹے	منٹ	ستمبر شام گھنٹے	منٹ
۱	۷	۲۷	۱۲	۵۹	۲	۱۶	۶	۴۷	۱۲	۵۴	۳	۰	÷		۱۲	۳۶	۳	۵۹
۵		۲۵		۵۸		۱۹		۴۰		۵۳		۷	÷			۳۳	۴	۷
۱۰		۲۰		۵۸		۲۵		۲۹		۵۰		۱۶	÷			۲۹		۱۶
۱۵		۱۶		۵۸		۳۲	÷			۴۷		۲۶	÷			۲۵		۲۶
۲۰		۸		۵۷		۳۹	÷			۴۴		۳۶	÷			۲۱		۳۵
۲۵		۰		۵۶		۴۷	÷			۴۱		۴۶	÷			۱۸		۴۶

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹے	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹے	منٹ	اکتوبر شام گھنٹے	منٹ	نومبر صبح گھنٹے	منٹ	نومبر عمود گھنٹے	منٹ	نومبر شام گھنٹے	منٹ	دسمبر صبح گھنٹے	منٹ	دسمبر عمود گھنٹے	منٹ	دسمبر شام گھنٹے	منٹ
۱	÷		۱۲	۱۳	۴	۵۷	÷		۱۱	۵۴	۶	۱	÷		۱۱	۵۰	÷	
۵	÷			۹	۵	۵	÷			۵۲		۱۰	÷			۵۱	÷	
۱۰	÷			۶		۱۵	÷			۵۱	÷		÷			۵۲	÷	
۱۵	÷			۳		۲۵	÷			۵۰	÷		÷			۵۴	÷	
۲۰	÷			۰		۳۶	÷			۴۹	÷		÷			۵۶	÷	
۲۵	÷		۱۱	۵۷		۴۶	÷			۴۹	÷		÷			۵۸	÷	

طول ۶۹° ۲۶		عرض ۳۱ و ۳°		ژہوب			زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۱° ۲۸		مقناطیسی ۱۰۳° ۶۲
تاریخ	جنوری			فروری			مارچ		
	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام	صبح	عمود	شام
	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ
۱	؞	۱۱ ۴۳	؞	؞	۱۱ ۵۹	؞	؞	۱۲ ۴	۵ ۵۳
۵	؞	۴۶	؞	؞	۱۲ ۰	؞	؞	۵	۴۳
۱۰	؞	۴۸	؞	؞	۱	؞	؞	۵	۲۹
۱۵	؞	۵۱	؞	؞	۲	؞	؞	۵	۱۶
۲۰	؞	۵۴	؞	؞	۴	؞	؞	۵	۲
۲۵	؞	۵۶	؞	؞	۴	؞	؞	۵	۴ ۴۹
	اپریل			مئی			جون		
۱	؞	۱۲ ۵	۴ ۳۰	۶ ۳۰	۱۲ ۶	۳ ۱۳	۷ ۲۶	۱۲ ۱۲	۲ ۲۰
۵	؞	۵	۲۰	۳۹	۷	۵	۳۱	۱۳	۱۵
۱۰	؞	۴	۶	۴۷	۷	۲ ۵۴	۳۵	۱۴	۱۲
۱۵	۵ ۵۷	۵	۳ ۵۳	۵۷	۸	۴۵	۳۹	۱۵	۱۰
۲۰	۶ ۷	۵	۴۱	۷ ۷	۹	۳۵	۴۱	۱۶	۱۰
۲۵	۱۷	۵	۲۸	۱۵	۱۰	۲۸	۴۳	۱۸	۱۲
	جولائی			اگست			ستمبر		
۱	۷ ۴۱	۱۲ ۱۹	۲ ۱۶	۶ ۵۹	۱۲ ۱۷	۵ ۳	؞	۱۲ ۴	۴ ۴
۵	۳۸	۱۹	۱۹	۵۱	۱۶	۱۰	؞	۱	۱۲
۱۰	۳۴	۱۹	۲۶	۴۰	۱۴	۲۰	؞	۵۸	۲۲
۱۵	۲۹	۲۰	۳۳	۲۸	۱۲	۲۹	؞	۵۵	۳۲
۲۰	۲۱	۱۹	۴۱	۱۶	۱۰	۴۰	؞	۵۱	۴۲
۲۵	۱۲	۱۸	۴۹	۳	۷	۵۰	؞	۴۹	۵۳
	اکتوبر			نومبر			دسمبر		
۱	؞	۱۱ ۴۵	۵ ۵	؞	۱۱ ۳۱	؞	؞	۱۱ ۳۰	؞
۵	؞	۴۲	۱۳	؞	۳۰	؞	؞	۳۲	؞
۱۰	؞	۴۰	۲۴	؞	۲۹	؞	؞	۳۳	؞
۱۵	؞	۳۸	۳۴	؞	۲۹	؞	؞	۳۵	؞
۲۰	؞	۳۵	؞	؞	۲۹	؞	؞	۳۸	؞
۲۵	؞	۳۳	؞	؞	۲۹	؞	؞	۴۰	؞

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۶۹	۲۶	سانگھڑ	حقیقی ۹۳ر۰ مقناطیسی ۹۳ر۹

تاریخ	جنوری صبح گھنٹے	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹے	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹے	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹے	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹے	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹے	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹے	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹے	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹے	مارچ شام منٹ
۱		÷	۱۲	۱۵		÷		÷	۱۲	۲۷		÷		÷	۱۲	۲۸		÷
۵		÷		۱۷		÷		÷		۲۷		÷		÷		۲۸		÷
۱۰		÷		۱۹		÷		÷		۲۸		÷		÷		۲۶		÷
۱۵		÷		۲۱		÷		÷		۲۸		÷		÷		۲۶	۶	۱۵
۲۰		÷		۲۳		÷		÷		۲۹		÷		÷		۲۴	۵	۵۶
۲۵		÷		۲۵		÷		÷		۲۸		÷		÷		۲۴		۴۰

تاریخ	اپریل صبح گھنٹے	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹے	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹے	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹے	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹے	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹے	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹے	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹے	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹے	جون شام منٹ
۱	۶	۳۳	۱۲	۲۲	۵	۱۵	۸	۰	۱۲	۱۸	۳	۳۳	۹	۲۹	۱۲	۲۱	۲	۶
۵		۴۳		۲۲		۲		۱۳		۱۸		۲۰		۳۸		۲۱	۱	۵۷
۱۰		۵۸		۲۰	۴	۴۳		۲۷		۱۸		۴		۴۶		۲۲		۵۱
۱۵	۷	۱۳		۲۰		۲۷		۴۱		۱۸	۲	۵۰		۵۳		۲۳		۴۶
۲۰		۲۷		۱۹		۱۰		۵۷		۱۸		۳۴		۵۶		۲۴		۴۵
۲۵		۴۳		۱۹	۳	۵۳	۹	۱۱		۲۰		۲۲		۵۸		۲۶		۴۷

تاریخ	جولائی صبح گھنٹے	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹے	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹے	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹے	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹے	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹے	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹے	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹے	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹے	ستمبر شام منٹ
۱	۹	۵۳	۱۲	۲۷	۱	۵۳	۸	۳۹	۱۲	۲۸	۳	۱۲	۶	۵۸	۱۲	۱۹	۴	۳۲
۵		۴۷		۲۷	۲	۰		۲۸		۲۷		۲۳		۴۴		۱۸		۵۳
۱۰		۳۸		۲۸		۱۱		۱۱		۲۶		۳۸		۲۶		۱۶	۵	۷
۱۵		۲۸		۲۹		۲۳	۷	۵۵		۲۵		۵۲		÷		۱۳		۲۱
۲۰		۱۴		۲۸		۳۷		۳۸		۲۳	۴	۸		÷		۱۱		۳۳
۲۵		۰		۲۸		۵۱		۲۱		۲۲		۲۲		÷		۹		۵۰

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹے	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹے	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹے	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹے	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹے	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹے	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹے	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹے	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹے	دسمبر شام منٹ
۱		÷	۱۲	۷	۶	۶		÷	۱۱	۵۸		÷		÷	۱۲	۱		÷
۵		÷		۴		÷		÷		۵۸		÷		÷		۳		÷
۱۰		÷		۳		÷		÷		۵۷		÷		÷		۵		÷
۱۵		÷		۱		÷		÷		۵۸		÷		÷		۶		÷
۲۰		÷		۰		÷		÷		۵۸		÷		÷		۹		÷
۲۵		÷	۱۱	۵۸		÷		÷		۵۹		÷		÷		۱۱		÷

طول	عرض	ساہیوال	زاویہ سمت قبلہ از شمال
۷۳ / ۱	۳۰ / ۶		حقیقی ۳ر۹۹ مقناطیسی ار۱۰۰

تاریخ	جنوری صبح گ	منٹ	جنوری عمود گ	منٹ	جنوری شام گ	منٹ	فروری صبح گ	منٹ	فروری عمود گ	منٹ	فروری شام گ	منٹ	مارچ صبح گ	منٹ	مارچ عمود گ	منٹ	مارچ شام گ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۸	÷		÷		۱۱	۵۳	÷		÷		۱۱	۵۶	۵	۵۷
۵	÷			۴۰	÷		÷			۵۳	÷		÷			۵۷		۴۷
۱۰	÷			۴۳	÷		÷			۵۴	÷		÷			۵۶		۳۲
۱۵	÷			۴۵	÷		÷			۵۵	÷		÷			۵۶		۱۸
۲۰	÷			۴۸	÷		÷			۵۶	÷		÷			۵۶		۳
۲۵	÷			۴۹	÷		÷			۵۶	÷		÷			۵۶	۴	۵۰

تاریخ	اپریل صبح گ	منٹ	اپریل عمود گ	منٹ	اپریل شام گ	منٹ	مئی صبح گ	منٹ	مئی عمود گ	منٹ	مئی شام گ	منٹ	جون صبح گ	منٹ	جون عمود گ	منٹ	جون شام گ	منٹ
۱	÷		۱۱	۵۵	۴	۳۰	۶	۳۷	۱۱	۵۴	۳	۹	۷	۳۸	۱۲	۰	۲	۱۱
۵	÷			۵۵		۱۹		۴۶		۵۵		۰		۴۳		۰		۶
۱۰	۵	۵۰		۵۴		۴		۵۶		۵۵	۲	۴۹		۴۸		۱		۳
۱۵	۶	۲		۵۴	۳	۵۱	۷	۶		۵۶		۳۸		۵۲		۲		۱
۲۰		۱۲		۵۴		۳۸		۱۷		۵۶		۲۸		۵۴		۳		۱
۲۵		۲۳		۵۴		۲۵		۲۶		۵۸		۲۱		۵۶		۵		۳

تاریخ	جولائی صبح گ	منٹ	جولائی عمود گ	منٹ	جولائی شام گ	منٹ	اگست صبح گ	منٹ	اگست عمود گ	منٹ	اگست شام گ	منٹ	ستمبر صبح گ	منٹ	ستمبر عمود گ	منٹ	ستمبر شام گ	منٹ
۱	۷	۵۳	۱۲	۶	۲	۷	۷	۸	۱۲	۵	۲	۵۷	۵	۵۰	۱۱	۵۳	۴	۳
۵		۵۱		۶		۱۰	۶	۵۹		۴	۳	۵	÷			۵۱		۱۳
۱۰		۴۶		۷		۱۷		۴۷		۲		۱۵	÷			۴۸		۲۲
۱۵		۴۰		۷		۲۵		۳۵		۱		۲۶	÷			۴۵		۳۳
۲۰		۳۱		۷		۳۳		۲۲	۱۱	۵۹		۳۷	÷			۴۲		۴۳
۲۵		۲۲		۶		۴۲		۸		۵۴		۴۸	÷			۴۰		۵۵

تاریخ	اکتوبر صبح گ	منٹ	اکتوبر عمود گ	منٹ	اکتوبر شام گ	منٹ	نومبر صبح گ	منٹ	نومبر عمود گ	منٹ	نومبر شام گ	منٹ	دسمبر صبح گ	منٹ	دسمبر عمود گ	منٹ	دسمبر شام گ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۷	۵	۸	÷		۱۱	۲۴	÷		÷		۱۱	۲۵	÷	
۵	÷			۳۴		۱۶	÷			۲۳	÷		÷			۲۶	÷	
۱۰	÷			۳۲		۲۷	÷			۲۳	÷		÷			۲۸	÷	
۱۵	÷			۳۰	÷		÷			۲۳	÷		÷			۳۰	÷	
۲۰	÷			۲۸	÷		÷			۲۳	÷		÷			۳۳	÷	
۲۵	÷			۲۶	÷		÷			۲۳	÷		÷			۳۵	÷	

طول	عرض	سبّی	زاویہ سمتِ قبلہ از شمال
۶۷٫۹	۲۹٫۵		حقیقی ۴ ر ۱۰۱ مقناطیسی ۳ ر ۱۰۲

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱	÷		۱۱	۵۲	÷		÷		۱۲	۷	÷		÷		۱۲	۱۲	۶	۱
۵	÷			۵۴	÷		÷			۸	÷		÷			۱۴	۵	۵۰
۱۰	÷			۵۷	÷		÷			۹	÷		÷			۱۳		۳۶
۱۵	÷			۵۹	÷		÷			۱۱	÷		÷			۱۳		۲۱
۲۰	÷		۱۲	۲	÷		÷			۱۲	÷		÷			۱۳		۶
۲۵	÷			۴	÷		÷			۱۲	۶	۱۴	÷			۱۳	۴	۵۳

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱	÷		۱۲	۱۳	۴	۳۲	۶	۴۲	۱۲	۱۴	۳	۱۱	۷	۴۴	۱۲	۳۰	۳	۱۱
۵	÷			۱۳		۳۱		۵۱		۱۵		۱		۴۹		۳۰		۶
۱۰	÷			۱۳		۶	۷	۱		۱۵	۲	۴۹		۵۴		۲۳		۲
۱۵	۶	۶		۱۳	۳	۵۳		۱۲		۱۵		۳۹		۵۹		۲۳		۰
۲۰		۱۷		۱۳		۴۰		۲۲		۱۶		۲۸	۸	۱		۲۳		۰
۲۵		۲۸		۱۳		۲۶		۳۳		۱۸		۲۱		۳		۲۶		۲

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۸	-	۱۲	۲۷	۲	۶	۷	۱۳	۱۲	۲۵	۲	۵۸	÷		۱۲	۱۲	۴	۵
۵	۷	۵۷		۲۷		۱۰		۵		۲۴	۳	۶	÷			۹		:۴
۱۰		۵۲		۲۷		۱۷	۶	۵۲		۲۲		۱۶	÷			۶		۲۵
۱۵		۴۶		۲۸		۲۵		۴۰		۲۰		۲۷	÷			۳		۳۵
۲۰		۳۷		۲۷		۳۴		۲۶		۱۷		۳۹	÷		۱۱	۵۹		۴۶
۲۵		۲۸		۲۶		۴۳		۱۳		۱۵		۵۰	÷			۵۷		۵۸

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱	÷		۱۱	۵۳	۵	۱۱	÷		۱۱	۳۹	÷		÷		۱۱	۳۹	÷	
۵	÷			۵۰		۲۰	÷			۳۸	÷		÷			۴۰	÷	
۱۰	÷			۴۸		۲۱	÷			۳۷	÷		÷			۴۲	-	
۱۵	÷			۴۶		۴۳	÷			۳۷	÷		÷			۴۴	÷	
۲۰	÷			۴۳	÷		÷			۳۷	÷		÷			۴۶	÷	
۲۵	÷			۴۱	÷		÷			۳۸	÷		▼			۴۸	÷	

طول ۷۲/۲۲° عرض ۳۲/۱° **سرگودھا** زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۲° مقناطیسی ۱۰۳/۳°

تاریخ	جنوری صبح گھنٹا	منٹ	جنوری عمود گھنٹا	منٹ	جنوری شام گھنٹا	منٹ	فروری صبح گھنٹا	منٹ	فروری عمود گھنٹا	منٹ	فروری شام گھنٹا	منٹ	مارچ صبح گھنٹا	منٹ	مارچ عمود گھنٹا	منٹ	مارچ شام گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۱	۲۹		÷		÷	۱۱	۴۵		÷		÷	۱۱	۵۰	۵	۳۹
۵		÷		۳۱		÷		÷		۴۶		÷		÷		۵۱		۲۹
۱۰		÷		۳۳		÷		÷		۴۷		÷		÷		۵۱		۱۶
۱۵		÷		۳۷		÷		÷		۴۸		÷		÷		۵۱		۳
۲۰		÷		۳۹		÷		÷		۴۹		÷		÷		۵۰	۴	۴۹
۲۵		÷		۴۱		÷		÷		۵۰	۵	۵۱		÷		۵۱		۳۷

تاریخ	اپریل صبح گھنٹا	منٹ	اپریل عمود گھنٹا	منٹ	اپریل شام گھنٹا	منٹ	مئی صبح گھنٹا	منٹ	مئی عمود گھنٹا	منٹ	مئی شام گھنٹا	منٹ	جون صبح گھنٹا	منٹ	جون عمود گھنٹا	منٹ	جون شام گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۱	۵۱	۴	۱۸	۶	۱۳	۱۱	۵۲	۳	۴	۷	۸	۱۱	۵۸	۲	۱۳
۵		÷		۵۱		۸		۲۲		۵۳	۲	۵۶		۱۲		۵۹		۸
۱۰		÷		۵۰	۳	۵۳		۳۱		۵۳		۴۵		۱۷	۱۲	۰		۵
۱۵	۵	۴۲		۵۱		۴۲		۴۰		۵۳		۳۶		۲۰		۱		۴
۲۰		۵۲		۵۱		۳۰		۴۹		۵۳		۲۷		۲۲		۲		۴
۲۵	۶	۲		۵۱		۱۸		۵۸		۵۶		۲۰		۲۳		۴		۶

تاریخ	جولائی صبح گھنٹا	منٹ	جولائی عمود گھنٹا	منٹ	جولائی شام گھنٹا	منٹ	اگست صبح گھنٹا	منٹ	اگست عمود گھنٹا	منٹ	اگست شام گھنٹا	منٹ	ستمبر صبح گھنٹا	منٹ	ستمبر عمود گھنٹا	منٹ	ستمبر شام گھنٹا	منٹ
۱	۷	۲۳	۱۲	۵	۲	۹	۶	۴۲	۱۲	۳	۲	۵۴		÷	۱۱	۴۹	۳	۵۳
۵		۳۰		۵		۱۲		۳۵		۲	۳	۱		÷		۴۷	۴	۱
۱۰		۱۶		۵		۱۸		۲۳		۰		۱۰		÷		۴۴		۱۰
۱۵		۱۱		۶		۲۵		۱۳	۱۱	۵۸		۱۹		÷		۴۱		۲۰
۲۰		۳		۵		۳۳		۰		۵۵		۳۰		÷		۳۷		۲۹
۲۵	۶	۵۵		۴		۴۱	۵	۴۸		۵۳		۴۰		÷		۳۵		۴۰

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹا	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹا	منٹ	اکتوبر شام گھنٹا	منٹ	نومبر صبح گھنٹا	منٹ	نومبر عمود گھنٹا	منٹ	نومبر شام گھنٹا	منٹ	دسمبر صبح گھنٹا	منٹ	دسمبر عمود گھنٹا	منٹ	دسمبر شام گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۱	۳۱	۴	۵۲		÷	۱۱	۱۷		÷		÷	۱۱	۱۶		÷
۵		÷		۲۸		۵۹		÷		۱۶		÷		÷		۱۸		÷
۱۰		÷		۲۶	۵	۱۰		÷		۱۵		÷		÷		۱۹		÷
۱۵		÷		۲۳		۲۰		÷		۱۵		÷		÷		۲۱		÷
۲۰		÷		۲۱		۳۱		÷		۱۵		÷		÷		۲۴		÷
۲۵		÷		۱۹		÷		÷		۱۷		÷		÷		۲۶		÷

طول ۶۲ / ۳ | عرض ۲۷ / ۴

سراوان (ایران)

زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۱/۶ مقناطیسی ۱۰۲/۵

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	صبح منٹ	عمود گھنٹہ	عمود منٹ	شام گھنٹہ	شام منٹ
۱	⁘		۱۲	۳۳	⁘		⁘		۱۲	۴۹	⁘		⁘		۱۲	۵۴	۶	۳۹
۵	⁘			۳۵	⁘		⁘			۵۰	⁘		⁘			۵۵	۶	۲۷
۱۰	⁘			۳۸	⁘		⁘			۵۱	⁘		⁘			۵۵		۱۱
۱۵	⁘			۴۱	⁘		⁘			۵۲	⁘		⁘			۵۵	۵	۵۶
۲۰	⁘			۴۳	⁘		⁘			۵۳	⁘		⁘			۵۵		۴۰
۲۵	⁘			۴۵	⁘		⁘			۵۴	۶	۵۳	⁘			۵۵	۵	۳۶
	اپریل						مئی						جون					
۱	⁘		۱۲	۵۵	۵	۴	۷	۲۴	۱۲	۵۶	۳	۳۶	۸	۳۴	۱	۳	۲	۲۸
۵	⁘			۵۵	۴	۵۲		۳۵		۵۷		۲۵		۴۰		۳		۲۳
۱۰	⁘			۵۵		۳۶		۴۶		۵۷		۱۲		۴۶		۴		۱۸
۱۵	⁘			۵۵		۲۱		۵۸		۵۸		۱		۵۱		۶		۱۶
۲۰	۶	۵۷		۵۵		۷	۸	۱۰		۵۹	۲	۴۸		۵۳		۷		۱۵
۲۵	۷	۱۰		۵۵	۳	۵۳		۲۰	۱	۱		۴۰		۵۵		۹		۱۴
	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۸	۵۲	۱	۹	۲	۲۲	۷	۵۸	۱	۷	۳	۲۰	⁘		۱۲	۵۴	۴	۳۴
۵		۴۸		۹		۲۶		۴۹		۶		۳۰	⁘			۵۲		۴۴
۱۰		۴۲		۱۰		۳۳		۳۵		۴		۴۱	⁘			۴۸		۵۶
۱۵		۳۵		۱۰		۴۳		۲۱		۲		۵۳	⁘			۴۵	۵	۸
۲۰		۲۵		۹		۵۳		۶		۰	۴	۶	⁘			۴۱		۱۹
۲۵		۱۵		۸	۳	۴	۶	۵۲.	۱۲	۵۷		۱۸	⁘			۳۹		۳۲
	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱	⁘		۱۲	۳۵	۵	۴۶	⁘		۱۲	۲۱	⁘		⁘		۱۲	۲۰	⁘	
۵	⁘			۳۲		۵۶	⁘			۲۰	⁘		⁘			۲۲	⁘	
۱۰	⁘			۳۰	۶	۹	⁘			۱۹	⁘		⁘			۲۳	⁘	
۱۵	⁘			۲۷		۲۱	⁘			۱۹	⁘		⁘			۲۵	⁘	
۲۰	⁘			۲۵		۳۳	⁘			۱۹	⁘		⁘			۲۸	⁘	
۲۵	⁘			۲۳	⁘		⁘			۱۹	⁘		⁘			۳۰	⁘	

	طول ۶۸ / ۸ْ					عرض ۲۷ / ۸ْ						سکھّر					زاویہ سمتِ قبلہ از شمال حقیقی ۴ / ۹۷ مقناطیسی ۵ْ / ۹۷	
تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۲	۳		÷		÷	۱۲	۱۷		÷		÷	۱۲	۲۰		÷
۵		÷		۵		÷		÷		۱۷		÷		÷		۲۰	۶	۱۸
۱۰		÷		۷		÷		÷		۱۸		÷		÷		۱۹		۲
۱۵		÷		۱۰		÷		÷		۱۵		÷		÷		۱۹	۵	۲۶
۲۰		÷		۱۲		÷		÷		۲۰		÷		÷		۱۸		۳۰
۲۵		÷		۱۳		÷		÷		۲۰		÷		÷		۱۸		۱۵

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۲	۱۷	۴	۵۲	۷	۱۹	۱۲	۱۵	۳	۲۰	۸	۳۲	۱۲	۲۰	۲	۹
۵	۶	۱۱		۱۷		۴۰		۳۰		۱۶		۹		۳۹		۲۰		۲
۱۰		۲۴		۱۶		۲۳		۴۱		۱۵	۲	۵۶		۴۵		۲۱	۱	۵۸
۱۵		۳۷		۱۶		۸		۵۴		۱۶		۴۴		۵۰		۲۲		۵۵
۲۰		۵۰		۱۵	۳	۵۳	۸	۶		۱۷		۳۱		۵۳		۲۳		۵۵
۲۵	۷	۳		۱۵		۳۸		۱۸		۱۸		۲۱		۵۵		۲۵		۵۷

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱	۸	۵۱	۱۲	۲۶	۲	۲	۷	۵۳	۱۲	۲۵	۳	۳	۶	۲۳	۱۲	۱۵	۴	۲۱
۵		۴۷		۲۶		۶		۴۳		۲۵		۱۴		۱۱		۱۳		۳۲
۱۰		۴۰		۲۷		۱۵		۲۹		۲۳		۲۶		÷		۱۰		۴۴
۱۵		۳۳		۲۷		۲۴		۱۵		۲۲		۳۸		÷		۷		۵۶
۲۰		۲۲		۲۷		۳۵		۰		۲۰		۵۲		÷		۴	۵	۸
۲۵		۱۱		۲۶		۴۶	۶	۴۵		۱۸	۴	۵		÷		۳		۲۲

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۱	۵۹	۵	۳۷		÷	۱۱	۴۸		÷		÷	۱۲	۴۹		ـ
۵		÷		۵۷		۴۷		÷		۴۸		÷		÷		۵۱		÷
۱۰		÷		۵۵	۶	۰		÷		۴۷		÷		÷		۵۳		÷
۱۵		÷		۵۳		÷		÷		۴۷		÷		÷		۵۵		÷
۲۰		÷		۵۱		÷		÷		۴۸		÷		÷		۵۸		÷
۲۵		÷		۴۹		÷		÷		۴۸		÷		÷		۰		÷

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
٧٤ / ٣٢	٣٢ / ٥°	**سیالکوٹ**	حقیقی ١٠١/١° مقناطیسی ١٠٢/٢°

تاریخ	جنوری صبح گھنٹا	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹا	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹا	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹا	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹا	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹا	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹا	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹا	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹا	مارچ شام منٹ
١		÷	١١	٣٣		÷		÷	١١	٤٠		÷		÷	١١	٤٥	٥	٣٨
٥		÷		٢٨		÷		÷		٤١		÷		÷		٤٦		٣٨
١٠		÷		٢٩		÷		÷		٤٢		÷		÷		٤٥		١٥
١٥		÷		٣١		÷		÷		٤٣		÷		÷		٤٥		٢
٢٠		÷		٣١		÷		÷		٤٤		÷		÷		٤٥	٣	٣٨
٢٥		÷		٣٠		÷		÷		٤٤	٥	٥٠		÷		٤٥		٣٦

تاریخ	اپریل صبح گھنٹا	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹا	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹا	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹا	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹا	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹا	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹا	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹا	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹا	جون شام منٹ
١		÷	١١	٤٥	٤	١٧	٦	١٣	١١	٤٥	٣	٤	٧	٧	١١	٥١	٢	١٢
٥		÷		٤٥		٧		٢١		٤٦	٢	٥٥		١١		٥١		٨
١٠		÷		٤٤	٣	٥٤		٣٠		٤٦		٤٥		١٥		٥٣		٥
١٥	٥	٤١		٤٤		٤٢		٣٥		٤٦		٣٦		١٩		٥٤		٤
٢٠		٥١		٤٤		٣٠		٤٨		٤٧		٢٧		٢١		٥٥		٤
٢٥	٦	١		٤٤		١٨		٥٦		٤٩		٣٠		٢٣		٥٧		٦

تاریخ	جولائی صبح گھنٹا	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹا	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹا	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹا	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹا	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹا	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹا	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹا	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹا	ستمبر شام منٹ
١	٧	٢١	١١	٥٨	٢	٩	٦	٤١	١١	٥٦	٢	٥٤		÷	١١	٤٣	٣	٥٢
٥		١٩		٥٧		١٣		٣٤		٥٥	٣	١		÷		٤١	٤	-
١٠		١٤		٥٨		١٨		٢٣		٥٣		١٠		÷		٣٨		١٠
١٥		٩		٥٨		٢٥		١٢		٥١		١٩		÷		٣٣		١٩
٢٠		٢		٥٨		٢٣	٥	٥٩		٤٥		٢٥		÷		٣		٢٨
٢٥	٦	٥٤		٥٧		٣١		٣٠		٤٧		٣٩		÷		٢٩		٣٩

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹا	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹا	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹا	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹا	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹا	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹا	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹا	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹا	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹا	دسمبر شام منٹ
١		÷	١١	٢٥	٤	٥١		÷	١١	١٢		÷		÷	١١	١١		÷
٥		÷		٢٢		٥٨		÷		١١		÷		÷		١٣		÷
١٠		÷		٢٠	٥	٩		÷		١٠		÷		÷		١٥		÷
١٥		÷		١٨		١٩		÷		١٠		÷		÷		١٦		÷
٢٠		÷		١٦		÷		÷		١٠		÷		÷		١٩		÷
٢٥		÷		١٣		÷		÷		١٠		÷		÷		٢١		÷

زاویہ سمت قبلہ از شمال
حقیقی ۱۰۲ر۹ مقناطیسی ۱۰۸ر۸

سیدوشریف

طول ۷۲ر۴ عرض ۳۴ر۷

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱		÷	۱۱	۱۲		÷		÷	۱۱	۲۹		÷		÷	۱۱	۳۷	۵	۱۲
۵		÷		۱۴		÷		÷		۳۱		÷		÷		۳۹		۳
۱۰		÷		۱۷		÷		÷		۳۳		÷		÷		۳۹	۴	۵۲
۱۵		÷		۲۰		÷		÷		۳۴	۵	۴۳		÷		۴۰		۳۰
۲۰		÷		۲۳		÷		÷		۳۶		۳۴		÷		۳۹		۳۸
۲۵		÷		۲۵		÷		÷		۳۶		۲۲		÷		۴۰		۱۷

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱		÷	۱۱	۴۱	۴	۱	۵	۳۹	۱۱	۴۴	۲	۵۷	۶	۲۴	۱۱	۵۳	۲	۱۴
۵		÷		۴۱	۳	۵۲		۴۶		۴۶		۵۰		۲۸		۵۳		۱۱
۱۰		÷		۴۱		۴۰		۵۳		۴۶		۴۱		۳۱		۵۵		۹
۱۵		÷		۴۲		۳۰	۶	۱		۴۷		۳۳		۳۵		۵۶		۸
۲۰		÷		۴۳		۱۹		۹		۴۹		۲۶		۳۶		۵۷		۸
۲۵	۵	۲۹		۴۳		۹		۱۶		۵۱		۲۱		۳۸		۵۹		۱۰

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۶	۳۷	۱۲	۰	۲	۱۳	۶	۵	۱۱	۵۶	۲	۵۰		÷	۱۱	۴۰	۳	۳۹
۵		۳۵		۰		۱۵	۵	۵۸		۵۵		۵۶		÷		۳۸		۴۶
۱۰		۳۲		۰		۲۰		۴۹		۵۳	۳	۳		÷		۳۴		۵۳
۱۵		۲۸		۰		۲۶		۳۹		۵۰		۱۱		÷		۳۰	۴	۱
۲۰		۲۲	۱۱	۵۹		۳۲		÷		۴۷		۱۹		÷		۲۶		۹
۲۵		۱۵		۵۸		۳۹		÷		۴۵		۲۸		÷		۲۳		۱۸

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱		÷	۱۱	۱۹	۴	۲۸		÷	۱۱	۲		÷		÷	۱۰	۵۹		÷
۵		÷		۱۶		۳۴		÷		۱		÷		÷	۱۱	۱		÷
۱۰		÷		۱۳		۴۳		÷	۱۰	۵۹		÷		÷		۲		÷
۱۵		÷		۱۰		۵۲		÷		۵۹		÷		÷		۴		÷
۲۰		÷		۷	۵	۱		÷		۵۹		÷		÷		۷		÷
۲۵		÷		۵		۹		÷		۵۹		÷		÷		۹		÷

طول [illegible] ۷ — عرض ۳۱ ر [illegible] — **شیخوپورہ** — زاویہ سمت قبلہ از شمال: حقیقی [illegible] ر ۱۰۰ مقناطیسی [illegible] ر ۱۰۱

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	منٹ	جنوری شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	فروری عمود گھنٹہ	منٹ	فروری شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	منٹ	مارچ شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۰	÷		÷		۱۱	۴۵	÷		÷		۱۱	۴۹	۵	۴۵
۵	÷			۳۲	÷		÷			۴۶	÷		÷			۵۰		۳۵
۱۰	÷			۳۵	÷		÷			۴۷	÷		÷			۵۰		۲۱
۱۵	÷			۳۷	÷		÷			۴۸	÷		÷			۵۰		۸
۲۰	÷			۴۰	÷		÷			۴۹	÷		÷			۴۹	۴	۵۳
۲۵	÷			۴۲	÷		÷			۴۹	÷		÷			۴۹		۴۱

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	منٹ	اپریل شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	مئی عمود گھنٹہ	منٹ	مئی شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	جون عمود گھنٹہ	منٹ	جون شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۴۹	۴	۲۲	۶	۲۲	۱۱	۴۹	۳	۶	۷	۱۹	۱۱	۵۴	۲	۱۱
۵	÷			۴۹		۱۲		۳۱		۴۹	۲	۵۷		۲۳		۵۵		۷
۱۰	÷			۴۸	۳	۵۸		۴۰		۴۹		۴۶		۲۸		۵۶		۴
۱۵	۵	۴۹		۴۸		۴۵		۴۹		۵۰		۳۷		۳۲		۵۷		۲
۲۰		۵۹		۴۸		۳۳		۵۹		۵۱		۲۷		۳۴		۵۸		۲
۲۵	۶	۱۰		۴۸		۲۰	۷	۸		۵۳		۲۰		۳۶	۱۲	۰		۴

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	منٹ	جولائی شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	اگست عمود گھنٹہ	منٹ	اگست شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	۷	۳۳	۱۲	۱	۲	۸	۶	۵۱	۱۱	۵۹	۲	۵۵	÷		۱۱	۴۷	۳	۵۶
۵		۳۱		۱		۱۱		۴۳		۵۹	۳	۲	÷			۴۵	۴	۵
۱۰		۲۶		۲		۱۸		۳۲		۵۷		۱۲	÷			۴۲		۱۴
۱۵		۲۱		۲		۲۵		۲۱		۵۵		۲۱	÷			۳۹		۲۴
۲۰		۱۳		۱		۳۳		۸		۵۳		۳۲	÷			۳۶		۳۴
۲۵		۵		۱		۴۱	۵	۵۶		۵۱		۴۲	÷			۳۳		۴۵

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	منٹ	نومبر شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۰	۴	۵۷	÷		۱۱	۱۷	÷		÷		۱۱	۱۷	÷	
۵	÷			۲۷	۵	۵	÷			۱۶	÷		÷			۱۸	÷	
۱۰	÷			۲۵		۱۹	÷			۱۵	÷		÷			۲۰	÷	
۱۵	÷			۲۳		۲۶	÷			۱۵	÷		÷			۲۲	÷	
۲۰	÷			۲۰	÷		÷			۱۵	÷		÷			۲۵	÷	
۲۵	÷			۱۸	÷		÷			۱۵	÷		÷			۲۷	÷	

طول ۷۳	عرض ۳۱/۵	فیصل آباد	زاویہ سمتِ قبلہ از شمال حقیقی ۰ ر ۱۰۰ مقناطیسی ۰ ر ۱۰۱

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	منٹ	جنوری شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	فروری عمود گھنٹہ	منٹ	فروری شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	منٹ	مارچ شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۳	÷		÷		۱۱	۴۸	÷		÷		۱۱	۵۳	۵	۴۷
۵	÷			۳۵	÷		÷			۴۹	÷		÷			۵۴		۳۷
۱۰	÷			۳۸	÷		÷			۵۰	÷		÷			۵۳		۲۳
۱۵	÷			۴۰	÷		÷			۵۱	÷		÷			۵۳		۱۰
۲۰	÷			۴۳	÷		÷			۵۲	÷		÷			۵۲	۴	۵۵
۲۵	÷			۴۵	÷		÷			۵۲	۶		÷			۵۳		۴۳

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	منٹ	اپریل شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	مئی عمود گھنٹہ	منٹ	مئی شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	جون عمود گھنٹہ	منٹ	جون شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۵۲	۴	۲۳	۶	۲۴	۱۱	۵۲	۳	۷	۷	۲۱	۱۱	۵۸	۲	۱۲
۵	÷			۵۲		۱۳		۳۳		۵۳	۲	۵۸		۲۵		۵۹		۸
۱۰	÷			۵۲	۳	۵۹		۴۲		۵۳		۴۷		۳۰	۱۲	۰		۵
۱۵	۵	۵۱		۵۲		۴۶		۵۱		۵۴		۳۸		۳۴		۱		۳
۲۰	۶	۱		۵۲		۳۴	۷	۱		۵۵		۲۸		۳۶		۲		۳
۲۵		۱۲		۵۲		۲۱		۱۰		۵۷		۲۱		۳۸		۴		۵

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	منٹ	جولائی شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	اگست عمود گھنٹہ	منٹ	اگست شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	۷	۳۶	۱۲	۵	۲	۹	۶	۵۳	۱۲	۳	۲	۵۶	÷		۱۱	۵۱	۳	۵۷
۵		۳۳		۵		۱۲		۴۶		۳	۳	۳	÷			۴۹	۴	۶
۱۰		۲۹		۵		۱۸		۳۴		۱		۱۳	÷			۴۶		۱۶
۱۵		۲۳		۶		۲۶		۲۳	۱۱	۵۹		۲۲	÷			۴۲		۲۶
۲۰		۱۵		۵		۳۴		۱۰		۵۶		۳۳	÷			۳۹		۳۵
۲۵		۷		۵		۴۲	۵	۵۷		۵۳		۴۴	÷			۳۷		۴۷

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	منٹ	نومبر شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۳	۴	۵۹	÷		۱۱	۲۰	÷		÷		۱۱	۲۰	÷	
۵	÷			۳۰	۵	۷	÷			۱۹	÷		÷			۲۱	÷	
۱۰	÷			۲۸		۱۸	÷			۱۸	÷		÷			۲۳	÷	
۱۵	÷			۲۶		۲۸	÷			۱۸	÷		÷			۲۵	÷	
۲۰	÷			۲۴	÷		÷			۱۸	÷		÷			۲۸	÷	
۲۵	÷			۲۲	÷		÷			۱۵	÷		÷			۳۰	÷	

طول ۶۶/۶ — عرض ۲۹ — **قلات** — زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹ر۱۰۱ مقناطیسی ۹ر۱۰۲

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۵۶	÷		÷		۱۲	۱۲	÷		÷		۱۲	۱۸	۶	۴
۵	÷			۵۹	÷		÷			۱۳	÷		÷			۱۹	۵	۵۳
۱۰	÷		۱۲	۱	÷		÷			۱۴	÷		÷			۱۸		۳۸
۱۵	÷			۴	÷		÷			۱۴	÷		÷			۱۸		۲۳
۲۰	÷			۷	÷		÷			۱۷	÷		÷			۱۸		۹
۲۵	÷			۹	÷		÷			۱۷	۶	۱۸	÷			۱۸	۴	۵۵

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۱۸	۴	۳۴	۶	۳۶	۱۲	۱۹	۳	۱۱	۷	۵۰	۱۲	۲۶	۲	۱۰
۵	÷			۱۸		۲۳		۵۶		۲۰		۲		۵۵		۲۶		۵
۱۰	÷			۱۸		۸	۷	۹		۲۰	۲	۵۰	۸	۰		۲۷		۱
۱۵	۶	۹		۱۸	۳	۵۴		۱۷		۲۱		۳۹		۵		۲۹	۱	۵۹
۲۰		۳۱		۱۸		۴۱		۲۸		۲۲		۲۸		۷		۳۰		۵۹
۲۵		۳۲		۱۹		۲۷		۳۷		۲۴		۲۰		۹		۳۲	۲	۱

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	۸	۶	۱۲	۳۲	۲	۵	۷	۱۸	۱۲	۳۰	۲	۵۸	÷		۱۲	۱۷	۴	۶
۵		۳		۳۲		۹		۹		۲۹	۳	۶	÷			۱۵		۱۶
۱۰	۷	۵۸		۳۳		۱۶	۶	۵۷		۲۷		۱۷	÷			۱۱		۲۷
۱۵		۵۱		۳۳		۲۴		۴۴		۲۵		۲۸	÷			۸		۳۷
۲۰		۴۲		۳۲		۳۳		۳۰		۲۳		۴۰	÷			۵		۴۸
۲۵		۳۳		۳۱		۴۳		۱۶		۲۱		۵۱	÷			۲	۵	۰

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	عمود گھنٹہ	منٹ	شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۵۹	۵	۱۴	÷		۱۱	۴۴	÷		÷		۱۱	۳۳	÷	
۵	÷			۵۵		۲۳	÷			۴۳	÷		÷			۳۵	÷	
۱۰	÷			۵۳		۳۴	÷			۴۲	÷		÷			۳۷	÷	
۱۵	÷			۵۱		۴۶	÷			۴۲	÷		÷			۳۸	÷	
۲۰	÷			[illegible]		[illegible]	÷			۴۲	÷		÷			۵۱	÷	
۲۵	÷			[illegible]			÷			۴۲	÷		÷			۵۳	÷	

طول ۶۹٫۱		عرض ۳۴/۵						کابل							زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۵،۳			
تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		؞	۱۰	۳۲		؞		؞	۱۱	۲		؞		؞	۱۱	۱۲	۳	۳۵
۵		؞		۳۶		؞		؞		۳	۵	۲۳		؞		۱۴		۲۷
۱۰		؞		۴۹		؞		؞		۶		۱۵		؞		۱۴		۱۶
۱۵		؞		۵۲		؞		؞		۸		۶		؞		۱۵		۵
۲۰		؞		۵۵		؞		؞		۱۰	۴	۵۷		؞		۱۵		۵۳
۲۵		؞		۵۸		؞		؞		۱۱		۴۶		؞		۱۷		۴۳
	اپریل						مئی						جون					
۱		؞	۱۱	۱۸	۳	۲۷		؞	۱۱	۲۳	۲	۲۳	۵	۴۵	۱۱	۳۲	۱	۴۳
۵		؞		۱۸		۱۸	۵	۸		۲۵		۱۸		۴۸		۳۳		۴۰
۱۰		؞		۱۹		۶		۱۵		۲۵		۹		۵۱		۳۵		۳۸
۱۵		؞		۲۰	۲	۵۶		۲۲		۲۷		۲		۵۵		۳۶		۳۷
۲۰		؞		۲۱		۴۶		۳۰		۲۸	۱	۵۳		۵۷		۳۸		۳۸
۲۵		؞		۲۲		۳۶		۳۷		۳۰		۵۰		۵۹		۴۰		۴۰
	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۵	۵۸	۱۱	۴۰	۱	۴۳	۵	۳۶	۱۱	۳۵	۲	۱۸		؞	۱	۱۸	۳	۵
۵		۵۵		۴۰		۴۵		۲۰		۳۳		۲۳		؞		۱۵		۱۲
۱۰		۵۲		۴۰		۵۰		۱۱		۳۱		۳۱		؞		۱۱		۱۹
۱۵		۴۹		۴۰		۵۵		؞		۲۹		۳۸		؞		۷		۲۷
۲۰		۴۳		۳۹	۲	۱		؞		۲۶		۴۶		؞		۳		۳۳
۲۵		۳۷		۳۸		۷		؞		۲۳		۵۳		؞	۱۰	۵۹		۴۳
	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱		؞	۱۰	۵۵	۱	۵۲		؞	۱۰	۳۶	۴	۲۵		؞	۱۰	۳۱		؞
۵		؞		۵۱		۵۸		؞		۳۴		۵۲		؞		۳۳		؞
۱۰		؞		۴۸	۲	۷		؞		۳۲		؞		؞		۳۳		؞
۱۵		؞		۴۵		۱۵		؞		۳۲		؞		؞		۳۵		؞
۲۰		؞		۴۱		۲۲		؞		۳		؞		؞		۳۸		؞
۲۵		؞		۳۸		۳۲		؞		۳۱		؞		؞		۴۰		؞

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۶۷°	۲۴،۸°	**کراچی**	حقیقی ۹۲،۲° مقناطیسی ۹۲،۴°

تاریخ	جنوری صبح گ	منٹ	جنوری عمود گ	منٹ	جنوری شام گ	منٹ	فروری صبح گ	منٹ	فروری عمود گ	منٹ	فروری شام گ	منٹ	مارچ صبح گ	منٹ	مارچ عمود گ	منٹ	مارچ شام گ	منٹ
۱	÷		۱۲	۲۷	÷		÷		۱۲	۳۹	÷		÷		۱۲	۳۹	÷	
۵	÷			۲۹	÷		÷			۳۰	÷		÷			۳۹	÷	
۱۰	÷			۳۱	÷		÷			۳۰	÷		÷			۳۷	÷	
۱۵	÷			۳۳	÷		÷			۳۰	÷		÷			۳۷	۶	۲۵
۲۰	÷			۳۶	÷		÷			۳۰	÷		÷			۳۵		۱۶
۲۵	÷			۳۷	÷		÷			۳۰	÷		۶	۲۲		۳۴	۵	۵۹

تاریخ	اپریل صبح گ	منٹ	اپریل عمود گ	منٹ	اپریل شام گ	منٹ	مئی صبح گ	منٹ	مئی عمود گ	منٹ	مئی شام گ	منٹ	جون صبح گ	منٹ	جون عمود گ	منٹ	جون شام گ	منٹ
۱	۶	۵۴	۱۲	۳۳	۵	۲۲	۸	۲۹	۱۲	۲۷	۳	۴۳	۱۰	۱۱	۱۲	۳۰	۲	۳
۵	۷	۶		۳۲		۱۸		۴۴		۲۸		۲۹		۲۲		۳۰	۱	۵۲
۱۰		۲۲		۳۰	۴	۵۹		۵۹		۲۷		۱۱		۳۳		۳۱		۴۴
۱۵		۳۸		۳۰		۴۱	۹	۱۵		۲۷	۲	۵۵		۴۱		۳۲		۳۷
۲۰		۵۳		۲۹		۲۳		۳۳		۲۷		۳۷		۴۵		۳۳		۳۵
۲۵	۸	۱۰		۲۸		۸		۴۹		۲۸		۲۳		۴۷		۳۵		۳۷

تاریخ	جولائی صبح گ	منٹ	جولائی عمود گ	منٹ	جولائی شام گ	منٹ	اگست صبح گ	منٹ	اگست عمود گ	منٹ	اگست شام گ	منٹ	ستمبر صبح گ	منٹ	ستمبر عمود گ	منٹ	ستمبر شام گ	منٹ
۱	۱۰	۳۰	۱۲	۳۶	۱	۴۶	۹	۱۲	۱۲	۳۷	۳	۱۹	۷	۲۳	۱۲	۲۹	۴	۵۷
۵		۳۳		۳۶		۵۴	۸	۵۹		۳۷		۳۲		۷		۲۸	۵	۱۰
۱۰		۲۰		۳۷	۲	۸		۴۱		۳۵		۴۷	۶	۴۸		۲۶		۲۴
۱۵		۷		۳۷		۲۳		۲۳		۳۴	۴	۳		۲۹		۲۳		۳۹
۲۰		۵۱		۳۷		۳۹		۴		۳۳		۲۰	÷			۲۱		۵۴
۲۵		۳۶		۳۷		۵۵	۷	۴۶		۳۲		۳۶	÷			۲۰	۶	۱۰

تاریخ	اکتوبر صبح گ	منٹ	اکتوبر عمود گ	منٹ	اکتوبر شام گ	منٹ	نومبر صبح گ	منٹ	نومبر عمود گ	منٹ	نومبر شام گ	منٹ	دسمبر صبح گ	منٹ	دسمبر عمود گ	منٹ	دسمبر شام گ	منٹ
۱	÷		۱۲	۱۸	÷		÷		۱۲	۱۰	÷		÷		۱۲	۱۳	÷	
۵	÷			۱۵	÷		÷			۱۰	÷		÷			۱۵	÷	
۱۰	÷			۱۴	÷		÷			۹	÷		÷			۱۷	÷	
۱۵	÷			۱۳	÷		÷			۱۰	÷		÷			۱۹	÷	
۲۰	÷			۱۱	÷		÷			۱۱	÷		÷			۲۲	÷	
۲۵	÷			۱۰	÷		÷			۱۲	÷		÷			۲۳	÷	

طول ۶۷ر۱ — عرض ۳۰ر۲

کوئٹہ

زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۵ر۱۰۳ مقناطیسی ۱۰۴ر۷

تاریخ	جنوری صبح گھ	منٹ	جنوری عمود گھ	منٹ	جنوری شام گھ	منٹ	فروری صبح گھ	منٹ	فروری عمود گھ	منٹ	فروری شام گھ	منٹ	مارچ صبح گھ	منٹ	مارچ عمود گھ	منٹ	مارچ شام گھ	منٹ
۱		÷	۱۱	۴۷		÷		÷	۱۲	۳		÷		÷	۱۲	۰	۵	۴۹
۵		÷		۴۹		÷		÷		۴		÷		÷		۱۱		۳۸
۱۰		÷		۵۲		÷		÷		-		÷		÷		۱۱		۲۳
۱۵		÷		۵۵		÷		÷		۷		÷		÷		۱۱		۱۱
۲۰		÷		۵۸		÷		÷		۹	۶	۱۵		÷		۱۱	۴	۵۶
۲۵		÷	۱۲	۰		÷		÷		۹		۱		÷		۱۲		۴۴
	اپریل صبح		اپریل عمود		اپریل شام		مئی صبح		مئی عمود		مئی شام		جون صبح		جون عمود		جون شام	
۱		÷	۱۲	۱۲	۴	۲۴	۶	۲۶	۱۲	۱۴	۳	۷	۷	۲۴	۱۲	۲۱	۲	۱۱
۵		÷		۱۲		۱۴		۳۵		۱۵	۲	۵۸		۲۸		۲۲		۷
۱۰		÷		۱۲	۳	۵۹		۴۴		۱۵		۴۷		۳۳		۲۳		۴
۱۵		÷		۱۲		۴۷		۵۴		۱۶		۳۷		۳۷		۲۴		۲
۲۰	۶	۳		۱۳		۳۳	۷	۴		۱۷		۲۷		۳۹		۲۶		۲
۲۵		۱۳		۱۳		۲۱		۱۳		۱۹		۲۰		۴۱		۲۸		۴
	جولائی صبح		جولائی عمود		جولائی شام		اگست صبح		اگست عمود		اگست شام		ستمبر صبح		ستمبر عمود		ستمبر شام	
۱	۷	۳۹	۱۲	۲۸	۲	۸	۶	۵۶	۱۲	۲۵	۲	۵۵		÷	۱۲	۱۱	۳	۵۸
۵		۳۶		۲۸		۱۱		۴۸		۲۴	۳	۳		÷		۹	۴	۷
۱۰		۳۲		۲۸		۱۷		۳۶		۲۲		۱۳		÷		۵		۱۷
۱۵		۲۶		۲۹		۲۵		۲۵		۲۰		۲۳		÷		۱		۲۶
۲۰		۱۸		۲۸		۳۳		۱۲		۱۷		۳۳		÷	۱۱	۵۸		۳۶
۲۵		۱۰		۲۷		۴۱		÷		۱۵		۴۴		÷		۵۵		۴۸
	اکتوبر صبح		اکتوبر عمود		اکتوبر شام		نومبر صبح		نومبر عمود		نومبر شام		دسمبر صبح		دسمبر عمود		دسمبر شام	
۱		÷	۱۱	۵۱	۵	۰		÷	۱۱	۳۶		÷		÷	۱۱	۳۳		÷
۵		÷		۴۸		۸		÷		۳۵		÷		÷		۳۶		÷
۱۰		÷		۴۵		۱۹		÷		۳۳		÷		÷		۳۷		÷
۱۵		÷		۴۳		۳۰		÷		۳۳		÷		÷		۳۹		÷
۲۰		÷		۴۰		۴۱		÷		۳۳		÷		÷		۴۲		÷
۲۵		÷		۳۸		÷		÷		۳۲		÷		÷		۴۴		÷

طول	عرض	کوہاٹ	زاویہ سمتِ قبلہ از شمال
۲ر۷۱	۵ر۳۳		حقیقی ۹ر۱۰۵ مقناطیسی ۲ر۱۰۷

کوہاٹ

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱		÷	۱۱	۳۰		÷		÷	۱۱	۳۷		÷		÷	۱۱	۴۰	۵	۲۰
۵		÷		۲۳		÷		÷		۳۸		÷		÷		۴۶		۱۱
۱۰		÷		۲۵		÷		÷		۴۰		÷		÷		۴۶	۳	۵۹
۱۵		÷		۲۸		÷		÷		۴۱	۵	۵۳		÷		۴۷		۴۷
۲۰		÷		۳۱		÷		÷		۴۳		۴۳		÷		۴۶		۳۴
۲۵		÷		۳۳		÷		÷		۴۴		۳۱		÷		۴۷		۲۳

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱		÷	۱۱	۴۸	۴	۶	۵	۵۰	۱۱	۵۱	۲	۵۸	۶	۳۸	۱۱	۵۹	۲	۱۲
۵		÷		۴۸	۳	۵۶		۵۸		۵۳		۵۱		۴۲		۵۹		۸
۱۰		÷		۴۸		۴۴	۶	۵		۵۲		۴۱		۴۶	۱۲	۱		۶
۱۵		÷		۴۹		۳۳		۱۳		۵۳		۳۳		۴۹		۲		۵
۲۰		÷		۴۹		۲۳		۲۱		۵۵		۲۵		۵۱		۳		۵
۲۵	۵	۳۹		۵۰		۱۱		۲۹		۵۷		۱۹		۵۳		۵		۶

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۶	۵۲	۱۲	۶	۳	۱۱	۶	۱۶	۱۲	۳	۲	۵۰		÷	۱۱	۴۷	۳	۴۲
۵		۴۹		۶		۱۳		۱۰		۱		۵۶		÷		۴۵		۵۰
۱۰		۴۶		۶		۱۹		۰	۱۱	۵۹	۳	۴		÷		۴۱		۵۸
۱۵		۴۱		۶		۲۵	۵	۵۰		۵۷		۱۲		÷		۳۷	۴	۶
۲۰		۳۵		۵		۳۱		÷		۵۳		۲۲		÷		۳۳		۱۵
۲۵		۲۸		۴		۳۸		÷		۵۱		۳۱		÷		۳۰		۲۳

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱		÷	۱۱	۲۶	۴	۳۵		÷	۱۱	۱۰		÷		÷	۱۱	۷		÷
۵		÷		۲۳		۴۲		÷		۸		÷		÷		۹		÷
۱۰		÷		۲۰		۵۱		÷		۷		÷		÷		۱۰		÷
۱۵		÷		۱۷	۵	۰		÷		۷		÷		÷		۱۲		÷
۲۰		÷		۱۵		۱۰		÷		۶		÷		÷		۱۵		÷
۲۵		÷		۱۲		۱۹		÷		۶		÷		÷		۱۷		÷

طول	عرض		زاویہ سمتِ قبلہ از شمال
۷۴، ۴، °۱	۳۲، °۹	**گجرات**	حقیقی °۷، ۱۰۱ مقناطیسی °۷، ۱۰۲

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱		÷	۱۱	۲۴		÷		÷	۱۱	۴۰		÷		÷	۱۱	۴۵	۵	۳۶
۵		÷		۲۷		÷		÷		۴۱		÷		÷		۴۶		۳۱
۱۰		÷		۲۹		÷		÷		۴۲		÷		÷		۴۵		۱۳
۱۵		÷		۳۲		÷		÷		۴۳		÷		÷		۴۶		٠
۲۰		÷		۳۴		÷		÷		۴۴		÷		÷		۴۵	۴	۴۶
۲۵		÷		۳۶		÷		÷		۴۵	۵	۴۸		÷		۴۵		۳۳

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱		÷	۱۱	۴۵	۴	۱۶	۶	۱۰	۱۱	۴۶	۳	۳	۷	۳	۱۱	۵۲	۲	۱۲
۵		÷		۴۵		۶		۱۸		۴۷	۲	۵۵		۷		۵۳		۸
۱۰		÷		۴۵	۳	۵۲		۲۷		۴۷		۴۴		۱۲		۵۴		۵
۱۵	۵	۳۹		۴۵		۴۰		۳۵		۴۸		۳۶		۱۵		۵۵		۴
۲۰		۳۸		۴۵		۲۹		۴۵		۴۹		۲۶		۱۷		۵۶		۴
۲۵		۵۸		۴۶		۱۷		۵۳		۵۰		۲۰		۱۹		۵۸		۶

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۷	۱۸	۱۱	۵۹	۲	۹	۶	۳۸	۱۱	۵۷	۲	۵۳		÷	۱۱	۴۴	۳	۵۱
۵		۱۵		۵۹		۱۲		۳۱		۵۶	۳	٠		÷		۴۲		۵۹
۱۰		۱۱		۵۹		۱۸		۲۰		۵۳		۹		÷		۳۹	۴	۸
۱۵		۶	۱۲	٠		۲۵		۹		۵۲		۱۸		÷		۳۵		۱۷
۲۰	۶	۵۹	۱۱	۵۹		۳۲	۵	۵۷		۵۰		۲۸		÷		۳۲		۲۷
۲۵		۵۱		۵۸		۳۰		۴۵		۴۸		۳۸		÷		۲۹		۳۷

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱		÷	۱۱	۲۶	۴	۳۹		÷	۱۱	۱۲		÷		÷	۱۱	۱۱		÷
۵		÷		۲۳		۵۶		÷		۱۱		÷		÷		۱۳		÷
۱۰		÷		۲۰	۵	۷		÷		۱۰		÷		÷		۱۴		÷
۱۵		÷		۱۸		۱۶		÷		۱۰		÷		÷		۱۶		÷
۲۰		÷		۱۶		÷		÷		۱۰		÷		÷		۱۹		÷
۲۵		÷		۱۴		÷		÷		۱۰		÷		÷		۲۱		÷

گجرانوالہ

طول ۷۴ر۱° — عرض ۳۲ر۱°

زاویہ سمتِ قبلہ از شمال: حقیقی ۱۰۰ر۸° — مقناطیسی ۱۰۱ر۸°

تاریخ	جنوری صبح	جنوری عمود	جنوری شام	فروری صبح	فروری عمود	فروری شام	مارچ صبح	مارچ عمود	مارچ شام
	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ
۱	÷	۱۱ ۲۸	÷	÷	۱۱ ۴۳	÷	÷	۱۱ ۳۸	۵ ۴۲
۵	÷	۳۰	÷	÷	۴۳	÷	÷	۳۹	۳۲
۱۰	÷	۳۳	÷	÷	۴۵	÷	÷	۳۸	۱۹
۱۵	÷	۳۵	÷	÷	۴۶	÷	÷	۳۸	۶
۲۰	÷	۳۸	÷	÷	۴۷	÷	÷	۳۷	۴ ۵۲
۲۵	÷	۴۰	÷	÷	۴۷	۵ ۵۴	÷	۳۸	۳۹

تاریخ	اپریل صبح	اپریل عمود	اپریل شام	مئی صبح	مئی عمود	مئی شام	جون صبح	جون عمود	جون شام
۱	÷	۱۱ ۴۸	۴ ۲۰	۶ ۱۸	۱۱ ۴۷	۳ ۵	۷ ۱۳	۱۱ ۵۳	۲ ۱۲
۵	÷	۴۷	۱۰	۲۶	۴۸	۵۷	۱۷	۵۴	۸
۱۰	÷	۴۷	۳ ۵۶	۳۵	۴۸	۴۶	۲۲	۵۵	۵
۱۵	۵ ۴۵	۴۷	۴۴	۴۴	۴۹	۳۷	۲۶	۵۶	۴
۲۰	۵۵	۴۷	۳۲	۵۴	۵۰	۲۷	۲۸	۵۷	۴
۲۵	۶ ۶	۴۷	۱۹	۷ ۲	۵۲	۲۱	۳۰	۵۹	۶

تاریخ	جولائی صبح	جولائی عمود	جولائی شام	اگست صبح	اگست عمود	اگست شام	ستمبر صبح	ستمبر عمود	ستمبر شام
۱	۷ ۲۸	۱۲ ۰	۲ ۹	۶ ۴۷	۱۱ ۵۸	۲ ۵۵	÷	۱۱ ۴۶	۳ ۵۵
۵	۲۵	۰	۱۲	۳۹	۵۸	۳ ۳	÷	۴۴	۴ ۳
۱۰	۲۱	۱	۱۱	۲۸	۵۶	۱۱	÷	۴۱	۱۳
۱۵	۱۶	۱	۲۶	۱۷	۵۴	۲۱	÷	۳۷	۲۲
۲۰	۸	۰	۳۳	۴	۵۲	۳۱	÷	۳۴	۳۲
۲۵	۰	۰	۴۱	۵ ۵۲	۴۹	۴۱	÷	۳۲	۴۳

تاریخ	اکتوبر صبح	اکتوبر عمود	اکتوبر شام	نومبر صبح	نومبر عمود	نومبر شام	دسمبر صبح	دسمبر عمود	دسمبر شام
۱	÷	۱۱ ۲۸	۴ ۵۳	÷	۱۱ ۱۵	÷	÷	۱۱ ۱۵	÷
۵	÷	۲۵	۵ ۲	÷	۱۴	÷	÷	۱۶	÷
۱۰	÷	۲۳	۱۳	÷	۱۳	÷	÷	۱۸	÷
۱۵	÷	۲۱	۲۳	÷	۱۳	÷	÷	۲۰	÷
۲۰	÷	۱۹	÷	÷	۱۳	÷	÷	۲۳	÷
۲۵	÷	۱۷	÷	÷	۱۳	÷	÷	۲۵	÷

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۷۴٫۳	۳۵٫۹	## گلگت	حقیقی ۱۰۶٫۵ مقناطیسی ۱۰۸٫۹

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹے	منٹ	گھنٹے	منٹ	گھنٹے	منٹ		منٹ	گھنٹے	منٹ	گھنٹے	منٹ	گھنٹے	منٹ	گھنٹے	منٹ	گھنٹے	منٹ
۱		÷	۱۱	۳		÷		÷	۱۱	۲۱		÷		÷	۱۱	۲۸	۵	۵
۵		÷		۶		÷		÷		۲۳		÷		÷		۳۰	۴	۵۷
۱۰		÷		۸		÷		÷		۲۳		÷		÷		۳۰		۴۵
۱۵		÷		۱۱		÷		÷		۲۵	۵	۳۵		÷		۳۱		۳۴
۲۰		÷		۱۴		÷		÷		۲۷		۳۶		÷		۳۰		۲۳
۲۵		÷		۱۷		÷		÷		۲۸		۱۵		÷		۳۱		۱۲

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
۱		÷	۱۱	۳۲	۳	۵۶	۵	۳۱	۱۱	۳۵	۲	۵۴	۶	۱۴	۱۱	۴۳	۲	۱۳
۵		÷		۳۳		۴۸		۳۸		۳۶		۴۷		۱۷		۴۴		۱۰
۱۰		÷		۳۲		۳۶		۴۳		۳۷		۳۹		۲۱		۴۵		۸
۱۵		÷		۳۳		۲۶		۵۲		۳۸		۳۲		۲۴		۴۷		۷
۲۰		÷		۳۴		۱۶		۵۹		۳۹		۲۴		۲۶		۴۸		۸
۲۵	۵	۲۱		۳۴		۶	۶	۶		۴۱		۲۰		۲۸		۵۰		۱۰

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۶	۲۷	۱۱	۵۱	۲	۱۳	۵	۵۶	۱۱	۴۷	۲	۴۰		÷	۱۱	۳۱	۳	۳۵
۵		۲۵		۵۰		۱۵		۵۰		۴۶		۵۲		÷		۲۹		۴۱
۱۰		۲۱		۵۱		۲۰		۴۱		۴۳	۳	۱		÷		۲۵		۴۹
۱۵		۱۸		۵۱		۲۵		۳۱		۴۱		۸		÷		۲۱		۵۶
۲۰		۱۲		۵۰		۳۱		÷		۳۸		۱۶		÷		۱۷	۴	۴
۲۵		۶		۴۹		۳۷		÷		۳۶		۲۳		÷		۱۳		۱۲

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱		÷	۱۱	۱۰	۴	۲۳		÷	۱۰	۵۳		÷		÷	۱۰	۵۱		÷
۵		÷		۷		۲۸		÷		۵۲		÷		÷		۵۲		÷
۱۰		÷		۴		۳۶		÷		۵۱		÷		÷		۵۳		÷
۱۵		÷		۱		۴۵		÷		۵۰		÷		÷		۵۵		÷
۲۰		÷	۱۰	۵۸		۵۳		÷		۵۰		÷		÷		۵۸		÷
۲۵		÷		۵۶	۵	۱		÷		۵۰		÷		÷	۱۱	۰		÷

طول ۶۲٫۳	عرض ۲۵٫۱	گوادر	زاویہ سمت قبلہ از شمال: حقیقی ۹۵٫۰ مقناطیسی ۹۶٫۳

تاریخ	جنوری صبح	جنوری عمود	جنوری شام	فروری صبح	فروری عمود	فروری شام	مارچ صبح	مارچ عمود	مارچ شام
	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ
۱	÷	۱۲ ۳۵	÷	÷	۱۲ ۴۸	÷	÷	۱۲ ۵۰	÷
۵	÷	۳۷	÷	÷	۴۹	÷	÷	۵۱	÷
۱۰	÷	۳۹	÷	÷	۴۹	÷	÷	۴۹	۶ ۴۰
۱۵	÷	۴۲	÷	÷	۵۰	÷	÷	۴۹	۲۳
۲۰	÷	۴۴	÷	÷	۵۱	÷	÷	۴۸	۴
۲۵	÷	۴۶	÷	÷	۵۱	÷	÷	۴۸	۵ ۴۷

تاریخ	اپریل صبح	اپریل عمود	اپریل شام	مئی صبح	مئی عمود	مئی شام	جون صبح	جون عمود	جون شام
۱	÷	۱۲ ۴۷	۵ ۲۲	۸ ۱۱	۱۲ ۴۴	۳ ۳۷	۹ ۴۵	۱۲ ۴۷	۲ ۵
۵	۶ ۵۲	۴۶	۸	۲۵	۴۴	۲۳	۵۴	۴۸	۱ ۵۶
۱۰	۷ ۷	۴۵	۴ ۴۹	۳۹	۴۴	۷	۱۰ ۳	۴۹	۴۹
۱۵	۲۲	۴۵	۳۲	۵۴	۴۴	۲ ۵۲	۱۱	۵۰	۴۳
۲۰	۳۷	۴۴	۱۵	۹ ۱۱	۴۵	۳۵	۱۴	۵۱	۴۲
۲۵	۵۳	۴۴	۳ ۵۷	۲۵	۴۶	۲۳	۱۶	۵۳	۴۲

تاریخ	جولائی صبح	جولائی عمود	جولائی شام	اگست صبح	اگست عمود	اگست شام	ستمبر صبح	ستمبر عمود	ستمبر شام
۱	۱۰ ۱۰	۱۲ ۵۴	۱ ۵۲	۸ ۵۱	۱۲ ۵۳	۳ ۱۴	۷ ۷	۱۲ ۴۴	۴ ۴۷
۵	۴	۵۴	۵۸	۳۹	۵۳	۲۶	۶ ۵۲	۴۲	۵۹
۱۰	۹ ۵۴	۵۵	۲ ۱۰	۲۳	۵۲	۴۱	÷	۴۰	۵ ۱۴
۱۵	۴۲	۵۵	۲۳	۶	۵۰	۵۶	÷	۳۷	۲۸
۲۰	۲۸	۵۵	۳۸	۷ ۴۸	۴۹	۴ ۱۲	÷	۳۴	۴۲
۲۵	۱۴	۵۴	۵۲	۳۰	۴۷	۲۷	÷	۳۳	۵۷

تاریخ	اکتوبر صبح	اکتوبر عمود	اکتوبر شام	نومبر صبح	نومبر عمود	نومبر شام	دسمبر صبح	دسمبر عمود	دسمبر شام
۱	÷	۱۲ ۳۰	۶ ۱۴	÷	۱۲ ۲۰	÷	÷	۱۲ ۲۲	÷
۵	÷	۲۷	۲۶	÷	۱۹	÷	÷	۲۳	÷
۱۰	÷	۲۵	÷	÷	۱۸	÷	÷	۲۵	÷
۱۵	÷	۲۳	÷	÷	۱۹	÷	÷	۲۷	÷
۲۰	÷	۲۲	÷	÷	۱۹	÷	÷	۳۰	÷
۲۸	÷	۲۰	÷	÷	۲۰	÷	÷	۳۲	÷

طول ۹ر۶۱ عرض ۸ر۳۷ **گُشت** (ایران) زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۳ر۲ مقناطیسی ۱۰۴ر۳

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	⁘		۱۲	۲۵	⁘		⁘		۱۲	۴۲	⁘		⁘		۱۲	۴۸	۶	۲۴
۵	⁘			۲۸	⁘		⁘			۴۳	⁘		⁘			۵۰		۱۳
۱۰	⁘			۳۰	⁘		⁘			۴۴	⁘		⁘			۴۹	۵	۵۸
۱۵	⁘			۳۳	⁘		⁘			۴۶	⁘		⁘			۵۰		۴۳
۲۰	⁘			۳۶	⁘		⁘			۴۷	۶	۵۳	⁘			۵۰		۲۸
۲۵	⁘			۳۸	⁘		⁘			۴۸		۳۸	⁘			۵۰		۱۴
	اپریل						مئی						جون					
۱	⁘		۱۲	۵۱	۴	۵۳	۷	۸	۱۲	۵۲	۳	۲۸	۸	۱۳	۱	۰	۲	۲۵
۵	⁘			۵۱		۴۱		۱۸		۵۳		۱۸		۱۸		۰		۱۹
۱۰	⁘			۵۰		۳۶		۲۸		۵۳		۶		۲۴		۲		۱۶
۱۵	⁘			۵۱		۱۲		۳۹		۵۵	۲	۵۵		۲۸		۳		۱۳
۲۰	۶	۴۱		۵۱	۳	۵۸		۵۰		۵۶		۴۳		۳۱		۴		۱۳
۲۵		۵۳		۵۲		۴۳	۸	۰		۵۸		۳۵		۳۳		۶		۱۵
	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۸	۳۰	۱	۷	۲	۲۰	۷	۳۰	۱	۴	۳	۱۴	⁘		۱۲	۴۹	۴	۲۴
۵		۲۷		۷		۲۳		۳۱		۳		۲۳	⁘			۴۷		۳۴
۱۰		۲۱		۷		۳۱		۱۸		۱		۲۴	⁘			۴۴		۲۵
۱۵		۱۴		۷		۳۹		۵	۱۲	۵۸		۴۵	⁘			۴۰		۵۶
۲۰		۵		۶		۳۹	۶	۵۱		۵۶		۵۷	⁘			۳۶	۵	۷
۲۵	۷	۵۵		۵		۵۸	⁘			۵۳	۳	۹	⁘			۳۳		۳۰
	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱	⁘		۱۲	۳۰	۵	۳۳	⁘		۱۲	۱۴	⁘		⁘		۱۲	۱۳	⁘	
۵	⁘			۲۷		۴۲	⁘			۱۴	⁘		⁘			۱۴	⁘	
۱۰	⁘			۲۴		۵۴	⁘			۱۴	⁘		⁘			۱۶	⁘	
۱۵	⁘			۲۲	۶	۶	⁘			۱۴	⁘		⁘			۱۷	⁘	
۲۰	⁘			۱۹		۱۹	⁘			۱۴	⁘		⁘			۲۰	⁘	
۲۵	⁘			۱۶	⁘		⁘			۱۴	⁘		⁘			۲۲	⁘	
													⁘			۲۲	⁘	

طول ۷۴ر۳°　　عرض ۳۱ر۶°　　**لاہور**　　زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹۹ر۹° مقناطیسی ۱۰۰ر۸°

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱	÷		۱۱	۳۰	÷		÷		۱۱	۴۵	÷		÷		۱۱	۴۹	۵	۴۸
۵	÷			۳۳	÷		÷			۴۶	÷		÷			۵۰		۳۸
۱۰	÷			۳۵	÷		÷			۴۷	÷		÷			۵۰		۲۴
۱۵	÷			۳۸	÷		÷			۴۸	÷		÷			۵۰		۱۰
۲۰	÷			۴۰	÷		÷			۴۹	÷		÷			۴۹	۴	۵۶
۲۵	÷			۴۲	÷		÷			۴۹	÷		÷			۴۹		۴۳

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱	÷		۱۱	۴۹	۴	۲۴	۶	۲۵	۱۱	۴۸	۳	۷	۷	۲۲	۱۱	۵۴	۲	۱۳
۵	÷			۴۹		۱۳		۳۴		۴۹	۲	۵۸		۲۶		۵۴		۷
۱۰	۵	۳۱		۴۸	۳	۵۹		۴۳		۴۹		۴۷		۳۲		۵۵		۴
۱۵		۵۲		۴۸		۴۶		۵۳		۵۰		۳۸		۳۶		۵۷		۳
۲۰	۶	۲		۴۸		۳۴	۷	۳		۵۰		۲۸		۳۸		۵۸		۳
۲۵		۱۳		۴۸		۲۲		۱۱		۵۲		۲۱		۴۰	۱۲	۰		۵

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۷	۳۸	۱۲	۰	۲	۹	۶	۵۵	۱۱	۵۹	۲	۵۶	۵	۴۱	۱۱	۴۷	۳	۵۸
۵		۳۵		۰		۱۱		۴۷		۵۸	۳	۳	÷			۴۵	۴	۹
۱۰		۳۰		۱		۱۸		۳۵		۵۶		۱۳	÷			۴۲		۱۶
۱۵		۲۵		۱		۲۵		۲۴		۵۴		۲۳	÷			۳۹		۲۶
۲۰		۱۷		۱		۳۳		۱۱		۵۲		۳۳	÷			۳۶		۳۶
۲۵		۸		۰		۴۲	۵	۵۸		۵۰		۴۴	÷			۳۳		۴۷

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱	÷		۱۱	۳۰	۴	۵۹	÷		۱۱	۱۷	÷		÷		۱۱	۱۴	÷	
۵	÷			۲۷	۵	۷	÷			۱۶	÷		÷			۱۹	÷	
۱۰	÷			۲۵		۱۸	÷			۱۵	÷		÷			۲۱	÷	
۱۵	÷			۲۳		۲۹	÷			۱۴	÷		÷			۲۲	÷	
۲۰	÷			۲۱	÷		÷			۱۶	÷		÷			۲۵	÷	
۲۵	÷			۱۹	÷		÷			۱۶	÷		÷			۲۷	÷	

طول	عرض		زاویہ سمت قبلہ از شمال
۶۸ر۲	۲۷ر۵	لاڑکانہ	حقیقی ۲ر۹۷ مقناطیسی ۶ر۹۷

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱	÷		۱۲	۶	÷		÷		۱۲	۲۰	÷		÷		۱۲	۲۳	÷	
۵	÷			۸	÷		÷			۲۰	÷		÷			۲۳	۶	۲۲
۱۰	÷			۱۰	÷		÷			۲۱	÷		÷			۲۲		۶
۱۵	÷			۱۳	÷		÷			۲۲	÷		÷			۲۲	۵	۵۰
۲۰	÷			۱۵	÷		÷			۲۳	÷		÷			۲۱		۳۳
۲۵	÷			۱۷	÷		÷			۲۳	÷		÷			۲۱		۱۸

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱	÷		۱۲	۲۰	۴	۵۵	۷	۲۴	۱۲	۱۸	۳	۲۲	۸	۳۹	۱۲	۲۲	۲	۹
۵	۶	۱۵		۲۰		۴۲		۳۵		۱۸		۱۱		۴۶		۲۳		۳
۱۰		۲۸		۱۹		۲۶		۴۷		۱۸	۲	۵۷		۵۳		۲۴	۱	۵۸
۱۵		۴۲		۱۸		۱۰	۸	۰		۱۹		۴۴		۵۸		۲۵		۵۳
۲۰		۵۳		۱۸	۳	۵۶		۱۳		۱۹		۳۱	۹	۰		۲۶		۵۳
۲۵	۷	۸		۱۸		۴۰		۲۳		۲۱		۲۲		۳		۲۸		۵۶

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۸	۵۹	۱۲	۲۹	۲	۱	۷	۵۹	۱۲	۲۸	۳	۵	۶	۲۸	۱۲	۱۸	۴	۳۴
۵		۵۵		۲۹		۵		۴۹		۲۸		۱۵		۱۵		۱۶		۳۵
۱۰		۴۸		۲۹		۱۴		۳۵		۲۶		۲۷	÷			۱۳		۴۷
۱۵		۴۰		۳۰		۲۳		۲۰		۲۴		۴۰	÷			۱۰		۵۹
۲۰		۲۹		۲۹		۳۵		۴		۲۲		۵۴	÷			۷	۵	۱۲
۲۵		۱۷		۲۹		۴۷	۶	۴۹		۲۱	۴	۷	÷			۵		۲۵

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱	÷		۱۲	۲	۵	۴۰	÷		۱۱	۵۱	÷		÷		۱۱	۵۳	÷	
۵	÷			۰		۵۱	÷			۵۱	÷		÷			۵۳	÷	
۱۰	÷		۱۱	۵۸	÷		÷			۵۰	÷		÷			۵۶	÷	
۱۵	÷			۵۶	÷		÷			۵۰	÷		÷			۵۸	÷	
۲۰	÷			۵۳	÷		÷			۵۱	÷		÷		۱۲	۱	÷	
۲۵	÷			۵۲	÷					۵۱	÷		÷			۳	÷	

طول ۶۸٫۶	عرض ۳۰٫۳	لورالائی	زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۲٫۳ ۱۰۲ مقناطیسی ۱۰۳٫۹

تاریخ	جنوری صبح	جنوری عمود	جنوری شام	فروری صبح	فروری عمود	فروری شام	مارچ صبح	مارچ عمود	مارچ شام
	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ	گھنٹہ منٹ
۱	÷	۱۱ ۳۵	÷	÷	۱۲ ۱	÷	÷	۱۲ ۷	۵ ۵۱
۵	÷	۳۷	÷	÷	۲	÷	÷	۸	۳۱
۱۰	÷	۵۰	÷	÷	۳	÷	÷	۷	۲۷
۱۵	÷	۵۳	÷	÷	۴	÷	÷	۸	۱۳
۲۰	÷	۵۵	÷	÷	۶	÷	÷	۷	۴ ۵۸
۲۵	÷	۵۷	÷	÷	۷	۶ ۴	÷	۸	۴۵

تاریخ	اپریل صبح	اپریل عمود	اپریل شام	مئی صبح	مئی عمود	مئی شام	جون صبح	جون عمود	جون شام
۱	÷	۱۲ ۸	۴ ۲۶	۶ ۲۹	۱۲ ۹	۳ ۷	۷ ۳۸	۱۲ ۱۶	۲ ۱۱
۵	÷	۸	۱۵	۳۸	۱۰	۲ ۵۸	۳۳	۱۶	۶
۱۰	÷	۷	۱	۴۸	۱۰	۴۷	۳۷	۱۸	۳
۱۵	÷	۸	۳ ۳۸	۵۷	۱۱	۳۶	۳۱	۱۹	۱
۲۰	۶ ۶	۸	۳۵	۷ ۸	۱۲	۲۷	۴۴	۲۰	۱
۲۵	۱۷	۹	۲۲	۱۷	۱۳	۲۰	۳۶	۲۲	۳

تاریخ	جولائی صبح	جولائی عمود	جولائی شام	اگست صبح	اگست عمود	اگست شام	ستمبر صبح	ستمبر عمود	ستمبر شام
۱	۷ ۴۳	۱۲ ۲۳	۲ ۷	۶ ۵۹	۱۲ ۲۰	۲ ۵۶	÷	۱۲ ۷	۳ ۵۹
۵	۴۱	۲۲	۱۰	۵۱	۱۹	۳ ۳	÷	۴	۴ ۸
۱۰	۳۶	۲۳	۱۷	۴۰	۱۷	۱۳	÷	۱	۱۸
۱۵	۳۰	۲۳	۲۵	۲۸	۱۵	۲۳	÷	۱۱ ۵۸	۲۸
۲۰	۲۲	۲۳	۳۳	۱۴	۱۳	۳۴	÷	۵۴	۳۸
۲۵	۱۳	۲۲	۴۲	۲	۱۰	۴۵	÷	۵۲	۵۰

تاریخ	اکتوبر صبح	اکتوبر عمود	اکتوبر شام	نومبر صبح	نومبر عمود	نومبر شام	دسمبر صبح	دسمبر عمود	دسمبر شام
۱	÷	۱۱ ۴۸	۵ ۲	÷	۱۱ ۳۳	÷	÷	۱۱ ۳۲	÷
۵	÷	۴۵	۱۰	÷	۳۲	÷	÷	۳۳	÷
۱۰	÷	۴۲	۳۱	÷	۳۱	÷	÷	۳۵	÷
۱۵	÷	۴۰	۲۳	÷	۳۱	÷	÷	۳۷	÷
۲۰	÷	۳۷	۴۴	÷	۳۱	÷	÷	۴۰	÷
۲۵	÷	۳۵	÷	÷	۳۱	÷	÷	۴۲	÷

طول ۷۱٫۹ — عرض ۳۴٫۶ — **مالاکنڈ** — زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۶٫۸ مقناطیسی ۱۰۹٫۱

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۱	۱۳		÷		÷	۱۱	۳۰		÷		÷	۱۱	۳۸	۵	۱۱
۵		÷		۱۵		÷		÷		۳۱		÷		÷		۴۰		۳
۱۰		÷		۱۸		÷		÷		۳۳		÷		÷		۴۰	۴	۵۱
۱۵		÷		۲۱		÷		÷		۳۵	۵	۳۳		÷		۴۱		۳۰
۲۰		÷		۲۳		÷		÷		۳۶		۳۳		÷		۴۱		۲۴
۲۵		÷		۲۶		÷		÷		۳۷		۳۲		÷		۴۱		۱۴

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۱	۴۲	۳	۰	۵	۳۹	۱۱	۴۱	۱	۵۶	۶	۲۳	۱۱	۵۳	۲	۱۳
۵		÷		۴۳	۳	۵۱		۳۶		۴۷		۴۹		۲۷		۵۵		۱۰
۱۰		÷		۴۳		۳۹		۵۳		۴۷		۴۰		۳۱		۵۶		۸
۱۵		÷		۴۳		۲۹	۶	۰		۴۹		۳۳		۳۴		۵۸		۷
۲۰		÷		۴۴		۱۸		۸		۵۰		۲۵		۳۶		۵۹		۷
۲۵	۵	۲۹		۴۵		۸		۱۵		۵۲		۲۰		۳۸	۱۲	۱		۵

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱	۶	۳۷	۱۲	۱	۲	۱۲	۶	۳	۱۱	۵۸	۲	۴۹		÷	۱۱	۴۲	۳	۳۸
۵		۳۵		۱		۱۳	۵	۵۸		۵۷		۵۵		÷		۳۹		۴۵
۱۰		۳۱		۱		۱۹		۴۹		۵۴	۳	۲		÷		۳۵		۵۳
۱۵		۲۸		۲		۲۵		۳۹		۵۳		۱۰		÷		۳۱	۴	۰
۲۰		۲۱		۱		۳۱		÷		۴۹		۱۹		÷		۲۸		۸
۲۵		۱۵		۰		۳۸		÷		۴۶		۲۷		÷		۲۵		۱۷

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱		÷	۱۱	۲۰	۴	۲۷		÷	۱۱	۳		÷		÷	۱۱	۰		÷
۵		÷		۱۷		۳۳		÷		۲		÷		÷		۱		÷
۱۰		÷		۱۳		۴۳		÷				÷		÷		۳		÷
۱۵		÷		۱۱		۵۱		÷		۰		÷		÷		[illegible]		÷
۲۰		÷		۸	۵	۰		÷	۱۰	۵۹		÷		÷		[illegible]		÷
۲۵		÷		۵		۹		÷		۵۹		÷		÷		[illegible]		÷

طول ۷۲°		عرض ۳۴٫۳°		**مردان**	زاویہ سمتِ قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۶٫۲° مقناطیسی ۱۰۸٫۲°

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۱۵	÷		÷		۱۰	۳۲	÷		÷		۱۱	۴۰	۵	۱۴
۵	÷			۱۷	÷		÷			۳۳	÷		÷			۴۱		۶
۱۰	÷			۲۰	÷		÷			۳۵	÷		÷			۴۱	۴	۵۴
۱۵	÷			۲۳	÷		÷			۳۶	۵	۴۶	÷			۴۲		۴۲
۲۰	÷			۲۶	÷		÷			۳۸		۱۰۷	÷			۴۲		۳۰
۲۵	÷			۲۸	÷		÷			۳۹		۲۵	÷			۴۳		۱۹

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۴۳	۴	۲	۵	۴۳	۱۱	۴۷	۳	۵۷	۶	۲۹	۱۱	۵۵	۲	۱۳
۵	÷			۴۴	۳	۵۳		۵۰		۴۸		۵۰		۳۳		۵۵		۹
۱۰	÷			۴۴		۴۱		۵۷		۴۸		۴۱		۳۶		۵۷		۸
۱۵	÷			۴۴		۳۰	۶	۵		۴۹		۱۳		۴۰		۵۸		۶
۲۰	÷			۴۵		۲۰		۱۳		۵۱		۲۵		۴۱		۵۹		۷
۲۵	۵	۳۳		۴۶		۹		۲۰		۵۰		۲۰		۴۳	۱۲	۱		۹

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۶	۴۲	۱۲	۲	۲	۱۲	۶	۹	۱۱	۵۸	۲	۴۹	÷		۱۱	۴۳	۳	۴۰
۵		۴۰		۲		۱۴		۲		۵۷		۵۶	÷			۴۰		۴۷
۱۰		۳۶		۲		۱۹	۵	۵۳		۵۵	۳	۳	÷			۳۶		۵۵
۱۵		۳۲		۱		۲۵		۴۳		۵۳		۱۱	÷			۳۵	۴	۳
۲۰		۲۶		۱		۳۲	÷			۵۰		۲۰	÷			۲۹		۱۱
۲۵		۲۰		۰		۳۸	÷			۴۷		۲۸	÷			۲۶		۲۰

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۲۲	۴	۳۰	÷		۱۱	۵	÷		÷		۱۱	۲	÷	
۵	÷			۱۸		۳۷	÷			۳	÷		÷			۳	÷	
۱۰	÷			۱۵		۴۶	÷			۲	÷		÷			۵	÷	
۱۵	÷			۱۳		۵۴	÷			۲	÷		÷			۶	÷	
۲۰	÷			۱۰	۵	۴	÷			۱	÷		÷			۹	÷	
۲۵	÷			۷		۱۲	÷			۱	÷		÷			۱۱	÷	

طول ٧١ر٢ عرض ٣٠ر١ **مظفرگڑھ** زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ٩٩ر٨ مقناطیسی ١٠٠ ـ ٦ر٦

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
١		÷	١١	٤٤		÷		÷	١	٥٩		÷		÷	١٢	٣	٦	١
٥		÷		٤٦		÷		÷	١٢	٠		÷		÷		٤	٥	٥٠
١٠		÷		٤٩		÷		÷		١		÷		÷		٣		٣٥
١٥		÷		٥١		÷		÷		٢		÷		÷		٣		٢١
٢٠		÷		٥٣		÷		÷		٣		÷		÷		٢		٦
٢٥		÷		٥٦		÷		÷				÷		÷		٣	٤	٥٣

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
١		÷	١٢	٢	٤	٣٢	٦	٤١	١١	٢	٣	١١	٧	٤٣	١٢	٧	٢	١١
٥		÷		٢		٢١		٥١		٢		١		٤٨		٨		٦
١٠	٥	٥٣		١		٦	٧	١		٢	٢	٥٠		٥٣		٩		٣
١٥	٦	٥		١	٣	٥٣		١١		٣		٣٩		٥٨		١٠		١
٢٠		١٦		١		٤٠		٢٣		٤		٢٩	٨	٠		١١		١
٢٥		٢٨		١		٢٦		٣١		٦		٢١		٢		١٣		٣

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
١	٨	٠	١٢	١٤	٢	٧	٧	١٢	١٢	١٢	٢	٥٨	٥	٥٣	١٢	٠	٤	٥
٥	٧	٥٦		١٤		١٠		٤		١٢	٣	٦		÷	١١	٥٨		١٣
١٠		٥١		١٣		١٨	٦	٥٢		١٠		١٧		÷		٥٥		٢٥
١٥		٤٥		١٥		٢٧		٣٩		٨		٢٧		÷		٥٢		٣٥
٢٠		٣٦		١٣		٣٣		٢٩		٦		٣٩		÷		٤٩		٤٦
٢٥		٢٧		١٤		٤٣		١٢		٤		٥٠		÷		٤٧		٥٨

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
١		÷	١١	٤٣	٥	١١		÷	١١	٣١		÷		÷	١١	٣١		÷
٥		÷		٤١		١٩		÷		٣٠		÷		÷		٣٢		÷
١٠		÷		٣٨		٣١		÷		٢٩		÷		÷		٣٣		÷
١٥		÷		٣٦		٤٢		÷		٢٩		÷		÷		٣٦		÷
٢٠		÷		٣٣		÷		÷		٢٩		÷		÷		٣٩		÷
٢٥		÷		٣٢		÷		÷		٢٩		÷		÷		٤١		÷

ارشاد العابد —— ٩٩

طول ۷۳ر۵			عرض ۳۳ر۴					مظفر آباد					زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۵ مقناطیسی ۱۰۶ر۸					
تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۱۳	÷		÷		۱۱	۳۰	÷		÷		۱۱	۳۷	۵	۱۶
۵	÷			۱۶	÷		÷			۳۱	÷		÷			۳۸		۸
۱۰	÷			۱۸	÷		÷			۳۳	÷		÷			۳۸	۴	۵۶
۱۵	÷			۲۱	÷		÷			۳۴	÷		÷			۳۹		۳۳
۲۰	÷			۲۴	÷		÷			۳۶	۵	۳۹	÷			۳۹		۳۱
۲۵	÷			۲۶	÷		÷			۳۶		۲۷	÷			۳۹		۲۰
	اپریل						مئی						جون					
۱	÷		۱۱	۴۰	۴	۴	۵	۴۶	۱۱	۴۲	۲	۵۷	۶	۳۲	۱۱	۵۰	۲	۱۳
۵	÷			۴۰	۳	۵۴		۵۳		۴۳		۵۰		۳۶		۵۰		۹
۱۰	÷			۴۰		۴۲	۶	۰		۴۴		۴۱		۴۰		۵۲		۷
۱۵	÷			۴۰		۳۱		۸		۴۵		۳۳		۴۳		۵۳		۶
۲۰	÷			۴۱		۲۱		۱۶		۴۶		۲۵		۴۵		۵۴		۶
۲۵	۵	۳۵		۴۱		۱۰		۲۳		۴۸		۲۰		۴۷		۵۶		۸
	جولائی						اگست						ستمبر					
۱	۶	۴۶	۱۱	۵۷	۲	۱۱	۶	۱۱	۱۱	۵۴	۲	۵۰	÷		۱۱	۳۹	۳	۴۱
۵		۴۳		۵۷		۱۴		۵		۵۳		۵۶	÷			۳۶		۴۸
۱۰		۴۰		۵۷		۱۹	۵	۵۵		۵۰	۳	۴	÷			۳۳		۵۶
۱۵		۳۶		۵۷		۲۵		۴۵		۴۸		۱۲	÷			۲۹	۴	۴
۲۰		۳۰		۵۶		۳۲		۳۴		۴۶		۲۱	÷			۲۵		۱۲
۲۵		۲۳		۵۵		۳۸	÷			۴۳		۲۹	÷			۲۳		۲۲
	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
۱	÷		۱۱	۱۹	۴	۳۲	÷		۱۱	۳	÷		÷		۱۱	۰	÷	
۵	÷			۱۵		۳۸	÷			۱	÷		÷			۲	÷	
۱۰	÷			۱۳		۴۸	÷			۰	÷		÷			۳	÷	
۱۵	÷			۱۰		۵۶	÷			۰	÷		÷			۵	÷	
۲۰	÷			۷	۵	۶	÷			۰	÷		÷			۸	÷	
۲۵	÷			۵		۱۵	÷				÷		÷			۱۰	÷	

طول	عرض	ملتان	زاویہ سمت قبلہ از شمال
۳ر۷۱	۲ر۳۰		حقیقی ۹ر۹۹ مقناطیسی ۸ر۱۰۰

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۴۳	÷		÷		۱۱	۵۸	÷		÷		۱۲	۳	۵	۵۹
۵	÷			۴۵	÷		÷			۵۸	÷		÷			۳		۴۸
۱۰	÷			۴۷	÷		÷			۵۹	÷		÷			۲		۳۴
۱۵	÷			۵۰	÷		÷		۱۲	۰	÷		÷			۲		۲۰
۲۰	÷			۵۳	÷		÷			۲	÷		÷			۱		۵
۲۵	÷			۵۴	÷		÷			۲	÷		÷			۲	۴	۵۱

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۱	۴	۳۱	۶	۴۰	۱۲	۱	۳	۱۰	۷	۴۱	۱۲	۶	۲	۱۱
۵	÷			۱		۲۰		۴۹		۱		۱		۴۹		۷		۶
۱۰	÷			۰		۵		۵۹		۱	۲	۴۹		۵۱		۸		۳
۱۵	۶	۴		۰	۳	۵۲	۷	۹		۲		۳۹		۵۵		۹		۰
۲۰		۱۵		۰		۳۹		۲۰		۳		۲۸		۵۷		۱۰		۰
۲۵		۲۶		۰		۲۶		۲۹		۵		۲۱		۵۹		۱۲		۳

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۷	۵۷	۱۲	۱۳	۲	۷	۷	۱۰	۱۲	۱۱	۲	۵۷	۵	۵۲	۱۱	۵۹	۴	۳
۵		۵۴		۱۳		۱۰		۲		۱۱	۳	۶	÷			۵۷		۱۳
۱۰		۴۹		۱۳		۱۷	۶	۵۰		۹		۱۶	÷			۵۴		۲۳
۱۵		۴۳		۱۳		۲۵		۳۷		۷		۲۶	÷			۵۱		۳۴
۲۰		۳۴		۱۳		۳۳		۲۴		۵		۳۸	÷			۴۸		۴۴
۲۵		۲۵		۱۳		۴۳		۱۱		۳		۴۹	÷			۴۶		۵۶

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۴۲	۵	۹	÷		۱۱	۲۹	÷		÷		۱۱	۳۰	÷	
۵	÷			۳۹		۱۸	÷			۲۹	÷		÷			۳۱	÷	
۱۰	÷			۳۷		۲۹	÷			۲۸	÷		÷			۳۳	÷	
۱۵	÷			۳۵		۳۱	÷			۲۸	÷		÷			۳۵	÷	
۲۰	÷			۳۳	÷		÷			۲۸	÷		÷			۳۷	÷	
۲۵	÷			۳۱	÷		÷			۲۸	÷		÷			۳۹	÷	

طول	عرض		زاویہ سمتِ قبلہ از شمال
۶۲	۲۶/۱	مسند	حقیقی ۲ْ، ۹۸ مقناطیسی ۳، ۹۹

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۲۶	÷		÷		۱۲	۳۱	÷		÷		۱۲	۴۴	۶	۳۶
۵	÷			۲۸	÷		÷			۳۲	÷		÷			۴۵		۳۳
۱۰	÷			۳۱	÷		÷			۳۳	÷		÷			۴۴		۱۶
۱۵	÷			۳۳	÷		÷			۴۳	÷		÷			۴۵		۰
۲۰	÷			۳۶	÷		÷			۴۴	÷		÷			۴۴	۵	۴۲
۲۵	÷			۳۸	÷		÷			۴۴	÷		÷			۴۳		۲۷

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۴۳	۵	۳	۷	۳۹	۱۲	۴۲	۳	۲۶	۸	۵۹	۱۲	۴۷	۲	۷
۵	÷			۴۳	۴	۵۰		۵۱		۴۳		۱۴	۹	۷		۴۸		۰
۱۰	۶	۴۰		۴۲		۳۳	۸	۳		۴۳	۲	۵۹		۱۴		۴۹	۱	۵۵
۱۵		۵۴		۴۲		۱۷		۱۷		۴۳		۴۶		۲۰		۵۰		۵۱
۲۰	۷	۸		۴۲		۱		۳۱		۴۴		۳۲		۲۳		۵۱		۵۰
۲۵		۲۲		۴۲	۳	۴۵		۴۳		۴۶		۲۱		۲۵		۵۳		۵۲

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	۹	۲۱	۱۲	۵۴	۱	۵۸	۸	۱۵	۱۲	۵۳	۳	۷	۶	۴۰	۱۲	۴۱	۴	۳۱
۵		۱۶		۵۴	۲	۳		۵		۵۲		۱۸	÷			۳۹		۳۲
۱۰		۸		۵۴		۱۳	۷	۵۰		۵۰		۳۱	÷			۳۶		۵۵
۱۵	۸	۵۹		۵۵		۲۳		۳۴		۴۸		۴۴	÷			۳۳	۵	۸
۲۰		۴۷		۵۴		۳۵		۱۸		۴۶		۵۹	÷			۳۰		۲۱
۲۵		۳۵		۵۴		۴۸		۲		۴۴	۳	۱۳	÷			۲۸		۳۵

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۲۵	۵	۵۱	÷		۱۲	۱۳	÷		÷		۱۲	۱۳	÷	
۵	÷			۲۲	۶	۱	÷			۱۲	÷		÷			۱۵	÷	
۱۰	÷			۲۰		۱۵	÷			۱۱	÷		÷			۱۶	÷	
۱۵	÷			۱۸	÷		÷			۱۱	÷		÷			۱۸	÷	
۲۰	÷			۱۶	÷		÷			۱	÷		÷			۲۱	÷	
۲۵	÷			۱۳	÷		÷			۱۰	÷		÷			۲۳	÷	

جلد دوم 22

طول	عرض	میر پور	زاویہ سمت قبلہ از شمال
۷۳٫۸	۳۳٫۲		حقیقی ۱۰۲٫۹ مقناطیسی ۱۰۳٫۲

تاریخ	جنوری						فروری						مارچ					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱	÷		[illegible]	۲۱	÷		÷		۱۱	۳۷	÷		÷		۱۱	۴۳	۵	۲۹
۵	÷			۲۳	÷		÷			۳۸	÷		÷			۴۴		۱۹
۱۰	÷			۲۶	÷		÷			۳۹	÷		÷			۴۳		۷
۱۵	÷			۲۸	÷		÷			۴۰	÷		÷			۴۴	۴	۵۳
۲۰	÷			۳۱	÷		÷			۴۲	۵	۵۳	÷			۴۳		۴۱
۲۵	÷			۳۳	÷		÷			۴۲		۴۰	÷			۴۴		۲۶

تاریخ	اپریل						مئی						جون					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
۱	÷		۱۱	۴۴	۴	۱۱	۶	۱	۱۱	۴۵	۳	۱	۶	۵۲	۱۱	۵۲	۲	۱۲
۵	÷			۴۴		۲		۹		۴۶	۲	۵۳		۵۶		۵۲		۸
۱۰	÷			۴۳	۳	۴۹		۱۷		۴۶		۴۳	۷	۰		۵۴		۶
۱۵	÷			۴۳		۳۷		۲۶		۴۷		۳۵		۴		۵۵		۴
۲۰	۵	۴۰		۴۴		۲۶		۳۴		۴۸		۲۶		۵		۵۶		۵
۲۵		۵۰		۴۵		۱۳		۴۲		۵۰		۲۰		۷		۵۸		۷

تاریخ	جولائی						اگست						ستمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
۱	۷	۶	۱۱	۵۹	۲	۱۰	۶	۲۸	۱۱	۵۶	۲	۵۲	÷		۱۱	۴۳	۳	۴۷
۵		۳		۵۹		۱۳		۲۲		۵۵		۵۹	÷			۴۰		۵۵
۱۰		۰		۵۹		۱۸		۱۱		۵۳	۳	۷	÷			۳۷	۴	۴
۱۵	۶	۵۵		۵۹		۲۵		۰		۵۱		۱۹	÷			۳۳		۱۳
۲۰		۴۸		۵۹		۳۲	۵	۴۹		۴۹		۲۵	÷			۳۰		۲۱
۲۵		۴۱		۵۸		۳۹		۳۷		۴۶		۳۵	÷			۲۷		۳۲

تاریخ	اکتوبر						نومبر						دسمبر					
	صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام		صبح		عمود		شام	
۱	÷		۱۱	۲۴	۴	۴۳	÷		۱۱	۹	÷		÷		۱۱	۸	÷	
۵	÷			۲۱		۵۰	÷			۸	÷		÷			۹	÷	
۱۰	÷			۱۸	۵	۰	÷			۷	÷		÷			۱۱	÷	
۱۵	÷			۱۶		۹	÷			۷	÷		÷			۱۲	÷	
۲۰	÷			۱۳		۲۰	÷			۶	÷		÷			۱۵	÷	
۲۵	÷			۱۱	÷		÷			۷	÷		÷			۱۷	÷	

طول ۶۹ — عرض ۲۵٫۵ — **میرپورخاص** — زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹۲٫۷ مقناطیسی ۹۲٫۸

تاریخ	جنوری صبح		جنوری عمود		جنوری شام		فروری صبح		فروری عمود		فروری شام		مارچ صبح		مارچ عمود		مارچ شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱	÷		۱۲	۱۸	÷		÷		۱۲	۳۰	÷		÷		۱۲	۳۰	÷	
۵	÷			۲۰	÷		÷			۳۱	÷		÷			۳۰	÷	
۱۰	÷			۲۲	÷		÷			۳۱	÷		÷			۲۹	÷	
۱۵	÷			۲۵	÷		÷			۳۰	÷		÷			۲۸	۶	۳۵
۲۰	÷			۲۷	÷		÷			۳۱	÷		÷			۲۶		۶
۲۵	÷			۲۸	÷		÷			۳۱	÷		÷			۲۶	۵	۴۹

تاریخ	اپریل صبح		اپریل عمود		اپریل شام		مئی صبح		مئی عمود		مئی شام		جون صبح		جون عمود		جون شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱	۶	۴۳	۱۲	۲۴	۶	۲۳	۸	۱۴	۱۲	۱۹	۳	۳۸	۹	۴۸	۱۲	۲۱	۲	۶
۵		۵۳		۲۳		۱۰		۲۷		۱۹		۲۵		۵۸		۲۱	۱	۵۶
۱۰	۷	۹		۲۲	۴	۵۱		۳۲		۱۸		۸	۱۰	۷		۲۲		۴۹
۱۵		۲۳		۲۱		۳۳		۵۷		۱۹	۲	۵۳		۱۴		۲۴		۴۴
۲۰		۳۹		۲۰		۱۷	۹	۱۴		۱۹		۳۶		۱۸		۲۵		۴۲
۲۵		۵۵		۲۰	۳	۵۹		۲۹		۳۰		۲۳		۲۰		۲۷		۴۴

تاریخ	جولائی صبح		جولائی عمود		جولائی شام		اگست صبح		اگست عمود		اگست شام		ستمبر صبح		ستمبر عمود		ستمبر شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱	۱۰	۱۳	۱۲	۲۸	۱	۵۲	۸	۵۴	۱۲	۲۹	۳	۱۶	۷	۹	۱۲	۲۱	۴	۳۹
۵		۸		۲۷		۵۸		۴۲		۲۸		۲۸	۶	۵۵		۲۰	۵	۱
۱۰	۹	۵۷		۲۸	۳	۱۱		۲۵		۲۷		۴۳		۳۶		۱۷		۱۶
۱۵		۴۶		۲۹		۲۴		۸		۲۶		۵۸		۱۸		۱۵		۳۰
۲۰		۳۱		۲۹		۳۹	۷	۵۰		۲۴	۴	۱۳	÷			۱۳		۴۳
۲۵		۱۷		۲۹		۵۳		۳۳		۲۳		۲۹	÷			۱۱		۵۹

تاریخ	اکتوبر صبح		اکتوبر عمود		اکتوبر شام		نومبر صبح		نومبر عمود		نومبر شام		دسمبر صبح		دسمبر عمود		دسمبر شام	
	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ	گھنٹا	منٹ
۱	÷		۱۲	۹	÷		÷		۱۲	۱	÷		÷		۱۲	۳	÷	
۵	÷			۷	÷		÷			۱	÷		÷			۶	÷	
۱۰	÷			۵	÷		÷			۰	÷		÷			۸	÷	
۱۵	÷			۳	÷		÷			۱	÷		÷			۱۰	÷	
۲۰	÷			۳	÷		÷			۳	÷		÷			۱۳	÷	
۲۵	÷			۱	÷		÷			۳	÷		÷			۱۵	÷	

طول ۷۱/۶ | عرض ۳۲/۹ | **میانوالی** | زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۱۰۳/۸ مقناطیسی ۱۰۵/۲

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	منٹ	جنوری شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	فروری عمود گھنٹہ	منٹ	فروری شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	منٹ	مارچ شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۲۶	÷		÷		۱۱	۴۳	÷		÷		۱۱	۴۹	۵	۳۱
۵	÷			۲۹	÷		÷			۴۴	÷		÷			۵۱		۲۱
۱۰	÷			۳۱	÷		÷			۴۵	÷		÷			۵۰		۸
۱۵	÷			۳۳	÷		÷			۴۷	÷		÷			۵۱	۴	۵۶
۲۰	÷			۳۷	÷		÷			۴۸	۵	۵۵	÷			۵۰		۴۳
۲۵	÷			۳۹	÷		÷			۴۹		۴۲	÷			۵۱		۳۱

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	منٹ	اپریل شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	مئی عمود گھنٹہ	منٹ	مئی شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	جون عمود گھنٹہ	منٹ	جون شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۵۱	۴	۱۳	۶	۴	۱۱	۵۳	۳	۳	۶	۵۵	۱۲	۱	۲	۱۲
۵	÷			۵۲		۳		۱۲		۵۴	۲	۵۳		۵۹		۱		۸
۱۰	÷			۵۱	۳	۵۰		۲۰		۵۴		۴۳	۷	۳		۲		۶
۱۵	÷			۵۲		۳۸		۲۸		۵۶		۳۵		۷		۳		۴
۲۰	۵	۴۳		۵۳		۲۷		۳۷		۵۷		۲۶		۹		۵		۵
۲۵		۵۲		۵۳		۱۵		۴۵		۵۹		۲۰		۱۱		۷		۷

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	منٹ	جولائی شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	اگست عمود گھنٹہ	منٹ	اگست شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	۷	۹	۱۲	۸	۲	۱۰	۶	۳۱	۱۲	۵	۲	۵۲	÷		۱۱	۵۰	۳	۴۸
۵		۷		۷		۱۳		۲۴		۴		۵۹	÷			۴۸		۵۶
۱۰		۳		۸		۱۹		۱۴		۲	۳	۸	÷			۴۴	۴	۵
۱۵	۶	۵۸		۸		۲۵		۳	۱۱	۵۹		۱۶	÷			۴۱		۱۳
۲۰		۵۱		۷		۳۲	۵	۵۱		۵۷		۲۶	÷			۳۷		۲۳
۲۵		۴۳		۶		۴۰	÷			۵۳		۳۶	÷			۳۵		۳۳

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	منٹ	نومبر شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۱	۳۱	۴	۴۴	÷		۱۱	۱۵	÷		÷		۱۱	۱۳	÷	
۵	÷			۲۷		۵۲	÷			۱۴	÷		÷			۱۵	÷	
۱۰	÷			۲۵	۵	۲	÷			۱۳	÷		÷			۱۷	÷	
۱۵	÷			۲۲		۱۱	÷			۱۳	÷		÷			۱۸	÷	
۲۰	÷			۲۰		۲۲	÷			۱۳	÷		÷			۲۱	÷	
۲۵	÷			۱۷	÷		÷			۱۳	÷		÷			۲۳	÷	

طول ۶۸/۲۴	عرض ۲۶/۲۴	نواب شاہ	زاویہ سمتِ قبلہ از شمال حقیقی ۹۳/۵ مقناطیسی ۹۴/۹

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	منٹ	جنوری شام گھنٹہ	منٹ	فروری صبح گھنٹہ	منٹ	فروری عمود گھنٹہ	منٹ	فروری شام گھنٹہ	منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	منٹ	مارچ شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۱۵	÷		÷		۱۲	۲۷	÷		÷		۱۲	۲۸	÷	
۵	÷			۱۷	÷		÷			۲۸	÷		÷			۲۹	÷	
۱۰	÷			۱۹	÷		÷			۲۸	÷		÷			۲۷	۶	۲۸
۱۵	÷			۲۱	÷		÷			۲۹	÷		÷			۲۷		۱۱
۲۰	÷			۲۴	÷		÷			۲۹	÷		÷			۲۵	۵	۵۳
۲۵	÷			۲۵	÷		÷			۲۹	÷		÷			۲۵		۳۷

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	منٹ	اپریل شام گھنٹہ	منٹ	مئی صبح گھنٹہ	منٹ	مئی عمود گھنٹہ	منٹ	مئی شام گھنٹہ	منٹ	جون صبح گھنٹہ	منٹ	جون عمود گھنٹہ	منٹ	جون شام گھنٹہ	منٹ
۱	۶	۲۸	۱۲	۲۴	۵	۱۳	۷	۵۵	۱۲	۳۰	۳	۳۱	۹	۲۱	۱۲	۲۳	۲	۷
۵		۳۹		۲۳	۴	۵۹	۸	۷		۳۰		۱۹		۳۰		۲۳	۱	۵۸
۱۰		۵۳		۲۲		۳۱		۲۱		۲۰		۳		۳۸		۲۴		۵۲
۱۵	۷	۸		۲۱		۲۴		۳۵		۲۰	۲	۴۹		۴۴		۲۵		۴۸
۲۰		۲۲		۲۱		۸		۵۰		۲۰		۳۳		۴۷		۲۶		۴۷
۲۵		۳۷		۲۰	۳	۵۱	۹	۴		۲۲		۲۲		۴۹		۲۸		۴۹

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	منٹ	جولائی شام گھنٹہ	منٹ	اگست صبح گھنٹہ	منٹ	اگست عمود گھنٹہ	منٹ	اگست شام گھنٹہ	منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	۹	۴۴	۱۲	۲۹	۱	۵۶	۸	۳۳	۱۲	۳۰	۳	۱۱	۶	۵۳	۱۲	۲۱	۴	۳۹
۵		۳۹		۲۹	۲	۱		۲۲		۲۹		۲۲		۳۹		۱۹		۵۱
۱۰		۳۰		۳۰		۱۲		۶		۲۸		۳۶		۲۲		۱۷	۵	۴
۱۵		۲۰		۳۱		۲۳	۷	۵۰		۲۶		۵۰	÷			۱۴		۱۸
۲۰		۷		۳۱		۳۷		۳۲		۲۵	۴	۵	÷			۱۲		۳۱
۲۵	۸	۵۴		۳۰		۵۰		۱۶		۲۳		۲۰	÷			۱۰		۴۶

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	منٹ	نومبر شام گھنٹہ	منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	منٹ
۱	÷		۱۲	۸	۶	۲	÷		۱۱	۵۸	÷		÷		۱۲	۱	÷	
۵	÷			۵	÷		÷			۵۸	÷		÷			۳	÷	
۱۰	÷			۴	÷		÷			۵۷	÷		÷			۵	÷	
۱۵	÷			۲	÷		÷			۵۸	÷		÷			۷	÷	
۲۰	÷			۰	÷		÷			۵۹	÷		÷			۹	÷	
۲۵	÷		۱۱	۵۹	÷		÷			۵۹	÷					۱۱	÷	

طول ۶۶ | عرض ۲۹٫۵

نوشکی

زاویہ سمت قبلہ از شمال
حقیقی ۱۰۳٫۱ مقناطیسی ۱۰۳٫۸

تاریخ	جنوری صبح گھنٹہ	جنوری صبح منٹ	جنوری عمود گھنٹہ	جنوری عمود منٹ	جنوری شام گھنٹہ	جنوری شام منٹ	فروری صبح گھنٹہ	فروری صبح منٹ	فروری عمود گھنٹہ	فروری عمود منٹ	فروری شام گھنٹہ	فروری شام منٹ	مارچ صبح گھنٹہ	مارچ صبح منٹ	مارچ عمود گھنٹہ	مارچ عمود منٹ	مارچ شام گھنٹہ	مارچ شام منٹ
۱		÷	۱۱	۵۳		÷		÷	۱۲	۱۰		÷		÷	۱۲	۱۶	۵	۵۵
۵		÷		۵۶		÷		÷		۱۱		÷		÷		۱۷		۴۵
۱۰		÷		۵۸		÷		÷		۱۲		÷		÷		۱۷		۳۰
۱۵		÷	۲	۱		÷		÷		۱۳		÷		÷		۱۷		۱۷
۲۰		÷		۴		÷		÷		۱۵	۶	۲۳		÷		۱۷		۲
۲۵		÷		۶		÷		÷		۱۵		۸		÷		۱۷	۴	۴۹

تاریخ	اپریل صبح گھنٹہ	اپریل صبح منٹ	اپریل عمود گھنٹہ	اپریل عمود منٹ	اپریل شام گھنٹہ	اپریل شام منٹ	مئی صبح گھنٹہ	مئی صبح منٹ	مئی عمود گھنٹہ	مئی عمود منٹ	مئی شام گھنٹہ	مئی شام منٹ	جون صبح گھنٹہ	جون صبح منٹ	جون عمود گھنٹہ	جون عمود منٹ	جون شام گھنٹہ	جون شام منٹ
۱		÷	۱۲	۱۸	۴	۲۹	۶	۳۵	۱۲	۱۹	۳	۹	۷	۳۵	۱۲	۲۷	۳	۱۱
۵		÷		۱۸		۱۸		۴۴		۲۰				۴۰		۲۷		۹
۱۰		÷		۱۷		۳		۵۳		۲۱	۲	۴۸		۴۵		۲۸		۳
۱۵		÷		۱۸	۳	۵۰	۷	۳		۲۲		۳۸		۴۹		۳۰		۱
۲۰	۶	۱۰		۱۸		۳۷		۱۳		۲۳		۲۸		۵۱		۳۱		۱
۲۵		۲۲		۱۹		۲۳		۲۳		۲۵		۲۰		۵۳		۳۳		۳

تاریخ	جولائی صبح گھنٹہ	جولائی صبح منٹ	جولائی عمود گھنٹہ	جولائی عمود منٹ	جولائی شام گھنٹہ	جولائی شام منٹ	اگست صبح گھنٹہ	اگست صبح منٹ	اگست عمود گھنٹہ	اگست عمود منٹ	اگست شام گھنٹہ	اگست شام منٹ	ستمبر صبح گھنٹہ	ستمبر صبح منٹ	ستمبر عمود گھنٹہ	ستمبر عمود منٹ	ستمبر شام گھنٹہ	ستمبر شام منٹ
۱	۷	۵۱	۱۲	۳۳	۲	۷	۷	۵	۱۲	۳۱	۲	۵۶		÷	۱۲	۱۷	۴	۳
۵		۴۸		۳۳		۱۰	۶	۵۷		۳۰	۳	۵		÷		۱۳		۱۰
۱۰		۴۳		۳۳		۱۷		۴۵		۲۸		۱۵		÷		۱۱		۲۱
۱۵		۳۷		۳۳		۲۵		۳۳		۲۵		۲۵		÷		۷		۳۱
۲۰		۲۹		۳۳		۳۳		۱۹		۲۳		۳۹		÷		۳		۴۱
۲۵		۲۰		۳۲		۴۲		÷		۲۱		۴۷		÷		۱		۵۳

تاریخ	اکتوبر صبح گھنٹہ	اکتوبر صبح منٹ	اکتوبر عمود گھنٹہ	اکتوبر عمود منٹ	اکتوبر شام گھنٹہ	اکتوبر شام منٹ	نومبر صبح گھنٹہ	نومبر صبح منٹ	نومبر عمود گھنٹہ	نومبر عمود منٹ	نومبر شام گھنٹہ	نومبر شام منٹ	دسمبر صبح گھنٹہ	دسمبر صبح منٹ	دسمبر عمود گھنٹہ	دسمبر عمود منٹ	دسمبر شام گھنٹہ	دسمبر شام منٹ
۱		÷	۱۱	۵۷	۵	۶		÷	۱۱	۳۲		÷		÷	۱۱	۳۰		÷
۵		÷		۵۳		۱۳		÷		۳۱		÷		÷		۳۲		÷
۱۰		÷		۵۱		۲۶		÷		۳۰		÷		÷		۳۳		÷
۱۵		÷		۴۹		۳۷		÷		۲۹		÷		÷		۳۵		÷
۲۰		÷		۴۶		۴۹		÷		۲۹		÷		÷		۳۸		÷
۲۵		÷		۴۳		÷		÷		۲۹		÷		÷		۵۰		÷

ارشاد ۱۱-۱ھ

طول ۶۲،۴ۂ عرض ۲۸،۸ۂ

نوکنڈی

زاویہ سمت قبلہ از شمال حقیقی ۹،۱۰۴ مقناطیسی ۳،۱۰۶

تاریخ	جنوری صبح		جنوری عمود		جنوری شام		فروری صبح		فروری عمود		فروری شام		مارچ صبح		مارچ عمود		مارچ شام	
	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ	گھنٹہ	منٹ
۱		÷	۱۲			÷		÷	۱۲	۱۸		÷		÷	۱۲	۲۵	۵	۵۳
۵		÷		۳		÷		÷		۱۹		÷		÷		۲۷		۴۳
۱۰		÷		۵		÷		÷		۲۰		÷		÷		۲۶		۲۹
۱۵		÷		۸		÷		÷		۲۲	۶	۳۳		÷		۲۷		۱۵
۲۰		÷		۱۱		÷		÷		۲۳		۳۱		÷		۲۷		۰
۲۵		÷		۱۳		÷		÷		۲۴		۷		÷		۲۸		۴۷
	اپریل صبح		اپریل عمود		اپریل شام		مئی صبح		مئی عمود		مئی شام		جون صبح		جون عمود		جون شام	
۱		÷	۱۲	۲۸	۴	۲۷	۶	۳۳	۱۲	۳۱	۳	۸	۷	۳۳	۱۲	۴۰	۲	۱۰
۵		÷		۲۹		۱۷		۴۲		۳۳	۲	۵۹		۳۸		۴۰		۵
۱۰		÷		۲۹		۲		۵۲		۳۳		۴۷		۴۳		۴۲		۲
۱۵		÷		۲۹	۳	۴۹	۷	۲		۳۴		۳۷		۴۷		۴۳		۰
۲۰		÷		۳۰		۳۶		۱۲		۳۵		۲۷		۴۹		۴۴		۰
۲۵	۶	۲۰		۳۱		۲۳		۲۱		۳۷		۲۰		۵۱		۴۶		۲
	جولائی صبح		جولائی عمود		جولائی شام		اگست صبح		اگست عمود		اگست شام		ستمبر صبح		ستمبر عمود		ستمبر شام	
۱	۷	۴۹	۱۲	۴۷	۲	۶	۷	۳	۱۲	۴۳	۲	۵۶		÷	۱۲	۲۸	۴	۰
۵		۴۶		۴۶		۹	۶	۵۵		۴۲	۳	۴		÷		۲۵		۹
۱۰		۴۱		۴۷		۱۶		۴۳		۴۰		۱۳		÷		۲۱		۲۰
۱۵		۳۵		۴۷		۲۴		۳۱		۳۷		۲۴		÷		۱۸		۳۰
۲۰		۲۷		۴۶		۳۳		÷		۳۵		۳۵		÷		۱۴		۴۰
۲۵		۱۸		۴۵		۴۱		÷		۳۲		۳۶		÷		۱۱		۵۲
	اکتوبر صبح		اکتوبر عمود		اکتوبر شام		نومبر صبح		نومبر عمود		نومبر شام		دسمبر صبح		دسمبر عمود		دسمبر شام	
۱		÷	۱۲	۷	۵	۵		÷	۱۱	۵۰		÷		÷	۱۱	۴۸		۵
۵		÷		۳		۱۳		÷		۴۹		÷		÷		۴۹		÷
۱۰		÷		۱		۲۴		÷		۴۸		÷		÷		۵۱		÷
۱۵		÷	۱۱	۵۸		۳۵		÷		۴۷		÷		÷		۵۲		÷
۲۰		÷		۵۵		۴۷		÷		۴۶		÷		÷		۵۵		÷
۲۵		÷		۵۳		۵۸		÷		۴۶		÷		÷		۵۷		÷

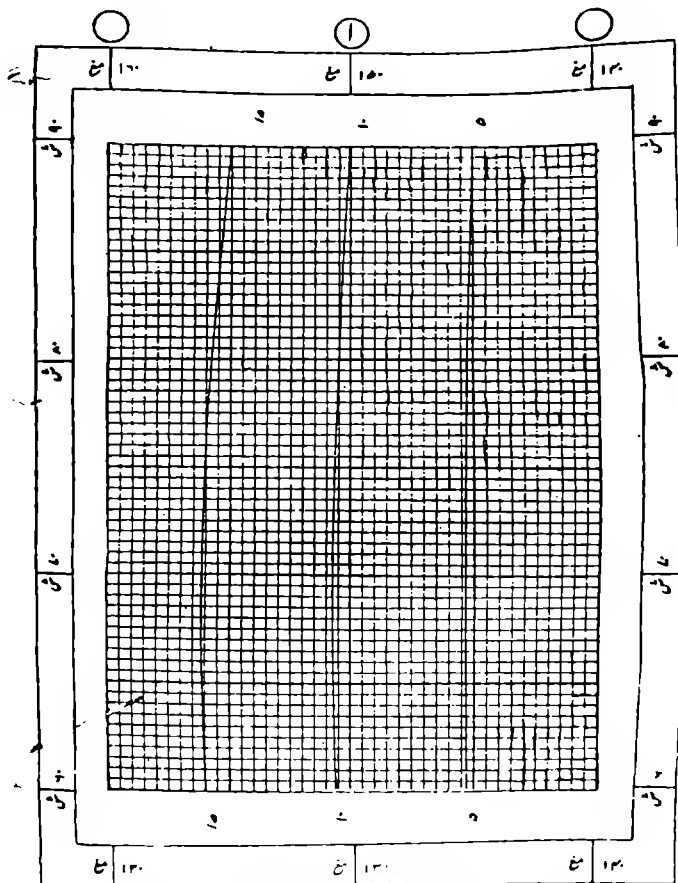
د قبلې د سمت گراف

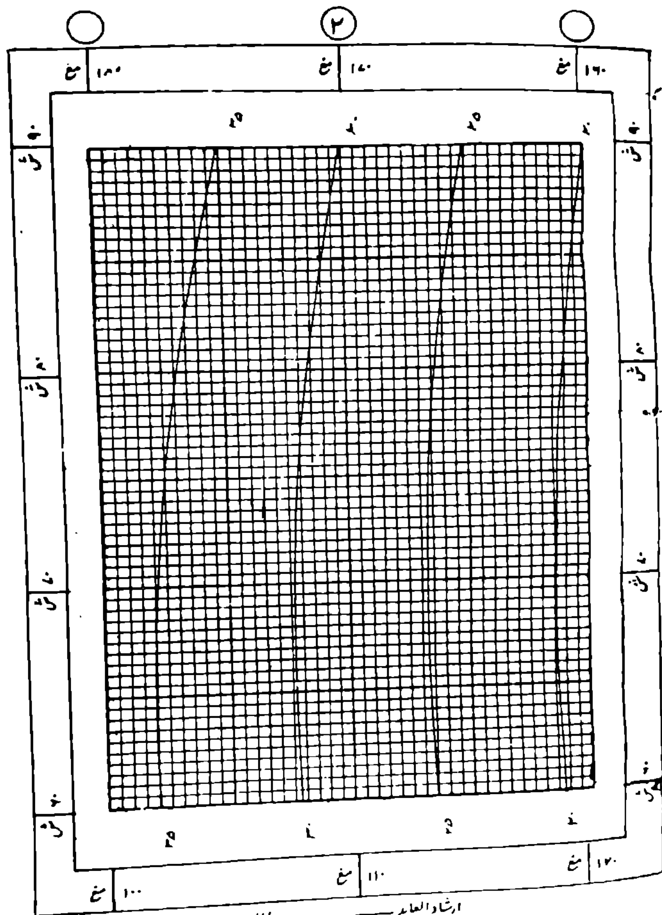
په آینده ۵۴ صفحو کښې له ورکړې شوی گراف نه د دنیا د هر مقام قبله په آسمانی سره معلومیدې شی. ۴۰ نه تر ۱۸ مش او له ۱۴۰ نه تر ۱۸۰ مغ کښې زاویه د سمت قبلې له شمال نه د مغرب په طرف وی. او تر ۱۴۰ مغ او تر ۴۰ مش کښې له شمال نه د مغرب طرف ته. مثال نی په نقشه ۲۶ او ۲۹ کښې وگورئ

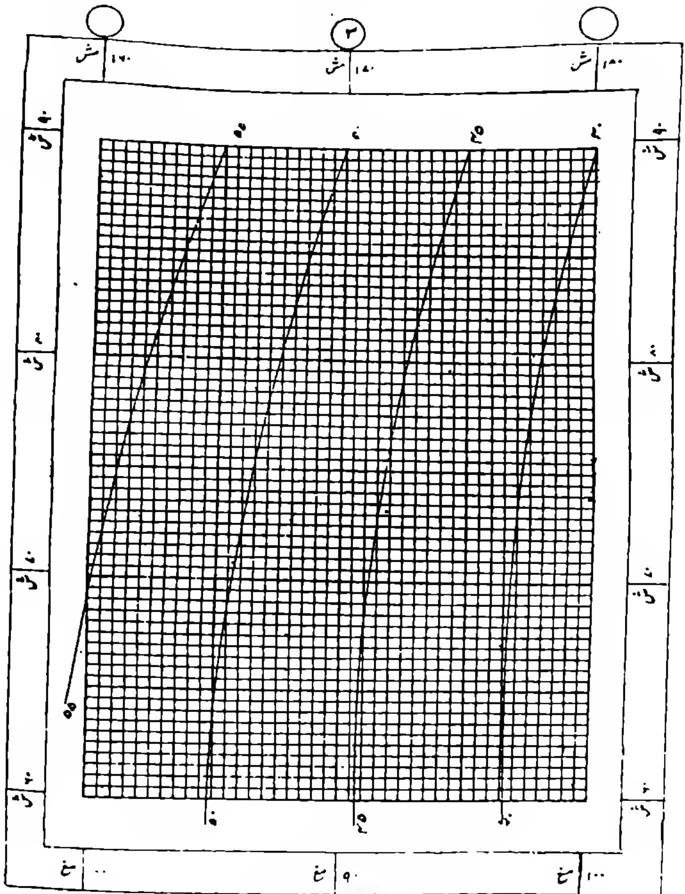
$$\text{جب بعد کره} = \frac{\text{جم عرض کره جب فرق طول}}{\text{جب زاویه سمت قبله}} \text{، مس } \frac{\text{تمام عرض البلد}}{۲} = \frac{\text{مس } \frac{\text{بعد کره} - \text{تمام عرض کره}}{۲} \text{ جب } \frac{\text{فرق طول} + \text{زاویه سمت قبله}}{۲}}{\text{جب } \frac{\text{فرق طول} - \text{زاویه سمت قبله}}{۲}}$$

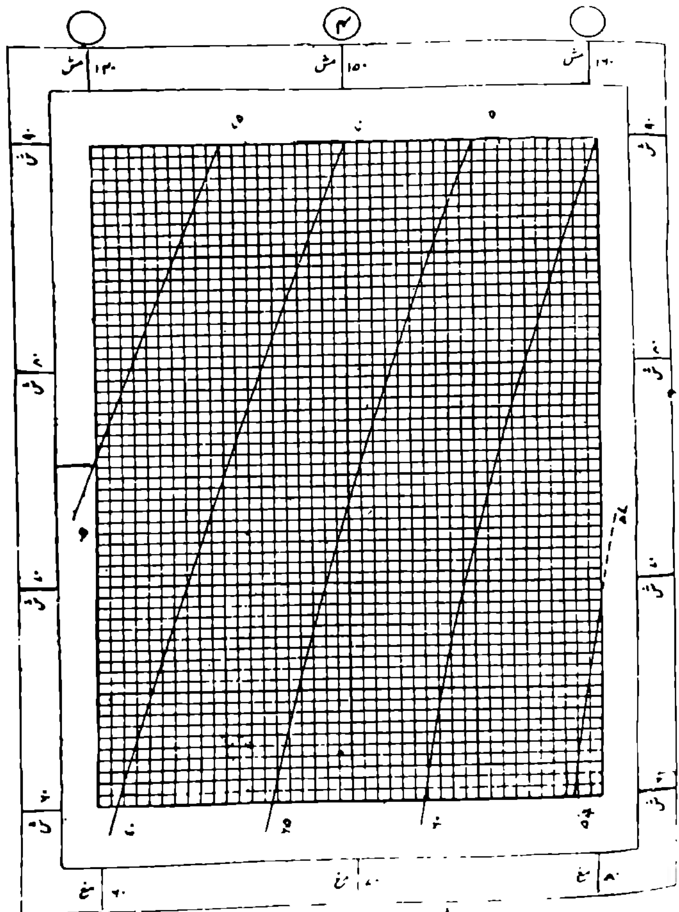
عرض البلد (۰ تا ۲۰ شمال)	عرض البلد (۲۰ تا ۴۰ شمال)	عرض البلد (۴۰ تا ۶۰ شمال)	طول البلد
۱	۱۰	۱۹	۱۲۰ تا ۱۶۰ مغرب
۲	۱۱	۲۰	۱۰۰ تا ۱۲۰ ″ ، ۱۶۰ تا ۱۸۰ مغرب
۳	۱۲	۲۱	۸۰ تا ۱۰۰ ″ ، ۱۶۰ تا ۱۸۰ مشرق
۴	۱۳	۲۲	۶۰ تا ۸۰ ″ ، ۱۴۰ تا ۱۶۰ ″
۵	۱۴	۲۳	۴۰ تا ۶۰ ″ ، ۱۲۰ تا ۱۴۰ ″
۶	۱۵	۲۴	۲۰ تا ۴۰ ″ ، ۱۰۰ تا ۱۲۰ ″
۷	۱۶	۲۵	۰ تا ۲۰ ″ ، ۸۰ تا ۱۰۰ ″
۸	۱۷	۲۶	۰ تا ۲۰ مشرق ، ۶۰ تا ۸۰ ″
۹	۱۸	۲۷	۲۰ تا ۶۰ ″ ،

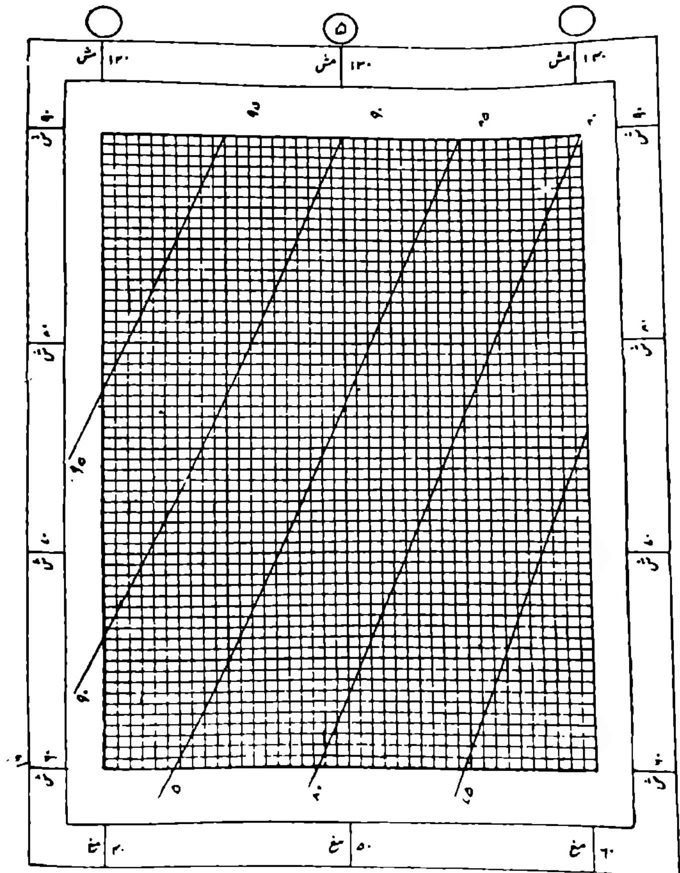
عرض البلد (تا ۲۰ جنوب)	عرض البلد (۲۰ تا ۴۰ جنوب)	عرض البلد (۴۰ تا ۶۰ جنوب)	طول البلد
۲۸	۳۷	۴۶	۱۲۰ تا ۱۶۰ مغرب
۲۹	۳۸	۴۷	۱۰۰ تا ۱۲۰ ″ ، ۱۶۰ تا ۱۸۰ مغرب
۳۰	۳۹	۴۸	۸۰ تا ۱۰۰ ″ ، ۱۶۰ تا ۱۸۰ مشرق
۳۱	۴۰	۴۹	۶۰ تا ۸۰ ″ ، ۱۴۰ تا ۱۶۰ ″
۳۲	۴۱	۵۰	۴۰ تا ۶۰ ″ ، ۱۲۰ تا ۱۴۰ ″
۳۳	۴۲	۵۱	۲۰ تا ۴۰ ″ ، ۱۰۰ تا ۱۲۰ ″
۳۴	۴۳	۵۲	۰ تا ۲۰ ″ ، ۸۰ تا ۱۰۰ ″
۳۵	۴۴	۵۳	تا ۲۰ مشرق ، ۶۰ تا ۸۰ ″
۳۶	۴۵	۵۴	۲۰ تا ۶۰ ″

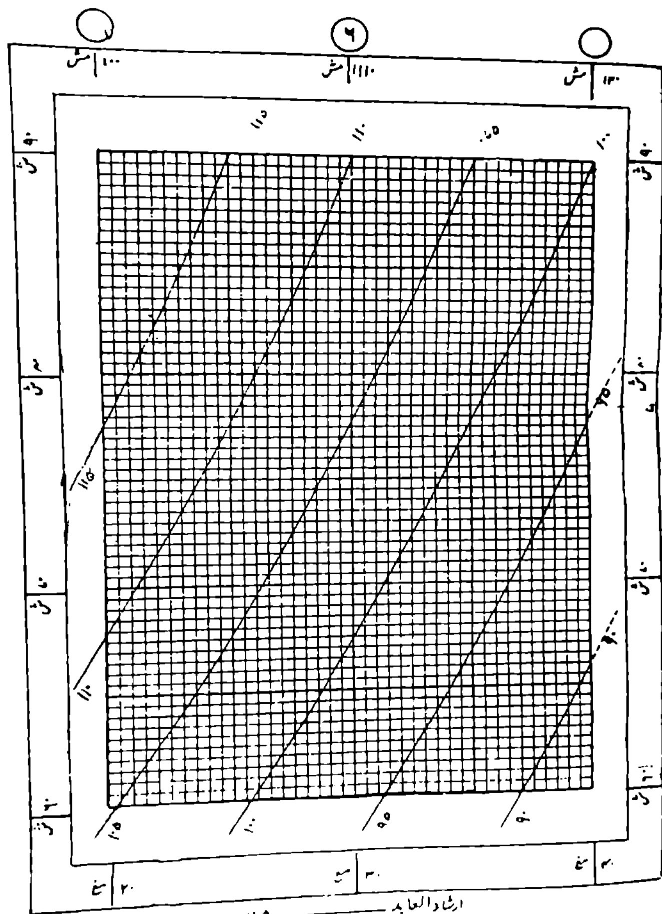

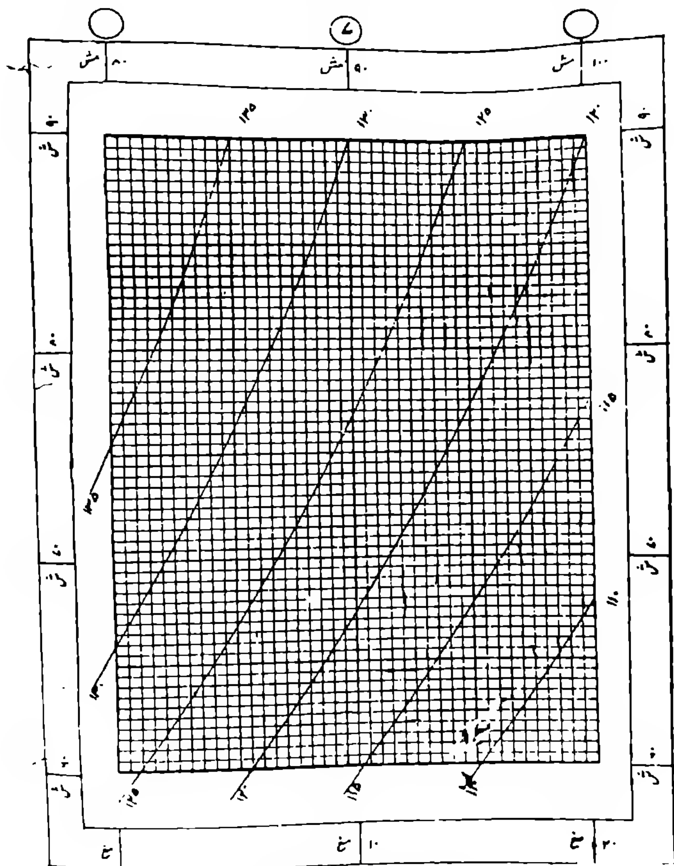

۲
مغ ۱۸۰
مغ ۱۴۰
مغ ۱۶۰
مغ ۱۰۰
مغ ۱۱۰
مغ ۱۲۰
ارشاد العابد ـــــ ۱۱۱

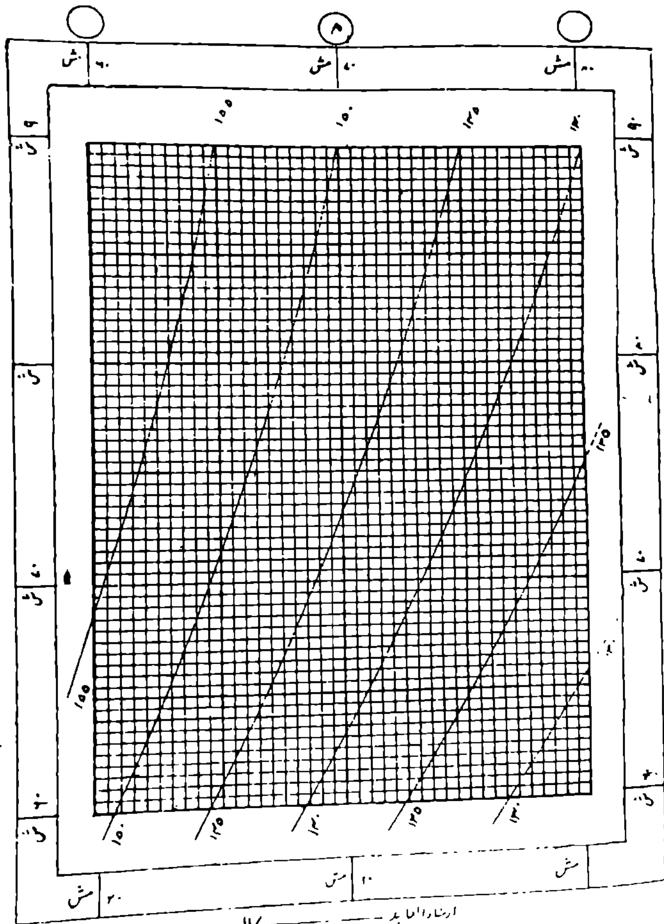

۳
مش ۱۴۰
مش ۱۵۰
مش ۱۶۰
مغ ۶۰
مغ ۷۰
مغ ۸۰

۵
۱۳۰ مش
۱۳۰ مش
۱۳۰ مش
۳۰ مغ
۵۰ مغ
۶۰ مغ

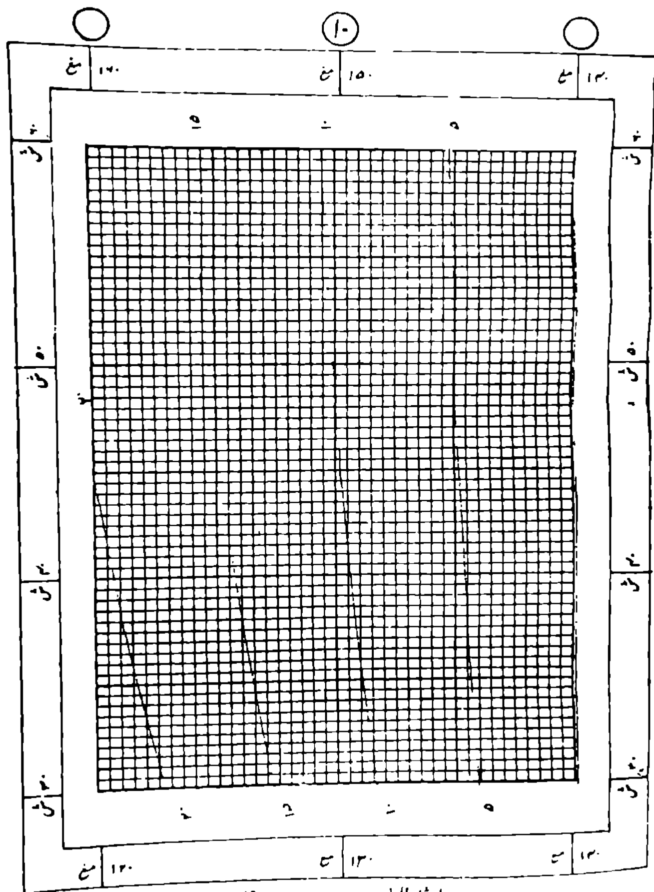

۶
مش ۱۰۰
مش ۱۱۱۰
مش ۱۳۰
۱۱۵
۱۱۰
۱۰۵
۱۰۰
۱۱۵
۹۵
۱۱۰
۹۰
۱۰۵
۱۰۰
۹۵
۹۰
۲۰ سغ
۳۰ سغ
۴۰ سغ
ارشاد العابد ۱۱۵

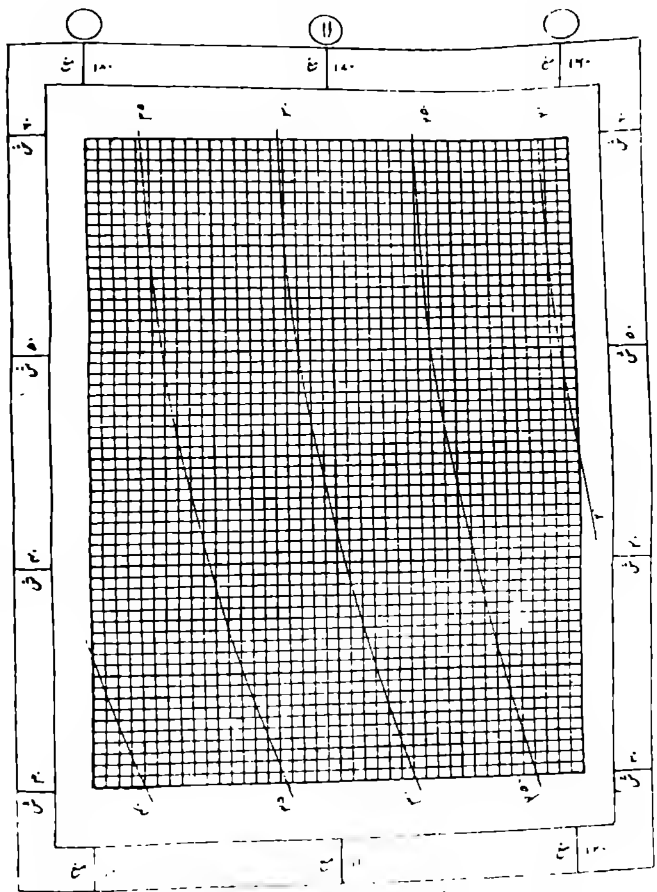

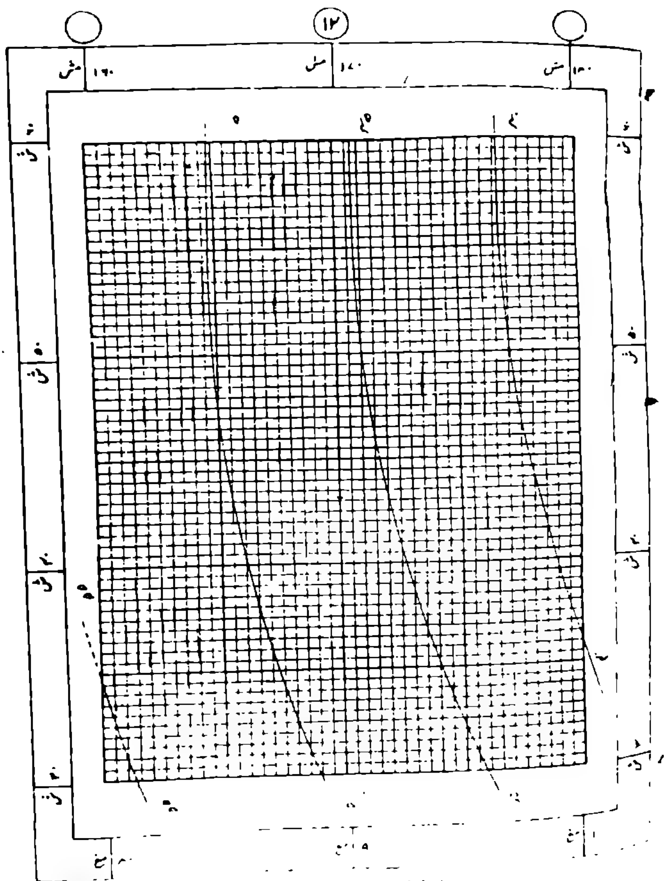
ارشاد العابد ۔۔۔۔۔ ۱۱۶

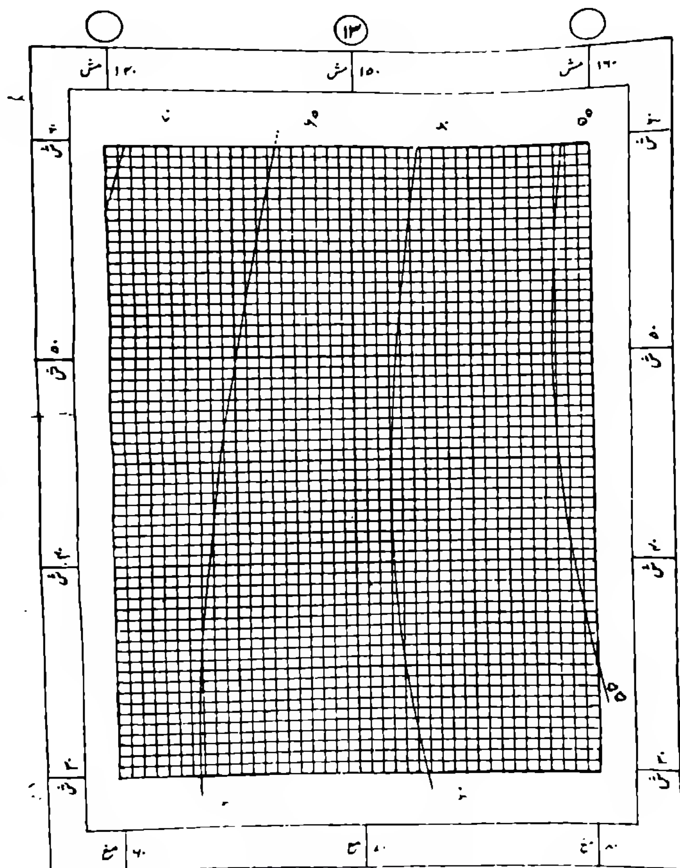

۸
۶۰ مش
۷۰ مش
۸۰ مش
۱۵۵
۱۵۰
۱۴۵
۱۴۰
۱۳۵
۱۵۵
۱۵۰
۱۴۵
۱۴۰
۱۳۵
۱۳۰
۲۰ مش
۱۰ مش
مش
ارشاد العابد
۱۱۷

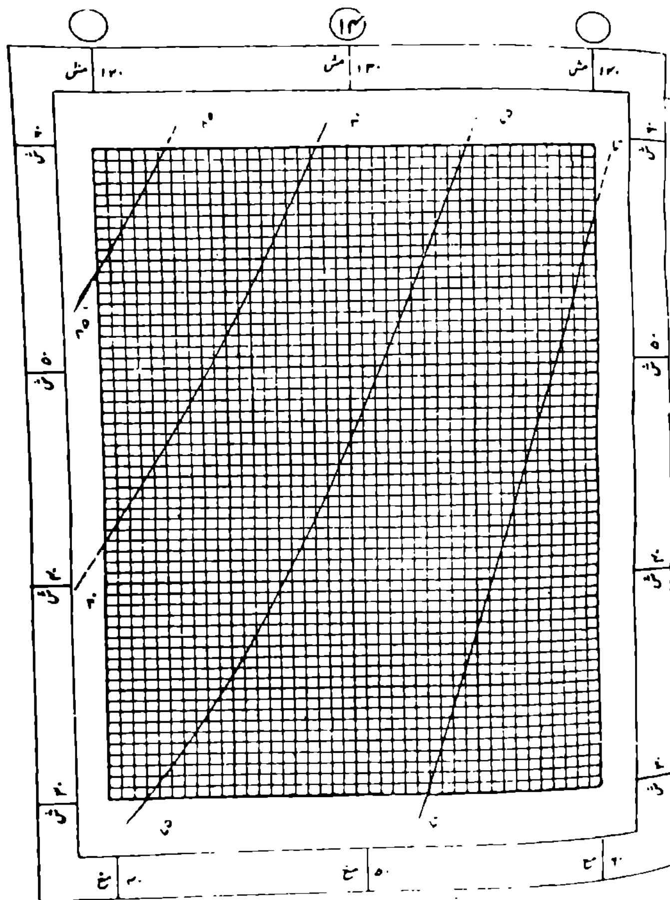
۹
۳۰ مش
۵۰ مش
۶۰ مش
۱۸۰
۱۷۵
۱۷۰
۱۶۵
۱۶۰
۴۰ ش
۵۰ ش
۶۰ ش
۷۰ ش
۱۵۵
۱۸۰
۱۷۵
۱۷۰
۱۶۵
۱۶۰
۱۵۵
۳۰ مش
۳۰ مش
۲۰ مش

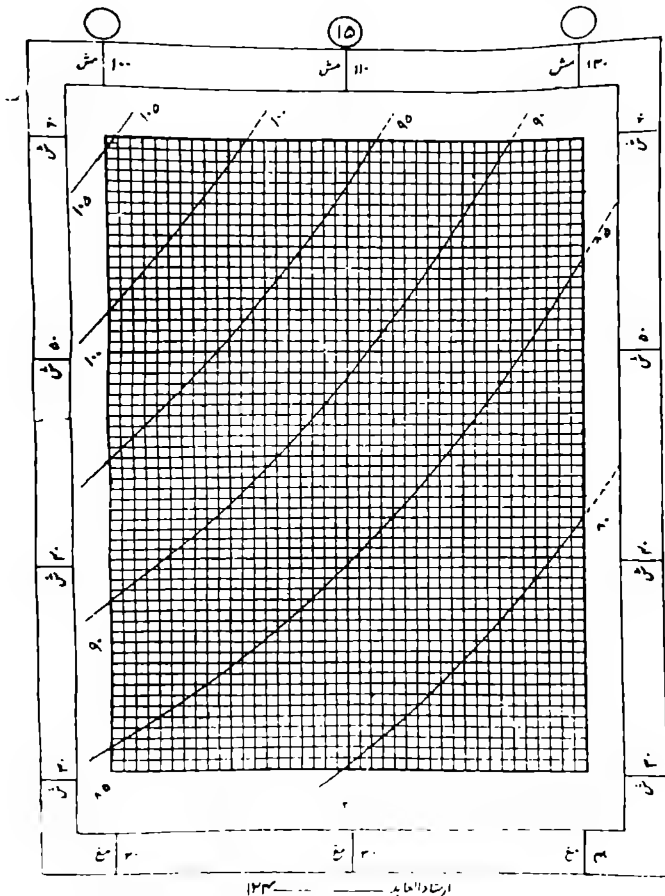

١٠
١٥٠
١٣٠
١٢٠

١١
غ
١٨٠
غ
١٤٠
غ
١٦٠
ق
ق
ق
ق
غ
غ
غ
١٢٠

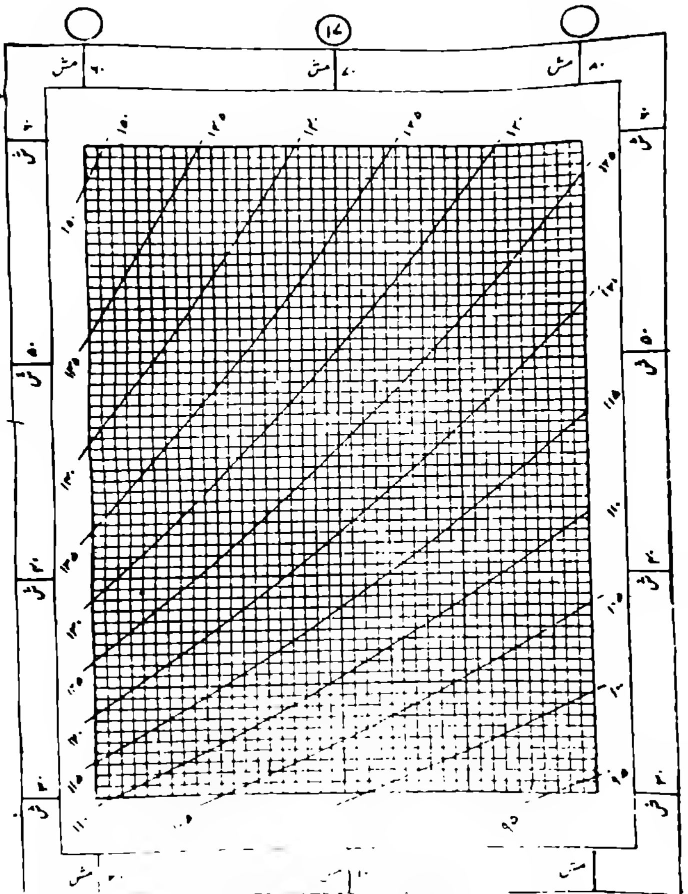

۱۳
۱۲۰ مش
۱۵۰ مش
۱۶۰ مش
۶۰ مغ
۸۰ مغ
۸۰ مغ

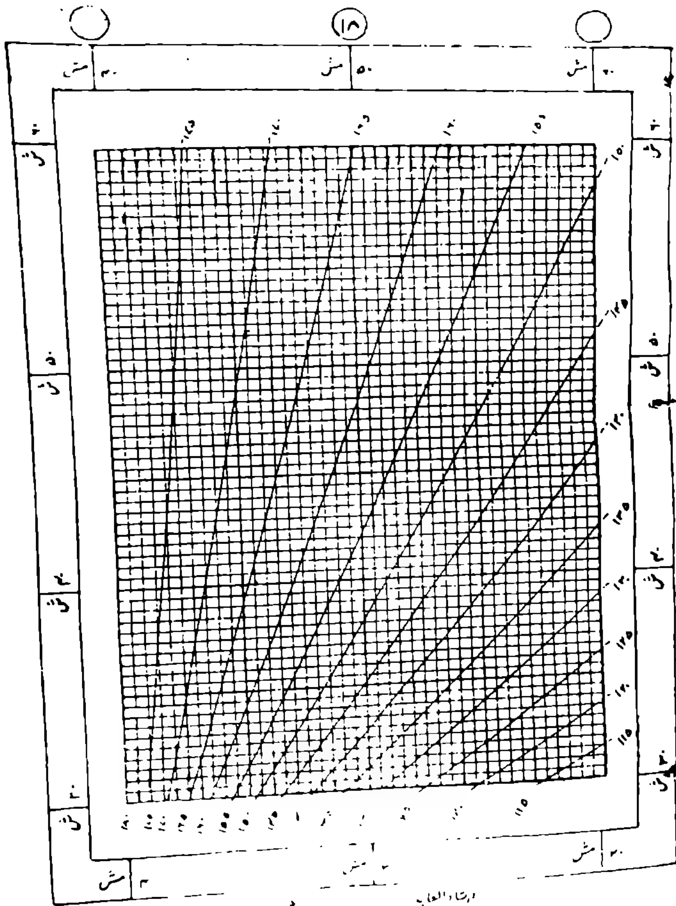

۱۴
مش ۱۲۰
مش ۱۳۰
مش ۱۲۰
مخ ۳۰
مخ ۵۰
مخ ۳۰
ارشاد الحاجه ۱۲۳

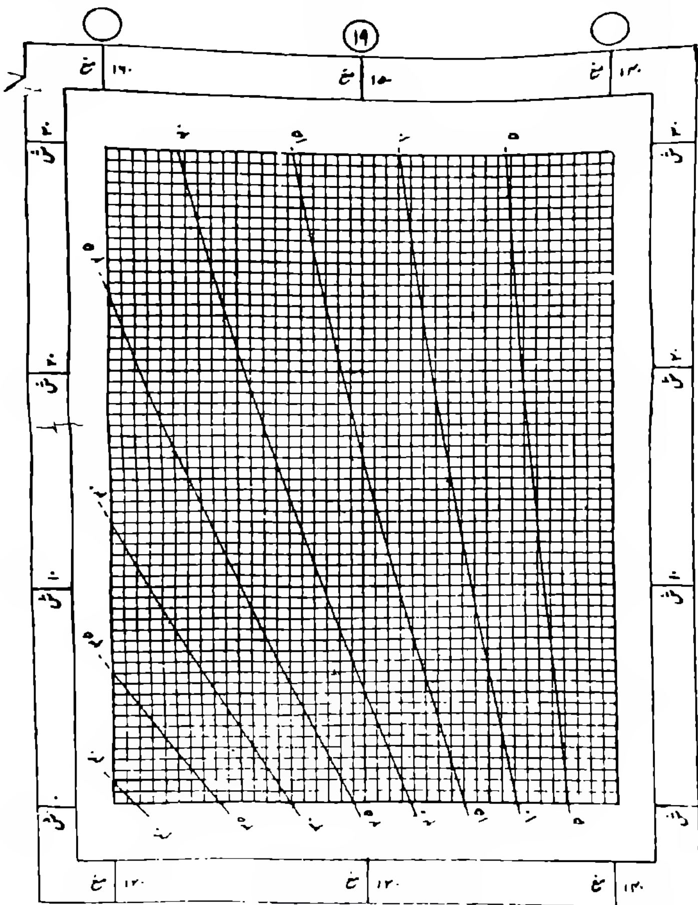

۱۵
۱۰۰ مش
۱۱۰ مش
۱۳۰ مش
۱۰۵
۱۰۰
۹۵
۹۰
۸۵
۸۰
۳۰ مغ
۳۰ مغ
۴۰ مغ
ارشاد العابد ۱۲۴

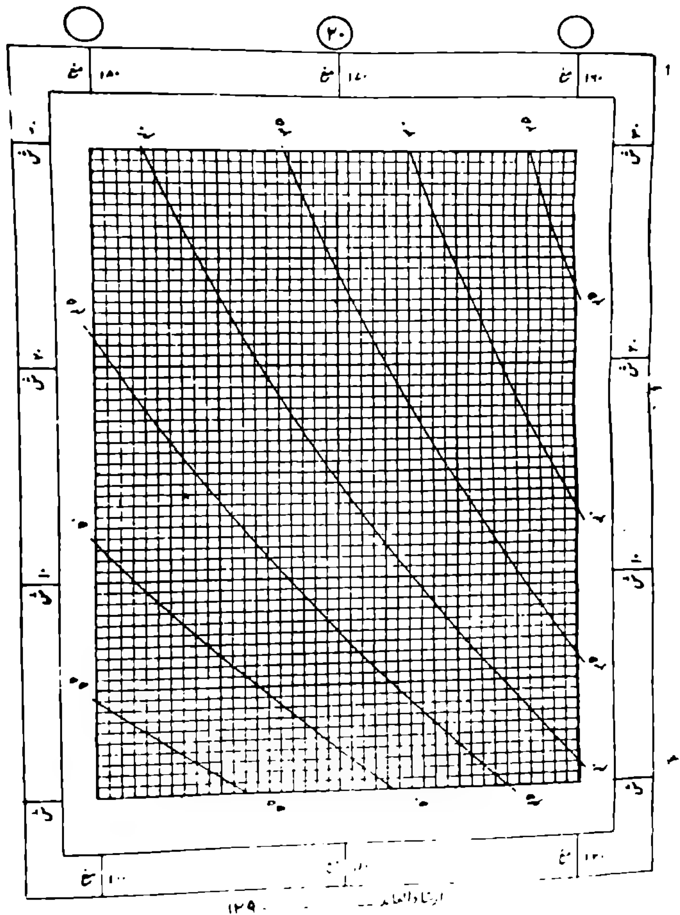
(١٦)

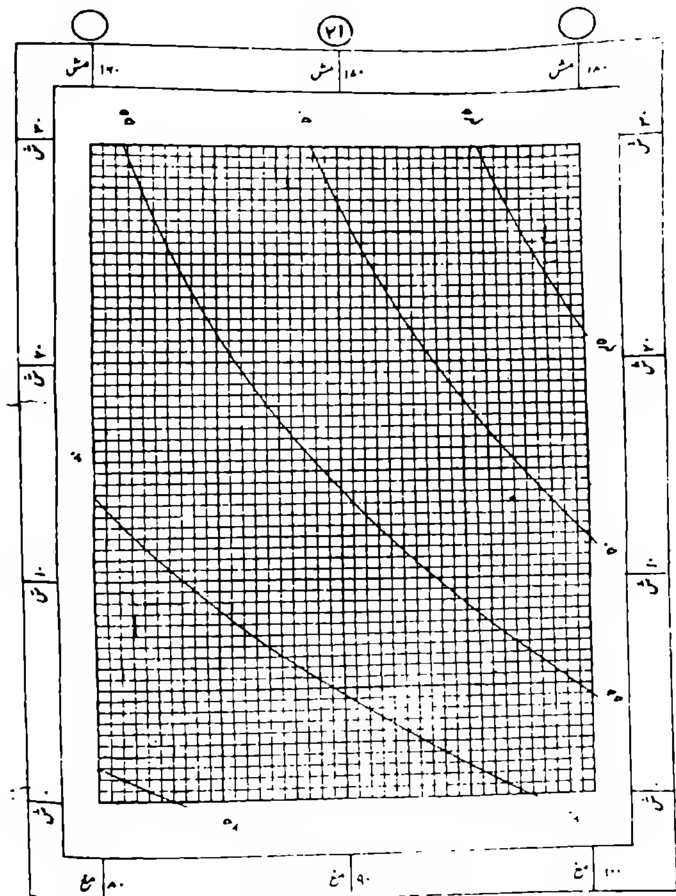
مش ٨٠
مش ٩٠
مش ١٠٠
١٢٥
١٢٠
١١٥
١١٠
١٠٥
١٠٠
٩٥
٩٠
١٥
١٠
ع ٦٠
ع ٥٠
ع ٤٠
ع ٣٠
ع ٢٠
مغ
مغ ١٠
مغ ٢٠

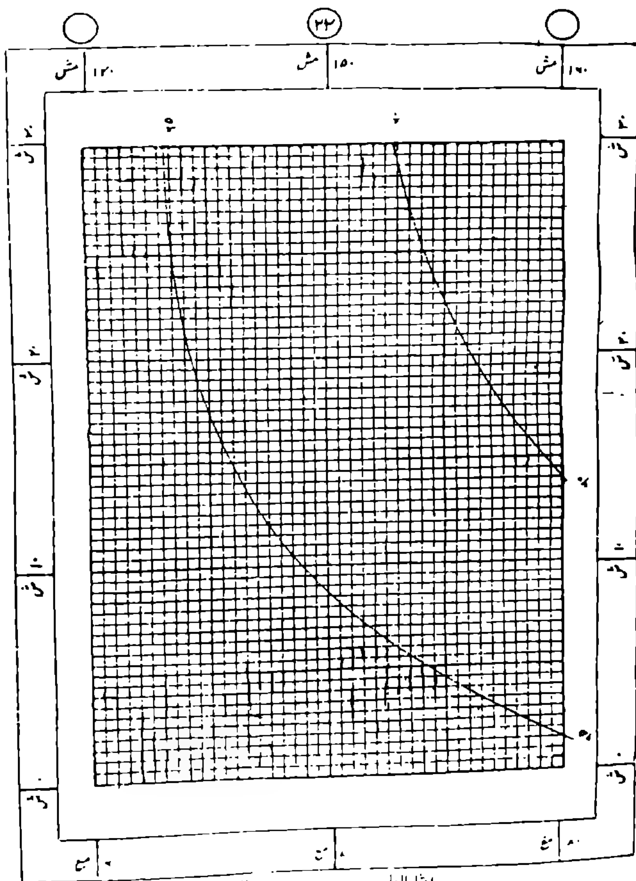

۱۷
۶۰ مش
۷۰ مش
۸۰ مش
۹۵
۱۱۰

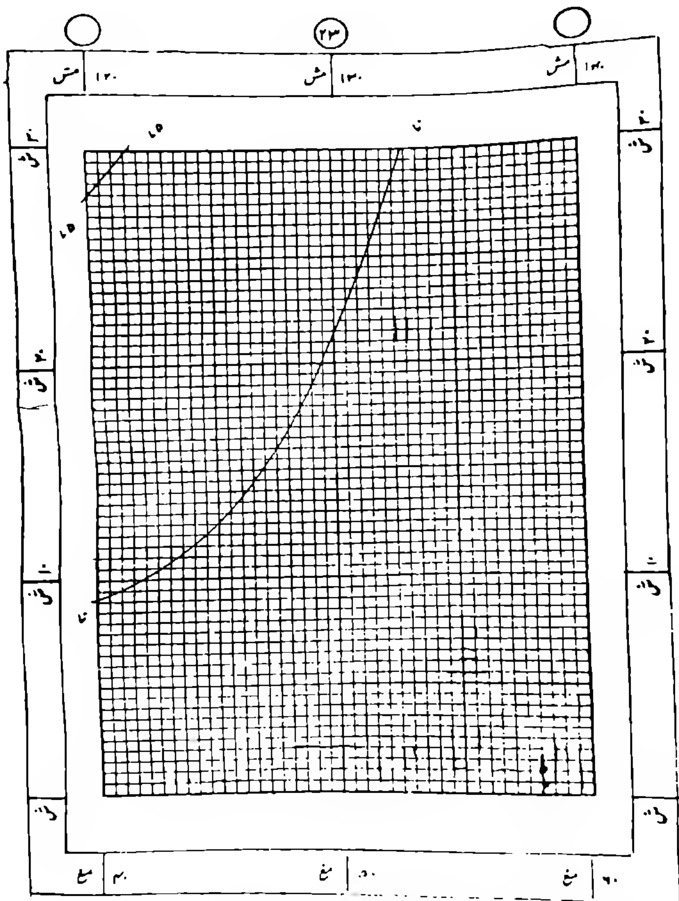

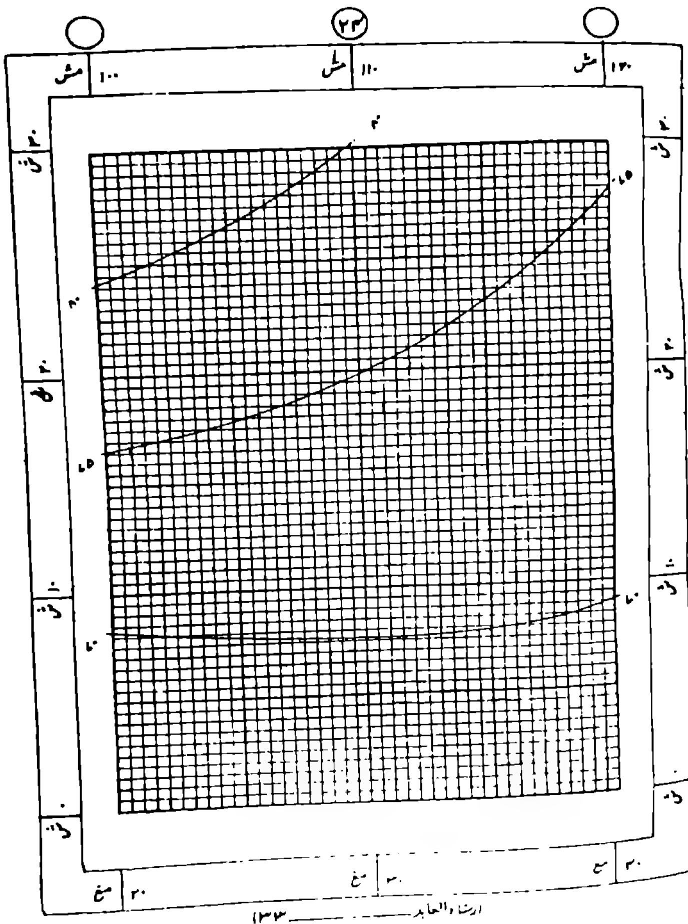

۱۹
۱۶۰
۱۵۰
۱۴۰
۱۲۰
۱۳۰
۱۴۰

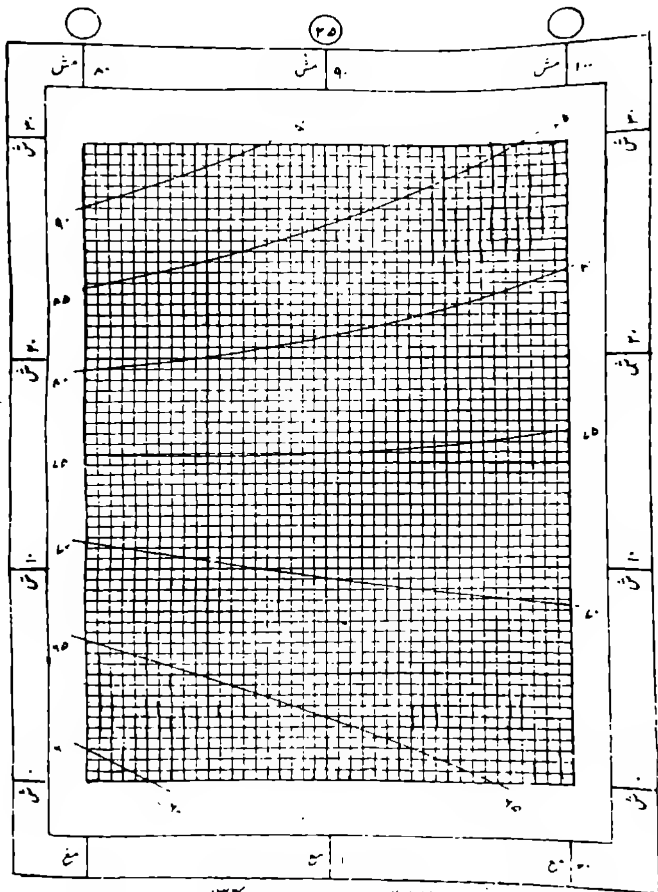

٢١
١٢٠ مش
١٤٠ مش
١٨٠ مش
٨٠ مع
٩٠ مغ
١٠٠ مغ

۲۲
مش ۱۲۰
مش ۱۵۰
مش ۱۶۰
مغ ۸۰
ت ۸
مج ۷

۲۳
۱۲۰ مش
۱۳۰ مش
۱۴۰ مش
۶۰ مغ
۵۰ مغ
۴۰ سع
۴۵
۱۵
۲۰
۱۵
۰

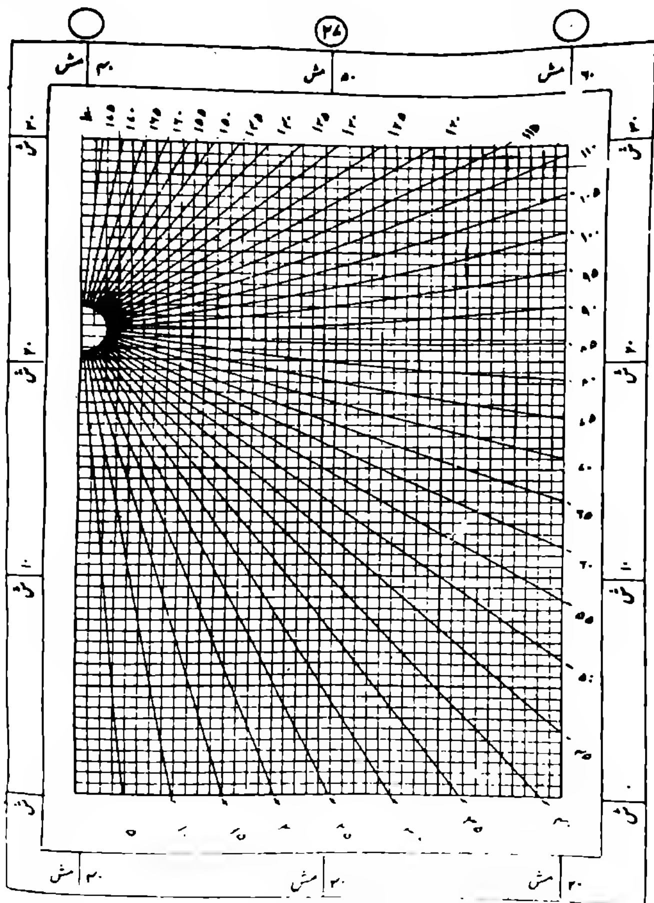

۲۳
مش ۱۰۰
مش ۱۱۰
مش ۱۲۰
۳۰ مغ
۳۰ مغ
۳۰ مع
ارشاد العابد ۱۳۳۲

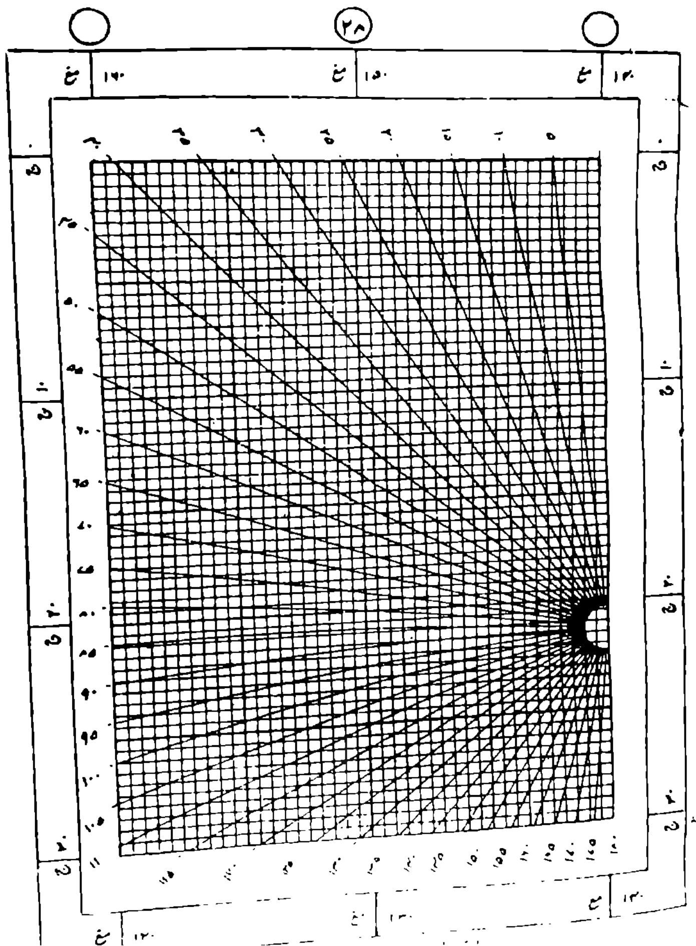

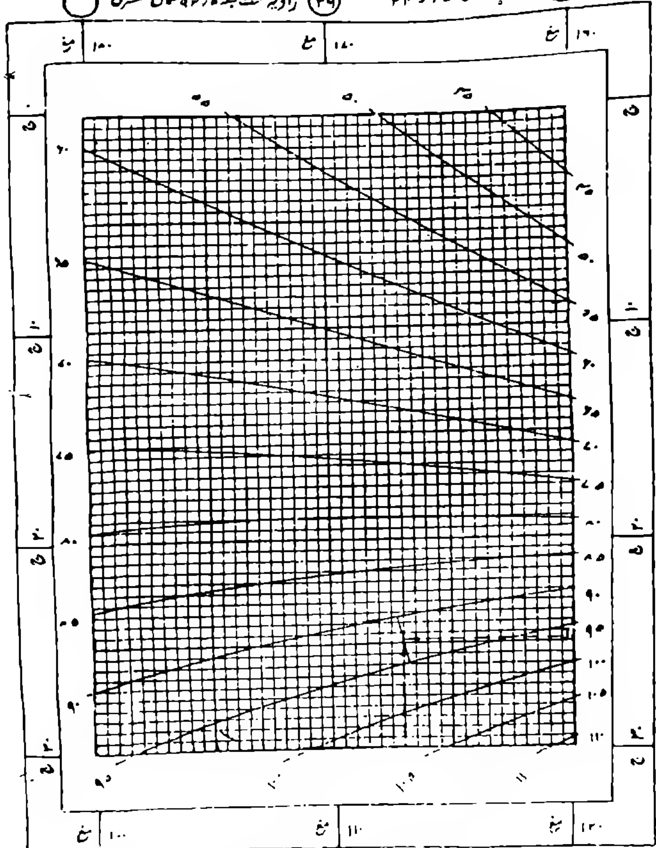
کراچی مش ۶۰°، مش ۵°، ر ر (۲٦) زاویہ سمت قبلہ ۵°، ر ۹۲ شمالی مغرب

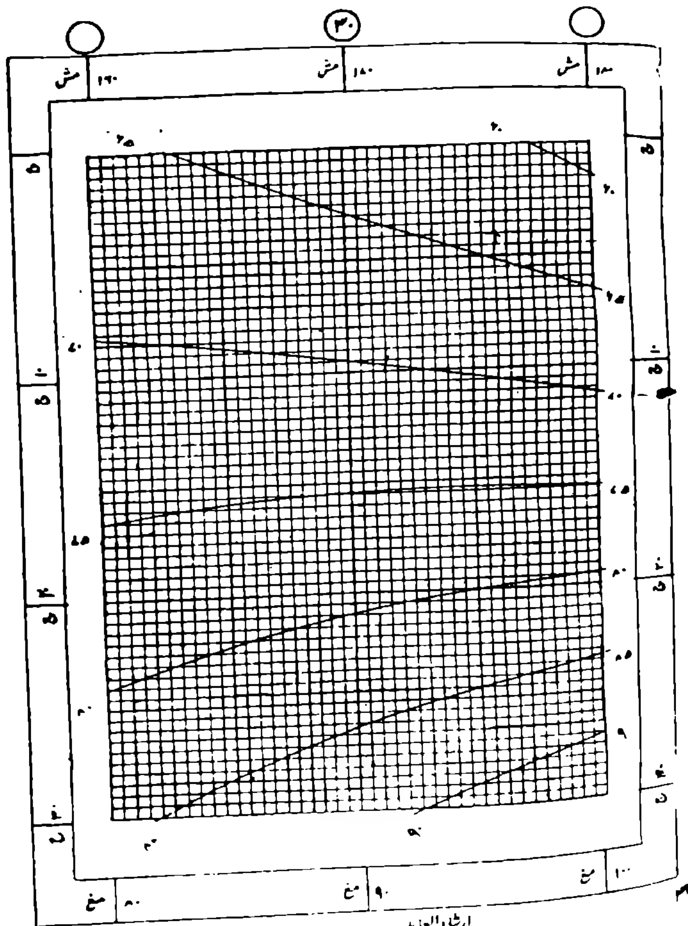
۸۰ مش | ۷۰ مش | ٦۰ مش

مش | ۱۰۰ مش | ۲۰۰ مش

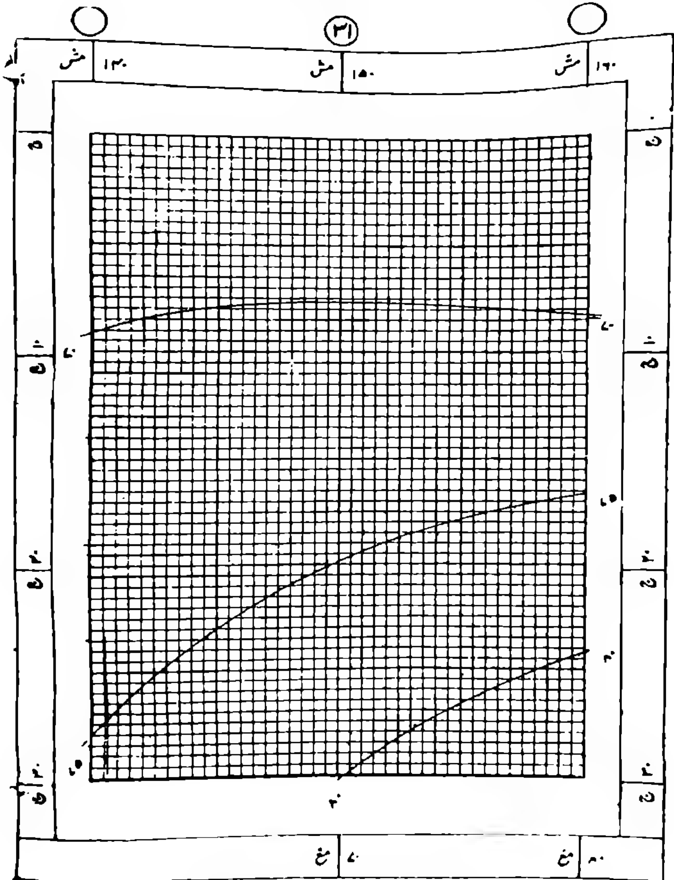

۲۸
مش
مش
مش
مش
مش
مش

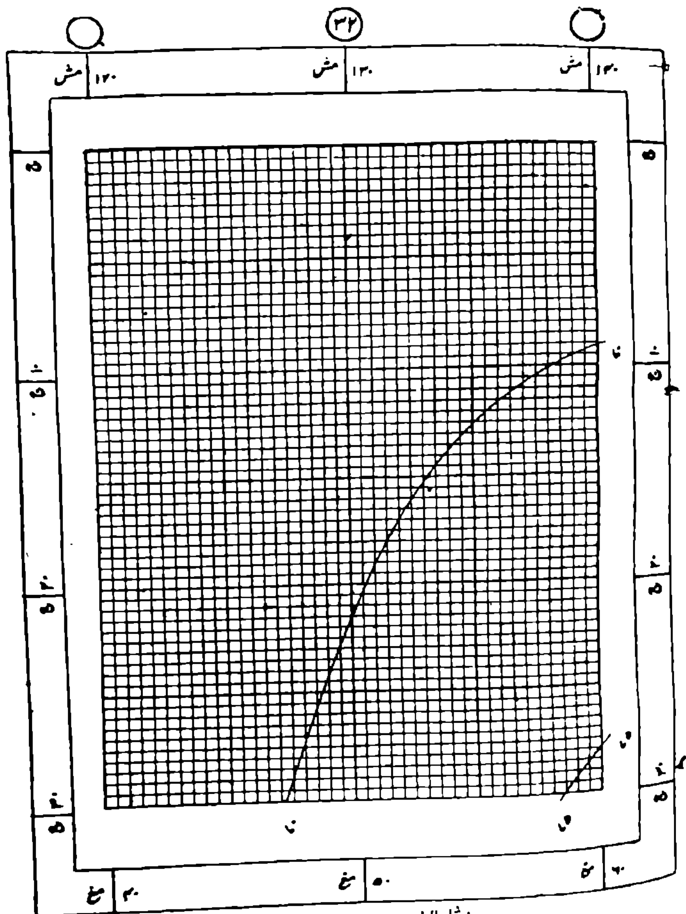

٢٨

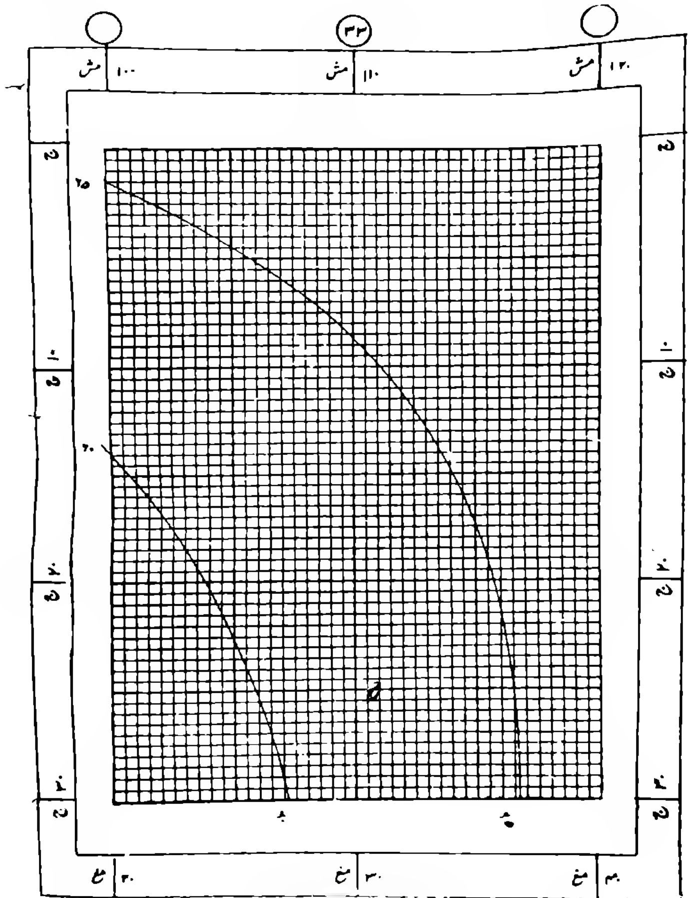

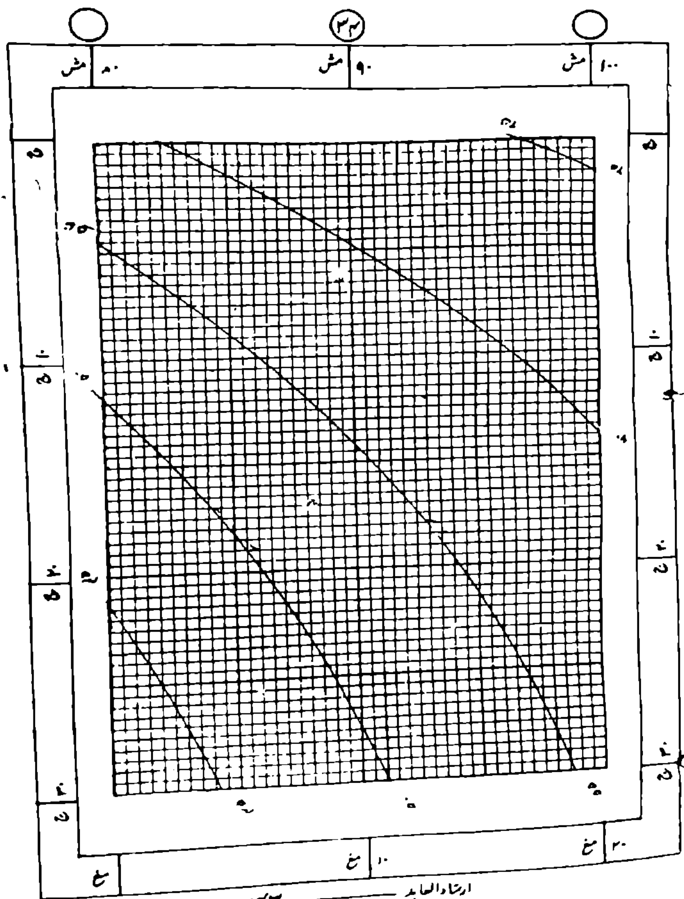

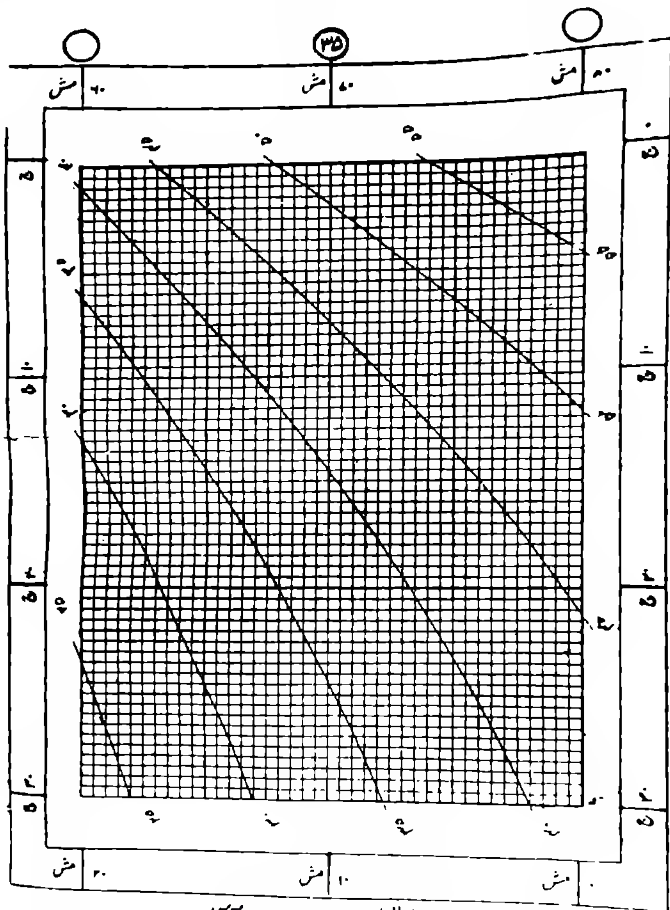
۳۰
۱۶۰ مش
۱۸۰ مش
۱۸۰ مش
۸۰ مغ
۹۰ مغ
۱۰۰ مغ

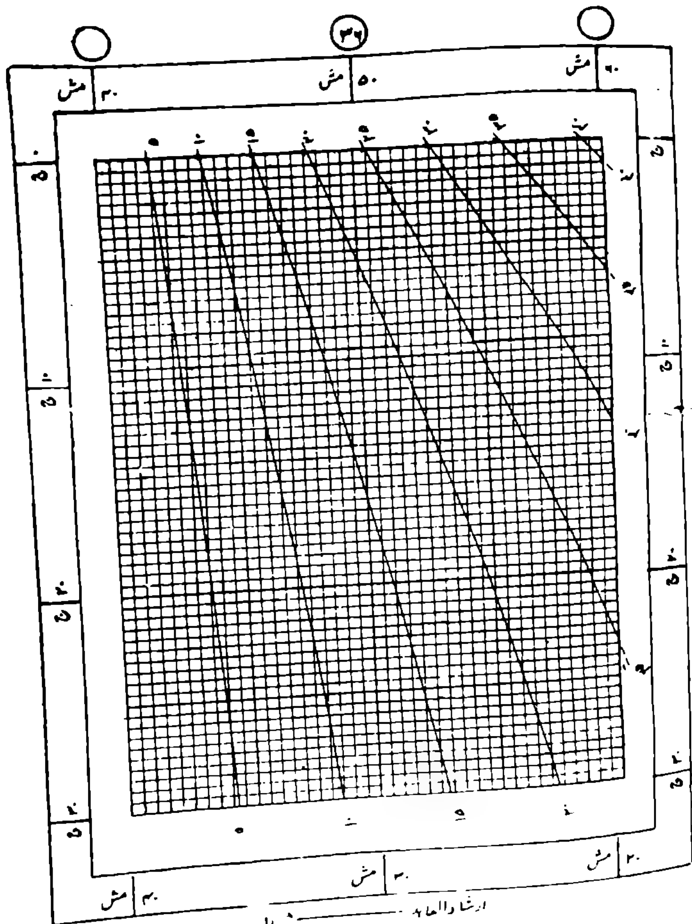

۳۱
مش ۱۳۰
مش ۱۵۰
مش ۱۶۰
۷۰
۶۵
۶۰
۳۰
مغ ۷۰
مغ ۸۰

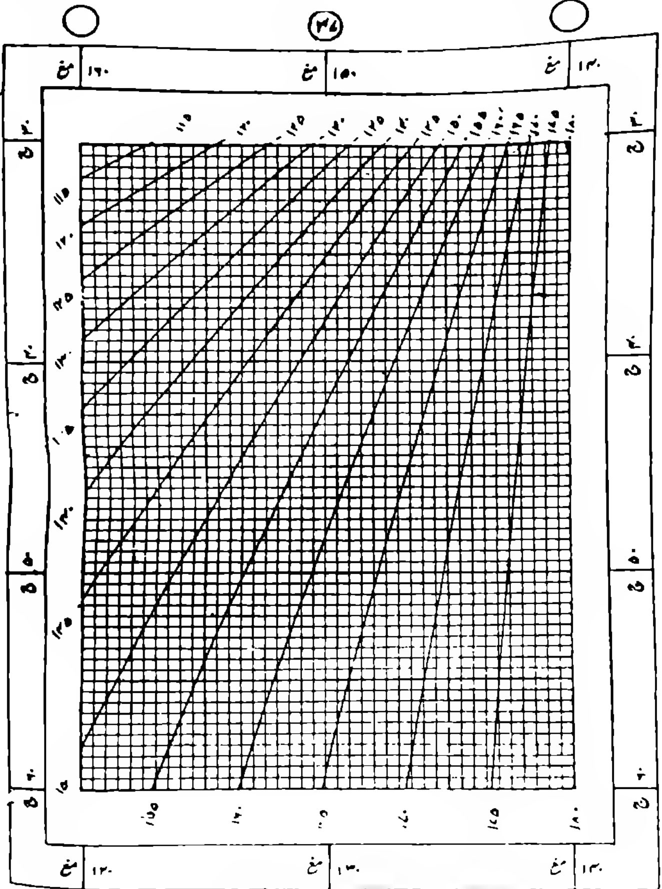

۳۲
مش ۱۲۰
مش ۱۳۰
مش ۱۴۰
مغ ۵۰

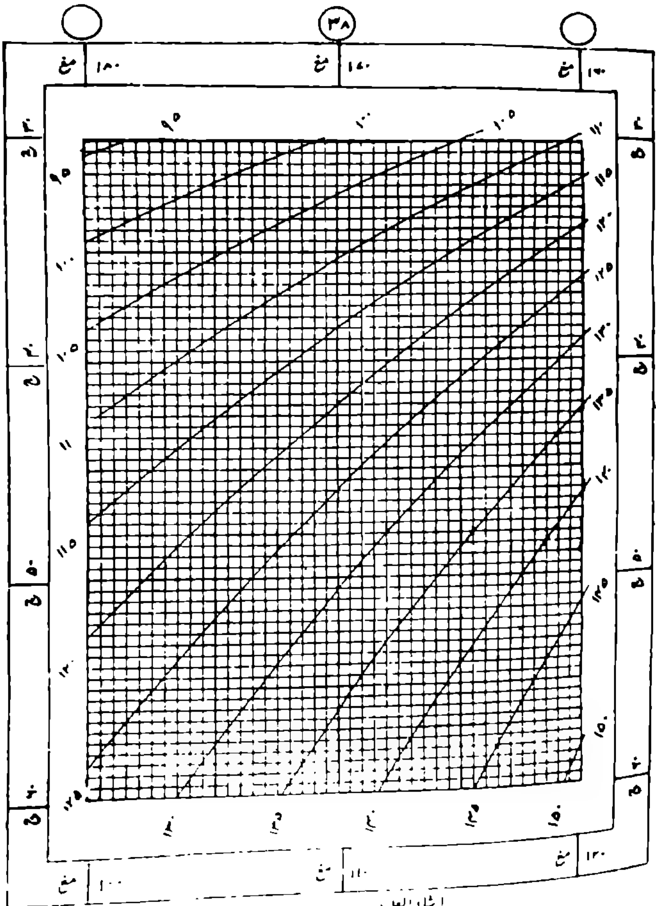

۳۳
مش ۱۰۰
مش ۱۱۰
مش ۱۲۰
۲۵
۲۰
ط
مع ۳۰
مغ ۳۰
مغ ۴۰

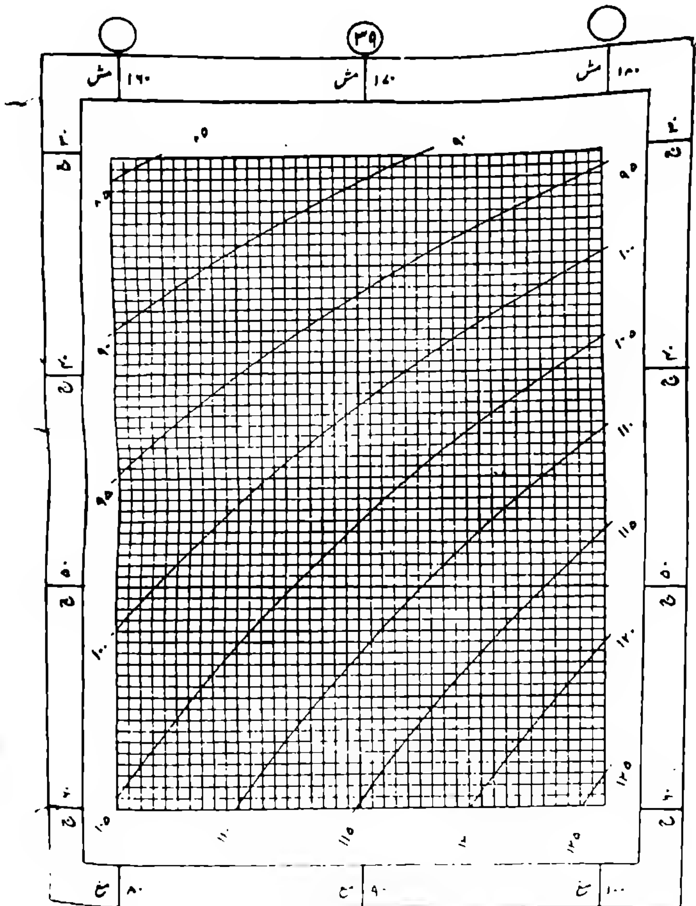

۳۲
۸۰ مش
۹۰ مش
۱۰۰ مش
۱۰ مغ
۲۰ مغ
ارشاد العابد ۱۴۳

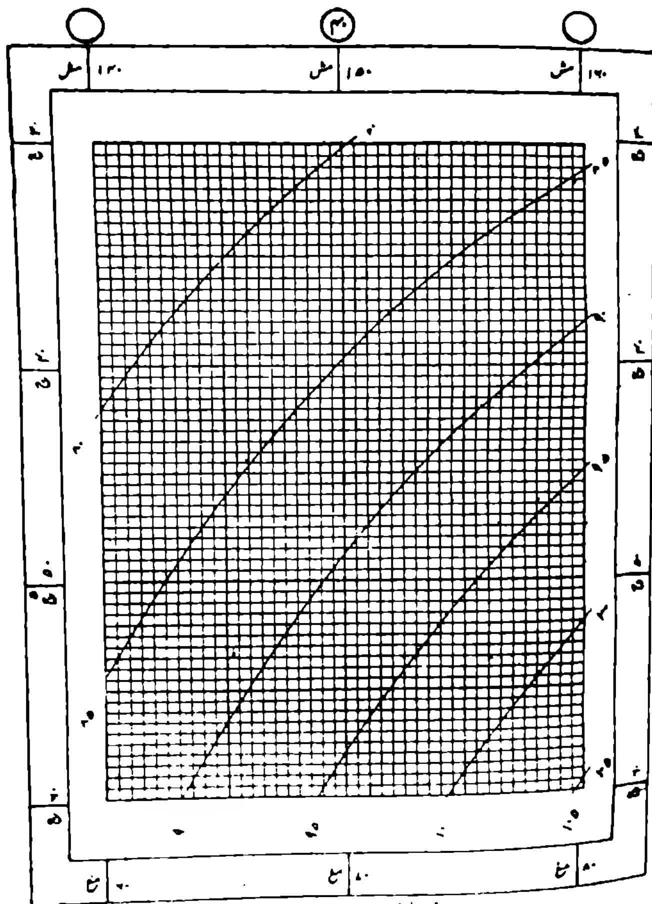

۳۵
مش ۶۰
مش ۵۰
مش ۴۰
مش ۳۰
مش ۱۰
مش ۰

٣٦
٦٠ مش
٥٠ مش
٣٠ مش
٢٠ مش
٣٠ مش
٣٠ مش
ارشاد العابد

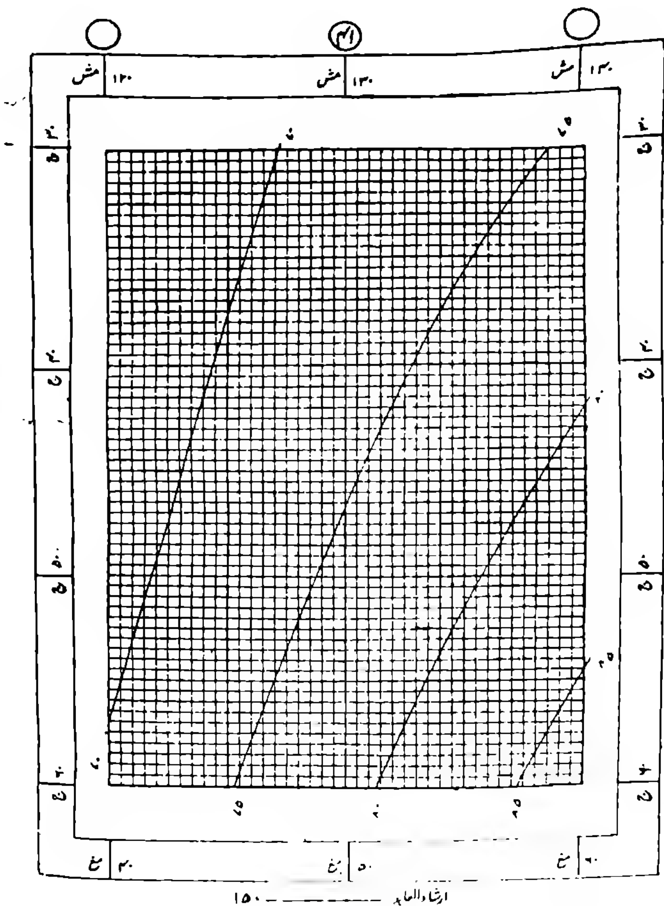

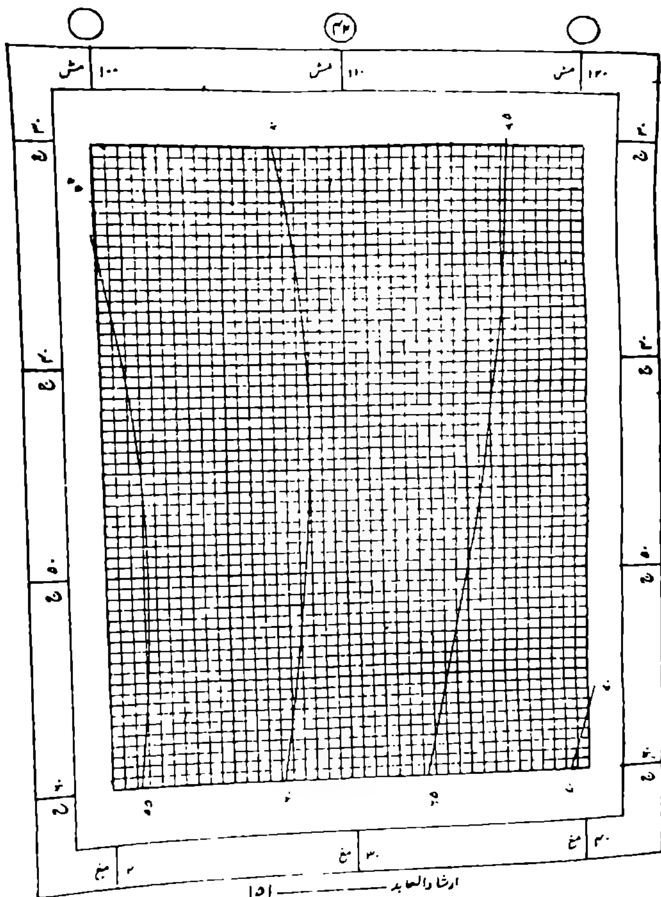

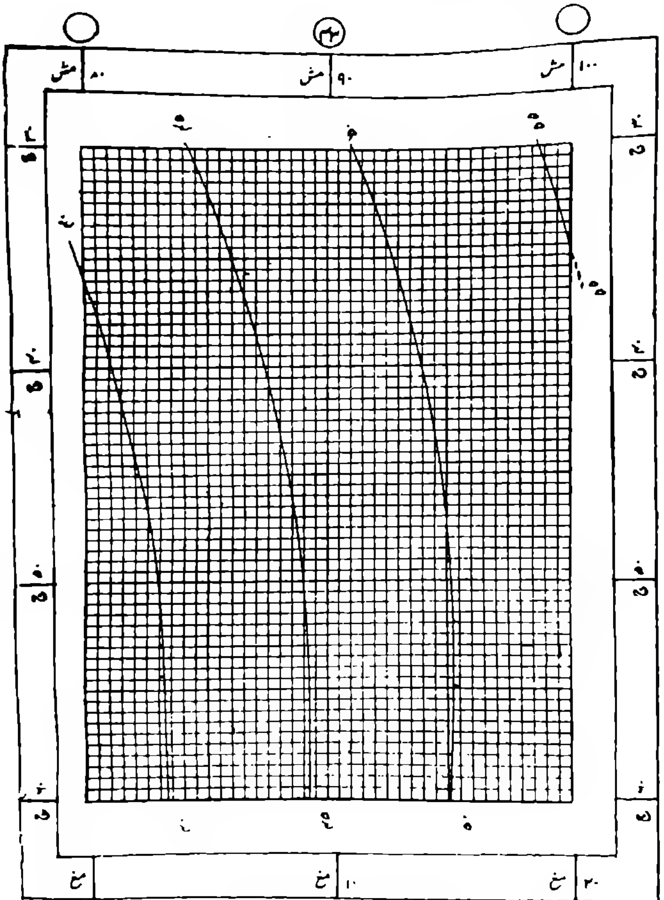

۳۹
مش ۱۶۰
مش ۱۷۰
مش ۱۸۰
۸۵
۹۰
۹۵
۱۰۰
۱۰۵
۱۱۰
۱۱۵
۱۲۰
۱۲۵
مخ ۸۰
مخ ۹۰
مخ ۱۰۰

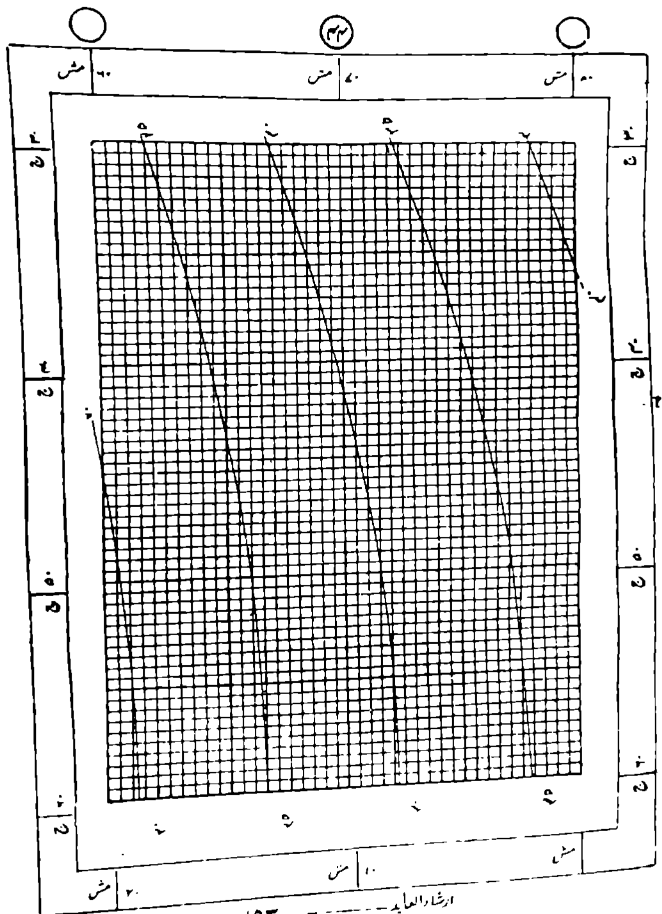

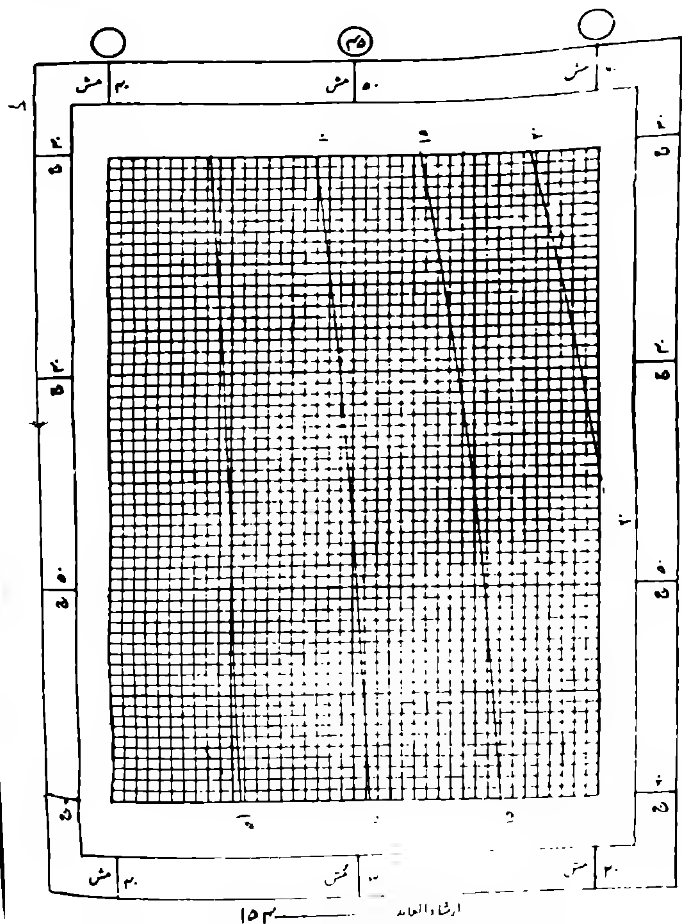
إرشاد العابد —— ١٣٩

۱۲۰
مش
۱۳۰
مش
۱۳۰
مش
۳۰
۵۰
۶۰
مغ
ارشاد العابد ـــــــ ۱۵۰

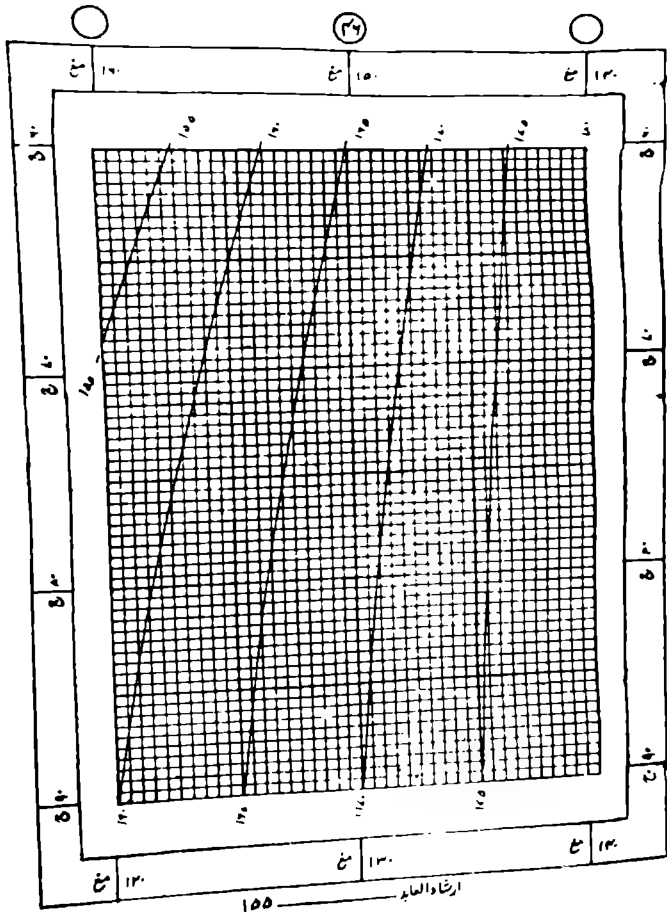

(۴۲)
مش
۱۰۰
مش
۱۱۰
مش
۱۲۰
مغ
۲
مغ
۳۰
مغ
۳۰
ارشاد العابد
۱۵۱

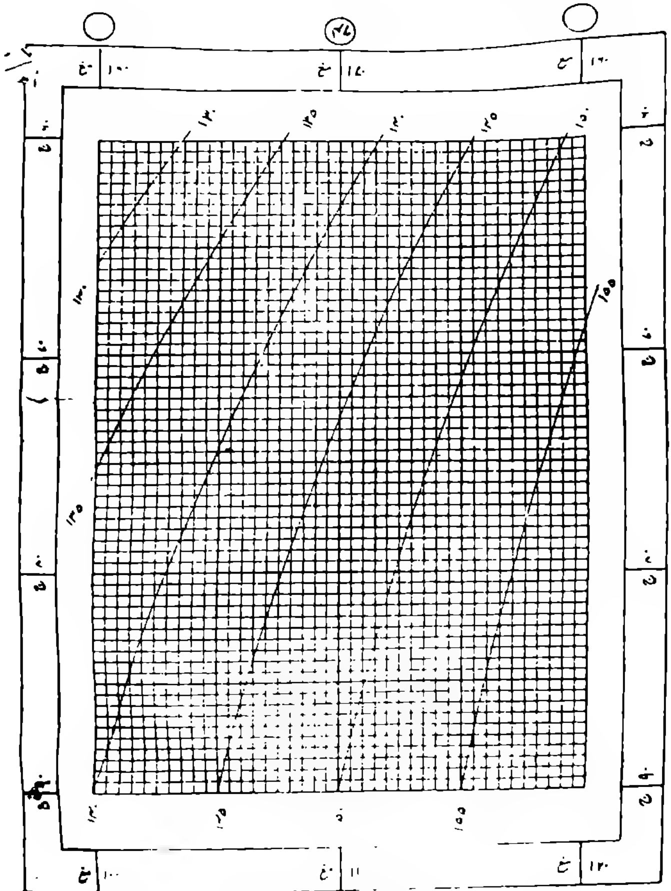

۳
مش ۸۰
مش ۹۰
مش ۱۰۰
مخ
مخ ۱۰
مخ ۲۰

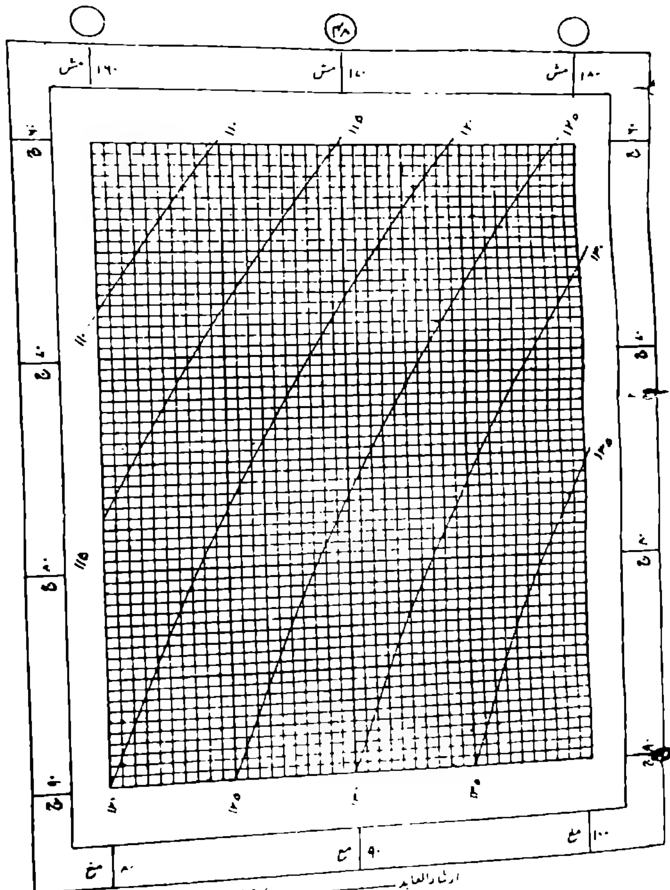

٦٠ مش
٧٠ مش
٨٠ مش
١٠ مش
٢٠ مش
مش

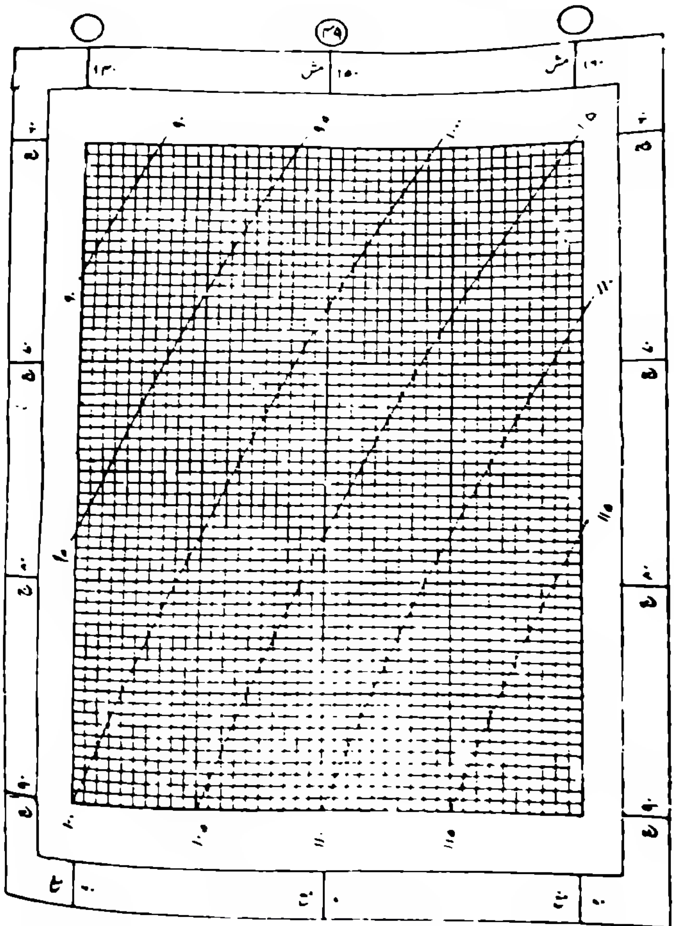

ارشاد العابد ———— ۱۵۳

۳۶
مخ ۱۹۰
مخ ۱۵۰
مخ ۱۴۰
مخ ۱۲۰
مخ ۱۳۰
مخ ۱۴۰
ارشادالعابد
۱۵۵

۱۶۰ مش
۱۷۰ مش
۱۸۰ مش
۱۱۰
۱۱۵
۱۲۰
۱۲۵
۱۳۰
۱۳۵
۸۰ مخ
۹۰ مع
۱۰۰ مع
ارشاد العابد
۱۵۷

٣٩
١٣٠
١٥٠
مش
١٩٠
مش
٩٠
١١٠
١١٥
١٠٠
١٠٥

۵۰

مش ۱۲۰ | مش ۱۳۰ | مش ۱۴۰

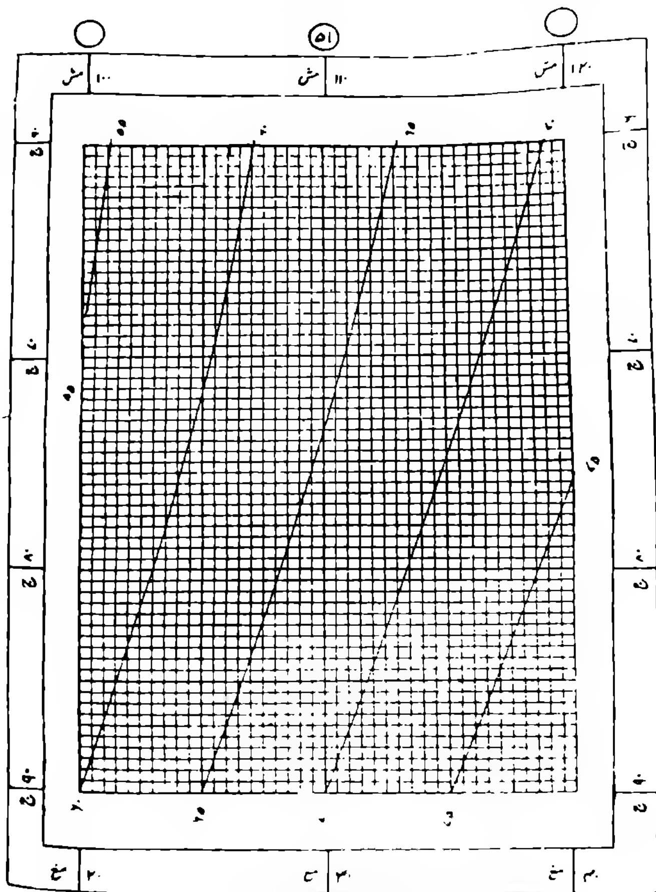
۴۵ ۶۰ ۷۵ ۹۰ ۹۵ ۶۵

۲۰ ۳۵ ۵۰ ۶۵

مغ ۳۰ | مغ ۴۰ | مع ۹۰

ارشاد عابد

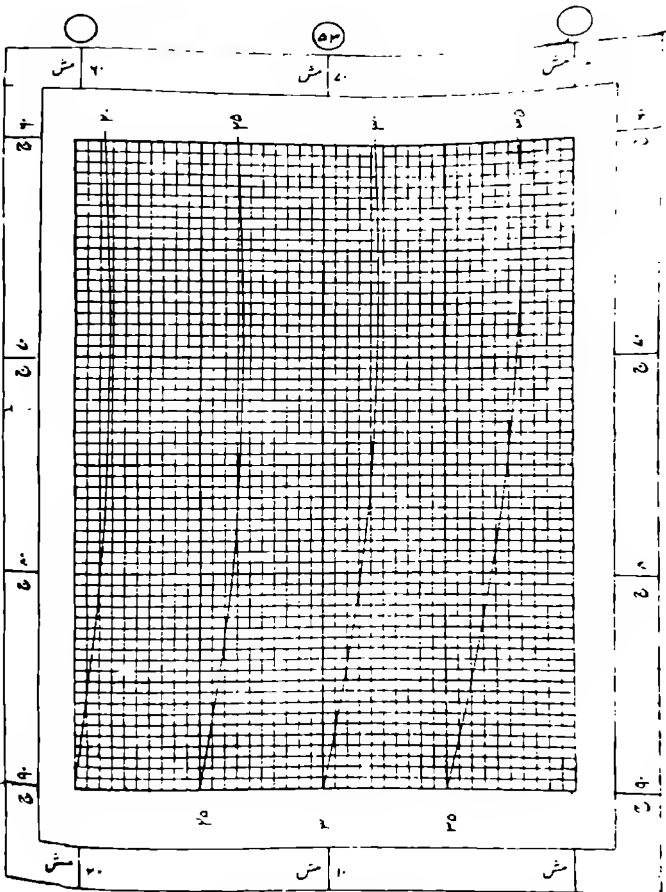

۱۵۹

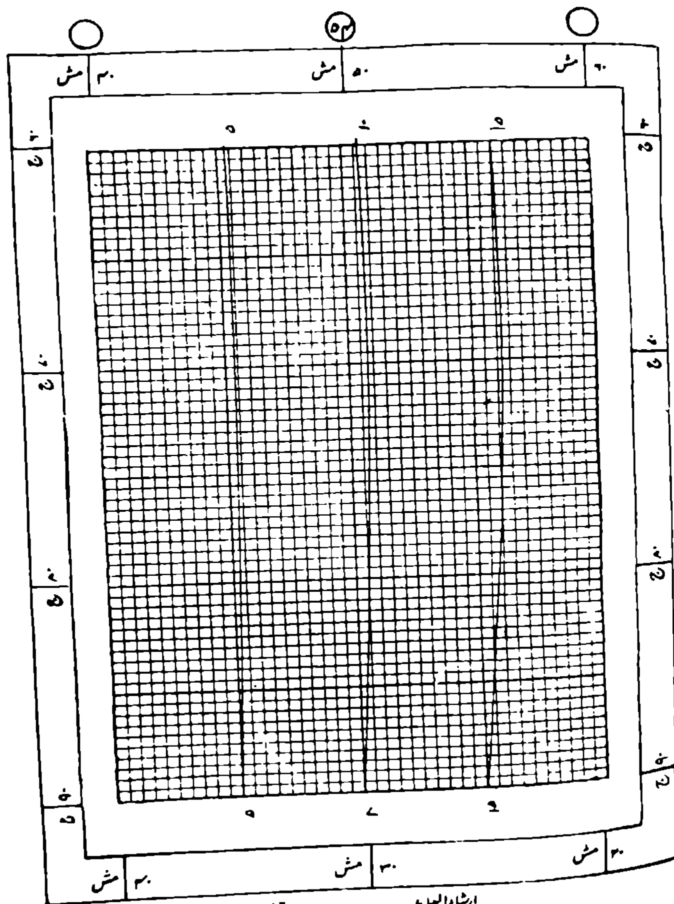

۵۱
مش ۱۰۰
مش ۱۱۰
مش ۱۲۰
مغ ۲۰
س ۳۰
مغ ۴۰

(٥٢)

مش ٨٠ | مش ٩٠ | مش ١٠٠

مغ | ١٠ مغ | مع ٣٠

د کمپیوټري پروګرام مطابق د لمونځونو وختونه او د قبلې سمت

پروفیسر ډاکټر کمال ابدال کمپیوټري پروګرام له امریکې نه په ټیپ ریکارډ سره رالېږلې دې. د هغې په واسطه د دنیا د هرځائ د لمونځونو او له سیوری نه د قبلې سمت معلومولو لپاره د وختونو مستقله نقشه په یو څو دقیقو کښې تیاریږي

دا پروګرام د آینده استعمال لپاره د پاکستان په لویو لویو کمپیوټرونو کښې د محفوظ پاتې کېدلو لپاره پیشنهادونه شوي دي. چه فی الحال په لاندې ډول دي

(۱) پاکستان کمپیوټر بیورو اسلام آباد (۲) قائداعظم یونیورسټی اسلام آباد
(۳) واپډا هاؤس لاهور (۴) نیشنل بینک آف پاکستان کراچی

Prayer Schedule Computation

```
C     PROGRAM TO COMPUTE ISLAMIC PRAYER SCHEDULES AND QIBLA CHARTS
C
C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C
C
C                          WRITTEN BY
C
C                      S.  KAMAL ABDALI
C              MATHEMATICAL SCIENCES DEPARTMENT
C              RENSSELAER POLYTECHNIC INSTITUTE
C                TROY,  NEW YORK 12181,  USA
C
C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C
C
C  INPUT DATA SHOULD BE PROVIDED ON LOGICAL UNIT 5.
C    THE PROGRAM STOPS UPON ENCOUNTERING THE END-OF-FILE ON UNIT 5.
C    FOR EACH SCHEDULE DESIRED, THE INPUT SHOULD INCLUDE THREE CARDS
C    WITH THE FOLLOWING DATA LAYOUT:
C
C    CARD 1:
C      COL.  1 - 20: NAME OF PLACE. IT IS REPRODUCED ON THE SCHEDULE.
C
C    CARD 2:
C      COL.  1 -  4: DEGREES IN LATITUDE OF PLACE.
C      COL.  5 -  8: MINUTES IN LATITUDE OF PLACE.
C      COL.  9 - 12: DEGREES IN LONGITUDE OF PLACE.
C      COL. 13 - 16: MINUTES IN LONGITUDE OF PLACE.
C      COL. 17 - 20: DEGREES IN LONGITUDE OF STANDARD TIME.
C      COL. 21 - 24: MINUTES IN LONGITUDE OF STANDARD TIME.
C
C      (N O T E : IF A LATITUDE OR LONGITUDE IS NEGATIVE, ONLY ITS
C                 DEGREES PART SHOULD BE PRECEDED BY A MINUS SIGN.)
C
C    CARD 3:
C      COL.  1 -  4: YEAR A.D.  (OR, 0 FOR "PERPETUAL" SCHEDULE).
C      COL.  5 -  8: 1, IF DAYLIGHT SAVING TIME ADJUSTMENT REQUIRED,
C                    0, OTHERWISE.
C      (N O T E : THIS ADJUSTMENT IS DONE BY ADDING ONE HOUR TO ALL
C                 TIMES FROM THE LAST SUNDAY IN APRIL TO THE LAST
C                 SUNDAY IN OCTOBER. FOR PERPETUAL SCHEDULES, ALL
C                 TIMES IN THE PERIOD FROM APRIL TO OCTOBER,
C                 INCLUSIVE, ARE ADVANCED BY ONE HOUR.)
C      COL.  9 - 12: 0 OR 1 FOR PRAYER SCHEDULES,
C                    2 FOR QIBLA INDICATOR CHART,
C                    3 FOR BOTH PRAYER SCHEDULE AND QIBLA CHART.
C      COL. 13 - 16: 1 IF 'ASR TIME IS TO BE COMPUTED ACCORDING TO
C                          HANAFI FIQH. (SHADOW RATIO = 2).
```

```
PRAYER SCHEDULE COMPUTATION
                         ) IF *ASR TIME IS TO BE COMPUTED ACCORDING TO
C                              THE OTHER FIQHS. (SHADOW RATIO = 1).
C
C
C       (N O T E : THE DATA ON CARDS 2 AND 3 ARE ALL INTEGER. THEY
C        SHOULD BE RIGHT-JUSTIFIED IN THEIR RESPECTIVE FIELDS.)
C
C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C
C
C  THE PROGRAM OUTPUT IS ON LOGICAL UNIT 6.
C
C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C
C
      INTEGER HOUR,YEAR,BEGDST,FINDST
      REAL LAT,LONG,LSTDH
      DIMENSION TIME)(6),COALT(6)
      LOGICAL*1 RUN(6,10,31)
      DIMENSION NOMNTH(12),TIM(366,6)
      COMMON /MATH/PI
      COMMON /ASTR/OBL,DMANOM,DMLONG,ANOMO,SMLNGO,C1,C2,DELSID,SIDTMO
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTDH
      COMMON /NOTES/ NOTE1
      DIMENSION NAME(7)
      DATA NOMNTH/31,28,31,30,31,30,31,31,30,31,30,31/
      RADIAN(X)=X*PI/180
      DEGREE(IDEG,MINUTE)=ISIGN(MINUTE,IDEG)/60.0+IDEG
    1 READ (5,5,END=500) NAME,LATD,LATM,LONGD,LONGM,LSTD,LSTM,YEAR,
     1  IDST,ISQ,IASR
    5 FORMAT(7A4/G18/4I4)
C   0 FOR YEAR INDICATES THAT A PERPETUAL SCHEDULE IS DESIRED. USE 1982
      NYEAR=YEAR
      IF(YEAR.EQ.0) NYEAR=1982
C   IASR SHADOW RATIO IS 2 FOR HANAFI FIQH, 1 FOR OTHERS
      TASR=1.0
      IF (IASR.NE.0) TASR=2.0
      CALL CONST(NYEAR)
      LAT=RADIAN(DEGREE(LATD,LATM))
      LONG=RADIAN(DEGREE(LONGD,LONGM))
      LSTDH=DEGREE(LSTD,LSTM)/15.0
C   FIND BEGINNING AND ENDING DAYS FOR DAYLIGHT SAVING TIME
      CALL DAYLIT(YEAR,LEAP,IDST,BEGDST,FINDST)
      NOMNTH(2)=28+LEAP
      DIRSC=QIBLA(0)
C   APPROXIMATE TIMES OF FAJR,SHURUQ,ASR,MAGHRIB,ISHA
      TIMEO(1)=6.0
      TIMEO(2)=7.50
      TIMEO(4)=14.5
      TIMEO(5)=16.50
      TIMEO(6)=19.0
C   COALTITUDES OF SUN AT FAJR,SHURUQ,MAGHRIB,ISHA
      COALT(1)=RADIAN(105.0)
      COALT(2)=RADIAN(90.83)
      COALT(5)=COALT(2)
      COALT(6)=COALT(1)
C   GET APPROXIMATE TIMES FOR FIRST DAY OF YEAR.
C   LATER ON, EACH DAY'S TIMES ARE USED AS APPROXIMATE TIMES FOR NEXT DAY
      CALL NOON(1,T,COALTN)
      COALT(4)=ATAN(TASR+TAN(COALTN))
      DO 6 J=1,6
      IF (J.EQ.3) GO TO 6
      T=TIME(1,COALT(J),TIMEO(J))
      TIMEO(J)=T
C   IF TIME INDETERMINABLE, APPROX. TIMEO(J)=1,2,21,22,23 FOR J=1,2,4,5,6
      IF (T.GE.24.0) TIMEO(J)=(J-1)/4*17+J
    6 CONTINUE
C   COMPUTE TIMES FOR THE WHOLE YEAR
      NDAYS=365+LEAP
C   SCHEDULE SEEING. SKIP IF ONLY QIBLA INDICATOR CHART DESIRED
      IF (ISQ.EQ.3) GO TO 120
      DO 100 N=1,NDAYS
```

Prayer Schedule Computation

```
C   FOR PERPETUAL CALENDAR, FEBRUARY 29 AND MARCH 1 HAVE SAME TIMES
      N=I
      IF (I.GT.60 .AND. YEAR .EQ.0) N=I-1
      CALL NOON(N,TIM(I,3),COALTN)
      COALT(4)=ATAN(TASE+TAN(COALTN))
      DO 10 J=1,6
      IF (J.EQ.3) GO TO 10
      T=TIME(N,COALT(J),TIMEO(J))
      TIM(I,J)=T
      TIMEO(J)=T
C   IF TIME INDETERMINABLE, APPROX. TIMEO(J)=1,2,21,22,23 FOR J=1,2,4,5,6
      IF (T.GE.24.0) TIMEO(J)=(J-1)/3*17+J
   10 CONTINUE
  100 CONTINUE
C   CORRECT FOR DAYLIGHT SAVING TIME
      IF (FINDST.EQ.0) GO TO 120
      DO 110 I=BEGDST,FINDST
      DO 110 J=1,6
  110 TIM(I,J)=TIM(I,J)+1.0
C   SCHEDULE COMPUTED. NOW PRINT IT OUT
  120 NDAYS0=1
      DO 300 M=1,4
C   IF ASTERISK PRINTED (IMPOSSIBLE TIME), NOTE1 WILL BE NONZERO
      NOTE1=0
      CALL TITLE(M,NAME,YEAR,IEST,DIREC)
      DO 235 N=1,3
      ND=NDMNTH(3*M-3+N)
      NDAYS1=NDAYS0-1+ND
      DO 220 L=NDAYS0,NDAYS1
      DO 210 J=1,6
C   TIME CONVERSION TO A.M. AND P.M. HOURS AND ROUNDED MINUTES
      T=TIM(L,J)
      HOUR=T
      MINUT=60.0*(T-INT(T))+0.5
      IF (MINUT.LT.60) GO TO 208
      MINUT=0
      HOUR=HOUR+1
  208 IF (HOUR.GT.12) HOUR=HOUR-12
  210 CALL HRMIN(HOUR,MINUT,NUM(1,6*N-6+J,L+1-NDAYS0))
  220 CONTINUE
      NDAYS0=NDAYS1+1
      IF (ND.EQ.31) GO TO 235
      ND1=ND+1
      DO 230 L=ND1,31
      DO 230 J=1,6
C   BLANK OUT TIME ON NON-EXISTENT DATES
  230 CALL HRMIN(-1,0,NUM(1,6*N-6+J,L))
  235 CONTINUE
      WRITE(6,240) (L,((NUM(K,J,L),K=1,6),J=1,6),L,((NUM(K,J,L),
     1 K=1,6),J=7,12),L,((NUM(K,J,L),K=1,6),J=13,18),L=1,31)
  240 FORMAT((3(4X,I2,1X,12A1,1X,24A1)))
      IF (NOTE1.EQ.0) GO TO 300
      WRITE (6,245)
  245 FORMAT(2(1X/),33X,'* TIME NOT COMPUTABLE. ON THIS DATE AT',
     1 ' THIS LOCATION, THE SUN DOES NOT'/36X,'ATTAIN THE ',
     2 'POSITION CONVENTIONALLY USED TO DEFINE THIS PRAYER TIME.')
  300 CONTINUE
C   QIBLA INDICATOR CHART MAKING. SKIP IF ONLY SCHEDULE DESIRED
  320 IF (ISQ.LE.1) GO TO 1
      DO 400 I=1,NDAYS
C   FOR PERPETUAL QIBLA CHART, FEBRUARY 29 AND MARCH 1 HAVE SAME TIMES
      N=I
      IF (I.GT.60 .AND. YEAR .EQ.0) N=I-1
      DO 350 J=1,8
      TIM(I,J)=TSHAD(N,DIREC-PI/4.0*(J-1))
  350 CONTINUE
  400 CONTINUE
    CORRECT FOR DAYLIGHT SAVING TIME
      IF (FINDST.EQ.0) GO TO 408
```

Prayer Schedule Computation

```
      DO 405 I=NEGDST,FINDST
      DO 405 J=1,9
  405 TIM(I,J)=TIM(I,J)+1.0
  408 CONTINUE
C QIBLA CHART COMPUTED. NOW PRINT IT OUT
      NDAYS0=1
      DO 500 M=1,6
      CALL TITLE2(N,NAME,YEAR,ICST,DIREC)
      DO 435 N=1,2
      ND=NDMNTH(2*M-2+N)
      NDAYS1=NDAYS0-1+ND
      DO 420 L=NDAYS0,NDAYS1
      DO 410 J=1,8
      T=TIM(L,J)
      HOUR=T
      MINUT=60.0*(T-INT(T))+0.5
      IF (MINUT.LT.60) GO TO 409
      MINUT=0
      HOUR=HOUR+1
  409 CALL HRMIN(HOUR,MINUT,NUM(1,8*N-8+J,L+1-NDAYS0))
  410 CONTINUE
  420 CONTINUE
      NDAYS0=NDAYS1+1
      IF (ND.EQ.31) GO TO 435
      ND1=ND+1
      DO 430 L=ND1,31
      DO 430 J=1,8
C  BLANK OUT TIME ON NON-EXISTENT DATES
  430 CALL HRMIN(-1,0,NUM(1,8*N-8+J,L))
  435 CONTINUE
      WRITE(6,440)  (L,((NUM(K,J,L),K=1,6),J=1,8),L,((NUM(K,J,L),
     1  K=1,6),J=9,16),L=1,31)
  440 FORMAT((I8,8(1X,6A1),I9,8(1X,6A1)))
  500 CONTINUE
      GO TO 1
  600 WRITE(6,610)
  610 FORMAT('1')
      STOP
      END
C
C
      SUBROUTINE HRMIN(HOUR,MINUT,HM)
C  FORM STRING HH:MM IN HM FROM HOUR AND MIN
C    IF HOUR TOO LARGE (IMPOSSIBLE TIME), MAKE STRING AN ASTERISK
C    AND MAKE NOTE1 NON-ZERO TO MARK THIS SITUATION
C    IF HOUR IS NEGATIVE(NO SUCH DATE), THEN MAKE STRING BLANK
      INTEGER HOUR
      LOGICAL*1 HM(6),DIG(10)/1H0,1H1,1H2,1H3,1H4,1H5,1H6,1H7,1H8,1H9/
      LOGICAL*1 BLANK/1H /,STAR/1H*/,COLON/1H:/
      COMMON /NOTES/ NOTE1
      DO 5 I=1,6
    5 HM(I)=BLANK
      IF (HOUR.LT.0) RETURN
      HM(4)=STAR
      K=HOUR
      IF (K.LE.360) GO TO 7
      NOTE1=1
      RETURN
    7 L=K/100
      IF (L.NE.0) HM(1)=DIG(L+1)
      M=MOD(K,100)
      IF(L.NE.0 .OR. K/10.NE.0) HM(2)=DIG(M/10+1)
      HM(3)=DIG(MOD(K,10)+1)
      HM(4)=COLON
      HM(5)=DIG(MINUT/10+1)
      HM(6)=DIG(MOD(MINUT,10)+1)
      RETURN
      END
```

Prayer Schedule Computation

```
      SUBROUTINE NOON(NDAY,TMNOON,COALTN)
C COMPUTE TIME OF NOON IS TMNOON, SUN'S COALTITUDE IN COALTN
C   FOR DAY NO. NDAY OF YEAR
      REAL LAT,LONG,LOCMT,LONGH,LSTDM
      COMMON /MATH/PI
      COMMON /ASTR/OBL,DMANOM,DMLONG,ANOMO,SMLNGO,C1,C2,DELSID,SIDTMO
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTDM
C SMLONG = SUN'S MEAN LONGITUDE, SLONG = SUN'S TRUE LONGITUDE
C LOCMT = LOCAL MEAN TIME OF NOON
      LONGH=LONG*12./PI
      DAYS=NDAY+(12.0+LONGH)/24.
      ANOMLY=ANOMO+DMANOM*DAYS
      SMLNG=SMLNGO+DMLONG*DAYS
      SLONG=SMLNG+C1*SIN(ANOMLY)+C2*SIN(ANOMLY*2)
      RA=ATAN2(COS(OBL)*SIN(SLONG),COS(SLONG))*12./PI
      IF (RA.LT.0.) RA=RA+24.0
      DECL=ARSIN(SIN(OBL)*SIN(SLONG))
      LOCMT=RA-DELSID*DAYS-SIDTMO
      TMNOON=LOCMT+LONGH-LSTDM
      IF (TMNOON.LT.0.) TMNOON=TMNOON+24.0
      IF (TMNOON.GT.24.0) TMNOON=TMNOON-24.0
      COALTN=ABS(LAT-DECL)
      RETURN
      END
C
C
      FUNCTION TIME(NDAY,COALT,TIMEO)
C RETURNS TIME ON DAY NO. NDAY OF YEAR WHEN SUN'S COALTITUDE IS COALT
C IF NO SUCH TIME, THEN RETURNS A LARGE NUMBER.
C   TIMEO IS APPROXIMATE TIME OF PHENOMENON
      REAL LAT,LONG,LOCMT,LONGH,LSTDM
      COMMON /MATH/ PI
      COMMON /ASTR/OBL,DMANOM,DMLONG,ANOMO,SMLNGO,C1,C2,DELSID,SIDTMO
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTDM
C SMLNG = SUN'S MEAN LONGITUDE AT TIMEO,  SLONG =  TRUE LONGITUDE
C RA = SUN'S RIGHT ASCENSION, SINDCL = SIN(SUN'S DECLINATION)
C HA = SUN'S HOUR ANGLE WEST
C LOCMT = LOCAL MEAN TIME OF PHENOMENON
      TIME=1.0E7
      LONGH=LONG*12./PI
      DAYS=NDAY+(TIMEO+LONGH)/24.0
      ANOMLY=ANOMO+DMANOM*DAYS
      SMLNG=SMLNGO+DMLONG*DAYS
      SLONG=SMLNG+C1*SIN(ANOMLY)+C2*SIN(ANOMLY*2)
      RA=ATAN2(COS(OBL)*SIN(SLONG),COS(SLONG))*12.0/PI
      IF (RA.LT.0.) RA=RA+24.0
      SINDCL=SIN(OBL)*SIN(SLONG)
      COSHA=(COS(COALT)-SINDCL*SIN(LAT))/(SQRT(1.0-SINDCL**2)*COS(LAT))
C IF COS(HA)>1, THEN TIME CANNOT BE EVALUATED
      IF (ABS(COSHA).GT.1.0) RETURN
      HA=ARCOS(COSHA)*12.0/PI
      IF (TIMEO.LT.12.0) HA=24.0-HA
      LOCMT=HA+RA-DELSID*DAYS-SIDTMO
      TIME=LOCMT+LONGH-LSTDM
      IF (TIME.LT.0.) TIME=TIME+24.0
      IF (TIME.GT.24.0) TIME=TIME-24.0
      RETURN
      END
C
C
      SUBROUTINE TITLE(N,NAME,YEAR,IDST,DIRQC)
C PRINT TITLE FOR SCHEDULE, BIMONTHLY SECTION NO. N
C IDST = 1 IF DAYLIGHT SAVING ADJUSTMENT DONE, 0 OTHERWISE
C DIRQC = DIRECTION OF QIBLA, EASTWARD FROM NORTH IS POSITIVE
      INTEGER YEAR,[illegible],UOSLAT,UONCIT,OIBD,UIDM
      REAL LAT,LONG
      LOGICAL*1 LATSN(6),LONGSN(5),QIBM(6)
      DIMENSION NAME(1[illegible]
```

Prayer Schedule Computation

```
      COMMON /MATH/ PI
      COMMON/PCUN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTCH
      DATA DIR/1HE,1HW,1HN,1HS/
      DEGREE(X) =X*180.0/PI
      CALL HRMIN(IABS(LATD),LATM,LATDM)
      SGNLAT=DIR(3)
      IF (LAT.LT.0.) SGNLAT=DIR(4)
      CALL HRMIN(IABS(LONGD),LONGM,LONGDM)
      SGNLNG=DIR(2)
      IF (LONG.LT.0.) SGNLNG=DIR(1)
      ABSQID=ABS(DIRSC*180.0/PI)
      QIBD=ABSQID
      QIBM=60.0*(ABSQID-INT(ABSQID))+0.5
      IF (QIBM.LT.60) GO TO 35
      QIBM=0
      QIBD=QIBD+1
   35 CALL HRMIN(QIBD,QIBM,QIBDM)
      SGNCIB=DIR(1)
      IF (DIRSC.LT.0.) SGNCIB=DIR(2)
      IF(YEAR.EQ.0) GO TO 40
      WRITE(6,37) YEAR,NAME
   37 FORMAT(1H1/2(1X/),41X,I4,' A.D.  PRAYER  SCHEDULE  FOR  ',7A4)
      GO TO 45
   40 WRITE(6,42) NAME
   42 FORMAT(1H1/2(1X/),31X,'PERPETUAL  PRAYER  SCHEDULE  FOR  ',7A4)
   45 WRITE(6,48) LATDM,SGNLAT,LONGDM,SGNLNG,QIBDM,SGNQIB
   48 FORMAT(1X/)1X,'LATITUDE =',6A1,1X,A1,6X,'LONGITUDE =',
     1    1X,6A1,1X,A1,6X,'QIBLA =',6A1,1X,A1,' (FROM N)')
      GO TO (1,2,3,4),M
    1 WRITE(6,21)
   21 FORMAT(2(1X/),17X,'J A N U A R Y',30X,'F E B R U A R Y',
     1    32X,'M A R C H')
      GO TO 100
    2 IF(YEAR.EQ.0 .AND. TEST.NE.0) WRITE(6,51)
   51 FORMAT(2(1X/),40X,'(IN APRIL, ADD ONE HOUR TO ALL TIMES',
     1    ' AFTER LAST SATURDAY)')
      WRITE(6,22)
   22 FORMAT(2(1X/),19X,'A P R I L',37X,'M A Y'
     1    ,30X,'J U N E')
      GO TO 100
    3 WRITE(6,23)
   23 FORMAT(2(1X/),20X,'J U L Y',35X,'A U G U S T',
     1    30X,'S E P T E M B E R')
      GO TO 100
    4 IF (YEAR.EQ.0 .AND. TEST.NE.0) WRITE(6,52)
   52 FORMAT(2(1X/),35X,'(IN OCTOBER, SUBTRACT ONE HOUR FROM ALL',
     1    ' TIMES AFTER LAST SATURDAY)')
      WRITE(6,24)
   24 FORMAT(2(1X/),17X,'O C T O B E R',34X,'N O V E M B E R
     1    29X,'D E C E M B E R')
  100 WRITE(6,120)
  120 FORMAT(1X/4X,40(1H-),4X,40(1H-),4X,40(1H-)/4X,
     1    3(5X,'FAJR SHURUQ ZUHR  ASR MAGHRIB ISHA',4X)/
     2    3('DATE DAWN SUNRISE NOON AFNOON SUNSET NIGHT',4X)/
     3    4X,40(1H-),4X,40(1H-),4X,40(1H-))
      RETURN
      END
C
C
      SUBROUTINE CONST(NYEAR)
C     SUBROUTINE CONSTANTS FOR JAN 0 OF GIVEN YEAR
C COMPUTES ASTRO CONSTANTS FOR JAN 0 OF GIVEN YEAR
C COMPUTES ASTRO CONSTANTS FROM 12 HR, JAN 0, 1900 TO 0 HR, JAN 0 OF NYEAR
C
C     NDAYS = TIME FROM 12 HR(NOON), JAN 0, 1900 TO 0 HR, JAN 0 OF NYEAR
C     T = SAME IN JULIAN CENTURIES(UNITS OF 36525 DAYS)
C     OBL = OBLIQUITY OF ECLIPTIC
C     DMANOM,DMLONG,DELSID = DAILY MOTION (CHANGE) IN SUN'S ANOMALY,
C         SUN'S MEAN LONGITUDE, SIDEREAL TIME
C     ANOMJ,SMLONGJ,SIDTMJ = SUN'S MEAN ANOMALY, SUN'S MEAN LONGITUDE,
C         SIDEREAL TIME, ALL AT 0 HR, JAN 0 OF YEAR NYEAR
C
```

Prayer Schedule Computation

```
C  C1,C2 = COEFFICIENTS IN EQUATION OF CENTER
      DOUBLE PRECISION DMOD,DATAN
      DOUBLE PRECISION T,DPI,DDEG,SEC,DRAD,DEGREE,ELONG,DPGLNG,DX
      COMMON /MATH/PI
      COMMON /ASTR/OBL,DRANOM,DELONG,ANOMO,SMLNGO,C1,C2,DELSID,SIDTMO
      DRAD(DEGREE)=DMOD(DEGREE,360.0D0)*DPI/180.0D0
      DDEG(IDEG,MIN,SEC)=IDEG+MIN/60.0D0+SEC/3600.0D0
      DHOUR(IHOUR,MIN,SEC)=DDEG(IHOUR,MIN,SEC)
      DPI=DATAN(1.0D0)*4.0D0
      PI=DPI
      NDAYS=(NYEAR-1900)*365+(NYEAR-1901)/4
      T=(NDAYS-0.5D0)/36525.0D0
      OBL=DRAD(DDEG(23,27,8.26D0)-DDEG(0,0,46.845D0)*T)
      DRANOM=DRAD(DDEG(35999,2,59.10D0)/36525.0D0)
      DELONG=DRAD(DDEG(36000,46,8.13D0)/36525.0D0)
      DX=DRAD(DDEG(279,41,48.04D0)+DDEG(0,0,1.089D0)*T*T)+
     1   DRAD(DDEG(36000,46,8.13D0)*T)
      SMLNGO=DMOD(DX,2.0D0*DPI)
      DX=DRAD(DDEG(358,28,33.0D0)-DDEG(0,0,.54D0)*T*T)+
     1     DRAD(DDEG(35999,2,59.10D0)*T)
      ANOMO=DMOD(DX,2.0D0*DPI)
      DELSID=DHOUR(2400,3,4.542D0)/36525.0D0
      DX=DHOUR(6,39,45.936D0)+DMOD(DHOUR(2400,3,4.542D0)*T,24.0D0)
      SIDTMO=DMOD(DX,24.0D0)
      C1=DRAD(DDEG(1,55,10.0572D0)-DDEG(0,0,17.24D0)*T-
     1        DDEG(0,0,0.052D0)*T*T)
      C2=DRAD(DDEG(0,1,12.339D0)-DDEG(0,0,0.361D0)*T)
      RETURN
      END
C
C
      SUBROUTINE DAYLIT(YEAR,LEAP,IDST,BEGIN,FINISH)
C  FINDS WHETHER YEAR IS LEAP (LEAP = 1 IF YES, 0 IF NO).
C  IF IDST IS NON-ZERO, THEN ALSO
C  COMPUTES DAY NOS. FOR DAYLIGHT SAVINGS TIME START AND END
C  DAY NO. OF LAST SUNDAY OF APRIL (BEGIN) AND
C  DAY NO. OF LAST SATURDAY OF OCTOBER
      INTEGER YEAR,BEGIN,FINISH,APR30,OCT31
      LEAP=0
      M4=MOD(YEAR,400)
      M1=MOD(YEAR,100)
      IF (M4.EQ.0 .OR. M1.NE.0 .AND. MOD(YEAR,4).EQ.0) LEAP=1
      IF (IDST.NE.0) GO TO 5
C  NO ADJUSTMENT FOR DAYLIGHT SAVING TIME (YEAR ZERO FOR PERPETUAL)
      BEGIN=367
      FINISH=0
      RETURN
    5 IF (YEAR.NE.0) GO TO 10
C  DAYLIGHT SAVING TIME IN PERPETUAL CALENDAR. MAY 1 THRU OCT 31
      BEGIN=31+29+31+30+1
      FINISH=BEGIN-1+31+30+31+31+30+31
      RETURN
C  NON-ZERO YEAR. FOR ANNUAL CALENDAR
C  JAN0,APR30,OCT31 = DAY OF WEEK ON THOSE DATES (FRI=0,SAT=1,SUN=2,...)
C  NAPR30,NOCT31 = NO. OF DAY IN YEAR ON THOSE DATES
   10 JAN0=MOD(M4/100*124+1+M1+M1/4-LEAP,7)
      NAPR30=31+29+LEAP+31+30
      NOCT31=365+LEAP-31-30
      APR30=MOD(NAPR30+JAN0,7)
      OCT31=MOD(NOCT31+JAN0,7)
      BEGIN=NAPR30+2-APR30
      IF (BEGIN.GT.NAPR30) BEGIN=BEGIN-7
      FINISH=NOCT31+1-OCT31
      IF(FINISH.GT.NOCT31) FINISH=FINISH-7
      RETURN
      END


      FUNCTION QIBLA(T)
```

Prayer Schedule Computation 8

```
C   RETURNS DIRECTION OF QIBLA IN RADIANS. EASTWARD FROM NORTH IS POS.
      REAL LAT,LONG,LONGO,LATO
C   LONGO,LATO ARE LONG AND LAT OF MECCA IN RADIANS
      COMMON /MATH/PI
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTDM
      DATA LONGO,LATO/-.6937684,.3743731/
      DFLONG=LONG-LONGO
      QIBLA=ATAN2(SIN(DFLONG),COS(LAT)*TAN(LATO)-SIN(LAT)*COS(DFLONG))
      RETURN
      END
C
C
      FUNCTION TSHAD(NDAY,BEARNG)
C   RETURNS TIME WHEN SHADOW HAS GIVEN BEARING CLOCKWISE TO NORTH
C   IF NO SUCH TIME, THEN RETURNS A LARGE NUMBER
      REAL LAT,LONG,LOCMT,LONGM,LSTDM
      COMMON /MATH/ PI
      COMMON /ASTR/OBL,DMANOM,DELONG,ANOMO,SMLNGO,C1,C2,DELSID,SIDTMO
      COMMON /POSN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTDM
      TSHAD=1.0E7
C   FIRST MAKE SUN'S AZIMUTH BETWEEN 0 AND 360 DEGREES, THEN BETWEEN
C   -180 AND +180.  IF AZIMUTH IS POSITIVE, TIME IS A.M., ELSE P.M.
C   APPROXIMATE TIMES ARE 8 AM AND 4 PM.
      AZMTH=AMOD(BEARNG+3.0*PI,2.0*PI)
      TIMEO=8.0
      IF (AZMTH.LT.PI) GO TO 20
      AZMTH=2.*PI-AZMTH
      TIMEO=16.0
   20 LONGH=LONG*12./PI
      DAYS=NDAY+(TIMEO+LONGH)/24.0
      ANOMLY=ANOMO+DMANOM*DAYS
      SMLNG=SMLNGO+DELONG*DAYS
      SLONG=SMLNG+C1*SIN(ANOMLY)+C2*SIN(ANOMLY*2)
      RA=ATAN2(COS(OBL)*SIN(SLONG),COS(SLONG))*12.0/PI
      IF (RA.LT.0.) RA=RA+24.0
      SINDCL=SIN(OBL)*SIN(SLONG)
      DECL=ARSIN(SINDCL)
      THETA1=ATAN2(COS(LAT)*COS(AZMTH),SIN(LAT))
      THETA2=ARCOS(SIN(DECL)*COS(THETA1)/SIN(LAT))
C   GET (POSSIBLY TWO) VALUES OF COALT. SELECT THE LARGER ONE SO
C    THAT WE HAVE COALT <= 90.83 DEGREES (I.E. SUN ABOVE HORIZON)
      COALT1=AMOD(2.0*PI+THETA1+THETA2,2.0*PI)
      COALT2=AMOD(4.0*PI+THETA1-THETA2,2.0*PI)
      IF (AMIN1(COALT1,COALT2).GT.90.83/180.0*PI) RETURN
      COALT=AMAX1(COALT1,COALT2)
      IF (COALT.GT.90.83/180.0*PI) COALT=AMIN1(COALT1,COALT2)
      COSHA=(COS(COALT)-SIN(DECL)*SIN(LAT))/COS(DECL)/COS(LAT)
      IF (ABS(COSHA).GT.1.0) RETURN
      HA=ARCOS(COSHA)*12.0/PI
      IF (TIMEO.LT.12.0) HA=24.0-HA
      LOCMT=HA+RA-DELSID*DAYS-SIDTMO
      TSHAD=LOCMT+LONGH-LSTDM
      IF (TSHAD.LT.0.) TSHAD=TSHAD+24.0
      IF (TSHAD.GT.24.0) TSHAD=TSHAD-24.0
      RETURN
C  50 IF (N.NE.0) RETURN
C     N=1
C     SOL=PI-SOL
C     GO TO 40
      END
C
C
      SUBROUTINE TITLE2(N,NAME,YEAR,IDST,DIREC)
C   TITLES FOR QIBLA INDICATOR CHART
      INTEGER YEAR,DIR(4),SGNLNG,SGNLAT,SGNDIR,QIBD,QIBM
      REAL LAT,LONG
      LOGICAL*1 LATDM(6),LONGDM(6),QIBDM(6)
      DIMENSION NAME(7)
      COMMON /MATH/ PI
```

Prayer Schedule Computation

```
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTDM
      DATA DIR/1HE,1HW,1HN,1HS/
      DEGREE(X)=X*180.0/PI
      CALL HRMIN(IABS(LATD),LATM,LATDM)
      SGNLAT=DIR(3)
      IF (LAT.LT.0.) SGNLAT=DIR(4)
      CALL HRMIN(IABS(LONGD),LONGM,LONGDM)
      SGNLNG=DIR(2)
      IF (LONG.LT.0.) SGNLNG=DIR(1)
      ABSQIB=ABS(DIREC*180.0/PI)
      QIBD=ABSQIB
      QIBM=60.0*(ABSQIB-INT(ABSQIB))+0.5
      IF (QIBM.LT.60) GO TO 35
      QIBM=0
      QIBD=QIBD+1
   35 CALL HRMIN(QIBD,QIBM,QIBDM)
      SGNQIB=DIR(1)
      IF (DIREC.LT.0.) SGNQIB=DIR(2)
      IF(YEAR.EQ.0) GO TO 40
      WRITE(6,37) YEAR,NAME
   37 FORMAT(1H1/  1X/ ,40X,I4,' A.D.  QIBLA  INDICATOR  FOR  ',7A4)
      GO TO 45
   40 WRITE(6,42) NAME
   42 FORMAT(1H1/  1X/ ,40X,'PERPETUAL  QIBLA  INDICATOR  FOR  ',7A4)
   45 WRITE(6,48) LATDM,SGNLAT,LONGDM,SGNLNG,QIBDM,SGNQIB
   48 FORMAT(1X/31X,'LATITUDE =',6A1,1X,A1,6X,'LONGITUDE =',
     1  1X,6A1,1X,A1,6X,'QIBLA =',6A1,1X,A1,' (FROM N)')
      WRITE(6,49)
   49 FORMAT(2(1X/),17X,'TIME WHEN QIBLA IS AT GIVEN ANGLE TO SHADOW',
     1    ' OF VERTICAL OBJECT'//48X,'(*  INDICATES NO SUCH TIME ON ',
     2    'THAT DAY)')
      GO TO (1,2,3,4,5,6),K
    1 WRITE(6,21)
   21 FORMAT(2(1X/),29X,'J A N U A R Y',51X,'F E B R U A R Y')
      GO TO 100
    2 IF(YEAR.EQ.0 .AND. IDST.NE.0) WRITE(6,51)
   51 FORMAT(2(1X/),40X,'(IN APRIL, ADD ONE HOUR TO ALL TIMES',
     1            AFTER LAST SATURDAY)')
      WRITE(6,22)
   22 FORMAT(2(1X/),31X,'M A R C H',56X,'A P R I L')
      GO TO 100
    3 WRITE(6,23)
   23 FORMAT(2(1X/),33X,'M A Y',59X,'J U N E')
      GO TO 100
    4 WRITE(6,24)
   24 FORMAT(2(1X/),32X,'J U L Y',56X,'A U G U S T')
      GO TO 100
    5 IF (YEAR.EQ.0 .AND. IDST.NE.0) WRITE(6,52)
   52 FORMAT(2(1X/),35X,'(IN OCTOBER, SUBTRACT ONE HOUR FROM ALL'
     1     ,' TIMES AFTER LAST SATURDAY)')
      WRITE(6,25)
   25 FORMAT(2(1X/),27X,'S E P T E M B E R',50X,'O C T O B E R')
      GO TO 100
    6 WRITE(6,26)
   26 FORMAT(2(1X/),28X,'N O V E M B E R',50X,'D E C E M B E R')
  100 WRITE(6,120)
  120 FORMAT(1X/6X,59(1H-),6X,59(1H-)/6X,
     1    2(6X,'ANGLE (DEGREES) CLOCKWISE FROM SHADOW TO QIBLA',13X)/
     2    2(6X,'DAY    0      45      90      135      180      225      270
     3    '315    ')/,6X,59(1H-),6X,59(1H-))
      RETURN
      END
```

د رؤیت هلال لپاره د کمپیوتر پروګرام

دا پروګرام هم پروفیسر ډاکټر کمال ابدالی له امریکې نه د ېبې په واسطه رالیږلی دې چه د مشهور مسلمان ماهر فلکیات (ابو ریحان البیرونی) د وضع شویو کلیاتو په رڼایې کښې مرتب شوي دي. د دې په واسطه د دنیا په هر مقام کښې د سپوږمۍ په نظر راتلو د امکاناتو اندازه کیدی شي

مثال په ۲۲ ستمبر سنه ۱۹۷۹ع کال کښې د کراچۍ لپاره لاندینی معلومات برابریدي شي

د سپوږمۍ د مشاهدې تاریخ یعنی ۲۲/ ۹ / ۱۹۷۹ ع.
د مشاهدې د مقام عرض البلد °۲۴٫۹ . طول البلد °۶۷ . معیاری طول °۷۵

د دې اسی امورو په ذریعه چه کوم معلومات تیاریږی له هغې جملې نه بعضې یدې ډول دی

کالم ۶ . سول توائیلائټ د غروب وقت ۶ بجې او ۵۲ دقیقې
کالم ۷ . د سپوږمۍ عمر ۷ ۲۷ ساعته
کالم ۸ . د سپوږمۍ زاویه له شمال نه °۸ ، ۹۶ مغرب طرف ته
کالم ۹ . د سپوږمۍ زاویه د غروب له مقام نه لمر °۶ ۷ جنوب طرف ته
کالم ۱۰ . د سپوږمۍ عمودی زاویه °۹٫۷
کالم ۱۴ . د سپوږمۍ په نظر راتللو امکانات

دا پروګرام هم د آئنده استعمال لپاره د پاکستان په هر لوی مرکزی کمپیوټر کښې د محفوظ کولو تجویز شوي دی

```
Prediction of Crescent's Visibility

C   PROGRAM TO COMPUTE OBSERVATION DATA FOR NEW CRESCENT OBSERVATION
C
C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C
C
C                        WRITTEN BY
C
C                      S. KAMAL ABDALI
C              MATHEMATICAL SCIENCES DEPARTMENT
C              RENSSELAER POLYTECHNIC INSTITUTE
C                TROY,  NEW YORK 12181,  USA
C
C
C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C
C
C   THIS PROGRAM COMPUTES AND PRINTS OUT ALMANAC DATA FOR OBSERVING
C      THE MOON ON ANY EVENING OF PROBABLE NEW CRESCENT VISIBILITY.
C      IT ALSO DETERMINES THE LIKELIHOOD OF THE MOON'S VISIBILITY
C      AS "RIGHT", "SOME", OR "POOR" BASED ON THE ALBIRUNI CRITERION.
C      (SEE ATTACHED WRITE-UP.)
C   THE MOON'S POSITION IS COMPUTED FROM TRIG SERIES VALID FOR
C   THE PERIOD [illegible] APPROXIMATELY
C
C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C C
```

Prediction of Crescent's Visibility

```
C
C  INPUT DATA TO DESCRIBE TIME SHOULD BE ON UNIT 5, AS FOLLOWS.
C
C     A CARD GIVING THE DATE AND THE GREENWICH MEAN TIME OF THE MOST
C     RECENT ASTRONOMICAL "NEW MOON" WHICH HAS OCCURRED BEFORE THE
C     EVENING FOR WHICH THE CRESCENT OBSERVATION DATA IS DESIRED.
C        COL.   1 -  4: YEAR A.D. (1800 THRU 2100)
C        COL.   5 -  8: MONTH (1 THRU 12)
C        COL.   9 - 12: DAY (0 THRU 31)
C        COL.  13 - 16: HOUR (0 THRU 23)
C        COL.  17 - 20: MINUTES (0 THRU 59)
C
C     ONE OR MORE CARDS EACH GIVING THE DATE(S) OF THE EVENING(S) FOR
C     WHICH THE CRESCENT OBSERVATION DATA IS DESIRED USING THE ABOVE
C     "NEW MOON" TIME.
C        COL.   1 -  4: YEAR A.D.
C        COL.   5 -  8: MONTH
C        COL.   9 - 12: DAY
C        COL.  15 - 34: TITLE WHICH WILL BE PRINTED ON DATA
C                       (E.G. "END OF RAMADAN 1401")
C
C     A CARD CONTAINING A ZERO IN COLUMN 1 TO TERMINATE COMPUTATIONS
C     USING THE ABOVE "NEW MOON" TIME.
C     THE DATA ON LOGICAL UNIT 5 MAY HAVE MORE THAN ONE SET, EACH
C     OF WHICH CONTAINS FIRST A "NEW MOON" TIME, THEN SEVERAL DATES
C     FOR WHICH THE CRESCENT OBSERVATION DATA IS REQUIRED, AND
C     FINALLY A CARD CONTAINING A ZERO IN COLUMN 1. THE PROGRAM
C     EXECUTION TERMINATES WHEN AN END-OF-FILE IS ENCOUNTERED ON
C     UNIT 5.
C
C
C  INPUT DATA ABOUT LOCATIONS SHOULD BE PROVIDED ON LOGICAL UNIT 7,
C     WHICH SHOULD BE A TAPE OR DISK FILE CAPABLE OF BEING REWOUND.
C     FOR EACH LOCATION DESIRED, THE INPUT SHOULD INCLUDE THREE CARD
C     IMAGES WITH THE FOLLOWING DATA LAYOUT:
C
C     CARD 1:
C        COL.  1 - 20: NAME OF PLACE.
C
C     CARD 2:
C        COL.   1 -  4: DEGREES IN LATITUDE OF PLACE.
C        COL.   5 -  8: MINUTES IN LATITUDE OF PLACE.
C        COL.   9 - 12: DEGREES IN LONGITUDE OF PLACE.
C        COL.  13 - 16: MINUTES IN LONGITUDE OF PLACE.
C        COL.  17 - 20: DEGREES IN LONGITUDE OF STANDARD TIME.
C        COL.  21 - 24: MINUTES IN LONGITUDE OF STANDARD TIME.
C
C        (N O T E : IF A LATITUDE OR LONGITUDE IS NEGATIVE, ONLY ITS
C                   DEGREES PART SHOULD BE PRECEDED BY A MINUS SIGN.)
C
C     CARD 3:
C        COL.   1 -  4: IGNORED
C        COL.   5 -  8: 1, IF DAYLIGHT SAVING TIME ADJUSTMENT REQUIRED,
C                       0, OTHERWISE.
C        (N O T E : THIS ADJUSTMENT IS DONE BY ADDING ONE HOUR TO ALL
C                   TIMES FROM THE LAST SUNDAY IN APRIL TO THE LAST
C                   SUNDAY IN OCTOBER.
C
C  (N O T E : THE DATA ON CARDS 2 AND 3 ARE ALL INTEGER. THEY
C     SHOULD BE RIGHT-JUSTIFIED IN THEIR RESPECTIVE FIELDS.)
C
CCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCC
C
C  THE PROGRAM PRODUCES THE OUTPUT ON LOGICAL UNIT 6.
C
CCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCCC
```

Prediction of Crescent's Visibility

```
      REAL LAT,LONG,LONGH,LSTDH
      REAL MGHA,MLHA,MDCL,MAZIM,MALT,MAZIM1,MALT1
      COMMON /MATH/ PI
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTDH
      COMMON /TIMES/ NDAY,STSUN,UTSUN,STMUN,STCVL,UTCVL
      COMMON /COORD/ SDCL,SLHA,SAZIM,MGHA,MDCL,MLHA,MALT,MAZIM,
     1   DAZIM,ANGDST,MAZIM1,MALT1
      INTEGER NAME(5),NEWMUN(5),SGNLAT,SGNLNG,SGNDAZ,BEGDST,FINDST
      INTEGER AMPM,HIJDAT(5)
      INTEGER STM(6)/1HN,1HS,1HE,1HW,1HA,1HP/
      INTEGER MONTH(12)/3HJAN,3HFEB,3HMAR,3HAPR,3HMAY,3HJUN,3HJUL,
     1  3HAUG,3HSEP,3HOCT,3HNOV,3HDEC /
      REAL*8 POOR/'  POOR  '/,SOME/' SOME   '/,
     1   HIGH/'HIGH    '/,VSBLTY
      RADIAN(X)=X*PI/180.0
      DEGREE(IDEG,MINUTE)=ISIGN(MINUTE,IDEG)/60.0+IDEG
   10 REWIND 7
C  READ DATE AND TIME OF ASTRONOMICAL "NEW MOON".
      READ (5,20,END=200) NEWMUN
   20 FORMAT(5I4)
C  READ DATE FOR WHICH CRESCENT OBSERVATION DATA IS TO BE COMPUTED
  100 READ (5,105,END=250) IYEAR IMONTH,IDATE,HIJDAT
  105 FORMAT(3I4,2X,5A4)
C  TEST IF END OF SET OF DATES FOR WHICH PRESENT "NEW MOON" TIME
C  IS APPLICABLE. END SENTINEL HAS YEAR = 0 IN DATE.
      IF (IYEAR.EQ.0) GO TO 10
C  NOT A SENTINEL BUT A GOOD DATE. PRINT TABLE HEADING AND COMPUTE.
      WRITE (6,108) HIJDAT,MONTH(IMONTH),IDATE,IYEAR
  108 FORMAT(1H1,40X,'DATA  FOR  CRESCENT  OBSERVATION'/,
     1  1H0,'END OF ',5A4/1X,A3,I3,',',I4)
      WRITE(6,110)
  110 FORMAT(1H0,63X,'MOON',1H','S POSITION AT SUNSET',4X,
     1 'AT CVL TWILT'/60X,32('-'),1X,12('-')/24X,'LAT',5X,
     2  'LONG',2X,'SUNSET',1X,'MOONSET',1X,'CVTWLT',2X,'AGE',
     3  2X,'AZIMTH',1X,'HOR DG',1X,'ALTIT',2X,
     4  'ANGLE',1X,'AZIMTH',1X,'ALTIT',1X,'VSBLITY',2X,'CRIT'
     5  /1X,'PLACE',17X,'DG MN',3X,'DG MN',2X,'HR MN',3X,'HR MN',2X,
     6  'HR MN',2X,'HOURS',1X,'FROM N',1X,'FR SUN',2X,'DEG',
     7  2X,'FR SUN',1X,'FROM N',2X,'DEG',2X,'CHANCES',2X,'DIFF'
     8  /1X,20('-'),2X,6('-'),1X,7('-'),1X,6('-'),1X,7('-'),
     9  1X,6('-'),1X,5('-'),1X,6('-'),1X,6('-'),1X,5('-'),
     A  1X,6('-'),1X,6('-'),1X,5('-'),1X,7('-'),2X,4('-'))
  115 READ (7,120,END=250) NAME,LATD,LATM,LONGD,LONGM,LSTD,LSTM,IDST
  120 FORMAT(5A4/6I4/4X,I4)
      CALL CONST(IYEAR)
      LAT=RADIAN(DEGREE(LATD,LATM))
      LONG=RADIAN(DEGREE(LONGD,LONGM))
      LSTDH=DEGREE(LSTD,LSTM)/15.0
C  FIND BEGINNING AND END OF DAYLIGHT SAVING PERIOD
      CALL DAYLIT(IYEAR,LEAP,IDST,BEGDST,FINDST)
C  FIND DAY NUMBER OF GIVEN DATE.
      NDAY=NUMDAY(IYEAR,IMONTH,IDATE,LEAP)
C  FIND SUNSET TIME, CIVIL TWILIGHT TIME, MOON'S POSITION AT
C  SUNSET AND AT CIVIL TWILIGHT, AND MOONSET TIME.
      CALL SUNSET
      CALL CIVIL
      CALL MPOSIT
      CALL MPOS1
      CALL MUNSET
C  PREPARE FOR PRINTING THE OBSERVATIONAL DATA
      LATABS=IABS(LATD)
      SGNLAT=STM(1)
      IF(LATD.LT.0) SGNLAT=STM(2)
      LATM1=LATM/10
      LATM2=MOD(LATM,10)
      LNGABS=IABS(LONGD)
      SGNLNG=STM(4)
      IF (LONGD.LT.0) SGNLNG=STM(3)
      LONGM1=LONGM/10
```

Prediction of Crescent's Visibility

```
      LONGM2=MOD(LONGM,10)
C   PERFORM DAYLIGHT SAVING TIME ADJUSTMENT.
      IF (NDAY.LT.BEGDST .OR. NDAY.GE.FINDST) GO TO 220
      STSUN=STSUN+1.0
      STMUN=STMUN+1.0
      STCVL=STCVL+1.0
  220 INHSUN=STSUN
C   CONVERT TIMES INTO A.M. OR P.M. HOURS AND (ROUNDED) MINUTES.
      MNSUN=(STSUN-INHSUN)*60.0+0.5
      IF (MNSUN.LT.60) GO TO 222
      MNSUN=0
      INHSUN=INHSUN+1
  222 INHSUN=INHSUN-12
      MNSUN1=MNSUN/10
      MNSUN2=MOD(MNSUN,10)
      INHCVL=STCVL
      MNCVL=(STCVL-INHCVL)*60.0+0.5
      IF (MNCVL.LT.60) GOTO 223
      MNCVL=0
      INHCVL=INHCVL+1
  223 INHCVL=INHCVL-12
      MNCVL1=MNCVL/10
      MNCVL2=MOD(MNCVL,10)
      INHMON=STMUN
      MNMON=(STMON-INHMON)*60.0+0.5
      IF (MNMUN.LT.60) GO TO 224
      MNMUN=0
      INHMUN=INHMUN+1
  224 APPM=SYM(5)
      IF (INHMON.LT.12) GO TO 230
      APPM=SYM(6)
      INHMUN=INHMUN-12
  230 MNMUN1=MNMUN/10
      MNMON2=MOD(MNMUN,10)
C   COMPUTE MOON'S AGE AT SUNSET
      AGE=UTSUN-(NEWMUN(5)/60.0+NEWMUN(4))+
     1   (NDAY-NUMDAT(NEWMON(1),NEWMUN(2),NEWMUN(3),LEAP))*24.0
      DAZABS=ABS(DAZIM)
      SGNDAZ=SYM(1)
      IF (DAZIM.LT.0.0) SGNDAZ=SYM(2)
      THRESH=(-0.97143E-2*DAZABS-0.13714E-1)*DAZABS+10.3743
      DIFFER=(MALT-THRESH)/THRESH
      VSBLTY=SOME
      IF (DIFFER.LT.-0.1) VSBLTY=POOR
      IF (DIFFER.GT.0.1) VSBLTY=HIGH
      WRITE (6,240) NAME,LATABS,LATM1,LATM2,SGNLAT,LNGABS,LONGM1,
     1   LONGM2,SGNLNG,INHSUN,MNSUN1,MNSUN2,INHMON,MNMUN1,MNMON2,
     2   APPM,INHCVL,MNCVL1,MNCVL2,
     3   AGE,MAZIM,DAZABS,SGNDAZ,MALT,ARCDST,MAZIM1,MALT1,VSBLTY
     4   ,DIFFER
  240 FORMAT(1X,5A4,2X,I2,':',2I1,A1,1X,I3,':',2I1,A1,1X,I2,':',2I1,
     1   'P',2X,I2,':',2I1,A1,1X,I2,':',2I1,'P',
     2   1X,F5.1,1X,F5.1,'W',1X,F5.1,A1,1X,F5.1,1X,
     3   F5.1,2X,F5.1,'W',1X,F5.1,2X,A6,1X,F5.2)
      GO TO 115
  250 REWIND 7
      GO TO 100
  260 WRITE(6,270)
  270 FORMAT(1H1)
      STOP
      END
C
C
      FUNCTION NUMDAT(Y,M,D,LEAP)
C   RETURNS DAY NO. IN YEAR Y OF DATE D IN MONTH M
C       LEAP=1 IF YEAR IS LEAP, 0 IF NON-LEAP
      INTEGER Y,M,D,LEAP
      NUMDAT=D+(M-1)*30+5*M/9-(M+7)/10*(2-LEAP)
      RETURN
```

Prediction of Crescent's Visibility

```
      END
C
C
      SUBROUTINE MPOSIT
COMPUTES MOON'S POSITION AT SUNSET TIME(BEAT, UNIVERSAL TIME UTSUN
C  MGHA,MLHA,MDCL = MOON'S GHA,LHA,DECLINATION
C  MALT,MAZIM,ANGDST=MOON'S ALTITUDE,AZIMUTH,ANGULAR DIST FROM SUN
C  DAZIM= MOON'S AZMUTH DIFFERENCE(+ IF NORTH) FROM SUN
C  MALT1,MAZIM1=MOON'S ALTITUDE,AZIMUTH AT END OF CIVIL TWILIGUT
      REAL LAT,LONG,LONGH,LSTDH
      REAL MGHA,MLHA,MDCL,MAZIM,MALT,MAZIM1,MALT1
      COMMON /MATH/ PI
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATR,LONG,LONGD,LONGH,LSTDH
      COMMON /TIMES/ NDAY,STSUN,UTSUN,STMUN,STCVL,UTCVL
      COMMON /COORD/ SDCL,SLHA,SAZIM,MGHA,MDCL,MLHA,MALT,MAZIM,
     1    DAZIM,ANGDST,MAZIM1,MALT1
      NAMELIST/MPOS/NDAY,UTSUN,DAYS,MGHA,MLHA,MDCL,MALT,MAZIM,
     1    SAZIM,DAZIM,ANGDST
      CALL MHADCL(UTSUN)
      MLHA=MGHA-LONG
      MALT=ARSIN(SIN(MDCL)*SIN(LAT)+COS(MDCL)*COS(LAT)*COS(MLHA))
      MAZIM=ABS(ATAN2(SIN(MLHA),COS(LAT)*TAN(MDCL)-SIN(LAT)*COS(MLHA)))
      SLHAR=SLHA*PI/12.0
      SAZIM=ABS(ATAN2(SIN(SLHAR),COS(LAT)*TAN(SDCL)-SIN(LAT)
     1    *COS(SLHAR)))
      DAZIM=SAZIM-MAZIM
      ALTSUN=-0.833333*PI/180.0
      ANGDST=ARCOS(SIN(ALTSUN)*SIN(MALT)+COS(ALTSUN)*COS(MALT)*
     1    COS(DAZIM))*180.0/PI
      MALT=MALT*180.0/PI
      MAZIM=MAZIM*180.0/PI
      DAZIM=DAZIM*180.0/PI
C     WRITE(6,MPOS)
      RETURN
      ENTRY MPOS1
COMPUTES MOON'S POSITION AT END OF CIVIL TWILIGHT
      CALL MHADCL(UTCVL)
      MLHA=MGHA-LONG
      MALT1=ARSIN(SIN(MDCL)*SIN(LAT)+COS(MDCL)*COS(LAT)*COS(MLHA))
     1  *180.0/PI
      MAZIM1=ABS(ATAN2(SIN(MLHA),COS(LAT)*TAN(MDCL)-SIN(LAT)*
     1  COS(MLHA)))*180.0/PI
      RETURN
      END
      SUBROUTINE MONSET
COMPUTES TIME OF MOONSET ON GIVEN DATE
C  UTMUN,STMUN=UNIVERSAL TIME(IN DAYS),STANDARD TIME(IN HRS) OF MOONSET
C  UTSUN=UNIV. TIME OF SUNSET, USED AS FIRST APPROX. TO MOONSET TIME
      REAL MGHA0,MGHA1,MLHA0,MLHA1
      REAL LAT,LONG,LONGH,LSTDH
      REAL MGHA,MLHA,MDCL,MAZIM,MALT,MAZIM1,MALT1
      COMMON /MATH/ PI
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATR,LONG,LONGD,LONGH,LSTDH
      COMMON /TIMES/ NDAY,STSUN,UTSUN,STMUN,STCVL,UTCVL
      COMMON /COORD/ SDCL,SLHA,SAZIM,MGHA,MDCL,MLHA,MALT,MAZIM,
     1    DAZIM,ANGDST,MAZIM1,MALT1
      DOUBLE PRECISION DAYS
      STMUN=1.0E7
      UTMUN=UTSUN/24.0
      DAYS=NDAY+UTMUN
      CALL MHADCL(UTSUN)
      MGHA1=MGHA
      MLHA0=MGHA1-LONG
      MLHA=347.81*PI/1 0
      COSLHA=(0.00233-SIN( T)*SIN(MDCL))/COS(LAT)/COS(MDCL)
      IF (ABS(COSLHA).GT.1.0) RETURN
      MLHA1=ARCOS(COSLHA)
```

Prediction of Crescent's Visibility

```
      DELTIM=(MLHA1-MLHAO)/DELHA
      IF (DELTIM.LT. -0.5) DELTIM=DELTIM+2.0*PI/DELHA
      IF (DELTIM.GT. +0.5) DELTIM=DELTIM-2.0*PI/DELHA
      UTMON=UTMON+DELTIM
   10 IF (DELTIM.LT.0.005) GOTO 20
      MGHAO=MGHA1
      MLHAO=MLHA1
      CALL MHADCL(UTMON*24.0)
      MGHA1=MGHA
      DELHA=(MGHA1-MGHAO)/DELTIM
      IF (DELHA.LT.0.0) DELHA=DELHA+2.0*PI/DELTIM
      COSLHA=(0.00233-SIN(LAT)*SIN(MDCL))/COS(LAT)/COS(MDCL)
      IF (ABS(COSLHA).GT.1.0) RETURN
      MLHA1=ARCOS(COSLHA)
      DELTIM=(MLHA1-MLHAO)/DELHA
      UTMON=UTMON+DELTIM
      GO TO 10
   20 STMON=UTMON*24.0-LSTDM
      RETURN
      END
C  FINDS WHETHER YEAR IS LEAP (LEAP = 1 IF YES, 0 IF NO).
C  IF IDST IS NON-ZERO, THEN ALSO
C  COMPUTES DAY NOS. FOR DAYLIGHT SAVINGS TIME START AND END.
C  DAY NO. OF LAST SUNDAY OF APRIL (BEGIN) AND
C  DAY NO. OF LAST SATURDAY OF OCTOBER
C  IF IDST IS ZERO (DAYLIGHT SAVING TIME NOT OBSERVED), THEN MAKES
C  RANGE OF DAYLIGHT DAYS EMPTY BY SETTING BEGIN,FINISH=367,0
      INTEGER YEAR,BEGIN,FINISH,APR30,OCT31
      LEAP=0
      M4=MOD(YEAR,400)
      M1=MOD(YEAR,100)
      IF (M4.EQ.0 .OR. M1.NE.0 .AND. MOD(YEAR,4).EQ.0) LEAP=1
      IF (IDST.NE.0) GO TO 10
C  DAYLIGHT SAVING TIME NOT OBSERVED. SET DAYLIGHT RANGE TO EMPTY
      BEGIN=367
      FINISH=0
      RETURN
C  JANO,APR30,OCT31 = DAY OF WEEK ON THOSE DATES (FRI=0,SAT=1,SUN=2,...)
C  NAPR30,NOCT31 = NO. OF DAY IN YEAR ON THOSE DATES
   10 JANO=MOD(M4/100*124+1+M1+M1/4-LEAP,7)
      NAPR30=31+28+LEAP+31+30
      NOCT31=365+LEAP-31-30
      APR30=MOD(NAPR30+JANO,7)
      OCT31=MOD(NOCT31+JANO,7)
      BEGIN=NAPR30+2-APR30
      IF (BEGIN.GT.NAPR30) BEGIN=BEGIN-7
      FINISH=NOCT31+1-OCT31
      IF(FINISH.GT.NOCT31) FINISH=FINISH-7
      RETURN
      END
C
C
      SUBROUTINE MHADCL(UT)
C  COMPUTES MOON'S GHA AND DECL AT UNIV. TIME UT ON NDAY
C  USES SERIES VALID FOR PERIOD 1800-1900 APPROXIMATELY
C  REFERENCE: ALMANAC FOR COMPUTERS, 1978. (WE HAVE TRUNCATED THE
C  SERIES TO OBTAIN SUFFICIENT PRECISION FOR OUR PURPOSE)
      REAL LAT,LONG,LONGH,LSTDM,LTSUN
      REAL MGHA,MLHA,MDCL,MAZIM,MALT,MAZIM1,MALT1
      COMMON /MATH/ PI
      COMMON/POSN/LAT,LATD,LATM,LONG,LONGD,LONGM,LSTDM
      COMMON /TIMES/ NDAY,STSUN,UTSUN,STMON,STCVL,UTCVL
      COMMON /COORDS/ SDCL,SLHA,SAZIM,SGHA,SALT,MLHA,MALT,MAZIM,
     1    DAZIM,ANGDST,MAZIM1,MALT1
      DOUBLE PRECISION DMOD,DATAN
      DOUBLE PRECISION T,[illegible]
```

Prediction of Crescent's Visibility 7

```
      DOUBLE PRECISION GO,AO,CO,NO,DO,BO,EO,WO,GMSTO,DG,DA,DC,DN,DD,
     1   DB,DE,DW,DGMST
      REAL G,A,C,N,D,B,E,W,GMST,MRA
      DRAD(DEGREE)=DMOD(DEGREE,360.0D0)*DPI/180.0D0
      DDEG(IDEG,MIN,SEC)=SEC/3600.0D0+MIN/60.0D0+IDEG
      DHOUR(IHOUR,MIN,SEC)=DDEG(IHOUR,MIN,SEC)
      DAYS=NDAY+UT/24.0
      G=DRAD(GO+DAYS*DG)
      A=DRAD(AO+DAYS*DA)
      C=DRAD(CO+DAYS*DC)
      N=DRAD(NO+DAYS*DN)
      D=DRAD(DO+DAYS*DD)
      B=DRAD(BO+DAYS*DB)
      E=DRAD(EO+DAYS*DE)
      W=DRAD(WO+DAYS*DW)
      GMST=DRAD(GMSTO+15.04106864395D0*(T+NDAY*DGMST)
      THETA=-0.01434*SIN(G+B-2*D+N)-0.01652*SIN(A+G+B-2*D+N)
     1 -0.01869*SIN(2*A+B-2*D+N)+0.027*SIN(2*A+B+N)-0.02996*SIN(A-B-2*D)
     2 -0.03759*SIN(G+B+N)-0.03982*SIN(G-B-N)+0.04732*SIN(B+2*D+N)
     3 -0.04771*SIN(B-N)-0.06505*SIN(A+B-2*D)+0.13622*SIN(A+B)
     4 -0.14511*SIN(A-B-2*D-N)-0.18354*SIN(B-2*D)-0.20017*SIN(B-2*D+N)
     5 -0.38899*SIN(A+B-2*D+N)+0.40248*SIN(A-B)+0.65973*SIN(A+B+N)
     6 +1.96763*SIN(A-B-N)+4.95372*SIN(B)+23.89684*SIN(B+N)
      RHO=1.50534*COS(A-2*B)-1.67417*COS(A+2*D)+1.99463*COS(A+G)
     1 +2.07579*COS(D)-2.455*COS(A-G)-2.74067*COS(A+G-2*D)
     2 -3.83002*COS(G-2*D)-5.37817*COS(2*A)+6.60763*COS(2*A-2*D)
     3 -53.97626*COS(2*D)-68.62152*COS(A-2*D)-395.1167*COS(A)+3649.337
     4 -0.01810*SIN(A-2*D-N)
      PHI=0.01722*SIN(A+2*D)+0.01810*SIN(A-2*D-N)+0.01924*SIN(A-2*B)
     1 +0.01981*SIN(A+2*B-2*D+N)+0.01924*SIN(A-2*B)
     1 +0.01981*SIN(A+2*B-2*D+N)-0.01567*SIN(2*C-2*D)
     2 +0.01506*SIN(A-2*B-2*D-2*N)-0.02527*SIN(A+G)-0.02952*SIN(A-N)
     3 +0.02077*SIN(2*B-2*D+2*N)-0.03487*SIN(C)+0.03684*SIN(A-G)
     4 -0.02952*SIN(A+2*B+N)-0.03783*SIN(2*B-2*D+N)
     5 -0.03981*SIN(2*D+N)+0.03783*SIN(2*B-2*D+N)+0.04221*SIN(2*A)-0.04273*SIN(G-2*D)
     6 +0.04017*SIN(A+2*B-2*D+2*N)+0.04221*SIN(2*A)-0.05657*SIN(A+G-2*D)-0.06886*SIN(A+2*B+2*N)
     7 -0.05566*SIN(2*A-2*D)-0.05657*SIN(A+G-2*D)-0.09724*SIN(A+N)-0.11463*SIN(2*B)
     8 -0.08724*SIN(A-2*B-N)-0.09724*SIN(A+N)-0.20817*SIN(A-2*B-2*N)+0.59616*SIN(2*D)
     9 -0.18647*SIN(G)-0.20817*SIN(A-2*B-2*N)-1.07447*SIN(2*B+N)-1.28158*SIN(A-2*D)
     A +1.07182*SIN(N)-1.07447*SIN(2*B+N)+6.32962*SIN(A)
     B -2.47970*SIN(2*D+2*N)+6.32962*SIN(A)
      MRA=C+A*SIN(PHI/SQRT(RHO-THETA*THETA))
      MDCL=ARSIN(THETA/SQRT(RHO))
      MGHA=AMOD(GMST-MRA+2.0*PI,2.0*PI)
      RETURN
C
C
      ENTRY CONST(NYEAR)
C
C COMPUTES ASTRO CONSTANTS FOR JAN 0 OF GIVEN YEAR
C   NDAYS = TIME FROM 12 HR(NOON), JAN 0, 1900 TO 0 HR, JAN 0 OF NYEAR
C   T = SAME IN JULIAN CENTURIES(UNITS OF 36525 DAYS)
      DPI=DATAN(1.0D0)*4.0D0
      PI=DPI
      NDAYS=(NYEAR-1900)*365+(NYEAR-1901)/4
      T=(NDAYS-0.5D0)/36525.0D0
      GO=DMOD(-1.5D-4*T*T+358.475833D0+35999.04975D0*T,360.0D0)
      AO=DMOD(9.192D-3*T*T+296.104608D0+477198.849108D0*T,360.0D0)
      CO=DMOD(-1.133D-3*T*T+270.434164D0+481267.883142D0*T,360.0D0)
      NO=DMOD(2.079D-3*T*T+259.183275D0-1934.142008D0*T,360.0D0)
      DO=DMOD(-1.436D-3*T*T+350.737486D0+445267.114217D0*T,360.0D0)
      BO=DMOD(-3.211D-3*T*T+11.250889D0+483202.02515D0*T,360.0D0)
      EO=DMOD(-3.211D-3*T*T+11.250889D0+483202.02515D0*T,360.0D0)
      EO=DMOD(99.69875D0+35999.372866D0*T,360.0D0)
      EO=DMOD(3.10-4*T*T+182.767053D0+58519.2119110D0*T,360.0D0)
      WO=DMOD(3.1D-4*T*T+95.690383D0+36000.768920D0*T,360.0D0)
      GMSTO=DMOD(1.1D-4*T*T...
      DG=35999.049750/36525.0D0
      DA=477198.849108D0/36525.0D0
      DC=481267.883142D0/36525.0D0
      DN=...
      DD=...
      DB=...
```

Prediction of Crescent's Visibility

```
      DP=35999.37285D0/36525.0D0
      DM=58519.21191D0/36525.0D0
      DGMST=36000.76892D0/36525.0D0
C
C COMPUTE CONSTANTS OF SUN'S ECTICS FOR JAN 0 OF GIVEN YEAR
C
C   NDAYS = TIME FROM 12 HR(NOON), JAN 0, 1900 TO 0 HR, JAN 0 OF NYEAR
C   T = SAME IN JULIAN CENTURIES(UNITS OF 36525 DAYS)
C   OBL = OBLIQUITY OF ECLIPTIC
C   DG,DGMST,DELSID = DAILY MOTION (CHANGE) IN SUN'S ANOMALY,
C        SUN'S MEAN LONGITUDE, SIDEREAL TIME
C   G0,SMLONG0,SIDTM0 = SUN'S MEAN ANOMALY, SUN'S MEAN LONGITUDE,
C        SIDEREAL TIME, ALL AT 0 HR, JAN 0 OF YEAR NYEAR
C   C1,C2 = COEFFICIENTS IN EQUATION OF CENTER
      OBL=DRAD(DDEG(23,27,8.26D0)-DDEG(0,0,46.845D0)*T)
      SMLNG0=DMOD(3.03D-4*T*T+279.69667800+36000.76892D0*T,360.D0)
      DELSID=DHOUR(2400,3,4.542D0)/36525.0D0
      DX=DHOUR(6,38,45.836D0)+DMOD(DHOUR(2400,3,4.542D0)*T,24.D0)
      SIDTM0=DMOD(DX,24.D0)
      C1=DRAD(DDEG(1,55,10.057D0)-DDEG(0,0,0.052D0)*T*T-
     1  DDEG(0,0,17.24D0)*T)
      C2=DRAD(DDEG(0,1,12.339D0)-DDEG(0,0,0.361D0)*T)
C     WRITE(6,CONSTS)
      RETURN
C
      ENTRY SUNSET
      NAMELIST/SNST/LONGH,LTSUN,NDAY,DAYS,SLONG,RA,SDCL,SLHA,UTSUN,
     1  STSUN
C   SMLNG = SUN'S MEAN LONGITUDE AT TAMPO,  SLONG =  TRUE LONGITUDE
C   RA = SUN'S RIGHT ASCENSION, SINDCL - SIN(SUN'S DECLINATION)
C   SLHA = SUN'S LOCAL HOUR ANGLE WEST
C   LTSUN,STSUN,UTSUN = LOCAL, STANDARD, UNIVERSAL TIME OF SUNSET
      LONGH=LONG*12./PI
      LTSUN=18.0
      DO 10 I=1,2
      DAYS=NDAY+(LTSUN+LONGH)/24.0
      ANOMLY=DRAD(G0+DG*DAYS)
      SMLNG=DRAD(SMLNG0+DGMST*DAYS)
      SLONG=SMLNG+C1*SIN(ANOMLY)+C2*SIN(ANOMLY*2)
      RA=ATAN2(COS(OBL)*SIN(SLONG),COS(SLONG))*12.0/PI
      IF (RA.LT.0.) RA=RA+24.0
      SINDCL=SIN(OBL)*SIN(SLONG)
      SDCL=ARSIN(SINDCL)
      COSHA=(-0.0145439-SINDCL*SIN(LAT))/(SQRT(1.0-SINDCL**2)*COS(LAT))
C   IF COS(SLHA)>1, THEN TIME CANNOT BE EVALUATED
      IF (ABS(COSHA).GT.1.0) RETURN
      SLHA=ARCOS(COSHA)*12.0/PI
      LTSUN=SLHA+RA-DELSID*DAYS-SIDTM0
      IF (LTSUN.LT.0.) LTSUN=LTSUN+24.0
      IF (LTSUN.GT.24.0) LTSUN=LTSUN-24.0
   10 CONTINUE
      UTSUN=LTSUN+LONGH
      STSUN=UTSUN-LSTDH
C     WRITE(6,SNST)
      RETURN
C
      ENTRY CIVIL
C COMPUTES TIME OF END OF CIVIL TWILIGHT (SUN'S ZENITH DIST = 96 DEG)
C   THIS ROUTINE MUST BE CALLED AFTER CALLING SUNSET
C   SMLNG,SLONG,RA,SINDCL,SLHA AS ABOVE (FOR SUNSET ABOVE)
C   LTSUN,STCVL,UTCVL = LOCAL,STANDARD,UNIVERSAL TIME OF CIVIL TWILIGHT
      COSHA=(-0.1045285-SINDCL*SIN(LAT))/(SQRT(1.0-SINDCL**2)*COS(LAT))
C   IF COS(SLHA)>1, THEN TIME CANNOT BE EVALUATED
      IF (ABS(COSHA).GT.1.0) RETURN
      LTSUN=ARCOS(COSHA)*12.0/PI+RA-DELSID*DAYS-SIDTM0
      IF (LTSUN.LT.0.) LTSUN=LTSUN+24.0
      IF (LTSUN.GT.24.0) LTSUN=LTSUN-24.0
      UTCVL=LTSUN+LONGH
      STCVL=UTCVL-LSTDH
      RETURN
```

اجتماعِ شمس وقمر کا گرینج ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۸۰	جنوری	۱۷	۲۱	۲۱
	فروری	۱۶	۸	۵۱
	مارچ	۱۶	۱۸	۵۷
	اپریل	۱۵	۳	۴۷
	مئی	۱۴	۱۲	۱
	جون	۱۲	۲۰	۳۹
	جولائی	۱۲	۶	۴۶
	اگست	۱۰	۱۹	۱۰
	ستمبر	۹	۱۰	۱
	اکتوبر	۹	۲	۵۱
	نومبر	۷	۲۰	۴۳
	دسمبر	۷	۱۴	۳۶
۱۹۸۱	جنوری	۶	۷	۲۵
	فروری	۴	۲۲	۱۵
	مارچ	۶	۱۰	۳۲
	اپریل	۴	۲۰	۲۰
	مئی	۴	۴	۲۰
	جون	۲	۱۱	۳۳
	جولائی	۱	۱۹	۴
	جولائی	۳۱	۳	۵۳
	اگست	۲۹	۱۴	۴۵
	ستمبر	۲۸	۴	۸
۱۹۸۱	اکتوبر	۲۷	۲۰	۱۴
	نومبر	۲۶	۱۴	۳۹
	دسمبر	۲۶	۱۰	۱۱
۱۹۸۲	جنوری	۲۵	۴	۵۷
	فروری	۲۳	۲۱	۱۴
	مارچ	۲۵	۱۰	۱۸
	اپریل	۲۳	۲۰	۲۹
	مئی	۲۳	۴	۴۱
	جون	۲۱	۱۱	۵۳
	جولائی	۲۰	۱۸	۵۸
	اگست	۱۹	۲	۴۶
	ستمبر	۱۷	۱۲	۱۰
	اکتوبر	۱۷	۰	۵
	نومبر	۱۵	۱۵	۱۱
	دسمبر	۱۵	۹	۱۹
۱۹۸۳	جنوری	۱۴	۵	۹
	فروری	۱۳	۰	۳۲
	مارچ	۱۴	۱۷	۴۵
	اپریل	۱۳	۷	۵۹
	مئی	۱۲	۱۹	۲۶
	جون	۱۱	۴	۳۸
	جولائی	۱۰	۱۲	۱۵

اجتماع شمس وقمر کا گرینچ ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۸۳	اگست	۸	۱۹	۱۹	۱۹۸۵	مئی	۱۹	۲۱	۴۱
	ستمبر	۷	۲	۳۶		جون	۱۸	۱۱	۵۹
	اکتوبر	۶	۱۱	۱۷		جولائی	۱۷	۲۳	۵۸
	نومبر	۴	۲۲	۲۲		اگست	۱۶	۱۰	۷
	دسمبر	۳	۱۳	۲۷		ستمبر	۱۴	۱۹	۲۱
۱۹۸۴	جنوری	۳	۵	۱۶		اکتوبر	۱۴	۴	۳۴
	فروری	۱	۲۳	۴۷		نومبر	۱۲	۱۴	۲۱
	مارچ	۲	۱۸	۳۲		دسمبر	۱۲	۰	۵۵
	اپریل	۱	۱۲	۱۱	۱۹۸۶	جنوری	۱۰	۱۲	۲۳
	مئی	۱	۳	۴۶		فروری	۹	۰	۵۷
	مئی	۳۰	۱۶	۴۹		مارچ	۱۰	۱۴	۵۲
	جون	۲۹	۳	۲۰		اپریل	۹	۶	۹
	جولائی	۲۸	۱۱	۵۲		مئی	۸	۲۲	۱۰
	اگست	۲۶	۱۹	۲۶		جون	۷	۱۴	۱
	ستمبر	۲۵	۳	۱۲		جولائی	۷	۴	۵۶
	اکتوبر	۲۴	۱۲	۹		اگست	۵	۱۸	۳۶
	نومبر	۲۲	۲۳	۵۸		ستمبر	۴	۷	۱۱
	دسمبر	۲۲	۱۱	۴۸		اکتوبر	۳	۱۸	۵۵
۱۹۸۵	جنوری	۲۱	۲	۳۰		نومبر	۲	۶	۳
	فروری	۱۹	۱۸	۴۴		دسمبر	۱	۱۶	۴۴
	مارچ	۲۱	۱۱	۵۹		دسمبر	۳۱	۳	۱۱
	اپریل	۲۰	۵	۲۲	۱۹۸۷	جنوری	۲۹	۱۳	۴۶

اجتماع شمس وقمر کا گرینج ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۸۷	فروری	۲۸	۰	۵۱	۱۹۸۸	دسمبر	۹	۵	۳۷
	مارچ	۲۹	۱۲	۴۷	۱۹۸۹	جنوری	۷	۱۹	۲۳
	اپریل	۲۸	۱	۳۶		فروری	۶	۷	۳۸
	مئی	۲۷	۱۵	۱۴		مارچ	۷	۱۸	۲۰
	جون	۲۶	۵	۳۷		اپریل	۶	۳	۳۴
	جولائی	۲۵	۲۰	۳۸		مئی	۵	۱۱	۴۸
	اگست	۲۴	۱۲	۰		جون	۳	۱۹	۵۴
	ستمبر	۲۳	۳	۹		جولائی	۳	۵	۰
	اکتوبر	۲۲	۱۷	۲۹		اگست	۱	۱۶	۶
	نومبر	۲۱	۶	۳۴		اگست	۳۱	۵	۴۵
	دسمبر	۲۰	۱۸	۲۶		ستمبر	۲۹	۲۱	۴۸
۱۹۸۸	جنوری	۱۹	۵	۲۷		اکتوبر	۲۹	۱۵	۲۹
	فروری	۱۷	۱۵	۵۶		نومبر	۲۸	۹	۴۲
	مارچ	۱۸	۲	۳		دسمبر	۲۸	۳	۲۱
	اپریل	۱۶	۱۲	۱	۱۹۹۰	جنوری	۲۶	۱۹	۲۱
	مئی	۱۵	۲۲	۱۱		فروری	۲۵	۸	۵۵
	جون	۱۴	۹	۱۵		مارچ	۲۶	۱۹	۴۹
	جولائی	۱۳	۲۱	۵۳		اپریل	۲۵	۴	۲۸
	اگست	۱۲	۱۲	۳۲		مئی	۲۴	۱۱	۴۸
	ستمبر	۱۱	۴	۵۱		جون	۲۲	۱۸	۵۶
	اکتوبر	۱۰	۲۱	۵۰		جولائی	۲۲	۲	۵۵
	نومبر	۹	۱۴	۲۱		اگست	۲۰	۱۲	۴۰

اجتماع شمس و قمر کا گرینچ ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۹۰	ستمبر	۱۹	۰	۴۷	۱۹۹۲	جون	۳۰	۱۲	۱۹
	اکتوبر	۱۸	۱۵	۳۸		جولائی	۲۹	۱۹	۳۶
	نومبر	۱۷	۹	۵		اگست	۲۸	۲	۴۳
	دسمبر	۱۷	۴	۲۳		ستمبر	۲۶	۱۰	۴۱
۱۹۹۱	جنوری	۱۵	۲۳	۵۱		اکتوبر	۲۵	۲۰	۳۵
	فروری	۱۴	۱۷	۳۳		نومبر	۲۴	۹	۱۲
	مارچ	۱۶	۸	۱۱		دسمبر	۲۴	۰	۴۳
	اپریل	۱۴	۱۹	۳۸	۱۹۹۳	جنوری	۲۲	۱۸	۲۸
	مئی	۱۴	۴	۳۷		فروری	۲۱	۱۳	۶
	جون	۱۲	۱۳	۷		مارچ	۲۳	۷	۱۶
	جولائی	۱۱	۱۹	۷		اپریل	۲۱	۲۳	۴۹
	اگست	۱۰	۲	۲۸		مئی	۲۱	۱۴	۸
	ستمبر	۸	۱۱	۲		جون	۲۰	۱	۵۴
	اکتوبر	۷	۲۱	۳۹		جولائی	۱۹	۱۱	۲۵
	نومبر	۶	۱۱	۱۲		اگست	۱۷	۱۹	۲۹
	دسمبر	۶	۳	۵۷		ستمبر	۱۶	۳	۱۲
۱۹۹۲	جنوری	۴	۲۳	۱۱		اکتوبر	۱۵	۱۱	۳۷
	فروری	۳	۱۹	۰		نومبر	۱۳	۲۱	۳۵
	مارچ	۴	۱۳	۲۴		دسمبر	۱۳	۹	۲۸
	اپریل	۳	۵	۲	۱۹۹۴	جنوری	۱۱	۲۳	۱۱
	مئی	۲	۱۷	۴۶		فروری	۱۰	۱۴	۳۱
	جون	۱	۳	۵۷		مارچ	۱۲	۷	۶

اجتماع شمس وقمر کا گرینچ ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۹۴	اپریل	۱۱	۔	۱۸
	مئی	۱۰	۱۷	۸
	جون	۹	۸	۲۸
	جولائی	۸	۲۱	۳۹
	اگست	۷	۸	۴۶
	ستمبر	۵	۱۸	۳۳
	اکتوبر	۵	۳	۵۲
	نومبر	۳	۱۳	۳۷
	دسمبر	۲	۲۳	۵۵
۱۹۹۵	جنوری	۱	۱۰	۵۷
	جنوری	۳۰	۲۲	۴۸
	مارچ	۱	۱۱	۴۹
	مارچ	۳۱	۲	۹
	اپریل	۲۹	۱۷	۳۷
	مئی	۲۹	۹	۲۸
	جون	۲۸	۔	۵۱
	جولائی	۲۷	۱۵	۱۵
	اگست	۲۶	۴	۳۳
	ستمبر	۲۴	۱۶	۵۶
	اکتوبر	۲۳	۴	۳۷
	نومبر	۲۲	۱۵	۴۴
	دسمبر	۲۲	۲	۲۴

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۹۶	جنوری	۲۰	۱۲	۵۱
	فروری	۱۸	۲۳	۳۱
	مارچ	۱۹	۱۰	۴۶
	اپریل	۱۷	۲۲	۵۰
	مئی	۱۷	۱۱	۴۷
	جون	۱۶	۱	۳۷
	جولائی	۱۵	۱۶	۱۶
	اگست	۱۴	۷	۳۵
	ستمبر	۱۲	۲۳	۹
	اکتوبر	۱۲	۱۴	۱۶
	نومبر	۱۱	۴	۱۷
	دسمبر	۱۰	۱۶	۵۸
۱۹۹۷	جنوری	۹	۴	۲۶
	فروری	۷	۱۵	۸
	مارچ	۹	۱	۱۵
	اپریل	۷	۱۱	۳
	مئی	۶	۲۰	۴۸
	جون	۵	۷	۵
	جولائی	۴	۱۸	۴۱
	اگست	۳	۸	۱۵
	ستمبر	۱	۲۳	۵۳
	اکتوبر	۱	۔	۵۳

اجتماع شمس وقمر کا گرینج ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گھنٹہ	منٹ
۱۹۹۷	اکتوبر	۳۱	۱۰	۲	۱۹۹۹	اگست	۱۱	۱۱	۹
	نومبر	۳۰	۲	۱۵		ستمبر	۹	۲۲	۳
	[illegible]	۲۹	۱۶	۵۸		اکتوبر	۹	۱۱	۳۶
۱۹۹۸	جنوری	۲۸	۶	۲		نومبر	۸	۳	۵۴
	فروری	۲۶	۱۷	۲۷		دسمبر	۷	۲۲	۳۲
	مارچ	۲۸	۳	۱۵	۲۰۰۰	جنوری	۶	۱۸	۱۴
	اپریل	۲۶	۱۱	۴۲		فروری	۵	۱۳	۴
	مئی	۲۵	۱۹	۳۲		مارچ	۶	۵	۱۸
	جون	۲۴	۳	۵۲		اپریل	۴	۱۸	۱۴
	جولائی	۲۳	۱۳	۴۵		مئی	۴	۴	۱۳
	اگست	۲۲	۲	۴		جون	۲	۱۲	۱۶
	ستمبر	۲۰	۱۷	۲		جولائی	۱	۱۹	۲۱
	اکتوبر	۲۰	۱۰	۱۰		جولائی	۳۱	۲	۲۶
	نومبر	۱۹	۴	۲۸		اگست	۲۹	۱۰	۲۰
	دسمبر	۱۸	۲۲	۴۲		ستمبر	۲۷	۱۹	۵۴
۱۹۹۹	جنوری	۱۷	۱۵	۴۷		اکتوبر	۲۷	۷	۵۹
	فروری	۱۶	۶	۴۰		نومبر	۲۵	۲۳	۱۳
	مارچ	۱۷	۱۸	۴۹		دسمبر	۲۵	۱۷	۲۲
	اپریل	۱۶	۴	۲۳	۲۰۰۱	جنوری	۲۴	۱۳	۸
	مئی	۱۵	۱۲	۶		فروری	۲۳	۸	۲۲
	جون	۱۳	۱۹	۴		مارچ	۲۵	۱	۲۲
	جولائی	۱۳	۲	۲۵		اپریل	۲۳	۱۵	۲۷

اجتماع شمس وقمر کا گرینج ٹائم

سال	ماہ	تاریخ	گھنٹے	منٹ	سال	ماہ	تاریخ	گھنٹے	منٹ
۲۰۰۱	مئی	۲۳	۲	۴۷	۲۰۰۲	ستمبر	۷	۳	۱۱
	جون	۲۱	۱۱	۵۹		اکتوبر	[illegible]	۱۱	۱۹
	جولائی	۲۰	۱۹	۴۶		نومبر	۴	۲۰	۳۶
	اگست	۱۹	۲	۵۷		دسمبر	۴	۷	۳۵
	ستمبر	۱۷	۱۰	۲۸	۲۰۰۳	جنوری	۲	۲۰	۲۴
	اکتوبر	۱۶	۱۹	۲۴		فروری	۱	۱۰	۵۰
	نومبر	۱۵	۶	۴۱		مارچ	۳	۲	۳۶
	دسمبر	۱۴	۲۰	۴۸		اپریل	۱	۱۹	۱۹
۲۰۰۲	جنوری	۱۳	۱۳	۳۰		مئی	۱	۱۲	۱۵
	فروری	۱۲	۷	۴۱		مئی	۳۱	۴	۲۰
	مارچ	۱۴	۲	۴		جون	۲۹	۱۸	۳۰
	اپریل	۱۲	۱۹	۲۲		جولائی	۲۹	۶	۵۳
	مئی	۱۲	۱۰	۴۷		اگست	۲۷	۱۷	۲۷
	جون	۱۰	۲۳	۴۷		ستمبر	۲۶	۳	۱۰
	جولائی	۱۰	۱۰	۲۷		اکتوبر	۲۵	۱۲	۵۱
	اگست	۸	۱۹	۱۶		نومبر	۲۳	۲۳	۱

۲۰۰۳ دسمبر ۲۳ ۹ ۳۵

۴۴۳

2

LOGARITHMS OF NUMBERS

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	Δ	ADD								
												1	2	3	4	5	6	7	8	9
10	·0000	0043	0086	0128	0170	0212														
11	·0414	0453	0492	0531	0569	0212 0607	0253	0294	0334	0374	42 40	4 4	8 8	13 12	17 16	21 20	25 24	29 28	34 32	38 36
12	·0792	0828	0864	0899	0934	0607 0969	0645	0682	0719	0755	39 37	4 4	8 7	12 11	16 15	19 18	23 22	27 26	31 30	35 33
13	·1139	1173	1206	1239	1271	0969 1303	1004	1038	1072	1106	35 34	4 3	7 7	11 10	14 14	18 17	21 20	25 24	28 27	32 31
14	·1461	1492	1523	1553	1584	1303 1614	1335 1644	1367 1673	1399 1703	1430 1732	33 32 30	3 3 3	7 6 6	10 10 9	13 13 12	16 16 15	20 19 18	23 22 21	26 26 24	30 29 27
15	·1761	1790	1818	1847	1875	1903	1931	1959	1987	2014	28	3	6	8	11	14	17	20	22	25
16	·2041	2068	2095	2122	2148	2175	2201	2227	2253	2279	26	3	5	8	10	13	16	18	21	23
17	·2304	2330	2355	2380	2405	2430	2455	2480	2504	2529	25	2	5	7	10	12	15	17	20	22
18	·2553	2577	2601	2625	2648	2672	2695	2718	2742	2765	23	2	5	7	9	12	14	16	19	21
19	·2788	2810	2833	2856	2878	2900	2923	2945	2967	2989	22	2	4	7	9	11	13	15	18	20
20	·3010	3032	3054	3075	3096	3118	3139	3160	3181	3201	21	2	4	6	8	11	13	15	17	19
21	·3222	3243	3263	3284	3304	3324	3345	3365	3385	3404	20	2	4	6	8	10	12	14	16	18
22	·3424	3444	3464	3483	3502	3522	3541	3560	3579	3598	19	2	4	6	8	10	11	13	15	17
23	·3617	3636	3655	3674	3692	3711	3729	3747	3766	3784		2	4	6	7	9	11	13	15	17
24	·3802	3820	3838	3856	3874	3892	3909	3927	3945	3962	18	2	4	5	7	9	11	13	14	16
25	·3979	3997	4014	4031	4048	4065	4082	4099	4116	4133	17	2	3	5	7	9	10	12	14	15
26	·4150	4166	4183	4200	4216	4232	4249	4265	4281	4298		2	3	5	6	8	10	11	13	14
27	·4314	4330	4346	4362	4378	4393	4409	4425	4440	4456	16	2	3	5	6	8	9	11	13	14
28	·4472	4487	4502	4518	4533	4548	4564	4579	4594	4609	15	2	3	5	6	8	9	11	12	14
29	·4624	4639	4654	4669	4683	4698	4713	4728	4742	4757		1	3	4	6	7	9	10	12	13
30	·4771	4786	4800	4814	4829	4843	4857	4871	4886	4900	14	1	3	4	6	7	9	10	11	13
31	·4914	4928	4942	4955	4969	4983	4997	5011	5024	5038		1	3	4	5	7	8	10	11	12
32	·5051	5065	5079	5092	5105	5119	5132	5145	5159	5172		1	3	4	5	7	8	9	11	12
33	·5185	5198	5211	5224	5237	5250	5263	5276	5289	5302	13	1	3	4	5	7	8	9	10	12
34	·5315	5328	5340	5353	5366	5378	5391	5403	5416	5428		1	3	4	5	6	8	9	10	11
35	·5441	5453	5465	5478	5490	5502	5514	5527	5539	5551		1	2	4	5	6	7	8	10	11
36	5563	5575	5587	5599	5611	5623	5635	5647	5658	5670	12	1	2	4	5	6	7	8	10	11
37	·5682	5694	5705	5717	5729	5740	5752	5763	5775	5786		1	2	3	5	6	7	8	9	10
38	·5798	5809	5821	5832	5843	5855	5866	5877	5888	5899	.	1	2	3	5	6	7	8	9	10
39	·5911	5922	5933	5944	5955	5966	5977	5988	5999	6010	11	1	2	3	4	5	7	8	9	10
40	·6021	6031	6042	6053	6064	6075	6085	6096	6107	6117		1	2	3	4	5	6	7	9	10
41	·6128	6138	6149	6160	6170	6180	6191	6201	6212	6222		1	2	3	4	5	6	7	8	9
42	·6232	6243	6253	6263	6274	6284	6294	6304	6314	6325		1	2	3	4	5	6	7	8	9
43	·6335	6345	6355	6365	6375	6385	6395	6405	6415	6425	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9
44	·6435	6444	6454	6464	6474	6484	6493	6503	6513	6522		1	2	3	4	5	6	7	8	9
45	·6532	6542	6551	6561	6571	6580	6590	6599	6609	6618		1	2	3	4	5	6	7	8	0
46	6628	6637	6646	6656	6665	6675	6684	6693	6702	6712		1	2	3	4	5	6	7	7	8
47	6721	6730	6739	6749	6758	6767	6776	6785	6794	6803		1	2	3	4	5	5	6	7	8
48	6812	6821	6830	6839	6848	6857	6866	6875	6884	6893	9	1	2	3	4	5	5	6	7	8
49	6902	6911	6920	6928	6937	6946	6955	6964	6972	6981		1	2	3	4	4	5	6	7	8

USEFUL CONSTANTS WITH THEIR LOGARITHMS

	No.	Log.		No.	Log		No	Log
π	3.14159	0.4971	1 radian	57°.296	1.7581	e	2.71828	0.4343
$\frac{1}{\pi}$	0.3183	$\bar{1}$.5029		3437'.7	3.5363	M	0.4343	$\bar{1}$.6378
π^2	9.8696	0.9943		206265"	5.3144	$\frac{1}{M}$	2.3026	0.3622
$\sqrt{\pi}$	1.7725	0.2486	arc 1°	0.017 453 293	$\bar{2}$.2419	$\log_e x$	$\frac{1}{M}\log_{10} x$	
$\frac{4}{3}\pi$	4.1888	0.6221	arc 1'	0.000 290 888	$\bar{4}$.4637	$\log_{10} x$	$M \log_e x$	
			arc 1"	0.000 004 848	$\bar{6}$.6856			

LOGARITHMS OF NUMBERS

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	ل	ADD								
												1	2	3	4	5	6	7	8	9
50	·6990	6998	7007	7016	7024	7033	7042	7050	7059	7067		1	2	3	3	4	5	6	7	8
51	·7076	7084	7093	7101	7110	7118	7126	7135	7143	7152		1	2	3	3	4	5	6	7	8
52	·7160	7168	7177	7185	7193	7202	7210	7218	7226	7235		1	2	2	3	4	5	6	7	7
53	·7243	7251	7259	7267	7275	7284	7292	7300	7308	7316		1	2	2	3	4	5	6	6	7
54	·7324	7332	7340	7348	7356	7364	7372	7380	7388	7396	8	1	2	2	3	4	5	6	6	7
55	·7404	7412	7419	7427	7435	7443	7451	7459	7466	7474		1	2	2	3	4	5	5	6	7
56	7482	7490	7497	7505	7513	7520	7528	7536	7543	7551		1	2	2	3	4	5	5	6	7
57	7559	7566	7574	7582	7589	7597	7604	7612	7619	7627		1	2	2	3	4	5	5	6	7
58	·7634	7642	7649	7657	7664	7672	7679	7686	7694	7701		1	2	2	3	4	4	5	6	7
59	·7709	7716	7723	7731	7738	7745	7752	7760	7767	7774		1	1	2	3	4	4	5	6	7
60	·7782	7789	7796	7803	7810	7818	7825	7832	7839	7846	7	1	1	2	3	4	4	5	6	6
61	·7853	7860	7868	7875	7882	7889	7896	7903	7910	7917		1	1	2	3	4	4	5	6	6
62	·7924	7931	7938	7945	7952	7959	7966	7973	7980	7987		1	1	2	3	3	4	5	6	6
63	·7993	8000	8007	8014	8021	8028	8035	8041	8048	8055		1	1	2	3	3	4	5	6	6
64	·8062	8069	8075	8082	8089	8096	8102	8109	8116	8122		1	1	2	3	3	4	5	5	6
65	·8129	8136	8142	8149	8156	8162	8169	8176	8182	8189		1	1	2	3	3	4	5	5	6
66	·8195	8202	8209	8215	8222	8228	8235	8241	8248	8254		1	1	2	3	3	4	5	5	6
67	·8261	8267	8274	8280	8287	8293	8299	8306	8312	8319		1	1	2	3	3	4	4	5	6
68	·8325	8331	8338	8344	8351	8357	8363	8370	8376	8382		1	1	2	3	3	4	4	5	6
69	·8388	8395	8401	8407	8414	8420	8426	8432	8439	8445		1	1	2	3	3	4	4	5	6
70	·8451	8457	8463	8470	8476	8482	8488	8494	8500	8506		1	1	2	2	3	4	4	5	6
71	·8513	8519	8525	8531	8537	8543	8549	8555	8561	8567	6	1	1	2	2	3	4	4	5	5
72	·8573	8579	8585	8591	8597	8603	8609	8615	8621	8627		1	1	2	2	3	4	4	5	5
73	·8633	8639	8645	8651	8657	8663	8669	8675	8681	8686		1	1	2	2	3	4	4	5	5
74	·8692	8698	8704	8710	8716	8722	8727	8733	8739	8745		1	1	2	2	3	4	4	5	5
75	·8751	8756	8762	8768	8774	8779	8785	8791	8797	8802		1	1	2	2	3	3	4	5	5
76	·8808	8814	8820	8825	8831	8837	8842	8848	8854	8859		1	1	2	2	3	3	4	5	5
77	·8865	8871	8876	8882	8887	8893	8899	8904	8910	8915		1	1	2	2	3	3	4	4	5
78	·8921	8927	8932	8938	8943	8949	8954	8960	8965	8971		1	1	2	2	3	3	4	4	5
79	·8976	8982	8987	8993	8998	9004	9009	9015	9020	9025		1	1	2	2	3	3	4	4	5
80	·9031	9036	9042	9047	9053	9058	9063	9069	9074	9079		1	1	2	2	3	3	4	4	5
81	·9085	9090	9096	9101	9106	9112	9117	9122	9128	9133		1	1	2	2	3	3	4	4	5
82	·9138	9143	9149	9154	9159	9165	9170	9175	9180	9186		1	1	2	2	3	3	4	4	5
83	·9191	9196	9201	9206	9212	9217	9222	9227	9232	9238		1	1	2	2	3	3	4	4	5
84	·9243	9248	9253	9258	9263	9269	9274	9279	9284	9289		1	1	2	2	3	3	4	4	5
85	·9294	9299	9304	9309	9315	9320	9325	9330	9335	9340		1	1	2	2	3	3	4	4	5
86	·9345	9350	9355	9360	9365	9370	9375	9380	9385	9390	6	1	1	2	2	3	3	4	4	5
87	·9395	9400	9405	9410	9415	9420	9425	9430	9435	9440		0	1	1	2	2	3	3	4	4
88	·9445	9460	9455	9460	9465	9469	9474	9479	9484	9489		0	1	1	2	2	3	3	4	4
89	·9494	9499	9504	9509	9513	9518	9523	9528	9533	9538		0	1	1	2	2	3	3	4	4
90	·9542	9547	9552	9557	9562	9566	9571	9576	9581	9586		0	1	1	2	2	3	3	4	4
91	·9590	9595	9600	9605	9609	9614	9619	9624	9628	9633		0	1	1	2	2	3	3	4	4
92	·9638	9643	9647	9652	9657	9661	9666	9671	9675	9680		0	1	1	2	2	3	3	4	4
93	·9685	9689	9694	9699	9703	9708	9713	9717	9722	9727		0	1	1	2	2	3	3	4	4
94	·9731	9736	9741	9745	9750	9754	9759	9763	9768	9773		0	1	1	2	2	3	3	4	4
95	·9777	9782	9786	9791	9795	9800	9805	9809	9814	9818		0	1	1	2	2	3	3	4	4
96	·9823	9827	9832	9836	9841	9845	9850	9854	9859	9863		0	1	1	2	2	3	3	4	4
97	·9868	9872	9877	9881	9886	9890	9894	9899	9903	9908		0	1	1	2	2	3	3	4	4
98	·9912	9917	9921	9926	9930	9934	9939	9943	9948	9952		0	1	1	2	2	3	3	4	4
99	9956	9961	9965	996	9974	9978	9983	9987	9991	9996	4	0	1	1	2	2	3	3	3	4

Only the decimal portion (mantissa) of each logarithm is shown in this table
The integral portion (characteristic) must be determined independently

ANTILOGARITHMS

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1	ADD 1	2	3	4	5	6	7	8	9
·00	1000	1002	1005	1007	1009	1012	1014	1016	1019	1021		0	0	1	1	1	1	1	2	2
·01	1023	1026	1028	1030	1033	1035	1038	1040	1042	1045	2	0	0	1	1	1	1	2	2	2
·02	1047	1050	1052	1054	1057	1059	1062	1064	1067	1069		0	0	1	1	1	1	2	2	2
·03	1072	1074	1076	1079	1081	1084	1086	1089	1091	1094		0	0	1	1	1	1	2	2	2
·04	1096	1099	1102	1104	1107	1109	1112	1114	1117	1119		0	1	1	1	1	2	2	2	2
·05	1122	1125	1127	1130	1132	1135	1138	1140	1143	1146		0	1	1	1	1	2	2	2	2
·06	1148	1151	1153	1156	1159	1161	1164	1167	1169	1172		0	1	1	1	1	2	2	2	2
·07	1175	1178	1180	1183	1186	1189	1191	1194	1197	1199		0	1	1	1	1	2	2	2	2
·08	1202	1205	1208	1211	1213	1216	1219	1222	1225	1227		0	1	1	1	1	2	2	2	3
·09	1230	1233	1236	1239	1242	1245	1247	1250	1253	1256		0	1	1	1	1	2	2	2	3
·10	1259	1262	1265	1268	1271	1274	1276	1279	1282	1285		0	1	1	1	1	2	2	2	3
·11	1288	1291	1294	1297	1300	1303	1306	1309	1312	1315	3	0	1	1	1	2	2	2	2	3
·12	1318	1321	1324	1327	1330	1334	1337	1340	1343	1346		0	1	1	1	2	2	2	2	3
·13	1349	1352	1355	1358	1361	1365	1368	1371	1374	1377		0	1	1	1	2	2	2	3	3
·14	1380	1384	1387	1390	1393	1396	1400	1403	1406	1409		0	1	1	1	2	2	2	3	3
·15	1413	1416	1419	1422	1426	1429	1432	1435	1439	1442		0	1	1	1	2	2	2	3	3
·16	1445	1449	1452	1455	1459	1462	1466	1469	1472	1476		0	1	1	1	2	2	2	3	3
·17	1479	1483	1486	1489	1493	1496	1500	1503	1507	1510		0	1	1	1	2	2	2	3	3
·18	1514	1517	1521	1524	1528	1531	1535	1538	1542	1545		0	1	1	1	2	2	2	3	3
·19	1549	1552	1556	1560	1563	1567	1570	1574	1578	1581		0	1	1	1	2	2	3	3	3
·20	1585	1589	1592	1596	1600	1603	1607	1611	1614	1618		0	1	1	1	2	2	3	3	3
·21	1622	1626	1629	1633	1637	1641	1644	1648	1652	1656		0	1	1	2	2	2	3	3	3
·22	1660	1663	1667	1671	1675	1679	1683	1687	1690	1694		0	1	1	2	2	2	3	3	3
·23	1698	1702	1706	1710	1714	1718	1722	1726	1730	1734	4	0	1	1	2	2	2	3	3	4
·24	1738	1742	1746	1750	1754	1758	1762	1766	1770	1774		0	1	1	2	2	2	3	3	4
·25	1778	1782	1786	1791	1795	1799	1803	1807	1811	1816		0	1	1	2	2	2	3	3	4
·26	1820	1824	1828	1832	1837	1841	1845	1849	1854	1858		0	1	1	2	2	3	3	3	4
·27	1862	1866	1871	1875	1879	1884	1888	1892	1897	1901		0	1	1	2	2	3	3	3	4
28	1905	1910	1914	1919	1923	1928	1932	1936	1941	1945		0	1	1	2	2	3	3	4	4
·29	1950	1954	1959	1963	1968	1972	1977	1982	1986	1991		0	1	1	2	2	3	3	4	4
30	1995	2000	2004	2009	2014	2018	2023	2028	2032	2037		0	1	1	2	2	3	3	4	4
·31	2042	2046	2051	2056	2061	2065	2070	2075	2080	2084		0	1	1	2	2	3	3	4	4
·32	2089	2094	2099	2104	2109	2113	2118	2123	2128	2133		0	1	1	2	2	3	3	4	4
·33	2138	2143	2148	2153	2158	2163	2168	2173	2178	2183	5	1	1	2	2	3	3	4	4	5
·34	2188	2193	2198	2203	2208	2213	2218	2223	2228	2234		1	1	2	2	3	3	4	4	5
·35	2239	2244	2249	2254	2259	2265	2270	2275	2280	2286		1	1	2	2	3	3	4	4	5
·36	2291	2296	2301	2307	2312	2317	2323	2328	2333	2339		1	1	2	2	3	3	4	4	5
·37	2344	2350	2355	2360	2366	2371	2377	2382	2388	2393		1	1	2	2	3	3	4	4	5
·38	2399	2404	2410	2415	2421	2427	2432	2438	2443	2449		1	1	2	2	3	3	4	4	5
·39	2455	2460	2466	2472	2477	2483	2489	2495	2500	2506		1	1	2	2	3	3	4	5	5
40	2512	2518	2523	2529	2535	2541	2547	2553	2559	2564		1	1	2	2	3	4	4	5	5
41	2570	2576	2582	2588	2594	2600	2606	2612	2618	2624	6	1	1	2	2	3	4	4	5	5
42	2630	2636	2642	2649	2655	2661	2667	2673	2679	2685		1	1	2	2	3	4	4	5	6
43	2692	2698	2704	2710	2716	2723	2729	2735	2742	2748		1	1	2	3	3	4	4	5	6
44	2754	2761	2767	2773	2780	2786	2793	2799	2805	2812		1	1	2	3	3	4	4	5	6
45	2818	2825	2831	2838	2844	2851	2858	2864	2871	2877		1	1	2	3	3	4	5	5	6
46	2884	2891	2897	2904	2911	2917	2924	2931	2938	2944		1	1	2	3	3	4	5	5	6
47	2951	2958	2965	2972	2979	2985	2992	2999	3006	3013		1	1	2	3	3	4	5	5	6
48	3020	3027	3034	3041	3048	3055	3062	3069	3076	3083	7	1	1	2	3	4	4	5	6	6
49	3090	3097	3105	3112	3119	3126	3133	3141	3148	3155		1	1	2	3	4	4	5	6	6

ANTILOGARITHMS

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	d	ADD 1	2	3	4	5	6	7	8	9
·50	3162	3170	3177	3184	3192	3199	3206	3214	3221	3228		1	1	2	3	4	4	5	6	7
·51	3236	3243	3251	3258	3266	3273	3281	3289	3296	3304		1	2	2	3	4	5	5	6	7
·52	3311	3319	3327	3334	3342	3350	3357	3365	3373	3381		1	2	2	3	4	5	6	6	7
·53	3388	3396	3404	3412	3420	3428	3436	3443	3451	3459		1	2	2	3	4	5	6	6	7
·54	3467	3475	3483	3491	3499	3508	3516	3524	3532	3540	8	1	2	2	3	4	5	6	6	7
·55	3548	3556	3565	3573	3581	3589	3597	3606	3614	3622		1	2	2	3	4	5	6	7	7
·56	3631	3639	3648	3656	3664	3673	3681	3690	3698	3707		1	2	3	3	4	5	6	7	8
·57	3715	3724	3733	3741	3750	3758	3767	3776	3784	3793		1	2	3	3	4	5	6	[illegible]	8
·58	3802	3811	3819	3828	3837	3846	3855	3864	3873	3882		1	2	3	4	4	5	6	7	[illegible]
·59	3890	3899	3908	3917	3926	3936	3945	3954	3963	3972	9	1	2	3	4	5	5	6	[illegible]	8
·60	3981	3990	3999	4009	4018	4027	4036	4046	4055	4064		1	2	3	4	5	6	6	7	8
·61	4074	4083	4093	4102	4111	4121	4130	4140	4150	4159		1	2	3	4	5	6	7	8	9
·62	4169	4178	4188	4198	4207	4217	4227	4236	4246	4256		1	2	3	4	5	6	7	8	9
·63	4266	4276	4285	4295	4305	4315	4325	4335	4345	4355	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9
·64	4365	4375	4385	4395	4406	4416	4426	4436	4446	4457		1	2	3	4	5	6	7	8	9
·65	4467	4477	4487	4498	4508	4519	4529	4539	4550	4560		1	2	3	4	5	6	7	8	9
·66	4571	4581	4592	4603	4613	4624	4634	4645	4656	4667		1	2	3	4	5	6	7	9	10
·67	4677	4688	4699	4710	4721	4732	4742	4753	4764	4775	11	1	2	3	4	6	7	8	9	10
·68	4786	4797	4808	4819	4831	4842	4853	4864	4875	4887		1	2	3	4	6	7	8	9	10
·69	4898	4909	4920	4932	4943	4955	4966	4977	4989	5000		1	2	3	5	6	7	8	9	10
·70	5012	5023	5035	5047	5058	5070	5082	5093	5105	5117		1	2	4	5	6	7	8	9	11
·71	5129	5140	5152	5164	5176	5188	5200	5212	5224	5236	12	1	2	4	5	6	7	8	10	11
·72	5248	5260	5272	5284	5297	5309	5321	5333	5346	5358		1	2	4	5	6	7	9	10	11
·73	5370	5383	5395	5408	5420	5433	5445	5458	5470	5483		1	3	4	5	6	8	9	10	11
·74	5495	5508	5521	5534	5546	5559	5572	5585	5598	5610		1	3	4	5	6	8	9	10	12
·75	5623	5636	5649	5662	5675	5689	5702	5715	5728	5741	13	1	3	4	5	7	8	9	10	12
·76	5754	5768	5781	5794	5808	5821	5834	5848	5861	5875		1	3	4	5	7	8	9	11	12
·77	5888	5902	5916	5929	5943	5957	5970	5984	5998	6012		1	3	4	5	7	8	10	11	12
·78	6026	6039	6053	6067	6081	6095	6109	6124	6138	6152	14	1	3	4	6	7	8	10	11	13
·79	6166	6180	6194	6209	6223	6237	6252	6266	6281	6295		1	3	4	6	7	9	10	11	13
·80	6310	6324	6339	6353	6368	6383	6397	6412	6427	6442		1	3	4	6	7	9	10	12	13
·81	6457	6471	6486	6501	6516	6531	6546	6561	6577	6592	15	2	3	5	6	8	9	11	12	14
·82	6607	6622	6637	6653	6668	6683	6699	6714	6730	6745		2	3	5	6	8	9	11	12	14
·83	6761	6776	6792	6808	6823	6839	6855	6871	6887	6902		2	3	5	6	8	9	11	13	14
·84	6918	6934	6950	6966	6982	6998	7015	7031	7047	7063	16	2	3	6	6	8	10	11	13	14
·85	7079	7096	7112	7129	7145	7161	7178	7194	7211	7228		2	3	5	7	8	10	12	13	15
·86	7244	7261	7278	7295	7311	7328	7345	7362	7379	7396	17	2	3	5	7	9	10	12	14	15
·87	7413	7430	7447	7464	7482	7499	7516	7534	7551	7568		2	3	5	7	9	10	12	14	16
·88	7586	7603	7621	7638	7656	7674	7691	7709	7727	7745		2	4	5	7	9	11	12	14	16
·89	7762	7780	7798	7816	7834	7852	7870	7889	7907	7925	18	2	4	5	7	9	11	13	14	16
·90	7943	[illegible]	7980	7998	8017	8035	8054	8072	8091	8110		2	4	6	7	9	11	13	15	17
·91	8128	8147	8166	8185	8204	8222	8241	8260	8279	8299	19	2	4	6	8	10	11	13	15	17
·92	8318	8337	8356	8375	8395	8414	8433	8453	8472	8492		2	4	6	8	10	12	14	15	17
·93	8511	8531	8551	8570	8590	8610	8630	8650	8670	8690		2	4	6	8	10	12	14	16	18
·94	8710	8730	8750	8770	8790	8810	8831	8851	8872	8892	20	2	4	6	8	10	12	14	16	18
·95	8913	8933	8954	8974	8995	9016	9036	9057	9078	9099		2	4	6	8	10	12	15	17	19
·96	9120	9141	9162	9183	9204	9226	9247	9268	9290	9311	21	2	4	6	8	11	13	15	17	19
·97	9333	9354	9376	9397	9419	9441	9462	9484	9506	9528	22	2	4	7	9	11	13	15	17	20
·98	9550	9572	9594	9616	9638	[illegible]	9683	9705	9727	[illegible]	23	2	4	[illegible]	9	11	13	15	18	20
·99	9772	9795	9817	9840	9863	9886	9908	9931	9954	[illegible]		2	5	7	9	11	14	16	18	21

LOGARITHMS OF SINES

x	0′	6′	12′	18′	24′	30′	36′	42′	48′	54′	ل	ADD
	0°·0	0°·1	0°·2	0°·3	0°·4	0°·5	0°·6	0°·7	0°·8	0°·9		1′ 2′ 3′ 4′ 5′
0°	−∞	$\bar{3}$·242	$\bar{3}$·543	$\bar{3}$·719	$\bar{3}$·844	$\bar{3}$·941	$\bar{2}$·020	$\bar{2}$·087	$\bar{2}$·145	$\bar{2}$·196		Differences here vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 10.
1	$\bar{2}$·2419	2832	3210	3558	3880	4179	4459	4723	4971	5206		
2	·5428	5640	5842	6035	6220	6397	6567	6731	6889	7041		
3	·7188	7330	7468	7602	7731	7857	7979	8098	8213	8326		
4	·8436	8543	8647	8749	8849	8946	9042	9135	9226	9315		
5	$\bar{2}$·9403	9489	9573	9655	9736	9816	9894	$\bar{2}$·9970	$\bar{1}$·0046	$\bar{1}$·0120		
6	$\bar{1}$·0192	0264	0334	0403	0472	0539	0605	0670	0734	0797		
7	·0859	0920	0981	1040	1099	1157	1214	1271	1326	1381	52	9 17 26 35 43
8	·1436	1489	1542	1594	1646	1697 1697	1747	1797	1847	1895	49 47	8 16 25 33 41 8 16 23 31 39
9	·1943	1991	2038	2085	2131	2176 2176	2221	2266	2310	2353	44	7 15 22 29 37
10	$\bar{1}$·2397	2439	2482	2524	2565	2606 2606	2647	2687	2727	2767	42 40	7 14 21 28 35 7 13 20 27 33
11	·2806	2845	2883	2921	2959	2997 2997	3034	3070	3107	3143	38 36	6 13 19 25 32 6 12 18 24 30
12	·3179	3214	3250	3284	3319	3353 3353	3387	3421	3455	3488	35 34	6 12 17 23 29 6 11 17 23 28
13	·3521	3554	3586	3618	3650	3682 3682	3713	3745	3776	3806	32 31	5 11 16 21 27 5 10 16 21 26
14	·3837	3867	3897	3927	3957	3986	4015	4044	4073	4102	29	5 10 15 19 24
15	$\bar{1}$·4130	4158	4186	4214	4242	4269	4296	4323	4350	4377	27	5 9 14 18 23
16	·4403	4430	4456	4482	4508	4533	4559	4584	4609	4634	26	4 9 13 17 22
17	·4659	4684	4709	4733	4757	4781	4805	4829	4853	4876	24	4 8 12 16 20
18	·4900	4923	4946	4969	4992	5015	5037	5060	5082	5104	23	4 8 11 15 19
19	·5126	5148	5170	5192	5213	5235	5256	5278	5299	5320	21	4 7 11 14 18
20	$\bar{1}$·5341	5361	5382	5402	5423	5443	5463	5484	5504	5523	20	3 7 10 13 17
21	·5543	5563	5583	5602	5621	5641	5660	5679	5698	5717	19	3 6 10 13 16
22	·5736	5754	5773	5792	5810	5828	5847	5865	5883	5901	18	3 6 9 12 15
23	·5919	5937	5954	5972	5990	6007	6024	6042	6059	6076	17	3 6 9 11 14
24	·6093	6110	6127	6144	6161	6177	6194	6210	6227	6243		3 6 8 11 14
25	$\bar{1}$·6259	6276	6292	6308	6324	6340	6356	6371	6387	6403	16	3 5 8 11 13
26	·6418	6434	6449	6465	6480	6495	6510	6526	6541	6556	15	3 5 8 10 13
27	·6570	6585	6600	6615	6629	6644	6659	6673	6687	6702		2 5 7 10 12
28	·6716	6730	6744	6759	6773	6787	6801	6814	6828	6842	14	2 5 7 9 12
29	·6856	6869	6883	6896	6910	6923	6937	6950	6963	6977		2 4 7 9 11
30	$\bar{1}$·6990	7003	7016	7029	7042	7055	7068	7080	7093	7106	13	2 4 6 9 11
31	·7118	7131	7144	7156	7168	7181	7193	7205	7218	7230		2 4 6 8 10
32	·7242	7254	7266	7278	7290	7302	7314	7326	7338	7349	12	2 4 6 8 10
33	·7361	7373	7384	7396	7407	7419	7430	7442	7453	7464		2 4 6 8 10
34	·7476	7487	7498	7509	7520	7531	7542	7553	7564	7575	11	2 4 6 7 9
35	$\bar{1}$·7586	7597	7607	7618	7629	7640	7650	7661	7671	7682		2 4 5 7 9
36	·7692	7703	7713	7723	7734	7744	7754	7764	7774	7785	10	2 3 5 7 8
37	·7795	7805	7815	7825	7835	7844	7854	7864	7874	7884		2 3 5 7 8
38	·7893	7903	7913	7922	7932	7941	7951	7960	7970	7979		2 3 5 6 8
39	·7989	7998	8007	8017	8026	8035	8044	8053	8063	8072	9	2 3 5 6 8
40	$\bar{1}$·8081	8090	8099	8108	8117	8125	8134	8143	8152	8161		1 3 4 6 7
41	·8169	8178	8187	8195	8204	8213	8221	8230	8238	8247		1 3 4 6 7
42	·8255	8264	8272	8280	8289	8297	8305	8313	8322	8330		1 3 4 6 7
43	·8338	8346	8354	8362	8370	8378	8386	8394	8402	8410	8	1 3 4 5 7
44	·8418	8426	8433	8441	8449	8457	8464	8472	8480	8487		1 3 4 5 6

LOGARITHMS OF SINES

	0	6′	12′	18′	24	30	36	42	48′	54	ل	ADD				
	0°·0	0°·1	0°·2	0°·3	0°·4	0°·5	0°·6	0°·7	0°·8	0°·9		1′	2′	3′	4′	5′
45°	$\bar{1}$·8495	8502	8510	8517	8525	8532	8540	8547	8555	8562		1	2	4	5	6
46	·8569	8577	8584	8591	8598	8606	8613	8620	8627	8634		1	2	4	5	6
47	·8641	8648	8655	8662	8669	8676	8683	8690	8697	8704	7	1	2	3	5	6
48	·8711	8718	8724	8731	8738	8745	8751	8758	8765	8771		1	2	3	4	6
49	·8778	8784	8791	8797	8804	8810	8817	8823	8830	8836		1	2	3	4	5
50	$\bar{1}$·8843	8849	8856	8862	8868	8874	8880	8887	8893	8899		1	2	3	4	5
51	·8905	8911	8917	8923	8929	8935	8941	8947	8953	8959	6	1	2	3	4	5
52	·8965	8971	8977	8983	8989	8995	9000	9006	9012	9018		1	2	3	4	5
53	·9023	9029	9035	9041	9046	9052	9057	9063	9069	9074		1	2	3	4	
54	·9080	9085	9091	9096	9101	9107	9112	9118	9123	9128		1	2	3	4	5
55	$\bar{1}$·9134	9139	9144	9149	9155	9160	9165	9170	9175	9181		1	2	3	3	4
56	·9186	9191	9196	9201	9206	9211	9216	9221	9226	9231	5	1	2	3	3	4
57	·9236	9241	9246	9251	9255	9260	9265	9270	9275	9279		1	2	2	3	4
58	·9284	9289	9294	9298	9303	9308	9312	9317	9322	9326		1	2	2	3	4
59	·9331	9335	9340	9344	9349	9353	9358	9362	9367	9371		1	1	2	3	4
60	$\bar{1}$·9375	9380	9384	9388	9393	9397	9401	9406	9410	9414		1	1	2	3	4
61	·9418	9422	9427	9431	9435	9439	9443	9447	9451	9455		1	1	2	3	3
62	·9459	9463	9467	9471	9475	9479	9483	9487	9491	9495	4	1	1	2	3	3
63	·9499	9503	9506	9510	9514	9518	9522	9525	9529	9533		1	1	2	3	3
64	·9537	9540	9544	9548	9551	9555	9558	9562	9566	9569		1	1	2	2	3
65	$\bar{1}$·9573	9576	9580	9583	9587	9590	9594	9597	9601	9604		1	1	2	2	3
66	·9607	9611	9614	9617	9621	9624	9627	9631	9634	9637		1	1	2	2	3
67	·9640	9643	9647	9650	9653	9656	9659	9662	9666	9669		1	1	2	2	3
68	·9672	9675	9678	9681	9684	9687	9690	9693	9696	9699	3	1	1	2	2	3
69	·9702	9704	9707	9710	9713	9716	9719	9722	9724	9727		0	1	1	2	2
70	$\bar{1}$·9730	9733	9735	9738	9741	9743	9746	9749	9751	9754		0	1	1	2	2
71	·9757	9759	9762	9764	9767	9770	9772	9775	9777	9780		0	1	1	2	2
72	·9782	9785	9787	9789	9792	9794	9797	9799	9801	9804		0	1	1	2	2
73	·9806	9808	9811	9813	9815	9817	9820	9822	9824	9826		0	1	1	1	2
74	·9828	9831	9833	9835	9837	9839	9841	9843	9845	9847		0	1	1	1	2
75	$\bar{1}$·9849	9851	9853	9855	9857	9859	9861	9863	9865	9867	2	0	1	1	1	2
76	·9869	9871	9873	9875	9876	9878	9880	9882	9884	9885		0	1	1	1	2
77	·9887	9889	9891	9892	9894	9896	9897	9899	9901	9902		0	1	1	1	1
78	·9904	9906	9907	9909	9910	9912	9913	9915	9916	9918		0	1	1	1	1
79	·9919	9921	9922	9924	9925	9927	9928	9929	9931	9932		0	0	1	1	1
80	$\bar{1}$·9934	9935	9936	9937	9939	9940	9941	9943	9944	9945		0	0	1	1	1
81	·9946	9947	9949	9950	9951	9952	9953	9954	9955	9956		0	0	1	1	1
82	·9958	9959	9960	9961	9962	9963	9964	9965	9966	9967	1	0	0	0	1	1
83	·9968	9968	9969	9970	9971	9972	9973	9974	9975	9975		0	0	0	1	1
84	·9976	9977	9978	9978	9979	9980	9981	9981	9982	9983		0	0	0	0	1
85	$\bar{1}$·9983	9984	9985	9985	9986	9987	9987	9988	9988	9989		See Table below and on page 8				
86	·9989	9990	9990	9991	9991	9992	9992	9993	9993	9994						
87	·9994	9994	9995	9995	9996	9996	9996	9996	9997	9997	·					
88	·9997	9998	9998	9998	9998	9999	9999	9999	9999	9999						
89	$\bar{1}$·9999	9999	0·000	0·000	0·000	0·000	0·000	0·000	0·000	0·000						
90	0·0000															

Log Sine of Angles near 90° and Log Cosine of Small Angles

(Continued on page 8

Sin	85°0′	85°9′	85°19′	85°29′	85°39′	[illegible]	86°1′	86°12′	86°24′	86°38′
Log	$\bar{1}$·9984	$\bar{1}$·9985	$\bar{1}$·9985	$\bar{1}$·9987	$\bar{1}$·9988	$\bar{1}$·9989	$\bar{1}$·9990	$\bar{1}$·9991	$\bar{1}$·9992	
Cos	5°0′	4°51′	4°41′	4°31′	4°21′	[illegible]	3°59′	3°48′	3°36′	3°22′

For tabulated angles read the log to the left, e.g. [illegible] 85°49′ or log cos 4°11′ $\bar{1}$·9984

LOGARITHMS OF COSINES

x	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	ل	SUBTRACT 1′	2′	3′	4′	5′
0°	0·0000	0000	0000	0000	0000	0000	0000	0000	0000	$\bar{1}$·9999		See Table below and on page 7				
1	$\bar{1}$·9999	9999	9999	9999	9999	9999	9998	9998	9998	9998						
2	·9997	9997	9997	9996	9996	9996	9996	9995	9995	9994						
3	·9994	9994	9993	9993	9992	9992	9991	9991	9990	9990						
4	·9989	9989	9988	9988	9987	9987	9986	9985	9985	9984						
5	$\bar{1}$·9983	9983	9982	9981	9981	9980	9979	9978	9978	9977		0	0	0	0	1
6	·9976	9975	9975	9974	9973	9972	9971	9970	9969	9968		0	0	0	1	1
7	·9968	9967	9966	9965	9964	9963	9962	9961	9960	9959	1	0	0	0	1	1
8	·9958	9956	9955	9954	9953	9952	9951	9950	9949	9947		0	0	1	1	1
9	·9946	9945	9944	9943	9941	9940	9939	9937	9936	9935		0	0	1	1	1
10	$\bar{1}$·9934	9932	9931	9929	9928	9927	9925	9924	9922	9921		0	0	1	1	1
11	·9919	9918	9916	9915	9913	9912	9910	9909	9907	9905		0	1	1	1	1
12	·9904	9902	9901	9899	9897	9896	9894	9892	9891	9889		0	1	1	1	1
13	·9887	9885	9884	9882	9880	9878	9876	9875	9873	9871		0	1	1	1	2
14	·9869	9867	9865	9863	9861	9859	9857	9855	9853	9851	2	0	1	1	1	2
15	$\bar{1}$·9849	9847	9845	9843	9841	9839	9837	9835	9833	9831		0	1	1	1	2
16	·9828	9826	9824	9822	9820	9817	9815	9813	9811	9808		0	1	1	1	2
17	·9806	9804	9801	9799	9797	9794	9792	9789	9787	9785		0	1	1	2	2
18	·9782	9780	9777	9775	9772	9770	9767	9764	9762	9759		0	1	1	2	2
19	·9757	9754	9751	9749	9746	9743	9741	9738	9735	9733		0	1	1	2	2
20	$\bar{1}$·9730	9727	9724	9722	9719	9716	9713	9710	9707	9704		0	1	1	2	2
21	·9702	9699	9696	9693	9690	9687	9684	9681	9678	9675	3	1	1	2	2	3
22	·9672	9669	9666	9662	9659	9656	9653	9650	9647	9643		1	1	2	2	3
23	·9640	9637	9634	9631	9627	9624	9621	9617	9614	9611		1	1	2	2	3
24	·9607	9604	9601	9597	9594	9590	9587	9583	9580	9576		1	1	2	2	3
25	$\bar{1}$·9573	9569	9566	9562	9558	9555	9551	9548	9544	9540		1	1	2	2	3
26	·9537	9533	9529	9525	9522	9518	9514	9510	9506	9503		1	1	2	3	3
27	·9499	9495	9491	9487	9483	9479	9475	9471	9467	9463	4	1	1	2	3	3
28	·9459	9455	9451	9447	9443	9439	9435	9431	9427	9422		1	1	2	3	3
29	·9418	9414	9410	9406	9401	9397	9393	9388	9384	9380		1	1	2	3	4
30	$\bar{1}$·9376	9371	9367	9362	9358	9363	9349	9344	9340	9335		1	1	2	3	4
31	·9331	9326	9322	9317	9312	9308	9303	9298	9294	9289		1	2	2	3	4
32	·9284	9279	9275	9270	9265	9260	9255	9251	9246	9241		1	2	2	3	4
33	·9236	9231	9226	9221	9216	9211	9206	9201	9196	9191	5	1	2	3	3	4
34	·9186	9181	9175	9170	9165	9160	9155	9149	9144	9139		1	2	3	3	4
35	$\bar{1}$·9134	9128	9123	9118	9112	9107	9101	9096	9091	9085		1	2	3	4	5
36	·9080	9074	9069	9063	9057	9052	9046	9041	9035	9029		1	2	3	4	5
37	·9023	9018	9012	9006	9000	8995	8989	8983	8977	8971		1	2	3	4	5
38	·8965	8959	8953	8947	8941	8935	8929	8923	8917	8911	6	1	2	3	4	5
39	·8905	8899	8893	8887	8880	8874	8868	8862	8855	8849		1	2	3	4	5
40	$\bar{1}$·8843	8836	8830	8823	8817	8810	8804	8797	8791	8784		1	2	3	4	6
41	·8778	8771	8765	8758	8751	8748	3738	8731	8724	8718		1	2	3	4	6
42	·8711	8704	8697	8690	8683	8676	8669	8662	8655	8648	7	1	2	4	5	6
43	·8641	8634	8627	8620	8613	8606	8598	8591	8584	8577		1	2	4	5	6
44	·8569	8562	8555	8547	8540	8532	8525	8517	8510	8502		1	2	4	5	6

Log Sine of Angles near 90° and Log Cosine of Small Angles

Continued from page 7]

Sin	86°38′	86°51′	87°7′	87°23′	87°42′	88°3′	88°29′	89°7′	90°0′
Log	$\bar{1}$·9993	$\bar{1}$·9994	$\bar{1}$·9995	$\bar{1}$·9996	$\bar{1}$·9997	$\bar{1}$·9998	$\bar{1}$·9999	0·0000	
Cos	3°22′	3°9′	2°53′	2°37′	2°18′	1°57′	1°31′	0°53′	0°0′

For tabulated angles read the log to the left, e.g. log sin 87°42′ or log cos 2°18′ = $\bar{1}$·9996

LOGARITHMS OF COSINES

x	0′	6′	12′	18′	24′	30′	36′	42′	48′	54′	Δ	SUBTRACT 1′	2′	3′	4′	5′
	0°·0	0°·1	0°·2	0°·3	0°·4	0°·5	0°·6	0°·7	0°·8	0°·9						
45°	$\bar{1}$·8495	8487	8480	8472	8464	8457	8449	8441	8433	8426		1	3	4	5	6
46	·8418	8410	8402	8394	8386	8378	8370	8362	8354	8346	8	1	3	4	5	7
47	[illegible]	8330	8322	8313	8306	8297	8289	8280	8272	8264		1	3	4	6	7
48	·8255	8247	8238	8230	8221	8213	8204	8195	8187	8178		1	3	4	6	7
49	[illegible]	8161	8152	8143	8134	8125	8117	8108	8099	8090		1	3	4	5	7
50	$\bar{1}$·8081	8072	8063	8053	8044	8035	8026	8017	8007	7998	9	2	3	5	6	8
51	·7989	7979	7970	7960	7951	7941	7932	7922	7913	7903		2	3	5	6	8
52	·7893	7884	7874	7864	7854	7844	7835	7825	7815	7805		2	3	5	7	8
53	·7795	7785	7774	7764	7754	7744	7734	7723	7713	7703	10	2	3	5	7	8
54	·7692	7682	7671	7661	7650	7640	7629	7618	7607	7597		2	4	5	7	9
55	$\bar{1}$·7586	7575	7564	7553	7542	7531	7520	7509	7498	7487	11	2	4	6	7	9
56	·7476	7464	7453	7442	7430	7419	7407	7396	7384	7373		2	4	6	8	10
57	·7361	7349	7338	7326	7314	7302	7290	7278	7266	7254	12	2	4	6	8	10
58	·7242	7230	7218	7205	7193	7181	7168	7156	7144	7131		2	4	6	8	10
59	·7118	7106	7093	7080	7068	7055	7042	7029	7016	7003	13	2	4	6	9	11
60	$\bar{1}$·6990	6977	6963	6950	6937	6923	6910	6896	6883	6869		2	4	7	9	11
61	·6856	6842	6828	6814	6801	6787	6773	6759	6744	6730	14	2	5	7	9	12
62	·6716	6702	6687	6673	6659	6644	6629	6615	6600	6585		2	5	7	10	12
63	·6570	6556	6541	6526	6510	6496	6480	6465	6449	6434	15	3	5	8	10	13
64	·6418	6403	6387	6371	6356	6340	6324	6308	6292	6276	16	3	5	8	11	13
65	$\bar{1}$·6259	6243	6227	6210	6194	6177	6161	6144	6127	6110		3	6	8	11	14
66	·6093	6076	6059	6042	6024	6007	5990	5972	5954	5937	17	3	6	9	11	14
67	·5919	5901	5883	5865	5847	5828	5810	5792	5773	5754	18	3	6	9	12	15
68	·5736	5717	5698	5679	5660	5641	5621	5602	5583	5563	19	3	6	10	13	16
69	·5643	5523	5504	5484	5463	5443	5423	5402	5382	5361	20	3	7	10	13	17
70	$\bar{1}$·5341	5320	5299	5278	5256	5236	5213	5192	5170	5148	21	4	7	11	14	18
71	·5126	5104	5082	5060	5037	5015	4992	4969	4946	4923	23	4	8	11	15	19
72	·4900	4876	4853	4829	4805	4781	4757	4733	4709	4684	24	4	8	12	16	20
73	·4659	4634	4609	4584	4559	4533	4508	4482	4456	4430	26	4	9	13	17	22
74	·4403	4377	4350	4323	4296	4269	4242	4214	4186	4158	27	5	9	14	18	23
75	$\bar{1}$·4130	4102	4073	4044	4015	3986	3957	3927	3897	3867	29 31	5 5	10 10	15 16	19 21	24 26
76	·3837	3806	3775	3745	3713	3682 3682	3650	3618	3586	3554	32 34	5 6	11 11	16 17	21 23	27 28
77	·3521	3488	3455	3421	3387	3353 3353	3319	3284	3250	3214	36 36	6 6	12 12	17 18	23 24	29 30
78	·3179	6143	3107	3070	3034	2997 2997	2959	2921	2883	2845	38 40	6 7	13 13	19 20	25 27	32 33
79	·2806	2767	2727	2687	2647	2606 2606	2565	2524	2482	2439	42	7	14	21	28	35
80	$\bar{1}$·2397	2353	2310	2266	2221	2176 2176	2131	2085	2038	1991	44 47	7 8	15 16	22 23	29 31	37 39
81	·1943	1895	1847	1797	1747	1697 1697	1646	1594	1542	1489	49 52	8 9	16 17	25 26	33 35	41 43
82	·1436	1381	1326	1271	1214	1157	1099	1040	0981	0920						
83	·0859	0797	0734	0670	0605	0539	0472	0403	0334	0264						
84	$\bar{1}$·0192	0120	0046	$\bar{2}$·9970	$\bar{2}$·9894	$\bar{2}$·9816	$\bar{2}$·9736	$\bar{2}$·9655	$\bar{2}$·9573	$\bar{2}$·9489						
85	$\bar{2}$·9403	9315	9226	9135	9042	8946	8849	8749	8647	8543						
86	·8436	8326	8213	8098	7979	7857	7731	7602	7468	7330						
87	·7188	7041	6889	6731	6567	6397	6220	6035	5842	5640						
88	·5428	5206	4971	4723	4459	4179	3880	3568	3210	2832						
89	$\bar{2}$·242	$\bar{2}$·196	$\bar{2}$·145	$\bar{2}$·087	$\bar{2}$·020	$\bar{3}$·941	$\bar{3}$·844	$\bar{3}$·719	$\bar{3}$·543	$\bar{3}$·242						
90	$-\infty$															

Differences here vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 10

LOGARITHMS OF SINES, 0° to 8°

° ′	0′	1′	2′	3′	4′	5′	6′	7′	8′	9′	10′	° ′
0 00	∞	$\bar{3}$·464	$\bar{3}$·765	$\bar{3}$·941	$\bar{3}$·066	$\bar{3}$·163	$\bar{3}$·242	$\bar{3}$·309	$\bar{3}$·367	$\bar{3}$·418	$\bar{3}$·464	89 50
0 10	$\bar{3}$·4637	5051	5429	5777	6099	6398	6678	6942	7190	7425	7648	89 40
0 20	$\bar{3}$·7648	7859	8061	8255	8439	8617	8787	8951	9109	9261	$\bar{3}$·9408	89 30
0 30	$\bar{3}$·9408	9551	9689	9822	$\bar{3}$·9952	$\bar{2}$·0078	$\bar{2}$·0200	$\bar{2}$·0319	$\bar{2}$·0435	$\bar{2}$·0548	$\bar{2}$·0658	89 20
0 40	$\bar{2}$·0658	0765	0870	0972	1072	1169	1265	1358	1450	1539	1627	89 10
0 50	$\bar{2}$·1627	1713	1797	1880	1961	2041	2119	2196	2271	2346	2419	89 00
1 00	$\bar{2}$·2419	2490	2561	2630	2699	2766	2832	2898	2962	3025	3088	88 50
1 10	3088	3150	3210	3270	3329	3388	3445	3502	3558	3613	3668	88 40
1 20	·3668	3722	3775	3828	3880	3931	3982	4032	4082	4131	4179	88 30
1 30	$\bar{2}$·4179	4227	4275	4322	4368	4414	4459	4504	4549	4593	4637	88 20
1 40	4637	4680	4723	4765	4807	4848	4890	4930	4971	5011	5050	88 10
1 50	·5050	5090	5129	5167	5206	5243	5281	5318	5355	5392	5428	88 00
2 00	$\bar{2}$·5428	5464	5500	5535	5571	5605	5640	5674	5708	5742	5776	87 50
2 10	·5776	5809	5842	5875	5907	5939	5972	6003	6035	6066	6097	87 40
2 20	·6097	6128	6159	6189	6220	6250	6279	6309	6339	6368	6397	87 30
2 30	$\bar{2}$·6397	6426	6454	6483	6511	6539	6567	6595	6622	6650	6677	87 20
2 40	6677	6704	6731	6758	6784	6810	6837	6863	6889	6914	6940	87 10
2 50	·6940	6965	6991	7016	7041	7066	7090	7115	7140	7164	7188	87 00
3 00	$\bar{2}$·7188	7212	7236	7260	7283	7307	7330	7354	7377	7400	7423	86 50
3 10	7423	7445	7468	7491	7513	7535	7557	7580	7602	7623	7645	86 40
3 20	7645	7667	7688	7710	7731	7752	7773	7794	7815	7836	7857	86 30
3 30	$\bar{2}$·7857	7877	7898	7918	7939	795[illegible]	[illegible]	7999	8019	8039	8059	86 20
3 40	·8059	8078	8098	8117	8137	[illegible]	[illegible]	8194	8213	8232	8251	86 10
3 50	8251	8270	8289	8307	8326	8345	[illegible]	8381	8400	8418	8436	86 00
4 00	$\bar{2}$·8436	8454	8472	8490	8508	8525	8543	8560	8578	8595	8613	85 50
4 10	·8613	8630	8647	8665	8682	8699	8716	8733	8749	8766	8783	85 40
4 20	8783	8799	8816	8833	8849	8865	8882	8898	8914	8930	8946	85 30
4 30	$\bar{2}$·8946	8962	8978	8994	9010	9026	9042	9057	9073	9089	9104	85 20
4 40	·9104	9119	9135	9150	9166	9181	9196	9211	9226	9241	9256	85 10
4 50	·9256	9271	9286	9301	9315	9330	9345	9359	9374	9388	9403	85 00
5 00	$\bar{2}$·9403	9417	9432	9446	9460	9475	9489	9503	9517	9531	9545	84 50
5 10	9545	9559	9573	9587	9601	9614	9628	9642	9655	9669	9682	84 40
5 20	9682	9696	9709	9723	9736	9750	9763	9776	9789	9803	9816	84 30
5 30	$\bar{2}$·9816	9829	9842	9855	9868	9881	9894	9907	9919	9932	$\bar{2}$·9945	84 20
5 40	$\bar{2}$·9945	9958	9970	9983	$\bar{2}$·9996	$\bar{1}$·0008	$\bar{1}$·0021	$\bar{1}$·0033	$\bar{1}$·0046	$\bar{1}$·0058	$\bar{1}$·0070	84 10
5 50	$\bar{1}$·0070	0083	0095	0107	0120	0132	0144	0156	0168	0180	0192	84 00

° ′	0′	1′	2′	3′	4′	5′	6′	7′	8′	9′	10′	° ′
6 00	$\bar{1}$·0192	0204	0216	0228	0240	0252	0264	0276	0287	0299	0311	83 50
6 10	·0311	0323	0334	0346	0357	0369	0380	0392	0403	0415	0426	83 40
6 20	·0426	0438	0449	0460	0472	0483	[illegible]	0505	0516	0527	0539	83 30
6 30	$\bar{1}$·0539	0550	0561	0572	0583	0594	[illegible]	[illegible]	0626	0637	0648	83 20
6 40	·0648	0659	0670	0680	0691	0702	0712	[illegible]	0734	0744	0755	83 10
6 50	0755	0765	0776	0786	0797	0807	0818	0828	0838	0849	0859	83 00
7 00	$\bar{1}$·0859	0869	0879	0890	0900	0910	0920	0930	0940	0951	0961	82 50
7 10	0961	0971	0981	0991	1001	1011	1020	1030	1040	1050	1060	82 40
7 20	1060	1070	1080	1089	1099	1109	1118	1128	1138	1147	1157	82 30
7 30	$\bar{1}$·1157	1167	1176	1186	1195	1205	1214	1224	1233	1242	1252	82 20
7 40	1252	1261	1271	1280	1289	1299	1308	1317	1326	1336	1345	82 10
7 50	$\bar{1}$·1345	1354	1363	1372	1381	1390	1399	[illegible]	1418	1427	$\bar{1}$·1436	82 00
	10′	9′	8′	7′	6′	5′	4′	3′	2′	1′	0′	° ′

LOGARITHMS OF COSINES, 82° to 90°

(Read up and from right to left)

x	S ↓	log [illegible]
′		
0	$\bar{4}$·4637	$\bar{2}$·5106
111	4636	·6529
169	·4635	7904
212	4634	·8574
247	4633	9085
278	4632	9498
306	·4631	$\bar{2}$ 9844
332	4630	$\bar{1}$ 0142
355	·4629	0405
378	·4628	0638
399	·4627	0849
419	·4626	1041
438	·4625	·1217
456	·4624	·1379
473	$\bar{4}$ 4623	$\bar{1}$ 1531
490		
°		
0 00	$\bar{2}$·2419	$\bar{2}$ 2888
1·11	·2418	8225
2·40	·2417	7483
3 21	·2416	8273
3 85	·2415	·8851
4·40	·2414	9306
4·89	·2413	$\bar{2}$ 9682
5·33	·2412	$\bar{1}$ 0002
5·74	·2411	0281
6 12	2410	0587
6 48	2409	0749
6 82	·2408	·0948
7·14	2407	·1133
7·46	2406	·1302
7·75	$\bar{2}$·2405	$\bar{1}$·1458
8 04		
rad		
·0000	0 0000	$\bar{2}$·4196
·0262	$\bar{1}$ 9999	6580
·0455	·9998	7688
·0587	·9997	8418
·0695	·9996	·8962
·0788	·9995	9397
·0871	9994	$\bar{2}$·9759
·0947	9993	$\bar{1}$·0068
·1017	·9992	·0339
·1083	·9991	0580
·1145	9990	·0794
·1204	·9989	·0988
·1260	9988	·1172
·1313	·9987	1338
·1365	$\bar{1}$·9986	$\bar{1}$·1492
·1414		

log sin x = log x + S
log x = log sin x − S

where S is taken from the table in the same units as x

Example

Find log sin x when x = 5°37′ 4

x in mins	337 4
log 337 4	2 5281
S for 337 4	$\bar{4}$ 4630
(Add)	
log sin x	$\bar{2}$ 9911

LOGARITHMS OF TANGENTS, 0° to 8°

x	0'	1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9'	10'	
° '												° '
0 00	– ∞	$\bar{4}$·464	$\bar{4}$·765	$\bar{4}$·941	$\bar{3}$·066	$\bar{3}$·163	$\bar{3}$·242	$\bar{3}$·309	$\bar{3}$·367	$\bar{3}$·418	$\bar{3}$·464	89 50
0 10	$\bar{3}$·4637	5051	5429	5777	6099	6398	6678	6942	7190	7425	7648	89 40
0 20	$\bar{3}$·7648	7860	8062	8255	8439	8617	8787	8951	9109	9261	$\bar{3}$·9409	89 30
0 30	$\bar{3}$·9409	9551	9689	9823	$\bar{3}$·9952	$\bar{2}$·0078	$\bar{2}$·0200	$\bar{2}$·0319	$\bar{2}$·0435	$\bar{2}$·0548	$\bar{2}$·0658	89 20
0 40	$\bar{2}$·0658	0765	0870	0972	1072	1170	1265	1359	1450	1540	1627	89 10
0 50	$\bar{2}$·1627	1713	1797	1880	1962	2041	2120	2196	2272	2346	2419	89 00
1 00	$\bar{2}$·2419	2491	2562	2631	2700	2767	2833	2899	2963	3026	3089	88 50
1 10	·3089	3150	3211	3271	3330	3389	3446	3503	3559	3614	3669	88 40
1 20	·3669	3723	3776	3829	3881	3932	3983	4033	4083	4132	4181	88 30
1 30	$\bar{2}$·4181	4229	4276	4323	4370	4416	4461	4506	4551	4595	4638	88 20
1 40	·4638	4682	4725	4767	4809	4851	4892	4933	4973	5013	5053	88 10
1 50	·5053	5092	5131	5170	5208	5246	5283	5321	5358	5394	5431	88 00
2 00	$\bar{2}$·5431	5467	5503	5538	5573	5608	5643	5677	5711	5745	5779	87 50
2 10	·5779	5812	5845	5878	5911	5943	5976	6007	6038	6070	6101	87 40
2 20	·6101	6132	6163	6193	6223	6254	6283	6313	6343	6372	6401	87 30
2 30	$\bar{2}$·6401	6430	6459	6487	6515	6544	6571	6599	6627	6654	6682	87 20
2 40	·6682	6709	6736	6762	6789	6815	6842	6868	6894	6920	6945	87 10
2 50	·6945	6971	6996	7021	7046	7071	7096	7121	7145	7170	7194	87 00
3 00	$\bar{2}$·7194	7218	7242	7266	7290	7313	7337	7360	7383	7406	7429	86 50
3 10	·7429	7452	7475	7497	7520	7542	7565	7587	7609	7631	7652	86 40
3 20	·7652	7674	7696	7717	7739	7760	7781	7802	7823	7844	7865	86 30
3 30	$\bar{2}$·7865	7886	7906	7927	7947	7967	7988	8008	8028	8048	8067	86 20
3 40	·8067	8087	8107	8126	8146	8165	8185	8204	8223	8242	8261	86 10
3 50	·8261	8280	8299	8317	8336	8355	8373	8392	8410	8428	8446	86 00
4 00	$\bar{2}$·8446	8465	8483	8501	8518	8536	8554	8572	8589	8607	8624	85 50
4 10	·8624	8642	8659	8676	8694	8711	8728	8745	8762	8778	8795	85 40
4 20	·8795	8812	8829	8845	8862	8878	8895	8911	8927	8944	8960	85 30
4 30	$\bar{2}$·8960	8976	8992	9008	9024	9040	9056	9071	9087	9103	9118	85 20
4 40	·9118	9134	9150	9165	9180	9196	9211	9226	9241	9256	9272	85 10
4 50	·9272	9287	9302	9316	9331	9346	9361	9376	9390	9405	9420	85 00
5 00	$\bar{2}$·9420	9434	9449	9463	9477	9492	9506	9520	9534	9549	9563	84 50
5 10	·9563	9577	9591	9605	9619	9633	9646	9660	9674	9688	9701	84 40
5 20	·9701	9715	9729	9742	9756	9769	9782	9796	9809	9823	9836	84 30
5 30	$\bar{2}$·9836	9849	9862	9875	9888	9901	9915	9928	9940	9953	$\bar{2}$·9966	84 20
5 40	$\bar{2}$·9966	9979	$\bar{2}$·9992	$\bar{1}$·0005	$\bar{1}$·0017	$\bar{1}$·0030	$\bar{1}$·0043	$\bar{1}$·0055	$\bar{1}$·0068	$\bar{1}$·0080	$\bar{1}$·0093	84 10
5 50	$\bar{1}$·0093	0105	0118	0130	0143	0155	0167	0180	0192	0204	0216	84 00
6 00	$\bar{1}$·0216	0228	0240	0253	[redacted]	0277	0289	0300	0312	0324	0336	83 50
6 10	·0336	0348	0360	0371	0383	0395	0407	0418	0430	0441	0453	83 40
6 20	·0453	0464	0476	0487	0499	0510	0521	0533	0544	0555	0567	83 30
6 30	$\bar{1}$·0567	0578	0589	0600	0611	0622	0633	0645	0656	0667	0678	83 20
6 40	·0678	0688	0699	0710	0721	0732	0743	0754	0764	0775	0786	83 10
6 50	·0786	0796	0807	0818	0828	0839	0849	0860	0871	0881	0891	83 00
7 00	$\bar{1}$·0891	0902	0912	0923	0933	0943	0954	0964	0974	0984	0995	82 50
7 10	·0995	1005	1015	1025	1035	1045	1055	1066	1076	1086	1096	82 40
7 20	·1096	1105	1115	1125	1135	1145	1155	1165	1175	1185	1194	82 30
7 30	$\bar{1}$·1194	1204	1214	1223	1233	1243	1252	1262	1272	1281	1291	82 20
7 40	·1291	1300	1310	1319	1329	1338	1348	1357	1367	1376	1385	82 10
7 50	$\bar{1}$·1385	1395	1404	1413	1423	1432	1441	1450	1460	1469	$\bar{1}$·1478	82 00
	10'	9'	8'	7'	6'	5'	4'	3'	2'	1'	0'	x

LOGARITHMS OF COTANGENTS, 82° to 90°

(Read up and from right to left)

x '	T ↓	log tan x
0	$\bar{4}$·4637	
44	·4638	$\bar{2}$·1087
100	·4639	·4462
135	·4640	5948
162	·4641	·6750
185	·4642	·7335
206	·4643	·7788
225	·4644	·8178
242	·4645	8499
258	·4646	·8781
274	·4647	·9030
288	·4648	·9254
302	·4649	·9457
315	$\bar{4}$·4650	·9643
328		$\bar{2}$·9814

x °	T	log tan x
0 00	$\bar{2}$ 2418	
1 28	2420	$\bar{2}$ 3502
1 97	·2421	·5383
2 48	·2422	·6376
2 90	2423	·7055
3 27	·2424	·7572
3·60	·2425	·7989
3 90	·2426	8339
4 18	·2427	·8641
4·44	2428	·8906
4 69	·2429	·9142
4 92	·2430	9355
5 15	·2431	9550
5 36	$\bar{2}$ 2432	·9728
5·57		$\bar{2}$ 9893

x rad	T	log tan x
·0000	0 0000	
·0185	·0001	$\bar{2}$·2692
·0321	·0002	·5078
·0415	·0003	6188
·0491	·0004	6919
·0557	·0005	7465
·0618	0006	7902
·0669	·0007	8265
·0719	·0008	8576
·0765	0009	8849
·0809	0010	9091
·0850	·0011	·9309
0890	0012	9507
·0928	·0013	9689
·0964	·0014	$\bar{2}$ 98
·0998	0·0015	$\bar{1}$ 0012
·1033		$\bar{1}$·0156

log tan x = log x + T

log x = log tan x − T

where T is taken from the table in the same units as x.

Example.

Find x when log tan x' = $\bar{2}$·5636

log tan x'	$\bar{2}$·5636
T for $\bar{2}$·5636	$\bar{4}$·4639
(Subtract) log x	2·0997
x'	125'·8
	2°5'·8

12 LOGARITHMS OF TANGENTS

x	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	Δ	ADD 1′	2′	3′	4′	5′
0°	-∞	$\bar{3}$·242	$\bar{3}$·543	$\bar{3}$·719	$\bar{3}$·844	$\bar{3}$·941	$\bar{2}$·020	$\bar{2}$·087	$\bar{2}$·145	$\bar{2}$·196		Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 11.				
1	$\bar{2}$·2419	2833	3211	3559	3881	4181	4461	4725	4973	5208						
2	·5431	5643	5845	6038	6223	6401	6571	6736	6894	7046						
3	·7194	7337	7475	7609	7739	7865	7988	8107	8223	8336						
4	·8446	8554	8659	8762	8862	8960	9056	9150	9241	9331						
5	$\bar{2}$·9420	9506	9591	9674	9756	9836	9915	9992	$\bar{1}$·0068	$\bar{1}$·0143						
6	$\bar{1}$·0216	0289	0360	0430	0499	0567	0633	0699	0764	0828						
7	·0891	0954	1015	1076	1135	1194	1252	1310	1367	1423						
8	·1478	1533	1587	1640	1693	1745					53	9	18	27	35	44
						1745	1797	1848	1898	1948	50	8	17	25	33	42
9	·1997	2046	2094	2142	2189	2236					48	8	16	24	32	40
						2236	2282	2328	2374	2419	45	8	15	23	30	38
10	$\bar{1}$·2463	2507	2551	2594	2637	2680					43	7	14	22	29	36
						2680	2722	2764	2805	2846	41	7	14	21	27	34
11	·2887	2927	2967	3006	3046	3085					40	7	13	20	27	33
						3085	3123	3162	3200	3237	38	6	13	19	25	32
12	·3275	3312	3349	3385	3422	3458					37	6	12	18	25	31
						3458	3493	3529	3564	3599	35	6	12	17	23	29
13	·3634	3668	3702	3736	3770	3804					34	6	11	17	23	28
						3804	3837	3870	3903	3935	33	5	11	16	22	27
14	·3968	4000	4032	4064	4095	4127	4158	4189	4220	4250	31	5	10	16	21	26
15	$\bar{1}$·4281	4311	4341	4371	4400	4430	4459	4488	4517	4546	29	5	10	15	19	24
16	·4575	4603	4632	4660	4688	4716	4744	4771	4799	4826	28	5	9	14	19	23
17	·4853	4880	4907	4934	4961	4987	5014	5040	5066	5092	26	4	9	13	17	22
18	·5118	5143	5169	5195	5220	5245	5270	5295	5320	5345	25	4	8	13	17	21
19	·5370	5394	5419	5443	5467	5491	5516	5539	5563	5587	24	4	8	12	16	20
20	$\bar{1}$·5611	5634	5658	5681	5704	5727	5750	5773	5796	5819	23	4	8	12	15	19
21	·5842	5864	5887	5909	5932	5954	5976	5998	6020	6042	22	4	7	11	15	18
22	·6064	6086	6108	6129	6151	6172	6194	6215	6236	6257		4	7	11	14	18
23	·6279	6300	6321	6341	6362	6383	6404	6424	6445	6465	21	3	7	10	14	17
24	·6486	6506	6527	6547	6567	6587	6607	6627	6647	6667	20	3	7	10	13	17
25	$\bar{1}$·6687	6706	6726	6746	6765	6785	6804	6824	6843	6863		3	6	10	13	16
26	·6882	6901	6920	6939	6958	6977	6996	7015	7034	7053	19	3	6	10	13	16
27	·7072	7090	7109	7128	7146	7165	7183	7202	7220	7238		3	6	9	12	15
28	·7257	7275	7293	7311	7330	7348	7366	7384	7402	7420	18	3	6	9	12	15
29	·7438	7455	7473	7491	7509	7526	7544	7562	7579	7597		3	6	9	12	15
30	$\bar{1}$·7614	7632	7649	7667	7684	7701	7719	7736	7753	7771		3	6	9	12	15
31	·7788	7805	7822	7839	7856	7873	7890	7907	7924	7941	17	3	6	9	11	14
32	·7958	7975	7992	8008	8025	8042	8059	8075	8092	8109		3	6	8	11	14
33	·8125	8142	8158	8175	8191	8208	8224	8241	8257	8274		3	6	8	11	14
34	·8290	8306	8323	8339	8355	8371	8388	8404	8420	8436		3	5	8	11	14
35	$\bar{1}$·8452	8468	8484	8501	8517	8533	8549	8565	8581	8597	16	3	5	8	11	13
36	·8613	8629	8644	8660	8676	8692	8708	8724	8740	8755		3	5	8	11	13
37	·8771	8787	8803	8818	8834	8850	8865	8881	8897	8912		3	5	8	10	13
38	·8928	8944	8959	8975	8990	9006	9022	9037	9053	9068		3	5	8	10	13
39	·9084	9099	9115	9130	9146	9161	9176	9192	9207	9223		3	5	8	10	13
40	$\bar{1}$·9238	9254	9269	9284	9300	9315	9330	9346	9361	9376		3	5	8	10	13
41	·9392	9407	9422	9438	9453	9468	9483	9499	9514	9529		3	5	8	10	13
42	·9544	9560	9575	9590	9605	9621	9636	9651	9666	9681		3	5	8	10	13
43	·9697	9712	9727	9742	9757	9772	9788	9803	9818	9833	15	3	5	8	10	13
44	·9848	9864	9879	9894	9909	9924	9939	9955	9970	9985		3	5	8	10	13

LOGARITHMS OF TANGENTS

x	0′	6′	12′	18′	24′	30′	36′	42′	48′	54′	Δ	ADD 1′	2′	3′	4′	5′
	0°·0	0°·1	0°·2	0°·3	0°·4	0°·5	0°·6	0°·7	0°·8	0°·9						
45°	0·0000	0015	0030	0045	0061	0076	0091	0106	0121	0136	15	3	5	8	10	13
46	·0152	0167	0182	0197	0212	0228	0243	0258	0273	0288		3	5	8	10	13
47	·0303	0319	0334	0349	0364	0379	0395	0410	0425	0440		3	5	8	10	13
48	·0456	0471	0486	0501	0517	0532	0647	0562	0578	0593		3	5	8	10	13
49	·0608	0624	0639	0654	0670	0685	0700	0716	0731	0746		3	5	8	10	13
50	0·0762	0777	0793	0808	0824	0839	0854	0870	0885	0901		3	5	8	10	13
51	·0916	0932	0947	0963	0978	0994	1010	1025	1041	1056		3	5	8	10	13
52	·1072	1088	1103	1119	1135	1150	1166	1182	1197	1213		3	5	8	10	13
53	·1229	1245	1260	1276	1292	1308	1324	1340	1356	1371		3	5	8	11	13
54	·1387	1403	1419	1435	1451	1467	1483	1499	1516	1532	16	3	5	8	11	13
55	0·1548	1564	1580	1596	1612	1629	1645	1661	1677	1694		3	5	8	11	14
56	·1710	1726	1743	1759	1776	1792	1809	1825	1842	1858		3	6	8	11	14
57	·1875	1891	1908	1925	1941	1958	1975	1992	2008	2025		3	6	8	11	14
58	·2042	2059	2076	2093	2110	2127	2144	2161	2178	2195	17	3	6	9	11	14
59	·2212	2229	2247	2264	2281	2299	2316	2333	2351	2368		3	6	9	12	15
60	0·2386	2403	2421	2438	2456	2474	2491	2509	2527	2545		3	6	9	12	15
61	·2562	2580	2598	2616	2634	2652	2670	2689	2707	2725	18	3	6	9	12	15
62	·2743	2762	2780	2798	2817	2835	2854	2872	2891	2910		3	6	9	12	15
63	·2928	2947	2966	2985	3004	3023	3042	3061	3080	3099	19	3	6	10	13	16
64	·3118	3137	3157	3176	3196	3215	3235	3254	3274	3294		3	6	10	13	16
65	0·3313	3333	3353	3373	3393	3413	3433	3453	3473	3494	20	3	7	10	13	17
66	·3514	3535	3555	3576	3596	3617	3638	3659	3679	3700	21	3	7	10	14	17
67	·3721	3743	3764	3785	3806	3828	3849	3871	3892	3914		4	7	11	14	18
68	·3936	3958	3980	4002	4024	4046	4068	4091	4113	4136	22	4	7	11	15	18
69	·4158	4181	4204	4227	4250	4273	4296	4319	4342	4366	23	4	8	12	15	19
70	0·4389	4413	4437	4461	4484	4509	4533	4557	4581	4606	24	4	8	12	16	20
71	·4630	4655	4680	4705	4730	4755	4780	4805	4831	4857	25	4	8	13	17	21
72	·4882	4908	4934	4960	4986	5013	5039	5066	5093	5120	26	4	9	13	17	22
73	·5147	5174	5201	5229	5256	5284	5312	5340	5368	5397	28	5	9	14	19	23
74	·5425	5454	5483	5512	5541	5570	5600	5629	5659	5689	29	5	10	15	19	24
75	0·5719	5750	5780	5811	5842	5873	5905	5936	5968	6000	31	5	10	16	21	26
76	·6032	6065	6097	6130	6163	6196	6230	6264	6298	6332	33	6	11	17	22	28
77	·6366	6401	6436	6471	6507	6542	6578	6615	6651	6688	36	6	12	18	24	30
78	·6725	6763	6800	6838	6877	6915	6954	6994	7033	7073	39	6	13	19	26	32
79	·7113	7154	7195	7236	7278	7320	7363	7406	7449	7493	43	7	14	21	28	35
80	0·7537	7581	7626	7672	7718	7764	7811	7858	7906	7954	47	8	16	23	31	39
81	·8003	8052	8102	8152	8203	8255	8307	8360	8413	8467	52	9	17	26	35	43
82	·8522	8577	8633	8690	8748	8806	8865	8924	8985	9046		Differences here vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See note below.				
83	·9109	9172	9236	9301	9367	9433	9501	9570	9640	9711						
84	0·9784	9857	9932	1·0008	1·0085	1·0164	1·0244	1·0326	1·0409	1·0494						
85	1·0580	0669	0759	0850	0944	1040	1138	1238	1341	1446						
86	·1554	1664	1777	1893	2012	2135	2261	2391	2526	2663						
87	·2806	2954	3106	3264	3429	3599	3777	3962	4155	4357						
88	·4569	4792	5027	5275	5539	5819	6119	6441	6789	7167						
89	1·758	1·804	1·852	1·913	1·980	2·059	2·156	2·281	2·457	2·758						
90	∞															

For untabulated angles greater than 88° use Log Tan x = – Log Tan (90° – x). See table on page 1

Example. Log tan 85°13′ = – log tan 4°47′ = – ($\bar{2}$·9226) = 1·0774

NATURAL SINES

x	0' 0°·0	6' 0°·1	12' 0°·2	18' 0°·3	24' 0°·4	30' 0°·5	36' 0°·6	42' 0°·7	48' 0°·8	54' 0°·9	Δ	ADD 1'	2'	3'	4'	5'
0°	0·0000	0017	0035	0052	0070	0087	0105	0122	0140	0157		3	6	9	12	15
1	·0175	0192	0209	0227	0244	0262	0279	0297	0314	0332	18	3	6	9	12	15
2	·0349	0366	0384	0401	0419	0436	0454	0471	0488	0506		3	6	9	12	15
3	·0523	0541	0558	0576	0593	0610	0628	0645	0663	0680		3	6	9	12	15
4	·0698	0715	0732	0750	0767	0785	0802	0819	0837	0854		3	6	9	12	14
5	0·0872	0889	0906	0924	0941	0958	0976	0993	1011	1028		3	6	9	12	14
6	·1045	1063	1080	1097	1115	1132	1149	1167	1184	1201		3	6	9	12	14
7	·1219	1236	1253	1271	1288	1305	1323	1340	1357	1374		3	6	9	12	14
8	·1392	1409	1426	1444	1461	1478	1495	1513	1530	1547		3	6	9	11	14
9	·1564	1582	1599	1616	1633	1650	1668	1685	1702	1719		3	6	9	11	14
10	0·1736	1754	1771	1788	1805	1822	1840	1857	1874	1891		3	6	9	11	14
11	·1908	1925	1942	1959	1977	1994	2011	2028	2045	2062		3	6	9	11	14
12	·2079	2096	2113	2130	2147	2164	2181	2198	2215	2233	17	3	6	9	11	14
13	·2250	2267	2284	2300	2317	2334	2351	2368	2385	2402		3	6	8	11	14
14	·2419	2436	2453	2470	2487	2504	2521	2538	2554	2571		3	6	8	11	14
15	0·2588	2605	2622	2639	2656	2672	2689	2706	2723	2740		3	6	8	11	14
16	·2756	2773	2790	2807	2823	2840	2857	2874	2890	2907		3	6	8	11	14
17	·2924	2940	2957	2974	2990	3007	3024	3040	3057	3074		3	6	8	11	14
18	·3090	3107	3123	3140	3156	3173	3190	3206	3223	3239		3	6	8	11	14
19	·3256	3272	3289	3305	3322	3338	3355	3371	3387	3404		3	6	8	11	14
20	0·3420	3437	3453	3469	3486	3502	3518	3535	3551	3567		3	5	8	11	14
21	·3584	3600	3616	3633	3649	3665	3681	3697	3714	3730		3	5	8	11	14
22	·3746	3762	3778	3795	3811	3827	3843	3859	3875	3891		3	5	8	11	13
23	·3907	3923	3939	3955	3971	3987	4003	4019	4035	4051	16	3	5	8	11	13
24	·4067	4083	4099	4115	4131	4147	4163	4179	4195	4210		3	5	8	11	13
25	0·4226	4242	4258	4274	4289	4305	4321	4337	4352	4368		3	5	8	11	13
26	·4384	4399	4415	4431	4446	4462	4478	4493	4509	4524		3	5	8	10	13
27	·4540	4555	4571	4586	4602	4617	4633	4648	4664	4679		3	5	8	10	13
28	·4695	4710	4726	4741	4756	4772	4787	4802	4818	4833		3	5	8	10	13
29	·4848	4863	4879	4894	4909	4924	4939	4955	4970	4985		3	5	8	10	13
30	0·5000	5015	5030	5045	5060	5075	5090	5105	5120	5135	15	3	5	8	10	13
31	·5150	5165	5180	5195	5210	5225	5240	5255	5270	5284		2	5	7	10	12
32	·5299	5314	5329	5344	5358	5373	5388	5402	5417	5432		2	5	7	10	12
33	·5446	5461	5476	5490	5505	5519	5534	5548	5563	5577		2	5	7	10	12
34	·5592	5606	5621	5635	5650	5664	5678	5693	5707	5721		2	5	7	10	12
35	0·5736	5750	5764	5779	5793	5807	5821	5835	5850	5864		2	5	7	9	12
36	·5878	5892	5906	5920	5934	5948	5962	5976	5990	6004	14	2	5	7	9	12
37	·6018	6032	6046	6060	6074	6088	6101	6115	6129	6143		2	5	7	9	12
38	6157	6170	6184	6198	6211	6225	6239	6252	6266	6280		2	5	7	9	11
39	·6293	6307	6320	6334	6347	6361	6374	6388	6401	6414		2	4	7	9	11
40	0·6428	6441	6455	6468	6481	6494	6508	6521	6534	6547		2	4	7	9	11
41	·6561	6574	6587	6600	6613	6626	6639	6652	6665	6678	13	2	4	7	9	11
42	·6691	6704	6717	6730	6743	6756	6769	6782	6794	6807		2	4	6	9	11
43	·6820	6833	6845	6858	6871	6884	6896	6909	6921	6934		2	4	6	8	11
44	·6947	6959	6972	6984	6997	7009	7022	7034	7046	7059		2	4	6	8	10
45	0·7071	7083	7096	7108	7120	7133	7145	7157	7169	7181		2	4	6	8	10
46	·7193	7206	7218	7230	7242	7254	7266	7278	7290	7302	12	2	4	6	8	10
47	·7314	7325	7337	7349	7361	7373	7385	7396	7408	7420		2	4	6	8	10
48	·7431	7443	7455	7466	7478	7490	7501	7513	7524	7536		2	4	6	8	10
49	0·7547	7559	7570	7581	7593	7604	7615	7627	7638	7649		2	4	6	8	9

NATURAL SINES

°	0' 0°·0	6' 0°·1	12' 0°·2	18' 0°·3	24' 0°·4	30' 0°·5	36' 0°·6	42' 0°·7	48' 0°·8	54' 0°·9	ل	ADD 1'	2'	3'	[illegible]	5'
50°	0·7660	7672	7683	7694	7705	7716	7727	7738	7749	7760		2	4	6	7	9
51	·7771	7782	7793	7804	7815	7826	7837	7848	7859	7869		2	4	6	7	9
52	·7880	7891	7902	7912	7923	7934	7944	7955	7965	7976	11	2	4	5	7	9
53	·7986	7997	8007	8018	8028	8039	8049	8059	8070	8080		2	3	5	7	9
54	·8090	8100	8111	8121	8131	8141	8151	8161	8171	8181	10	2	3	5	7	8
55	0·8192	8202	8211	8221	8231	[illegible]	8251	8261	8271	8281		2	3	5	[illegible]	8
56	·8290	8300	8310	8320	8329	8339	8348	8358	8368	8377		2	3	5	[illegible]	8
57	·8387	8396	8406	8415	8425	8434	8443	8453	8462	8471		2	3	5	[illegible]	8
58	·8480	8490	8499	8508	8517	8526	8536	8545	8554	8563		2	3	5	[illegible]	8
59	·8572	8581	8590	8599	8607	8616	8625	8634	8643	8652	9	1	3	4	[illegible]	7
60	0·8660	8669	8678	8686	8695	8704	8712	8721	8729	8738		1	[illegible]	4	6	7
61	·8746	8755	8763	8771	8780	8788	8796	8805	8813	8821		1	[illegible]	4	6	7
62	·8829	8838	8846	8854	8862	8870	8878	8886	8894	8902	8	1	[illegible]	4	5	7
63	·8910	8918	8926	8934	8942	8949	8957	8965	8973	8980		1	[illegible]	4	5	6
64	·8988	8996	9003	9011	9018	9026	9033	9041	9048	9056		1	[illegible]	4	5	6
65	0·9063	9070	9078	9085	9092	9100	9107	9114	9121	9128		1	2	4	5	6
66	·9135	9143	9150	9157	9164	9171	9178	9184	9191	9198	7	1	2	4	5	6
67	·9205	9212	9219	9225	9232	9239	9245	9252	9259	9265		1	2	3	4	6
68	·9272	9278	9285	9291	9298	9304	9311	9317	9323	9330		1	2	3	4	5
69	·9336	9342	9348	9354	9361	9367	9373	9379	9385	9391	6	1	2	3	4	5
70	0·9397	9403	9409	9415	9421	9426	9432	9438	9444	9449		1	2	3	4	5
71	·9455	9461	9466	9472	9478	9483	9489	9494	9500	9505		1	2	3	4	5
72	·9511	9516	9521	9527	9532	9537	9542	9548	9553	9558		1	2	3	3	4
73	·9563	9568	9573	9578	9583	9588	9593	9598	9603	9608	5	1	2	2	3	4
74	·9613	9617	9622	9627	9632	9636	9641	9646	9650	9655		1	2	2	3	4
75	0·9659	9664	9668	9673	9677	9681	9686	9690	9694	9699		1	1	2	3	4
76	·9703	9707	9711	9715	9720	9724	9728	9732	9736	9740	4	1	1	2	3	3
77	·9744	9748	9751	9755	9759	9763	9767	9770	9774	9778		1	1	2	2	3
78	·9781	9785	9789	9792	9796	9799	9803	9806	9810	9813		1	1	2	2	3
79	·9816	9820	9823	9826	9829	9833	9836	9839	9842	9845		1	1	2	2	3
80	0·9848	9851	9854	9857	9860	9863	9866	9869	9871	9874	3	0	1	1	2	2
81	·9877	9880	9882	9885	9888	9890	9893	9895	9898	9900		0	1	1	2	2
82	·9903	9905	9907	9910	9912	9914	9917	9919	9921	9923	2	0	1	1	1	2
83	·9925	9928	9930	9932	9934	9936	9938	9940	9942	9943		0	1	1	1	2
84	·9945	9947	9949	9951	9952	9954	9956	9957	9959	9960		0	1	1	1	1
85	0·9962	9963	9965	9966	9968	9969	9971	9972	9973	9974	1	0	0	1	1	1
86	·9976	9977	9978	9979	9980	9981	9982	9983	9984	9985		0	0	1	1	1
87	·9986	9987	9988	9989	9990	9990	9991	9992	9993	9993		See Table below				
88	·9994	9995	9995	9996	9996	9997	9997	9997	9998	9998						
89	0·9998	9999	9999	9999	9999	1·000	1·000	1·000	1·000	1·000						
90	1·0000															

Sines of Angles near 90°

° '	sine	°
86 48		86·80
	0·9985	
86 54		86·91
	0·9986	
87 01		87·02
	0·9987	
87 08		87·13
	0·9988	
87 15		87·25
	0·9989	
87 22		87·37
	0·9990	
87 30		87·50
	0·9991	
87 38		87·63
	0·9992	
87 46		87·76

° '	sine	°
87 46		87·7
	0·9993	
87 56		87·9
	0·9994	
88 05		88·0
	0·9995	
88 16		88·2
	0·9996	
88 29		88·4
	0·9997	
88 43		88·7
	0·9998	
89 00		89·0
	0·9999	
89 25		89·4
	1·0000	
90 00		90·0

The values in the centre columns represent the sines for all angles lying between the successive ranges shown in the outer columns. Thus sin 87° 20' is 0·9989. For inverse use, the best angle for a given sine is the one lying midway between the adjacent ranges. If the difference is odd choose the angle nearer 90°. Thus if sin x = 0·9988 x = 87° 12'.

For tabulated angles read the sine value in the right-hand column above, e.g. sin 87° 30' = 0·9991

16

NATURAL COSINES

°	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	ل	SUBTRACT 1′	2′	3′	4′	5′
0°	1·000	1·000	1·000	1·000	1·000	1·000	0·9999	0·9999	0·9999	0·9999		See table at foot of page.				
1	0·9998	9998	9998	9997	9997	9997	9996	9996	9995	9995						
2	9994	9993	9993	9992	9991	9990	9990	9989	9988	9987						
3	9986	9985	9984	9983	9982	9981	9980	9979	9978	9977	1	0	0	1	1	1
4	·9976	9974	9973	9972	9971	9969	9968	9966	9965	9963		0	0	1	1	1
5	0·9962	9960	9959	9957	9956	9954	9952	9951	9949	9947		0	1	1	1	1
6	9945	9943	9942	9940	9938	9936	9934	9932	9930	9928	2	0	1	1	1	2
7	9925	9923	9921	9919	9917	9914	9912	9910	9907	9905		0	1	1	1	2
8	·9903	9900	9898	9895	9893	9890	9888	9885	9882	98P		0	1	1	2	2
9	9877	9874	9871	9869	9866	9863	9860	9857	9854	9851	3	0	1	1	2	2
10	0·9848	9845	9842	9839	9836	9833	9829	9826	9823	9820		1	1	2	2	3
11	9816	9813	9810	9806	9803	9799	9796	9792	9789	9785		1			2	3
12	·9781	9778	9774	9770	9767	9763	9759	9755	9751	9748		1			2	3
13	·9744	9740	9736	9732	9728	9724	9720	9715	9711	9707	4	1				3
14	·9703	9699	9694	9690	9686	9681	9677	9673	9668	9664		1	1			4
15	0·9659	9655	9650	9646	9641	9636	9632	9627	9622	9617		1	2	2	3	4
16	·9613	9608	9603	9598	9593	9588	9583	9578	9573	9568	5	1	2	2	3	4
17	·9563	9558	9553	9548	9542	9537	9532	9527	9521	9516		1	2	3	3	4
18	·9511	9505	9500	9494	9489	9483	9478	9472	9466	9461		1	2	3	4	5
19	·9455	9449	9444	9438	9432	9426	9421	9415	9409	9403		1	2	3	4	5
20	0·9397	9391	9385	9379	9373	9367	9361	9364	9348	9342	6	1	2	3	4	5
21	·9336	9330	9323	9317	9311	9304	9298	9291	9285	9278		1	2	3	4	5
22	·9272	9265	9259	9252	9245	9239	9232	9225	9219	9212		1	2	3	4	6
23	·9205	9198	9191	9184	9178	9171	9164	9157	9150	9143	7	1	2	4	5	6
24	·9135	9128	9121	9114	9107	9100	9092	9085	9078	9070		1	2	4	5	6
25	0·9063	9056	9048	9041	9033	9026	9018	9011	9003	8996		1	3	4	5	6
26	·8988	8980	8973	8965	8957	8949	8942	8934	8926	8918		1	3	4	5	6
27	·8910	8902	8894	8886	8878	8870	8862	8854	8846	8838	8	1	3	4	5	7
28	·8829	8821	8813	8805	8796	8788	8780	8771	8763	8755		1	3	4	6	7
29	·8746	8738	8729	8721	8712	8704	8695	8686	8678	8669		1	3	4	6	7
30	0·8660	8652	8643	8634	8625	8616	8607	8599	8590	8581		1	3	4	6	7
31	·8572	8563	8554	8545	8536	8526	8517	8508	8499	8490	9	2	3	5	6	8
32	·8480	8471	8462	8453	8443	8434	8425	8415	8406	8396		2	3	5	6	8
33	·8387	8377	8368	8358	8348	8339	8329	8320	8310	8300		2	3	5	6	8
34	·8290	8281	8271	8261	8251	8241	8231	8221	8211	8202		2	3	5	7	8
35	0·8192	8181	8171	8161	8151	8141	8131	8121	8111	8100	10	2	3	5	7	8
36	8090	8080	8070	8059	8049	8039	8028	8018	8007	7997		2	3	5	7	9
37	·7986	7976	7965	7955	7944	7934	7923	7912	7902	7891		2	4	5	7	9
38	7880	7869	7859	7848	7837	7826	7815	7804	7793	7782	11	2	4	5	7	9
39	0·7771	7760	7749	7738	7727	7716	7705	7694	7683	7672		2	4	6	7	9

Cosines of Small Angles

° ′	cosine	°	° ′	cosine	°
0 00		0·0	2 13		2·21
	1·0000			0·9992	
0 34		0·6	2 21		2·36
	0·9999			0·9991	
0 59		0·9	2 29		2·48
	0·9998			0·9990	
1 18		1·2	2 37		2·62
	0·9997			0·9989	
1 30		1·5	2 44		2·74
	0·9996			0·9988	
1 41		1·7	2 51		2·84
	0·9995			0·9987	
		1·9	2 58		2·97
	9994			0·9986	
		2·0	3 [illegible]		3·08
2 13	0·9993			·9985	
		2·2	3 11		3·19

This table is similar to that given for sines on page 15, thus

cos 2° 40′ = 0·9989
0·9986 = cos 3° 2′

NATURAL COSINES

x	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	ل	SUBTRACT 1′	2′	3′	4′	5′
40°	0·7660	7649	7638	7627	7615	7604	7593	7581	7570	7559		2	4	6	8	9
41	·7547	7536	7524	7513	7501	7490	7478	7466	7455	7443		2	4	6	8	10
42	·7431	7420	7408	7396	7385	7373	7361	7349	7337	7325		2	4	6	8	10
43	·7314	7302	7290	7278	7266	7254	7242	7230	7218	7206	12	2	4	6	8	10
44	·7193	7181	7169	7157	7145	7133	7120	7108	7096	7083		2	4	6	8	10
45	0·7071	7059	7046	7034	7022	7009	6997	6984	6972	6959		2	4	6	8	10
46	·6947	6934	6921	6909	6896	6884	6871	6858	6845	6833		2	4	6	8	11
47	·6820	6807	6794	6782	6769	6756	6743	6730	6717	6704		2	4	6	9	11
48	·6691	6678	6665	6652	6639	6626	6613	6600	6587	6574	13	2	4	7	9	11
49	·6561	6547	6534	6521	6508	6494	6481	6468	6455	6441		2	4	7	9	11
50	0·6428	6414	6401	6388	6374	6361	6347	6334	6320	6307		2	4	7	9	11
51	·6293	6280	6266	6252	6239	6225	6211	6198	6184	6170		2	5	7	9	11
52	·6157	6143	6129	6115	6101	6088	6074	6060	6046	6032		2	5	7	9	12
53	·6018	6004	5990	5976	5962	5948	5934	5920	5906	5892	14	2	5	7	9	12
54	·5878	5864	5850	5835	5821	5807	5793	5779	5764	5750		2	5	7	9	12
55	0·5736	5721	5707	5693	5678	5664	5650	5635	5621	5606		2	5	7	10	12
56	·5592	5577	5563	5548	5534	5519	5505	5490	5476	5461		2	5	7	10	12
57	·5446	5432	5417	5402	5388	5373	5358	5344	5329	5314		2	5	7	10	12
58	·5299	5284	5270	5255	5240	5225	5210	5195	5180	5165		2	5	7	10	12
59	·5150	5135	5120	5105	5090	5075	5060	5045	5030	5015	15	3	5	8	10	13
60	0·5000	4985	4970	4955	4939	4924	4909	4894	4879	4863		3	5	8	10	13
61	·4848	4833	4818	4802	4787	4772	4756	4741	4726	4710		3	5	8	10	13
62	·4695	4679	4664	4648	4633	4617	4602	4586	4571	4555		3	5	8	10	13
63	·4540	4524	4509	4493	4478	4462	4446	4431	4415	4399		3	5	8	10	13
64	·4384	4368	4352	4337	4321	4305	4289	4274	4258	4242		3	5	8	11	13
65	0·4226	4210	4195	4179	4163	4147	4131	4115	4099	4083	16	3	5	8	11	13
66	·4067	4051	4035	4019	4003	3987	3971	3955	3939	3923		3	5	8	11	13
67	·3907	3891	3875	3859	3843	3827	3811	3795	3778	3762		3	6	8	11	13
68	·3746	3730	3714	3697	3681	3665	3649	3633	3616	3600		3	5	8	11	14
69	·3584	3567	3551	3535	3518	3502	3486	3469	3453	3437		3	5	8	11	14
70	0·3420	3404	3387	3371	3355	3338	3322	3305	3289	3272		3	6	8	11	14
71	·3256	3239	3223	3206	3190	3173	3156	3140	3123	3107		3	6	8	11	14
72	·3090	3074	3057	3040	3024	3007	2990	2974	2957	2940		3	6	8	11	14
73	·2924	2907	2890	2874	2857	2840	2823	2807	2790	2773		3	6	8	11	14
74	·2756	2740	2723	2706	2689	2672	2656	2639	2622	2605		3	6	8	11	14
75	0·2588	2571	2554	2538	2521	2504	2487	2470	2453	2436		3	6	8	11	14
76	·2419	2402	2385	2368	2351	2334	2317	2300	2284	2267	17	3	6	8	11	14
77	·2250	2233	2215	2198	2181	2164	2147	2130	2113	2096		3	6	9	11	14
78	·2079	2062	2045	2028	2011	1994	1977	1959	1942	1925		3	6	9	11	14
79	·1908	1891	1874	1857	1840	1822	1805	1788	1771	1754		3	6	9	11	14
80	0·1736	1719	1702	1685	1668	1650	1633	1616	1599	1582		3	6	9	11	14
81	·1564	1547	1530	1513	1495	1478	1461	1444	1426	1409		3	6	9	11	14
82	·1392	1374	1357	1340	1323	1305	1288	1271	1253	1236		3	6	9	12	14
83	·1219	1201	1184	1167	1149	1132	1115	1097	1080	1063		3	6	9	12	14
84	·1045	1028	1011	0993	0976	0958	0941	0924	0906	0889		3	6	9	12	14
85	0·0872	0854	0837	0819	0802	0785	0767	0750	0732	0715		3	6	9	12	14
86	·0698	0680	0663	0645	0628	0610	0593	0576	0558	0541		3	6	9	12	15
87	·0523	0506	0488	0471	0454	0436	0419	0401	0384	0366		3	6	9	12	15
88	·0349	0332	0314	0297	0279	0262	0244	0227	0209	0192	18	3	6	9	12	15
89	0·0175	0157	0140	0122	0105	0087	0070	0052	0035	0017		3	6	9	12	16
90	0·0000															

18

NATURAL TANGENTS

°	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	ل	ADD 1′	2′	3′	4′	5′
0°	0·0000	0017	0035	0052	0070	0087	0105	0122	0140	0157		3	6	9	12	15
1	0175	0192	0209	0227	0244	0262	0279	0297	0314	0332	18	3	6	9	12	15
2	0349	0367	0384	0402	0419	0437	0454	0472	0489	0507		3	6	9	12	15
3	0524	0542	0559	0577	0594	0612	0629	0647	0664	0682		3	6	9	12	15
4	0699	0717	0734	0752	0769	0787	0805	0822	0840	0857		3	6	9	12	15
5	0·0875	0892	0910	0928	0945	0963	0981	0998	1016	1033		3	6	9	12	15
6	1051	1069	1086	1104	1122	1139	1157	1175	1192	1210		3	6	9	12	15
7	·1228	1246	1263	1281	1299	1317	1334	1352	1370	1388		3	6	9	12	15
8	·1405	1423	1441	1459	1477	1495	1512	1530	1548	1566		3	6	9	12	15
9	·1584	1602	1620	1638	1655	1673	1691	1709	1727	1745		3	6	9	12	15
10	0·1763	1781	1799	1817	1835	1853	1871	1890	1908	1926		3	6	9	12	15
11	·1944	1962	1980	1998	2016	2035	2053	2071	2089	2107		3	6	9	12	15
12	·2126	2144	2162	2180	2199	2217	2235	2254	2272	2290		3	6	9	12	15
13	·2309	2327	2345	2364	2382	2401	2419	2438	2456	2475		3	6	9	12	15
14	·2493	2512	2530	2549	2568	2586	2605	2623	2642	2661		3	6	9	12	15
15	0·2679	2698	2717	2736	2754	2773	2792	2811	2830	2849		3	6	9	13	16
16	·2867	2886	2905	2924	2943	2962	2981	3000	3019	3038	19	3	6	10	13	16
17	·3057	3076	3096	3115	3134	3153	3172	3191	3211	3230		3	6	10	13	16
18	·3249	3269	3288	3307	3327	3346	3365	3385	3404	3424		3	6	10	13	16
19	·3443	3463	3482	3502	3522	3541	3561	3581	3600	3620		3	7	10	13	16
20	0·3640	3659	3679	3699	3719	3739	3759	3779	3799	3819	20	3	7	10	13	17
21	·3839	3859	3879	3899	3919	3939	3959	3979	4000	4020		3	7	10	13	17
22	·4040	4061	4081	4101	4122	4142	4163	4183	4204	4224		3	7	10	14	17
23	·4245	4265	4286	4307	4327	4348	4369	4390	4411	4431		3	7	10	14	17
24	·4452	4473	4494	4515	4536	4557	4578	4599	4621	4642	21	4	7	11	14	18
25	0·4663	4684	4706	4727	4748	4770	4791	4813	4834	4856		4	7	11	14	18
26	·4877	4899	4921	4942	4964	4986	5008	5029	5051	5073	22	4	7	11	15	18
27	·5095	5117	5139	5161	5184	5206	5228	5250	5272	5295		4	7	11	15	18
28	·5317	5340	5362	5384	5407	5430	5452	5475	5498	5520		4	8	11	15	19
29	·5543	5566	5589	5612	5635	5658	5681	5704	5727	5750	23	4	8	12	15	19
30	0·5774	5797	5820	5844	5867	5890	5914	5938	5961	5985		4	8	12	16	20
31	·6009	6032	6056	6080	6104	6128	6152	6176	6200	6224	24	4	8	12	16	20
32	·6249	6273	6297	6322	6346	6371	6395	6420	6445	6469		4	8	12	16	20
33	·6494	6519	6544	6569	6594	6619	6644	6669	6694	6720	25	4	8	13	17	21
34	·6745	6771	6796	6822	6847	6873	6899	6924	6950	6976		4	9	13	17	21
35	0·7002	7028	7054	7080	7107	7133	7159	7186	7212	7239	26	4	9	13	17	22
36	·7265	7292	7319	7346	7373	7400	7427	7454	7481	7508	27	5	9	14	18	23
37	·7536	7563	7590	7618	7646	7673	7701	7729	7757	7785	28	5	9	14	18	23
38	·7813	7841	7869	7898	7926	7954	7983	8012	8040	8069		5	10	14	19	24
39	·8098	8127	8156	8185	8214	8243	8273	8302	8332	8361	29	5	10	15	19	24
40	0·8391	8421	8451	8481	8511	8541	8571	8601	8632	8662	30	5	10	15	20	25
41	8693	8724	8754	8785	8816	8847	8878	8910	8941	8972	31	5	10	16	21	26
42	9004	9036	9067	9099	9131	9163	9195	9228	9260	9293	32	5	11	16	21	27
43	9325	9358	9391	9424	9457	9490	9523	9556	9590	9623	33	6	11	17	22	28
44	9657	9691	9725	9759	9793	9827	9861	9896	9930	9965	34	6	11	17	23	28
45	1·0000	0035	0070	0105	0141	0176	0212	0247	0283	0319	36	6	12	18	24	30
46	0355	0392	0428	0464	0501	0538	0575	0612	0649	0686	37	6	12	18	25	31
47	0724	0761	0799	0837	0875	0913	0951	0990	1028	1067	38	6	13	19	25	32
48	1106	1145	1184	1224	1263	1303	1343	1383	1423	1463	40	7	13	20	27	33
49	1·1504	1544	1585	1626	1667	1708					41	7	14	20	27	34
						1708	1750	1792	1833	1875	42	7	14	21	28	35

NATURAL TANGENTS

x	0'	6'	12'	18'	24'	30'	36'	42'	48'	54'	Δ	ADD 1'	2'	3'	4'	5'
	0°·0	0°·1	0°·2	0°·3	0°·4	0°·5	0°·6	0°·7	0°·8	0°·9						
50°	1·192	196	200	205	209	213	217	222	226	230		1	1	2	3	4
51	·235	239	244	248	253	257	262	266	271	275		1	2	2	3	4
52	·280	285	289	294	299	303	308	313	317	322		1	2	2	3	4
53	·327	332	337	342	347	351	356	361	366	371		1	2	2	3	4
54	·376	381	387	392	397	402	407	412	418	423	5	1	2	3	3	4
55	1·428	433	439	444	450	455	460	466	471	477		1	2	3	4	5
56	·483	488	494	499	505	511	517	522	528	534		1	2	3	4	5
57	·540	546	552	558	564	570	576	582	588	594	6	1	2	3	4	5
58	·600	607	613	619	625	632	638	645	651	658		1	2	3	4	5
59	·664	671	678	684	691	698	704	711	718	725		1	2	3	5	6
60	1·732	739	746	753	760	767	775	782	789	797	7	1	2	4	5	6
61	·804	811	819	827	834	842	849	857	865	873		1	3	4	5	6
62	·881	889	897	905	913	921	929	937	946	954	8	1	3	4	5	7
63	1·963	971	980	988	1·997	2·006	2·014	2·023	2·032	2·041		1	3	4	6	7
64	2·050	059	069	078	087	097	106	116	125	135	9	2	3	5	6	8
65	2·145	154	164	174	184	194	204	215	225	236	10	2	3	5	7	8
66	·246	257	267	278	289	300	311	322	333	344	11	2	4	5	7	9
67	·356	367	379	391	402	414	426	438	450	463	12	2	4	6	8	10
68	·475	488	500	513	526	539	552	565	578	592	13	2	4	6	9	11
69	·605	619	633	646	660	675	689	703	718	733	14	2	5	7	9	12
70	2·747	762	778	793	808	824	840	856	872	888	16	3	5	8	11	13
71	2·904	921	937	954	971	2·989	3·006	3·024	3·042	3·060	17	3	6	9	11	14
72	3·078	096	115	133	152	3·172 172	191	211	230	251	19 20	3 3	6 7	9 10	13 13	16 17
73	·271	291	312	333	354	376 376	398	420	442	465	21 22	4 4	7 7	10 11	14 15	18 18
74	·487	511	534	558	582	606 606	630	655	681	706	24 25	4 4	8 8	12 13	16 17	20 21
75	3·732	758	785	812	839	867 867	895	923	952	981	27 29	4 5	9 10	14 14	18 19	22 24
76	4·011	041	071	102	134	4·165 165	198	230	264	297	31 33	5 6	10 11	16 17	21 22	26 28
77	4·331	366	402	437	474	511 511	548	586	625	665	36 39	6 6	12 13	18 19	24 26	30 32
78	4·705	745	787	829	872	4·915 4·915	4·959	5·005	5·050	5·097	42 44	7 8	14 16	21 23	28 31	35 38
79	5·145	193	242	292	343	5·396 396	449	503	558	614	50 55	8 9	17 18	25 28	33 37	42 46
80	5·671	5·730	5·789	5·850	5·912	5·976 5·976	6·041	6·107	6·174	6·243		10 11	20 23	30 34	41 45	51 56
81	6·314	6·386	6·460	6·535	6·612	6·691 6·691	6·772	6·855	6·940	7·026		12 14	25 28	38 42	50 57	63 71
82	7·115	7·207	7·300	7·396	7·495	7·596	7·700	7·806	7·916	8·028						
83	8·144	8·264	8·386	8·513	8·643	8·777	8·915	9·058	9·205	9·357						
84	9·514	9·677	9·845	10·02	10·20	10·39	10·58	10·78	10·99	11·20						
85	11·43	11·66	11·91	12·16	12·43	12·71	13·00	13·30	13·62	13·95						
86	14·30	14·67	15·06	15·46	15·89	16·35	16·83	17·34	17·89	18·46						
87	19·08	19·74	20·45	21·20	22·02	22·90	23·86	24·90	26·03	27·27						
88	28·64	30·14	31·82	33·69	35·80	38·19	40·92	44·07	47·74	52·08						
89	57·29	63·66	71·62	81·85	95·49	114·6	143·2	191·0	286·5	573·0						
90	∞															

Differences vary too rapidly for interpolation by P P s. See table on page 22

P P s for differences exceeding 14 if not shown on this page should be taken from the inside end cover of the book. For angles between 72° and 82° P P s based on actual differences should be used

NATURAL COTANGENTS

x	0′	6′	12′	18′	24′	30′	36′	42′	48′	54′	Δ	SUBTRACT 1′	2′	3′	4′	5′
	0°·0	0°·1	0°·2	0°·3	0°·4	0°·5	0°·6	0°·7	0°·8	0°·9						
0°	∞	573·0	286·5	191·0	143·2	114·6	95·49	81·85	71·62	63·66						
1	57·29	52·08	47·74	44·07	40·92	38·19	35·80	33·69	31·82	30·14		Differences vary too rapidly for interpolation by P.P s. See Table on page 22.				
2	28·64	27·27	26·03	24·90	23·86	22·90	22·02	21·20	20·45	19·74						
3	19·08	18·46	17·89	17·34	16·83	16·35	15·89	15·46	15·06	14·67						
4	14·30	13·95	13·62	13·30	13·00	12·71	12·43	12·16	11·91	11·66						
5	11·43	11·20	10·99	10·78	10·58	10·39	10·20	10·02	9·845	9·677						
6	9·514	9·357	9·205	9·058	8·915	8·777	8·643	8·513	8·386	8·264						
7	8·144	8·028	7·916	7·806	7·700	7·596	7·495	7·396	7·300	7·207						
8	7·115	7·026	6·940	6·855	6·772	6·691						14	28	42	57	71
						6·691	6·612	6·535	6·460	6·386		13	26	38	50	63
9	6·314	6·243	6·174	6·107	6·041	5·976						11	23	34	45	56
						5·976	5·912	5·850	5·789	5·730		10	20	30	41	51
10	5·671	614	558	503	449	396					55	9	18	28	37	46
						396	343	292	242	193	50	8	17	25	33	42
11	5·145	097	050	5·005	4·959	4·915					46	8	15	23	31	38
						4·915	872	829	787	745	42	7	14	21	28	35
12	4·705	665	625	586	548	511					39	6	13	19	26	32
						511	474	437	402	366	36	6	12	18	24	30
13	4·331	297	264	230	198	165					33	6	11	17	22	28
						165	134	102	071	041	31	5	10	15	21	26
14	4·011	3·981	3·952	3·923	3·895	3·867					29	5	10	14	19	24
						3·867	839	812	785	758	27	4	9	14	18	23
15	3·732	706	681	655	630	606					25	4	8	13	17	21
						606	582	558	534	511	24	4	8	12	16	20
16	3·487	465	442	420	398	376					22	4	7	11	15	18
						376	354	333	312	291	21	4	7	10	14	18
17	3·271	251	230	211	191	172					20	3	7	10	13	17
						172	152	133	115	096	19	3	6	9	13	16
18	3·078	060	042	024	3·006	2·989	2·971	2·954	2·937	2·921	17	3	6	9	11	14
19	2·904	888	872	856	840	824	808	793	778	762	16	3	5	8	11	13
20	2·747	733	718	703	689	675	660	646	633	619	14	2	5	7	9	12
21	·605	592	578	565	552	539	526	513	500	488	13	2	4	6	9	11
22	·475	463	450	438	426	414	402	391	379	367	12	2	4	6	8	10
23	·356	344	333	322	311	300	289	278	267	257	11	2	4	5	7	9
24	·246	236	225	215	204	194	184	174	164	154	10	2	3	5	7	8
25	2·145	135	125	116	106	097	087	078	069	059	9	2	3	5	6	8
26	2·050	041	032	023	014	2·006	1·997	1·988	1·980	1·971		1	3	4	6	7
27	1·963	954	946	937	929	921	913	905	897	889	8	1	3	4	5	7
28	·881	873	865	857	849	842	834	827	819	811		1	3	4	5	6
29	·804	797	789	782	775	767	760	753	746	739	7	1	2	4	5	6
30	1·732	725	718	711	704	698	691	684	678	671		1	2	3	5	6
31	·664	658	651	645	638	632	625	619	613	607		1	2	3	4	5
32	·600	594	588	582	576	570	564	558	552	546	6	1	2	3	4	5
33	·540	534	528	522	517	511	505	499	494	488		1	2	3	4	5
34	·483	477	471	466	460	455	450	444	439	433		1	2	3	4	5
35	1·428	423	418	412	407	402	397	392	387	381	5	1	2	3	3	4
36	·376	371	366	361	356	351	347	342	337	332		1	2	2	3	4
37	·327	322	317	313	308	303	299	294	289	285		1	2	2	3	4
38	·280	275	271	266	262	257	253	248	244	239		1	2	2	3	4
39	1·235	230	226	222	217	213	209	205	200	196		1	1	2	3	4

P.P.s for differences exceeding 14, if not shown on this page, should be taken from the inside end cover of the book. For angles between 72° and 82° P.P.s based on actual differences should be used.

NATURAL COTANGENTS

x	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	Δ	SUBTRACT 1′ 2′ 3′ 4′ 5′
0°	∞	573·0	286·5	191·0	143·2	114·6	95·49	81·85	71·62	63·66		Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 22.
1	57·29	52·08	47·74	44·07	40·92	38·19	35·80	33·69	31·82	30·14		
2	28·64	27·27	26·03	24·90	23·86	22·90	22·02	21·20	20·45	19·74		
3	19·08	18·46	17·89	17·34	16·83	16·35	15·89	15·46	15·06	14·67		
4	14·30	13·95	13·62	13·30	13·00	12·71	12·43	12·16	11·91	11·66		
5	11·43	11·20	10·99	10·78	10·58	10·39	10·20	10·02	9·845	9·677		
6	9·514	9·357	9·205	9·058	8·915	8·777	8·643	8·513	8·386	8·264		
7	8·144	8·028	7·916	7·806	7·700	7·596	7·495	7·396	7·300	7·207		
8	7·115	7·026	6·940	6·855	6·772	6·691 6·691	6·612	6·535	6·460	6·386		14 28 42 57 71 13 26 38 50 63
9	6·314	6·243	6·174	6·107	6·041	5·976 5·976	5·912	5·850	5·789	5·730		11 23 34 45 56 10 20 30 41 51
10	5·671	614	558	503	449	395 395	343	292	242	193	55 50	9 18 28 37 46 8 17 25 33 42
11	5·145	097	050	5·005	4·959	4·915 4·915	872	829	787	745	46 43	8 15 23 31 38 7 14 21 29 36
12	4·705	665	625	586	548	511 511	474	437	402	366	39 36	6 13 19 26 32 6 12 18 24 30
13	4·331	297	264	230	198	165 165	134	102	071	041	33 31	6 11 17 22 28 5 10 16 21 26
14	4·011	3·981	3·952	3·923	3·895	3·867 3·867	839	812	785	758	29 27	5 10 14 19 24 4 9 14 18 23
15	3·732	706	681	655	630	606 606	582	558	534	511	25 24	4 8 13 17 21 4 8 12 16 20
16	3·487	465	442	420	398	376 376	354	333	312	291	22 21	4 7 11 15 18 4 7 10 14 18
17	3·271	251	230	211	191	172 172	152	133	115	096	20 19	3 7 10 13 17 3 6 9 13 16
18	3·078	060	042	024	3·006	2·989	2·971	2·954	2·937	2·921	17	3 6 9 11 14
19	2·904	888	872	856	840	824	808	793	778	762	16	3 5 8 11 13
20	2·747	733	718	703	689	675	660	646	633	619	14	2 5 7 9 12
21	·605	592	578	565	552	539	526	513	500	488	13	2 4 6 9 11
22	·475	463	450	438	426	414	402	391	379	367	12	2 4 6 8 10
23	·356	344	333	322	311	300	289	278	267	257	11	2 4 6 7 9
24	·246	236	225	215	204	194	184	174	164	154	10	2 3 5 7 8
25	2·145	135	125	116	106	097	087	078	069	059	9	2 3 5 6 8
26	2·050	041	032	023	014	2·006	1·997	1·988	1·980	1·971		1 3 4 6 7
27	1·963	954	946	937	929	921	913	905	897	889	8	1 3 4 5 7
28	·881	873	865	857	849	842	834	827	819	811		1 3 4 5 6
29	·804	797	789	782	775	767	760	753	746	739	7	1 2 4 5 6
30	1·732	725	718	711	704	698	691	684	678	671		1 2 3 5 6
31	·664	658	651	645	638	632	625	619	613	607		1 2 3 4 5
32	·600	594	588	582	576	570	564	558	552	546	6	1 2 3 4 5
33	·540	534	528	522	517	511	505	499	494	488		1 2 3 4 5
34	·483	477	471	466	460	455	450	444	439	433		1 2 3 4 5
35	1·428	423	418	412	407	402	397	392	387	381	5	1 2 3 [illegible] 4
36	·376	371	366	361	356	351	347	342	337	332		1 2 2 [illegible] 4
37	·327	322	317	313	308	303	299	294	289	285		1 2 2 [illegible] 4
38	·280	275	271	266	262	257	253	248	244	239		1 2 2 [illegible] 4
39	1·235	230	226	222	217	213	209	205	200	196		1 1 2 [illegible] 4

P.P.s for differences exceeding 14, if not shown on this page, should be taken from the inside end cover of the book. For angles between 77° and 83° P.P.s based on actual differences should be used.

NATURAL COTANGENTS

x	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	ل	SUBTRACT 1′	2′	3′	4′	5′
40°	1·1918	1875	1833	1792	1750	1708	1667	1626	1585	1544	41	7	14	21	28	34
41	1504	1463	1423	1383	1343	1303	1263	1224	1184	1145	40	7	13	20	27	33
42	1106	1067	1028	0990	0951	0913	0875	0837	0799	0761	38	6	13	19	25	32
43	·0724	0686	0649	0612	0575	0538	0501	0464	0428	0392	37	6	12	18	25	31
44	·0355	0319	0283	0247	0212	0176	0141	0105	0070	0035	36	6	12	18	24	30
45	1·0000	0·9965	9930	9896	9861	9827	9793	9759	9726	9691	34	6	11	17	23	29
46	0·9657	9623	9590	9556	9523	9490	9457	9424	9391	9358	33	6	11	17	22	28
47	9325	9293	9260	9228	9195	9163	9131	9099	9067	9036	32	5	11	16	21	27
48	·9004	8972	8941	8910	8878	8847	8816	8785	8754	8724	31	5	10	16	21	26
49	8693	8662	8632	8601	8571	8541	8511	8481	8451	8421	30	5	10	15	20	25
50	0·8391	8361	8332	8302	8273	8243	8214	8185	8156	8127	29	5	10	15	20	24
51	·8098	8069	8040	8012	7983	7954	7926	7898	7869	7841		5	10	14	19	24
52	·7813	7785	7757	7729	7701	7673	7646	7618	7590	7563	28	5	9	14	18	23
53	·7536	7508	7481	7454	742	7400	7373	7346	7319	7292	27	5	9	14	18	23
54	·7265	7239	7212	7186	7159	7133	7107	7080	7054	7028	26	4	9	13	18	22
55	0·7002	6976	6950	6924	6899	6873	6847	6822	6796	6771		4	9	13	17	21
56	·6745	6720	6694	6669	6644	6619	6594	6569	6544	6519	25	4	8	13	17	21
57	·6494	6469	6445	6420	6395	6371	6346	6322	6297	6273		4	8	12	16	20
58	·6249	6224	6200	6176	6152	6128	6104	6080	6056	6032	24	4	8	12	16	20
59	·6009	5985	5961	5938	5914	5890	5867	5844	5820	5797		4	8	12	16	20
60	0·5774	5750	5727	5704	5681	5658	5635	5612	5589	5566	22	4	8	12	15	19
61	·5543	5520	5498	5475	5452	5430	5407	5384	5362	5340		4	8	11	15	19
62	·5317	5295	5272	5250	5228	5206	5184	5161	5139	5117		4	7	11	15	18
63	·5095	5073	5051	5029	5008	4986	4964	4942	4921	4899	22	4	7	11	15	18
64	·4877	4856	4834	4813	4791	4770	4748	4727	4706	4684		4	7	11	14	18
65	0·4663	4642	4621	4599	4578	4557	4536	4515	4494	4473	21	4	7	11	14	18
66	·4452	4431	4411	4390	4369	4348	4327	4307	4286	4265		3	7	10	14	17
67	·4245	4224	4204	4183	4163	4142	4122	4101	4081	4061		3	7	10	14	17
68	·4040	4020	4000	3979	3959	3939	3919	3899	3879	3859		3	7	10	13	17
69	·3839	3819	3799	3779	3759	3739	3719	3699	3679	3659	20	3	7	10	13	17
70	0·3640	3620	3600	3581	3561	3541	3522	3502	3482	3463		3	7	10	13	16
71	·3443	3424	3404	3385	3365	3346	3327	3307	3288	3269		3	6	10	13	16
72	·3249	3230	3211	3191	3172	3153	3134	3115	3096	3076		3	6	10	13	16
73	·3057	3038	3019	3000	2981	2962	2943	2924	2905	2886		3	6	10	13	16
74	·2867	2849	2830	2811	2792	2773	2754	2736	2717	2698	19	3	6	9	13	16
75	0·2679	2661	2642	2623	2605	2586	2568	2549	2530	2512		3	6	9	12	15
76	·2493	2475	2456	2438	2419	2401	2382	2364	2345	2327		3	6	9	12	15
77	·2309	2290	2272	2254	2235	2217	2199	2180	2162	2144		3	6	9	12	15
78	·2126	2107	2089	2071	2053	2035	2016	1998	1980	1962		3	6	9	12	15
79	1944	1926	1908	1890	1871	1853	1835	1817	1799	1781		3	6	9	12	15
80	0·1763	1745	1727	1709	1691	1673	1655	1638	1620	1602		3	6	9	12	15
81	·1584	1566	1548	1530	1512	1495	1477	1459	1441	1423		3	6	9	12	15
82	·1405	1388	1370	1352	1334	1317	1299	1281	1263	1246		3	6	9	12	15
83	·1228	1210	1192	1175	1157	1139	1122	1104	1086	1069		3	6	9	12	15
84	·1051	1033	1016	0998	0981	0963	0945	0928	0910	0892		3	6	9	12	15
85	0·0875	0857	0840	0822	0805	0787	0769	0752	0734	0717		3	6	9	12	15
86	0699	0682	0664	0647	0629	0612	0594	0577	0559	0542		3	6	9	12	15
87	0524	0507	0489	0472	0454	0437	0419	0402	0384	0367		3	6	9	12	15
88	·0349	0332	0314	0297	0279	0262	0244	0227	0209	0192		3	6	9	12	15
89	0175	0157	0140	0122	0105	0087	0070	0052	0035	0017	18	3	6	9	12	15
90	0·0000															

NATURAL TANGENTS, 82° to 90°

x	0'	1'	2'	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9'	10'	
82 00	7·115	130	146	161	176	191	207	222	238	253	269	7 50
82 10	7·269	284	300	316	332	348	364	380	396	412	429	7 40
82 20	7·429	445	462	478	495	511	528	545	562	579	596	7 30
82 30	7·596	613	630	647	665	682	700	717	735	753	770	7 20
82 40	7·770	788	806	824	842	861	879	897	916	934	7·953	7 10
82 50	7·953	7·972	7·991	8·009	8·028	8·048	8·067	8·086	8·105	8·125	8·144	7 00
83 00	8·144	164	184	204	223	243	264	284	304	324	345	6 50
83 10	8·345	366	386	407	428	449	470	491	513	534	556	6 40
83 20	8·556	577	599	621	643	665	687	709	732	754	8·777	6 30
83 30	8·777	800	823	846	869	892	915	939	962	8·986	9·010	6 20
83 40	9·010	034	058	082	106	131	156	180	205	230	255	6 10
83 50	9·255	281	306	332	357	383	409	435	461	488	514	6 00
84 00	9·514	541	568	595	622	649	677	704	732	760	9·788	5 50
84 10	9·788	816	845	873	902	931	960	9·989	10·019	10·048	10·078	5 40
84 20	10·078	108	138	168	199	229	260	291	322	354	385	5 30
84 30	10·39	10·42	10·45	10·48	10·51	10·55	10·58	10·61	10·64	10·68	10·71	5 20
84 40	10·71	10·75	10·78	10·81	10·85	10·88	10·92	10·95	10·99	11·02	11·06	5 10
84 50	11·06	11·10	11·13	11·17	11·20	11·24	11·28	11·32	11·35	11·39	11·43	5 00
85 00	11·43	11·47	11·51	11·55	11·59	11·62	11·66	11·70	11·74	11·79	11·83	4 50
85 10	11·83	11·87	11·91	11·95	11·99	12·03	12·08	12·12	12·16	12·21	12·25	4 40
85 20	12·25	12·29	12·34	12·38	12·43	12·47	12·52	12·57	12·61	12·66	12·71	4 30
85 30	12·71	12·75	12·80	12·85	12·90	12·95	13·00	13·05	13·10	13·15	13·20	4 20
85 40	13·20	13·25	13·30	13·35	13·40	13·46	13·51	13·56	13·62	13·67	13·73	4 10
85 50	13·73	13·78	13·84	13·89	13·95	14·01	14·07	14·12	14·18	14·24	14·30	4 00
86 00	14·30	14·36	14·42	14·48	14·54	14·61	14·67	14·73	14·80	14·86	14·92	3 50
86 10	14·92	14·99	15·06	15·12	15·19	15·26	15·33	15·39	15·46	15·53	15·60	3 40
86 20	15·60	15·68	15·75	15·82	15·89	15·97	16·04	16·12	16·20	16·27	16·35	3 30
86 30	16·35	16·43	16·51	16·59	16·67	16·75	16·83	16·92	17·00	17·08	17·17	3 20
86 40	17·17	17·26	17·34	17·43	17·52	17·61	17·70	17·79	17·89	17·98	18·07	3 10
[illegible]	18·07	18·17	18·27	18·37	18·46	18·56	18·67	18·77	18·87	18·98	19·08	3 00
87 00	19·08	[illegible]	[illegible]	19·41	19·52	[illegible]	19·74	19·86	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
87 10	20·21	20·33	20·45	20·57	20·69	20·82	20·95	21·07	21·20	21·34	21·47	2 40
87 20	21·47	21·61	21·74	21·88	22·02	22·16	22·31	22·45	22·60	22·75	22·90	2 30
87 30	22·90	23·06	23·21	23·37	23·53	23·69	23·86	24·03	24·20	24·37	24·54	2 20
87 40	24·54	24·72	24·90	25·08	25·26	25·45	25·64	25·83	26·03	26·23	26·43	2 10
87 50	26·43	26·64	26·84	27·06	27·27	27·49	27·71	27·94	28·17	28·40	28·64	2 00
88 00	28·64	28·88	29·12	29·37	29·62	29·88	30·14	30·41	30·68	30·96	31·24	1 50
88 10	31·24	31·53	31·82	32·12	32·42	32·73	33·05	33·37	33·69	34·03	34·37	1 40
88 20	34·37	34·72	35·07	35·43	35·80	36·18	36·56	36·96	37·36	37·77	38·19	1 30
88 30	38·19	38·62	39·06	39·51	39·97	40·44	40·92	41·41	41·92	42·43	42·96	1 20
88 40	42·96	43·51	44·07	44·64	45·23	45·83	46·45	47·09	47·74	48·41	49·10	1 10
88 50	49·10	49·82	50·55	51·30	52·08	52·88	53·71	54·56	55·44	56·35	57·29	1 00
89 00	57·29	58·26	59·27	60·31	61·38	62·50	63·66	64·86	66·11	67·40	68·75	0 50
89 10	68·75	70·15	71·62	73·14	74·73	76·39	78·13	79·94	81·85	83·84	85·94	0 40
89 20	85·94	88·14	90·46	92·91	95·49	98·22	101·1	104·2	107·4	110·9	114·6	0 30
89 30	114·6	118·5	122·8	127·3	132·2	137·5	143·2	149·5	156·3	163·7	171·9	0 20
89 40	171·9	180·9	191·0	202·2	214·9	229·2	245·6	264·4	286·5	312·5	343·8	0 10
89 50	343·8	382·0	429·7	491·1	573·0	687·5	859·4	1146	1719	3438	∞	0 00
	10'	9'	8'	7'	6'	5'	4'	3'	2'	1'	0'	x

NATURAL COTANGENTS, 0° to 8°

(Read up and from right to left)

"	r	cot x
0	3438	∞
50	3437	69·14
113	3436	30·31
162	3436	21·68
182	3435	18·70
209	3434	16·41
232	3433	14·76
253	3432	13·63
273	3431	12·64

°	r	cot x
0·00	57·30	∞
0·36	57·29	158·6
1·36	57·28	42·09
1·88	57·27	30·31
2·30	57·26	24·90
2·64	57·25	21·63
2·95	57·24	19·38
3·23	57·23	17·71
3·48	57·22	16·41
3·72	57·21	15·36
3·94	57·20	14·49
4·16	57·19	13·75
4·36	57·18	13·11
4·55	57·17	12·56
4·74		12·06

rad	r	cot x
0·0	1·0000	∞
·0122	0·9999	81·65
·0212	·9998	47·14
·0273	·9997	36·61
·0324	·9996	30·86
·0367	·9995	27·21
·0406	·9994	24·61
·0441	·9993	22·64
·0474	[illegible]	21·07
·0504	·9991	19·79
·0533	·9990	18·72
·0561	·9989	17·81
·0587	·9988	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]
·0636	·9986	15·70
·0659	·9985	15·15
·0681	·9984	14·65
·0703	0·9983	14·20
·0724		13·78

$\cot x = \frac{r}{x}$; $x = \frac{r}{\cot x}$

where r is taken from the table in the same units as x.

Example

Find cot x when x = 3°·77

r for 3°·77 = 57·21

$\cot x = \frac{57·21}{3·77} = 15·18$

NATURAL SECANTS. 82° to 90°

°	0'	1	2	3'	4'	5'	6'	7'	8'	9	10	′
82 00	7·185	200	215	230	245	260	276	291	306	322	337	7 50
82 10	7·337	353	368	384	400	416	431	447	463	480	496	7 40
82 20	7·496	512	528	545	561	578	594	61	628	644	661	7 30
82 30	7·661	678	695	712	730	747	764	782	799	817	7 834	7 20
82 40	7·834	852	870	888	906	924	942	960	·9	7·997	8 016	7 10
82 50	8 016	034	053	072	091	109	128	148	167	186	206	7 00
83 00	8·206	225	245	264	284	304	324	344	364	384	405	6 50
83 10	8 405	425	446	466	487	508	529	550	571	592	614	6 40
83 20	8·614	635	657	679	700	722	744	767	789	811	8·834	6 30
83 30	8·834	856	879	902	925	948	971	8 994	9 018	9 041	9·065	6 20
83 40	9·065	089	·13	137	161	186	210	235	259	284	309	6 10
83 50	9·309	334	360	385	411	436	462	488	514	540	567	6 00
84 00	9·567	593	620	647	674	701	728	756	783	811	9 839	5 50
84 10	9·839	867	895	924	952	9·981	10·010	10·039	10·068	10·098	10·128	5 40
84 20	10·128	157	187	217	248	278	309	340	371	402	433	5 30
84 30	10·43	10·47	10·50	10·53	10·56	10·59	10 63	10 66	10 69	10·73	10 76	5 20
84 40	10·76	10·79	10·83	10·86	10·89	10·93	10 96	11·00	11 03	11·07	11 10	5 10
84 50	11·10	11·14	11·18	11·21	11·25	11·29	11 32	11·36	11 40	11·44	11 47	5 00
85 00	11·47	11·51	11·55	11·59	11·63	11·67	11·71	11 75	11 79	11·83	11·87	4 50
85 10	11·87	11·91	11·95	11·99	12·03	12 08	12 12	12 16	12 20	12·25	12 29	4 40
85 20	12·29	12·34	12 38	12·42	12·47	12 51	12·56	12 61	12 65	12·70	12·75	4 30
85 30	12·75	12·79	12·84	12·89	12·94	12·99	13 03	13·08	13·13	13·18	13 23	4 20
85 40	13·23	13·29	13·34	13·39	13 44	13·49	13·55	13·60	13·65	13·71	13·76	4 10
85 50	13·76	13·82	13 87	13·93	13·99	14·04	14·10	14·16	14·22	14·28	14 34	4 00
86 00	14·34	14·40	14·46	14·52	14·58	14·64	14·70	14 77	14·83	14·89	14 96	3 50
86 10	14·96	15·02	15·09	15·16	15 22	15 29	15·36	15 43	15 50	15 57	15 64	3 40
86 20	15·64	15·71	15·78	15 85	15 93	16 00	16 07	16 15	16 23	16·30	16·38	3 30
86 30	16·38	16·46	16·54	16·62	16·70	16·78	16 86	16·94	17 03	17·11	17·20	3 20
86 40	17·20	17·28	17·37	17 46	17·55	17·64	17 73	17·82	17·91	18·01	18·10	3 10
86 50	18 10	18 20	18·30	18·39	18·49	18·59	18·69	18·79	18·90	19·00	19 11	3 00
87 00	19·11	19·21	19·32	19·43	19·54	19·65	19·77	19·88	20·00	20 11	20 23	2 50
87 10	20·23	20·35	20·47	20·59	20·72	20·84	20·97	21·10	21 23	21 36	21·49	2 40
87 20	21·49	21·62	21·77	21·90	22·04	22·19	22·33	22·48	22·62	22·77	22 93	2 30
87 30	22·93	23·08	23·24	23·39	23·55	23·72	23·88	24·05	24·22	24 39	24 56	2 20
87 40	24·56	24·74	24·92	25 10	25 28	25·47	25·66	25·85	26·05	26·25	26 45	2 10
87 50	26 45	26·66	26·88	27·08	27·29	27·51	27·73	27·96	28 18	28 42	28·65	2 00
88 00	28 65	28·89	29 14	29·38	29·64	29·90	30·16	30 43	30 70	30 98	31 26	1 50
88 10	31 26	31·54	31·84	32·13	32·44	32·75	33 06	33 38	33·71	34 04	34 38	1 40
88 20	34 38	34·73	35·08	35·46	35·81	36 19	36·56	36 97	37·37	37·78	38·20	1 30
88 30	38 20	38·63	39·07	39·52	39·98	40 45	40·93	41 42	41 93	42 45	42 98	1 20
88 40	42 98	43 52	44·08	44·65	45 24	45 84	46 46	47 10	47·75	48 42	49·11	1 10
88 50	49 11	49 83	50·56	51·31	52·09	52 89	53 72	54 57	55 45	56·36	57·30	1 00
89 00	57 30	58 27	59 27	60 31	61 39	62 51	63 66	64 87	66 11	67 41	68 76	0 50
89 10	68 76	70 16	71·62	73 15	74 74	76 40	78 13	79 95	81 86	83 85	85 95	0 40
89 20	85 95	88·15	90 47	92 91	96 49	98 22	101·1	104 2	107 4	110 9	114 6	0 30
89 30	114 6	118 5	122 8	127 3	132 2	137 5	143 2	[illegible]	[illegible]	163 7	171 9	0 20
89 40	171 9	180 9	191 0	202 2	214 9	229 2	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	343 8	0 10
89 50	343 8	[illegible]	429 7	491 1	573 0	[illegible]	[illegible]	[illegible]				0 00
	10	9'	8'	7	6'	5	4	3	2	1		

NATURAL COSECANTS 0° to 8°
(Read up and from right to left)

secant

0 00	1·0000	90 00
0 34	0001	89 26
0 59	0002	89 01
1 16	0003	88 44
1 30	0004	88 30
1 43	0005	88 17
1 53	0006	88 07
2 03	0007	87 57
2 13	0008	87 47
2 21	0009	87 39
2 29	0010	87 31
2 37	·0011	87 23
2 44	·0012	87 16
2 51	0013	87 09
2 58	1·0014	87 02
3 05		86 55

cosecant

x"	ρ	cosec x
0	3438	∞
124	3439	27 59
190	3440	18 10
236	3441	14 45
278	3442	12 38
312		11·00

°		
0·00	57 30	∞
1·78	57 31	32·19
2·57	57 32	22 0
3·16	57 33	18·10
3 67	57 34	15 [illegible]
4 11	57 35	13 95
[illegible]	57 36	12 7[illegible]
4·[illegible]	57 37	11 7[illegible]
5·21		11 0[illegible]

rad		
·0000	1·0000	∞
·0173	·0001	57 74
·0300	·0002	33 34
·0387	0003	25 83
·0458	0004	21 84
·0519	0005	19 26
0574	0006	17 43
·0624	0007	16 03
0670	·0008	14 93
0713	·0009	14 02
0754	0010	13 27
0793	1 0011	12 62
0830		12 06

$cosec\ x \approx \frac{\rho}{x}$

$x \approx \frac{\rho}{cosec\ x}$

where ρ is taken from the table in the same units as x

Example
Find x in radians when cosec x = 12 34
ρ for 12 34 = 1 0011

$x = \frac{1\ 0011}{12\ 34} = 0\ 0811$

NATURAL SECANTS

x	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	Δ	ADD 1′	2′	3′	4′	5′
0°	1·0000	0000	0000	0000	0000	0000	0001	0001	0001	0001		See small Table p 23, top right				
1	·0002	0002	0002	0003	0003	0003	0004	0004	0005	0006						
2	·0006	0007	0007	0008	0009	0010	0010	0011	0012	0013						
3	·0014	0015	0016	0017	0018	0019	0020	0021	0022	0023	1	0	0	0	1	1
4	·0024	0026	0027	0028	0030	0031	0032	0034	0035	0037		0	0	1	1	1
5	1·0038	0040	0041	0043	0045	0046	0048	0050	0051	0053		0	1	1	1	1
6	·0055	0057	0059	0061	0063	0065	0067	0069	0071	0073	2	0	1	1	1	2
7	·0075	0077	0079	0082	0084	0086	0089	0091	0093	0096		0	1	1	2	2
8	·0098	0101	0103	0106	0108	0111	0114	0116	0119	0122		0	1	1	2	2
9	·0125	0127	0130	0133	0136	0139	0142	0145	0148	0151	3	0	1	1	2	2
10	1·0154	0157	0161	0164	0167	0170	0174	0177	0180	0184		1	1	2	2	3
11	·0187	0191	0194	0198	0201	0205	0209	0212	0216	0220		1	1	2	2	3
12	·0223	0227	0231	0235	0239	0243	0247	0251	0255	0259	4	1	1	2	3	3
13	·0263	0267	0271	0276	0280	0284	0288	0293	0297	0302		1	1	2	3	4
14	·0306	0311	0315	0320	0324	0329	0334	0338	0343	0348		1	2	2	3	4
15	1·0353	0358	0363	0367	0372	0377	0382	0388	0393	0398	5	1	2	2	3	4
16	·0403	0408	0413	0419	0424	0429	0435	0440	0446	0451		1	2	3	4	4
17	·0457	0463	0468	0474	0480	0485	0491	0497	0503	0509		1	2	3	4	5
18	·0515	0521	0527	0533	0539	0545	0551	0557	0564	0570		1	2	3	4	5
19	·0576	0583	0589	0595	0602	0608	0615	0622	0628	0635			2	3	4	5
20	1·0642	0649	0655	0662	0669	0676	0683	0690	0697	0704		1	2	3	5	6
21	·0711	0719	0726	0733	0740	0748	0755	0763	0770	0778	7	1	2	4	5	6
22	·0785	0793	0801	0808	0816	0824	0832	0840	0848	0856		1	3	4	5	7
23	·0864	0872	0880	0888	0896	0904	0913	0921	0929	0938	8	1	3	4	6	7
24	·0946	0955	0963	0972	0981	0989	0998	1007	1016	1025		1	3	4	6	7
25	1·1034	1043	1052	1061	1070	1079	1089	1098	1107	1117	9	2	3	5	6	[illegible]
26	·1126	1136	1145	1155	1164	1174	1184	1194	1203	1213		2	3	5	6	[illegible]
27	·1223	1233	1243	1253	1264	1274	1284	1294	1305	1315	10	2	3	5	7	
28	·1326	1336	1347	1357	1368	1379	1390	1401	1412	1423		2	4	5	7	
29	·1434	1445	1456	1467	1478	1490	1501	1512	1524	1535	11	2	4	6	7	
30	1·1547	1559	1570	1582	1594	1606	1618	1630	1642	1654	12	2	4	6	8	10
31	·1666	1679	1691	1703	1716	1728	1741	1753	1766	1779		2	4	6	8	10
32	·1792	1805	1818	1831	1844	1857	1870	1883	1897	1910	13	2	4	7	9	11
33	·1924	1937	1951	1964	1978	1992	2006	2020	2034	2048	14	2	5	7	9	12
34	·2062	2076	2091	2105	2120	2134	2149	2163	2178	2193		2	5	7	10	12
35	1·2208	2223	2238	2253	2268	2283	2299	2314	2329	2345	15	3	5	8	10	13
36	·2361	2376	2392	2408	2424	2440	2456	2472	2489	2505	16	3	5	8	11	13
37	·2521	2538	2554	2571	2588	2605	2622	2639	2656	2673	17	3	6	8	11	14
38	·2690	2708	2725	2742	2760	2778	2796	2813	2831	2849	18	3	6	9	12	15
39	·2868	2886	2904	2923	2941	2960	2978	2997	3016	3035	19	3	6	9	13	16
40	1·3054	3073	3093	3112	3131	3151	3171	3190	3210	3230	20	3	7	10	13	17
41	·3250	3270	3291	3311	3331	3352	3373	3393	3414	3435	21	3	7	10	14	17
42	·3456	3478	3499	3520	3542	3563	3585	3607	3629	3651	22	4	7	11	15	18
43	·3673	3696	3718	3741	3763	3786	3809	3832	3855	3878	23	4	8	11	15	19
44	·3902	3925	3949	3972	3996	4020	4044	4069	4093	4118	24	4	8	12	16	20
45	1·4142	4167	4192	4217	4242	4267	4293	4318	4344	4370	25	4	8	13	17	21
46	·4396	4422	4448	4474	4501	4527	4554	4581	4608	4635	27	4	9	13	18	22
47	·4663	4690	4718	4746	4774	4802	4830	4859	4887	4916	28	5	9	14	19	23
48	·4945	4971	5003	5032	5062	5092	5121	5151	5182	5212	30	5	10	15	20	25
49	1·5243	5273	5304	5335	5366	5398	5429	5461	5493	5525	31	5	10	16	21	26

NATURAL SECANTS

x	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9
50°	1·556	559	562	566	569	572	575	579	582	586
51	·589	592	596	599	603	606	610	613	6[illegible]	621
52	·624	628	632	636	639	643	646	650	6[illegible]	658
53	·662	666	669	673	677	681	685	689	693	697
54	·701	705	710	714	718	722	726	731	735	739
55	1·743	748	752	757	761	766	770	775	779	784
56	·788	793	798	802	807	812	817	821	826	831
57	·836	841	846	851	856	861	866	871	877	882
58	·887	892	898	903	908	914	919	925	930	936
59	·942	947	953	959	964	970	976	982	988	1·994
60	2·000	006	012	018	026	031	037	043	050	056
61	·063	069	076	082	089	096	103	109	116	123
62	·130	137	144	151	158	166	173	180	188	196
63	·203	210	218	226	233	241	249	257	265	273
64	·281	289	298	306	314	323	331	340	349	357
65	2·366	375	384	393	402	411	421	430	439	449
66	·459	468	478	488	498	508	518	528	538	549
67	·559	570	581	591	602	613	624	635	647	658
68	·669	681	693	705	716	729	741	753	765	778
69	·790	803	816	829	842	855	869	882	896	910
70	2·924	938	952	967	981	2·996	3·011	3·026	3·041	3·056
71	3·072	087	103	119	135	3·152	168	185	202	219
72	·236	254	271	289	307	326 326	344	363	382	401
73	·420	440	460	480	500	521 521	542	563	584	606
74	·628	650	673	695	719	742 742	766	790	814	839
75	3·864	889	915	941	967	3·994 3·994	4·021	4·049	4·077	4·105
76	4·134	163	192	222	253	4·284 284	315	347	379	412
77	4·445	479	514	549	584	4·620 620	657	694	732	771
78	4·810	850	890	931	4·973	5·016 5·016	059	103	148	194
79	5·241	288	337	386	436	487 487	540	593	647	702
80	5·759	5·816	5·875	5·935	5·996	6·059 6·059	6·123	6·188	6·255	6·323
81	6·392	6·464	6·537	6·611	6·687	6·765 6·765	6 845	6·927	7·011	7·097
82	7·185	7·276	7·368	7·463	7·561	7 661	7·764	7·870	7·979	8·091
83	8·206	8·324	8·446	8·571	8·700	8·834	8·971	9·113	9·259	9·411
84	9·567	9·728	9·895	10 07	10·25	10 43	10·63	10·83	11·03	11·25
85	11 47	11·71	11·95	12 20	12·47	12·75	13·03	13·34	13 65	13 99
86	14·34	14 70	15·09	15 50	15 93	16 38	16 86	17 37	17 91	18 49
87	19 11	19·77	20 47	21·23	22·04	22 93	23 88	24 92	26 05	27 29
88	28·65	30·16	31·84	33·71	35 81	38·20	40 93	44 08	47 75	52 09
89	57·30	63 66	71 62	81 85	95 49	114 6	143·2	191 0	286 5	573 0
90	∞									

Δ	ADD 1′	2′	3′	4′	5′
3	1	1	2	2	3
	1	1	2	2	3
	1	1	2	3	3
	1	1	2	3	3
4	1	1	2	3	3
	1	2	2	3	3
	1	2	2	3	4
5	1	2	3	3	4
	1	2	3	4	5
6	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	5
	1	2	3	4	6
7	1	2	4	5	6
8	1	3	4	5	7
	1	3	4	6	7
9	2	3	5	6	8
10	2	3	5	7	8
11	2	4	6	7	9
12	2	4	6	8	10
13	2	4	7	9	11
15	2	5	7	10	12
16	3	5	8	11	13
18	3	6	9	12	15
19	3	6	9	13	16
20	3	7	10	13	17
21	4	7	11	14	18
23	4	8	11	15	19
24	4	8	12	16	20
26	4	9	13	17	22
28	5	9	14	19	23
30	5	10	15	20	25
32	5	11	16	21	27
35	6	12	18	23	29
38	6	13	19	25	32
41	7	14	21	27	34
45	8	15	22	30	38
49	8	16	25	33	41
54	9	18	27	36	45
60	10	20	30	40	50
67	11	22	33	45	56
75	12	25	37	50	62
84	14	28	42	56	70

Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 23

P.P.s for differences exceeding 16, if not shown on this page, should be taken from the inside end cover of the book. For angles between 72° and 82° P.P.s based on actual differences should be used.

۵۵۳

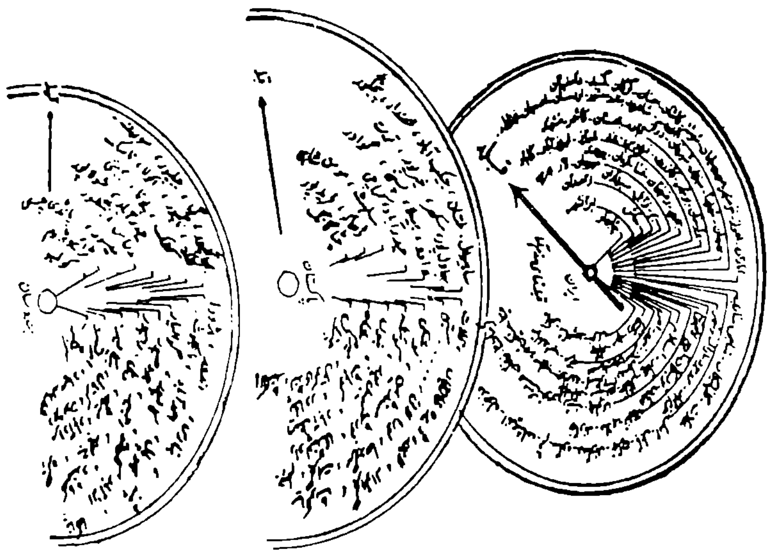
NATURAL COSECANTS

°	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	Δ	SUBTRACT 1′	2′	3′	4′	5′
0°	∞	573·0	286·5	191·0	143·2	114·6	95·49	81·85	71·62	63·66		Differences vary too rapidly for interpolation by P.P.s. See Table on page 23				
1	57·30	52·09	47·75	44·08	40·93	38·20	35·81	33·71	31·84	30·16						
2	28·65	27·29	26·05	24·92	23·88	22·93	22·04	21·23	20·47	19·77						
3	19·11	18·49	17·91	17·37	16·86	16·38	15·93	15·50	15·09	14·70						
4	14·34	13·99	13·65	13·34	13·03	12·75	12·47	12·20	11·95	11·71						
5	11·47	11·25	11·03	10·83	10·63	10·43	10·25	10·07	9·895	9·728						
6	9·567	9·411	9·259	9·113	8·971	8·834	8·700	8·571	8·446	8·324						
7	8·206	8·031	7·979	7·870	7·764	7·661	7·561	7·463	7·368	7·276						
8	7·185	7·097	7·011	6·927	6·845	6·765					84	14	28	42	56	70
						6·765	6·687	6·611	6·537	6·464	75	12	25	37	50	62
9	6·392	6·323	6·255	6·188	6·123	6·059					67	11	22	33	45	56
						6·059	5·996	5·935	5·875	5·816	60	10	20	30	40	50
10	5·759	702	647	593	540	487					54	9	18	27	36	45
						487	436	386	337	288	49	8	16	25	33	41
11	5·241	194	148	103	059	5·016					45	8	15	22	30	38
						5·016	4·973	4·931	4·890	4·850	41	7	14	21	27	34
12	4·810	771	732	694	657	4·620					38	6	13	19	25	32
						620	584	549	514	479	35	6	12	18	21	29
13	4·445	412	379	347	315	284					32	5	11	16	21	27
						284	253	222	192	163	30	5	10	15	20	25
14	4·134	105	077	049	4·021	3·994					28	5	[illegible]	14	19	23
						3·994	967	941	915	889	26	4	9	13	17	22
15	3·864	839	814	790	766	742					24	4	8	12	16	20
						742	719	695	673	650	23	4	8	11	15	19
16	628	606	584	563	542	521					21	4	7	11	14	18
						521	500	480	460	440	20	3	7	10	13	17
17	·420	401	382	363	344	326					19	3	6	9	13	16
						326	307	289	271	254	18	3	6	9	12	15
18	236	219	202	185	168	152	135	119	103	087	16	3	5	8	11	13
19	3·072	056	041	026	3·011	2·996	2·981	2·967	2·952	2·938	15	2	5	7	10	12
20	2·924	910	896	882	869	855	842	829	816	803	13	2	4	7	9	11
21	·790	778	765	753	741	729	716	705	693	681	12	2	4	6	8	10
22	·669	658	647	635	624	613	602	591	581	570	11	2	4	5	7	9
23	559	549	538	528	518	508	498	488	478	468	10	2	3	5	7	8
24	·459	449	439	430	421	411	402	393	384	375	9	2	3	5	6	8
25	2·366	357	349	340	331	323	314	306	298	289		1	3	4	6	7
26	281	273	265	257	249	241	233	226	218	210	8	1	3	4	5	7
27	203	195	188	180	173	166	158	151	144	137	7	1	2	4	5	6
28	130	123	116	109	103	096	089	082	076	069		1	2	3	4	6
29	063	056	050	043	037	031	025	018	012	006		1	2	3	4	5
30	2·000	1·994	1·988	1·982	1·976	1·970	1·964	1·959	1·953	1·947	6	1	2	3	4	5
31	1·942	936	930	925	919	914	908	903	898	892		1	2	3	4	5
32	887	882	877	871	866	861	856	851	846	841	5	1	2	3	3	4
33	836	831	826	821	817	812	807	802	798	793		1	2	2	3	4
34	·788	784	779	775	770	766	761	757	752	748		1	2	2	3	3
35	1·743	739	735	731	726	722	718	714	710	705	4	1	1	2	3	3
36	701	697	693	689	685	681	677	673	669	666		1	1	2	3	3
37	662	658	654	650	645	643	639	635	632	628		1	1	2	3	3
38	624	621	617	613	610	606	603	599	596	592		1	1	2	2	3
39	1·589	585	582	579	575	572	569	566	562	559	3	1	1	2	2	3

P.P.s for differences exceeding 16, if not shown on this page, should be taken from the inside end cover of the book. For angles between 8° and 17° P.P.s based on actual differences are sh[illegible]

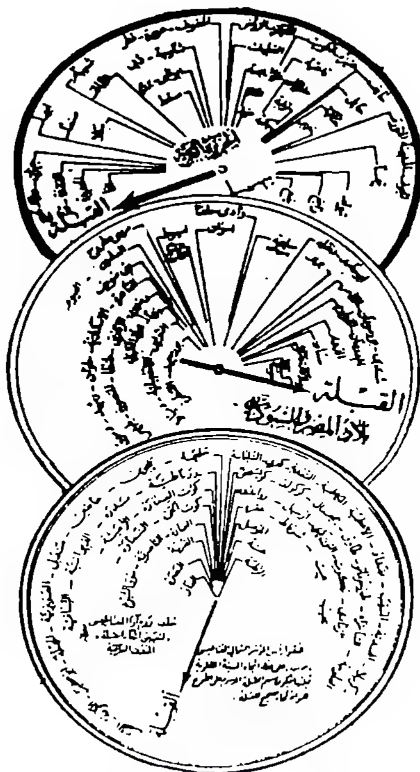
NATURAL COSECANTS

x	0′ 0°·0	6′ 0°·1	12′ 0°·2	18′ 0°·3	24′ 0°·4	30′ 0°·5	36′ 0°·6	42′ 0°·7	48′ 0°·8	54′ 0°·9	Δ	SUBTRACT 1′	2′	3′	4′	5′
40°	1·5557	5525	5493	5461	5429	5398	5366	5336	5304	5273	31	5	10	16	21	26
41	·5243	5212	5182	5151	5121	5092	5062	5032	5003	4974	30	5	10	15	20	25
42	·4945	4916	4887	4859	4830	4802	4774	4746	4718	4690	28	5	9	14	19	23
43	·4663	4635	4608	4581	4554	4527	4501	4474	4448	4422	27	4	9	13	18	22
44	·4396	4370	4344	4318	4293	4267	4242	4217	4192	4167	26	4	8	13	17	21
45	1·4142	4118	4093	4069	4044	4020	3996	3972	3949	3926	24	4	8	12	16	20
46	·3902	3878	3855	3832	3809	3786	3763	3741	3718	3696	23	4	8	11	15	19
47	·3673	3651	3629	3607	3585	3563	3542	3520	3499	3478	22	4	7	11	15	18
48	·3456	3435	3414	3393	3373	3352	3331	3311	3291	3270	21	3	7	10	14	17
49	·3250	3230	3210	3190	3171	3151	3131	3112	3093	3073	20	3	7	10	13	17
50	1·3054	3035	3016	2997	2978	2960	2941	2923	2904	2886	19	3	6	9	13	16
51	·2868	2849	2831	2813	2796	2778	2760	2742	2725	2708	18	3	6	9	12	15
52	·2690	2673	2656	2639	2622	2605	2588	2571	2554	2538	17	3	6	8	11	14
53	·2521	2505	2489	2472	2456	2440	2424	2408	2392	2376	16	3	5	8	11	13
54	·2361	2345	2329	2314	2299	2283	2268	2253	2238	2223	15	3	5	8	10	13
55	1·2208	2193	2178	2163	2149	2134	2120	2105	2091	2076		2	5	7	10	12
56	·2062	2048	2034	2020	2006	1992	1978	1964	1951	1937		2	5	7	9	12
57	·1924	1910	1897	1883	1870	1857	1844	1831	1818	1805	14	2	4	7	9	11
58	·1792	1779	1766	1753	1741	1728	1716	1703	1691	1679	13	2	4	6	8	10
59	·1666	1654	1642	1630	1618	1606	1594	1582	1570	1559	12	2	4	6	8	10
60	1·1547	1535	1524	1512	1501	1490	1478	1467	1456	1445	11	2	4	6	7	9
61	·1434	1423	1412	1401	1390	1379	1368	1357	1347	1336		2	4	5	7	9
62	·1326	1315	1305	1294	1284	1274	1264	1253	1243	1233	10	2	3	5	7	8
63	·1223	1213	1203	1194	1184	1174	1164	1155	1145	1136		2	3	5	6	8
64	·1126	1117	1107	1098	1089	1079	1070	1061	1052	1043	9	2	3	5	6	8
65	1·1034	1025	1016	1007	0998	0989	0981	0972	0963	0955		1	3	4	6	7
66	·0946	0938	0929	0921	0913	0904	0896	0888	0880	0872	8	1	3	4	5	7
67	·0864	0856	0848	0840	0832	0824	0816	0808	0801	0793		1	3	4	5	7
68	·0785	0778	0770	0763	0755	0748	0740	0733	0726	0719	7	1	2	4	5	6
69	·0711	0704	0697	0690	0683	0676	0669	0662	0655	0649		1	2	3	5	6
70	1·0642	0636	0629	0622	0615	0608	0602	0595	0589	0583		1	2	3	4	6
71	·0576	0570	0564	0557	0551	0545	0539	0533	0527	0521	6	1	2	3	4	5
72	·0515	0509	0503	0497	0491	0485	0480	0474	0468	0463		1	2	3	4	5
73	·0457	0451	0446	0440	0435	0429	0424	0419	0413	0408		1	2	3	4	4
74	·0403	0398	0393	0388	0382	0377	0372	0367	0363	0358	5	1	2	2	3	4
75	1·0353	0348	0343	0338	0334	0329	0324	0320	0315	0311		1	2	2	3	4
76	·0306	0302	0297	0293	0288	0284	0280	0276	0271	0267		1	1	2	3	4
77	·0263	0259	0255	0251	0247	0243	0239	0235	0231	0227	4	1	1	2	3	3
78	·0223	0220	0216	0212	0209	0205	0201	0198	0194	0191		1	1	2	2	3
79	·0187	0184	0180	0177	0174	0170	0167	0164	0161	0157		1	1	2	2	3
80	1·0154	0151	0148	0145	0142	0139	0136	0133	0130	0127	3	0	1	1	2	2
81	·0125	0122	0119	0116	0114	0111	0108	0106	0103	0101		0	1	1	2	2
82	·0098	0096	0093	0091	0089	0086	0084	0082	0079	0077		0	1	1	2	2
83	·0075	0073	0071	0069	0067	0065	0063	0061	0059	0057	2	0	1	1	1	2
84	·0055	0053	0051	0050	0048	0046	0045	0043	0041	0040		0	1	1	1	1
85	1·0038	0037	0035	0034	0032	0031	0030	0028	0027	0026		0	0	1	1	1
86	·0024	0023	0022	0021	0020	0019	0018	0017	0016	0015	1	0	0	0	1	1
87	·0014	0013	0012	0011	0010	0010	0009	0008	0007	0007						
88	·0006	0006	0005	0004	0004	0003	0003	0003	0002	0002						
89	·0002	0001	0001	0001	0001	0000	0000	0000	0000	0000		See small Table				
90	1·0000											p. 23, top right				

قطب نما کی سوئی شہر کی سمت پر رکھنے سے تیر کا نشان سمت قبلہ پر ہوگا۔ جغرافیائی قطب اور مقناطیسی قطب کا فرق ملحوظ رکھا گیا ہے۔

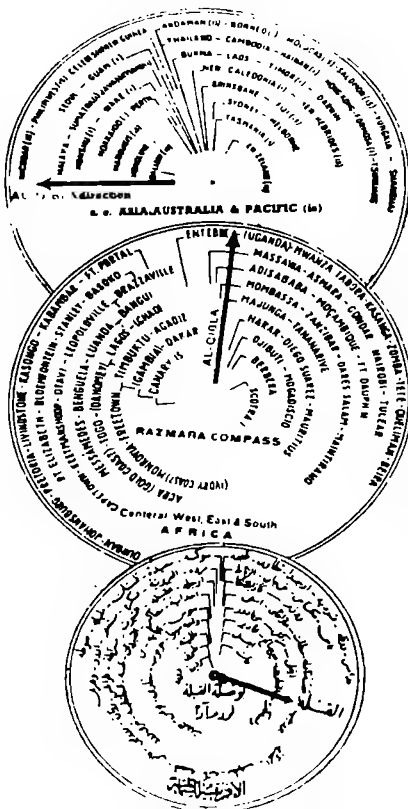
۵۵۲

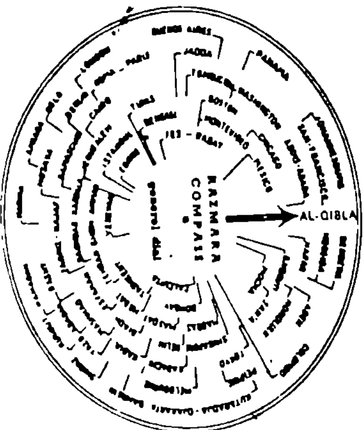
قطب شمالی پر اور تیر کی سمت پر ہر ملک سے تیر کا اشارہ سمت قبلہ پر ہوگا۔ جغرافیائی قطب اور مقناطیسی قطب کا فرق ملحوظ رکھا گیا ہے۔

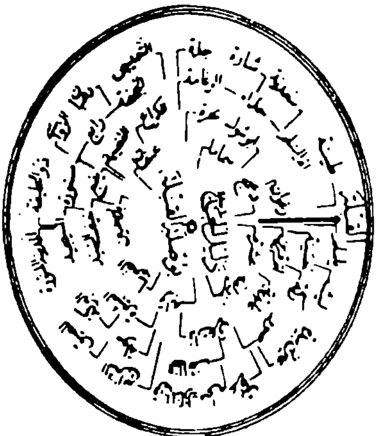
نقشہ ۱ میں قطب نما کی سوئی شہر کی سمت پر رکھنے سے تیر کا نشان سمت قبلہ پر ہوگا۔ نقشہ ۲ اور ۳ میں قطب نما کی سوئی شمالی تیر پر رکھنے سے چھوٹے تیر سمت قبلہ پر ہوں گے۔

۵۵۹

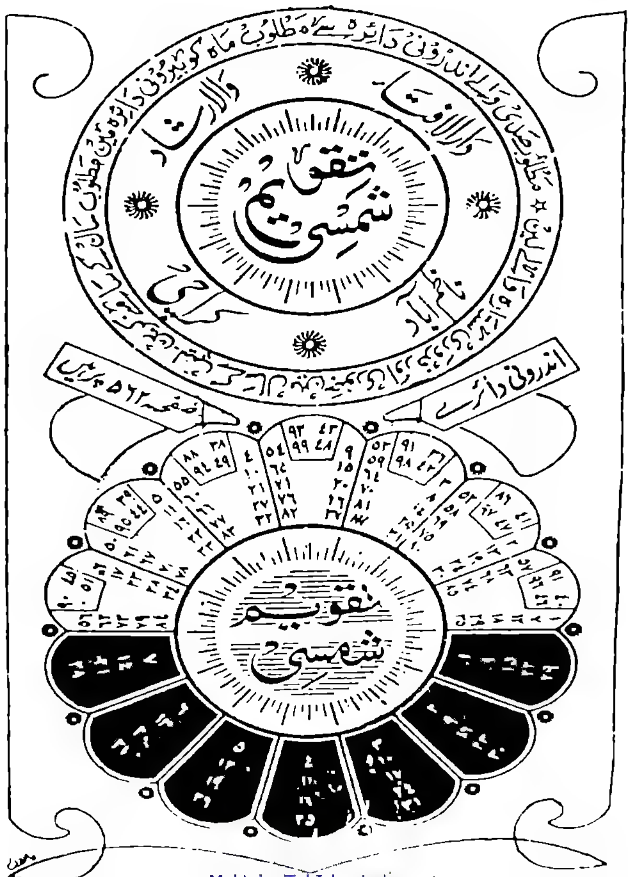
قطب نما کی سوئی شمال کی سمت پر رکھنے سے تیر کا نشان سمت قبلہ پر ہوگا۔ جغرافیائی قطب اور مقناطیسی قطب کا فرق ملحوظ رکھا گیا ہے۔

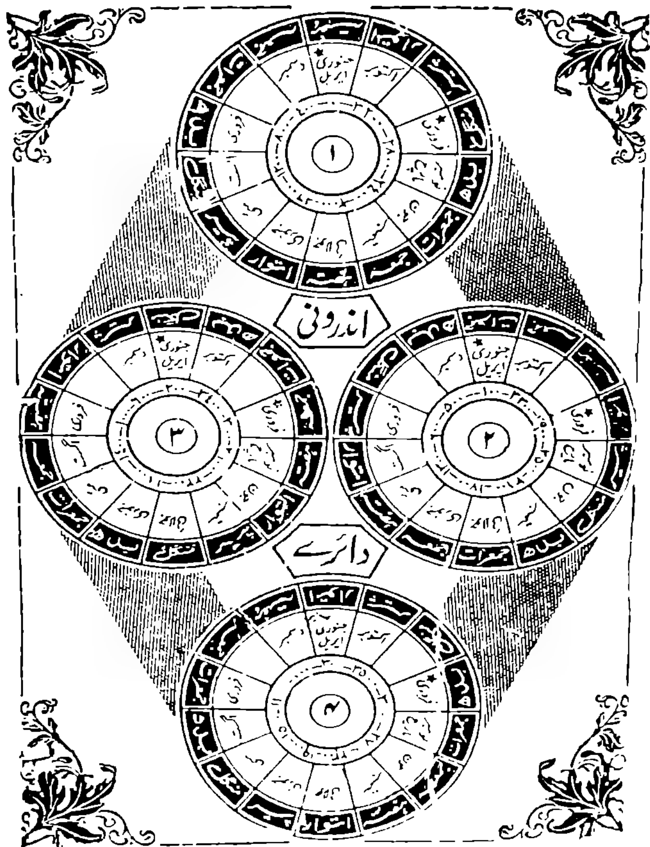

قطب نما کی سوئی شہر کی سمت پر رکھنے سے تیر کا نشان سمت قبلہ پر ہوگا۔ جغرافیائی قطب اور مقناطیسی قطب کا فرق ملحوظ رکھا گیا ہے۔

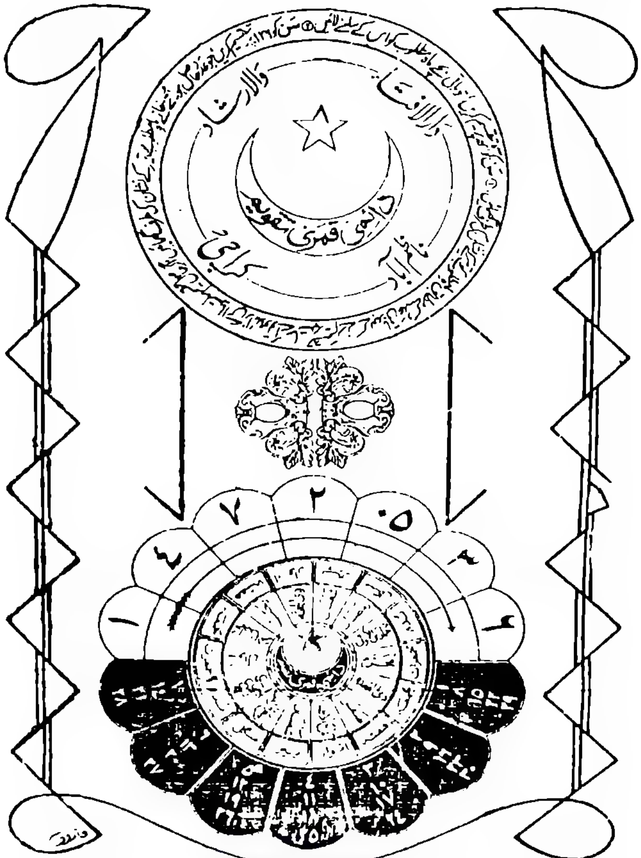
تقاویم

تقویم شمسی
دارالافتاء والارشاد
ناظم آباد
کراچی
اندرونی دائرے
صفحہ ۵۶۲ پر ہیں
تقویم شمسی

تقـادیم

تقادیم

بسم الله الرحمن الرحيم

باب صفة الصلوة و ما يتعلق بها

تر تکبیر تحریمه وروسته د نیت په کولو سره د لمانځه حکم

سوال زید تکبیر تحریمه ووایه. لاسونه یې تر نامه لاندې ونړل او د لاسونو په تړلو سره یې په ژبې باندې بوږه نیت وکړ. تعوذ. تسمیه. فاتحه او قرائت په ویلو سره یې لمونځ پای ته ورسوه آیا لمونځ یې وشو او که نه؟ او سجدهٔ سهو ورې لازمیږي او که نه؟ او آیا تکبیر اولی یې باطل شوی دی او که هم هغه تکبیر ورته کافي دی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د تکبیر تر پای ته رسولو مخکښې د نیت کول ضروري دي. د دې لپاره د زید لمونځ نه دی شوی او که چیرته یې د تکبیر تحریمه د ختم کیدو نه مخکښې په زړه کښې نیت کړی وی نو اګر که د زړه په نیت سره د لمانځه ابتداء صحیح کیږي لیکن وروسته په ژبې باندې د نیت د الفاظو په ویلو سره یې لمونځ فاسد شوی دی

قال فی الدر المختار ولا عبرة بنية متأخرة عنها على المذهب. وقال فی رد المحتار لان الجزء الخالی عن النية لا يقع عبادة فلا يبنى الباقی عليه و فی الصوم جوزت للضرورة بهنسی حتى لو نوى عند قوله الله قبل اكبر لا يجوز لان الشروع يصح بقوله الله فكأنه نوى بعد التكبير. حلية عن البدائع. (رد المحتار ج۱ ص۲۸۷) قلت هذا الفرع مبنی علی غير الظاهر من المذهب لما قرر الشارح والمحشی فی بيان تأليف الصلوة ان المذهب انه لا يصير شارعاً باسمه فقط و نص الشرح ولا يصير شارعاً بالمبتدأ فقط كالله وباكبر فقط هو المختار فلو قال الله مع الامام واكبر قبله او ادرك الامام راكعاً فقال الله قائماً واكبر راكعاً لم يصح فی الاصح. (رد المحتار ج۱ ص۳۰۶) فقط والله تعالى اعلم

۳ ذی القعده ۸۶ هجری

په ژبې باندې د نیت لازم ګڼل بدعت دی

سوال زمونږ په کلیو کښې دا عام رواج دی چه د جماعت ... د لمانځه تر شروع کیدو مخکښې ... په ژبې باندې ... ښکاره ... د لمانځه په کولو سره ... په هغه ... نیت باندې ... شروع کوي ... ځینې کسان ... هغه ... څوک چه ... په مطلق ... نیت کوي ...

ده خو د جنازې لمونځ و نه کړ په داسې صورت کښې د داسې رواج شوي عمل په اړه څه حکم وویل شي؟ اوشرعاً د دې حکم څه دی؟ دا مسئله زمونږ په علاقو کښې ډېر رواج مندلی دی. نه همدې باندې د جنازې د لمانځه صحیح والی موقوف ګڼل کیږي که چرته دا مسئله په احسن الفتوی کښې راتلې نو ډېر مناسب دی

الجواب باسم ملهم الصواب د زړه نیت په اتفاق سره کافي دی. او که چیرته په ژبې سره هم نیت وشي نو دومره لنډ الفاظ کافي دي چه "د جنازې با د اختر لمونځ له امام سره ادا کوم" اوږده او پلن نیتونه کوم چه مشهور دی د هغو هېڅ ضرور نشته. او نه ئې کوم ثبوت شته. لهذا ستاسو نه علاقو کښې رواج شوي طریقه ضروري ګڼل او د لمانځه صحیح والی په هغې باندی موقوفول له شبهې برته بدعت دی فقط والله تعالی اعلم ۲۳ جمادی الآخر ۹۸ ھجری

په لمانځه کښې په ژبې سره د نیت شرعي حیثیت

سوال په لمانځه کښې د نیت د تلفظ په مسئله کښې زمونږ فقهاوو ګڼ شمیر قولونه ذکر کړي دي (**بأنّه مستحب و قيل سنّة و قيل بدعة ثم جعل بعضهم بدعة حسنة و بعضهم بدعة سيئة**) تقریباً زمونږ په فقهاء کرامو رحمهم الله تعالی کښې د عامو شارحینو او محققینو مېلان د فلا عبرة به ;دې نه کوم اعتبار نشته، خوا ته څرګندیږي. محقق ابن الهمام او داسې نور. مولان عبد الحی لکهنوي او ملا علي قاري هم د عدم ثبوت تصریح کړې ده. بلکه له فقهاء کرامو رحمهم الله تعالی څخه هېڅوک هم له رسالت له زمانې او زمانِ مشهود له با لخير پورې د دې د ثبوت قائل نه دي مجدد الف ثاني په مکتوباتو کښې لیکلي دي

و كذلك استحسن العلماء بل بعضهم فى نية الصلوة النطق باللسان مع ارادة القلبية و الحال انه لم يثبت عن النبي ﷺ ولا عن اصحابه الكرام ولا عن التابعين العظام فى النية النطق باللسان لا فى رواية صحيحة ولا فى رواية ضعيفة بل كانوا يكبرون للتحريمة عقب القيام فيكون النطق بدعةً و قالوا ان ذلك بدعة حسنة و يقول هذا الفقير ان هذه البدعة رافعة للفرض فضلاً عن السنّة فانّ اكثر الناس يكتفون على هذا التقدير لنطق باللسان يعنى من غير استحضار النية بالجنان و من غير مبالاة بالغفلة القلبية عن هذه الشأن فحينئذ يكون فرض من فرائض الصلوة و هو النية القلبية متروكاً بالكلّية و يفضى الى فساد الصلوة (مكتوبات الامام الربّاني ج۱ ص۱۶۰ المكتوب السادس والثمانون والمائة)

چه کله له سنتو څخه د دې ثبوت لاس ته نه راځي بلکه د نه ثبوت وضاحت لاس ته راځي او نه مبارکو حدیثونو کښې نه دې باندې تصریح شوي ده چه (**ما احدث قوم بدعة الا رفع مثلها من**

السنّة) (الجامع الصغير للسيوطي ج۲،ص۱۳۰) نو دي ته د بدعت له وېلو څخه څه شی مانع دی؟ همدارنګه د سنتو الي. مستحب والي. کراهت او بدعت او داسي نورو نولو اقوالو په موجودوالي کښي چه کله له فقهاء کرامو څخه د سنت والي د نفي تصريح ثابته ده او دا عمل په منځ د جائز او بدعت کښي واقع دی نو آيا د بدعت قول به ترجيح نه ورکول کيږي **كما صرح به الفقهاء رحمهم الله تعالى.**

همدارنګه استحباب ئې که چيرته د عزيمت د اجتماع له وجې وي لکه څرنګه چه د هدايې مصنف ويلي دي نو د مجدّد الف ثاني د قول په موجب سره له دې څخه به د عزيمت اجتماع خو برېرده د اعظمي برخي انتفاء لازم راځي يعني په عمومي توګه د زړه اراده يا دې خوا ته غور او فکر باقي نه پاتې کيږي. او که چيرته د استحباب دليل د علماوو استحسان دی نو هغه پرته د کوم دليل له مخې بايد د قبول وړ نه وي همدارنګه د جواز په صورت کښي که چيرته ئې څوک ضروري وبولي نو څه حکم لري؟ بينوا با لدليل و البرهان اجركم الرحمن

الجواب باسم ملهم الصواب شرعي بدعت ځکه نه دی چه دا مقصود نه ګڼل کيږي بلکه د مقصود ذريعهٔ ګڼل کيږي او هغه د زړه حضور يعني احضار القلب دي او کوم کار چه يواځې د ذريعې په درجه کښي پربنودل شي په هغه باندې د بدعت تعريف نه صادقيږي **كالمدارس العربية وما فيها من الامور المحدثة** (لکه دينې عربي مدارس او په هغې کښي نوي پيدا شوي کارونه) البته دې لره مقصود او ضروري ګڼل له شبهې پرته بدعت دی پاتې شوه دا خبره چه د قلب د احضار لپاره معين (مددګار) دی او که د قلب مغفل (په غفلت کښي اچوونکی) دی په دې کښي لومړنۍ خبره راجحه ښکاريږي چه د قلب د احضار لپاره معين دی

ذکر آرد فکر را در اهتزاز ذکر را خورشيد ايں افسرده ساز

پرته له دې څخه د لمانځه د صحت لپاره دومره استحضار کافي دی چه د چا د ناڅاپي پوښتنې په ځواب کښي فوراً څوک وويلی شي چه فلانی لمونځ ادا کوم **فقط والله تعالیٰ اعلم**

۲۳ جمادی الآخر ۹۸ هجری

په نيت کښي د غلطۍ حکم

سوال که چيرته د لمانځه د نيت کولو په وخت کښي د ماسپښين په ځای ماز دیګر يا ماسپښين و داسي نور په ژبه باندې راشي. يا د څلورو رکعتونو په ځای دوه رکعته وويل شي. يا د قصر سنت ئې کړه ولیکن د سورو لمونځ څلورو رکعتونو الفاظ ئې له ژبې را ووځي يا ئې د څلورو رکعتونو په ځای د قصر د لمانځه نيت وکړ. خو الفاظ ئې له ژبې څخه الفاظ د زړه د اراده دې په خلاف را ووځي. او دوهم صورت دا چه که څه هم له ژبې څخه هم هغه الفاظ را ووځي او په زړه

کښې هم همدغه حال او نيت وي نو په داسې دوو صورتونو کښې د لمانځه شروع کولو نه پس سړي د حاضر نيت صحيح کولې شي او که له سره به دوباره نيت تړي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب نيت يواځې په ارادې سره ادا کېږي. په ژبې سره د الفاظو د ويلو ضرورت نشته. بلکه که په ژبې څخه د زړه د نيت په خلاف الفاظ هم ووځي نو بيا هم لمونځ کېږي. د قلبي نيت دننه درجه دا ده چې د چا د پوښتنې په وخت کښې فوراً دا ووېلې شي چې د کوم لمانځه اداکول غواړم. په قلبي نيت کښې هم د نفلو، سنتو او تراويحو کښې د هيڅ قسم تعين ضرورت نشته بلکه د مطلق لمانځه نيت کافي دي. البته په فرض او واجبو کښې يواځې د زمره تعين ضروري دي چې د ماسپښين فرض دي يا د ماز ديګر. او په واجبو کښې دا چې وتر دي يا نذر يا دغه کښې هم د ورځې او د رکعتونو د تعداد نيت ضروري نه دي بلکه په دې کښې د قلبي نيت غلطي هم ناواني نه دي

قال في الدر والمعتبر فيها عمل القلب اللازم للارادة فلا عبرة للذكر باللسان ان خالف القلب لانه كلام لا نية الا اذا عجز عن احضاره لهموم اصابته فيكفيه اللسان مجتبى وهو اى عمل القلب ان يعلم عند الارادة بداهة بلا تأمل اى صلوة يصلى فلو لم يعلم الا بتأمل لم يجز. وفي الشامية (قوله ان خالف القلب) فلو قصد الظهر و تلفظ بالعصر سهواً اجزأه كما في الزاهدى قهستانى آه (قوله ان يعلم عند الارادة الخ) قال الزيلعي و ادناه ان يصير بحيث لو سئل عنها امكنه ان يجيب من غير فكر آه (رد المحتار ج۱ص۳۸۶) وفي التنوير و كفى مطلق نية الصلوة لنفل وسنة و تراويح ولا بد من التعيين عند النية لفرض ولو قضاء و واجب دون عدد ركعاتها. وفي الشرح لحصولها ضمناً فلا يضر الخطأ في عددها. (رد المحتار ج۱ص۳۹۰) فقط والله تعالى اعلم

۱۳ ربيع الآخر ۸۹ هجرى

د لمانځه په منځ کښې د بل لمانځه د نيت حکم

سوال که چېرته يو څوک د ماسپښين په وخت کښې په هره سره د مؤکدو سنتو د نيت په ځای د فرضو نيت وتړي. د لمانځه په منځ کښې ورته په ياد شي او په زړه کښې بيرته د سنتو نيت وکړي نو بيا دا د سنتو په ځای ذريږي او که د فرضو او که به له سره لمونځ کوي. شرعاً به دې کښې څه حکم دي؟ همدارنګه که چېرته يو څوک د ماسپښين فرض کاوه او په هره سره ئې د فرضو په ځای د سنتو نيت وتړلو. د لمانځه په منځ کښې ورته په ياد شو او ارادتې بدله کړه چې زه خو فرض ادا کوم نو آيا دا فرض ئې کړي او که نه؟ او که به له نوي سره د فرضو لمونځ ادا کوي په داسې حال کښې چې سنت ئې مخکښې ادا کړي وي؟

همدارنګه يو څوک د وترو لمونځ کوي او د نيت کولو په وخت کښې ئې د وترو په ځای سنت

وویل او د دعاء قنوت په وخت ور په یاد شو او په زړه کښې ئې د ویرو اراده په زړه کښې وکړه نو آیا دا ونړ ئې کیږي او که به ئې دوباره کوي؟ که یو خوک وتر یواځې کوي او که ئې له نراویحو وروسته په جماعت سره کوي په دواړو صورتونو کښې ئې شرعاً څه حکم دی؟

جواب په دې صورت کښې فرض صحیح شو سنت دې وروسته ادا کړي لیکن په نیت کښې د زړه اراده اعتبار لري ژبه په دې کښې اعتبار نه لري د دې لپاره که چیرته به زړه کښې د مؤکدو سنتو د ادا کولو قصد وو لیکن له ژبې څخه د فرضو لفظ را ووخي نو سنت ئې ادا کړی فرض ئې و نه شول. د سوال د نورو صورتونو هم همدغه حکم دی **فقط والله تعالیٰ اعلم**

۷ ذی قعده ۹۹ ھجری

د پورتنې سوال په شان بل سوال

سوال محترمه ستاسو لیکلي فتوی صادره شوه ډېره شکریه په دی فتوی کښې د خبره مبهمه پاتې شوه چه تاسو وویل چه په نیت کښې زړه ته اعتبار دی ژبه اعتبار نه لري د دې لپاره که چیرته په زړه کښې د سنتو د ادا کولو نیت وو لیکن له ژبې څخه فرض ووخي نو سنت وشول و فرض نه وشول. د سوال د نورو صورتونو هم همدغه حکم دی لیکن په فتوی دار العلوم ج ۴ ص۲۰۸ کښې مفتي عزیز الرحمن لیکلي دی چه که یو خوک د ... په خیال د فرضو نیت وکړی او د ور په یادیدو سره په زړه کښې د سنتو نیت وکړی نو لمونځ ئې صحیح دی او که نه؟ خو ب نیت به ماتوي بیا به د سنتو نیت نړی او دوباره تکبیر نه د سنتو نه سب وائي **رجل افتتح المکتوبة فظن انها تطوع فصلی علی نیة التطوع حتی فرغ فالصلوة هی المکتوبة ولو کان الامر بالعکس فالجواب بالعکس الخ والنیة بدون التکبیر لیس بمخرج (عالمگیری کشوری الفصل السابع فی النیة ج۱ ص۶۲/ ج۱ ص۶۵)**

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته تر لمانځه مخکښې په زړه او ژبه کښې اختلاف شي نو د زړه نیت ته اعتبار دی. د ژبې غلطي معتبره نه ده او که چیرته د لمانځه تر شروع کولو وروسته د زړه نیت بدل شي نو دا معتبر نه دی د عزیز الفتاوی د لیکنې مطلب همدا دی **فقط والله تعالیٰ اعلم.**

۲۵ ذی قعده ۹۹ ھجری

د سنتو په نیت کښې د سنت رسول الله ویلو حکم

سوال څه فرمائي د دین علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چه یو خوک که چیرته د لمانځه دا سې نیت وکړي نو صحیح دی او که نه؟ که چیرته صحیح نه وی نو په عربی کښې به

سړی باید څنګه نیت وکړي؟ زید وائي چه که چرته داسې نیت وکړي نو شرک لازمیږي او زید عالم هم دی

د سهار د دوه رکعتو سنت لمانځه عربي نیت دا دی نَوَيْتُ اَنْ اُصَلِّيَ لِلّٰهِ تَعَالٰى رَكْعَتَيْنِ صَلٰوةِ الْفَجْرِ سُنَّةَ رَسُوْلِ اللّٰهِ تَعَالٰى مُتَوَجِّهًا اِلٰى جِهَةِ الْكَعْبَةِ الشَّرِيْفَةِ اَللّٰهُ اَكْبَرُ

الجواب باسم ملهم الصواب د نیت لپاره د دومره اوږدو الفاظو ضرورت نشته. د زړه نیت کافي دی که څوک غواړي چه په ژبې سره هم نیت وکړي نو د فرض لمانځه لپاره یواځې دومره کافي ده چه د ماسپښین یا مازدیګر فرض ادا کوم نه د رکعتونو تعین ضروري دی او نه د ورځې او نه د وقتي فرض ویلو ضرورت. او په واجبو کښې یواځې د وترو ب نذر نیت کافي دی د سنتو او نفلو په نیت کښې د سنت یانفل ویلو هم ضرورت نشته. د مطلق لمانځه نیت کافي دی سره له دې که چیرته څوک په نیت کښې د سنت رسول الله الفاظ ووایي نو څه پروا نه کوي. دې ته شرک ویل ناپوهي ده ځکه چه له دې نه د رسول الله ﷺ عبادت مقصود نه دی بلکه مقصد دا دی چه دا لمونځو له سنتو څخه ثابت دی فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۵ محرم ۹۳ هجری

د تکبیر تحریمه په وخت د ګوتو کیفیت

سوال د تکبیر تحریمه په وخت د لاسونو په پورته کولو کښې به د لاسونو ګوتې باید په کوم حالت کښې پرېښودلې شي. خلاصې او که سره لګیدلې؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د تکبیر تحریمه په وخت به نه د ګوتو د خلاصولو کوشش کوي او نه د سره لګولو بلکه پخپل اصلي حالت به ئې پرېږدي د بتې ګوتو سرونه دې د غوږونو په نرمیو پورې ولګوي او ورغوي به قبلې ته مخامخ کوي

قال في التنوير وسننها رفع اليدين للتحريمة ونشر الاصابع وفي الشرح اى تركها بحاله او في الشامية (قوله اى تركها بحالها) قال في الحلية ظن بعضهم انه اراد بالنشر تفريج الاصابع وهو غلط بل اراد به النشر عن الطى يعنى يرفعهما منصوبتين لا مضمومتين حتى تكون الاصابع مع الكف مستقبلة للقبلة ثم لا يخفى انه لا لتوقف السنّة على ضم الاصابع اولا بل لو كانت منشورة غير متفرجة كل التفريج ولا مضمومة كل الضم ثم رفعهما كذلك مستقبلاً بهما القبلة فقد اتى بالسنّة آه (رد المحتار ج۱ ص۴۴۴) وفي التنوير ورفع يديه ماساً بابهاميه شحمتى اذنيه وقال الشارح هو المراد بالمحاذاة لانها لا تتيقن الا بذلك ويستقبل بكفيه القبلة وقيل خديه. (رد المحتار ج۱ ص۴۵۰) فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۲ جمادی الاولی ۸۶ هجری

تکبر تحریمه د لاسونو تر پورته کولو وروسته ویل بنه دي

سوال د تکبیر تحریمه د ویلو سره سره به لاس پورته کوي او که لومړی به لاسونه پورته کوي وبیا به تکبیر وایي؟ بینوا توجروا

جواب په دې کښې درې قولونه دي

۱ د لاسونو تر پورته کولو مخکښې تکبیر ویل

۲ د لاسونو له پورته کولو سره تکبیر ویل. د رفع یدین له ابتداء سره دې تکبیر هم شروع کوي او د هغه په ختمولو سره دې تکبیر هم ختم کړي

۳ دلاسونو تر پورته کولووروسته دې تکبیروائي بیا دې لاسونه وتړي همدغه راجح قول دی

قال فی العلائیة ورفع یدیه قبل التکبیر وقیل معه وفی الشامیة الاول نسبه فی المجمع الی ابی حنیفة ومحمد رحمهما الله تعالی وفی غایة البیان الی عامة علمائنا وفی المبسوط الی اکثر مشائخنا وصححه فی الهدایة والثانی اختاره فی الخانیة والخلاصة والتحفة والبدائع والمحیط بان یبدأ بالرفع عند بدائته التکبیر ویختم به عند ختمه وعزاه البقالی الی اصحابنا جمیعاً ورجحه فی الحلیة وثمة قول ثالث وهو انه بعد التکبیر والکل مروی عنه علیه الصلوة والسلام وما فی الهدایة اولی کما فی البحر والنهر ولذا اعتمده الشارح فافهم. (رد المحتار ج۱، ص۴۵۰)

فقط والله تعالی اعلم ۸ صفر ۸۹ هجری

په خولی کښې د لمانځه د ادا کولو حکم

سوال زید وائي چه په خولی کښې لمونځ مکروه تحریمي دې ځکه چې خولی په ثیاب بذله کښې راځي آیا د زید دا خبره صحیح ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د زید خبره صحیح نه ده ځکه چه لومړی خو خولی په ثیاب بذله کښې راتلل مسلم نه دی ثیاب بذله هغه لباس ته ویل کیږي چه له هغه سره انسان مجلس ته له راتلو څخه عار او شرم محسوسوي. که چیرته د یوچا خولی په سروي او مجلس ته ځي او راځي نو هغه لپاره خولی له ثیاب بذله څخه نه ده. دویم دا چه په ثیاب بذله کښې لمونځ مکروه تحریمي نه بلکه مکروه تنزیهي دی

کما فی الشامیة (قوله وصلوته فی ثیاب بذلة) قال فی البحر وفسرها فی شرح الوقایة بما یلبسه فی بیته ولا یذهب الی الاکابر والظاهر ان الکراهة تنزیهیة آه (رد المحتار ج۱)

فقط والله تعالی اعلم

۹ ربیع الآخر ۷۳ هجری

د پورتني سوال غوندې بل سوال

سوال په خولۍ کښې لمونځ کول له کراهت نه بغیر جائز دي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب قال في شرح التنوير في مكروهات الصلوة و صلوته حاسراً اي كاشفاً رأسه للتكاسل ولا بأس به للتذلل واما للاهانة بها فكفر ولو سقطت قلنسوته فاعادتها افضل وقال في الشامية وفي الدر عن التاتارخانية والظاهر ان افضلية اعادتها حيث لم يقصد بتركها التذلل على ما مر. (شامية ج۱)

له دې عبارت نه څرګنده شوه چه پرته له تکاسل، تذلل یا سستۍ نه لوڅ لغړ سر لمونځ کولو کښې هم کراهت شته نو په خولۍ کښې خو به په طریقهٔ اولی سره مکروه نه وي همدارنګه په (لوسقطت قلنسوته ـ الخ) باندې شرح په خولۍ کښې د لمانځه د ادا کولو په سر د کراهت حکم نه لګول په نه کراهت باندې ښکاره دلیل دی لان السكوت في معرض البيان بيان.

له کومو عبارتونو نه چه کراهت معلومیږي دغه به هغه سړي باندې محمول دي چه مجلس ته په خولۍ کښې تګ او راتګ نه کوي او ثیاب بذله ئې ګڼي

له مختلفو روایتونو نه هم د صحابه کرامو رضي الله تعالى عنهم او د امت د اسلافو په خولۍ کښې لمونځ کول ثابت دي څنګه چه په صحیح البخاري کښې دي وضع ابو اسحق قلنسوته في الصلوة ورفعها (بخاري ج۱ ص۱۵۹) كان القوم يسجدون على العمامة والقلنسوة. (بخاري ج۱ ص۵۶)

فقط والله تعالى اعلم ۱۰/ربیع الآخر ۷۳ هجری

په سجدې کښې د تندي اکثره برخه او پوزه په زمکې باندې کیښودل واجب دي

سوال یو سړی د لمانځه په وخت په سجده کښې د تندي اکثره برخه او پوزه په زمکې باندې نه ږدي په دې غرض سره چه په تندي مې داغ و نه لګیږي آیا په داسې کولو سره ئې لمونځ کیږي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سجدې کښې د تندي اکثره برخه او پوزه په زمکې باندې کیښودل واجب دي لهذا د داسې لمانځه تکرارول به واجب وي

قال في الشامية في فصل في بيان تأليف الصلوة الى انتهائها تحت (قوله و وضع اكثرها واجب الخ) اختلف هل المفترض وضع اكثر الجبهة ام بعضها وان قل قولان وارجحهما الثاني نعم وضع اكثر الجبهة واجب للمواظبة

وایضا تحت (قوله کما حررناه فی شرح الملتقی) فلا اشبه وجوب وضعهما معاً (ای الجبهة و الانف) و کراهة ترك وضع کل تحریماً الخ. (ردالمحتار ج۱) فقط واللہ تعالیٰ اعلم ۱۱ جمادی الاولیٰ ۷۴ ـــــ هجری

قومه او جلسه او په هغو کښې تعدیل واجب دی

سوال قومه او جلسه او تعدیل د ارکانو سنت دي او که واجب؟ او په سهو سره پرېښودل ئې سجدهٔ سهو واجبوي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب راجح قول د وجوب دی لهذا په سهو سره پرېښودلو باندې ئې سجدهٔ سهو لازمیږي

قال فی الشامیة ومقتضی الدلیل وجوب الطمانینة فی الاربعة ای فی الرکوع والسجود فی القومة والجلسة و وجوب نفس الرفع من الرکوع و الجلوس بین السجدتین للمواظبة علی ذلك کله و للامر فی حدیث المسیئ صلوته ولما ذکره قاضی خان من لزوم السجود والسهو بترك الرفع من الرکوع ساهیاً الخ (ردالمحتار ج۱، ص۴۳۳) فقط واللہ تعالیٰ اعلم ۱۸ محرم ۷۵ ـــــ هجری

د فسد د توهم پر بناء باندې د مانبام او وترو د لمانځه به را ګرځولو کښې دې خلور رکعته کوي

سوال د فسد د توهم پر بناء باندې د احتیاط له مخې د لمانځه د قضائي ګرځولو په اړه د در مختار په باب النوافل کښې د صلوه علی الدابه څخه څو لیکې مخکښې دا عبارت راغلی دی چه وما نقل ان الامام قضی صلوة عمره فان صح فنقول کان یصلی الوتر والمغرب اربعاً بثلاث قعدات۔ الخ له دې څخه دا شبهه پیدا کېږي چه د مانبام اولنی لمونځ صحیح دی نو یه را ګرځولو کښې د خلورو رکعتو نفلو له جملې څخه په دریم رکعت باندې د قعدې له وجې باید سجدهٔ سهو لازمه شي او که چېرته اولنی لمونځ صحیح نه وي بلکه اعاده صحیح وي نو بیا هم تر دریم رکعت وروسته د سلام د ځنډ یا تاخیر له وجې باید سجدهٔ سهو ادا شي. بله دا چه دا څلورم رکعت خو د نفلو دی او د نفلو تر شروع کولو وروسته شفع د دوېم رکعت بو ځای کول واجبېږي نو د دې مسئلې حل به څرنګه وي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب سجدهٔ سهو به عمد قصداً کښې نه وي. د دې له پاره په نوموړې صورتونو کښې د سجدهٔ سهو د وجوب هیڅ کومه وجه نشته او په نوافلو کښې له شروع کولو

وروسته شفع هلته واجبيږي چه نوافل ئې قصداً[۱] شروع کړی وي او نوموړې صورت نه دې کښې داخل نه دی

قال في شرح التنوير ولو سها عن القعود الاخير عاد ما لم يقيدها بسجدة وان قيدها تحول فرضه نفلا برفعه وضم سادسة ولو في العصر والفجر ان شاء لاختصاص الكراهة والاتمام بالقصد وفي الشامية. (قوله لاختصاص الكراهة الخ) جواب عما قد يقال ان النفل بعد العصر والفجر مكروه وفي غيرهما وان لم يكره لكن يجب اتمامه بعد الشروع فيه فكيف قلت ولو بعد العصر والفجر وقلت انه مخير ان شاء ضم والا فلا والجواب انه لم يشرع في هذا النفل قصداً وما ذكرته من الكراهة ووجوب الاتمام خاص بالنفل قصداً وايضاً في الشرح ولا عهدة لو قطع وفي الحاشية اي لا يلزمه القضاء لو لم يضم وسلم لانه لم يشرع به مقصوداً كما مر.

(رد المحتار، باب سجود السهو) په نوافلو کښې هم لزم نفل شرع فيه قصداً مقيد په قصد سره دی مطلقاً په هرې شروع سره ئې د لزوم حکم نه دی ورکړی فقط والله تعالى اعلم

۲۲ رجب ۷۵ هجری

په مابنام یا وترو کښې چه سجدهٔ سهو و نه شي نو د راګرځولو په وخت کښې به سرې څو رکعته ادا کوي؟

سوال به مابنام یا وترو کښې سجدهٔ سهو واجبه شوه لیکن سجدهٔ ئې و نه کړه نو د راګرځولو په وخت کښې به درې رکعته راګرځوي او که څلور؟ بینوا با لبرهان اجرکم الرحمن

الجواب باسم ملهم الصواب که چیرته په وخت کښې د تنه ئې را وګرځوي نو درې رکعته دې را وګرځوي څکه چه اعاده واجبه ده. او که چیرته ئې تر وخت وروسته را وګرځوله نو دا اعاده د بحر د مصنف په نزد مستحبه ده او واجبه نه ده او د دې مقتضٰی دا ده چه څلور رکعته په دریو قعدو سره ادا کړي لکه څرنګه چه د فـد د توهم په وخت کښې د اعادې حکم دی لیکن د شمي باب قضاء الفوائت ج۱، ص۶۷۸ کښې ئې د وخت تر وتلو مخکښې یا وروسته. په هر حال ئې د راګرځولو وجوب ثابت کړی دی همدا بحث د لمانځه د واجباتو او د سجدهٔ سهو په باب کښې هم شته پس د مختار قول په بنا، په هر حال دې په اعاده (راګرځولو) کښې درې رکعته کوي ایې لنو

۱- فيه انه ان داوم على النفل المشروع بغير قصد يجب اتمامه ايضا اما عدم الوجوب ففي صورة النقض في الحال كذا في الشامية ج، ص۱۰۶ والجواب ان الدوام يوجب الاتمام لانه يدل على الالتزام وههنا ليس كذلك لكنه لا يريد الالتزام الجديد بل اراد جبر النقصان والخروج عن العهدة ۱۲ منه

د حه د دې مدار د اعادې په وجوب او په نه وجوب پورې دی، ځينو د دې مدار دا ټاکلی دی چه په واجب الاعاده لمانځه کښې لومړنی لمونځ (کوم چه اول ادا شوی دی) فرض دی او که دويم، نو دا صحيح نه ده ځکه چه که چېرته لومړنی لمونځ فرض و منل شي نو بيا هم را ګرځول شوی لمونځ د جبر نقصان لپاره خو خامخا واجب دی او وجوب د تثليث (درې رکعتيز لمانځه لپاره ختم نه دی .کما فی الوتر) لهذا د څلورو رکعتونو حاجت نشته د لومړني لمانځه د فرضيت د دلیلونو دا مطلب نه دی چه دويم لمونځ محض نفل دی په شرح تنوير کښې دي چه **والمختار انّه جبر للاول لان الفرض لايتکرر وفی الشامية ای الفعل الثانی جابر للاول بمنزلة الجبر بسجود السهو الخ**

څرګنده شوه چه دويم لمونځ د سجدهٔ سهو غوندې جابر (د مخکښيني لمانځه لپاره پتی) او واجب دی بلکه شامي په باب د قضاء الفوائت ج۱،ص۶۸۰ کښې تصريح کړې ده چه کوم خلک د لومړني لمانځه د فرض د ساقطوالي قائل دي هغه دويم لمانځه نه هم فرض وايي پوره تفصيل په شاميه کښې وګورئ

د رکوع په هيئت کښې د سړي او ښځې تر منځ فرق

سوال ماقولکم رحمکم الله هل تفارق المرأة الرجل فی هيئة رکوع الصلوة ام لا، بينوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب بينهما[1] فرق ذکره الفقهاء رحمهم الله تعالیٰ کما قال فی الشامية تحت (قوله ويسن ان يلصق کعبيه) هذا کلّه فی حق الرجل امّا المرأة فتنحنی فی الرکوع يسيراً ولا تفرج ولکن تضم وتضع يديها علی رکبتيها وضعاً وتحنی رکبتيها ولا تجافی عضديها لان ذلک استر لها وفی شرح الوجيز الحنفی کا لمرأة اه (ردالمحتار ج۱،ص۴۶۱)　　فقط والله تعالیٰ اعلم　　۱۴ ربيع الاول ۷۶ هجری

ويده سړی د لمانځه لپاره د جګولو حکم

سوال ويده سړی د لمانځه په وخت کښې را ويښول او پورته کول واجب دي او که نه؟ همدا رنګه چه کله د لمانځه وخت داخل شي نو په داسې وخت کښې ويده کيدل جائز د او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که د لمانځه وخت لږ پاتی وي نو د ويده سړي را پورته کول واجب

---

[1] ښځه دې لکه سړي غوندې په رکوع کښې ملا نه برابروي بلکه څه نا څه انحناء به کوي. د سړه دې په سيمې و د لاسونو ګوتې به سره نو خای کوي به زنګنونو به ئې ږدي د ټارنه وو غوندې به نې خلاصې به مټې او ړکنونو به لږ غوندې ښوي او مټې به له اړخونو سره لګوي ۱۲ منه

دي البته که چېرته مريض وو او په را ويښولو سره د تکليف خطره وه نو بيا ني جګول واجب نه دي د لمانځه د وخت نه شروع کېدو وروسته ويده کېدل په دې شرط سره جائز دي چه د لمانځه د قضا کيده ويره نه وي بخيله د راويښيدو يقين ني وي يا څوک د را پورته کولو موجود وي. د لمانځه له وخت څخه مخکښې ويده کېدل په هر صورت کښې جائز دي

قال في الرد لا يجب انتباه النائم في اول الوقت و يجب اذا ضاق الوقت نقله البيري في شرح الاشباه عن البدائع من كتب الاصول و قال لم نره في كتب الفروع فاغتنمه آه قلت لكن فيه نظر لتصريحهم انه لا يجب الاداء على النائم اتفاقاً فكيف يجب عليه الانتباه روى مسلم في قصة التعريس عن ابي قتادة ﷺ انه قال ليس في النوم تفريط (الى قوله) انه بنومه قبل الوقت لا يكون مؤخراً و عليه فلا يأثم و اذا لم يأثم لا يجب انتباهه اذلو وجب لكان مؤخراً لها و اثماً بخلاف اذا نام بعد دخول الوقت و يمكن حمل ما في البيري عليه. (رد المحتار ج۱،ص۳۳۲،باب المواقيت) و في صوم الشامية و مثل اكل الناسي النوم عن صلوة لان كلا منهما معصية في نفسه كما صرحوا انه يكره السهر اذا خاف فوت الصبح لكن الناسي او النائم غير قادر فسقط الاثم عنهما لكن وجب على من يعلم حالهما تذكير الناسي و ايقاظ النائم الا في حق الضعيف عن الصوم مرحمة له. (رد المحتار ج۲،ص۱۰۶) روى انه عليه السلام دخل المسجد فرأى نائماً فقال يا علي نبهه ليتوضأ فايقظه علي ثم قال علي يارسول الله انك سباق الى الخيرات فلم لم تنبهه قال لان رده عليّ كفر و رده عليك ليس بكفر ففعلت ذلك لتخف جنايته لوابى. (تفسير كبير ج۸،ص۶۲۹،سورة القدر) فقط والله تعالى اعلم.

۲۸ شوال ۸۴ هجرى

د (السّلام) د لفظ په ويلو سره له لمانځه څخه ووځي

سوال څه فرمائي د دين بزرګان د لاندينۍ مسئلې په باره کښې چه له لمانځه څخه د وتلو لپاره د السلام عليکم ويل واجب دي نو د پوښتنې خای دا دی چه آيا د پوره سلام په ويلو سره له لمانځه څخه ووځي او که په نيم سلام سره يا تر دې هم په کمو الفاظو سره له لمانځه څخه سرې ووځي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له عليکم څخه مخکښې بواځې د السلام د لفظ په ويلو سره له لمانځه څخه ووځي

لما في واجبات الصلوة من شرح التنوير و لفظ -السلام- مرتين و الثاني واجب على الاصح برهان، دون -عليكم- و تنقضي قدوة بالاول قبل عليكم على المشهور عندنا و عليه الشافعية و في رد المحتار (قوله و

تنقطع القدوة بالاول) ای بالسلام الاول قال فی التجنیس الامام اذا فرغ من صلوته فلما قال السلام جاء رجل واقتدی به قبل ان یقول علیکم لا یصیر داخلاً فی صلوته لان هذا سلام. (ردالمحتار ج۱، ص۴۳۶)

فقط والله تعالی اعلم ۱۷ محرم ۸۶ھـ هجری

له لمانځه پرته یواځې د سجدې د کولو حکم

سوال د مطهره شریعت په دې باره کښې څه حکم دی چه له لمانځه څخه د باندې د سجدهٔ تلاوت څخه پرته نور کوم ډول سجده جائزه ده او که نه؟ همدا رنګه تر لمانځه وروسته د سجدې کراهت فقهاوو لیکلی دی آیا په دې کښې د فاطمي تسبیحاتو څخه وروسته سجده کول هم شامل دي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب قال شارح التنویر رحمه الله وسجدة الشکر مستحبة وبه یفتی لکنها تکره بعد الصلوة لان الجهلة یعتقدونها سنة او واجبة وکل مباح یؤدی الیه فمکروه وفی الشامیة وهی لمن تجددت عنده نعمة ظاهرة او رزقه الله تعالی مالاً او ولداً او اندفعت عنه نقمة ونحو ذلك یستحب له ان یسجد لله تعالی شکراً (قوله لکنها تکره بعد الصلوة) الضمیر للسجدة مطلقاً قال فی شرح المنیة آخر الکتاب عن شرح القدوری للزاهدی اما بغیر سبب فلیس بقربة ولا مکروه (الی قوله) وحاصله ان ما لیس لها سبب لا تکره ما لم یؤد فعلها الی اعتقاد الجهلة سنیتها کالتی یفعلها بعض الناس بعد الصلوة الخ (قوله فمکروه) الظاهر انها تحریمیة لانه یدخل فی الدین ما لیس منه. (ردالمحتار ج۱، ص۷۳۱)

له پورتنیو عبارتونو څخه لاندینی خبرې ثابتې شوي

(۱) د شکر سجده اګر که څنو مکروه لیکلې ده لیکن د مفتی به قول له مخې دا یواځې هغه وخت مستحبه ده چه کله یو نوی نعمت چا ته حاصل شي. پرته له دې څخه مستحبه نه ده. اګر که مکروه هم نه ده

(۲) د دعا سجده او داسې نور په دې شرط سره جائزه ده چه عادت یې نه جوړوي او سنت مستحب یې و نه ګڼي او د عوامو لپاره د عقیدې د فساد ذریعه و نه ګرځي

(۳) تر لمانځه وروسته هر ډول سجده تر دې حده چه د تلاوت سجده هم مکروه تحریمي ده تر لمانځه وروسته د تسبیحاتو د ویلو څخه په فارغیدو سره هم په همدې ځای باندې سجده جوړه نه ده ځکه چه

۱ په حدیث شریف کښې دي چه له لمانځه څخه تر فارغیدو وروسته لمونځ کوونکی چه تر څو پورې په همدې ځای ناست پاتې وي او تل کوم داسې کار د لمانځه په خلاف نه کوي تر هغه وخته پورې ګویا که هغه په لمانځه کښې دننه دی

۲ - كه چيرته په سهو سره ځوک د لمانځه كوم ركن پريږدي او په دې حالت كښې ورپه ياد شي نو د لمانځه د را گرځولو ضرورت نشته بلكه دا ركن دې ادا كړي او د سجدهٔ سهو په كولو سره ئې لمونځ ادا كيږي

۳ په عرف كښې هم بعد التسبيحات .تر تسبيحاتو وروسته وخت، بعد الصلوة گڼل كيږي

٤ - د دعاء د قبول والي په ځايونو كښې تر لمانځه وروسته دعاء هم ده او تر تسبيحات فاطمي وروسته دعاء په اتفاق سره دعاء بعد الصلوة گڼل كيږي

۵ د نهى علت يعني د عقيدې د فساد وېره تر تسبيحاتو وروسته په سجدې كښې هم موجوده ده

٦ - د عوامو معمول كوم ته چه فقهاء كرامو مكروه وېلي دي هغه دا دی چه دوی تر تسبيحاتو وروسته سجده كوي. تر لمانځه وروسته فوراً ځوک سجده كوونكي نه دی ليدل شوي

لنډه دا چه تر لمانځه وروسته چه تر څو پورې په همدې ځای او هيئت باندې پاتې وي تر هغه وخته پورې هر ډول سجده هيڅكله جائزه نه ده البته كه چيرته يو ځوک كله كله په تنهائي كښې تر لمانځه وروسته سجده وكړي او عادت ئې جوړ نه كړي. او سنت يا مستحب ئې و نه بولي نو بيا جائزه ده. پس تر لمانځه وروسته د سجدې د جوازلپاره درې شرطونه دي

۱ - تنهائي وي چه ځوک عام سړی ئې و نه ويني

۲ - خپل عادت ئې جوړ نه كړي

۳ - سنت يا مستحب ئې و نه بولي يعنې تر لمانځه وروسته د سجدې په كولو كښې د نورو وختونو په نسبت زيات ثواب و نه گڼي فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۹ جمادی الثانی ۸٦ھجری

تر لمانځه وروسته متصل هر ډول سجده مكروه تحريمي ده

سوال تر لمانځه وروسته متصل يا له څه وقفې وروسته يا علاوه له لمانځه څخه په سجدې كښې د دُعا غوښتلو څه حكم دی؟ او په داسې صورت كښې به لاسونه داسې نيسي لكه څرنگه چه د دُعا غوښتلو په وخت كښې ئې عموماً خلک نيسي څه ورغوي ئې پورته خوا ته وي. او كه هر ډول په سجدې كښې كينبودل كيږي (چه ورغوي د زمكې په خوا وي)؟

الجواب باسم ملهم الصواب تر لمانځه وروسته متصل هر ډول سجده تر دې پورې چه د تلاوت سجده هم مكروه تحريمي ده په نورو حالاتو كښې د دُعاء لپاره سجده جائزه ده لكن التزام ئې بدعت دی (تفصيل په پورتنې مسئلې كښې وگورئ. مرتب)

په سجده كښې د دُعاء په وخت ورغوي بايد د زمكې خوا ته كينبودل شي

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۹ جمادی الاولی ۹۸ھجری

په درود کښې د ((سیّدنا)) لفظ زیاتول افضل دي

سوال څه فرمايي د دین علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چه په لمانځه کښې داسې درود شریف چه اللهم صل علی محمد ویل افضل دي او که داسې اللهم صل علی سیدنا محمد ویل افضل دي" بینوا توجروا

جواب د حضور اکرم ﷺ او حضرت ابراهیم علیه السلام د دواړو سره د ((سیّدنا)) لفظ زیاتول بهتر دی قال فی الدر وندب السیادة لان زیادة الاخبار بالواقع عین سلوك الادب فهو افضل من ترکه ذکره الرملی والشافعی وغیره وقال المحشی (قوله ذکره الرملی الشافعی) ای فی شرحه علی منهاج النووی ونضه والافضل الاتیان بلفظ السیادة کما قاله ابن ظهیرة وصرح به جمع وبه افتی الشارح لان فیه الاتیان بما امرنا به وزیادة الاخبار بالواقع الذی هو ادب فهو افضل من ترکه آه (الی قوله) وانه یأتی بها مع ابراهیم علیه السلام. (ردالمحتار ج۱ ص۴۷۹) فقط والله تعالیٰ اعلم ۲ رجب ۸۶ھ ہجری

له لمانځه څخه پخپل اختیار وتل فرض دي او سلام واجب دی

سوال د خروج بفعل المصلی څه حکم دی" همدارنګه د سلام به ویلو سره له لمانځه څخه وتل واجب دی او که سنت" بینوا توجروا

جواب وتل به فعل د مصلي (لمونځ کوونکی) فرض دی د وجوب قول هم راغلی دی لیکن اولنی قول راجح دی او د سلام به لفظ سره وتل واجب دی

قال فی ردالمحتار وقد انتصر العلّامة الشرنبلالی للبردعی فی رسالته المسائل البهیة الزکیة علی الاثنی عشریة بأنه قد مشی علی افتراض الخروج بصنعه صاحب الهدایة و تبعه الشراح و عامة المشائخ و اکثر المحققین والامام النسفی فی الوافی والکافی والکنز وشروحه وامام اهل السنة الشیخ ابو منصور الماتریدی. (ردالمحتار ج۱ ص۱۸) وفی واجبات الصلوة من الدر المختار ولفظ السلام مرتین. (ردالمحتار ج۱ ص۳۳۶)
څرګنده دې وی چه به لومړني سلام کښی بواځې د السلام به لفظ سره له لمانځه څخه سړی ووځي لیکن دوهم سلام هم واجب دی فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۹ ربیع الاول ۸۶ھ ہجری

په قومه او جلسه کښې ماثوره دُعاء

سوال د قومې او جلسې به منځ کښې دُعاء ویل څنګه دي" همدارنګه به دې کښی د فرضو نفلو فرق شته او که نه" بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب به قومه او جلسه کښې ماثوره دُعاء ویل مستحب دی به دې کښی

د فرضو او نفلو کوم فرق نشته په جماعت کښې د ضعیفانو د رعایت له وجې بايد و نه وبل شي

قال في الشامية قال ابو يوسف سألت الامام ا يقول الرجل اذا رفع رأسه من الركوع والسجود اللهم اغفر لي قال يقول ربنا لك الحمد وسكت ولقد احسن في الجواب اذلم ينه عن الاستغفار نهر وغيره اقول بل فيه اشارة الى انه غير مكروه اذلو كان مكروها لنهى عنه كما ينهى عن القراءة في الركوع والسجود وعدم كونه مسنونا لا ينافي الجواز كالتسمية بين الفاتحة والسورة بل ينبغي ان يندب الدعاء بالمغفرة بين السجدتين خروجاً من خلاف الامام احمد لابطاله الصلوة بتركه عامداً ولم ار من صرح بذلك عندنا لكن صرحوا باستحباب مراعاة الخلاف. (وبعد اسطر) عن الحلية على انه ان ثبت في المكتوبة فليكن في حالة الانفراد والجماعة والمأمومون محصورون لا يتثقلون بذلك كما نص عليه الشافعية ولا ضرر في التزامه وان لم يصرح به مشائخنا الخ. (ردالمحتار ج۱ص۴۷۲) فقط والله تعالىٰ اعلم ۲۹ ربيع الاول ۸۶ هجری

ګونګ سړې به څنګه لمونځ کوي؟

سوال ګونګ او کوڼ سړی چه له موره ګونګ وی نه خبرې کولی شي او نه څه اوري داسې سړی به لمونځ څرنګه ادا کوي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب ګونګ سړی د تکبير تحريمه 'و قرائت لپاره خپله ژبه ښوروي ځينو علماوو د ژبې ښورول فرض بللی دی لیکن راجحه دا ده چه د ژبې ښورول فرض نه دي بلکه مستحب دي

قال في الدر ولا يلزم العاجز عن النطق كاخرس وامي تحريك لسانه وكذا في حق القراءة هو الصحيح لتعذر الواجب فلا يلزم غيره الا بدليل فتكفي النية (الى قوله) ثم في الاشباه في قاعدة التابع تابع فالمفتى به لزومه في تكبيرة وتلبية لا قراءة وفي الشامية اقول عبارة الاشباه على ما رأيته في عدة نسخ ومما خرج اي عن القاعدة الاخرس يلزمه تحريك اللسان في تكبيرة الافتتاح والتلبية على القول به واما بالقراءة فلا على المختار اه وفي بعض النسخ على المفتى به بدل قوله على القول به والاولى احسن كموافقتها لما ذكره صاحب الاشباه في بحره عند قوله فرضها التحريمة حيث نقل تصحيح عدم الوجوب في التحريمة وجزم به في المحيط ولكن يحتاج الى الفرق بين التحريمة والتلبية فانه نص محمد على انه شرط في التلبية وقال في المحيط يستحب كما في الصلوة كذا في شرح لباب المناسك ثم قال قلت فينبغي ان لا يلزمه في الحج بالاولى لان القراءة فرض قطعي والتلبية امر ظني. (ردالمحتار ج۱ص۴۵۰) فقط والله تعالىٰ اعلم ۸ شوال ۹۶ هجری

د درود شریف په نه ویلو سره لمونځ کیږي

سوال زید په لمانځه کښې په قصد سره درود و نه وایه بکر وایي چه لمونځ نې و نه شو او زید وائی چه وشو نو دکوم سوه خبره صحیح ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب لمونځ ني کیږي خکه چه درود شریف په لمانځه کښې ویل سنت دي او د سنتو په پریښودو سره لمونځ کیږي لیکن د لمانځه بیرته را گرځول بهتر دي په خنگړي توگه د درود شریف په پریښودو سره د لمانځه د اعادې اهمیّت له دې خخه نوره هم څرگندیږي چه د امام شافعي رحمه الله په نزد په آخري قعده کښې درود شریف فرض دی لهذا که چیرته د چا بیړه وي نو بیا دي هم د اللهم صل علی محمد بوري بابد ووائي

قال فی الدر وسنة فی الصلوة ومستحبة فی کل اوقات الامکان وفی الشامیة (قوله سنة فی الصلوة) ای فی قعود اخیر مطلقا وکذا فی قعود اول فی النوافل غیر الرواتب تأمل وفی صلوة الجنازة.(ردالمحتار ج۱،ص۴۸۳) و فی سنن الصلوة من الدر ترک السنة لا یوجب فساداً ولا سهواً بل اساءة لو عامداً غیر مستخف وفی الشامیة فلو غیر عامد فلا اساءة ایضاً بل تندب اعادة الصلوة کما قدمناه فی اول بحث الواجبات.(رد المحتار ج۱،ص۴۴۲) ونصه هناک اقول وقد ذکر فی الامداد بحثاً ان کون الاعادة بترک الواجب واجبةً لا یمنع ان تکون الاعادة مندوبة بترک السنة آه ونحوه فی القهستانی بل قال فی فتح القدیر والحق التفصیل بین کون تلک الکراهیة کراهة تحریم فتجب الاعادة او تنزیه فتستحب آه.(ردالمحتار ج۱،ص۴۲۵)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۷ صفر ۸۷ هجری

په تشهد (التحیات) کښې د گوتې اشاره مستحبه ده

سوال څه فرمایي د دین علماء کرام چه د تشهد په گوتې سره په لمانځه کښې اشاره څه حکم لري. سنت ده او که مستحبه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب اشاره د تشهد مستحبه ده. په محیط کښې نې سنت لیکلي ده، مراد ترې سنت غیر مؤکد دی

کما فی شرح التنویر وفی العینی عن التحفة الاصح انها مستحبة وفی المحیط سنة وفی رد المحتار و یمن التوفیق بانها سنة غیر مؤکدة.(ردالمحتار ج۱،ص۵۰۶) فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۳ محرم ۹۰ هجری

په تشهد کښې د اشارې د عقد کیفیت

سوال په تشهد کښې د گوتې د اشارې په وخت کښې د گوتې حلقه څرنگه جوړیږي،

همد زنګنو اشاري ورو سته به ګوتې په همدې حالت باندې پريږدي او که به ئې بيرته غوړوي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د منځنۍ ګوتې او بې ګوتې سرونه به سره لګوي او حلقه به ترې جوړوي قال ابن عابدين رحمه الله وفي القهستاني وعن اصحابنا جميعا انه سنة فيحلق ابهامه اليمنى ووسطاها ملصقا رأسه برأسها ويشير بالسبابة اهـ (ردالمحتار ج۱ص۴۷۵) تر اشاري وروسته د كيفيت به اړه د فقهاء کرامو په عبارتونو کښې د "ضعها" الفاظ راغلي دي له دې څخه د ګوتو بوره غوړول مراد نه دي بلکه څه اندازه پورته نيول ئې ترې مراد دي

صرح به الملا علی القاری رحمه الله لرواية ابي داؤد والنسائي رافعا اصبعه السبابة وقد حناها شيئا اى امالها. (تزئين العبارة بتحسين الاشارة لعلى القارى ص۸) په امداد الفتاوى کښې د دې په اړه مفصل بحث شوی دی فقط والله تعالی اعلم ۲۳ محرم ۹۰ هجری

په ناستې سره د لمانځه کولو په صورت کښې د رکوع اندازه

سوال في كتاب نفع المفتي والسائل صلى النفل قاعدا فكيف يركع فيه؛ المستحب ان يركع بحيث يحاذي جبهته قدام ركبتيه نقله الشامي عن حاشية القتال عن البرجندي. د دې صورت څنګه دی او له دې څخه څه مراد دي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د نوموړي عبارت ښکاره مفهوم دا دی چه تندی د زنګنونو خوا ته د قبلې په طرف دومره ټيټ شي چه د زنګنونو سره برابر شي يعني د زنګنونو او تندي فاصله له زمکي څخه سره برابره وی لیکن علامه طحاوي رحمه الله د دُر په حاشيه کښې له ابو السعود څخه او د مراقي الفلاح په حاشيه کښې له حموی څخه **يحاذي جبهته ركبتيه** را نقل کړی دی. د قدام لفظ نشته چه متبادر مفهوم ئې دا دی چه تندی دې د زنګنونو له سرونو سره برابر پورته راشي برسیره پر دې علامه طحطاوي رحمه الله فرمايي چه په رکوع کښې دی دومره نه ټيټيږي چه سجدې ته نژدې شي ونصه وفي الحموي فان ركع جالسا ينبغي ان يحاذي جبهته ركبتيه ليحصل الركوع اهـ ولعل مراده انحناء الظهر عملا بالحقيقة لا انه يبالغ فيه حتى يكون قريبا من السجود. (طحطاوى على المراقى ص۱۲۵)

فقط والله تعالى اعلم ۲۴ ذی قعده ۸۹ هجری

په لمانځه کښې قيام په ښځې باندې هم فرض دی

سوال ښځې په عمومي توګه په ناستې سره لمونځ کوي. ... ئې په ولاړې شروع کوي لیکن به

دوسم رکعت کښې ــ کښېني که جبرته د فرضو یا واجبو یو رکعت به ناستې سره ادا کړي نو آیا لمونځ ئې کېږي او که نه؟ او آیا به سجدهٔ سهو سره ئې تلافي کيږي او که څنګه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب لمونځ ئې نه کېږي او سجدهٔ سهوه ئې هم ځای نه نیسي ځکه چي فرض او واجب بلکه په سنت مؤکدو کښې هم قیام په سړي او ښځې دواړو باندې فرض دی

قال فی رد المحتار تحت قوله وسنة الفجر فی الاصح عن الحلیة فلو صلی التراویح قاعداً بلا عذر قیل لا تجوز قیاساً علی سنة الفجر فان کلا منهما سنة مؤکدة وسنة الفجر لا تجوز قاعداً من غیر عذر باجماعهم کما هو روایة الحسن عن ابی حنیفة رحمه الله کما صرح به فی الخلاصة فکذا التراویح وقیل یجوز والقیاس علی سنة الفجر غیر تام فان التراویح دونها فی التاکید فلا تجوز التسویة بینهما فی ذلک قال قاضیخان وهو الصحیح اهـ (رد المحتار ج۱ص۴۴۴) د ښځو د دې جهلت علاج او به هغو کښې د صحیح مسئلې خیرونه په نارینه وو باندې فرض دی او که نه نو د لمانځه د نه صحیح کېدو په عذاب کښې به نارینه هم ورسره شریک وي فقط والله تعالی اعلم ۲ ربیع الاول ۹۳ هجری

لومړی د ښي زنګانه کېښودل مسنون نه دی

سوال یو ښغلی وایي چه سجدې ته د تلو په وخت کښې لومړی ښی زنګون په زمکې باندې لګول او بیا ښی لاس لګول بیا کیڼ لاس. همدارنګه له سجدې ځخه د پورته کېدو په وخت د دې برعکس. آیا دا طریقه سنت ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سنت طریقه دا ده چه لومړی دواړه زنګنونه یو ځای په زمکې باندې کښېږدي. همدارنګه دواړه لاسونه یو ځای په زمکې باندې کښېږدي او د را پورته کېدو په وخت کښې برعکس همداسې وکړي یعني لومړی دواړه لاسونه په یوه ځای او بیا دواړه زنګنونه په یوه ځای له زمکې را پورته کړي البته د عذر له وجې که چېرته لومړی د زنګنونو کېښودل متکل وي او لومړی لاسونه په زمکې لګول نو بیا دې په دې حالت کښې لومړی ښی لاس په زمکې باندې ولګوي او بیا دې دواړه زنګنونه په یوه ځای ولګوی لنډه دا چه د عذر په وخت کښې چه کله لاس لومړی کېښودل شي نو ښو اخې به لاسونو کښې تیامن (چه لومړی به ښی لاس ږدي) شته به زنګنونو کښې نشته

قال ابن عابدین رحمه الله تحت (قوله واضعاً رکبتیه ثم یدیه) ویضع الیمنی منهما اولاً ثم الیسری کما فی القهستانی لکن الذی فی الخزائن واضعاً رکبتیه ثم یدیه الا ان یعسر علیه لاجل خف او غیره فیبدأ بالیدین و یقدم الیمنی اهـ ومثله فی البدائع والتاتارخانیة والمعراج والدر وغیرها ومقتضاه ان تقدیم الیمنی انما هو

عند العذر الداعي الى وضع اليدين اولاً و انه لا تيامن في وضع الركبتين و هو الذي يظهر لعسر ذلك. (رد المحتار ج۱، ص۴۶۵) فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۵ محرم ۹۱ هجری

د لمانځه فدیه

سوال د مرض سره ورځو کښې تقریباً یو کال لمونځونه مې په ذمې باندې پاتې شول تر بیمارې محکښې مې هم لمونځونه نوره نه وو په دې کښې به غنم او که نقدې روپۍ د فدیې په توګه ورکړم او که څنګه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دواړه ورکولی شې په ورځ کښې له وترو سره شپږ لمونځونه دي. د یوه لمانځه فدیه ۲ ۳۲ کیلو ګرامه غنم دي. د وریشو د قیمت په برابر که کوم بل شی مو زره وغواړې هغه هم ورکولی شې لیکن نقدې روپۍ ورکول بهتر دي

قال في العلائية و ما لم ينص عليه كذرة و خبز يعتبر فيه القيمة (الى قوله) و دفع القيمة اى الدراهم افضل من دفع العين على المذهب المفتى به. جوهرة و بحر عن الظهيرية. و قال ابن عابدين رحمه الله تحت (قوله اى الدراهم) و لعله اقتصر على الدراهم تبعاً للزيلعي لبيان انها افضل عند ارادة دفع القيمة لان العلة فى افضلية القيمة كونها اعون على دفع حاجة الفقير. (رد المحتار ج۲، ص۸۳) فقط والله تعالیٰ اعلم

۱۹ صفر ۹۱ هجری

سجدې ته د تلو مسنونه طریقه

سوال څه فرمایي علماء د سجدې خوا ته د تلو په وخت باید سرې سجده کښېنه لاړ شي د دې تر غوندې تفصیل وښکئ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سجدې خوا ته د تلو په وخت ملا باید بالکل سیده وي. زنګونه په زمکې باندې تر کښېږدلو محکښې په ملا کښې کوږوالی را نه شي که لږ غوندې هم ملا کړه شي نو په رکوع کښې تکرار لازمیږي

قال في الشامية و يخر للسجود قائماً مستوياً لا منحنياً لئلا يزيد ركوعاً اخرى يدل عليه ما في التاتارخانية لو صلى فما تكلم فذكر انه ترك ركوعاً فان كان صلى صلوة العلماء الاتقياء اعاد و ان صلى صلوة العوام فلا لان العالم التقي ينحط للسجود قائماً مستوياً و العامي ينحط منحنيا و ذلك ركوع لان قليل الانحناء محسوب من الركوع اه. تأمل (رد المحتار ج۱، ص۴۶۵) فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۴ شعبان ۹۲ هجری

د ... سره ... کښې دي

د ثواب زیاتوالی په ټول حرم کښې په هر عبادت باندې دې

سوال په مسجد حرام کښې د فرض لمانځه د ادا کولو ثواب آیا یواځې په مسجد حرم کښې دی او که د حرم د حدودو په ټولې علاقې کښې په کوم بل ځای کښې هم د لمانځه په ادا کولو سره همدومره ثواب حاصلیږي؟ همدارنګه آیا دا ثواب یواځې د لمانځه لپاره دی او که د ټولو عباداتو لپاره؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د ثواب زیاتوالی په ټول حرم کښې دی او د هر عبادت لپاره دی لیکن د دې مطلب دا نه دی چه په حرم شریف کښې په جومات او غیر جومات دواړو ځایونو کښې د لمانځه ثواب برابر دی بلکه د مسجد حرم لمونځ د غیر حرم له جومات ځخه یو لک چنده بهتر دی او په حرم کښې بې له جوماته لمونځ په غیر حرم کښې بې له جوماته لمانځه ځخه یو لک چنده بهتر دی

قال فی ردّ المحتار وقال شیخ ولی الدین العراقی ولا یختص التضعیف بالمسجد الذی کان فی زمنه ﷺ بل یشمل جمیع ما زید فیه بل المشهور عند اصحابنا انه یعم جمیع مکة بل جمیع حرمها الذی یحرم صیده کما صححه النووی (ردالمحتار ج۲، ص۶۲۶) و نقل ابن عابدین رحمه الله عن شفاء الغرام للسید الفاسی و جاءت احادیث تدل علی تفضیل ثواب الصوم و غیره من القربات بمکة الا انها فی الثبوت لیست کاحادیث الصلوٰة فیها آه (ردالمحتار ج۲، ص۲۰۳) و قال الرافعی ان حسنات الحرم کل حسنة بمائة الف حسنة کما قال ابن عباس رضی الله عنهما کما نقله السندی عن الحموی عن ابن العماد (التحریر المختار ج۱، ص۸۶)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۶ رجب ۹۲ هجری

په مسجد نبوي کښې په څلویښتو لمونځونو باندې بشارت (زیری) یواځې د نارینه وو لپاره دی

سوال په حدیث شریف کښې په مسجد نبوي کښې چه کوم د څلویښتو لمونځونو فضیلت راغلی دی آیا دا فضیلت یواځې د نارینه وو لپاره دی او که د ښځو لپاره هم دی لکه څرنګه چه دښځو لپاره د مسجد حرام په ځای په کور کښې لمونځ کول بهتر دی آیا همدارنګه په مدینه منوره کښې هم د نبوي جومات په ځای په کور کښې د لمانځه ادا کول بهتر دي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په نبوي جومات کښې د څلویښتو لمونځونو په ادا کولو باندې له جهنم او نفاق ځخه د برائت بشارت د خلاصون زیری یواځې د نارینه وو د فرض لمانځه له جماعت سره مخصوص دی د ښځو لپاره د نبوي جومات په ځای په کور کښې د لمانځه ادا کول بهتر دی

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۵ ربیع الآخر ۹۳ هجری

آیا ښځو ته په کور کښې د لمانځه هم هغه ثواب ورکول کیږي کوم چه نارینه وو ته په مسجد حرام او مسجد نبوي کښې ورکول کیږي؟

سوال آیا ښځو ته د مسجد حرام او مسجد نبوي په ځای په کور کښې د لمانځه په ادا کولو سره هم هغه ثواب ورکول کیږي کوم چه نارینه وو ته په همدغو دوو جوماتونو کښې په ادا کولو سره ورکول کیږي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب تضعیف اجر (د اجر څو چنده کیدل) د مکې د ټول حرم لپاره دی له دې امله په مکې مکرمې کښې ښځو ته په کور کښې په لمانځه سره هم هغه اجر ورکول کیږي چه نارینه وو ته ئې په مسجد حرام کښې ورکوي د رسول الله ﷺ د مدینې په باره کښې مې داسې کوم روایت تر نظر نه دی تیر شوی له دې څخه څرګندیږي چه په مسجد نبوي کښې د اجر د تضعیف فضیلت له نارینه وو سره خاص دی د ښځو لپاره په کورونو کښې د لمانځه په ادا کولو سره دا اجر نشته خو سره له دې د جومات په نسبت ښځو ته په کور کښې لمونځ کول زیات ثواب لري

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۵ ربیع الآخر ۹۳ ھجری

په مسجد نبوي کښې په څلویښتو لمونځونو باندې بشارت په تسلسل پورې تړلې دی

سوال آیا د نارینه وو لپاره د فضیلت د حاصلولو لپاره دا ضروري ده چه څلویښت ورځې لمونځونه په مسجد نبوي کښې پرله پسې او له جماعت سره ادا کړي او که څنګه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب عن انس رضی الله عنه رفعه من صلّی فی مسجدی اربعین صلوٰة لا تفوته صلوٰة کتب له براءة من النار و براءة من العذاب و براءة من النفاق، لاحمد والاوسط. (جمع الفوائد ج۱، ص۵۳۴)

له دې حدیث څخه ثابتیږي چه څلویښت لمونځونه پر له پسې او له جماعت سره په ادا کولو باندې د جهنم، عذاب او نفاق څخه د برائت بشارت دی نه مطلقه نو که په سوو لمانځه باندې تر زر چنده پورې د اجر د زیاتوالي لپاره څلویښت لمونځونه او په هغو کښې د تسلسل قید نشته

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۵ ربیع الآخر ۹۳ ھجری

د ولادت په حالت کښې د لمانځه په ادا کولو باندې اشکال او د هغه جواب

سوال که چیرته کومه ښځه [illegible] وي او څه برخه ئې [illegible] وتلې [illegible] [illegible] کښې لمونځ [illegible] حنفي [illegible] کښې څو لمونځ ورته [illegible] بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب [illegible]

راخي د بچي چه بر څو پوري اکثره برخه د باندي نه وي را وتلی تر هغه وخته پوري ښځه نه د حيض په حالت کښي وي او نه د نفاس په حالت کښې له دې امله لمونځ نه معاف کيږي او دس ب تمم دي وکړي او په اشارې سره دې لمونځ ادا کړي. که چيرته په دې هم قدرت و نه لري نو بيا دي قضا کړي

قال في التنوير والنفاس دم يخرج عقب ولد وفي الشرح او اكثره ولو متقطعاً عضواً عضواً لا اقله فتتوضأ ان قدرت او تتيمم وتؤمي بصلوة (ردالمحتار ج۱،ص۲۷۶) فقط والله تعالى اعلم ۱۴ ربيع الآخر ۹۴ هجری

د جماعت تر کيدو وروسته د فرض لمانځه په جومات کښې د ادا کولو حکم

سوال که چيرته د جماعت لمونځ تير شوی وي او يو څوک تر جماعت وروسته جومات ته لاړ نه شي او په کور لمونځ وکړي. نو آيا له جومات څخه کم ثواب ورکول کيږي او که برابر؟ زيد وائي چه په کور کښې د يوه لمانځه او جومات ته په تلو سره چه يواځې لمونځ وشي نو د ۲۵ لمونځونو ثواب ورکول کيږي آيا د زيد دا خبره صحيح ده او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د جماعت پريښودل ګناه ده. او فرض لمونځ په جومات کښې د يواځې ادا کولو په صورت کښې د ګناه اظهار (ښکارول) دی کوم چه ناجائز دی د دې لپاره چه کله جماعت تير شوی وي نو د فرض لمانځه لپاره بايد څوک جومات ته لاړ نه شي د ثواب د زيتوالي چه کومه وعده ده هغه له جماعت سره په ادا کولو کښې ده فقط والله تعالى اعلم

۲۰ جمادی الاولی ۹۴ هجری

په لمانځه کښې د نه ئې دا هير وو چه د کوم لمانځه نيت مې کړی دی؟

سوال يوه سړی ته د لمانځه په حالت کښې دا په ياد کښې پاتې نه شو چه ما د کوم وخت د لمانځه نيت کړی دی او د څور رکعتونو نيت مې کړی دی؟ نه ئې په ژبې سره وبل ياد دي او نه ئې په زړه سره نيت کول ياد دی همداسې ئې د غفلت په حالت کښې لمونځ شروع کړی وو نو په داسې صورت کښې به دی څه کوي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چيرته ئې د کوم لمانځه نيت کړی وي لېکن دا ور په ياد نه وو چه د کوم لمانځه نيت مې کړی دی نو دوه رکعته دې پوره کړي او سلام دې واړوي نو دا لمونځ به نفل ګرځي او که چيرته ئې نيت بالکل کړی نه وي نو همداسې په لمانځه کښې شروع کول هم صحيح نه دي نه دی امله دې له سره نيت وکړي او لمونځ دې شروع کړي فقط والله تعالى اعلم

۲۶ ذی القعده ۹۴ هجری

په رکوع کښې د ښنګرو سره له يوه او بل سره لګول

سوال په در مختار کښې دي چه په رکوع کښې د نارينه وو لپاره د ښنګرو له يوه او بل سره لګول مسنون دي له شامي څخه هم د دې تائيد کړي ليکن زيد ئې نه مني په دې باره کښې خپل تحقيق وليکئ او موږ ته ډاډ حاصل کړئ! بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب چه کله د در مختار دا جزئيه مې له نظره تيره شوه نو له هغه وخت څخه مې نه ده قبوله کړې ځکه چه د لاندينو کلياتو خلاف ده

۱. د نارينه وو لپاره په رکوع او سجده کښې تجافي

۲. د پښو د ګوتو قبلې ته مخامخ والى د ښنګرو په لګولو سره ګوتې قبلې ته مخامخ نه شي پاتې کيدلى

۳. په لمانځه کښې له ضرورت پرته حرکت کول

پورتني کليات له صحيحو احاديثو څخه ثابت دي او په اتفاق سره منل شوي دي امام طحاوي رحمه الله په رکوع کښې د تطبيق په قول باندې داسې رد کوي

فرأينا السنة جاءت عن النبي ﷺ بالتجافي في الركوع والسجود واجمع المسلمون على ذلك فكان ذلك من تفريق الاعضاء.(شرح معاني الآثار ج۱ ص۱۱۳)

د مذکوره کلياتو په خلاف کيدلو برسيره د کعبينو د الصاق نه له کوم حديث څخه تائيد کيږي او نه د مذهب له ائمه وو څخه د دې څه ثبوت شته. او نه جمهورو فقهاوو د دې يادونه کړې ده. د دې ليره مې له ابتداء څخه قولاً او عملاً د دې په خلاف عمل کړى دى ليکن د خپلې نظريې په تائيد کښې له اکبرو څخه د يوه څه د ليکنو په لټه کښې وم چنانچه بحمد الله تعالى په امداد الفتوى کښې د سعايه نه حوالې سره ئې تائيد لاس ته راغى د سعايه له مراجعت څخه ثابته شوه چه علامه لکهنوي د خپل شان مطابق په دې مسئلې باندې هم کافي مدلل او مفصل بحث کړى دى کوم چه په لنډه توګه لاندې ذکر کيږي

ومنها الصاق الكعبين ذكره جمع من المتأخرين وجمهور الفقهاء لم يذكروه ولا اثر له في الكتب المعتبرة كالهداية وشروحها النهاية والعناية والبناية والكفاية وفتح القدير وغيرها والكنز وشرحه للعيني وشرح النقاية لالياس زاده والبرجندي والشمني وفتاوى قاضيخان والبزازية وغيرها وامام الذين اوردوه في ذكره الزاهدي حيث قال في المجتبى برمز يط يسن في الركوع الصاق الكعبين واستقبال الاصابع القبلة ونقله عنه القهستاني في جامع الرموز وفي شرح الخلاصة الكيدانية والحلبي في الغنية وابن نجيم في البحر وتلميذه التمرتاشي في منح الغفار والدر وذكره صاحب النهر وصاحب الدر المختار على سبيل الجزم نكر له

بين واحد منهم المراد من الصاق الكعبين و قال غير المتأخرين شيخ مشائخنا محمد عابد السندی المدنی فی طوالع الانوار شرح الدر المختار قوله والصاق كعبيه ای حالة الركوع قال الشيخ الرحمتی مع بقاء تفريج ما بين القدمين قلت لعلّه اراد من الالصاق المحاذاة و ذلك بان يحاذی كل من كعبيه لأخر فلا يتقدم احدهما علی الاخر و ظاهر لفظ الشارح يقتضی اللصوق و نفی التفريج ولذا قال السيد احمد هذا ای الصاق كعبيه ان تيسر له و رأيت كلاماً للشيخ محمد حيات السندی يقتضی اثبات سنية التفريج و نفی سنية الالصاق انتهی كلماه و قال ايضاً فی موضع اخر من الطوالع يسن فی حال الركوع كما فی المجتبی و زاد ابو السعود فی السجود ايضاً ان يلصق كعبيه قال الشيخ ابو الحسن السندی فی تعليقه علی الدر المختار هذه السنّة انما ذكرها من ذكرها من المتأخرين تبعاً للمجتبی و ليس لها ذكر فی الكتب المتقدمة و لم يرد فی السنّة علی ما وقفنا عليه و كان بعض مشائخنا يری انه من اوهام صاحب المجتبی و كأنهم توهموا مما وردان الصحابة كانوا يتمون بسدّ الخلل فی الصفوف حتّٰی يضمون الكعاب و المناكب ولا يخفی ان المراد ههنا الصاق كل كعب كعب صاحبه لا كعبه مع الكعب الأخر. انتهی كلام الشيخ.

قلت لقد دارت هذه المسئلة فی سنة اربع و ثمانين بعد الالف و المائتين بين علماء عصرنا فاجاب اكثرهم بانّ الصاق الكعبين فی الركوع و السجود ليس بمسنون ولا اثر له فی الكتب المعتبرة و القول الفيصل ان يقال ان كان المراد بالصاق الكعبين ان يلزق المصلّی احدی كعبيه بالاخری ولا يفرج بينهما كما هو ظاهر عبارة الدر المختار و النهر و غيرهما و سبق اليه فهم المفتی ابی السعود ايضاً فليس هو من السنن علی الاصح كيف و قد ذكر المحققون من الفقهاء ان الاولی للمصلّی ان يجعل بين قدميه نحو اربعة اصابع ولم يذكروا انه يلزقهما فی حالة الركوع او السجود و قال العينی فی البناية نقلاً عن الواقعات ينبغی ان يكون بين قدمی المصلّی قدر اربع اصابع اليد لانّه اقرب الی الخشوع و المراد من قوله عَلَيْهِ الصَّلَاةَ وَالسَّلَام الصقوا الكعاب بالكعاب اجتماعهما انتهی. فهذا صريح فی ان المسنون هو التفريج مطلقاً و الا لقيده بحالة القيام و ان المراد بالصاق الكعب بالكعب الوارد فی الخبر غير الزاقهما و يؤيده ما اخرجه ابو داؤد و صححه ابن خزيمة و ذكره البخاری تعليقاً عن النعمان بن بشير قال رأيت الرجل منا يلزق كعبه بكعب صاحبه و فی رد المحتار نقلاً عن فتاوی سمر قند ينبغی ان يكون بين القدمين مقدار اربع اصابع و ما روی انهم الصقوا الكعاب بالكعاب اريد به الجماعة انتهی. و ان كان المراد به محاذاة احدی الكعبين بالاخری كما ابدع العلّامة السندی فهو امر

حق ولا بعد فی حمل الالصاق علی المحاذاة فانه جاء استعماله فی القرب و یؤید عدم سلیة الزاق الکعبین با لمعنی الاول ای ترک التفریج بینهما انه یلزم فیه تحریک احدی الکعبین الی الاخری و تحریک عضو فی الصلوة من غیر ضرورة لیس بجائز عندهم حتی ان منهم من لم یجوز رفع السبابة فی التشهد لهذه العلة و منهم من لم یجوز رفع الیدین عند الرکوع لهذه العلة و الظاهر ان حمل کلامهم علی المعنی الثانی اولی من حمله علی المعنی الاول علی انه من اوهام صاحب المجتبی فاحفظ هذا التحقیق فانه من النفائس المختصة بهذا الکتاب و قل من تنبه علیه من العلماء الا من شاء الله ان یتنبه. (سعایة ج۲،ص۱۸۲)

د امداد الفتاوی په مذکور سوال کښې دا هم لیکلي دي چه ونسبت زاهدی در نافع کبیر و فوائد بهیه نوشته اند و ان کان اماماً جلیلاً فی الفقه لکنه متساهل فی نقل الروایات و ایضاً هو معتزلی الاعتقاد و حنفی الفروع قال صاحب رد المحتار فی تنقیح الفتاوی الحامدیة فی کتاب الاجارة الحاوی الزاهدی مشهور بنقل الروایات الضعیفة و لهذا قال ابن وهبان و غیره انه لا عبرة بما یقوله الزاهدی مخالفا لغیره. (امداد الفتاوی ج۱،ص۱۴۹)

لیکن د سعایه د تحقیق مطابق د زاهدي د تخطئه په نسبت د هغه د قول تاویل بهتر دی په مجتبی کښې د کعبینو د الصاق سره د ګوتو قبلي ته د مخامخ والي ذکر د دې ښکاره دلیل دی چه له الصاق څخه د هغه مراد هغه دی کوم چه په سعایه کښې له علامه سندهي رحمه الله څخه را نقل شوی دی یعنې په ښنګرو کښې محاذاة. د دې لپاره چه که چیرته الصاق په معنی د ضم (لګول) وشي نو په دې صورت کښې د پښو ګوتې قبلې ته نشي مخامخ کېدلی

په دې باندې دا اشکال وي چه په کعبینو کښې خو محاذاة د قیام په حالت کښې هم مسنون دی بیا ئې په رکوع کښې په ځانګړې توګه ولې بیان کړې ده؟

د دې دوه وجې کېدلی شي یوه دا چه په اصل کښې په دې باندې مقصود تنبیه دی چه د پښو په قیام کښې کوم کیفیت مسنون دی په رکوع کښې هم هغه کیفیت مسنون دی. په رکوع او قیام کښې کوم فرق نشته دویمه وجه دا کېدلی شي چه د رکوع په حالت کښې په پښو باندې نظر نه پرېږي د دې لپاره د دې سنت په تعمیل کښې که چیرته کوم نقص وي نو په رکوع کښې د هغه د اصلاح موقع شته

د دغو توجیهاتو څخه هم ضرورت دی چه په رکوع کښې د ګوتو قبلې ته د مخامخ کولو په بیانولو باندې بعضې همدغه اشکال واردیږي چه کومه توجه د دې وشي په کعبینو کښې د دې محاذاتو سره برخه کښې هم وشي

فقط والله تعالی اعلم ۶ رمضان ۹۸ هجری

سجده د يوې تسبيح په اندازه واجبه ده

سوال په سجده کښې تر څورمره څنډه پورې پاتې کيدل فرض دي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب مطلقه سجده فرض ده او د يوې تسبيح په اندازه پاتې کيدل واجب دي او د دريو تسبيحانو په اندازه سنت مؤکد دی

فی واجبات الصلوة من العلائية و تعديل الارکان ای تسکين الجوارح قدر تسبيحة فی الرکوع و السجود و کذا فی الرفع منهما الخ. (ردالمحتار ج۱، ص۳۲۲) فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۸ رمضان ۹۸ هجری

په لمانځه کښې د لاس د تړلو طريقه

سوال په لمانځه کښې د قيام (ولاړې) په حالت کښې د لاس د نيولو طريقه و ليکئ؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په قيام کښې تر نامه لاندې لاسونه بايد په داسې ډول وتړل شي چه د ښي لاس ورغوی د کيڼ لاس د ورغوي په شا باندې کيښودل شي او د ښي لاس له وړې او غټې ګوتې څخه حلقه جوړه شي او د کيڼ لاس په بند ئې را وګرځوي. او د ښي لاس منځنۍ درې ګوتې د کيڼ لاس په ساعد تر بند لږ پورته ځای باندې خورې پاتې شي د يوه قول مطابق د وړې ګوتې سره لګيدلې ګوته دې هم په حلقه کښې شامل کړې او بواځې دوه ګوتې دې په بند د باسه وغوړوې دا حکم د نارينه وو لپاره دی ښځې دې ښی ورغوی په کيڼ ورغوي باندې کښيږدي او نيسي دې نه او په سينې باندې به لاسونه نږې

قال العلائی رحمه الله و وضع الرجل يمينه علی يساره تحت سرته آخذا رسغها بخنصره و ابهامه هو المختار و تضع المرأة و الخنثی الکف علی الکف تحت ثديها و قال ابن عابدين رحمه الله ای يحلق الخنصر و الابهام علی الرسغ و يبسط الاصابع الثلاث کما فی شرح المنية و نحوه فی البحر و النهر و المعراج و الکفاية و الفتح و السراج و غيرها و قال فی البدائع و يحلق ابهامه و خنصره و بنصره و يبسط الوسطی و المسبحة علی معصمه و تبعه فی الحلية و مثله فی شرح الشيخ اسمٰعيل عن المجتبی (قوله تحت ثديها) کذا فی بعض نسخ المنية و فی بعضها علی ثديها قال فی الحلية و کان الاولی ان يقول علی صدرها کما قاله الجم الغفير لا علی ثديها و ان کان الوضع علی الصدر قد يستلزم ذلک بان يقع بعض ساعد کل يد علی الثدی لکن هذا ليس هو المقصود بالافادة (ردالمحتار ج۱، ص۴۵۰) فقط والله تعالیٰ اعلم

۱۴ صفر ۹۸ هجری

په قیام کښې د پښو تر منځ فاصله

سوال د لمانځه په قیام کښې د دواړو پښو تر منځ فاصله باید څومره وي؟ او آیا دا فصله سنت ده، که واجب او که مستحب؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب تقریباً د څلورو ګوتو په اندازه فاصله پریښودل مستحب دي او د دواړه پښو بالکل سیده کښېودل چه د ګوتو څوکې قبلې ته مخامخ شي. سنت دي

قال ابن عابدین رحمه الله وینبغی ان یکون بینهما مقدار اربع اصابع الید لانه اقرب الی الخشوع فکذا روی عن ابی نصر الدبوسی انه کان یفعله کذا فی الکبری. (رد المحتار ج۱، ص۴۱۴) وفی التنویر ویستقبل باطراف اصابع رجلیه القبلة ویکره ان لم یفعل وقال ابن عابدین رحمه الله کذا فی التجنیس لصاحب الهدایة وقال الرملی فی حاشیة البحر ظاهره انه سنة وبه صرح فی زاد الفقیر اه. (رد المحتار ج۱، ص۴۷۰)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۴ ذیقعده ۹۹ هجری

(د څلورو ګوتو فاصله پریښودل شرعي مستحب نه دي. تفصیل ئې په تتمه کښې دی)

سهواً کښیناستل او د بیرته پورته کیدلو په صورت کښې د دوباره تکبیر ویلو حکم

سوال امام په دریم رکعت کښې په سهوسره کښیناست لیکن د فتح حاصلولو باندې ودرید. د دې دریدو په وخت دوباره تکبیر ویل مسنون دي او که له سجدې څخه ئې د پورته کیدو په وخت کوم تکبیر ویلی وي هغه کافي دی، دلته د علماء کرامو په دې کښې اختلاف دی. ځینی لومړنی تکبیر کافي بولي او فرمايي چه په یوه انتقال کښې د تکبیر تعدد چیرې نه دی راغلی څکه به دویم ځل تکبیر نه وائي؟ د نورو دلیل دا دی چه لومړی تکبیر خو د سنت په مطابق ادا نه شو. او سنت دا دی چه د انتقال د ختمیدو سره تکبیر هم ختم شي. له دې وجې دې دویم ځل تکبیر ووائي هیله ده چه ستاسو د فیصلې به لیکلو سره زمونږ تشفي وشي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د بنده په نزد په دې کښې تفصیل دا دی چه اورد قعود د سجدهٔ سهو د وجوب په صورت کښې چونکه دا هم قعود (ناسته) ګڼل کیږي د دې لپاره په لومړني د دویم ځل انتقال کښې جدا والی راځي. او دواړه انتقاله مستقل وګرځیدل نو د هر انتقال لپاره به تکبیر هم مستقل وي و که چرته کمه ناسته وکړي کوم چه د سجدهٔ سهو موجب و نه ګرځي نو دا جلسه د غیر معتبر کیدو له وجې له سجدې څخه تر قیامه پورې په یوه انتقال کښې شمار کیږي لهذا تکبیر به هم یو وي. د نوي تکبیر لپاره دا دلیل معقول نه دی چه لومړی تکبیر د سنت خلاف دی. د دې لپاره چه نوی تکبیر به هم د سنتو خلاف وي ځکه چه د دې تکبیر ابتداء به

سجدې څخه د نهوض (پورته کیدا) له ابتداء څخه نه دی شوی **فقط والله تعالیٰ اعلم**

۲۹ جمادی الآخر ۹۸ ھجری

د (رَبَّنَالَكَ الْحَمْدُ) د جملې تحقیق

سوال له رکوع څخه مې د پورته کیدو په وخت (رَبَّنَالَكَ الْحَمْدُ) وایه یوه معتبر عالم یو ځل بیان وکړ چه له رکوع څخه په پورته کیدو کښې د (رَبَّنَاوَلَكَ الْحَمْدُ) په ویلو سره دا دا فضیلت دی او د دې د لپاره ملائکې ډیر خه کوي له هغې ورځې مې د واو تکی ورسره زیات کړ لیکن په زړه کښې مې نه دېنینه وه. د دې لپاره د پوښتنې ځای دا دی چه کوم صورت باید غوره کړم (رَبَّنَالَكَ الْحَمْدُ) بهتر دی او که (رَبَّنَاوَلَكَ الْحَمْدُ) د کرم او مهربانۍ له مخې په دې اړوند مې امداد وکړئ؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د دې څلور طریقې دي:

۱. اللّٰهم رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ۲. اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ۳. رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ۴. رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ

په فضیلت کښې لومړنی تر ټولو زیات دی. بیا دویم بیا دریم او بیا څلورم **قال فی العلائیة و افضله اللّٰهُمَّ رَبَّنا وَلَكَ الْحَمْدُ ثم حذف الواو ثم حذف اللهم فقط. و قال ابن عابدین و بقی رابعة و هی حذفهما والاربعة فی الافضلیة علی هذا الترتیب کما افاده بالعطف بثم. (رد المحتار ج۱، ص۳۶۲)**

په حدیث کښې چه د دیرشو څخه زیاتې ملائکې د کومو کلماتو په ورلو کښې له یوې او بلې څخه د مخکښې کېدلو ذکر دی هغه کلمات دا دي (رَبَّنَاوَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيْرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيْهِ) (رواه البخاري) لیکن د احنافو د قاعدې مطابق دومره اوږده دعا په فرائضو کښې باید و نه ویل شي. بلکې په سنتو او نفلو کښې باید وویل شي **فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۰ ربیع الاول ۹۷ ھجری**

په تنګ وخت کښې د حاجت د پوره کولو له وجې د لمانځه پرېښودل جائز نه دي

سوال یو سړی د قضاء حاجت سخته تقاضا لري لیکن د ډېروا نه د لمانځه بالکل آخري وخت دی اوس که چېرته دا سړی د خپل حاجت د پوره کیدو لپاره ځي نو لمونځ ئې قضا کېږي او که چېرته لمونځ کوي نو په کښېنه کښې ئې سخت تکلف دی اوس دا سړی باید څه وکړي. یعنی له همدې تکلف سره دې لمونځ ادا کړي او که د تکلف تر رفع کولو وروسته دې لمونځ وکړي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دي حالت کښې د جماعت برېښودل جائز دی لېکن د لمانځه برېښودل جائز نه دي لهذا که جرته د لمانځه د قضا کېدو وېره وي نو په همدې حالت کښې دی لمونځ وکړی. او په فرائضو او واجبانو دې اکتفاء وکړي. سنتونه دي پرېږدی د لمانځه په دننه کښې هم سنتونه پرېښودلی شي فقط والله تعالىٰ اعلم ۱۰ شوال ۹۸ هجری

د لمانځه په سجده کښې دُعاء

سوال په مشکوة شريف کښې له حضرت ابن عباس رضی الله تعالى عنهما څخه روايت دی چه قال رسول الله ﷺ الا انی نهيت ان اقرأ القران راكعاً او ساجداً فاما الركوع فعظموا فيه الربّ و اما السجود فاجتهدوا في الدعاء فقمن ان يستجاب لكم. په دي حديث کښې د لمانځه په سجده کښې د دُعا فضيلت ثابت شوی دی آيا د احنافو همدغه مذهب دی چه د لمانځه په سجده کښې دعا بهتره ده که چېرته نه وي نو د حديث مطلب څه دی؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب قال الملّا على القارى رحمه الله في شرح الحديث المذكور و اما السجود فاجتهدوا اى بالغوا في الدّعاء اى حقيقةً وهو ظاهر او حكماً كما في سبحان ربّي الاعلى. (مرقاة ج۲، ص۲۱۲) وقال ابن عابدين رحمه الله وقد ورد خير الدعاء دعاء يوم عرفة وخير ما قلت انا والنبيون من قبلى لا اله الّا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وهو على كلّ شيء قدير. رواه مالك و الترمذى و احمد و غيرهم شرح النقاية للقارى، وقيل لابن عيينة هذا ثناء فلم سماه رسول الله ﷺ دعاء فقال الثناء على الكريم دعاء لانه يعرف حاجته فتح، قلت يشير بهذا الى خبر من شغله ذكرى عن مسألتي اعطيته افضل ما اعطى السائلين ومنه قول امية بن ابي الصلت في مدح بعض الملوك :

أأذكر حاجتي ام قد كفاني ثناؤك ان شيمتك الحياء
اذا اثنى عليك المرأ يوماً كفاه من تعرضه الثناء

(ردالمحتار ج۲، ص۱۹۰)

له مذکوره تحقيق څخه ثابته شوه چه په حديث کښې تسبيحاتو ته دُعا ويل شوي دي يا د مطلب دی چه تر تسبيحاتو دی وروسته دُعا کړي. د احنافو رحمهم الله په نزد تر تسبيحاتو وروسته دي دُعا په نوافلو کښې وکړی او په فرائضو کښې دی نه کوی البته که چېرته فرائض ځواځې اد کوي يا په جماعت کښې په مقتديانو درونډ تمام نه شي نو په فرائضو کښې هم صحيح ده

قال فی العلائیة و کذا لا یأتی فی رکوعه و سجوده بغیر التسبیح علی المذهب و ما ورد محمول علی النفل قال ابن عابدین رحمه الله (قوله محمول علی النفل) ای تهجداً او غیره. خزائن. و کتب فی هامشه فیه ردّ علی الزیلعی حیث خصّه بالتهجد اه. ثم الحمل المذکور صرّح به المشائخ فی الوارد فی الرکوع و السجود و صرّح به فی الحلیة فی الوارد فی القومة و الجلسة و قال علی انه ان ثبت فی المکتوبة فلیکن فی حالة الانفراد او الجماعة و المأمومون محصورون لا یتثقلون بذلك كما نص علی الشافعية ولا ضرر فی التزامه و ان لم یصرّح به مشائخنا فان القواعد الشرعية لا تنبو عنه كيف و الصلوة و التسبيح و التكبير و القراءة كما ثبت فی السنّة اه. (رد المحتار ج۱، ص۴۶۲)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۲ محرم ۹۹ سنه هجری

د مړي له خوا څخه د هغه زوی د لمانځه فديه ادا کولی شي

سوال زما والد صاحب په سنه ۱۹۶۳ کښې په کراچۍ کښې وفات شو. زما په زړه دي چې د بيمارۍ په دوران کښې يې څه لمونځونه قضا شوي دي هغه د قضائي لمونځونو د فديې د ادا کولو هيڅ وصيت نه وو ليکلی نو آيا مونږ په دې حيثيت سره چې د هغه زامن يو د هغه د قضائي لمونځونو فديې ادا کولی شو؟ او که يې ادا کولی شو نو په کوم حساب سره؟ يعنې د سنه ۱۹۶۳ د صدقۂ فطر په قيمت او که د سنه ۱۹۷۸ د صدقۂ فطر په قيمت؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب تاسو د خپل والد له خوا څخه فديه ادا کولی شئ د ورځې د شپږو لمونځونو حساب ولګوئ. څکه چې د وترو مستقله فديه واجبه ده چې کله فديه ادا کوئ د هم هغه وخت نرخ او قيمت ولګوئ فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۲ محرم ۹۹ سنه هجری

په لمانځه کښې د را پورته کېدو په وخت په زنګنونو باندې د لاسونو تکيه کول مستحب دي

سوال څه فرمايي علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چې له رکوع څخه د سجدې خوا ته او له سجدې څخه د قيام خوا ته د تللو په وخت کښې لاسونه چرته ونيول شي مستحبه طريقه يې څه ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له قيام څخه د سجدې خوا ته د تللو په وخت کښې د لاسونو په زنګنونو باندې کېښودل مستحب نه دي ليکن عوام يې مستحب ګڼي لهذا بايد له دې څخه پرهېز وشي البته له سجدې څخه د قيام خوا ته د تللو په وخت په زنګنونو باندې د لاسونو تکيه کول مستحب دي

قال فی العلائیة ویکبر للنهوض علی صدور قدمیه بلا اعتماد وقعود استراحة ولو فعل لا بأس وفی الشامیة (قوله بلا اعتماد الخ) ای علی الارض قال فی الکفایة اشار به الی خلاف الشافعی فی موضعین احدهما یعتمد بیدیه علی رکبتیه عندنا و عنده علی الارض و الثانی الجلسة الخفیفة قال شمس الائمة الحلوانی الخلاف فی الافضل حتّی لو فعل کما مذهبنا لا بأس به عند الشافعی و لو فعل کما هو مذهبه لا بأس به عندنا کذا فی المحیط.(ردالمحتار ج۱،ص۴۶۳) فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۹ محرم ۹۹ هجری

چه کله د ۳/٤٠٢ گرامو سپينو زرو په برابر د نقصان ويره وي نو د لمانځه ماتول جائز دي

سوال څه فرمايي علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چه د بهشتي زيور په دويمه حصه يوولسم باب مسئله نمبر پنځمه کښې ليکلي دی چه ,,که چيرته څوک په لمانځه کښې وي او ديګ وه ايشي چه قيمت ئې درې يا څلور آنې وي نو د لمانځه ماتول جائز دي. لنډه دا چه کله د داسې شي د ضائع کيدو يا خرابيدو ويره وي چه قيمت ئې درې يا څلور آنې وي نو د هغه د حفاظت په خاطر د لمانځه ماتول صحيح دي،، د دې تشريح وکړئ چه په دې زمانې کښې دا قيمت څومره وي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د درهم په اندازه چه د نقصان ويره وي نو د لمانځه ماتول صحيح دي درهم = ۳ ماشه- ۳/٤٠٢ گرامه سپين زر جوړيږي د سپينو زرو قيمت کښته او پورته کيږي په هرې زمانې کښې د هغه ځان څنته قيمت لګول کيږي

قال شارح التنویر ویباح قطعها لنحو قتل حیة وندّ دابة و فور قدر و ضیاع ما قیمته درهم له اولغیره و قال ابن عابدین رحمه الله (قوله و فور قدر) الظاهر انه مقیّد بما یخ من فوات ما قیمته درهم سواء کان ما فی القدر له او لغیره رحمتی. (قوله و ضیاع ما قیمته درهم) قال فی مجمع الروایات لان ما دونه حقیر فلا یقطع الصلوة لاجله لکن ذکر فی المحیط فی الکفالة ان الحبس بالدانق یجوز فقطع الصلوة اولی و هذا فی مال الغیر و اما فی ماله لا یقطع و الاصح جوازه فیهما آه و تمامه فی الامداد و الذی مشی علیه فی الفتح التقیید بالدرهم.(رد المحتار ج۱،ص۶۱۲) فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۸ ربیع الثانی ۹۸ هجری

په لمانځه کښې قرائت حکايةً دي

سوال په لمانځه کښې قرائت حکايةً وي که انشاءً؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په لمانځه کښې د لاندینې دلائلو له مخې قرآنکریم حکایة تلاوت کړي

۱. د قرآنکریم هغه برخه چه په هغې کښې قصې او اخبار دي که چرته په لمانځه کښې وویل شي نو لمونځ کړي په داسې حال کښې چه په دې کښې انشاء امکان نه لري

۲. د قرآنکریم داسې انشائیه جملې دي چه مخاطب ئې په دې وخت کښې موجود نه وي مثلاً یا مریم. یا یحیی. یا یوسف. یا ایها النبي. یاایها المدثر او داسې نورو په ویلو سره لمونځ کېږي. په داسې حال کښې چه دا انشاءات محض د حکایت له مخې ویل کېږي د رسول الله ﷺ په ژوند کښې هم که چیرته چا په لمانځه کښې د حکایت په ځای د خطاب صیغې د تخاطب په نیت سره ووایه نو لمونځ ئې فاسدیده کما سیأتي

۳. د قرآنکریم دعائیه جملې یا تسبیح و تهلیل یا تسمیه یا سورة فاتحه که چیرته حکایةً و نه ویل شي بلکه انشاءً د دعا یا تسبیح او تهلیل په نیت سره وویل شي نو دا جملې له قرآنیت څخه ووځي د دې لپاره د جنوب او حائضې لپاره په دې قصد سره د تلاوت اجازه شته په داسې حالت کښې د تلاوت په نیت سره یواځې د تسمیه د ویلو اجازه هم نشته کما في الشامیة له دې څخه ثابته شوه چه قرآنکریم که په لمانځه کښې وي بغیر له لمانځه نه وي په هر صورت کښې به حکایةً ویل کېږي

۴ ــ قال فی التنویر بیان ما یحرم بالحدث الاکبر و تلاوة قران بقصده. و فی الشرح حتی لو قصد بالفاتحة الثناء فی الجنازة لم یکره الا اذا قرأ المصلی قاصدا الثناء فانها تجزیه لانها فی محلها فلا یتغیر حکمها بالقصد و فی الحاشیة. (قوله حتی لو قصد) تفریع علی مضمون ما قبله من ان القرآن یخرج عن القرآنیة بالقصد غیره (قوله فلا یتغیر حکمها) وهو سقوط واجب القراءة بها. (ردالمحتار ج۱)

له دې څخه څرګنده شوه چه په لمانځه کښې که چرته سورة فاتحه انشاءً ووائي نو نیت ئې هم معتبر نه دی لندې دا چه د قرآنکریم خبري جملې او اکثره ندائیه جملو کښې خو د انشاء احتمال شته او په کومو ندائیه جملو کښې چه د نداء او خطاب د انشاء احتمال شته هغو ته د انشاء په قصد په ویلو سره لمونځ فاسدیږي کما سیأتي ذکره. دعاء، تسبیح او داسې نورو جملو کښې ګرکه انشاء احتمال شته لیکن د انشاء په قصد سره دا جملې له قرآنیت څخه ووځي کما مر

۵ ــ قال فی شرح التنویر و کذا یفسدها کل ما قصد بها الجواب کأن قیل امع الله اله فقال لا اله الا الله او ما مالك فقال الخیل و البغال و الحمیر او من این جئت فقال و بئر معطلة و قصر مشید او الخطاب کقوله لمن

اسمه يحيى او موسى يا يحيى خذ الكتاب بقوة او وما تلك بيمينك يا موسى مخاطبا لمن اسمه ذلك او لمن بالباب و من دخله كان ادخلوها بسلام آمنين امراً و فى الشامية (قوله او الخطاب الخ) هذا مفسد بالاتفاق و هو مما اورد نقضًا على اصل ابى يوسف رحمه الله فانه قرآن لم يوضع خطابا لمن خاطبه المصلى و قد اخرجه بقصد الخطاب عن كونه قرآنا و جعله من كلام الناس. (ردالمحتار ج۱)

البته له (اذا قال العبد الحمد لله رب العلمين قال الله تعالى حمدنى عبدى - الخ) څخه څرګندېږي چه د سورهٔ فاتحه د ويلو په وخت کښې انشاء هم په لحاظ کښې نيول شوي ده. بالکل متروک نه ده

د لمانځه په حقيقت باندې د غور له کولو څخه هم دا ثابتيږي څکه چه لمونځ د جلالي شان مظهر دی. د خدای په دربار کښې انسان د حمد او ثناء تر وړاندې کولو وروسته په صراط مستقيم باندې د ثابت پاتې کېدلو د غوښتنې لپاره عريضه وړاندې کوي د همدې لپاره د امام قرائت د مقتديانو لپاره کافي دی څکه چه عريضه وړاندې کوونکی يو سړی د ټول جماعت لپاره نمائنده وي او د دربار آداب او سلام په هر سړي باندې لازم وي غرض دا چه په لمانځه کښې قرآنکريم حکايةً ويل کيږي لکن په سورهٔ فاتحه کښې انشاء هم ملحوظه ده اصل مقصد په دې کښې هم د قرآن تلاوت دی لقوله تعالى (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ).

البته قرائت نه په دې لحاظ سره انشاء ويل کيدلی شي چه قاري د خپل ځان له خوا څخه د قرائت انشاء کوي د بل د قرائت حکايت نه کوي

په تشهد کښې سلام انشاءً ويل کيږي

سوال په لمانځه کښې (السلام عليك ايها النبى) انشاءً ويل کيږي او که حکايةً؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب (السلام عليك ايها النبى) بلکه ټول تشهد انشاءً ويل کيږي

قال فى شرح التنوير ويقصد بالفاظ التشهد معانيها مرادة له على وجه الانشاء كانه يحيى الله تعالى ويسلم على نبيه وعلى نفسه واوليائه لا الاخبار عن ذلك. ذكره فى المجتبى وظاهره ان ضمير علينا للحاضرين لا حكاية سلام الله تعالى و فى الشامية (قوله لا الاخبار عن ذلك) اى لا يقصد الاخبار و الحكاية عما وقع فى المعراج منه ﷺ ومن ربه سبحانه ومن الملائكة عليهم السلام و تمام بيان القصة مع شرح الفاظ التشهد فى الامداد فراجعه. (قوله لا حكاية سلام الله تعالى) الصواب لا حكاية سلام رسول الله ﷺ. (ردالمحتار ج۱)

له قرائت نه بغير د لمانځه ټول وظائف انشاءً ويل کيږي لکه څرنګه چه د لمانځه په حقيقت باندې د غور له کولو څخه ښکاريږي د لمانځه د حقيقت د تفصيل د شکلو نه دی وخت کښې

سروړت نشته او نه فرصت شته لهذا سواخي د «السلام علیك ایها النبی» حکمت لکل کیږی له سلطنی دربار څخه د سرته رانلو په وخت کښی د څه نذرانه د وړاندې کولو دستور شته د دي له پاره لمونځ کوونکی د التحیات لله و الصلوات و الطیبات نذرانه وړاندې کوي بیا یو په یو دا خیال ذهن ته راځي چه دا قرب الهي او خدای ته مناجات یواځې د سید الکونین ﷺ د مسعود وجود له برکته دی د نبي کریم ﷺ وجود یواځې او یواځې د هدایت ذریعه ده. نو لمونځ کوونکی ی اختیاره خپل محسن اعظم او منعم اکرم ﷺ ته سلامونه لیږي

باقي دا اعتراض بالکل لغو دی چه په داسې حال کښې نبي کریم ﷺ حاضر نه دی نو خطاب ی فندې دی ځکه چه صلوة او سلام د ملائکه وو په ذریعه د نبي کریم ﷺ خدمت ته رسیږي لکه څرنګه چه په خط کښې یو څوک د خطاب صیغې د دې لپاره لیکي چه هغه خط مخاطب ته ورسیږي او مخاطب مخامخ موجود نه وي

په سجدې کښې د ښنګرو لګول

سوال نارینه به د سجدې په حالت کښې دواړه پښې سره نښلوي او که نه؟ په عرف شذي کښې د ښنګرو د سره لګولو روایت شته **و فی صحیح ابن حبان عن عائشة رضی الله عنها الرص بین العقبین فی السجدة ای ضمهما و اکثر الناس عن هذا غافلون. (العرف الشذی ص۱۳۵)** په دې باره کښې خپل تحقیق وښکی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په اعلاء السنن کښې تر نوموړي حدیث وروسته د دواړو پښو ترمنځ د فاصلې حدیث هم منقول دی

عن عائشة رضی الله عنها فی حدیث اوله فقدت رسول الله ﷺ و کان معی علی فراشی فوجدته ساجدا راصا عقبیه مستقبلا باطراف اصابعه القبلة رواه ابن حبان فی صحیحه باسناد حسن. (التلخیص الحبیر ج۱، ص۹۸) و للنسائی و قد سکت عنه و هو ساجد و قدماه منصوبتان الحدیث. (نسائی ج۱، ص۱۶۶)

عن البراء رضی الله عنه کان صلی الله علیه وسلم اذا رکع بسط ظهره و اذا سجد وجه اصابعه قبل القبلة فتفاج. (یعنی وسع بین رجلیه ۱۲ منه) رواه البیهقی. (التلخیص الحبیر ج۱، ص۹۹) قلت احتج به الحافظ ابن حجر بعد ما ضعف روایة الدار قطنی عن عائشة رضی الله عنها و سکت عنه فهو حسن و صحیح عنده. (اعلاء السنن ج۳، ص۱۳۸)

د تعارض په صورت کښې لومړی د تطبیق وروسته د ترجیح خوا ته رجوع کېدلی شي

تطبیق په لومړي حدیث کښې رص بین العقبین په تقریب باندی محمولیږي کما حمل علیه الطحاوی رحمه الله حدیث ضم الکفین فی الدعاء.

بحیله په دې حدیث کښې په صراحت سره د حمل کولو دوه قرائنه هم شته. یو قبلي چه د ګوډو د سرونو مخامخ والی. دوېم د ښځو ذرول. دا دواړه سنتونه د رص بين العقبين په صورت کښې نه پوره توګه نه شي ادا کيدلی برسره پر دې په دې کښې له ضرورت پرته ښپو نه د حرکت ورکولو قباحت هم شته

ترجيح دوېم حديث د نارينه وو لپاره په رکوع او سجدې کښې د تجافي مطابق دی وکلي په مرجحاً. **و بهذا رجح الامام الطحاوی رحمه الله حديث وضع اليدين على الركبتين في الركوع على حديث التطبيق.** همدارنګه په لمانځه کښې د خشوع د امر له وجې هم د همدې قول ترجيح ثابتيږي ځکه چه له ضرورت پرته حرکت د خشوع منافي ده **قال ﷺ مصل يعبث بلحيته لو خشع قلبه لسكن جوارحهٔ** . دا بحث مې تبرعاً وليکه او که نه نو حديث ته رجوع کول د مقلد وظيفه نه ده. په فقهه کښې د دې هيڅ ثبوت نشته. په شاميه کښې يو ځې له ابو السعود څخه د نقل په کولو سره د نقل په صحت کښې خبره کړې ده او په سعايه کښې په رکوع او سجدې کښې الصاق الكعبين د ښنګرو په لګول په مفصله او مدلله توګه رد کړی دی په احسن الفتاوی کښې په رکوع کښې د ښنګرو د لګولو په بحث کښې د سعايه تحقيق منقول دی **فقط والله تعالى اعلم**

۲۷ شعبان ۱۴۰۰ هجری

د نارينه لپاره تر نامه لاندې د لاسونو تړل مسنون دي

سوال يوه ښاغلي د تقرير په دوران کښې وويل چه نارينه دې لاسونه په نامه باندې وتړي نه تر نامه لاندې او نه تر نامه پورته بلکه خاص ته ئې د نامه په سر باندې تړي د لاسونو د تړلو صحيح ترکيب څه دی؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د نارينه وو لپره د لاسونو تر نامه لاندې تړل سنت دي **قال في العلائية ووضع الرجل يمينه على يسارهٖ تحت سرته آخذا رسغها بخنصره وابهامه هو المختار.** (ردالمحتار ج۱ ص۵۰۰) **فقط والله تعالى اعلم** **۲۹ رجب ۹۹ هجری**

سجدې ته د تلو په وخت کښې لاسونه بايد په زنګنونو کې نه ښودل شي

سوال د رکوع وروسته سجدې ته د تلو په وخت کښې لاسونه په زنګنونو ښودل کيدل سنت دي او که مستحب؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له سجدې څخه د پورته کيدو په وخت په زنګنونو ښودل ...

... سجدې ... په ... د تلو په وخت کښې په زنګنونو ښودل ...

لاسونو کښېودل ثابت نه دي. د عدم ثبوت څخه علاوه په دې کښې نور دوه قباحتونه هم شته
۱. عوام دا مسنون یا مستحب ګڼلی دی
۲ له قومې څخه سجدې ته د تلو مسنونه طریقه دا ده چه ګونډې په زمکې باندې تر لګولو مخکښی ملا او سینه باید ټیټه نه شي. په دې وخت کښې په زنګنونو باندې د لاسونو د کېښودلو دا اثر لیدل کیږي چه د زنګنونو په زمکې باندې تر لګولو مخکې د بدن پورتنۍ برخه ټیټیږي لهذا دا عادت د سنتو د ترک کیدو له وجې د پرېښودو وړ دی فقط والله تعالیٰ اعلم

۱۲ رجب ۱۴۰۰ هجری

(زیاتی تحقیق په تتمه کښې دی)

په ناستې سره لمونځ کوونکی دې نظر په غیږ کښې ساتي

سوال کوم سړی چه په ناستې سره لمونځ کوي هغه به د قرائت په حالت کښې خپل نظر د سجدې په ځای باندې ساتي او که د قعدې غونډې په غیږ باندې به خپل نظر ساتي؟ د ځینو خیال دا دی چه نظر باید د سجدې په ځای باندې وساتل شي. آیا دا خبره صحیح ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې اړه مې کومه صریحه جزئیه تر نظر نه ده تیره شوې. د کلیې دا مقتضی ده چه په غیږ باندې دې نظر ساتي ځکه چه په یوه ځای باندې د نظر له ساتلو څخه په خشوع او خضوع کښې اعانت (امداد) مقصود دی. د ناستې په حالت کښې په غیږ باندې نظر ساتل آسانه دی. د همدې لپاره په قعده کښې دا حکم ورکړ شوی دی. له دې امله په ناستې سره د قرائت په حالت کښې هم باید په غیږ باندې نظر وساتل شي. با لفرض له سهولت څخه پرته که کوم بل حکمت هم وي نو بیا به هم دا وبل کیږي چه د قعدې په حالت کښې په غیږ باندې د نظر په ساتلو سره چه کوم حکمت دی هغه په ناستې سره د قرائت په حالت کښې هم شته

فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۲ رجب ۱۴۰۰ هجری

په قنوت نازله کښې باید لاسونه وتړل شي

سوال د قنوت نازله د ویلو په وخت کښې لاسونه باید تړلي و نولي شي او که خلاص؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې باره کښې کومه صریحه جزئیه لاس ته نه ده راغلې. د کلیې مطابق لاسونه باید وتړل شي لانه قیام له قرار وفیه ذکر مسنون ولذا قالوا بوضع الیدین فی قنوت الوتر و لومة صلوٰة التسبیح.

فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۹ رجب ۱۴۰۰ هجری

په دعاء کښې د لاسونو تر منځ څه نا څه فاصله مستحبه ده

سوال په دُعاء کښې لاسونه بايد تر کومه ځايه پورته شي. او دواړه لاسونه به له يوه او بل سره لګېدلي نېسي او که څه فاصله به په منځ کښې پرېږدي يو مولوي صاحب وايي چه په امداد الفتاوی کښې ئې ليکلي دي چه لاسونه بايد سره لګېدلې وي آيا دا صحيح ده او که څنګه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دُعاء کښې لاسونه بايد تر سينې پورې پورته شي او د دواړو لاسونو تر منځ څه نا څه فاصله پرېښودل افضل دي

فی الباب الرابع من كراهية الهندية والافضل فی الدعاء ان يبسط كفيه ويكون بينهما فرجة وان قلت ولا يضع احدى يديه علی الاخرى فان كان فی وقت عذر او برد شديد فاشار بالمسبحة قام مقام بسط كفيه و المستحب ان يرفع يديه عند الدعاء بحذاء صدره كذا فی القنية. (عالمگيريه ج۵، ص۳۱۸، المطبعة الكبرٰى الاميرية مصر)

په امداد الفتاوی کښې ئې ضم الکفين د حنبلي فقهې له کتاب شرح المقنع څخه را نقل کړی دی **ونصه وتكون يداه مضمومتين لما روى الطبرانی فی الكبير عن ابن عباس رضی الله عنهما كان النبی ﷺ اذا دعا ضم كفيه وجعل بطونهما يلی وجهه وضعفه فی المواهب.**

د دې روايت په بناء سره که څوک د لاسونو د لګولو د افضليت قول وکړي نو د دې هم ګنجائش شته او داسې تطبيق هم ورکول کېدلی شي چه له ضم څخه مراد نژدې والی دی کوم چه د لرې والي منافي (مانع) نه دی **فقط والله تعالی اعلم ۲۴ جمادی الاولى ۹۶ هجری**

د پورتني سوال غوندې يو بل سوال

سوال آيا د دعاء په وخت کښې دواړه لاسونه بايد سره ولګول شي او که خلاص ونيول شي؟ د دې په اړه مولانا محمد اجمل صاحب د آداب الدعاء په رساله کښې فرمايي علامه طحطاوي د نهر الفائق په حوالې سره ليکي چه **(وفی النهر من فعل كيفية المستحبة ان يكون بين الكفين فرجة وان قلت)** او د دې مخه نوسوړی علامه د حصنِ حصين په حوالې سره ليکي چه د دُعاء له آدابو څخه يو دا هم دی چه دواړه لاسونه به سره لګولي نـــــي او د ګوتو مخونه بايد د قبلې خوا ته وی **(وفی شرح الحصن والظاهر ان من الادب يضامة اليدين وتوجيه اصابعهما نحو القبلة).**

و مخکښې فرمايي چه له يوه و بل سره لګول ئې افضل او بهتر دی او که حرمه ئې عومه

جلا ني ونيسي نو بيا جائز دی او امام شعراني د لوافح الانوار په ۷۲۹ مخ باندې ليکي د آسمان په طرف د دُعاء په وخت د لاسونو د پورته کولو حکمت دا دی چه له خدائي دربار څخه د معنوی عطاتو د حاصلولو لپاره لاس بوه ذريعه ده. پس دواړه بايد له بوه او بل سره دومره سره ونګيږي لکه څرنګه چه د اوبو چښونکی خپل دواړه لاسونه سره لګوي (رسالة آداب دعاء ص۴۰).

تر دې وروسته بنده د حديثو ځيني کتابونه وکتل. په مرقات کښې ملا علي قاري رحمه الله د کتاب الدعوات په دريم فصل کښې د **عن ابن عمر رضی الله تعالیٰ عنهما انه يقول ان رفعكم ايديكم ـ الخ** حديث په ذيل کښې دا حديث را نقلوي **وقد ورد انه ﷺ فی الدعاء يوم عرفة جمع بين كفيه و جعلهما مقابل صدره كاستطعام المسكين (مرقاة المصابيح ج۵ ص۴۷)** ليکن د دې ني هيڅ سند نه دی ليکلی احقر په مجمع الزوائد کښې وليدل نو په دې کښې د نوموړي حديث تر نقل کولو وروسته حافظ نور الدين رحمه الله ليکي **رواه الطبرانی فی الاوسط و فيه الحسين بن عبد الله بن عبيد الله وهو ضعيف.** او ملا علي قاري رحمه الله په مرقات ج۵. ص۴۲ باندی فرمايي **ان الضعيف حجة فی الفضائل اتفاقاً اهـ**

همدارنګه له لاندينيو حديثونو څخه هم د دعا په وخت کښې د لاسونو د لګولو تائيد کيږي

عن انس بن مالك رضی الله عنه قال رفع رسول الله ﷺ يديه بعرفة يدعو فقال اصحاب النبی ﷺ هذا الابتهال ثم حاصت الناقة ففتح احدی يديه فاخذها وهو رافع الاخری. رواه البزار والطبرانی فی الاوسط بنحوه الا انه قال لرفع يديه فسقط زمام الناقة فتناوله ورفع يديه وزاد هذا الابتهال والتضرع ورجال البزار رجال الصحيح غير احمد بن يحيی الصوفی وهو ثقة ولكن الاعمش لم يسمع من انس رضی الله عنه. (مجمع الزوائد ج۱۰ ص۱۶۹)

وعن سلمان رضی الله عنه قال قال رسول الله ﷺ ما رفع قوم اكفهم الی الله عز وجل يسئلونه شيئا الا كان حقا علی الله ان يضع فی ايديهم ما سألوا. قلت له حديث فی السنن غير هذا رواه الطبرانی ورجاله الصحيح (پورتنی حواله)

او هغه بول حديثونه هم د لاسونو د لګولو سند ګرځېدلي دي چه په هغو کښي تر دعا وروسته د لاسونو په مخ باندې مسح کول او د سماوي برکتونو د نزول او الهي انوارو ذکر دی همدارنګه د عقل له مخې هم ځکه چه په صحيح ډول کښې تواضع او انکساري محسوسېږي نه دی برخلاف د لاسونو پر مسح نه حلاوت نه کښې تکلف معلومېږي. همدارنګه د لاسونو پر مسح حلاوت نه په سند کښې ځکه نه راوسته نوري نو حديث هم په لاس نه دی وراغلی

هيله ده چه له خپلې محاكمې او انيق تحقيق څخه احقر خبر كړي. لوی احسان او كرم به وي جزاكم الله احسن الجزاء

الجواب باسم ملهم الصواب د آداب الدعاء په رساله كښې د دې وضاحت نه دې شوې چه دعلامه طحطاوي رحمه الله مذكوره عبارت د دُر مختار په حاشيه كښې دی او كه مرافي الفلاح كښې. د دې لپاره مې دواړه كتابونه پسې وكتل. په طحطاوي علي الدر المختار كښې خو داسې كوم عبارت مې لاس ته را نه غی البته په طحطاوي على مرافي الفلاح كښې شته ليكن د هغه لې يوه جزء څخه هم د دعاء په وخت كښې د ضم اليدين فضيلت نه دی ثابت شوی بلكه د دې برعكس د دواړو لاسونو تر منځ د جلاوالي مستحب والی ترې ثابتيږي پوره عبارت ملاحظه كړی

وفي النهر من فعل كيفية المستحبة ان يكون بين الكفين فرجة وان قلت وان لا يضع احدى يديه على الارض فان كان لا يقدر على رفع يديه لعذر او برد فاشار بالمسبحة اجزأه اه. لكن في شرح الحصن الحصين و الظاهر ان من الادب ايضاً ضم اليدين و توجيه اصابعهما نحو القبلة وفي شرح المشكوة ورد انه ﷺ يوم عرفة جمع بين كفيه في الدعاء وان اريد بالضم في الكلام القرب التام لا ينافي وجود الفرجة القليلة واما قوله جمع بين كفيه لا ينافيه ايضاً لان المعنى جمع بينهما في الرفع ولا يفرد احدهما به. (طحطاوي على المراقي ص۱۶۳)

د آداب الدعاء د رسالې په عبارت كښې دويم تسامح (غلطي) دا شوی دی چه د ضم اليدين استحباب ئې د حصنِ حصين كتاب خوا ته منسوب كړی دی په داسې حال كښې چه دا عبارت د حصن حصين نه بلكه د شرح الحصن دی ممكنه ده چه دا د ناسخ سهو او يا د كاتب غلطي وي

علامه طحطاوي رحمه الله د شرح الحصن عبارت د نهر له جزئيې سره د تطبيق وركولو چه كوم صورت بيان كړی دی ما هم بعينه د تطبيق همدا وجه په تاريخ ۲۴ جمادي الاولی سنه ۹۶ هجري ليكل شوي فتوی د فنيه د جزئيې او شرح المقنع په عبارت كښې ليكلی وو فلله الحمد علي توفيقه لموافقة الاكابر

لوافح الانوار مې وريسې وكتلو د لطائف المنن په حاشيه باندې لاس ته راغی. مستقل مې تر لاسه نه شو. نه دې حوالې كښې ليكل شوی د صفحې نمبر كار ور نه كړ. له سرسري پلټنې څخه مذكوره عبارت مې لاس ته را نه غی. كه څه هم د اعتماد له مخې د دې عبارت وجود به لوافح الانوار كښې ومنل شي نو د مؤلف له خوا څخه د طحطاوي د جزئيې غوندې به دی كښې هم د عبارت په پوهه يا نقل كښې د تسامح غلطی احتمال شته برته له دې څخه امام شعراني شافعي دی او د هغه قول د احنافو لپاره حجت نه دی ممكنه ده چه د شوافعو په نزد ضم اليدين

افضل وی لکه څرنګه چه په شرح المقنع کښې د حنابله وو په نزد هم د ضم الیدین فضیلت معلومیږي د احنافو په لاندیني کتابونو کښې د (فرجه بین الیدین) لاسونو تر منځ د جلاوالي د استحباب تصریح موجود ده

۱ درمختار فصل في بیان تالیف الصلوٰة

۲. د قنیه جزئیه چه د شامیه په فصل تالیف الصلوٰة او د عالمګیري په کتاب الکراهیة کښې مذکور ده

۳. په شامیه کښې علامه ابن عابدین رحمه الله په همدې باندې اعتماد کړی دی

٤. په عالمګیر کښې په همدې باندې اعتماد شوی دی

٥. د النهر الفائق عبارت پورته د طحطاوي په حوالې سره تیر شو

٦ علامه طحطاوي رحمه الله د نهر د جزئیې په خلاف د شرح المشکوة روایت او د شرح الحصن عبارت د ذکر کولو تر څنګ د نهر جزئیې ته ترجیح ورکړی دی

۷. حضرت مولانا عبد الحی لکهنوي صاحب رحمه الله د حصن حصین په حاشیه کښې د حصن حصین شرح الحرز الثمین لعليّ القاري رحمه الله تحقیقات دومره ډیر راوړي دي چه په ظاهره دا څرګندیږي چه الحرز الثمین ئې له پلوه ټول را نقل کړی دی سره له دې په دې موقع باندې د الحرز الثمین د عبارت په ځای ئې د قنیه جزئیه ذکر کړې ده چه په هغې کښې د فرجه بین الیدین مستحب والی مذکور دی

د لته د فقهې ټول کتابونه پسې نه دي کتل شوي امکان لري چه په نورو ډیرو کتابونو کښې هم همدا حکم موجود وي

طحطاوي چه له شرح المشکوة څخه کوم روایت نقل کړی دی دا بعینه په شرح د مشکوة لعليّ القاري رحمه الله کښې مذکور دی له دې څخه څرګندیږي چه د طحطاوي رحمه الله په عبارت کښې له شرح المشکوة څخه مرقات او ل شرح الحصن الحصین څخه الحرز الثمین مراد دی الحرز الثمین مې پیدا نه شوای کړی که چیرته په رښتیا هم په هغه کښې ضم الیدین راغلی وي. نوعلامه طحطاوي د دې هم تاویل په "العرب التام" سره کړی او د عبارت اختلاف ئې رفع کړی دی بالفرض که چیرته د شرح الحصن عبارت د هغه په ظاهر باندې ونیول شي نو له دې څخه په احنافو کښې تواخي د نوه فرد نفرد ثابتیږي په هر حال د شرح الحصن عبارت یا مؤوّل عن الظاهر په ظاهر کښې ئې تاویل شوی دی یا په دې کښې نفرد تواخي والی دی د دې لپاره حضرت مولانا عبد الحی صاحب رحمه الله د حصن حصین په حاشیه کښې د دې په ځای د قنیې جزئیه ذکر کړې ده

حدیث ته رجوع

حدیثو ته رجوع د مقلد وظیفه نه ده. سره له دې د خام زړه د تسکین (تسلي) لپاره د ضرورت په اندازه څه لیکل کیږي

۱- د شرح المشکوٰة روایت د دې خواب له علامه طحطاوي رحمه الله څخه پورته نقل شو. حقیقت دا دی چه دا خواب محض تاویل نه دی بلکه متبادر مطلب همدغه دی. څکه چه د سوال لپاره د یوه لاس د غزولو او په یوه لاس د نیولو معمول دی. له دې وجې په دعاء کښې هم د دې گومان وو. دې گومان لره د رفع کولو په غرض سره د (جمع بین کفیه) (د دواړو ورغوو د یو ځای کولو) الفاظ راوړل شول. چنانچه د همدغو الفظو په بناء باندې حضراتو فقهاء کرامو رحمهم الله د افراد ید (په دعاء کښې د یوه لاس د پورته کولو) په کراهت باندې فتویٰ ورکړې ده کما قدمنا عن العلامة الطحطاوی رحمه الله تعالى في النهر. دمرقات د الفاظو ((کاستطعام المسکین)) شرح نژدې راتلونکې ده.

۲- روایة البزار و الطبراني عن انس بن مالک رضی الله عنه

ده په دې روایت کښې ((فلفتح احدى يديه)) څخه استدلال کړی دی حالانکه دا الفاظ د شرح المشکوٰة په روایت کښې د نوموړې تاویل تائید کوي د مذکوره الفاظو معنیٰ دا ده چه نبي کریم ﷺ د اوښ د مهار د نیولو لپاره یو لاس وغزاوه او دویم لام نې د دُعاء لپاره پورته نیولی وو. له دې څخه ثابته شوه چه په دُعاء کښې اصل دا دی چه دواړه لاسونه باید پورته شي په یوه لاس باندې اکتفاء کول د عذر په حالت باندې دی لهذا په "جمع بین کفیه" کښې جمع فی الرفع (د دواړو یو ځای پورته کول) مراد کیدل ښکاره دی

۳. فی روایة الطبرانی عن انس رضی الله عنه کان حقاً علی الله ان یضع فی ایدیهم ما سألوا. او نور اړونده احادیث د مسح الیدین علي الوجه بعد الدعاء او نزول برکات السماویة و الانوار الالهیة

په دغو حدیثونو کښې د ضم الیدین هیڅ اشاره نشته. وضع في الید کنایه له اعطاء څخه ده.

همدارنګه له (رفع الیدین کاستطعام الطعام و مسح علی الوجه) څخه صرف تمثیل مقصود دی په لاندینی امورو باندې د غور له کولو څخه د دې حقیقت په پوهیدلو کښې به نوره آسانتیا هم وي

(۱) له رفع یدینو څخه پرته په دُعاء کښې هم په یقیني توګه برکات او انوار ورکول کیږي لیکن الله تعالیٰ نې په لاسونو کښې ورکوي. د لاسونو د نه پورته کولو په صورت کښې خو ظرف موجود نه وی

(۲) د لاسونو ظرف د هغه د عضاء ورکړې په نسبت ډیر کوچنی دی. په ښکاره توګه چه د

د لاسونه هم کوچني وي نو هغه ته به ډير تاوان او خساره وي
(۳) د دُعاء به وخت بايد د لاسونو گوتې د قبلې خوا ته وي. په دې حالت کښې ورغوي تقريباً سيده پاتي کيږي د دې لپاره په ظرف (لوښي) کښې د خواک د نيولو صلاحيت ډير کم پاتې کيږي. بالخصوص په داسې حال کښې چه مظروف سيّال (ډير نرم او توئيدونکي) وي. کما زعم الشعراني رحمه الله. گوا که د ظرف يواځې تل موجود دی او ديوالونه ئې نشته
(۴) د دُعاء تر شروع کولو وروسته د لاسونو ظرف خو فوراً ډکيږي. د دې لپاره بايد فوراً په مخ باندې مسح شي. او که نه نو د لاسونو تر ډکيدلو وروسته مظروف توئيږي بلکه مظروف سيّال دی نو لږ څنډ وروسته هغه همداسې هم له لاسونو څخه توئيږي
خيله يوه کيسه مې را ياده شوه، يو ځل ما ته ورپل شول چه د جنازې لمونځ راکړه. ما وليدل چه د مړي له کټ څخه څادر تر زمکې پورې را زړيږي او د کټ او د زمکې منځنی خلاء ئې بنده کړې ده. ما پوښتنه وکړه چه دا مو ولې داسې کړي دی. دوی ئې دا حکمت بيان کړ چه د دې لپاره تر څو دُعاء د کټ له لاندې څخه و نه ووځي
په دغو امورو باندې د توجّه له کولو څخه دا خبره بنه واضحه شوه چي د رب کريم عطاء ورکړه يواځې له لاسونو سره خاص نه ده او نه د هغه **يد سخاء الليل والنهار** او **يداه مبسوطتان ينفق كيف يشاء** له شان سره بنئي. چه هغ يواځې د سوال کوونکي د لاسونو د ظرفيت په برابر عطاء وکړي. لهذا له رفع اليدين څخه مقصد يواځې له سنل سره مشابهت دی نه د عطاء حفاظت
بالفرض که چيرته دا هم و منل شي چه په لاسونو سره د ورکړې حفاظت مقصود دی نو د ډيرې ورکړې د را نيولو او پورته کولو په حالت کښې د دواړو لاسونو تر منځ خامخا فرجه پاتې کيږي څکه چه ډېره ورکړه که چيرته سيّال يا جامد فتيت وي نو هغه کوم لوی لوښي ته اچول کيږي. او که چيرته جامد غير فتيت وي لکه پوره ووزه يا داسې نور نو د هغه حجم خو ډير لوی وي. په دواړو صورتونو کښې لاسونه فراخ او سره لرې نيول کيږي، د لاسونو گوتې د قبلې خوا ته په نيولو کښې چه کوم اشکال وو هغه هم په دې صورت کښې له منځه ځي څکه چه د لوی حجم درلودونکي شي د را پورته کولو په وخت کښې د لاسونو نه پ له نه شي جوړيدلی بلکه لاسونه سيده د تختې غوندې نيول کيږي دا ټول مې ست د گومان مطابق وليکل که نه نو حقيقت خو هغه دی چه له لاسونو څخه د عطاء يا د ورکړې حفاظت مقصود نه دی
د دواړو لاسونو تر منځ د فرجې جلاو ئې په اړه ممکنه ده چه حضراتو فقهاء کرامو رحمهم الله په نظر کښې کوم صريح حديث و راغلی وي او که نه نو که تر کمه له کوم حديث څخه خو به ئې مستنبط کړی وي د دغو حضراتو فضلي هوائي عشقي نه وي

حاصل دا چه د دُعاء په وخت کښې د دوارو لاسونو تر منځ فاصله مستحب ده او د مسـ
الـدسنو اجازه هم شته فقط والله تعالیٰ اعلم غرة ربیع الآخر ۱۳۹۸ هجری

په دُعاء کښې د لاسونو مخونه د اسمان خوا ته نیول مستحب دي

سوال د دُعا د غوښتلو په وخت کښې باید ورغوي د مخ خوا ته نیول کیږي او که پورته د آسمان په طرف صحیح طریقه ئې کومه یوه ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دُعاء کښې د د ورغوي مخونه د آسمان په طرف نیول مستحب دي قال العلاء رحمه الله فيبسط يديه حذاء صدره نحو السماء لانها قبلة الدعاء ويكون بينهما فرجة. (رد المحتار ج۱، ص۴۷۳) فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۷ جمادی الآخر ۱۳۹۹ هجری

په دُعاء کښې لاسونه تر کومه ځایه پورته کیږي؟

سوال د دُعاء د غوښتلو په وخت کښې باید لاسونه تر کوم ځایه پوري پورته شي؟ ځیني وائي چه تر اوږو پوري باید پورته شي او ځیني بیا وائي تر سینې پوري. صحیح طریقه کومه یوه ده؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دواړه صحیح دي قال شارح التنوير رحمه الله فيبسط يديه حذاء صدره نحو السماء لانها قبلة الدعاء وقال ابن عابدين رحمه الله كذا روى عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما من فعل النبي ﷺ قنية عن تفسير السمان. (ردالمحتار ج۱، ص۴۷۳) وفي المراقي رافعي ايديهم حذاء الصدور بطونها مما يلي الوجه. قال الطحطاوي رحمه الله الذي في الحصن الحصين وشرحه ان يرفعهما حذاء منكبيه باسطاً كفيه نحو السماء لانها قبلة الدعاء آه قال بعض الافاضل ولا منافاة بينهما لان المراد ان لا يجعل بطونهما جهة الارض والتفاوت في مقدار الرفع قليل كما يشير اليه ما في ابي داؤد عن ابن عباس رضي الله تعالى عنهما قال المسئلة ان ترفع يديك حذو منكبيك اودونهما. (الطحطاوي على المراقي ص۱۷۳) فقط والله تعالیٰ اعلم

۱۱ ربیع الآخر ۱۴۰۱ هجری

په دُعاء کښې د گوتو مخونه د قبلې خوا ته نیول مستحب دي

سوال آیا په دُعاء کښې د گوتو قبلې ته مخامخ نیول سنت دي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب مستحب دی کما نقل الطحطاوي رحمه الله عن شرح الحصن الحصين (الطحطاوي على المراقي ص۱۷۳) فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۱ ربیع الآخر ۱۴۰۱ هجری

د دُعاء مسنونه طریقه

سوال د سنت مطابق د دُعاء غوښتلو صحیح طریقه څه ده چه د هغه مطابق دُعاء قبوله شي، په وضاحت سره ئې بیان کړی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په اوداسه سره قبلې ته مخامخ د التحیات په شکل کښیناستل په خشوع او خضوع سره دُعاء کول. لومړی دې د الله تعالی حمد او ثناء ووائي یعنې الحمدلله رب العٰلمین الرحمٰن الرحیم مٰلك یوم الدین .بیا درود شریف، بیا دُعاء، لومړی دې د خپلو والدینو مور او پلار لپاره. بیا دې دې ټولو مؤمنانو لپاره دُعا وغواړي د ټول اُمت پخپلې دُعاء کښې له ځملولو پرته دُعاء ناقصه پاتې کیږي. د دعا هر مضمون دې بار بار تکراروي یا دې کم تر کمه ترې وارې خو تکرار کړي. د دُعاء په منځ کښې دې درود شریف ډیر ډیر وائي. د یاارحم الراحمین یا ذاالجلال والاکرام په الفاظو دې الله تعالیٰ ته نارې وهي. په آخر کښې دې بیا درود شریف ووائي او له درود شریف وروسته دې سبحان ربك رب العزة عما یصفون وسلام علی المرسلین والحمدلله رب العٰلمین ووائي په آمین سره دې دُعاء پای ته ورسوي فقط والله تعالیٰ اعلم

۱۱ ربیع الآخر ۱۴۰۱ هجری

بسم الله الرحمن الرحيم

عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِيْنَ الْمَهْدِيِّيْنَ تَمَسَّكُوْا بِهَا وَعَضُّوْا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ (الحديث)

زُبدة الكلمات فی حکم الدعاء بعد الصلوات

تر فرائضو وروسته د دُعاء حکم

سوال تر فرض لمونځونو وروسته د دُعا په اړه د خلکو تر منځ مختلفې نظريې پېدا کېږي. ځينې علماء کرام يو مخ د دې دُعاء منکرين دي او وائي چه تر فرائضو وروسته بايد فوراً د نوافلو لپاره خلک ودرېږي. ځينې په دې دُعا کښې د لاسونو له پورته کولو څخه انکار کوي. بيا چه څوک د رفع اليدين قائل دي په هغو کښې ځينې به پټه سره دعاء کوي او د جوماتونو اکثره امامان په لوړ آواز سره اوږدې دُعا ګانې کوي او مقتديان آمين وائي په دغو ټولو کښې د شرعي نقطهٔ نظر له مخې د سنتو مطابق صحيح طريقه څه ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب تر فرائضو وروسته د دُعاء په اړه لومړى حديثونه او د فقهي عبارتونه ذکر کېږي، تر دې وروسته له هغو څخه ثابت شوي حکمونه ذکر کېږي

احاديث

۱- عن انس رضی الله عنه ان النبی ﷺ قال مامن عبد يبسط کفيه فی دبر کل صلوة يقول اللّٰهم الهی و اله ابراهيم و اسحق و يعقوب و اله جبرئيل و ميکائيل و اسرافيل اسألك ان تستجيب دعوتی فانی مضطر و تعصمنی فی دينی فانی مبتلی و تنالنی برحمتك فانی مذنب و تنفی عنی الفقر فانی متمسكن الا كان حقاً علی الله ان لا يرد يديه خائبتين وفی اسناده عبد العزيز بن عبد الرحمٰن فيه مقال. (علم اليوم و الليلة لابن السنی)

۲- عن الاسود العامری عن ابيه رضی الله عنه قال صليت مع رسول الله ﷺ الفجر فلما سلم انحرف ورفع يديه و دعا الحديث. رواه ابن ابی شيبة. (مجموعة الفتاوی بهامش الخلاصة ج۱ ص۱۰۰/ امداد الفتاوی ج۱ ص۵۶۱/ نفائس مرغوبة ص۲۹) د دې حوالې تحقيق په ضميمه کښې دی

۳- وقال الحافظ السيوطی فی فض الوعاء فی احاديث رفع اليدين فی الدعاء اخرج ابن ابی شيبة قال حدثنا محمد بن يحيی الاسلمی قال رأيت عبد الله بن الزبير رضی الله تعالی عنهما و رای رجلا رافعاً يديه يدعو قبل ان

یفرغ من صلوته فلما فرغ منها قال له ان رسول اللہ ﷺ لم یکن یرفع یدیه حتی یفرغ من صلاته رجاله ثقات آہ۔(فض الوعاء للسیوطی)

۴۔ عن الفضل بن عباس رضی اللہ تعالیٰ عنہما قال قال رسول اللہ ﷺ مثنی مثنی تشهد فی کل رکعتین و تخشع و تضرع و تمسکن ثم تقنع یدیک یقول ترفعهما الی ربک مستقبلاً ببطونهما وجهک و تقول یارب یارب من لم یفعل ذلک فهی کذا و کذا۔ رواہ الترمذی و النسائی ابن خزیمة فی صحیحه و رجاله ثقات۔ (اعلاء السنن ج۳،ص۲۰۸)

۵۔ اخرج عبدالرزاق عن النبی ﷺ ای الدعاء اسمع ای اقرب الی الاجابة قال شطر اللیل الاخیر و ادبار المکتوبة وصححه عبدالحق و ابن القطان۔ (مصنف عبدالرزاق)

۶۔ ذکر الامام المحدث ابو الربیع فی کتاب مصباح الظلام عن النبی عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام انه قال من کانت له الی اللہ حاجة فلیسألها دبر صلوة مکتوبة آہ۔ (مصباح الظلام)

۷۔ عن ابی امامة ﷺ قال قیل یا رسول اللہ! ای الدعاء اسمع قال جوف اللیل الآخر و دبر الصلوات المکتوبات۔ اخرجه الترمذی وقال حسن۔ (فتح الباری ج۱۱،ص۱۱۲)

۸۔ اخرج الطبرانی من روایة جعفر بن محمد الصادق قال الدعاء بعد المکتوبة افضل من الدعاء بعد النافلة کفضل المکتوبة علی النافلة۔ (المواهب للقسطلانی نقلا عن الحافظ ابن حجر)

۹۔ عن ابی امامة ﷺ قال ما دنوت من رسول اللہ ﷺ فی دبر صلاة مکتوبة و لا تطوع الا سمعته یقول "اللّٰهم اغفر لی ذنوبی و خطایای کلها اللّٰهم انعشنی و اجبرنی و اهدنی لصالح الاعمال و الاخلاق انه لا یهدی لصالح الاعمال و لا یصرف سیئها الا انت و روی النسائی و غیرہ اللّٰهم اصلح لی دینی الذی جعلته لی عصمة و اصلح لی دنیای التی جعلت فیها معاشی اعوذ برضاک من سخطک و اعوذ بعفوک من نقمتک و اعوذ بک منک لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت و لا ینفع ذا الجد منک الجد و روی ابو داؤد اذا انصرفت من المغرب فقل اللّٰهم اجرنی من النار سبع مرات اذا قلت ذلک ثم مت من لیلتک کتب لک جوار منها و اذا صلیت الصبح فقل کذلک ان مت من یومک کتب لک جوار منها۔ (ابن السنی)

۱۰۔ عن عطاء بن مروان عن ابیه ان کعبا ﷺ حلف له بالله الذی فلق البحر لموسیٰ انا لنجد فی التوراة ان داؤد نبی الله علیه الصلوة و السلام کان اذا انصرف من صلوته قال اللّٰهم اصلح لی دینی الذی جعلته لی عصمة و

اصلح لی دنیای التی جعلت فیہا معاشی اللّٰہم انی اعوذ برضاک من سخطک واعوذ بعفوک من نقمتک واعوذ بک منک لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منک الجد قال وحدثنی کعب ان صھیبا حدثہ ان محمدا ﷺ کان یقولھا عند انصرافہ من صلوتہ. (نسائی)

۱۱ - عن معاذ بن جبل رضی اللہ عنہ قال ان رسول اللہ ﷺ اخذ بیدی یوماً ثم قال یا معاذ واللہ انی لاحبک فقال معاذ بابی انت وامی یا رسول اللہ (ﷺ) وانا واللہ احبک فقال اوصیک یا معاذ لا تدعن فی دبر کل صلوۃ ان تقول اللہم اعنی علی ذکرک وشکرک وحسن عبادتک قال واوصی بذلک معاذ الصنابحی واوصی الصنابحی ابا عبد الرحمن الحبلی واوصی ابو عبد الرحمن عقبۃ بن مسلم ھذا حدیث صحیح علی شرط الشیخین ولم یخرجاہ وقال الذھبی فی التلخیص علی شرطھما. (مستدرک ج۱، ص۲۷۳) واخرجہ ابوداؤد والنسائی وصححہ ابن حبان.

۱۲ - عن المغیرۃ بن شعبۃ رضی اللہ عنہ قال ان رسول اللہ ﷺ کان اذا فرغ من الصلوۃ وسلم قال لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ لہ الملک ولہ الحمد وھو علی کل شیء قدیر اللّٰہم لا مانع لما اعطیت ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منک الجد ولفظ البخاری فی کتاب الاعتصام انہ ﷺ کان یقول ھذہ الکلمات دبر کل صلوۃ وفی کتاب الصلوۃ فی دبر کل صلوۃ مکتوبۃ. (رواہ البخاری ومسلم وابوداؤد والنسائی)

۱۳ - عن انس رضی اللہ عنہ ان النبی ﷺ کان اذا صلی وفرغ مسح بیمینہ علی رأسہ وقال بسم اللہ الذی لا الہ الا ھو الرحمن الرحیم اللّٰہم اذھب عنی الھم والحزن. (رواہ الطبرانی والبزار)

۱۴ - عن انس رضی اللہ عنہ قال ما صلی رسول اللہ ﷺ بنا الا قال حین اقبل علینا بوجھہ اللّٰہم انی اعوذ بک من کل عمل یخزینی واعوذ بک من کل صاحب یؤذینی واعوذ بک من کل عمل یلھینی واعوذ بک من کل فقر ینسینی واعوذ بک من کل غنی یطغینی. (رواہ البزار وابویعلی)

۱۵ - عن علی رضی اللہ عنہ قال کان النبی ﷺ اذا سلم من الصلوۃ قال اللّٰہم اغفر لی ما قدمت وما اخرت وما اسررت وما اعلنت وما اسرفت وما انت اعلم بہ منی انت المقدم والمؤخر لا الہ الا انت. (رواہ ابوداؤد)

۱۶ - عن ثوبان رضی اللہ عنہ ان النبی ﷺ کان اذا اراد ان ینصرف من صلوتہ استغفر ثلاث مرات ثم قال اللّٰہم انت السلام - الخ. (رواہ ابوداؤد)

۱۷ عن زید بن ارقم رضی اللہ عنہ قال کان رسول اللہ ﷺ یقول فی دبر کل صلوۃ اللّٰہم ربنا ورب کل شیء شھید انک الرب لا شریک لک اللّٰہم ربنا ورب کل شیء انا شھید ان محمداً عبدک ورسولک اللّٰہم ربنا ورب

کل شیء اناشهید ان العباد کلهم اخوة اللّٰهم ربنا ورب کل شیء اجعلنی مخلصالك واهلی فی کل ساعة من الدنیا والآخرة یاذا الجلال والاکرام اسمع واستجب الله الاکبر الله الاکبر الله نور السمٰوٰت والارض الله الاکبر حسبی الله ونعم الوکیل الله الاکبر الله الاکبر. (رواہ ابو داؤد والنسائی واحمد)

۱۸ عن عقبة بن عامر رضی الله عنه قال امرنی رسول الله ﷺ ان اقرأ بالمعوذات دبر کل صلوٰة. (رواہ ابو داؤد)

۱۹ . فی مسند الامام احمد وسنن ابن ماجة وکتاب ابن السنی عن ام سلمة رضی الله عنها قالت کان رسول الله ﷺ اذا صلی الصبح قال اللّٰهم انی اسألك علما نافعاً وعملا متقبلاً ورزقا طیباً. (کتاب الاذکار للنووی)

۲۰ . وبعد صلوٰتی الصبح والمغرب ایضا قبل ان یتکلم اللهم اجرنی من النار سبع مرات. رواہ ابو داؤد والنسائی وابن حبان. (الحصن الحصین للجزری)

۲۱ . عن ابن عباس رضی الله تعالیٰ عنهما فاذا فرغت فانصب یقول فاذا فرغت مما فرض علیك من الصلوٰة فسأل الله وارغب الیه وانصب له. (تفسیر ابن جریر طبری)

۲۲ . عن انس رضی الله عنه قال دخل النبی ﷺ علی ام سلیم (الی قوله) ثم قام الی ناحیة من البیت فصلی غیر المکتوبة فدعا لام سلیم واهلها الحدیث. (رواہ البخاری)

۲۳ عن عبدالله بن الزبیر رضی الله تعالیٰ عنهما ان النبی ﷺ کان یقول فی دبر الصلوات لا اله الا الله وحدهٗ لا شریك له له الملك وله الحمد وهو علی کل شیء قدیر لا حول ولا قوة الا بالله لا اله الا الله ولا نعبد الا ایاه له النعمة وله الفضل وله الثناء الحسن الجمیل لا اله الا الله مخلصین له الدین ولو کرہ الکافرون. (رواہ مسلم)

۲۴ عن عبدالرحمٰن بن غنم رضی الله عنه عن النبی ﷺ قال من قال قبل ان ینصرف ویثنی رجلیه من صلوٰة المغرب والصبح لا اله الا الله وحدہ لا شریك له الخ عشر مرات الخ. (رواہ احمد)

۲۵ کان رسول الله ﷺ اذا صلی الصبح وهو ثان رجلیه یقول سبحان الله وبحمدہ واستغفر الله انه کان تواباً سبعین مرة ثم یقول سبعین بسبعمائة الحدیث. (رواہ الطبرانی فی الکبیر)

[illegible]

قال ﷺ خیر الدعاء دعاء یوم عرفة وخیر ما قلت انا والنبیون من قبلی لا اله الا الله وحدہ لا شریك له له الملك وله الحمد وهو علی کل شیء قدیر رواہ مالك والترمذی واحمد وغیرهم شرح النقایة للقاری وقیل لابن عیینة هذا ثناء فلم سماہ رسول الله ﷺ دعاء فقال الثناء علی الکریم دعاء لانه یعرف حاجته فتح القدیر

يشير بهذا الى خبر من شغله ذكرى عن مسألتي اعطيته افضل ما اعطى السائلين ومنه قول امية بن ابى الصلت فى مدح بعض الملوك.

اأذكر حاجتى ام قد كفانى	ثناؤك ان شيمتك الحياء
اذا اثنى عليك المرء يوما	كفاه من تعرضك الثناء

(ردالمحتار ج۲،ص۱۹۰)

۲۲ ان الله تعالى كره لم ثلاثا اللغو عند القرآن و رفع الصوت فى الدعاء و التخصر فى الصلوة (عب) عن يحيى بن كثير مرسلا (ح) (الجامع الصغير ج ۱، ص ۷۰)

د فقهي عباراتونه

حنفيه:

۱ - اذا دعا بالدعاء المأثور جهرا و جهر معه القوم ايضا ليتعلّموا الدعاء لا بأس به و اذا تعلموا حينئذٍ يكون الجهر بدعة. (هندية ج۵،ص۳۱۸/بزازية بهامش الهندية ج۴،ص۱۰۰)

۲ واعظ يدعوا كل اسبوع بدعاء مسنون جهراً لتعليم القوم و يخافته القوم اذا تعلم القوم خافت هو ايضاً وان جهر فهو بدعة. (بزازية على هامش العالمگيرية ج۴،ص۴۲)

۳ و يستحب للامام (الى) و ان يستقبل بعده الناس (الى) ثم يدعون لانفسهم و للمسلمين رافعى ايديهم ثم يمسحون بها وجوههم فى آخره. (نور الايضاح)

۴ قال العلامة الشاه محمد انور قدس سرّهٗ نعم اصل سنة الدعاء يحصل بغير رفع اليدين ولذا قل النقل فى الرفع بعد الصلوة و انما الرفع كمال فى السنة تحصل سنتهٗ به و بغيره فلا سبيل الى تبديع من رفع و لا الى تجهيل من ترك واما الامور المحدثة من عقد صورة الجماعة للدعاء كجماعة الصلوة والانكار على تاركها و نصب امام ثم ائتمام به فيه وغير ذٰلك من قلة العلم و كثرة الجهل والجاهل اما مفرط او مفرّط والله الموفق للصواب. (النفائس المرغوبة للمفتى كفاية الله رحمۃ اللہ علیہ ص۲۷)

مالكيه:

۵ كره مالك رحمۃ اللہ علیہ وجماعة من العلماء لائمة المساجد والجماعات الدعاء بعد الصلوات المكتوبة جهر للحاضرين اخ. (امداد الفتاوى ج۱، ص۵۰۰)

٦ وقد اكثر الناس فى هٰذه المسئلة اعنى دعاء الامام عقب الصلوٰة وتأمين الحاضرين على دعائه وحاصل ما الفصل عنه الامام ابن عرفة والغبريني ان ذٰلك ان كان على نية انه من سنن الصلوٰة وفضائلها فهو غير جائز و ان كان مع السلامة من ذلك فهو باق على حكم اصل الدعاء والدعاء عبادة شرعية فضلها من الشريعة معلوم عظمه. (امداد الفتاوٰی ج۱، ص۵٦٧)

٧- فى فتح المعين مع المتن ويسن ذكر ودعاء سرًا عقبها اى الصلوٰة اى يسن الاسرار بهما المنفرد ومأموم وامام لم يرد تعليم الحاضرين ولا تأمينهم لدعائه بسماعه. (امداد الفتاوٰی ج۱، ص۵٦٨)

٨- فى شرح العباب لابن حجر وفتاواه الكبرٰى ويسن للمصلى اذا كان منفردًا او [1] مأمومًا كما فى المجموع عن النص بعد السلام عن الصلوٰة اكثار ذكر الله تعالىٰ ع الدعاء سرًا للاخبار الصحيحة لكن قال الاسنوى الحق انه يسن للامام ان يختصر فى الذكر والدعاء بحضرة المأمومين فاذا انصرفوا طول. (امداد الفتاوٰی ج۱، ص۵٦٨)

حنابلة:

٩- قال الشيخ المنصور بن ادريس الحنبلى فى شرح الاقناع مع المتن يسن ذكر الله والدعاء والاستغفار عقب الصلوٰة المكتوبة (الى ان قال) ويدعوا الامام بعد فجر وعصر لحضور الملٰئكة فيهما فيؤمنون على الدعاء فيكون اقرب للاجابة وكذا يدعو بعد غيرهما من الصلوات لان من اوقات الاجابة ادبار المكتوبات (الى قوله) ويكره للامام استقبال القبلة بل يستقبل المأمومين لما تقدم انه ينحرف اليهم اذا سلم ويلح الداعى فى الدعاء ويكرره ثلاثًا لانه نوع من الالحاح والدعاء سرًا افضل منه جهرًا لقوله تعالىٰ اُدْعُوْا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَّخُفْيَةً لانه اقرب الى الاخلاص قال يكره رفع الصوت به فى الصلوٰة وغيرها الا الحاج فان رفع الصوت له افضل لحديث افضل الحج العج والثج. (امداد الفتاوٰی ج۱، ص۵٧٠)

له پورتني روايتونو او عباراتو څخه لاندينۍ خبرې ثابتې شوې

[1] تر فرائضو وروسته دعاګانې او ذكرونه له ډېرو صريحو او صحيحو روايتونو څخه ثابت دي حضرات فقهاء كرام رحمهم الله فرمايي چه په ماسپښين، ماښام او ماسخوتن كښې دې امام تر سلام ګرځولو وروسته ډېر د سنتو لپاره ودرېږي. ځنډ پكښې مكروه دى. د دوى په نزد د نوموړي روايت دوه توجيهه دي

---

[1] د عبارت له سياق څخه ښكاري چه دلته د «او» لفظ پاتې شوى دى ۱۲ منه.

۱- دا روایتونه د سهار او مازدیگر په اړه دي

۲- تر فرائضو وروسته د سننو او نوافلو حکم د فرائضو د جبرِ نقصان لپاره دی ځکه دا په فرائضو پورې ملحق دي لهذا له دبر المکتوبات څخه سره له ملحقاتو مراد دی. یعنې ت سنتونو او نوافلو وروسته وخت کښې

په هر صورت تر فرائضو وروسته د ذکر او دُعاء په اړه دومره روایتونه دي چه د عفو د انکار هیڅ گنجائش نشته

۲- په دُعاء وروسته تر فرضو کښې د لاسونو پورته کول هم ثابت دي اگر که په دې اړه ځینو روایتونو کښې ضعف شته لیکن لومړی خو په فضائلو کښې عمل په ضعیف سره هم جائز دی دویم دې ته له نورو روایتونو څخه اعتضاد حاصل دی. دریم په مطلق دعاء کښې د لاسونو پورته کول له صحیحو احادیثو څخه ثابت دي او په کلیه کښې له فرائضو وروسته دعاء هم داخله ده «له دې څخه د رجوع تفصیل په ضمیمه کښې دی»

۳ تر فرائضو وروسته په دعاء کښې د لاسونو په پورته کوونکي او نه پورته کوونکي باندې په یوه هم اعتراض او همدارنگه ملامتول ئې جائز نه دي «العبارة الرابعة»

٤- په ماسپښین. مانبام او ماسخوتن کښې دي امام له فرائضو څخه تر سلام وروسته د سنتو لپاره ودریږي له اللّٰهم انت السلام الخ څخه زیات تاخیر مکروه دی

۵- په دعاء کښې اخفاء په اتفاق سره زیات بهتر دی او په دې صورت کښې د قبلیده هیله زیاته موجوده ده

۶- مسنونه طریقه دا ده چه امام د مقتدیانو په موجودوالي کښې «انفراداً» لنډه دعا وکړي چه کله مقتدیان لاړ شي نو اوږده دُعاء کولی شي. «العبارة الثامنة»

لکن نن صبا معامله برعکس ده د مقتدیانو په مخکښې خو ډیرې اوږدې اوږدې دعاګانې کوي لیکن چون بخلوت میروند؟

۷ په دعاء کښې د امام او مقتدیانو پخپل منځ کښې د تعلق درلودلو اگر که په پټه سره هم وی د هیڅ یوه حدیث له مخې ثبوت نشته

۸- له امام سره نو ځای د دعاء کولو رواج که په پټه سره وی او که په جهر سره بدعت دی کوم چه د علم د قلت او د جهل د کثرت له مخې پیدا شوی دی او دا د جهلو افراط دی «العبارة الرابعه و الخامسة»

۹ - که چیرته امام په دې نیت سره جهراً دعاء کوي چه خلک د هغه کلمات واوري او یاد ئې کړي نو په دې کښې څه حرج نشته. چه کله خلک دُعاء یاده کړي نو بیا جهر بدعت دی (العبارة الاولی و الثانیة)

۱۰- ځینو مالکي علماوو تر فرضو وروسته له امام سره یو ځای اجتماعي دُعاء ته په دې شرط جائز ویلي دي چه د لمانځه له سنتو او فضائلو ئې ځخه و نه ګني. که چیرته ئې د لمانځه له سنتو و فضائلو ځخه وګڼل شي نو په اتفاق سره ناجائز دي (العبارة السادسة)

دا روایت پخپله د مذهب د خاوند امام مالک او د ده د اصحابو رحمهم الله تعالی د دې نص په خلاف دی چه امام کله له لمانځه نه فارغ شي نو فوراً دې له خپل ځایه لرې شي (المدونة ج۱. ص۱۴۴. الاعتصام للشاطبي ج۱. ص۳۵۳ ۳۵۴)

۱۱- د شافعیه وو په نزد د امام په جهر سره دعاء کول د سنتو خلاف دی. البته که چیرته مقتدیانو ته د تعلیم او تامین مقصد وي نو جائز دی په دې شرط چه د سنت ګڼلو ویره پکښې نه وي (العبارة السادسة و السابعة)

له دریم او نهم عبارت ځخه په دعاء کښې د امام او مقتدیانو پخپل منځ کښې رابطه ساتل نه ثابتیږي

د مروجې دُعاء تجزیه

۱- عوام ئې د لمانځه له سنتونو ځخه ګڼي

۲- د دې دعاء دومره التزام شروع شوی دی چه څوک ئې و نه کړي نو هغه د ملامت هدف جوړیږي که چیرته امام په دې طریقې سره دُعا و نه کړي نو له امامت ځخه ئې باسي

۳- د اخفاء په فضیلت باندې د اجماع تر څنګ په جهر باندې اصرار کیږي

د دغو وجوهاتو پر بناء تر لمونځونو وروسته په جوماتونو کښې باید د دُعاء مروجې طریقې له منځه یوړل شي او علماء دې باید دې ته زیاته توجه ورکړي شافعیه او مالکیه وو چه د کومو ځینو شرائطو اجازه ورکړې ده ښکاره ده چه هغه هم په **بالسلامة من القبائح المذکورة** پورې مقید دی د التزام له وجې خو مندوب او مستحب کار هم واجب الترک ګرځي دا خو پربږده چه د هغه هیڅ ثبوت هم نه وي او بیا د لمانځه له اړوندو کارونو ځخه وشمېرل شي د دې لپاره د جوماتونو په امامانو بندې لازمه ده چه د جهر رواج خو به کلي توګه له منځه یوسي او په اجتماعي توګه د پټې دُعاء په اړه هم مقتدیانو ته دا تبلیغ وکړي چه دا طریقه له سنتو ځخه ثابته نه ده ځکه د دې ډېر باید ډېر اهتمام و نه کړی بلکه ائمه حضرات کله کله په عملي توګه هم اجتماعي دعاء کله کله پریږدي تر څو چه د عوامو له ذهن ځخه د دې طریقې سنت والی ووځي لیکن تر عملي اقدام

مخکښې باید په ښې طریقې سره د ملاطفت او نرمۍ له مخې خلک د دې مسئلې په حقیقت باندې پوه کړی او ښه ئې په ذهن کښې کښینوی تر څو چه د انتشار او فتنې صورت پیدا نه شي

فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۹ جمادی الاولی ۱۳۹۶ هجری

الحاق

له لاندینې روایاتو څخه د اجتماعي دُعاء د ثبوت اشتباه کیدلی شي

۱- من آداب الدعاء تأمين الداعي والمستمع. خ،م،د،س (حصن حصین ص۵)

۲- قوله تعالیٰ (قَدْ أُجِيبَتْ دَعْوَتُكُمَا) لاندې د تفسیر په کتابونو کښې دي چه حضرت موسیٰ علیه السلام دعاء کوله او حضرت هارون علیه السلام آمین وایه

۳- حضرت سعد بن ابي وقاص او حضرت عبد الله بن حجش ﷺ د احد په غزا کښې داسې دُعاء وغوښتله چه اول یوه صحابي دعاء وکړه او بل آمین ووایه . بیا دویم صحابي دُعاء وکړه او اول صحابي آمین ووایه.

٤- لا يجتمع ملأ فيدعو بعضهم ويؤمن بعض الا اجابهم الله (تلخیص الذهبی مع المستدرك ج۳،ص۳۴۷)

دا روایتونه د لمانځه نه وروسته دُعاء پورې کوم تړاو نه لري. دا ټول په هغه صورت پورې اړه لري چه کوم سړی په اتفاقي توګه دُعاء کوي او بل سړی ئې واوري نو هغه آمین پرې ووائي تر لمانځه وروسته د هر سړي لپاره خو د دعاء موقع شته. بیا د هر یوه مقصد جلا وي. هر سړی د خپل مقصد لپاره په دُعاء کښې مشغول وي نو د بل په دعاء باندې به آمین څنګه وائي؟

نبي کریم ﷺ هره ورځ پنځه ځلې په ښکاره توګه د جماعت لمونځ ادا کاوه. که چیرته ده مبارک ﷺ تر لمانځه وروسته کله هم اجتماعي دُعاء کړې نو کوم متنفس خو به را نقل کړې وای لیکن د حدیثو په ذخیره کښې د دې هیڅ نښه نه لیدل کیږي که چیرته د دې مستحب والی هم ومنل شي نو التزام خو به هر صورت بدعت دی وفقنا الله الجميع لما يحب ويرضى.

فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۰ ربیع الاول ۱۴۰۴ هجری

ضمیمه په تتمه کښې ده

باب القرائت و التجوید

په قرائت کښې چه د اداء د صحیح والي کوشش و نه کړي نو لمونځ نه کیږي

سوال څه فرمائي د دین علماء په دې باره کښې چه یو سړی په لمانځه کښې قرآنکریم غلط وائي. په اعراب (زور، زیر، پیښ) کښې ډیرې غلطۍ کوي. د پوهولو تر څنګ خپل قرائت نه اصلاح کوي بلکه دا وائي چه دا ډول معمولي غلطۍ د لمانځه مفسد نه دي د داسې سړي په اقتداء کښې لمونځ جائز دی او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د اعرابو غلطي اګر که د متاخرینو په نزد د لمانځه مفسد نه دی لیکن د بې احتیاطي او بې پرواهي له مخې د قرآنکریم غلط لوستل سخته ګناه ده **قال الله تعالیٰ:** ((وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيْلًا)). وقال العلامة الجزري والاخذ بالتجويد حتم لازم من لم يجود القران اثم. چه کوم سړی د قرآنکریم د حرکاتو او حروفو امتیازاو فق ضروري نه بلي د هغه په خیال کښې د قرآنکریم اعراب او متشابهه الصوت الفاظو تعدّد بې فائدې او بطل دی **وقال الله تعالیٰ:** ((لَا يَأْتِيْهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهٖ تَنْزِيْلٌ مِّنْ حَكِيْمٍ حَمِيْدٍ)).

الثغ (هغه څوک چه ژبه ئې بندیږي) که چیرته د اداء د صحت کوشش و نه کړي نو لمونځ ئې صحیح نه دی

قال في شرح التنوير وحرر الحلبي وابن الشحنة انه بعد بذل جهده دائما حتما كالامي فلا يؤم الا مثله ولا تصح صلوته اذا امكنه الاقتداء بمن يحسنه او ترك جهده الخ. وفي الشامية (قوله دائما) اي في اناء الليل واطراف النهار فما دام في التصحيح والتعلم ولم يقدر عليه فصلوته جائزة وان ترك جهده فصلوته فاسدة كما في المحيط و غيره الخ (ردالمحتار ج۱،ص۵۴۴)

چه کله د کوشش د نه کولو په صورت کښې د الثغ لمونځ فاسد دی په داسې حل کښې چه دی معذور هم دی، نو یو داسې څوک چه معذور نه وي او د اداء د صحیح والي کوشش نه کوي بلکه بې پرواهي پکښې کوي نو د هغه لمونځ خو په طریقهٔ اولی سره نه صحیح کیږي غرض دا چه که چیرته کله په اتفاقي توګه په اعرابو کښې غلطي وشي نو لمونځ نه فاسدیږي او که چیرته د بې احتیاطۍ او بې پرواهۍ له وجې قرآنکریم غلط وائي او د صحیح اداء کولو کوشش نه کوي نو لمونځ ئې نه صحیح کیږي

د فرض قرائت اندازه

سوال د فرض قرائت نر ټولو کمه درجه چه په هغې سره لمونځ صحیح کېږي څومره ده[۱] بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب ځینو د اتلسو حروفو قول را نقل کړی دی. لیکن احتیاط په دې کښې دی چه دیرش حروفه وي

قال العلائی و فرض القراءة اٰية على المذهب هي لغة العلامة و عرفا طائفة من القراٰن مترجمة اقلّها ستة احرف ولو تقديراً كَلَمْ يَلِدْ الا اذا كانت كلمة فالاصح عدم الصحة وان كرّرها مراراً (الى قوله) قرأ اٰية طويلة في الركعتين فالاصح الصحة اتفاقاً لانه يزيد على ثلاث اٰيات قصار. قال في الشامية (قوله فالاصح عدم الصحة) كذا في المنية و هو شامل لمثل مُدْهَآمَّتَانِ و مثل صٓ و قٓ و نٓ لكن ذكر في الحلية و البحر ان الذي مشى عليه الاسبيجابي في الجامع الصغير و شرح الطحاوي و صاحب البدائع الجواز في مُدْهَآمَّتَانِ عنده من غير حكاية خلاف. (قوله لانه يزيد على ثلاث اٰيات) تعليل للمذهبين لان نصف الاٰية الطويلة اذا كان يزيد على ثلاث اٰيات قصار يصح على قولهما فعلى قول ابي حنيفة المكتفي بالاٰية اولى ح قال في البحر و علم من تعليلهم ان كون المقروء في كلّ ركعة النصف ليس بشرط بل ان يكون البعض يبلغ ما يعد بقراءته قارئاً عرفاً. و ايضا فيها لكن التعليل الاخير ربما يفيد اعتبار العدد في الكلمات او الحروف (الى قوله) كقوله تعالى: ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ وقدرها من حيث الكلمات عشر [۱] ومن حيث الحروف ثلاثون. (ردالمحتار ج۱ ص۵۰۲)

وفي واجبات الصّلوٰة من الشرح و ضم اقصر سورة كالكوثر او ما قام مقامها و هو ثلاث اٰيات قصار نحو ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ثُمَّ اَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ و كذا لو كانت الاٰية او الاٰيتان تعدل ثلاثاً قِصاراً. و في الشامية اي مثل ثُمَّ نَظَرَ الخ و هي ثلاثون حرفاً فلو قرأ اٰية طويلة قدر ثلاثين حرفاً كون قد اتى بقدر ثلاث اٰيات لكن سيأتي في فصل يجهر الامام ان فرض القراءة اٰية و ان الاٰية عرفاً طائفة من القراٰن مترجمة اقلّها ستة احرف ولو تقديراً كَلَمْ يَلِدْ الا اذا كانت كلمة فالاصح عدم الصحة ومقتضاه انه لو قرأ اٰية طويلة قدر ثمانية عشر حرفاً يكون قد اتى بقدر ثلاث اٰيات متوالية على النظم القراٰني مثل ثُمَّ نَظَرَ الخ و لا يوجد ثلاث متوالية اقصر منها الخ (رد المحتار ج۱ ص۴۰۰)

---

۱ ـ لس کلمات ضروري نه دي بلکې دېرش حروف کافي دي کما في الشامية في بيان كراهة تطويل الركعة الثانية على الاولى فالمعتبر عدد الحروف لا الكلمات ...

وقال الرافعی المتبادر من قوله ثلاثاً قصاراً الاکتفاء بقدر الثلاث من الأیة او الأیتین وان لم تکن الثلاث علی ترتیب النظم القرانی واشتراط ذلک لا تدل علیه عبارة الحلبی اذ قوله تعدل ثلاث ایات قصار شامل اما لما کانت علی الوجه المشروع بان تکون متوالیة اولا والبانه لابدله من دلیل فمع عدمه وجوده یعمل باطلاق عبارة الحلبی من الاکتفاء بالأیة التی بلغت ثمانیة عشر حرفاً لاقامة واجب القراءة (التحریر المختار ج۱ ص۷۵) فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۵ شعبان ۱۳۷٤ هجری

د فرض په دوو آخري رکعتونو کښې سورة فاتحه واجبه نه ده

سوال د فرض لمانځه په آخري دوو رکعتونو کښې که چیرته سورت فاتحه و نه ویل شي نو لمونځ کیږي و که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب لمونځ کیږي د فرضو په آخري دوه رکعتونو کښې د سورة فاتحه لوستل مستحب دي. ضروري نه دی. یواځې د یوې تسبیح اندازه دریدل کافي دي

قال فی شرح التنویر وهو مخیّر بین قراءة الفاتحة وصحح العینی وجوبها وتسبیح ثلاثاً وسکوت قدرها وفی النهایة قدر تسبیحة فلا یکون مسیئاً بالسکوت علی المذهب لثبوت التخییر عن علی وابن مسعود رضی الله تعالیٰ عنهما وهو الصارف للمواظبة عن الوجوب وفی الشامیة تحت قوله (وصحح العینی وجوبها) لکن الاصح عدمه (قوله وفی النهایة قدر تسبیحة) وهو الیق بالاصول حلیة ای لان رکن القیام یحصل بها لما مرّ ان الرکنیة تتعلق بالادنی (ردالمحتار ج۱ ص۴۷۷) فقط والله تعالیٰ اعلم ۱٤ ربیع الاوّل ۱۳۷٦ هجری

مسنون قرائت

سوال خالد وائي چه کوم خلک په لمانځه کښې د طوال مفصل. قصار مفصل او اوساط مفصل نه پرته د سورتونو ځه حصې تلاوت کوی د هغوی لمونځونه د سنتو په خلاف وي. لکه څرنګه چه د سورتونو څه حصې تلاوت کول له نبي کریم ﷺ نه ثابت نه دي. له دي امله د دوی لمونځونه د سنتو په خلاف دي زید وائي چه له رسول الله ﷺ نه د اجزاء السور تلاوت کول ثابت دی د مشکوة شریف په باب القرائت کښې راغلي دي او علامه قاضي خان هم له اجزاء السور نه تلاوت له نبي کریم ﷺ نه ثابت کړي د. کوم کار چه له نبي کریم ﷺ نه ثابت وي هغه ته خلاف سنت ویل نابوهی ب عند دی نن صبا علماء او نور خلک په عامه توګه لېدل کېږی چه د طوالو. اوسطو او قصارو پابندي نه کوی آیا دا ټول حضرات لمونځونه د سنتو په خلاف ادا کوی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب قال فی شرح التنویر ویسن (فی الحضر) لامام ومنفرد ذکره الحلبی والناس

عنه غافلون. (طوال المفصل) من الحجرات الى آخر البروج (فى الفجر والظهر) منها الى آخر لم يكن (اوساطه فى العصر والعشاء) باقيه (قصاره فى المغرب) اى فى كل ركعة سورة مما ذكر. ذكره الحلبى. وقال ابن عابدين رحمه الله: اى من الطوال والاوساط والقصار ومقتضاه انه لا نظر الى مقدار معين من حيث عدد الأيات مع انه ذكر فى النهر ان القراءة من المفصّل سنة والمقدار المعيّن سنة اخرى ثم قال وفى الجامع الصغير يقرأ فى الفجر فى الركعتين سورة الفاتحة وقدر اربعين او خمسين والقصر فى الاصل على الاربعين وفى المجرد ما بين الستين الى المائة والكل ثابت من فعله عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام ويقرأ فى العصر والعشاء خمسة عشر فى الركعتين فى ظاهر الرواية كذا فى شرح الجامع لقاضى خان وجزم به فى الخلاصة وفى المحيط وغيره يقرأ عشرين وفى المغرب خمس أيات فى كل ركعة آه. اقول كون المقروء من سور المفصّل على الوجه الذى ذكره المصنف هو المذكور فى المتون كالقدورى والكنز والمجمع والوقاية والنقاية وغيرها وحصر المقروء بعدد على ما ذكره فى النهر والبحر مما علمته مخالف لما فى المتون من بعض الوجوه كما نبّه عليه فى الحلية فانه لو قرأ فى الفجر او الظهر سورتين من طوال المفصّل تزيدان على مائة أية كالرحمٰن والواقعة او قرأ فى العصر او العشاء سورتين من اوساط المفصّل تزيدان على عشرين او ثلاثين أية كالغاشية والفجر يكون ذٰلك موافقاً للسّنّة على ما فى المتون لا على الرواية الثانية ولا تحصل الموافقة بين الروايتين الا اذا كانت السورتان موافقة للعدد المذكور ويلزم على ما مرّ عن الحلبى من ان المقدار المعيّن سنة اخرى ان تكون قراءة السورتين الزائدتين على ذٰلك المقدار خارجة عن السنة الا ان يقتصر من كل سورة منهما على ذٰلك المقدار مع انهم صرحوا بان الافضل فى كل ركعة الفاتحة وسورة تامة فالذى ينبغى المصير اليه انهما روايتان متخالفتان اختار اصحاب المتون احداهما ويؤيده انه فى متن الملتقى ذكر اوّلاً ان السنة فى الفجر حضرا اربعون أية او ستون ثم قال واستحسنوا طوال المفصل فيها وفى الظهر الخ فذكر ان الثانى استحسان فيترجح على الرواية الاولى لتأيده بالاثر الوارد عن عمر رضي الله عنه انه كتب الى ابى موسى الاشعرى رضي الله عنه ان اقرأ فى الفجر والظهر بطوال المفصل وفى العصر والعشاء باوساط المفصل وفى المغرب بقصار المفصل قال فى الكافى وهو كالمروى عن النبى صلى الله عليه وسلم لان المقادير لا تعرف الا سماعاً آه. (رد المحتار ج۱، ص۵۰۰)

له مذکوره بحث څخه معلومه شوه چه د قرائت د سنت په اړه دوه روایتونه راغلي دي یو په کښې ئې د آیتونو ټاکلی شوی تعداد مسنون ګڼلی دی او په بل کښې ئې مفصل سورتونه په ... کښې ئې د تطبیق صورت د بیان کړی دی چه له مفصلو سورتونو څخه د آیتونو ټاکلی تعداد مسنون دی. علامه شامي په دې باندې نیوکه ښکاره کړې ده او دې خبرې ته ئې ترجیح ورکړې ...

چه د دواړه مستقل روایونه دي او د مفصلو سورتونو روایت د عامو متونو روایت دی او همدغه راجح دی

په دې کښې دا تفصیل دی چه روزه سورت تلاوت کول بهتر دی او که څوک وغواړي چه د سورت کومه برخه تلاوت کړي نو د سورت له آخر څخه دې واخلي د سورت د آخري برخې پريښودل مکروه تنزيهي دی غرض دا چه مفصل سورت ويل سنت دی. د دې په خلاف چه کوم عادت جوړ شوی دی هغه صحيح نه دی په ختنه او منځ کښې د مفصل سورت قرائت مستحب والی راعلی دی. لیکن علامه حلبي رحمه الله فرمائی چه دلته له مستحب څخه مراد سنت دی او که فرضاً ستحباب هم وی نو ترک نی مکروه تنزيهي بللی دی د مستحب استحبابو پريښودل او د تنزيهي کراهت په ځانګړې توګه په دې باندي دوام او اصرار کول د اصلاح وړ خبره ده د مفصلو سورتونو څخه بهر چه چېرته چه کوم څای کښې د کوم سورت ثبوت پيدا کيږي هغه احياناً د حال په مقتضا بندي مبني دی

قال ابن عابدين رحمه الله (قوله واختار في البحر عدم التقدير الخ) والظاهر ان المراد عدم التقدير بمقدار معين لكل احد وفي كل وقت كما يفيده تمام العبارة بل تارة يقتصر على ما ورد كاقصر سورة من طوال المفصل في الفجر او اقصر سورة من قصاره عند ضيق وقت او نحوه من الاعذار لانه عليه الصلاة والسلام قرأ في الفجر با لمعوذتين لما سمع بكاء صبي خشية ان يشق على امه وتارة يقرأ اكثر ما ورد اذا لم يمل القوم فليس المراد الغاء الوارد ولو بلا عذر ولذا قال في البحر عن البدائع والجملة فيه انه ينبغي للامام ان يقرأ مقدار ما يخف على القوم ولا يثقل عليهم بعد ان يكون على التمام وكذا في الخلاصة اه. (ردالمحتار ج۱ ص۵۰۵)

فقط والله تعالى اعلم ۸ محرم ۱۳۸٤ هجری

د فرض په لومړيو دوه رکعتونو کښې که چېرته سورت و نه ويل شي نو په اخري دوه رکعتونو کښې ئې ويل مستحب دي

سوال څه فرمائي مفتيان کرام د دې مسئلې په باره کښې چه که چېرته د فرض په دوه رکعتونو کښې له سورة فاتحه سره يل سورت يو ځای نه شي نو په اخرنو دوه کښې ئې د نو سلو ...څه ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب که چېرته په لومړيو دوه رکعتونو او يا په يوه رکعت کښې له فاتحې سره سورت و نه ويل شي نو په دواړو اخرنو او يا په يوه رکعت کښې د سورت يو ځای کول مستحب دي

قال في الدر ولو ترك سورة ولي العشاء مثلاً ولو عمداً قرأها وجوباً وقيل ندباً مع الفاتحة جهراً في الاخريين و

فی الشامیة (قوله و لو عمداً) هذا ظاهر اطلاق المتون و به صرح فی النهر و لم ...... الی احد و کأنه اخذه من الاطلاق و الا فصنیع الفتاوٰی والشروح یقتضی ان وضع المسألة فی النسیان تأمل افاده الخیر الرملی. و قال تحت (قوله وجوباً وقیل ندباً) والحاصل ان اختیار صاحب الفتح والبحر والنهر الندب لانه صریح کلام محمد. (رد المحتار ج۱ص۵۰۰) فقط والله تعالی اعلم ۱۸ ربیع الاول ۱۳۸۶ هجری

د سورۀ فاتحه او بل سورت تر منځ د بسم الله ویل بهتر دي

سوال د سورت په شروع کښې د بسم الله ویل مستحب دي او که نه؟ په بهشتي زیور کښې ني د بسم الله ویلو ته ترجیح ورکړی دی او په مستخلص کښې ني نه ویلو ته ترجیح ورکړی دی عبارت دا دی

واما عند رأس کل سورة فلا یأتی به فی الصلوٰة عند ابی حنیفة و ابی یوسف رحمهما الله تعالٰی و قال محمد رحمه الله تعالٰی یأتی بها احتیاطاً و الصحیح قولهما. بینوا توجروا.

الجواب باسم ملهم الصواب په سنت والي کښې ئې اختلاف دی او نه سنت والی ئې راجح دی لیکن په بهتري کښې ئې هیڅ اختلاف نشته لهذا د بهشتي زیور مسئله صحیح ده

قال فی شرح التنویر لا تسن بین الفاتحة و السورة مطلقاً و لو سریة و لا تکره اتفاقاً و فی الشامیة (قوله لا تسن) مقتضی کلام المتن ان یقال لا یسمی لکنه عدل عنه لایهامه الکراهة بخلاف نفی السنیة ثم ان هذا قولهما و صححه فی البدائع و قال محمد تسن ان خافت لا ان جهر بحر و نسب ابن الضیاء فی شرح الغزنویة الاول الی ابی یوسف فقط فقال و هذا قول ابی یوسف و ذکر فی المصفی ان الفتوٰی علی قول ابی یوسف انه یسمی فی اول کل رکعة و یخفیها و ذکر فی المحیط المختار قول محمد و هو ان یسمی قبل الفاتحة و قبل کل سورة و فی کل رکعة و فی روایة الحسن ابن زیاد انه یسمی فی الرکعة الاولٰی لا غیره و انما اختیر قول ابی یوسف لان لفظة الفتوٰی اٰکد و ابلغ من لفظة المختار و لان قول ابی یوسف وسط و خیر الامور اوسطها کذا فی شرح عمدة المصلی آه. ما فی شرح الغزنویة وقع فی النهر هنا خطأً و خلل فی النقل ایضاً عن شرح الغزنویة فاجتنبه فافهم (قوله و لا تکره اتفاقاً) و لهذا صرح فی الذخیرة و المجتبٰی بانه ان سمی بین الفاتحة و السورة المقروءة سراً او جهراً کان حسناً عند ابی حنیفة رحمه الله و رجحه المحقق ابن الهمام و تلمیذه الحلبی لشبهة الاختلاف فی کونها اٰیة من کل سورة. بحر (رد المحتار ج۱ص۴۵۶) فقط والله تعالی اعلم ۸ ربیع الاول ۱۳۸۷ هجری

په قرائت کښې د غږ د لوړ والي اندازه

سوال په بهشتي زيور کښې دي چه که په لمانځه کښې الحمد لله او سورت په دومره پټ آواز سره ووېل شي چه خپل آواز حوک وا نه وري نو لمونځ ئې نه کيږي نو آيا دومره په زوره لمونځ کول چه خپل غږ واوريدل شي فرض دی او که واجب که چيرته ئې په غلطی سره پټ يا سوکه ووائي نو آيا په سجدهٔ سهو سره لمونځ صحيح کيږی؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دا يو قول دی. دويم قول دا دی چه که چيرته له خولی نه خخه حروف صحيح را ووځي نو لمونځ کيږي اگر که ئې پخپله وا نه وريدلی شي. په لومړي قول باندې له عمل کولو حخه اکثره وهم پيدا کيږی او اکثره خلک د همدی وهم له وجې په زوره زوره لمونځ کوی حه له وجې ئې د نورو خلکو په لمونځونو کښې خلل پيدا کيږي د دې لپاره زما په خيال په دويم قول باندی بايد عمل وشي

فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۵ ذی قعده ۱۳۹۸ هجری

په دواړو رکعتونو کښې يو سورت ويل

سوال که چيرته په اول او دويم رکعت دواړو کښې سورت اخلاص ووېل شي نو لمونځ مکروه کيږي او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په فرائضو کښې په قصد سره داسې کول مکروه تنزيهي دي او په نوافلو کښې کوم کراهت نشته

قال فی العلائية لا بأس ان يقرأ سورة ويعيدها فی الثانية وفی الشامية افاد انه يكره تنزيها.(ردالمحتار ج۱، ص۵۱۰) وفی العلائية ولا يكره فی النفل شیء من ذلك.(ردالمحتار ج۱، ص۵۱۱) فقط والله تعالیٰ اعلم

۲۷ شعبان ۱۳۸۸ هجری

په يوه رکعت کښې دوه سورتونه ويل

سوال د فرض لمانځه په لومړی يا دويم رکعت کښې د دوه سورتونو ويل جائز دی او که نه؟ که چيرته قصداً يا سهواً ووېل شي نو سجدهٔ سهو واجبيږی او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د فرض لمانځه په يوه رکعت کښې دوه سورتونه يو ځای کول او ويل د اولٰی خلاف دی او د دوه سورتونو په منځ کښې يو يا زيات سورتونه پريښودل مکروه دی لېکن په نوافلو کښې کوم کراهت نشته

که چيرته دوه سورتونه په قصد سره ووائي يا په سهو سره سجدهٔ سهو نه په واجبيږی قال ابن عابدين رحمه الله تحت (قوله و يكره الفصل بسورة قصيرة) و هذا لو فی ركعتين اما فی ركعة فيكره الجمع بين

سورتين بينهما سُوَرٌ او سورة (فتح) وفي التاتارخانية اذا جمع بين سورتين في ركعة رأيت في موضع انه لا بأس به و ذكر شيخ الاسلام لا ينبغي له ان يفعل على ما هو ظاهر الرواية آه. و في شرح المنية الاولى ان لا يفعل في الفرض ولو فعل لا يكره الا ان يترك بينهما سورة او اكثر. (ردالمحتار ج۱، ص۵۱۰)

فقط والله تعالى اعلم ۳ شعبان ۹۲ ـــــــ هجری

يو سورت په دوه رکعتونو کښې د ويلو حکم

سوال که چیرته په یوه رکعت کښې نیم سورت وویل شي او په دویم رکعت کښې پاتې نیمائي وویل شي نو په دی کښې کوم کراهت شته او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له کراهت پرته جائز دی البته په منځ کښې د یوه آیت پرېښودل مکروه دي د دوه یا زیاتو آیتونو په پرېښودلو کښې کراهت نشته لیکن د اولی خلاف دی

قال في شرح التنوير لا بأس ان يقرأ سورة ويعيدها في الثانية وان يقرأ في الاولى من محل وفي الثانية من من اخر ولو من سورة ان كان بينهما آيتان فاكثر. وقال ابن عابدين رحمه الله قال في النهر وينبغي ان يقرأ في الركعتين آخر سورة واحدة لا آخر سورتين آه (قوله ولو من سورة الخ) واصل بما قبله اي لو قرأ من محلين بان انتقل من آية الى اخرى من سورة واحدة لا يكره اذا كان بينهما آيتان فاكثر لكن الاولى ان لا يفعل بلا ضرورة لانه يوهم الاعراض والترجيح بلا مرجح. شرح المنية وانما فرض المسألة في الركعتين. (ردالمحتار ج۱، ص۵۱۰)

فقط والله تعالى اعلم ۱۷ صفر ۹۹ ـــــــ هجری

د فاتحه خلف الامام، په زوره آمین ویل او د لاسونو په پورته کولو کښې د مذهب د امامانو تفصیل

سوال امام شافعي. امام احمد او امام مالک یعني دری گوني امامان رحمهم الله تعالی د امام شا ته د سورت فاتحه دويلو قائل وو او که نه. رفع يدين او آمين ئې په زوره وايه او که نه او د کوم امام په نزد دا جائز دي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د امام اعظم. امام مالک او امام احمد رحمهم الله په نزد په جهري لمانځه کښې قرائت خلف الامام جائز نه دی. البته په سري يې لمانځه کښې د امام مالک و امام احمد په نزد مستحب دی دا ائمه اربعه وو کښې يواځې امام شافعي رحمه الله د دی قائل دی چه په سري لمانځه کښې قرائت خلف الامام واجب دی په جهري لمانځه کښې هغه هم نه قرائت خلف الامام کوله شوافع وائي چه "امام شافعي رحمه الله په آخر عمر کښې په جهري لمانځه کښې هم د قرائت خلف الامام په وجوب [illegible] قائل شوی [illegible] کوم [illegible] دی [illegible]

خه دي ده په کتاب الام کښي له دې څخه منع فرمايلي ده. دا کتاب څخنو په قديمي کتابونو کښي شمار کړی دی لیکن صحیح دا ده چه کتاب الام د ده له نوي کتابونو څخه دی **كما صرح به السيوطي في حسن المحاضرة ج۱ ص۱۲۲، والحافظ ابن كثير في البداية والنهاية ج۱ ص۲۵۲** دوهم که چیرته د منع کولو ون مخکښني يا قديم هم فرض کړی شي نو له دې څخه ئې رجوع د ايجاب په صورت کښي کړې دی او که د استحباب يا جواز په صورت کښې؟ درې واړه قولونه دي غرض دا چه له امام شافعي رحمه الله څخه په جهري لمانځه کښې د فاتحه خلف الامام د وجوب کوم یقیني ثبوت نه پیدا کړی همدارنګه ده له امام سره د قرائت کولو اجازه نه ده ورکړې بلکه د امام په سکته ګانو کښې د قرائت دليل دی **(مغني لابن قدامة ج۱ ص۶۰۹/ تحفة الاحوذي ج۱ ص۲۵۷/ فيض الباري ج۲ ص۲۷۱/ تفسير ابن كثير ج۲ ص۲۸۰/ كتاب القراءة للبيهقي ص۶۱/ مختصر المزني ج۱ ص۶۶/ تنوع العبادات لابن تيمية ص۸۶/ فصل الخطاب للشيخ انور شاه).**

د آمين ويل د امام اعظم او امام مالک رحمهما الله تعالى په نزد پټ ويل ئې افضل دی او د امام شافعي او احمد رحمهما الله په نزد جهراً ويل ئې مندوب دی (فيض الباري ج۲ ص۲۹۱. فتح الملهم ج۲ ص۹).

همدارنګه د لاسونو پورته کول هم د امام شافعي او امام احمد رحمهما الله تعالى په نزد مستحب دي او د امام اعظم او امام مالک رحمهما الله په نزد ئې نه پورته کول مستحب دي

فقط والله تعالى اعلم ۲۹ ربيع الأخر ۹۳ هجری

له ضرورت څخه په زيات لوړ آواز سره قرائت جائز دی

سوال په لمانځه کښې جهري قرائت په ډېر لوړ آواز سره شرعاً صحيح دی او که نه او د دې ايت چه ﴿وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا﴾ څه مطلب دی؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب له ضرورت څخه په زيات لوړ آواز سره قرائت جائز دی البته په جهر کښې تکلف کول نه دي مثلاً په لوړ آواز سره جهر کول څه نه په لمانځه کښې د شوشش سبب وګرځي نو په دې صورت کښې ضرر وي نو جائز دی

في الشامية تحت (قوله فان زاد عليه اساء) وفي الزاهدي عن ابي جعفر لو زاد على الحاجة فهو افضل الا اذا جهد نفسه او اذى غيره قهستاني (رد المحتار ج۱ ص۴۰۰)

[illegible]

د قرائت ممانعت نه نابستري فقط والله تعالیٰ علم ۱۲رجب ۱۳۹۴هجری

په (فَادۡخُلِيۡ فِيۡ عِبَادِيۡ) کښې چې (فِيۡ) پاتې شي؟

سوال امام صاحب په لمانځه کښې د فَادۡخُلِيۡ فِيۡ عِبَادِيۡ په ځای فَادۡخُلِيۡ عِبَادِيۡ ووايه آيا په دې سره لمونځ فاسدېږي او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په معنی کښې خو کوم فساد نه راځي د دې لپاره نې لمونځ کېږي فانه يجوز حذف اداة الظرف لما في ادخلوا الجنة. فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۹شعبان ۱۳۹۴هجری

چا ته چه کوم سورت ياد نه وي هغه به لمونځ څرنګه ادا کوي؟

سوال که چيرته چا ته يو آيت هم ياد نه وي نو هغه به څه کوي؟ حضرت مولانا مفتي کفايت الله رحمه الله د دې جواب دا سې ليکلی دی چه سبحان الله والحمدلله دې د قرائت په ځای ووائي او په زر په زر په ده باندې د قرآن مجيد زده کول او ياد ول فرض دي د فرض قرائت په اندازه قرآنکريم يادول فرض او د واجب په اندازه واجب دی او په نه زده کولو سره به سخت ګنهګار وي د مفتي صاحب رحمه الله دا فتوی صحيح ده او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د حضرت مفتي کفايت الله صاحب رحمه الله دا فتوی صحيح ده

قال في الهندية وفي المبسوط الوبري والاخرس والأمّي الذی لا يحسن شيئاً يصير شارعاً بالنية ولا يلزمه التحريك باللسان كذا في التبيين. (عالمگيرية ج۱،ص۶۹)

په نوي مسلمان باندې د دې ډول لمونځونو بيرته راګرځول واجب نه دی البته که چيرته کوم مسلمان په داسې غفلت کښې ډوب پاتې شوی وي او اوس ئې د توبې توفيق پيدا کړي وی نو په مذکوره طريقې سره به فوراً لمونځ شروع کوي لېکن په اندازه دې ضرورت د قرآنکريم تر يادولو وروسته به دا لمونځونه بيرته راګرځوی فقط والله تعالیٰ اعلم ۲۲ربيع الاول ۱۳۹۶هجری

منفرد چه د جهري لمونځونو قضاءې اړوي نو په قرائت کښې د جهر اختيار لري

سوال که چيرته څوک جهري لمونځ قضاء شوی وی اوس هغه سړی به ورځ کښې هغه قضايي لمونځ منفرد ... چې ... بيرته راګرځول غواړي نو قرائت ... ... که نه ... بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب منفرد ... لمونځ کولو کښې ... که چه ... جهري لمونځ

کښې د وخت په دننه کښې د جهر او اخفاء دواړو اختیار دی همدارنګه د جهري لمانځه په قضائي کښې هم د دې اختیار لري

قال فی الدر المختار و یخافت المنفرد حتماً ای وجوباً ان قضی الجهریة فی وقت المخافتة کان صلی العشاء بعد طلوع الشمس کذا ذکره المصنف بعد عد الواجبات قلت و هکذا ذکره ابن الملک فی شرح المنار من بحث القضاء علی الاصح کما فی الهدایة لکن تعقبه غیر واحد ورجحوا تخییره کمن سبق برکعة من الجمعة فقام یقضیها یخیر.(ردالمحتار ج۱،ص۴۹۸) فقط والله تعالیٰ اعلم غرۂ رجب ۱۳۹۷ هجری

چه کله د جهري لمانځه قضائي د ورځې په جماعت سره راګرځوي نو جهر واجب دی

سوال که څیرته د یوې ورځې جهري لمونځ قضاء شي. اوس ئې هغوی د ورځې په جماعت سره را ګرځوي نو امام به قرائت په زوره کوي و که نه به؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په نوموړې صورت کښې به امام باندې جهر واجب دی قال فی التنویر و یجهر الامام فی الفجر و اولی العشائین اداءً او قضاءً و جمعة و عیدین و تراویح و وتر بعدها.(ردالمحتار ج۱،ص۴۹۷) فقط والله تعالیٰ اعلم غرۂ رجب ۱۳۹۷ هجری

د سهار په سنتو او وترو کښې د ټاکلي سورتونو د ویلو حکم

سوال څه فرمائي د دین علماء کرام او د شرع متین مفتیان عظام د دې مسئلې په باره کښې چه په لمونځونو کښې ټاکل شوي سورتونو ویل لکه د سهار د سنتو په لومړي رکعت کښې سورة الکافرون او دوهم رکعت کښې سورة اخلاص او د وترو په لومړي رکعت کښې سورة التکاثر او په دوهم رکعت کښې سورة الکافرون او دریم رکعت کښې سورة اخلاص د ښل لپاره ویل څنګه دي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سهار په سنتو کښې د سورة الکافرون او اخلاص او په وترو کښې سورة اعلی، کافرون او اخلاص ویل له نبی کریم ﷺ څخه ثابت دي د وترو په اول رکعت کښې د سورة تکاثر د تخصیص هیڅ وجه نشته ده که څوک غیر ماثوره سورت د سهولت په غرض سره یا سورة د تبرک په نیت سره غوره کړي نو په دې کښې هیڅ کراهت نشته لیکن دا په لازمه توګه کښې نو ګڼل یې بلکه کول بهتر دی البته د وترو په امامت کښې په دغو سورتونو پابندي دوام مکروه دی ځکه چه له دې څخه ناخبره سړی به د وجوب شبهه ور لوېږي. د

دي لپاره د فرائضو په امامت کښې هم په کوم مخصوص سورت باندې همېشه والی مکروه دی

په عوامو کښې په غير معروف طريقې سره تلاوت جائز نه دی

سوال څه فرمائي د دين علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې په يوه کلي کښې ناپوهه خلک ډېر دی او د هغو په مخکښې چه قرآن پاک څنګه ليکلی دی عين په هغه ډول ويل ئې صحيح ګڼي او که څېرنه ئې له روايت سره مثلاً (قل هو الله احد، الله الصمد) ووائي نو په امام باندې دا مقتديان اعتراض کوي په دې صورت کښې امام صاحب بايد څه وکړي آيا الله الصمد دې لکه څرنګه چه مشهور دی هغسې دې وائي او که په غير معروف طريقې سره يعني ن الله الصمد ئې هم ويلی شي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په عوامو کښې په غير معروف طريقې سره د قرآنکريم په ويلو کښې انتشار او بدګماني پيدا کيږي نو ځکه جائز نه دي

فقط والله تعالیٰ اعلم		١١ شوال ١٣٩٧ هجری

په سورۀ زلزال کښې د ((خيراً)) په ځای ((شرّاً)) په ويلو سره لمونځ کيږي

سوال په سورۀ زلزال کښې چا د خيراً په ځای شرّاً ووايه. وروسته ئې بيا خيراً ووايه نو آيا په دی سره سجدۀ سهو واجبيږي او که نه؟ لمونځ ئې مات شوی دی او که نه؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په معنٰی کښې کوم فساد نه راځي د دې لپاره لمونځ کيږي. سجدۀ سهو نه ده واجبه		**فقط والله تعالیٰ اعلم**		٢٨ شوال ١٣٩٧ هجری

د جُمعې په ورځ د سهار په لمانځه کښې دسورۀ سجده ويلو حکم

سوال زېد وايي چه د جُمعې په ورځ د سهار په لمانځه کښې په لومړي رکعت کښې سورۀ سجده او په دويم رکعت کښې سورۀ دهر ويل مستحب دی عمرو وائي چه حنفي فقهاء کرامو دا مکروه ليکلی دی په دوی دواړو کښې د کوم يوه خبره صحيح ده؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د جُمعې په ورځ د سهار په لمانځه کښې په لومړي رکعت کښې د سورۀ سجده ويل او په دويم رکعت کښې د سورۀ دهر ويل فی نفسه مستحب دی ليکن په دی باندې همېشه والی مکروه دی. تر څو چه عوام ئې واجب و نه ګڼي تر هغې د جومات نو امامانو د مستحب په شکل ورک کړی دی. دا غفلت دی اصلاح ئې لازمه ده

قال فی الدر و یکرہ التعیین کالسجدۃ و هل اتی لفجر کل جمعۃ بل یندب قراءتهما احیاناً و قال ابن

عابدین رحمۃ اللہ علیہ وفی فتح القدیر لان مقتضی الدلیل عدم المداومة لا المداومة علی العدم کما یفعله حنفیة العصر فیستحب ان یقرأ ذلك احیاناً تبرکاً بالمأثور فان لزوم الایهام ینتفی بالترك احیاناً. (الی قوله) وقید الطحاوی و الاسبیجابی الکراهة بما اذا رای ذلك حتماً لا یجوز غیره اما لو قرأه للتیسیر علیه او تبرکاً بقراءته عَلَیْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام فلا کراهة لکن بشرط ان یقرأ غیرها احیاناً لئلا یظن الجاهل ان غیرها لا یجوز.

(ردالمحتار ج۱، ص۵۰۸) فقط واللہ تعالیٰ اعلم ۳ ربیع الاول ۱۳۹۸ھجری

آمین سوکه ویل بهتر دي

سوال د جماعت په لمانځه کښې آمین باند په لوړ آواز سره وویل شي او که په ټیټ آواز سره. په بو داؤد او ابن ماجه کښې د ابن کثیر په حوالي سره به لوړ آواز سره آمین ویل ثابت دي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب دواړه جائز دي لیکن سوکه ویل ئې بهتر دي بهتري ئې له قرآنکریم او د حضرت شعبه رضی اللہ عنہ له حدیث څخه ثابته ده کوم چه په ترمذي شریف کښې دی په قرآنکریم کښې ارشاد دی چه اُدْعُوْا رَبَّکُمْ تَضَرُّعًا وَّ خُفْیَةً له دي څخه د دُعاء اخفاء ثابتیږي او آمین هم دُعاء ده کما نقل الامام البخاري عن عطاء رحمهم الله تعالی. د شعبه رضی اللہ عنہ حدیث د قرآنکریم د آیت مطابق دی له دی وجي دا باید غوره شي او په نورو حدیثونو کښې د تطبیق په کولو سره هغو ته له قرآنکریم سره تطبیق ورکول کیږي فقط واللہ تعالیٰ اعلم ٤ ربیع الاول ۱۳۹۸ھجری

د سورۂ فاتحه په هر آیت باندې وقف افضل دی

سوال یو مولوي صاحب وائي چه په لمانځه کښې چه کله سورۂ فاتحه ویل کیږي نو په هر آیت باندی وقف کول مستحب او بهتر دی یو بل مولوي صاحب وائي چه له وقف پرته په برله پسې سوکه ویل ئې مستحب دي په دې دواړو کښې د کوم یوه قول صحیح دی؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب د سورۂ فاتحه په هر آیت باندې وقف کول بهتر دي

عن ابن جریج عن ابن ابی ملیکة عن اُم سلمة رضی اللہ عنہا قالت کان رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم یقطع قراءته یقول الحمد لله رب العلمین ثم یقف ثم یقول الرحمن الرحیم ثم یقف رواه الترمذی. (مشکوۃ ص۱۹۱/ شمائل ترمذی ص۵۱۲) و فی کنز العمال عن ابی عثمان النهدی عن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم کان یقطع قراءته بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العلمین الی اخرها السفی فی النخ حدیث الفراء و رجاله ثقات. (کنز العمال ج ص۱۰)

له لاندې حديث څخه هم د دې فضيلت ثابتېږي عن ابي هريرة رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال من صلى صلوة لم يقرأ فيها بام القرآن فهي خداج ثلاثا غير تمام فقيل لابي هريرة رضي الله عنه انا نكون وراء الامام فقال اقرأ بها في نفسك فاني سمعت رسول الله ﷺ يقول قال الله تعالى قسمت الصلوة بيني وبين عبدي نصفين ولعبدي ما سأل فاذا قال العبد الحمد لله رب العلمين قال الله تعالى حمدني عبدي واذا قال الرحمن الرحيم قال الله اثنى على عبدي فاذا قال مالك يوم الدين قال مجدني عبدي وقال مرة فوض الى عبدي فاذا قال اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ. قال هذا لعبدي ولعبدي ما سأل. (صحيح مسلم ج۱، ص۱۶۹)

فقط والله تعالى اعلم ۳ جمادى الاولى ۱۳۹۸ هجرى

د باران په وخت کښې له مسنونې اندازې څخه دې قرائت بايد کم شي

سوال که چيرته عين د جُمعې د جماعت په وخت کښې باران شروع شي او امام صاحب ته دا معلومه وي چه ګڼ شمېر لمونځ کوونکي د لمونځه په صحن کښې ولاړ دي او لمديږي نو آيا په داسې صورت کښې به دا سنتو ته نژدې نه وي چه امام صاحب به ډېرو کوچنيو سورتونو سره لمونځ ادا کړي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب هو همداسې صحيح دی قال ابن عابدين رحمه الله فقد ظهر من كلامه (الكمال) انه لا ينقص عن المسنون الا لضرورة كقراءته ﷺ بالمعوذتين لبكاء الصبي. (رد المحتار ج۱، ص۵۲۸)

فقط والله تعالى اعلم ۱۶ جمادى الثاني ۱۳۹۱ هجرى

د سورۀ فاتحه څه برخه په پټه تر ويلو وروسته که چيرته د امامت نيت وکړي سورۀ فاتحه دې له سره نه شروع کوي

سوال منفرد په جهري لمونځه کښې په پټه سره لمونځ کوه د سورۀ فاتحه د قرائت په منځ کښې چا اقتداء ورپسې وکړه او هغه هم د امامت نيت وکړ نو اوس به سورۀ فاتحه به له سره شروع کوي او که له هم هغه ځايه دې به جهر سره ويل شروع کړي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې کښې اختلاف دی ځينې د وجوب قائل دي او ځينې د نه وجوب قائل دي، دوېم قول راجح دی له دې [illegible] کوي که جهر به ئې له سره شروع کړي [illegible]

قال فی العلائیة ولو اتمہ به بعد الفاتحة او بعضها سرًا اعادها جهرًا بحر لکن فی اٰخر شرح المنیة اتمہ به بعد الفاتحة یجهر بالسورة ان قصد الامامة والا فلا یلزمه الجهر وقال ابن عابدین رحمه الله تعالی (قوله لکن الخ) استدراك علی قوله ولو اتمہ به وهذا قول اٰخر وقد حکی القولین القهستانی حیث قال ان الامام لو خافت ببعض الفاتحة او کلها او المنفرد ثم اقتدی به رجل اعادها جهرًا کما فی الخلاصة وقیل لم یعد وجهر فیما بقی من بعض الفاتحة او السورة کله او بعضها کما فی المنیة آه. وعزا فی القنیة القول الثانی الی القاضی عبد الجبار وفتاوٰی اوعدی ولعل وجهه ان فیه التحرز عن تکرار الفاتحة فی رکعة وتأخیر الواجب عن محله وهو موجب لسجود السهو فکان مکروها وهو اسهل من لزوم الجمع بین الجهر والاسرار فی رکعة علی ان کون ذٰلك الجمع شنیعا غیر مطرد لما ذکره فی اٰخر شرح المنیة ان الامام لو سها فخافت بالفاتحة فی الجهریة ثم تذکر یجهر بالسورة ولا یعید ولو خافت باٰیة او اکثر یتمها جهرًا ولا یعید وفی القهستانی ولا خلاف انه اذا جهر باکثر الفاتحة یتمها مخافتة کذا فی الزاهدی آه ای فی الصلوٰة السرّیة وکون القول الاوّل نقله فی الخلاصة عن الاصل کما فی البحر والاصل من کتب ظاهر الروایة لا یلزم منه کون الثانی لم یذکر فی کتاب اٰخر من کتب ظاهر الروایة فدعوٰی انه ضعیف روایة ودرایة غیر مسلّمة فافهم. (ردالمحتار ج۱،ص۴۹۷)

فقط والله تعالیٰ اعلم ۷ شعبان ۹۸ ۱۳ هجری

امام که چیرته د سورۂ فاتحه څه حصه په پټه ووائي نو بیرته دې نه را ګرځوي

سوال امام صاحب په جهري لمانځه کښې د سورۂ فاتحه څه آیتونه په پټه وویل، وروسته ورته یاد شو. یا چا فتح ورکړه نو له هم هغه ځایه دې په زوره شروع کړي او که دې سورۂ فاتحه له سره جهراً شروع کړي او که سورۂ فاتحه له سره جهراً شروع کړي نو آیا سجدۂ سهو سقطیږي؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې کښې هم د اختلاف او دلائلو هغه تفصیل دی کوم چه په جوړنې مسئلې کښې بیان شول او راجحه دا ده چه د سورۂ فاتحه له سره شروع کول مکروه دي که چیرته ئې سورۂ فاتحه له سره ووئیل نو د لمانځه اعاده بهتر ده **کمامر فی المسئلة السابقة** په اندازه د **ما تجوز به الصلوٰة** درې حرفونه ئې سرًا ووئیل نو سجدۂ سهوه واجبه ده کوم چه په اعاده سره سقطیږي ځکه چه د اعادې د نقصان جبر په دې

په لمانځه کښې د سورت له منځنۍ برخې څخه قرائت کول

سوال نن صبا په عامه توګه د جوماتونو امامان په لمونځونو کښې د پوره سورت په ځای د سورت له منځه کومه رکوع تلاوت کوي آیا دا صحیح ده او که کوم کراهت پکښې شته؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په مروّج رواج کښې لوی قباحت دا دی چه په لمونځونو کښې د سنت په مطابق مفصل سورتونه نه لوستل کیږي په داسې حال کښې چه دا سنت دي

د مفصلو سورتونو د یوې برخې په لوستلو کښې دا تفصیل دی چه د یوه سورت له آخر څخه په دواړو رکعتونو کښې قرائت کول مکروه نه دی له دې پرته نور صورتونه مثلاً د سورت له شروع یې د سورت له منځه تلاوت کول یا په یوه رکعت کښې د یوه سورت آخر او په بل سورت کښې د بل سورت آخر لوستل مکروه تنزیهي دی

قال فی شرح التنویر لا بأس ان یقرأ سورة ویعیدها فی الثانیة وان یقرأ فی الاولی من محل وفی الثانیة من اٰخر ولو من سورة ان کان بینهما اٰیتان فاکثر. وقال ابن عابدین رحمه الله علیه قال فی النهر وینبغی ان یقرأ فی الرکعتین اٰخر سورة واحدة لا اٰخر سورتین فانه مکروه عند الاکثر آه. لکن فی شرح المنیة عن الخانیة الصحیح انه لا یکره و ینبغی ان یراد بالکراهة المنفیة التحریمیة. فلا ینافی کلام الاکثر ولا قول الشارح لا بأس تأمل.

و یؤیده قول شرح المنیة عقب ما مرّ و کذا لو قرأ فی الاولی من وسط سورة او من سورة اولها ثم قرأ فی الثانیة من وسط سورة اخری او من اولها او سورة قصیرة الاصح انه لا یکره لکن الاولی ان لا یفعل من غیر ضرورة آه. (قوله ولو من سورة الخ) واصل عما قبله ای لو قرأ من محلین بان انتقل من آیة الی اخری من سورة واحدة لا یکره اذا کان بینهما اٰیتان فاکثر لکن الاولی ان لا یفعل بلا ضرورة لانه یوهم الاعراض والترجیح بلا مرجح شرح المنیة و انما فرض المسألة فی الرکعتین لانه لو انتقل فی الرکعة الواحدة من اٰیة یکره و ان کان بینهما اٰیات بلا ضرورة فان سها ثم تذکر یعود مراعاة لترتیب الاٰیات شرح المنیة. (ردالمحتار ج۱ص۵۱۰)

فقط والله تعالی اعلم ۲۳ رمضان ۱۳۹۸ هجری

د قرآنکریم د تجوید فرض مقدار

سوال [illegible] فرض دی او له تجوید [illegible] قرآنکریم لوستل حرام دی [illegible] صحیح ده [illegible]

الجواب باسم ملهم الصواب [illegible]

تاء او طاء کښې فرق زده کول فرض دي. د تجوید نور قواعد لکه اخفاء، اظهار، تفخیم، ترقیق او داسې نور زده کول مندوب دي.
فقط والله تعالیٰ اعلم ۱۹ ذی القعده ۱۳۹۸ هجری

د وقف لازم شرعي حیثیت

سوال څه فرمایي د دین علماء کرام د دې مسئلې په باره کښې چه که چیرته څوک په لمانځه کښې په وقف لازم باندې وقف و نه کړي لکه (فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّوْنَ وَمَا يُعْلِنُوْنَ - الآية) کښې په (قولهم) باندې وقف و نه کړي نو په دې سره په لمانځه کښې کومه خرابي راځي او که نه؟ او د وقف په ځای باندې د وقف په نه کولو سره کفر لازمیږي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په قرآنکریم کښې چه چیرته وقف لازم لیکلی وي هلته د وقف لازم والی د تجوید د فنّ له لحاظه دی او شرعاً په کوم ځای باندې وقف لازم نه دی لهذا د وقف په نه کولو سره په نه په لمانځه کښې کوم فرق راځي او نه کفر پرې لازمیږي. البته د تجوید د رعایت له وجې په وقف لازم باندې وقف کول ضروري دي

فقط والله تعالیٰ اعلم ۶ رمضان المبارک ۱۳۸۷ هجری

د پورتني سوال غوندې یو بل سوال

سوال په قرآنکریم کښې د تلاوت کوونکو لپاره صحیح او مناسب محل وقوع باندې د دریدلو او ساه اخیستلو په غرض سره د اوقفو علماوو چه د وقف کوم تقسیم کړی دی لکه تام. مختار. کافي. جائز. حسن. مفهوم. قبیح. متروک او داسې نور او علامه سجاوندي صاحب خو د وقف په کولو سره د هغو لپاره د اوقافو رموز وضع کړي دي. ګوا که د هغه اصطلاحات د اوقف د نورو علماوو څخه مختلف دي لیکن مفهوم ئې تقریباً سره یو دی او دا رموز اوقاف په هر ملک کښې چاپیدونکي په ټولو نسخو کښې پیدا کیږي او له علامه سجاوندي څخه مخکښې هم د اوقافو امامانو د معنی د لحاظ په ساتلو سره د وقف تقسیم کړی دی او د وقف په ځایونه ئې په ټول قرآنکریم کښې تعین کړي دي او د هغو احکام ئې بیان کړی دی و په دې موضوع باندې ئې مستقل کتابونه لیکلي دي مثلاً **ایضا الوقف و الابتداء للانباری متوفی ۳۲۸ هجری، الاکتفاء فی معرفة الوقف و الابتداء لابی عمر الدانی متوفی ۴۴۴ هجری، الاهتداء فی بیان الوقف و الابتداء للعلامة ابن الجزری، منار الهدای فی بیان الوقف و الابتداء للاشمونی** دا کتاب په عمومه توګه لاس ته راوړل کیږي **المرشد للشیخ زکریا الانصاري** د کتاب د منار الهدی په شرح باندې دی. او نورو ډیرو حضراتو د خدمت کړی دی خو بې غوښتونکي څرګه. دا

چه د علماء وقف دا تقسیم او د هغو لپاره د رموزونو وضع کول او په د قرآنکریم په نسخو کښي نې د شاملولو شرعي حیثیت څه دی؟ او همدارنګه حکم نې څه دی؟

علامه زرکشي او علامه سیوطي د وقف اقسام. د هغو حکمونه او متعلقه نور بیانونو وروسته بخپلو کتابونو **البرهان فی علوم القرآن** ج۱ ص ۳۵۴ او **الاتقان فی علوم القرآن** ج۱ ص ۸۹ کښي لیکلي دي **وذهب ابو یوسف القاضی صاحب ابی حنیفة الی ان تقدیر الموقوف علیه من القرآن بالتام و الناقص والحسن والقبیح وتسمیته بذلك بدعة ومتعمد الوقف علی نحوه مبتدع قال: لان القرآن معجز وهو کا للفظة الواحدة فکله قرآن وبعضه قرآن وکله تام حسن وبعضه تام حسن، حکی ذلك ابو القاسم برهان النحوی عنه.** چه کله دا خبره مولوي حفیظ الدین صاحب او مولانا سید نزیر حسین صاحب او دامې نورو څو اهل حدیثو حضراتو وکړه چه د علامه سجاوندي مقرر شوي رموز اوقاف او په هغو باندی وقف کول بدعت دي او په آیاتو بانې وقف کول ضروري او واجب دي نو حضرت مولانا رشید احمد ګنګوهي رحمه الله د هغو په رد کښې رد الطغیان في اوقاف القرآن په نامه کتاب ولیکه او دا ئې یکښې ثابته کړه چه په دغو ځایونو باندې وقف کول د سنتو خلاف نه دی. قاضي ابو یوسف له عبارت سره چه کوم تکر پیدا کیږي هغه حل کړی او مفصل. مدلل له حوالې سره ځواب ځخه مو کتمن کړی او د شکریې د ادا کولو موقع راکړی

الجواب حامداً و مصلیاً د قرآنکریم اوقاف له صحیحو روایتونو او د امت له اجماع څخه ثابت دي او بدعت ویل ورته صحیح نه دي البته په دغو اوقافو باندي دریدل د هیڅ په نزد واجب نه دي لهذا واجب ګڼل ئې او په هغو بندې پابندي نه کوونکي ګنهګار بلل خامخا بدعت دی. د دې یوړ تفصیل د حضرت مولانا رشید احمد ګنګوهي نوّر الله رساله رد الطغیان في اوقاف القرآن کښې دي چه هغه د روایاتو او اجماع له مخې د قرآن په اوقافو باندي دریدل ثابت کړي دي او کوم چه تا د امام ابو یوسف قول را نقل کړی دی. د هغه په اړه عرض دا دی چه کوم وخت د قرآنکریم په تلاوت کښې د سهیل آسانتیا او تعلیم زده کړې یه غرض سره مختلف اقدامات وشول نو ځنو حضراتو به قرآنکریم کښې د تحریف له مخې د هغو مخالفت وکړل مثلاً حه کله یه قرآنکریم باندې نقطې ولګول شوې ـ حرکت بکاره شول یا د نبې په توګه تر هرو ننځو آیتونو وروسته د خمس ـ ح او تر هرو لسو آیتونو وروسته د عشر یا ع ولګول شول نو علماء متقدمینو یه دې کښې خلاف وکړ. ځنو حضراتو جائز ورته ویل او ځنو مکروه ورته ویل. د صحابه و تابعینو نه دواړه قولونه کښې هم دی. د دې خلاف وړ ښکلې یه دغو دواړو قولونو کښې مفتی به او غوره شوی قول هغه بلل شوی دی کوم چه نن هغه له د خلق عمل له مخې غوره کړی دی او د تعامل

په خلاف چه د سلفو کوم قولونه مخې ته راځي هغه اوس د شاذ کېدلو پر بناء مفتٰی به پاتې نه شوي تر کومه ځایه چه د امام ابو یوسف د مذکور قول تعلق لري په هغه کښې دوه احتماله دي. یو دا چه د هغه مقصد به اوقافو لره له پلوه بدعت ویل نه وي بلکه د دغو اوقافو مطابق که چېرته څوک وقف لازم وبولي نو هغه به ئې بدعت بللی وي په دې صورت کښې د هغه په قول کښې کوم شکال نه پاتې کیږي ځکه چه د امت مفتٰی به مسلک همدغه دی. دویم احتمال دا دی چه هغه به اوقافو ته مطلقاً بدعت ویلی وي په دې صورت کښې چونکه د امت تعامل د دې په خلاف ګرځیدلی دی نو ځکه دا قول په شاذ قولونو کښې شاملیږي کوم چه متروک شوی دی لهذا د اُمت د تعامل په خلاف په هغه باندې استدلال به صحیح نه وي و الله اعلم با لصواب

احقر عبد الشکور
دار الافتاء دار العلوم کراچي نمبر ۱۴

الجواب صحیح
محمد تقي عثماني ۱۹ذیقعده ۱۴۰۰ هجری

الجواب صحیح
رشید احمد . یوم الترویة ۱۴۰۰ هجری

د سنتو او نفلو په ټولو رکعتونو کښې د سورت یو ځای کول (ډک ادا کول) واجب دي

سوال په سنتو او نوافلو کښې په دریم او څلورم رکعت کښې له سورهٔ فاتحه سره بل سورت یو ځای کول (ډک ادا کول) ضروري دي او که نه؟ بینوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب هو، واجب دي **فقط والله تعالیٰ اعلم** ۷رمضان المبارک ۱۴۰۰ هجری

بسم الله الرحمن الرحيم

لولا الاستطالة لكان الضاد عين الظاء

الارشاد الى مخرج الضاد

د ضاد د لفظ تحقيق

سوال د ضاد لفظ د دواد په ادا كولو سره لمونځ كيږي او كه نه؟ او آيا دا لفظ له ظاء سره متابهت لري او كه له دال يا ډال سره؟ بينوا با لدليل اجركم الله الجليل

الجواب باسم ملهم الصواب د ضاد په ځای د ډال په ادا كولو سره لمونځ نه كيږي ځكه چه ډال د عربي ژبې توری نه دی ضاد با لكل له دال يا ډال سره مشابهت نه لري ځكه چه ضاد د رخوه له حروفو څخه دی چه د صوت (آواز) جريان پكښې لازم دی او دال د شديده حروفو له جملې څخه دی چه په هغه كښې د صوت جريان امكان نه لري په بولې نرۍ كښې هيڅوک هم ضاد له دال سره د مشابهت په وركولو سره په هغه كښې جريانِ صوت نه شي كولی د تجويد د علم د اصولو مطابق همدا يو دليل كافي دی چه خواب ئې ت قيامته ممكن نه دی د دې اصولي نه وروسته د بل كوم دليل ضرورت نشته كه چه په چا كښې طاقت وي نو په دال كښې دې د صوت جريان وښئي **ودونه خرط القتاد**. له دې سره سره خو داسې دلائل وړاندې كيږي چه له هغه څخه دا څرګنديږي چه د ضاد حرف له ظاء سره مشابهت لري

۱- د علم تجويد په ټولو كتابونو كښې دی چه **لولا الاستطالة لكان الضاد عين الظاء.**

۲- فقهاء رحمهم الله ليكي چه په ضاد او ظاء كښې دومره زيات مشابهت دی چه فرق پكښې كول مشكل دی **قال في الخانية وان ذكر حرفاً مكان حرف وغير المعنى فان امكن الفصل بين الحرفين من غير مشقة كالطاء مع الصاد فقرأ الطالحات مكان الصالحات تفسد صلاته عند الكل وان كان لا يمكن الفصل بين الحرفين الا بمشقة كالظاء مع الضاد والصاد مع السين والطاء مع التاء اختلف المشائخ فيه قال اكثرهم لا تفسد صلوته.** (خانية على هامش الهندية ج۱ ص۱۳۱)

وفي شرح التنوير الا ما يشق تمييزه كالضاد والظاء فاكثرهم لم يفسدوها. (رد المحتار ج۱ ص۵۹۲)

۳ صاحب اتقان او نور مفسرین لیکي چه ﴿وُجُوْهٌ يَّوْمَئِذٍ نَّاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ﴾ کښې د تجنيس صنعت دی او دا په هغه صورت کښې ممکن کيدلی شي چه ضاد او ظاء متشابه الصوت وي

۴. په ضاد او ظاء کښې د فرق د مشکل والي له وجې علماوو ليکلي دي چه په هغو کښې د فرق د کولو کوشش بايد وشي په جزري کښې داسې الفاظ چه په هغو کښې ضاد او ظاء شته جمع کړي او د فرق د کولو تاکيد ئې کړی دی په مقاماتو کښې ئې هم داسې ډول الفاظ بو خای کړي دي امام غزالي په کيمائ سعادت کښې فرمايي چه (فرق درميان ضاد وظاء بجا آوردا گرنتوالد روا باشد)

او په احياء العلوم کښې دي چه ويجتهد فی الفرق بين الضاد والظاء.

۵ په قرآنکريم کښې د قرائت د اختلاف له وجی که چيرته د يوه حرف په خای بل حرف وويل شي نو په عمومي توګه دا دواړه حرفونه متشابه الصوت وي مثلاً ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ کښې د صاد په خای د سين قرائت هم شته همدارنګه وَ ﴿مَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِيْنٍ﴾ کښې د ظاء قرائت هم شته حه له دي حخه حرګنديږي چه ضاد او ظاء متشابه الصوت دي

۶. د عربو په کلام کښې داسې الفاظ ډير ليدل کيږي چه په هغو کښې د ضاد په خای د ظاء په ويلو سره معنی نه بدليږي قال العلامة الألوسی رحمه الله وقد جمع بعضهم الالفاظ التی لا يختلف معناها ضاداً وظاءً فی رسالة صغيرة ولقد احسن بذلك فليراجع فانه مهم. (روح المعانی ج۳۰ ص۶۱)

۷ متقدمينو په نزد د ضاد او ظاء رسم الخط هم تقريباً سره يو غوندي وو كما نقل الألوسی رحمه الله تعالى عن ابی عبيدة ان الظاء والضاد فی الخط القديم لا يختلفان الا بزيادة رأس احدهما على الاخرى زيادة يسيرة قد تشتبه. (روح المعانی ج۳۰ ص۶۱)

۸ اردو. سندخي. فارسي. پنجابي. انګريزي لنډه دا چه د دُنيا په هري ژبې کښې ضاد د ظاء مشابه بلکه عين ظاء ادا کوي فقط والله تعالى اعلم وعلمه اتم واحکم ۲ صفر ۷۴ هجری

د پورتني سوال غوندي بل سوال

سوال د ضاد لفظ له ظاء سره مشابه دی او که له دال سره مولوی به يو شک کښې ښکلی دی چه ضاد له ظاء سره مشابهت نه لري مدلل ئې بيان کړی بينوا توجروا

الجواب و منه الصدق و الصواب ضاد له ظاء سره مشابهت لري. د صرفو. تجويد. تفسير. فقهي او نورو ووبو کتابونه به دی بندي مملو دي د خينو کتابونو نومونه به لاندی ذکر دي

۱ شافية ۲. رضي ۳ جاربردی ۴ فصول اکبری ۵. جزرية

۶۔شروح جزریه　۷۔منهاج　۸۔نشر　۹۔طیبة النشر　۱۰۔تمهید ۱۱۔رشحة فیض
۱۲۔شاطبیه　۱۳۔شرح قصیدۂ شامیه ۱۴۔جهد المقل　۱۵۔منهیۂ جهد ۱۶رعایه　۱۷تفسیر کبیر
۱۸اتقان　۱۹ کشاف　۲۰عزیزی ۲۱حسینی　۲۲بیضاوی　۲۳حاشیۂ بیضاوی
۲۴تفسیرالمنار　۲۵روح المعانی ۲۶برهان　۲۷تجنیس　۲۸خلاصة الفتاوٰی ۲۹خزانة
المفتین　۳۰خزانۂ اکمل ۳۱فتاوی نقشبندیه　۳۲حلیه　۳۳۔عتابیه　۳۴ - تاتارخانیه
۳۵خزانة الروایات ۳۶رسائل الارکان　۳۷مهذب　۳۸جامع الروایات　۳۹مفتاح الصلوٰة　۴۰محاسن
العمل ۴۱مختار الفتاوٰی　۴۲سمرقندی　۴۳مجموعۂ سلطانی ۴۴بغیة المرتاد　۴۵میزان ۴۶حروف الهجاء
۴۷وجیز کردری　۴۸رسالۂ نجم الدین　۴۹ذخیرة　۵۰منیه ۵۱ کبیری　۵۲بزازیه
۵۳خانیه　۵۴عالمگیریه　۵۵خیریه ۵۶فتح القدیر　۵۷در مختار　۵۸طحطاوی
۵۹ردالمحتار

څو ورځې کیږي چه د یوه مولوي صاحب　فتوٰی راورل شوې وه په هغې کښې چه څومره عبارتونه دي ټول زمونږ د مسلک تائید کوي

په لومړي مخ باندې د تفسیر سراج المنیر عبارت دی چه په ضاد او ظاء کښې د فرق کولو په خاطر محنت کول ضروري دي که چیرته په دغو دواړو حرفونو کښې تشبه نه وي نو د فرق کولو لپاره د محنت څه ضرورت دی؟

دهمدې عبارت په آخر کښې دي چه **فان اکثر العجم لا یفرقون بین الحرفین** او د تفسیر بیضاوي په حاشیه کښې دي چه ان اکثر الناس **خصوصاً العجم کانوا فی الزمان الاول لا یعلمون الفرق بینهما.**

(مجموعة الفتاوٰی ج۲،ص۳۲)

له دې څخه ثابته شوه چه اسلافو ضاد لره ظاء دا کاوه دا کومه خبره چه کیږي چه اسلافو به دال ادا کاوه دا غلطه ده

له دې وروسته ئې د جزریه عبارت وړاندې کړی دی په دې کښې هُم همدا خبره ده چه په ضاد او ظاء کښې فرق ضروري دی دا هم د تشابه مستلزم دی

په دویم مخ کښې ئې د شامیه عبارت دی چه ضاد ضعیفه قبیح ده البته زمونږ هم همدغه مسلک دی

له دې وروسته ئې د شرح فقه الاکبر او جامع الفصولين له عبارتونو څخه ئې ثابته کړې ده چه ضاد په ظاء سره اداکول جائز نه دي او په قصد سره ادا کول ئې کفر دی زمونږ هم همدګه مسلک دی چه له عذر پرته په ظاء سره ادا کول ئې جائز نه دي

په دريم مخ کښې ئې د رد المحتار عبارت دی **ان جرى على لسانه اولا يعرف التمييز لا تفسد وهو المختار وفي البزازية وهو اعدل الاقاويل وهو المختار** او د کتاب الاذکار للنووي عبارت دی **ولو قال ولا الظالين بالظاء بطلت صلوته على ارجح الوجهين الا ان يعجز عن الضاد بعد التعلم فيعذر.**

له دغو دواړو عبارتونو څخه څرګنده شوه چه د ضاد حقيقي مخرج باندې د قدرت د نه درلودلو له وجې د ضاد په ځای ظاء ويل جائز دي زمونږ هم همدغه مسلک دی

لنډه دا چه نوموړي ليکنه له اوله تر آخره زمونږ د مسلک مؤيد ده په دې کښې د ضاد په ځای د ذ ل د ادا کولو په باره کښې يوه جزئيه هم نشته د عذر په وخت کښې د ظاء ويلو په باره کښې عبارتونه دي ليکونکي دا عبارتونه د تشابه په ظاء سره په ترديد او تشابه په دال سره په تائيد کښې وړاندې کړي دي ليکن حقيقت برعکس دی

و کم من کائب قولاً صحيحاً   وآفته من الفهم السقيم

فقط والله تعالى اعلم   ۱۴ شوال ۱۳۷۴ هجری

د دې په شان يو بل سوال

سوال ۱ تاسو ليکلي دي چه د ضاد په ظاء سره له ويلو څخه لمونځ نه فاسديږي او د شاميه حواله مو ورکړې ده حالانکه د متشابه حروفو له جملې څخه يو د بل ځای له ادا کولو څخه سره د معنى له تغيره د لمانځه عدم فساد د متاخرينو مذهب دی او شاميه د متقدمينو مذهب ته ترجيح ورکړې دی او احوط ئې ورته ويلي دی

۲ - که چېرته د لمانځه فاسد والی او نه فاسد والی د حروفو په تشابه او عدم تشابه باندې کيسودل شي نو بيا چه د غير المغضوب په ويلو سره د عدم فساد او د ولا الضالين په ويلو سره د فساد حکم ورکړ شوی وای حالانکه په کبيري او داسې نورو کښې حکم برعکس ليکل شوی دی

۳ ضاد لره په مطلقه توګه د ظ. د ويلو په حو ر کښې کوم صريح عبارت شته؟ سره له حوالې ئې وليکئ څکه چه څنو قراوو ته چه کله ويل کيږي نو هغوی وائي چه مونږ خو ضاد وايو ليکن تاسو ته لکه ظاء غوندې ښکاريږي دا عجيبه توجيه ده آيا د دوی لمونځونه کيږي؟

الجواب باسم ملهم الصواب ۱ علامه ابن عابدين رحمه الله د منيې له شرحې څخه د لمانځه د فساد ضابطه داسې نقل فرمائي **ان الخطاء اما في الاعراب اي الحركات والسكون ويدخل فيه تخفيف**

المشدد وقصر الممدود وعكسهما او فی الحروف بوضع حرف مكان آخر او زيادته او نقصه او تقديمه او تأخيره او فی الكلمات او فی الجمل كذلك او فی الوقف ومقابله.

والقاعدة عند المتقدمين ان ما غير المعنى تغييرا يكون اعتقاده كفرا يفسد فی جميع ذلك سواء كان فی القرآن او لا الا ما كان من تبديل الجمل مفصولا بوقف تام وان لم يكن التغيير كذلك فان لم يكن مثله فی القرآن والمعنى بعيد متغير تغيراً فاحشاً يفسد ايضاً كهذا الغبار مكان هذا الغراب وكذا اذا لم يكن مثله فی القرآن ولا معنى له كالسرائل باللام مكان السرائر وان كان مثله فی القرآن والمعنى بعيد ولم يكن متغيراً فاحشاً تفسد ايضاً عند ابی حنيفة ومحمد رحمهما الله وهو الاحوط وقال بعض المشائخ لا تفسد لعموم البلوى وهو قول ابی يوسف رحمة الله عليه وان لم يكن مثله فی القرآن ولكن لم يتغير به المعنى نحو قيامين مكان قوامين فالخلاف على العكس فالمعتبر فی عدم الفساد عند عدم تغير المعنى كثيراً وجود المثل فی القرآن عنده والموافقة فی المعنى عندهما فهذه قواعد الائمة المتقدمين.

واما المتأخرون كابن مقاتل وابن سلام واسمعيل الزاهد وابی بكر البلخی والهندوانی وابن الفضل والحلوانی فاتفقوا على ان الخطاء فی الاعراب لا يفسد مطلقاً ولو كان اعتقاده كفراً لان اكثر الناس لا يميزون بين وجوه الاعراب قال قاضی خان وما قاله المتأخرون اوسع وما قاله المتقدمون احوط وان كان الخطاء بابدال حرف بحرف فان امكن الفصل بينهما بلا كلفة كالصاد مع الطاء بان قرأ الطالحات مكان الصالحات فاتفقوا على انه مفسد وان لم يمكن الا بمشقة كالظاء مع الضاد والصاد مع السين فاكثرهم على عدم الفساد لعموم البلوى وبعضهم يعتبر عسر الفصل بين الحرفين وعدمه وبعضهم قرب المخرج وعدمه ولكن الفروع غير منضبطة على شیء من ذلك فالاولى الاخذ فيه بقول المتقدمين لانضباط قواعدهم وكون قولهم احوط واكثر الفروع المذكورة فی الفتاوى منزلة عليه آه. ونحوه فی الفتح وسيأتی تمامه. (ردالمحتار ج۱، ص۵۹۰)

ثم قال فی شرح (قوله الا ما يشق الخ) قال فی الخانية والخلاصة الاصل فيما اذا ذكر حرف مكان حرف وغير المعنى ان امكن الفصل بينهما بلا مشقة تفسد والا يمكن الا بمشقة كالظاء مع الضاد المعجمتين والصاد مع السين المهملتين والطاء مع التاء قال اكثرهم لا تفسد آه وفی خزانة الاكمل قال القاضی ابو عاصم ان تعمد ذلك تفسد وان جرى على لسانه او لا يعرف التميز لا تفسد وهو المختار حلية وفی البزازية وهو اعدل الاقاويل وهو المختار آه وفی التتارخانية عن الحاوی حكى عن الصفار انه كان يقول الخطاء اذا دخل فی الحروف لا يفسد لان

فيه بلوى عامة الناس لانهم لا يقيمون الحروف الا بمشقة آ. وفيما اذا لم يكن بين الحرفين اتحاد المخرج ولا قربه الا ان فيه بلوى العامة كالذال مكان الضاد او الزاء المحض مكان الذال و الظاء مكان الضاد لا تفسد عند بعض المشائخ آه قلت فينبغي على هذا عدم الفساد في ابدال الثاء سينا و القاف همزة كما هو لغة عوام زماننا فانهم لا يميزون بينهما و يصعب عليهم جداً كالذال مع الزاء ولا سيما على قول القاضي ابي عاصم و قول الصفار وهذا كله قول المتأخرين وقد علمت انه اوسع و ان قولا لمتقدمين احوط قال في شرح المنية و هو الذي صححه المحققون و فرعوا عليه فاعمل بما تختار و الاحتياط اولى سيما في امر الصلوٰة التي هي اول ما يحاسب العبد عليها. (ردالمحتار ج۱، ص۵۹۲)

د متقدمينو ضابطه

د متقدمينو د ضابطې حاصل دا دی چه که چېرته په معنی کښې داسې تغير واقع شي چه عقيده يې کفر وي نو دا په هر صورت په اتفاق سره د لمانځه مفسد دی او که چېرته تغير د کفر تر سرحده نه وي نو د امام ابو يوسف رحمه الله په نزد بيا ئې مدار په **وجود المثل في القرآن و عدمه** باندې دی او د طرفينو رحمهما الله په نزد ئې مدار په **وقوع التغير البعيد في المعنى و عدمه** باندې دی **وهو الراجح**. د متقدمينو دا ضابطه مطلقه ده کوم چه په ظاهره حروف متشابهة الصوت هم پکښې شامل دي ليکن د متشابهو حروفو په باره کښې له متقدمينو څخه کوم نص نه دی راغلی په ځينو عباراتو کښې دضاد په ظاء سره تبديلول د معنی د تغير په وخت کښې د لمانځه مفسد والی د طرفينو خوا ته منسوب شوی دی مثلا په روح المعاني کښې دی چه

واختلفوا في تمميل احداهما بالاخرى هل يمتنع و تفسد به الصلوٰة ام لا. فقيل تفسد قياساً و نقله في المحيط البرهاني عن عامة المشائخ و نقله في الخلاصة عن ابي حنيفة و محمد رحمهما الله تعالى. (روح المعاني ج۲۰، ص۱۶)

همدارنګه په ځينو او داسې نورو کښې ئې مغضوب په ظاء يا ذال سره ويل د متقدمينو د مذهب سره سم مفسد ګڼلی دی له دغو عباراتو څخه دا مقصد نه دی چه مفسد والی ئې له متقدمينو څخه منصوص دی بلکه مقصد دا دی چه دا د متقدمينو د ضابطې سره سم په ټولو صورتونو کښې د مفسد دی چنانچه علامه حلبي رحمه الله له ځينو څخه د مذکوره فروع سره نقل کولو وروسته

فرمايي **هذا ما ذكره فاضيخان من ابدال هذه الاحرف الثالثة بعضها من بعض و كله مخرج على قواعد المتقدمين**.(كبيرى ص ۴۵۰)

غرض دا چه د متشابهه حروفو د تبديلي حکم له متقدمينو څخه منصوص نه دی. چه کله متاخرينو په دې باندې غور وکړ چه د متقدمينو قاعده په متشابهه حروفو باندې هم شامله ده او که نه ده نو متاخرينو په دې کښې اختلاف وکړ ځينو د متقدمينو ضابطه عامه وبلله او اکثرو حروف متشابهه له هغې څخه مستثنى وبلله او همدا صحيح هم ده چنانچه علامه آلوسي رحمه الله د قياس له مخې د لمانځه د فساد د حکم تر ذکر کولو وروسته فرمايي

وقيل لا استحساناً ونقله فيها عن عامة المشائخ كابي مطيع البلخي و محمد بن سلمة و قال جمع انه اذا امكن الفرق بينهما فتعمد ذلك و كان مما لم يقرأ به كما هنا و غير المعنى فسدت صلاته و الا فلا لعسر التمييز بينهما خصوصاً على العجم و قد اسلم كثير منهم في الصدر الاول و لم ينقل حثهم على الفرق و تعليمه من الصحابة رضي الله عنهم و لو كان لازماً لفعلوه و نقل و هذا هو الذي ينبغي ان يعول عليه و يفتى به. (روح المعالى ج۳۰، ص۶۱)

مولانا عبد الحی صاحب لکهنوي رحمه الله فرمايي چه په تفسير کبير کښې دي **فثبت بما ذكرنا ان المشابهة بين الظاء و الضاد شديدة و ان التمييز عسير و اذا ثبت هذا فنقول لو كان هذا الفرق معتبراً لوقع السوال عنه في زمان رسول الله ﷺ او في ازمنة الصحابة رضي الله عنهم لا سيما عند دخول العجم في الاسلام فلما لم ينقل وقوع السوال عن هذه المسألة علمنا ان التمييز بين هذين الحرفين ليس في محل التكليف**. او د بيضاوي شريف په حاشيې باندې دي **ان اكثر الناس خصوصاً العجم كانوا في الزمان الاول لا يعلمون الفرق بينهما** او محمد بن محمد الجزری په تمهيد في علم التجويد کښې فرمايي **فمنهم من يجعلها ظاء (الى قوله) وهم اكثر الشاميين** او ځينې اهل مصر او د شيخ جمال حنفي مکي په فتوى کښې دي چه ضاد په ظاء سره ويل د اکثرو اهل عربو لغت دی او د جهد المقل په حاشيه کښې مسطور دی **فمنهم من يجعلها ظاء و هذا ليس بعجب**. (مجموعة الفتاوى ج۲، ص۳۰)

د متقدمينو په زمانه کښې د ضاد او ظاء رسم الخط هم تقريباً سره يو وو **كما نقل العلامة الآلوسي رحمه الله قول ابي عبيدة بان الظاء و الضاد في الخط لا يختلفان الا بزيادة رأس احداهما على الاخرى زيادة يسيرة قد تشتبه**.(روح المعالى ج۳۰، ص۶۱) .

له پورتني عباراتو څخه ثابته شوه چه متقدمينو په متشابهه حروفو کښې د فرق اهتمام نه کاوه او که نه نو داسې سوالونه به خامخا منقول وای متقدمينو چه کله په ضاد او ظاء کښې د فرق اهتمام واجب نه باله نو په تبديل سره ئې د لمانځه د فساد حکم د متقدمينو خوا ته منسوبول څنګه صحيح کيدلی شي؟ مولانا عبد الحی لکهنوي صاحب رحمه الله تر زماني پورې هم عوامو د ضاد او ظاء تر منځ فرق نه کاوه، چنانچه مجموعة الفتاوی ج۲. ص۳۳ کښې يو سوال په دې الفاظو سره راغلی دی "په دې زمانې کښې اکثره خلک ضاد د ذال او زاء مشابه ادا کوي"

علامه آلوسي رحمه الله په حواله د خلاصه د طرفينو رحمهما الله تعالی په نزد چه د فساد کوم حکم نقل کړی دی که چيرته د هغه منصوص والی هم تسليم شي نو دا به په عمد باندې محمولیږي په اولې زمانې کښې د ضاد او ظاء کښې د فرق د کولو اهتمام نه وو تر دې پورې چه د دواړو رسم الخط هم تقريباً متحد وو کما قدمنا څکه چه د بوه حرف په ځای په قصد سره د بل حرف د ويلو قوي ګومان وو له دې وجې طرفينو رحمهما الله تعالی په قصد سره تبديلي مفسد وبلله په دې باندې مزيده قرينه دا هم ده چه د خلاصې په مذکوره عبارت کښې د معنی د تغير ذکر نشته پس د معنی له تغير پرته هغه مفسد کيدلی شي کوم چه په قصد سره وي

لنډه دا چه د متقدمينو له ضابطې څخه متشابه حروف به څنګړې توګه ضاد او ظاء مستثنی دي الا فی العمد قال فی البزازية ان تغير المعنی و ليس مثله فی القرآن عنده و الاصل فيه انه ان امكن الفصل بين الحرفين بلا كلفة كالصاد مع الطاء بأن قرء الطالحات مكان الصالحات فسد عند الكل و ان لم يمكن الا بمشقة كالظاء مع الضاد و الصاد مع السين و الطاء مع التاء فالاكثر على انه لا يفسد لعموم البلوى و اطلق البعض الفساد ان تغير المعنى و قال القاضى ابو الحسن و ابو عاصم ان تعمد فسد و ان جرى على لسانه او كان لا يعرف التمييز لا يفسد و هو اعدل الاقاويل و هو المختار. (بزازية على هامش العالمگيرية ج۴،ص۴۲)

په دې عبارت کښې لومړی د متقدمينو د ضابطې بيان دی او بيا والاصل فيه انه ان امكن الفصل بين الحرفين بلا كلفة ـ الخ څخه د دې ضابطې توضيح کيږي

۲ - د کبيري جزئيه

قال فى الخانية لو قرء غير المغضوب بالظاء او بالذال تفسد صلوته و لو قرء الضالين بالظاء او بالذال لا تفسد صلوته و لو قرء اللذين بالدال تفسد صلوته. (خانية على هامش العالمگيرية ج۱،ص۱۴۲)

و فى غنية المستملى غير المغظوب بالظاء و الذال المعجمتين تفسد اذ ليس هما معنى و لا الضالين بالظاء المعجمة و الدال المهملة لا تفسد لوجود لفظهما فى القرآن و قرب المعنى لصحة تقدير و لا الظالين اى

المستمرين في الضلال والدالين اى القائلين هل ندلكم على رجل الآية ول قرأة بالذال المعجمة تفسد لبعد معانه لانه اسم فاعل ذل النخلة اذا وضع عذقها على الجريدة لتحمله وليس من الذلة اذ لم يستعمل الوصف منها على فاعل بل على فعيل. (كبيري ص ۴۴۸)

د خانيې عبارت مخې ته له كينو دلو څخه ثابته شوه چه په كبيري كښې له خانيې څخه په نقل كولو كښې تسامح (غلطي) شوې ده په خانيه كښې ئې ذال غير مفسد او دال مفسد بللى دى او په كبيري كښې د دې برعكس شوے دى په كبيري كښې دا فروع له خانيه څخه را اخيستل شوى دى چنانچه فرمايي وهذا فصل وهو ابدال احد هذه الاحرف الثالثة اعنى الضاد والظاء والذال من غيره فلنورد ما ذكره في فتاوى قاضيخان من هذا القبيل. بيا د پورتنو مذكوره جزئياتو له بيانولو وروسته فرمايي هذا ما ذكره قاضيخان من ابدال هذه الاحرف الثلاثة بعضها من بعض و كله مخرج على قواعد المتقدمين. (كبيري ص ۴۵۰)

له كبيري پرته بل په يوه كتاب كښې هم ددالين غير مفسد والى نه دى راغلى. په كبيري كښې چه د عدم فساد كوم تاويل بيان شوى دى هغه هم ډير لرې تاويل دى كما لا يخفى همدارنګه د متقدمينو د ضابطې مطابق كه چيرته د دالين غير مفسد والى و هم مثل شي نو د متقدمينو ضابطه د غير عمد په صورت كښې دى او نن صبا خلک عمداً (قصداً) دال ادا كوي د دې لپاره د معنى د تغير باوجود دال ويل مفسد وګرځيد

په المغضوب كښې د ظاء يا ذال ويل د متقدمينو د ضابطې لاندې د مفسد بللو ځواب پورته تير سو. يعني د متشابهه حروفو تبديل د متقدمينو له ضابطې څخه ونلى دى

د متاخرينو ضابطه

د متاخرينو په نزد د اعرابو تبديلوالى د لمانځه مفسد نه دى اګر كه ئې اعتقاد كفر وي د متشابهه حروفو تبدبلي هم مفسد نه دى. د متشابهه حروفو به اړه د متاخرينو دا فيصله متقدمينو د ضابطې خلاف نه ده بلكه د هغې توضيح ده كما قدمت

ځنو متاخرينو د متقاربة المخرج (نژدې مخرج درلودونكو) حروفو تبديلي هم غير مفسد ګڼلى ده او ځينو عموم بلوى ته اعتبار وركړى دى

علامه حسن عامدي بخشي د قاضي ابو العاصم قول: (ان تعمد ذلك تفسد و ان جرى على لسانه او لا يعرف التمييز لا تفسد) نقل كوى نه دى نږد كښې له جمله څخه (وهو المختار) و له برازيه څخه (و

هو اعدل الاقاويل وهو المختار) نقل کړی دی له دې څخه په ظاهره دا څرګندیږي چه دا مستقل قول دی لیکن د بنده په خیال کښې د قاضي ابو العاصم قول د متاخرینو د قول توضیح دی څکه چه دا ډیره لږ خبره ده چه کوم فقیه په قصد سره د حروفو تبدیلي هم مفسد و نه بولي

ضاد په دال سره ادا کول

په ضاد او دال کښې نه د صوت تشابه (یو شان والی) دی.نه د تمیز سخت والی او نه د مخرج ږدی والی که چرته څوک د ضاد په صحیح تلفظ باندې قادر نه وی نو له ضاد سره متشابه حرف په ظاء سره ئې ویلی شي لهذا د دغو قواعدو لاندې ضاد لره دال ویل به د لمانځه مفسد وی البته د یمه قاعده "عموم بلوی" لاندې دا مسئله د غور وړ ده په مذکوره عباراتو کښې د عموم بلوی چه کوم مثالونه بیان شول به هغو ټولو کښې ئې هغه حروف بدل کړي دي چه متشابه الصوت وي لکه اس عابدین رحمه الله د قاف په همزه سره د ویلو مثال هم بیان کړی دی په هر صورت په ظاهره د عموم بلوی قاعده د ټولو حروفو په باره کښې عامه ده و د بحث لاندې مسئلې کښې عموم بلوی نشته ده اګر که له مخرج څخه عاجز سړی ضاد به ظاء سره ویلی شي لیکن د جهل د زیاتوالي له وجې ګڼ شمیر عوام په دې غلط فهمۍ کښې لویدلي دي چه د ضاد تلفظ د مفخم دال غوندی دی و هغوی ئې به مفخم دال سره ادا کوی او دا ګنې چه هغوی هغه لفظ ادا کړ کوم چه په قرآنکریم کښې دی د دې لپاره د هغوی د لمونځونو د صحیح ګڼلو ګنجائش معلومیږي

کمامرّ من قول ابی العاصم اولا یعرف التمییز لا تفسد.وقال العلامة الحلبی رحمه الله روی عن محمد بن سلمة انها لا تفسد لان العجم لا یمیزون بین هذه الحروف (الضاد و الظاء و الذال) و کان القاضی الامام الشهید المحسن یقول الاحسن فیه ای فی الجواب فی هذه الابدال المذکورة ان یقول المفتی ان جری ذلک علی لسانه ولم یکن ممیزاً بین بعض هذه الحروف وبعض و کان فی زعمه انه ادی الکلمة علی علی وجهها لا تفسد صلوته و کذا ای مثل ما ذکر المحسن روی عن محمد ابن المقاتل و عن الشیخ الامام اسمٰعیل الزاهد و هذا معنی ما ذکر فی فتاوی الحجة انه یفتی فی حق الفقهاء باعادة الصلوة و فی حق العوام بالجواز کقول محمد بن سلمة اختیاراً للاحتیاط فی موضعه والرخصة فی موضعها. (کبیری ص۴۲۸)

د عبارات هم اګر که د دریو حروفو ضاد. ظاء. ذال په باره دی لیکن تعلیل **(لایعرف التمیز وکان فی زعمه انه ادی الکلمة علی وجهها)** عام دی نسبه د مفخم دال ویلو په صورت کښې د لمانځه د صحت د ټولو هیڅ ګنجائش ... څکه چه دال عربي حرف نه دی

له صحيح تلفظ څخه عاجز سړي لپاره د کوشش د کولو حکم

سوال دمتقدمينو په نزد چه کوم سړی د کوم حرف په صحيح تلفظ باندې قادر نه وي په هغه باندې د تصحيح کوشش کول فرض دي ترهغه وخته پورې چه په صحيح تلفظ باندې قادر شوی نه وي سر هغه وخته پورې به بوه صحيح تلفظ کوونکي په اقتداء باندې قادر وي نو په هغه پسې دې لمونځ کوي او که نه نو د غلط تلفظ تر څنګ ئې لمونځ کيږي او که چيرته د تصحيح کوشش پريږدي با ذ صحيح تلفظ کوونکي پسې د اقتداء تر څنګ ئې منفرداً (يواځې) لمونځ ادا کړ نو لمونځ ئې فاسد يږي

قال فى العلائية وحرر الحلبى و ابن الشحنة انه بعد بذل جهده دائماً حتماً كالامى فلا يؤم الا مثله ولا تصح صلاته اذا امكنه الاقتداء بمن يحسنه او ترك جهده او وجد قدر الفرض مما لا لثغ فيه هذا هو الصحيح المختار فى حكم الالثغ و كذا من لا يقدر على التلفظ بحرف من الحروف الخ. و فى الشامية (قوله دائماً) اى فى آناء الليل و اطراف النهار فما دام فى التصحيح و التعلم و لم يقدر عليه فصلاته جائزة و ان ترك جهده فصلاته فاسدة كما فى المحيط و غيره الخ (قوله حتماً) اى بذلاً حتماً فهو مفروض عليه ط (قوله و كذا من لا يقدر على التلفظ بحرف من الحروف) عطفه على ما قبله بناءً على ان اللثغ خاص بالسين و الراء كما يعلم مما مرّ عن المغرب و ذلك كالرحمٰن الرحيم و الشيطان الرجيم و الآلمين و اياك نأبد و اياك نستئين. السرا انأمت فكل ذلك حكمه ما مرّ من بذل الجهد دائماً و الا فلا تصح الصلاة به. (رد المحتار ج۱، ص۵۴۴)

و قال العلامة الحلبى رحمة الله عليه و ذكر فى فتاوى الحجة ما يوافق قوله صاحب المحيط فانه قال ما يجرى على السنة النساء و الارقاء الخطاء الكثير من اول الصلوٰة الى آخرها كالشيطان و الآلمين و اياك نأبد و اياك نستئين السرات انأمت فعلى جواب الفتاوى الحسامية ما داموا فى التصحيح و التعلم و الاصلاح بالليل و النهار و لا يطاوعهم لسانهم جازت صلاتهم كسائر الشروط اذا عجز عنها من الوضوء و تطهير الثوب و القيام و القراءة و الركوع و السجود و القعود و التوجه اذا حصل العجز عنها فكذا هذا اما اذا تركوا التصحيح و الجهد فسدت صلاتهم كما اذا تركوا سائر الشروط. (كبيرى ص۴۵۲)

ددغو عبازاتو سر ښ، ضاد سه دال سره د وبونکي لمونځ بابد صحيح ن شي ځکه چه د ضاد د مخرج د تصحيح لومړی مرحله دا ده چه به طاء سره ووېل شي او په دې باندې هر سړی قادر دی لېکن د متاخرينو په نزد چه د عموم بلوی په اړه کوم عبارت تېر سو له هغو څخه د عمومو بلوی په صورتونو کښې د لمانځه د صحت لپاره د بذل جهد د کوشش د کولو شرط نشته لهذا د

متاخرينو د دې قاعدې لاندې که چيرته څوک د ضاد په صحيح مخرج باندې قادر نه وي او هغه د تصحيح کوشش هم نه کوي ليکن پخپل ګومان کښې د ضاد صحيح تلفظ د مفخم دال غوندې ګڼي نو لمونځ ئې کيږي کما قدمنا.

د ضاد په دال سره ويونکي پسې د اقتداء حکم

قال فی شرح التنویر و لا غیر الالثغ به ای بالالثغ علی الاصح کما فی البحر عن المجتبی و حرر الحلبی و ابن الشحنة انه بعد بذل جهده دائماً حتماً کالامی فلا یؤم الامثله (الی قوله) هذا هو الصحیح المختار فی حکم الالثغ و کذا من لا یقدر علی التلفظ بحرف من الحروف و فی الشامیة (قوله علی الاصح) ای خلافاً لما فی الخلاصة عن الفضلی من انها جائزة لان ما یقوله صار لغةً له و مثله فی التاتارخانیة و فی الظهیریة و امامة الالثغ لغیره تجوز و قیل لا و نحوه فی الخانیة عن الفضلی و ظاهره اعتمادهم الصحة و کذا اعتمدها صاحب الحلیة قائلا لما اطلقه غیر واحد من المشائخ من انه ینبغی له ان لا یؤم غیره و لما فی خزانة الاکمل و تکره امامة الفأفاء اھ و لکن الاحوط عدم الصحة کما مشی علیه المصنف و نظمه فی منظومة تحفة الاقران و افتی به الخیر الرملی قال فی فتاواه الراجح المفتی به عدم صحة امامة الالثغ لغیره ممن لیس به لثغة. (رد المحتار ج۱، ص۵۴۳)

له دې څخه ثابته شوه چه اصح او احوط خو دا دی چه د الثغ پسې د غير الثغ اقتداء صحيح نه ده ليکن يو قول ئې د صحت هم شته د جهل يا ناپوهی د غلبی له وجې ضاد په مفخم دال باندې ويونکي خلک هم په الثغ باندې قياس کيدلی شي لهذا د الثغ په دال ويونکي پسې اقتداء خو په هر حال کښې جائزه ده او کوم سړی چه په دې جهالت کښې مبتلا نه ده هغه دې په دوال ويونکي پسې اقتداء نه کوي البته د ابتلاء په موقعه کښې د دال ويونکي پسې د لمانځه د ادا کولو ګنجائش شته ليکن بيرته را ګرځول ئې احوط دی دا حکم دا حکم په جهل مرکب کښې ګرفتار د دال ويونکي دی، که چيرته د (اضله الله علی علم) په مطابق عناداً يا د خلکو له ويرې دال وائي نو نه ئې خپل لمونځ کيږي او نه د مقتديانو

۴- ضاد په مطلقه توګه د ظاء ويلو د جواز هيڅوک هم قائل نه دی البته کوم سړی چه د ضاد په مخرج باندې قادر نه وي د هغه لپاره د ظاء د ادا کولو اجازه شته چه په مخرج باندې قادر وي نو هغه ته عمداً ظاء ادا کول جائز نه دی. که ئې خطاءً ووائي نو لمونځ کيږي په کيميای سعادت کښې دي چه فرق در ميان ضاد و ظاء بجا آورد اگر نتواند روا باشد۔

وفي الشامية عن خزانة الاكمل قال القاضي ابو عاصم ان تعمد ذلك تفسد وان جرى على لسانه اولا يعرف التمييز لا تفسد وهو المختار حلية. وفي البزازية وهو اعدل الاقاويل وهو المختار. (ردالمحتار ج۱ ص۵۹۲)

پاتې شوه دا پوښتنه چه ځيني قراء حضرات وائي چه مونږ ضاد وايو ليکن تاسو ته لکه ظاء د سي ښکاريږي البته په دې کښې لوموړی باید دا څرګنده شي د ضاد او ظاء په سماع او صوت کښې فرق ډير سخت او انتهائي متعسر دی

قال في التفسير الكبير ان المشابهة بين الظاء والضاد شديدة وان التمييز عسير وفي جهد المقل الضاد والظاء والذال المعجمات الكل متشاركة في الجهر والرخاوة ومتشابهة في السمع وايضاً فيه ويشبه صوتها (الضاد) صوت الظاء المعجمة بالضرورة وفي شرح الشاطبية ان هذه الثلاث متشابهة في السمع وايضاً في جهد المقل لثبوت التشابه وعسر التمييز بينهما. (مجموعة الفتاوى ج۲ ص۳۲)

وفي الهندية وان كان لا يمكن الفصل بين الحرفين الا بمشقة كالظاء والضاد الخ وهكذا في شرح التنوير والشامية والخانية وفتح القدير والنهر الفائق وخزانة المفتين وخلاصة الفتاوى وغيرها.

لنډه دا چه کله په ضاد او ظاء کښې فرق کول سخت دی نو ښکاره ده چه په دې فرق باندې[1] هغه څوک پوهيدلې شي چه په دې فن کښې پوره مهارت ولرې د سين. ثاء. ذال او زاء په سماع او صوت کښې په ښه توګه فرق باندې پوهيږي. بلکه په ضاد او ظاء به فرق باندې پوهيدل د سين ثاء ذال او زاء کښې د فرق له پوهيدو څخه زيات سخت دی **كما هو ظاهر وثابت بالادلة المذكورة** لهذا دا د تعجب او حيرانتيا کومه خبره نه ده چه قاري فرق پکښې کوي ليکن په دې فن کښې ماهر نه وي هغه ته يې اوريدو سره کوم فرق معلوم نه شي او که چيرته اوريدونکی په دې فن کښې د ماهر والي تر څنګ فرق نه شي معلومولی نو معلومه ده چه قاري د ضاد په مخرج باندې قادر نه دی ګر که د قدرت په درلودو باندې دعوی کوي او چه څوک پرې قادر نه وي هغه د ظاء د کولو جرئت البته که چيرته سامع په دې فن کښې ماهر وي او دا يقين ئې هم وي چه قاري د ضاد په اصل مخرج باندې قادر دی ليکن په قصد سره په مخرج باندې د قدرت درلودلو تر څنګ سوائې د [illegible] قصد نه مخې ضاء وئي نو د داسې قاري لمونځ په واقعيت کښې فاسديږي ليکن په دې کښې د داسې سړي وجود مشکل دی کوم چه په مخرج باندې د قدرت درلودلو وجود به ضاد او ظاء تر منځ په فرق باندې د پوهې سره سره هم عمداً ظاء ووائي

---

[1] [illegible]

فقط واللہ تعالیٰ اعلم وعلمہ اتم وحکمہ احکم ۔ ھر/جمادی الاولی ۱۳۷۵ھ؁ ہجری

د پورتني سوال په شان يو بل سوال

سوال د ضد لفظ له دال سره مشابهت لري او كه له ظاء سره. په مفصله توگه ئې وليكي مشهوره ده چه د حجاز علماء دال وائي؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په دې اړه به نژدې وخت كښې د حجاز د علماوو له خوا څخه څو فتاوى را ورسيدې. په دې وخت كښې د هغو په نقل كولو اكتفاء كوم د هرې فتوى يواځې ضروري او د كفايت په اندازه برخه ئې ليكل كيږي

حضرت مولانا شير محمد سندهي مهاجر مدينه منوره ليكي

د قصدة امنيه په شرح كښې دي **فللذلك اشتد شبهته وعسر التمييز واحتاج القارى فى ذلك الى الرياضه لاتصال بين مخرجهما وفصحاء العرب يتلفظون بها بحيث يشبه صوتها صوت الظاء كما فى الجلد الاول من تفسير المنار للشيخ محمد عبدة مفتى مصر انا نجد اعراب الشام وما حولها ينطقون بالضاد فيحسبها السامع ظاء لشدة قربها منها وشبهها بها وهذا هو المحفوظ عن فصحاء العرب الاولين.**

په دې حرف كښې اختلاف هلته شروع شو چه كله عربو ته د مختلفو ممالكو وينځې راغلې. له هغو څخه اولادونه وشول نو د دې حرف په صحت كښې خلل پيدا كيدل شروع شول

انها فى لغة قوم ليس فى لغتهم ضاد فاذا احتاجوا الى التكلم بها فى العربية اعتاصت عليهم فربما اخرجوها ظاء لاخراجهم اياها من طرف اللسان واطراف الثنايا وربما تكلفوا اخراجها من مخرج الضاد فلم يتأت لهم فخرجت بين الضاد والظاء.(شرح الشافية)

مفتي سعد الله رامپوري صاحب فرمايي

خواندن دال مهمله يا زا بجائے ضاد نه بدعتے ست امرزے اهلِ هند بلكه بعض اهلِ عرب نيز زبيشتر درين بلا مبتلا بوده اند.

ملا علي قاري رحمه الله ليكي **من يخرجه دالا مهملة ومن يخرجه لاماً مفخمة ومن يخرجه ظاءً مهملة كالمصريين الخ**

په دې رسالې باندې د حرمينو د علماوو تقاريظ هم شته دلته دوه درې مصري قاريان راغلي وو هغو په قرائت كښې ضاد د ظ په شان ادا كړ اكثره عرب مخرج صحيح را باسي ليكن د رخوة صفت مفقود اداكوي چه له وجې ئې د شديد دال غوندې اورېدل كيږي

قاري عبد الرحمن اله آبادي. استاذ الكل صاحب كوم چه خپل مشر وروړ قاري عبد الله صاحب سره له كلونو كلونو راهسې د صولتيه په مدرسه كښې د عربو استاذ هم پاتې شوي دي د فوائد مكيه د رسالې په حاشيه كښې فرمايي چه په ضد كښې چه كوم رخاوت ليدل كيږي هغه اكثره عرب ئې ښائي نه ادا كوي. دا لحن خفي دي انتهى تحرير السلدي رحمه الله

د حسن بن ابراهيم الشاعر فتوی

اقول وانا الفقير الى رحمة ربه القدير حسن بن ابراهيم المدرس بالحرم النبوى ان نهاية القول فى الضاد هو انها اقرب الى الظاء فقط كما فى الرعاية وجهد المقل وغيرهما واما كون الضاد شبيهة بالدال او الغين فما سمعنا به قط ولا وجد فى كتاب فمن صلى خلف امام يعتقد ذلك فصلاتهما باطلة والله على ما نقول وكيل.

كتبه بيده راجى عفو ربه القادر حسن بن ابراهيم الشاعر المدرس بالحرم النبوى بالمدينة المنورة

د موصوف دويمه فتوی

اعلم وفقنى الله تعالى واياك للصواب قال الجزرى رحمه الله والضاد باستطالة ومخرج ميز من الظاء فلا بد من اخراجها من مخرجها المعلوم بين القراء ضاداً خالصة وقراءتها بالظاء لا يجوز الا اذا تعسر النطق هكذا اخذنا من مشائخنا ولا يجوز قراءتها بالدال كذلك ان قصد ولا بغيره طاءً او ظاءً. والله ولى التوفيق.

كاتبه حسن بن ابراهيم الشاعر خادم القراء والمدرس بالحرم النبوى

تحريراً ۱۴ صفر ۱۳۷۵ هجرى

په دې فتوی باندې د مکې او مدينې نورو مشهورو علماوو او قراوو دستخطونه او تقريظونه هم موجود دي رشيد احمد ۱۲ ذى الحجة ۱۳۷۵ هجرى

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلۡقُرۡءَانُ فَٱسۡتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمۡ تُرۡحَمُونَ ﴾

نيل المرام

بالتزام السكوت عند

قرائت الامام

سوال زمونږ په کلي کښې يو شاغلي اهل حديث دى. هغه وائي چه په امام پسې چه کوم خلک سورۀ فاتحه نه لولي د هغه لمونځ با لکل نه کيږي او هغه په دې باندې قسمونه هم کوي او وائي چه په دُنيا کښې هيڅوک داسې حديث نه شي وړاندې کولى چه په هغه کښې له امام سره د سورۀ فاتحه له ويلو څخه منع راغلې وي

دا سړى شپه او ورځ همدا شور او غوغا جوړه کړې وي او هر وخت د صافو او ساده لمونځ کوونکو د غلطولو په کوشش کښې مصروف وي د بلمازو دومره فکر ورسره نشته چه لمونځ کوونکي ترې جوړ کړى بس هر وخت د لمونځ کوونکو د غلطولو او د هغوى د لمونځونو د باطل ګڼلو په فکر کښې مشغول دى ځينې لمونځ کوونکي ئې له فتنې څخه متاثر کيدونکي تر سترګو کېږى له تاسو شاغلي څخه هيله ده چه دا مسئله په تفصيل سره وليکى او زمونږ د خلکو لارښوونه وکړى؟ بينوا توجروا

الجواب باسم ملهم الصواب په امام پسې د سورۀ فاتحه ويلو په مسئله کښې له حضراتو صحابۀ کرامو څخه را ونيسه په هرې زمانې کښې اختلاف را روان دى دا ډول نورې هم ډيرې جتهدي مسئلې دي داسې مسائل له قرآن او حديثو څخه د مستنبط کدو له وجې د مجتهدو صحابۀ کرامو رضى الله تعالى عنهم او د دين د امامانو رحمهم الله تر منځ اختلافي دي. په دغو کښې پخپله د مجتهدينو د تل لپاره دا عمل پاتې سوى دى چه د دليل د قوت پر بنسټ باندې چه کوم طرف راجح ورته ښکاره سوى دى هغه ئې غوره ګڼلى دى ليکن په نورو باندې ئې هر ډول عنرض [illegible] او بد رد ويلو باندې د زړې اوړدول روا نه دي بللي او نه ئې خپل اجتهاد په جبر باندې په زوره د مسلط کولو کوښښ کړى دى بلکه بواخې ئې د زړې په ښکاره ونو باندې سره د دلائلو د تفصيل او [illegible] سره د کوم دليل په ښکلو باندې اکتفاء کړې ده او په خلکو کښې به د خپلې

رائې د قبلولو او نه قبلولو څخه تل بې نيازه وو هغوی له خپلې رائې سره اختلاف کوونکي نه هيڅکله ګمراه بللي دي او نه ئې د هغوی د عبادت د باطل والي د فتوی په ورکولو سره په امت کښې د تخريب او منافرت تخم کرلی دی.

د هغو حضراتو دا عمل د قرآنکريم د هدايت او د نبي کريم ﷺ په ښوونې او تعليماتو باندې مبني دی د الله تعالی ارشاد دی ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ په دې کښې د اجتهاد خاوندانو ته په غامضه (مشکلو او پټو) مسائلو کښې د دعوت فکر ورکړ شوی دی همدارنګه د هر مجتهد د فکر رسيدنه د هغه لپاره حق او واجب العمل تاکل شوی دی لکه څرنګه چه مجتهد په غير منصوصي مسائلو کښې د غور او فکر په کولو سره هغه په منصوصي باندې دقياس کولو په ذريعه د هغو حکم معلوموي همدارنګه هغه منصوصي مسائل چه ادله ئې متعارض يعنې سره ټکر دي په هغو کښې د تطبيق، ترجيح او تساقط اصول د غور لاندې راولي او فيصله کوي دنبي کريم ﷺ په زمانه کښې داسې څو مثالونه پيدا کيږي چه په کومې مسئلې کښې به د صحابهٔ کرامو رضی الله تعالی عنهم رائې مختلفې شوې او هر يوه به پخپل اجتهاد باندې عمل کاوه په هغه وخت کښې نه چا په يوه او بل باندې اعتراض وکړ او نه وروسته د نبي کريم ﷺ خدمت ته په حاضريدو باندې نبي کريم ﷺ د چا په فعل او عمل باندې نيوکې کړې

غرض دا چه مجتهد صحابهٔ کرام رضی الله عنهم او مجتهدين امامان رحمة الله عليهم کښې هر يوه سړي پخپل اجتهاد باندې عمل کاوه ليکن د نورو په اجتهاد باندې ئې کوم اعتراض نه کاوه د دغو مجتهدينو د پيروانو هم همدغه معمول وو چه پخپل منځ کښې د لاس او ګريوان کيدلو په ځای د خپلو خپلو مقتدايانو د اجتهاد مطابق عمل کاوه په دې کښې هيڅ خبره نشته چه اکابرو علماوو د اجتهادي مسائلو تنقيح او تنقيد او د هغو د مناشي او مباني د تنقير او تفتيش لپاره په زړه پورې بحثونه ليکلي دي د خپلو دلائلو تفصيل او د مقابل لورې د دلائلو ځوابونو لپاره ئې فاضلانه مضمونونه ليکله ليکن د مخالف لورې تفسيق، تضليل، تحقير او تذليل او عباداتو لره ئې ضائع او باطل بللو حماقت هيچا نه دی کړی او نه دغه خالص علمي مباحث کوم چه د عوامو له پوهې څخه ډېر لوړ دي د هر کس و ناکس مخې ته په راوړلو سره په عوامو کښې د انتشار او فتنې د پيدا کولو کوم جواز را وايستلو

راقم الحروف د صحيح البخاري په تدريس کښې د خپل عمر ډېره لويه برخه مصرف کړې ده په دې زمانې کښې د قرآن او حديث لوړ پوړې مضامين، د حقائقو، دقيقو، نکتو او لطائفو د مطالعې شوق و د حديث د طالبانو د استعداد او ضرورت مطابق د هغو په مخکښې د بيانولو عادت پاتې شوی دی ليکن د طلبه وو د اصرار تر څنګ په اجتهادي مسائلو باندې څخه مې له زياتې بحث او تمحيص کولو څخه تل تر تله څنګ کاوه لومړی د دې لپاره چه په کومو مسئلو

کښې چه د حضراتو صحابهٔ کرامو رضی الله تعالی عنهم رائې مختلفې دي په هغو کښې زبات بحث او مباحثه همداسې هم بې ضرورته او د ديني تقاضاوو په خلاف دي دويم دا چه په دغو مسائلو باندې د کفايت له اندازې څخه هم ډير څه ليکل شوي دي دريم دا چه په دې دور کښې په دين کښې نظرياتي او عملي فتنې په دومره کثرت او شدت سره را پورته کيږي چه د هغو په موجودوالي کښې مجتهد فيه مسائلو کښې په جزئي اختلافاتو کښې د لويدلو هيڅ جواز نشته يوې خوا ته مرزائيت، نيچريت، اباحيت، انکارِ حديث او ديندار انجمن غوندې اعتقادي او ارتدادي فتنو وريغ په خوريدو دي او بلې خوا ته بد اعمالي، په ښکاره فسق او فجور او د بې حيائی سيلاب د برق غوندې په تيزي سره په مخ روان دی او له عوامو څخه په تيريدنې سره د علماوو او صلحاوو کورونو ته هم داخل شوي دي د کوم سړي په زړه کښې چه د ذرې غوندې احساس او د دين درد هم وي او د اسلام او مسلمانانو د خير خواهی لږ غوندې خيال هم ولري په دغو حالاتو کښې جزئي اختلافاتو په هوا ورکولو سره د الحاد او نورو بې دينيو خپريدلو ته موقع ورکول هيڅکله نه شي برداشتولی ليکن په دې باره کښې د اهل حديث د ډلې د ډيرو کردار د اهل حديث د ډلې په تندي باندې کلنګ دی د هغو دا رسوا کوونکی او اسلام دښمنه کردار له برکته په هغو کښې د پوهې د خاوندانو سرونه ټيټ شوي دي ليکن هغوی پخپل دې بې واکې قوم باندې د برلاسي له پيدا کولو څخه عاجز دي.

د دوی په عقل باندې حيرانتيا ده چه يوې خوا ته خو دومره د نظر د پراخوالي جواز چه د اجتهاد د جواز لپاره هيڅ شرط نشته هر سړی له موره پيدا مجتهد دی او بلې خوا ته دومره تنګ نظري چه د خپل اجتهاد نه بغير نور ټول خلک ګمراه بولي

د غير مقلدينو خصوصيات

۱ - اهلِ حديث حضرات په اجتهادي مسائلو کښې خپل اجتهاد په قطعي توګه صحيح او د نورو اجتهاد په قطعي توګه غلط ګڼي او په دې کښې تر دې اندازې پورې غلو کوي چه ګوا که خپله رايه معاذ الله الهي وحی ګڼي په خلاف د نورو مجتهدينو چه وه خپلې رائې د وحی غوندې قطعي نه ګڼي بلکه محض د غلبهٔ ظن درجه ورکوي چه د خطا احتمال هم پکښې موجود دی چنانچه د خطا د تر واضح کيدو وروسته هغه له خپلې رائې څخه رجوع کوی ليکن په دنيا کې يو اهلِ حديث هم داسې په نظر نه راځي چه هغه نه پخپل اجتهاد کښې چيرته د يوې ادنی غوندې شبهه هم پيدا شوې وي. د غلطی .عتر ف او له خپلې رائې څخه رجوع کول خو لويه خبره ده

۲ - په مجتهد فيه مسائلو کښې په حضراتو صحابهٔ کرامو رضی الله تعالی عنهم. تابعين او تبع تابعين ائمهٔ دين رحمهم الله کښې د رائې اختلاف پيدا کيږي او دا اختلاف لازم هم دی د دې

لپاره چه د اجتهادي مسائلو په استنباط کښې او د دلائلو د تعارض په وخت کښې د تطبيق او ترجيح د کليات په استعمال کښې د انسان عقل دخل لري. يو مجتهد يوه جزئيه د يوې کليې لاندې په راوستو سره د جواز قول کوي او بل مجتهد ئې له بلې کليې سره زيات منطبق په ګڼلو سره هغه ناجائزه بولي له کلياتو سره د جزئياتو په انطباق کښې د رائې له اختلاف څخه حفاظت محال دی چنانچه په همدې بناء باندې مونږ شپه او ورځ په ډاکټرانو، انجنيرانو، وکيلانو او قاضيانو کښې اختلافات پخپلو سترګو وينی ليکن د اهلِ حديثو حضراتو په رايه کښې هيڅکله اختلافات نه ليدل کيږي له دې څخه ثابته شوه چه د هغوی عمل په حديثو باندې شور او غوغا او د مخ مخ اجتهاد دعوی غلطه ده په حقيقت کښې دا يوه مستقله ډله ده چه هر غړی ئې د خپلو اسلافو په ړانده تقليد کښې مبتلا دی له دې سره د حيرانتيا خبره خو دا ده چه د ائمه اربعه وو تقليد ته حرام او شرک وائي

۳ - د مجتهدينو امامانو په دې باندې اتفاق دی چه په اختلافي مسائلو کښې دا حتياط په اړخ باندې بايد عمل وشي چنانچه کوم سړي چه پخپله حج نه وي کړی هغه په حنفي مذهب کښې د بل چا له خوا څخه حج بدل کولی شي ليکن لکه څرنګه چه په څينو نورو مذاهبو کښې دا جواز نه لري د دې لپاره د همدې بل مذهب د رعايت په خاطر په حنفي فقه کښې د داسې سړي د حج بدل لپاره تلل مکروه تاکل شوی دی. همدارنګه که چيرته طواف کوونکی بيت الله ته دومره نژدې ورشي چه کېږ لاس ئې په شاذروان (د بيت الله په بنياد) باندې تير شي نو په حنفي مذهب کښې ئې طواف صحيح کيږي ليکن يواځې د نورو مذاهبو د مراعات په خاطر ئې دې ته هم مکروه ويلي دي د فقهي په کتابونو کښې د دې بې شميره مثالونه پيدا کيږي ليکن د اهلِ حديثو حضراتو طريقة کار تر ټولو جلا دی د هغوی په نزد په داسې مسائلو کښې د نورو مذاهبو پر خلاف کول د زيات اجر او ثواب باعث دی چنانچه د ذی الحجې په دياړلسم تاريخ کښې د قربانۍ جواز مختلف فيه دی د دې لپاره په عبادت کښې د احتياط تقاضا خو دا وو چه په دې تاريخ کښې قرباني و نه شي کوم حضرات ئې چه د جواز قائل دي د هغو په نزد بهترينه ورځ ئې لسم، بيا يولسم، بيا دولسم او بيا دياړلسم دی ليکن اهل حديث خلک يواځې د نورو مذاهبو د مخالفت لپاره په دياړلسم تاريخ باندې قرباني افضله بولي او په همدې باندې عمل کوي همدارنګه د اوښ په قربانۍ کښې خاص له نورو مذاهبو سره د مخالفت په خاطر لس کسان شريکيږي او که نه نو د عبادت د اهميت تقاضا خو دا وه چه په دې کښې له احتياط څخه کار اخيستل شوی وای او په اوښ کښې له اوه کسانو څخه زيات نه وای شريک شوی

يوه بله نادره واوره: د بدی په منځ کښې د مسازو په حالت کښې قبلې ته د مخ اړولو جواز مختلف فيه دی څکه په هر حال کښې احتياط په دې کښې دی چه قبلې ته نه مخ اړولو څخه پرهېز

وشي ليکن د اهل حديثو په نزد له نورو مذاهبو سره مخالفت لوی جهاد دي چنانچه په کراچی کښې ئې د خپل جومات استنجا خانې رنګې او له نوي سره ئې قبلې ته مخامخ استنجاء خانې جوړې کړې چه کله ئې د وجې پوښتنه وشوه نو و ئې ويل چه دا سنت له ځوارلس سوه کلونو څخه مړ وو مونږ را ژوندی کړ. الحمدلله الذی عافانا مما ابتلا کم به.

۴ - اهلِ حديث په جزئي اختلافي مسائلو په خپرونه او تبليغ کښې بلکه د خپلې نظريې په ټول امت باندې د مسلط کولو په کوشش کښې دومره مخبوط الحواس (ګډوډ حواس) دي چه نه هغوی د، فکر کوي چه په دغو مسائلو کښې د حضراتو صحابهٔ کرامو رائې هم مختلفې دي او هغوی د رائې د اختلاف باوجود هغه د بحث او مباحثې موضوع نه جوړول او نه دا احساس کوي چه له فتنې څخه ډک په دې دور کښې په داسې حال کښې د دين په اصولو باندې حملې کيږي او د فسق او فجور روان شوی سيلاب ديني ارزښتونه هم د خس او خاشاک غوندې ورسره وړي د جزئي مسائلو په خپرلو سره مسلمه امت په نورو فتنو او ابتلاوو کښې مه اچوی او پخپل منځ کښې د منافرت د فضا په پيدا کولو سره بې دينه قوتونو ته د نور پرمختګ سبب مه جوړيږی بلکه دا فروعي اختلافات د نسيان په طاق کښې کښيږدی او د بې دينۍ زياتيدونکو موجونو د مخ نيوي لپاره ټول په يوه صف کښې ودريږی او جهاد وکړی

په انصاف سره ووايئ چه اهلِ حديث د سبائيت. مرزائيت. نيچريت او اباحيت غوندې فتنو څخه د اسلام د حفاظت لپاره کوم ښکاره خدمت کړی دی؟ يا د فسق او فجور د مخ نيوي لپاره ئې کله کوم کار کړی دی؟ د هغوی خپل ټول کوششونه او جهاد يواځې د فاتحه خلف الامام. آمين با لجهر او رفع يدين باندې مصرفيږي يا بيا ټول امت مسلمه بلکه د دين تر امامانو پورې د فسق او ګمراهۍ نسبت کوي که څيرته يو څوک چه ږيره يا خرئي او يا ئې لنډوي. لباس د شرعې په خلاف اغوندی. سود خوري. رشوت اخلي. عکسونه ساتي. په رقص او سرور باندې ئې زړه ورکړی وي. شراب څښي له کوم اهل حديث سره مخامخ شي نو هغه ته تر ټولو مخکښې دا تبليغ کوي چه په امام پسې د الحمد لله سورة نه وبلو سره لمونځ نه کيږي. چه کوم خلک ئې نه وائي هغه ټول ګمراه دي و د حديث مخالفت کوي

۵ کوم سړی چه په امام پسې الحمد لله. آمين په زوره او د رفع يدينو په تېزي سره تبليغ کوي و په مامانو پسې د رد ند وبلو امتيازی شان ولری هغه که هر څومره په فسق او فجور کښې مبتلا وي بلکه کفريه عقائد دي هم ولري د اهل حديثو په ډله کښې مقبول ګرځي

په دې باره کښې د (شَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا) لاندې پخپله د اهل حديث عالم قاضي عبد الواحد خانپوری صاحب شهادت ګواهي ملاحظه کړی دی فرمائی

د دې زمانې دروغجن اهل حديث د مبتدعين مخالفينو. سلف صالحينو كوم چه د ما جاء الرسول له حقيقت څخه جاهل دي هغوی په صفت كښې د شيعه ګانو او روافضو خليفه ګان شوي دي. يعنې لكه څرنګه چه په مخكښينيو زمانو كښې د كفر او نفاق دروازه او دهليز وو او د ملاحده او زنادقه وو د اسلام خوا ته مدخل وو همدارنګه دا جاهل او بدعتي اهل حديث په دې زمانې كښې د ملاحده او زنادقه وو منافقينو دروازه، دهليز او مدخل دي بعينه د شيعه ګانو غوندې (الی ان قال) مقصود دا دی چه په رافضيانو كښې ملاحده وو د تشيّع په ښكارولو سره د حضرت علي او حسنينو رضی الله تعالی عنهم له غلو (له حد څخه زيات) سره د تعريف په كولو سلف ته ظالمان وويل او ښكنځا ئې ورته وكړه او بيا چه څومره الحاد او زندقه خپره كړي څه پروا نشته همدارنګه دا جاهلان بدعتي دروغجن په اهل حديثو كښې يو ځل رفع يدين وكړي او تقليد رد كړي او سلفو ته بد ووائي لكه امام ابو حنيفه رحمه الله ته چه په فقهه كښې ئې امامت د اجماع اُمت له مخې ثابت دی او بيا چه څومره كفر. بد اعتقادي. الحاد او زنديقيت په هغوی كښې خپور كړي په ډيرې خوښې سره ئې قبلوي او د يوې ذرې غوندې نه خفه كيږي اګر كه د اهلِ سنت علماء او فقهاء ئې زر څله خبردار كړي هيڅكله ئې نه اوري سبحان الله ما اشبه الليلة البارحة او د دې راز دا دی چه هغه د اهل السنة و الجماعة له عقائدو څخه په را وتلو سره د سلفو له اتباع څخه مخ اړوونكي او مستكبر شوي دي فافهم و تدبّر.

(التوحيد و السنة في رد اهل الالحاد و البدعة "الملقب به" اظهار كفر لعاء لله بجميع اصول امنت بالله ص۲۶۲)

د نفس مسئلې په اړه له بحث څخه مخكښې د دې اوږده تمهيد څخه مقصد دا دی چه لوستونكو ته د دې اندازه ولګيږي چه په پورتنيو مذكوره حالاتو كښې د فاتحه خلف الامام په اړه له څه ويلو او اوريدلو تكليف يا د كوم مدللې ليكنې لپاره ليكنه او دماغي محنت تر كومې اندازې پورې ګټور كيدلی شي له بحث او تمحيص (پلټنې) څخه د فهم او انصاف د خاوندانو پوهنه مقصود وي ليكن د پورتنيو خصوصياتو درلودونكې د اهل حديثو له جماعت څخه د دې څه توقع كيدلی شي؟ كله كله له تقريري يا تحريري دلائل بازيو څخه د كومې فتنې د وركولو او د عامو مسلمانانو د دين ساتنه مقصود وي اګر كه د فتنې له خاوندانو څخه د حق د قبلولو هيڅ اميد نه وي ليكن په دې كښې د الاهمّ فا لاهمّ د اصولو لحاظ ساتل لازم دي د الحاد او ارتداد غوندې سره كوونكو فتنو سره موجودوالي كښې په فروعي مسائلو باندې بحث. مباحثه او په هغې باندې د وخت او دماغ د مصرفولو هيڅ جواز نشته چنانچه كله كله ما نه ويل سوي دي چه فلاني ښاغلي د كوم اهل حديث د خوشحالولو لپاره فاتحه خلف الامام شروع كړې دی ناسو هغه پوه كړی مه خواب وركړی دی چه هغه بربردی چه په امام پسې فاتحه ووائي له ما سره د هغه د پوهولو وخت

نشته حقیقت دا دی چه چا ته د خپل خان د پوهولو فکر نه وي د هغه پوهول بې فائدې او د وخت ضائع کول دي خو خله خو له موره پیدا شویو مجتهدینو په دغو مسائلو باندې له ما سره د خبرې کولو هیله ښکاره کړې ده لیکن ما په هر خلې عذر وړاندې کړی دی وجه ئې هم هغه ده چه د اهمو مسائلو په موجودوالي کښې د دغو فروعي مسائلو خوا ته مخ اړول جائز نه دي بالخصوص کله چه په مخاطب (چا ته چه خبره کیږي) کښې نه صلاحیت وي او نه ئې د حق تحقیق مطلوب وي په داسې حالت کښې د خبرو کولو څه فائده؟ یو ځل یوې مجتهدې صاحبې ته په فاتحه خلف الامام باندې د بحث کولو جذبه وراغله او د حدیث پوهنې ډیره لویه دعوه ئې وکړه، ما ترې پوښتنه وکړه چه د صحیح البخاري نوم څه دی؟ بس د اجتهاد نشه ئې مړه شوه. یوه چا څومره ښه ویلي دي

الف کو کیل جانیں سب بچارے مگر دعوی ہے سب کا اجتہادی

د فاتحه خلف الامام په اړه د اهل حدیثو پرله پسې شور او غوغا تر څنګ ما د خپل عمر اوه پنځوس کاله له پوره چوپتیا او صبر سره تیر کړل زمونږ د اکابرو همدغه شان پاتې شوی دی لیکن اوس اهل حدیثو لې دې چوپتیا څخه د ګټې په اخیستو سره دا غلطه پروپیګنډه شروع کړې ده چه د احنافو په نزد داسې یو حدیث هم نشته چه په هغه کښې خلک په امام پسې د فاتحه له ویلو څخه منع شوي وي

دا پروپیګنډه دومره تیزه شوه او له عوامو څخه د داسې حدیث مطالبه په دومره سختۍ سره وشوه چه عام مسلمانان ډیر تنګ او پریشان شول او له ما څخه ئې په دې باره کښې غوښتنې وکړې زه چا چا ته ځواب ورکړم؟ او خالص علمي تحقیق څرنګه د عوامو په دماغو کښې واچوم؟ بالاخره مې په نه زړه سره قلم پورته کړ او دا فیصله مې وکړه چه په لنډه توګه له دلائلو سره د مسئلې وضاحت ولیکم مخکښې هر سړی د خپل ظرف (قابلیت) او علمي استعداد په مطابق له هغه څخه ګټه اخیستلی شي کم تر کمه چا ته خو د دې موقع په لاس نه ورځي چه د احنافو په نزد یو حدیث هم نشته الله تعالی دې مونږ ټولو ته سالمه پوهه او په صراط مستقیم باندې هدایت را بخښي او له هر ډول فتنو څخه مو دې پخپل حفاظت کښې وساتي آمین

د عمل بالحدیث په شکل کښې له قرآن څخه انحراف (مخ ګرځونه)

اهل حدیث په حدیثو باندې د عمل کولو مدعیان دی لیکن په قرآن باندې عمل نه کوي یوه مجتهد صاحب ما ته وویل چه آیا د امام پسې د سورة فاتحه د نه ویلو په باره کښې کوم حدیث شته؟ ما وویل چه په امام پسې د قرائت له کولو څخه په قرآن کښې منع راغلې ده هغه وویل چه حدیث خو هم نشته؟ حقیقت دا دی چه په امام پسې د فاتحه ویلو ممانعت له حدیثو څخه هم ثبت

دی لکه څرنګه چه مونږ به ئې مخکښې بیان کړو انشاء الله تعالی ما د هغه بناغلي په خواب کښې د حدیث په ځای د قرآن حواله ځکه ورکړه چه هغه تر ټولو مقدم دی لیکن په دې باندې سخت حیران شوم چه هغه د قرآني ارشاد منلو ته تیار نه وو او د هغه په مقابله کښې ئې خاص په حدیث باندې ټینګار کاوه د دې برعکس د احنافو اصول دا دي چه هغوی لومړی قرآنکریم ګوري. له هغه وروسته په احادیثو باندې نظر اچوي چه کوم حدیث د قرآنکریم مطابق وي هغه را اخلي او کوم چه په ظاهره له قرآنکریم سره متعارض په نظر راشي د هغه یو داسې مفهوم لټوي چه د قرآن په خلاف نه وي چنانچه د فاتحه خلف الامام مسئله وګورئ په قرآنکریم کښې ارشاد دی ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾ په دې کښې صاف حکم دی چه کله قرآنکریم ویل کیږي نو تاسو ئې په توجه سره واورئ او چُپ او غلي پاتې شئ امام احمد رحمه الله فرمايي چه دا آیت په اتفاق سره په امام پسې د سورهٔ فاتحه د قرائت په باره کښې نازل شوی دی اوس احادیث را واخلئ په یوه حدیث کښې هم دا حکم نشته چه له امام سره تاسو هم تلاوت کوئ ارشاد دی **انما جعل الامام ليؤتم به فلا تختلفوا عليه فاذا ركع فاركعوا و اذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لك و الحمد و اذا سجد فاسجدوا.** په دویم حدیث کښې دی **ليؤمكم احدكم فاذا كبر فكبروا واذا قال غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فقولوا آمين الخ** په دې کښې له امام سره د ټولو افعالو د ادا کولو حکم ورکړی شوی دی لیکن (**واذا قرأ فاقرءوا**) ئې و نه ویل بلکه (**واذا قرأ فانصتوا**) په ویلو سره ئې له امام سره د ویلو څخه منع وفرمایله احنافو دې حدیث ته ترجیح ورکړه ځکه چه دا حدیث د سند له لحاظه تر صحیح والي د قرآني حکم مطابق دی د دویم حدیث ئې داسې معناوي بیان کړي چه له هغو څخه تضاد پاتې نه شي

همدارنګه د آمین په مسئله کښې احنافو لومړی د قرآنکریم خوا ته رجوع وکړه نو دا ارشاد لاس ته راغی چه ﴿ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً﴾ امام بخاري رحمه الله د عطاء رحمه الله قول را نقل کړی دی چه آمین دعا دی، او قرآنکریم د دعاء د اخفاء حکم ورکړی دی پس له قرآنکریم څخه ثابته شوه چه آمین باید سوکه وویل شي د دې لپاره احنافو هغه حدیث ته ترجیح ورکړه په کوم کښې چه د آمین اخفاء مذکور دی او نور حدیثونه ئې په دې باندې منطبق کړل

د رفع یدینو د لاسونو د پورته کولو په اړه ئې هم په قرآن کریم باندې غور وکړ نو څرګنده شوه چه په لمانځه کښې د خشوع او سکون حکم ورکړ شوی دی الله تعالی فرمايي ﴿وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾. ﴿قُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ﴾ اوس احادیث مطالعه کړئ په صحیح مسلم کښې روایت

دی چه صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم په لمانځه کښې دسلام په وخت په لاس سره اشارې کولې په دې باندې نبي کریم ﷺ وفرمایل
یعني دا څه حرکت دی چه په لمانځه کښې داسې لاسونه پورته کوی لکه څرنګه چه مست اسونه لکۍ اچوي. په لمانځه کښې په سکون پاتې شی څومره زبردسته خبرداري ده د سلام په وخت کښې لمونځ په ختمیدو وي چه کله په دې وخت کښې هم د لاسونو پورته کول د سکون په خلاف دی نو د لمانځه په منځ کښې د رکوع په وخت کښې د لاسونو پورته کول به څنګه مناسب وي؟ البته تکبیر تحریمه چونکه په لمانځه کښې داخل نه دی د دې لپاره په دې وخت کښې د لاسونو پورته کول په لمانځه کښې د سکون د حکم په خلاف نه دی غرض دا چه په دې مسئله کښې هم د قرآني حکم له مخې احنافو د رفع یدین د نه کولو روایتونو ته ترجیح ورکړی دی په دې باندې نور مسائل قیاس کړی چه احناف تر ټولو مخکښې د قرآنکریم خوا ته رجوع کوي بیا په احادیثو کښې هغه حدیث ته ترجیح ورکوي چه د قرآني نص مطابق وي

د حدیث د صحت معیار

اهل حدیث دا الزام لګوي چه احناف په ځینو مسائلو کښې د صحیح حدیث په خلاف عمل کوي د غور وړ خبره دا ده چه دصحیح تعریف حدیث څه شی دی؟ اهل حدیث تقلید ته د ناجائز او حرام ویلو تر څنګ په دې باب کښې د حدیثو د امامانو بخاري، مسلم، ابو داؤد او داسې نور رحمهم الله تعالی تقلید کوي کوم حدیث چه امام بخاري رحمه الله صحیح ووائي هغه صحیح دی که چیرته د حدیثو د امامانو رحمهم الله تقلید جائز بلکه ضروری دی چه له هغو پرته د یوه حدیث تصحیح نه شي کیدلی نو د فقهې د امامانو رحمهم الله تعالی تقلید ولی ناجائز دی؟
د حدیثو امامانو رحمهم الله د حدیث په صحت او نه صحت چه کوم اصول لیکلي دي هغه ئی د خپل اجتهاد له مخې ټاکلي دي. په هغو باندې کومه وحی نه ده نازله شوې همدارنګه د فقهې د امامانو په نزد هم د حدیثو د تصحیح څه اصول مقرر دي کوم چه د فقهې په اصولو کښې مذکور دي چه له هغو څخه لاندیني دوه اصوله دخانګړې اهمیت درلودونکي دی

۱ کوم حدیث چه له کتاب الله یا سنت مشهوره سره زیات نزدی وی هغه به راجح وي
۲ د حضراتو صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم له جملې څخه چه کوم حضرات په تفقه کښې مشهور دي د هغو روایت د غیر فقیه په روایت باندې به راجح وی

له دې ضروري توضیح څخه وروسته اوس د اصل مسئلې یعنې قرائت خلف الامام د ممنعت په دلائل لیکل کیږي

قرآني نصوص

۱ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْاٰنِ مِنْ قَبْلِ اَنْ یُّقْضٰۤی اِلَیْكَ وَحْیُهٗ وَقُلْ رَّبِّ زِدْنِیْ عِلْمًا ○ (۲۰/ ۱۱۴)

په دې آیت کښې نبي کریم ﷺ ته دا تعلیم ورکړ شوی دی چه د وحی د نازلیدو په وخت پخپله ئی مه ورسره وایه له دې ځخه ثابته شوه چه د قرآن د تلاوت په وخت کښې هغه په چوپتیا سره اوریدل او ټول د هغه خوا ته متوجه کیدل او په هغه کښې تفکر او تدبّر شرعاً مامور به دی

۲ لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهٖ ○ اِنَّ عَلَیْنَا جَمْعَهٗ وَقُرْاٰنَهٗ ○ فَاِذَا قَرَاْنٰهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهٗ ○ (۷۵/ ۱۶، ۱۷)

په دې آیت کښې هم نبي کریم ﷺ له جبریل علیه السلام سره له تلاوت کولو منع کړی شوی دی حالانکه دلته د قرآن د حفظ په غرض سره د یو ځای ویلو ضرورت هم وو سره له دې الله تعالی د قرآنکریم د حفظ ذمه واري پخپله اخیستی او په خاموشي او توجه سره ئې د اوریدلو حکم وفرمایه. له دې ځخه د قرآنکریم د دې ادب څومره سخت تاکید ثابتیږي چه له قاري سره پخپله د تلاوت کولو په ځای د هغه قرائت په خاموشي او پوره توجه سره باید واورول شي بیا ئې د لاتقرأ په ځای (لَا تُحَرِّكْ بِهٖ لِسَانَكَ) په ویلو سره دپوره چوپتیا مزید تاکید وکړ چه ژبه هم مه ښوروه تر دې وروسته په تاکید باندې له پاسه تاکید لپاره دوباره فرمایي چه (فَاِذَا قَرَاْنٰهُ فَاتَّبِعْ قُرْاٰنَهٗ) د دې په تفسیر کښې حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فرمایي **فاستمع له وانصت** (صحیح البخاري ج۲، ص۱، مسلم ج۱، ص۱۸۴، طیالسی ص۳۴۲)

د اتباع دوه معناوې دي یوه دا چه کوم کار متبوع کوي هغه کار دې تابع کوي بله دا چه په خاموشي سره اوریدل. له مذکوره آیت ځخه ثابته شوه چه په قرائت کښې د اتباع معنی د یو ځای ولو نه ده بلکه په خاموشي سره اوریدل دي ځکه چه له یو ځای ویلو ځخه منع شوې ده د همدې لپاره حضرت ابن عباس رضی الله تعالی عنهما د هغه تفسیر (فاستمع له وانصت) سره کړی دی

مونږ مخکښې یو حدیث وړاندې کوو (انما جعل الامام لیؤتم به الخ د التمام) معنی اتباع ده حافظ ابن حجر رحمه الله د دې په تشریح کښې فرمایي **قال البیضاوی و غیره الائتمام الاقتداء و الاتباع ای جعل الامام اماما لیقتدی به و یتبع.** (فتح الباري ج۲، ص۱۳۹) له دې ځخه ثابته شوه چه که چیرته په حدیث کښې د واذا قرأ فانصتوا زیادوالی هم نه وای ثابت په هم به دې سره له فاتحه خلف الامام ځخه ممانعت شوی وای ځکه چه په رکوع، سجده او داسې نورو کښې د امام د اتباع معنی دا ده چه مقتدی هم له هغه سره دغه ارکان ادا کړي او په قرائت کښې د اتباع معنی دا ده چه په خاموشي سره غوږ ونیسي کما مر

۳ وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ○

دا آیت په لمانځه کښې د سورۂ فاتحه په اړه نازل شوی دی چه څرګند هدایت پکښې شوی دی چه کله امام قرائت وائي نو په هغه وخت کښې په مقتدیانو باندې فرض دی چه د امام قرائت واوري او چُپ و اوسیږي

امام احمد رحمه الله په دې باندې اجماع را نقل کړې ده چه دا آیت د قرائت خلف الامام په اړه ده د امام احمد رحمه الله د دې قول څو حواله جات په لاندې ډول دي

۱ - علامه جمال الدین زیلعي رحمه الله فرمائي قد اخرج البیهقی عن احمد رحمه الله قال اجمع الناس علی ان هذه الأیة فی الصلوة (زیلعی ج۱، ص۲۳۲)

۲ - قال العلامة موفق الدین بن قدامة فی المغنی قال احمد رحمه الله الناس علی ان هذا فی الصلوة (الی قوله) و قال احمد فی روایة ابی داؤد اجمع الناس علی ان هذه الأیة فی الصلوة (مغنی ج۱، ص۶۰۵)

۳ - قال العلامة شمس الدین بن قدامة قال احمد رحمه الله فی روایة ابی داؤد اجمع الناس علی ان هذه الأیة فی الصلوة (شرح المقنع الکبیر ج۲، ص۱۳)

۴ - قال الامام ابن الهمام رحمه الله و اخرج البیهقی عن الامام احمد رحمه الله قال اجمع الناس علی ان هذه الأیة فی الصلوة (شرح نقایة ج۱، ص۸۳)

۶ - غیر مقلدینو امام شیخ الاسلام ابن تیمیه فرمایي وذکر احمد بن حنبل رحمه الله الاجماع علی انها نزلت فی الصلوة و ذکر الاجماع علی انها لا تجب القرائة علی المأموم حال الجهر. (فتاوی ابن تیمیة ج۲، ص۱۴۳)

وقال ایضاً و قول الجمهور هو الصحیح فان الله سبحانه و تعالی قال: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ○ قال احمد رحمه الله اجمع الناس علی انها نزلت فی الصلوة (فتاوی ابن تیمیة ج۲، ص۴۱۲)

۷ - غیر مقلد عالم مولانا عبد الصمد پشاوري پخپل کتاب (اعلام الاعلام فی القرائة خلف الامام) کښې لیکي والاصح کونها فی الصلوة لما روی البیهقی عن الامام احمد قال اجمعوا علی انها فی الصلوة (اعلام الاعلام ص۱۹۰)

په مذکوره عبارت کښې له امام احمد رحمه الله څخه د بیهقي د اجماع روایت لره غیر مقلد عالم هم منلی دی لهذا د مبارکپوری صاحب دا وینا صحیح نه ده چه "ما ته د امام بیهقي په معرفة السنن و الأثار او کتاب القراءة کښې دا قول په لاس نه شو" د بیهقي د روایت لیدونکي یو جماعت دی چه غیر مقلد او د غیر مقلدینو امام هم شته د دغو ټولو په مقابله کښې که حیرته مبارکپوری صاحب

ته دا روايت تر نظر نه وي تير شوی نو هغه ته دا ويل کيږي چه

واذا لم ترالهلال فسلم لاناس رأوه بالابصار

د وجدان نشتوالی د نه وجود دليل نه دی. بيا دا منطق هم څه عجيبه دی چه د بيهقي يواځې دوه کتابونه ئې وليدل او فيصله ئې واوروله چه بيهقي دا روايت نه دی کړی دا د استدلال کوم ډول دی چه کوم شی په دوه کتابونو کښې نه وي هغه به د بيهقي په يوه کتاب کښې هم نشته برسيره پر دې له امام احمد رحمه الله څخه په نقل کښې بيهقي يواځې نه دی بلکه موفق الدين ابن قدامه. شمس الدين ابن قدامه او شيخ الاسلام ابن تيميه هم ناقلين دي کما مرّ

له امام احمد رحمه الله څخه علاوه له حافظ ابن عبد البر رحمه الله څخه هم د اجماع قول منقول دی و نصه لاخلاف انه نزل فی هذا المعنی دون غيره (اوجز المسالك ج۱، ص۲۴۸)

د اجماع تر ثبوت وروسته د دې آيت د شان نزول په اړه د مزيد کوم روايت ضرورت نشته سره له دې د صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم. تابعينو او تر دوی وروسته رحمهم الله ارشادات ملاحظه کړی

۱ - صلی ابن مسعود رضی الله عنه فسمع اناسا يقرؤن مع الامام فلما انصرف قال اما ان لكم ان تفهموا اما ان لكم ان تعقلوا وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا كما امركم الله تعالی. (تفسير ابن جرير ج۹، ص۱۰۳)

۲ - قال عبد الله رضی الله عنه فی القراءة خلف الامام انصت للقرآن كما امرت فان فی القراءة لشغلا وسيكفيك ذلك الامام. (كتاب القراءة للبيهقی ص۴۲)

۳ - عن ابن عباس رضی الله تعالی عنهما فی قوله تعالی (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ۝) يعنی فی الصلوة المفروضة. (كتاب القراءة للبيهقی ص۴۲)

۴ قال ابن عباس رضی الله تعالی عنهما المؤمن فی سعة من الاستماع اليه الا فی صلوة مفروضة او مكتوبة او يوم جمعة او يوم فطر او يوم اضحی يعنی واذا قرئ القرآن الاية. (كتاب القراءة ص۴۲)

له حضرت عبد الله ابن مسعود او عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهم څخه د دې مضمون نور هم څه روايتونه سته دلته مونږ له هر يوه څخه يواځې د دوه دوه روايتونو په نقل کولو باندې اکتفاء کوو

په لومړي روايت کښې يو راوي محاربي دی د دوه په باره کښې يو غير مقلد ليکلي دي چه د هغه نوم عبد الرحمن بن محمد بن زيد دی کوم چه د آخري درجې ضعيف دی

ليکن د هغه يو غلطي د دواړه دعوې غلطې دي په دې سند کښې عبد الرحمن بن محمد بن زيد

المحاربي نه دی بلکه یحیی بن یعلي المحاربي دی کوم چه په اتفاق سره ثقه دی. په هغه باندې هیڅ جرح نه ده کړې. امام ابو حاتم او حافظ ابن حبان د هغه توثیق کړی دی (تهذیب التهذیب ج۱۱. ص۳۰۲)

عبد الرحمن بن محمد بن زیاد المحاربي لره انتهائي ضعیف بلل هم غلط او سر تر پایه ظلم دی. د هغه په باره کښې اګر که ځینو د مضطرب کثیر الغلط یهم او داسې نورو الفاظ ویلي دي لیکن د دې لپاره صحیح نه دي چه دی د صحاح سته راوي دی. امام ابن معین، نسائي، ابو حاتم، ابن حبان، ابن سعد، ابن شاهین، بزار او دار قطني د هغه توثیق کړی دی. عثمان ابن ابي شیبه او ساجي ورته صدوق ویلي دي. امام وکیع فرمایي چه د اوږدو حدیثونو لوی حافظ وو. عجلي ئې په اره لابأس به ویلي دي (تهذیب التهذیب ج۶،ص۲۶۶)

تفسیر ابن جریر او ابن کثیر په ځینو نسخو کښې د کتابت په غلطۍ سره د عبد الله بن مسعود رضی الله عنه د شاګرد نوم بشیر بن جابر لیکل شوی دی کوم چه قطعاً غلط دی. د مسند احمد بن حنبل ج۲،ص۳۸۴، مسند طیالسي ص۵۱، او صحیح مسلم ج۲، ص۳۹۲ کښې د یوه بل روایت په سند کښې یسیر بن جابر دی او همدا صحیح هم دی (نووي ج۲،ص۳۹۲، تجرید اسماء الصحابة للذهبي ج۲، ص۱۵۳، استیعاب ج۱،ص۱۰۰/و ج۳،ص۱۵۸۲)

د یُسیر بن جابر حافظ ابن حبان، ابن سعد او امام عجلي توثیق کړی دی او عوام بن حوشب هغه ته صحابي ګڼلی دی (تهذیب التهذیب ج۱۱،ص۳۷۹) حافظ ابن عبد البر هم هغه ته صحابي ویلي دی (استیعاب ج۱،ص۱۰۰/ ج۳،ص۱۵۸۲)

د دویم حدیث یوه راوي عبد الوهاب ثقفي په حافظه کښې په آخري عمر کښې څه ګډوډي راغلې وه لیکن په دې زمانه کښې هغه یو روایت هم نه دی بیان کړی (میزان الاعتدال ج۲،ص۱۶۱)

د دریم حدیث یو راوي عبد الله بن صالح لره ابن عدي مستقیم الحدیث ګڼلو تر څنګ لیکلي چه د سړي په قصد سره دروغ نه وایه لیکن په سند او متن کښې به ئې غلطي کوله (تهذیب التهذیب ج۵،ص۲۵۶)

د ابن عدي دا جرح د حدیث د جمهورو امامانو د تعدیل په مقابله کښې کوم وزن نه لري. امام ابن معین، ابو حاتم، ابن حبان، عبد الملک بن شعیب، ابو زرعه، یعقوب بن سفیان و مسلمه بن قاسم د هغه توثیق کوي. ابو هارون الخربي فرمايي چه ما نه یو صالح حجه زیات ثبت نه دی لیدلی. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمایي چه دی د صحیح بخاري راوي دی. امام بخاري رحمه الله

په الادب المفرد او جزء القرائت کښې هم له هغه څخه تخريج کړې دی امام حاکم او ذهبي او حافظ ابن کثير د هغه سند صحيح، قوي او جيد ګڼلی دی.

ابن القطان فرمايي چه دی صدوق دی په هغه باندې هيڅ يو داسې الزام ثابت نه شو چه د هغه پر بناء د هغه روايت ته غير معتبر وويل شي. البته دی مختلف فيه ی د هغه حديث حسن دی

د هغه د مختلف فيه کيدو وجه دا ده چه خالد بن نجيح يو شرير سړی وو کوم چه د ده ګاونډي وو هغه پرته له کومې وجې د هغه د بدنامولو کوشش کړی دی. (تهذيب التهذيب ج۷ص۲۵۹،۲۶۰/ تذکره ج۱،ص۲۵۶/مستدرك ج۲،ص۱۹۹/تفسير ابن کثير ج۲،ص۴۲۸)

د دې حديث د دويم راوي علي بن ابي طلحه باندې دوه اعتراضونه شوي دي يو دا چه د هغه په باره کښې امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمايي له اشياء منکرات.(ميزان ج۲،ص۲۲۸)

دويم اعتراض دا دی چه علي بن ابي طلحه ته له ابن عباس رضی الله تعالی عنهما څخه سماع حاصل نه دی څکه دا روايت منقطع دی.

د لومړي اعتراض ځواب دا دی چه د له اشياء منکرات مطلب دا نه دی چه د هغه په روايت کښې کوم امر قادح دی بلکه مطلب دا دی چه په هغه کښې خرابي دا وه چه ده د خليفه په مقابل کښې را وتل جائز ګڼلو ولکن له رأی سوء يری السيف کښې د دې تصريح دی و قال الحافظ رحمه الله و نقل البخاری رحمه الله من تفسيره رواية معاوية بن صالح عنه عن ابن عباس رضی الله تعالی عنهما شيئا کثيرا فی التراجم وغيرها ولکنه لا يسميه يقول قال ابن عباس رضی الله تعالی عنهما او يذکر عن ابن عباس وقد وقفت علی السبب الذی قال فيه ابو داؤد يری السيف.(تهذيب التهذيب ج۷،ص۳۴۰) امام نسائي، امام ابو داؤد، ابن حبان او محدث عجلي د هغه توثيق کړی دی (ميزان ج۲،ص۲۲۸/تهذيب التهذيب ج۷،ص۳۳۹)

امام مسلم رحمه الله له هغه څخه روايت کړی دی (صحيح مسلم ج۱،ص۲۶۵)

د دويم اعتراض ځواب دا دی چه علي بن ابي طلحه او ابن عباس رضی الله تعالی عنهما په منځ کښې مجاهد بن جبير او سعيد بن جبير واسطه دی او دا دواړه ثقه دي د دې لپاره دا سند له شبهې پرته صحيح دی (ميزان الاعتدال ج۲،ص۲۲۸ / تهذيب التهذيب ج۷،ص۳۳۹ / فتح الباری ج۸،ص۳۳۲/ تفسير اتقان ج۱،ص۱۹۸)

امام جعفر نحاس ... کتاب الناسخ و المنسوخ کښې د علي بن ابي طلحه له دې تفسيری صحيفې څخه نقل کړی دی (الاتقان ج۱ ص۱۸۹)

... بخاري رحمه الله په صحيح البخاري کښې او امام ابن جرير، ابن ابي حاتم و ابن المنذر و

داسې نور هم په تفاسيرو کښې له همدې صحيفې څخه نقل کوي (فتح الباری ج۸ ص۴۳۸)

د غير مقلدينو امام نواب صديق حسن خان صاحب ليکي اما روايت از ابن عباس رضی اللہ تعالی عنهما بطريق مختلف آمده اجود آنها طريق معاويه بن صالح از علی بن ابی طلحه از ابن عباس رضی اللہ تعالی عنهما است، بخاری در صحيح خود اعتماد بر همين طريق کرده پس بس ـ (اکسير فی اصول التفسير ص۱۱۰)

د خلورم حديث راوي مسکين بن بکير الحراني باندې اعتراض وارد شوی دی چه امام احمد او ابو احمد هغه وهمي او کثير الخطاء ويلي دي د دې ځواب دا دی چه د هغه وهم او خطا يواځې د سعيد بن عبد العزيز له روايت سره خاص دی پخپله ابو احمد تصريح کړې ده ومن ابن كان مسكين يخلط عن سعيد. (تهذيب التهذيب ج۱۰ ص۱۲۱) له سعيد څخه پرته د هغه په روايت کښې هيڅ وهم نشته چنانچه امام احمد. ابن معين. ابن حبان. ابن عمار او ابو حاتم د هغه توثيق کړی دی

له حضرت عبد الله بن مسعود او عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ څخه د دې مضمون نور هم څو روايتونه شته برسيره له دې دا ډول روايتونه له حضرت ابو هريره او عبد الله بن مغفل رضی اللہ عنہما څخه هم شته

د صحابی رضی اللہ عنہ د تفسير مقام

حاکم رحمہ اللہ فرمايي چه د امام بخاري او امام مسلم رحمهما الله په نزد د صحابي تفسير د مرفوع حديث په حکم کښې دی (مستدرك ج۱ ص۱۲۳) د امام حاکم خپل تحقيق هم همدغه دی (معرفة علوم الحديث ص۲۰) اکثره علماء د صحابي تفسير د مرفوع په حکم کښې گڼي (البداية والنهاية ج۶ ص۲۳۳) علامه سيوطي رحمہ اللہ په نزد هم د صحابي تفسير مرفوع دی (تدريب الراوی ص۹۵) علامه جزائري رحمہ اللہ فرمايي چه کوم صحابي چه د وحی د نزول زمانه ميندلې وي د هغه د هر بوه آيت شان نزول بيانول د مرفوع په حکم کښې دی (توجيه النظر ص۱۶۵) نواب صديق حسن خان ليکي وكذا حكم اقوالهم في التفسير فانها اصوب من اقوال من بعدهم وقد ذهب بعض اهل العلم الى ان تفسيرهم في حكم المرفوع. (الجنة في الاسوة الحسنة بالسنة ص۹۹) وقال الحافظ ابن القيم تفسير الصحابي حجة. (زاد المعاد)

د حضراتو صحابهٔ کرامو رضی الله عنهم له جملې څخه بالخصوص حضرت عبد الله بن مسعود او عبد الله بن عباس رضی اللہ عنہ تفسير ډېر لوړ مقام لري عبد الله بن مسعود رضی اللہ عنہ ته نبي کريم ﷺ د قرآن په ښوونکو کښې لومړۍ درجه ورکړې ده (صحيح البخاری ج۱ ص۵۳۱/مسلم ج۱ ص۲۵۹) او وئې فرمايل چه د ابن مسعود تحقيق او عهد په مضبوطي سره ونيسی (استيعاب ج۲ ص۲۵۹) حضرت ابن

عمر رضی الله عنهما به فرمائي چه ابن مسعود د علم انبار وو (استعياب ج۲،ص۲۵۹) حضرت ابن عمر رضی الله تعالی عنهما فرمايي چه د ابن مسعود د علم انبار وو او دی ئې د قرآنکريم د ورنبوولو لپاره د کوفې خوا ته وليږه. (بغدادي ج۱،ص۱۴۷)

حضرت عقبة بن عامرﷺ فرمايي چه تر نبي کريمﷺ وروسته ما د پروردګار دنازل شوي احکامو تر حضرت ابن مسعود لوی عالم نه دی ليدلی حضرت ابو موسیٰﷺ د دې وجه دا بيانوي چه ابن مسعود به هر وخت د نبي کريمﷺ په خدمت کښې حاضر باش اوسيده او نبي کريمﷺ له ده څخه هيڅ وخت حجاب نه کاوه (صحيح المسلم ج۲،ص۲۹۳) د دې لپاره حضرت ابن مسعودﷺ به ښکاره ويل چه د په هغه خدای قسم چه له هغه نه بغير بل معبودنشته د قرآنکريم يو سورت او يو آيت داسې نشته چه د هغه د شان نزول علم ما ته نه وي چه په کوم موقع او کو حالت کښې نازل شوی دی او زه د کتاب الله له ځان څخه لوی عالم نه وينم همدارنګه ئې وفرمايل چه ټولو صحابه وو ته په ښه توګه معلومه ده چه زه د کتاب الله له دوی ټولو څخه لوی عالم يم (صحيح البخاري ج۲، ص۷۴۸/صحيح مسلم ج۲،ص۲۹۳) امام نووي رحمه الله فرمايي چه ابن مسعودﷺ له خلفاء راشدينو څخه هم د کتاب الله لوی عالم دی (مسلم ج۲،ص۲۹۳)

حضرت عبد الله بن مسعودﷺ باندې دا الزام لګيږي چه دی معوذتين له قرآنکريم څخه نه ګڼه ليکن دا سراسر بهتان او افتراء ده علامه ابن حزم فرمايي كل ما روى عن ابن مسعود رضي الله تعالىٰ عنه من ان المعوذتين وام القران لم يكونا في مصحفه فكذب موضوع لا يصح. (محلى ج۱،ص۱۳) علامه سيوطي فرمايي وما نقل عن ابن مسعودﷺ باطل ليس بصحيح. (اتقان ج۱،ص۷۹)

امام نووي رحمه الله هم به شرح المهذب کښې فرمايلي دي امام سبکي فرمايي چه دا خبره له قطعي دليل څخه ثابته ده چه دا به ابن مسعود باندې افتراء ده او هغه له دې څخه بالکل بري دی (طبقات ج۲،ص۲۰۷)

د تفسير په فن کښې حضرت عبد الله بن مسعودﷺ نه وروسته دوېمه درجه د حضرت عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهما ده حضرت عمرﷺ غوندې د بصيرت خاوند هم د قرآن په تفسير کښې د هغه خو ته رجوع کوو (صحيح بخاري ج۲،ص۶۳۲)

نبي کريمﷺ د ده لپاره دعاء کړې وه چه اې الله هغه په دين کښې پوهه او د قرآنکريم په تفسير کښې مهارت ور په برخه کړه (مسند احمد ج۱،ص۳۲۸) قال الهيثمي رجاله رجال الصحيح. (مجمع الزوائد ج۹، ص۲۷۶) وصححه ابن كثير. (البداية والنهاية ج۸،ص۲۹۰) وقال ابن عمر رضي الله تعالىٰ عنهما ابن عباس اعلم

الناس بما انزل الله علی محمد ﷺ. (البدایة والنهایة ج۸، ص۳۰۰) علامه ذهبي فرمايي چه دی د دين امام.
د علم سمندر او ډير لوی عالم وو (تذکرة ج۱، ص۳۷)

له دې وروسته مونږ د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) د شان نزول په اړه دخينو تابعينو روايتونه نقل کوو د قرآن په تفسير کښې تر صحابهٔ کرامو وروسته د تابعينو رحمهم الله درجه ده.
د جمهورو امامانو په نزد د تابعينو تفسير حجت دی (تفسیر ابن کثیر ج۱، ص۵۱۳) نواب صديق احمد خان صاحب وائي وهکذا تفسیر التابعي حجة. (الجنة في الاسوة الحسنة بالسنة ص۹۶)
مجاهد بن جبر رحمه الله

په تفسير کښې د تابعينو رحمهم الله له جملې په خاصه توګه حضرت مجاهد بن جبر رحمه الله مقام ډير لوړ دی. امام ذهبي رحمه الله فرمايي چه د ده امامت او د شان جلالت (لوړوالی) متفق عليه دی
حضرت خصيف رحمه الله فرمايي چه دی د تفسير تر ټولو لوی امام وو (تهذیب الاسماء ج۱، ص۸۳)
حافظ ابن کثير رحمه الله فرمايي چه دی د مفسرينو له امامانو څخه وو او د حضرت ابن عباس رضی الله عنه له خصوصي شاګردانو څخه وو او پخپلې زمانې کښې د تفسير تر ټولو لوی عالم وو (البدایة و النهایة ج۹، ص۲۲۴)
همدارنګه فرمايي چه مجاهد بن جبر رحمه الله د فنِ تفسير منلی شوی امام دی سفيان ثوري به فرمايل چه کله تاسو ته د مجاهد تفسير در ورسيږي نو بيا د بل چا د تفسير حاجت نه پاتې کيږي تر مجاهد وروسته سعيد بن جبير، عکرمه، عطاء بن رباح، حسن بصري، مسروق، سعيد بن لمسيب، ابو العاليه ربيع بن انس، قتاده او ضحاک ابن مزاحم او داسې نورو رحمهم الله درجه ده (تفسیر ابن کثیر ج۱، ص۵۱۳) نواب صديق حسن خان فرمايي ابن تيميه ګفته اعلم الناس بالتفسير اهل مکة کمجاهد مخکښې له ابن تيميه څخه نقل کوي چه له دې وجې څخه امام شافعي او امام بخاري رحمهما الله د ده په تفسير باندې پوره اعتماد کړی دی (الاکسیر فی اصول التفسیر)
اوس د مجاهد رحمه الله روايتونه ملاحظه کړئ

۵ - ابن ابي نجيح حضرت مجاهد بن جبر رحمه الله څخه روايت کوي **کان رسول الله ﷺ يقرأ في الصلوة فسمع قراءة فتی من الانصار فنزل واذا قرء القرآن الآية.** (کتاب القراءة للبيهقي ص۶۲)

۶ - ابو هاشم اسمعيل بن کثير المکي مجاهد بن جبر رحمه الله څخه روايت کوي **واذا قرء القرآن فاستمعوا له قال في الصلوة.** (کتاب القراءة ص۶۳)

۷ - حميد اعرج له حضرت مجاهد رحمه الله څخه روايت کوي **واذا قرء القرآن فاستمعوا له قال في الصلوٰة (کتاب القراءة ص۶۲)**

مونږ له مجاهد رحمه الله څخه په همدغو څو روايتونو باندې اکتفاء کوو او که نه نو له ده څخه د صحيحو اسنادو له مخې نور هم ګڼ روايتونه د همدې مضمون شته

امام بيهقي د کتاب القرائت په مخ ۷۲ کښې فرمايي چه د مجاهد دا روايت منقطع دی آه. ليکن ابو زرعه. ابو حاتم او دار قطني غوندې مشهورو د حديثو امامان په منقطع او مرسل کښې کوم فرق نه کوي **قال العلامة الجزائري رحمه الله وقد اطلق المرسل على المنقطع من ائمة الحديث ابو زرعة وابو حاتم والدارقطني (توجيه النظر ص۲۲۳)**

سعيد بن المسيب رحمه الله :

امام شافعي رحمه الله د نورو تابعينو په مراسيلو په حجيت کښې څه خبره کوي ليکن د صحابهٔ کرامو رضي الله عنهم د مراسيلو غوندې د سعيد بن المسيب مرسل هم حجيت مني **(تدريب الراوي ص۱۲۰)** امام ابن معين فرمايي چه د ده مراسيل تر ټولو صحيح دي **(تدريب الراوي ص۱۲۲)** امام احمد رحمه الله فرمايي چه د ده ټول مراسيل صحيح دي **(تذکرة ج۱ ص۵۱) قال احمد بن حنبل رحمه الله مرسلات سعيد بن المسيب اصح المرسلات. (تدريب الراوي ص۱۲۲)** حاکم فرمايي چه په ټولو مراسيلو کښې صحيح ترين مراسيل د ده دي **(معرفة علوم الحديث ص۲۵)** امام بيهقي د ده مراسيل اصح المراسيل ګڼي **(السنن الکبرٰی ج۱ ص۴۲۱)** علامه جزائري فرمايي چه په مراسيلو کښې صحيح ترين مراسيل د سعيد بن المسيب دي **(توجيه النظر ص۱۶۶)**

امام نووی فرمايي چه د ده په امامت او جلالت باندې د ټولو اتفاق دی. په علمي فضيلت او ټول اعمال خير کښې له خپلو ټولو هم معاصرو څخه ممتاز وو او د ده په تفوق (لوړوالي) او برتري بهتري باندې د ټولو علماوو اتفاق دی حافظ ابن حبان رحمه الله فرمايي چه که دی پخپلې زمانې کښې د مدينې د خلکو سردار وو **(تهذيب الاسماء ج۱ ص۲۲۰)** حافظ ذهبي ده لره د تابعينو په مشرانو کښې شمېروي **(تذکرة ج۱ ص۴۸)** ابن حماد رحمه الله فرماني چه په ده کښې فقه. زهد. ورع. عبادت او ټول علمي او عملي کمالات يو ځای شوي وو **(شذرات الذهب ج۱ ص۱۰۲)** حافظ ابن کثير فرمايي چه دی على الاطلاق د تابعينو سيد وو. حضرت ابن عمر رضي الله عنهما ده ته احد المفتين ويل **(البداية والنهاية ج۹ ص۹۹)** امام يحيی بن سعيد به ويل چه له ده څخه به چه کله د کوم آيت د

تفسير پوښتنه کيدله نو ده به ويل چه مونږ د قرآن په تفسير کښې خپله رايه نه داخلوو بلکه يواځې هغه ويلی شو چه د هغه مونږ ته علم وي (تفسير ابن كثير ج۱،ص۶)

د ده روايت په لاندې ډول دی

۸ - حضرت قتاده رحمه الله له حضرت سعيد بن المسيب رحمه الله څخه روايت کوي **واذا قرء القرآن فاستمعوا له وانصتوا قال في الصلوة (كتاب القراءة ص۵۰)**

د دې روايت په سند کښې حماد بن سلمه دی. هغه ته علامه ذهبي الامام. الحافظ. المحدث او د شيخ الاسلام غوندې القاب ورکوي **(تذكره ج۱،ص۱۸۹)** امام احمد رحمه الله فرمايي چه کوم سړی چه د حماد بن سلمه په حق کښې څه وائي **فاتهمه على الاسلام** يعني هغه منافق وګڼی **(تذكره ج۱، ص۱۹۰)** له امام ابن معين څخه هم همدغه الفاظ منقول دي **(تهذيب التهذيب ۳،ص۲۶۰)** نواب صديق حسن خان صاحب فرمايي چه. گويم حماد بن سلمه امام است تفردش ما دام که در مرويش مانع از اصول نبود مضر نيست. **(بدور الاهلة ص۳۶)** په آخر کښې د هغه په حافظه کښې لږ غوندې تغير راغلی وو **(تقريب ص۱۰۱)** ليکن د حديثو د اصولو منل شوې قاعده دا ده چه د ثقه رواتو روايتونه د لږ غوندې نسيان له وجې ردول صحيح نه دي د تفصيل لپاره مفتح المغيث ص۱۳ ملاحظه کړی په **لسان الميزان ج۱،ص۱۷، ميزان الاعتدال ج۲،ص۲۳۱، ج۲،ص۲۵۵، او بغدادي ج۱۳،ص۱۳۰** کښې هم د لږ وهم او کم تغير له وجې په ثقاتو باندې اعتراض کوونکو سخت ترديد او نکير شوی دی

په دې روايت باندې دا اعتراض شوی دی چه په دې کښې قتاده مدلس دی د دې لپاره د هغه عنعنه مقبوله نه ده د دې ځواب دا دی چه د حضرت قتاده رحمه الله تدليس د حديثو امامانو غير مضر تاوان نه رسوونکی، ګڼلی دی علامه جزائري رحمه الله له ابن حزم رحمه الله څخه د داسې مدلسينو فهرست نقل کوي چه د هغو تدليس د روايت په صحت باندې اثر نه اچوي **منهم كان جلة اصحاب الحديث وائمة المسلمين كالحسن البصري و ابي اسحق السبيعي و قتادة بن دعامة و عمرو بن دينار و سليمان الاعمش وابي الزبير وسفيان الثوري وسفيان بن عيينة. (توجيه النظر ص۲۵۱)**

امام حاکم رحمه الله فرمايي چه د کومو مدلسينو تدليس تاواني دي د هغو له جملې څخه ابو سفيان طلحة بن نافع او قتادة بن دعامه په څنګړي توګه د يادولو وړ دي **(معرفة علوم الحديث ص۱۰۳)** په صحيحينو کښې د قتاده روايتونه له عنعنې سره سره بيخي ډېر دی دا د صحيحينو خصوصيت نه شي ويل کيدلی د دې لپاره امام حاکم او ابن حزم نوموړي فيصله عامه ده په معرفه علوم الحديث مخ ۱۰۷ کښې د سليمان شاذ کوفي قول منقول دی چه د اعمش و قتاده يواځې هغه

روايتونه معتبر دي چه په هغو کښې د سماع تصريح موجود وي ليکن لږ غوندې په لسان الميزان ج۱، ص۸۴ کښې پخپله د سلميان شاذ کوفي (تانا بانا) هم وګورئ د حديثو امامانو هغه ته دا القاب ورکړي دي کذاب، د احاديثو واضع، شرابي، بيهوده، نامراد، عدو الله، خبيث، د وېښو په لوبولو باندې متهم

حافظ ابن حجر رحمه الله پخپل کتاب طبقات المدلسين کښې قتاده د مدلسينو په دريمې طبقې کښې ګڼلې چه د هغو عنعنه قبول نه دي ليکن پخپله حافظ رحمه الله په فتح الباري کښې د قتاده منعن روايتونه صحيح بولي د مثال په توګه ج۲، ص۲۰۲ وګورئ او پخپله د حافظ فيصله ده چه د هغه په نظر کښې د فتح الباري تحقيق زيات راجح او د اعتماد وړ دی د مدلسينو طبقات د ده د ابتدائي دور تصنيف دی او په دې زمانې کښې په تصنيفونو باندې دی پخپله مطمئن نه دی چنانچه قاضي شوکاني فرمايي ونقل عنه انه قال لست راضيا عن شيء من تصانيفي لاني عملتها في ابتداء الامر ثم لم يتهيأ لي من يحررها مع سوى شرح البخاري ومقدمته والمشتبه والتهذيب ولسان الميزان وروى عن في موضع اخر انه اثنى على شرح البخاري والتعليق والنخبة. (البدر الطالع ص۸۹ طبع ۱۳۴۸ هجري) له دې څخه ثابته شوه چه حافظ رحمه الله په طبقات المدلسين کښې د قتاده د عنعنه په باره کښې چه څه ليکلي دي وروسته ئې له هغو څخه رجوع کړې ده.

حضرت حسن بصري رحمه الله

۹ - منصور له حضرت حسن بصري رحمه الله څخه روايت کوي چه ده وفرمايل. واذا قرء القرآن فاستمعوا له وانصتوا قال في الصلوة. (کتاب القراءة ص۵۵)

امام المحدثين علي بن المديني فرمايي چه د حسن بصري رحمه الله مراسيل چه ثقه راوي ئې نقل کړي بالکل صحيح وي (تدريب الراوي ص۱۲۲)

ابن سعد فرمايي چه حسن بصري جامع الکمالات، عالم، د لوړې مرتبې خاوند، رفيع المنزله، فقيه، مامون، عابد، زاهد، وسيع العلم، فصيح، بليغ، حسن او جميل وو (طبقات ابن سعد ج۷ ص۱۱۵) علامه ذهبي فرمايي چه دی د علم سمند، فقيه النفس، کبير الشان، عديم النظير او بليغ التذکير وو (تذکره ج۱، ص۶۲) امام نووي فرمايي چه د ده د شان په جلالت سړي د ټولو اتفاق دی (تهذيب الاسماء ج۱، ص۱۶۱) ابو بکر الهندلي فرمايي چه حسن بصری رحمه الله نه تر هغو پورې د سوره سورت تفسير و د هغه شان نزول او داسې نورو پوره علم نه حاصلاوه تر هغو پورې نه مخکښې نه تلو (شذرات ج۱، ص۱۳۶) دی د فقهې لوی امام او د بصرې لوی مفتي وو قتاده فرمايي چه دی د

حلالو او حرامو تر ټولو لوی عالم وو (طبقات سعد ج۱ ص۱۱۸ قسم اول) حافظ ابن کثیر رحمه الله د ده په حق کښې الامام الفقيه المشهور احد التابعين الكبار الاجلاء ليکي او فرمايي چه دی په علم، عمل او اخلاص کښې خانګړی وو. (البداية والنهاية ج۹ ص۲۹۹) نواب صديق حسن خان صاحب فرمايي چه حسن بصري او محمد بن القرظي و ابو العالية الرياحي او داسې نور رحمهم الله اين جما قدماء مفسرين اند وغالب اقوال ايشان متلقى از صحابه رضي الله عنهم بوده است. (اکسير ص ۱۱۰)

امام زهري رحمه الله

۱۰ - يونس له امام زهري رحمه الله څخه روايت کوي قال لا يقرأ من وراء الامام فيما يجهر به الامام يكفيهم قراءة الامام وان لم يسمعهم صوته ولكن يقرؤن فيما لا يجهر به سرا في انفسهم ولا يصلح لاحد خلفه ان يقرأ معه فيما جهر به سرا ولا علانية قال الله تعالى: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ○ (كتاب القراءة ص۵۰) په سرّي لمونځونو کښې د قرائت خلف الامام حکم به مخکښې راشي انشاء الله تعالى دلته يواځې دا مقصود دی چه امام زهري رحمه الله هم د واذا قرء القران الاية. شان نزول په لمانځه کښې د قرائت په باره کښې بولي

امام شافعي رحمه الله فرمايي چه زهري په حديثو، تفسير او د رجالو په توثيق کښې امام دی (الرسالة للامام الشافعي ص۶۳) حافظ ابن کثير د ده په باره کښې فرمايي چه احد الاعلام من ائمة الاسلام تابعي جليل واعلم الناس. (البداية والنهاية ج۹ ص۳۴۰) امام بيهقي فرمايي چه د ده په زمانه کښې له ده څخه پورته د حديثو حافظ، عالم او د حديثو جامع او مرتب بل څوک نه وو (كتاب القراءة ص۵۰) امام ابن المديني فرمايي چه په حجاز کښې د ثقاتو ټول علم د زهري او عمرو بن دينار تر منځ تقسيم وو (تذكرة ج۱ ص۹۹) عمر بن عبد العزيز رحمه الله به ويل چه اوس له زهري څخه پورته څوک د پورته شوي سنت پوهيدونکی نه دی باقي شوی (تذكرة ج۱ ص۹۹) عمرو بن دينار به ويل چه ما په حديثو کښې څوک تر ده زيات انصّ نه دی ليدلی (تهذيب التهذيب ج۹ ص۴۴۸) ابن خلکان ليکي چه د مدينې د اوه وارو مشهورو فقهاوو علم د ده په سينه کښې محفوظ وو (الوفيات الاعيان ج۱ ص۴۵۱) حافظ ابن تيميه فرمايي چه دی بخپل وخت کښې د سنتو او حديثو لوی امام وو (الفتاوی ابن تيمية ج۲ ص۱۳۵)

ابو العالية الرياحي رحمه الله

۱۱ - مهاجر ابو العاليه رياحي رحمه الله څخه روايت كوي **كان النبي صلى الله عليه وسلم اذا صلى قرأ فقرأ اصحابه فنزلت فاستمعوا له الاية فسكت القوم وقرأ النبي صلى الله عليه وسلم.** (كتاب القراءة ص۶۲)
امام نووي رحمه الله فرمايي چه ابو العاليه رياحي له كبارو تابعينو څخه وو. ابو القاسم طبري فرمايي چه د ده په توثيق باندې ټول متفق دي (تهذيب الاسماء ج۱،ص۲۵۱)
ابو بكر بن داؤد وائي چه تر صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم وروسته ابو العاليه څخه پورته څوک د قرآن عالم نه وو (تذكره ج۱،ص۵۸) ابن سعد ده ته كثير الحديث وائي (طبقات ابن سعد ج۷،ص۸۵) پخپله امام بيهقي په لمانځه كښې د قهقهې حديث نه بغير د ده پاتې ټول حديثونه صحيح بولي (السنن الكبرى ج۱،ص۱۴۷) امام عجلي فرمايي چه دى له ثقه او لويانو تابعينو څخه دى امام ابن عدي فرمايي چه د په لمانځه كښې د خندا له حديث څخه پرته د ده ټول احاديث صحيح دي (تهذيب التهذيب ج۳،ص۲۸۵) مولي طاش كبري زاده فرمائي چه دى د لويانو تابعينو څخه وو د نبي كريم ﷺ تر وفات يو اخې دوه كاله وروسته ئې اسلام راوړ او د حضرت ابو بكر صديق رضي الله عنه په خدمت كښې حاضر شو د حضرت عمر رضي الله عنه پسې ئې لمونځ كړى دى او له صحيح روايت څخه ثابت دى چه ده حضرت عمر رضي الله عنه ته درې ځله قرآنكريم ور اورولى وو (مفتاح السعادة ج۱،ص۳۶۴/ تهذيب التهذيب ج۳،ص۲۸۴)

قال الذهبي اما اذا اسند ابو العالية فحجة. (ميزان ج۱،ص۳۳۰) له دې څخه ښكاره شوه چه د ابو العاليه مرسل حجت نه دى ليكن جمهورو محدثينو د ذهبي دا قول نه دى قبل كړى د دې لپاره حافظ ابن حجر رحمه الله دې لره په تهذيب التهذيب كښې نه دى نقل كړى

عبيد بن عمير و عطاء بن ابي رباح رحمهما الله

۱۲ طلحه بن عبيد الله بن كريز له عبيد بن عمير او عطاء بن ابي رباح رحمهما الله څخه روايت كوي **انما ذلك في الصلوة يعني و اذا قرئ القرآن فاستمعوا له و انصتوا الاية.** (تفسير ابن جرير ج۹،ص۱۱۰/ تفسير ابن كثير ج۳،ص۱۲۳) علامه ذهبي فرماى چه عبيد بن عمير عالم، واعظ او د لوى قدر خاوند وو (تذكره ج۱،ص۴۸) ابن معين، ابو زرعه او ابن حبان ده ته ثقه ويلي دي عجلي فرمائي چه دى ثقه او كبارو تابعينو څخه دى حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به د ده د وعظ مجلس ته به حاضريده او د ده نه

ني معريف كاوه (تهذيب التهذيب ج۲، ص۴۱)

عطاء بن رباح رحمه الله ته ذهبي د مكې د خلكو مفتي، محدث، القدوة او العلم وئلي دي (التذكرة ج، ص۹۲) ابن حبان فرمايي چه دی په فقه، ورع او فضل كښې د تابعينو سردار دی حافظ ابن حجر دی ثبت، حجه، امام او كبير الشان ليكي (تهذيب التهذيب ج۷، ص۲۰۴) حافظ ابن كثير فرمايي چه دی له كبارو، ثقاتو او د لوړې مرتبې له تابعينو څخه وو. له دوه سوه صحابهٔ كرامو ﷺ سره ملاقات شوی دی ابن سعد فرمائي چه دی ثقه، فقيه، عالم او كثير الحديث وو (البداية والنهاية ج۹، ص۳۰۶)

محمد بن كعب القرظي رحمه الله

۱۳ ـ ابو معشر محمد بن كعب رحمه الله څخه رايت كوي چه نبي كريم ﷺ به چه كله په لمانځه كښې قرائت كاوه نو په ده پسې به صحابهٔ كرامو ﷺ هم له ده سره قرائت كاوه په دې باندې د سورهٔ اعراف دا آيت (واذا قرء القرآن فاستمعوا له وانصتوا ـ الآية) نازل شو (كتاب القراءة ص۶۶) ابن حبان فرمايي چه محمد بن كعب القرظي رحمه الله په علم او فقه كښې د مدينې منورې له فاضل ترينو علماوو څخه وو (تهذيب التهذيب ج۹، ص۴۲۱) امام نووي رحمه الله فرمائي چه دی د تابعينو له امامانو څخه وو (تهذيب الاسماء ج۱، ص۹۰ قسم اوّل) حافظ عجلي ده ته ثقه، صالح او عالم قرآن ويل ابن سعد ده ته ثقه، عالم او كثير الحديث وائي عون بن عبد الله فرمائي چه ما په تفسير قرآن كښې له هغه څخه لوی عالم څوک نه دی ليدلی (البداية و النهاية ج۹، ص۲۵۸/ تهذيب التهذيب ص۴۲۰، ج۹) علامه ذهبي فرمايي چه دی د قرآن مفسر وو (دول الاسلام ج۱، ص۵۶) حافظ ابن كثير فرمايي چه دی د قرآن د تفسير عالم، صالح او عابد سړی وو (البداية و النهاية ج۹، ص۲۵۸) نبي كريم ﷺ پيشګوئي وړاندې وينه، كړې وه چه په بنو قريظه كښې به يو سړی پيدا شي چه د تفسير په فن كښې به د هغه مثال نه وي ائمه رحمهم الله فرمايي چه دا وړاندوينه د محمد بن كعب القرظي په باره كښې ده (البداية والنهاية ج۹، ص۲۵۸) مولانا مباركپوري فرمايي چه په مدينه كښې تر محمد بن كعب وروسته زيد بن اسلم غوندې د قرآن مفسر بل نه وو (تحفة الاحوذي ج۱، ص۲۱۴)

مباركپوري صاحب د مذكوره زيد بن اسلم په باره كښې ليكي چه امام احمد، ابن معين او ابو زرعه غوندې جليل القدرو امامانو د ده توثيق كړی دی ... فرمايي چه ده څخه لويو لويو فقهاؤ روايت كړی دی (ميزان الاعتدال ج۲، ص۱۰۲، تهذيب

التهذيب ج۱۰ص۴۲۰) امام نعيم ده تل كيّس او حافظ ويلى دى (تهذيب التهذيب ج۱۰ص۴۲۰) علامه ذهبي فرمايي چه د ده علم ظرف وو او امام نسائي له هغه ره احتجاج كرى دى (تذكرة ج۱ص۲۱۹) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چه دى د نسائي، ابو داؤد، ترمذي او ابن ماجه راوي دى (تهذيب التهذيب ج۱۰ص۴۱۹)

برسيره پر دې چه كومو محدثينو ده ته ضعيف ويلى دى هغوى هم دى يواخى د حديثو په روايت كښې ضعيف بولي د تفسير په فن كښې دى په اتفاق سره منل شى امام وو. لكه څرنګه چه امام احمد بن حنبل، محمد بن عثمان بن ابي شيبة، علي بن المديني او عمرو بن علي الفلاس او داسې نور د حديثو امامان رحمهم الله فرمايي چه د ابو معشر د تفسير په اړه رواتونه په خصوصي توګه هغه روايتونه چه له محمد بن قيس او محمد بن كعب څخه ئې نقل كوي پرته له چون او چرا ښه صحيح او معتبر دي (تهذيب التهذيب ج۱۰ص۴۲۰) د ده مذكوره روايت د تفسير په باره كښې دى او له محمد بن كعب څخه دى د دې لپاره په اتفاق سره صحيح او معتبر دى همدارنګه له ده څخه د تاريخ روايت هم په اتفاق سره حجت دى امام خليلي فرمايي وتاريخه احتج به الائمة وضعفوه في الحديث. (تهذيب التهذيب ج۱۰ص۴۲۲) لكه محمد بن اسحاق چه سره خى د احكامو په اړه په احاديثو كښې ضعيف دى ليكن د مغازي امام دى

حجيّة المرسل

د آيت كريمه د شان نزول په اړه له حضراتو صحابة كرامو رضي الله عنهم او تابعينو رحمهم الله څخه چه كوم رواتونه موږته نقل شول دا د هغوى خپل خيال نه دى بلكه د مرفوع حديث په حكم كښې دى يعنى د هغو له روايت څخه ښكاري چه بغير له صحابة كرامو رضي الله عنهم دا شان نزول بيان كړى دى. د صحابه وو د تفسير په اړه پورته له ټولو حوالو څخه ثابته شوى ده چه په حكم دې مرفوع كښې دى همدارنګه د امت د جمهورو په نزد د تابعينو رحمهم الله تفسير هم په حكم د مرفوع دى. د دې لپاره جمهور محدثين او د دين امامان مرسل لره حجت مني قبول ئې بولي او له هغو وروسته د دوهمې پېړۍ تر آخره پورې د ټولو امامانو په اجماع سره د مرسل د حجيت قايل وو

وقال ابن جرير اجمع التابعون باسرهم على قبول المرسل ولم يأت عنهم انكاره ولا عن احد من الائمة بعدهم الى رأس المأتين قال ابن عبد البر كأنه يعني الشافعي اول من رده (توجيه النظر للجزائري ص۲۲۲ تدريب الراوى للسيوطي ص۱۲۰ منية الالمعي للعلامة قاسم بن قطلوبغا ص۲۰) و قال العلامة الكوثري رحمه الله والاحتجاج بالمرسل كان سنة متوارثة جرت عليه الامة في القرون الفاضلة حتى قال ابن

جرير رد المرسل مطلقاً بدعة حدثت في رأس المأتين آه كما ذكره الباجي في اصوله و ابن عبد البر في التمهيد و ابن رجب في شرح علل الترمذي (تأنيب الخطيب ص۱۵۲) واما المراسيل فقد كان يحتج بها العلماء فيما مضى مثل سفيان الثوري و مالك و الاوزاعي حتى جاء الشافعي فتكلم فيه. (توجيه النظر ص۲۲۵) و كان ذكر النواب صديق حسن خان في الحطة في ذكر الصحاح الستة ص۱۰۶۔

همدارنگه نواب صاحب فرمايي اعلال بارسال موجب ترک او نيست زيرا که قبول مراسيل مذهب جمع از فحول علماء اصول است (دليل الطالب ص۲۲۵)

د مرسل د حجيت تر ټولو مخکښې امام شافعي رحمه الله انکار کړی دی تر ده مخکښې د مرسل په قبول والي باندې اجماع وه. امام احمد رحمه الله هم مرسل لره حجت ګڼي امام شافعي رحمه الله هم د مرسل د حجيت قطعاً انکار نه کاوه بلکه د ځينو شرائطو سره هغه هم مرسل قبلاوه قال الحافظ رحمه الله وقال الشافعي رحمه الله يقبل اذا اعتضد بمجيئه من وجه آخر يباين الطريق الاولى مسنداً كان او مرسلا. (شرح نخبة الفكر ص۵۲) بلکه شيخ الاسلام زکريا انصار فرمايي چه د مرسل مؤيد اګر که ضعيف هم وي نو ب هم قبليږي (حاشيهٔ شرح نخبه)

و قال الامام النووي رحمه الله و مذهب مالك و ابي حنيفة و احمد و اكثر الفقهاء رحمهم الله تعالى ان يحتج به و مذهب الشافعي رحمه الله انه اذا انضم الى المرسل ما يعضده احتج به وذلك بان يروى مسنداً او مرسلاً من جهة اخرى او يعمل به بعض الصحابة رضي الله تعالى عنهم او اكثر العلماء. (مقدمة النووي لشرحه لصحيح المسلم ص۱۶)

امام ابن تيميه فرمايي اذا كان المرسل من وجهين كل من الراويين اخذ العلم عن شيوخ آخر فهذا يدل على صدقه فان مثل ذلك لا يتصور في العادة تماثل الخطاء فيه و تعمد الكذب. (منهاج السنة ج۴ ص۱۱۰) د دې مرسل په حجيت باندې امام بيهقي په کتاب القراءت ص۱۴۳ کښې، حافظ ابن تيميه د [illegible] ج۱، ص۱۰۵ کښې او مبارکپوری په ابکار المنن ص۱۳۸ کښې [illegible] نقل کړی دی همدارنګه مبارکپوری فرمايي د معتضد مرسل په حجت والي کښې هيڅ شبهه نشته (تحقيق الكلام ج۱ ص۹) مونږ پوره د مدرسه [illegible] ص۱۲ [illegible] ليکلي دي [illegible] مراسيل امام شافعي رحمه الله هم [illegible] کښې حجت [illegible] که [illegible] مرسل [illegible] مسند د هغه مؤيد [illegible] ګرځيدلی نه وي

غرض دا چه د آيت کريمه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) [illegible] مذکوره مرسل د امام شافعي و [illegible] ص [illegible] ثبوت [illegible] حجت [illegible]

د غير مقلدينو امامان

د غير مقلدينو امامانو هم د دې څرګند حقيقت په اعتراف مجبور دي چنانچه امام بيهقي د چې چه په کتاب القرائت باندې د غير مقلدينو د مسلک مدار دی فرمايي **الا لا نتکر نزول هذه الآية في الصلوة او في الصلوة والخطبة کما ذهب اليه من ذکرنا قوله من سلف هذه الامة. (جزء القراءة ص٧٧)**

وقال الشوکاني لان عمومات القران والسنة قد دلت على وجوب الانصات والاستماع والتوجه حال قراءة الامام للقران. (نيل الاوطار ج٢، ص٢٢٦)

وقال ابن تيمية اللذين ينهون عن القراءة خلف الامام جمهور السلف والخلف ومعهم الکتاب والسنة الصحيحة والذين اوجبوها الحديثهم ضعفه الائمة. (تنوع العبادات ص٨٦)

وقال ايضاً وقول الجمهور هو الصحيح فان الله سبحانه وتعالى قال (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ○) قال احمد اجمع الناس على انها نزلت في الصلوة. (فتاوی ابن تيمية ج٢، ص١٤٣)

نواب صاحب فرمايي ((اين آيت دلالت نمی کند مگر بر منع قرائت در حال جهر امام بقرائت لقوله (فاستمعوا) و استماع نمی باشد مگر از برائے قرائت مجهور بهانه برائے قرائت مخافتت

اوس مونږ په قرآني نصّ کښې د مخالفې ډلې رکيک (سُست او کمزوري) تاويلات ګنوو

١. د مبارکپوري تعنّت (نکته چيني يا باطله وينا)

مبارکپوري صاحب په تحقيق الکلام او تحفة الاحوذي کښې فرمايي چه د دې آيت خطاب مؤمنانو ته نه دی بلکه کافرانو ته دی کومو چه د تبليغ په وخت کښې **شور او غوغا جوړاوه او دا** نی ويل چه قرآن مه اورئ لکه څرنګه چه امام رازي **پخپل تفسير کبير ج٤ ص٥٠٢** کښې ليکلي دی او دليل ئې دا وړاندې کړی دی چه که چرته واقعي **هم خطاب مؤمنانو ته وای نو دلعلکُم د لفظ** به څه ضرورت وو؟ ځکه چه دا لفظ د ترجي (اميد يا هيله) لپاره راځي او **مؤمن په هر حال کښې** د خداوندي رحمت مورد او مستحق دی

د مبارکپوري صاحب دا تحقيق بواځې تعنّت دی ځکه چه مونږ مخکښې د امت له اجماع څخه ثابته کړه چه د امت کرښمه به لمانځه کښې د قرائت په باره کښې نازله شوې دی

امام رازي

د امت د اجماع په خلاف د امام رازی رحمه الله خبره معتبره نه دی ... [illegible]

امام مني ليكن په تفسير او حديث كښې ئې ضعيف گڼي

چنانچه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي امام رازي د عقلياتو مسلم (منل شوی) امام دی ليكن په احاديثو او آثارو كښې د هغه مرتبه كمزورې ده له دې وجې څخه د هغه په تفسر كښې وچ او لانده هر څه دي (لسان الميزان ج۴،ص۴۲۶)

قال الامام السيوطي رحمه الله قال ابو حيان في البحر جمع الامام الرازي في تفسيره اشياء كثيرة طويلة لا حاجة لها في علم التفسير ولذلك قال بعض العلماء فيه كل شيء الا التفسير. (الاتقان ج۲،ص۱۹۰) وقال المولى طاش كبرى زاده رحمه الله قال ابن السبكي في طبقاته الكبرى اعلم ان شيخنا الذهبي ذكر الامام في كتاب الميزان في الضعفاء وهذا امر لا معنى له من وجوه اعلاها انه ثقة حبر من احبار الامة وادناها انه لا رواية له وذكره في الرواة مجرد فضول وتعصب وتحامل تقشعر منه الجلود (الى قوله) عمد الى امام من ائمة المسلمين وادخله في جماعة ليس هو منهم اعني رواة الحديث فان الامام لا رواية له. (مفتاح السعادة ج۱،ص۴۴۸)

نواب صاحب فرمائي «مؤلف وى از علم حديث بے خبر است ودر علوم كلام و فنون رسميه امام اهلِ زمان. بعضے از اهل معرفت بعلوم كتاب و سنت گفته اند . فيه كل شئ الا التفسير». (اكسير ص۱۰۴)

همدارنگه فرمايي «رازي از علم حديث خبر ندارد» (اكسير ص۱۱۳)

بيا د «لعل» له لفظ څخه استدلال هم عجيبه دی، په داسې حال كښې چه په شاهي محاوره كښې په يقيني توگه د وعدې لپاره د دې تكې استعمال مشهور دی قال العلامة عبد الله بن احمد النسفي ولعل للترجي والاطماع ولكنه من كريم فيجري مجرى وعده المحتوم وفائه وبه قال سيبويه. (مدارك التنزيل ج۱،ص۵۸) كه چيرته د «لعل» لفظ د مؤمنانو لپاره استعمالول صحيح نه وي نو د لاندې آيتونو به څه ځواب وي؟

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ○(۲/۱۸۳)

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَاْنِسُوْا وَتُسَلِّمُوْا عَلٰٓى اَهْلِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ○(۲۴/۲۷)

وَتُوْبُوْٓا اِلَى اللّٰهِ جَمِيْعًا اَيُّهَ الْمُؤْمِنُوْنَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ○(۲۴/۳۱)

فَاِذَا قُضِيَتِ الصَّلٰوةُ فَانْتَشِرُوْا فِي الْاَرْضِ وَابْتَغُوْا مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيْرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ○(۶۲/۱۰)

د امام رازي رحمه الله په مقابله كښې كه چيرته موږ د هغو مفسرينو ... څه ...

كريمه شانِ نزول لمونځ كښې نو د دفترونو دفتر به تور او ډک شي لېکن مونږ د شان نزول به ا و بواځې د روايتونو په وړاندې كولو اكتفاء كړې دی له روايت پرته د مفسرينو د اقوالو د ذكر كولو نه ضرورت شته او نه هم د دومره اوږده فهرست د نقل كولو فرصت شته

۲ - مباركپوري صاحب فرمايي د دې آيت شانِ نزول خطبه ده لكه څرنګه چه امام بيهقي په كتاب القرائت ص۷۵ كښې ليكلي دي لهذا له دې آيت څخه د قرائت خلف الامام په نه جواز باندې استدلال صحيح نه دی (**ابكار المنن ص۱۲۵**)

دا هم د امام بيهقي خپل خيال دی له يوه صحيح روايت څخه هم د دې تائيد نه دی شوی. د صحيحو روايتونو او اجماع امت په مقابله كښې د امام بيهقي قول هيڅ وزن نه لري مخبله مباركپوري په بوه ځاى كښې ويلي دي چه امام بيهقي اګر كه يو مشهور محدث دی لېكن د هغه يو قول هم له دليل پرته معتبر كيدلی نه شي (**تحقيق ج۲، ص۳۲**)

د امام بيهقي خيال برسيره پر دې چه د اجماع خلاف او بې دليله دی د دې لپاره هم صحيح نه شي كيدلی چه دا آيت مكي دی او د جُمعې لمونځ په مدينه منوره كښې فرض شوی دی د امام ابن جرير رحمه الله د تحقيق مطابق جُمعه په سنه ۱ هجري كښې فرض شوی دی بالفرض د خپو د قول مطابق كه چيرته په مكه مكرمه كښې د جُمعې فرضيت سليم هم شي نو د جُمعې لمونځ نه بدی سره په مدينه منوره كښې شوی دی او په مكې مكرمې كښې د جُمعې يو لمونځ هم نه دی شوی

و قال الامام البغوي رحمه الله الاٰية مكية و الجمعة وجبت بالمدينة.(معالم التنزيل على هامش تفسير ابن كثير ج۳، ص۶۲۴) غير مقلد عالم مولانا عبد الصمد صاحب ليكي: **كوم خلك چه د دې آيت شانِ نزول خطبه بولي** هغوی په سختۍ غلطۍ باندې دي **څكه چه دا آيت مكي دی او د خطبې حكم په** مدينه منوره كښې نازل شوی دی (**اعلام الاعلام ص۱۸۹**)

له دې څخه د اخر خطبه هم مراد نه شي اخستل كيدلی څكه چه د اختر د لمانځه حكم هم په مدينه منوره كښې نازل شوی دی (**طبري ص۱۲۹۱**)

كه چيرته فرض نې كړو دا هم و منل شي چه د جُمعې په خطبه كښې د دې ښه ... نزول دی نو بيا هم له دې څخه دا نه ثابتيږي چه لمونځ د دې آيت شانِ نزول نه دی څكه چه د نزول په ... كښې نعدد كيدی شي جائز دی قال الشيخ عبد الرحمٰن بن الحسن (**فتح القدير شرح كتاب التوحيد ص۱۰۸**)

(وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيلًا) ... نزول په صحيح بخاري ج۲ مثلا : دې ... ص۶۹۶/ صحيح مسلم ص۱۰... ج۱/ سنن نسائي ج۱ ص۱۱۹/ مسند احمد ج۱ ص۲۳ او مسند ابي عوانة ج۲

ص۱۲۲ کښې لومنۍ نښوول شوی دی او په صحیح بخاري. مسلم او مسند دا بي عوانه په همدغو ځایونو کښې د دې شانِ نزول دعاء ښوولی دی

فائدهٔ جلیله

د قرآن او حدیث له مطالعې څخه دا څرګندیږي چه ډېر واري داسې واقعات کوم چه د کوم قرآني حکم لاندې داخلیږي د هم هغه آیت شانِ نزول ویل کیږي حالانکه اصل شان نزول نور څه وي لیکن دې واقعې لره محض د شمول فی الحکم له وجې شان نزول ویل شوی دی مثلاً نن بو خوک غلا وکړي نو داسې ویل کیږي چه د (وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْا اَيْدِيَهُمَا) آیت د ده په باره کښې نازل شوی دی قال الحافظ السیوطی رحمه الله و قال ابن تیمیة قولهم نزلت هذه الأیة فی کذا یراد به تارة سبب النزول ویراد به تارة ان ذلك داخل فی الأیة وان لم یکن السبب کما تقول عنی بهذه الأیة کذا. (الی قوله) وقال الزرکشی فی البرهان وقد عرف من عادة الصحابة والتابعین ان احدهم اذا قال نزلت هذه الأیة فی کذا فانه یرید بذلك انها تتضمن هذا الحکم لا ان هذا کان السبب فی نزولها فهو من جنس الاستدلال علی الحکم بالأیة لا من جنس النقل لما وقع. (الاتقان ج۱، ص۳۱) وقال الشاه ولی الله رحمه الله فی الباب الرابع من الفوز الکبیر -وقسمی آن است که معنی آیت بعموم خود تام ست بغیر احتیاج دانستن حادثه که سبب نزول شده است وحکم عموم لفظ راست نه خصوص سبب را. قدماء مفسرین بقصد احاطهٔ آثار مناسبه بآن آیت یا بقصد بیان ما صدق آن عموم آن قصه را ذکر کرده اند این قسم را ذکر کردن ضرور نیست پیش این فقیر محقق شده است که صحابه وتابعین بسیار بود که نزلت الأیة فی کذا می گفتند وغرض ایشان تصویر ما صدق آن آیت بود وذکر بعض حوادث که آیت آن را بعموم خود شامل شده است خواه این قصه متقدم باشد یا متأخر. اسرائیلی باشد یا جاهلی یا اسلامی تمام قیود آیت را در گرفته شد یا بعض آن را. والله اعلم. ازین تحقیق دانسته شد که اجتهاد را درین قسم دخل هست وقصص متعدده را آنجا گنجائش هست. پس این نکته مستحضر دار وحل مختلفات سبب نزول ادنی عنایت می توان نمود (الفوز الکبیر ص۳۵)

همدا تحقیق نواب صدیق حسن خان صاحب هم نقل کړی دی (اکسیر ص۱۹)

پس کومو حضراتو چه د (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا) آیت کریمه شان نزول د جمعې پر خطبه ښللی دی د هغو دا مقصد دی چه د اوریدول و خوښنا حکم خطبې ته هم شامل دی د هغو د دون همځکله دا مطلب نه شي کېدلی چه د دې آیت اصل شان نزول نو خې خطبه دی ...

للمعا ان الاٰية مكية والجمعة فرضت في المدينة.

لنډه دا چه دا آيت په اجماع سره د لمانځه په باره کښې نازل شوی دی او د دې لومړنی مدلول لمونځ دی ليکن د علت د حکم له مخې د جُمعې او اختر خطبو ته هم شامل دی

۳ ۔ امام بيهقي رحمه الله فرمايي چه صحابهٔ کرامو رضي الله عنهم به د اقتداء په وخت کښې په لوړ آواز سره خبرې کولې چه له دې څخه د ممانعت په باره کښې دا آيت کريمه نازل شوی دی امام بيهقي د خپلې دې دعوې د اثبات لپاره څلور روايتونه نقل کړي دي **(کتاب القراءة ص۱۱)**

د امام بيهقي دا دعوه ځکه صحيح نه ده چه مونږ د صحيحو اسنادو له مخې دا ثابته کړه چه دا آيت په امام پسې د قرائت ويلو په باره کښې نازل شوی دی نه د عامو خبرو کولو په باره کښې.

امام بيهقي چه له کومو روايتونو څخه استدلال کړی دی هغه ټول ضعيف او معلول دي تفصيل ئې په لاندې ډول دی ملاحظه ئې کړی

لومړی روايت په دې کښې دوراوي محمد بن دينار او ابراهيم هجري ضعيف دي. د محمد بن دينار تضعيف امام ابن معين، دار قطني، نسائي او عقلي کړی دی امام ابو داؤد فرمايي چه په آخر کښې د هغه حافظه متغيره شوې وه **(تهذيب التهذيب ج۹، ص۱۵۵)** او ابراهيم هجري لره امام بخاري. نسائي. ترمذي، احمد. ابن معين، ابو زرعه. سعدي. حربي. ابو حاتم، ابن عدي او علي بن الحسين بن الجنيد ټولو ضعيف ګڼلی دی **(تهذيب التهذيب ج۱،ص۱۶۵/ميزان الاعتدال ج۱،ص۲۱)**

امام بخاري رحمه الله ابراهيم هجري ته منکر الحديث ويلی دی او د حديث د امامانو فيصله ده چه امام بخاري څوک منکر الحديث وبولي د هغه د روايت قبلول جائز نه دي **(ميزان ج۱،ص۵/طبقات سبکي ج۲،ص۹/تدريب الراوي ص۲۳۵)**

دويم روايت په دې کښې مؤمل بن اسمٰعيل دی چه ده لره هم امام بخاري رحمه الله منکر الحديث ګڼلی دی پرته له دې څخه ابو حاتم. ابن حبان. يعقوب بن سفيان. ساجي. دار قطني، ابن سعد. ابن قانع. محمد بن نصر مروزي او امام ابوزرعه هغه لره کثير الخطاء. سيئ الحفظ. منکر الحديث. کثير الغلط ګڼي او د هغه د روايتونو له قبلولو څخه ئې منع فرمايلې ده **(تهذيب التهذيب ج۱۰،ص۳۸۰/ميزان ج۳،ص۲۲۱)**

دريم روايت د دې راوی عبد الله بن عامر دی چه امام بخاري. امام احمد. نسائي. ابو داؤد. ابو زرعه. ابو عاصم. دار قطني. سعدي. امام ابن معين، ابو احمد الحاکم او ابو حاتم ئې تضعيف کړی دی او امام بن المديني خو ضعيف ضعيف دوه واره ووېل دوه چنده تضعيف ئې د ده وکړ **(تهذيب التهذيب ج۵،ص۲۷۵/ميزان ج۲،ص۵۰/لسان ج۳،ص۳۰۲)**

خلورم روایت په دې کښې عاصم بن عمر دی امام بخاري رحمه الله ده لره منکر الحدیث ګڼلی دی، امام ترمذي، امام احمد، ابن معین او جوزقاني د هغه تضعیف کړی دی (تهذیب التهذیب ج۵ ص۵۰/میزان ج۲،ص۴)

په کومو راویانو باندې چه یو درجن د حدیثو امامان جرح کړې وي د هغو له روایت څخه استدلال او ځان ویل اهلِ حدیث؟ این چه بو العجبي است د دې آیت شان نزول ((کلام فی الصلوة)) نه دی په دې باندې لاندیني دلائل دي

۱ - د اجماع او صحیحو حدیثونو له مخې ثابته شوه چه دا آیت په لمانځه کښې د قرآنکریم د قرائت په باره کښې نازل شوی دی.

۲ - امام بیهقي چه کوم حدیثونه نقل کړي دي هغه ټول د آخري درجې ضعیف دي

۳- د صحیح حدیث له مخې ثابته ده چه په لمانځه کښې د خبرې کولو ممانعت د (وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ) آیت سره شوی دی "کما روی الشیخان رحمهما الله تعالیٰ عن زید بن ارقم رضی الله تعالیٰ عنه.(بخاری ج۱،ص۱۶۰/مسلم ج۱،ص۲۰۴)

۴ - مبارکپوري صاحب په تحقیق الکلام ج۲، ص۳۶ کښې فرمایي (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ - الاٰیة) په دویم آیت (فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) باندې منسوخ دی ځکه چه دا وروسته نازل شوی دی چه په دې باندې لاندیني دلائل دي

۱ - امام سیوطي رحمه الله فرمایي چه ټول سورت مزمل په مکه مکرمه کښې نازل شوی دی لیکن (فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) آیت په مدینه منوره کښې نازل شوی دی (الاتقان ج۱،ص۱۴)

۲ - په دې آیت کښې د زکوة حکم هم شته او حافظ ابن حجر رحمه الله په مدینه منوره کښې د زکوة په فرضیت باندې داسې استدلال کړی دی چه حضرت قیس بن سعد رضی الله عنه څخه روایت دی چه د زکوة له فرض کیدو څخه مخکښې مونږ ته د صدقة فطر د ادا کولو حکم راکړل شوی وو زکات چه فرض شو د صدقة فطر د ادا کولو نه تاکیدي حکم ورکړی شو او نه منع ترې وشوله له دې څخه ثابته شوه چه زکات تر صدقة فطر وروسته فرض شوی دی او صدقة الفطر د روژې تتمه پوره والی دی د روژه په اتفاق سره په مدینهٔ طیبه کښې فرض شوی دی (فتح الباری ج۳،ص۱۱)

۳ - امام ابو نصر مروزی رحمه الله فرمایي د (فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) آیت په مدینه منوره کښې نازل شوی دی ځکه چه په دې د قتال ذکر دی و قتال په مدینه منوره کښې فرض شوی دی د مبارکپوري صاحب دا دعوه غلطه ده هغه چه د (فَاقْرَءُوْا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ) آیت په مروی کښې به

وروسته والي باندې کوم دلائل بیان کړی دی د هغو ځوابونه په ترتیب سره ملاحظه کړئ

د لومړي دلیل ځواب امام سیوطي صاحب رحمه الله اګر که دا قول را نقل کړی دی لیکن د دې تردید ئې هم کړی دی **ونصله (المزمل) استثنى منها واصبر على ما يقولون الأيتين حكاه الاصبهاني وقوله ان ربك يعلم الى أخر السورة حكاه ابن الغرس ويرده ما اخرجه الحاكم عن عائشة رضي الله عنها انه نزل بعد نزول صدر السورة بسنة وذلك حين فرض قيام الليل في اول الاسلام قبل فرض الصلوات الخمس. (الاتقان ج۱،ص۱۶)**

د حضرت عائشه رضي الله عنها دا روایت مسلم ج۱، ص۲۵۶، نسائي ص۱۸۲، مستدرک ج۱، ص۵۰۴ کښې د صحیح سند له مخې مروي دی له حضرت ابن عباس رضي الله عنهما څخه هم د همدې مضمون روایت په مستدرک ج۲، ص۵۰۵ او سنن کبرئ ج۲، ص۵۰۰ کښې شته دا د صحیح سند درلودونکي روایتونه د ابن غرس له دې روایت څخه ځو درجې زیات قوي دی چه په هغه کښې د یونس بن حبیب غوندې مجهول راوي دی له دغو روایتونو څخه ثابته شوه چه د سورۀ مزمل آخري برخه د اولې برخې څخه یو کال وروسته نازل شوی دی او د سورۀ مزمل لومړنی برخه په اتفاق سره د نبوت په ابتدائي دور کښې نازله شوې ده پخپله مبارکپوري صاحب فرمايي تر ټولو مخکښې سورۀ قلم نازل شوی دی او له هغه وروسته سورۀ مزمل **(تحقیق الکلام ج۲،ص۲۸)**

د دویم دلیل ځواب: دا دعوه هم صحیح نه ده چه زکوٰة په مدینه منوره کښې فرض شوی دی حقیقت دا دی چه د زکات حکم په مکې مکرمې کښې نازل شوی وو په سورۀ **مؤمنون**، سورۀ **حم** سجده او سورۀ لقمان کښې د زکات حکم راغلی دی حالانکه دا سورتونه ټول مکي دي د **يؤتون الزكوة** تاويل په تزکیه د نفس باندې غلطه توجیه او له قیاس څخه لرې ده برنه له دې څخه **حضرت** جعفر طیار رضي الله عنه د نجاشي رحمه الله په دربار کښې چه کوم تقریر کړی وو په هغه کښې د زکات یادونه شته **(مسند احمد ج۵،ص۲۹۱/ مستدرک ج۲،ص۳۱۰/ وقال الحاكم والذهبي على شرطهما)** حالانکه د دغو حضراتو د حبشې خوا ته د هجرت ابتداء په کال د نبوت په پنځم کال کښې شوی وو **(طبری ص۱۱۱۵/ زادالمعاد ج۲،ص۹۱)**

د امام ابن خزیمه رحمه الله دعوی ده چه زکات له هجرت څخه مخکښې فرض شوی وو **فتح الباری ج۳،ص۲۱۱)** امام رازی رحمه الله هم همدغه وائي **(التفسیر الکبیر ج۲،ص۲۳۵)**

علامه آلوسی رحمه الله فرمائي چه د اکثرو علماوو د تحقیق مطابق زکات په مکه مکرمه کښې فرض شوی وو **(روح المعاني ج۱، ص۰)**

[illegible]

قائل دي چه نفس زکات په مکه مکرمه کښې فرض شوی وو ليکن د هغه د نصاب او اندازې تعين په مدينه منوره کښې وشو (تفسیر ابن کثیر ج۴ص۳۳۹)

له دې تحقيق څخه ثابته شوه چه د قيس ابن سعد ﷺ په روايت کښې د زکات له فرضيت څخه مراد د زکات د نصاب او د هغه د اندازې تعيين دی ونظیرہ ما قاله الحافظ رحمه الله فی شرح قول ابن عمر رضی الله تعالی عنهما (انما کان هذا قبل ان تنزل الزکاة) هذا مشعر بان الوعید علی الاکتناز وهو حبس ما فضل عن الحاجة عن المواساة به کان فی اول الاسلام ثم نسخ ذلك بفرض الزکاة لما فتح الله الفتوح وقدرت نصب الزکاة فعلی هذا المراد بنزول الزکاة بیان نصبها ومقادیرها لا انزال اصلها والله اعلم. (فتح الباری ج۳ص۲۱۶)

د دريم دليل ځواب حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي د امام ابو نصر دې آيت لره مدني ګڼل غلط دي هغه ته په دې کښې د قتال له ذکر څخه مغالطه ور لويدلې ده په داسې حال کښې چه په دې کښې د «س» حرف دا وائي چه د راتلونکې حکم به د قتال وي د دې لپاره په آئنده کښې د راتلونکې مشقت له مخې الله تعالی د تهجد د لمانځه تاکيد ساقط کړ

ونصه وذکر الشافعی عن بعض اهل العلم ان صلاة اللیل کانت مفروضة ثم نسخت بقوله تعالی فاقرءوا ما تیسر منه فصار الفرض قیام بعض اللیل ثم نسخ ذلك بالصلوات الخمس واستنکر محمد بن نصر المروزی ذلك وقال الآیة تدل علی ان قوله تعالی فاقرءوا ما تیسر منه انما نزل بالمدینة لقوله تعالی فیها وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الله والقتال انما وقع بالمدینة لا بمکة والاسراء کان بمکة قبل ذلك اه وما استدل به غیر واضح لان قوله تعالی علم ان سیکون ظاهر فی الاستقبال فکانه سبحانه وتعالی امتن علیهم بتعجیل التخفیف قبل وجود المشقة التی علم انها ستقع لهم والله اعلم. (فتح الباری ج۱ص۳۹۳)

بيا د مبارکپوري صاحب دا منطق هم عجيب دی چه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ - الآية) څخه د (فاقرءوا ما تیسر - الآية) وروسته والی د نسخ مستلزم دی نسخ خو به هلته وو چه د دغو دواړو آيتونو په مفهوم کښې يو له بله مخالفت وای په داسې حال کښې چه دلته هيڅ مخالفت نشته ځکه چه لومړی د قرائت خلف الامام پورې اړه لري او دوېم آيت د تهجد د لمانځه په باره کښې دی چنانچه پخپله غير مقلد عالم مولانا مير سيالکوټي صاحب فرمايي چه د سورة مزمل دا رکوع د تهجد په لمانځه کښې د تخفيف لپاره نازل سوی دی (تفسیر واضح البیان ص۴۴۳) مبرکپوری صاحب هم له روح المعاني څخه د دې نقل کړی دی (تحفة الاحوذی ج۱ص۲۰۶) امام بيهقي فرمايي وهذا معروف مشهور فیما بین اهل العلم. (کتاب القراءة ص۱۰۳) وقال الشوکانی نزلت فی قیام اللیل للیسر مما نحن فیه

(نيل الاوطار ج۲، ص۲۱۸) همدارنګه ابو داؤد ج۱. ص۱۹۲. عون المعبود ج۱. ص۳۰۵. اعلام الموقعين لابن القيم ج۲. ص۳۷۸. السراج المنير للعلامة الشربيني ج۱. ص۲۴۸. تفسير العلامة ابي السعود علي هامش التفسير الكبير ج۸. ص۴۸۵ کښې هم د دي تصريح شته غرض دا چه د مبارکپوري صاحب د نسخ دعوه غلطه ده نواب صديق حسن‌خان صاحب د سورة اعراف په اړه فرمايي چه در وی یک آیت یا دو آیت منسوخ است باقی همه محکم اول خذ العفو و امر بالعرف، دوم واعرض عن الجاهلين (افادة الشيوخ ص۶۵) او که چيرته بفرض محال نسخ هم تسليم شي نو پخپله مبارکپوري صاحب فرمايي چه د (فاقرءوا ما تيسر) آيت څخه د قرائت فرضيت نه شي ثابتيدلی (تحفة الاحوذی ج۱، ص۲۰۶)

۵- مبارکپوري په تحقيق الکلام ج۱. ص۲۸ کښې فرمايي چه د (وإذا قرئ القرآن) آيت مکي دی او د امام پسې د قرائت د کولو په باره کښې احاديث له حضرت ابو هريرهؓ او حضرت عبادة بن الصامتؓ څخه مروي دي حضرت او هريرةؓ په سن۷ه هجري کښې اسلام راوړی دی او حضرت عبادهؓ انصاري دی له دی څخه څرګنده شوه چه د قرائت خلف الامام حکم په مدينه منوره کښې شوی دی لهذا دا حديث د آيت لپاره ناسخ دی مولانا مبر صاحب هم په تفسير واضح البيان ص۴۵۳ کښې همدا ليکلي دی

د دي حضرانو ظلم وګوری په خبر واحد سره قرآني نصّ منسوخوي بيا د قرائت خلف الامام په اړه يو روايت هم داسې نشته چه صحيح هم وي او صريح هم د دي تفصيل مخکښې راځي انشاء الله تعالی په داسې ضعيف. معلول او مجملو روايتونو څخه د قرآني نصّ د نسخ دعوی د ګل په باڼي سره د الماس سرې کول دی نواب صاحب ليکي ناسخ مثل منسوخ باشد در قوت بلکه اقوی ازان چه در صورت ضعف مزيل قوي نه تواند شد واين حکم عقل است واجماع بر آن دلالت کرده، چه صحابه نص قرآن را بخبر واحد منسوخ نه کرده اند. (افادة الشيوخ بمقدار الناسخ والمنسوخ ص۵)

علاوه پر دی د حضرت عبادة بن الصامتؓ د مدني ولی له وجی د هغه حديث هم مدني ګڼل غلط دی ځکه چه دی په عقبهٔ اولی او عقبهٔ ثانيه دواړو کښې موجود وو ممکنه ده چه د ده روايت په دی وخت کښې وی په له مدنی صحابهٔ کرامو ؓ بلکه پخپله له حضرت ابو هريرهؓ څخه هم د هر ننه د منع په اسوه هم شته کما سيأتي.

مبارکپوري په تحقيق الکلام ج۲. ص۲۸ کښې نو دله نکته بيانوی چه حاصل ئې دا دی چه سورة اعراف له عقبه ثاني څخه هم مخکښې نازل شوی دی ځکه چه په سنه ۱۰ ه نبوي کښې لومړی

سورهٔ جن نازل شو بیا سورهٔ اعراف (مجمع البحار ج۲، ص۵۳۰) او بیعت عقبهٔ اولی په سـ۱۲ـه نبوي کښې او بیعت عقبهٔ ثانیه په سـ۱۳ـه نبوي کښې شوی دی. همدارنګه له عقبهٔ اولی څخه مخکښې د جماعت لمونځ روا نه وو د دې لپاره د حضرت عبادهؓ دا حدیث په هر صورت له آیت څخه وروسته دی

مبارکپوري په دې نکتې باندې چه څومره تعجب وشي کم دی لومړی له دې وجې چه حافظ ابن کثیرؒ فرمايي چه بیعت عقبهٔ اولی په رجب سنـ۱۰ـه نبوي کښې شوی دی او عقبهٔ ثانیه په سنـ۱۲ـه نبوي کښې (البداية والنهاية ج۳، ص۱۵۹) دویم دا چه امام نووي او حافظ ابن حجر رحمهما الله تعالی فرمايي چه د جماعت لمونځ د اسلام له ابتداء څخه روا شوی دی (نووی علی مسلم ج۱، ص۱۸۳/فتح الباری ج۳، ص۶۰) حضرت ابو ذر غفاريؓ د اسلام تر قبلولو وروسته چه کله د خپل قوم خواته بیرته ورغی نو نیمې قبیلې اسلام قبول کړ او حضرت ایماء بن رحضهؓ د هغو امامت کاوه (صحیح مسلم ج۲، ص۲۹۶/مستدرك ج۳، ص۵۹۲) حالانکه حضرت ابو ذر غفاريؓ ډیر مخکښې اسلام راوړونکی دی له ده څخه مخکښې په نارینه وو کښې یواځې حضرت ابو بکر صدیق او حضرت بلال رضی الله تعالی عنهما او په ښځو کښې یواځې حضرت خدیجهؓ ایمان راوړی وو (مستدرك ج۳، ص۳۴۱/تذکره ج۱، ص۱۷/اکمال ص۵۹۳)

درېیم دا چه جېرته له عقبهٔ اولی څخه مخکښې د جماعت لمونځ مشروع نه وو نو په د دې مثل هم لازمېږي چه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) ایت د بیعت عقبهٔ اولی نه وروسته نازل شوی دی ځکه چه پوره ثابت شول چه د دې آیت شان نزول په اتفاق سره قرائت خلف الامام دی پس د عبادهؓ د حدیث له دې آیت څخه تاخر (وروسته والی) ثابت نه شو دا بحث مې یواځې د اسباغ کلام په توګه ولیکه او که نه نو حقیقت دا دی چه دا ضعیف او غیر صریح روایتونه د قرآن د نص لپاره ناسخ نه شي کیدلی

۶ مبارکپوري فرمايي چه که څېرنه د څېرو هم مثله شي چه (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ ـ الآية) سره (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ) منسوخ نه دی لیکن په دې کښې د نسخ احتمال خو موجود دی چه کله چه په دې کښې دا احتمال موجود دی نو په دې سره استدلال حرنګه" (تحقیق الکلام ج۲، ص۳۹)

د مبارکپوري دا خیال هم صحیح نه دی ځکه چه هغه احتمال د استدلال مانع دی چه ناشي عن دلیل وي که څېرنه دلیله د نسخ احتمال نه کوم دلیل باندې مبني وای نو امام احمد، حافظ ابن تیمیه و حافظ ابن عبد البر رحمهم الله او د امت نور جمهور علماء له دې آیت څخه استدلال نه

کوه حالانکه په دې اړوند مونږ پورته له امام احمد رحمه الله څخه د اجماع قول نقل کړی دی
۷ - مبارکپوري ابکار المنن ص۱۴۰. تحفة الاحوذي ج۱. ص۲۵۸ او تحقيق الکلام ج۲. ص۳۸ کښې او مولانا مير صاحب په تفسير واضح البيان ص۴۳۸ کښې د ملا جيون او علامه تفتازاني د قول په را نقل کولو سره ليکي چه د احنافو په نزد په دغو دواړو آيتونو کښې تعارض دی د دې لپاره (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) څخه استدلال صحيح نه دی.
ملا جيون رحمه الله حنفي والی منل شوی دی ليکن د تحقيق مدار د چا په شخصيت باندې نه دی او علامه سعد الدين تفتازاني رحمه الله حنفي ګڼل غلط دي دی شافعي وو د کشف الظنون مصنف علامه کاتب چلپي، علامه حسن چلپي، علامه سيوطي او علامه محمود الکفوي رحمهم الله د دې تصريح کړې ده په هر صورت د کوم شخصيت له قول څخه حقيقت نه شي بدليدلی. مونږ پورته دا ثابته کړه چه (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ) متقدم دی او (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) متاخر دی همدارنګه لومړی آيت د تهجد د لمانځه په باره کښې دی او دويم آيت د قرائت خلف الامام په باره کښې دی چه کله په دلائلو کښې تقدم او تاخر معلوم وي او بيا د دواړو محل هم جلا جلا وي نو د تعارض قول به څنګه صحيح شي؟
که چيرته با لفرض په دغو دواړو آيتونو کښې تعارض هم و منل شي نو د تعارض د له منځه وړلو لپاره تر ټولو مخکښې د تطبيق صورت لټول کيږي. که هغه و نه شي نو بيا ترجيح او په دريمه درجه کښې د تساقط حکم دی په دغو آيتونو کښې د تطبيق صورت هم ميندل کيږي او د ترجيح وجه هم.
د تطبيق صورت يو صورت خو پورته بيان شو چه په يوه آيت کښې په فرض لمانځه کښې د قرائت بيان دی او په دويم آيت کښې د تهجد په لمانځه کښې د قرائت حکم دی پرته له دې نه که چيرته دواړه آيتونه يواځې د فرض لمانځه په اړه فرض کړی شي نو د تطبيق صورت ئې دا دی چه د سورة مزمل په آيت کښې امام او منفرد ته د قرائت حکم ورکړ شوی دی او په سورة اعراف کښې مقتدي له قرائت څخه منع کړی شوی دی چنانچه امام بيهقي رحمه الله له حضرت ابن عباس رضي الله عنهما څخه د صحيح سند له مخې روايت کړی دی چه له (فاقرءوا ما تيسر) څخه له سورة فاتحه څخه زائد قرائت مراد دی (کتاب القراءة ص۶، ص۱۵۲، ص۱۵۳) امام دار قطني رحمه الله هم له حضرت ابن عباس رضي الله عنهما څخه همدا مضمون په حسن روايت سره را نقل کړی دی (دار قطني ج۱، ص۱۲۹) مولانا مير صاحب ليکي الغرض که چرته په (فاقرءوا ما تيسر) کښې له قرائت څخه قرائت فی الصلوة مراد واخيستل شي نو له هغه څخه مراد تر فاتحه وروسته قرائت دی (التفسير واضح البيان

ص۳۳۵)

چونکه اهل حديث هم د مقتدي لپاره له سورۀ فاتحه څخه د زيات قرائت په ممانعت قائل دي
ځکه له دي څخه په لازمي توګه امام يا منفرد مراد وي

د ترجيح صورت

که چيرته با لفرض د تطبيق هيڅ صورت موجود نه واى نو له شبهي پرته د سورۀ اعراف آيت به راجح تګكل شوى واى ځکه چه پورته د صحيحو روايتونو او د امت د جمهورو له تصريحاتو څخه ثابته شوې ده چه په دې آيت کښې مقتدي له قرائت خلف الامام څخه منع کړى شوى دى

۸ - امام بيهقي په کتاب القرائت ص۷۵ کښې او مبارکپوري صاحب په تحقيق الکلام ج۲، ص۵۱ کښې فرمايي چه په حديث کښې سکوت د اخفاء په معنى هم استعمال شوى دى چنانچه د صحيح البخاري روايت دى چه حضرت ابو هريرهؓ له حضور اکرم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چه **اسكاتك ما بين التكبير و القراءة ما تقول؟** ده مبارک وفرمايل چه زه **اللّهم باعد بيني و بين خطاياى الخ** وايم (**صحيح البخاري ج۱، ص۱۰۳**) حضرت ابو هريرهؓ په دې مقام باندې له سکوت څخه د ورو يا سوکه ويلو تعبير کړى دى همدارنګه په مستدرک او داسې نورو کښې روايت دى (**و يسكت بعد القراءة هنية يسأل الله من فضله**). په دې کښې سکوت او سوال سره يو ځاى شوي دي لهذا په امام پسې سوکه ويل په آيت کښېد انصات (غلي والي) د حکم په خلاف نه دي

د دغو حضراتو دا تاويل ځکه باطل دى چه د سکوت حقيقي معنى مکمله خاموشي ده **قال الامام الراغب الاصفهاني السكوت مختص بترك الكلام.** (**مفردات ص۲۲۵**) **و قال الامام ابن خالويه نزف الرجل اذا انقطعت حجته عند المناظرة و سكت و اسكت مثله.** (**اعراب ثلاثين سورة من القرآن ص۶۰**) **و قال مجد الدين الفيروز آبادي اسكت انقطع كلامه فلم يتكلم.** (**قاموس ج۱، ص۹۲**) **و كذا في المنجد ص۳۵۲ و قال الامام الرازي رحمه الله ان السكوت عدمي معناه انه لم يقل شيئا و لم يفعل امراً و لم يتصرف في قول و لا فعل و لا شك ان هذا المعنى عدمي محض.** (**مناظرات امام رازي ص۳۵**) د لغت د امامانو له تصريحاتو څخه ثابته شوه چه سکوت د خبرو د پريښودلو او مکمله خاموشي په معنى ده ليکن کله کله په مجازي توګه د جهر په مقابله کښې د اخفاء په معنى هم استعماليږى ځکه چه د جهر په حالت کښې نور خلک هم د هغه خبرې اوريدلې. نو دى وروسته د اخفاء په حالت کښې د اوريدونکو په نزد کلام معدوم دى ځکه چه هغو نه اوريدل په دې مناسبت سره په وخت د قرائن صارفه عن الحقيقت سکوت په معنى د اخفاء سره مجازاً راځي **قال الامام ابو بكر الجصاص الرازي رحمه الله انما سماه**

ساكتا مجازاً الا ان من لا يسمع يظنه ساكتاً. (احكام القرآن ج۳،ص۴۰) پس چه چيرته د مجازي معنی د اخيستلو هيڅ قرينه نه وي هلته له سکوت څخه د هغه حقيقي معنی يعني يواځي مکمله خاموشي به مراد وي د حقيقي معنی د مراد اخيستلو لپاره د کومې قرينې او دليل حاجت نه وي سره له دې د قرآن د قرائت په وخت د انصات (چُپوالي) حکم يواځې په حقيقي معنی کښې استعماليږي په دې باندې دا دليل هم دی چه د نزول وحی په ابتداء کښې نبي کريمﷺ به پخپله هم له حضرت جبرائيلؑ سره قرائت ويلو دصحيح البخاري په روايت کښې دي **وكان مما يحرك شفتيه** په دې باندې حکم کيږي (**لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ الآية، وكان مما يحرك شفتيه**) څخه ثابته شوه چه ده به سوکه ورسره ويل بيا په (**لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ**) قرآني نص کښې تصريح ده چه د ژبې د ښورولو هم اجازه نشته درېم په مذکوره آيت کښې په تفسير کښې له حضرت ابن عباسؓ څخه داسې مروي دی **فاستمع له وانصت.** (صحيح البخاري ج۱،ص۳) له دې څخه څرګنده شوه چه د قرائت په وخت کښې د انصات معنی مکمله خاموشي ده تر دې پورې چه ژبه هم و نه ښوريږي

حضرت مولانا انور شاهؒ په فصل الخطاب ص۷۸ کښې د ابو هريرهؓ د حديث په اړه فرمايي چه په دې کښې له سکوت څخه مطلق سکوت مراد نه دی بلکه له تکبير تحريمه څخه سکوت مراد دی لکه څرنګه چه د حضرت زيد بن ارقمؓ په روايت (**امرنا بالسكوت**) په شرح کښې حافظؒ فرمايي چه په دې حديث کښې سابق حکم يعنې په لمانځه کښې له کلام او سلام څخه سکوت مراد دی مطلقاً سکوت مراد نه دی چه ثناء، آمين، تسميع، تحميد، تشهد او درود شريف هم مه وايې (فتح الباري ج۳،ص۱۰) همدارنګه مستدرک په حديث (**ويسكت بعد القراءة هنية يسأل الله من فضله**) کښې له قرائت څخه سکوت او د مجمع الزوائد په روايت (**من صام رمضان في انصات. الخ**) کښې له دروغو، غيبت او داسې نورو عبثو څخه سکوت مراد دی د آذان ځواب ورکول د سکوت منافي نه دی ځکه چه د آذان پر هری کلمې وروسته وقفه ده په خلاف د لمانځه د سکوتو چه د هغو په هيڅ يوه حديث کښې ثبوت نشته کما سياتي

مونږ له امام بيهقي او مبارکپوري څخه پوښتنه کوو چه د خطبې په حالت کښې به مو د تسبيح [illegible] سره د ويلو اجازه ولې نه ورکوی او دلته د سکوت له حکم څخه د [illegible] ويلو [illegible] ولې نه [illegible] د [illegible] کښې مو [illegible] ولې غوره کړه [illegible] څرنګه چه [illegible] حالت کښې [illegible] نزول [illegible] څرنګه [illegible] حالت کښې د [illegible] حکم ورکوی

د خطبې په حالت کښې د تحية المسجد د لمانځه حکم

امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص ۳۵ کښې. امام بيهقي رحمه الله په کتاب القرائت ص ۸٤ کښې او مبارکپوري د تحقيق الکلام په جلد ۲ کښې فرمايي چه د خطبې په حالت کښې د سکوت به حکم دومره تېنګر دی چه په دې وخت کښې د امر با لمعروف او نهی عن المنکر هم اجازه نشته **لقوله عليه السلام اذا قلت لصاحبك يوم الجمعة انصت فقد لغوت.** (بخاری ج۱، ص۱۲۸ / مسلم ج۱، ص۲۸۱) ليکن د دې تر څنګ د نبي کريم ﷺ ارشاد دی چه کله يو څوک په داسې وخت کښې جومات ته ورسېږي چه امام په خطبه کښې وي نو هغه دې په لنډه توګه دوه رکعته لمونځ وکړي **اذا جاء احدکم يوم الجمعة والامام يخطب فليرکع رکعتين وليتجوز فيهما.** (بخاری ج۱، ص۱۲۱ / مسلم ج۱، ص۲۸٤) په دغو دوه رکعتونو کښې خو خامخا قرائت کېږي. لکه څرنګه چه دا حکم له انصات (خاموشي) سره بکر نه دی همدارنګه د مقتدي قرائت هم د استماع او انصات د آيت منافي ب بکر نه دی

د دې ځواب دا دی چه د جمهور اهل اسلام په نزد د خطبې په حالت کښې لمونځ کول جائز نه دی ځکه چه د خطبې په وخت د انصات (چُپوالي) حکم عام دی لکه څرنګه چه د خطبې به حالت کښې خبرې کول. ذکر. تسبيح او داسې نور په له دې وجې چه د انصات خلاف دي ناجائز دي همدارنګه لمونځ کول هم د انصات منافي دي ځکه جائز نه دی د خطبې به وخت د انصات د حکم د عموم والی بره په ځانګړې توګه له لمانځه څخه ممانعت هم له نبي کريم ﷺ څخه ثابت دی چنانچه فرمايي **يصلي ما کتب له ثم ينصت اذا تکلم الامام.** (بخاری ج۱، ص۱۲۱ / مسلم ج۱، ص۲۸۳ / طيالسی ص۲۵) **وعن نبيشة ....الهذلي رضي الله عنه مرفوعا فان لم يجد الامام خرج صلی ما بدا له وان وجد الامام قد خرج جلس فاستمع وانصت رواه احمد ورجاله رجال الصحيح خلا شيخ احمد وهو ثقة.** (مجمع الزوائد ج۲، ص۱۷۱)

به يو رښتي حديث نبی د امام احمد رحمه الله د شيخ نوم علي بن اسحق دی (فتح الملهم ج۲، ص۴۱۰) امام نسائي. امام ابن معين. حافظ ابن حبان. ابن سعد او محمد بن حمدويه رحمهم الله تعالی يوه د ده توثيق کوی (تهذيب التهذيب ج۷، ص۲۸۲) حافظ ابن حجر رحمه الله هم هغه ثقه کښلی دی (تقريب ص۲۰۹) حافظ رحمه الله د فتح الباري په مقدمه کښې فرمايي چه زه به دې کتاب کښې يو ځی صحيح و حسن روايتونه ذکر کومه **بشرط الصحة والحسن فيما اورده من ذلك.** (مقدمة الفتح ص۴) و ... حديث حافظ رحمه الله په فتح الباري ج۲ ص۲۹۷ کښې راوړی دی او د ... فتح الباري ... ذکر کړی نه دی ... صحيح او ... حسن دی

... الکلام ص۵۰۳ کښې د دې ... ځوی دی چه ... کښې ...

خراساني دی چه د په باره کښې ئې حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي چه دی د ارسال. تدليس او د وهم د ډير والي ښکار وو او امام بخاري رحمه الله د هغه يو حديث هم نه دی را اخيستلی (التقريب ص۲۳۹) همدارنګه فرمايي چه دا د بخاري د شرط مطابق نه دی (مقدمة فتح الباري ص۴۳۶)

د دې لپاره علامه هيثمي قول (رجاله رجال الصحيح) وهم دی

په حقيقت کښې دا د علامه هيثمي رحمه الله وهم نه دی بلکه د حافظ ابن حجر رحمه الله وهم ځکه چه د صحيح البخاري په ج۲ ص۷۳۲ او ص۷۹۶ کښې له عطاء څخه روايت موجود دی او محدث ابو مسعود دمشقي او علامه قسطلاني او داسې نورو تصريح کړې ده چه دا عطاء خراساني دی بلکه پخپله حافظ ابن حجر رحمه الله د تحرير مطابق دا د نسائي. ابو داؤد. ترمذي او ابن ماجه څخه پرته د صحيح مسلم هم راوي دی (تهذيب التهذيب ج۷، ص۲۱۲)

د دغو نصوصو پر بناء جمهور صحابه رضي الله عنهم. تابعين او د دين امامان رحمهم الله تعالی مسلک دا دی چه د خطبې په وخت د تحية المسجد ادا کول جائز نه دي امام نووي رحمه الله فرمايي چه حضرت عمر. حضرت عثمان او حضرت علي رضي الله عنهم او امام ابو حنيفه. امام مالک. امام ليث بن سعد رحمهم الله تعالی او د جمهورو صحابه وو رضي الله عنهم او تابعينو رحمهم الله تعالی همدا مسلک دی (نووي علی صحيح مسلم ج۱، ص۲۸۷) امام ترمذي رحمه الله فرمايي چه د فقهاوو او محدثينو همدغه مسلک وو (ترمذي ج۱، ص۶۷) علامه عراقي رحمه الله فرمايي چه حضرت ابن عمر. حضرت ابن عباس. عروة بن زبير رضي الله عنهم او مجاهد. عطاء بن رباح. سعيد بن المسيب. محمد بن سيرين. امام زهري. قتاده. ابراهيم نخعي او قاضي شريح رحمهم الله تعالی د ټولو همدا مسلک وو (فتح الملهم ج۲، ص۴۱۵) دوېم فريق هم د دې په تسليمولو باندې مجبور دی چه د جمهورو په نزد د خطبې په حالت کښې تحية المسجد جائز نه دی چنانچه د خير الكلام مؤلف په دې مسئله کښې د جمهورو د قول په ځواب کښې فرمايي چه جمهوريت د حديث په معامله کښې حجت نه دی (خير الكلام ص۵۶۳)

جناب والا! لوستونکو ته دوکه ورکول غواړي چه د جمهورو مسلک د حديث خلاف دی يعنې حديث يو اخې هغه دی چه کوم ته چه دی ښاغلی حديث وواني او که نه نو صريح او صحيح احاديث په کوم باندې چه د جمهور امت عمل وي هغه هم حديث نه دی بلکه د حديث مخالف دی

که چېرته معاذ الله (پناه دې وي د خدای) جمهور صحابه. تابعين. محدثين. فقهاء او د دين امامان په حديث باندې نه دی پوه شوي يا په قصد سره ئې مخالفت کړی وي نو له قرآن. حديث او

ټول اسلام څخه اعتماد پورته کیږي

امر با لمعروف او نهی عن المنکر فرض دی چه کله د خطبې په حالت کښې دا هم منع وي نو د نوافلو به څنګه اجازه کیدلی شي؟ تعجبه ده چه غیر مقلدین د جماعت تر دریدو وروسته د سهار د سنتو اجازه نه ورکوي په داسې حال کښې چه دا سنت تر ټول مؤکد او ډیر ټینګار پرې شوی دی لیکن د خطبې په حالت کښې تحیة المسجد بیا جائز بولي بیا دا چه څوک له جماعت نه خارج وي د جماعت د دریدو په وخت کښې هغه د انصات حکم نشته او د خطبې په وخت کښې حاضرینو ته د انصات حکم شته له دې سره سره د سهار سنت ممنوع ګڼل او د خطبې په وخت کښې د تحیة المسجد جائز ګڼل دا څرنګه صحیح کیدلی شي؟

د جواز د حدیث ځواب

۱ - امام نسائي رحمه الله په سنن کبری کښې د دې حدیث ترجمة الباب (باب الصلوة قبل الخطبة) قائم کړی دی (زیلعي ج۲،ص۲۰۳) له دې څخه ثابته شوه چه د امام نسائي رحمه الله په نزد د تحیة المسجد د ادا کولو حکم د خطبې له شروع کولو څخه مخکښې دی او په حدیث کښې یخطب په معنی د (یرید الخطبة) دی (یٰاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اِذَا قُمْتُمْ اِلَی الصَّلٰوةِ فَاغْسِلُوْا وُجُوْهَكُمْ ـ الأیة) امام نووي رحمه الله د (اذا امن الامام فامنوا) په شرح کښې فرمايي قالوا معناه اذا اراد التأمین.(نووی علی مسلم ج۱،ص۱۷۴)

د صحیح البخاري په دویم روایت کښې دی والامام یخطب او قد خرج (بخاری ج۱،ص۱۵۶) و قال الحافظ رحمه الله متفق علیه.(فتح الباری ج۲،ص۳۲۱) له دې حدیث څخه هم د امام نسائي رحمه الله د تحقیق تائید کیږي ځکه چه په دې کښې راوي د تردد په صورت کښې بیانوي چه نبی کریم ﷺ یخطب وفرمایل او که قد خرج ئې وفرمایل سامع (اوریدونکي) ته په عمومي توګه په مترادفو الفاظو کښې تردد وي له دې څخه ثابته شوه شه راوي یخطب په معنی د اَرَادَ اَنْ یَخْطُبَ را اخلي دا «او»، د تنویع لپاره نه شوای ویلی ځکه چه په دې صورت کښې یواځې یخطب ویل کافي وو جه کله د خطبې په حالت کښې جواز ثابت شو نو تر خطبې مخکښې خو په طریقهٔ اولی سره بخیله ثابتیږي لهذا تر یخطب وروسته او قد خرج عبث ګرځي هو که چیرته عبارت برعکس داسې وای (والامام قد خرج او یخطب) نو «او» په معنی د ((بل للترقي))د را اخیستلو ګنجائش وو همدارنګه که چیرته «او» د تنویع لپاره وای نو جمهورو صحابه وو او تابعینو رضی الله عنهم د خطبې او غیر خطبې په حالت کښې فرق نه کوه بلکه په دواړو صورتونو کښې به ئې د تحیة المسجد د جواز قائل وای

برسیره پر دې د حدیث الفاظ ((ولیتجوز فیهما)) کښې حکم دی چه تحیة المسجد دې په لنډه

سوګه ادا کړي دا مستقل دليل دی چه دا حکم په هغه وخت کښې دی چه کله امام د خطبې لپاره تيار وي که چيرته د خطبې په حالت کښې هم لمونځ جائز وای او دا حکم د انصات منافي نه وای نو د خطبې په حالت کښې په تحية المسجد کښې د اختصار حکم د څه لپاره؟ چه کله د انصات او تحية المسجد د دواړو په حکم بندې په يوه وخت عمل کيدلی شي نو تحية المسجد دې بايد په ښه اطمينان او آرام سره ادا شي د اختصار مقتضٰی څه شی دی؟

۲ - دا يوه جزئي واقعه ده څينو راويانو دا عام ګڼي او د معنٰی د نقل لاندې ئې قاعده کليه جوړه کړه. کښه دا ده چه سليک غطفاني رضی الله عنه په سترې او خفه حالت کښې جومات داخل شو. نبي کريم ﷺ هغه ته حکم وکړ چه ودريږه او دوه رکعته لمونځ ادا کړه تر څو چه خلک د هغه د حالت په ليدو سره له هغه سره امداد ته متوجه شي او ده خلکو ته په هغه باندې د صدقې د کولو ترغيب ورکړ په سنن نسائي کښې دي چه ((جاء رجل يوم الجمعة والنبي ﷺ يخطب بهيئة بذة فقال له رسول الله ﷺ اصليت قال لا قال صلّ ركعتين و حث الناس على الصدقة)). (نسائي ج۱، ص۱۵۸) په مسند احمد رحمه الله کښې دا الفاظ دي ((ان هذا الرجل دخل المسجد فى هيئة بذة فامرته ان يصلى ركعتين و انا ارجو ان يفطن له رجل فيتصدق عليه)). (فتح الباري ج۲، ص۳۲۷) د دې روايت د سند په اړه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي ((واما قصة سليك رضی الله عنه فقد ذكر الترمذى انها اصح شيء روى فى هذا الباب واقوى)). (فتح الباري ج۲، ص۳۲۹) په څينو روايتونو کښې دا الفاظ هم شته ((اركع ركعتين ولا تعد لمثل هذا)). (دار قطنى ج۱، ص۱۶۹) له دې روايت څخه استدلال مقصود نه دی بلکه يواځې د تائيد له مخې وړاندې کړی شو بخپل سليک رضی الله عنه هم دا کار عامه او کليه قاعده و نه بلله. که چيرته هغه دا عامه ګڼلې وای نو به راتلونکي کښې به هغه د هغه په تعميل کښې غفلت نه کاوه حالانکه تر دريو جُمعو پورې پرله پسې همدا واقعه مخکښې راتلله چه هغه تحية المسجد له خانه ادا نه کړ ولاحمد وابن حبان انه كرر امره بالصلاة ثلاث مرات فى ثلاث جمع. (فتح الباري ج۲، ص۳۲۸)

په دې خواب باندې حافظ رحمه الله داسې رد کوي والتعليل بكونه ﷺ قصد التصدق عليه لا يمنع القول بجواز التحية فان المانعين منها لا يجيزون التطوع لعلة التصدق قال ابن المنير فى الحاشية لو ساغ ذلك لساغ مثله فى التطوع عند طلوع الشمس وسائر الاوقات المكروهة. (فتح الباري ج۲، ص۳۲۸)

د ابن منير او حافظ رحمهما الله تعالى دا اعتراض په هغه صحيح وای شه د تحية المسجد مانعين تصدق لره د حکم علت او مدار ګڼلی. حالانکه تصدق علت نه دی بلکه د تخصيص حکمت دی همدا رنګه تخصيص هم د خطبې په حالت کښې په لمونځ کولو کښې نه ده بلکه تخصص په

دي كار كنبې دی چه د هغه لپاره په خطبه كنبې تاخير وشو **كما فى رواية الليث عند مسلم رضي الله عنه و النبى ﷺ قاعد على المنبر.** (فتح البارى ج۲،ص۳۳۹) د دار قطني له روايت څخه هم د دې تائيد كېږي **و امسك عن الخطبة حتى فرغ من صلاته.** (دار قطنى ج۱،ص۱۶۹) دا روايت د استدلال په توګه نه دی بلكه د تائيد لپاره وړاندې كړی شو له معتمر مرسل څخه هم د دې تائيد كيږي

د دار قطني په روايت كنبې د **(امسك عن الخطبة)** معنى دا ده چه د خطبې له شروع كولو څخه منع شو دا مطلب نه دی چه د خطبې په منځ كنبې ودريد د صحابي له شان څخه ډيره لرې خبره ده چه د خطبې تر شروع كېدو وروسته دې جومات ته راغلی وای او بيا پر له پسې تر دريو جُمعو پورې ئې همدغه حال وي په تير شويو روايتونو كنبې **(قاعد على المنبر)** او **(لم يخرج)** الفاظ صريح نصّ دي چه د تحية المسجد د ادا كولو حكم له شروع كيدو څخه مخكښې وو

۹ مباركپوري په تحقيق الكلام ج۲، ص۵۱ كنبې له مجمع البحار څخه د **(قرأ رسول الله ﷺ فيما امر و سكت فيما امر)** كنبې قرأ په معنى د جهر او سكت په معنى د اسرّ نقل كوي او فرمايي چه په **(اذا قُرِئَ القُرْاٰن ـ الخ)** كنبې هم جهري قرائت مراد دی ځكه چه به دې آيت كنبې يواځې د جهری لمونځونو حكم دی

د مباركپوري دا استدلال ځكه صحيح نه دی چه د مجمع البحار قول صحيح نه دی د حديث معنى دا هم كيدلی شي چه **قرأ حال كونه اماما و سكت حال كونه مؤتما او قرأ بعد الفاتحة فى الاوليين و سكت بعدها فى الاخريين.** چنانچه په صحيح البخاري ج۱، ص۱۰۷ كنبې د دې تصريح شته چه په څرنيو دوه ركعتونو كنبې نبي كريم ﷺ به يواځې سورۀ فاتحه قرائت كاوه همدارنګه د ده مقتدي والی هم ثابت دی چنانچه د باب البيت سره ده مبارک ﷺ تر دوه ورځو پورې لس لمونځونه د جبرئيل عليه السلام په اقتداء كنبې ادا كړي دي او له غزوۀ تبوک څخه د بيرته راتلو په وخت د حضرت عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه پسې اقتداء وكړه (مسلم ج۱،ص۱۳۲ / ابو داؤد ج۱،ص۲۰) په اهلِ قبا كنبې د مصلحت له مخې په بيرته راتلو باندې ئې د مازديګر لمونځ د حضرت ابو بكر صديق رضي الله عنه پسې قتداء وكړه خلكو د ابو بكر د متوجه كولو لپاره خپلې ځړې وهكولې تر بنه ځنډ وروسته دی خبر شو نو شا ته شو او نبی كريم ﷺ لمونځ وركړ (بخاری ج۲،ص۱۰۶۶)

او كه چيرته خاص د مجمع البحار معنى را واخستله شي نو د هغه به هم هغه خواب وي كوم چه پورته په نمبر ۸ كنبې تېر شو يعنى قرائت د جهر په معنى سره مجاز دی چه د كومې قرينې وجود ورته ضروری دی د قرائت حقيقي معنى د ولو ... كه به سره وي يا په جهر سره د قر...

په نصّ کښې هېڅ قرينه صارفه عن الحقيقة نشته ځکه په دې کښې قرائت د خپلې حقيقي معنی مطابق سراً او جهراً دواړو ته شامل دی

۱۰ - امام بخاري رحمه الله فرمايي چه په آيت کښې د استماع او انصات دواړو حکم دی استماع لکه څرنګه چه يواځې په جهري لمونځونو کښې کيدلی شي د دې لپاره دا حکم سرّي لمونځونو ته شامل نه دی لهذا له دې څخه د قرائت خلف الامام د مانعينو على الاطلاق استدلال صحيح نه شو (جزء القراءة ص۹) همدا مضمون امام بيهقي په کتاب القرائت ص۷۶ کښې او نواب صاحب دليل الطالب ص ۲۸۰ کښې او مبارکپوري صاحب په ابکار المنن ص۱۴۸ او تحقيق الکلام ج۲. ص۵۱ کښې نقل کړی دی

د دې ځواب دا دی چه په آيت کښې دوه حکمونه دي. يو د استماع حکم او دويم د انصات حکم په جهري قرائت کښې د استماع او انصات دواړو موقع دی او په سرّي قرائت کښې يواځې انصات کيدلی شي ځکه چه په جهري کښې د استماع مع الانصات حکم دی او په سرّي کښې يواځې د انصات حکم دی.

د انصات معنی مطلق سکوت او ترک کلام (خبرې د پريښودلو) دی د دې لپاره استماع لازم نه دی لقوله ﷺ فان رأى حيث لا يسمع فانصت ولم يلغ كان له كفل من الاجر رواه ابو داؤد (جمع الفوائد ج۱، ص۲۵۶) وفى كنز العمال مما رواه عبد الرزاق عن زيد بن اسلم رضي الله عنه مرسلا وعن عثمان بن عفان رضي الله عنه موقوفاً اقيموا الصفوف وحاذوا بالمناكب وانصتوا فان اجر المنصت الذى لا يسمع كاجر المنصت الذى يسمع. (فتح الملهم ج۲، ص۲۰) وقال الحافظ رحمه الله فى الفتح وقد وقع التفريق بين الانصات والاستماع فى قوله تعالى فاستمعوا له وانصتوا ومعناهما مختلف فالانصات هو السكوت وهو يحصل ممن يستمع وممن لا يستمع كان يكون مفكراً فى امر اخر وكذلك الاستماع قد يكون مع السكوت وقد يكون مع النطق بكلام اخر لا يشتغل الناطق به عن فهم ما يقول الذى يستمع منه. وقال فى ابواب التفسير لا شك ان الاستماع اخص من الانصات لان الاستماع الاصغاء والانصات السكوت ولا يلزم من السكوت الاصغاء. (فتح الملهم ج۲، ص۲۰) وقال الامام النووى رحمه الله فالاستماع الاصغاء والانصات السكوت ولذا قال الله تعالى واذا قرئ القرآن فاستمعوا له وانصتوا. (نووى مع مسلم ج۱، ص۲۸۳) وقال المهلبى رحمه الله لا فرق بين السكوت والانصات عند العرب. (كتاب القراءة ص۸۳)

البته مجد الدين فيروز آبادي صاحب قاموس فرمايي نصت ينصت وانصت وانتصت سكت و الاسم النصتة بالضم وانصته وله سكت له واستمع لحديثه ص۱۵۲. ... په ... تعريف کښې ... وانصته

انصت له اذا سكت له مثل نصحه و نصح له و انصته و انصت له مثل نصحته و نصحت له و الانصات هو السكوت و الاستماع للحديث يقال انصته و انصت له. او په مختار الصحاح کښې دي الانصات السكوت والاستماع انصته وانصت له.

له دغو عبارتونو څخه څينو ته دا غلط فهمي ور لويدلې ده چه د استماع او انصات دواړو يوه معنیٰ ده ليکن دا صحيح نه ده څکه چه په دې صورت کښې په قرآنکريم کښې بې له مقصده د يوه لفظ زياتوالی لازم ګرځي د لغت علماوو په پورتني عباراتو کښې د انصات معنیٰ سكوت مع الاستماع نه ده بيان کړې بلکه سكوت و الاستماع ئې ويلي دي. يعنې د دې دواړه معناوې راخي بيا مخکښې له (انصت وانصت له) څخه وضاحت کوي چه دا د استماع په معنیٰ باندې هلته کيدلی شي چه مفعول يا صله ئې هم په معنیٰ د استماع تسليم شي نو د دې مستقلې دوه معناوې دي يو سكوت او بل استماع له دغو دواړو معناوو څخه د قرائنو په مطابق يو ئې متعين کيدلی شي په قرآنکريم کښې تر دې مخکښې د (استمعوا) ذکر او د سرّي قرائت د استماع قابل نه کيدل په دې باندې قرائن دي چه دلته انصات په معنیٰ د استماع نه دی

بلکه د مفعول او صله د ذکر باوجود د دې دوه مستقلې معناوې بيان شوي دي يو (سكت له) او بل (استمع لحديثه سكت) او (سكت له) کښې فرق دا دی چه اولنی ئې د داعية تکلم څخه پرته سكوت مفرد دی مثلا يو سړی يواځې ناست دی او د دې لپاره غلی ناست دی چه د هغه لپاره د تکلم (خبرې کولو) کومه داعيه نشته او په دويم کښې د تکلم د داعيې باوجود د بل سړي د رعايت په خاطر ئې سكوت کړی دی ګوا که دا سكوت مرکب دی بيا د بل سړي د رعايت دوه صورتونه دي يو دا چه د هغه د خبرو اوريدل مقصود وي او بل دا چه دی کومه خبره کول غواړي هغه خبره د هغه له خوا څخه کوم بل څوک کوي مثلاً د حاکم په دربار کښې د عريضې د وړاندې کولو لپاره يو وفدورځي د هغو مشر عريضه وړاندې کوي او د وفد نور غړي اګر که د هغه خبرې هم نه اوري نو بيا هم د دې لپاره غلي وي چه د هغو رهبر يا قائد د هغوی له خوا څخه وکالتاً عريضه وړاندې کوي ومن هذا القبيل قوله ﷺ انا خطيبهم اذا انصتوا اى يوم القيامة.

مبارکپوري صاحب په تحقيق الکلام ج۲. ص۴۹ کښې په ابن همام رحمه الله باندې اعتراض کړی دی چه د هغه استماع په جهری لمونځونو پورې او انصات په سرّي لمونځونو پورې متعلق ګڼل تفسير بالرأی دی کوم چه حرام دی

د مبارکپوري صاحب دا اعتراض محض يو تهمت دی څکه چه د ابن همام رحمه الله تفسير د صحيحو احاديثو، لغت او جمهورو مفسرينو په تحقيق باندې مبني دی

امام ابن تیمیه په سرّي لمونځونو کښې د قرائت خلف الامام د اثبات تعریر داسې بیانوي چه پرته له ذکر. قرائت. دعاء یواځې سکوت نه عبادت دی او نه مامور به بلکه د وسوسو سبب دی لهذا په ذکر کښې مشغولیدل له سکوت څخه افضل دی او د قرآن قرائت تر ټولو بهترین ذکر دی د دې لپاره په سرّي لمونځونو کښې په امام پسې قرائت مستحب دی **(فتاوٰی ابن تیمیة ج۲،ص۱۵۰)**

تعجبه ده چه ابن تیمیه **(واذا قرء القرآن ـ الأیة)** شانِ نزول لمونځ ګڼي او په دې باندې اجماع را نقل کوي نو د قرآني نص په مقابله کښې د قیاس جنګولو به څه جواز وي؟

برسیره پر دې د ماسیبنین او مازدیګر په لمونځونو کښې د صحیح حدیث له مخې د دیرشو آیتونو تلاوت مسنون دی او ابن تیمیه هم مقتدي ته تر سورهٔ فاتحه د زیات قرائت اجازه نه ورکوي چه کله دومره اوږد سکوت؟ وسوسو مورث نه دی نو یواځې د سورهٔ فاتحه د اوه آیتونو پورې لنډ سکوت لره د وساوسو سبب ګڼل به څنګه صحیح وي؟

۱۱ ـ امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص۹ او ص۲۵ کښې. امام ترمذي رحمه الله په سنن ترمذي ج۱،ص۴۲ کښې او امام بیهقي په کتاب القرائت ص۱۷ او ص۲۹ کښې فرمایي چه مقتدي باید د امام په سکتو کښې سورهٔ فاتحه ووائي همدا خبره مبارکپوري صاحب په ابکار المنن ص۱۴۸ او تحقیق الکلام ج۲. ص۵۱ کښې لیکلې ده او د هغه نورو اتباعو هم لیکلي ده د امام د سکتاتو د اثبات لپاره ئې لاندیني دلائل وړاندې کړي دي

۱ـ حضرت ابو هریره رضی الله عنه له نبي کریم ﷺ څخه روایت کوي چه کوم سړی فرض لمونځ له امام سره وکړي نو هغه دې د امام په سکتاتو کښې سورهٔ فاتحه ولولي **(کتاب القراءة ص۵۳/مستدرك ج۱،ص۲۳۸)**

۲ ـ عمرو بن شعیب د خپل والد په واسطه له خپل نیکه څخه روایت کوي چه کله به نبي کریم ﷺ انصات وکړنو په دې کښې به صحابه کرامو رضی الله عنهم قرائت کاوه **(کتاب القراءة ص۶۹،ص۹۶)**

۳ـ **بسند عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده** روایت دی حدیث چه د امام به سکتو کښې سورهٔ فاتحه قرائت نه کړی نو د هغه لمونځ به کامل نه وي **(کتاب القراءة ص۵۳)**

۴ حضرت ابن عمر رضی الله عنه فرمایي چه مقتدي دې د امام د سکتې په حالت کښې قرائت وکړي ځکه چه چې قرائت و نه کړي نو د هغه په لمانځه کښې به خلل واقع کيږي **(کنز العمال ج۴،ص۹۰)**

۵ حضرت سعید بن جبیر رحمه الله د سلفو عمل نقل کوي چه امام به ضرور سکتې کولې تر څو چه مقتدي سورهٔ فاتحه قرائت کړي **(جزء القراءة ص۵۰)**

۶ - د سعید بن جبیر رحمه الله مذکور قول (کتاب القراءة ص۶۹، ص۸۶)

۷ - له حضرت ابو هریره رضی الله عنه یا حضرت ابو سلمه رحمه الله څخه روایت دی چه د امام لپاره دوه سکتې وي هغه د فاتحې د قرائت لپاره غنیمت وګڼی (جزء القراءة ص۵۸/ کتاب القراءة ص۶۰)

۸ - دهشام بن عروه پلار هغه ته وویل چه کله امام سکته وکړي نو په دې وخت کښې قرائت وکړه او د امام د قرائت په وخت کښې غلی شه څکه چه لمونځ که فرض وي او که نفل پرته د الحمد نه له ویلو نه ادا کیږي (جزء القراءة ص۸۵/ کتاب القراءة ص۸۶)

۹ - له حضرت ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی چه د امام په سکته کښې پرته د فاتحې له قرائت څخه لمونځ نه مکمل کیږي (کتاب القراءة ص۶۶)

د مذکوره دلائلو په ترتیب سره ځوابونه ملاحظه کړئ:

۱ - د ابو هریره رضی الله عنه حدیث د دې په سند کښې محمد بن عبد الله بن عبید ابن عمیر ضعیف دی امام بخاري رحمه الله په ضعفاء ص۲۸ کښې. امام مسلم رحمه الله په صحیح مسلم ج۱. ص ۲۰ کښې له امام یحیی القطان څخه. امام نسائي رحمه الله په ضعفاء صغیر ص۲۵ کښې. امام ترمذي رحمه الله په جامع الترمذي ج۲. ص۱ کښې. امام دار قطني رحمه الله په دار قطني ج۱، ص۱۲۱ کښې او پخپله امام بیهقي رحمه الله په کتاب القرائت ص۵۴ کښې د هغه تضعیف کړی دی امام یحیی بن معین رحمه الله هم هغه لره ضعیف ګڼلی دی (میزان الاعتدال ج۳، ص۷۷/ لسان المیزان ج۵، ص۲۱۶)

برسره پر دې په دې حدیث کښې د فرض لمانځه تخصیص دی حالانکه د اهلِ حدیثو په نزد په نفل لمونځونو کښې هم د فاتحې قرائت ضروري دی

۲ - د عمرو بن شعیب حدیث. په محدثینو کښې د عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده د سند تضعیف او د هغه ناقابل قبول کېدل مشهور او معروف دی عمرو بن شعیب اګر که پخپله ثقه دی لکن چه کله هغه (عن ابیه عن جده) روایت کوي نو بیا په اتفاق سره د قبول وړ نه دی څکه چه هغه ته له خپل پلار څخه سماع حاصل نه دی بلکه هغه ئې له کتاب څخه نقل کوي په دې سند باندی کلام او ضعف ئې په لاندیني کتابونو کښې دی سنن ترمذی ج۱، ص۳۳، ج۱، ص۸۲ / طبقات المدلسین لابن حجر ص۱۱/ میزان الاعتدال ج۲، ص۲۸۹/ تهذیب التهذیب ج۸، ص۴۳ و ص۵۳/ مستدرک حاکم ج۱، ص۱۹۷/ شرح معانی الآثار ج۱، ص۲۵/ محلی ابن حزم ج۱، ص۲۳۲/ اسعاف المبطاء برجال الموطاء ص۲۲.

په تحفة الاحوذی ج۱. ص۲۶۷ کښې لیکلی دی چه امام احمد او علی بن المدیني رحمهم الله علی د عمرو بن شعیب روایت د اعتبار وړ ګڼی حالانکه امام علی بن المدیني تصریح کوي چه

كله عمرو بن شعيب (**عن ابيه عن جده**) روايت كوي نو هغه ضعيف دى (**تهذيب التهذيب ج۸ ص۵۲**)

او امام احمد رحمه الله فرمايي **له اشياء مناكير و انما يكتب حديثه يعتبر به فاما ان يكون حجة فلا** همدارنګه فرمايي **وربما وجس في القلب منه شيء.** (**تهذيب التهذيب ج۸ ص۴۹**)

له نوموړي تفصيل څخه ثابته شوه چه دعلامه ذهبي د عمرو بن شعيب روايت نه حسن وبل له بلي طريقي څخه دى له دې څخه (**عن ابيه عن جده**) سند مراد نه دى لكه څرنګه چه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمايي **ومن ضعفه مطلقا فمحمول عن روايته عن ابيه عن جده.** (**تهذيب التهذيب ج۸ ص۵۱**)

۳- د عمرو بن شعيب په دويم روايت كښي له نوموړي ضعف پرته محمد بن عبد الله بن عبيد بن عمير هم واقع دى د چا چه تضعيف د ابي هريره رضي الله عنه د حديث لاندې تير شو

مذكوره پورتني حديثونو نه علاوه ئې چه كوم روايتونه وړاندې كړي دي هغه ټول د صحابهٔ كرامو رضي الله عنهم او تابعينو رحمهم الله باندې موقوف دي حالانكه د اهل حديثو په نزد د صحابه رو موقوف هم حجت نه دى د تابعينو موقوفات په كوم شمار كښې؟ علاوه له دې نه د مذكوره احاديثو غوندې له دغو آثارو څخه يو اثر ئې هم صحيح نه دى د هغو تنقيح (چاڼ) ملاحظه كړى

۴ - د ابن عمر رضي الله عنهما اثر په حقيقت كښې دا اثر له عبد الله بن عمرو بن العاص څخه دى په رواتو كښې چا په غلطۍ سره ابن عمر كړى دى (**كتاب القراءة ص۳۵**) د دې په سند كښې مثنى بن صباح ضعيف دى امام بخاري، امام نسائي، امام احمد، امام ترمذي، دار قطني، امام يحي القطان، ابن المهدي، حافظ ابن حجر، ابن معين، ابن عدي، ابن سعد، علي بن الجنيد، حافظ ابن حبان، ساجي، ابو احمد الحاكم، سحنون او امام عقيلي رحمهم الله تعالى هغه لره ضعيف ګڼلى دى (**ضعفاء صغير للبخاري ص۳۰/ ضعفاء صغير للنسائي ص۵۳/ ميزان الاعتدال ج۳ ص۷/ تهذيب التهذيب ج۱۰ ص۳۶/ تقريب ص۳۳۶**)

برسيره پر دې دا اثر مجمل دى ځكه چه په دې كښې د سورهٔ فاتحه صراحت نشته

۵ - د سعيد بن جبير اثر د دې په سند كښې دوه راويان ضعيف دى يو عبد الله بن رجاء مكي امام احمد، ازدي او ساجي رحمهم الله تعالى د هغه تضعيف كړى دى (**ميزان الاعتدال ج۲ ص۲۴/ تهذيب التهذيب ج۵ ص۲۱۱**) دويم عبد الله بن عثمان بن خثيم امام نسائي، امام ابن معين، امام ابو حاتم، حافظ ابن حبان، امام ابن المديني، امام دار قطني رحمهم الله تعالى هغه لره ضعيف ګڼلى (**ميزان الاعتدال ج۲ ص۵۶/ تهذيب التهذيب ج۵ ص۳۱۵/ نصب الرايه ج۱ ص۳۵۴**)

۶ - د سعيد بن جبير دويم اثر د دې په سند كښې هم عبد الله بن عثمان بن خثيم دى د چه

تضعیف پورته د حدیثو له څو امامانو څخه نقل شوی دی

۷- د ابي هریرهؓ اثر په دې کښې خو لومړی دا خبره ده چه دا د له حضرت ابو هریرهؓ څخه مروي دی او که له ابو سلمه تابعيؒ څخه رواتو په دې کښې تردّد دی برسیره پر دې د دې په سند کښې موسی بن مسعود ضعیف دی امام احمد. امام ترمذي. امام ابن خزیمه. بزار. ابو حاتم. عمرو بن علي الفلاس. ابو احمد الحاکم. امام حاکم. ابن قانع. ساجي او امام دار قطني رحمهم الله تعالی هغه ته ضعیف ویلی دی (میزان الاعتدال ج۳،ص۲۸۱/تهذیب التهذیب ج۱۰،ص۳۷۰)

۸- د هشام بن عروه اثر د دې په سند کښې هم موسی بن مسعود واقع دی چه د هغه تضعیف تقریباً د حدیثو له یو درځن امامانو څخه پورته نقل شو

برسیره پر دې په دې روایت کښې د (قصاعداً) زیاتوالی هم دی چه په هغه باندې د غیر مقلدینو هم عمل نشته

۹- د ابي هریرهؓ اثر د دې په سند کښې اسحاق بن عبدا الله بن ابي فروه ضعیف دی امام مالک. امام شافعي. امام نسائي. ابو حاتم. ابن حبان. ابو زرعه. ابن عمار. علي بن المدیني. دار قطني. برقاني. ابن خزیمه. خلیلي. بزار. ابن جارود. عقیلي. دولابي. ابو العرب. ساجي او ان شاهین رحمهم الله تعالی د هغه تضعیف کړی دی (تهذیب التهذیب ج۱،ص۲۴۱)

له مذکوره بحث څخه څرګنده شوه چه د مقتدیانو د سورۀ فاتحه د ویلو لپاره د امام د سکتاتو هیڅ ثبوت نشته البته په دوه ځایونو باندې سکتې ثابتې دي یوه سکته تر تکبیر تحریمې وروسته او دویمه سکته تر سورۀ فاتحه وروسته په اولنۍ سکته کښې خو ښکاره ده چه د سورۀ فاتحه د ویلو موقع نشته او تر سورۀ فاتحه وروسته سکته یواځې مقدره ده چه امام خپله ساه درست کړي د حدیثو امامان د دې تصریح کوي حتی یتراد الیه نفسه. (نسائی ج۱،ص۱۰۳/ابو داؤد ج۱،ص۱۱۳/ترمذی ج۱،ص۳۴/دارمی ص۱۳۶) پخپله مبارکپوري فرمایي بل السکتة الثانیة کانت لان یتراد الیه نفسه کما صرح به قتادة (تحفة الاحوذی ج۱،ص۲۰۹) له دغو تصریحاتو څخه ثابته شوه چه نه دې سکتې څخه مقتدیانو ته د فاتحې د قرائت موقع ورکول مقصود نه دی و نه په دومره لنډې سکتې کښې ئې ګنجائش شته تعجبه ده چه هوا پرستي له سکتې څخه سکتات څرنګه جوړ کړل؟ خان ته بیا هم اهل حدیث وائي حافظ ابن قیمؒ فرمائي چه له کوم صحیح حدیث څخه دا نه ده ثابته چه نبي کریم ﷺ دې د مقتدیانو د سورۀ فاتحه د قرائت لپاره سکته کړې وي (الهدیه العمام ص۱۸۵) د دې لپاره جمهور اهل اسلام د داسې سکتې یا سکتانو قائل نه دي تر دې پورې چه پخپله غیر مقلدینو کښې د انصاف خاوندان دا رد وي

شیخ الاسلام ابن تیمیه فرمائي ولم نعلم نزاعا بين العلماء انه لا يجب على الامام ان يسكت ليقرأ المأموم بالفاتحة ولا غيرها (الى قوله) ولا يستحب للامام السكوت ليقرأ المأموم عند جماهير العلماء وهذا مذهب مالك و ابي حنيفة و احمد بن حنبل و غيرهم رحمهم الله تعالى. (فتاوى ابن تيمية ج۲، ص۱۲۶/ تنوع العبادات ص۸۵) محمد بن سمعيل بن الصلاح امير يماني فرمائي ثم اختلف القائلون بوجوب القراءة فقيل في محل سكتات الامام و قيل في سكوته بعد تمام القراءة و لا دليل لهذين القولين في الحديث. (سبل السلام شرح بلوغ المرام ج۱، ص۱۰۶)

د مذکور شیخ محمد بن اسمعیل په اړه نواب صدیق حسن خان صاحب فرمائي امام صنعاء و علامهٔ یمن و شاعر مجید و مجتهد مفید و محدث کامل و عارف واصل است. عامل بود بکتاب و سنت بحسب اجتهاد نفس خود تقید بتقلید احدی از اهل علم نداشت. (التقصار جیود الاحرار من تذکار جنود الابرار ص۸۰)

درایةً هم د مقتدیانو لپاره د امام سکته کول د شرعي د اصولو خلاف دي بلکه د شریعت له قانون سره مقابله ده شریعت مقتدیانو ته د امام د اتباع حکم ورکړی دی او د حدیثو د متابعت د عیانو امام ته د مقتدیانو د اتباع حکم ورکوی چه د هغو لپاره دې خاموشي غوره کړي د نبي کریم ﷺ ویناخو دا ده چه کله امام قرائت کوي نو تاسو غلي و اوسی لیکن پخیل ګومان سره د هل حدیثو دا فیصله ده چه د مقتدیانو د قرائت لپاره دې امام باید غلی شي امام ابو بکر الجصاص رحمه الله فرمائي وقوله ﷺ وانما جعل الامام ليؤتم به فاذا قرأ فانصتوا اخبار منه من ان من الائتمام بالامام الانصات لقراءته وهذا يدل على انه غير جائز ان ينصت الامام لقراءة المأموم لانه لو كان مأموراً بالانصات له لكان مأموراً بالائتمام به فيصير الامام مأموما والمأموم اماما في حالة واحدة وهذا فاسد. (احكام القرآن ج۳، ص۵۱)

۱۲ د خیر الکلام مصنف فرمائي چه د سورهٔ اعراف په آیت کښي له انصت څخه په کُلي توګه خصوصي مراد نه دی ځکه چه له نورو آیتونو څخه ثابتیږي چه د قرآن د قرائت په وخت خو جائز کلمات ویل د اعراف د آیت منافي نه دي آیتونه دا دي (اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖٓ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ۙ وَّيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَآ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا). (بنی اسرائیل) (وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ۝ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَاۗءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ). (مائده) (اَلَّذِيْنَ اٰتَيْنٰهُمُ الْكِتٰبَ مِنْ

قَبْلِهٖ هُمْ بِهٖ يُؤْمِنُونَ وَإِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوْا اٰمَنَّا بِهٖ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهٖ مُسْلِمِيْنَ).(قصص) له دغو سره حخه حرګنده سوه حه خينې جنزې کلمې وېل د قرآن د استماع او انصات سره ټکر نه دی (خير الکلام ص۳۶۶)

موږ پوره تسه کړه چه د اعراف د آيت شان نزول په اجماع سره قرائت خلف الامام دی په سورتي آيتونو کښې چه کوم کلمات راغلي دي هغه نه په حالت د لمانځه کښې دي او نه په حکم دی قرائت د قرآن دي همدا رنګه آيا پوره سورهٔ فاتحه صرف څو کلمات دي؟ د درايت له مخې هم سورتي آيتونو کښې د مذکوره کلماتو او د سورهٔ فاتحه په قرائت کښې فرق تسه چه د فاتحي په درست کښې د قرآن متنازعه ده او داسي کلمات وېل چه سه هغو کښې په قرآنکريم باندی د ايمان او نفد ظهار وی متنازعه نه دی بلکه د قرآن متبعت دی مثلا سه شاهي دربار کښې د عرضی د وراندی کولو سه وخت کښې چه بول حاضرين عرضه ووائي نو د ادب خلاف دی او که حرته بو سړی عريضه وړاندی کوی او نورنې په ساتيد کښې څه کلمات ووائي نو دا عين ادب دی

سر دی څيه بوری د دغو بيکرو سوبلاتو خوابونه وو کوم چه په (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَأَنْصِتُوْا) قرآني نص کښې کړی مخکښې د مخالف لوري د خنو الزاماتو حال واوري د الزاماتو د فهرست سر ذکر کولو مخکښې موږ غواړو چه دوباره دا حقيقت په ذهن کښې در کښينوو حه د اعراف آيت په اجماع سره په لمانځه کښې له قرائت خلف الامام حخه د ممانعت په باره کښې نازل سوی دی حه مفصل بيان ئي په دی آيت باندی د بحث سه ابتداء کښې سر شو لهذا له لمانځه څخه د باندی قرائت او سه لمانځه کښې د غير مقتدی قرائت او سه لمانځه کښې له قرائت پرته د نورو ذکرونو لکه ثناء او داسي نورو سه دا آيت شامل نه دی د دې حقيقت سه نظر کښې ساتلو سره د مخالف لوری له خوا څخه وارد شوی الزامات بخپله له حقيقت څخه لرې او باطليری اوس د دغو الزاماتو فهرست ملاحظه کړئ

[1] امام بخاری رحمه الله سه جزء القرائت ص۳۵ کښې او مبارکپوري سه تحقيق الکلام ج۲. ص۴۴ کښې فرمائی حه کله سو څوک سه داسې وخت کښې اقتداء کول وغواړی حه امام سه قرائت باندی شروع کړی وی نو سکبير تحريمه به خامخا وائی او دا آيت د استماع او انصات منافي دی لهذا به مذکوره آيت باندی د فاتحه خلف الامام د مانعينو هم عمل نسته.

د دی الزام باطل والی ښکاره دی حه تکبير تحريمه نه قرآن دی او نه د لمانځه به منځ کښې دی ځکه چه د احنافو سه نزد تکبير تحريمه شرط دی او شرط له مشروط حخه د باندی او مخکښې وي

[2] امام بخاری رحمه الله سه جزء القرائت ص۷ او ص۱۰ کښې. امام بيهقي رحمه الله سه کتاب القرائت ص۱۵۷ کښې او مبارکپوری سه تحقيق الکلام ج۲. ص۴۶ کښې فرمائی حه د قرائت خلف الامام

مانعين هم په اقتداء کښې د ثناء او داسې نورو د ويلو قائل دي ځکه د دې آيت په استماع او انصاب باندې عمل کوونکي پاتې نه شول

د احنافو په نزد مدرک د دې لپاره ثناء ويلې شي چه تر اوسه خو لا امام قرائت شروع کړی نه دی او مسبوق ته د امام د جهري قرائت په وخت کښې د ثناء ويل جائز نه دي په منيه کښې دي چه و روی عن الفقيه ابي جعفر الهندواني انه قال اذا ادرك الامام في الفاتحة يثني بالاتفاق. دا قول د تمريض په صيغې سره د منقول والي له وجې ضعيف دی چنانچه علامه حلبي رحمه الله د مذکور عبارت لاندې فرمائي وان ادركه في السورة يثني عند ابي يوسف لا عند محمد ذكره في الذخيرة وهو بعيد اذا لا فصل في قوله تعالى وإذا قرئ القرآن فاستمعوا له الآية بين الفاتحة وغيرها بل الاصح هو القول الاول انه لا يأتي به مطلقا لاطلاق النص. (كبيرى ص۲۹۵) البته له سرّي قرائت سره د ثناء د ويلو اجازه شته د دې خواب هغه دی چه منصوص ممانعت يواځې د قرآن له قرائت څخه دی لقوله ﷺ فلا تقرؤوا بشيء من القرآن قاضي شوکاني فرمائي وظاهر التقييد بقوله من القرآن يدل على انه لا بأس بالاستفتاح حال قراءة الامام بما ليس بقرآن والتعوذ والدعاء. (نيل الاوطار ج۲، ص۲۴۴) او نواب صديق حسن خان صاحب فرمائي واين روايات (فلا تقرؤوا بشيء من القرآن وغيرها) ونحو آن دلالت دارند برآنکه منهي عنه نزد قراءت امام همان قرآن کريم است فقط واما قراءة توجه واستعاذه ونحو آن پس لا بأس به است ونهي متناول آن نيست ونه بوجهي از وجوه برآن دلالت دارد. (دليل الطالب ص۲۴۳) مولانا عبد الصمد صاحب هم په اعلام الاعلام ص۱۹۲ کښې همداسې ليکي له روايتونو برسيره درايةً هم دا خبره معقوله ده چه د امام د قرائت په وخت کښې د مقتدي لپاره يواځې قرائت منع دی، ثناء او داسې نور منع نه دي ځکه چه په سورة فاتحه کښې امام د ټولو مقتديانو له خوا څخه عريضه وړاندې کوي لهذا د مقتديانو له امام سره يو ځای ويل د ادب خلاف دی په خلاف د ثناء او داسې نور چه هغه دربار ته د داخليدو په وخت کښې د ابتدائي سلام او آدابو حيثيت لري او په دغو امورو کښې وکالت او نمائندګي نه وي بلکه د هغو ادا کول په ټولو حاضرينو باندې لازم وي

۳ - امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص۷ کښې، امام بيهقي رحمه الله په كتاب القرائت ص۱۵۷ کښې او مبارکپوري په تحقيق الکلام ج۲. ص۴۲ کښې فرمائي چه د قرائت خلف الامام مانعينو په نزد د امام قرائت د مقتدي لپاره کافي دی لېکن په ثناء او داسې نورو کښې امام کفايت نه شي کولی له دې څخه ثابته شوه چه د هغو په نزد له فرض څخه د غير فرض اهميت زيات دی

د دې خواب پورته تير شو چه د حديث له روايت برسيره د درايت مقتضی هم همدغه دی چه

وکالت او نمائندګي بواځې د عریضې په وړاندې کولو کښې وي. د آدابو په پر ځای کولو کښې نه دي

له دغو اکبرو ځخه هيله ده چه آيا ستاسو په نزد د سورهٔ فاتحې ځخه پرته د ټول قرآن اهميت له ثناء او داسې نورو څخه کم دی چه له سورهٔ فاتحه څخه له زيات قرائت څخه ممانعت کوی او د ثناء او داسې نورو حکم ورکوی

د قرآن. حدیث او عقل سلیم دې فیصلې لره ستاسو له خپلې کورنۍ څخه قاضي شوکاني. نواب صاحب او مولانا عبد الصمد هم په تسليمولو مجبوره دي

۴ امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت ص۷ کښې فرمائي چه کله د سهار جماعت ولاړ وي نو د احنافو په نزد له هغه سره نژدې د سنتونو ادا کول جائز دی دا آیت د استماع او انصات سره ټکر دی

دا الزام ځکه صحيح نه دی چه دا سړی تر اوسه د امام په اقتداء کښې نه دی داخل شوی

۵ . مبارکپوري په تحقيق الکلام ج۲. ص۳ کښې د کفايه ج۱. ص۶۸ او شرح وقايه ج۱. ص۱۷۵ کښې فرمائي چه د احنافو په نزد چه کله خطبې (يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا) ووائي نو اوريدونکو ته په پټه درود شريف ويل جائز دي حالانکه آيت اعراف خطبې ته هم شامل دی

دا الزام هم غلط دی ځکه چه دا تحقيق په تفصيل سره تير شو چه د اعراف آيت په اجماع سره د قرائت خلف الامام په اړه نازل شوی دی د آيت د نزول په وخت د خطبې وجود هم نه وو د خطبې په حالت کښې د سکوت حکم په حديثو باندې مبني دی البته چونکه خطبه هم د دوه رکعته لمانځه قائم مقام دی د دې لپاره ځينو حضراتو دا هم د اعراف د آيت د الفاظو په عموم کښې داخل کړی دی

برسيره پر دی په حنفي مذهب کښې د محقق او مفتی به قول په مطابق د خطبې په حالت کښې د اوريدونکو لپاره د درود شريف سوکه ويل هم جائز نه دي قال فی الخانية ومشائخنا قالوا بانه لا يصلی علی النبی ﷺ بل يستمع وينصت لان الاستماع فرض والصلوة علی النبی ﷺ يمکن بعد هذه الحالة.(خانيه ج۱ ص۸۰) وقال العلامة ابن عابدين رحمه الله تحت (قوله يصلی علی النبی ﷺ عند سماع اسمه فی نفسه) وعن ابی يوسف رحمه الله قلبا امتثالا الامرين الانصات والصلوة عليه صلی الله عليه وسلم کما فی الکرمانی قهستانی فی فصل باب الامامة واقتصر فی الجوهرة علی الاخير حيث قال ولم ينطق به لانها تدرک فی غير هذا الحال والسماع يفوت.(ردالمحتار ج۱ ص۷۶۸)

خاتمة الكلام (د خبرو لنډيز)

د قرائت خلف الامام په مسئلې باندې له څه لیکلو څخه مخکښې بنده په دې باندې غور وکړ چه که چېرته په دې مسئلې باندې د کوم بل عالم دا سې رساله په لاس راشي چه له جامعیت سره سره لنډه هم وي نو د دې په ځای چه زه د کومې نوې رسالې په لیکلو محنت وکړم سائلینو ته له هغې رسالې څخه د استفاده کولو مشوره ورکړم. لیکن په همدې صفت سره کومه رساله په دې وخت کښې زما په نظر را نه غله. د مولانا محمد سرفراز خان صفدر صاحب کتاب احسن الکلام په دې موضوع باندې د تحقیق او جامعیت له لحاظه ډېر د لوړې مرتبې دی لیکن ډیر اوږد دی ځکه ص خیل درس صحیح البخاري مخې ته په کېښودلو سره په هغې باندې د نور تحقیق کار شروع کړ په اضافو کښې مې له احسن الکلام طبع دوهم څخه هم مدد واخیست. په هغه کښې چه د کومو حوالو ورکړې شوې دی د هغو خوا ته له مراجعت څخه ثابته شوه چه د حواله جاتو په لیکنه کښې ډېرې غلطیانې دي. چه چېرته پرته له ستړې څخه په غلطۍ باندې پوه شوی یم د هغو اصلاح مې کړې دی او که نه نو همداسې را نقل کړی دي لهذا د علم خوندان چه چېرته په حواله کښې د جلد یا صفحې غلطي پیدا کړي نو هغه دې په احسن الکلام کښې د کتابت په غلطۍ باندې محمول کړي. په مصنف باندې دا اعتماد دی چه هغه د کوم مضمون نسبت چه د کوم کتاب خوا ته ورکړی وی هغه به صحیح وي.

د قرآني نصوصو بحث تکمیل ته نږدې وو چه ناڅابه د حضرت مولانا ظفر احمد صاحب قدس سرّه رساله فاتحة الکلام مې تر نظر تېر شو کوم چه په ظاهره زما د مقصد مطابق دی له دې وجې زه خپله رساله په همدې ځای ښې نه رسوم او د بحث لاندې مسئلې په اړه د احادیثو بحث، د احنافو دلائل او د مخالف لوري د دلائلو ځوابونو تفصیل په فاتحة الکلام کتلو او دعا کوم چه الله تعالیٰ دې مسلمه اُمت په فروعي مسئلو کښې د لوېدو او په مجتهد فیه امورو کښې د دمغو، قلم، صلاحیتونو، وخت، وسائلو، د مصرفولو او سخال منځ کښې د لاس او ګرېوان کېدو په ځای د اسلام د دښمنانو د تخریبونو او الحاد او بې دینۍ څخه د اسلام د دین د حفاظت په دې محدودو مسعو کوششونو توفیق ورکړې او د (أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ) مصداق جوړ شي آمین ثم آمین و ما توفیقي الا بالله.

رشید احمد

۱۲ رمضان المبارك ۱۳۹۸ هجري يوم الجمعة

فاتحة الكلام

فى القراءة

خلف الامام

بجواب

تكميل البُرهان

فى قراءة

أمّ القران

تاليف حضرت مولانا ظفر احمد صاحب عثمانی رحمه الله تعالى

بسم الله الرحمن الرحيم

مقتدي او د سورهٔ فاتحه قرائت

د حنفي مذهب موقف د کتاب او سنتو په رڼا کښې

تمهيد

له حمد او صلوة نه وروسته ما ته زما يوه ملګري د ډاک په ذريعې سره يوه رساله په نامه د تکميل البرهان في قراءة ام القرآن را ولېږله چه له کتنې څخه ئې جرګنده شوه چه د رسالې مصنف په نامه سره ... سی د سورة فاتحه لوستل لازم فرض ګنلی دی او له خپله ځانه ئې دا اجماعي مسئله فرض کړې ده لکه څرنګه چه له دې څخه د حنفي مذهب سکوالی مترشح کړې د دې لپاره ښه جرګنده شوه چه په دې مسئله کښې حنفي دلائل بيان کړي شي ترڅو چه دنيا ته څرګنده شي چه ... او حنفيه رحمهم الله په دې مسئلې کښې بې له دليل څخه کومه خبره نه کوي بلکه د کتاب او سنتو له دليل څخه ئې کوي د حنفيه وو د دلائلو تر لوستلو وروسته د هغو الزامونو ځوابونه هم ... ورکول کړي کوم چه په دې رسالې کښې په حنفيه وو باندې لګول شوي دي والله المستعان وعليه التکلان حسبنا الله ونعم الوكيل.

۱ - وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ۝

او چه کله قرآنکریم لوستل کیږي نو هغه (په ښه توګه) واورئ او چُپ (خاموش) و اوسیږئ ښائي چه په تاسو رحم وشي

ابو داؤد صاحب په سنن کښې له امام احمد بن حنبل څخه روایت کړی دی چه د ټولو خلکو په دې باندې اجماع ده چه دا آیت د لمانځه په باره کښې استعمال شوی دی امام احم فرمائي چه ټول خلک په دې باندې دي چه دا آیت د لمانځه په باره کښې دی سعید بن المسیب. حسن بصري. ابراهیم نخعي، محمد بن کعب او زهري ټول همدا خبره کوي چه دا آیت د لمانځه په باره کښې نازل شوی دی زید بن اسلم او ابو العالیه هم همدغه وائي چه خلکو د امام پسې قرائت کاوه نو دا آیت کریمه نازل شو (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) بیا په دې باندې اجماع ده چه په مقتدي باندې په امام پسې قرائت لازم نه دی امام احمد فرمائي چه مونږ په اهل اسلام کښې له چا څخه دا نه دي اوریدلي چه کله امام په زوره قرائت وائي نو په هغه پسې د لمونځ کوونکو لمونځ پرته له قرائت څخه نه صحیح کیږي چنانچه رسول الله ﷺ او د ده صحابه او تابعین او په اهل حجاز کښې امام مالک. اهل عراق کښې سفیان ثوري. په اهل شام کښې اوزاعي. اهل مصر کښې لیث بن سعد له دوی څخه یوه ئې هم دا نه دي ویلي چه کله امام قرائت وائي او مقتدي قرائت و نه وائي نو ؛ هغه لمونځ باطل دی (المغني د ابن قدامه ج۱. ص۲۰۲ مطالعه کړی)

له دې څخه په ښکاره توګه معلومه شوه چه له کومو احادیثو څخه چه د مقتدي په ذمه په امام پسې قرائت لره فرض ګڼل شوی دی هغه د امام احمد په نزد صحیح نه دي او چه کوم صحیح دي هغه د منفرد او امام په حق کښې دي. د مقتدي په باره کښې نه دي لکه څرنګه چه په راتلونکي کښې څرګندیږي

مفسر ابن جریر طبري له مسیب ابن رافع څخه روایت کوي چه عبد الله بن مسعود وفرمایل چه مونږ به په لمانځه کښې په یو بل باندې سلام کاوه یعني سلام علی فلان. سلام علی فلان بیا د قرآنکریم دا آیت نازل شو (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) چه کله قرآن ویل کیږي نو غوږ ورته و نیسئ او چُپ شئ

۲ ۳ ابن جریر له ابو عیاض څخه روایت کوي چه ابو هریره ؓ وفرمایل چه خلکو به لمانځه کښې خبرې کولې نو چه کله دا آیت نازل شو (واذا قرء القرآن) او دویم آیت (قوموا لله قانتین) نو د چُپ اوسیدلو حکم وشو د دی دوارو روایتونو راویان ثقه دي

له بشیر بن جابر څخه روایت دی چه ابن مسعود ؓ لمونځ وکړ او ځینې خلک ئې له امام سره قرائت ویلو وليدل نو له لمانځه څخه په فارغیدو سره ئې وفرمایل چه تاسو ته د دې وخت

نه دي راغلي چه پوه شي. د دې وخت نه دی راغلي چه خبر شي چه کله قرآن لوستل کېږي نو غوږ و نيسي او غلي يا چُپ شئ لکه څرنګه چه الله تعالى حکم کړی دی [1] (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) امام طبري صاحب هم همدغه روايت کړی دی او د دې ټول راويان ثقه دي او سند ئې صحيح دی

۴ - امام بيهقي له مجاهد څخه روايت کوي چه رسول الله ﷺ په لمونځه کښې قرائت کاوه نو د يوه انصاري ځوان قرائت ئې واوريده نو دا آيت نازل شو (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) بيهقي د دې په سند باندې هيڅ جرح نه ده کړې يواځې ئې دومره وويل چه دا مُرسل دی او دا مُرسل زمونږ په نزد حجت دی او چه کله ئې تائيد په نورو مراسيلو او داسې نورو څخه وشي نو بيا د ټولو په نزد حجت دی

مفسر طبري صاحب د دې موافق له زهري څخه روايت کوي چه کله رسول الله ﷺ به څه وويل نو يو انصاري ځوان به هم ورسره يو ځای ووايه په دې باندې دا آيت نازل شو (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا).

۵ - حافظ ابن مردوه پخپل تفسير کښې له معاوية بن قره څخه روايت کوي چه ما له خپلو صحابه وو څخه پوښتنه وکړه. عبد الرحمٰن مسرومي (راوي) وائي چه زما ګومان دا دی چه هغه عبد الله بن مغفل دی هغه ته ما وويل چه آيا په هر سړي باندې کوم چه قرآن اوري د هغه اوريدل او خاموش اوسيدل واجب دي و ئې فرمايل چه دا آيت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا). د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی چه کله امام قرائت وائي نو وا ئې وری او غلي و اوسی

د دې ټول راويان ثقه دي يواځې ابو المقدم ضعيف دی ليکن دا حديث وکيع او زيد بن الحباب. نضر بن شميل او يزيد بن هارون غوندي د حديثو امامان روايت کوی نو هغه داسې ضعيف نه دی چه رد کړی شي خصوصاً په داسې حال کښې چه د هغه په تائيد کښې ډير آثار موجود دي، امام بيهقي له ابو العاليه څخه مرسلاً روايت کوی چه رسول الله ﷺ به چه کله به لمونځه کښې قرائت کاوه نو صحابهٔ کرامو به هم قرائت کوه نو آيت نازل شو (فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) (د نبي کريم ﷺ قرائت واورئ او خاموش و اوسی نو خلک خاموش وسيدل و نبي کريم ﷺ به قرائت کاوه [1] (جزء القرائت ص۷۴) بيهقي د دې په راويانو کومه جرح نه ده کړې يواځې دومره چه دا منقطع يعني مرسل دی او مرسل زمونږ په نزد حجت دی

---

[1] د دغو ټولو آثارو او احاديثو کوم چه په دې مضمون کښې مذکور دی د سند او متن مفصل تحقيق ئې په علاء السنن کښې راغلي دی خوک ئې چه شوق لري هلته دی مطالعه کړي. ۱۲ منه

۲ امام بیهقی په جزء القرائت کښې له عبد الله ابن عباس رضی الله عنهما څخه روایت کړی مؤمن د قرآنکریم خوا ته د غوږ نیولو څخه په وسعت کښې دی. که نې واوری یا نې وا نه وری. لیکن په فرض لمانځه کښې او د جمعې، کوځتي اختر او لوی اختر په ورځ یعني په دغو لمونځونو کښې چه کله قرآن لوستل کیږي نو قرآنکریم واوري او خاموش به شي. ص۷۳

فائده د ابن عباس مذهب خو دا معلومیږي چه د لمانځه نه بغیر د قرائت اوریدل واجب نه دی نه دی کښې د فقهاوو اختلاف دی د حنفیه وو دا قول هم د دي موافق دی. دویم قول دا دی چه د لمانځه نه د باندې هم د قرآن د قرائت لپاره چُپ اوسیدل او اوریدل واجب دي په دې کښې احتیاط دی ځکه چه د قرآن د آیت شان نزول اګر که قرائت خلف الامام دی لیکن الفاظ نې مطلق دي

۷ محمد بن کعب قرظي د تفسیر او حدیثو امام، څخه روایت دی چه صحابه کرامو به له رسول الله ﷺ سره یو ځای قرائت کوو تر دې پورې چه د سورۀ اعراف آیت نازل شو ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾. (جزء القراءة ص۷۰)

بیهقي د دې په سند کښې هیڅ علت نه دی بیان کړی بلکه سکوت نې کړی دی

فائده مفسر ابن جریر طبري پخپل تفسیر کښې د دې آیت په اړه د ګڼو آثارو په نقلولو سره فرمایلي دي چه په ټولو قولونو کښې صحت او صواب ته زیات نږدې د هغو خلکو قول دی کوم چه وائي چه مقتدیانو ته په لمانځه کښې د قرآنکریم د اوریدلو حکم ورکړ شوی دی. چه کله امام قرائت کوي او خلک په هغه پسې اقتداء کوي او د خطبې د اوریدلو امر شوی دی. موږ دا قول ځکه صحیح بللی دی چه له صحیح حدیث څخه د رسول الله ﷺ دا ارشاد ثابت دی چه ده وفرمایل (اذا قرأ الإمام فأنصتوا). چه کله امام قرائت کوي نو خاموش و اوسئ او د ټولو (علماوو) په دې باندې اتفاق دی چه کوم سړی د جمعې خطبه له امام څخه واوري په هغه باندې اوریدل او خاموش وسیدل واجب دي. له اجماع څخه سربیره له رسول الله ﷺ څخه په احادیثو کښې هم په تواتر سره د دې امر راغلی دی او له دغو دواړو حالتونو څخه سربیره په بل یو حالت کښې د قرآنکریم اوریدل او د قرائت لپاره د چُپ اوسیدل واجب نه دي. اګر که په دې صورت کښې اختلاف شته چه کله مقتدی په امام پسې وي څینې علماء په هغه باندې خاموش وسیدل نه او حیوي بلکه د سورۀ فاتحه قرائت ورته واجب بولي لیکن له رسول الله ﷺ څخه په صحیح حدیث کښې ثابت دی چه ده وفرمایل چه کله امام قرائت کوي نو خاموش و اوسئ ... په امام پسې د هغه د قرائت د خاموش ... سیدل په هغو خلکو باندې واجب دي چه څوک نې ... وي ... د ... ته وحی د قرآنکریم له عموم ... د رسول الله ﷺ له ... ص۲۹

له دې تقریر څخه دا ... چه ... د ...

کړی په جهری لمانځه کښې د مقتدي په ذمې باندې د قرأن اوریدل او چُپ اوسېدل واجب بولي او په سِر لمانځه کښې د مقتدي قرائت جائز بولي او زیات اختلاف په جهری لمانځه کښې دی. په سِر لمانځه کښې زیات اختلاف نشته لکه څرنګه چه به رالمونکي کښې به څرګنده شي اګر که د حنفیه وو په نزد د دې هم دلائل موجود دی چه په سِر لمانځه کښې هم مقتدي باید په امام پسې قرائت و نه کړي ځکه چه په قرآنکریم کښې دوه حکمونه دي یو (استمعوا) د امام قرائت واورئ دا د جهري لمانځه سره خاص دی دوهم حکم (انصتوا) د امام د قرائت په وخت کښې خاموش و اوسئ دا جهري او سِرّي لمونځونو دواړو ته شامل دی نو که څرنګه مقتدي په سِرّي لمانځه کښې د استماع په حکم باندې عمل نه شي کولی نو د انصات په حکم باندې خو عمل کولی شي دا به د څه لږ سربېرې له دې نه سربېره احادیث او آثار هم په رالمونکي کښې ښکاره شي چه له هغو څخه د مقتدي په ذمې باندې په امام پسې مطلقاً د چُپ اوسېدلو وجوب ثابت دی که جهري لمونځ وي او که سِرّي لمونځ

دلته په دې خبرې باندې هم ځان پوه کړئ چه کومو صحابه وو یا تابعینو د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا). په شان نزول کښې د جمعې د خطبې ذکر کړی دی د هغو مطلب دا دی چه وروسته د جمعې خطبه هم د دې آیت لاندې داخل کړی شوې ده ځکه چه د ټولو مفسرینو، قراوو او محدثینو په دې خبرې باندې اتفاق دی چه سورۂ اعراف مکي دی بیضاوي بواخې انه آیتونه ترې مستثنی کړي دي کوم چه له (اِذْنَتَقْنَا الْجَبَلَ) څخه شروع کیږي چه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ). پکښې داخل نه دی دا په اتفاق سره مکي دی او په مکې کښې د جمعې لمونځ فرض نه وو او نه هلته د جمعې خطبه وېله شوې وه نو دا په شان نزول کښې څرنګه بیاندلی شي بس صحیح دا ده چه دا آیت د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی او د خطبې حکم هم د لمانځه غوندې دی تر دې وروسته د امام بیهقي دا وینا صحیح نه ده چه په دې آیت کښې مقتدیانو ته په امام پسې د دنیوي خبرو کولو او په جهر سره له قرائت کولو څخه منع راغلې ده په نسبت سره د سورۂ فاتحه له لوستلو څخه منع نه ده راغلې ځکه چه یقیناً دا خبره ده چه د دې آیت الفاظ سورۂ فاتحه او د نورو سورتونو ته شامل دي په آیت کښې د ... حکم دی چه معنی یې دا ده بالکل چُپ او غلي اوسېدل کوئ چه له فاتحه څخه هم د چُپ اوسېدلو مقتضي دی ... بیهقي د حنفي په حق کښې په ... د ... معنی ذکر ... صحیح ... د ... د وېلو ... کوي که ... نو هلته له دې ... څخه په ... د چُپ اوسېدلو ... معنی په استدلال څرنګه صحیح وي که ... د جمعې د مذهب په هم خلاف ... او د اجماع په هم خلاف وي د جمعې په حقله کښې د ... د حنفي ...

په د الله تعالى ذكر او تسبيحات ويل جائز نه دي نه په پټه سره او نه په زوره پس د حبرانتيا خبره دا ده چه په خطبه کښې خو په مطلقه توګه له ذکر او تلاوت او داسې نورو څخه په پټه سره هم او په جهر سره هم منع کړې شي او په لمانځه کښې دی په پټه سره قرائت ته جائز وويل شي حالانکه په دې باندې اجماع ده چه د اعراف د آيت ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾. نزول د قرائت خلف الامام په باره کښې شوی دی که چرته دا وويل شي چه د خطبې لپاره په احاديثو کښې د انصات تاکيد دی نو مونږ وايو چه د لمانځه په دننه کښې مقتدي ته د انصات تاکيد په قرآنکريم کښې هم شته او په حديثو کښې هم لکه څرنګه چه په راتلونکي کښې څرګنده شي

۸ - له ابو موسى اشعرى ﷺ څخه روايت دی چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه **اذا قرأ (اى الامام) فانصتوا** چه کله امام قرائت کوي نو چُپ و اوسئ دي لره امام مسلم روايت کړی دی او حافظ ابن حجر وفرمايل چه حديث صحيح دی امام احمد هم دي ته صحيح ويلي دي لکه څرنګه چه حافظ ابن عبد البر په تمهيد کښې بيان کړی دی او د امام ابو جعفر طبري قول مخکښې تير شو **وقد صح الخبر عن رسول الله ﷺ من قوله اذا قرأ الامام فانصتوا** چه له رسول الله ﷺ څخه په صحيح حديث کښې ثابته شوه چه ده وفرمايل چه کله امام قرائت کوي نو خاموش يا چُپ و اوسئ دا حديث امام احمد بن حنبل هم پخپل مسند کښې د امام مسلم په سند سره له ابو موسى اشعري څخه روايت کړی دی چه رسول الله ﷺ مونږ ته تعليم راکړ چه کله تاسو لمانځه ته ودريږئ نو يو سړی دې امام جوړ شي او چه کله امام قرائت کوي نو تاسو به خاموش وسئ د ابو عوانه په صحيح کښې دې حديث لره له عبد الله بن رشيد څخه ابو عبيده مجاعه بن زبير عتکي، څخه له قتاده څخه له يونس ابن جبير څخه له حطان بن عبد الله رقاشي څخه ابو موسى اشعري څخه روايت کوي چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه کله امام قرائت کوي نو خاموش و اوسئ او چه کله ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ﴾ ووائي نو آمين ووايئ په دې کښې ابو عبيده د سليمان تيمي متابعت کړی دی هغه هم له قتاده څخه د سليمان تيمي غوندی **(اذا قرأ الامام فانصتوا)** روايت کوی او ابو عبيده ثقه دی په انساب سمعاني کښې عبد الله ابن رشيد او ابو عبيده دواړو ته مستقيم الحديث ويل شوي دي دار قطني هم پخپل سنن کښې دا حديث روايت کړی دی د هغه په سند کښې عمر بن عامر او سعيد بن ابي عروبه له قتاده څخه د سليمان تيمي غوندی **(اذا قرأ الامام فانصتوا)** روايت کړی دی عمر بن عامر د امام مسلم له راويانو څخه دی همدارنګه د هغه شاګرد سالم بن نوح هم د مسلم په رجالو کښې دی امام مسلم او ابن خزيمه او ابن حبان پخپل صحيح کښې له ده څخه روايت کوي ... د څنو محدثينو دا وينا چه د قتاده له شاګردانو څخه بو خي سليمان تيمي په دې حديث کښې چه د **(اذا**

قرأالامام فانصتوا) زیاتوالی کړی دی. غلط دی د قتاده درېو شاګردانو کوم چه ثقه دي د سلیمان تیمي موافقت کړی دی بیا له امام مسلم څخه د هغه شاګر پوښتنه وکړه چه په دې حدیث کښې (اذا قرأفانصتوا) صحیح دی؟ امام مسلم ځواب ورکړ (ترید احفظ من سلیمان). آیا تاسو له سلیمان څخه پورته د حدیثو حافظ غواړی؟ یعنې هغه کامل الحفظ. تام الحفظ. تام الضبط دی د هغه تفرد مضر نه دی (اګر که هغه منفرد هم وي په داسې حال کښې چه هغه په دې زیاتوالي کښې منفرد نه دی د دې متابعت او موافقت کوونکي نور ثقات حفاظ هم شته)

۹- له حضرت ابو هریره ﷺ څخه روایت دی چه رسول الله ﷺ وفرمایل امام د دې دپاره جوړ شوی دی چه د هغه اقتداء وشي هو، چه کله هغه الله اکبر وائي نو تاسو هم الله اکبر وایئ او چه کله هغه قرائت کوي نو تاسو چُپ و اوسئ او چه کله سمع الله لمن حمده ووائي نو تاسو ربّنا لک الحمد ووایئ دې لره نسائي روایت کړی دی او امام مسلم پخپل صحیح کښې دې ته صحیح ویلي دي او امام احمد بن حنبل او ابن حزم هم دې ته صحیح ویلي دي (جوهر نقي)

فائده پس د امام ابو داؤد دا وینا چه په دې حدیث کښې د (اذا قرأفانصتوا) زیاتوالی محفوظ نه دی. زمونږ په نزد ابو خالد وهم کړی دی- صحیح نه د ځکه چه ابو خالد احمر د مسلم او بخاري له رجالو څخه دی دواړو له دې څخه احتجاج کوي (دلیل وړاندې کوي) بیا د ابو خالد احمر متابعت هم موجود دی محمد بن سعد انصاري هم له ابن عجلان څخه دا حدیث د ابو خالد احمر غوندې له (اذا قرأفانصتوا) سره روایت کړی دی په سنن نسائي کښې دا متابعت موجود دی او امام نسائي د محمد بن سعد توثیق کړی دی امام ابن جریر طبري هم دې ته صحیح ویلي دي پس انصاف دا دی چه په دې حدیث کښې پرته له هغو خلکو څخه کوم چه د قرائت خلف الامام قائل دي هیچا جرح نه ده کړې او د اصول حدیث په لحاظ سره د هغوی جرح صحیح نه ده ځکه چه لومړی خو په اصولي توګه د ثقه زیاتوالی مقبول دی دویم دا چه کوم راوي ته چه په زیاتوالي کښې منفرد وبلل کیږي د هغه متابعت نورو ثقاتو هم کړی دی اوس باید پوه شئ چه له حدیث څخه معلومه شوه چه امام د دې لپاره جوړیږي چه د هغه اتباع وشي او د قرآن د لوستونکي اتباع دا ده چه په خاموشي سره هغه واورول شي همدا د سورة اعراف د آیت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا). مدلول دی همدا د دویم آیت[1] (وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا) (سورة الجن) همدا د

---

[1] (ترجمه) او چه کله مونږ ستا خوا ته د پیریانو یوه ډله متوجه کړله چه قرآن واوري چه کله هغوی د قرآن د اوریدو لپاره حاضر شول نو یخپل منځ کښې ئې سره وویل چه غلي او چُپ و اوسئ

در سوال ... (لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ). (قال ابن عباس في تفسيره فاستمع له وانصت كما في البخاري) مدلول دی همدغه مفهوم د ابو موسی اشعری او ابو هریره رضی الله عنهم په حدیثونو کښې حرکند کړی شوی دی چه کله امام قرائت کوی نو خاموش و اوسی او کوم حدیث چه د قرآنکریم له نص سره موافق نه وي په هغو کښې تاویل لازم دی که حرنه ئي سند صحیح وی او که نه وي نو رديږي به که حرنه ئي سند ضعیف وي

لکه حرنګه چه له حضرت عبادة بن الصامت رضی الله عنه د حدیث چه حومره برخه صحیح ده یعنی (لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب) د هغه سری لمونځ نه کیږی چه سورة فاتحه و نه لولي په دی کښې د امام یا مقتدي هیڅ ذکر نشته و دی لره سفيان بن عتبه او زهری د حدیثو راوي او امام احمد بن حنبل رحمه الله تعالى نورو ته امام او منفرد ته دی محمول کړی دی څکه چه امام مالک صاحب په موطا کښې او ترمذی په جامع ترمذی کښې له حضرت جابر بن عبد الله صحابي رضی الله عنه څخه موقوفاً او امام طحاوی مرفوعاً روایت کړی دی (من صلى ركعة لم يقرأ فيها بأم القرآن فلم يصل الا وراء الامام) چه چه کوم لمونځ برنه د سورة فاتحه څخه ادا کړ هغه لمونځ و نه کړ لیکن که حرنه په امام پسی وی نو لمونځ ئي کیږي د لومړي روایت سند صحیح او د دویم روایت سند حسن دی امام احمد بن حنبل فرمائي چه وګوری جابر بن عبد الله صحابي رضی الله عنه د رسول الله ﷺ ارشاد چه (لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب) چا چه په لمانځه کښې سورة فاتحه و نه لوست د هغه لمونځ نه کیږی دا مطلب بیان کړی دی چه دا حکم د هغه چا لپاره دی چه بواځي لمونځ کوی (ترمذي) دا حکم مقتدي ته نه دی او د عبادة د حدیث له کومي برخی څخه چه په امام پسی د قرائت ویل ثابت کړي دی د هغه په صحت باندی محدثین خبر کوی لکه حرنګه چه په راتلونکي کښې به څرګنده شي نو هغه به رديږي څکه چه هغه د قرآن د نص او د حدیثو خلاف دی یا به هغه کښې به تاویل کیږي

۱۰ له حضرت عمران بن حصین رضی الله عنه څخه روایت دی چه رسول الله ﷺ د ماسپښین لمونځ ادا کړ نو یو سړی په ده پسی د (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) سورت ویل شروع کړ چه کله له لمانځه څخه فارغ شو نو وی فرمایل په تاسو کښې چه چا قرائت وکړ ما دا ګومان کاوه چه یو څوک له ما سره به

۱ د وحی د نزول په وخت کښې حیلی ژبي ته حرکت مه ورکوه د دي لپاره چه ژر ئي یاد کړی ... په ذمه باندی دی ... مقصود ... او د دی ویل نو چه کله موږ د جبرئیل علیه السلام په ژبه ... سره ... د ... عبد الله بن عباس ... په تفسیر کښې فرمایلي دی چه ... او خاموش اوسه بخاری ... له دی څخه معلومه شوه چه د قرآن د لوستونکي اوریدونکي ته همدغه ده چه هغه ... اوسي

قرائت کښې منازعت جګړه، کوي دا روایت امام مسلم صاحب کړی دی

فائده له دی څخه څرګنده شوه چه رسول الله ﷺ ته بر دې وخته پوري دا معلومه وه چه صحابهٔ کرام ﷺ به ده مبارک پسې قرائت نه کاوه څکه چه په سورهٔ اعراف کښې له قرائت خلف الامام څخه منع راغلی وه چه کله بوه چا قرائت وکړ نو ده مبارک پوښتنه وکړه چه دا قرائت کوونکی څوک وو؟ که چیرته قرائت خلف الامام جائز وای نو د دې پوښتني به څه وجه نه وه پاتې شوه دا خبره چه دی سري (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) لوستلی وو او سورهٔ فاتحهٔ ئې نه وو لوستلی د دې لپاره تنبیه یا خبرداري ورته وشوه نو څواب دا دی چه له دې څخه څرګنده شوه چه صحابه وو په امام پسې د سورهٔ فاتحه لوستل واجب نه ګڼه او که نه نو دا صحابي به د سورهٔ فاتحه په ځای بل سورت ولي وبه؟ د هغو په نزد سورهٔ فاتحه او غیر سورهٔ فاتحه ټول برابر وو که چیرته د فاتحی لوستل به مقتدي باندې واجب وای نو ده به یواځې په دومره خبري باندې کفایت نه کاوه چه ما دا ګومان کوه چه تو څوک له ما سره په قرائت کښې منازعت کوي بلکه صاف پاک به ئې ویلي وو چه (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) مه وابئ بلکه سورهٔ فاتحه بابد ووابئ او امام بیهقي د حضرت عمران له کوم روایت څخه چه په امام پسې د سورهٔ فاتحه وجوب ثابت کړی دی هغه موقوف دی او په سند کښې ئې زید بن ابي زید جصاص دی کوم چه اکثرو محدثینو ضعیف او متروک ګڼلی دی د ده له روایت څخه حجت وړاندې کول له انصاف څخه لرې ده

۱۱ له عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چه خلکو به په رسول الله ﷺ پسې قرائت کاوه نو ده وفرمایل تاسو به ما باندې قرآنکریم مخلوط ګډوډ، کړ (یعني زما په قرائت کښې مو خلط ملط پیدا کړ، د دې سند د بزار به نزد غوره دی او ب مسند احمد کښې د دې راویان صحیح راویان دی

فائده په دی کښې هم د مقتدیانو په قرائت باندې د رسول الله ﷺ انکار کول صریح دی او د امام بیهقي دا تاویل چه خلکو به په زور سره قرائت کاوه څکه چه د امام به قرائت کښې په همدی حالت کښې خلط پیدا کیږي صحیح نه دی څکه چه لومړی خو د صحابه وو ﷺ په نبي کریم ﷺ پسې په زوره قرائت کول ډیره لرې خبره ده دویم دا چه دا هم د منلو وړ نه ده چه په سوکه با پټ قرائت سره امام ته خلجان (تردّد او شک) نه لوبږي بلکې د زړونو خاوندانو ته به پټ قرائت سره هم خلجان لوبږي سا د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا). او د (اذا قرأ الامام فانصتوا) څخه د مقتدی به ذمې باندې د سکوت واجب والی څرګند دی چه هغه به نه به زوره د قرائت کولو اجازه ورکوي او نه به سه څکه چه نه دی آیت او د انصات للخطبه له احادیثو څخه ټولو فقهاوو د خطبی په منع کښې مقتدیانو له هر ډول قرائت او ذکر څخه په مطلقه توګه منع کړی دی چه نه په سوکه قرائت وکړي او نه

په زوره بیا د دې هیڅ وجه نشته چه په خطبه کښې مطلقاً سکوت ته واجب وویل شي او په لمانځه کښې له په زوره قرائت کولو څخه منع وشي او د پټ قرائت اجازه ورکړی شي حالانکه په اتفاق سره دا آیت د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی لکه څرنګه چه مخکښې تیر شول

۱۲- حسن بن صالح ابو الزبیر د حضرت جابر بن عبد الله (صحابي) څخه روایت کوي چه رسول الله ﷺ وفرمایل **(کل من کان له امام فقراءته له قراءة)** (د چا چه یو څوک امام وي نو د هغه قرائت د هغه لپاره هم قرائت دی) دا روایت امام ابو بکر بن ابي شیبه (په مصنف کښې) روایت کړی دی او د دې سند صحیح دی دې حدیث لره امام ابو حنیفه رحمه الله هم له ابو الحسن موسی بن ابي عائشه څخه له عبد الله بن شداد بن الهاد څخه له حضرت جابر څخه روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ وفرمایل چه کوم سړی په امام پسې لمونځ وکړي نو د هغه قرائت د هغه لپاره هم قرائت دی دې لره امام محمد په موطا کښې روایت کړی دی علامه عیني فرمایي چه سند ئې صحیح دی او امام ابن الهمام او محمد بن منیع ویلي دي چه دا سند د شیخینو پ شرط باندې صحیح دی او په کتاب الا ثار کښې امام محمد صاحب دې لره مفصل روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ لمونځ کاوه نو په ده پسې یوه سړي قرائت وکړ د هغه په څنګ کښې لمونځ کوونکي و ترمبه د لمانځه نه وروسته ئې له هغه څخه پوښتنه وکړه چه تا په لمانځه کښې ولې و ترمبلم؟ و ئې ویل رسول الله ﷺ ستاسو په مخکښې وو نو ما دا مکروه وګڼله چه تاسو په نبي کریم ﷺ پسې قرائت وکړی رسول الله ﷺ دا خبره واوریدله نو وئې فرمایل **(من کان له امام فان قراءته له قراءة)** (د چا چه یو څوک امام وي نو قرائت ئې یقیناً د هغه لپاره قرائت دی) او د دې سند صحیح دی دا حدیث حافظ احمد ابن منیع هم په خپل مسند کښې له امام سفیان ثوري او شریک (عبد الله بن نخعي) څخه له موسی بن ابي عائشه څخه عبد الله بن شداد څخه له حضرت جابر څخه روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ وفرمایل چه د چا لپاره امام وي نو د امام قرائت د هغه لپاره هم قرائت دی او د بزار غوندي عبد بن حمید هم په خپل مسند کښې دا حدیث د حسن بن صالح په واسطه سره له ابو الزبیر څخه له حضرت جابر څخه مرفوعاً روایت کړی دی (فتح القدیر) او حافظ ابن حجر فرمایلي دي چه له حضرت جابر څخه دا حدیث مشهور دی (التلخیص الحبیر ص۸۷) پس د دار قطني دا وینا چه دې حدیث لره نورو ثقه‌ګانو مرسلاً روایت کړی دی سواخي (امام) ابو حنیفه او حسن بن عماره موصولاً روایت کړی دی او مرسل محمل صواب دی غلط دی ځکه چه مونږ ثابته کړه چه دا حدیث امام سفیان ثوري او شریک بن عبد الله نخعي هم د امام ابو حنیفه غوندي موصولاً روایت کړی دی امام سفیان ثوري په اتفاق سره ثقه او حجت دی او شریک بن عبد الله د مسلم له رجالو څخه دی او حسن بن عماره له محمد بن اسحق څخه په هیڅ توګه کم نه دی بس د دغو راویانو تر متابعت وروسته دا ویل چه د

روایت موصولاً صحیح نه دی د اصولو خلاف دی بیا امام ابو حنیفه چه یواځې هم کوم حدیث لره مرفوعاً روایت کړي نو حجت دی ځکه چه هغه د اُمت په علماوو کښې چه کومه درجه لري له هېچا څخه پټه نه ده پاتې شوه د ځینو اهل حدیثو دا وینا چه له دې حدیث څخه دومره څرګنده شوه چه مقتدي ته د امام قرائت کافي دی دا خو معلومه نه شوه چه مقتدي ته قرائت کول منع دي نو خواب ئې دا دی چه له دې څخه خو دا څرګنده شوه چه په مقتدي باندې په امام پسې قرائت کول واجب نه دي او همدا زمونږ مقصود دی د ممانعت لپاره د سورهٔ اعراف آیت او د (اذا قرأ الامام فانصتوا) صحیح حدیث پورته تیر شو چه په هغو کښې مقتدي ته په امام پسې د چُپ دریدلو حکم دی

او علامه ابن الهمام فرمائي چه کله له دې حدیث څخه د مقتدي لپاره د امام د قرائت له وجې څخه یو قرائت شرعاً ثابت شو که چېرته هغه بخپله قرائت کوي نو د هغه په یوه لمانځه کښې دوه قرائتونه شول او دا روا نه دی

۱۳ - له حضرت ابو الدرداء ﷺ څخه روایت دی چه یوه سړي له رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وکړه چه یا رسول الله آیا په هر لمانځه کښې قرائت شته؟ و ئې فرمایل هو نو له ډلې څخه یوه بل سړي وویل دا واجبه شوه؟ رسول الله ﷺ وفرمایل نه زما په نزد چه کله امام قرائت کوي نو هغه (د ټولو لپاره) کافي دی دې لره طبراني روایت کړی او سند ئې حسن دی (مجمع الزوائد) مطلب دا چه په هر سړي باندې قرائت واجب نه دی بلکه د چا چه یو ځوک امام نه وي په هغه باندې واجب دی ځکه چه د امام قرائت د مقتدي لپاره کافي کیږي دې حدیث لره نسائي هم له صحیح سند سره په سنن مجتبیٰ کښې روایت کړی دی او و ئې ویل چه له رسول الله ﷺ څخه مرفوعاً صحیح نه دی بلکه دا د ابو الدرداء قول دی (یعني حدیث موقوف دی مرفوع نه دی) دار قطني وویل چه دې حدیث لره زید بن حباب او ابو صالح کاتب اللیث مرفوعاً روایت کړی دی او دا خطا دی صواب دا دی چه د ابو الدرداء قول دی زه وایم چه له زید بن الحباب څخه امام مسلم رحمه الله بخپل صحیح کښې روایت کړی دی او احمد بن حنبل او ابن المدیني، عجلي او داسې نورو ثقه ورته ویلي دي او له ابو صالح کاتب اللیث څخه امام بخاري صاحب بخپل صحیح کښې تعلیقاً روایت کړی دی او حاتم دده ته ثقه مأمون او ابن القطان ورته صدوق حسن الحدیث ویلي دي (ډېر زښتیا دی د ده حدیث حسن دی) نو کوم حدیث لره چه داسې راوی مرفوع وګرځوی د محققینو په نزد هغه ته مرفوع ویل کیږي بیا زمونږ په نزد موقوف حدیث هم حجت دی کم تر کمه له دې څخه د هغو صحابه کرامو ﷺ تعداد خو زیات شو کوم چه د قرائت خلف الامام قائل نه دي

۱۴ له عطاء بن یسار څخه روایت دی چه هغه له زید بن ثابت ﷺ څخه له امام سره د قرائت په باره کښې پوښتنه وکړه نو و ئې فرمایل چه له امام سره په هیڅ یوه حالت کښې قرائت نشته دی حدیث له امام مسلم بخپل صحیح کښې د سجدهٔ تلاوت په باب کښې روایت کړی دی او طحاوی

ئې هم له صحيح سند سره د همدغو الفاظو سره روايت کړی دی چه په امام پسې په لمانځه کښې قرائت مه کوئ

فائده د حضرت زيد بن ثابت صحابي ﷺ فتوی په ډرګنده توګه د امام ابو حنيفه مؤيد دی چه په هيڅ يوه لمانځه کښې په امام پسې بايد قرائت و نه شي کوم چه سورهٔ فاتحه او داسې نورو ټولو ته عام دی

۱۵ - امام مالک صاحب په موطا کښې له وهب بن کيسان څخه روايت کوي چه هغه له حضرت جابر بن عبد الله صحابي څخه اوريدلي دي چه هغه به فرمايل چه کوم سړی يو رکعت پرته له سورهٔ فاتحه څخه ادا کړي هغه لمونځ ادا نه کړ لېکن په امام پسې (پرته د سورهٔ فاتحه د لوستلو لمونځ کيږي) د دي سند صحيح دی ترمذي هم دي حديث لره روايت کړی دی او و ئې فرمايل چه دا حديث حسن دی او طحاوي مرفوعاً له رسول الله ﷺ څخه همدغه حديث په همدغو الفاظو سره روايت کړی دی او سند ئې حسن دی له دي څخه دا هم ډرګنده شوه چه په امام پسې د مقتدي په ذمې باندې د سورهٔ فاتحه لوستل واجب نه دي او په دي کښې د بيهقي دا تاويل نه شي چليدلی چه له قرائت څخه مراد جهر دی ځکه چه په دي صورت کښې به مطلب دا وي چه کوم سړی کوم رکعت ادا کړي او په هغه کښې سورهٔ فاتحه په جهر سره و نه لولي هغه لمونځ و نه کړ لېکن په امام پسې دې په زوره نه لولي. نو دا لازميږي چه په يواځې لمونځ کوونکي باندې د سورهٔ فاتحه په زوره لوستل واجب دي حالانکه د دي هيڅوک هم قائل نه دی حافظ ابن عبد البر په کتاب التمهيد کښې فرمايلي دي **ثبت عن علي و سعد وزيد بن ثابت انه لا قراءة مع الامام لا فيما اسر ولا فيما جهر. (الجوهر النقي ص١٥٦، وج١، ص١٥٤)**

حضرت علي او سعد (بن ابي وقاص) او زيد بن ثابت څخه ثابته شوه چه (د هغو په نزد) له امام سره قرائت نشته نه په سرّي (پټ) لمانځه کښې او نه په جهري لمانځه کښې

۱۶ - امام مالک له نافع څخه له عبد الله بن عمر رضی الله عنهما څخه روايت کوي چه له هغو څخه چه کله پوښتنه وشوه چه آيا په امام پسې قرائت [illegible] و به ئې ويل چه کله يو څوک په امام پسې لمونځ کوي نو د امام قرائت د هغه لره کافي دی او چه کله يواځې لمونځ کوی نو قرائت دې بايد وکړي نافع وائي چه عبد الله بن عمر [illegible] موطا [illegible] دی سند اصح الاسانيد دی (يعني ډير صحيح دی)

۱۷ - له ابو وائل څخه روايت دی چه يو سړی د عبد الله بن مسعود حوا ته حاضر شو و و ئې ويل، آيا زه په امام پسې قرائت وکړم؟ و ئې فرمايل د قرآن لره [illegible] ځکه چه په لمانځه کښې (يو) شغل دی (يعني د قرآن [illegible]) [illegible] غور کوئ [illegible]

ته د قرائت په باره کښې، امام کافي دی دې روایت لره طبراني په کبیر او اوسط کښې روایت کړی دی او د دې راویان ثقه دي او طحاوي ني هم په صحیح سند سره روایت کړی دی او بیهقي په جزء القرائت کښې له علقمه څخه روایت کړی دی چه عبد الله بن مسعود و فرمایل په امام پسې قرائت مه کوئ ځکه چه د هغه قرائت ستاسو لپاره هم قرائت دی او امام محمد په کتاب الاثار کښې له ابراهیم نخعي څخه روایت کوي چه علقمه په امام پسې په هیڅ یوه لمانځه کښې نه په سرّي او نه په جهري کښې نه سورهٔ فاتحه قرائت کاوه او نه بل کوم سورت او نه د عبد الله بن مسعود نورو ملګرو د عبد الله بن مسعود دا مذهب مشهور دی چه هغه په امام پسې قرائت نه کاوه او له دې څخه منع هم کوله همدغه مذهب د هغه د اصحابو علقمه. اسود او داسې نورو دی په همدې بندې د ابراهیم نخعي عمل وو (د روایتونو د حوالي لپاره اعلاء السنن ملاحظه کړی)

۱۸ - عبید الله بن مقسم وائي چه ما له عبد الله بن عمر او زید بن ثابت او جابر بن عبد الله ﷺ څخه (په امام پسې د قرائت په باره کښې) پوښتنه وکړه ټولو وفرمایل چه په امام پسې په هیڅ یوه لمانځه کښې قرات نه کیږي دې روایت لره امام طحاوي په صحیح سند سره روایت کړی دی

۱۹ ابو جمره وائي چه ما له ابن عباس رضی الله عنهما څخه پوښتنه وکړه چه کله امام زما مخي ته (قرائت کوي) نو آیا زه به هم قرائت وایم؟ و نې فرمایل چه نه، دې لره هم امام طحاوي په حسن سند سره روایت کړی دی

۲۰ - علقمه له ابن مسعود څخه روایت کړی دی هغه فرمائي چه کاش د هغه سړي خوله له خاورو ډکه شوې وای څوک چه په امام پسې قرائت کوي دې لره هم امام طحاوي پ صحیح سند سره روایت کړی دی

۲۱ - عون (ابن عبد الله) له ابن عباس رضی الله عنهما څخه هغه له رسول الله ﷺ څخه روایت کوي ده وفرمایل تاسو ته د امام قرائت کافي دی که هغه اخفاء وکړي او که جهر وکړي دې لره دار قطني روایت کړی دی او وئې ویل (د دې په سند کښې) عاصم قوي نه دی زه وایم دې روایت لره علي بن المدیني شیخ البخاري غوندې د حدیثو امامان روایت کوي او معن بن عیسی ورته ثقه ویلي دي او د ده نې ډیر تعریف کړی دی او د داسې راوي روایت مرفوع ګرځول د حدیثو د اصولو موافق مقبول دی

۲۲ - امام شعبي مرسلاً روایت کوي چه رسول الله ﷺ وفرمایل په امام پسې قرائت نشته دې لره دار قطني روایت کړی دی بیا له شعبي څخه له حارث څخه له حضرت علي څخه (موصولاً) روایت کړی دی چه یوه سړي رسول الله ﷺ ته عرض وکړ چه زه په امام پسې قرائت ووایم او که چُپ پاتې شم؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل بلکه خاموش پاتې شه ځکه چه امام تاسو ته کافي کیږي بیا موصول نې د ضعف په وېلو سره ووېل چه مرسل کوم چه له دې څخه مخکښې ذکر شوی دی

زيات صحيح دى زه وايم چه مرسل د حنفيه وو په نزد حجت دى خصوصاً د شعبي مرسل چه هغه خو د محدثينو په نزد هم صحيح دى او چه كله د مرسل تائيد په موصول سره وشي نو بيا په اتفاق سره حجت دى اگر كه موصول ضعيف هم وى لكه خرنگه چه د اعلاء السنن په مقدمه كښي په حواله د شرح النخبه، تدريب الراوي او داسې نورو بيان شوى دى

۲۳ - عبد الرزاق پخپل مصنف كښي له موسى بن عقبه (امام المغازي) څخه مرسلاً روايت كړى دى چه رسول الله ﷺ او ابو بكر صديق، حضرت عمر او حضرت عثمان﷛ په امام پسې له قرائت كولو څخه خلك منع كول (عمدة القاري) علامه عيني فرمائي چه دا مرسل صحيح دى

۲۴ - عبد الله بن وهب له يحيى بن عبد الله سالم عمري او يزيد بن عياض څخه مرسلاً روايت كړى دى چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه د چا لپاره كوم امام وي او اقتداء پسې وكړي نو له امام سره دې قرائت نه كوي ځكه چه د امام قرائت د هغه لپاره هم قرائت دى دې لره امام بيهقي په جزء القرائت كښې روايت كړى دى او فرمايلي ئي دي چه په يحيى بن عبد الله كښې نظر شته او يزيد بن عياض باندې ټولو محدثينو جرح كړى ده زه وايم چه د حديث مدار په يزيد بن عياض باندې نه دى له ده سره يحيى بن عبد الله هم دى او هغه د صحيح مسلم له رجالو څخه دى نسائي او دار قطني ده لره ثقه بللى دى پس د يحيى مرسل صحيح دى د يزيد بن عياض په مجروح كيدو سره هغه ته هيڅ ضرر نه رسيږي او مرسل زمونږ په نزد حجت دى

۲۵ - امام مالك له ابن شهاب (زهري) څخه ابن اكيمه ليثي څخه له حضرت ابو هريره څخه روايت كړى دى چه رسول الله ﷺ له لمانځه څخه په فارغيدو باندې په كوم لمانځه كښي چه هغه په جهر سره قرائت كړى وو و ئي فرمايل چه په تاسو كښي كوم يوه په دې وخت كښې له ماسره قرائت كړى دى؟ يوه سړي ووئيل چه هو، يا رسول الله ﷺ ما قرائت كړى دى رسول الله ﷺ وفرمايل چه ما هم ويل چه دا څوك دى چه له ما څخه قرائت وړي (يعنى په قرائت كښي له ما سره منازعت كوي) چه كله خلكو دا خبره واوريدله نو په همدې لمانځه كښي له قرائت كولو څخه منع شول په كوم لمانځه كښې چه نبي كريم ﷺ په جهر سره قرائت كوو د روايت امام مالك په موطا كښې. امام شافعي په مسند كښي او ائمهٔ اربعه وو په سنن كښې روايت كړى دى او امام ترمذي دې ته حسن وئيلي دي او ابن حبان ورته صحيح ويلي دي امام مالك دى روايت لره په موصول سند روايت كول د صحت لره كافي دى په دى باندې څنو محدثينو دا جرح كول چه (فانتهى الناس عن القراءة فيما جهر فيه - الخ) خلك په جهري لمانځه كښې له قرائت كولو څخه منع شول الخ د زهري قول دى. د صحابي قول نه دى، د مسلم وړ نه دى ځكه چه په سنن ابي داؤد كښې دى حديث لره معمر له زهري څخه روايت كړى دى او صاف ئي وئيلي دي چه (قال ابو هريرة فانتهى الناس عن القراءة - الخ) نو

هريره وفرمايل چه تول خلک په نبي کريمﷺ پسې له قرائت کولو څخه منع شول الخ او معمر ثقه او متقن دی له ده څخه روايت کوونکی احمد بن السرح هم د ثقاتو له اثبات څخه دی پس د اصول حديث په موافق معمر ته ترجيح ورکول کيږي بيا که چيرته د زهري قول و منل شي نو هغه د سير او مغازي امام او د رسالت د زماني د خبرونو ښه پيژندونکی دی په دې باب کښې د هغه قول حجت دی له دې څخه په قطعي توګه څرګنده شوه چه له دې واقعې څخه وروسته ټولو صحابهٔ کرامو په نبي کريمﷺ پسې په جهري لمانځه کښې قرائت کول پريښودل

فائده له دې حديث څخه لاندينې امور مستفاد شول

۱ - کوم خلک چه په امام پسې قرائت کاوه د رسول اللهﷺ په امر سره ئې نه کاوه او نه ده ته د دې علم وو او که نه نو نبي کريمﷺ ته د دې پوښتنې ضرورت نه وو چه آيا کوم يوه په دې وخت کښې په ما پسې قرائت کړی دی

۲ ټولو صحابهٔ کرامو په امام پسې د نبي کريمﷺ په زمانه کښې قرائت نه کاوه څکه چه د نبي کريمﷺ په پوښتنې سره يواځې يوه سړي خواب ورکړ چه ما قرائت کړی دی

۳ نبي کريمﷺ د دې سړي په قرائت باندې انکار وکړ چه له وجې ئې خلک په جهري لمونځونو کښې له قرائت کولو څخه منع شول

۴ په سرّي لمونځونو کښې له دې وروسته هم څينو خلک قرائت کاوه چه بيا وروسته نبي کريمﷺ له دې څخه هم خلک منع کړل لکه څرنګه چه د عبد الله بن شداد په روايت کښې تير شول چه يوه سړي د مازديګر په لمانځه کښې په رسول اللهﷺ پسې قرائت وکړ يوه صحابي هغه لره په اشارې سره منع کړ تر لمانځه وروسته رسول اللهﷺ وفرمايل چه د چا لپاره امام وي د هغه لپاره د امام قرائت کافي دی

۲۶ انس بن سيرين وائي چه ما له عبد الله بن عمر رضى الله عنهما څخه دا پوښتنه وکړه چه زه په امام پسې قرائت وکړم؟ و ئې فرمايل نه خو د لويې ګيډې خاوند معلوميږې (يعني بيوقوف يا ناپوه) ته د امام قرائت کافي دی دې لره عبد الرزاق په مصنف کښې روايت کړی دی زه وايم چه د دې سند صحيح دی چه راوي ئې د صحيحينو راوي دی

۲۷ - له زيد بن اسلم څخه روايت دی چه عبد الله بن عمر رضى الله عنهما په امام پسې به خلک له قرائت کولو څخه منع کاوه دې روايت لره هم عبد الرزاق روايت کړی دی (جوهر نقي) زه وايم د دې سند هم صحيح دی

۲۸ - موسى بن سعد بن زيد بن ثابت له خپل نيکه (زيد بن ثابت صحابي) څخه روايت کوی چه هغه وفرمايل کوم سړی چه په امام پسې قرائت وکړي د هغه لمونځ صحيح نه دی دې لره امام محمد په موطا کښې روايت کړی دی او سند ئې په صحيح نسخه کښې همدارنګه دی امام بيهقي

په همدې ډول له امام بخاري څخه روايت نقل کړی دی او راويان ئې ټول ثقه دي او موسی بن سعد له خپل نيکه زيد بن ثابت څخه روايت کولو لره ابن حبان او امام بخاري ذکر کړی دی (تهذيب)

فائده له دغو ټولو آثارو څخه ثابته شوه چه د اجله صحابه وو په دې باب کښې هم هغه قول دی کوم چه د امام ابو حنيفه دی غرض دا چه د امام ابو حنيفه مذهب په دې مسئله کښې چه مقتدي دی بايد په امام پسې قرائت و نه کړي له قرآن څخه هم ثابت دی او د رسول الله ﷺ له احاديثو څخه هم او د صحابهٔ کرامو ﷺ له اقوالو او عمل څخه هم نو دا څومره لوی ظلم دی چه څينې خلک اوس هم په دې مسئله کښې په حنفيانو پسې خبرې کوي اوس مونږ دا هم بيانوو چه په تابعينو کښې هم ډير حضرات په دې مسئله کښې د امام ابو حنيفه سره موافق دي

۲۹ - فضل (ابن دکين) زير (ابن معاويه) څخه هغه له وليد بن قيس څخه روايت کوي چه هغه وويل چه ما له سويد بن غفله څخه (کوم جه يو لوی تابعي دی او څينو خلکو ورته صحابي ويلي دي) پوښتنه وکړه چه زه په ماسپښين او مازديگر کښې په امام پسې قرائت وکړم؟ و ئې فرمايل نه دې روايت لره ابو بکر بن ابي شيبه په مصنف کښې روايت کړی دی او سند ئې بالکل صحيح دی

۳۰ - هشيم ابو بشر (جعفر ب اياس) څخه هغه له سعيد بن جبري څخه روايت کوي چه له هغه څخه د قرائت خلف الامام په باره کښې پوښتنه وشوه نو و ئې فرمايل چه په امام پسې قرائت نشته دې روايت لره هم ابن ابي شيبه په مصنف کښې روايت کړی دی او راويان ئې ټول ثقه دي او د صحيحينو د راويانو له جملې څخه دي او سعيد بن جبير جليل تابعي دی

۳۱ - محمد بن سيرين څخه (کوم چه جليل تابعي دی) روايت دی چه هغه وفرمايل چه زه په امام پسې قرائت لره سنت نه گڼم دې لره هم ابن ابي شيبه په مصنف کښې روايت کړی دی او سند ئې صحيح دی

۳۲ - له ابراهيم نخعي اسود (لوی تابعي) څخه روايت کوي چه هغه وفرمايل چه کوم سړی په امام پسې قرائت کوي زه غواړم چه خوله ئې له خاورو ډکه کړم دې روايت لره عبد الرزاق په مصنف کښې روايت کړی دی او سند ئې صحيح دی چه راوي ئې د صحيحينو راوي دی.

۳۳ - اعمش له ابراهيم نخعي څخه روايت کوي جه خلکو جه کوم لومړنی بدعت ايجاد کړ هغه په امام پسې قرائت کول دي دې روايت لره هم عبد الرزاق په مصنف کښې روايت کړی دی او سند ئې د صحيحينو په شرط باندې صحيح دی (جوهر نقي)

۳۴ - منصور له ابراهيم نخعي څخه روايت کوی چه کوم سړی په امام پسې تر ټولو مخکښې قرائت کړی دی هغه (په دين کښې) منهم وو دې لره امام محمد په موطا کښې روايت کړی دی او سند ئې صحيح دی

فائده ابراهيم نخعي د کوفه له فقهاوو څخه دی په ظاهره ئې مطلب دا معلوميږي چه په کوفه

کښي نو بولو مخکښي چه په امام پسې ني قرائت شروع کړی وو هغه متهم (تهمتي) وو ممکنه ده چه د خارجي یا قدري دلي کوم غړی وو تر دې مخکښې د کوفې د خلکو عمل د عبد الله بن مسعود د عمل موافق وو چه هغه په امام پسې قرائت نه کاوه د ابراهیم نخعي دا مطلب نه دی چه په مکه او حجاز کښي هم په امام پسې قرائت کوونکی مبتدع بلل کېده وو

۳۵ - امام ابو حنیفه له حماد څخه هغه له ابراهیم نخعي څخه روایت کړی دی چه علقمه بن قیس په امام پسې په هیڅ یوه لمانځه کښي قرائت نه دی کړی نه په جهري کښي او نه په سري کښي. نه ئي سورة فاتحه وایه او نه ئي کوم بل سورت دې روایت لره امام محمد په کتاب الاثار کښي روایت کړی دی او سند ئي صحیح دی په جامع مسانید الامام کښي هم په همدې سند سره ذکر شوی دی او (ولا اصحاب عبدالله) پکښې زیاتي ویل شوی دی یعني د عبد الله بن مسعود او نورو اصحابو هم په امام پسې قرائت نه کاوه دې روایت لره ئي د حافظ ابن خسرو او آثار محمد خواته منسوب کړی دی

فائده دا حضرات له لویانو تابعینو څخه دی د کومو په امامت باندي چه د اُمت د علماوو اتفاق دی له دغو آثارو څخه څرګنده شوه چه دې حضراتو په امام پسې قرائت نه کاوه بلکه له دې څخه ئي منع فرمایله او ښنو خو دې ته بدعت او خلاف سنت پورې ویلي دي آیا اوس هم د چا خوله داسې ده چه په دې مسئله کښې په امام ابو حنیفه پسې خبرې وکړي چه کله له قرآنکریم څخه. صحیح حدیثونو څخه. د صحابه وو او تابعینو له اقوالو څخه د هغه د قول پوره تائید او تقویت کېږي او له کومو احادیثو څخه چه شافعي او ظاهري حضراتو استدلال کړی دی د هغو ټولو ځوابونه په اعلاء السنن کښي مفصل ورکړ شوی دي او ویل شوي دي چه په کومو حدیثونو کښې چه بواخې د سورة فاتحه د ویلو تاکید دی هغه په امام او منفرد باندي محمول دی. په مقتدي باندي محمول نه دی لکه څرنګه چه پخپله د حدیث راوي امام احمد او سفیان بن عیینه هم په همدې باندي حدیث محمول کړی دی او د امام او منفرد په حق کښي د سورة فاتحه لوستل زمونږ په نزد هم واجب دي او په کومو احادیثو کښي چه په امام پسې د قرائت ذکر دی هغه مرفوع صحیح نه دي بلکه ضعیف دي البته له ځینو صحابه وو څخه په امام پسې قرائت کول ثابت دي لیکن دا دې په خلاف له لویانو صحابه وو او لویانو تابعینو څخه د دې ممانعت او نفي هم ثابته ده لکه څرنګه چه مونږ په تفصیل سره بیان کړی دی پس د صحابه وو د خلاف په صورت کښي د هغو صحابه وو قول به مقدم او راجح وي چه د قرآن له دې (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا) سره او (فاذا قرأ الامام فانصتوا) حدیث سره موافق وي او د کومو صحابه وو قول چه له قرآني نص او صحیح حدیث سره خلاف وي په هغه کښي به تاویل کېږي چه هغو به جهري لمونځونو کښي د ...

په سکتاتو کښې قرائت کاوه او د امام په سکتاتو کښې مقتدي ته د سورهٔ فاتحه قرائت کول زمونږ په نزد هم جائز دی ګوا که واجب نه دی ځکه چه پخپله د امام په ذمه باندې سکتات واجب نه دي او ګوا که زمونږ په نزد په سرّي لمونځونو کښې قرائت نه کول بهتر دي ليکن که ئې څيرنه څوک وکړي نو جائز دی او څه پروا نه لري له کومو صحابه وو څخه چه په امام پسې قرائت ثابت دی هغو په سرّي لمونځونو کښې قرائت کاوه. په جهري لمونځونو کښې په امام پسې قرائت کول د امام شافعي مذهب هم نه دی هغه يواځې د دې قائل دی چه مقتدي ته د امام په سکتاتو کښې د سورهٔ فاتحه لوستل ضروري دي د هغو په نزد امام بايد له سورهٔ فاتحه وروسته دومره اوږده سکته وکړي چه مقتدي سورهٔ فاتحه پکښې ووائي زمونږ په نزد ضروري نه دی ځکه چه د امام په ذمه په هيڅ يوه دليل سره د د دې سکتې واجب والی ثابت نه دی ليکن که چيرته امام اوږده سکته وکړي نو مقتدي ته د سورهٔ فاتحه لوستل جائز دي **والله تعالیٰ اعلم.**

۳۲　اجماعي دليل

امام طحاوي او موفق بن قدامه حنبلي د کتاب او سنت د دلائلو. د صحابه وو او تابعينو د اقوالو او آثارو په بيانولو سره له اجماع څخه هم د دې ثبوت ورکړی دی چه په امام پسې په مقتدي باندې د سورهٔ فاتحه قرائت واجب نه دی ځکه چه په دی باندې د ټولو اتفاق دی او هيڅ اختلاف پکښې نه دی کړی چه کوم سړی د رکوع په حالت کښې امام پيدا کړي، تکبير تحريمه ووائي او په رکوع کښې له امام سره شريک شي نو هغه رکعت ده پيدا کړی دی په داسې حال کښې چه هغه قرائت نه دی کړی موفق بن قدامه فرمائي **(ولانها لا تجب على المسبوق فلم تجب على غيره كالسورة. الخ)** (او اجماعي دليل دا دی چه) په مسبوق مقتدي باندې د فاتحه قرائت واجب نه دی (هغه د رکوع په پيدا کولو سره رکعت پيدا کوي) نو له ده نه پرته بل په هيڅ يوه مقتدي باندې هم دا قرائت نه واجبيږي لکه څرنګه چه د سورته لوستل واجب نه دی (په داسې حال کښې چه د حديثو په دلائلو سره د سورت د ضم کولو وجوب هم ثابت دی) که چيرته د مقتدي په ذمه باندې قرائت واجب وای نو د نورو ارکانو غوندې به له مسبوق څخه هم قرائت ساقط نه وای (ج۱. ص۲۰۹) حافظ ابن عبد البر په شرح الاستذکار کښې فرمائي چه د ټولو فقهاوو قول دی چه کوم سړی امام په رکوع کښې پيدا کړي، تکبير تحريمه ووائي په رکوع کښې شامل شي او لاسونه په زنګنونو کښېږدي له دې څخه مخکښې چه امام سر پورته کړي نو هغه دا رکعت پيدا کړ د دا امام مالک. امام شافعي. امام ابو حنيفه. د دوی د صحابو. د سفيان ثوري. اوزاعي. ابو ثور. احمد او اسحق مذهب دی همدا له حضرت علي څخه. عبد الله بن مسعود څخه. زيد بن ثابت او عبد الله بن عمر ﷺ څخه منقول دی موږ په کتاب التمهيد کښې له سند سره د دوی د ټولو اقوال بيان کړي دي لنډه دا چه په دې

باندی د بولو فقهاوو اتفاق دی حافظ ابن عبد البر، امام نووي او حافظ ابن حجر او دا سي نورو
په دی باندې اجماع را نقل کړې ده ابن الامیر یماني هم په سبل السلام کښې د عامه فقهاوو قول
ته ترجیح ورکړی دی لیکن ظاهریه وو بواخې د دې لپاره چه په دې صورت کښې په مقتدي باندې
د سورة فاتحه د ویلو وجوب نه پاتې کیږي. د اجماع په خلاف ئې دا دعوه وکړه چه د رکوع په پیدا
کولو سره مسبوق رکعت نه شي پیدا کولی ځکه چه هغه سورة فاتحه نه دی لوستلی

د ابي هريرةؓ د مسبوق په اړه د حدیث ضعیفوالی

او د ابو هریرةؓ په یوه قول پورې ئې اسره و نیوله کوم چه امام بخاری په جزء القرائت کښې ذکر کړی دی چه که چیرته یو څوک امام په رکوع کښې پیدا کړې نو دا رکعت نه شمارل کیږي حالانکه په موطا د امام مالک کښې له حضرت ابو هریرهؓ څخه د دې په خلاف روایت موجود دی کوم چه د جمهور اُمت موافق دی حافظ ابن عبد البر په شرح د موطا کښې وائي چه له انصاروف فقهاوو څخه د هیڅ یوه هم دا قول نه دی او د دې په سند کښې نظر شته امام نووي فرمائي چه دا قول د اجماع خلاف دی او د ابو هریرةؓ حدیث صحیح نه دی د هرې زمانې فقهاوو په اتفاق سره دا رد کړی دی نو دې ته اعتبار نه ورکول کیږي او د دې په خلاف ابو داؤد له ابو هریرهؓ څخه روایت کړی دی چه رسول اللهﷺ وفرمایل چه کله تاسو لمانځه ته راځئ او مونږ په سجده کښې وو نو سجده وکړئ او دا مه شمارئ او چا چه رکوع پیدا کړ هغه د لمانځه (رکعت) پیدا کړ ابو داؤد په دې باندې سکوت کړی دی او منذري او حاکم دې ته صحیح الاسناد ویلي دي ذهبي هم په تلخیص مستدرک کښې د حاکم تائید کړی دی

ابن خزیمه پخپل صحیح کښې دا حدیث په دې الفاظو سره مرفوعاً روایت کړی دی چه **(من ادرك ركعة من الصلوة فقد ادركها قبل ان يقيم الامام صلبه)** "چا چه په لمانځه کښې رکوع پیدا کړ له دې څخه مخکښې چه امام خپله ملا سیخه کړي هغه رکعت پیدا کړ" ابن خزیمه دا حدیث حجت ګڼلی دی (التلخیص الحبیر) او ابن حبان هم پخپل صحیح کښې دې حدیث ته صحیح ویلي دی (المرقات) پس دا څنګه کیدلی شي چه ابو هریرهؓ د خپل روایت شوي مرفوع حدیث په خلاف کوم قول بیان کړي پس د هغه هغه قول صحیح دی کوم چه په موطا د امام مالک کښې د مرفوع حدیث موافق دی که چیرته د مقتدي په ذمه په امام پسې قرائت واجب وای نو د رکوع په پیدا کولو سره به هغه رکعت نه شوای پیدا کولی ځکه چه پخپله هغه قرائت نه دی کړی پس په دې معلومه شوه چه د امام قرائت د مقتدي لپاره کافي ګڼل کیږي د دې لپاره هغه د رکوع په پیدا کولو سره رکعت پیدا کوي

د اهل حدیثو د دلائلو ځوابونه

لومړی دلیل

اوس زه د تکمیل البرهان د مؤلف د دلائلو حقیقت ځرګندول غواړم تر ټولو مخکښې هغه هم هغه د عبادة بن الصامت حدیث بیان کړی دی چه **(لا صلوة لمن لم یقرأ بفاتحة الکتاب)**. **(بخاری و مسلم)** د هغه سړی لمونځ نه کیږي چه سورهٔ فاتحه و نه لولي،

مونږ وویل چه دا حدیث امام احمد او سفیان بن عیینه او زهري غوندي د حدیثو د راویانو امامان د امام او منفرد په حق کښې ګڼلی دی مقتدي ئې په دې حکم کښې شامل نه کړ ځکه چه له حضرت جابر بن عبد الله صحابي ﷺ څخه مرفوعاً او موقوفاً ثابت دی **من صلی رکعة لم یقرأ فیها بام القران فلم یصل الا وراء الامام.** **(موطا مالك، طحاوی، ترمذی)** «چا چه کوم رکعت ادا کړ او سورهٔ فاتحه ئې پکښې و نه لوست هغه لمونځ و نه کړ لیکن که چیرته په امام پسې وي نو لمونځ ئې کیږي»

امام ترمذي وائي چه امام احمد بن حنبل وفرمیل چه د رسول الله ﷺ د دې ارشاد چه **(لا صلوة لمن لم یقرأ بفاتحة الکتاب)** مطلب دا دی چه کله یو حوک یواخې لمونځ کوی نو د سورهٔ فاتحه د لوستلو برته ئې لمونځ نه کیږی وګوری جابر بن عبد الله صحابي د دې حدیث همدغه مطلب بیانوی دویم حه کله له صحیح حدیث څخه ثابته شوه چه **(من کان له امام فقراءته له قراءة)**. کوم سړی چه په امام پسې لمونځ کوي د امام قرائت د هغه لپاره هم قرائت دی نو اوس دا ویل صحیح نه ده مقتدي سورهٔ فاتحه نه دی لوستلی چه کله امام لوستلی وي نو مقتدي هم حکماً لوستلی دی اګرکه ئې په ژبې سره نه وي لوستلی ځکه چه مقتدی د صحیح حدیث له مخې د امام د قرائت په وخت کښې د چُپ پاتې کېدلو حکم دی **(اذا قرأ الامام فانصتوا)**. همدغه حکم په قرآنکریم کښې دی **(وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا)**.

دویم دلیل **(لا تفعلوا الا بام القرآن فانه لا صلوة لمن لم یقرأ بها)**. **(ترمذی، ابوداؤد، نسائی)** دا ځرګنده نه ده چه د تکمیل البرهان مؤلف دا حدیث ولې پوره نه دی لیکلی پوره حدیث دا دی چه محمود بن الربیع وائي چه ما اورېدلي دی چه عبادة بن الصامت ﷺ په امام پسې قرائت کاوه نو ما وویل چه ... په امام پسې قرائت کوونکی لیدلی ئې دا نه دو راته معلومه چه تاسو قصداً داسې کړی دی و که سهو دی نه شوی ده ... ویل چه ما سهو نه ده کړي بلکه په قصد سره مې قرائت کړی دی رسول الله ﷺ ټولو ته ... لمونځ ورکړ چه ... هغه کښې جهر کیده نو د ده په قرائت کښې تشوش پیدا شو ... مخه ورو ستنه ئې وفرمایل چه تاسو له ما سره قرائت کوئ؟ خلکو وویل چه هو و ئې

فرمایل (لا تفعلوا الا بام القرآن فانه لا صلوٰة لمن لم یقرأ بها). داسې مه کوئ لـکن ام القرآن (لوستلی شئ) څوک چه دا و نه وائي د هغه لمونځ نه کیږي دا حدیث که څیرته صحیح و مثل شي نو له دې نه څرګندیږي چه صحابه وو له رسول الله ﷺ څخه پرته له پوښتنې قرائت کاوه چه کله هغه مبارک ﷺ پوښتنه وکړه چه تاسو له ما سره قرائت کوئ که څیرته نبي کریم ﷺ په امام پسې د قرائت کولوی ورکړی وای نو د دې سوال ضرورت نه پاتې کیده له دې وروسته چه کله څرګنده شوه چه هغوی په امام پسې قرائت کوي نو ئې فرمایل داسې مه کوئ لیکن سورهٔ فاتحه (لوستلی شئ) له دې څخه وجوب نه شي ثابتیدلی یواځې د اباحت (رواوالي) مفهوم ترې راووځي ځکه چه د فقهی په اصولو کتبو کښې ثابته شوې ده چه (ان الاستثناء بعد الحظر اباحة و اطلاق). تر نهی وروته چه کومه استثناء ثابتیږي هغه د اباحت لپاره وي نه د وجوب لپاره او دا زمونږ لپاره مضر نه دی ځکه چه د امام د سکتاتو په وخت کښې په جهري لمانځه کښې مونږ د مقتدی قرائت ته جائز وایو او خصم (مقابل لوري) ته مضر دی ځکه چه هغوی د اباحت قائل نه بلکه د وجوب مدعیان دی او زمونږ د تاویل تائید د طبراني له روایت څخه کیږی کوم چه په مجمع الزوائد کښې له حضرت عبادة بن الصامت ﷺ څخه مروي دی (ان رسول الله ﷺ قال من قرأ خلف الامام فلیقرأ بفاتحة الکتاب). او د دې راویانو ته ثقه ویل شوي دي ج۱، ص۱۸۲ چه کوم سړی په امام پسی قرائت کول وغواړي هغه دې سورهٔ فاتحه ولولي او په مجمع الزوائد کښې د امام احمد په حواله سره له یوه صحابي څخه دا روایت هم شته چه (قال رسول الله ﷺ لعلکم تقرءون والامام یقرأ قالها ثلثا قالوا انا لنفعل ذلک قال فلا تفعلوا الا ان یقرأ احدکم بفاتحة الکتاب فی نفسه). (رواه احمد ورجاله رجال الصحیح ج۱، ص۱۸۶) رسول الله ﷺ صحابه وو ته وویل چه ښائي تاسو په امام پسی قرائت کوئ. درې ځله ئې دا پوښتنه وکړه صحابه وو وویل چه بېشکه مونږ داسې کوو و ئې فرمایل داسې مه کوئ لیکن دا چه سورهٔ فاتحه په زړه کښې ووایئ دې لره امام احمد روایت کړی دی او راویان ئې صحیح راویان دی له دې څخه څرګنده شوه چه د سورهٔ فاتحه هم په ژبې سره د لوستلو اجازه نشته بلکې په زړه کښې د لوستلو اجازه شته او له دې څخه هیڅوک هم منع نه کوی او دا دعوه غلطه ده چه د زړه قرائت ته قرائت نه ویل کیږی ځکه چه عرفاً دې ته هم قرائت ویل کیږی څنګه چه څیرته یو څوک قسم وخوری چه زه د زید خط نه وایم او بیا د هغه خط ووینی او په مضمون ئې پوه شي لیکن په ژبې سره ئې و نه لولی حانث کیږی او د قسم کفاره په ورکوی الغرض چه څیرته شریعت قرائت فرض کړی دی هلته شرط د ژبې نه ویلو سره فرض نه ادا کیږی او د عبده له حدیث څخه د مقتدی په ذمه د سورهٔ فاتحه د قرائت وجوب نه ثابتیږی یواځې اباحت معلومیږی او ئې ثابتیږی و هغه نه

زړه کښې له لوستلو څخه هم ادا کړي. بله دا چه د دې پوري حديث له سياق څخه هم څرګندېږي چه محمود بن ربيع له حضرت عباده نه پرته هيڅ يو صحابي په امام پسې قرائت کوونکی نه وو ليدلی. يواځې ئې حضرت عبادة ليدلی وو نو دا شبه ورو لويده چه نه قصداً داسې کوې او که سهواً او محمود بن ربيع کوچنی صحابی دی او د لويانو صحابهٔ کرامو ليدونکی دی د ده په قرائت خلف الامام باندې انکار او تعجب کول پخپله د دې خبرې دليل دی چه په امام پسې د فاتحه قرائت لازم نه دی او د حضرت عباده له حديث څخه هم هغه د سورهٔ فاتحه لوستل واجب و نه ګڼه او که نه نو خپل تير شوي لمونځونه ئې به ئې را ګرځولي وای ليکن هغه نه لمونځونه را وګرځول او نه حضرت عباده د را ګرځولو امر وکړ پس دا حديث مقتدي ته په امام پسې د قرائت اجازه ورکوي او وجوب نه بيانوي او موږ هم د امام په سکتاتو کښې مقتدي ته د سورهٔ فاتحه د ويلو قائل يو او د امام د سکتاتو شرط موږ له ځانه نه لګوو بلکه په ځينو احاديثو کښې دا قيد په صراحت سره موجود دی هغه کوم چه زموږ په نزد د سند په لحاظ سره صحيح نه دي ليکن امام بيهقي په جز القرائت کښې د حجت په توګه بيان کړی دی چه عبد الله بن عمرو بن العاص څخه روايت دی چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه کله تاسو له امام سره وئ نو د هغه له (قرائت) څخه مخکښې يا چه کله هغه سکته وکړي ام القرآن تلاوت کړئ بيهقي فرمېلي دي چه دا مرفوعاً صحيح نه دی موقوفاً صحيح دی يعني دا د رسول الله ﷺ ارشاد نه دی بلکه د عبد الله بن عمرو صحابي قول دی نه دې څخه څرګنده شوه چه کومو صحابه وو په امام پسې قرائت کاوه هغو به له امام سره يو ځای قرائت نه کاوه بلکه د هغه له قرائت څخه مخکښې يا د سکتې په حالت کښې قرائت کاوه بيا دا نوله وبنا په دې صورت کښې دی چه د عباده په حديث کښې د **(الا بأم القرآن فانه لا صلوة لمن لم يقرأ بها)** زياتوالی صحيح و منل شي ليکن محدثين په دې کښې کلام لري لکه څرنګه چه موفق[1] بن قدامه په کتاب المغني کښې فرمائي **(فاما حديث عبادة الصحيح فهو محمول على غير المأموم وقد روى ايضاً موقوفاً عن جابر و حديث عبادة الأخر فلم يروه غير ابن اسحٰق كذلك قاله الامام احمد وقد رواه ابو داؤد عن مكحول عن نافع بن محمود بن ربيع الانصاري وهو ادنى حالاً من ابن اسحٰق فانه غير معروف بين اهل الحديث)**.

(ج۱،ص۶۰۶) يعني د حضرت عباده چه کوم حديث صحيح دی هغه خو له مقتدي څخه پرته په نورو باندې محمول دی لکه څرنګه چه حضرت جابر همداسې ويلي دی او ابو داؤد دا حديث له مکحول څخه له نافع بن محمود څخه روايت کړی دی او هغه له اسحٰق څخه هم ادنی دی ځکه چه هغه د

[1] دی په حنبله وو کښې ډېر لوی امام، محدث و فقيه دی د ده کتاب المغني د اسلام په کتابونو کښې يې مساله مثل نه لري دی.

محدثينو په نزد معروف (مشهور) نه دی (بلکه مجهول دی)

له علامه ابن تيميه څخه د حنفيه وو تائيد

شيخ الاسلام حافظ ابن تيميه په رساله دې تنوع العبادات کښې فرمايلي دي چه په لمانځه کښې (د سکتې په اړه) د خلکو درې قولونه دي يو دا چه په لمانځه کښې هيڅ سکته نشته لکه څرنگه چه د امام مالک مذهب دی د هغه په نزد ثناء او تعوذ نشته او د امام په قرائت کښې هم سکته نشته دويم قول دا دی چه په لمانځه کښې يوه سکته د ثناء او تعوذ لپاره دی لکه څرنگه چه د امام ابو حنيفه مذهب دی ځکه چه دا حديث (کوم چه شيخينو له حضرت ابو هريره څخه روايت کړی دی چه يا رسول الله ﷺ تاسو چه کومه سکته د تکبير او قرائت تر منځه کوئ په دې کښې تاسو څه وايئ؟) په دې سکته باندې دلالت کوي دريم قول دا دی چه په لمانځه کښې دوه سکتې دي لکه څرنگه چه د سنن په روايتونو کښې دي ليکن دا سکته له قرائت څخه تر فارغيدو وروسته (له رکوع څخه مخکښې) دی او همدا صحيح دی په يوه روايت کښې دا هم شته چه دی به له قرائت څخه تر فارغيدو وروسته سکته کوله امام شافعي او امام احمد په اصحابو کښې د خينو خلکو قول (د دې روايت په بناء باندې) دا دی چه په لمانځه کښې درې سکتې مستحبې دي او دويمه سکته له قرائت څخه تر فارغيدو د راحت لپاره او د قرائت او رکوع تر منځ د جلا والي لپاره ده او تر سورة فاتحه وروسته سکته امام احمد، امام مالک او امام ابو حنيفه مستحبه نه گني او جمهور علماء ئې هم مستحبه نه بولي چه امام په دې مقصد سره (اوږده) سکته وکړي چه مقتدي سورة فاتحه ولولي ځکه چه که امام په جهر سره قرائت کوي په دې وخت کښې د مقتدي په ذمې باندې د جمهورو په نزد قرائت واجب يا مستحب نه دی بلکه قرائت د مقتدي لپاره منع دی او که حيرته له امام سره به دې حالت کښې مقتدي قرائت وکړي نو لمونځ ئې فاسديږي او که نه؟ د امام احمد په مذهب په دې اړوند دوه قولونه دي او عام سلف صالحين کوم چه په امام پسې قرائت نه مکروه وائي دا کراهت به دې صورت کښې دی چه کله امام په جهر سره قرائت کوي او اکثره امامان تر سورة فاتحه وروسته اوږد سکوت نه کوي او په جهري لمانځه کښې په امام پسې قرائت کوونکي خلک کم وو له دې څخه خو به کتاب الله (قرآن) کښې هم منع راغلې ده او په حديث کښې هم او جمهور سلف او خلف هم په همدې باندې دی چه به امام پسې به جهري لمانځه کښې قرائت مکروه دی خينې علماء دی خوا ته تللي دي چه کله امام به جهر سره قرائت کوي نو مقتدي دې سورة فاتحه لولي، که حيرته ئې و نه لولي نو د لمانځه نه ئې طلوالي کسي ئې خلاف دی غرض دا چه نزاع له دواړو خواوو څخه دی ليکن کوم خلک چه له امام سره مقتدي له قرائت کولو څخه منع کوي له هغو سره جمهور سلف او خلف هم دی او کتاب الله او سنت صحيحه هم دی او کوم خلک

حه نه دي حالت كښې په مقتدي باندې قرائت واجب بولي د هغو حديث ته ائمه وو ضعيف وبلي دي ابو داؤد دا روايت كړى دى او بو موسى اشعري په حديث كښې د رسول اللهﷺ دا فرمان (اذا قرأفانصتوا) چه كله امام قرائت كوي تاسو چُپ پاتې شئ امام احمد بن حنبل او اسحق (بن راهويه) او مسلم بن الحجاج او داسې نورو په نزد صحيح دى دغو ټولو دې لره صحيح ګڼلى دى په خلاف د دې حديث حه (له كوم حديث څخه چه په مقتدي باندې له امام سره قرائت واجب ګڼل كيږي) خكه چه هغه نه صحيح كښې نه د شامل شوى او له ډيرو وجوهاتو څخه د هغه ضعيف والى ثابت دى او په حقيقت كښې هغه د عباده بن الصامت قول دى (د رسول اللهﷺ ارشاد نه دى) ص۸۵/۸۶

د عباده د حديث په سند كښې اضطراب دى

د علامه ابن تيميه درجه په علم. اسناد او حديثو كښې چه څومره لوړ دى ظاهريه انكار ترې نه شي كولى آيا د تكميل البرهان مؤلف[1] د علامه كتابونه هم نه دي كتلي چه د عباده حديث ته په روايت د محمد بن اسحق صحيح ووائي حالانكه د دې په سند كښې دومره اضطراب دى چه كه جرته له حنفيانو څخه كوم عالم هم داسې مضطرب حديث نخپل حجت كښې وړاندې كولى نو ظاهريه وو به آسمان نه سرونه جګ كړي وو چه حنفيه د اسنادو او علل له علم څخه خبر نه دي د دې لپاره داسې حديثونه د حجت په توګه راوړي په جوهر نقي كښې دي چه حافظ عبد الحق اشبيلي يخپل كتاب الاحكام كښې فرمايلي دي دې حديث لره اوزاعي له مكحول څخه له عبد الله بن عمرو څخه روايت كړى دى او د حافظ ابن عبد البر په كتاب التمهيد كښې دي چه د دې حديث په سند كښې د محمد بن اسحاق مخالفت شوى دى. دې لره اوزاعي له مكحول څخه له رجاء بن حيوه څخه عبد الله بن عمرو څخه روايت كړى دى بيا ئې حديث بيان كړ. (او د امام اوزاعي درجه له محمد بن اسحاق څخه ډيره لوړه ده هغه په حديث او فقه كښې د شام د خلكو امام دى) او دارقطني يخپل سنن كښې دا حديث له مكحول څخه له عبادة بن الصامت څخه مرسلاً روايت كړى

---

۱ د تكميل مؤلف نه دى خاى كښې په حضرت مولانا احمد علي محدث سهارنپوري رحمه الله باندې اعتراض كړى دى چه هغوى نه الدليل القوي كښې ليكلي دى چه د عباده بن الصامت نه روايت كښې د سنن ابو داؤد نه سند سره نافع بن محمود واقع دى او ده نه په تقريب كښې مستور الحال ويل شوى دى نو حالانكه د ... حنفيه نه نزد د مستور الحال روايت مقبول دى د دى خواب دا دى چه د مستور ... نه هغه وخت كښې مقبول دى چه د معروفو ثقاتو نه خلاف نه وي او دلته چه نافع څومره ... كړى دى هغه د ثقاتو نه خلاف دى. بله دا چه د دى نه سند كښې اضطراب دى او مضطرب حديث نه ... سره ضعيف دى.

دی یعنی سند ئی منقطع دی. د مکحول او حضرت عباده تر منځ حذف واسطه دی، په جزء القرائت د بیهقي ص۴۴ کښې هم همدا وول دی بیا امام بیهقي دوېم خل د، له مکحول څخه له نافع بن محمود څخه له عباده څخه روایت کړی دی په ابو داوٗد کښې هم همدا رنګه (د نافع بن محمود په واسطه سره) دي لره روایت کړی دی (او نافع بن محمود مجهول دی) او په بوی طریقې کښې کوم چه حاکم په مستدرک کښې یاده کړې ده دي حدیث لره مکحول له محمود څخه له ابو نعیم څخه له حضرت عباده څخه روایت کړی دی او دا ابو نعیم معلوم نه دی چه څوک دی؟ حاکم وویل چه هغه وهب بن کیسان دی او ابن صاعد ویلي دي چه هغه د (دمشق د جامع جومات) مؤذن دی دار قطني سنن کښې همدا سې ویلي دي او حافظ په اصابه کښې دا حدیث به بلي طریقې سره را نقل کړی دی چه مکحول له نافع څخه له محمود بن الربیع څخه له عباده بن الصامت څخه روایت کړی دی د کوم حدیث په سند کښې چه اختلافات وي د هغه په اضطراب کښې به څوک خبره کولی شي لنډه دا چه د حضرت عباده صحیح حدیث هغه دی کوم چه صاحب تکمیل تر تولو مخکښې بیان کړی دی په هغه کښې د مقتدي او امام هیڅ یادونه نشته او په کوم حدیث کښې چه دا مضمون دی چه مقتدي دې په امام پسې له سورة فاتحه څخه برته نور قرائت نه کوی صحیح نه دی دې لره له محمد بن اسحاق نه پرته هیچا نه دی روایت کړی او د ابن اسحاق په باره کښې علامه ذهبي په میزان کښې فرمايلي دی (**ما انفرد به ففیه نکارة فان فی حفظه شیئًا**) ج۳ص۲۲. کوم حدیث چه دی ئې یواځې روایت کړي په هغه کښې نکارت دی (یعنی ضعف دی) ځکه چه د هغه په حفظ کښې څه کسر (کمی) شته او حافظ ابن حجر د درایه په کتاب الحج کښې فرمايلي دي (**وابن اسحٰق لا یحتج بما انفرد به من الاحکام فضلا عما اذا خالفه من هو اثبت منه۔ اھ**). ابن اسحاق چه د احکامو په حدیث کښې کوم حدیث یواځې بیان کړي هغه حجت نه دی په بې شوه دا چه له خپل ځان څخه د مضبوط او کلک راوي مخالفت وکړی (نو په دي صورت کښې خو هیڅکله حجت نه دی) او ښکاره ده چه د دي حدیث صحیح برخه هغه ده کوم چه بخاري او مسلم روایت کړی ده محمد بن اسحاق چه کوم زیاتوالی په دي کښې کړی دی هغه د ثقاتو د روایت په خلاف دی صحیح دا ده چه هغه د عبدة بن الصامت قول دی. د رسول الله ﷺ ارشاد نه دی لکه څرنګه چه علامه ابن تیمیه د دې خبرې تصریح کړې ده بیا امام بیهقي په جزء القرائت کښې او امام طحاوی په معاني الآثار کښې دا حدیث له یوسف بن عدي څخه له عبید الله بن عمرو رقي څخه له ایوب څخه له ابو قلابه څخه له حضرت انس څخه په دي الفاظو روایت کړی دی

قال رسول الله ﷺ ثم اقبل بوجهه فقال اتقرءون والامام یقرأ فسکتوا فسألهم ثلثا فقالوا انا لنفعل قال فلا تفعلوا. رسول الله ﷺ لمونځ وکړ بیا زمونږ کو په مخه شو او پوښتنه ئې وکړه چه تاسو

نو سود امام له قرائت سره قرائت کوئ؟ نو ول غلي شول ده مبارک ﷺ دري خله دا پوښتنه وکړه صحابه وويل چه بیشکه مونږ همداسې کوو و نې فرمايل داسې مه کوئ په دې کښې دا نشته چه لکن سورة فاتحه لولئ په دې باندې د بيهقي دا وينا چه يوسف بن عدي وهم کړی دی چه د (د سوره فاتحه) استثناء ئې پربښې دی. د قبول وړ نه ده ځکه چه يوسف بن عدي د امام بخاري استاذ او له صحيحو راويانو څخه دی هيڅا هم دې ته وهم نه دي ويلي هغه له محمد بن اسحاق څخه زيات د حفظ او اتقان (د يادوني او ساتنې) خاوند دی د علامه ذهبي قول پورته تير شو چه محمد بن اسحاق په حفظه کښې کمی دی بس د محمد بن اسحاق کوا ته د وهم نسبت کول زيات مناسب دي نه د يوسف بن عدي خوا ته د فن امام يحيى بن معين فرمايلي دي چه (د عباده په حديث) کښې استثنائيه جمله (الا بامّ القرآن) سند داسې (د اعتبار وړ) نه دی (الدليل القوي) او دې ته امام احمد او پوره يوې ډلې ضعيف ويلي دي (زيلعي)

د عباده رضی الله عنه په حديث کښې د ((فصاعداً)) زياتوالی په اهل حديث باندې حجت دی

ډيره عجيبه خبره ده چه د ظاهر خلک د عباده په حديث کښې **(الا بأمّ القرآن)** په زياتوالي باندې دومره زور لګوي په داسې حال کښې چه له محمد بن اسحاق نه بغير د دې هيڅ يو راوي نشته او په دې حديث کښې د فصاعداً زياتوالی نه مني حالانکه امام مسلم پخپل صحيح کښې دا روايت کړی او صحيح ئې بللی دی او ابو داؤد هم دا په صحيح سن سره روايت کړی دی د حديث پوره الفاظ دا دي

عن عبادة بن الصامت ان رسول الله ﷺ قال لا صلوة لمن لم يقرأ بأم القرآن فصاعداً.

عبادة بن الصامت وائي چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه کوم سړی سورة فاتحه او څه زياتی و نه وائي د هغه لمونځ نه کيږي اوس که چيرته د مقتدی به ذمې باندې د سورة فاتحه ولو ته واجب وويل شي نو تر دې څه زياتوالي ته هم واجب ويل لازمېږي ځکه چه په حديث کښې د څه زياتوالي د ولو هم حکم موجود دی حالانکه د دې هيڅوک هم قائل نه دی نه دی نه دی د څينو محدثينو دا خبره چه د **(فصاعداً)** لفظ له معمر يواځې زيات کړی دی. صحيح نه ده ځکه چه د ابو داؤد به سند کښې عنه هم د معمر موافقت کړی دی هغه هم له زهري څخه د معمر غوندې روايت کوی او د **(فصاعداً)** لفظ زياتوي بيا صحيح ابن حبان کښې امام اوزاعي، عبد الرحمن بن اسحاق او داسې نورو غوندې نورو هم له زهري څخه همدا لفظ روايت کړی دی لکه څرنګه چه معمر بيان کړی دی او د ابو سعيد خدري حديث هم د دې تائيد کوي چه تفصيل به ئې وروسته راشي

امرنا رسول الله ﷺ ان نقرأ بفاتحة الكتاب وما تيسر واسناده صحيح عند ابي داؤد. رسول الله ﷺ مونږ ته د سورة فاتحه د ويلو او د له هغه سره، چه کوم خاې آسانه دی د قرائت کولو حکم راکړی دی. دې لره ابو داؤد په صحيح سند سره روايت کړی دی او ترمذي او ابن ماجه دا حديث په دې ډول روايت کړی دی (لا صلوة لمن لم يقرأ بالحمد وسورة). د هغه سړي لمونځ نه کيږي چه الحمد او سورت و نه وايي. د دې سند حسن دی پس دا دعوه د منلو وړ نه ده چه معمر په يواځې صورت کښې زياتوالی کړی دی. ب د معمر درجه په حفظ او اتقان کښې له محمد بن اسحاق څخه ډير لوړ دی. دا خبره له انصاف څخه ډير لرې ده چه د ابن اسحق زياتوالی دې قبول شي او د معمر زياتوالی دې رد کړی شي. نو اوس بايد اهل ظاهر د دې قائل شي چه له امام سره د مقتدي په ذمې باندې سورة فاتحه يا يو سورت ب دوه درې آيتونو ويل هم واجب دي حالانکه دوی د دې قائل نه دي. پس زمونږ مدعا ثابته شوه چه د حضرت عبادة حديث د مقتدي په باره کښې نه دی بلکه د امام او منفرد په حق کښې دی چه په دوی باندې سورة فاتحه او يو سورت يا دوه درې آيتونو لوستل واجب دي. د مقتدي په ذمې باندې له امام سره قرائت واجب نه دی. او که چرته له کوم لفظ څخه د وجوب شبهه پيدا هم وای نو د عبادة په حديث کښې د ابو داؤد په دې لفظ سره هره شبهه لرې شوه چه (ان كنتم لا بد فاعلين فلا تفعلوا الا بأم القران). (فيض ج۲، ص۲۷۲)

رسول الله ﷺ وفرمايل چه که تاسو خامخا په امام پسې قرائت کول غواړئ نو پرته له سورة فاتحه بل څه مه وايئ. له دې څخه هر سړی پخپله فيصله کولی شي چه دا عنوان د وجوب دی او که يواځې د روا والي. بيا جواز لره هم د امام له سکتې سره مقيد کول ضروري دي ځکه چه په جهري لمانځه کښې له امام سره يو ځاې قرائت کول به د قرآن د نص او د انصات د حديث خلاف وي.

دريم دليل عن ابي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من صلى صلوة لم يقرأ فيها بأم القران فهي خداج ثلاثا غير تمام فقيل لابي هريرة انا نكون وراء الامام فقال اقرأ بها في نفسك. (مسلم شريف)

يعني رسول الله ﷺ وفرمايل چه څوک داسې لمونځ وکړي چه په هغه کښې سورة فاتحه و نه لولي هغه لمونځ ناقص دی (درې ځله يې وفرمايل) پوره نه دی. د ابو هريرة شاګرد وويل مونږ کله کله په امام پسې ولاړ يو نو ابو هريرة ﷺ ځواب ورکړ چه (په داسې حالت کښې) سورة فاتحه په زړه کښې وايئ. له دی وروسته مؤلف د خداج او تمام د الفاظو په معنی کښې بحث کړی دی لیکن هر د سوهی خاوند سړی په دې پوهېدلی شي چه د حديث څومره برخه چه مرفوع ده په هغې کښې د مقتدي هيڅ ذکر نشته او د حضرت ابو هريرة ﷺ د شاګرد پوښتنه هم دا واني چه د مقتدي په ذمه د قرائت واجب والی د هغه په نزد هم له حديث څخه ښکاره نه شو، او نه قرائت خلف الامام د هغه

به نزد معروف وو د دې لپاره د دې پوښتنې ضرورت پيدا شو بيا د حضرت ابو هريرهؓ خواب لره مؤلف په دې باندې محمول كړى دى چه په امام پسې دې په پټه سره سورۀ فاتحه ولوستل شي لـكن (اقرأبهافى نفسك) په دې مفهوم كښې صراحت نشته زمونږ په نزد مطلب دا دى چه په زړه زړه كښې دې وائي او مونږ ويلي دي چه د زړه قرائت ته عرفاً هم قرائت وين كبري په دې حديث سره د سورۀ فاتحه د ركنيت ثابتول او د مقتدي په ذمې باندې په امام پسې دې لره واجب بلل زور او زياتى دى

د شاه ولى الله د قول خواب

د غنيه او داسې نورو د عبارتونو وړاندې كول او د شاه ولى الله [1] په قول سره استدلال كول له

۱- د حجة الله البالغه مطالعه كوونكى په دې باندې ښه پوهيږي چه شاه صاحب فرض او واجب دواړو ته ركن وائي ملاحظه كړئ ج۱. ص۹۵. چه په دې كښې ئې ضم سورت ته هم ركن ويلي دي حالانكه ضم سورت د هيچا به نزد هم فرض نه دى. بواخې د حنفيه وو په نزد واجب دى شاه صاحب په حجة الله البالغه ج۲. ص۷ كښې فرمائي وان كان مأموما وجب عليه الانصات والاستماع فان جهر الامام لم يقرأ الاعند اسكاته وان خافت فله الخيرة فان قرأفليقرأ الفاتحة قراءة لايشوش على الامام وهذا اولى الاقوال عندى وبه يجمع بين الباب والسر فيه مانص عليه من ان القراءة مع الامام تشوش عليه وتفوت التدبر وتخالف تعظيم القرآن ولم يعزم عليهم ان يقرؤا سرًّا الان العامة متى ارادوا ان يصححوا الحروف باجمعهم كانت لهم لجة مشوشة آه.

ترجمه كه چيرته لمونځ كوونكى مقتدي وي نو په هغه باندې خاموشه اوسيدل او د قرائت اوريدل واجب دي كه چيرته امام (قرائت) په جهر (سره) كوي نو مقتدي به قرائت نه كوي ليكن د سكته په وخت او كه چيرته امام سري قرائت كوي نو مقتدي اختيار لري كه چيرته وغواړي چه قرائت وكړي نو سورۀ فاتحه دې داسې ووائي چه امام ته پرې تشويش ور و نه لويږي زما په نزد په ټولو قولونو كښې دا بهتر قول دى چه به جهري لمانځه كښې مقتدي د امام په سكته كښې قرائت وكړي او په سرّي كښې دې داسې قرائت وكړي چه امام له تشويشه پكښې ساتلى وي همدارنګه د دې باب ټول ټول حديثونه سره بو خاى كيدلى شي او په دې كښې راز دا دى كوم چه تصريح ئې په حديثو كښې هم شوى دى چه له امام سره قرائت كول امام په تشويش كښې اچوى او نه دې سره په قرآنكريم كښې غور او فكر له منځه ځي او دا صورت د قرآنكريم د تعظيم هم خلاف دى او نه سرّي لمانځه كښې هم په مقتديانو باندې قرائت نه دى لازم شوى ځكه چه عوام چه كله ټول به يو ځاى به صحيح توګه حروف ادا كوي نو له دې ځخه هم يو ډول سوبشتك شور او زوږ پيدا كيږي آه

دا دى د شاه ولى الله صاحب مسلك د قرائت خلف الامام په باره كښې كه چيرته د دۀ قول حجت دى نو صاحب تكمله نور محكښې د ځه ولږ حق نه لري ۱۲ ظ

طاهرنه وو سره خوند نه کوي که چيرته د دغو حضراتو قول حجت دی نو د نورو علماوو قول دې هم بايد حجت و گڼل شي کوم چه فرمائي چه له دې څخه يواځې دا څرگنديږي چه پرته له سورة فاتحه څخه لمونځ ناقص وي. د فاتحه په رکنيت باندې هيڅ دلالت نه کوي پرته له فاتحه څخه لمانځه سه باطل وبل د حديث خلاف دي له دې څخه يواځې د سورة فاتحه وجوب ثابتيږي او حنفيه د فاتحه قرائت په امام او منفرد باندې واجب بولي او د مقتدي لپاره د امام قرائت کافي بولي هغه د امام د قرائت په ذريعې سره حکماً پخپله قاري دی لکه څرنگه چه په تفصيل سره تير شول د مسلم او ابو داؤد په حديث کښې په صراحت سره مقتدي ته د چُپ والي حکم دی (اذا قرأ فانصتوا) همدا په قرآن کښې حکم دی (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا). پس د ابو هريره د خواب دا مطلب نه دی چه له امام سره قرائت وکړئ بلکه مطلب دا دی چه په زړه زړه کښې د هغه په سکتاتو کښې ئې لولئ او يو ځاى ئې مه ورسره وايئ او د (فى نفسك) معنى د يواځې هم راځي لکه څرنگه په صحيح حديث قدسي [1] کښې راغلي دي (فان ذكرني في نفسه ذكرته في نفسي وان ذكرني في ملأ ذكرته في ملأ خير منه). چه څوک ما تنها يادوي زه ئې تنها يادوم او چه څوک ما په ډله کښې يادوي زه هغه لره د هغه تر جماعت (ډلې) څخه په بهتر جماعت کښې يادوم په دې حديث کښې د (فى نفسه) معنى تنهائي ده لکه څرنگه چه د جماعت له مقابلې څخه څرگنده ده پس د ابو هريره د خواب هم دا مطلب کيدلی شي چه په امام [2] پسې تاسو يواځې يا تنها سورة فاتحه ولولئ له امام سره ئې يو

[1] همدارنگه د الله تعالى د دې قول چه (وَقُل لَّهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا) کښې د (فِي أَنفُسِهِمْ) تفسير سه (وحدانا) سره هم شوی دی ۱۲ رشيد احمد

[2] ترټولو زيات ښکاره مطلب دا دی چه ديواځې لمونځ کولو په حالت کښې ولولئ. چه کله له قرائت څخه منع وشوه نو د زړه د ماتيدلو گومان وو د دې گومان د لرې کولو په غرض سره ئې وفرمايل چه دا هيله مه د انفراد (يواځې لمونځ کولو) په حالت کښې پوره کړئ د دې مثال دا دی چه امام ته په لمانځه کښې د تخفيف سک لمونځ کولو حکم وشو له دې څخه د دې زړه ماتيدنې احتمال وو چه ښائي چا سه د اوږده لمانځه هيله وي د هغه د لرې کولو لپاره ئې وفرمايل چه سه انفرادي حالت کښې مو چه څومره زړه غواړي همدومره اوږد لمونځ ادا کړئ همدارنگه چه کله په قرآنکريم کښې ئې (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) وفرمايل حو ممکنه وه چه له تلاوت څخه د ممانعت له وجې زړونه مات شي د دې لپاره دا سې تسلي ورکړل شوه چه (وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ ۝) يعنې په وختونو کښې کوه کمې نسه هر وخت ئې لوستلی شئ يواځې د ... په حالت کښې د امام د ... له وجې

خی مه لولئ او دا هیڅوک نه منع کوي او د دې تاويل تائيد له دې روايت څخه کيږي کوم چه امام بيهقي په جزء القرائت ص۵۴ کښې او حاکم په مستدرک ج۲. ص۲۳۸ کښې پخپله له حضرت ابو هريره څخه په دې الفاظو روايت کړی دی (من صلى صلوة مكتوبة مع الامام فليقرأ بفاتحة الكتاب في سكتاته ـ آه). او چه کله يو څوک له امام سره لمونځ کوي هغه دې د امام په سکتاتو کښې سورهٔ فاتحه ولولي

بيهقي دا منلې ده چه مرفوعاً دا حديث صحيح نه دی موقوفاً صحيح دی يعنې د رسول الله ﷺ ارشاد نه دی بلکه د حضرت ابو هريره قول دی چه له دې څخه دا خبره ښکاره شوه چه حضرت ابو هريره له امام سره د مقتدي قرائت جائز نه ګڼه او په سکتاتو کښې ئې جائز ګڼلو همدا زمونږ قول دی

په مولانا احمد علي صاحب محدث سهارنپوري باندې اعتراض او د هغه ځواب

د تکميل البرهان مؤلف د ابو هريره د حديث په بحث کښې بې له وجې د عباده د حديث په اړه يو بحث خيرلی دی چه مولانا احمد علي صاحب حنفي (محدث) سهارنپوري د عباده د حديث په سند کښې د نافع بن محمود له وجې خبره کړې ده چه هغه مستور الحال دی حالانکه د مستور روايت د امام ابو حنيفه په نزد مقبول دی بيا د عباده روايت لره امام ابو داؤد په څلورو طريقو سره راوړی دی له دغو څلورو څخه يوازې په يوه سند کښې نافع بن محمود دی بيا نافع بن محمود ته امام ذهبي په کاشف کښې ثقه ويلی دی او دار قطني د دې سند لره حسن او راويانو ته ئې ثقه ويلي دي (چه له دې څخه د نافع ثقه والی هم لازم شو) او ابن حبان هم ده لره په ثقاتو کښې ياد کړی دی

د دې اوږدې خبرې ځواب دا دی چه مولانا احمد علي صاحب هغه څه ويلي دي کوم چه موفق ابن قدامه حنبلي په کتاب المغني کښې فرمايلي دي چه د عباده په حديث کښې دا زياتوالی چه "ليکن په امام پسې سورهٔ فاتحه لولئ" يوازې ابن اسحق روايت کړی دی او ابو داؤد له نافع بن محمود څخه هم روايت کړی دی او هغه له ابن اسحاق څخه هم دې دی ځکه چه د اهل حديثو په نزد غير معروف دی لکه څرنګه چه مونږ به تفصيل سره بيان کړو چه امام احمد او يحيی بن معين

تلاوت مه کوئ ذلته هم د (في نفسك) تفسير له حضرت ابن عباس رضي الله تعالى عنهما څخه (وحدك) منقول دی او دا تفسير د سراً ذکر له تفسير څخه ځکه بهتر دی چه (دون الجهر من القول) سراً ته هم شامل دی ۱۲ رشيد احمد

هم دې زياتوالي ته ضعيف ويلي دي او ابن حبان اګر که نافع لره د ثقاتو په کتاب کښې داخل کړی دی ليکن حديث ته ئې معلل ويلي دي او له دې يوه حديث نه بغير ئې بل کوم روايت نشته د دغو حضراتو په مخکښې د دار قطني د توثيق او تحسين چه کومه درجه ده اهلِ علم پخپله پرې پوهدلی شي علامه ابن تيميه هم دې ته د ضعيف په ويلو سره فيصله کړې ده چه دا د حضرت عباده قول دی. د رسول الله ﷺ وينا نه ده بيا مونږ مخکښې وويل چه د دې حديث ټولو طريقو ته په کتو سره په ښکاره توګه څرګنديږي چه د دې په سند کښې ډير اضطراب دی او مضطرب حديث د هغه د اضطراب تر لرې کولو پرته د هيچا په نزد حجت نه شي جوړيدلی او د اضطراب د علت د لرې کولو هغه صورت دی کوم چه امام بخاري او مسلم غوره کړی دی چه د دې حديث هغه برخه ئې په صحيح کښې داخله کړې کومه برخه ئې چه ثقاتو روايت کړې ده چه په هغې کښې د امام او مقتدي هيڅ يادونه نشته او د کومې برخې راويان ئې چه د محمد بن اسحاق او نافع بن محمود غوندې خلک دي هغه ئې په صحيح کښې شامله نه کړه او د حديثو په اصولو کښې دا فيصله سوی ده چه کله د مضطرب له څو طريقو څخه يوه طريقه رواج و مومي هم هغه به مقبوله وي نورې طريقې به ئې مردودې وي پس مولانا احمد علي صاحب حنفي محدث سهارنپوري کومه مغالطه نه ده ورکړې پخپله د تکميل البرهان مصنف جاهلانو ته دوکه او فريب ورکوي

څلورم دليل

د تکميل د مؤلف څلورم دليل هغه دی کوم چه مونږ د مجمع الزوائد په حوالې سره پورته بيان کړ چه له يوه صحابي څخه مروي دی چه رسول الله ﷺ صحابهٔ کرامو ؓ ته وفرمايل ښائي چه تاسو په امام پسې قرائت کوئ؟ درې ځله ئې دا پوښتنه وکړه صحابه وو وويل بې له شکه مونږ همداسې کوو. و ئې فرمايل داسې مه کوئ ليکن دا چه سورهٔ فاتحه پخپل زړه کښې ولولئ الخ

جاهلانو ته د دوکې د ورکولو لپاره د تکميل مؤلف دې حديث لره پخپلو دليلونو کښې شامل کړی دی نه داسې حل کښې چه دا د حنفيه وو دليل دی ځکه چه د نبي کريم ﷺ له صحابهٔ کرامو څخه پوښتنه کول چه آيا تاسو په امام پسې قرائت کوئ؟ پخپله دا وائي چه له امام سره د مقتدي قرائت په نبي کريم ﷺ باندې ښه نه لګيده او د صحابه وو د اقتداء په حالت کښې قرائت کول د نبي کريم ﷺ په اجازې سره نه وو چه کله هم د پوښتنې نوبت راغی په دې باندې ځينو اهل حديثو دا ويل چه سوال د سورهٔ فاتحه د قرائت په اړه نه وو بلکه له سورهٔ فاتحه څخه د زيات قرائت په اړه وو. غلطه ده ځکه چه د دار قطنی الفاظ دي چه (**هل منکم من احد يقرأ شيئًا من القران و حسله**) (**فيض الباري ج۲، ص۲۰۲**) آيا په تاسو کښې څوک د قرانکريم څه حصه تلاوت کړی ده؟ دار قطني د دې سند ته حسن ويلی دی او د دې لفظ د فاتحه او غير فاتحه په حق کښې عام و ئې ظاهر دی تر

دي وروسته د نبي كريمﷺ دا ارشاد چه **(الا ان يقرأ احدكم بفاتحة الكتاب فى نفسه)** هم زمونږ دليل دى ځکه چه په دې کښې **(فى نفسه)** قيد موجود دى چه سورۂ فاتحه په زړه کښې لولئ يا د دې معنى د منفرد دى يعني له امام سره ئې مه وايئ له هغه[1] ځخه ئې مخکښې يا د هغه په سکته کښې ئې ولولئ او مونږ له حديث قدسي ځخه د **(فى نفسه)** معنى د منفرد كيدو بيان کړې دى د تكميل د مؤلف دا عوى چه د **(فى نفسه)** معنى د سوکه يا په پټه د ويلو ده. د قبول وړ نه ده د مالكيه له علماوو ځخه څينو لويو لويو علماوو د ابو هريره د حديث **(اقرأبها فى نفسك)** په تفسير کښې همدا خبره کړې ده چه سورۂ فاتحه په زړه کښې وايئ **(شرح مسلم للنووى وفتح الملهم)** بيا مونږ دا وويل چه تر نهي وروسته استثناء د وجوب لپاره نه وي بواځې د اباحت لپاره وي نو له دې حديث ځخه د مقتدي لپاره د فاتحه د قرائت بواځې جواز يا اباحت ثابتيږي نه وجوب او دا د تكميل د مؤلف لپاره مضر يا تاواني ده ځکه چه هغه د فرضيت او رکنيت مدعي دى او له دې حديث ځخه د مقتدي په حق کښې رکنيت خو پريږده وجوب هم نه ثابتيږي

پنځم دليل

د حضرت انس حديث کوم چه مضمون ئې له هغه ځخه په مخکښيني حديث کښې د يوه مجهول صحابي د حديث مضمون دى. په دې کښې هم د **(فى نفسه)** لفظ دى او د نبي كريمﷺ درى خله پوښتنه کولو هم آيا تاسو په لمانځه کښې له امام سره يو ځاى قرائت کوئ؟

مونږ ويلي دي چه دا حديث په اصل کښې د حنفيه وو دليل دى چه اهل ظاهر ئې د مغالطې ورکولو په توګه خپل دليل جوړول غواړي بيا ان حبان په کتاب الضعفاء کښې د ابن سالم په واسطه سره له حضرت انس ځخه روايت کړى دى **قال رسول اللهﷺ من كان له امام فقراءة الامام له قراءة** "رسول اللهﷺ وفرمايل چه د چا لپاره کوم امام وي او دى ئې مقتدي وى، نو د امام قرائت د هغه لپاره هم قرائت دى" ابن حبان په ابن سالم کښې کلام ئې خبره کړې ده لېکن په تقريب کښې ئې ثقه ورته ويلي دي او په تهذيب التهذيب کښې دى چه **قال ابو حاتم لا بأس به (ج٩ ص١٤٤)** ابو حاتم وويل په دې کښې هيڅ خبره نشته او دا لفظ د توثيق لپاره استعماليږي که چېرته نافع بن محمود ته د ذهبي په قول سره ثقه ويل کيدلى شي نو ابن سالم ته د ابو حاتم په قول سره په طريقۂ اولى سره ثقه ويل کيږي پس د دواړو حديثونو نه يو ځاى کولو سره زمونږ د قول تائيد کيږي چه له دې

[1] په سري حاشيه کښې ... ولولي ۱۲ رشيد احمد

حدیث څخه د مقتدي لپاره سوا څی د قرائت جواز ثابتيږي نه وجوب او جواز هم په دې ډول چه په
زړه کښې به ئې وائي نه بر امام مخکښې او نه دې د امام په سکته کښې. له امام سره دې یو ځای نه
وائي

شپږم دلیل

شپږم حدیث د تکمیل مؤلف د عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده په سند سره بیان کړی دی چه
رسول الله ﷺ وفرمایل تاسو په ما پسې قرائت کوئ؟ صحابه وو وویل چه هو مونږ ئې زر زر وایو
نبي کریم ﷺ وفرمایل چه داسې مه کوئ لیکن بواځې سورۂ فاتحه لولئ بیا له عون المعبود څخه
ئې نقل کړی دی چه عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده سند د امام بخاري او داسې نورو په نزد
حجت دی مغالطه او دوکه ورکول دی نه وائي دې لره له عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده حجت
کېدل ورو سره باید ثابت سوی وای لومړۍ دا ضروري وه چه له امام بخاري یا بیهقي څخه تر عمرو
بن شعیب پورې د راویانو څه حال دی؟ که څرنګه د بخاري او بیهقي جزء القرائت په ښه توګه وکتل
سي نو څرګندیږي چه له عمرو بن شعیب څخه روایت کوونکی ضعیف دی

قال البیهقی و محمد بن عبید الله بن عمیر وان کان غیر محتج به و کذلك بعض من تقدم ممن رواه عن عمرو بن شعیب فللقراءة المأموم فاتحة الکتاب فی سکتة الامام شواهد صحیحة عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده خبراً عن فعلهم و عن ابی هریرة و غیره من فتواهم. (ص۵۲)

امام بیهقي فرمائي چه اګر که محمد بن عبد الله بن عمیر څخه حجت نه شي قائمیدلی (ځکه چه
هغه ضعیف متروک دی، ځینو محدثینو خو وربه کاذب هم ویلی دی (لسان ج۵. ص۲۱۲)
همدارنګه ځیني نور خلک هم کوم چه دې لره له عمرو بن شعیب څخه روایت کوي (له هغو څخه هم
حجت نه سي قائمیدلی) لیکن د امام به سکته کښې د مقتدي د سورۂ فاتحه د قرائت لپاره له عبد
الله بن عمرو او حضرت ابو هریره او داسې نورو څخه به صحیح روایتونو کښې د هغوی فعل او
فتوی بیان موجود دی آه

په دې کښې امام بیهقي فیصله کړې ده چه له عبد الله بن عمرو. حضرت ابو هریره او داسې
نورو نه دې باب کښې مرفوع حدیث ثابت نه دی بواځې د دوی د فعل او فتوی ثابته ده او هغه هم
مطلقاً نه دی بلکه د امام په سکته کښې د مقتدي قرائت نه جائز وائي او له دې څخه حنفیه هم منع
نه کوي. نه وجوب باندې ئې هیڅ دلیل نسته لکه څرنګه چه نه تفصیل سره بیان شول نس دا هم
زموږ دلیل دی

اووم دلیل

نه دې دلیل کښې ئې نسا د عباده بن الصامت حدیث بیان کړی دی حالانکه د حدیثو لوستونکي

او بل ته ور ښوونکي ته پوهيږي چه کله صحابي يو وي نو حديث ئي هم يو وي. يو حديث لره خو حديثه ګڼل صحيح نه دي

مونږ وويل چه د عباده حديث مضطرب دی د دې په طريقو کښې که چيرته کومې يوې طريقې ته ترجيح نه وای نو د قبول وړ به نه وای ليکن کله چې يوې طريقې ته ترجيح ورکړې شوه نو همدا طريقه حجت ده پاتې طريقې ئې حجت نه شي جوړيدلی او له دغو طريقو څخه هغه طريقه راجحه ده کوم چه امام مسلم او بخاري په صحيح کښې غوره کړې ده او په دې کښې دمقتدي او امام څه ذکر نشته. يواځې دومره مضمون شته چه څوک سورۀ فاتحه و نه لولي د هغه لمونځ نه کيږي او له دې څخه هيڅوک انکار نه کوي. په امام او منفرد باندې زمونږ په نزد هم د فاتحه قرائت واجب دی او دا حديث ئې په دې معنی باندې امام احمد بن حنبل. سفيان بن عيينه او امام زهري غوندې د حديثو امامانو محمول کړی دی حضرت جابر بن عبد الله صحابي او نورو صحابه وو هم د دې همدا مطلب ګڼلی دی له دې صحيح طريقې پرته د عباده د حديث چه څومره طريقې دي ټولې مرجوح دي او د قبول وړ نه دي بيا له کوم کتاب څخه چه د حديث دا الفاظ په تکميل البرهان کښې نقل شوي دی له هغه څخه د حديث الفاظ نه دي را اخيستل شوي ځکه چه الفاظ ئې د تکميل البرهان د مؤلف په خلاف او د حنفيه وو لپاره مفيد وو د مجمع الزوائد الفاظ دا دي **من قرأ خلف الامام فليقرأ بفاتحة الكتاب** (ج۱ص۱۸۶) يعني چه کوم سړی په امام پسې قرائت کوي نو سورۀ فاتحه دې وائي له دې څخه صاف څرګنديږي چه په امام پسې د سورۀ فاتحه قرائت لازم نه دی چه څوک ئې لوستل غواړي لوستلی ئې شي او مونږ د حضرت ابو هريره او عبد الله بن عمرو بن العاص له روايتونو څخه ثابته کړې ده چه د دې مطلب دا دی چه مقتدي دې پخپل زړه کښې سورۀ فاتحه وائي يا دې د امام په سکته کښې وائي او له دې څخه هيڅوک هم منع نه کوي

اتم دليل

اتم حديث د حضرت عائشه ﷺ دی چه رسول الله ﷺ وفرمايل کوم سړی چه په لمانځه کښې سورۀ فاتحه و نه لولي د هغه لمونځ ناقص (نيمګړی) دی (د تکميل البرهان مؤلف د دې په ترجمه کښې د بيکار لفظ له ځانه ور زيات کړی دی) د دې نه زړه غرض دی چه د دې حديث حاصل هغه دی کوم چه د حضرت ابو هريره ﷺ د دريم حديث حاصل دی نه دی چه د مقتدي نه دمی باندې د سورۀ فاتحه قرائت لازمول زور او زياتی دی ځکه چه مقتدي نه د امام قرائت کافي دی چه ثبوت ئې مونږ د صحيح حديثونو له مخې ورکړی دی له مقتدي پرته د امام او منفرد لمونځ خو مونږ هم له سورۀ فاتحه پرته ناقص بولو ځکه چه د سورۀ فاتحه لوستل په دوی باندې واجب دی د مقتدي لپاره په قرآن او حديث کښې د انصات خاموشۍ کيدلو حکم دی (انما جعل الامام ليؤتم به)

امام د دې اشاره خوا ته شوې دی چه د هغه اتباع وشي، او له امام سره يو ځای قرائت کول اتباع نه دی بلکه د امام اتباع دا دی چه مقتدی غلی پاتې شي او قرائت يې واوري نو له امام سره يو ځای د مقتدي قرائت کول د شاه ولی الله رحمه الله په قول د قرآن د نقطه خلاف دی

نهم او لسم دليل

تر دې وروسته نهم او لسم حديث هم د حضرت عبادة حديث دی او دواړه د بيهقي له جزء القرائت څخه را نقل شوی دی

مونږ ويلي دي چه د عبادة حديث مضطرب دی او د مضطرب حديث چه کومې طريقې ته ترجيح ورکړ شي هغه مقبوله او پاتې نورې ټولې طريقې يې د قبول وړ نه دي او دا هم څرګنده شوې ده چه د دې حديث هغه طريقه راجحه ده کومه چه امام بخاري او امام مسلم غوره کړې ده بيا د تکميل مؤلف دا حديث د بيهقي له جزء القرائت څخه خو را نقل کړې لېکن دا ني و نه ليدل چه کوم وخت محمد بن سليمان بن فارس دا حديث په دغو الفاظو سره بيان کړی دی **(لاصلوٰة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب خلف الامام)** نو دې وخت کې ابو الطيب محمد بن احمد ذهلي هغه له دې خبرې منع کړ **(قال قلت لمحمد بن سليمان خلف الامام؛ قال خلف الامام ص۳۷)** آيا نو دې حديث کښې خلف الامام هم شته؟ و نې ويل هو! او محمد بن ذهلي ثقه دی د هغه نه دې لفظ باندې انکار کول پخپل دا بيانوي چه د هغه په نزد دا زياتوالی منکر دی چه ورته ني دا ده چه د دې حديث په سند کښې زهري هم شته او د زهري مذهب له موطأ امام مالک او داسې نورو څخه معلوم شوی دی چه د هغه په نزد په جهري لمانځه کښې مقتدی ته له امام سره يو ځای قرائت جائز نه دی په تفسير طبري کښې هم د قتادة په روايت سره د زهري دا قول مروي دی چه نه کوم لمانځه کښې امام جهر کوي مقتدي دې په هغه کښې قرائت نه کوي ځکه چه د امام قرائت دا هم نه وری هو! په کوم لمانځه کښې چه امام جهر نه کوي مقتدي دې پخپل زړه کښې قرائت وکړی او په کوم لمانځه کښې چه امام جهر کوي په هغه کښې هيڅوک ته قرائت جائز نه دی په نه زوره او نه په پټه ج۱ ص۱۱۱، که خبرته په دې حديث کښې هغه د خلف الامام لفظ روايت کړی وای نو ده جهري لمانځه کښې به ني په امام پسې له قرائت کولو څخه ولې منع کوله؟ پس نا خو زياتوالی شاذ دی لکه څرنګه چه د ابو الطيب ذهلي له پوښتنې څخه دا مفهوم را وځي بيا چه د حديث د مسبوق په باره دی کوم چه تر امام وروسته څېل پاتې رکعتونه پوره کوي مطلب دا دی چه کله څرنګه مسبوق تر امام وروسته په پاتې رکعتونو کښې سورة فاتحه و نه لولي نو لمونځ يې نه کېږي او په مسبوق باندې مونږ هم د سورة فاتحه قرائت واجب بولو او د خلف د لفظ معنی وروسته مستعمل له قرآن څخه ثابت دی د دې آيت تفسير چه **(وَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا)** ترجمه کړی مونږ د واقعه عبرت وګرځاوه

د هغو خلکو لپاره کوم چه د دې په مخکښې موجود وو او د هغو خلکو لپاره کوم چه تر دې وروسته رانلونکي وو» (تفسير طبري ج۱، ص۲۶۵)

پاتې سوه د امام بیهقي دا وینا چه د دې سند صحیح دی نو له دې څخه د حدیث صحیح والی نه لازمیږي ځکه چه سند حدیث هغه دی چه راویان ئې ټول ثقه وي لیکن کوم ثقه ئې د ثقاتو د جماعت (ډلې) خلاف کړی وی بیا د امام بیهقي دا وینا چه په دې حدیث کښې د خلف الامام د لفظ زیاتوالی داسې دی لکه څرنګه چه د مکحول په روایت کښې د (لاتقرؤابأم القرآن) زیاتوالی دی نو د مکحول د دې زیاتوالي حال خو مونږ بیان کړ چه امام احمد او یحیی بن معین او داسې نورو د حدیثو امامانو ده ته ضعیف ویلي دي بیا دا وینا چه دی له حضرت عباده څخه د څو وجوهاتو له مخې مشهور صحیح دی نو دا هغه خبره ده کومه چه علامه ابن تیمیه کړې ده چه صحیح دا ده چه د د حضرت عباده قول دی. د رسول الله ﷺ قول نه دی له دې څخه مونږ کله انکار کړی دی چه ځینې صحابهٔ کرام د قرائت خلف الامام قائل وو لیکن چونکه د هغوی قول د قرآن د نصّ او صحیح حدیث خلاف دی له دې وجې په دې کښې تاویل کیږي چه هغو با په زړه کښې سورهٔ فاتحه تلاوت کاوه او یا د امام په سکته کښې او د هغو صحابه وو قول ته ترجیح ورکول کیږي کوم چه د قرآن د نصّ او د صحیحو احادیثو موافق دي او د عباده په لسم حدیث کښې هم د امام او غیر امام زیاتوالی صحیح نه دی د کوم چه مطلب ئې دا دی چه "د هغه سړي لمونځ صحیح نه دی چه سورهٔ فاتحه و نه لولی که امام وي یا بل څوک" ځکه چه د دې په سند کښې احمد بن عمیر دمشقي مشهور په ابن جوصا دی چه په اړه ئې حافظ بن منده له حمزه کناني څخه نقل کړی دی چه هغه له ابو جوصا څخه روایت کول ښه نه ګڼل او وئې فرمایل چه له ما سره د ابن جوصا د روایت دوه سوه حصې دي کوم چه هغه خالص سپین وای او حاکم له زبیر بن عبد الواحد اسدي څخه نقل کوی چه ... د ابو علي ... نه دی لیدلی برته له دې چه هغه له عبد الله ابن وهب دینوري او ابن جوصا څخه روایت کوي ... د دې په سند کښې محمد بن ابی السري هم شته کوم چه غالباً عسقلاني دی دی سره له حفظه ډیری غلطئ کوی او منکرات روایت کوي ذهبي په میزان کښې د هغه د ... منکر حدیث په بیانولو سره فرمایلي دي ... نور منکر احادیث هم ... پس په دې ... کښې د ... وغیر امام لفظ ... د ابن ابی السری له منکرو څخه دی ... د ابن جوصا له ... څخه دی ... نه سي ... بیا په دې کښې د مقتدي ذکر ... د ... او غیر ... ذکر دی نو له غیر امام څخه منفرد مراد دی نه مقتدي ځکه چه د مقتدي په باره کښې نه صحیح حدیث "اذا قرأ الامام فانصتوا" چه کله امام قرائت کوی نو چُپ پاتی سئ کښې د خاموشۍ ... صریح حکم ... دی او ... حکم په قرآن کښې هم دی وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ

فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا او مونږ ووېل چه به اتفاق سره دا آيت د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی اوس دې د تکمیل البرهان مؤلف خپل ګرېوان نه سر ښکته کړي او و دې ګوري چه څوک خدايي حکم او د رسول الله ﷺ صحيح حديثونه ردوي. دی او که مونږ؟ بيا په دې باندې دا لن ترانۍ (بې ځايه خبرې او الزامات) چه خپل ځان ئې محقق، مبصر او د محمدي شريعت محکوم او فرمانبردار ګڼلی او د حنفي مذهب عوام او خواص ئې مذهب پرست، فرقه بند او هډوکي خرڅوونکي بللي او سرمېږي هم نه په اختلافي مسائلو کښې چه کله له هر لوري سره دلائل موجود وي نو دا خوله پرېکونه او د تهذيب خلاف خبرې لېکل دې ده ته مبارک وي، مونږ چا ته بد رد نه وايو يواځې د خپل مسلک په تائيد او تقويت باندې اکتفاء کوو

د دغو لسو حديثونو په بيانولو سره د تکمیل البرهان مؤلف د **(تلك عشرة كاملة)** تاج په سر باندې په کېښودلو سره ډېر په فخر سره ويلي دي چه "الحمد لله په امام پسې د سورۀ فاتحه د قرائت مسئله د نبي کريم ﷺ له دغو لسو حديثونو څخه په ښه توګه حل شوه" ګوا که له حنفيه وو سره نه له قرآن څخه کوم دليل شته او نه له حديثو څخه د علم خاوند دې د داسې خبرو په کولو سره بايد وشرمېږي آيا ده ته دا معلوم نه دي چه حنفيه هم په دې مسئله کښې يواځې له قرآن او حديثو څخه استدلال کوي

تر دې وروسته د تکمیل البرهان مؤلف د صحابه وو آثار بيان کړي دی ما ووېل چه له کومو حديثونو څخه هغه استدلال کړی دی هغه يا خو صحيح نه دي او که صحيح دي نو د قرائت خلف الامام په اړه صريح نه دي اوس آثار وګورئ

د حضرت عمر ﷺ اثر

لومړی اثر د حضرت عمر ﷺ دی چه له هغه څخه يزيد بن شريک د قرائت خلف الامام په اړه پوښتنه وکړه نو ده ورته وفرمايل سورۀ فاتحه لوله. ما ووېل چه اګر که ته (امام وې)؟ و ئې فرمايل اګر که زه (امام) وم ما ووېل چه اګر که تاسو جهر کوئ؟ ده وفرمايل چه اګر که زه جهر کوم دی لره دار قطني روايت کړی دی او ويلي ئې دي چه راويان ئې ثقه دي او په دويم سند سره ئې روايت کړی دی او ويلي ئې دي چه دا سند صحيح دی او طحاوي[1] هم دې لره روايت کړی دی

---

[1] څرګنده دي چه د صاحب تکمیل نه مخکښې طحاوي هم شته او مخکښه دده څخه موطاء امام محمد او نصب الرايه او زيلعي هم وو او عمدة القاري شرح بخاري للعيني هم وو نو آيا هغوی ته د حنفيه وو دلائل په حديثونو کښې نه نظر نه دي وراغلي؟ که څرګنده نظر نه دي وراغلي نو معلومېږي چه هغوی نه عربي نه دي پوهېدل او که څرګنده نظر وراغلي دي نو ښه نه کومه خوله نه دي د حنفي مسلک نه د رسول ﷺ د حديثو خلاف وايي؟ ۱۲ ط

خواب: دی چه له حضرت عمر رضی الله عنه څخه مختلف روایتونه دي عبد الرزاق پخپل مصنف کښې په موسی بن عقبه مغازي و السير څخه دا روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ، صدیق اکبر او حضرت عمر رضی الله عنهما به له قرائت خلف الامام څخه خلک منع کول او دا حدیث مرسلاً صحیح دی او محمد پخپل موطاء کښې له داؤد بن قیس فراء څخه له محمد بن عجلان څخه روایت کړی دی چه حضرت عمر وفرمایل کاش چه د هغه سړي خولې ته ډبرې یا کاني ولویږي چه خوک په مقتدي کښې قرائت کوی د دی ټول راویان ثقه دي لیکن روایت مرسل دی ځکه چه غالباً د محمد بن عجلان سماع له حضرت عمر څخه نه دی لیکن مرسل او منقطع زمونږ په نزد حجت دی او علامه عینی په عمدة القاري کښې تصریح کړې ده چه کله چیرته دوه مرسله له یوه صحیح حدیث سره یکړ وی نو دوه مرسله باندې عمل کول بهتر دي ص۸۸۵ او شاه ولی الله صاحب په ازالة الخفاء کښې یو مستقل باب د عمر بن الخطاب د مذهب د تدوین لپاره منعقد کړی دی په دې کښې فرمائی (قلت روی اهل الكوفة من اصحاب عمر الكوفيين ان المأموم لا يقرأ شيئاً - آه). (د حضرت عمر رضی الله عنه چه کوم کوفیان اصحاب دي د هغو روایت دا دی چه (د حضرت عمر په نزد) مقتدي څه قرائت نه شي کولی په دې صورت کښې د ترجیح د اصولو مطابق د تحریم روایت ته ترجیح ورکول کیږي (فقد ثبت فى الاصول ترجيح المحرم على المبيح اذا تعارضا) (ځکه چه په اصولو کښې له دلائلو څخه ثابت شوی دي چه کله محرم او مبیح تعارض سره وکړي نو محرم ته ترجیح ورکول کیږي) خصوصاً چه کله د تحریم روایت د قرآن د نصّ او د صحیح حدیث موافق وي با دواړه روایتونه په دی ډول سره جمع کېږي چه د ممانعت روایت به دې صورت باندې محمول دی چه کله له امام سره یو ځای قرائت وشي او د قرائت امر به اجازه په هغه صورت کښې دی چه کله له امام څخه مخکښې وی یا د هغه په سکتو کښې وشي ت به سرّی لمانځه کښې قرائت وکړي لکه څرنګه چه د حضرت ابو هریره، عبد الله بن عمرو او حضرت عباده څخه د بیهقي په روایت مونږ د دې ثبوت وړاندې کړی دی چه د امام په ذمه د سکتې د واجب والي هیڅ دلیل نشته پس امر لره په وجوب باندې نه شي محمولیدلی بلکې به په جواز باندې محمولیږي

د حضرت علي رضی الله عنه اثر

دوهم اثر د حضرت علي کرم الله وجهه دی چه هغه به فرمایل وواین په امام پسې د ماسپښین او مازدیګر په دوه لومړنیو رکعتونو کښې سورة فاتحه او یو بل سورت دار قطني فرمایلي دی چه د دې سند صحیح دی

پردې چه صاحب تکمیل د مقتدي په ذمې باندې له سورة فاتحه پرته د یو بل سورت لوستل هم ضروری ګڼه نو ځکه څرنګه نې خوب هم وی مونږ د ... خلاف دی کوم خلک چه د قرائت ...

خلف الامام قائل دي په هغو کښې يو هم د مقتدي په ذمې باندې له سورهٔ فاتحه برسېره د بل هيڅ يوه سورت لوستلو ته واجب نه وائي پخپل اهل حديث هم د دې قائل نه دي او که چيرته ئې خواب د نفي وي نو د حضرت علي رضي الله عنه د اثر خواب دې ورکړي ځکه چه په دې مقتدي ته د سورهٔ فاتحه او د يوه بل سورت د دواړو حکم دی او زمونږ خواب دا دی چه له حضرت علي رضي الله عنه ځخه هم مختلف روايتونه راغلي دي عبد الرزاق او ابو بکر بن ابي شيبه پخپل مصنف کښې له حضرت علي رضي الله عنه ځخه داسې روايت کړی دی (قال من قرأ خلف الامام فقد اخطأ الفطرة) چه څوک په امام پسې قرائت وکړي هغه د فطرت (يعني د سنتو) په خلاف عمل کوي. دار قطني هم دې لره پخپل سنن کښې روايت کړی دی چه مونږ د شعبي له مرسل سره مخکښې بيان کړی دی او د دې په سند کښې خبره شته چه قيس او محمد بن سالم ضعيف دي ليکن دغو دواړو ته نورو ثقه ويلي دي د دې لپاره دا روايت رديدلی نه شي او د ابن ابي شيبه په سند کښې دا ضعيف راوي نه دی سند ئې د صحيح شرط موافق دی پرته له محمد بن الاصبهاني ځخه لېکن دې ته علامه ذهبي او ابن حبان ثقه ويلي دي او ظاهره خبره ده چه د حضرت علي فتاوی او قضايا له نورو خلکو ځخه زيات د کوفي خلک به پيژني ځکه چه د خلافت د انکار زمانه ئې اکثره په کوفه کښې تېره کړې ده د دې لپاره د هغو روايت ته ترجيح ورکول کيږي خصوصاً به داسې حال کښې چه دا روايت د کتاب الله او صحيح حديث موافق هم دی او امام عبد الله بن يعقوب سندموني پخپل کتاب کشف الاسرار کښې له عبد الله بن زيد بن اسلم ځخه روايت کوي. هغه له خپل پلار زيد بن اسلم مولی عمر بن الخطاب، ځخه روايت کوي چه له صحابه وو ځخه لس کسانو به له قرائت خلف الامام ځخه په سختۍ سره خلک منع کول کوم چه په لاندې ډول دي حضرت ابو بکر صديق، حضرت عمر بن الخطاب، حضرت عثمان بن عفان، حضرت علي بن ابي طالب، حضرت عبد الرحمن بن عوف، حضرت سعد بن ابي وقاص، حضرت عبد الله بن مسعود، حضرت زيد بن ثابت، حضرت عبد الله بن عمر او حضرت عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهم اجمعين (عمده القاري) چه څومره سند مذکور دی د هغه ټول راويان ثقه دي عبد الله بن زيد ته امام بخاري او امام احمد ثقه ويلي دي او محدثين چه د سند کومه برخه حذف کوي په هغه کښې کلام نه کوي

پس د حضرت عمر رضي الله عنه غوندې د حضرت علي رضي الله عنه په اثر کښې هم محرم ته په مبيح باندې ترجيح ورکول کيږي. يا ممانعت په جهري لمانځه باندې او اجازت په سرّي لمانځه باندې محموليږي چه تائيد ئې د بيهقی د جزء القرائت له دې اثر ځخه کيږي

عن علي قال من السنة ان يقرأ الامام في الركعتين الاوليين من صلوة الظهر بأم الكتاب و سورة سرا في نفسه وينصتون من خلفه ويقرءون في انفسهم.

،حضرت علي ﷺ وفرمايل چه د لمانځه سنت دا دي چه امام د ماسپښين په لومړيو دوه رکعتونو کښې سورۀ فاتحه اويو بل سورت سوکه يا به پټه ووائي او په هغه پسې ولاړ خلک چپ يعنې غلي ودريږي. په زړه کښې دې وائي، امام بيهقي له ې څخه احتجاج کړي دی او په دې کښې بنه تصريح ده چه مقتدي دې خاموشه وي بيا له دې څخه تر سورۀ فاتحه وروسته د بل سورت د يو ځای کولو وجوب هم ثابت دی چه اهل حديث ئي قائل نه دي او حنفيان ئي قائل دي

د عبد الله بن عمر ﷺ اثر

دريم اثر: ابو العاليه وائي چه ما په مکّه مکرمه کښې له عبد الله بن عمر ﷺ څخه پوښتنه وکړه چه زه لمونځ وکړم؟ و ئي فرمايل چه د دې کور (بيت الله) له ربّ څخه ما ته حيا راځي چه زه لمونځ وکړم او په هغه کښې قرائت و نه کړم اگر که سورۀ فاتحه هم وي دې روايت لره امام بخاري په جزء القرائت کښې روايت کړی دی

زه وايم چه په دې کښې د قرائت خلف الامام ذکر نشته بلکه د مطلق قرائت ذکر دی چه په لمانځه کښې قرائت بايد ضرور وشي اگر که سورۀ فاتحه هم وي دا په غير مقتدي باندي محموليږي ځکه چه ابو العاليه پخپله مرسلاً روايت کړی دی چه خلکو به امام پسې قرائت کاوه نو د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) آيت نازل شو (فسکت القوم و قرأ النبی ﷺ) (بيا به خلک خاموش وو او نبي کريم ﷺ به قرائت کاوه) او له موطاء امام مالک څخه له تر ټولو صحيح سند سره د عبد الله بن عمر ﷺ مذهب ذکر شو چه کله له هغه پوښتنه کيدله چه آيا په امام پسې قرائت کيږي؟ نو ويل به ئي چه په امام پسې چه کوم سړی لمونځ کوي هغه د امام قرائت کافي دی او چه کله بواځې لمونځ کوي نو بايد چه قرائت وکړي تر دې وروسته نافع وويل چه عبد الله بن عمر ﷺ په امام پسې قرائت نه کوو او بيهقي هم په جزء القرائت کښې له صحيح سند سره له قاسم بن محمد څخه همدا روايت کړی دی چه عبد الله بن عمر په امام پسې قرائت نه کاوه نه په جهري لمانځه او نه په سرّي کښې

بس د ابو العاليه دا روايت له هغه سره نه ټکر کيږي دا روايت په امام او منفرد باندي محمول کول ضروري دی بس د دی دا لفظ اگر که سورۀ فاتحه هم وي دا وائی چه د عبد الله بن عمر په نزد د قرائت لپاره سورۀ فاتحه متعينه نه ده او دا صاحب د تکميل البرهان نه مضر ت وائي دی ځکه چه هغه د فاتحه د تعين او د هغه د رکنيت قائل دی تر دې وروسته له کنز العمال څخه چه کوم اثر ده د عبد الله بن عمر نقل کړی دی په هغه کښې کاتب غلطي کړې ده هغه په اصل کښې د عبد الله بن عمرو بن العاص اثر دی د امام بيهقي جزء القرائت ص۴۵ ملاحظه کړئ او د دې په سند کښې حسين بن صبيح ضعيف دی تعليق ص۲۰۱ بس په دې کښې په امام پسې د قرائت مطلقً ذکر

نشته بلکه تر امام مخکښې یا د سکتې په حالت کښې د قرائت کولو ذکر دی او له دی څخه هیڅوک انکار نه کوي همدارنګه په دې کښې دا لفظ هم دی چه **(من صلی مکتوبة او سجة فليقرأ بأم القرآن و قرأنا معها)** (کوم سړی چه فرض لمونځ کوي یا نفل نو سورۀ فاتحه دې هم لولي او له هغې سره دې د قرآن څه نوره برخه هم لولي) له دې څخه له سورۀ فاتحه سره د سورت د یو ځای کولو وجوب ښکاره معلومیږي لیکن اهلِ حدیث د دې قائل نه دي که چیرته له دې اثر څخه د مقتدي په ذمې باندې د سورۀ فاتحه قرائت واجب کړی شي نو د یوه سورت یا څو آیتونو لوستل به هم واجب شي او د دې هیڅوک هم قائل نه دی پس دا اثر په اتفاق سره متروک العمل دی

د ابی بن کعب رضی الله عنه اثر

څلورم اثر د حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه اثر دی چه هغه به په امام پسې قرائت کاوه لیکن ښکاره خبره دا ده چه هغه به له امام څخه مخکښې یا به د امام په سکتاتو کښې قرائت کاوه او له دې څخه مونږ هم منع نه کوو لکه څرنګه چه په راتلونکي اثر کښې د دې ښه تصریح راغلې ده

د عبد الله بن عمرو بن العاص رضی الله عنه اثر

پنځم اثر د عبد الله بن عمرو بن العاص اثر دی چه هغه به په امام پسې قرائت کاوه

لیکن بخپل د تکمیل مؤلف د کنز العمال په حوالی سره د دې تشریح هم کړې ده چه هغه به ویل چه کله ته له امام سره وې نو سورۀ فاتحه له هغه څخه مخکښې یا د هغه په سکتاتو کښې وایه، او دا مونږ هم جائز بولو او د وجوب هیڅ دلیل نشته ځکه چه د امام په ذمې باندې د یوه دلیل له مخې هم سکوت واجب نه دی

د ابو هریره رضی الله عنه اثر

شپږم اثر د حضرت ابو هریره رضی الله عنه اثر دی چه په کوم لمانځه کښې سورۀ فاتحه و نه لوستل شي هغه خداج (ناقص) دی ابو السائب وویل چه کله زه په امام پسې یم او هغه په جهر سره قرائت کوي نو څه به کوم؟ حضرت ابو هریره رضی الله عنه په ځواب کښې وویل چه **(ویلك یافارسی اقرأبها فی نفسك . الخ)** د دې ترجمه صاحب تکمیل داسې کړې ده چه (سورۀ فاتحه سوکه او په پټه سره وایه) او زمونږ په نزد ئې ترجمه دا ده چه (سوۀ فاتحه په زړه کښې ئې وایه) ځکه چه په ابو داؤد. نسائي او داسې نورو کښې په صحیح سند سره له ابو هریره رضی الله عنه څخه روایت دی **(اذا قرأ الامام فا نصتوا)** چه کله امام قرائت کوي نو تاسو خاموش و اوسئ. او قلبي (د زړه قرائت) ته قرائت ویل د لغت او عرف له مخې ثابت دی لکه څرنګه چه مونږ مخکښې ویلي دي پس په دواړو روایتونو باندې د عمل کولو

صورت دا دی چه حضرت ابو هريرهؓ د مقتدي لـره د انصات رچپ والي، هم قائل دی چه مقتدي ته په امام پسې خاموش يا غلې درېدل واجب دی او په زړه کښې قرائت وئل جائز بولي. همدا زمونږ مذهب دی

د عبد الله بن مغفلؓ اثر

اووم اثر د عبد الله بن مغفلؓ اثر دی چه هغه به به امام پسې د ماسپښين او مازديګر به دوه لومړنيو رکعتونو کښې له سورۀ فاتحه سره يو بل سورت هم قرائت کاوه او په وروستنيو دواړو رکعتونو کښې به ئې يواځې سورۀ فاتحه تلاوت کاوه

زه وايم چه ابن سعد بحال تفسر کښې له عبد الله بن مغفل څخه د دې په خلاف روايت کړی دی چه ما د صحابه وو له يوه مشر څخه پوښتنه وکړه (راوي وائي چه زما ګومان دا دی چه هغه د عبد الله بن مغفل نوم واخيست)، آيا په هر سړي باندې څوک چه قرآن اوري د قرآن اورېدل او خاموش اوسيدل واجب دي؟ و ئې فرمايل چه دا آيت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) (چه کله قرآن ويل کيږي نو وا ئې ورئ او چُپ يا خاموش و اوسئ) د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی چه کله امام قرائت کوي نو هغه واورئ او خاموش و اوسئ (زيلعي ج۳. ص۲۳۲) پس که حبرته د بخاري د جزء القرائت په روايت کښې د خلف الامام د لفظ زياتوالی شاذ او منکر نه دی نو ويل کيږي چه عبد الله بن مغفل له امام سره يو ځای قرائت نه کاوه. له امام څخه ئې مخکښې يا د هغه په سکتاتو کښې قرائت کاوه بيا په دې روايت کښې له سورۀ فاتحه سره د بل يوه سورت د يو ځای کولو هم ذکر شته آيا صاحب تکميل دا د امام يا مقتدي په ذمې باندې واجب بولي؟ که چيرته ئې نه بولي نو د داسې اثر د بيانولو څه فائده په کوم باندې چه پخپل عمل نه کوي

د ابو سعيدؓ اثر

اتم اثر د ابو نضره اثر دی چه ما له ابو سعيد څخه د قرائت خلف الامام په باره کښې پوښتنه وکړه هغه وفرمايل چه سورۀ فاتحه وايه

زه وايم چه دا حديث ابو داؤد له ابو نضره څخه روايت کړی دی لکه څرنګه چه پخپله صاحب تکميل ر نقل کړی دی په دې کښې د خلف الامام يادونه نشته بلکه د دې لفاظ دا دي چه (قال امرنا ان نقرأ بفاتحة الكتاب وما تيسر) مونږ ته امر شوی دی چه سورۀ فاتحه لولئ او نور چه کوم ... دی او اهل حديث ئې سورۀ ... نور څه لوستل واجب نه بولي ترمذی او ابن ماجه کښې هم د حضرت ابو سعيد ... روايت موجود دی نه دی کښې هم د خلف الامام لفظ موجود نه دی ... په کامل ... کښې او ابن ابي شيبه په مصنف کښې، اسحق بن

راهو په بخپل مسند کښي او طبراني د اهل شام په مسند کښي دا حدیث روایت کړی دی د دغو حضراتو په روایتونو کښي هم د خلف الامام نوم او نښان نشته طبراني دا روایت لها بو نضره څخه له ابو سعید څخه په دې الفاظو روایت کړی دی **(لا صلوة الا بأم القرآن ومعها غیرها)** لمونځ نه کېږي لیکن له سورهٔ فاتحه سره او له هغې سره چه څه نور قرآن هم وي، او د کامل الفاظ دا دي **(لا صلوة الا بفاتحة الکتاب و سورة معها)** لمونځ نه کېږي مګر له سورهٔ فاتحه سره او له هغې سره یو بل سورت، د ابن ماجه الفاظ دا دي **(لا صلوة لمن لم یقرأ فی کل رکعة بالحمد و سورة فی فریضة و غیرها)** لمونځ نه کېږی د هغه سړي چه په هر رکعت کښي الحمد سره او بو بل سورت ورسره و نه وائي. که فرض لمونځ وي او که نفل، (اعلاء ج۲. ص۱۸۲) اوس که چیرته دا قرائت په خلف الامام باندي محمول کړی شي نو صاحب تکمیل باید د دې قائل شي چه د امام او مقتدي په ذمې باندې په هر رکعت کښي تر سورهٔ فاتحه وروسته د یو بل سورت لوستل هم واجب دي حالانکه هغه د دې قائل نه دی بیا د داسې آثارو له را نقل کولو څخه څه فائده په کومو باندې چه هغه بخپله عمل نه کوي

تر دې وروسته صاحب تکمیل د حنفیه وو خوا ته یوه مغالطه منسوب کړې ده چه د تعلیم په وخت کښي نبي کریمﷺ (مسیء[1] الصلوة ته **فاقرأ ما تیسر معك من القرآن**) ویلي وو چه له قرآن څخه هغه لوئي کوم چه تاسو ته آسانه وي (خاص ئې د سورهٔ فاتحه د لوستلو حکم نه دی کړی، له دې څخه څرګنده شوه چه د فرض قرائت د ادا کولو لپاره سورهٔ فاتحه خصوصیت نه لري د یوه یا دوو آیتونو په ویلو سره هم فرض ادا کېږي د دې په ځواب کښي صاحب تکمیل وائي چه حافظ صاحب یعنی حافظ ابن حجر عسقلاني فرمایلي دي د دې مطلب دا دی **(ای بعد الفاتحة)** یعنی تر سورهٔ فاتحه وروسته چه کوم سورت ستاسو یاد وي او آسانه وي هغه وایئ لکه څرنګه چه په ابو داؤد کښي د رفاعه بن رافع په حدیث کښي **(ثم اقرأ بأم القرآن)** صاف موجود دی یعنی رسول اللهﷺ مسيء الصلوة ته وفرمایل چه تر سورهٔ فاتحه وروسته چه کوم سورت آسانه وي هغه وایه

زه وایم چه دا حدیث له قرائت خلف الامام سره هیڅ تعلق نه لري بلکه د منفرد له لمانځه سره تعلق لري او د منفرد په ذمې باندې سورهٔ فاتحه او بو سورت یا دوو درې آیتونو لوستل واجب دي لیکن د صاحب تکمیل په نزد له سورهٔ فاتحه برته نور څه ویل واجب نه دي که چیرته دا حدیث د قرائت خلف الامام په باره کښي ومنل شي نو هغه باید په دې باندې قائل شي چه په امام او مقتدي دواړو باندې تر سورهٔ فاتحه وروسته څه نور لوستل هم واجب دي نو ثابته شوه د حنفیه وو دا وینا چه د مسيء

[1] یعني د لمانځه په بده توګه ادا کوونکی دا حدیث په همدې عنوان سره مشهور دی. ظ

الصلوة په حديث کښې د سورة فاتحه ذکر نشته يواځې دومره ده چه له قرآن څخه چه کوم تاسو ته آسانه وي هغه لولئ دا هيڅکله مغالطه نه ده بلکه واقعه دا ده چه د دې حديث راويان دوه صحابه دي يو ابو هريره او بل رفاعة بن رافع د حضرت ابو هريره په ټولو روايتونو کښې دا شته چه **(ثم اقرأ ما تيسر معك من القرآن)** بيا له قرآنکريم څخه چه کوم تاسو ته آسانه وي هغه لولئ، په هيڅ يوه روايت کښې هم د ام القرآن يا د سورة فاتحه ذکر نشته او د رفاعة بن رافع په حديث کښې هم اکثرو راويانو همدا خبره کړې ده يواځې يوه راوي محمد بن عمرو **(ثم اقرأ بأم القرآن وبما شاء الله)** ويلي دي بيا سورة فاتحه ولولئ او تر هغې وروسته چه څه خدای غواړي هغه لولئ، دا د ابو داؤد الفاظ دي او همدارنګه د محمد بن عمرو په روايت کښې د امام احمد او ابن حبان دا الفاظ دي **(ثم اقرأ بأم القرآن وبما شئت)** بيا سورة فاتحه لولئ او څه مو چه زړه غواړي هغه لولئ، پخپله حافظ ابن حجر په فتح الباري ج۲. ص۲۳۱ کښې د دې تصريح کړې ده:

قوله ثم اقرأ ما تيسر معك من القرآن لم تختلف الرواة في هذا عن ابي هريرة واما رفاعة ففي رواية اسحٰق المذكورة يقرأ ما تيسر من القرآن مما علمه الله وفي رواية يحيى بن علي فان كان معك قرآن فاقرأ والا فاحمد الله وكبره وهلله وفي رواية محمد بن عمرو عند ابي داؤد ثم اقرأ بأم القرآن وبما شاء ولاحمد وابن حبان من هذا الوجه ثم اقرأ بأم القرآن ثم اقرأ بما شئت اه. پس د محمد بن عمرو دا زياتوالی شاذ دی او شاذ حديث د حديث د اصولو له مخکې نه شي صحيح کيدلی خصوصاً په داسې حال کښې چه محمد بن عمرو متفق عليه ثقه هم نه دی يحيى بن معين او جوزجاني او يعقوب بن شيبه او ابن سعد ورته ضعيف ويلي دي او کومو خلکو ئې چه توثيق کړی دی هغوی هم ده لره د خطا او د ضبط د کموالي په الفاظو مجروح کوي ملاحظه کړئ تهذيب التهذيب ج۹. ص۳۷۲ ۲۷۷،

د داسې راوي تفرد يواځې والی، د محدثينو د اصولو له مخې د قبول وړ نه دی او بيا د زياتوالی د قرآن د نص خلاف دی په قرآن کښې (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ) راغلی دی چه له قرآن څخه کوم آسانه وی هغه لولئ د سورة فاتحه قيد نشته پس کوم روايت چه د قرآن د نص موافق وی هغه راجح دی او کوم چه د قرآن په نص باندې زياتوالی ښيی هغه نه قرآني نص سره نه شي برابريدلی د دی لپاره موږ وايو چه فرض خو يواځې دومره قرائت دی کوم چه آسانه وي يعنی که ترکمه يو آيت او په خبر واحد کښې چه کوم زياتوالی مذکور دی هغه فرض نه دی بلکه واجب دی نو دی صورت کښې د قرآن په نص باندې هم عمل وشو او په حديث باندې هم او د سورة فاتحه قرائت د فرض ګڼلو په صورت کښې د نص ابطال لازميږي او دا نه ښايي چه خبر واحد د قرآن نه نص سره برابر شي او پس دی صحيح تکميل لره هر حال کړو ان نه مرتب کړی او ودی کوری چه

معتقنه ورکوونکي او د خبر واحد پر بناء د قرآن د نص باطلوونکي حوک دي. دی او که موږ ۱
پاتې شو د دعوی چه په قرآن او حدیث کښې له ماتهم اکوم چه آسانه وي، څخه مراد سورة فاتحه
دی. دا زور او زیاتی دی له سورة و العصر. انا اعطینک الکوثر او قل هو الله احد څخه سورة
فاتحه زیات آسان څرنګه کیدلی شي چه دوه خایه د ضاد لفظ پکښې دی د ض صحیح ادا کول
عوامو او خواصو ته هم مشکل دی او له همدې وجې څخه نر اوسه دا هنګامه (شور او غوغا) را
ولاړه شوی ده چه ضاد د ظ، مشابه ده او که د دال؟

د فرض او واجبو فرق

علامه شعراني شافعي په میزان کښې فرمائي **فرحم الله اباحنیفة حیث غیّر بین لفظ الفرض و الواجب وبین معناهما لجعل ما فرضه الله تعالی اعلی مما فرضه رسول الله ﷺ وان کان لا ینطق عن الهوٰی ادباً مع الله تعالی ونفس رسول الله ﷺ یحمد اباحنیفة لانه یحب رفع رتبة تشریع ربه علی تشریعه هو ولو کان ذلک باذنه تعالی ولم ینظر الی ذلک من جعل الفرض و الواجب مترادفین و قال الخلف لفظی و الحق انهما عند الامام ابی حنیفة متفاضلان والخلف معنوی کما هو لفظی. آه (فتح الملهم ج۲، ص۱۹)**

ترجمه الله تعالی دې په امام ابو حنیفه رحمه الله باندې خیل رحمتونه نازل کړي چه د فرض او واجبو تر منځ ئې فرق وکړ او د دواړو معناوې ئې ځان ځانته بیان کړې چه کوم عمل لره چه الله تعالی فرض کړی دی هغه ئې د رسول الله ﷺ له خوا تر فرض شوي عمل لمې او لوړ وګڼلو اګر که رسول الله ﷺ هم له خپل خواهش څخه خه نه دي فرمایلي امام ابو حنیفه رحمه الله د الله تعالی ادب ملحوظ کړ او په دې باندې د رسول الله ﷺ زړه هم د امام ابو حنیفه رحمه الله تعریف کوی ځکه چه ده په همدا خوند ورکوی چه د الله تعالی تشریع د ده له تشریع څخه په لوړې مرتبې باندې کښېنودل شي اګر که د ده تشریع هم د الله تعالی په اجازې سره دی په دې تکی باندې هغه خلک نه پوهیږي کوم چه فرض او واجب مترادف ګڼي څکه څو دا ده چه د امام ابو حنیفه رحمه الله په نزد د فرض او واجبو ترمنځ لفظي فرق شته دی ... په دواړو کښې د لفظي فرق تر څنګ معنوي فرق هم شته او ...

... تکمیل ... د علامه شعراني ... نقل کړی دی ... هغه سره دی ... هم ... کړی او ... کوری ... حنفیه ... چه د فرض او واجبو ... سره ... صحیح ... دی. چه کوم حکم له فرض څخه ثابت دی هغه فرض او کوم حکم چه له واجبو څخه ثابت ... هغه ... واجب ... شي

د حضرت عائشه رضي الله عنها اثر

نهم اثر د حضرت عائشه رضي الله عنها اثر دی چه هغې به په امام پسې د قرائت د کولو امر کاوه په دې کښې د سورۀ فاتحه ذکر نشته نه دا تصریح شته چه له امام سره به خاې په جهري یا سري لمانځه کښې دې مړ رکې د قرائت امر کاوه او یا ئې به جهري لمانځه کښې د امام په سکتو کښې پس په دې کښې د اهل حدیثو لپاره هیڅ حجت نشته مونږ وئیلي دی چه لس صحابۀ کرام چه په هغو کښې خلورګوني خلفاء راشدین هم شامل دي له قرائت خلف الامام خخه په سختی سره خلک منع کول د دغو صحابه وو قول د قرآن د نص (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) او د صحیح حدیث (اذا قرأ الامام فانصتوا). موافق دي چه کله قرآن وئیل کیږی نو وا ئې وریئ او غلی شئ او چه کله امام قرائت کوي نو تاسو خاموش و اوسئ پس ترجیح دې ته ورکول کیږي د حضرت عائشې رضي الله عنها په مجمل قول سره قرآن او صحیح حدیث ته بربنوول کیږي په دې کښې تاویل کیږی چه په سرې لمانځه کښې یا د جهري لمانځه په سکتاتو کښې به ئې د قرائت کولو امر کړی وی

د حضرت جابر رضي الله عنه اثر

لسم اثر د حضرت جابر رضي الله عنه اثر دی چه مونږ په امام پسې د ماسپښین او مازدیګر د لمونځونو په لومړنیو دوه رکعتونو کښې سورۀ فاتحه او یو بل سورت قرائت کوه او په دوه آخرنیو کښې مو یو اخې سورۀ فتحه وایه

نو آ صاحب تکمیل د دې قائل دی چه د مقتدي په ذمې باندې له سورۀ فاتحه پرته کوم بل سورت وئیل واجب دي که څیرته د دې قائل نه وي نو داسې اثر خو پخپله به ده باندې حجت دی به کوم باندې چه دی پخپله عمل نه کوي بیا دا حدیث مضطرب دی خکه چه ابن ماجه دی حدیث له د یزید فقیر په واسطه سره له حضرت جابر رضي الله عنه خخه روایت کړی دی او بیهقي په جزء القرائت کښې خص د یزید فقیر په واسطه سره روایت کړی دی لیکن په دې کښې د خلف الامام ذکر نشته نو خې دومره خبره ده چه هغه به په لومړنیو دوه رکعتونو کښې سورۀ فاتحه او څه سورت تلاوت کوه و به وروستنیو دوه رکعتونو کښې به ئې یواخې سورۀ فاتحه تلاوت کوه ... بیهقي له عبید الله بن مقسم خخه له حضرت جابر خخه روایت کړی دی. په دې کښې هم د خلف الامام ذکر نشته د دې مضمون د دې چه په لمانځه کښې د قرائت سنت دا دی چه په لومړنیو دوه رکعتونو کښې سورۀ فاتحه او یو بل سورت وئیل شي او په وروستنیو دوه رکعتونو کښې یواخې سورۀ فاتحه ... د اعمش په واسطه سره له یزید فقیر خخه له حضرت جابر خخه په دې الفاظو روایت کړی دی (اقرأ في الاولیین بالحمد و سورة و في الاخریین بالحمد) چه په لومړنیو دوه رکعتونو کښې الحمد ... سره

سورت وايه او به آخري دوه ركعتونو كښي يواځي الحمد وايه پس په دا سې مضطرب روايت سره د هغه حديث معارضه نه شي كېدلی كوم چه امام مالک په موطاء كښي په صحيح سند سره او امام ترمذي په جامع كښي په صحيح حسن روايت سره روايت كړی دی چه حضرت جابر رضی الله عنه فرمائي چه چا په كوم لمانځه كښي سورۀ فاتحه و نه لوستلو هغه لمونځ نه دی كړی لېكن دا چه په امام پسې وي ،نو لمونځ ئې پرېنه له قرائت څخه صحيح دی او حافظ ابن حجر دی روايت ته مشهور ويلي دي بيا د ابن ماجه له روايت څخه يواځې دومره څرګنده شوه چه هغه په سرّي لمونځونو كښي په امام پسې قرائت كاوه او دی ته موږ هم جائز وايو. دا له كومه ځايه څرګنده شوه چه هغه په جهري لمونځونو كښي هم له امام سره يو ځای قرائت كاوه او د نزاع محل همدا صورت دی

د عباده رضی الله عنه اثر

بو‌ولسم اثر د حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه دی چه ابو داؤد له نافع بن محمود څخه روايت كړی دی چه حضرت عباده د سهار د لمانځه نه وځنډېده نو ابو نعيم لمونځ وركړ به دي منځ كښې عباده راغی او زه ورسره وم موږ په ابو نعيم پسې په صف كښي ودرېدلو. ابو نعيم په دې وخت كښي په جهر سره قرائت كاوه عباده د سورۀ فاتحه لوستل شروع كړ. له لمانځه څخه فارغ شولو ما وويل چه له ما نه مي د سورۀ فاتحه لوستل واورېده په داسې حال كښي چه ابو نعيم په جهر سره قرائت كاوه حضرت عباده وويل چه موږ به رسول الله صلی الله عليه وسلم بوه ورځ لمونځ راكړ الخ بيا ئې دې روايت لره له تمهيد د ابن عبد البر او مستدرک حاكم څخه نقل كړی دی. په دې كښي دا سوال او ځواب د محمود بن ربيع خوا ته منسوب شوی دی

م ويلي دی چه دا حديث مضطرب دی او د اضطراب تفصيل مې هم بيان كړی دی او دا چه د دې حديث په بولو طريقو كښي هغه طريقه راجحه ده كومه چه امام بخاري او مسلم غوره كړې ده په دې كښي يواځي دومره مضمون دی چه بې له سورۀ فاتحه څخه لمونځ نه كيږي د امام ته مقتدي به دې كښي بالكل ذكر نشته او سفيان بن عيينه او زهري او امام محمد دا په منفرد باندې محمول كړی دی و په كومې طريقې سره چه د نافع بن محمود سوال او ځواب مذكور دی نو دي لره امام احمد او يحيی بن معين او د حديثو د نورو امامانو دلې ضعيف ګڼلې دی بيا صاحب د تكميل البرهان باندې هم د فكر وكړی چه محمود بن ربيع يو صغير كوچنی صحابي دی او نافع بن محمود مجهول دی (كما في التقريب مستور من الثالثة) د دغو دواړو د حضرت عباده نه قرائت خلف الامام باندې انكار كول چه بې سوري له دې څخه څرګندېږي چه دغو دواړو نه حضرت عباده څخه يو هيڅ يو صحابي په امام پسې قرائت كول نه وو ليدلي و په د دغو دواړو په نزد مقتدي ته قرائت خلف الامام جائز وو و په هغوی باندې او سه بوری په قرائت خلف الامام

باندې روږدي وو. بيا ئې هم د حضرت عباده په قرائت باندې انكار وكړ نو كه چرته له سوه صحابي ښخه قرائت خلف الامام ثبوت هم پيدا شي نو له دې ښخه د اهلِ حديثو مدعى ځرنګه ثابتيدلى شي په داسې حال كښې چه له دې اثر ښخه دا هم څرګنده شوه چه پرته له دغه صحابي ښخه نور صحابهٔ كرام د قرائت خلف الامام قائل نه وو

د ابن عباس رضى الله عنهما اثر

دولسم اثر د عبد الله بن عباس اثر دى چه هغه فرمايلي دى چه په امام پسې سورة فاتحه لولئ بيا ئې دا د عيزار بن حريث په واسطه سره را نقل كړى دى

د دې په سند كښې ابو بحر بر بهارى دى چه دار قطني او محمد بن ابي الفوارس جرح پرى كړى ده او ابو البرقاني او ابن السرخسي ورته كذاب ويلي دي ابو الحسن بن الفرات ورته مخلط ويلي دي يعني په روايت كښې ګډوډوالى كوى په ده باندې غفلت غالب وو مونږ د ابو جمره په واسطه سره له عبد الله بن عباس رضى الله عنهم ښخه روايت را نقل كړى دى چه له هغه ښخه پوښتنه وشوه چه كله امام زما مخې نه وي نو زه قرائت وكړم؟ و ئې فرمايل نه د دې سند حسن دى همدارنګه پخپله ابن عباس دا روايت هم كړى دى چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه تاسو ته د امام قرائت كافي دى كه امام په پټه سره قرائت كوي او كه جهر كوي او د دې سند هم حسن دى پس ب خو يو روايت بايد ردّ كړى شي او بل روايت كوم چه د قرآني نصّ ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا﴾ او صحيح حديث (اذا قرأ الامام فانصتوا) موافق دى او ب دواړه په دې ډول سره بو ځاى شي عبد الله بن عباس د مقتدى په حق كښې قرائت لره فرض نه ګڼه او به جهري لمانځه كښې ئې له امام ښخه مخكښې يا د سكتې په وخت كښې قرائت مستحب ګڼه همدارنګه په سرّى لمانځه كښې هم او له دى ښخه حنفيه هم ممنعت نه كوي لكه ځرنګه چه خو خله په تفصيل سره نشر شول

د ابن مسعود ﷺ اثر

ديارلسم اثر د عبد الله بن مسعود ﷺ دى او هغه وئي چه ما عبد الله بن مسعود په امام پسې قرائت كوونكى وليده

صاحب تكميل بايد د دې اثر په را نقل كولو وشرميږى ځكه چه په دې كښې نه د سورة فاتحه ذكر شته او نه د بل كوم سورت ممكنه ده چه هغه به ثناء يعنى ﴿سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ـ الخ﴾ و ﴿إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ وائي كوم چه مقتدى ئې د امام قرائت مخكښې وائي په دې كښې دا خبره صريح ده چه هغه به د فاتحه قرائت سره نو څنګه

کوه عبد الله بن مسعود او د هغه د ملګرو مذهب مشهور دی چه هغو به د قرائت خلف الامام حخه په سختۍ سره ممانعت کاوه لکه څرنګه چه مونږ مخکښي په ښه توګه واضحه کړې ده هو که چرته امام لحّان (غلط قرآن ویونکی او جاهل وي) نو په هغه پسې به ئې مقتدي ته د قرائت اجازه ورکوله او د حنفیه وو ځیني فقهاء ئې هم قائل دي

روی الطبرانی فی الکبیر بسند رجاله ثقات عن ابن مسعود انه قال یا فلان لا تقرأ خلف الامام الا ان یکون اماماً لا یقرأ (مجمع الزوائد) ای الا ان یکون الامام لحانا فحینئذ یجوز للمقتدی ان یقرأ خلفه و هذا وجه ذهب الیه بعض اصحابنا. (عمدة القاری)

(طبراني د ثقاتو په روایت سره له عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روایت کړی دی هغه ووېل اي فلانیه په امام پسې قرائت مه کوه لېکن که چرته امام قاري نه وو (اُمّي وي نو قرائت وکړه) مجمع الزوائد یعنې که چرته امام غلط قرائت کوونکی او جاهل وي نو د مقتدي لپاره جائز دي چه په هغې پسې قرائت وکړي زمونږ ځیني اصحاب هم د دې قائل دي

تر دې وروسته صاحب تکمیل د ترمذي دو عبارت نقل کړی دی چه د عباده حدیث حسن صحیح دی او د رسول الله ﷺ د صحابو او د اسې نورو د علم خوندانو په دې باندې عمل کړی دی چه له همدې جملې څخه حضرت عمر فاروق، جابر بن عبد الله، عمران بن حصین رضی الله عنهم اجمعین هم دي. د دغو بولو قول او فتوی همدغه ده چه بې له سورهٔ فاتحه څخه لمونځ د کار نه[1] نه دی بلکل بیکاره دی آه لیکن د عباده د حدیث الفاظ ئې را نقل کړي نه دي الفاظ ئې دا دي

(لا صلوة لمن لم یقرأ بفاتحة الکتاب) (د هغه سړي لمونځ نه کېږي چه سورهٔ فاتحه و نه لولي) نو له دې څخه څوک انکار کوي. حنفیه هم وائي چه د سورهٔ فاتحه لوستل واجب دي. خبره خو نه قرائت خلف الامام کښې ده چه په مقتدي باندې هم د سورهٔ فاتحه قرائت واجب دی او که نه؟ د عباده په حدیث کښې د دې ذکر نشته او له نورو صحیحو احادیثو له مخې مونږ وېلي دي چه د مقتدي لپاره د امام قرائت کافي دی مقتدي ته د خاموش اوسېدلو حکم دی او په کوم ځای کښې چه ترمذي د قرائت خلف الامام ذکر کړی دی هلته ئې د محمد بن اسحق په واسطه سره د محمود بن ربیع حدیث له حضرت عباده څخه را نقل کړی دی چه په هغه کښې **(لا تفعلوا الا بأم القرآن)** لفظ راغلي دي (په امام پسې څه مه وائئ مګر سورهٔ فاتحه) دا تصریح ئې هم کړې ده چه دا حدیث زهري له محمود بن ربیع څخه له حضرت عباده څخه له رسول الله ﷺ څخه داسې روایت کړی دی **(لا صلوة**

[1] (لا تجزئ الصلوة) ... ترجمه ... صحیح ترجمه دا ده چه ... لمونځ کافي نه دی

لمن لم یقرأ بفاتحة الکتاب و هذا اصح) د هغه سړي لمونځ نه کیږي چه سورهٔ فاتحه و نه لولي او همدغه زیات صحیح دی. چه په دې کښې ئې اشاره وکړه چه د محمد بن اسحاق د (**الا بأم القرآن**) زیاتوالی صحیح نه دی. پس خبره د سورهٔ فاتحه په قرائت کښې نه ده ځکه وجوب ئې په امام او منفرد باندې متفق علیه دی بلکه خبره په قرائت خلف الامام کښې ده او مونږ ویلې دي چه د عباده له حدیث څخه په مقتدي باندې د قرائت خلف الامام وجوب نه ثابتیږي. امام ترمذي د ترک القرائت خلف الامام یو باب تړلی او د امام احمد بن حنبل دا قول ئې را نقل کړی دی

واما الامام احمد بن حنبل فقال معنی قول النبی ﷺ لا صلوٰة لمن لم یقرأ بفاتحة الکتاب اذا کان وحده واحتج بحدیث جابر بن عبد الله حیث قال من صلی رکعة لم یقرأ فیها بأم القرآن فلم یصل الا ان یکون وراء الامام قال احمد فهذا رجل من اصحاب النبی ﷺ تأول قول النبی ﷺ لا صلوٰة لمن لم یقرأ بفاتحة الکتاب ان هذا اذا کان وحده.(ص۴۲)

(لیکن احمد بن حنبل فرمائي چه د عباده په حدیث کښې د رسول الله ﷺ دا ارشاد چه د هغه سړي لمونځ نه کیږي چه سورهٔ فاتحه و نه لولي د هغه سړي لپاره ده چه یواځې لمونځ کوی او د حضرت جابر له حدیث څخه ئې استدلال کړی هغه فرمائي چه کوم سړی د لمانځه یوه رکعت کښې سورهٔ فاتحه و نه لولي د هغه لمونځ نه کیږي لیکن دا چه په امام پسې وي امام احمد وفرمایل چه وګورئ د رسول الله ﷺ دغه اصحابي همدا مطلب بیان کړی دی چه کوم سړی تنها لمونځ کوي د هغه لمونځ پرته د سورهٔ فاتحه له قرائت څخه نه کیږي)

د مقتدي لپاره ئې دی لره عام و نه ګڼه نو د کوم ځای انصاف دی چه د بیهقي او داسې نورو قول حجت وي او د امام احمد قول دې حجت نه وي

د عمران بن حصین رضی اللہ عنہ اثر

تر دې وروسته د تکمیل البرهان مؤلف د بیهقي له جزء القرائت څخه د حضرت عمران بن حصین قول را نقل کړی دی چه د هیڅ یو د مسلمان لمونځ بې له اودا سه، رکوع، سجدې او د سورهٔ فاتحه له قرائت څخه نه پوره کیږي په امام پسې او که یواځې وي

د دې اثر ټولې اجزاوې متفق علیه دي پرته له وراء الامام او غیر الامام له جزء څخه چه له هغې څخه په امام پسې د سورهٔ فاتحه د قرائت ثبوت ورکړ شوی دی صاحب تکمیل ته دی لازمه وه چه د دې جزء صحیح والی ئې ثابتولی ځکه چه په سند کښې ئې زید بن ابي زید الجصاص دی کوم چه امام محمد، یحیی بن معین او علي بن مدیني او ابو زرعه او ابو حاتم او نسائي، فلاس غلابي، دار قطني، ابن عدي ضعیف، متروک، مجهول، منکر الحدیث وړه ویلی دی او د دې

معارض (له دې سره په بکر کنى) هغه حدیث دی کوم چه امام بیهقي له سلمه بن فضل څخه له حجاج بن ارطاة څخه له قتاده څخه له زرارة بن اوفي څخه له حضرت عمران بن حصین څخه روایت کړی دی چه رسول الله ﷺ خلکو ته لمونځ ورکاوه او یو سړی د ده مبارک شا ته قرائت کوه چه کله دی مبارک ﷺ فارغ شو نو وې فرمایل چه زما په سورت کښې چا له ما سره جګړه کوله" سبا ده په امام پسې له قرائت کولو څخه خلک منع کړل

امام بیهقي په دې کښې دا کلام کړی دی چه (نهى عن القراءة خلف الامام) رسول الله ﷺ تر دې وروسته له قرائت خلف الامام څخه خلک منع کړل، یوازې حجاج بن ارطاة په دې حدیث کښې د زیاتوالي وېلي دی

زه وایم چه حجاج بن ارطاة له محمد بن اسحاق څخه زیات قوي دی چه روایت یې بیهقي او هل حدیث بار بار د حجت په توګه وړاندې کوي له حجاج بن ارطاة څخه امام مسلم مقروناً روایت کړی دی امام بخاري تعلیقاً له دې څخه استشهاد کړی دی شعبه د ده زیات تعریف کړی همدارنګه حماد بن زید او سفیان بن عیینه او سفیان ثوري د ده د تیقظ (بیدارۍ) او د حفظ د ښه توب تعریف کړی دی او د حدیثو ټول اماماتو له ده څخه روایت کوي ترمذي د ده د ځینو احادیثو تصحیح کړې ده او د ډېرو یې تحسین (ستاینه) کړې ده او له ده څخه روایت کوونکی سلمه بن الفضل هم ثقه دی یحیی بن معین د ده توثیق کړی دی همدانګه ابو داؤد او ابن سعد او امام احمد ورته ثقه وېلي دی پس د جصاص له روایت څخه احتجاج کول او د ارطاة له روایت څخه اعراض مخ اړول کول له انصاف څخه لرې ده او د خپل مذهب له حمایت پرته نور څه نه دی

تر دې وروسته صاحب تکمیل د تابعینو فتواوې هم نقل کړي دي ګوا که له اهل ظاهر سره د تابعینو له اقوالو سره احتجاج کول نه ښکاري دي د کومو په نزد چه د مرفوع حدیث څخه پرته د صحابي قول هم حجت نه دی

د سعيد بن جبير رحمه الله اثر

تر دې ځایه مخکښې یې د سعید بن جبیر رحمه الله فتوی را نقل کړې ده لیکن ترجمه یې نه ده کړې ځکه چه هغه د مؤلف له خلاف وه د دې حاصل دا دی چه له سعید بن جبیر رحمه الله څخه عثمان بن حسن پوښتنه وکړه چه ... سره ... وکړه او یې فرمایل هو ګرکه د ... ورې هم ... ځکه ... طریقه ... د کومو چه ... کښې نه وه د ... ترجمه وه چه کومه ... هغه ... ترجمه ... د ... هغه په ... کښې نه د ... څخه ولوست ... چه ... کړي ځکه ... سوي

زه وايم چه په دې اثر کښې چه ده د سلفو کومه طريقه بيان کړې ده په هغې کښې دا تصريح ده چه هغه به له امام سره يو ځاى قرائت نه کاوه بلکه د امام په سکتاتو کښې به ئې قرائت کاوه او د امام د قرائت په وخت کښې به خاموشه شول او په دې صورت کښې هيڅ اختلاف نشته د امام په سکو کښې قرائت نه مونږ هم جائز وايو او د وجوب ئې هيڅ دليل نشته ځکه چه په امام باندې د اوږدې سکتې واجب والى د هيڅ يوه دليل له مخې ثابت نه دى د علامه ابن تيميه په حوالې سره د دې ذکر تېر شوى دى او پخپله د سعيد بن جبير دا فتوى مذکوره ده چه له ده څخه د قرائت خلف الامام په باره کښې پوښتنه وشوه نو وئې فرمايل چه په امام پسې قرائت نشته او د دې روايت ټول راويان ثقه دي له کوم ځخه چه د صحاحو مصنفينو احتجاج کړى دى پس د هغو چه کومه فتوى د قرآن د نص او صحيح حديث (اذاقرأالامام فانصتوا) موافق وي هغه به راجحه او صحيح وي

د حماد بن ابي سليمان رحمه الله فتوى

تر دې وروسته ئې د امام ابو حنيفه د استاذ حماد بن ابي سليمان فتوى را نقل کړې ده چه له هغه څخه د ماسپښين او مازديگر په لمانځه کښې صاحب تکميل دا جمله حذف کړې ده. مغالطه ورکول دې نه وائي، د قرائت خلف الامام په اړه پوښتنه وشوه نو وئې فرمايل چه سعيد بن جبير به قرائت کاوه ما وويل چه ستاسو فتوى څه ده؟ ده وفرمايل چه زه هم دا خوښوم چه قرائت وکړم

له دې څخه په ظاهره دا ځرگنديږي چه سعيد بن جبير به يواځې په ماسپښين او مازديگر کښې د قرائت خلف الامام قائل وو همدا عمل حماد هم غوره کړ او په يوه روايت کښې کوم چه د هدائې ملا صاحب له امام محمد څخه نقل کړى دى. امام ابو حنيفه هم دا غوره کړى دى خبره په دې صورت کښې ده چه امام به جهر سره قرائت کوي به دې اړه د تکميل له مؤلف سره هيڅ دليل نشته چه به دې حالت کښې هم په مقتدى باندې قرائت واجب دى

د مکحول رحمه الله فتوى

تر دې وروسته ئې د مکحول شامي فتوى را نقل کړې ده ليکن ښکاره خبره ده چه مکحول يواځې دوه درې صحابه کرام ليدلي دي. د ده فتوى د محمد بن سيرين د فتوى په مخکښې هيڅ حيثيت نه لري کوم چه فرمائي چه زه به امام پسې قرائت کول سنت نه بولم لکه ځرنگه چه د صحيح سند له مخې د ... سره مونږ مخکښې بيان کړ

... د امام بخاري رحمه الله په جزء القرائت کښې دا وينا چه په تابعينو کښې فلاني او فلاني ... د قرائت خلف الامام قائل او عامل وو د دې په اړه د سند او الفاظو مخې ... ځکه چه ممکنه ده چه هغه حضرات به په سرّي لمانځه يا د جهري لمانځه په

سکتاتو کښي د قرائت قائل وو او له دې څخه مونږ هم ممانعت نه کوو امام بخاري د ډېرو صحابه وو او تابعینو نومونه د قرائت خلف الامام په قائلینو کښي شمار کړي دي حالانکه بر تحقیق وروسته څرګنده شوه چه هغوی مطلقاً د دې قائل نه وو بلکه په سرّي لمانځه کښي یا د جهري لمانځه په سکتاتو کښي د قرائت خلف الامام قائل وو او مونږ به څو ځو خله دا وېلي دي چه په دې صورت کښي نزاع (اختلاف) نشته لکه څرنګه چه صاحب تکمیل د حضرت سعید بن جبیر او ابو سلمه او حسن بصري فتوی پخپل تائید کښي را نقل کړي ده په داسې حال کښي چه دوی د امام په لومړۍ او دوهمې سکتې کښي د قرائت قائل دي او امام حسن بصري د **(فی نفسك)** قید زیاتوي چه په امام پسې سورة فاتحه پخپل زړه کښي لولي او له دې څخه هیڅوک ممانعت نه کوي د صاحب تکمیل دا ترجمه چه "سو که با ئې په پټه لولئ" په مونږ باندې حجت نه ده بیا د امام بخاري د جزء القرائت په حوالې سره ئې دا هم لیکلي دي چه حسن بصري، سعید بن جبیر، میمون بن مهران او داسې نورو بې شمېره تابعینو وېلي دي چه په امام پسې قرائت کوئ حالانکه د حسن بصري او سعید بن جبیر په الفاظو کښي د امام د سکتې په وخت یا په زړه کښي د لوستلو قید نه بېکاره توګه راغلی دی

د عطاء رحمه الله اثر

د حضرت عطاء بن ابي رباح فتوی د حنفیه وو موافقه ده. د اهل حدیثو موافقه نه ده دی فرمائي چه کله امام په جهر سره قرائت کوي نو مقتدي دې بېره کوي او د امام په سکوت کښي دې سورة فاتحه لولي او چه کله امام قرائت کوي نو مقتدي دې غلی شي لکه څرنګه چه الله تعالی فرمایلي دي له دې څخه پاک څرګندېږي چه د حضرت عطاء بن ابي رباح په نزد د **(وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا)** آیت د قرائت خلف الامام په باره نازل شوی دی او په مقتدي باندې د امام د قرائت په وخت خاموش اوسېدل واجب دي

د مجاهد رحمه الله اثر

ثابته شوه د مجاهد رحمه الله فتوی چه کوم سړی په امام پسې قرائت و نه کړي هغه بند خپل لمونځ سرته را وګرځوي همدارنګه عبد الله بن زبیر فرمایلي دي چه دې کښي د سورة فاتحه ذکر شته. چه د دې نه دونه ښه چه له امام سره دې نو څوک قرائت کوي ... دې د هغه د سکوت په وخت کښي د دې لپاره له دې څخه څرګنده شي چه فاتحه لي مونږ په مخکښنو بیو کښي د امام احمد قول نه ... څخه ... نقل کړی دی چه د مقتدي په ذمې ... امام پسې د قرائت په باب ... جمعي مسئله ده امام احمد فرمائي چه مونږ په مسلمانانو کښي له هیچا څخه دا نه دي اورېدلي

چه کله امام په جهر سره قرائت کوي او په هغه پسې ولاړ مقتديان قرائت و نه کړي نو لمونځ ئې نه کيږي. او ئې دليل چه رسول الله ﷺ. صحابه. تابعين. د حجاز په خلکو کښې امام مالک. د عراق په خلکو کښې سفيان ثوري. د شام په خلکو کښې اوزاعي او د مصر په خلکو کښې ليث بن سعد، د دوی ټه جملې څخه نو ئې هم دا نه واني چه چا په امام پسې قرائت و نه کړي او امام قرائت وکړي نو لمونځ باطل دی. او له دې څخه ځرګندېږي چه د امام احمد په نزد ت خو د مجاهد او عبد الله بن زبير دا فتوی د صحيح سند له مخې ثابته نه ده يا ئې هغه مطلب نه دی کوم چه اهل حديث ئې کړي

د امام اوزاعي او ليث بن سعد فتوی

همدارنګه صاحب تکميل د ابن عبد البر ته تمهيد څخه چه د امام اوزاعي او ليث بن سعد کومه فتوی نقل کړي ده چه هغو د مقتدي په ذمې باندې قرائت خلف الامام ضروري ګڼلی د قبول وړ نه ده حکه چه امام احمد بن حنبل د علماوو قول پر دوی زيات پيژني

د امام ليث بن سعد مصري په اړه د ابن خلکان په تاريخ کښې دي چه هغه حنفي وو. په معنی الاثار طحاوي په باب قرائت خلف الامام کښې د ليث بن سعد روايت له امام ابو يوسف څخه له امام ابو حنيفه څخه له موسی بن ابي عائشه څخه له عبد الله بن شداد څخه له حضرت جابر بن عبد الله څخه موجود دی چه رسول الله ﷺ وفرمايل (من کان له امام فقراة الامام له قراءة) کوم سړی چه له امام سره لمونځ کوي نو د امام قرائت د هغه لپاره قرائت دی

ليث بن سعد فرمائي چه ما د امام ابو حنيفه نوم اوريدلی وو او له هغه سره مې د ليدلو ډير شوق وو ما چه مکه کښې هغه په داسې حالت کښې پيدا کړ چه خلکو په هغه باندې هجوم وړی وو او په شرعي مسئلو کښې ئې فتواوی ترې غوښتلې په همدې حالت کښې يو سړي د حيل په اړه خاص حاجت په باره کښې فتوی وغوښتله نو زه د هغه له في البديهه خواب څخه ډير په تعجب کښې شوم (فيض الباري ج ۱ ص ۱۷۸) له دې څخه هم د ده حنفي والی ثابتيږي نو ممکنه ده چه د امام ابو حنيفه د روايت شوی حديث تر اوريدو مخکښې دی د قرائت خلف الامام قائل ده چه کله ئې د حديث اوريدلی وي چه رسول الله ﷺ فرمايلي دی چه کوم سړی له امام سره لمونځ کوي د هغه لپاره د امام قرائت کافي دی تر دې وروسته به د قرائت خلف الامام قائل نه وي پاتې شوی

د عبد الله بن مبارک فتوی

له تمهيد څخه د عبد الله بن مبارک چه کومه فتوی نقل شوې ده چه ... امام پسې قرائت کوم

او خلک ئې هم کوي لیکن د کوفې له خلکو څخه یو قوم نو د عبد الله بن مبارک دا ارشاد به هم د عراق د خلکو د دلائلو تر اوریدو مخکښې وي ځکه چه وروسته د ده د حنفي مذهب غوره کول ډېر په معلومه ده

مؤرخينو او د طبقاتو اصحاب ده لره په حنفیانو کښې شمار کړی دی ځینې خلک ئې بواځې د دې لپاره چه هغه له امام مالک څخه روایت کوي له مالکیه وو څخه ګڼلی دی لیکن د هغه فقهي کتابونه د امام ابو حنیفه په اقوالو باندې ښائسته او ډک دي د امام مالک قول شاذ او نادر کله کله بیانوي د ده له دې قول څخه چه (الاقوم من الكوفيين) لیکن د کوفې له خلکو څخه یو قوم دا را اخستل چه د کوفې له خلکو څخه یوه ډله قرائت خلف الامام نه کاوه او نورو ټولو خلکو کوه. د صاحب تکمیل خوش فهمي ده د کوفې خلک د عبد الله بن مسعود او د هغه د اصحابو او د حضرت علي د اصحابو په مسلک باندې وو او د دغو حضراتو مذهب په پرېښودلو د قرائت خلف الامام کښې مشهور او معروف دی

د علامه ابن تيميه تحقيق

صاحب تکمیل ته د علامه ابن تيميه قول ښا ور باندې کوم چه موږ مخکښې لیکلی دی چه کوم خلک مقتدي لره له امام سره یو ځای له قرائت کولو څخه منع کوي له هغو سره جمهور سلف او خلف دي او کتاب الله او صحيح احادیث هم د دوی تائید کوي او کوم خلک چه په مقتدي باندې له امام سره قرائت واجب بولي د هغوی حدیثونه د حدیثو امامانو ضعیف ګڼلي دي او د ابو موسی په حدیث کښې د رسول الله ﷺ دا ارشاد چه (واذا قرأ فانصتوا) چه کله امام قرائت کوی نو چُپ و اوسئ، د امام احمد، اسحاق بن راهويه، امام مسلم او داسې نورو په نزد صحیح دی په خلاف د دې چه له کوم څخه چه فاتحه خلف الامام ثابتیږي، دا په صحیح کښې نه دی شامل کړی شوی و د څو وجوهاتو له مخې ئې ضعف والی ثابت شوی دی او هغه یواځې د عباده بن الصامت قول دی او د رسول الله ﷺ وینا نه ده

تر دې وروسته د تکمیل مؤلف په امام پسې د سورة فاتحه قرائت د ائمة کرامو له اقوالو سره د منلو کوشش کړی دی چه امام مالک او امام احمد ئې هم پکښې شامل کړي دي حالانکه د کتاب المغني په حوالې سره موږ مخکښې وویل چه امام احمد په امام پسې د سورة فاتحه د قرائت په وجوب باندې هیڅکله قول نه دی کړی هغه خو په دې خبرې باندې اجماع نقل کوي چه د مقتدي په ذمې باندې د سورة فاتحه قرائت د هیچا په نزد هم واجب نه دی و په جهري لمونځه کښې خو امام مالک و احمد بن حنبل صاحب په امام پسې قرائت ناجائز بولي او مقتدي ته د خاموش پاتې کېدو حکم کوي ائمه په سري لمونځه کښې د قرائت خلف الامام اجازه ورکوي د نورو ئمه

کرامو مذهب هم ده په همدې دول را نقل کړی دی لکه څرنګه ئې چه د امام احمد او امام مالک مذهب را نقل کړی دی د دې لپاره تر څو پورې چه د دوی الفاظ په مخکښې موجود نه وي تر هغه وخته پورې فیصله نه شي کیدلی څکه چه صاحب تکمیل د امام زهري نوم هم په همدې فهرست کښې شائع کړی دی حالانکه مونږ د موطاء امام مالک او د بیهقي جزء القرائت په حوالې سره مخکښې وښودل چه امام زهري په جهري لمانځه کښې له قرائت خلف الامام څخه په سختۍ سره خلک منع کول د امام مسلم پخپل جامع صحیح کښې د **(اذاقرأالامام فانصتوا)** روایت داخلول او د ابي موسی او ابي هریره په حدیث کښې دا زیاتوالی صحیح بلل دا په ګوته کوي چه د امام مسلم په نزد قرائت خلف الامام نشته بلکه مقتدي ته خاموش اوسیدل ضروري دي د دې په خلاف تر څو پورې چه د هغه صحیح او واضح الفاظ نه وي تر هغه وخته پورې هغه په قرائت خلف الامام په کوونکو کښې څوک نه شي شمارلی

امام نووي رحمة الله عليه

د تکمیل مؤلف چه د امام نووي کوم عبارت را نقل کړی دی چه د سلف او خلف جمهورو علماوو په نزد په رکعت کښې سورۀ فاتحه لوستل واجب دي په دې کښې د قرائت خلف الامام ذکر نشته یواځې د سورۀ فاتحه د قرائت ذکر دی او دا مونږ د امام و منفرد په حق کښې واجب بولو

شاه ولی الله رحمة الله عليه

د شاه ولی الله قول مسلک ئې له حجة الله البالغه څخه را نقل کړی دی چه په جهري لمانځه کښې د هغه په نزد مقتدي ته چُپ اوسیدل واجب دي هغه یواځې په سرّي لمونځونو کښې یا د جهري لمونځونو په سکتاتو کښې د قرائت خلف الامام اجازه ورکوي او په دې کښې د هیچ خلاف نشته

همدارنګه له تفسیر خازن څخه ئې چه کوم عبارت را نقل کړی دی په دې کښې هم د قرائت خلف الامام ذکر نشته سواځې د فاتحه د قرائت وجوب پکښې مذکور دی او په دې کښې کومه خبره نشته د نزاع محل او ځای قرائت خلف الامام دی لنډه دا چه که امام نووي وي او که بغوي [illegible] ټولو سوځي د سورۀ فاتحه واجب والی بیان کړی دی دا حنفیان هم مني خبره په دې کښې ده چه د امام په قرائت سره دا واجب د مقتدي له ذمې څخه [illegible] کیږي او که نه [illegible] احمد له قوله [illegible] معلومه شوه چه په مسلکونو کښې هیڅوک هم [illegible] قائل نه دی چه له [illegible] مقتدي [illegible] په کړي [illegible] د صاحب تکمیل د سورۀ فاتحه د وجوب په [illegible] د سورۀ فاتحه په [illegible] مقتدي [illegible] محض [illegible] مغالطه ده

امام رازي رحمه الله

د امام رازي رحمه الله د (قسمت الصلوة بيني وبين عبدي) حديث څخه د فاتحه په رکنيت باندې استدلال نيول چه کوم وزن لري اهلِ علم پرې ښه پوهيږي ځکه چه له خبر واحد څخه رکنيت ثابتول د هغو خلکو کار دی چه د رکن او واجب له فرق او توپير څخه ناخبره وي بيا له دې حديث څخه خو دا هم ثابته ده چه (بسم الله الرحمن الرحيم) د سورة فاتحه جزء نه ده کوم چه د امام رازي او نورو اهل حديثو په خلاف ده چه د هغه کوم ځواب دی ورکوي هغه به زمونږ له خوا څخه هم ځواب وي

د رسول الله ﷺ عمل او خلفاء راشدينو رضي الله عنهم تعامل

ياتي سوه دا چه رسول الله ﷺ او خلفاء راشدينو په لمانځه کښې د سورة فاتحه په قرائت باندې هميشوالي او مداومت کړی دی هو، له دې څخه يواځې په امام او منفرد باندې د سورة فاتحه د قرائت وجوب ثابتيږي او حنفيان دا مني له دې څخه څرنګه قرائت خلف الامام ثابتيږي؟ په داسې حال کښې چه په صحيح حديث کښې مقتدي ته په امام پسې د خاموش او غلي اوسيدلو حکم دی (اذا قرأ الامام فانصتوا) او د قرآن له نصّ څخه هم په مقتدي باندې د اوريدلو او چُپ اوسيدو وجوب ثابت دی (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) او مونږ خو ځو خله ويلي دي چه په اجماع سره دا آيت د قرائت خلف الامام څخه په منع کولو کښې را نازل شوی دی همدارنګه مونږ د کشف الاسرار نومي کتاب په حوالې سره په تيرو پاڼو کښې ويلي دي چه په صحابهٔ کرامو کښې لسو کسانو په سختۍ سره له قرائت خلف الامام څخه خلک منع کړي دي چه په هغو کښې څلور واړه خلفاء راشدين هم شامل دي

مشائخ صوفيه کرام رحمهم الله تعالى

تر دې وروسته صاحبِ تکميل د قرائت خلف الامام ثبوت د مشائخو کرامو او صوفيهٔ عظامو په اقوالو سره کړی دی ليکن دلته ئې هم هغه مغالطه ورکړې ده چه ځينو حضراتو د سورة فاتحه قرائت ضروري ګڼلی وو ده له هغه څخه په قرائت خلف الامام باندې دليل قائم کړی دی حالانکه د سورة فاتحه د قرائت په واجب والي کښې هيڅوک هم څه نه وائي خبره په خلف الامام کښې ده د شيخ عبد القادر جيلاني رحمه الله له قول څخه همدارنګه د خواجه بهاؤ الدين نقشبند. خو چه معين الدين چشتي او خواجه شهاب الدين سهروردي له اقوالو څخه يواځې د سورة فاتحه د قرائت وجوب ثابتيږي نه په امام پسې د قرائت وجوب د سلطان نظام الدين اولياء له تذکره څخه ئې نقل کړي دي (لکنه يجوز القراءة بالفاتحة خلف الامام في الصلوة وكان يقرأها في نفسه) هغه حنفي وو

لیکن د سورة فاتحه قرائت ئې خلف الامام جائز باله او پخپل نفس کښې ئې قرائت کاوه. د صاحب تکمیل په نزد د دې مطلب دا دی چه هغه نه سورة فاتحه په نه او سوکه وایه زمونږ په نزد ئې معنی دا ده چه په زړه کښې ئې وایه یا ئې د امام تر قرائت مخکښې او یا ئې د هغه په سکته کښې قرائت کوه. له امام سره ئې بو خای قرائت نه کاوه که جبرنه هغه نه جهري لمانځه کښې له امام سره بو خاې قرائت کاوه نو د هغه ئې بند خرګند ثبوت وړاندې کړی وای او دا ئې هم ښاند وللي وای چه د صحابه وو حضراتو. تابعینو. ائمهٔ مجتهدینو او جمهورو سلفو او خلفو په مقابله کښې د دغو حضراتو رایه څه وزن [۱] لري؟

امام ابو حنیفه او امام محمد رحمهما الله تعالی

تر دې وروسته صاحب تکمیل د امام ابو حنیفه او احنافو علماوو په اقوالو سره قرائت خلف الامام د ثابتولو کوښش کړی دی تر ټولو مخکښې ئې د علامه شعراني د میزان کبری په حوالې سره دا لیکلي دي چه د قرائت خلف الامام په باره کښې د امام ابو حنیفه او امام محمد دوه قولونه دی یو دا چه مقتدي ته د الحمد لوستل نه واجب دي نه سنت. دا د ده زوړ قول دی او همدا قول مشهور شوی دی دویم قول دا دی چه د احتیاط له مخې په سرّي لمانځه کښې د سورة فاتحه قرائت مستحسن دی. مکروه نه دی په دې باندې د صاحب تکمیل دا حاشیه چه "پاره خلکو دې رجوع لره دویم قول مشهورولو نه پرې نه ښود چه له وجې ئې په مسلمانانو کښې ډلبازی. طبقه بندی قائمي شوې سر تر بابه لغو او بې ځایه ده څکه چه لومړی خو په دواړو قولونو کښې کوم تعارض نشته به لومړي قول کښې د وجوب او سنت والي نفی وه په دویم قول کښې د استحباب ذکر دی خوک دې ووائي چه به دغو دواړو کښې تعارض څه شی دی؟ بیا په هدایه کښې چه د حنفي فقهې مشهور کتاب او به درس کښې داخل دی دا دویم قول مذکور دی چه امام محمد د احتیاط له مخې په سرّي لمونځونو کښې د سورة فاتحه قرائت مستحسن بللی دی له هدایې څخه زیات بل کوم کتاب په حنفي فقه کښې مشهور دی؟ نو دا خبره غلطه ده چه خلکو دویم قول مشهورولو ته پرې نه ښود

بیا شاه ولي الله په حجة الله البالغه کښې او حضرت فقیه لاسب. رشید الملت. قطب الارشاد مولانا رشید احمد ګنګوهي رحمه الله پخپل کتاب سبیل الرشاد کښې د دې تصریح کړې ده چه د جهري لمانځه به سکتو کښې قرائت خلف الامام جائز دی له امام سره بو خاې به جهري لمانځه

[۱] [illegible]

کښي قرائت کول د مقتدي لپاره منع دي
د صاحبِ تکميل دا وينا چه "کله امام صاحب خپل يو قول په غلط ګڼلو سره له هغه څخه رجوع کړې دی نبا هغه قول د هغه په ذمې باندې لګول او په هغه باندې د مباحثې او مناظرې په کولو سره په مسلمانانو کښې درز اچول تر کومه ځايه ديانت او انصاف دی الخ" سر تر پايه لغو او بې ځايه دی امام صاحب له خپل لومړي قول څخه رجوع نه ده کړې او نه د رجوع ضرورت وو ځکه چه د امام احمد بن حنبل له قول څخه څرګنده شوې ده چه "په اهل اسلام کښې هيڅوک هم د دې قائل نه دی چه کله امام قرائت کوي په دې وخت کښې د مقتدي په ذمې باندې قرائت واجب دی او که چيرته قرائت و نه کړي نو لمونځ ئې فاسد دی"

د اهل حديثو ډله د ډله ايز فساد باني ده

د امام صاحب له دويم قول څخه يواځې په سرّي لمونځونو کښې د احتياط له مخې د سورهٔ فاتحه قرائت نه مستحسن او مستحب ويلي دي لکه څرنګه چه صاحب د هدايې له امام محمد څخه نقل کړې دی او دا د دويم قول معارض (ټکر) نه دی او د شروحو په ټولو کتابونو کښې دا قول راغلی دی باتې شوه په دې مسئله کښې مناظرې او مباحثې کول نو د دې ابتداء د اهل حديث د ډلې له خوا شوې ده هغوی د صاحبِ تکميل البرهان غوندې د حنفيانو لمونځونو ته د فاسد. باطل. بيکاره په ويلو سره آسمان په سر باندې کيښود محض د دې لپاره چه هغوی په امام پسې سورهٔ فاتحه نه لولي نو د احنافو علماوو ته د دې د خواب ورکولو ضرورت پيښ شو لکه څرنګه چه په دې وخت کښې ما ناچيز ته د تکميل البرهان په خواب کښې د قلم پورته کولو ضرورت پيدا شو که چيرته د اهل حديث ډلې په اختلافي مسئلو کښې په دومره شدّت سره نزاع او اختلاف نه کولی نو حنفيانو ته د مناظرې او مباحثې بالکل ضرورت نه وو آخر په مکې او مديني کښې خو هم شافعيان موجود دي کوم چه د سورهٔ فاتحه قرائت په امام پسې فرض بولي ليکن د حنفيانو لمونځونو ته خو باطل او فاسد نه وائي هغوی په دې پوهيږي چه مسئله اختلافي ده. له حنفيانو سره هم له قرآن. حديثو او د سلف او خلف له عمل څخه دلائل موجود دي د دې لپاره هيڅوک دا حق نه لري چه د بوه او بل مسلک باطل او لمونځونه ئې فاسد وبولي له دې وجې هلته په دغو مسئلو کښې د مناظرې او مباحثې ضرورت هيڅکله نه دی پيدا شوی په پاکستان ب هندوستان کښې د دی ضرورت د اهل حديث د ډلې د بې ځايه خولې د استعمالولو له وجې مخې ته راغله و

البادي اظلم

علامه عيني رحمه الله

د غيث الغمام به حوالې سره د عيني چه کوم قول د بخارۍ له شرحې څخه را نقل شوی دی به هغه کښې خو دا لفظ شته (**على ان بعض اصحابنا استحسنوا ذٰلك على سبيل الاحتياط فى جميع الصلوات و منهم استحسنها فى غير الجهرية و منهم من راى ذٰلك اذا كان الامام لحانا**) (ج۲، ص۱۴) بيا زمونږ ځينو اصحابو حنفيه وو، دې لره (قرائت خلف الامام) د احتياط له مخې په ټولو لمونځونو کښې او ځينو په سرّي لمونځونو کښې او ځينو د لحان امام (غلط قرائت کوونکي امام) پسې قرائت مستحسن ګڼلی دی. لیکن واجب نې نه دی منلی او په جهري لمونځونو کښې د امام له قرائت سره مقتدي ته د قرائت کولو اجازه نه ده ورکړې شوې بلکه د هغه له قرائت څخه مخکښې یا وروسته نې اجازه ورکړي ده تر څو چه د انصات (چُپوالي) فرض فوت نه شي ځکه چه د مقتدي په ذمې باندې د امام د قرائت په وخت کښې د قرائت اوریدل او خاموشه پاتې کېدل واجب دي د کوم چه علامه عيني په همدې ځای باندې تصریح کړې ده لیکن د علامه عيني په عبارت کښې په دې ځای باندې د (**عليه فقهاء الحجاز والشام**) لفظ نشته چه (د حجاز او شام فقهاء کرام هم په همدې باندې دی، که چېرته په غیث الغمام کښې په دې ځای باندې دا لفظ موجود دی نو د علامه عيني خوا ته نې نسبت صحیح نه دی او که چیرته په دې کښې هم دا لفظ نه وي نو دا د صحب تکمیل اجتهاد دی د علامه عيني په عبارت کښې چه په کوم ځای کښې د حجاز او شام د فقهاوو ذکر دی هغه د صحب تکمیل لپاره مفيد (کټور) نه بلکه مضر (تاواني) دی د هغه عبارت ملاحظه کړی

و قال الثوری و الاوزاعی فی روایة و ابو حنیفة و ابو یوسف و محمد و احمد فی روایة و عبد الله بن وهب و الاشهب لا یقرأ المؤتم شیئاً من القران ولا بفاتحة الکتاب فی شیء من الصلوة و هو قول ابن المسیب و جماعة من التابعین و فقهاء الحجاز و الشام علی انه لا یقرأ معه فیما یجهر به و ان لم یسمعه و یقرأ فیما یسر فیه الامام اه

(ج۲، ص۱۱)

د امام سفیان ثوري رحمه الله او امام اوزاعي په یوه روایت کښې او د امام ابو حنیفه، ابو یوسف، امام محمد او امام احمد په یوه روایت کښې او د عبد الله بن وهب او اشهب قول دا دی چه مقتدي دې به امام پسې قرائت نه کوي. سورة فاتحه دې په هیڅ یو لمانځه کښې نه وائي او همدا قول د سعید بن المسیب او د تابعینو د یوې ډلې قول دی او د حجاز او شام د فقهاوو مسلک دا دی چه مقتدي دې به جهري لمونځونو کښې به امام پسې قرائت نه کوي اګر که د امام قرائت اوري هم نه او په سرّي لمونځونو کښې دې قرائت کوي

مولانا عبد الحی، شیخ التسلیم او ملا جیون

تر دې وروسته ني د مولانا عبد الحی لکهنوی او شیخ التسلیم او داسې نورو په حوالي سره حه لیکلي دی د نولو په اقوالو کښې یواځي به سرې لمونځونو کښې د قرائت خلف الامام استحسان والی دی جنانچه د مولانا عبد الحی او ملا جیون عالمګیر استاذ په عبارتونو کښې د امام محمد د قول حواله په صراحت سره موجوده ده او د امام محمد په قول کښې د سرې لمونځونو قید نه صراحت سره راغلی دی او به دې کښې د هیڅ اختلاف نشته بلکه مونږ خو په جهري لمونځونو کښې هم د امام له قرائت حخه مخکښې یا وروسته مقتدي ته د سورة فاتحه د قرائت اجازه ورکوو البته له امام سره نی یو ځای له قرائت حخه منع کوو چه په دې صورت کښې د انصات فرض له منځه ځي کوم چه په قرآن او حدیث کښې ناکید پرې سوی دی

د امام رازي د اقول چه امام ابو حنیفه په دې خبره کښې له مونږ سره موافقت کړی دی چه په امام پسې د الحمد په ویلو سره لمونځ نه باطلیږي آه د صاحب تکمیل لپاره ګټور نه دی ځکه چه د الحمد لله د ویلو په صورت کښې د لمانځه په نه باطلدو سره د قرائت خلف الامام استحباب یا وجوب یو هم نه ثابتیږي

تر دې وروسته د دخل مقدر د دفع به توګه صاحب تکمیل د ملا علي قاري او امام ابن الهمام اقوال د مولانا عبد الحی لکهنوی به عبارت سره رد کړی دی اهل علم پوهیږي چه د امام ابن الهمام او ملا علي قاري په مخکښې مولانا عبد الحی حه درجه لري؟ په دې باندې د صاحب تکمیل خوشحاله کېدل او په حنفي علماوو باندې الزام لګول پرته له (الغریق تتشبث بالحشیش) اوبو اخښتی ونیو نه هم لاس اخوي، څخه نور څه دي؟

د صاحب تکمیل بې ځایه خوله اچول

تر دې وروسته د هغه دا وینا چه "زیات افسوس په هغو حنفي علماوو باندې راځي چه د صحاح سته وو احادیثو ته نه متوجه کیږي بلکه د مذهبي حمایت له وجې موضوعي روایتونه. مکذوب. مختلف او باطل آثار بخپلو تصنیفاتو. لیکنو او حاشیو کښې راوړي او خپل عوام او جهلاء په فتنه کښې اچوي" آه

دا د کلام یا خبرې هغه طرز دی کوم چه د اهل حدیث د ډلې د ژبارو غریبو شیوه او طریقه ده دا خلک نه فروعی مسئلو کښې نه سختی سره جګړه کوونکي دي تا صاحب تکمیل دا نه دی لیدلي چه حنفي علماء کرام له قرائت خلف الامام څخه د منع کولو لپاره تر ټولو مخکښې د قرآن کریم دا (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا) نص وړاندې کوي او مونږ ویلي دي چه په اجماع

او اتفاق سره دا آيت د قرائت خلف الامام په باره کښې نازل شوی دی تر دې وروسته صحيح حديث **(انما جعل الامام ليؤتم به فاذا كبر فكبروا واذا قرأ فانصتوا)** (رسول الله ﷺ فرمايلي دي چه امام د دې لپاره تاکل شوی دی چه د هغه اتباع وشي نو چه کله هغه تکبير وائي تاسو تکبير وايئ او چه کله قرائت کوي نو خاموشه اوسئ) دې روايت لره امام مسلم صحيح ګڼلی دی او ابو داؤد له صحيح سند سره دا روايت کړی دی او په دليل کښې ئې راوړي نو آيا مسلم او ابو داؤد له صحاح ستّه وو څخه نه دي؟ بيا هغه له صحيح حديث چه **(من كان له امام فقراءته له قراءة)** څخه استدلال کوي دا حديث ابن ماجه په سنن کښې، احمد بن منيع پخپل مسند کښې امام محمد پخپل موطاء او کتاب الآثار کښې روايت کړی دی بيا له موطاء امام مالک او ترمذي او مصنف ابني ابي شيبه او مصنف عبد الرزاق او داسې نورو څخه د صحابه وو او تابعينو د آثارو په بيانولو سره د سلفو او خلفو په تعامل سره د خپل مذهب تائيد بيانوي نو آيا د صاحب تکميل په نزد د موطاء امام مالک او ترمذي او داسې نورو دا حديثونه موضوعي، مکذوب (دروغجن) او باطل دي؟ څه نا څه خو له خدای څخه ويره. شرم او حيا په کولو سره خبره بايد وشي او دا ټوله زوروتيا. بيا کې په دې بناء باندې ده چه پخپله صاحبِ تکميل پخپلو دلائلو کښې د بيهقي له جزء القرائت څخه ډېر احاديث او آثار را نقل کړي دي چه سند ئې ضعيف، لغوه او باطل دی لکه څرنګه چه په تيرو شويو پاڼو کښې په تفصيل سره تېر شول

تر دې وروسته ئې د مولانا عبد الحی لکهنوي دا قول را نقل کړی چه "ځينو [1] فقهاوو چه دا وېلي دي چه له قرائت خلف الامام څخه د مقتدي لمونځ باطليږي دا قول شاذ او مردود دی له امام محمد څخه روايت دی چه هغه د مقتدي لپاره په سرّي لمونځونو کښې د فاتحه قرائت مستحسن بللی دی الخ" عوامو ته ئې دا دوکه ورکړې ده چه مولانا عبد الحی او امام محمد د مقتدي په ذمې باندې د فاتحه قرائت واجب بولي حالانکه د مولانا عبد الحی په عبارت کښې د سرّي لمونځونو تصريح موجوده ده او په جهري لمونځونو کښې د امام د سکتاتو قيد هم مذکور دی تر څو چه په استماع او انصات کښې خلل واقع نه شي

تر دې وروسته چه له کومو احنافو علماوو څخه د قرائت خلف الامام جواز را نقل شوی دی هغه يوه په سرّي لمونځونو او په جهري لمونځونو کښې د امام له سکتو سره مقيد دی په حنفي علماوو کښې له امام سره تر څوک د انصات د فرض په پرېښودلو سره د قرائت د جواز هيڅوک هم قائل نه دی

---

[1] لغوه ترجمه صاحب تکميل غلطه کړې ده [illegible] هغه نه مبارکه وی د [illegible] معنی نه [illegible]

د صاحب تکمیل په حنفي دلائلو باندې نیوکې

سر دی وروسته صاحب تکمیل د قرائت خلف الامام د مانعینو له دلائلو سره هم تعرض کړی دی او تر ټولو مخکښې ئې د قرآنکریم د دې (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) «چه کله قرآنکریم ویل کیږي نو تاسو ئې واورئ او چُپ و اوسئ» آیت په وړاندې کولو سره له خانه خواب ورکړی دی لیکن دا څه ضروري نه ده چه د صاحب تکمیل په خواب سره د استدلال کوونکو خلکو تشفي او تسلي هم وشي خواب خو هر سړی د هر دلیل ورکولی شي نو دا څه ضروري ده چه هر خواب دې صحیح وي؟ بیا هغه خلک کوم چه د قرآنکریم له دې آیت څخه استدلال کوي په پرې شوې خوله مذهب پرست. هڅوکي خرخوونکي او داسې نورو بې خایه کلمانو سره یادول او د هغوی دلائل موضوعي. مکذوب بلل د کوم خای تهذیب. دیانت او انصاف دی؟ مونږ مخکښې ویلي دي چه په اتفاق سره دا آیت له قرائت خلف الامام څخه د منع کولو په اړه نازل شوی دی امام احمد بن حنبل د دې تصریح کړې ده او له تفسیر طبري او داسې نورو څخه مو ډیر آثار په تیرو شویو پاڼو کښې په صحیح او حسن سند سره نقل کړي دي

له کومو څخه چه دا خبره واضحه شوي ده چه خلکو مخکښې قرائت کاوه په هغه باندې دا آیت نازل شو د صاحب تکمیل دا وینا چه "احناف وروسته د فاتحه خلف الامام د لوستلو احادیث له دې آیت سره د ټکر په ګڼلو هغه احادیث نه مني الخ" با لکل غلطه ده بلکه مونږ دا احادیث په امام یا منفرد باندې محمولوو او مقتدي د امام د قرائت له وجې په قریانو کښې شمارو. د قرائت تارک ئې نه بولو ځکه چه د مسلم او ابو داؤد صحیح حدیث (اذا قرأ الامام فانصتوا) موجود دی چه «کله امام قرائت کوي نو تاسو خاموشه و اوسئ» او په ابن ماجه. موطاء امام محمد او د احمد بن منیع په مسند کښې صحیح حدیث موجود دی (من كان له امام فقراءته له قراءة) «کوم سړی چه له امام سره وي د امام قرائت د هغه لپاره کافي دی» حنفیان د حضرت عباده صحیح حدیث هیڅکله نه پریږدي بلکه دا هم مني او د قرآنکریم آیت او صحیح حدیث (اذا قرأ فانصتوا) او (من كان له امام فقراءته له قراءة) ټول سره یو خای کوي دا وائي چه په جهري لمونځونو کښې د امام ل قرائت سره قرائت کول منع دی. له امام څخه مخکښې یا وروسته د امام په سکته کښې او په سرّي لمونځونو کښې قرائت خلف الامام جائز یا مستحسن دی لیکن صاحب تکمیل او ډله ئې پخپله د قرآن او حدیثو تارکین دی کوم چه په جهري لمونځونو کښې د امام له قرائت سره یو خای قرائت نه واجب وائي او د صحیح حدیث (اذا قرأ فانصتوا) او د خداوندي حکم (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) صریح یا ښکاره مخالفت کوي

د حنفيه وو په قرآني دليل باندې نيوکه

د حنفيه وو د دې دليل يو ځواب دا هم ورکړې شوې دې چه د قرائت خلف الامام احاديث له دې آيت سره ټکر نه دې بلکه مخصص ني دې او د کتاب تخصيص په سنت سره جائز دې په داسې حال کښې چه حديث متواتر وي او د (لا صلوٰة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب) حديث په يقيني توګه متواتر حديث دې لکه څرنګه چه امام بخاري په جزء القرائت کښې فرمايلي دي (تواتر الخبر عن رسول الله ﷺ لا صلوٰة الا بقراءة ام القرآن). د رسول الله ﷺ دا حديث متواتر دې چه لمونځ نه کيږي مګر د سورۂ فاتحه له قرائت سره.

سوال له آسمانه او ځواب له ريږي دې نه والي خبره په قرائت خلف الامام کښې ده او تواتر د سورۂ فاتحه د قرائت بيانوي مونږ سره خو څو ځله ولي دي چه د سورۂ فاتحه د قرائت په واجب والي کښې د هيڅ اختلاف او نزاع نشته خبره په دې کښې ده چه په امام پسې مقتدي ته د سورۂ فاتحه لوستل واجب دي او که نه؟ او د امام قرائت د هغه لپاره کافي دې او که نه؟ مونږ وايو چه د سورۂ فاتحه قرائت په لمونځه کښې واجب دې لېکن د امام قرائت د مقتدي لپاره کافي دې هغه په دې حالت کښې د قرائت سرينيودونکي نه دې بلکه د قاري لوستونکي په مرتبه کښې دې او د دغو دواړو مقدمو په صحيحو احاديثو سره ثبوت نه خو خو ځله مخکښې تير شول پس که څرته صاحب تکميل همت لري نو له رسول الله ﷺ څخه دې د قرائت خلف الامام تواتر ثابت کړي محض د سورۂ فاتحه د قرائت د تواتر په بيانولو سره عوامو ته د قرائت خلف الامام مغالطه ورکول يوا خې او يوا خي دوکه ده.

ب د حنفيه وو په نزد مشهور او متواتر حديث هغه دې کوم چه تابعينو په اتفاق سره قبول کړې دې او په دې مسئله کښې د تابعينو اختلاف دې نو دې حديث ته متواتر يا مشهور نه شي ويل کيدلې علامه عيني په شرح د بخاري کښې فرمائي

فان قلت هذا الحديث مشهور فتجوز الزيادة بمثله قلت لا نسلم انه مشهور لان المشهور ما تلقاه التابعون بالقبول وقد اختلف التابعون في هذه المسألة ولئن سلمنا انه مشهور فالزيادة بالخبر المشهور انما تجوز اذا كان محكما اما اذا كان محتملا فلا وهذا الحديث محتمل لان مثله يستعمل النفي الجواز ويستعمل لنفي الجواز ويستعمل لنفي الفضيلة كقوله ﷺ لا صلوٰة لجار المسجد الا في المسجد. (ولا صلوٰة بحضرة طعام. (رواه مسلم ج٢،ص١١)

که څرنګه سو ووايي چه دا حديث مشهور دې او په دې سره زياتوالي په کتاب الله باندې جائز دې نو زه وايم چه مونږ د دې مشهور والي نه منو ځکه چه مشهور هغه دې چه تابعينو قبول کړې دې او په دې مسئله کښې د تابعينو تر منځ خلاف دې او که څرنګه و منل شي چه دا حديث

مشهور دی نو په مشهور حدیث سره په کتاب الله باندې زیاتوالی په هغه وخت کښې جائز دی چه هغه بخپل مفهوم او مدلول کښې، محکم وي اوکه چیرته محتمل وي نو په هغه سره په کتاب الله باندې زیاتوالی جائز، نه دی او دا حدیث چه (لاصلوٰة الابقراءةام القرآن) محتمل دی ځکه چه دا ډول لفظ کله کله د جواز د نفی ،او عدم صحت، لپاره استعمالیږي او کله کله د فضیلت د نفی لپاره لکه څرنګه چه د رسول الله ﷺ ارشاد دی چه د جومات د ګاونډي لمونځ پرته له جومات څخه بل ځای نه کیږی د دې مطلب په اتفاق سره دا دی چه له جومات څخه پرته ادا شوی لمونځ به کامل نه وي دا معنی نی نه ده چه لمونځ به ئې بالکل صحیح نه وي، او ،همدارنګه د ده ارشاد دی، چه د خوراک مخته لمونځ نه کیږي دې لره مسلم روایت کړی دی آه د دې هم په اجماع سره دا مطلب دی چه کله د وږي سړي مخته خوراک راشي په دې وخت کښې د خوراک په پریښودلو سره لمونځ وکړي نو لمونځ به ئې کامل نه وي دا مراد هېڅکله نه دی چه لمونځ ئې صحیح کیږي نه

بیا دا حدیث له قرائت خلف الامام سره هیڅ تعلق نه لري په دې کښې یواځې د سورۀ فاتحه د قرائت ذکر دی او دې نه موږ هم واجب وایو لیکن په مقتدي باندې ئې واجب نه بولو ځکه چه د قرآن په آیت او صحیحو حدیثونو کښې مقتدی ته د خاموش اوسېدلو صریح حکم دی چه خلاف ورزي ئې جائزه نه دی له دې تقریر څخه د صاحب تکمل د دې خبرې خواب هم وشو چه "دا آیت مکّي دی او د سورۀ فاتحه د قرائت حکم مقتدی ته نبي علیه الصلوٰة و السلام په مدینه منوره کښې ورکړی دی" پس آیت مقدم النزول ،لومړی را نازل شوی آیت، د کوم مؤخر الافتراض ،کوم شی چه په آخر کښې فرض سوی وي، لپاره ناسخ کېدلی سي؟ له هغه څخه دې څوک پوښتنه وکړي چه په مدینۀ طیبه کښې په کوم حدیث کښې ئې مقتدي ته د سورۀ فاتحه د قرائت حکم ورکړی دی؟ که چیرته د حضرت عباده حدیث (لا تفعلوا الابأم القرآن) ئې مراد وي نو موږ ویلي دي چه له دې څخه وجوب هغه څوک ثابتولی شي چه د عربي ژبې له اصولو او قواعدو څخه خبر نه وي او که نه نو هر یوه لږونکی فقیه په دې پوهیږي چه تر نهې وروسته له استثناء څخه اباحت مستفاد کیږي. نه دا چه وجوب ثابتیږي بیا د همدې حدیث الفاظ په ابو داؤد کښې په دې ډول دي (ان کنتم لا بد فاعلین فلا تفعلوا الابأم الکتاب) ،که چیرته تاسو په امام پسې خامخا قرائت کول غواړئ نو تر سورۀ فاتحه بغیر به څه مه وایئ، له دې څخه هر عام سړی هم د اباحت مراد اخلي. وجوب ترې نه شي ختل کېدلی

بیا ئې له تفسیر فتح البیان څخه کوم شی را نقل کړی دی چه "په صحیح البخاري. صحیح المسلم ،او داسې نورو په حدیثونو کښې په امام پسې د سورۀ فاتحه د لوستلو حکم موجود دی الخ

لوی جرأت دی. د بخاري او مسلم په هيڅ يوه حديث کښې هم د قرائت خلف الامام حکم نشته صاحب تکميل البرهان بايد له خدای څخه وويرېږي رسول الله ﷺ په هيڅ يوه حديث کښې هم هېڅکله دا نه دي فرمايلي چه مقتديان بايد په امام پسې قرائت وکړي بلکه د صحيح المسلم په يوه حديث کښې ئي دا حکم ورکړی دی (اذا قرأ الامام فانصتوا) (چه کله امام قرائت وکړي نو تاسو خاموشه و اوسئ) او دي حديث ته امام احمد. مسلم. د طبري مفسر. علامه ابن تيميه او داسې نورو صحيح ويلي دي او د عباده په حديث کښې د (لا تفعلوا الا بأم القرآن) زياتوالي لره امام احمد. يحيى بن معين او د محدثينو يوې ډلې ضعيف بللی دی لکه څرنګه چه د کتاب المغني او علامه ابن تيميه د تنوع العبادات د رسالې په حوالې سره پورته تېر شول او د عباده د حديث چه کومه برخه صحيح ده هغه له قرائت خلف الامام سره هيڅ واسطه نه لري هغه د امام او منفرد په اړه ده لکه څرنګه چه پخپله د حديث راوي سفيان بن عيينه فرمايلي دي (قال هذا اذا كان وحده) (دا د هغه سړي په باره کښې ده څوک چه يواځې لمونځ کوي)

تر دې وروسته صاحب تکميل د آيت او (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) کښې د تعارض (ټکر) په ثابتولو سره د دواړو د ساقطولو کوشش کړی دی او د نور الانوار او توضيح او تلويح حواله ئي هم ورکړې ده حالانکه د تعارض لپاره د محل (ځای) اتحاد (يو والی) شرط دی کوم چه دلته وجود نه لري ځکه چه د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) آيت په اتفاق سره د قرائت خلف الامام په اړه دی او د (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ) آيت د منفرد د لمانځه په اړه دی ځکه چه دا آيت د قيام الليل په باره کښې نازل شوی دی او قيام الليل په جماعت سره نه ادا کيږي يواځې ادا کيږي طلباء د تعارض په مطلب ناندی د پوهولو لپاره د مثال په توګه په نور الانوار او داسې نور کښې دا آيتونه وړاندی کړی شوی دی چه شان نزول مه ګورئ نو په ظاهره کښې په تعارض معلوم شي (او نه په حقيقت کښې تعارض ثابول ئي مقصود نه دی لکه څرنګه چه د فقهاوو له طرز عمل څخه څرګنده ده چه هغوی يو شان له دواړو آيتونو څخه استدلال کړی دی عيني شرح د بخاري ج ۱. ص ۱۱ ملاحظه کړئ

... په حنفيه وو ... ندی صاحب تکميل دا الزام لګولی دی چه دا آيت (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) حنفيه وو د جمعې د خطبې په وخت غلي اوسېدو ته واجب وېلي دی لېکن دا هم وائي چه کله خطيب د (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا) آيت ووائي نو اورېدونکي دی په زړه سره درود ووائي نو د فاتحه خلف الامام په زړه سره له ويلو څخه ولې خلک منع کوي؟

... د ... دی چه موږ ... خله د ... ولې دی چه دا آيت په اتفاق سره د قرائت خلف الامام په

باره کښې نازل شوې دی د جُمعې خطبه وروسته ورسره ملحقه شوې ده او که نه نو به مکې کښې د جُمعې لمونځ او خطبه چېرته وو؟ پس څومره چه په لمانځه کښې د استماع او انصات تاکید دی په خطبه کښې دومره نشـه د دې لپاره ځینو فقهاوو پر دې بناء باندې د درود ویلو اجازه ورکړې ده چه په خطبې کښې له امام څخه د کوم ضرورت په وخت خبرې کول یا د دُعا غوښتنه کول جائز دی او امام به هم له مقتدیانو سره خبرې کول او د کومې ضروري خبرې بوښتنه کول یا امر بالمعروف او نهی عن المنکر کول جائز دي. او په دې وخت کښې مقتدي د امام د خبرې ځواب هم ورکولی شي لکه څرنګه چه د سلیک غطفاني له واقعې څخه چه نبي کریمﷺ د خطبې په وخت کښې له هغه سره خبره وکړه او بوخل نبي کریمﷺ به د خطبه کښې د باران د دُعا په باره کښې خبره وشوه او د حضرت عمرؓ له واقعې څخه چه په خطبه کښې ئې حضرت عثمانؓ ته د ځنډ له وجې تنبیه خبرداری ورکړی وو او هغه به ځواب کښې خپل عذر بیان کړی وو (بخاري) ښکاره خبره ده چه دا له خطبې سره منافي یا بکر نه دی ګڼل شوی همدارنګه چه کله خطیب د خطبې په منځ کښې حکم کوی چه په نبي کریمﷺ باندې درود ولیږئ نو په دې حکم باندې عمل کول هم د خطبې منافي نه دی. په ښه سره درود ویلی شي نه په لوړ آواز سره او ځینو حنفي فقهاوو په دې صورت کښې هم په ژبې سره د درود شریف د ویلو اجازه نه ده ورکړې بواځې ئې په زړه کښې د ویلو اجازه ورکړې ده نو اشکال پاتې نه شو

یو الزام ئې دا لګولی دی چه کله د سهار لمونځ شروع شوی وي په دې حالت کښې د امام د قرائت په وخت کښې د حنفیانو په نزد د صف شا ته د سُنتو ادا کول جائز دي او په **(وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ)** سره دا ممنوع نه بولي. نو په دې آیت سره په امام پسې د سورۀ فاتحه قرائت ولې ممنوع دی؟

ځواب دا دی چه د عبد الله بن عباس او عبد الله بن مغفل روایتونه پورته تیر شول چه په هغو کښې تصریح شوې ده چه دا آیت بواځې د مقتدي په حق کښې ده چه هغه به قرائت خلف الامام نه کوي بلکه غلی به اوسي له دې پرته په نورو ځایونو کښې که چیرته قرآنکریم لوستل کیږي نو اوریدل او غلي اوسیدل فرض نه دي ځینو حنفي فقهاوو دا قول غوره کړی دی د هغو په نزد د سهار د لمانځه په وخت په جوماتونو کښې یوې خوا ته د سهار سنت ادا کول جائز دي ځکه چه دا سړی تر اوسه مقتدي نه دی او ځینو فقهاوو د لفظ د عموم پر بنا په داسې ځای کښې ئې د سهار د سنتو ادا کول منع کړي دي چرته چه د امام قرائت اوریدل کیږي هغوی وائي چه د جومات په دروازه کښې یا له جومات څخه د باندې سنت ادا کړي او بیا په جماعت کښې شریک شي

... شي د مقتدي **(سبحانك اللّٰهم)** لوستل. په دې کښې د حنفیانو صحیح قول دا دی چه په جهري لمانځه کښې د امام د قرائت په وخت مقتدي ته **(سبحانك اللّٰهم)** لوستل جائز نه دي ځکه

تکبیر تحریمه دي واني او چُپ دې ودریږي او که موقع به لاس ورتي نو د امام په سکتو کښي دې (سبحانك اللهم) لولي او د امام په سکتاتو کښي سورة فاتحه هم لوستلی شي لکه څرنګه چه مو خو حلقه سره شو

ښي سره دا چه کله امام جهر کوي په دې وخت کښي بايد د الله اکبر په ويلو سره هم لمونځ سره نه شي د دې خواب دا دی چه تکبير تحريمه د لمانځه شرط دی رکن ئې نه دی نو د تکبير تحريمه په وخت دا سړی مقتدي نه دی تر تکبير تحريمه وروسته مقتدي جوړيږي او په همدې وخت کښي د قرآن اوريدل او خاموش اوسيدل واجبيږي له دې څخه مخکښي نه واجبيږي بله دا چه په دې باندې د ټولو اجماع هم ده چه د امام د قرائت له اوريدو سره سره د تکبير تحريمه په ويلو سره لمانځه کښي سريکيدل صحيح دي پس صاحبِ تکميل دې بايد پخپلې پوهې باندې ماتم وکړي

او د امام بخاري له جزء القرائت څخه چه کوم الزام را نقل شوی دی چه په مدارسو او مکتبو کښي استاذ بوه هلک ته سبق ورکوي او پاتې هلکان هم قرائت کوي هلته د ﴿وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا﴾ پر بناء باندې هلکان نه خاموشه کيږي الخ

د دې خو بو خواب هغه دی کوم چه پورته تېر شو چه دا آيت د مقتدي په حق کښي دی د غير مقتدي په حق کښي نه دی. دوېم دا چه هلکان په لوياتو باندې قياس کول هم غلط دي. هلکان خو بې اوده هم قرآنکريم لوستلی شي. هغوی مرفوع القلم بلل شوي دي

له دې وروسته ئې دعوی کړې ده چه د انصات معنی د مطلق چُپ والي نه ده بلکه معنی ئې سکوت سره له اوريدو ده نو له دې څخه هم د حنفيانو مطلب نه شي حاصليدلی څکه چه په دې سره په جهري لمانځه کښي په سواخې د امام د قرائت په وخت کښي ممانعت وي د امام په سکتاتو کښي د قرائت کولو ممانعت هيڅکله له دې آيت څخه نه ثابتيږي حالانکه د حنفيانو دعوی ده چه په جهري لمانځه کښي د امام د سکتاتو په وخت هم قرائت ناجائز او حرام دی الخ

د په حنفيانو باندې افتراء ده کوم خلک چه د امام د سکتاتو په رعايتولو سره سورة فاتحه خلف الامام لوستلي شي دی په هغوی هم ناجائز او حرام نه دي وايي همدارنګه په سرّي لمونځونو کښي هم د سورة فاتحه قراءت خلف الامام سوکه سوکه جائز دی په دا سې حال کښي چه له امام سره منازعت و هغه نه د ښوس خولو سيبيو نه کرځي لکه څرنګه چه څو ځو خله تېر شول

له دې وروسته ئې دعوی کړې ده چه کله امام په جهر سره قرائت وکړي او مقتدي هم سوکه سوکه هغه لفظ ولولي نو په دې کښي په سوکه د استماع او انصات حکم هم په ځاى کيږي الخ

د محققينو ده کومه چه ئې دليل دی نه ده رسول الله ﷺ د وحی د نزول په وخت خپلو شونډو

مبارکو ته حرکت ورکاوه او یو خای ني ورسره وايه. چهرنی نه کاوه حق تعالی له دي څخه هم منع کړاو ونی فرمایل چه لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ.
له قرآن سره خپلي ژبي ته حرکت مه ورکوه د دي لپاره چه زر دي یاد شي. دي لره ستا په زړه کښي خابول او په یا باندي د دي لوستل زمونږ په ذمه باندي دي. نو کله چه مونږ د جبرائیل علیه السلام په واسطه دا وايو نو د هغه د قرائت اتباع وکړی. د دي په تفسیر کښي عبد الله بن عباس فرمائي (فاستمع له وانصت) چه کله وحی نازلیږی نو هغه واورئ او چُپ و اوسئ.
له دي وروسته به هغه خپله ژبه نه خوځوله او غلی به اوسيده ملاحظه کړی بخاري شریف ج۱. ص۳ معلومه سوه چه د قرآن د قرائت په وخت کښي ژبی ته حرکت ورکول اتباع نه دی او مقتدي ته د امام د اتباع امر ورکړ شوی دی (انما جعل الامام ليؤتم به) چه امام د دي لپاره جوړ شوی دی چه د هغه اتباع وشي او د ابن عباس له حدیث څخه څرګنده شوه چه د قرائت اتباع دا دی چه با لکل سړی غلی و اوسي. ژبی ته حرکت ور نه کړي او په لغت کښي هم انصات صرف سکوت ته وائي البته که حیرته (انصت له) وویل شي نو د دي دوه معنوې دي یو غلي اوسيدل. دویم د غوږ په لګولو سره اوریدل او چه کله انصات مطلق وي نو معنی ئي یواځي د سکوت چُپوالي ده ملاحظه کړی قاموس ج۱. ص۹۸ پس له امام سره یو ځای قرائت کول د امام د اتباع هم خلاف ده او د انصات هم خلاف ده

تر دي وروسته ئی دا الزام لګولی دی چه له نبي کریم ﷺ څخه په لمانځه کښي څو سکتي ثابتي دی که چیرته مقتدی په نوموړی سکتو کښي سورهٔ فاتحه ولولي نو د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ) آیت مخالف به نه وي

ځواب ښکاره دی چه دي صورت ته چا ناجائز ویلي دي؟ او دا هم ښکاره ده چه دا سکتات په امام باندي واجب نه دی ځکه چه د وجوب هیڅ دلیل نشته که چیرته امام سکته و نه کړي نو مقتدي د سورهٔ فاتحه قرائت نه شي کولی. نو نه به مقتدي ګنهګار وي او نه ئي لمونځ باطلیږي

تر دي وروسته ئی دعوی کړې ده چه دا آیت نه امام سی نه زوره زوره د لوستلو په ممانعت کښي نازل شوی دی او له امام رازي څخه نقل کړی دی چه د قول د امام ابو حنیفه او د هغه د اصحابو دی

ځواب: دی چه لکه څرنګه چه دی عبارت کښي د امام صاحب او د هغه د اصحابو خوا ته یرته له کوم سند د نوه غلط قول نسبت سوی دی همدا رنګه دا دعوی هم غلطه ده چه دا آیت په امام سی نه زوره زوره د قرائت کولو نه ممانعت کښي نازل سوی دی خبردار د صحابه وو به اړه حوک داګومان کولی سی چه هغوی به لمانځه کښي نه رسول الله ﷺ سی نه زوره زوره سوره و غوغا •

... ضرورت څخه نا لحال کوله ... هغوی د لمانځه له حقیقت او له هغه کښې د خشوع او خضوع له

حیرانه وو

اهل حدیث چه کوم په دې دول بې ځایه خبرې کوي او صحیح حدیثونه ردوي او د قرآن په آیت کښې غلط ... ویلونه کوي نو هغوی عامل بالحدیث په حدیثو عمل کوونکي ... وول او حنفیان چه د نصوصو صحیح معناوي بیانوي او په صحیح طریقې باندې عمل کوی هغوی مذهب پرست. هدوکي خرخوونکي جوړ شول سبحان الله دا څه انصاف دی؟ له دغو حضراتو څخه دي یو خوک پوښتنه وکړی چه کله چیرته دا آیت په امام پسې په چیغو چیغو د لوستلو په ممانعت کښې نازل شوی وی و ... قرائت جائز وي نو د جُمعې په خطبه کښې به هم په زوره خبرې کول منع وي په خومره اندازه او ... سره به خبرې کول. تسبیح. تکبیر او تهلیل باید ممنوع وي څکه چه ټولو علماوو د همدی آیت له مخې په خطبه کښې له خبرې کولو څخه منع کړې ده او پخپله صاحب تکمیل هم د دی آیت شان نزول خطبه ګڼلی ده نو آیا دی به د دې قائل وي چه د جُمعې په خطبه کښې د امام د خطبې د اوریدو په وخت کښې خلکو ته بې له چیغې خبرې کول یا ذکر الله. تکبیر. تسبیح او تهلیل جائز دی؟ که چیرته ئې جائز بولي نو دا د اجماع خلاف دی. اهل حدیث هم د دې قائل نه دي او که چیرته ئې جائز نه بولي نو آیا د خطبې درجه تر لمانځه زیاته ده؟ چه په لمانځه کښې ... سوکه لوستل جائز او په خطبه کښې حرام دی

تر دې وروسته ئې دعوی کړې ده چه د سورهٔ فاتحه په عدم فرضیت باندې د حنفیه وو له دې آیت څخه استدلال کول د ټولو محدثینو او مفسرینو په خلاف دی دا هغه مغالطه ده چه کومه چه له شروع څخه تر آخره پورې د صاحب تکمیل شیوه (خوی یا طریقه) ده حنفیه وو له دې آیت څخه کله د سورهٔ فاتحه د عدم فرضیت استدلال کړی دی؟ له دې څخه خو هغوی د قرائت خلف الامام په عدم فرضیت باندې استدلال کوي او په دې کښې جمهور سلف او خلف له دوی سره دي لکه څرنګه چه د علامه ابن تیمیه له قول څخه څرګنده شوې ده چه د سورهٔ فاتحه په عدم فرضیت باندې خو هغوی د (**فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ**) آیت څخه استدلال کوي او د اعرابي له حدیث څخه د دوی د استدلال بنیاد کیږي لکه څرنګه چه مخکښې په تفصیلي توګه تېر شول

تر دې وروسته ئې دعوی کړې ده چه دا آیت په لمانځه کښې د خبرو کولو په ممانعت کښې نازل شوی دی او د څینو تابعینو قول ئې را نقل کړی دی چه دا آیت د خطبې په باره کښې نازل شوی دی. د خطبې په وخت ئې خلکو ته د اوریدلو حکم ورکړی دی الخ

د دې خواب تېر شوی دی چه په مکه کښې نه جُمعه قائمه وه او نه خطبه وه د دې لپاره چه کومو حضراتو دا آیت په خطبې پورې تړلی دی د هغو مطلب دا دی چه خطبه ئې له لمانځه سره ملحق کړی دی د مطلب ئې نه دی چه شان نزول ئې یواځې د جُمعې خطبه ده څکه چه دا آیت په اتفاق سره

مکې دی او په مکې کښې نه جُمعه وه او نه خطبه او په خطبه کښې سوکه خبرې کول یا په پټه سره ذکر و تسبیح کول په اتفاق سره جائز نه دی نو په لمانځه کښې له امام سره سوکه قرائت به څه ډول جائز وي؟ په لمانځه کښې خبرې کول تر هجرت وروسته هم جائز وو چه کله د سورهٔ بقره آیت (وَقُوْمُوْا لِلّٰهِ قٰنِتِيْنَ) نازل شو نو له خبرې کولو څخه خلک منع شول (صحیح مسلم) او (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ) آیت په اتفاق سره مکې دی دا په لمانځه کښې د خبرې کولو په ممانعت باندې محمولول صحیح نه دي او که نه نو بیا دا لازمیږي چه صحابهٔ کرام له ممانعت سره سره هم په عامه توګه په لمانځه کښې خبرې کولې او دا د هغوی له شان څخه ډیره لرې خبره ده او په مدینه منوره کښې صحابهٔ کرامو په عامه توګه قرائت خلف الامام نه کول یوه یا دوو ناخبرو داسې کړی دی لکه څرنګه چه د حدیث له لوستونکو څخه پټه نه ده چه کله له نبي کریم ﷺ پوښتنه وکړه چه په تاسو کښې چا قرائت وکړ نو یواځې یوه سړي وویل چه ما قرائت وکړ هغه لره نبي کریم ﷺ منع کړ

بیا ئې د امام رازي رحمه الله قول را نقل کړی دی چه په دې آیت کښې کفارو ته خطاب دی او که چیرته دا آیت په قرائت خلف الامام باندې محمول کړی شي نو د قرآن سیاق او سباق هم ګډوډیږي او ترتیب ئې له منځه ځي الخ

زه وایم چه د امام احمد بن حنبل قول مخکښې تېر شو چه په اتفاق سره دا آیت د لمانځه په اړه د قرائت خلف الامام څخه په منع کولو کښې، نازل شوی دی نو آیا له احمد بن حنبل او د سلفو له نورو علماوو څخه زیات څوک د قرآن په سبق او سبق باندې پوهیدونکی کیدلی شي؟ بیا له دې آیت څخه مخکښې د لوی خدای ﷻ دا ارشاد دی چه (هٰذَا بَصَآئِرُ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَّرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ) (دا قرآن (پخپل ځای کښې، ګوا که ډیر دلیلونه دي ستاسو د ربّ له خوا څخه او هدایت او رحمت دی د هغو خلکو لپاره چه ایمان ئې پرې راوړی دی، په دې کښې د اهلِ ایمان او د قرآن ذکر دی تر دې وروسته (وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهٗ وَاَنْصِتُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ) دی تر دې وروسته (وَاذْكُرْ رَّبَّكَ فِيْ نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَّخِيْفَةً وَّدُوْنَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ وَلَا تَكُنْ مِّنَ الْغٰفِلِيْنَ○) دی چه هر مسلمان ته د ذکر تاکید او له غفلت څخه د هغه ممانعت دی لنډه دا چه د وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْاٰنُ څخه مخکښې هم د ایمان د خاوندانو ذکر دی او وروسته هم د ایمان خاوندانو ته خطاب دی نو په منځ کښې د قرآن د قرائت په متعلق مسلمانانو ته د خطاب په کولو سره د قرآن سباق او سباق څنګه مختل او ګډوډ شو؟ تر دې آیت مخکښې د قرآن د عظمت (لوړوالي) بیان دی چه هغه د ایمان د خاوندانو لپاره بصائر، هدایت او رحمت دی. تر دې وروسته په یقیني توګه د هغه له عظمت سره دا مناسبه ده چه

په بنه توگه له کله هر نکرسم سه لمانځه کښې لوستل کېږي هغه واوري او غلي و اوسي تر څو چه په تاسو باندې خپل پروردگار سهار او بصيرت. هدايت او رحمت څخه برخمن شئ تر دي وروسته حکم دی چه مابام په زړه کښي له عاجزي. خوف او ويرې سره ياد او له غافلانو څخه مه کيږئ

وواني کوم عقلمند دا وبلی شي چه په دې صورت کښې د قرآن نظم گډوډ او له منځه تللی دی بلکه حه سه انصاف سره وکتل شي نو سه کوم ځای کښې چه قرآنکريم د کفرو شور. فرياد او چيغو ذکر کړی دی هلته نې د رحمت يادونه نه ده کړې بلکه هغوی ته نې د سخت عذاب اخطار ورکړی دی

وَقَالَ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَا تَسْمَعُوْا لِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَالْغَوْا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُوْنَ ○ فَلَنُذِيْقَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا عَذَابًا شَدِيْدًا وَّ لَنَجْزِيَنَّهُمْ اَسْوَاَ الَّذِيْ كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ○

يعنې کفر خلک وائي چه دا قرآن مه اورئ او شور او غوغا جوړ کړئ ښائي چه تاسو په دې ډول غالب شئ موږ به هغوی ته د سخت عذاب خوند ورڅکو او هغوی د دې بد حرکت کوم چه دوی نې کوي سزا ورکړو

س د (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) عنوان هم دا وائي چه په دې کښې مسلمانانو ته خطاب دی. همدوی د قرآن په اوريدلو او خاموشه اوسېدلو باندې د رحمت هيله مند کيدلی شي يواځې کفار به په دې باندې د رحمت اميدوار څنگه کيدلی شي تر څو پورې چه ايمان نې نه وی راوړی؟ س د تفسير فتح البيان دا قول هڅکله صحيح نه دی چه په دې آيت کښې کفارو ته خطاب دی او مسلمانانو ته د خطاب په منلو سره د قرآنکريم په آيتونو کښې ارتباط نه پاتې کيږي بلکه له سياق او سباق او د آيت له عنوان څخه ښه ښکاره ده چه په دې کښې يواځې او يواځې مسلمانانو ته خطاب دی. ټول مفسرين علماوو دا آيت له قرائت خلف الامام څخه په ممانعت باندې محمول کړی دی لکه څرنگه چه د علامه طبري په حوالې سره د تفصيل تر څنگ په لومړی سر کښې لیکلي دي غالباً کونکي به اندازه وکړي چه صاحب تکميل البرهان په څومره بې انصافي او مذهبی عصبيت سره د حنفيانو په دلائلو باندې نيوکي کوي چه د قرآن له کوم نص څخه چه د سلف او خلف جمهورو علماوو د قرائت خلف الامام په ممانعت باندې استدلال کړی وو هغه د تفسير فتح البيان او امام رازي په قول سره رد ول غواړي (الغريق يتشبث بالحشيش) دې ته وائي چه اوبو اخستونکي ته د وښو اسره هم ډير په نظر ورځي

د حنفيه وو د حديثو په دلائلو باندې نيوکې

لومړی دليل چې د ... کړی دی چه په صحيح البخاري کښې چه کوم روايت له ابو بکرة رضی

حخه روايت دى حه هغه د ركوع په حالت كښې رسول الله ﷺ سدا كړ نو په صف كښې له نو خاى كـدو خخه مخكښې ئې ركوع وكړه او د رسول الله ﷺ په حضور كښې ئې د دې خبرې يادونه وكړه هغه ﷺ ده نه د ركعت د بيرته را گرځولو حكم و نه كړ له دې خخه حنفيه په امام پسې د سورة فاتحه په نه فرض كيدو باندې دليل راوړي چه كله په ركوع كښې له امام سره د نو خاى كـدو په صورت كښې ايرته له سورة فاتحه، څخه ركعت ادا شو نو د قيام په حالت كښې هم برته له سورة فاتحه حخه لمونځ كيږي الخ

په دې اړه عرض دا دى چه دا يواځې د حنفيانو دليل نه دى بلكه د مالكيانو. حنبليانو هم د مسبوق له دې مسئلې څخه په مقتدي باندې د قرئت خلف الامام د نه واجب والي استدلال كړى دى لكه څرنگه چه د كتاب المغنى په حوالې سره مخكښې تير شو او يواځې ئې د ابى بكره ﷺ له حديث څخه استدلال نه دى كړى بلكه له اجماع څخه ئې استدلال كړى دى امام طحاوي تصريح كړې ده چه په دې كښې د فقهاوو اختلاف نشته چه مسبوق د ركوع په پيدا كولو سره ركعت پيدا كوى او د ابن قدامه په مغني كښې دي چه (ولانها قراءة لا تجب على المسبوق فلم تجب على غيره كا لسورة) ربيا په امام پسې د سورة فاتحه قرائت په مسبوق باندې واجب نه دى نو په غير مسبوق باندې به هم واجب نه وى لكه د (ضم) سورت غوندي آه

د دې دليل خواب دا ورکړ شوى دى چه د قرائت وجوب د قيام (دريدلو) په حالت كښې دى چه كله حالت بدل شو نو حكم هم بدل شو

زه وايم چه د اهلِ حديث له ژبې او قلم څخه د داسې خبرو وتل د تعجب وړ دي ځكه چه دا خو سراسر قياس دى حه نه پوهيږم دا خلك په ډير زور او شور سره د (اول من قاس ابليس) [1] نارې لگوي دوى بايد د كوم حديث له مخې دا ثبوت وركړي چه د قرائت وجوب د قيام له حالت سره مخصوص دى د حضرت عباده په حديث (لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب) كښې خو د قيام شرط نشته كه چيرته په كوم بل حديث كښې دا قيد راغلى دى نو څرگند دې سى چه دى يو حديث په بل حديث باندې مقيد كولى شي بيا حنفيانو كومه گناه كړې ده چه هغوى له بل حديث (من كان له امام فقراءته له قراءة) څخه د عباده حديث په امام او منفرد پورې خاص كوي؟ بيا دا هم نه شوه چه كله حالت بدل شي نو حكم هم بدليږي اول خو دا ثابته كړئ چه د ركوع په كولو سره كوم حالت بدل شو؟ لمونځ ختم شو او كه لمونځ كوونكى بدل شو؟ آخر دا مسئله له كوم حديث څخه ده معلومه

[1] چه تر ټولو مخكښې ابليس قياس كړى وو مخكښې دا د هغه بې خبرى ده چه د ابليس قياس كوم ډول قياس وو او د مجتهد قياس كوم قياس ته وائي ۱۲ ظ

کړې ده د رکوع په کولو سره د لمانځه یا لمونځ کوونکي حالت بدلېږي؟ د ابو بکره حدیث او دغو بولو حدیثونو څخه کوم چه د رکوع په پیدا کولو سره د رکعت په پیدا کولو دلالت کوي څو دا څرګندیږي چه د شارع علیه السلام په نظر کښې رکوع د قیام په حکم کښې دی له دې وجې د رکوع په پیدا کولو سره رکعت پیدا کیږي. البته سجده د قیام په حکم کښې نه ده څکه چه د سجدې په پیدا کولو سره رکعت نه پیدا کیږي او چه کله رکوع د قیام په حکم کښې ده نو په رکوع سره حالت بدل نه شو پس په رکوع پیدا کوونکي باندې باید په رکوع کښې د فاتحه قرائت فرض شي لکه څرنګه چه څنې صحابه هم دې خوا ته تللي دي ملاحظه کړئ د بیهقي جزء القرائت ص۷۸

عن حسان بن عطیة عن ابی الدرداء قال لا تترك الفاتحة خلف الامام زاد ابن ابی الحواری ولو ان تقرأ والت راکع وفی روایة اخری عن ابی الدرداء قال لو ادرکت الامام وهو راکع لاحببت ان اقرأ بفاتحة الکتاب.

(حسان بن عطیه له حضرت ابو الدرداء څخه روایت کوي هغه وفرمایل چه په امام پسې د سورۀ فاتحه قرائت مه پرېږدئ. که په رکوع کښې هم وی بیا ئې هم ووایئ په بل روایت کښې دي چه ابو الدرداء ﷺ وفرمایل چه که چیرته زه امام په رکوع کښې هم پیدا کړم نو دا خوښوم چه سورۀ فاتحه په رکوع کښې هم، ولولم) په دې اثر سره د صاحبِ تکمیل ټول جوړ شوی عمارت رنګ شو څرګنده شوه چه په رکوع سره حالت هیڅ بدل نه شو بلکه په رکوع کښې هم د قیام غوندې د فاتحه قرائت کیدلی شي او دې اثر ته دې ضعیف نه شي ویلی څکه چه امام بیهقي دې لره د حجت په توګه وړاندې کړی دی پس د صاحبِ تکمیل دا نتیجه ایستل چه لکه څرنګه چه د شریعت دا حکم دی چه هیڅ یو رکعت پرته له سورۀ فاتحه څخه نه کیږي همدارنګه د شریعت دا حکم هم دی چه په رکوع کښې به یو ځای کیدو باندې رکعت، کېږي د حنفیانو او حنبلیانو د استدلال د وزني کیدلو اقرار دی چه کله په رکوع کښې په یو ځای کیدو سره رکعت پیدا کیږي او په رکوع کښې د سورۀ فاتحه لوستل فرض نه دی د امام قرائت کافي دی د صاحبِ تکمیل دا وینا چه د رکوع حالت ته په تلو سره حالت بدل شو او په مثال کښې د مسافر او مقیم مسئله بیانول د هغه چه څومره بد حواسي ښکاروي کتونکي به ئې خپله اندازه وکړي

حقه خبره دا ده چه کوم خلک د مقتدي په ذمې باندې په امام پسې د سورۀ فاتحه قرائت نه فرض واني هغوی خو دې ب د ظاهریه وو غوندې باید دا ومني چه د رکوع په پیدا کولو سره رکوع نه پیدا کېږي او یا دې د ابو الدرداء غوندې دا ومني چه امام په رکوع کښې پیدا کړي نو په رکوع کښې دې سورۀ فاتحه ولولي که چیرته هغوی د جمهورو غوندې دا ومني چه د رکوع په پیدا کیدو سره رکعت حاصل کېږي او په رکوع کښې سورۀ فاتحه فرض نه ده نو بیا هغوی په هیڅ دول هم په مقتدي باندې د فاتحه قرائت نه فرض نه شي ویلی

پاتې شوه دا چه د حنفیانو په نزد په تکبیر تحریمه کښې قیام فرض دی او په دې حالت کښې ابو بکره صحابي ته قیام هم په لاس ور نه غی پرته له قیام څخه د هغه رکعت ادا شو . پس څرگنده شوه چه قیام هم فرض نه شو الخ

له دې څخه د صاحب تکمیل د حواسو گډوډوالی ښکاره دی زه دا پوښتنه کوم چه حضرت ابو بکره تکبیر تحریمه ویلی وو او که نه؟ که چیرته خواب په اثبات کښې وي نو په حدیث کښې د دې ذکر چیرته دی؟ که چیرته وویل شي چه د تکبیر د ذکر کولو ضرورت نشته خکه چه معلومه خبره ده چه پرته له تکبیر تحریمه څخه لمونځ نه کیږي نو مونږ وایو د قیام د ذکر هم ضرورت نشته خکه چه معلومه خبره ده چه تکبیر تحریمه پرته له قیام څخه نه صحیح کیږي علامه شوکاني او امام طحاوي په دې باندې اجماع را نقل کړې ده چه تکبیر تحریمه پرته له قیام څخه نه صحیح کیږي او که چیرته ئې خواب په نفی کښې وي نو دا د ټول أمت خلاف دی. له تکبیر تحریمه پرته د هیچا په نزد هم لمونځ نه شي صحیح کیدلی

په دویم دلیل باندې نیوکه

تر دې وروسته ئې دویم دلیل د حضرت ابو هریرة رضی الله عنه حدیث د ابو داؤد په حوالې سره په لنډه توگه را نقل کړی دی مونږ دا حدیث پخپلو دلائلو کښې په مفصله توگه بیان کړی دی چه حضرت ابو هریرة رضی الله عنه فرمائي چه رسول الله ﷺ له یوه لمانځه څخه فارغ شو چه جهر ئې پکښې کاوه نو وئې فرمایل چه په تاسو کښې چا له ما سره یو ځای قرائت کړی دی؟ یوه سړي وویل چه هو' یا رسول الله ما قرائت کړی دی نو رسول الله ﷺ وفرمایل ما هم دا ویل چه دا څوک دی چه له ما څخه قرآنکریم په زوره وړي؟ چه کله خلکو د رسول الله ﷺ دا خبره واوریده نو صحابه وو په هغه لمانځه کښې له قرائت کولو څخه بند شول په کوم کښې چه رسول الله ﷺ په جهر سره قرائت کاوه دا روایت امام مالک په موطا کښې. امام شافعي په مسند کښې. څلور وارو امامانو په سنن کښې روایت کړی دی او ترمذي ئې تحسین کړی دی او ابن حبان ورته صحیح ویلي دي

د دې دلیل خواب صاحب تکمیل ورکړی دی چه صحابه له قرائت کولو څخه منع شول. دا لفظ مدرج یعني راوي پخپله ور زیات کړی دی، د صحابي قول نه دی، دی مرفوع نه دی دا د زهري تابعي قول دی

مخکښې ویلي دي چه ابو داؤد دا روایت د معمر په واسطه سره هم روایت کړی دی او په دې کښې تصریح ده چه حضرت ابو هریره رضی الله عنه وفرمایل خلک په جهري لمانځه کښې له قرائت کولو څخه منع شول او معمر ثقه. متقن دی له ده څخه روایت کوونکی احمد بن السرح هم ثقه ثبت دی پس دا دعوی غلطه ده چه دا د زهري قول دی بیا که چیرته د زهري قول هم وي نو دا د زهري فتوی نه ده بلکه د یوې واقعې خبر دی او زهري په مغازي. سیر او د رسول الله ﷺ په اخبارو کښې د

وجب امام دی د رسول اللهﷺ د زماني د واقعانو په بيانولو کښې د ده قول حجت دی
د صاحب تکميل دا وينا چه له دې ځخه په سرّي لمونځونو کښې د قرائت ممانعت نه ثابتيږي نو په سرّي لمونځونو کښې له قرائت ځخه مونږ هم ممانعت نه کوو ليکن په جهري لمانځه کښې خو د قرائت ممانعت ثابت شو او همدغه زمونږ مدعا او غوښتنه ده
تر دې وروسته صاحب تکميل فرمائي چه د حديث مطلب ښکاره دی چه تر سورة فاتحه وروسته چه کله امام په جهري لمونځونو کښې کوم سورت تلاوت کوي نو مقتدي دې په خاموشۍ سره هغه اوري الخ
ليکن دی خو دې دا ووائي چه د حديث دا مطلب د حديث له کوم لفظ ځخه معلوم شو؟ ښکاره ده چه (فانتهی الناس عن القراءة فی ما جهر فيه النبی ﷺ بالقراءة). پس خلک د قرائت له کولو ځخه منع شول په هغو لمونځونو کښې چه رسول اللهﷺ به جهر کاوه، په دغو الفاظو کښې د فاتحه او غير فاتحه هيڅ ذکر نشته بلکه مطلقاً له قرائت ځخه د بنديدلو مفهوم ترې ځرګنديږي که چيرته ووئيل شي چه له دويم حديث ځخه دا قيد ور زيات شوی دی په کوم کښې چه د ابو هريرةﷺ ځپل شاګرد ته امر پکښې موجود دی چه (اقرأبها فی نفسك) (چه سورة فاتحه پخپل نفس کښې وايه، نو د دې مطلب زمونږ په نزد دا دی چه په زړه کښې ئې وايه او که چيرته په يوه حديث کښې له بل حديث ځخه تاسو کوم قيد ور زياتولی شئ نو حنفيه وو بيا څه ګناه کړې ده چه هغوی د عبادة د حديث (لا صلوٰة لمن لم يقرأ بفاتحة الکتاب) کښې د بل حديث له وجې (هذا اذا کان وحده) قيد ور زياتوي چه د سورة فاتحه له قرائت پرته د لمانځه د نه ادا کيدو حکم په هغه وخت کښې دی چه کله يو ځوک تنها لمونځ کوي او دا قيد پخپله د حديث راوي سفيان بن عيينه ور زيات کړی هم دی او امام احمد بن حنبل د حضرت جابرﷺ له روايت ځخه د دې تائيد کړی دی او صحيح حديث (اذاقرأ فانصتوا) هم د دې تائيدوونکی دی (فما هوجوابکم فهو جوابنا). د صاحب تکميل د ترمذي د قول نقل کول او د امام احمد د قول پريښودل او له امام الکلام ځخه د اسرې غوښتل چه د هغه د کومې بيځرګۍ ښکارندوی دی په هغه باندې د علم خاوندان ښه پوهيدلی شي

په دريم دليل باندې نيوکه

د دريم دليل نه ځواب کښې خو صاحب تکميل کمال کړی دی نو ځو نی د حضرت جابر حديث (من صلی رکعة لم يقرأ فيها بام القرآن فلم يصل الا ان يکون وراء الامام) (چا چه کوم رکعت پرته له سورة فاتحه ځخه ادا کړ هغه لمونځ نه دی کړی ليکن د ځه به امام پسې وی. د دې مطلب ده دا ښي ـلي دی چه د مقتدي لپاره هغه رکعت چه امام ـ د رکوع په حالت کښې بيدا کړی وی

پرنه له سورهٔ فاتحه صحیح دی۔ خبردار! موطاء امام مالک او ترمذي له حضرت جابر څخه چه کوم الفاظ نقل کړي دي له هغو څخه د هیڅا ذهن هم د دې مطلب خوا ته رسیدلی شي کوم چه صاحب تکمیل له ځانه جوړ کړی دی ترمذې له دې حدیث څخه د امام احمد په عدم وجوب قرائت خلف الامام باندې استدلال نبول را نقل کړي دي نو آیا امام احمد د حدیث په مطلب باندې غلط پوه شوی دی او صاحب تکمیل ئې په مطلب صحیح پوه شوی دی؟ سبحان الله! د (وراء الامام) لفظ د مسبوق له دې رکعت سره څه تړاؤ لري کوم چه د رکوع په حالت کښې ئې پیدا کړی دی یوه خبره له آسمانه او یوه له زمکې۔ دې ته وائي که چیرته د داسې لرې او اوږدو مطالبو په بیانولو سره د نورو د دلائلو ځوابونه ورکوئ نو په خدای قسم تاسو به په یوه دلیل سره هم خپله مدعی و نه شئ کړئ چه ثابته ئې کړئ

دا خو د حدیث په معنی کښې بې مطلبه او موقع تاویل وو اوس د صاحب تکمیل د دیانت په سند کښې بحث ملاحظه کړئ لومړی خو ده د جابر اثر د موقوف په ګڼلو سره د اقاعده بیان کړې ده چه "د صحابي قول د مرفوع حدیث په خلاف وي نو هغه د حنفیانو په نزد مقبول نه دی" لیکن لومړی دې هغه دا ثابته کړې چه د حضرت جابر دا قول د مرفوع حدیث ولې خلاف دی؟ د (اذا قرأ فانصتوا) حدیث خلاف نه دی او (من کان له امام فقراءة الامام له قراءة) حدیث سره هم موافق دی پاتې شو د عباده حدیث. نو امام ترمذي د امام احمد قول نقل کړی دی چه هغه د حضرت جابر د همدې قول له وجې دعباده حدیث په منفرد باندې محمولوي ځکه چه د عباده په حدیث کښې له امام یا مقتدي څخه هیڅ تعرض هم نشته

بیا ده د ترمذي محشي او مولانا احمد علي محدث سهارنپوري د ناخبره په بللو سره دا ګلان شیندلي دي چه دغو خلکو دا اثر د طحاوي په حوالې سره مرفوع لیکلی دی حالانکه پخپله امام طحاوي په شرح معاني الآثار کښې د دې تردید په زوړورو الفاظو سره کړی دی بیا ئې له طحاوي څخه یو عبارت را نقل کړی دی (من ذلک یحیی بن السلام عن شعبة فهو منکر ۔ الخ) له پلوه د هغه حدیث یحیی بن سلام له شعبه څخه دی هو! هغه حدیث منکر دی۔ له دې څخه هر لیدونکی او وریدونکی به دې پوهیږي چه امام طحاوي به د یحیی بن سلام دې حدیث ته منکر ویلي وي کوم چه له حضرت جابر څخه مروي دی حالانکه د طحاوی قول په اصل کښې د جابر د حدیث په اړه نه دی بلکه د حج د مسئلو د هغه حدیث په اړه دی کوم چه یحیی بن سلام له شعبه څخه له ابن ابي لیلی څخه له زهري څخه له سالم څخه له عبد الله بن عمر ؓ څخه مرفوع روایت کړی دی چه تمتع کوونکی که چیرته هدی پیدا نه کړي نو د تشریق په ورځو کښې دې روژه ونیسي او د محدثینو د اصولو سره سم د دې حدیث مرفوع والی ئې منکر ګڼلی دی او ویلي ئې دي چه دا د عبد الله بن عمر

قول دی څکه چه يحيى بن سلام او ابن ابي ليلى په حفظ کښې محدثين څه خبره لري تر دي وروسته طحاوي دا هم ويلي دي چه (مع انّي لا احبّ ان اطعن على احد من العلماء بشيء ولكن ذكرته لما يقول اهل الرواية في ذلك آه) . ج۱، ص۲۶۵ - يعني اګر که په علماوو کښې په هيڅ باندي طعن (بد رد ويل) نه خوښوم ليکن د روايت خاوندانو چه څه ويلي دي هغه ما ذکر کړي دي

د صاحب تکميل خيانت

په دې ځای کښې صاحب تکميل څو خيانتونه کړي دي ي دا چه طحاوي د يحيى بن سلام هغه حديث ته منکر ويلي وو کوم چه د شعبه په واسطه د روژې او تشريق د ورځو په جواز کښې ئې روايت کوي دې حديث ته ئې هيڅکله منکر نه دي ويلي کوم چه په ج۱. ص۱۰۷ کښې د امام مالک په واسطه له وهب بن کيسان څخه له حضرت جابر څخه د قرائت خلف الامام په اړه مرفوعا روايت کړی شوی دی

دويم کوم حديث چه طحاوي د يحيى بن سلام او ابن ابي ليلى د ضعف له وجې منکر ويلي وو هلته ئې په نه توګه ترديد نه وو کړی بلکه پاک صاف ئې ويلي وو چه "زه پخپله په کوم عالم باندې طعن (رد بد ويل) کول نه غواړم يواځې د روايت د خاوندانو قول را نقلوم" له دې څخه په ښکاره توګه څرګنديږي چه پخپله د طحاوي په نزد يحيى بن سلام او ابن ابي ليلى ضعيف يا مطعون نه دي په دې باندې دا زړورتيا او بيباکي چه خپله خوږخان په خيانت ککړوئ او د ترمذي محشی او مولانا احمد علي صاحب باندې له خدای د نه ويريدو الزام لګوئ

دريم د رجالو له کتابونو څخه ئې د يحيى بن سلام ترجمه هم نه ده ليدلې چه دا ترې څرګنديږي چه څينو محدثينو ده ته هم ثقه ويلي دي او داسې راوي حسن الحديث وي او د صحيح او حسن راوي که چيرته داسې زياتوالی وکړي کوم چه د جماعت خلافه نۀ وي نو د هغه زياتوالی مقبول دی ملاحظه کړئ شرح نخبه ص۱۲ او ښکاره ده چه موقوف لره مرفوع ګرځول داسې زياتوالی نه دی چه په مخالفت باندې محمول کړی شي څکه چه صحابه وو حضراتو ﷺ کله کله د رسول الله ﷺ حديث د فتوی په توګه د ځان له خوا څخه استعمالول او کله کله به ئې د رسول الله ﷺ د نامه مبارک په يادوني سره حديث مرفوع ګرځاوه اوس د يحيى بن سلام ترجمه له لسان الميزان ج۲. ص۲۷۰ څخه ملاحظه کړئ ابن عدي وائي چه د ضعف تر څنګ دده حديث باند وليکل شي ابن حبان ده لره په ثقاتو کښې ياد کړی دی او ويلي ئې دي چه کله کله خطائي هم کوی ابو زرعي رازی ويلي دي چه (لا بأس به ربما وهم) دا کومه خبره نه ده کله کله وهم هم کوي ابو حاتم ويلي دي شيخ بصري لوی صدوق ريښتونی دی او ډير ريښتيا ويونکی دی ابو العرب د قيروان په طبقاتو کښې د

دي بادونه کړې ده او ویلي ئې دي چه (كان من الحفاظ ومن خيار خلق الله) د حدیثو له حفاظو څخه او له بهترینو خلکو څخه وو، آه یواځې دار قطني ورته ضعیف ویلي دي ابن عدي پخپلو منکراتو کښې د جابر حدیث نه دی ذکر کړی کوم چه په اوس وخت کښې د بحث لاندې دی نه طحاوي ورته منکر ویلي دي او اکثرو محدثینو د یحیٰی بن سلام توثیق کړی دی نو که چیرته د ده حدیث مولانا احمد علي صاحب حسن وویل نو کومه ګناه ئې وکړه؟

پاتې شوه دا چه طحاوي تر دې وروسته د اسمٰعیل بن موسٰی سُدّي اثر بیان کړی دی چه دا مضمون پکښې دی چه اسماعیل له امام مالک څخه پوښتنه وکړه چه زه د جابر دا حدیث مرفوع وګرځوم؟ امام ملک وفرمایل (خذوا برجله) په دې کښې تر ټولو مخکښې د اسماعیل سُدّي حال باید معلوم شي چه هغه د کومې درجې شخصیت دی؟ هو، اګر که ځینو محدثینو د ده توثیق کړی دی لیکن ابن حبان په ثقاتو کښې د ده یادونې سره لیکلي دي چه عبدان (شیخ د بخاري) وفرمایل چه ابو بکر بن ابي شیبه او نهاد بن السري (چه دا هم د امام بخاري د مشائخو له جملې څخه دی) مونږ د ده خوا ته له ورتلو څخه منع کړو او وئې ویل چه دا سړی فاسق دی. سلفو ته بد وائي ابن عدي وائي چه هغه د امام مالک دوه حدیثونه موصول کړل او له شریک څخه هم څو حدیثونه منفرد دي (هېڅوک ورسره شریک نه دی) خلکو د ده د غلو فی التشیع پر بناء ده ته منکر ویلي ده یعنې غالي (سرسخت) شیعه دی د دې لپاره محدثینو انکار پرې کړی دی (تهذیب ج۱، ص۳۳۲) د داسې غالي او کلک شیعه په روایت سره د ایحیی بن سلام غوندې بهترین حافظ روایت لره زخمي کول یواځې د صاحب تکمیل جرئت او زړورتیا ده بیا همدغه سرسخت شیعه د امام مالک چه کوم قول را نقل کړی دی له دې څخه داسې څه نه څرګندیږي چه امام مالک د دې حدیث په رفع باندې انکار کړی دی او که د دې سړي په همدرس والي باندې. د هغه الفاظ دا دي چه "د هغه پښې ونیسئ" چه مطلب ئې دا هم کیدلی شي چه دا بندي یا قید کړئ تر څو چه حدیث بیان نه شي کړی او دا مطلب هم کیدلی شي چه تر پښو ئې ونیسئ او له دې ځایه ئې وباسئ دا غالي شیعه زمونږ په درس کښې د کښیناستو لائق نه دی له دې څخه دا چیرته څرګندیږي چه امام مالک د حدیث په مرفوع والي باندې انکار کړی دی او که چیرته انکار هم وي نو رفع ئې نه صحیح کیږي لیکن حسن خو کیدلی شي او مولانا احمد علي صاحب رفع ته حسن ویلي دي، صحیح ئې نه دي ورته ویلي

په څلورم دلیل باندې نیوکه

د حنفیانو نه څو حخه څلورم دلیل دا بیان شوی دی چه په صحیح مسلم کښې له قتادة ﷺ څخه (واذا قرأ فانصتوا) راغلی دی د صاحب تکمیل له الفاظو څخه داسې مفهوم را ووځي چه هغه قتاده

لره صحابي کنې. دا غلط دی د حدیث راوي حضرت ابو موسی اشعري صحابي ﷺ دی. په دې حدیث کښې رسول الله ﷺ د امام او مقتدي فرائض بیان کړي دي چه امام د دې لپاره جوړېږي چه د هغه اتباع وشي چه کله تکبیر وائي نو تکبیر ورسره وایئ او چه کله قرائت کوي نو چُپ او غلي ودرېږئ او چه کله رکوع کوي نو رکوع وکړئ الخ له دې څخه هر سړی چه وا ئې وري نو په دې پوهېږي چه مقتدي باید د امام د قرائت په وخت کښې غلی او چُپ و اوسي مونږ دې حدیث ته د عباده د حدیث معارض (ټکر) یا د هغه ناسخ نه دي هیڅکله نه دي ویلي مونږ یواځې دا وایو چه د عباده په حدیث کښې د امام یا مقتدي هیڅ ذکر نشته. په دې کښې یواځې دا مضمون دی چه څوک سورۀ فاتحه و نه لولي نو لمونځ ئې نه کیږي دې ته د مقتدي په اړه ویل صحیح نه دي دا د غیر مقتدي په حق کښې دی او دابوموسی حدیث په ښکاره توګه د مقتدي په حق کښې دی او مونږ ویلي دي چه د عباده د حدیث راوي سفیان بن عیینه او زهري هم دا د غیر مقتدي په اړه بللی دی

اوس تر دې وروسته د اهلِ حدیث تاویلات وګورئ دوی وائي چه **(اذاقرأفانصتوا)** مطلب دا دی چه له سورۀ فاتحه پرته د بل سورت له ویلو څخه خاموشه و اوسئ یو څوک دې ترې پوښتنه وکړي چه **(اذاقرأفانصتوا)** په حدیث کښې د فاتحه او غیر فاتحه یادونه په کوم ځای کښې شوې ده چه دا قید ورسره زیاتوئ؟ په حدیث کښې خو مطلقاً د خاموش اوسیدو ذکر دی که چیرته دا وویل شي چه د عباده د حدیث له وجې دا قید ورسره لګول کیږي نو د دې څه دلیل دی چه د عباده په حدیث سره د **(اذاقرأفانصتوا)** حدیث مقید کول ضروري دي؟ د تطبیق او توفیق دا صورت خو هم کیدلی شي چه د عباده حدیث د دې حدیث له وجې په منفرد باندې محمول کړی شي لکه څرنګه چه سفیان بن عیینه، امام احمد بن حنبل او امام زهري محمول کړي دي او حنفیه وو هم همدا غوره کړی دی اوس دې صاحبِ تکمیل د دې وجه ووائي چه د تطبیق کومه وجه چه دی بیانوي هغه صحیح دی او کومه وجه مونږ بیان کړې ده هغه صحیح نه ده اهلِ حدیث کوم چه د تقلید منکر دي دا حق نه لري چه **(اذاقرأفانصتوا)** د حدیث ظاهري مطلب د چا د تقلید له وجې بدل کړي او که چیرته دوی د بیهقي او داسې د تقلید له وجې د دې یوه حدیث د مطلب د بیانولو حق وي نو مونږ ته هم د امام ابو حنیفه، احمد بن حنبل، سفیان بن عیینه او زهري د تقلید له وجې د دې د هغه مطلب د بیانولو حق لرو کوم چه د حدیث له الفاظو څخه پرته له تاویل څخه څرګندېږي

پ تې شوه دا چه د دې **(اذاقرأفانصتوا)** دوېم راوي حضرت ابو هریره ﷺ خپل شاګرد ته ویلي وو **(اقرأبهافي نفسك يافارسي)** چه د اقتداء په حالت کښې سورۀ فاتحه خپل نفس کښې ووایه د دې مطلب زمونږ په نزد دا دی چه په زړه کښې ئې ووایه څکه چه په موطا د امام مالک کښې : حضرت

ابو هریره ﷺ دا حدیث موجود دی **(فانتهی الناس عن القراءة فیما جهر فیه النبی ﷺ)** چه خلک به جهري لمونځونو کښې په رسول الله ﷺ پسې له قرائت کولو څخه منع شول لکه څرنګه چه مخکښې بیر سو له دي څخه پاک صاف څرګند شو چه به جهري لمونځونو کښې حضرت ابو هریره ﷺ د قرائت خلف الامام قائل نه وو **قال فی غیث الغمام قوله اقرأ بها المراد من القراءة فی النفس و الاخطار بالبال من دون ان یتلفظ بها ای احضر معانیها فی نفسك و تدبر فیها حین یقرأها الامام کذا نقله الزرقانی فی معناه عن عیسی و ابن نافع آه.** یعني د حضرت ابو هریره دا ویل چه پخپل نفس کښې سورهٔ فاتحه لولئ د دي مطلب دا دی چه په زړه کښې ئې وایئ او په زړه کښې فکر پرې وکړئ په ژبې سره تلفظ مه پرې کوئ بلکه معنی ئې په زړه کښې حاضره کړئ او سوچ فکر سرې وکړئ به داسې حال کښې امام سورهٔ فاتحه لولي زرقاني به همدې ډول د دی مطلب له عیسی او ابن نافع څخه نقل کړی دی آه ابن نافع د امام مالک شاګرد دی **وقال الطحاوی رحمه الله وکان من الحجة علیهم فی ذلك ان حدیثی ابی هریرة و عائشة الذی رووهما عن النبی ﷺ کل صلوة لم یقرأ فیها بام القران فهی خداج لیس فی ذلك دلیل علی انه اراد بذلك الصلوة التی تکون وراء الامام قد یجوز ان یکون علی بذلك الصلوة التی لا امام فیها للمصلی و اخرج من ذلك انما موم بقوله من کان له امام فقراءة الامام له قراءة فجعل المأموم فی حکم من یقرأ بقراءة امامه فکان المأموم بذلك خارجاً من قوله کل من صلّی صلوة لم یقرأ فیها بفاتحة الکتاب فصلوته خداج آه(ج۱،ص۱۰۶)**

امام طحاوي فرمائي چه کوم خلک د قرائت خلف الامام قائل نه دی د هغوی پخپلو مخالفینو باندې دا حجت دی چه د حضرت ابو هریره او حضرت عائشه به دي حدیث کښې چه په کوم لمانځه کښې سورهٔ فاتحه و نه لوستل شي هغه ناقص دی په دی باندې هیڅ دلیل نشته چه له دي څخه هغه لمونځ مراد دی چه په امام پسې وي. کیدلی شي چه له دي څخه هغه لمونځ مراد وی نه کوم کښې چه لمونځ کوونکی په امام پسې نه وي په دې حکم سره دد مقتدی نه بخیل دوهم قول سره چه د چا امام وی د هغه قرائت د مقتدي لپاره قرائت دی مستثنی کړی دی یه کوم کښې چه مقتدي لره د امام د قرائت له وجې حکماً قاري ګڼل شوی دی نو مقتدی نه دی حکم څخه مستثنی دی چه کوم لمونځ ئې نه سورهٔ فاتحه څخه داسې هغه ناقص دی

نوس دی تحت کمل نه تصنف سره ووائي چه **(اذا قرأ فانصتوا)** د حدیث چه کوم تاویل کوی د هغه د صحیح ولی او حق ولی چه دلیل دی لکه څرنګه چه په حدیث کښې صاف حکم دی چه کوم وخت قرائت کوی مقتدی دی غلی و اوسی

پاتې شوه دا چه د دار قطني په روایت کښې (اذا قال الامام غير المغضوب عليهم و لا الضالين فا نصتوا) چه کله امام سورهٔ فاتحه ختم کړي نو تاسو چُپ شئ چه له دې خخه څرګنده شوه چه د خاموشه اوسیدلو حکم تر سورهٔ فاتحه وروسته دی اهلِ حدیث دې د دې روایت په وړاندې کولو سره لږ باید وشرمیږي. دا روایت منکر دی ټولو ثقاتو دا روایت داسې بیان کړی دی (اذا قال الامام غير المغضوب عليهم و لا الضالين فقولوا امين). (چه کله امام غير المغضوب عليهم و لا الضآلين ووائي نو تاسو آمين ووایئ) کوم یوه محدث کیدای شي (فقولوا امين) په لټدو الفاظو یعنې د (فانصتوا) په لفظ سره بیان کړی وي دې لره کوم یوه عقلمند د تصحیف او تبدیل په کولو سره (فانصتوا) وویل؟ په داسې ګډو وډو او بې مطلبه خبرو سره صاحبِ تکمیل خپل خان خوشحاله کوي لیکن د پوهې خاوندان د هغه په بې وسې باندې نـه خبر دي او که چیرته دا صحیح ومنل شي چه نو تر و لا الضآلین وروسته په جهر سره آمین ویل به هم ممنوع وي ځکه چه په حدیث کښې تر و لا الضآلین وروسته د خاموشه اوسیدلو امر دی (انما هو جوابكم فهو جوابها). او که چیرته کوم مقتدي په لمانځه کښې داسې وخت له امام سره شریک شي چه امام سورهٔ فاتحه لوستلی وي نو ده ته د قیام په حالت کښې د سورهٔ فاتحه لوستل په امام پسې جائز نه وي ځکه چه په دې حدیث کښې د امام د و لا الضآلین تر ویلو وروسته مقتدي ته د خاموشه اوسیدلو حکم دی په دې اړوند د صاحبِ تکمیل څه فتویٰ ده؟

په پنځم دلیل باندې نیوکه

د حنفیانو له خوا څخه پنځم دلیل دا بیانوي چه من كان له امام فقراءته له قراءة (د چا چه امام وي نو د امام قرائت د هغه لپاره قرائت دی) صاحبِ تکمیل د علامه سندي حنفي اسره نیولې چه د دې په سند کښې جابر جعفي دی کوم چه کذاب دی او دا حدیث د صحاح ستّه د حدیث (د عباده د حدیث) خلاف دی الله. الله له تقلید څخه انکار کوونکی هم د سندي حنفي تقلید کوي با للعجب: که چیرته دی په رښتیا هم اهلِ حدیث وای نو د دې حدیث د طریقو پلټنه به ئې کوله تر څو چه ورته څرګنده شوې وای چه د ابن ماجه په سند کښې د جابر جعفي موجودوالی دا نه لازموي چه په هر سند کښې دې دی موجود وي اوس واورئ چه دا حدیث د حضراتو صحابو وو بوې ډلې روایت کړی دی

جابر بن عبد الله. عبد الله بن عمرو. ابو سعيد خدري. ابو هريره. ابن عباس او انس بن مالک رضى الله عنهم اجمعين د جابر حدیث چه په کوم سند سره له ابن ماجه څخه روایت کړی دی په دې

کښي جابر جعفي شته لېکن د دې دويم سند با لکل صحيح دی چه امام محمد صاحب په موطا کښې له امام ابو حنيفه څخه له موسی بن ابي عائشه څخه له عبد الله بن شداد څخه له حضرت جابر څخه په دې الفاظو روايت کړی دی (من صلّی خلف الامام فان قراءة الامام له قراءة) ،څوک چه په امام پسې لمونځ کو نو د امام قرائت د ده لپاره هم قرائت دی۔

په دې باندې د دار قطني دا وينا چه "دا حديث سفيان ثوري او ابو الاحوص. شعبه. اسرائيل. شريک. ابو خالد دالاني. سفيان بن عيينه او داسې نورو له موسی بن ابي عائشه څخه له عبد الله بن شداد څخه له نبي کريم ﷺ څخه مرسلاً روايت کړی دی ،د صحابي نوم ئې حذف کړی دی، او هم هغه صحيح دی" په مونږ باندې حجت نه دی ځکه چه د احمد بن منيع په مسند کښې دا حديث د سفيان ثوري او شريک القاضي په واسطه مرفوعاً موصولاً روايت شوی دی پس دا وينا غلطه ده چه امام ابو حنيفه يواځې دې لره موصول ګرځولی دی او که چيرته و هم منل شي چه امام ابو حنيفه يواځې موصول ګرځولی دی نو امام ابو حنيفه له زرګونو محدثينو څخه پورته ثقه دی هغه چه کوم حديث يواځې هم موصول وګرځوي د محدثينو د اصولو پر بناء واجب القبول دی

د حديثو په علم کښې د امام ابو حنيفه درجه

د يحيی بن معين تر زمانې پورې په امام ابو حنيفه باندې هېچا هم جرح نه وه کړې د خلق قرآن په مسئله کښې د فتنې تر را ولاړيدو وروسته ځينو حشويه محدثينو په هغه باندې جرح شروع کړه ځکه چه په دې فتنه کښې په محدثينو علماوو باندې زور او زياتی کوونکی قاضي د عقدې له مخې معتزلي او د فروعاتو له مخې حنفي وو حشويه وو له دغو قاضيانو څخه داسې انتقام واخيست چه امام ابو حنيفه. امام ابو يوسف او امام محمد بن حسن شيباني باندې جرح لګول شروع کړل کوم چه د حنفي مذهب ستنې دي (ولما سئل ابن معين عنه قال ثقة مأمون ما سمعت احدا ضعفه هذا شعبة بن الحجاج يكتب اليه ان يحدث وشعبة شعبة)۔

،چه کله له يحيی بن معين څخه د امام صاحب د نسبت په اړه پوښتنه وشوه نو وئې فرمايل چه ثقه او مامون دی ما له هيچا څخه نه دي اوريدلي چه هغه ته ئې ضعف ويلی وي شعبة بن الحجاج هغه ته د خط په ذريعه د حديث د بيانولو تاکيد کوی و سره خو شعبه دی

لوی لوی امامانو کرامو د امام صاحب تعريف کړی دی لکه عبد الله بن المبارک او دی خو د امام صاحب له شاګردانو څخه شمېرل کېږي. سفيان بن عيينه. سفيان ثوري. حماد بن زيد. عبد الرزاق. وکيع بن الجراح او ده خو د امام صاحب په فقهي بندې فتواوي ورکولې همدارنګه دري ګونی امامان امام مالک. امام شافعي او امام احمد بن حنبل رحمه الله عليهم هم د امام صاحب ډېر

صدف او حسن یه کړې ده (عیني شرح بخاري ج۲، ص۱۲)

په تاریخ د خطیب بغدادي کښې چه کوم له ځینو لویو خلکو څخه د امام صاحب تضعیف او تنقص، ضعیف او کم ګڼل منقول دی دا ټول د خلق قرآن تر فتنې وروسته د حشویه ډلې درواغ او له ځانه جوړې سوې خبرې دي ځکه چه دا ټول خرافات عموماً د مجهولینو، مجروحینو، کذابینو دروغجنو په ذریعې سره روایت شوي دي او د خطیب تر وفات ډېر وروسته د هغه په تاریخ پورې ملحق شوي دي. خطیب د مفاتو په ذریعې سره پرته د مناقبو او فضائلو څخه نور څه نه دي ذکر کړي ځکه چه په دې باندې د نور تفصیل د کتلو شوق وي نو زما مستقل مضمون "خطیب بغدادي او د حدیثو منکرین" په مطبوع شوې ماهنامه "الصدیق" ملتان سـ۱۹۵۷/۵۸ـه، کښې دې وګوري

پاتې سوې نورې طریقې کوم چه د حضرت عبد الله بن عمرو، ابو سعید خدري، ابو هریره، ابن عباس او انس بن مالک رضی الله عنهم څخه مروي دي د هغو په ځینو راویانو باندې اګر که دار قطني څه خبره کړې ده لیکن په هغو کښې اکثره داسې دي چه کوم چه د ځینو محدثینو په نزد ثقه دي بیا د اصول حدیث قاعده ده چه څو ضعیفان سره یو ځای شي د حسن او کله کله د صحیح درجې ته هم رسیږي پس دا وینا غلطه ده چه د حنفیانو د کور فیصله ده چه دا حدیث د منلو وړ نه ده که چیرته صاحب تکمیل د عیني شرح د بخاري مطالعه کړې وای نو ور معلومه شوې به وای چه د حنفیه وو په نزد دا حدیث بالکل صحیح بالکه په صحیح حخه هم پورته دی ځکه چه دې لره پخپله امام محمد له امام ابو حنیفه څخه په موطا او کتاب الآثار کښې په صحیح سند سره روایت کړی دی بیا امام دار قطني کوم چه دې حدیث ته مرسلاً صحیح ویلي دي هغه نه دې معلومه وي چه عبد الله بن شداد کوچنی صحابي دی او چه کله د امام شافعي په نزد د سعید بن المسیب غوندې د لوی تابعي مرسل د قبول وړ دی نو د کوچني صحابي مرسل به په طریقهٔ اولی سره د قبول وړ وي ځکه چه د صحابه وو مراسیل په اتفاق سره ټولو قبول کړي دي

تر دې وروسته صاحب تکمیل د امام بخاري رحمه الله یوه فیصله را نقل کړې او دعوی ئې کړې ده چه دا د سرو زرو په اوبو سره د لیکلو وړ ده چه حاصل ئې دا دی چه **(من کان له امام فقراءة الامام له قراءة)** حدیث عام دی او د عباده په حدیث کښې له **(الا بام القرآن)** څخه سورهٔ فاتحه مستثنی شوې ده د دې داسې مثال سو لکه څرنګه چه په یوه حدیث کښې دي چه زما له پاره د ځمکې ټول مخ د لمانځه ځای جوړ سوی دی. بیا په دوهم حدیث کښې ئې د **(الا المقبرة و الحمام)** په ویلو سره هدیره او د حمام ځای ترې مستثنی کړي دي

لیکن پوښتنه دا ده چه امام طحاوي خو هم دا ولې دی چه د ابو هریره حدیث **(کل صلوة لم یقرأ فیها بام القرآن فهی خداج)** په کوم لمانځه کښې چه سورهٔ فاتحه ونه لوستل سي هغه خداج ناقص

نسمگری، دی، عام دی چه له دې خخه (من كان له امام فقراءته له قراءة) حدیث مقتدي لره مستثنی کړی دی او مقتدي د امام د قرائت له وجې قاری گنل شوی دی نو د دې څه وجه ده چه د امام بخاری قول د سرو زرو په اوبو سره د لیکلو وړ دی او د امام طحاوي قول د سرو زرو په اوبو سره د لیکلو وړ نه دی دا بواخې او بواخې زور زیاتی او عصبیت دی نور څه نه دي حالانکه د قرائت لفظ نه عام وبل غلط دي او د ابو هریره په حدیث کښې د (كل صلوة) عام والی صحیح او څرګند دی بیا مونږ مخکښې ووبل چه د عباده په حدیث کښې استثنائیه جملې (الا بام القرآن) ته د فن امام یحیی بن معین ضعف ویلې دي له دې وجې څخه د (من كان له امام ـ الخ) کښې تاویل کول صحیح نه دی او د (من كان له امام) حدیث صحیح حدیث دی همدارنګه د مسلم حدیث (اذا قرأ فا نصتوا) او د قرآن نص (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) سره موافق دی دا د عباده او ابو هریره د حدیثونو لره مخصص گنل صحیح دي پس د امام طحاوي قول ډیر وزني دی چه په مخکښې ئې د امام بیهقي او داسې نورو قولونه هیڅ حقیقت نه لري

پاتې شو دا چه دار قطني (او بیهقي) له حضرت جابر څخه روایت کړی دی چه یو سړي په مانسپین یا ماز دیګر کښې په رسول الله ﷺ پسې د (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) سورت ووایه نو ده تر لمانځه وروسته پوښتنه وکړه. دا څوک چه په ما پسې ئې قرائت کاوه؟ درې ځله ئې پوښتنه وکړه یوه سړي ووبل چه ما قرائت وکړ و ئې فرمایل ما لیدل چه تاسو له ما سره په قرآنکریم کښې منازعت کاوه کوم سړی چه په امام پسې لمونځ کوی د هغه لپاره د امام قرائت کافی دی الخ

دا حدیث خو د حنفیه وو دلیل وو چه صاحب تکمیل د مغالطې ورکولو په توګه خپل بللی دی له حدیث څخه په ښکاره توګه څرګندیږي چه نوموړي سړي په پټه سره قرائت کړی وو. که چیرته ئې په جهر سره قرائت کړی وای نو پیغمبر علیه السلام ته به د درې ځله پوښتني کولو ضرورت نه پیدا کیده صحابه وو به په لومړي ځل پوښتني سره ویلي وای چه فلاني قرائت کړی دی بیا د ده ﷺ دا وینا چه څوک په امام پسې لمونځ کوي نو د امام قرائت د هغه لپاره قرائت دی په پاکه توګه دا وائي چه په امام پسې مقتدي باید قرائت و نه کړی له دی څخه د مطلب احستل چه له سورة فاتحه څخه پرته بل کوم سورت دی نه وائي د زور او ز... ... دی کوم چه هیڅکله د نبي کریم ﷺ له ... څخه ئې مفهوم نه ... ووځي بلکه له دی څخه خو د معلومیږي چه په سري لمونځونو کښې هم ده ﷺ په د مقتدي قرائت ... او د څه په عامه توګه صحابه کرامو په ... کریم ﷺ ... کړی ... خو د ... کول څه ... کریم ﷺ معنوي له قرائت څخه منع کول که ... صحابه ... موږ ... کوی ... چه موږ ... د

سورۀ فاتحه قرائت کړی دی لیکن داسې و نه شول بلکه ټول خاموش او غلي شول بیا قرائت کوونکي دا هم و نه ویل چه ما سورۀ فاتحه او سورۀ (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) قرائت کړی دی. ده هم سواخې د (سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) د قرائت اقرار وکړ چه دا ترې څرګندیږي چه صحابه وو د سورۀ فتحه خلف الامام اهتمام نه کاوه بیا که چیرته په امام پسې د سورۀ فاتحه قرائت لازم وای نو دا سړی به ئې له مطلقاً قرائت څخه نه منع کولی بلکه په ښکاره توګه به ئې ورته ویلي وای چه له سورۀ فتحه پرته نور څه مه وایه د حضرت جابر د حدیث په هیڅ یوې طریقې کښې هم د سورۀ فاتحه د قرائت استثناء نه ده راغلی او د عباده د حدیث د استثنائیه جملې حال پورته تیر شو چه د حدیثو امامانو ضعیف ګڼلی دی پس د حنفیانو دلیل لره خپل دلیل جوړوونکی پخپله د جهالت او ناپوهي ارتکاب کوي هغه د دې خطاب چه نورو ته ئې کوي پخپله ئې ښه مستحق دی

په شپږم دلیل باندې تنقید

تر دې وروسته ئې شپږم دلیل د عبد الله بن مسعود حدیث د کنز العمال په حوالې سره نقل کړی دی (اذا صلّى احدكم خلف الامام فليصمت فان قراءته له صلوة) (کوم سړی چه په امام پسې لمونځ کوي نو چُپ دې اوسې ځکه چه د امام قرائت د ده لپاره قرائت دی او د امام لمونځ د ده لمونځ دی)، دې حدیث ته خو ئې لومړی ضعیف ویلی دی لیکن مونږ ویلي دي چه دا حدیث له څو صحابهٔ کرامو ﷺ څخه روایت شوی دی چه عبد الله بن مسعود صحابي هم پکښې اضافه یا زیات شوی دی او د ضعیف حدیث په ګڼو طریقو سره د حسن یا صحیح درجې ته رسیدل د حدیثو په اصولو کښې تصریح برې سوې ده بیا د دې حدیث ځینې طریقې په یقیني توګه صحیح دي او ځینې حسن دي لکه څرنګه چه مونږ مخکښې پخپلو دلائلو کښې بیان کړي دي او دا هم تیر شول چه حافظ ابن حجر دا حدیث د حضرت جابر د روایت له وجې مشهور ګڼلی دی او د مشهور حدیث چه کومه درجه ده اهلِ حدیث ترې ناخبره نه دي بیا ئې په دې کښې هغه بې موقع او بې ځایه تاویل کړی دی چه د قرائت لفظ عام دی چه د عباده د حدیث له وجې سورۀ فاتحه ترې مستثنی ده الخ د دې تاویل بیکار والی اوس بیان شو

بیا ئې بو عجیب الزام لګولی دی چه که چیرته د (فان قرائته له قراءة) څخه دا مطلب واخیستل سي چه د امام قرائت مقتدی ته کافي دی. هغه ته د سورۀ فاتحه د لوستلو ضرورت نشته نو د (و صلوته له صلوة) به هم همدغه مطلب وي چه د امام لمونځ د مقتدی لپاره کافي دی نو تر اقتداء وروسته د لمانځه د رکنونو لکه رکوع، سجده او داسې نورو هم به مقتدي ته ضرورت نه وي

د دې ځواب دا دی چه د صاحب تکمیل په نزد صلوة سواخې سورۀ فاتحه ته وائي لکه څرنګه چه

د (قسمت الصلوٰة بینی وبین عبدی) په تفسیر کښې په ۵۴ مخ کښې له امام رازي څخه ئې نقل کړی دی چه الله تعالی په دې حديث کښې سورهٔ فاتحه ته صلوٰة ويلي دي چه دا ترې څرګنده شوه چه که چيرته فاتحه نه وي نو لمونځ هم نشته الخ چه کله د ده په نزد يواځې سورهٔ فاتحه ته لمونځ ويل کيږي نو د ابن مسعود د حديث حاصل به دا وي چه د امام قرائت د مقتدي قرائت دی او سورهٔ فاتحه ئې د مقتدي سورهٔ فاتحه دی پخپله مقتدي ته ئې د ويلو ضرورت نشته او تر قرائت وروسته ئې خاص د سورهٔ فاتحه يادونه د دې لپاره وکړه چه بناني څوک دا مطلب ترې واخلي چه له قرائت څخه مراد پرته له سورهٔ فاتحه څخه نور قرائت دی، د دې لپاره دا شبهه رفع کړې ده. دا خو الزامي ځواب وو وګورئ صاحبِ تکميل دا الزام په څه ډول سره له خانه لرې کوي

تحقيقي ځواب ئې دا دی چه د (وصلوته له صلوٰة) د جملې هغه مطلب دی کوم چه د (الامام ضامن) د حديث مطلب دی (د امام لمونځ د صحت او فساد له مخې د مقتدي د لمانځه متضمن دی) يعنې که چيرته د امام لمونځ صحيح شي نو د مقتدي به هم صحيح کيږي. که چيرته فاسد شي نو د مقتدي به هم فاسديږي چنانچه د ابو داؤد په يوه روايت کښې ئې دا مضمون په دې ډول بيان کړی دی (قال وحدثنا ان رسول الله ﷺ قال لقد اعجبنی ان تکون صلوٰة المسلمين او المؤمنين واحدة). (حضرت معاذ بن جبل بيان وکړ چه رسول الله ﷺ وفرمايل چه ما ته دا ښه کار څرګنديږي چه د مسلمانانو لمونځونه يو لمونځ وي) د جماعت لمونځ ده ﷺ يو لمونځ وباله او ځان ځانته ئې ډير لمونځونه به وبلل او د عرف او عادت له مخې هم د جماعت لمونځ يو لمونځ ګڼل کيږي او له همدې وجې د جماعت لمونځ يو لمونځ دی چه کله د سترې ضرورت پيښ شي نو يواځې د امام مخې ته ستره کافي ده د هر مقتدي مخې ته د ځان ځانته سترې لګولو ضرورت نشته نو د يوه لمانځه لپاره يو قرائت او يوه فاتحه کافي ده هر يوه د قرائت ضرورت نشته. پاتې ارکان په قرائت باندې قياس کول غلط دي ځکه چه د امام د قرائت لپاره خو استماع او انصات په قرآنکريم کښې واضح او څرګند حکم دی او د رکوع او سجدې لپاره نيابت کافي نه دی بلل شوی بلکه مقتديانو ته ښکاره حکم دی چه (اذا رکع فارکعوا و اذا سجد فاسجدوا). (چه کله امام رکوع کوي نو تاسو هم رکوع کوئ او چه کله سجده کوي نو تاسو هم سجده وکړئ) او دا عام عادت هم دی چه کله د بادشاه دربار ته ډير خلک د يوې عريضې د وړاندې کولو لپاره ورځي نو د تعظيم افعال هر سړی جلا جلا په ځای کوي لکن خبرې اترې يواځې د خلکو مشر او سردار کوي. هر سړی ځان ځانته خبرې نه کوي او د عريضې تر قبلېدلو وروسته هر سړی ځان ځانته د بادشاه شکريه ادا کوي او د تعظيم آداب په ځای راوړي شريعت په لمانځه کښې هم همدغه صورت اينبی دی چه لومړی هر يو تکبيرونه ووايئ. شاهي آداب په ځای راوړئ تر دې وروسته د عريضې وړاندې کول د امام کار دی چه کله

هغه تر سورهٔ فاتحه وروسته بل سورت قرائت کوي کوم چه د الله تعالی له خوا څخه د خواب ورکولو په مرتبه کښې ده نو هر سړی د تعظیم آداب په ځای راوړي او په رکوع او سجده کښې د شکرېې او تعظیم الفاظ ادا کوي

د اهلِ حدیثو له مصنفینو څخه هیله

که چیرته اهلِ حدیث له انصاف څخه کار واخلي نو د هغوی لپاره دومره پوهیدل کافي دي چه په کوم حدیث کښې رسول الله ﷺ د امام او مقتدي دواړو فرائض بیان کړي دي یعني د **انما جعل الامام لیؤتم به فاذا کبر فکبروا واذا رکع فارکعوا واذا قال سمع الله لمن حمده فقولوا اللّٰهم ربنا لک الحمد واذا سجد فاسجدوا الخ**. امام د دې لپاره ټاکل کیږي چه د هغه اتباع (پیروي) وشي. چه کله هغه تکبیر وائي نو تاسو هم تکبیر ووایئ. چه کله رکوع کوي نو رکوع وکړئ. چه کله سمع الله لمن حمده وائي نو تاسو اللهم ربنا و لک الحمد ووایئ. چه کله سجده کوي نو تاسو سجده وکړئ، په هیڅ یوه روایت کښې هم نشته چه **(واذاقرأفاقرءوا)** چه کله امام قرائت کوي نو تاسو هم قرائت وکړئ، که چیرته د مقتدي په ذمې باندې د امام له قرائت سره یو ځای قرائت فرض یا واجب وای نو بیان به ئې خامخا په دې حدیث کښې راغلی وای په کوم کښې چه د امام او مقتدي دواړو فرائض بیانیږي په دې حدیث کښې که چیرته دی نو **(اذاقرأفانصتوا)** چه کله امام قرائت کوي نو تاسو چُپ و اوسئ، دی ملاحظه کړئ مسلم شریف او ابو داؤد پس څوک چه په امام پسې د سورهٔ فاتحه قرائت د فرض کیدو دعوی کوي هغه دې د دې حدیث له طریقو څخه په یوې طریقې کښې **(اذاقرأفاقرءوا)** وښیي څکه چه په همدې حدیث کښې د امام او مقتدي دواړو فرائض بیان **شوي دي د عباده** حدیث وړاندې کول کافي نه دی څکه چه په هغه کښې د امام او مقتدي د دواړو د **فرائضو** بیان نشته بلکه د حدیث راوي سفیان بن عیینه، زهري او داسې نورو بخیله ویلي دي چه دا د **تنها** لمونځ کوونکي په اړه دی او همدغه امام احمد هم بیان کړی دی

په اووم دلیل باندې نیوکه

ووم دلیل له صحیح مسلم څخه د زید بن ثابت رضی الله عنه قول را نقل شوی دی **(لاقراءة مع الامام في شيء من الصلوات)** له امام سره د نو ځای په هیڅ یو لمانځه کښې هم قرائت نشته د امام طحاوی الفاظ دی **(لا تقرأ مع الامام في شيء من الصلوات ورجاله ثقات)** له امام سره نو ځای به هیڅ یو لمانځه کښې قرائت نه کوئ او د دې راویان ټول ثقه دي له دې وروسته هم هغه بې موقع او بې ځایه تاویل نه دی کښې هم شوی دی چه دا اثر سره مسوا د فاتحه نه دی محمول دی او په ډیر جرئت سره وئي

چه د صحیح مسلم په خواب سره په همدې مخ باندې موجود دی الخ یو څوک دې ترې پوښتنه وکړي چه د امام نووي تقلید له کومې ورځې څخه واجب شوی دی کوم چه د هغه د خواب په حنفيانو باندې لازم ګرځیدلی دی او چه و نې نه مني نو شب کور (هغه څوک چه د تعصب له مخې واضحه او ښکاره خبره هم نه مني) بلل کیږي؟ لیکن کوم خلک چه د امام طحاوي خواب و نه ویني. و نې نه مني د هغو لپاره کوم لقب باید غوره شي؟ دا دی د اهلِ حدیثو دیانت او تهذیب چه دخپل مطلب خبره له هر ځای څخه پیدا کړي نو فوراً په چنګک سره مقلد جوړیږي او په منلو نې دومره زور لګوي چه ګوا که له آسمان څخه وحی نازله شوه چه د زید بن ثابت د اثر هم هغه مطلب دی کوم چه امام نووي بیان کړی دی او که امام بیهقي د خپل مذهب په رعایت او حمایت کښې څه لیکلي دي زه پوښتنه کوم چه د زید بن ثابت په اثر کښې د فاتحه او غیر فاتحه یادونه چیرته شوې ده؟ او که چیرته له داسې ډول تاویلونو څخه کار واخیستل شي نو ستاسو یو دلیل به هم قائم پاتې نه شي هر سړي ته به اختیار وي چه ستاسو ټول دلائل په منفرد باندې محمول کړي او په تائید کښې د (اذاقرأفانصتوا) حدیث او (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا) قرآني آیت وړاندې کړي بیا دا د کوم ځای انصاف دی چه ستاسو تاویل او د امام نووي او بیهقي قول حجت وي او د نورو تاویل او امام احمد. سفیان بن عیینه. زهري. طحاوي او علامه عیني اقوال دې حجت نه وي؟ که چیرته تاسو رښتونی اهلِ حدیث یئ نو یواځې د حدیثو په الفاظ سره استدلال وکړئ. له دې خوا اخوا څخه پکښې قیدونه مه لګوئ که په دې لار باندې لاړ شئ نو انشاء الله د حنفیه وو د مسلک قوت به په ښو سترګو باندې تر نظر درشي

تاسو چه د حنفیه وو په څومره دلائلو باندې نیوکې کړي دي هغوی په ښکاره الفاظو کښې د قرائت خلف الامام ممنوع والی او نه واجب والی ظاهروي لیکن تاسو د امام نووي یا بیهقي یا امام رازي د تقلید د اسرې په نیولو سره په هغو کښې هغه تاویلونه کوئ د کومو تاویلونو چه تاسو هیڅ حق نه لرئ اوبو اخیستونکی وښو ته هم لاس غزوي دې ته وائي

د امام احمد او علامه ابن تیمیه د قول بې اعده کول

په آخر کښې د امام احمد بن حنبل او علامه ابن تیمیه قول ... در په زړه کوم امام احمد فرمائي چه مونږ په اهل اسلام کښې له هیچا څخه نه دی اوریدلي چه کله امام په جهر سره قرائت کوی او په هغه ... مقتدیان قرائت و نه کړی نو لمونځ نې نه صحیح کیږی رسول الله ﷺ. او د ده صحابهٔ کرام ﷺ. تابعین رحمهم الله. په اهل حجاز کښې امام مالک. د عراق په خلکو کښې امام سفیان ثوري. د شام له خلکو څخه امام اوزاعي. د مصر په خلکو کښې امام لیث بن سعد په دوی کښې ... هم دا نه وائي چه کوم سړی مقتدی وي او د ده امام قرائت کوی او دی قرائت و نه کړی نو د ده لمونځ باطل دی ... موفق بن قدامه د امام احمد د دې قول په عمل کولو سره په دې مسئله کښې د

اجماع دعوی کړې ده (ج ۱. ص ۲۰۲)
علامه عيني په شرح د بخاري کښې فرمايلي دي چه د قرائت خلف الامام ممانعت د اتياوو لويو لويو صحابهٔ کرامو څخه منقول دی چه له هغو څخه حضرت علي. عبادلهٔ ثلاثه (عبد الله بن مسعود. عبد الله بن عمر. عبد الله بن عباس) هم دي محدثينو ته د دغو صحابهٔ کرامو نومونه ښکاره دي د دغو حضرات په دي باندي اتفاق کول د اجماع په مرتبه کښې ده د دي لپاره د هدايي ملا صاحب فرمائي چه د قرائت خلف الامام په پرېښودو باندې د صحابه وو اجماع ده د ډېرو اتفاق ته اجماع ويل شوي دي ځکه چه زمونږ په نزد دې ته هم اجماع ويل کيږي او شيخ امام عبد الله ابن يعقوب حارثي پخپل کتاب "کشف الاسرار" کښې فرمايلي دي چه عبد الله بن زيد بن اسلم له خپل والد (پلار) څخه روايت کړی دی چه د رسول الله ﷺ له صحابه وو څخه لسوکسانو له قرائت خلف الامام څخه په ډېرې سختۍ سره ممانعت کاوه (چه د هغو نومونه دا دي) حضرت ابو بکر صدي. عمر بن الخطاب. عثمان بن عفان. علي بن ابي طالب. عبد الرحمن بن عوف. سعد بن ابي وقاص. عبد الله بن مسعود. زيد بن ثابت. عبد الله بن عمر. عبد الله بن عباس رضی الله تعالی عنهم اجمعين آه تر دې وروسته علامه عيني د ګڼ شمير صحابه وو اقوال د کتابونو او اسنادو په حوالې سره بيان کړي دي کومو لره چه مونږ پخپلو دلائلو کښې مخکښې بيان کړي دي
علامه ابن تيميه پخپل کتاب "تنوع العبادات" کښې فرمايلي دي چه "سلفو په عامه توګه قرائت خلف الامام مکروه ګڼلی دی په داسې حال کښې ه امام په جهر سره قرائت کوي او اکثرو امامانو تر سورۀ فاتحه وروسته اوږد سکوت نه کاوه (تر څو چه مقتدي سورۀ فاتحه ولولي په جهري لمونځونو کښې (په امام پسې) قرائت کوونکي ډير کم وو او له دي څخه کتاب الله هم خلک منع کړي دي او د رسول الله ﷺ سنتو هم او جمهور سلف او خلفو هم له دې څخه ممانعت کوي او د قرائت خلف لامام په صورت کښې د لمانځه په باطليدو کښې اختلاف دی څيني علماء په جهري لمونځه کښې هم په مقتدي باندې قرائت خلف الامام واجب بولي او که چيرته قرائت و نه کړي نو د لمانځه په فاسديدو کښې اختلاف دی پس نزاع په دوارو خواوو کښې دی ليکن کوم خلک چه له قرائت خلف الامام څخه منع کوي له هغو سره جمهور سلف او خلف دي. کتاب الله هم او صحيح حديثونه هم ورسره دي او کوم خلک چه په دې حالت کښې په مقتدي باندې قرائت واجب بولی نو هغو حديثونه امامانو ضعيف ګرځولي ابو داؤد دي لره روايت کړی دی او د ابو موسی په حديث کښې د رسول الله ﷺ ارشاد (واذا قرأ فانصتوا) چه کله امام قرائت کوي نو خپ شئ ته امام احمد. اسحاق. امام مسلم او داسي نورو صحيح ويلی دی په خلاف د هغه حديث کوم چه له حضرت عباده څخه روايت شوی دی (لا تفعلوا الا بأم القران) چه ته امام پسې نور څه مه وايئ پرته له سورۀ

ویحه څخه دا په صحیح کښې نه دی شامل شوی او د دې ضعیف والی له څو وجوهاتو څخه ثابت
دی په اصل کښې دا د حضرت عباده قول دی آه د رسول الله ﷺ ارشاد نه دی

د حنفیه وو په اهلِ حدیث باندې احسان (بنیگړه)

الحمد لله نن د چارشنبې په ورځ ۲۷ د ربیع الثاني کال ۱۳۸۰ هجري د تکمیل البرهان د رسالې خواب پای ته ورسیده چه کتونکو ته به په ښه توګه اندازه ولګیږي چه د قرائت خلف الامام په مسئله کښې د امام ابو حنیفه رحمه الله د مسلک په کتاب الله. سنت صحیحه او د جمهور سلفو او خلف په اجماع سره تائید شوی دی او کوم اهلِ حدیث چه د مقتدي لمونځ په امام پسې د سورۀ فاتحه د نه قرائت کولو له وجې باطل بولي له هغو سره هیڅ یو ښکاره دلیل نشته بلکه په امام پسې چه د قرائت کوونکو خلکو لمونځ هم وشي نو غنیمت دی څکه چه په قرآنکریم کښې. صحیحو احادیثو کښې مقتدي ته د قرآن د قرائت په وخت کښې د خاموشه اوسیدلو حکم دی. له قرائت څخه منع کړې شوی دی او د اهلِ حدیثو د اصولو له مخې د نهی په مخالفت سره عمل باطلیږي اګر که د حنفیه وو په نزد نه باطلیږي پس دوی باید د امام ابو حنیفه رحمه الله احسان ومني چه د قرائت خلف الامام له وجې د هغوی لمونځونو ته باطل یا فاسد نه وائي او که نه پخپل د اهلِ حدیث د اصولو مقتضی ده چه (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا) آیت په مخالفت سره کوم چه نزول ئې د اجماع له مخې د قرائت خلف الامام په باره کښې شوی دی لکه څرنګه چه امام احمد بن حنبل فرمیلي دي همدارنګ د صحیح حدیث (اذا قرأ فانصتوا) د خلاف ورزي له وجې کوم چه خاص د مقتدیانو په اړه راغلی دی چه کله امام قرائت کوي نو تاسو خاموشه و اوسئ د اهلِ حدیثو لمونځونه باید باطل وبلل شي لکه څرنګه چه د یوم النحر (د قرباني یا د لوی اختر) ورځې روژې ته په همدې باندې باطل وائي چه د شارع نهی (ممانعت) د عمل د باطل والي موجب دی

هیله ده چه د علم او پوهې خاوندان په دې نکتې باندې پوه شوي وي الله تعالی دې مسلمانان له جاهلي عصبیت څخه وساتي او د سلفو د امامانو د عظمت او ادب کولو توفیق دې ور په برخه کړي و دا رساله دې د عوامو او خواصو په مخکښې مقبوله وګرځوي آمین

وآخر دعوانا ان الحمد لله رب العلمین وصلی الله تعالی علی خیر خلقه سیدنا محمد واله واصحابه اجمعین والحمد لله الذی بنعمته وبعزته وجلاله تتم الصلحت. ۲۷ ربیع الثانی ۱۳۸۰ هجری

تمت بالخیر

داحسن الفتاوی دویم جلد ختم شو ولله الحمد اولاً واخراً وظاهراً وباطناً
وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد وعلی اله وصحبه وسلم اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

د موضوعاتو فهرست

عنوان	صفحه
كتاب الصلوة	۳
د مازديگر د مستحب وخت تحقيق	۳
په اوږدو ورځو لرونكو خايونو كښې د لمانځه او د روژې دوختونه حكم	۶
د لمانځه د وختونو تخريج ، د قبلې د سمت قواعد او قطبينو ته نژدې د لمانځه د وختونو د تعين ضابطې	۱۴
الحاق	۲۰
په شكاگو كښې د صبح صادق او مغرب يعنې ماښام وختونه	۲۱
د هوسټن د ملک د لمانځه د وختونو نقشه	۲۱
د ټيكساس (امريكا) د ښار هوسټن لپاره د لمانځه د وختونو نقشه	۲۲
په لاړكانه او مكّه او مكرمه كښې د صبح صادق وختونه	۲۲
په لاهور كښې د صبح صادق وخت	۲۳
د شفق احمر (سره شفق) قول مفتى به دى	۲۳
د طلوع (لمر را ختو) په وخت كښې د سهار لمونځ صحيح نه دى	۲۴
د سهار او مازديگر په لمونځونو كښې د لمر د راختلو او ډوبيدلو حكم	۲۴
د سهار لمونځ د طلوع (لمر ختو) تر ابتداء پورې ادا كيدلى شي	۲۵
د طلوع په وخت كښې د تلاوت د سجدې حكم	۲۵
د مازديگر تر لمانځه وروسته د تلاوت سجده جائزه ده	۲۹
په مكروه وختونو كښې د جنازې د لمانځه حكم	۳۰
د شرعي او عرفي نصف النهار پيژندنه او د هغې احكام	۳۰
په رمضان شريف كښې د ماښام په لمانځه كښې د تاخير حكم	۳۲
دلمانځه تر ادا كولو وروسته معلومه شوه چه د لمانځه وخت وتلې دى	۳۲
د لمانځه د وختونو تعين په ساعتونو سره ممكنه نه دى	۳۳
د لمانځه د وختونو نقشې	۳۵

تمت بالخیر

تم فهرس الکتاب بعون الملک الوهاب

د احسن الفتاوی د دویم جلد فهرست ختم شو ولله الحمد اولاً واخراً

وصلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد وعلی اله وصحبه وسلم اجمعین برحمتک یا ارحم الراحمین

فتاوی دیوبند پاکستان المعروف به

فتاوی فریدیہ

پښتو ترجمه

از افادات

مفتی اعظم عارف باللہ مولانا مفتی محمد فرید صاحب دامت برکاتہم

مترجم

مولوی نصر اللہ "منصور" تخاری

ناشر

مکتبہ فریدیہ

محلہ جنگی پشاور

فتاویٰ دارالعلوم دیوبند

مدلله اومکمله

فارسی

تالیف

حضرت مولانا مفتي عزیز الرحمٰن عثماني صاحب

حسب هدایت ونګراني

حضرت مولانا محمّد طیّب صاحب

ترتیب اوحواشي

مولانا محمّد ظفیر الدّین صاحب

جدید اضافي تخریج

مولانا مفتي محمّد صالح کاروړي

ناشر:

مکتبهٔ فریدیه

محله جنګي، پشاور

فتاویٰ حقانیہ

پښتو ترجمه

له افادا تود

شیخ الحدیث حضرت مولانا عبدالحق صاحب رحمة الله علیه

څارنه او اهتمام

حضرت مولانا سمیع الحق صاحب مهتمم جامعه حقانیه

ترتیب: مفتی مختار الله حقانی

پښتو ژباړونکی

مولوی قاری محمد فاروق منګ مهتمم جامعه دارالعلوم ابوهریرة ارګون

ناشر:

مکتبه فریدیه

محله جنګی، پشاور